COMITETUL DE CULTURĂ ŞI EDUCAŢIE SOCIALISTĂ
AL JUDEŢULUI MUREŞ
MUZEUL JUDEŢEAN MUREŞ

MARISIA

VI

Studii şi materiale

ARHEOLOGIE • ISTORIE • ETNOGRAFIE

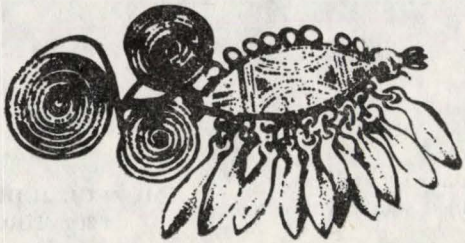

TÎRGU MUREŞ
1976

Biblioteca judeţeană
MUREŞ
TIRGU-MUREŞ

Volume editate de Muzeul judeţean Mureş

Studii şi materiale, I, 1965
Studii şi materiale, II, 1967
Studii şi materiale, III—IV, 1972
Marisia, V, 1975

Redactorii volumului:

Valeriu Lazăr, director
Andrei Zrínyi, muzeograf

MARISIA, VI, 1976
Orice corespondenţă se va adresa:
Toute correspondance sera envoyée a l'adresse:
Anschrift für jedwelche Korrespondenz:
Any correspondance will be addressed to:
Адрес для корреспонденции:

MUZEUL JUDEŢEAN MUREŞ
4 300 TÎRGU MUREŞ
str. Horea nr. 24
(ROMÂNIA)

Coperta: **Ion Petru Pop**

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

SUMAR

SOMMAIRE — INHALT — CONTENTS — СОДЕРЖАНИЕ

STUDII ŞI MATERIALE

I. Arheologie

Alexandru Popa, *Academia Română şi descoperirile arheologice de pe valea superioară a Mureşului (II)* 11
L'Académie Roumaine et les découvertes archéologiques faites dans la vallée supérieure du Mureş (II) 23

Valeriu Lazăr, *Aşezări de înălţime cu terase ale culturii Coţofeni în Transilvania* 27
Die terrassenartingen Hochansiedlungen der Coţofeni-Kultur aus Transilvanien 34

Tiberiu Bader, *O veche colecţie de ceramică aparţinînd culturii Suciu de Sus în Muzeul judeţean Mureş* 37
Eine alte Keramiksammlung aus der Suciu de Sus Kultur, im Kreismuseum Mureş 47

Valentin Vasiliev, *Necropola de la Băiţa şi problema tracizării enclavei scitice din Transilvania* 49
Das Grabfeld von Băiţa und die Frage thrakisierung der Skythischen enklave in Siebenbürgen 84

Gheorghe E. Baltag, *Ceramica daco-getică în cetatea Sighişoara* 89
Die dako-getische Keramik aus der Burg Sighişoara 93

Vasile Moga, *Sondajul arheologic de la Blandiana* (jud. Alba) 95
Le sondage archéologique de Blandiana (Dep. d'Alba) 100

Ana Hopârtean, *Topografia castrului Leg. V Macedonica de la Potaissa şi a zonelor învecinate* 101
La topographie du camps fortifié Leg. V Macedonica de Potaissa et de ses zones voisines 114

Székely Zoltán, *Aşezarea prefeudală de la Bezid* (jud. Mureş) 117
Die vorfeudale Ansiedlung von Bezid (Kreis Mures) 122

Andrei Zrínyi, *Repertoriul localităţilor din judeţul Mureş cu descoperiri arheologice din secolele IV—XIII* 125
Das Repertorium der Ortschaften des Kreis Mureş mit archäologischen Funde aus der IV—XIII Jahrhunderten 151

II. Istorie

Liviu Ursuţiu, *Chezăşia pe domeniul Gurghiu la sfîrşitul secolului al al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea* 165
Die Bürgschaft auf der Domäne Gurghiu an Ende des XVII-ten und Anfang des XVIII-ten Jahrhunderts 166

Liviu Moldovan, Ion Pop, *Conscripţii urbariale mureşene din anul 1785 (II)*. 167
Die Maroscher Urbarialconscriptionen vom Jahre 1785 (II) 224

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Liviu Botezan, *Organizarea sesiei iobăgești pe teritoriul actualului județ Mureș în perioada 1785—1820* 225
Die Organisierung der Leibeigenenhufe auf dem Territorium des heutigen Mureș Bezirkes 1785—1820 254

Iacob Mîrza, *Lucrări de Petru Maior în colecții de carte veche din Alba Iulia* 255
Petru Maiors Werke in der Sammlung des alten Buches in Alba Iulia 270

Ion Ranca, *Afirmarea ideii de unitate națională și de continuitate a românilor de pe Valea Mureșului și de pe Cîmpia Transilvaniei în anul 1848* . . . 273
Die Behauptung der Idee von nationallen Einheit und Kontinuität der Rumänen im Tale des Mureș und in der Ebene Transilvaniens im Jahre 1848 290

Ion Nistor, *Din legăturile lui Ioan Rațiu cu Valea superioară a Mureșului* . . 293
Über die Beziehungen Ioan Rațiu mit dem oberen Maroschtal 306

Marin Șara, *Despărțămîntul Reghin al Astrei* 307
Die Filiale Reghin der „ASTRA" 352

Ioan Chiorean, *Contribuții mureșene la sprijinirea Războiului de Independență al României* 355
Mureș-er Beiträge für die Unterstützung des Krieges für die Unabhängigkeit Rumäniens 364

Adrian Stoica, *Legăturile culturale între românii de pe ambele versante ale Carpaților în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea* 365
Die Kulturbeziehungen zwischen den Rumänen von beiden Karpatenabhängen in der zweiten Hälfte des 19. und zu Beginn des 20. Jahrhunderts 385

Marcel Știrban, *Legislația privind reforma agrară din Transilvania, 1918—1921 (I)* 387
Die Agrargesetze bezüglich auf die Agrarreform in Siebenebürgen, 1918—1921 (I) 430

Gheorghița Iancu, Gheorghe Iancu, *Aspecte ale vieții sanitare din Transilvania în perioada 1918—1920* 431
Über das Gesundheitswesen in Siebenbürgen in der Zeitspanne 1918—1920 443

Gheorghe Iancu, *Activitatea Consiliului Dirigent în domeniul finanțelor* . . 445
Die Tätigkeit des Regierungsrates auf dem Gebiete des Finanzwesens 477

Mária Turzai, *Contribuția unor instituții social-culturale muncitorești din Transilvania la promovarea legăturilor culturale româno-maghiare (1921—1933)* 479
Beiträge der sozial-kulturellen Institutionen der Arbeiter aus Transilvanien zur Festigung der rumänisch-ungarischen kulturellen Verbindungen (1921—1933) 486

Liviu Moldovan, *Societatea de istorie, arheologie și etnografie din județul Mureș (1924—1940). Date biografice despre Elie Cîmpeanu, unul din întemeietorii ei* 489
Die Geschischte-, Archäologie-, und Ethnographiegesellschaft aus dem Distrikt Mureș (1924—1940). Biographische Daten über Elie Cîmpeanu, einer ihrer Gründer 504

Petre Bunta, *Lupta Partidului Comunist Român pentru concentrarea tuturor forțelor democratice (august 1944—martie 1945)* 507
La lutte du Parti Communiste Roumain pour la concentration de toutes les forces démocratiques (Août 1944—Mars 1945) 529

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ioan Pop, *Din activitatea „Frontului plugarilor" în fostul județ Mureș-Turda în perioada 1944—1947* 531
Die Tätigkeit der Organisation Front der Pflüger („Frontul plugarilor") im gewesenen Kreis Mureș-Turda zwischen den Jahren 1944—1947 . . 548

III. Etnografie

Valer Pop, *Contribuții ale cercetării etnografice din județul Mureș pentru valorificarea patrimoniului cultural* 551
Contributions of the Etnographical Researches from Mureș County to the valuation of the Cultural Patrimony 564

Dumitru Pop, Ion Taloș, Ion Cuceu, Lucia Ișioc, Emil Petruțiu, *Folclorul Văii Gurghiului (I)* 567
The folklore of Gurghiu Valley (I) 620

Dumitru Pop, Ion Cuceu, *O colecție inedită de folclor dintr-un manuscris din Orșova (jud. Mureș)* 623
Eine unveröffentlichte Folkloresammlung in einer Handschrift aus Orșova (Kreis Mureș) 657

Vasile Pop, *Un obicei de veche tradiție populară. Nunta postumă în zona de cîmpie a județului Mureș* 659
Ein alter Volkstraditionsgebrauch. Die postume Hochzeit in der Ebenezone des Kreises Mureș 677

Ion Petru Pop, *Două icoane rusești pe lemn, la Reghin* 679
Deux icônes russes en bois, à Reghin 684

Note

Mariana Flora Grigorescu, *O nouă colecție în patrimoniul Muzeului județean Mureș* 689

Mihai Petică, *O nouă așezare Coțofeni la Agrișteu* 695

Mihai Petică, *Noi descoperiri la Tîrgu Mureș—„Combinat"* 697

Nicolae Edroiu, *Cu privire la începuturile istoriografiei românești despre răscoala lui Horea. Timotei Cipariu* 701

*

Valeriu Lazăr, *Mihail M. Câmpean* 705

Valeriu Lazăr, *Cronica Muzeului județean Mureș (1976)* . . 707

*

Abrevieri. Abréviations. Abkürzungen. Abreviations. Сокращения 711

*

Autorii. Les auteurs. Die Verfasser. The Autors. Авторы 715

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

STUDII ŞI MATERIALE

I

ARHEOLOGIE

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ACADEMIA ROMÂNĂ ŞI DESCOPERIRILE ARHEOLOGICE DE PE VALEA SUPERIOARĂ A MUREŞULUI* (II)

ALEXANDRU POPA

Epoca romană. Începutul secolului al II-lea al e.n. găseşte faţă în faţă, într-o încleştare pe viaţă şi pe moarte, uriaşele forţe militare şi resursele Imperiului Roman, ajuns la apogeul puterii sale sub conducerea împăratului Traian, pe de o parte, şi armata dacilor condusă de ultimul şi, în acelaşi timp, cel mai ilustru rege pe care l-a avut Dacia independentă, Decebal, pe de altă parte. Rezultatul celor două războaie dintre daci şi romani este cunoscut. Dacia învinsă îşi vede o foarte importantă parte a teritoriului ei ocupat de armatele lui Traian, transformat în provincie romană şi integrat în comunitatea economică, socială şi politică a Imperiului. Astfel, timp de 165 de ani, cît a durat stăpînirea romană la nordul Dunării, istoria acestor ţinuturi se va împleti în toate aspectele sale cu cea a Romei cuceritoare. Coloniştii veniţi din toate colţurile Imperiului, vor aduce în aceste ţinuturi o viaţă nouă, viaţă pe care o vor împlanta aici, impunînd-o şi populaţiei dacice, aşa că în cele din urmă acest proces de convieţuire şi de contopire, va avea drept rezultat romanizarea întregii populaţii şi crearea în noua provincie a unui nivel de civilizaţie care este produsul tuturor locuitorilor săi.

Valea Mureşului face parte în totalitatea sa din teritoriul provinciei romane. Armata şi administraţia romană venită în această zonă va dezvolta unele centre, fără însă ca acestea să atingă nivelul unor aşezări urbane propriu-zise ca în alte părţi ale Daciei. Aşezările şi, în general viaţa din această regiune, au mai mult un caracter rural, principala preocupare a noilor veniţi, adaptaţi la condiţiile pe care le vor găsi şi

---

* Prima parte a studiului a apărut în *Marisia*, V, 1975, pp. 9—27. Partea a doua (II) încheie studiul autorului. Din primăvara anului 1974 numărul descoperirilor arheologice a sporit considerabil, ele adăugîndu-se altora mai vechi pe care autorul nu le-a cunoscut şi menţionat în studiul său. Întrucît sinteza descoperirilor prezentată de autor reflectă imaginea istorică reală a trecutului străvechi şi vechi a spaţiului geografic respectiv, în scopul completării „la zi" a informaţiei ne rezervăm obligaţia să aducem, în viitor, corectivele necesare, prezentînd atît descoperirile omise, cît şi cele noi, cu semnificaţia lor istorică. (Valeriu Lazăr).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

alături de populația autohtonă, a cărei prezență se face tot timpul simțită, va fi agricultura și desigur, exploatarea pădurilor.

Una din primele măsuri pe care o iau romanii după venirea lor aici a fost aceea de a-și asigura apărarea teritoriilor cucerite. În acest sens, în zona respectivă sînt aduse unități militare formate din trupe auxiliare și se construiesc castre. Pentru a închide accesul pe Valea Mureșului, romanii ridică un astfel de castru la Brîncovenești, instalînd aici o unitate militară formată din illiri, *ala numerii Illyricorum*[75] sau *ala nova Illyricorum*[76] iar puțin mai la sud, închizînd valea Nirajului, castrul de la Călugăreni, unde își avea garnizoana o altă unitate auxiliară, *cohors I Alpinorum* și unde de asemenea a staționat, după cîte se pare, în mod temporar, o unitate din legiunea a XIII-a Gemina de la Apulum[77]. Tot în scop strategic în primul rînd este amenajat și drumul care vine pe Valea Mureșului și atinge importanta așezare de la Cristești, îndreptîndu-se apoi spre castrele de la frontieră.

Cea mai importantă așezare de epocă romană din aria geografică de care ne ocupăm a fost la Cristești[78]. În baza cercetărilor care s-au făcut în această zonă, rezultă că ea a fost întemeiată încă din vremea lui Traian și că a durat pînă în secolul al III-lea e.n. Așa ne indică monedele descoperite aici care se termină cu Filip Arabul[79]. Dar, după cum vom vedea ceva mai tîrziu, cercetările arheologice făcute în acest important centru, ne duc la concluzia că așezarea civilă a continuat și după ce armata și administrația romană au fost retrase la sudul Dunării.

S-a descoperit aici un material bogat compus mai ales din ceramică de diverse categorii și forme, între care remarcăm un vas terra sigillata ornamentat cu motivul șarpelui și pus în legătură cu cultul lui Mithras[80], diverse figurine, obiecte din metal, un foarte frumos fragment

---

[75] I. I. Russu, *Auxilia Provinciae Daciae*, în *SCIV*, 23, 1972, 1, p. 75; Dumitru Protase, Andrei Zrínyi, *Marisia*, V, 1975, p. 62, pl. XXVII și XXVIII/1—2.

[76] V. Christescu, *Istoria militară a Daciei romane*, Pitești, 1937, p. 180; M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969, p. 217.

[77] D. Protase, *Castrul roman de la Călugăreni*, în *ActaMN*, II, 1965, pp. 209—214; F. Kovács în *ArchÉrt*, XII, 1878, pp. 267—268; I. Paulovics, *Dacia keleti határvonala és az úgynevezett „dák"-ezüstkincsek kérdése*, Cluj, 1944, pp. 32—38.

[78] Pentru prima dată această așezare a fost amintită de către B. Orbán, *A Székelyföld*, IV, Budapesta, 1870, p. 217, apoi apare la I. Marțian, M. Roska și la Paulovics, *op. cit.*, p. 81 sq.

[79] Dorin Popescu, *Cercetări arheologice în Transilvania*, cap. III, *Sondajele arheologice de la Cristești*, în *Materiale*, II, 1956, pp. 153—155.

[80] A. Zrínyi, *Materiale în legătură cu cultul lui Mithras în Muzeul din Tg. Mureș*, în *SM*, II, Tîrgu Mureș, 1967, p. 64 sqq; idem, *Două gutti-biberoane din ceramică în colecțiile Muzeului din Tg. Mureș*, ibidem, p. 73 sqq.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de statuetă din alabastru, reprezentînd pe Iunona, tipare de lut între care menţionăm o reprezentare a divinităţii orientale Serapis[81], monede[82], cîteva fragmente de inscripţii între care una aminteşte de existenţa în acest loc, a unui oarecare HERMEROS LAPIDARIVS, iar alta constituind o dedicaţie votivă lui Marte[83], făcută de către comandantul unităţii militare care staţiona în acest loc, *Ala I Bosporanorum et Gallorum*, la care se adaugă importantele cuptoare de olar şi urmele de construcţii[84]. Iată o imagine succintă a ceea ce constituie viaţa acestei aşezări în epoca romană.

Şi fiindcă tot a venit vorba de unitatea militară care staţiona în acest loc şi care a fost identificată, după stampilele de pe cărămizi, s-a pus şi se pune problema dacă a existat sau nu, aici, un castru. Pe teren acesta nu a putut fi identificat, cu toate cercetările care s-au făcut, în repetate rînduri. Dar existenţa unei trupe şi prezenţa unui comandant al acestei unităţi, în persoana lui Q. Caecilius Caecianus, trebuie să presupună, în acest loc, şi existenţa unui castru care, fie că nu a putut fi încă identificat, fie că a fost complet distrus de apele Mureşului[85]. În cazul că această tabără militară a existat, atunci aşezarea de aici este formată, cel puţin pentru o perioadă de timp, din obişnuitele canabe care iau de obicei naştere în preajma castrelor.

O problemă importantă o constituie la Cristeşti, ca şi în general pe ansamblul provinciei, existenţa populaţiei autohtone dacice. Din cercetările arheologice care s-au făcut în această localitate a reieşit că unele categorii de ceramică cenuşie, confecţionată în acest centru şi folosită de populaţia de aici şi din împrejurimi, aparţine băştinaşilor daci, care, adaptaţi noilor condiţii de viaţă, îşi mai păstrează totuşi unele elemente tradiţionale manifestate, în cazul de faţă, prin această ceramică ce-şi mai conservă din punct de vedere tehnic anumite forme şi calităţi ce ne amintesc de epoca Daciei independente[86].

---

[81] Al. Popa, *Două tipare de lut dedicate lui Serapis şi Ceres*, în *St Com*, 19, Sibiu, 1965, pp. 231—235.

[82] D. Protase, A. Zrínyi, *Tezaurul de monede romane imperiale de la Cristeşti, în ActaMN*, II, 1965, p. 257 sqq; D. Protase, A. Zrínyi, *O puşculiţă cu denari romani imperiali de la Cristeştii de Mureş*, în *ActaMN*, IV, 1967, p. 463 sqq.

[83] *CIL*, III, 7714, 7715; I. I. Russu, *Materiale epigrafice din estul Daciei*, în *ActaMN*, I, 1964, pp. 183—184. Textul celei de-a doua epigrafe este următorul: MARTI AV [g(usto)] | Q(uintus) CAECI [li] | VS CA[eci]LIAN[us] | PRAEF(ectus) [al(ae)] | POS[uit].

[84] Al. Ferenczi, *Dare de seamă asupra săpăturilor arheologice de la Cristeşti*, în *ACMIT*, I, 1929, pp. 216—217.

[85] Vezi şi D. Popescu, *op. cit.*, p. 154.

[86] Cf. D. Protase, *Problema continuităţii în Dacia în lumina arheologiei şi numismaticii*, Bucureşti, 1966, p. 32 (=*Problema continuităţii*...).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

O altă aşezare de epocă romană a fost identificată la Lechinţa, încă în 1925, cu prilejul săpăturilor ce s-au făcut în locul numit „Săliște“[87]. Cercetările din acest punct au fost reluate şi amplificate în anii de după cel de al doilea război mondial, cu rezultate foarte frumoase. Ele au permis să se identifice aici o aşezare care, după materialul de factură dacică şi romană, aparţine populaţiei autohtone dacice ce îşi continuă viaţa, locuind în bordeie, şi în această vreme, cît şi după părăsirea Daciei de către autoritatea romană, după cum ne dovedesc descoperirile din cimitirul acestei aşezări care a fost identificat pe teritoriul G.A.S.[88].

Importante urme romane au mai fost identificate şi la Iernut. Pe teritoriul acestei localităţi, în punctul numit „Fundul Bedeelor“, a fost descoperită o *villa rustica* şi o necropolă de incineraţie cu urne de culoare brună sau roşie, încadrate în timp, cu ajutorul unei monede de la Severina, soţia lui Aurelian, în a doua jumătate a secolului al III-lea şi începutul secolului al IV-lea[89]. În apropiere, la Hulpişti, la circa 300—400 m distanţă, a fost surprinsă şi o aşezare formată din bordeie, care, după materialul ceramic descoperit, datează tot din aceeaşi perioadă de timp, sfîrşitul secolului III şi începutul secolului IV e.n.[90].

După cum era şi normal, Moreştiul îşi are şi el partea de contribuţie în ceea ce priveşte epoca romană. Cu prilejul săpăturilor care s-au făcut pe „Podei“, a fost identificată o necropolă de incinaraţie cu ceramică romană, datată cu ajutorul unei fibule cu piciorul întors, în a doua jumătate a secolului III, mergînd, probabil, chiar pînă la începutul secolului IV e.n.[91]. Aşezarea corespunzătoare a acestui cimitir deocamdată n-a fost descoperită, în schimb, în punctul „Citfalău“, au fost săpate resturi de zidărie romană aparţinînd probabil unei *villa rustica*[92].

În completarea tabloului informaţiilor noastre cu privire la epoca romană, mai semnalăm, în cadrul acestui material, prezenţa unor urme romane la Batoş, pe terasa „Gledinel“[93], între Cipău şi Ogra, în punctul

---

[87] D. Popescu, *Fouilles de Lechinţa*, în *Dacia*, II, 1926, p. 309.

[88] K. Horedt, *Şantierul arheologic Moreşti*, în *SCIV*, VII, 1956, 3—4, p. 674; I. H. Crişan, *Un depozit de unelte descoperit la Lechinţa de Mureş*, în *SCIV*, XI, 1960, 2, pp. 296—297; D. Protase şi N. Vlassa, *Săpăturile de la Lechinţa de Mureş şi Cipău*, în *Materiale*, VI, 1959, pp. 445—448; *Şantierul „Aşezări slave în regiunile Mureş şi Cluj“*, în *SCIV*, III, 1952, p. 321 sqq; D. Protase, *Problema continuităţii*; pp. 36—37.

[89] N. Vlassa, *Un cimitir de incineraţie de la sfîrşitul veacului III de la Iernut*, în *SCIV*, XIII, 1962, 1, pp. 153—155.

[90] *Ibidem*, p. 155.

[91] K. Horedt, *op. cit.*, p. 674; D. Protase, *op. cit.*, pp. 38—40.

[92] *Ibidem*.

[93] V. Lazăr, *În vatra judeţului, la Batoş — milenii de istorie*, în *Vatra*, III, 25, din 20 aprilie 1973, p. 19; *idem*, *Apulum*, XIII, 1975, pp. 605—611.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

numit „Cipăul Mic“[94], în cătunul Sf. Gheorghe la locul numit „Pe şes“[95], la Gligoreşti, pe terenul din spatele gării[96], un tezaur de 600 de monede de argint din sec. I—II e.n. descoperit lîngă Reghin şi un fragment de statuetă, reprezentînd pe divinitatea egipteană Isis (!?), de la Ozd[97].

Sperăm că toate aceste date, strînse acum la un loc, au reuşit să ne dea o imagine, chiar şi succintă, în ceea ce priveşte epoca romană, pe porţiunea Văii Mureşului care a stat în atenţia noastră. Socotim totodată că aceste informaţii, adunate din diverse reviste şi publicaţii, vor constitui un preţios şi util material în atenţia celor care vor studia în viitor această perioadă de timp, atît de complexă, cu atîtea probleme care îşi aşteaptă rezolvarea.

Epoca de trecere la feudalism. Începutul domniei lui Aurelian însemnează pentru provincia nord-dunăreană, Dacia, sfîrşitul unui capitol important al istoriei sale şi începutul unei lungi şi frămîntate perioade, cunoscută în istoria noastră sub numele de epoca de trecere la feudalism. În această epocă, ce se întinde în timp pînă în secolul al X-lea, a avut loc îndelungatul proces de constituire a limbii şi poporului român. În pagina de istorie, care se va făuri de acum înainte, Valea Mureşului îşi va înscrie numele la loc de frunte, prin importantele descoperiri făcute în această zonă. Cercetările arheologice întreprinse în cadrul şantierului, organizate într-o seamă de puncte, cum ar fi spre exemplu Moreşti, Cristeşti, Cipău, Iernut sau Lechinţa, ne-au adus foarte importante date în lămurirea problemei continuităţii şi persistenţei elementului autohton în zona văii Mureşului, după retragerea aureliană.

Astfel, în această privinţă, sîntem acum în situaţia de a demonstra în mod clar şi categoric, pentru toată lumea, că viaţa şi-a continuat cursul său în această zonă, evident în cadrul unor condiţii noi. Acest fapt ne este limpede demonstrat, aşa cum am văzut de pildă la Lechinţa, unde continuitatea de locuire este pe deplin dovedită la sfîrşitul secolului III şi începutul secolului IV e.n., de aşezarea autohtonă identificată pe „Sălişte“ şi de necropola corespunzătoare descoperită pe terenul G.A.S.[98]; sau ce altă dovadă mai elocventă am putea aduce, decît ceramica de factură dacică şi romană găsită împreună cu o monedă de la Severina în punctul „Fundul Bedeelor“, la Iernut, care datează în mod indubita-

[94] N. Vlassa, *Cercetări arheologice*, în *ActaMN*, II, 1965, pp. 28—31.
[95] *Ibidem*, pp. 25—26.
[96] *Ibidem*, pp. 28—31.
[97] D. Protase, *op. cit.*, p. 87.
[98] Vezi nota 88 şi pp. 116—117.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

bil această descoperirea după 271 e.n.?; sau aşezarea corespunzătoare acestei necropole găsite în apropiere, la „Hulpişti", datată după materialul ceramic şi după cuptoarele din bordeie, tot în această perioadă de timp, sfîrşitul secolului III — începutul secolului IV e.n.?[99].

Şi tot cam acelaşi lucru se poate spune şi despre necropola săpată la Moreşti, pe „Podei", deşi aici nu avem încă toate datele necesare unei încadrări cronologice mai exacte[100]. Despre o continuitate de locuire se poate vorbi şi în importanta aşezare de la Cristeşti, unde s-a dovedit că viaţa continuă pe mai departe, ba mai mult, cuptoarele de olari nu-şi încetează aici activitatea nici după părăsirea Daciei. Cel puţin aşa ne dovedesc descoperirile arheologice făcute în această localitate, precum şi cele de la Iernut şi Lechinţa, unde o parte a ceramicii din necropolă a fost confecţionată la Cristeşti[101].

La toate aceste descoperiri se adaugă şi alte materiale dintre care le menţionăm aici, în primul rînd, pe cele de la Cipău — „Gîrle", unde între anii 1952—1960 a fost depistată o aşezare cu bordeie, precum şi cîteva morminte de incineraţie cu urne. Descoperirea în vatra de foc a unuia din bordeie a unor monede de la Constantin I, Constantin II, Constantius II şi Valentinianus I, asigură datarea precisă a întregului complex arheologic de aici, în secolul IV[102]. În baza inventarului mormintelor, în care, în afară de vase au mai apărut şi trei mărgele de calcedoniu, în formă de butoi, de tip sarmatic, reiese că aceste obiecte au fost aduse în acest loc din mediul daco-iazig, din Cîmpia Tisei, de către grupul de daci venit dinspre vest şi stabilit în aşezarea de pe „Girle". Că sînt daci şi nu iazigi ne dovedeşte ritul de înmormîntare, incineraţia, deoarece se cunoaşte că cei din urmă practicau în mod exclusiv inhumaţia[103]. Tot în acest context de evenimente trebuie încadrate şi descoperirile monetare din necropola de la Iernut, unde au fost găsite monede de pe vremea împăraţilor Severus Alexander, Gordian III, Gallienus, Maximianus Herculius, Maxentius, Licinius I şi Licinius II[104], la care se adaugă moneda de pe timpul Severinei, amintită mai sus şi care atestă astfel locuirea acestei aşezări şi folosirea necropolei în primele decenii

[99] Vezi notele 89 şi 90 şi pp. 116—117.

[100] K. Horedt, *op. cit.*, p. 674; *idem, Contribuţii la istoria Transilvaniei. Secolele IV—XIII*, Bucureşti, 1958, p. 51 (=*Contribuţii*); D. Protase, *op. cit.*, pp. 38—40.

[101] K. Horedt, *Unele probleme privind răspîndirea culturii Sîntana de Mureş—Cerneahov în România*, în *SCIV*, 18, 1967, 4, p. 582.

[102] N. Vlassa, în *SCIV*, 16, 1965, 3, pp. 501—516; D. Protase, *op. cit.*, pp. 112—114.

[103] D. Protase, *op. cit.*, pp. 113—114; idem, *Problema colonizării de daci liberi şi carpi în Dacia romană*, în *SCIV*, 23, 1972, 4, p. 595.

[104] D. Protase, *Problema continuităţii . . .*, p. 116.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ale secolului IV e.n. În importanta aşezare de la Cristeşti s-au mai găsit o serie de monede care ne vorbesc de permanenţa locuirii acestui centru în secolul IV şi chiar în secolul V; ele încep cu Probus, urmaşul lui Aurelian, deci cu anul 276 şi se termină cu Honorius, anul 423[105].

Descoperiri monetare care ne demonstrează continuitatea locuirii teritoriului de care ne ocupăm în această vreme s-au mai făcut şi la Ideciu de Sus, unde s-a găsit o monedă de bronz emisă de Theodosius II (408—450), deci în prima jumătate a secolului V, un *solidus* de la Valentianian III (425—455), precum şi o seamă de monede romane, ce se păstrau în colecţia liceului din Sighişoara, avînd ca indicaţie de descoperire împrejurimile Reghinului (Binkert, Koncz, Ideciu, Brîncoveneşti), între care remarcăm cu deosebire pe cele de la sfîrşitul secolului III şi pe cele din secolul IV, de la Maximianus Herculius, Helena, Constantius Chlorus, Constantin I, Constantin II şi Constantius II[106].

Iată deci cum arată un succint tablou al descoperirilor arheologice şi numismatice de la sfîrşitul secolului al III-lea şi din secolul al IV-lea, unele din ele mergînd chiar pînă la mijlocul secolului al V-lea, descoperiri care, începînd cu ceştile dacice de la Lechinţa şi Cristeşti şi continuînd cu alte mărturii arheologice şi numismatice de la Iernut, Cipău, Moreşti, Reghin, Luduş, Ideciu etc., ne dau dovezi mai mult decît convingătoare despre continuitatea locuirii acestei zone de către populaţia autohtonă daco-romană, rămasă aici după 271 e.n.

Un loc aparte în cadrul lucrării noastre îl ocupă descoperirile aparţinînd culturii Sîntana de Mureş. Întîmplarea face ca primele şi cele mai importante descoperiri aparţinînd acestui grup cultural, să fie făcute tocmai în zona de care ne ocupăm. După cum se ştie, în anul 1903, pe teritoriul localităţii Sîntana, astăzi localitate suburbană aparţinătoare municipiului Tîrgu Mureş, a fost descoperită o importantă şi interesantă necropolă, din care s-au săpat un număr de 74 morminte[107]. Prin inventarul lor (un mare număr de vase, fibule cu piciorul întors sau cu disc, pandantive, vase de sticlă, catarame, mărgele şi piepteni simpli din os), precum şi prin ritul de înmormîntare — înhumaţia, practicată de populaţia de care ţinea această necropolă, populaţie total deosebită de cea autohtonă din regiune, alături de care s-a aşezat, s-a ajuns la concluzia că ne găsim în faţa unui grup migrator. Prin analogiile făcute mai tîr-

[105] *Ibidem*, p. 164.
[106] *Ibidem*, pp. 165—167.
[107] I. Kovács, *A marosszentannai népvándorláskori temető*, în *DolgCluj*, III, 1912, pp. 250—367.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ziu s-a putut conchide că grupul stabilit la Sîntana de Mureş aparţine populaţiei germanice a goţilor, venit în această zonă din stepele nord-pontice, unde cea mai importantă aşezare a fost identificată la Cerneahov. Pornind de la această necropolă şi ca urmare a faptului că aceasta a fost prima descoperire gotică identificată în ţara noastră, toate celelalte urme, de aceeaşi factură, descoperite pînă în zilele noastre, poartă numele localităţii Sîntana de Mureş.

Urme ale acestei culturi de factură germanică mai găsim la Gorneşti, Gheja[108], Petrilaca de Mureş[109], precum şi la Tîrgu Mureş, unde în anii 1909—1910 s-au descoperit, în centrul oraşului şi la vechea fabrică de cărămizi, circa 7—8 morminte cu un inventar identic celui găsit în aşezarea eponimă din apropierea oraşului[110].

Data sosirii purtătorilor acestei culturi în Transilvania este destul de controversată. Unii au susţinut că venirea lor trebuie legată de părăsirea Daciei de către armata şi administraţia romană şi că au rămas aici pînă în a doua jumătate a secolului IV[111]. Ultimele cercetări au ajuns însă la concluzia că unele descoperiri din necropolele de tip Sîntana, cum ar fi de pildă fibulele cu cap semicircular, ar data din a doua jumătate a secolului IV, astfel că purtătorii acestei culturi, goţii, ar fi pătruns aici aproximativ în această perioadă, peste Carpaţii Răsăriteni, ca urmare a invaziei hunice[112]. Se pare însă că nici această ipoteză nu rezolvă lucrurile, deoarece în baza ştirilor istorice şi a descoperirilor arheologice, pe teritoriul Transilvaniei pătrund, după 450 e.n., gepizii [113]. Aşadar, ne găsim în situaţia în care trebuie să admitem că pătrunderea şi staţionarea goţilor în Valea Mureşului, este cuprinsă în prima jumătate a secolului IV.

Deci pe la mijlocul secolului IV e.n. există aici, pe de o parte o populaţie daco-romană, cu aşezările şi necropolele sale, aşa după cum am văzut, iar pe de alta, cetele de goţi într-o staţionare vremelnică în această regiune. Lucrurile se vor schimba însă în scurt timp. Datorită invaziei hunice pe la anul 453, pătrund în Transilvania cetele de gepizi. Această mişcare de populaţii, va provoca aici adînci perturbări şi transformări în viaţa populaţiei autohtone. Prima consecinţă a acestei

---

[108] K. Horedt, *Şantierul arheologic Moreşti*, în *SCIV*, VI, 1955, 3—4, p. 671.
[109] Z. Székely, *Materiale ale culturii Sîntana de Mureş în sud-estul Transilvaniei*, în *Aluta*, I, Sfîntu Gheorghe, 1970, p. 68.
[110] I. Kovács, în *DolgCluj*, VI/2, p. 278 sqq; K. Horedt, *op. cit.*, p. 675.
[111] K. Horedt, *Unele probleme privind răspîndirea culturii Sîntana de Mureş — Cerneahov în Transilvania*, în *SCIV*, 18, 1967, 4, p. 577.
[112] *Ibidem*, p. 578 sqq.
[113] *Ibidem*, p. 586.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

stări de lucruri este plecarea goţilor, iar în al doilea rînd, populaţia autohtonă va părăsi şi ea aşezările distruse, ridicînd altele noi în apropierea acestora. Descoperirile arheologice făcute în zona de care ne ocupăm, ne dovedesc pe deplin acest lucru. Astfel, la Cipău — „Gîrle", în sondajele arheologice din anii 1953—1954 au apărut cîteva bordeie şi gropi de provizii, o ceramică cenuşie lustruită, precum şi vase lucrate cu mîna care se datează în secolele V—VI[114], urme de acest gen găsindu-se şi la ferma zootehnică în mormintele de înhumaţie corespunzătoare aşezării respective. Ceramică similară cu aceasta a mai fost găsită în cătunul Sf. Gheorghe, în aşezarea descoperită la locul numit „Pe şes"[115], precum şi în cele de la Iernut—„Hulpişti", biserica reformată, vechiul cimitir şi castel[116], sau la Lechinţa, pe terasa „Săliste"[117], unde au fost identificate patru morminte cu un inventar corespunzător celui scos la iveală în necropola de la Moreşti — „Hulă". Alte aşezări din această perioadă de timp au mai fost descoperite la Petrilaca de Mureş[118], Vidrasău, pe malul drept al Mureşului, precum şi la Dumbrăvioara. În acest din urmă loc s-a găsit o fibulă de aur în formă de greier, care se datează în secolele IV—V e.n.[119].

Am lăsat intenţionat la urmă importanta aşezare fortificată, din secolele V—VI, de la Moreşti. Aici cercetările efectuate mai mulţi ani la rînd au reuşit să ne aducă la lumină, pe „Podei", o impunătoare aşezare fortificată, cu bordeie, cu cunoscuta ceramică cenuşie, iar alături de ea, la „Hulă", necropola corespunzătoare, ambele datate cu ajutorul fibulelor digitate, între mijlocul secolului V şi mijlocului secolului VI e.n. Pentru Transilvania această aşezare este de o importanţă deosebită. Se pare că ea a reprezentat pentru epoca respectivă, bineînţeles, un centru politic ce stăpînea o bună parte din Valea Mureşului sau chiar din centrul provinciei. În legătură cu această aşezare au avut loc controversate şi aprigi discuţii privitoare la apartenenţa etnică a locuitorilor ei şi, în general, ai aşezărilor din secolele V—VI, de care am vorbit pînă acum. Discuţiile au fost generate mai ales de faptul că în această perioadă de timp, în urma plecării goţilor, locul lor a fost luat de populaţia gepidă.

---

[114] N. Vlassa, M. Rusu, D. Protase, K. Horedt, *Săpăturile arheologice de la Iernut*, în *ActaMN*, III, 1966, pp. 403—407; N. Vlassa, *Cercetări arheologice...*, pp. 28—31; K. Horedt, *Şantierul arheologic Moreşti*, în *SCIV*, VI, 1955, p. 669.

[115] N. Vlassa, M. Rusu, D. Protase, K. Horedt, *op. cit.*, pp. 402—405; N. Vlassa, *Cercetări arheologice...*, p. 25; K. Horedt, *op. cit.*, p. 671.

[116] N. Vlassa, *Cercetări arheologice...*, p. 32; K. Horedt, *op. cit.*, p. 672.

[117] K. Horedt, *op. cit.*, p. 674.

[118] Z. Székely, în *Materiale*, VI, 1959, p. 189.

[119] K. Horedt, *op. cit.*, pp. 671—676.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Se pare că relaţiile acestora cu autohtonii sînt mult mai strînse decît se credea în general, astfel că elementele pontice pe care le găsim amestecate cu cele de tradiţie locală la Cipău sau la Moreşti, de exemplu, constituie în fond, produsul celor două componente etnice, autohtoni şi gepizi[120]. O altă problemă pe care o ridică cercetările de la Moreşti este cea legată de cel de-al treilea cimitir format din morminte răsfirate, descoperite printre bordeiele aşezării de pe „Podei". Deformarea artificială a craniilor şi ceramica cu totul deosebită faţă de cea din aşezarea şi necropola din secolele V—VI e.n. de care vorbeam mai sus, aduce în discuţie probleme ca: apartanenţa lor etnică şi încadrarea în timp, în raport cu ceea ce de acum cunoaştem pentru aşezarea de pe „Podei" şi cimitirul de pe „Hulă". Studiile făcute pînă în prezent nu au reuşit să lămurească complet aceste probleme. Tot ceea ce se poate spune, deocamdată, este doar faptul că această necropolă precede aşezarea de pe „Podei" şi cimitirul de pe „Hulă", încadrîndu-se în timp în prima jumătate a secolului V e.n.[121].

Pe la mijlocul secolului al VI-lea asistăm din nou la importante mişcări de populaţie. În Europa Centrală îşi face apariţia o altă forţă politică, avarii. Se pare că părăsirea aşezării de la Moreşti şi în general a aşezărilor de acest tip de pe Valea Mureşului trebuie pusă în legătură cu noua stare de lucruri. Dar situaţia va reveni treptat la normal. Astfel, nu departe de Moreşti, la Band, a fost săpată în anii 1906—1907 o mare necropolă formată din 187 morminte[122]. Cimitirul, cu întregul ansamblu de descoperiri, a fost datat, la vremea respectivă, în secolele V—VII şi atribuit din punct de vedere etnic avarilor şi celorlalte popoare aliate cu aceştia[123], fapt ce se pare că nu corespunde întru totul adevărului istoric. Lipsa fibulelor digitate din mormintele acestei necropole, pe de o parte, şi frecvenţa cataramelor cu ac în formă de scut, a limbilor de centură, a unui inel de aur în stilul animalier II şi a pieselor de harnaşament presate din lame de argint, pe de altă parte, ne demonstrează că necropola de aici se încadrează numai în prima ju-

---

[120] În legătură cu discuţiile privitoare la această problemă, vezi K. Horedt, *op. cit.*, p. 677; idem, *Contribuţii*, pp. 51—53; idem, în *Ist Rom.*, I, pp. 704—714; idem, *Şantierul arheologic Moreşti*, în *Materiale*, IV, 1957, pp. 180—181; I. Nestor, *Slavii pe teritoriul R.P.R. în lumina documentelor arheologice*, în *SCIV*, X, 1959, 1, p. 53; M. Comşa, *Slavii pe teritoriul R.P.R. în secolele VI—IX în lumina cercetărilor arheologice*, în *SCIV*, X, 1959, 1, p. 67; D. Popescu, *Cimitirul gepid de la Moreşti*, în *In memoriam CD*, pp. 325—334.

[121] K. Horedt, în *SCIV*, VI, 1959, 3—4, p. 677; D. Popescu, *op. cit.*, pp. 329—330.

[122] I. Kovács, în *DolgCluj*, VI/2, p. 279 sqq.

[123] *Ibidem*, pp. 371 şi 429.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mătate a secolului VII e.n.[124], iar în ceea ce priveşte apartenenţa etnică a acestei populaţii, nu pot fi făcute deocamdată precizări[125].

Urme de aşezări din această perioadă de timp, deşi nu prea numeroase, au fost semnalate în cadrul cercetărilor arheologice de la Tîrgu Mureş, unde în centrul oraşului au fost depistate patru morminte de tipul Band[126], precum şi în cătunul Sf. Gheorghe, la locul „Pe şes", descoperiri ce ar putea fi încadrate cronologic în secolul VIII şi care, în mod sigur, aparţin unei populaţii neavare[127]. La descoperirile arheologice din această epocă, mai amintim şi cele două monede bizantine, un *solidus* de la Iustinian (525—565) şi moneda de aur de la Focas (602—610)[128].

E drept, probele materiale ale continuităţii în valea Mureşului, pentru cea de-a doua jumătate a secolului VI şi pentru secolul VII, sînt, în general, deocamdată mai puţin numeroase, dar atîtea cîte sînt, ele constituie o dovadă elocventă că viaţa nu s-a întrerupt în această zonă, în ciuda condiţiilor de existenţă destul de vitrege.

În legătură cu această perioadă de timp, şi mai ales cu venirea avarilor în centrul Europei, se pune şi problema apariţiei pe teritoriul României a triburilor slave, problemă care a fost îndelung discutată de către istoricii noştri şi care se menţine încă în atenţia studiilor de specialitate.

În general s-a ajuns acum la concluzia că triburile slave au pătruns în mod sporadic pe teritoriul Transilvaniei, deci şi în spaţiul de pe Valea Mureşului care ne interesează, aproximativ pe la mijlocul secolului VII[129]. Dar, aşa după cum spuneam, prezenţa lor la această dată este încă destul de efemeră. Datele arheologice în legătură cu existenţa şi convieţuirea lor alături de populaţia romanică pe care au găsit-o aici şi care este reprezentată cu deosebire în descoperirile din aşezările fortificate sau nefortificate de caracter aşa-zis „gepidic" de la Moreşti, Cipău—„Gîrle", cătunul Sf. Gheorghe — „Pe şes", Lechinţa—„Sălişte", Petrilaca

---

[124] K. Horedt, *Şantierul arheologic Moreşti*... p. 669; idem, Contribuţii p. 87.

[125] *Idem, IstRom.*, I, p. 722.

[126] I. Kovács, în *DolgCluj*, VI/2, pp. 278—296; K. Horedt, *Şantierul arheologic Moreşti*..., p. 675.

[127] K. Horedt, *Şantierul arheologic Moreşti*..., p. 671; idem, *Contribuţii* p. 85; N. Vlassa, M. Rusu, D. Protase, K. Horedt, *op. cit.*, pp. 402—405.

[128] K. Horedt, *Contribuţii*, p. 107; C. Preda, *Circulaţia monedelor bizantine în regiunea carpato-dunăreană*, în *SCIV*, 23, 1972, 3, p. 395 sqq.

[129] Maria Comşa, *Slavii pe teritoriul R.P.R. în secolele VI—IX în lumina cercetărilor arheologice*, în *SCIV*, X, 1959, 1, p. 67; Ion Nestor, *Slavii pe teritoriul R.P.R. în lumina documentelor arheologice*, în *SCIV*, X, 1959, 1, p. 53; M. Comşa, în *IstRom.*, I, pp. 736—738.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de Mureș, Vidrasău și Dumbrăvioara, sau necropolele de la Tîrgu Mureș și Bandul de Cîmpie, sînt mai bine conturate numai în secolul al VIII-lea și începutul secolului IX, așa după cum reiese, cu deosebire, din descoperirile arheologice de la Cluj-Napoca, Someșeni și din cele de la Nușfalău[130], localități ce se găsesc însă în afara Văii Mureșului.

Revenind la zona noastră, semnalăm mai întîi importanta descoperire făcută în campania de cercetări arheologice din anul 1955 la Moreşti, unde, pe „Borșofed", a fost identificat un bordei a cărui ceramică, deși mai are unele afinități cu descoperirile din secolul VI, se deosebește radical de aceasta, prin nuanța sa roșietică-neagră, precum și prin confecționarea ei cu mîna, sau parțial, cu roata. Totodată această ceramică se deosebește și de cea aparținătoare secolelor XI—XII, prin caracterul ei mai primitiv. Așadar, această descoperire, precum și altele făcute pe „Podei", la care mai putem adăuga și unele forme de tipsii din aceeași zonă a Moreștilor, sînt încadrate din punct de vedere cronologic în secolele VIII—X[131].

Descoperiri din această epocă ne mai sînt semnalate și în alte puncte ale văii Mureșului. Amintim, în primul rînd, ceramica lucrată cu mîna, fără nici un decor și borcanele lucrate la roată, descoperite în unele bordeie de la Cipău—Sf. Gheorghe, încadrate în secolele VIII—IX[132], precum și ceramica aparținînd secolelor X—XI, de la Sîngeorgiul de Mureș[133] și de la Lechința—„Sălișteе"[134]. Iată, așadar, care este tabloul descoperirilor arheologice de pe Valea Mureșului, pentru perioada de timp cuprinsă între secolele III—X.

Socotim că datele pe care le-am trecut în revistă în această parte a studiului nostru au reușit să ne creeze o imagine suficient de elocventă în ce privește mult dezbătuta și controversata problemă a continuității populației autohtone, în spațiul geografic care ne-a stat în atenție. De asemenea, credem că aceste date ne demonstrează în mod satisfăcător permanenta locuire a Văii Mureșului în perioada de timp mai sus amintită, astfel încît probleme ca părăsirea completă a provinciei Dacia odată cu retragerea aureliană sau hiatusul din unele perioade de timp etc., nu mai pot fi susținute sau aduse în discuție de nici un cercetător, care se

---

[130] I. Nestor, *op. cit.*, p. 53; M. Comșa, în *Ist Rom.*, I, pp. 742—744.

[131] K. Horedt, *Șantierul arheologic Moreşti*, în *Materiale*, IV, 1957, pp. 182—183; idem, *Contribuții*, p. 54; idem, *Șantierul arheologic Moreşti*, în *SCIV*, VI, 1955, 3—4, pp. 677—678.

[132] K. Horedt, *op. cit.*, pp. 677—678; M. Comșa, în *Ist Rom.*, I, pp. 741—742.

[133] Z. Székely, în *Materiale*, VI, 1959, p. 187.

[134] N. Vlassa, M. Rusu, D. Protase, K. Horedt, *op. cit.*, pp. 407—408.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

plasează pe poziții obiective de gîndire. Natural mai există încă unele probleme controversate și unele perioade de timp în care datele arheologice nu sînt prea numeroase. Avem însă toată siguranța că viitoarele cercetări și studii vor completa și elucida ceea ce astăzi mai constituie încă o problemă în discuție.

*

* *

Ne-am străduit în cadrul acestui material să adunăm laolaltă datele arheologice și numismatice cu privire la istoria Văii Mureșului, din cele mai vechi timpuri și pînă în pragul evului mediu. N-a fost un lucru ușor. Risipite fiind prin zeci de publicații și reviste, strîngerea acestor date și informații în timpul foarte scurt pe care l-am avut la dispoziție, a necesitat un volum uriaș de efort, dus într-un ritm foarte susținut și în condiții de muncă destul de dificile. Sperăm că acest efort să oglindească, în mod cît mai complet posibil, strădaniile pe care le-a depus Academia și celelalte instituții în munca de cercetare și studiere a unor importante probleme ale trecutului nostru mai îndepărtat. Avem totodată credința că acest material poate constitui o bază de plecare și informare în munca de cercetare științifică de viitor în ce privește istoria mai veche a Văii Mureșului.

L'ACADÉMIE ROUMAINE ET LES DÉCOUVERTES ARCHÉOLOGIQUES FAITES DANS LA VALLÉE SUPÉRIEURE DU MUREȘ*
(II)

(Résumé)

La conquête de la Dacie par Trajan et la transformation d'une grande partie de son territoire en province romaine ont causé d'importantes modifications dans la zone envisagée. Les Romains y ont introduit un nou-

* La première partie du travail a paru en *Marisia*, *V*, 1975, pp. 9—27.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

veau mode de vie, au niveau de leur civilisation, et la population se romanisera au cours du processus de coexistence qui s'ensuivra.

L'établissement le plus important de cette époque est celui de Cristeşti, centre de poterie qui a livré de nombreuses découvertes d'objets et de monuments. Une unité militaire romaine y est également attestée, la *A la I Bosporanorum et Gallorum*, ainsi que son commandant Q. Caecilius Caecianus. Un établissement romain important se trouvait sur la frontière de la province, à Brîncoveneşti, où il existe un camp romain et où a tenu garnison la *ala numeri Illyricorum*, ou *ala nova Illyricorum*, qui avait pour mission de défendre la vallée du Mureş du côté est, de même que la *cohors I Alpinorum*, qui était cantonnée au camp de Călugăreni, défendait contre les attaques venant de cette même direction, la vallée du Niraj. D'autres découvertes de l'époque romaine sont à signaler à Lechinţa, Iernut, Moreşti, Cipău, Ogra, Reghin et Ozd.

En ce qui concerne l'époque de passage à la féodalité, les découvertes de ces dernières décennies ont rempli en grande mesure le vide qui existait auparavant dans notre documentation historico-archéologique, attestant que la vie a continué sans interruption dans la vallée du Mureş après la retraite de l'armée et de l'administration romaines qui a eu lieu sous l'empereur Aurélien. La permanence de l'habitat est aujourd'hui pleinement confirmée par les découvertes d'établissements, de tombes et de monnaies faites à Lechinţa, Moreşti et Cipău, les découvertes de ce dernier site étant datées par des monnaies de Constantin le Grand, Constantin II, Constance II et Valentinien Ier. L'établissement de Cristeşti poursuit de même son existence, attestée par la céramique qui y était produite et diffusée dans les établissements et les nécropoles du temps. Mentionnons, de même, les importantes découvertes de Iernut, où aux vestiges de l'époque romaine provenant de la nécropole et datés par des monnaies de Sévère Alexandre, Gordien III et Gallien s'ajoutent ceux de l'époque post-romaine, datés à leur tour par des monnaies des empereurs Maximien Hercule, Maxence, Licinius Ier et Licinius II, ainsi que la monnaie de Severina qui peut être datée de la période post-romaine. La circulation des monnaies est attestée également dans l'important établissement de Cristeşti depuis Probus jusqu'à Honorius (423 de n.è.).

Des découvertes monétaires sont à signaler encore en d'autres points de la vallée du Mureş, par exemple à Ideciu de Sus, d'où l'on a récolté une monnaie de Théodose II (408—450), un solidus de Valentinien III (425—455), sans parler des monnaies qui se trouvaient autrefois dans la collection du lycée de Sighişoara, provenant de plusieurs localités des en-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

virons de Reghin et comprises chronologiquement entre Maximien Hercule et Constance II.

De la même période datent les découvertes concernant la culture de Sîntana de Mureș, assignées à la population de Goths établis sur le territoire de la localité homonyme. Des découvertes de la même catégorie ont été faites à Gorneşti, Tg. Mureș et Petrilaca de Mureș.

Pour les *V*e—*VI*e *siècles*, mentionnons les découvertes de Cipău, du hameau de Sf. Gheorghe, de Iernut, Lechința, Petrilaca de Mureș et surtout celles de Moreşti, où se trouve un important établissement formé d'habitations mi-souterraines et d'une nécropole.

Mentionnons de même la nécropole bien connue de Bandul de Cîmpie, qui avait été attribuée aux Avars, ce qui ne pas correspond exactement à la vérité. Il s'agirait plutôt d'une population mixte, dont l'appartenance ethnique n'a pas encore été définitivement élucidée.

La période des *VI*e—*VIII*e *siècles* est surtout représentée par les tombes mises au jour à Tg. Mureș et à Sf. Gheorghe, où l'on a également trouvé deux monnaies de Justinien et de Phocas.

En ce qui concerne la période suivante, celle des *IX*e—*XI*e *siècles*, il convient de citer en premier lieu les découvertes de Moreşti, aux lieux-dits Podei et Borşofed, ainsi que celles faites à Sf. Gheorghe et à Lechința.

*

Cette succincte revue des principales découvertes archéologiques faites dans la vallée supérieure du Mureș, découvertes qui s'échelonnent entre le néolithique ancien et la période de haute féodalité, est en mesure d'offrir une image du passé historique de la zone et un point de départ pour les recherches à venir.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

AȘEZĂRI DE ÎNĂLȚIME CU TERASE ALE CULTURII COȚOFENI ÎN TRANSILVANIA

VALERIU LAZĂR

O caracteristică a culturii Coțofeni, printre altele, este și marea densitate de așezări pe care le are[1].

Numeroasele cercetări efectuate pînă acum sînt în măsură să clasifice *sumar* așezările culturii în așezări de joasă altitudine, așezări pe terase, pe înălțimi sau în peșteri ori adăposturi naturale[2]. Clasificarea este firește sumară, întrucît cultura Coțofeni a fost cercetată încă prin puține sondaje și săpături arheologice sistematice, de amploare. De aceea, în literatura de specialitate prezentarea în detaliu a așezărilor propriu-zise nu s-a bucurat de o atenție specială.[3]

Dintre multele și variatele așezări ale culturii Coțofeni din România, interes aparte prezintă *așezările de înălțime cu terase*. Spre deosebire de așezările de pe terasele propriu-zise, așezările de înălțime cu terase se impun și domină spațiul limitrof prin altitudinea și poziția lor strategică. Ele sînt plasate de obicei pe vîrfuri de deal sau măguri izolate. Poziția lor topografică le asigură o apărare naturală, ele putînd fi ușor amenajate în scopuri defensive de către comunitățile triburilor Coțofeni.

Cercetarea arheologică a descoperit pînă acum în Transilvania 9 asemenea așezări; numărul lor este neîndoielnic mai mare. În cîteva din aceste așezări s-au efectuat sondaje sumare sau săpături arheologice sistematice.

---

[1] La sfîrșitul anului 1975 se cunoșteau din informațiile bibliografice, în spațiul intracarpatic, 294 localități cu așezări Coțofeni. Cf. Valeriu Lazăr, *Marisia*, V, 1975, p. 41, nota 50. Petre Roman în sinteza sa *Cultura Coțofeni* (București, 1976, pp. 79—86, pl. 1, 2) menționează numai 198 așezări. Contrastul cifric se explică, probabil, prin omiterea din sinteza amintită a așezărilor sezoniere, de scurtă durată (de exemplu, sălașele vînătorești ș.a.). Din 1975 noile cercetări au sporit numărul așezărilor Coțofeni. Numai în județul Mureș se cunosc așezări noi la Uila și Trei Sate.

[2] Cea mai recentă clasificare a tipurilor de așezări Coțofeni la Petre Roman, *op. cit.*, pp. 14—15.

[3] În valoroasa monografie a lui Roman, așezările sînt tratate sumar, aproape în 2 pagini de tipar (pp. 14—15).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

La *Agrișteu* (com. Bălăușeri, jud. Mureș) o asemenea așezare este pe platoul *Dealul Cetății;* așezare bogată în inventar arheologic (material litic, ceramică, plastică)[4]. În așezarea Coțofeni, se pare de același tip, de la *Blandiana* (jud. Alba), de pe vîrful dealului *Pleșa*[5], terasamentul pantei a fost amenajat de comunitatea tribală de aici, Coțofeni. La *Boarta* (com. Șeica Mică, jud. Sibiu) în așezarea Coțofeni de pe *Cetate*, cunoscută în literatura arheologică încă de la începutul secolului al XX-lea, săpăturile sistematice, ample (K. Horedt, 1942; S. Dumitrașcu, G. Togan, 1965—1967)[6] au dezvelit o gamă mare și diversă de materiale Coțofeni. Situația este asemănătoare la *Căpud* (com. Teiuș, jud. Alba), în așezarea de pe *Măgura Căpudului*, cercetată de I. Berciu în 1942 și explorată de S. Dumitrașcu, prin săpături sistematice, în anii 1963—1964[7] și la *Cîlnic* (jud. Alba) în așezarea de pe *Dealul Mare*, săpată sistematic de Fr. Roth, în 1942—1943[8]. În categoria acestui tip de așezări ar putea fi încadrată, deocamdată, și cea de la *Orlat* (jud. Sibiu) de pe *Cetatea Scurtă* (cercetată de Th. Nägler, 1969)[9]. Alte așezări sînt la *Saschiz—Cetatea Uriașilor* (sondaje K. Horedt, M. Rusu, 1949)[10], *Soroștin* (com. Șeica Mică, jud. Sibiu; săpături I. Paul, 1976)[11] și *Șincai—Cetatea păgînilor*, jud. Mureș (săpături V. Lazăr, 1974—1976).[12]

---

[4] Valeriu Lazăr, *Vatra*, V, nr. 3 (48), 1975, p. 6; idem, *Marisia*, V, 1975, pp. 38—39, pl. I, VI/3, VII—XI; Petre Roman, *op. cit.*, pl. 1/310; pl. 58, 67.

[5] K. Horedt, *Apulum*, III, 1947—1949, p. 61, nota 20; Sever Dumitrașcu, *St Com*, 13, Sibiu, 1967, p. 159 (mențiune); Petre Roman, *ibidem*, p. 80, pct. 196; pl. 2/196.

[6] Din bogata literatură a se vedea: Roska, M. *Közl.*, I, Cluj, 1941, p. 71, pct. 196; K. Horedt, *ibidem*, pp. 57—66; S. Dumitrașcu, G. Togan, *ActaMN*, VIII, 1971, pp. 423—437; Petre Roman, *ibidem*, p. 80, pct. 142.

[7] Roska, M., *op. cit.*, p. 67, pct. 167; Ion Berciu, *Apulum*, I, 1939—1942, p. 26; S. Dumitrașcu, *ibidem*, pp. 157—163; Petre Roman, *ibidem*, p. 80, pct. 150.

[8] Fr. Roth, *DFS*, I, 1942, pp. 189—214; *ibidem*, II, 1943, pp. 440—459; Petre Roman, *ibidem*, p. 80, pct. 127.

[9] D. Popescu, *SCIV*, 21, 1970, 3, p. 514, nr. 131; idem, *Dacia*, N.S., XIV, 1970, p. 455, nr. 131 (Cronica); Petre Roman, *ibidem*, p. 83, nr. 189. Th. Nägler constată valuri de pămînt paralele în așezarea de pe *Cetatea Scurtă*. În prima etapă de locuire (din cele trei) *triburile Coțofeni au amenajat terasele dinspre nord*. După cercetător, valurile de pămînt ar fi fost executate probabil în secolul al XII-lea. Cercetările care se impun în viitor vor fi în măsură, credem, să precizeze structura așezării de aici.

[10] K. Horedt, *SCIV*, I, 1950, 1, p. 124; idem, *Materiale*, I, 1953, p. 798; Valeriu Lazăr, *Marisia*, V, 1975, p. 33.

[11] Z. Székely, *Din activitatea științifică a Muzeului Mediaș*, I, 1953, pp. 3—8; *idem*, *SCIV*, XIX, 1968, 3, p. 426; Petre Roman, *ibidem*, p. 85, pct. 184; Informație Iuliu Paul.

[12] Valeriu Lazăr, *Marisia*, V, 1975, p. 30 sqq. (cu bibliografia); Petre Roman, *ibidem*, p. 85, pct. 264.

Vestigiile descoperite în campaniile de săpături din anii 1974, 1975 și 1976, foarte bogate și variate, în analiză, vor fi publicate în numărul viitor al publicației noastre.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Prin cartarea acestor aşezări, se constată că ele cuprind centrul Transilvaniei. Unele aşezări (Agrişteu, Boarta, Cîlnic, Şincai) deţin o poziţie strategică-cheie, dominantă în zona în care se află, parte dintre ele fiind izolate, inaccesibile (Boarta, Saschiz).

Aşezările de acest tip se întind atît pe platoul înălţimii cît şi pe pantele lui, uneori terasate artificial (Boarta[13], Şincai), precum şi pe terasele care înconjoară platoul (Cîlnic, Şincai etc.). Parte dintre ele sînt înconjurate şi cu valuri de pămînt (Boarta, Orlat ?). La Boarta, *Cetatea*, de formă quasi-triunghiulară, are în faţă, aşa cum a constatat K. Horedt, spre est, un val semicircular de mari dimensiuni, în cea mai mare parte de origine naturală, val a cărei formă o evidenţiază un şanţ adîncit în pantă, care separă valul de restul dealului, accentuînd inaccesibilitatea platoului. La Orlat *(Cetatea Scurtă)* aşezarea are valuri de pămînt paralele[14].

Cu toate că sondajele şi săpăturile arheologice au fost efectuate pe suprafeţe relativ restrînse, ele aduc precizări importante şi cu privire la întinderea unora dintre aceste aşezări. Cunoaştem, bunăoară, că aşezarea de la Boarta cuprinde atît platoul (circa 180×80 m; 1,4 ha) cît şi pantele platoului. Aşezarea de la Cîlnic, de formă semicirculară, are o întindere de 100×30 m (0,3 ha), iar cea de la Şincai — cea mai întinsă — este de 225×120 m (2,7 ha).

Numărul foarte mare de descoperiri şi aşezări Coţofeni a acreditat pînă nu demultă vreme părerea, în literatura de specialitate, a unei mari mobilităţi a triburilor acestei culturi. Aşezările de înălţime cu terase, ca şi alte tipuri de aşezări (terase, peşteri), infirmă însă o asemenea părere. Aşa cum s-a constatat acum, aşezările de înălţime cu terase, cu vestigii arheologice bogate şi variate, întinse pe mari suprafeţe, în straturi de cultură groase, unele avînd şi resturi de construcţii durabile, demonstrează caracterul lor de stabilitate, de permanenţă, de lungă durată[15].

---

[13] Constatînd încă în 1942 „transformarea artificială a configuraţiei dealului" (*Cetatea*-Boarta), K. Horedt arăta (*Apulum*, III, p. 58) că „prima terasă de sus, spre nord, indică o amenajare a terenului încă din epoca preistorică" (Coţofeni, n.n.). Pentru S. Dumitraşcu (*ActaMN*, VIII, p. 423) aşezarea respectivă, cu pantele terasate, *„oarecum nenaturală... a fost locuită şi, probabil, amenajată"* (s.n.). Comparînd terasarea aşezării de la Boarta cu cea de la Şincai *(Cetatea păgînilor)*, similară în parte, se confirmă amenajarea artificială a celei dintîi, aşa cum a susţinut prof. Horedt.

[14] Cercetările (sondajele) restrînse nu au datat în mod cert construcţia valurilor de pămînt de aici. Nägler consideră executarea lor probabil în sec. XII. Nu este exclus ca triburile Coţofeni care au amenajat terasele dinspre nord să fi edificat şi valurile de pămînt paralele de pe *Cetatea Scurtă*.

[15] La Şincai, spre exemplu, în unele secţiuni, depunerile Coţofeni ating grosimea de 2 m.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Construcţiile durabile în acest tip de aşezări sînt locuinţele. Sondajele şi săpăturile arheologice au dezvelit în trei aşezări, în care săpăturile au avut o extensiune mai mare, locuinţe de suprafaţă sau semiadîncite (bordeie, semi-bordeie) cu un bogat inventar. La Boarta au fost dezvelite trei locuinţe de suprafaţă, toate de formă dreptunghiulară, şi cîteva locuinţe semi-adîncite (4 bordeie şi semi-bordeie), precum şi gropi menajere[16]. La Cîlnic cunoaştem mai multe detalii asupra locuinţelor. Aici, Fr. Roth a dezvelit 15 locuinţe de aceeaşi formă, dreptunghiulară, cu dimensiunile între 3—4 m lăţime şi 7—8 m lungime[17]. Fiecare locuinţă avea două încăperi, vetre şi cuptoare de foc. Acoperişul locuinţei din trestie sau paie era în două pante. În spaţiul dintre locuinţe, Fr. Roth a identificat recipiente de apă (cisterne) şi gropi de provizii.

La Şincai, săpăturile recente au dezvelit în întregime 4 locuinţe de suprafaţă, toate de formă dreptunghiulară, formă bine delimitată de masa densă şi compactă de chirpic în care s-au păstrat amprentele de pari şi nuiele. Ele aveau lăţimea de circa 4,5 m şi lungimea de 7—8 m. Unele locuinţe aveau în interiorul lor 1—2 vetre de foc, de formă circulară, constituite pe o platformă mai înaltă din pietre. De obicei, vetrele erau dispuse fie în colţul nord-estic al locuinţei, fie în mijlocul ei, unele vetre fiind lutuite. Una dintre locuinţele de la Şincai avea o podină de lut galben-humos. Suprastructura lor era constituită din pari şi împletituri de nuiele lutuite, aşa cum arată resturile de chirpic imprimat, iar acoperişul îl aveau în două pante, după cum dovedesc, în cazul uneia, găurile de pari (20×24 cm).

Parţial au mai fost surprinse în stratigrafia săpăturii de la Şincai urmele altor locuinţe, deteriorate fie din cauza eroziunii pantei terasei, fie a lucrărilor agricole efectuate cu ani în urmă. Unele locuinţe au fost edificate şi prin terasarea pantei, îndeosebi cele din extremităţile secţiunilor F şi G.

Fiecare locuinţă a avut, sub nivelul podinei, 1—2 gropi de provizii, de formă circulară, uneori ovoidală, cu un diametru de 1,20 m, adînci pînă la 0,90 m, unite de podina locuinţei printr-un prag de lut făţuit.

În secţiunile săpate, alături de locuinţele decopertate, au mai fost dezvelite 18 gropi (de povizii ?, cisterne ?) circulare, cu un diametru mediu de 1,20—1,50 m şi cu adîncimea cuprinsă între 0,60—1,20 m de la

[16] Dumitraşcu, Togan, *ActaMN*, VIII, p. 424, p. 426, fig. 4. Forma locuinţelor (cf. Dumitraşcu, Togan) nu a putut fi determinată precis datorită adîncimii mici (sub stratul vegetal), fiind deteriorate de plug.

[17] Fr. Roth, *DFS*, pp. 204, 210, 211; fig. 1, 4, 6—7.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nivelul depunerii arheologice. Gropile erau plasate de obicei în linii paralele, la o distanţă diferită unele de altele.

Inventarul descoperit la Şincai în gropi, ca şi în locuinţele propriu-zise, bogat şi variat, consta din vestigii litice şi osteologice, ceramică, asociate cu urme bogate de cărbune şi cenuşă.

Dar, cum se cunoaşte, în ansamblul lor aşezările de înălţimi cu terase ale culturii Coţofeni au un inventar bogat, relativ variat. Dintre uneltele, ustensilele şi armele din piatră predomină dălţile şi topoarele — toate într-o tipologie relativ variată. Există dăltiţe, dălţi plate trapezoidale, ciocane-tîrnăcop de dimensiuni mari, topoare de forma: toporului-pană, cu lăţimea uniformă, patru muchii, ceafa şi secţiunea patrulateră sau de acelaşi tip dar cu secţiune dreptunghiulară, ceafa uşor arcuită sau toporul cu ceafa cilindrică etc. În mare parte, exemplarele sînt şlefuite şi perforate. Se cunosc descoperiri de cuţite curbe. În gama produselor litice pot fi amintite, de asemenea, numeroasele rîşniţe întregi sau fragmentare. Numai la Şincai cercetările recente au descoperit 9 asemenea piese. Mai pot fi amintite percutoarele ş.a.

Cu toate că silexul cunoaşte în economia culturii Coţofeni o utilizare mai redusă este prelucrat în aşezările de înălţime cu terase. El a fost descoperit sub forma unor aşchii, lame mici, uneori cu retuşe (Agrişteu, Şincai). Sporadică este prezenţa cuprului în acest tip de aşezări. Alături de descoperirea unor fire fragmentare din cupru (Cîlnic, Şincai) au mai ieşit la iveală în săpături sule de cupru întregi sau fragmentare şi pumnale[18].

În schimb, prelucrarea osului şi cornului s-a bucurat de o mai mare atenţie în viaţa comunităţilor acestor aşezări. Fiecare aşezare a utilizat în confecţionarea uneltelor, ustensilelor şi armelor din abundenţă această materie primă. Au fost descoperite prin săpături numeroase sule, ciocane, săpăligi, pumnale, dăltiţe, lame de cuţit din os (colţi de mistreţ) şi corn. La Şincai coarnele de cerb ofereau o materie primă importantă în confecţionarea unor asemenea obiecte. „Industria“ osului, diversă, era, aşadar, în uzanţa obişnuită a comunităţilor Coţofeni.

În ansamblul descoperirilor din aşezările de înălţime cu terase, ceramica deţine rolul preponderent şi determinativ în datarea lor. Clasată sub aspectul compoziţiei pastei ea ar putea fi împărţită în două mari categorii distincte: una care conţine în pastă nisip cu pietricele şi mică

[18] Din săpăturile recente de la Şincai, se cunosc 3 sule mici de cupru şi un pumnal cu lama triunghiulară, prevăzută cu trei nituri.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

sau scoici pisate și care este poroasă și aspră la pipăit; o ceramică uzuală; alta cu o pastă amestecată cu nisip fin, cu pereții subțiri, rezonanți, acoperiți cu slip. Prima categorie are, în general, culoarea cenușiu-deschisă, castanie sau cărămizie. Pasta celei de a doua categorii, compactă, bine frămîntată și arsă, are culoarea cenușie, uneori neagră, castanie sau cărămizie, în multe cazuri cu luciu metalic.

Forma vaselor este și ea variată (cești, căni, străchini, amfore, castroane, vase-borcan etc.), existînd pentru fiecare formă de vas o tipologie variată. Există cești (specifice culturii) fără sau cu o toartă mai mult sau mai puțin supraînălțată, cu buza evazată în afară sau tăiată oblic, uneori crestată, cu gîtul scund și fundul plat (Boarta, Cîlnic, Șincai). Într-o tipologie variată sînt și cănile. Străchinile au unele forma semisferică sau tronconică, buza îngroșată prelung, altele au marginea ușor evazată sau îndoită spre interior, ori teșită oblic. Unele străchini au pe umăr una sau două tortițe perforate orizontal. Amforele, pîntecoase cu gîtul de obicei scund, buza evazată sau dreaptă, unele cu torți în bandă lată (Cîlnic, Șincai) sînt și ele prezente în acest tip de așezări.

În repertoriul formelor pot fi amintite și vasele-borcan (unele înalte, cu pereții ușor curbați, marginea îngroșată și teșită spre interior sau ușor evazată; altele cu gîtul scurt și umărul arcuit), vasele de provizii, cu pereții modelați neglijent — și ele variate ca formă, oalele etc. Unele torți de căni prezintă forme askoidale (Șincai).

Ornamentarea ceramicii din așezările de înălțime cu terase este cea specifică culturii Coțofeni. În ornamentare au fost aplicate diverse procedee tehnice. Prin procedeul adîncirii creatorii ceramicii au constituit decorul vaselor cu incizii (striuri, linii, șănțulețe, impresiuni ș.a.) dispuse în diverse forme geometrice, uneori combinate (motive unghiulare, triunghiulare, benzi hașurate, romburi, motive stelare, în „rețea", „ramuri de brad" etc.). La altele s-a aplicat ca procedeu decorul în relief, îndeosebi la vasele mari (brîuri organice, uneori aplicate; aplicații scurte, alveolate, crestate; proeminențe, „boabe de linte"). Ca și în primul procedeu, vasele decorate în relief au decorul dispus în motive diferite. Incrustația în alb peste decorul incizat, efectuat în tehnica împunsăturilor succesive (Furchenstich) este și ea aplicată în ornamentarea ceramicii din așezările de acest tip (Boarta, Cîlnic, Șincai). Vasele-boluri și vasele miniaturale (cești, căni), numeroase în inventarul așezărilor de acest tip, nu au de obicei decor.

Cercetările recente de la Șincai arată că, în nivelul inferior al așezării, predomină forme de vase mari (vase de provizii, amfore) la care

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

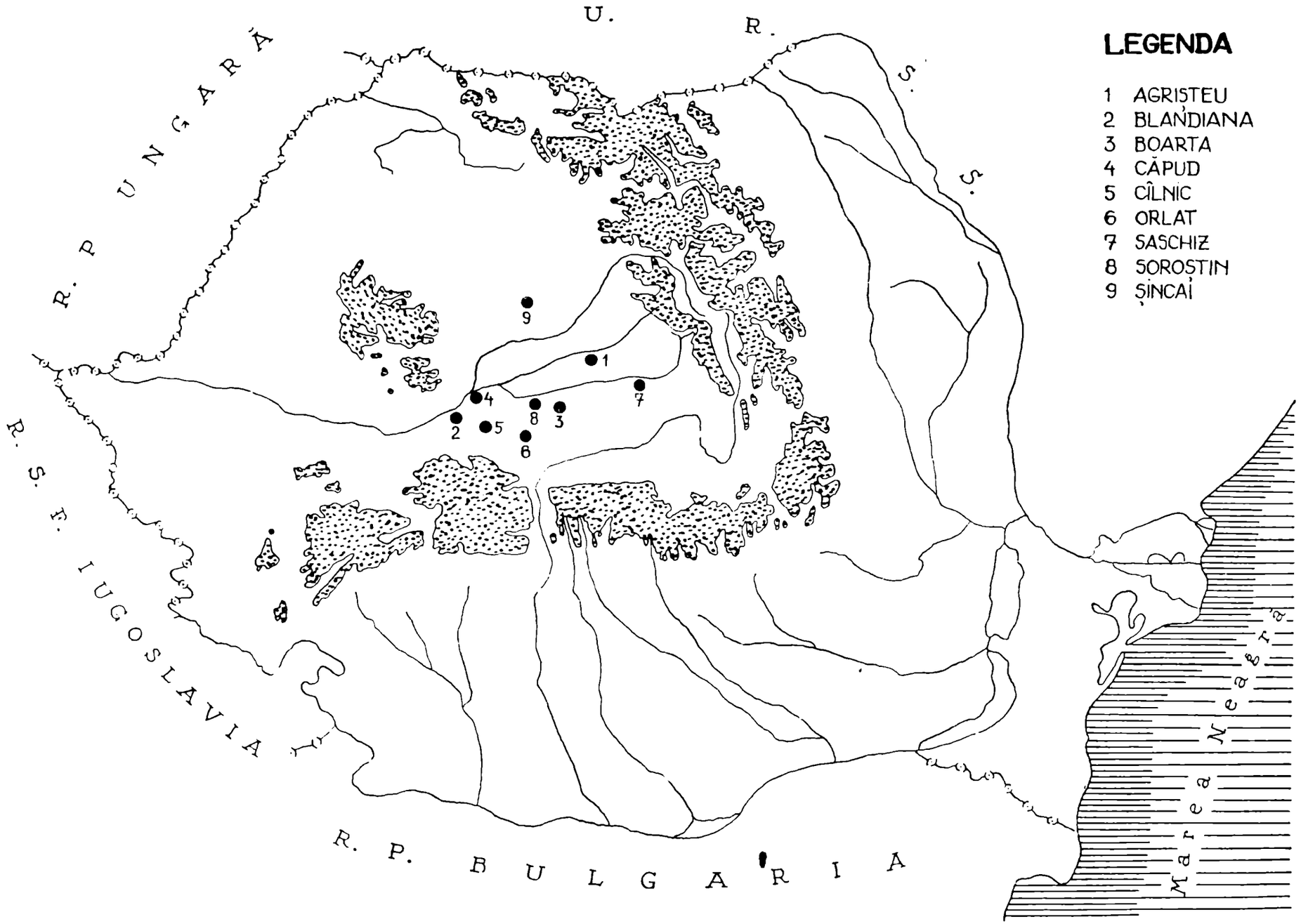

AȘEZĂRI DE ÎNĂLȚIME CU TERASE COȚOFENI (TRANSILVANIA)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

s-a întrebuinţat ca procedeu de ornamentare pictura roşie crudă, după ardere. Spre nivelul superior, aici, gama tipologică a ceramicii se lărgeşte şi diversifică, fiind prezente toate formele amintite. În marea majoritate a formelor vaselor predomină decorul incizat, în care ponderea cea mai mare o are cel realizat în tehnica împunsăturilor succesive. Există şi vase (mai puţine numeric) în care decorul este combinat, „mixt": alături de decorul incizat găsim şi decorul aplicat („boabe de linte").

Inventarul aşezărilor Coţofeni de înălţime cu terase cuprinde şi alte elemente de cultură arheologică. Descoperirea unor numeroase greutăţi pentru războiul de ţesut şi prîsnele (fusaiole) din lut ars, tronconice sau bitronconice, mosoare, perle de lut ş.a., reflectă ocupaţiile casnice ale membrilor comunităţilor Coţofeni (Boarta, Cîlnic, Şincai). Plastica rară, slab reprezentată în cadrul culturii Coţofeni, este prezentă în acest tip de aşezări prin cîteva figurine antropomorfe din lut (Agrişteu, Boarta).

Foarte bogate sînt în inventarul aşezărilor resturile osteologice. Densitatea şi frecvenţa lor în descoperirile culturii au contribuit, pînă nu de mult, la acreditarea ipotezei că economia culturii Coţofeni ar fi păstorească, predominant păstorească. În cadrul aşezărilor Coţofeni (ca atare şi a celor de înălţime cu terase) vestigiile osteologice nu s-au bucurat de o determinare şi analiză minuţioase. Ştim că, în aşezarea de la Cîlnic, resturile osteologice sînt reprezentate prin oase de animale domestice (bovine, ovine, porcine, cîini) şi sălbatice (cerb, căprioară, mistreţ), fără a cunoaşte ponderea care au avut-o speciile respective în economia comunităţii de acolo. Analiza materialului osteologic descoperit în aşezarea de la Şincai (1974—1975) arată că în economia comunităţii de aici bovinele reprezentau circa 43%, fiind urmate de ovicaprine (32%). Dintre animalele sălbatice, cervideele aveau ponderea cea mai mare (13%). La Şincai au apărut şi resturi osteologice umane, iar ultima campanie (1976) a dezvelit şi un schelet uman în aşezare (locuinţă), înhumat în poziţie chircită.

Bogăţia şi diversitatea obiectelor arheologice descoperite în aşezările de înălţime cu terase Coţofeni din Transilvania, aşezări în care s-au efectuat sondaje şi săpături sistematice, sînt în măsură să completeze, prin noile elemente documentare, cunoaşterea perioadei de tranziţie de la epoca neolitică la epoca bronzului în spaţiul respectiv şi cel limitrof.

Ceramica, element important şi determinativ al aşezărilor, încadrează cronologic majoritatea acestor aşezări în faza finală a culturii Coţofeni.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

O analiză atentă, minuţioasă a ansamblului descoperirilor, coroborată cu observaţii amănunţite stratigrafice, va putea stabili în viitor, fără îndoială, şi etapele pe care le-au parcurs acest tip de aşezări.

Întinderea lor, ca şi grosimea stratului de cultură. care a conservat de-a lungul mileniilor şi resturile de construcţii, infirmă caracterul exclusiv sezonier, păstoresc al aşezărilor Coţofeni, dovedind, dimpotrivă, că ele au avut continuitate, stabilitate, permanenţă.

Existenţa în aşezări a resturilor osteologice domestice (ovi-caprine, bovine, porcine etc.) şi sălbatice (cerb, căprioară, mistreţ), dar şi a unor ustensile agricole (săpăligi, rîşniţe ş.a.) arată caracterul *mixt* al economiei triburilor Coţofeni, economie care a însumat nu numai o activitate păstorească, ci şi una agricolă. meşteşugărească, ce reclama creatorilor ei o oarecare stabilitate. De altfel, unele dintre aceste aşezări de înălţimi cu terase (ca şi alte aşezări Coţofeni) vor fi locuite şi în etapele istorice următoare de comunităţile tracice, geto-dacice.

Aşezările de înălţime cu terase Coţofeni, aşezări proto-tracice, constituie prin moştenirea arheologică ce au lăsat-o dovada permanenţei şi continuităţii multimilenare a acestei populaţii în spaţiul carpato-dunărean.

DIE TERRASSENARTIGEN HOCHLANDSIEDLUNGEN DER COŢOFENI-KULTUR AUS TRANSSILVANIEN

(Zusammenfassung)

Der Verfasser analysiert einem bestimmten Typus angehörigen Siedlungen der Coţofeni-Kultur aus dem intrakarpatischen Raum — die terrassenartigen Hochlandsiedlungen, künstlich eingerichtet — und stellt fest dass im zentralen Gebiet Transsilvaniens 9 solche Siedlungen existieren.

Diese sind in Hügellandschaften gelegen (Hügel. isolierte Anhöhen) und ragen durch ihre Höhe und strategische Position hervor.

Nach Analyse der durch archäologische Ausgrabungen gefundenen Gegenstände, meint der Verfasser dass die terrassenartigen Hochlandsied-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lungen, der Endphase der Coţofeni-Kultur angehören. (Die Übergangsperiode von der neolitischen zur Bronzezeit).

Die Ausdehnung, sowie die Struktur ihrer materiellen Kultur, zeigen dass diese protothrakische Siedlungen welche eine gemischte ökonomische Tätigkeit entfalteten (Viehzucht, Landwirtschaft, Handwerke), bewohnt waren, einige von ihnen auch in den nachkommenden historischen Perioden, von thrakischen, geto- dakischen Gemeinschaften, und bilden einen Beweis für die Permanenz und Stetigkeit dieser Bevölkerung über Jahrtausende.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

O VECHE COLECŢIE DE CERAMICĂ APARŢINÎND CULTURII SUCIU DE SUS ÎN MUZEUL JUDEŢEAN MUREŞ

TIBERIU BADER

Primele urme aparţinînd purtătorilor culturii Suciu de Sus au fost scoase la lumina zilei de un cercetător amator din judeţul Mureş, în urmă cu aproape o sută de ani. Este vorba de colecţionarul Domokos Teleki, care a adunat la castelul său de la Gorneşti o serie de vestigii arheologice din Transilvania. În articolul de faţă ne vom ocupa numai cu materialul ceramic aparţinînd culturii Suciu de Sus, ajuns în colecţia lui Teleki, iar de aici la Muzeul judeţean Mureş. Înainte de a trece la analiza colecţiei, pe baza informaţiilor existente şi accesibile, trecem în revistă cercetările şi săpăturile efectuate de D. Teleki la Suciu de Sus şi Lăpuş, de unde provin descoperirile care constituie tema prezentului studiu.

Primele săpături arheologice în localitatea Suciu de Sus (jud. Maramureş) au fost executate de D. Teleki, în a doua jumătate a secolului trecut, în două puncte: la „Poduri" (Podini pe coastă) şi pe platoul „Traian" (Troian). Din relatările lui M. Roska reiese că Teleki a găsit la „Poduri" o necropolă de incineraţie plană cu ceramică de tip Suciu de Sus[1]. din care provin vase deja arhicunoscute în literatura de specialitate[2].

---

[1] M. Roska, *Múzeumi és Könyvtári Értesitő*, 8, 1914, p. 143 („Teleki ásatott a Poduri pe kaszta nevű terraszon, ahol *temetőre* bukkant... Helyenként még felismerhetők voltak a Teleki féle ásatás nyomai másutt már elsímították azokat. Részint e nyomok alapján, részint a munkások elbeszéléséből arra kellett következtetnem, hogy az ásatás nagy területen folyt össze-vissza...". [„Teleki a efectuat săpături pe terasa numită „Poduri pe coastă" unde a descoperit un cimitir... Pe alocuri se mai cunoşteau urmele săpăturii lui Teleki, în alte locuri ele erau aplanate deja. În parte în baza acestor urme, pe de altă parte din cele relatate de muncitori, trebuia să deduc că săpătura s-a desfăşurat dezordonat pe o întindere mare.") Mai tîrziu, într-o altă lucrare M. Roska revine asupra săpăturilor lui Teleki: „A gróf Teleki Domokos gernyeszegi (Maros-Torda m.) gyűjteményében a Podini pe coaste — határrészben eszközölt égetett temetkezésekből származó kimetszett díszű csészék, tálak s azok töredékei... „În colecţia din Gorneşti (jud. Mureş-Turda), a contelui Teleki Domokos (se află) ceşti şi străchini cu decor excizat, precum şi fragmentele lor, provenind din mormintele de incineraţie de la „Podini pe coaste..."

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Tot din relatările lui M. Roska, știm că Teleki a săpat și pe platoul „Traian" (Troian). La început, menționează că Teleki a găsit aici o așezare[3], iar mai tîrziu precizează că este vorba de o necropolă de incinerație tumulară cu ceramică de tip Suciu de Sus[4]. La punctul numit „Poduri" după Teleki a mai săpat J. Szendrei și M. Roska, iar la „Traian" J. Szendrei, cercetînd cîțiva tumuli din cei 15—20[5]. M. Roska menționează că Teleki a săpat și la Lăpuș (vechea denumire Lăpușul-Românesc) la punctul numit „Podanca", descoperind o necropolă tumulară, cu ceramică de tip Suciu de Sus și un topor de luptă cu disc semisferic[6].

Inventarul mormintelor cercetate din necropola plană de la „Poduri" — Suciu de Sus și necropola tumulară de la „Traian" — Suciu de Sus a ajuns în diferite colecții și muzee. La Muzeul Național din Budapesta au parvenit materialele cercetate din săpăturile lui J. Szendrei — publicate de A. Mozsolics — și o ceașcă spartă, prin donația lui D. Teleki[7].

(*Debreceni Közl.*, 1940, p. 6). În *ErdRep* Roska scrie: „A Podini pe coaste-n égetett temetkezésű rézkori temetőt tárt fel gr. Teleki Domokos. Az egyes sirok 2—3 m-re voltak egymástól, a felszíntől kb. 1 arasznyira jelentkeztek, alakjuk teknős. Mindenikben volt 1-1 urna, ebben égetett emberi csontok, melyeket egy a szájával lefelé fordított csésze fedett le. Az urnák száját 1-1 tál fedte. Egy pár esetben homokkőlapok fogták körül az urnát. Az egyik mellett ékalakú lapos rézvéső feküdt". („La Podini pe coaste contele Teleki Domokos a dezvelit un cimitir de incinerație din eneolitic. Mormintele erau la o distanță de 2—3 m între ele, se prezentau aproximativ la o șchioapă de suprafață, au forma de covată. În fiecare era cîte o urnă, în ea oase umane calcinate, acoperite cu o ceașcă amplasată cu buza în jos. Buzele urnelor erau acoperite cu cîte o strachină. În unele cazuri urna era înconjurată de lespezi de gresie. Lîngă una dintre ele zăcea o daltă plată de cupru, în formă de ic.") M. Roska, *Erd Rep*, p. 90, nr. 78, fig. 110—113). Ni se pare că această ultimă relatare a lui Roska despre săpătura lui Teleki, despre necropola de la Suciu de Sus, nu se bazează pe observațiile lui Teleki, neavînd la dispoziție sursă de documentare, ci mai degrabă rezultatele săpăturilor proprii reflectată în această descriere.

[2] *ArchÉrt*, XX, 1900, pp. 208, 213; Wosinszky, *Agyagm*, pl. 11—12; V. Pârvan, *Getica*, București, 1926, pp. 314, 371, 378, fig. 278.

[3] M. Roska, *Múzeumi és Könyvtári Értesitő*, 8, 1914, p. 143 („Teleki több izben ásatott Felsőszöcsön. Amint a helyszinen értesültem s egyik ásató munkásának elbeszéléséből kivehettem, ásatott a Trován nevű határrészben, ahol *telepet* konstatált és bontott meg egy pár kutató gödörrel..., [„Teleki în repetate rînduri a săpat la Suciu de Sus. Precum am fost informat și am putut deduce din relatările unuia dintre muncitori, a săpat la punctul Troian unde a constatat *o așezare* pe care a desfăcut-o prin cîteva gropi de cercetare..."]

[4] În altă parte Roska scrie: „a Trojánon feltárt IV sz. halomból kikerült *koravaskori urnák és csészék*..., („...urnele și ceștile din epoca timpurie a fierului, rezultate din tumulul nr. IV dezvelit la Troian...") M. Roska, *Közl*, p. 6).

[5] *ArchÉrt*, 7, 1887, p. 378; J. Hampel, *ArchÉrt*, 8, 1888, pp. 175—176; *ArchÉrt*, 10, 1890, pp. 376—377; M. Roska, *Múzeumi és Könyvtári Értesitő*, 8, 1914, pp. 143—144; T. Bader, *SCIV*, 4, 1972, p. 516.

[6] M. Roska, *Közl*, 1940, 1, p. 11; idem, *ErdRep*, p. 209, nr. 23; N. Kalicz, *ArchÉrt*, 1960, 1, p. 9; T. Bader, *SCIV*, 4, 1972, p. 513.

[7] A. Mozsolics, *ActaArchBp*, 1960, pl. 71/2, 72.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În colecția Muzeului de istorie al Transilvaniei din Cluj-Napoca a ajuns o strachină, o ceașcă și mai multe fragmente ceramice, provenind din săpăturile lui Teleki, cu toată probabilitatea descoperite la „Poduri" în necropola de incinerație de la Suciu de Sus[8]. Un material bogat și inedit, aparținînd culturii Suciu de Sus, din colecția lui Teleki de la Gornești a intrat în proprietatea Muzeului județean Mureș, din Tîrgu Mureș[9]. Prezentăm pe scurt această colecție, încercînd rezolvarea unei probleme anevoioase: pe baza criteriilor tipologice și a inventarului să determinăm provenienta în parte a materialului ceramic. Accentuăm că localizarea precisă a descoperirilor este extrem de grea. În momentul de față materialul arheologic de tip Suciu de Sus din colecția lui Teleki, aflat în muzeul din Tîrgu Mureș, este constituit din trei pachete și mici fragmente fixate pe șapte panouri de placaj. Amenajarea actuală a materialului ni se pare că furnizează numai parțial un punct de sprijin pentru o selectare prealabilă a materialului, deoarece în pachete, fragmentele ceramice sînt amestecate, iar de pe placaje, tipologic, 4 reprezintă un material de tip Suciu de Sus „clasic" și 3 de tip „Lăpuș". De aceea trebuie să pornim de la cele mai sigure indicii, de la etichetele originale de pe ceramică, puse de descoperitor, din păcate foarte puține la număr. Pe un fragment de strachină găsim eticheta inițială [a lui Teleki] cu următorul text: „F. Szöcs „Trajan" 2. tumulus" (Suciu de Sus-Traian, tumulul 2) (nr. vechi de inv. 2283, nr. nou 3342). Un fragment dintr-o urnă mare poartă inscripția: „Felsőszöcs-Mocira" (Suciu de Sus-Mocira), punct neidentificat încă[10].

A doua posibilitate pentru identificarea locului de descoperire a materialului o furnizează inventarul muzeului din Tîrgu Mureș, întocmit după al doilea război mondial (inventarul lui D. Teleki nu se mai păstrează). Materialul ceramic din epoca bronzului provenind din colecția lui Teleki este inventariat sub nr. 2639—3460, însă marea majoritate a pozițiilor din inventar nu precizează provenienta. Numerele de inventar cu indicarea locului de descoperire sînt: 2039—2087 — fragmente ale unei urne mari, găsită la Suciu de Sus; 2093—2104, 2250—2255, 2278—2281, 2352, 2354 („Traian"), 3350—3393, 3433—3437 („Traian"), fragmente ce-

[8] M. Roska, *Közl*, 1940, p. 6; idem, *ErdRep*, p. 90, nr. 78. Vom reveni asupra materialului ceramic de tip Suciu de Sus ajuns în colecția Muzeului de istorie al Transilvaniei din Cluj-Napoca, în cadrul unui alt articol.

[9] Mulțumim colegiilor V. Lazăr și A. Zrínyi pentru permisiunea și ajutorul dat în vederea studierii și publicării acestei colecții.

[10] După părerea lui C. Kacsó (Baia-Mare) este posibil ca „Mocira" să corespundă cu o zonă mlăștinoasă de sub platoul „Traian".

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ramice găsite la Suciu de Sus; 2105—2115, 3292—3349, fragmente ceramice găsite la Lăpuș.

A treia posibilitate pentru încadrarea topografică a materialului arheologic de tip Suciu de Sus din colecția lui Teleki o reprezintă analiza tipologico-stilistică a ceramicii. Rezultatele obținute în ultimul timp în cercetarea de ansamblu a culturii Suciu de Sus, în special în probleme de evoluție internă și cronologie, permite ca astăzi, pe baza criteriilor tipologice-stilistice, să putem localiza și încadra materialul ceramic în discuție.

Cercetările arheologice recente au demonstrat existența mai multor faze de dezvoltare în evoluția culturii Suciu de Sus. În Cîmpia Someșului cunoaștem trei faze de dezvoltare a culturii[11], iar în bazinul Lăpușului două: *prima fază* este reprezentată de necropola plană de la Suciu de Sus, iar a doua de necropola Lăpuș (faza I-a)[12]. Faza reprezentată de necropola plană de la Suciu de Sus din zona Lăpușului, cronologic și stilistic, în linii mari, corespunde cu faza Culciu Mare din Cîmpia Someșului, reprezentată prin așezările de la Culciu Mare, Medieșu Aurit, Turulung Vii etc. Așa cum se vede, cercetările din ultimii ani ne oferă posibilitatea să împărțim materialul ceramic de tip Suciu de Sus din colecție, în două mari grupe: *prima* ar fi grupa Suciu de Sus, faza clasică (după necropola plană de la Suciu de Sus, Culciu Mare, Medieșu Aurit etc.) și a *doua*, grupa Lăpuș (după necropola de la Lăpuș). Această împărțire a materialului ceramic înseamnă de fapt și localizarea în parte a descoperirilor, pe localități, adică Suciu de Sus și Lăpuș. În cazul Lăpușului situația este clară, există o singură descoperire, necropola tumulară de la „Podanca", în schimb, în cazul localității Suciu de Sus, situația este mai complicată. Aici Teleki a săpat în două locuri: necropola plană de la „Poduri" (Podini pe coastă) și necropola tumulară de la „Traian". După publicațiile lui M. Roska, în linii mari cunoaștem caracteristicile necropolei plane de la „Poduri", dar, cu atît mai puțin, necropola de la Traian. Aici Teleki sigur a săpat în tumulii nr. II și IV (probabil a deranjat mai mulți tumuli). Separarea materialului ceramic provenind din cele două necropole — plană și tumulară — va fi posibilă numai în urma unei cercetări sistematice a necropolei tumulare[13].

---

[11] T. Bader, *Die Suciu de Sus-Kultur im Nord-West Rumänien*, în *PZ* (sub tipar).

[12] C. Kacsó, *Dacia*, N.S. XIX, 1975, pp. 45—68.

[13] În anul 1967 împreună cu colegul C. Kacsó am făcut o periegheză în satul Suciu de Sus, pe platoul „Traian", identificînd tumulii în care D. Telcki și J. Szendrei au făcut săpăturile. În mijlocul tumulilor, am observat mici gropi

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Analizînd prima grupă a ceramicii de tip Suciu de Sus (cești, urne etc.) ni se pare că ea este omogenă din punct de vedere stilistico-tipologic, ceea ce ne sugerează ideea că între cele două necropole, deși, probabil a existat o diferență cronologică, decalajul între ele nu este atît de mare ca cel existent între necropola plană de la Suciu de Sus și cea tumulară de la Lăpuș.

Mai jos, analizăm în parte cele două grupuri de ceramică din colecție, după criterii tipologice și, evident, după presupunerile privind proveniența:

Suciu de Sus — „Poduri" și „Traian".

Ceramica culturii Suciu de Sus, faza clasică, cît și grupul Lăpuș este așa de caracteristică pentru această cultură încît separarea ei în cadrul colecției de restul materialului nu prezintă greutăți deosebite. Ornamentația, pasta, forma sînt specifice culturii Suciu de Sus. În linii mari putem deosebi obișnuitele două categorii mari de ceramică: ceramică fină, lucrată cu grijă, cu pereți subțiri (cești, străchini, etc.) și ceramică de uz comun cu pereții groși (vase mari). Ca forme de vase se pot deosebi:

Cești cu corp bitronconic sau tronconic, cu buza evazată, toarta supraînălțată, fundul drept, mai rar concav. Aproape toate exemplarele sînt ornamentate, în special cu spirale incizate (pl. II/1, 2) sau în excizie. Buza ceștilor în general este crestată, sub buză uneori găsim arcade excizate (pl. II/7), iar gîtul neornamentat (pl. II/7, 9, 10) sau decorat cu o bandă de linii crestate, formate din 3 sau 4 linii (pl. II/3, 8). Corpul este ornamentat cu o spirală, combinată cu alte motive sau cu linii orizontale, verticale sau oblice, excizate sau incizate (pl. II/1, 2), cu cercuri cruțate (pl. II/7) sau excizate (pl. II/10), ori cu zig-zaguri excizate (pl. II/5, 10). Culoarea lor este gri închisă, brună sau roșcată (nr. de inv. pl. II/1=2295, pl. II/2=2313, pl. II/3=2296, pl. II/4=2270, pl. II/5=2093, pl. II/6=2293, pl. II/7=2289, pl. II/8=2302, pl. II/9=2303, pl. II/10=2245).

Analogiile acestor fragmente de cești le găsim în mai multe așezări ale culturii Suciu de Sus, la Culciu Mare, Medieșu Aurit, Cidreag etc.[14].

---

săpate, ceea ce a indicat tehnica de săpătură foarte simplă a celor doi cercetători, presupunînd că mortul și inventarul au fost așezați în mijloc. Recent, C. Kacsó ne-a informat că în urma unei cercetări mai atente acești „tumuli" reprezintă de fapt urmele ale unor locuri, de unde se obțineau cărbuni de lemn (mangal) în epoca feudală sau modernă. Pentru identificarea topografică, sigură a necropolei, și în general pentru rezolvarea problemelor în discuție, se impun cercetări temeinice la fața locului.

[14] T. Bader, *SCIV*, 4, 1972, pl. 2/1—2, 14/1,4, 16/7. Menționăm aici că fragmentele desenate (pl. II—VI) se găsesc în cele trei pachete amintite mai sus — notate de noi cu A—C, iar planșele cu fotografii (pl. VIII—XII) au fost executate după panourile de placaj pe care au fost fixate fragmentele ceramice, încă de D. Teleki.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Menţionăm că tipul de ceaşcă clasică, caracteristic culturii Suciu de Sus, lipseşte cu desăvîrşire din descoperirile de tip Lăpuş, din necropola tumulară de la Lăpuş. Aici predomină un alt tip de ceaşcă[15]. Aşadar atribuirea acestor ceşti fazei Lăpuş, deci inclusiv şi localizarea la Lăpuş, este exclusă.

Străchini, fragmentare, de formă tronconică întoarsă, pereţii corpului sînt drepţi sau uşori curbaţi, fundul plat. Corpul străchinilor este ornamentat cu spirale incizate sau excizate (pl. IV/7, 8) cu linii adînc incizate, cu şiruri de mici triunghiuri şi crestături sub buză (pl. IV/8), zig-zaguri excizate (pl. III/4, 5, 7, IV/2), cu suprafeţe scobite (pl. III/4, 6—8) etc. Un fragment de strachină este ornamentat pe buză în interior de jur-împrejur cu o bandă formată din mici crestături, o linie şi zig-zaguri (pl. IV/8). În colecţie se găsesc şi două funduri de străchini ornamentate, unul cu o stea cu 8 colţuri, scobite, în interior cu o spirală (pl. III/6), altul ornamentat cu o combinaţie de trei spirale îmbinate cu spaţii scobite (pl. III/8). Culoarea lor este cărămizie sau gri.

Analogii perfecte pentru aceste motive decorative le găsim în aşezările de la Culciu Mare şi Medieşul Aurit (jud. Satu Mare[16]). Este de menţionat că, deşi materialul în discuţie este fragmentar putem să afirmăm că, pe lîngă unele motive comune (spirala, zig-zaguri, stea etc.), între concepţia de ornamentare a acestor străchini şi cele de la Lăpuş există o diferenţă sesizabilă[17] (pl. III/4=2210, III/6=2270, III/7=2279, pl. III/8=2269, pl. IV/7=2208, pl. IV/8=2290).

Castroane. Analizînd profilul fragmentelor se pot stabili mai multe variante. O formă elegantă are castronaşul bitronconic, cu buza evazată, sub ea un rînd de liniuţe verticale incizate; gîtul este despărţit de corp cu o linie adînc incizată. Corpul este ornamentat cu spirale, linii arcuite, triunghiuri incizate şi excizate, acestea din urmă mai mici. Fragmentul nu are toartă; în cazul în care aceasta a existat atunci este vorba mai de grabă de o ceaşcă cu dimensiuni mai mari, deoarece forma nu exclude această posibilitate. Culoarea neagră-mată (pl. IV/6 nr. inv. 2244). Un alt tip de vas îl reprezintă castronul-străchină păstrat fragmentar[18], care avea probabil o formă uşor bitronconică cu pereţii arcuiţi. Buza este

[15] C. Kacsó, *Dacia*, N.S. XIX, 1975, fig. 10/1—5.
[16] Săpături de T. Bader din anii 1969, 1971—1972, 1976; inedite.
[17] C. Kacsó, *Dacia*, N.S. XIX, 1975, fig. 2—4.
[18] Mai multe fragmente fac parte din acelaşi castron (nerestaurat încă) descoperite de Teleki în localitatea Suciu de Sus — „Traian", tumulul 2 (eticheta originală a lui Teleki: „F. Szöcs „Trojan" 2 tumulus"; nr. inv. vechi 2283, inv. nou 3442.) Alte fragmente din acelaşi tip de castron cu nr. de inv. 3438(2283), 3438-40.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

evazată, plată, gîtul mult mai ridicat decît la străchinile tronconice; este ornamentat cu patru caneluri înguste, concentrice și paralele, iar umărul este decorat cu caneluri late oblice, sistem de decor cunoscut atît la Culciu Mare cît și la Lăpuș. Este prevăzut pe corp cu o toartă mică. Culoarea gri-închisă (pl. III/1, 2=2272, și nr. 3438—3442).

Tot unui castronaș mic îi aparține și fragmentul cu buza evazată, neornamentată, gîtul pronunțat, împărțit de corp printr-o canelură îngustă, ornamentat în întregime cu cercuri scobite, zig-zaguri excizate și suprafețe scobite. Corpul avea probabil o formă aproape emisferică (pl. III/3=2247). Acest tip de castron-strachină apare printre altele și la Culciu Mare. Alte fragmente aparțin unui alt tip de castron, cu gura dreaptă și gîtul cilindric, ornamentat cu linii incizate orizontale și oblice, în sistem de textură (pl. IV/1, 3; IV/1=3445, IV/3=2281).

Vase mari. Mai multe fragmente aparțin unor vase mari, cu buza mult evazată, plată și ornamentată, cu gîtul înalt, pereții arcuiți, umărul mult ieșit în afară, corpul tronconic, ornamentat cu spirale ghirlande, linii incizate, cu spații scobite etc. Prezentăm dintre acestea cîteva fragmente mai semnificative, dintre care unele sînt și reproduse:

— mai multe fragmente aparțin unei *urne* mari[19], cu pereții groși, buza în interior ornamentată cu ghirlande, combinate cu spații scobite (această tehnică de ornamentare o găsim și la Culciu Mare). Același decor se află și pe gîtul vasului, combinat cu două linii concentrice, adînc incizate. Corpul este ornamentat cu spirale și spații scobite. Culoarea este roșcată. Fragmentele îndeosebi sînt din partea superioară a vasului. Diam. gurii: 22—25 cm (pl. V/1);

— un fragment de buză, deformată din cauza arderii secundare, aparține unei *urne* mari bitronconice. Este ornamentat cu un șir de spirale înlănțuite[20], mărginite de cîte un rînd de puncte incizate. Localizarea fragmentului este destul de anevoioasă, deoarece acest tip de urnă este caracteristic fazei Lăpuș, iar ornamentația pe buză mai mult pentru faza clasică o culturii Suciu de Sus (pl. V/2);

— fragmente de *urnă*, cu gît înalt cilindric, umărul ornamentat cu caneluri late, oblice, puțin adînci, pasta pereților este de calitate proastă,

---

[19] După informație primită de la N. Vlassa și A. Zrínyi urna a fost reconstituită de D. Teleki, dar s-a spart ulterior, după ce a ajuns la muzeu. Se văd și astăzi pe fragmente urme de lipire cu gips a lui Teleki. Urna după inscripția originală a fost găsită la Suciu de Sus („Felsőszőcs Mocira"). Nr. de inv. vechi 22, 50, 51, 52, 53, 127—129, 131 (Teleki?).

[20] Fragmentul — după registrul de inventar — provine din colecția liceului din Tîrgu Mureș; nr. inv. 2981.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

slab arsă cu mult pietriș. Culoarea neagră-mată. Pe lîngă un fragment reprodus, prezentăm și forma reconstituită (pl. V/3=2278) nr. vechi Teleki 132—34);

— fragment dintr-o *urnă*, gîtul cilindric, despărțit cu două linii adînc incizate de corpul bombat, ornamentat cu ghirlande, formate din trei linii incizate. Culoarea gri-închisă (pl. V/4 fără inv.);

— fragmente din partea superioară a corpului unei *urne*, ornamentate cu spirale, cercuri, linii incizate și excizate. Culoarea cărămizie, pe alocuri gri-închisă (pl. V/7=2248—49); nr. inv. vechi 125—26).

Mai amintim două fragmente care nu se încadrează în formele de vase prezentate, unul cu toartă, ornamentat cu linii în zig-zaguri, aparținînd unui vas a cărui formă nu o putem stabili (pl. II/6) și altul dintr-un vas de bucătărie, cu pasta poroasă, ornamentată sub buză cu cerculețe mici iar corpul cu striuri (pl. V/6=1942(?).

Pe baza numerelor de inventar și a criteriilor tipologice credem că provin de la Suciu de Sus fragmentele ceramice fotografiate, de pe planșele VII—IX.[21]

Pe planșa nr. VII sînt așezate fragmentele aparținînd unui *vas* mic *de tip cuptor*[22], ornamentat cu proeminențe conice și cu striuri. Culoarea este cărămizie. Pe unul dintre fragmente găsim eticheta originală a lui Teleki, însă nu a putut fi descifrată, dar ea seamănă cu cele care indică locul de proveniență — Suciu de Sus (pl. VII/1—5=2285, 3432—35). Pe planșă mai găsim fragmente de *străchini*, ornamentate cu linii adîncite în formă de arc și spirală, cu spații scobite, culoarea cărămizie (pl. VII/6—7, 9—11, 13—17=3357(2108), 3365(2121), 3363(2117), 3364(2118), 3361(2105), 3353(2116), 3351(2114), ? (2100), ? (2904), 3359 ? (2115)); fragmentul unei *cești*, ornamentată cu linii adîncite și zig-zaguri, culoarea cărămizie (pl. II/5, VII/12=2093); fragmentul unui vas cu buton conic (pl. VII/8==3341[2] (2146) și un alt fragment de vas cu două butoane (pl. VII/18=3386).

Pe planșele VIII—IX au fost așezate fragmentele ceramice care fac parte din corpul unei *urne*, ornamentată cu linii adînc incizate, sau scobite, formînd spirale și benzi. Pe planșa nr. VIII găsim un fragment de buză mult evazată ornamentată în interior cu o ghirlandă scobită a cărei analogii perfecte le găsim la Culciu Mare (XI) — (pl. VIII=2188—2192, 2196—2198; pl. IX=2187, 2193, 2194, 2195, 2204, 2205, 2250). Al patrulea panou de placaj cu fragmente ceramice ce aparțin culturii Suciu de

[21] Planșele cu fotografii au fost realizate după panourile cu fragmente păstrate în aranjarea și legarea originală a lui Teleki.
[22] Analogii găsim la Culciu Mare, Mediașul Aurit, Lăpuș etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Sus și provin din această localitate sînt mici, nesemnificative și aparțin unor străchini (nu au fost reproduse), ornamentate cu linii adînc incizate, spații scobite. Un fragment de buză este ornamentat cu ghirlandă scobită. Este de menționat că mai multe dintre fragmente, au număr de inventar, care indică locul de proveniență, adică Suciu de Sus. Pe panou este fixat și un fragment de buton al unei străchini de tip Lăpuș[23] (nr. de inv.: 3355, 3378, 3379, 3393, 3371, 3382, 3384(2138), 3376(2133), 3388?(2142), 3381(2134), 3330, 3375(2129), 3380(2137), ?(2101), 3377(2124), 3357, 3373, 2097, 3354. 3366(2122), 3366(2122), 3358, 3370(2125), 3360, ?(2130), 3367(2120), 3372 (2127), 2095, 2098, 3356, 2099, 2096, 3368(2223), 3391(2145), 3389, 3390, 2102, 2254, 3387, 2104, 3362.

Lăpuș — Podanca

Incomparabil mai puține sînt fragmentele ceramice care provin din necropola tumulară de la Lăpuș. După registrul inventar (nr. 2105—2115, 3292—3349) și după criteriile tipologice-stilistice, fragmentele ce aparțin grupului Lăpuș se pot desprinde clar de prima grupă ceramică, cu provenienta Suciu de Sus. Fragmentele fac parte din: *urne* mari bitronconice și *străchini*. *Urnele* mari bitronconice cu gît înalt și buza evazată, sînt ornamentate pe umăr cu proeminențe hipertrofiate (pl. VI/2=2291; pl. VI/5=2292). *Străchinile* tronconice sînt ornamentate în exterior cu arcuri compuse din benzi de linii, spirale excizate, pe fund cu triunghiuri scobite și cercuri concentrice, iar în interior cu mai multe rînduri de triunghiuri scobite. Culoarea roșcată, pe alocuri gri (pl. VI/3—4=2217—2225). Un fragment dintr-un vas are un decor compus din benzi de linii, suprafețe scobite, cercuri cruțate, specifice grupului Lăpuș (pl. VI/1, fără nr. de inv.).

Fragmentele ceramice de pe planșa a X-a aparțin: unor *străchini* de tip Lăpuș, ornamentate cu spirale sau cercuri concentrice, adînc incizate, de culoare albăstruie sau cărămizie (pl. X/1, 3, 4, 5, 8—17, 19, 20=3325, 3331(2190), 3326(2195), 3309, 3316(2180), 3322(2188), 2273, 3323, 3342, 3327(2193), 3320(2186), 3329, 3301?(2152), 3310, 3316, 3318; unui vas de *tip cuptor* cu dimensiuni mici, ornamentat cu doi butoni și cu striuri (pl. X/18=3369(2139); unei *urne* cu butoni (pl. X/2=3307); unui *castronaș*, ornamentat sub buză cu linii adînc incizate (pl. X/7=3309?) și fundul unui *văscior* de culoare cărămizie cu pasta poroasă (pl. X/6=1884).

[23] Pentru analogii vezi C. Kacsó, *Dacia*, N.S., XIX, 1976, fig. 2—4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fragmentele ceramice de pe planşa XI aparţin unor *urne bitronconice* mari, specifice grupului Lăpuş, ornamentate cu linii adîncite şi cu triunghiuri mari, scobite — culoarea albăstruie. Unele fragmente, în registrul inventar au indicaţia de provenienţă „Lăpuşul Mare" (nr. de inv.: 3291, 3312, 3329, 3319, 3292, 3293, 2106, 2108, 2111, 2112, 3348, 2115(2154), 3300(2164), 2105(2151), 3305(2169), 3295(2165), 2110, 3296(2168), 3302(2165), 3304(2167), 3303(2166), 3321(2187), 3306(2170), 3298(2160), 3346(2192)).

Fragmentele ceramice — în total 14 — de pe planşa XII sînt mai puţin semnificative; ele aparţin unor *străchini* şi *urne*, ornamentate cu linii adînc incizate şi întretăiate de altele mai mici (nr. de inv. 3330(2195), 3342(2208), 334(2202), 3302(2200), 3311, 3347(2214), 3317(2181), 3370(2205), 3349(2215), 3290(2163), 3346(2212), 3335(2203), 3333(2201), 3308(2171), 3?36(2204), 3345(2211), 3338(?), 3328(1612), 3339(2207), 3313(2177), 3344(2210)).

Din aceeaşi colecţie provine şi un *castronaş* găsit la Gorneşti[24], cu buza uşor evazată, gîtul ridicat, umărul ornamentat cu cercuri concentrice. Corpul este decorat cu caneluri înguste, oblice. Culoarea neagră-lucioasă. Dimensiuni: înălţ. 9,5 cm; diam. gurii 12 cm; diam. max. a corpului 14 cm; diam. fundului 5 cm.

Încadrarea culturală şi cronologică. Aşa cum am mai amintit această problemă nu prezintă greutăţi deosebite, deoarece materialul arheologic se încadrează în mod organic în cultura Suciu de Sus. Cronologic, descoperirile de la Suciu de Sus — „Poduri" — aparţin fazei clasice a culturii Suciu de Sus (faza Culciu Mare), ele fiind contemporane cu aşezările de la Vad (jud. Maramureş), Culciu Mare, Medieşul Aurit, Turulung Vii (jud. Satu-Mare), datate în perioada de sfîrşit a epocii bronzului (Bronz D). Materialul ceramic provenind din necropola de la Lăpuş, se pare că aparţine primei faze a acestei necropole, în care, în ultimii ani, au fost executate cercetări sistematice, fiind dezveliţi în jur de douăzeci de tumuli. Este de subliniat că cercetarea acestei necropole are o importanţă deosebită în cunoaşterea mai aprofundată a procesului de hallstattizare din nord-vestul României.

Valorificarea acestei vechi colecţii din Muzeul judeţean Mureş, deosebit de importantă privind începuturile cercetărilor arheologice în localitatea eponimă a culturii Suciu de Sus şi în zona Lăpuşului, se impunea.

---

[24] În registrul de inventar nu este indicat locul de descoperire. După informaţia primită din partea colegului A. Zrínyi vasul a fost găsit la Gorneşti.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

EINE ALTE KERAMIKSAMMLUNG AUS DER SUCIU DE SUS KULTUR, IM KREISMUSEUM MUREȘ

(Zusammenfassung)

Der Verfasser bietet der eine interessante Sammlung von Keramikfragmenten gehörend der Suciu de Sus-er Kultur. Die Sammlung ist im Besitz des Kreismuseums Mureș getretten und wurde dadurch gerettet aus der gewesenen Privatsammlung des Teleki Domokos, welcher sie durch die Ausgrabungen von Suciu de Sus erwerbte.

Der Verfasser auf Grund der Studierung der Fachliteratur und der Untersuchungen an Ort und Stelle versucht die Herkunft der Sammlung zu identifizieren ausführend auch ihre chronologische Identifizierung.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

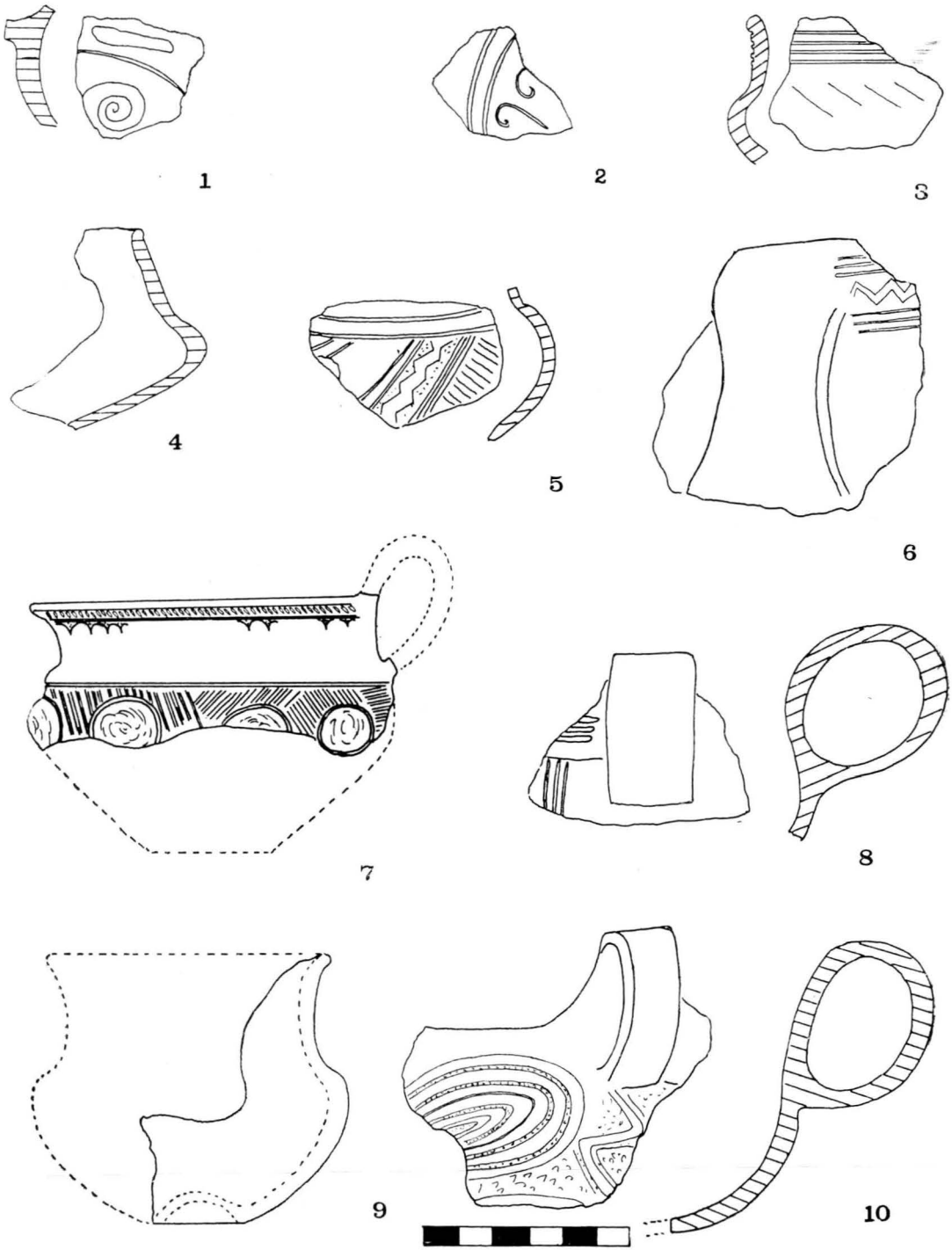

Pl. II. 1—5, 7—10 fragmente de cești de la Suciu de Sus; 6 — fragment de vas — Suciu de Sus.

Pl. II—XII între p. 48—49.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

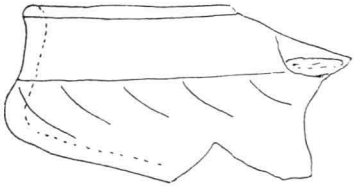

1

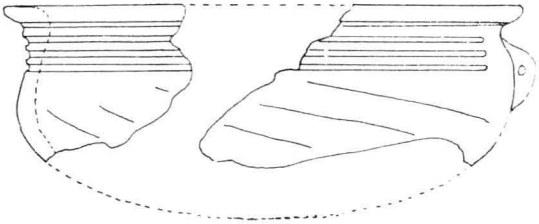

2

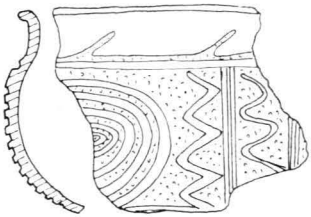

3

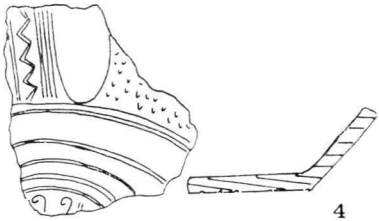

4

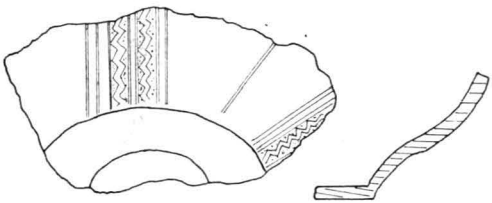

5

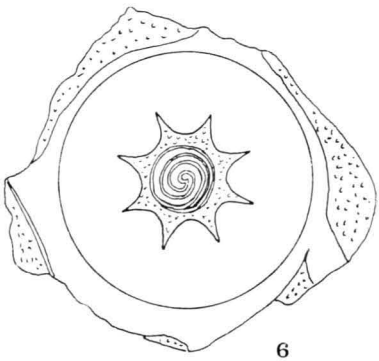

6

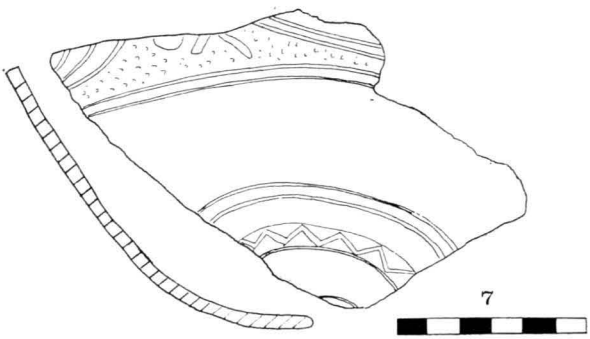

7

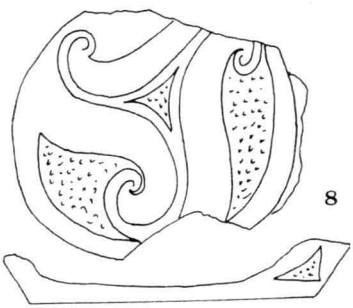

8

Pl. III. 1—8 fragmente de străchini și castroane — Suciu de Sus.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

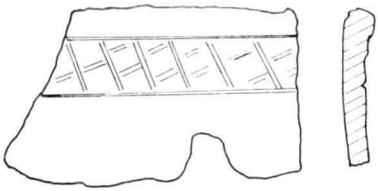

1

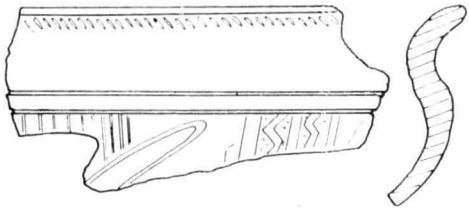

2

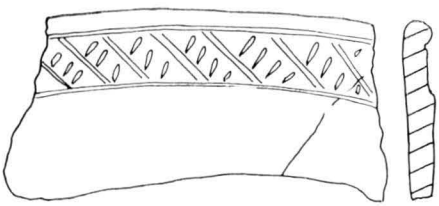

3

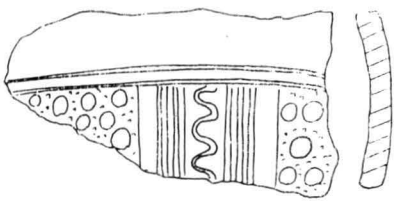

4

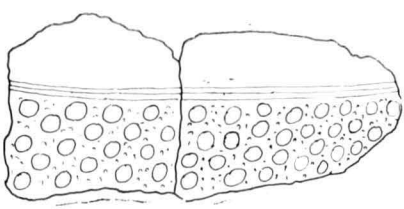

5

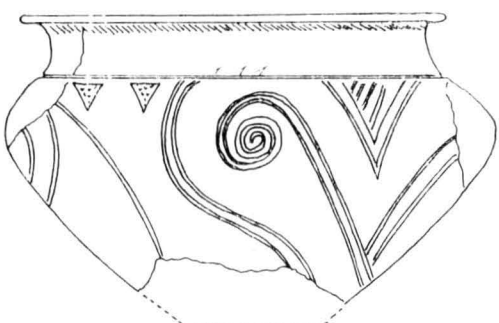

6

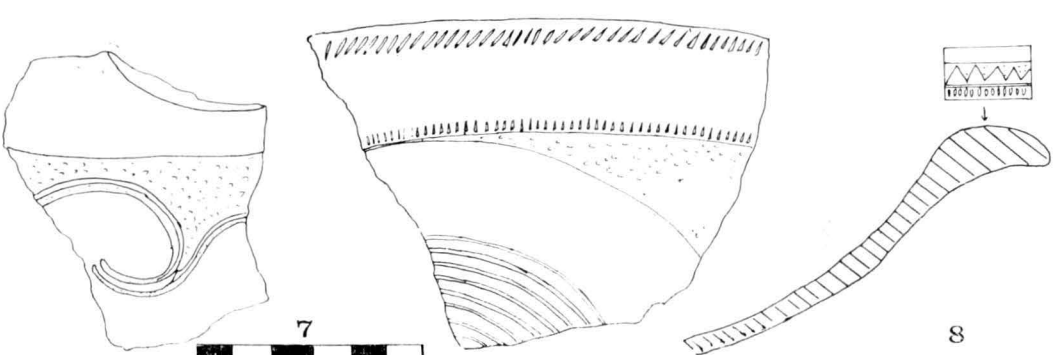

Pl. IV. 1—8 fragmente de străchini şi castroane — Suciu de Sus.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

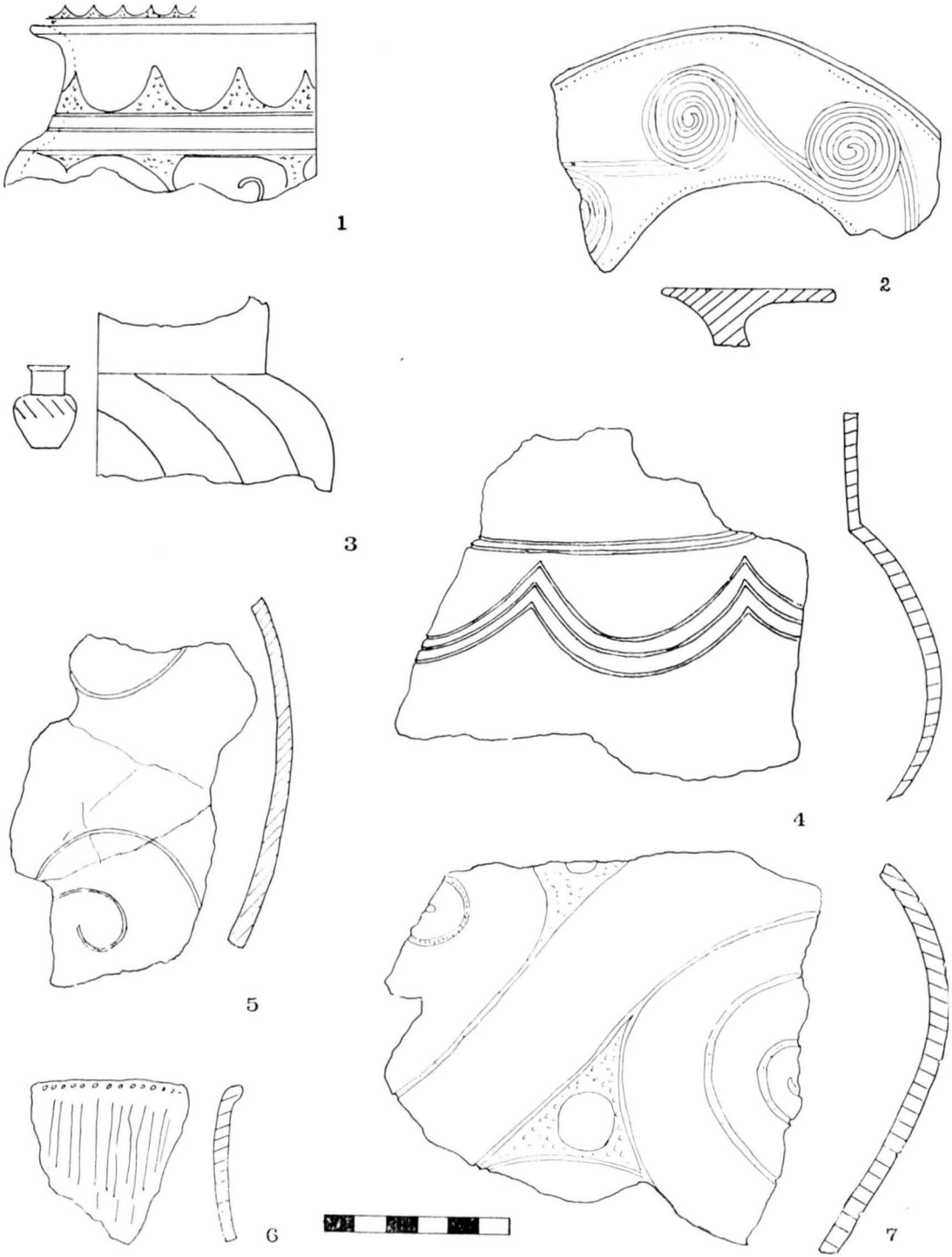

Pl. V. 1 fragment din partea superioară a unei urne mari; 2 fragment din buza unei urne mari; 3, 5, 7 fragmente de urne; 6 fragment de vas.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

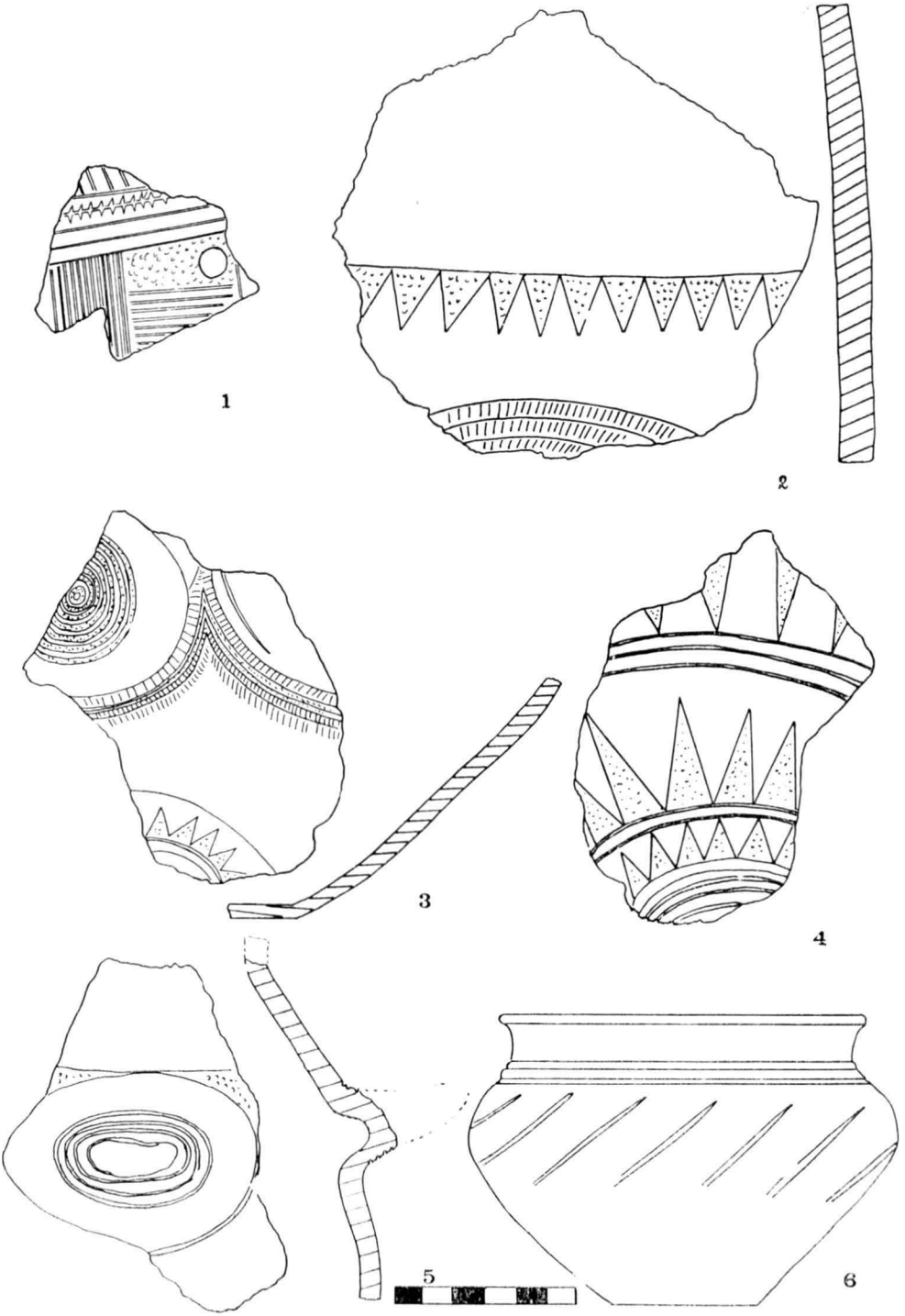

Pl. VI. 1 fragment de vas — Lăpuș; 2, 5 fragmente de urne — Lăpuș; 3—4 fragment de strachină — Lăpuș; 6 castron mic de la Gorneşti.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

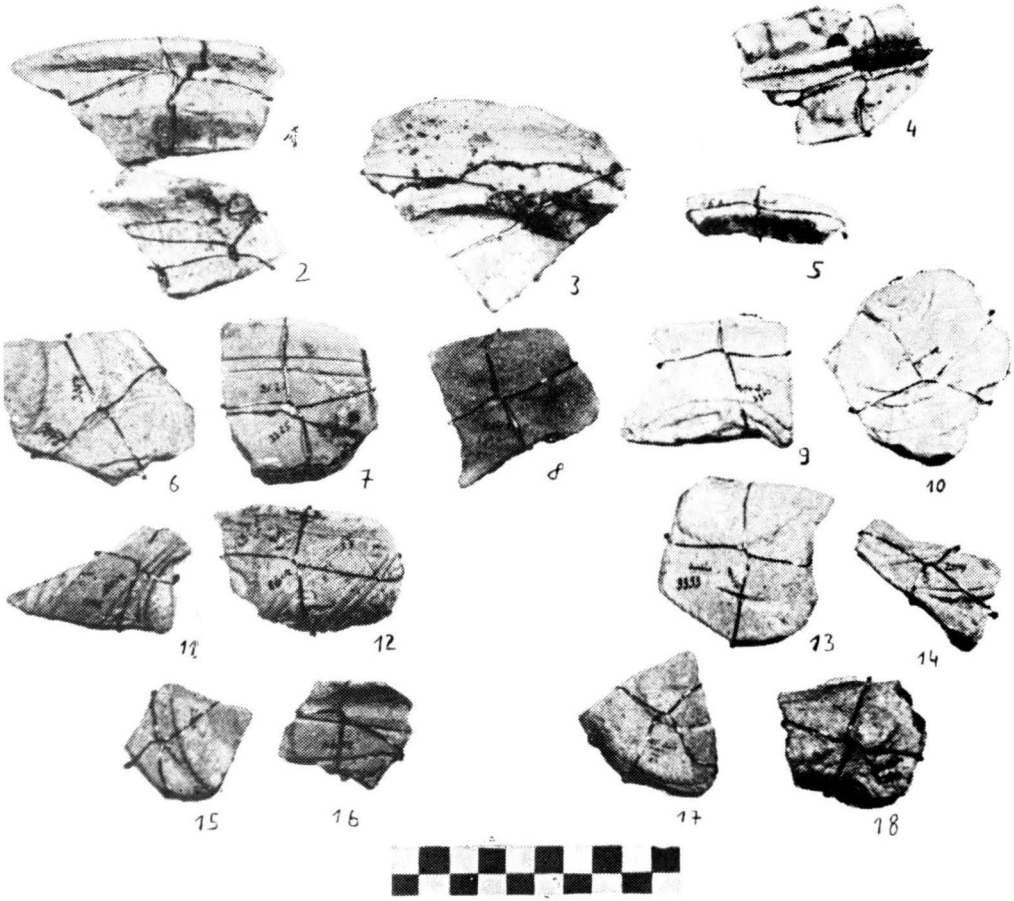

Pl. VII. 1—5 fragmente ceramice dintr-un vas de tip cuptor; 6—7, 9—11, 13—17 fragmente de străchini; 12 fragment de ceașcă; 8, 18 fragmente de vase — Sucui de Sus.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

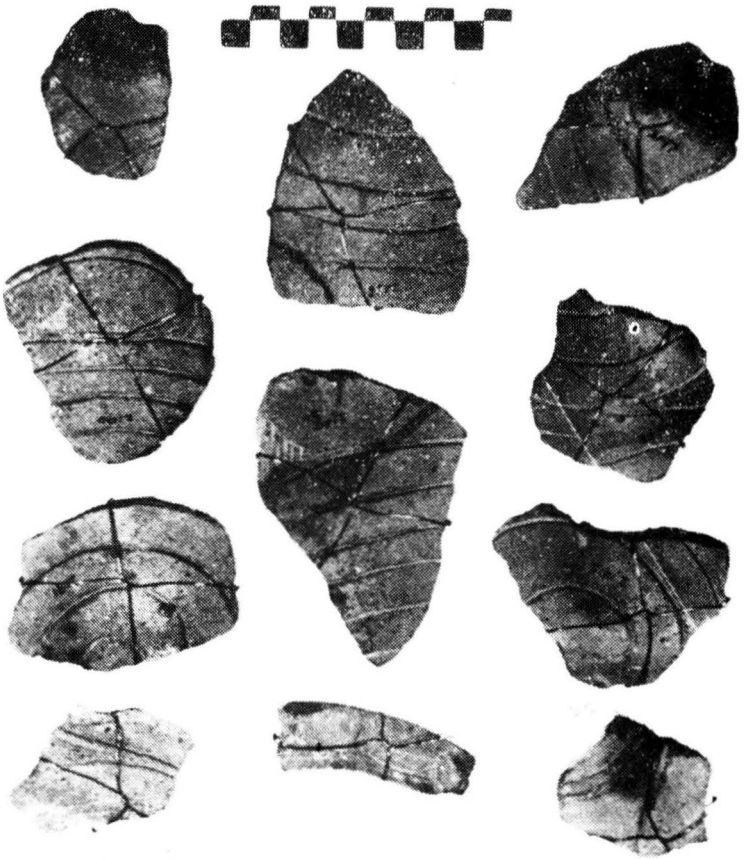

Pl. VIII. Fragmente de urnă — Suciu de Sus.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pl. IX. Fragmente de urnă — Suciu de Sus.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

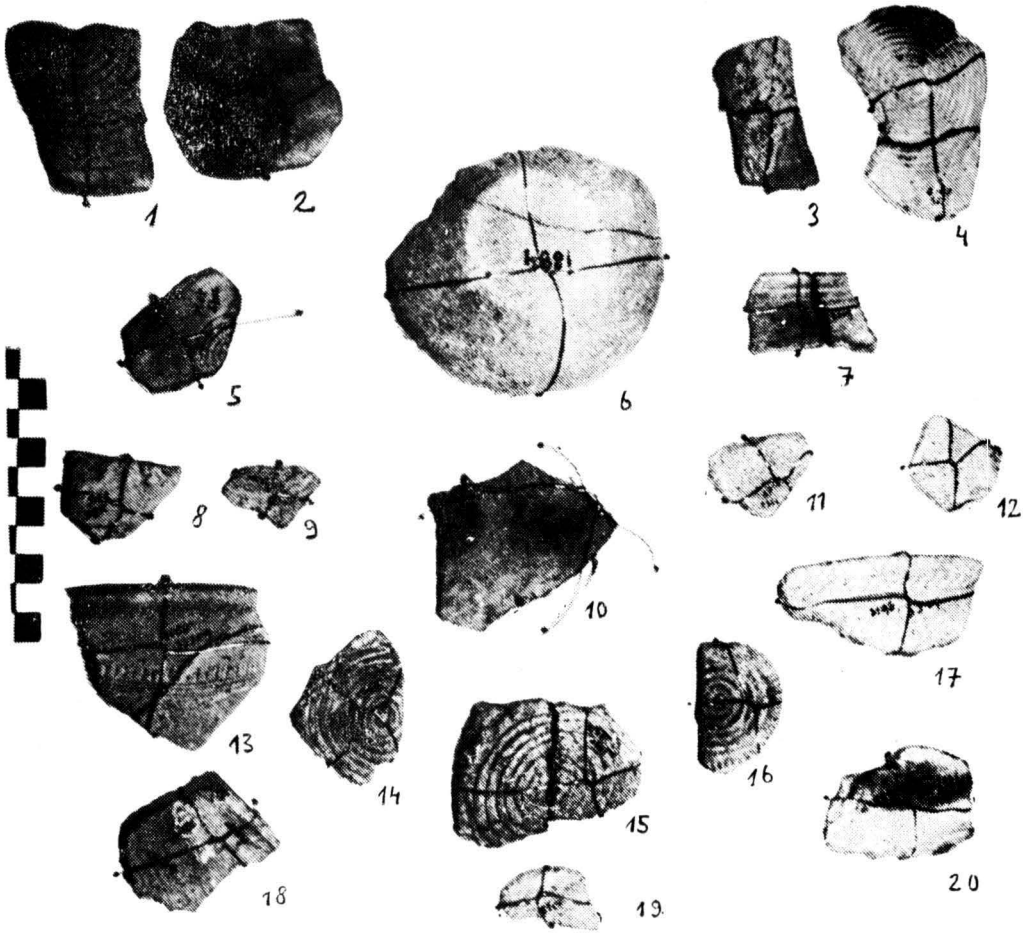

Pl. X. 1, 3, 5, 8—17 fragmente de străchini; 18 fragment dintr-un vas de tip cuptor; 6 fragment de văscior; 2 fragment de buză al unui castronaș — Lăpuș.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

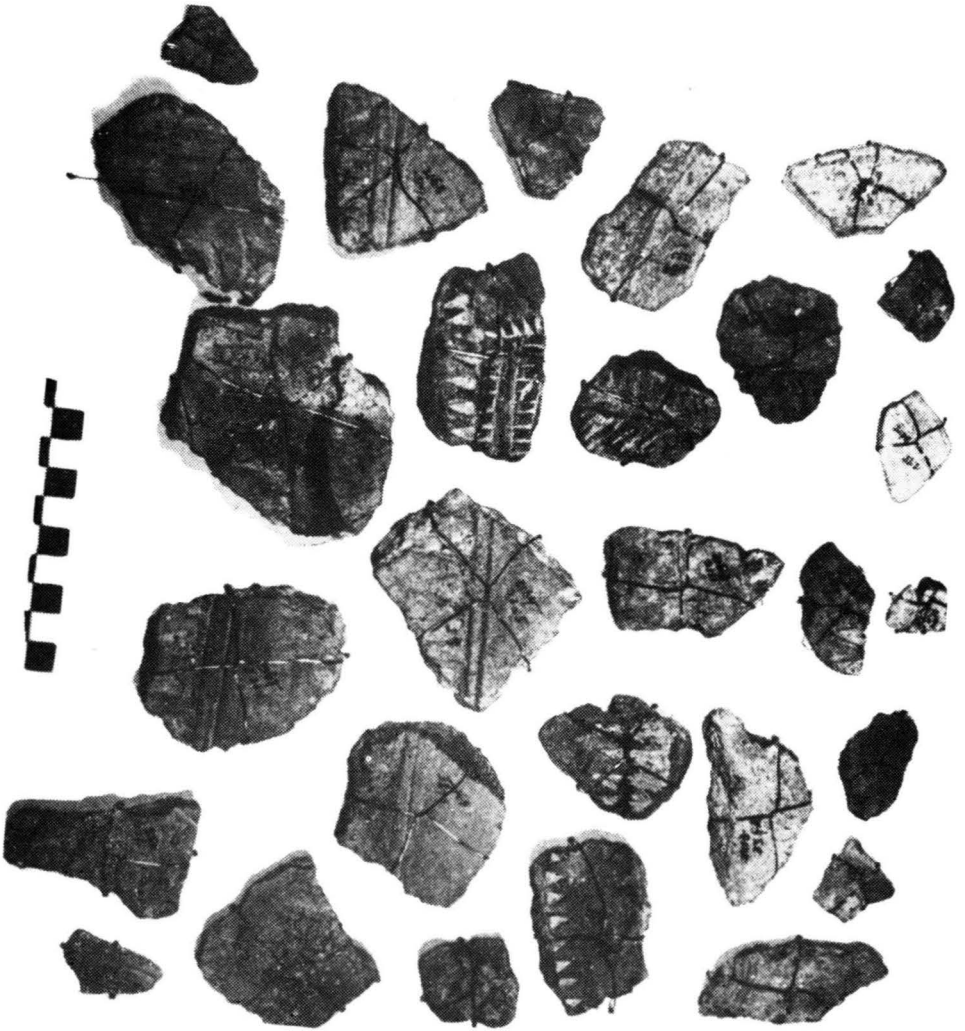

Pl. XI. Fragmente de urne — Lăpuș.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pl. XII. Fragmente de străchini și de urne — Lăpuș.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

NECROPOLA DE LA BĂIȚA ȘI PROBLEMELE TRACIZĂRII ENCLAVEI SCITICE DIN TRANSILVANIA

VALENTIN VASILIEV

În procesul dezvoltării istorice de pe teritoriul României, perioada hallstattiană tîrzie constituie perioada de cristalizare a culturii geto-dacice. Cu alte cuvinte, Hallstatt-ul tîrziu reprezintă începutul unei etape de sinteză treptat accelerată, la capătul căreia — în urma unei evoluții de cîteva secole — s-a aflat acea cultură unică în felul ei, care a fost cultura geto-dacică în epoca clasică.

Apare deci cît se poate de evident faptul că cercetarea, investigarea aprofundată și sub toate aspectele a Hallstatt-ului tîrziu are o importanță cu totul deosebită pentru sesizarea, cunoașterea și interpretarea adecvată a acestui fenomen complex, care este cristalizarea culturii geto-dacice.

Dar studierea temeinică a acestui fenomen și a epocii respective are o mare importanță și pentru înțelegerea însăși a esenței perioadei următoare, adică a Latène-ului geto-dacic, deoarece o serie de probleme complexe, proprii acestei perioade ulterioare, nu pot și nu vor putea fi îndeajuns de bine înțelese sau explicate, în totalitatea lor, fără cunoașterea detaliată a fenomenelor din Hallstatt-ul tîrziu.

Cercetarea în ansamblu a Hallstatt-ului tîrziu, mai exact cunoașterea riguroasă a fenomenelor ce se manifestă în această epocă, presupune cercetarea amănunțită a tuturor grupelor culturale existente în această perioadă pe teritoriul României, cu precizarea caracterului fiecăreia, a momentului și cauzelor apariției, legăturile lor genetice, ariile de răspîndire, interinfluența și raporturile cronologice dintre ele. În fine, nu mai puțin importantă este și precizarea momentului și cauzelor dispariției unor grupe și a culturii lor materiale. Trebuie însă subliniat și înțeles faptul că fiecare din aspectele și fenomenele din *Ha.* tîrziu își au importanța lor pentru înțelegerea însăși a esenței acestei epoci, precum și a evoluției ulterioare a societății geto-dacice și de aceea nici unul din ele nu trebuie neglijată.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Grupa scitică din Transilvania constituie unul din fenomenele etnoculturale pe care le constatăm în *Ha.* tîrziu pe teritoriul României. Cercetarea temeinică, de aprofundare, a tuturor aspectelor pe care le ridică antichitățile aparținînd acestui grup, au lărgit considerabil orizontul cunoștințelor noastre asupra *Ha.* tîrziu în ansamblu. Drept rezultat avem astăzi o imagine mai clară, mai veridică, atît în privința evoluției și formelor culturii materiale, cît și în ceea ce privește sesizarea și conturarea unor imagini de ordin istoric, insuficient sau deloc cunoscute pînă acum. În ultima instanță, studiul grupului scitic din Transilvania a oferit posibilitatea ca, prin comparație și excludere, să se contureze mai precis imaginea culturii autohtone de pe teritoriul României și, în același timp, să se constate că pătrunderea la începutul *Ha.* tîrziu a acestui grup scito-iranic străin, datorată unor conjuncturi istorice, nu a schimbat cu nimic esența culturii autohtone ci, doar, i-a impulsionat întrucîtva dezvoltarea. Se poate deci aprecia, cu absolută certitudine, că la cunoașterea și conturarea mai precisă a epocii de cristalizare a culturii geto-dacice, care este *Ha.* tîrziu, o însemnată contribuție a adus și cercetarea fenomenului scitic din Transilvania care, prin însăși prezența sa (chiar și pentru o scurtă perioadă) se evidențiază ca unul din factorii care privesc istoria României.

Există însă — legat de prezența faciesului scito-iranic în Transilvania — o problemă deosebit de importantă care, pînă acum, a rămas mai puțin fundamentală sub raport arheologic. Este problema asimilării acestui grup, al contopirii lui în masa populației locale autohtone, adică a tracizării lui, cum ne-o sugerează Herodot (IV, 104). În sprijinul aserțiunii lui Herodot, se puteau aduce pînă acum, drept dovezi materiale ale acestui proces, cîteva categorii de obiecte caracteristice culturii autohtone (cum sînt unele forme ceramice și fibulele), ce s-au aflat în morminte aparținînd grupului scitic. Desigur, preluarea de către sciți a unor categorii specifice culturii locale, indică o influență autohtonă asupra grupului scitic intrusiv, dar o dovadă care să marcheze evident finalizarea fenomenului de tracizare nu s-a cunoscut pînă acum. În prezent există și această dovadă și ea ne este oferită de necropola de la Băița, unde, alături de reminiscențe de caracter scitic, se constată trecerea masivă la un rit nou, cel de incinerație, caracteristic pe teritoriul României numai populației autohtone (după cum se știe, grupul scitic din Transilvania, ca și sciții din nordul Mării Negre, practică înhumația). Și această preluare a ritului incinerației — ce indică de facto un proces accentuat de trecere la forme de cultură specifice populației autohtone — este dovada cea mai clară a tracizării sciților din Transilvania. Evidențiind procesul de asimilare al

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

grupului intrusiv scito-iranic, necropola de la Băița capătă o semnificație deosebită. De aici și necesitatea publicării ei.

Necropola de la Băița e situată la cca 350 m ENE de sat, pe panta ce urcă spre vîrful de deal numit „Turnul Băiței". Zona în care au apărut mormintele e delimitată spre SV de livada C.A.P., iar în partea opusă se întinde, pe o distanță de cca 90 m, de o parte și de alta a drumului de țară ce duce spre locul numit „La jie" (vezi pl. XIII). În aprilie 1967, cu ocazia unor lucrări de rigolare pentru plantarea viței de vie, efectuate în dreapta drumului amintit, au fost distruse cinci morminte[1]. Sesizat de descoperire, A. Badea, de la Muzeul etnografic din Reghin, a recuperat o parte din inventar, reușind totodată să stabilească locul aproximativ al mormintelor precum și detalii prețioase în legătură cu unele din ele. Patru din morminte erau de înhumație iar unul, nr. 5, de incinerație[2]. În 1970, pe terenul străbătut de drum și pe o suprafață din stînga drumului, neafectată de plantarea viei și liberă de alte culturi agricole, s-au efectuat cercetări, descoperindu-se încă șapte morminte: unul de înhumație și șase de incinerație.

Se cunosc deci la Băița 12 morminte: cele cinci semnalate în 1967 și șapte cercetate sistematic în 1970. În lucrarea de față, concepută ca un studiu monografic, vom analiza toate problemele pe care le ridică această importantă necropolă, insistînd, firește, în mod special, asupra aspectelor noi, caracteristice.

Descrierea mormintelor

Cum e firesc, începem descrierea mormintelor în ordinea descoperirii lor, adică cu cele cinci morminte distruse în 1967, în continuarea acestora urmînd numerotarea și prezentarea mormintelor cercetate în 1970. Trebuie precizat însă de la început că, datorită împrejurărilor în care s-a făcut descoperirea celor cinci morminte în 1967, informațiile de care dispunem asupra lor sînt inegale: satisfăcătoare pentru primele două, dar cu totul lacunare pentru următoarele trei.

Mormîntul nr. 1. Înhumație. Adîncimea de depunere 0,75 m față de nivelul actual al terenului. Conturul gropii neprecizat. Scheletul se află pe spate, întins, orientat VNV—ESE[3] (vezi pl. XIII).

---

[1] Trei din aceste morminte au fost semnalate în *ActaMN*, VII, 1970, p. 50.

[2] Mulțumim pe această cale colegului A. Badea pentru informațiile deosebit de prețioase și pentru bunăvoința cu care ne-a oferit materialul salvat pentru publicare.

[3] Precizăm că la orientarea scheletelor primul punct cardinal menționat indică totdeauna poziția craniului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Inventarul. Faleră de aur avînd forma unei calote sferice ornamentată cu un şir de granulaţii ce redau imaginea crucii înscrisă în cerc, sau a roţii solare. Se afla între craniu şi humerusul stîng (diametrul = 41,5 mm, înălţimea = 13 mm, greutatea = 7,85 gr; pl. XVIII/3)[4]. Lance de fier (pl. XVIII/2) aflată perpendicular pe humerusul stîng, cu dulia de înmănuşare spre umăr şi vîrful spre NV (lungimea = 29,8 cm). Lîngă genunchiul stîng, într-o grămadă, s-a aflat un mare număr de săgeţi de bronz, conice, cu trei aripioare, din care au fost recuperate 39 buc. (pl. XIX/1—35, XX/1—4). Akinakes de fier (pl. XVIII/1) cu bară la mîner, puternic degradat de rugină. Din gardă spre exemplu, s-au aflat numai fragmente complet erodate de rugină, nerecuperabile. Toate elementele piesei sînt masive. S-a aflat între labele picioarelor, fiind aşezat cu vîrful în afară, spre ESE (dimensiuni: lungimea totală actuală = 19,7 cm, din care lungimea lamei cca 8,5 cm, iar a mînerului cu bară = 9 cm; lăţimea lamei = = 3,6 cm, grosimea lamei = 0,6 cm, grosimea mînerului = 0,5 cm). Lîngă laba piciorului drept s-au aflat 9 pandantive „coşuleţ" pentru harnaşament (pl. XVIII/5—13), din bronz, avînd diametrul de 9—10 mm. Lîngă braţul drept e menţionat, fără precizarea formei, un vas de lut, nerecuperat. În fine, la o oarecare distanţă, în dreapta craniului, s-au aflat 3 falere de bronz cu corpul ripsat, prevăzute cu cîte două urechiuşe de prindere. Din acestea a fost recuperat doar un exemplar (diametrul = = 33 mm; pl. XVIII/4). Mormînt de bărbat.

Mormîntul nr. 2. Înhumaţie. Adîncimea de depunere cca 0,35 m. Scheletul se afla pe spate, întins, orientat aproximativ NV-SE (vezi pl. XIII).

Inventarul. De o parte şi de alta a craniului s-au aflat cîte un cercel de electron, cu capete conice (pl. XX/5—6). Vas bitronconic, fragmentar, cu patru butoni (pl. XIV/a şi pl. XX/7); pastă cu nisip, culoare brun-roşcată, ardere bună. Se afla, se pare, lîngă laba piciorului stîng (dimensiuni: diam. max. = 19,2 cm; diam. fund. = 10,5 cm). Aproximativ în dreapta bazinului se menţionează fragmente ceramice, probabil dintr-un alt vas, a cărui formă nu se precizează. Mormînt de femeie.

Despre celelalte trei morminte, complet distruse de lucrări, datele de care dispunem sînt cu totul reduse (pentru amplasarea lor, stabilită cu oarecare aproximaţie, vezi pl. XIII).

---

[4] Menţionăm că în planşe piesele de metal (din bronz şi fier) sînt redate la scara 1 : 1, iar vasele la scara 1 : 4. Atunci cînd s-a folosit o altă scară, ea este indicată grafic în dreptul obiectului respectiv.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Mormîntul nr. 3. Înhumație. Adîncimea de depunere cca 0,40 m. Poziția și orientarea scheletului neprecizată. Ca inventar se menționează un vas mare, foarte probabil bitronconic și un topor-ciocan din fier (pl. XX/8). Această ultimă piesă, fragmentară și puternic degradată de rugină, a fost recuperată (lungimea = 13,3 cm). După inventar mormîntul aparținea unui bărbat.

Mormîntul nr. 4. Înhumație. Adîncimea de depunere 0,30—0,40 m. Poziția și orientarea scheletului neprecizată. Ca inventar se menționează numai un vas bitronconic, care a fost distrus complet și nerecuperat. Sexul neprecizat (probabil femeie, deoarece nu se menționează arme).

Mormîntul nr. 5. Sesizarea unor urme compacte de cenușă, cărbune și oase arse, aflate la adîncimea de 0,30—0,40 m, indică un mormînt de incinerație. În imediata apropiere a oaselor arse s-a aflat un akinakes de fier, care însă s-a pierdut. După inventar, mormîntul aparținea unui bărbat.

Mormîntul nr. 6. (pl. XIV/b). Incinerație. Adîncimea de depunere 0,62 m. Groapă patrulateră (1,90 × 1,15 m) cu colțurile rotunjite, orientată NV—SE. Resturile incinerării (oase calcinate, cenușă, pigmenți de cărbune) au fost depuse într-o grămadă, în jumătatea de NV a gropii.

Inventarul. Vas bitronconic fragmentar cu patru proeminențe-apucători sub diametrul maxim (pl. XX/11). Pastă cu nisip, ardere bună, culoare brun-cenușie. Se afla în colțul de vest al gropii (dimensiuni: diam. max. = 27,2 cm, diam. fund. = 10,8 cm). Ceașcă tronconică cu toartă supraînălțată ruptă (pl. XX/9). Pastă cu nisip, ardere bună, culoare brun-negricioasă. A fost depusă în vasul bitronconic (dimensiuni: diam. max. = 6,5 cm, î. = 4,1 cm. Lîngă vas se aflau oase din ofranda de carne: de bovideu (tibie, astragal, calcaneu, coxal) și ovină (tibie, femur)[5]. Cuțitaș de fier (pl. XX/10) aflat sub oasele de ofrandă (lungimea = 9,3 cm). Mormînt de femeie.

Mormîntul nr. 7. (pl. XV/a). Înhumație. Adîncimea de depunere 1,05 m. Groapă patrulateră (2 × 1,05 m), bine conturată. Scheletul, în parte descompus, se afla pe spate, întins orientat VNV—ESE. Craniul era aplecat pe humerusul stîng.

Inventarul. Aplică de tolbă-gorythos — din bronz (pl. XXII). Fața exterioară a piesei este ornamentată cu linii incizate, iar cea opusă e prevăzută cu două urechi de fixare. Se afla parțial sub palma stîngă, cu bra-

[5] Determinarea oaselor de animale, provenind din ofranda de carne depusă ritual în morminte, a fost făcută de conf. univ. dr. Paul Georoceanu, de la catedra de anatomie comparativă a Facultății de medicină veterinară a Institutului Agronomic „Dr. Petru Groza" din Cluj-Napoca. Mulțumim și pe această cale conf. P. Georoceanu pentru amabilitatea și solicitudinea d-sale.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ţul lung spre bazin (dimensiuni: braţul lung = 10,2 cm, braţul scurt = = 7,4 cm). Lîngă genunchiul stîng, într-o grămadă, s-au aflat 7 săgeţi conice de bronz cu trei aripioare, fără dulie şi spin (pl. XXI/3—9) şi 7 săgeţi de os, piramidale, cu patru muchii (pl. XXI/10—16). Akinakes de fier cu antene şi gardă cordiformă masivă „sudată" de corpul pumnalului prin ciocănire la cald (pl. XXI/1). Mînerul are muchiile laterale reliefate ca două borduri, iar capătul său superior se termină printr-un bolţ de care e fixat corpul antenelor prin nituire. Se afla peste partea stîngă a bazinului (dimensiuni: lungimea totală = 32,5 cm, lungimea lamei = = 18,6 cm, lăţimea lamei = 3,6 cm, grosimea lamei = 0,4 cm, lungimea gărzii = 5,6 cm, lăţimea gărzii = 3,2 cm, grosimea gărzii = 1 cm, lungimea mînerului cu antene = 10,7 cm). Vas bitronconic fragmentar cu patru proeminenţe (pl. XXI/2). Pastă cu nisip, ardere slabă, culoare brună-cenuşie cu porţiuni gălbui-brune. Se afla în dreapta craniului, în colţul de vest al gropii (dimensiuni: diam. fund. = 14,4 cm). Lîngă humerusul drept s-a aflat un cuţitaş de fier (pl. XXI/17; lungimea = 7,5 cm) şi un fragment dintr-un femur de ovină. Un fragment de tibie de bovideu s-a aflat lîngă vas. Mormînt de bărbat.

Mormîntul nr. 8 (pl. XV/b). Incineraţie. Adîncimea de depunere 0,35 m. Groapă patrulateră (1,72 × 1,08 m), orientată NV-SE. Resturile incinerării au fost depuse într-o grămadă, în jumătatea de NV a gropii.

Inventarul. Vas bitronconic cu patru proeminenţe dispuse pe diametrul maxim (pl. XXIII/1). Pastă cu nisip, ardere bună, culoare neagră cu luciu şi cîteva pete gălbui. Se afla lîngă peretele de NV al gropii (dimensiuni: diam. max. = 24 cm, diam. gurii = 16,5 cm, î = 30 cm). Între vas şi grămada de oase calcinate s-au aflat 5 săgeţi de bronz cu trei aripioare, din care una cu dulie şi spin (pl. XXIII/2—6). În acelaşi loc, şi în parte peste resturile cinerare, s-au aflat oase de bovideu din ofranda de carne (tibie, rotulă, astragal şi fragmente de calcaneu şi coxal). Lîngă vas s-au găsit şi 3 cochilii de melcişori, iar în pămîntul de umplutură, deasupra vasului, s-au sesizat pigmenţi de cărbune şi arsură. Mormînt de bărbat.

Mormîntul nr. 9 (pl. XVI/a). Incineraţie. Adîncimea de depunere 0,42 m. Groapă aproximativ ovală (1,81 × 0,92 m), orientată VNV-ESE. Resturile cinerare, cu puţine urme de cărbune, erau depuse în jumătatea de VNV a gropii, oarecum neglijent, într-o grămadă mai puţin compactă.

Inventarul. În colţul vestic al gropii erau depuse trei vase. Cană fragmentară (pl. XXIII/8) din pastă cu nisip, slab arsă, de culoare brun-cenuşie (dimensiuni: diam. max. = 6,8 cm). Vas bitronconic cu patru proeminenţe dispuse pe diametrul maxim (pl. XXIII/7). Pastă cu nisip, ardere

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

bună, culoare brun-negricioasă (dimensiuni: diam. max. = 18 cm, î. = = 19,6 cm). Strachină invazată cu patru butoni (pl. XXIII/9). Pastă cu nisip, ardere bună, culoare gălbuie-brună (dimensiuni: diam. max. = 23,6 cm, î. = 10,2 cm). Verigă de fier (pl. XXIII/10) puternic oxidată. Se afla la extremitatea nordică a grămezii de resturi cinerare. Lîngă vase s-au aflat oase din ofrandă: metacarpiene de cîine sau lup și fragmente de oase de pasăre mare. Mormînt de femeie (?).

Mormîntul nr. 10 (pl. XVI/b). Incinerație. Adîncimea de depunere 0,74 m. Groapă aproximativ patrulateră (1,96 × 1,23 m) cu colțurile rotunjite, orientată VNV-ESE. Resturile cinerare depuse într-o grămadă în jumătatea de VNV a gropii.

Inventarul. Între latura de SV a gropii și resturile cinerare erau depuse vasele de lut. Vas bitronconic cu gît înalt, cu patru proeminențe dispuse pe diametrul maxim (pl. XXIV/9). Pastă cu nisip, ardere bună, culoare neagră cu luciu (dimensiuni: diam. max. = 21,3 cm, diam. gurii = = 20 cm, î. = 29 cm). Cană bitronconică cu toartă supraînălțată (pl. XXIV/10) din pastă cu nisip, bine arsă, de culoare brună (dimensiuni: diam. max. = 7,8 cm, î. 6,5 cm). Ceașcă cu toartă supraînălțată, avînd o formă aparte (pl. XXIV/11). Corpul ceștii este ornamentat cu un brîu de alveole dispuse pe diametrul maxim, toarta e prevăzută cu un buton aplatizat, iar fundul este concav. Pastă și ardere foarte bună, culoare neagră cu luciu. S-a aflat în vasul bitronconic (dimensiuni: diam. gurii = = 10 cm, î. = 5 cm). Pe sol, lîngă cana bitronconică, s-a aflat un cuțitaș curb din fier (pl. XXIV/8; lungimea = 10,3 cm). La extremitatea de ESE a grămezii cu rămășițele cinerare s-au aflat fragmente trecute prin foc — în bună parte topite și deformate — ale unei aplici de tolbă — gorythos — (pl. XXIV/1—3), de același tip cu cea aflată în mormîntul nr. 7 (pl. XXII). Alte trei bucăți de bronz, deformate prin ardere, par să provină de la 3 săgeți (pl. XXIV/4—6). În același loc s-a găsit și un fragment dintr-o verigă plată de fier (pl. XXIV/7). Pe partea opusă vaselor, între peretele de NE al gropii și resturile cinerare, era depus un akinakes de fier cu antene (pl. XXV/1) și o lance de fier (pl. XXV/3). Lama pumnalului e ușor curbată și are un singur tăiș. Vîrful lamei e introdus într-o teacă de fier (pl. XXV/1—2). Garda, executată din două plăci cvasi-circulare, cu lobii orientați spre lamă, redă într-o formă hibridă gărzile cordiforme caracteristice pumnalelor scitice. Cele două plăci ale gărzii au fost fixate de pumnal prin ciocănire la cald. Mînerul, străbătut longitudinal pe ambele fețe de un șanț, se termină printr-un bolț de care e fixat corpul antenelor prin nituire. Antenele au capetele

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

îngroşate (dimensiuni: lungimea totală, inclusiv teaca = 41 cm; lungimea lamei cca 26 cm; lăţimea lamei = 2,4 cm; lungimea gărzii = 4,1 cm, lăţimea gărzii = 3,6 cm; grosimea gărzii = 0,8 cm; lungimea mînerului cu antene = = 10,1 cm). Lancea de fier are lama îngustă cu nervură mediană pronunţată (lungimea = 34,5 cm). Mormînt de bărbat.

Mormîntul nr. 11 (pl. XVII/a). Incineraţie. Adîncimea de depunere 0,55 m. Groapă patrulateră (1,65 × 0,95 m) cu colţuri rotunjite, orientată NV-SE. Resturile incinerării au fost depuse într-o grămadă compactă, în jumătatea de NV a gropii.

Inventarul. Ceaşcă tronconică cu toarta supraînălţată (pl. XXVI/2). Pastă cu nisip, ardere bună, culoare gălbuie-brună (dimensiuni: diam. max. = 9,4 cm, î. = 4,7 cm). Verigă de fier (pl. XXVI/1) cu diametrul de 6,5 cm. Ambele piese se aflau lîngă extremitatea de NV a grămezii cu rămăşiţele cinerare. Vas bitronconic fragmentar cu patru proeminenţe-apucători pe diametrul maxim (pl. XXVI/3). Pastă cu nisip, ardere bună, culoare brună. Se afla în colţul de vest al gropii (dimensiuni: diam. max. cca 28 cm, î. cca 32 cm). Strachină invazată cu patru butoni (pl. XXVI/4). Pastă cu nisip, ardere bună, culoare brun-cenuşie. Se afla în colţul de est al gropii (dimensiuni: diam. max. cca 27 cm, î. cca 11 cm). Mormînt de femeie.

Mormîntul nr. 12 (pl. XVII/b). Incineraţie. Adîncimea de depunere 0,68 m. Groapă patrulateră (1,76 × 1,08 m) uşor ovalizată, orientată VNV-ESE. Resturile incinerării erau depuse într-o grămadă, lîngă colţul de nord al gropii.

Inventarul. Peste grămada de oase calcinate erau depuse două brăţări de bronz cu capetele apropiate (dimensiuni: diametrul de 7,5 şi respectiv 7,2 cm; pl. XXVI/5, 8). În colţul de vest al gropii s-a aflat o ulcică de lut fragmentară cu gura uşor evazată (pl. XXVI/6). Pastă cu nisip, ardere bună, culoare brun-negricioasă (dimensiuni: diam. max. = 15,6 cm, diam. gurii = 15 cm, î = 10,7 cm). Sub ulcică a fost găsită o fusaiolă de lut bitronconică, din pastă bine arsă, de culoare gălbuie (pl. XXVI/9). Lîngă şi parţial sub vas se afla un fragment de tibie de bovideu, sub care era depus un cuţitaş curb de fier (lungimea = 8,3 cm, pl. XXVI/7). Mormînt de femeie.

Caracteristicile necropolei

Necropola de la Băiţa e situată pe panta de sud sud-vest a „Turnului Băiţei", deal ce domină prin înălţimea sa împrejurimile (vezi pl. XIII). Această amplasare în pantă (al cărui scop îl bănuim a fi acela de a

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

asigura o conservare mai îndelungată a mormintelor, deoarece oferă posibilitatea de scurgere rapidă a apei) o întîlnim și la alte necropole de aceeași factură cunoscute pe teritoriul Transilvaniei, de exemplu la Aiud[6], Batoș[7], Blaj[8], Ozd[9] etc.

Fără excepție, mormintele descoperite la Băița sînt plane, neexistînd nici un element care să indice prezența în zona necropolei a vreunui tumul, chiar și ulterior aplatizat. Poziția mormintelor în cadrul necropolei (vezi pl. XIII) nu indică o dispunere ordonată a lor, iar distanța dintre ele este variabilă și uneori nejustificat de mare[10]. Avînd în vedere distanța mare dintre morminte și faptul că aria pe care am cercetat-o a fost oarecum limitată, datorită culturilor agricole, nu avem certitudinea epuizării necropolei.

Stratigrafia terenului în zona necropolei se prezintă astfel: sub un strat relativ subțire de humus vegetal brun-negricios de 0,15—0,20 m, urmează un pămînt gălbui, ușor nisipos, în care se adîncesc mormitele. Adîncimea gropilor sepulcrale este următoarea: în șase morminte (nr. 2—5, 8—9) sub 0,50 m, în cinci morminte (nr. 1, 6, 10—12) între 0,55—0,75 m și într-un singur caz (M. nr. 7) de 1,05 m. Făcînd abstracție de acest ultim mormînt (de înhumație) rezultă că adîncimea gropilor sepulcrale este în general redusă, indiferent de faptul că mormintele erau de înhumație sau incinerație. Foarte probabil adîncimea redusă a gropilor se datorează în parte și eroziunii solului. Totuși, atît în privința adîncimii, cît și a stratului de depunere, situația constatată la Băița confirmă observațiile făcute în alte necropole aparținînd faciesului scitic din centrul Transilvaniei[11]. Forma gropilor sepulcrale, în cazul mormintelor cercetate, s-a conturat de fiecare dată cu claritate. În mormintele nr. 6—8, 10—12 gropile erau cvasidreptunghiulare, cu colțurile mai mult sau mai puțin rotunjite, iar în mormîntul nr. 9 groapa era aproximativ ovală. Gropile sepulcrale de formă dreptunghiulară și uneori ovală, cum sînt cele de la Băița, se dovedesc a fi caracteristice necropolelor enclavei scitice din Transilvania, astfel de gropi fiind frecvent întîlnite și în necro-

---

[6] K. Herepei, în *ArchÉrt*, 17, 1897, p. 325 (necropola I. Parcul Orașului — Dealul Pițigoilor).

[7] N. Vlassa, în *OCD*, pp. 552—554; Vasiliev, în *ActaMN*, III, 1966, p. 411.

[8] V. Vasiliev, în *Apulum*, X, 1972, p. 20.

[9] V. Vasiliev, A. Zrínyi, în *FI*, III, 1974, p. 97.

[10] Situația este identică în toate necropolele de acest tip, de exemplu la Blaj (vezi *Apulum*, X, 1972, p. 32, pl. I), Ciumbrud (Șt. Ferenczi, în *ActaMN*, II, 1965, p. 81, fig. 2), Cristești (A. Zrínyi, în *SM*, I, Tg. Mureș, 1965, pl. 4), Ozd (V. Vasiliev, A. Zrínyi, *op. cit.*, p. 97), Teiuș (V. Vasiliev, în *Sargetia*, X, 1973, fig. 1) etc.

[11] Cf. Șt. Ferenczi, în *ActaMN*, III, 1966, pp. 51—2; I Paul, în *Apulum*, IX, 1971, p. 93.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

polele scitice nord-pontice[12]. Legat de acest aspect trebuie reliefat un fapt deosebit de important și anume că forma, mărimea și orientarea gropilor mormintelor de incinerație este absolut identică cu a mormintelor de înhumație (vezi pl. XIII), deși resturile cinerare (așa cum erau depuse, într-o grămadă compactă) și inventarul funerar ar fi necesitat o groapă mult mai mică. Această identitate, remarcată și la dezvelirea mormîntului de incinerație nr. 13 de la Ciumbrud,[13] are o evidentă semnificație rituală ce va fi relevată la capitolul respectiv.

Datorită faptului că patru din mormintele de înhumație au fost afectate de lucrări, nu se poate preciza dacă vreunul din acestea a fost de copil. Mormîntul de înhumație cercetat (nr. 7) era de adult — circa 30 ani. În cazul mormintelor de incinerație, datorită calcinării foarte puternice a oaselor, defalcarea pe vîrstă nu este posibilă. În schimb, este posibilă defalcarea mormintelor pe sexe. După inventarul depus, șase morminte (1, 3, 5, 7, 8, 10) sînt de bărbați, din care trei înhumați (1, 3, 7) și trei incinerați (5, 8, 10) și șase de femei (2, 4, 6, 9, 11, 12), din care două de înhumație (2, 4), celelalte patru (6, 9, 11, 12) fiind de incinerație. Datele prezentate reliefează două aspecte. Primul ar fi proporția egală de înhumație și incinerație la mormintele de bărbați și de 2 : 1 în favoarea incinerației la cele de femei. Al doilea aspect caracteristic îl constituie numărul egal al mormintelor de bărbați și femei în cadrul acestei necropole, fapt demn de semnalat, deoarece în necropolele faciesului scitic din Transilvania, cunoscute pînă acum, numărul mormintelor de bărbați e totdeauna mai mic decît numărul mormintelor de femei[14]. În fine, trebuie remarcat și faptul că mormintele de incinerație (cu excepția mormîntului nr. 5) se grupează în zona de nord-vest a necropolei (vezi pl. XIII).

Ritul și ritualul funerar

Din cele cca 180 morminte scitice cunoscute pînă acum în Transilvania, cîte rezultă din literatura de specialitate[15], numai cinci sînt de

[12] Vezi Șt. Ferenczi, în *ActaMN*, III, 1966, pp. 52—54; V. Vasiliev, în *Apulum*, X, 1972, p. 37; V. Vasiliev, A. Zrínyi, *op. cit.*, p. 98.

[13] Șt. Ferenczi, în *ActaMN*, II, 1965, pp. 101, 104.

[14] Pentru explicarea numărului redus al mormintelor de bărbați, în raport cu cele de femei, din cadrul necropolelor scitice din Transilvania, vezi V. Vasiliev, A. Zrínyi, *op. cit.*, p. 99.

[15] Firește, mormintele distruse de lucrări în diferite puncte și rămase fie nesemnalate ca atare, fie neprecizate ca număr (avem în vedere descoperirile incidentale), ar ridica sensibil această cifră. Pentru a nu ni se imputa însă intenția de a fi încercat o majorare arbitrară a numărului mormintelor, rămînem la această

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

incinerație: trei descoperite în necropola de la Ciumbrud[16] și cîte unul la Blandiana[17] și Gădălin[18]. Exprimate în procente cifrele arată că 97,3% din mormintele acestui grup sînt de înhumație și numai 2,7% de incinerație. Rezultă de aici că ritul caracteristic, aproape exclusiv, în cadrul enclavei scitice din Transilvania (cum s-a remarcat mai demult de altfel) este cel al înhumației, fapt ce concordă și cu situația din necropolele scitice nord-pontice[19]. Spre deosebire de necropolele cunoscute pînă acum, cea de la Băița oferă un tablou cu totul diferit, deoarece, din cele 12 morminte descoperite, șapte, adică 58%, erau de incinerație. Necropola de la Băița cuprinde deci, singură, mai mult de jumătate din totalul mormintelor de incinerație descoperite pînă acum în necropolele de caracter scitic din Transilvania. Dacă la nivelul întregii grupe scitice din Transilvania cele șapte noi morminte de incinerație *nu* duc la o modificare esențială, sensibilă, a procentajului mormintelor de înhumație (care de la 97,3% scade doar la cca 94%), în schimb pentru necropola de la Băița ele indică o situație specială, pînă acum fără precedent în cadrul grupei, deoarece arată un biritualism clar cu o ușoară predominare a incinerației în proporție de 58%.

Publicarea recentă a necropolelor de la Ciumbrud, Blaj și Ozd, ultimele două de înhumație exclusivă, au oferit prilejul unor analize aprofundate a elementelor ritului și ritualului funerar caracteristice grupului scitic din Transilvania, precum și reliefarea analogiilor din necropolele scitice nord-pontice[20]. În privința ritului și ritualului funerar, cele cinci morminte de înhumație de la Băița nu ridică probleme deosebite, ele încadrîndu-se riguros în normele caracteristice necropolelor scitice. Din acest motiv ne vom limita la datele strict necesare, aceasta și pentru a evita repetarea unor aspecte expuse în lucrări deja apărute.

Poziția scheletelor. În trei din mormintele de înhumație (nr. 1—2, 7) scheletele se aflau în poziție întinsă pe spate și, după toate probabilitățile, aceasta era poziția scheletelor și în mormintele nr. 3 și 4, poziție

cifră minimă de 180. Menționăm totuși că pentru un număr mai mare de morminte (în jur de 240, după calculul nostru), pledează în primul rînd numărul considerabil de piese izolate (akinakes-uri, gorythos-uri, vîrfuri de baldachin, oglinzi, săgeți etc.), cărora nu li se cunosc condițiile de descoperire, dar care, în marea lor majoritate, nu pot proveni decît din morminte distruse.

[16] Șt. Ferenczi, în *ActaMN*, II, 1965, pp. 98 (M.nr. 3), 101 (M.nr. 13), 104 (M. nr. 1/1957).

[17] K. Horedt, în *Dacia*, N.S., X, 1966, pp. 261, 282, 285, fig. 16, 17, 20, 22.

[18] Mormînt descoperit în 1969 de semnatarul prezentei lucrări; inedit.

[19] Cf. A. I. Meliukova, în *SA*, 22, 1955, p. 240 sqq.; V. A. Ilinskaia, *SDLL*, p. 86, sqa.; P. D. Liberov; în *KS*, 30, 1949, p. 97.

[20] Vezi Șt. Ferenczi, în *ActaMN*, III, 1966, pp. 51—52, 54—56 (Cimbrud); V. Vasiliev, *op. cit.*, pp. 37—43 (Blaj); V. Vasiliev, A. Zrínyi, *op. cit.*, pp. 100—108 (Ozd).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de altfel caracteristică atît grupei scitice din Transilvania, cît și sciților nord-pontici. De rigoare amintim doar că poziția aplecată a craniului peste humerusul stîng, din mormîntul nr. 7 (vezi pl. XV/a), își află și ea analogii atît în Transilvania, cît și la nordul Mării Negre[21].

Orientarea scheletelor. În privința orientării scheletelor dispunem de date certe pentru aceleași trei morminte (nr. 1—2, 7). În două din acestea (nr. 1, 7), craniile erau la VNV (orientarea gropilor și scheletelor VNV-ESE), iar în unul (nr. 2) la NV (orientarea NV-SE). În cadrul majorității necropolelor scitice (din Transilvania și nordul Mării Negre) se găsesc morminte foarte diferit orientate (Blaj, Teiuș, Ozd etc.). Există însă și necropole scitice unde orientarea scheletelor e cvasi sau în totalitate uniformă. Este cazul necropolelor de la Tîrgu Mureș (craniile la V)[22], Ciumbrud (craniile la NV)[23], această din urmă necropolă oferind cea mai bună analogie pentru Băița. Exemplul oferit de necropola de la Ciumbrud, orientarea celor trei morminte de înhumație (1—2, 7) și orientarea identică VNV-ESE sau NV-SE a gropilor mormintelor de incinerație cercetate (nr. 6, 8—12), permit să se presupună că și mormintele distruse (nr. 3—5), despre care nu există date, aveau aceeași orientare.

Caracteristicile mormintelor de incinerație. În toate cele șase morminte cercetate, resturile incinerării — constînd dintr-o mică cantitate de cenușă, cărbune și rămășițe de oase umane foarte puternic calcinate — se aflau, de fiecare dată, direct pe fundul gropii, dispuse compact pe un spațiu foarte restrîns (vezi pl. XIV/b, XV/b, XVI/a—b, XVII/a—b). Faptul că în nici o altă parte a gropilor nu au fost identificate urme sau resturi de arsură arată că incinerarea s-a făcut într-un alt loc, resturile fiind apoi depuse în gropile mormintelor. În legătură cu gropile sepulcrale, trebuie făcute cîteva precizări. Astfel, forma și orientarea lor este întru totul identică cu gropile mormintelor scitice de înhumație de la Băița sau din alte necropole (vezi pl. XIII—XVII). Ca mărime, gropile mormintelor de incinerație sînt de asemenea identice cu a celor de înhumație, deși rămășițele cinerare, așa cum erau depuse, într-o grămăjoară compactă și inventarul funerar ar fi necesitat gropi de dimensiuni mult reduse. În ceea ce privește resturile cinerare, se constată că ele erau depuse cu regularitate (în toate mormintele) într-un loc bine determinat, anume în jumătatea de nord-vest a gropii sepulcrale (pl. XIII—XVII), adică acolo unde în cazul mormintelor de înhumație se afla craniul și toracele, adică partea su-

[21] Vezi V. Vasiliev, A. Zrínyi, *op. cit.*, p. 100.
[22] I. Kovács, în *DolgCluj*, 6, 1915, p. 310 sqq.
[23] Șt. Ferenczi, *op. cit.*, p. 51.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

perioară a scheletului. Aceleași caracteristici le constată Șt. Ferenczi în cazul mormîntului nr. 13 (de incinerație) de la Ciumbrud[24]. Cu excepția deosebirilor de rit, identitățile semnalate (care datorită repetării constante nu pot fi considerate coincidențe întîmplătoare) arată strînsa legătură între mormintele de înhumație și cele de incinerație, legătură care, cum vom vedea, e întărită și de comunitatea elementelor de ritual.

Elementele complimentare de ritual. Chiar dacă modul de oficiere și succesiunea practicilor rituale nu pot fi fidel reconstituite (și acest fapt e mai puțin important), cercetările din ultimii ani — sprijinite firește și pe observații anterioare — au reușit, prin sistematizarea datelor oferite de descoperiri, să stabilească prezența și mai ales repetarea constantă în cadrul mormintelor scitice din Transilvania a cîtorva elemente legate de ritual, care, studiate comparativ și urmărite pe arii largi, s-au dovedit a fi caracteristice numai lumii scitice, deoarece lipsesc cu totul din alte medii cultural-etnice, inclusiv cel autohton, datînd din aceeași perioadă (pentru toate aceste discuții și bibliografie vezi lucrările citate la nota 20, care ne scutesc de reluări și repetări). În această categorie a elementelor complimentare de ritual se includ granulele de ocru, realgar, cretă, cărbune și, în special, ofranda de carne depusă în morminte, în asociere cu cuțitașe, precum și modul cu totul caracteristic (și prin constanța sa) în care este așezat inventarul funerar în gropile mortuare. Precizăm că prezența și asocierea acestor elemente, în totalitatea lor sau numai a unora din ele, se constată în toate mormintele scitice cercetate sau cît de cît observate de specialiști. Și importanța lor nu poate fi minimalizată sau ignorată, ele constituind un factor prețios de interpretare (am zice de diferențiere) etno-culturală, mai ales atunci cînd ritul funerar este identic.

În mormintele de la Băița nu se constată depunerea de coloranți naturali. Cărbunele lipsește și el din singurul mormînt de înhumație cercetat (pentru mormintele distruse nu se pot face precizări din lipsa observațiilor) dar, firește, există în cele de incinerație.

Ofranda de carne, atît de specifică ritualului scitic, e atestată în cinci din cele șapte morminte cercetate (procentajul e de 71%), anume în M. nr. 7 de înhumație și în M. nr. 6, 8—9, 12 de incinerație, adică în morminte de bărbați și femei deopotrivă, indiferent de ritul funerar[25].

---

[24] Idem, *ActaMN*, II, 1965, p. 101.

[25] Pentru comparație dăm procentajul depunerii de ofrandă de carne în cîteva necropole scitice din Transilvania (calculat de noi pentru mormintele cercetate sistematic): Blaj 71%, Teiuș 83%, Ciumbrud cca 90%, Ozd 90% (la publicarea necropolei s-a menționat greșit 82%; facem aici cuvenita rectificare). Conform

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dintre speciile de animale domestice sacrificate pentru ofrandă predomină bovideele. Oase de bovidee apar în patru morminte (nr. 6—8, 12), în două (nr. 6—7) în asociaţie cu oase de ovină. Spre deosebire de celelalte necropole scitice din Transilvania şi de cele nord-pontice, unde numărul mormintelor în care s-a depus ofrandă de ovină e net predominant[26], la Băiţa se constată o inversare a raportului, aici predominînd numeric mormintele în care s-a introdus ofrandă de bovideu, fapt care, în contextul general al necropolei îşi are semnificaţia lui. În fine în mormîntul nr. 9, s-au aflat oase de cîine (lup?) şi pasăre[27]. În ceea ce priveşte asocierea ofrandei de carne cu un cuţitaş curb, ea se întîlneşte şi la Băiţa în trei din mormintele cercetate (nr. 6, 7, 12), aparţinînd ambelor sexe şi rituri[28].

Dispunerea obiectelor de inventar. Analiza făcută cu ocazia publicării necropolei de la Ozd, care a impus comparaţii cu alte necropole scitice din Transilvania, a permis să se constate existenţa unor obiceiuri sau norme după care se făcea dispunerea inventarului funerar în morminte, norme ce corespund cu cele din necropolele scitice nord-pontice[29]. Necropola de la Băiţa confirmă şi ea existenţa acestor norme. Săgeţile spre exemplu (uneori şi o aplică-gorythos indicînd tolba descompusă) se depun lîngă femurul stîng, în spaţiul dintre genunchi şi extremitatea bazinului, indiferent de orientarea scheletului[30]. În mormintele de înhumaţie nr. 1 şi 7 de la Băiţa săgeţile erau dispuse identic, în mormîntul nr. 7 aflîndu-se şi o aplică cruciformă de tolbă lîngă femurul stîng (vezi pl. XV/a).

---

analizei antropologice (D. Nicolăescu-Plopşor, W. Wolski, *Elemente de demografie şi ritual... din România*, Bucureşti, 1975, p. 87), la Ferigile ofranda de carne apare numai începînd cu faza a II-a. Menţionăm că în grupa scito-iranică din Transilvania ofranda apare începînd cu mormintele cele mai vechi, databile în prima jumătate a sec. VI. î.e.n. De asemenea e diferită tratarea şi modul de dispunere rituală a ofrandei.

[26] Referitor la predominarea ofrandei de ovine faţă de alte specii în necropolele scitice nord-pontice, vezi P. D. Liberov, în *KS*, 30, 1949, p. 102; V. G. Petrenko, în *MIA*, 96, 1961, p. 68; S. N. Zamiatnin, în *SA*, 8, 1946, p. 50.

[27] Oase de cîine s-au aflat la Cipău (jud. Mureş), în M. nr. 2/1954; vezi N. Vlassa, în *Apulum*, IV, 1961, p. 26. Pentru oase de cîine şi pasăre descoperite în morminte scitice din nordul Pontului (provenind din ofranda depusă), vezi P. D. Liberov, *op. cit.*, p. 102 şi V. G. Petrenko, *loc. cit.*

[28] Pentru acest obicei caracteristic sciţilor din nordul Mării Negre vezi A. I. Puzikova, în *KS*, 107, 1966, p. 83; V. A. Ilinskaia, *SDLL*, pp. 25, 31, 32 etc.

[29] V. Vasiliev, A. Zrínyi, *op. cit.*, pp. 106—108.

[30] Pentru Transilvania cităm ca exemple mormîntul de la Delenii (I. H. Crişan, în *ActMed*, III, 1955—6, p. 53), mormîntul nr. 9 de la Cristeşti (A. Zrínyi, *op. cit.*, pl. V/2), mormîntul nr. 2/1969 de la Teiuş (V. Vasiliev, în *Sargetia*, X, 1973, p. 28, fig. 2/3) etc. Pentru nordul Mării Negre vezi V. G. Petrenko, *op. cit.*, p. 69; B. N. Grakov, în *MIA*, 115, 1962, p. 86, fig. 2 A/1, 2 B/8; V. A. Ilinskaia, *SDLL*, p. 83.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În cazul mormintelor de incinerație nr. 8 și 10 (în care s-au găsit săgeți) se constată practic aceeași dispunere. Faptul e ilustrat mai ales în cazul mormîntului nr. 10, unde săgețile și aplica de tolbă (deformate de foc) s-au aflat la extremitatea de ESE a grămezii de oase calcinate, poziție care, ținînd cont și de orientarea identică a gropilor, ar corespunde în mormintele de înhumație cu partea stîngă a scheletului.

În mormintele scitice vîrfurile de lance se depuneau în mod obișnuit în zona humerusurilor, fiind așezate cu vîrful în sus, paralel cu axa craniului[31]. Lancea din mormîntul nr. 1 (de înhumație) de la Băița se afla perpendicular pe humerusul stîng (paralel cu axa craniului). Poziția lăncii din mormîntul de incinerație nr. 10 imită întocmai acest mod de așezare a lăncilor (vezi pl. XVI).

Pumnalele akinakes, purtate la cingătoare, se află uneori în dreapta, alteori în stînga bazinului sau femurelor, dar totdeauna cu vîrful în jos, spre labele picioarelor, această dispunere fiind valabilă atît pentru mormintele scitice din Transilvania[32], cît și pentru cele nord-pontice[33]. În mormîntul nr. 7 (de înhumație) de la Băița, akinakes-ul era așezat peste partea stîngă a bazinului. În mormîntul nr. 10 (de incinerație), a cărui groapă avea aceeași orientare, akinakes-ul se afla în aceeași poziție, în stînga resturilor cinerare, cu vîrful în aceeași direcție ca și în mormîntul de înhumație mai sus amintit (vezi pl. XV/a și XVI/b). În fine, cîteva cuvinte despre dispunerea vaselor de lut și a ofrandei de carne. În primul rînd trebuie menționat faptul că ofranda de carne (cu sau fără cuțitaș curb) a fost totdeauna depusă lîngă sau foarte aproape de vasele de lut. Legat de poziția în mormînt a acestor două categorii de inventar, se remarcă constanța dispunerii lor la sud-vest sau sud de rămășițele umane, excepție făcînd doar mormîntul nr. 8, unde vasul se afla la nord-vest. Departe de a fi caracteristic numai necropolei de la Băița, acest mod de dispunere a vaselor și ofrandei, la sud de rămășițele umane, indiferent de orientarea acestora, se poate constata, cu cîteva excepții, în toate necropolele scitice din Transilvania (firește, această dispunere la sud a vaselor și ofrandei trebuie luată în sens relativ, adică față de rămășițele umane

[31] Pentru nordul Mării Negre, vezi B. N. Grakov, *op. cit.*, p. 102, fig. 2 A/4 și 2 B/8; V. A. Ilinskaia, *op. cit.*, p. 28, fig. 16 și p. 42, fig. 20/1—2. Pentru Transilvania vezi mormintele 1=6/1969 de la Teiuș (K. Horedt, în *Materiale*, I, 1953, p. 802; V. Vasiliev, în *Sargetia*, X, 1973, p. 28).

[32] De exemplu la Cristești (A. Zrínyi, *loc. cit.*), Ciumbrud (Șt. Ferenczi, în *ActaMN*, III, 1966, p. 53, fig. 15/1) etc.

[33] Vezi V. A. Ilinskaia, *loc. cit.*, și B. N. Grakov, *loc. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

din mormînt)[34]. Acelaşi obicei e atestat şi în necropolele scitice nord-pontice[35].

Analiza mormintelor de la Băiţa reliefează deci prezenţa constantă — atît în mormintele de înhumaţie cît şi în cele de incineraţie — a tuturor elementelor de ritual funerar ce caracterizează şi individualizează faciesul scitic din Transilvania. Şi poate mai mult decît prezenţa în sine a fiecăruia din aceste elemente, are importanţă ultimul aspect discutat, anume modul identic de dispunere a inventarului *şi* în mormintele de incineraţie. Această identitate în dispunerea inventarului, pe lîngă valoarea probatorie pe care o are pentru interpretarea mormintelor de incineraţie, vine să clarifice şi să explice un alt aspect (de altfel legat şi el de ritualul funerar) şi anume de ce gropile mormintelor de incineraţie erau identice ca formă, mărime şi orientare cu gropile mormintelor de înhumaţie. Cunoscînd acum toate elementele ritualului funerar, apare evident faptul că practicarea unor gropi identice pentru mormintele de incineraţie a fost făcută deliberat, astfel de gropi fiind necesare tocmai pentru a putea fi respectate obiceiurile şi locul de depunere a fiecărei categorii de inventar, aşa cum se află ele în mormintele de înhumaţie. Cu alte cuvinte, în mormintele de incineraţie toate elementele ritualului rămîn neschimbate, doar că, în loc de defunctul înhumat, în jumătatea de NV a gropilor (şi totdeauna acolo, adică în partea unde în mormintele de înhumaţie se afla partea superioară a scheletului) se depun rămăşiţele cinerare. Singurul aspect discordant între mormintele de înhumaţie şi incineraţie rămîne deci ritul funerar. Înainte de a căuta explicaţia şi semnificaţia acestui aspect, să urmărim elementele ce le oferă inventarul funerar.

Inventarul funerar

CATEGORII DE UZ GOSPODĂRESC

Ceramica. De la început trebuie subliniat faptul că la Băiţa întîlnim asocierea aceloraşi forme principale de vase care apar în mod constant în necropolele scitice din Transilvania şi anume vase mari bitronconice cu proeminenţe-apucători, pe sau sub diametrul maxim (pl. XX/7, 11; XXI/2; XXIII/1, 7; XXIV/9; XXVI/3), ceşti cu torţi supraînălţate

[34] Pentru verificarea consideraţiilor noastre a se vedea descrierea mormintelor de la Tîrgu Mureş (I. Kovács, *loc cit.*), Ciumbrud (Şt. Ferenczi în *ActaMN*, II, 1965, pp. 91—104 şi *ActaMN*, III, 1966, p. 53, fig. 15—19), Cf. şi V. Vasiliev, A. Zrínyi, *op. cit.*, pp. 107—108.

[35] De exemplu la Sineavka (B. Rabinovici, în *SA*, 1, 1936, p. 99), Isti-su (O. A. Artamonova-Poltavţeva, în *SA*, 14, 1950, p. 25 sqq.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

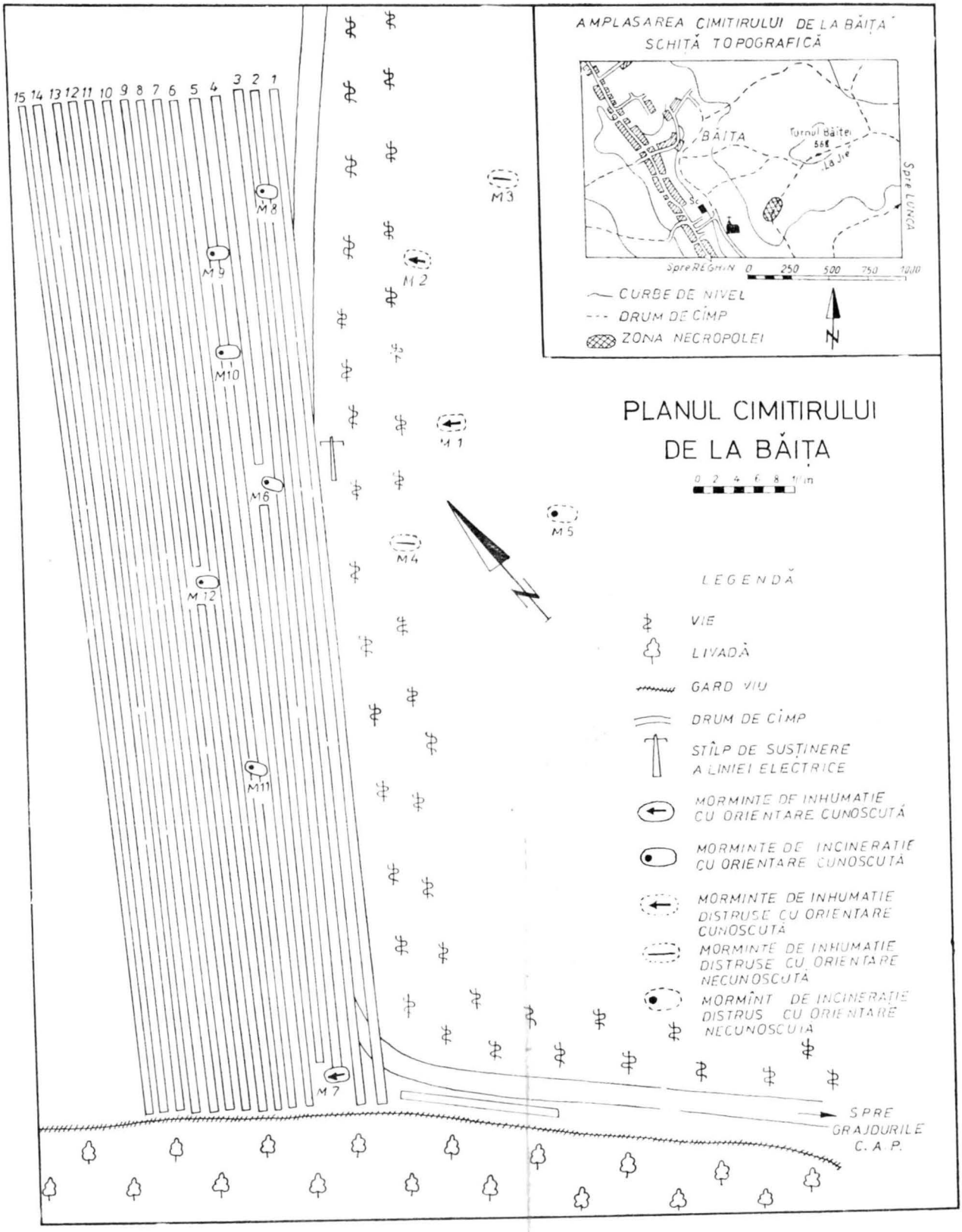

PLANȘA XIII.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

(pl. XX/9; XXIII/8; XXIV/10, 11; XXVI/2), străchini cu buza invazată și proeminențe imediat sub diametrul maxim (pl. XXIII/9; XXVI/4) și oala borcan (pl. XXVI/6). Toate vasele au fost lucrate cu mîna din pastă cu nisip bine arsă. Unele au culoarea gălbui-roșcată, altele brună sau brun-cenușie, dar există și vase de culoare neagră cu luciu. Problemele pe care le ridică ceramica aflată în mormintele scitice din Transilvania nu sînt încă pe deplin lămurite. De aici și unele păreri deosebite. Unii cercetători consideră că aceste forme ceramice au fost preluate integral din cultura autohtonă[36]. După alții, ceramica din mormintele scitice din Transilvania, „datorită caracterului ei destul de atipic", nu permite comparații mai amănunțite cu cea autohtonă, așa cum o cunoaștem la Ferigile[37]. Asocierea constantă a aceloraşi forme ceramice în mormintele scitice din Transilvania arată însă că nu poate fi vorba de un caracter atipic al ceramicii din cadrul acestui grup. Referitor la originea acestor categorii de vase rămînem la părerea că vasele bitronconice, ca și străchinile invazate, sînt forme general hallstattiene, cunoscute și răspîndite în această perioadă pe un spațiu larg și în diferite medii cultural-etnice, inclusiv în lumea scitică nord-pontică. În ceea ce privește cănile tronconice cu toartă supraînălțată, se pare că ele au fost preluate de sciți din mediul autohton, după cum, tot sub influența autohtonă, vaselor bitronconice și străchinilor li se adaugă constant proeminențe apucători, care sînt rar întîlnite în ceramica scitică nord-pontică[38]. Dacă vasele de la Băița se încadrează tipologic în formele cunoscute, se poate totuși observa o ușoară deosebire, am zice o anumită evoluție față de ceramica altor necropole. Astfel, vasele mari încep să-și piardă din bitronconicitatea accentuată, ele devenind ceva mai zvelte, aspect caracteristic fazei finale a Hallstattului *D* și perioadei de trecere la Latène. O formă aparte o reprezintă ceașca cu toartă supraînălțată aflată în vasul bitronconic din mormîntul nr. 10 (de incinerație), care are fundul ușor concav, pîntecul încins de un briu cu alveole și toarta lățită transversal la capătul superior (pl. XXIV/11). În mormintele grupului sci-

[36] I. H. Crișan, *Ceramica*, p. 31 sqq., mai ales pp. 37, 43, 63 cu discuția privind originea, tipologia și bibliografia. Cf. și *OCD*, p. 124.

[37] Al. Vulpe, în *MA*, II, 1970, p. 199. O comparație, fie și sumară, a ceramicii din orice necropolă scitică din Transilvania cu ceramica de la Ferigile, evidențiază identitatea formală a vaselor bitronconice, a străchinilor invazate și a ceștilor cu toartă supraînălțată. Deosebirea constă doar în decorare, ceramica de la Ferigile fiind ornamentată cu motive geometrice, mai ales spiraliforme, ce nu apar în ceramica scitică din Transilvania.

[38] Cf. V. Vasiliev, în *Apulum*, X, 1972, pp. 50—54; V. Vasiliev, A. Zrínyi, *op. cit.*, pp. 114—116.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tic, ca și în descoperirile autohtone de epocă hallstattiană din Transilvania, nu cunoaștem o ceașcă identică. În grupa Ferigile unele cești tronconice au capătul superior al torții supraînălțate terminat într-un buton, dar forma lor e circulară și sînt dispuse orizontal[39]. Mai apropiată, ca analogie, apare în schimb o ceașcă descoperită în grupa scitică de pe rîul Vorskla (din stînga Niprului mijlociu) datînd din a doua jumătate a secolului VI î.e.n.[40] și, mai ales, un exemplar descoperit în curganul nr. 15 de la Smela, exemplar care are și un brîu ornamental asemănător, dispus identic[41]. În fine e de semnalat slipul negru lucios al ceștii mai sus discutate și a vasului bitronconic din același mormînt. Acest slip apare oarecum surprinzător, ca un element retardat, în această necropolă, în care sesizarea unei evoluții a formei vaselor bitronconice, dar mai ales unele categorii ale inventarului metalic, o datează în răstimpul dintre sfîrșitul secolului VI, prima jumătate a secolului V î.e.n., fiind cea mai tîrzie necropolă de acest tip din Transilvania. Dar, după cum o dovedesc unele vase din necropola de la Fîntînele, slipul negru apare și în fazele timpurii ale epocii Latène[42]. Pe lîngă unele elemente noi, ceramica de la Băița perpetuează deci și aspecte mai vechi — cum e acoperirea suprafeței vaselor cu slip negru lucios — aspecte pe care le știm caracteristice celor mai bune tradiții hallstattiene.

Fusaiole. În mormîntul nr. 12, sub vas, a fost aflată o fusaiolă de formă bitronconică (pl. XXVI/9). Este singura fusaiolă descoperită în această necropolă. Fiind o categorie de inventar cu totul comună și deci semnificație culturală sau cronologică, amintim doar că ea apare și în alte morminte scitice din Transilvania (de ex. la Tîrnăvioara — fost Proștea Mică[43], Ciumbrud[44]), precum și în morminte scitice din nordul Mării Negre[45].

Cuțitașele curbe din fier. La Băița au fost descoperite cuțitașe în patru din mormintele cercetate sistematic: nr. 6 (pl. XX/10), nr. 7 (pl. XXI/17), nr. 10 (pl. XXIV/8), nr. 12 (pl. XXVI/7), în trei (M. nr. 6, 7, 12) ele fiind conexate cu ofrandă de carne, obicei caracteristic în Hallstattul tîrziu numai sciților și străin culturii autohtone. Cuțitașele curbe au un

[39] Al. Vulpe, *Ferigile*, pl. IV—VI.
[40] V. A. Ilinskaia, în *Arheologia Kiev*, 20, 1966, p. 85, fig. 15.
[41] A. Bobrinskij, *Kurgany i slučajnyja arheologičeskija nahodki bliz mestečka Cmely*, I, St. Petersburg, 1887, pl. XV/7.
[42] Mulțumim lui I. H. Crișan care a avut amabilitatea să ne arate materialul ceramic din necropola de la Fîntînele.
[43] P. Reinecke, în *ArchÉrt*, 17, 1897, p. 16, fig. 5 i.
[44] Șt. Ferenczi, în *ActaMN*, II, 1965, p. 92, fig. 9/1—2.
[45] A. Mongait, *Arheologia în U.R.S.S.* București, 1961, p. 147 (necropola de la Nikopol).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

caracter comun în epoca hallstattiană tîrzie. Cum aspectele privind răspîndirea, tipologia, originea, dar mai ales depunerea și conexarea lor în morminte, au constituit obiectul unei analize[46], nu considerăm necesară o nouă discuție asupra acestei categorii.

PODOABE

Cercei de electroni cu cap conic. În mormîntul nr. 2, de o parte și alta a craniului (aproximativ în dreptul orificiilor urechilor) s-au aflat doi cercei de electroni cu cap conic (pl. XX/5-6). Deși ca mărime nu sînt identici, forma și tehnica de execuție este aceeași. Sînt primii cercei de acest fel care apar în mormintele de tip scitic din Transilvania. Trei elemente vin să indice încadrarea etno-culturală a acestei categorii: contextul arheologic de caracter scitic în care apar la Băița, faptul că podoabe de acest tip nu se întîlnesc în cultura autohtonă și, în fine, larga răspîndire a cerceilor de acest fel, în luma scitică nord-pontică — începînd cu mijlocul secolului VI și în secolul V î.e.n. — cînd diferite variante (executate din bronz sau metal prețios) apar atît în morminte, de exemplu la Volkovți, Romni, Staikin Verh, în zona Vorskla etc., cît și în gorodiști din aceeași zonă[47]. Două piese identice descoperite în Ungaria, una la Tápiószentmárton[48] (din aur), a doua la Nógrádkövesd[49] (din bronz) arată, prin contextul în care s-au aflat, că în bazinul Tisei cerceii de acest tip se datează la sfîrșitul secolului VI, prima jumătate a secolului V î.e.n. și că apariția lor se datorează infiltrării elementelor răsăritene scito-iranice, ca și în Transilvania.

Falera de aur descoperită în mormîntul nr. 1 are forma unei calote sferice, ornamentată cu un șir de granulații ce redau imaginea crucii înscrise în cerc sau a roții solare (pl. XVIII/3). Este prima faleră cu acest ornament cunoscută pe teritoriul României. Din literatura de specialitate care ne-a fost accesibilă nu cunoaștem o piesă cu totul identică și această observație este valabilă și pentru lumea scitică. Tehnica de execuție, ca și motivul ornamental, sînt însă bine cunoscute și sciților nord-pontici. Deoarece toate aceste aspecte au fost discutate în studiul privind podoabele de metal prețios din mormintele scitice transilvănene[50], ne limităm aici la o singură observație. În recent apăruta sa monografie, profesorul

[46] V. Vasiliev, în *ActaMN*, **X**, 1973, pp. 523—527.
[47] Pentru discuția mai largă împreună cu alte exemple și bibliografia, vezi V. Vasiliev, în *ActaMN*, VII, 1970, pp. 50—53.
[48] N. Fettich, în *ArchHung*, 15, 1934, pl. VI/2.
[49] P. Patay, în *FolArch*, 7, 1955, p. 72, pl. XII/1.
[50] Vezi V. Vasiliev, *op. cit.*, pp. 55—57.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Vl. Dumitrescu[51], după locul în care amintește această piesă, anume printre falerele de aur din epoca bronzului, lasă impresia că o consideră din aceeași epocă. Dacă prin tehnica de execuție și motivele ornamentale, piesa în sine nu se pretează la o încadrare strictă, în schimb contextul în care apare nu lasă nici un dubiu asupra caracterului scitic al mediului ei de descoperire și, mai ales, asupra încadrării sale cronologice, necropola de la Băița datînd în răstimpul dintre sfîrșitul secolului al VI-lea, prima jumătate a secolului V î.e.n.

Brățările de bronz. În mormîntul nr. 12 (incinerație), peste grămada de oase calcinate, s-au aflat două brățări de bronz cu secțiunea cvasi-rotundă și capetele apropiate (vezi pl. XVII/b și XXVI/5, 8). Fiind atestate în diferite epoci și zone culturale, astfel de brățări nu au singure o anume semnificație cultural-cronologică. Totuși, în asociație cu alte categorii de inventar, ele pot oferi uneori indicii prețioase. Brățări de acest tip (ornamentate uneori cu incizii transversale sau cercuri) au fost aflate și în mormintele scitice de la Sf. Gheorghe[52] și Batoș[53], în ambele cazuri fiind asociate cu mărgele de pastă cu ochi de păun care nu sînt cunoscute pînă acum în morminte scitice ce conțin inventar arhaic. Acest fapt, verificabil și la nordul Mării Negre[54], constituie un criteriu pentru datarea mormîntului nr. 12 la sfîrșitul secolului VI, prima jumătate a secolului V î.e.n., datare ce concordă cu cronologia de ansamblu a necropolei.

Verigi de fier. În mormintele nr. 9 și 11 s-au aflat cîte o verigă de fier puternic oxidată (pl. XVI/a, XVII/a, XXIII/10 și XXVI/1). În grupa scitică din Transilvania, piese de acest fel apar de regulă în morminte de femei, dar rostul lor (probabil și acela de brățări) este uneori greu de precizat[55]. În orice caz, verigile de fier sînt o categorie comună, fără semnificații cultural-etnice[56].

În legătură cu podoabele de la Băița se impun cîteva precizări. În primul rînd trebuie reliefat faptul că descoperirile din această necropolă au scos la iveală două categorii noi (cerceii de electron și falera de aur), categorii care în lumea scitică nord-pontică încep să se răspîndească spre sfîrșitul fazei timpurii a culturii scitice, adică după mijlocul secolului VI

[51] *Arta preistorică în România*, București, 1974, pp. 401, 459, fig. 443.
[52] Z. Székely, în *SCIV*, XI, 1966, p. 376, fig. 4.
[53] V. Vasiliev, în *ActaMN, III*, 1966, p. 418, fig. 5/6—8.
[54] Vezi de ex. O. A. Artamonova-Poltavțeva, *op. cit.*, p. 39, fig. 14/3, p. 51, fig. 21/7 și E. F. Pokrovskaia, în *Arheologia Kiev*, 18, 1965, p. 142, fig. 2.
[55] Cf. V. Vasiliev, A. Zrinyi, *op. cit.*, p. 113.
[56] Pentru verigi identice aflate în morminte scitice din nordul Mării Negre, vezi V. A. Ilinskaia, *SDLL*, p. 63; A. I. Terenojkin și colab., în *Skifskie drevnosti*, Kiev, 1973, p. 130, fig. 15/7, p. 154, fig. 37/14.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

î.e.n. (a nu se uita că cele două exemplare din Cîmpia Tisei nu pot fi datate nici ele mai devreme de ultimele decenii ale secolului VI, prima jumătate a secolului V î.e.n.). Cerceii de electron arată deci că mormîntul nr. 2 nu poate fi anterior ultimelor decenii ale secolului VI î.e.n., el putînd data însă foarte bine și în prima jumătate a secolului V î.e.n. Legat de acest aspect, trebuie subliniat și faptul că în necropola de la Băița nu mai apar podoabele caracteristice epocii scitice arhaice (cum sînt inelele de buclă cu capete conice, mărgeluțele de caolin, cochiliile Kauri etc.), care se întîlnesc aproape fără excepție în restul mormintelor scitice (de femei) din Transilvania, cunoscute anterior descoperirii necropolei de la Băița. Coroborarea celor două aspecte, care se completează și se explică reciproc, vine să indice o datare mai tîrzie pentru necropola de la Băița, în comparație cu marea majoritate a mormintelor scitice din Transilvania.

ARME

Lănci. În subcapitolul privind dispunerea inventarului funerar s-a arătat că cele două lănci descoperite la Băița în mormintele nr. 1 (pl. XVIII/2) și nr. 10 (pl. XVI/b și XXV/3), fuseseră așezate la locul și în poziția caracteristică pentru mormintele scitice în genere. Constituind o categorie de armament obișnuită în mormintele scitice, vom adăuga aici doar faptul că, după forma lor (lama lungă, dar relativ îngustă și totodată puternic profilată), cele două lănci de la Băița aparțin tipurilor mai tîrzii, ce încep să apară spre sfîrșitul fazei arhaice a culturii scitice (deci după mijlocul secolului VI î.e.n.), fiind intens folosite în secolul V î.e.n.[57]. Cronologia acestor tipuri de lănci se verifică și în Transilvania. Astfel, în mormîntul nr. 2 de la Batoș[58] și acum în cele două morminte de la Băița, lănci de acest fel apar asociate cu săgeți de tipuri post-arhaice.

Topoare de luptă. Această categorie e reprezentată la Băița printr-un exemplar descoperit în mormîntul nr. 3 (pl. XX/8). Este un topor-ciocan caracteristic, cu multe analogii în mormintele scitice transilvănene (de ex. la Ciumbrud[59], Cristești[60], Șoimuș[61]), specific și lumii scitice nord-pontice[62].

---

[57] A. I. Meliukova, *Voruženie skifov*, D_{1-4}, Moskova, 1964, pp. 35—44, pl. XIV.
[58] N. Vlassa, în *OCD*, pp. 553—556; Cf. V. Vasiliev, în *ActaMN*, III, 1966, p. 416.
[59] Șt. Ferenczi, în *ActaMN*, II, 1965, p. 90, fig. 8/37.
[60] A. Zrínyi, *op. cit.*, pl. XII/32.
[61] O. Floca, *Sargetia*, I, 1937, p. 63, fig. 7.
[62] A. I. Meliukova, *op. cit.*, p. 65, sqq., pl. 21.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pumnale akinakes. Trei exemplare descoperite în mormintele nr. 1 (pl. XVIII/1), nr. 7 (pl. XV/a și XXI/1), și nr. 10 (pl. XVI/b și XXV/1) ilustrează această categorie în necropola de la Băița. Cum pumnalele de tip akinakes constituie — după cum e bine știut — o categorie specific scitică (larg răspîndită și în grupa din Transilvania), iar caracteristicile pieselor de la Băița au fost reliefate la descrierea inventarului mormintelor, ne vom opri aici numai asupra considerațiilor de ordin cronologic. Studiul tipologico-cronologic arată că, spre deosebire de faza arhaică, cînd lama pumnalelor e lată și se îngustează numai la vîrf, la sfîrșitul acestei faze se constată apariția pumnalelor a căror lamă se îngustează treptat, aceste pumnale devenind caracteristice fazei următoare, clasice, a culturii scitice[63]. Trebuie menționat însă și faptul că acest element pe care-l constatăm la akinakes-ul din mormîntul nr. 7, nu e dublat (în cazul acestui pumnal) și de îngustarea gărzii cordiforme, caracteristică și ea pentru pumnalele scitice post-arhaice. O îngustare și mai accentuată a lamei se constată în cazul pumnalului din mormîntul nr. 10 (pl. XXV/1), care este de fapt o sabie scurtă de tip akinakes cu un singur tăiș. Dar și aici e valabilă aceeași observație: garda nu se îngustează. Dimpotrivă, ea are o formă aproape cilindrică și numai o crestătură în zona lamei vine să ne amintească că e vorba de o imitație a unei gărzi cordiforme de pumnal scitic.

Pumnalele sau săbiile scurte de tip akinakes, cu un singur tăiș, se întîlnesc rar atît în lumea scitică nord-pontică[64], cît și în grupul scitic din Transilvania, unde pînă în prezent se cunoșteau doar patru exemplare (Aiud[65], Benic[66], Ciumbrud[67], Mirăslău[68]). Cea mai apropiată analogie pentru piesa din mormîntul nr. 10 o oferă akinakes-ul descoperit la Mirăslău, care, ca și cel de la Băița, era prevăzut cu teacă. Singura deosebire constă în aceea că piesa de la Mirăslău are mîner cu bară. Apropiat ca formă și mărime e un akinakes descoperit la Curtea de Argeș, al cărui mîner din bronz, terminat în antene, e ornamentat cu motive geometrice[69]. Prin caracteristicile sale akinakes-ul de la Băița, ca și cele de la Mirăslău și Curtea de Argeș, ne apare ca o formă hibridă care, redînd unele elemente ale akinakes-ului de tip post-arhaic, prezintă totuși un as-

[63] Idem, *op. cit.*, pp. 46—60, pl. 15—20.
[64] V. G. Petrenko, *op. cit.*, p. 70. Cf. și W. Ginters, *Das Schwert der Skythen und Sarmaten in Südrussland*, Berlin, 1928, pp. 23—33.
[65] M. Roska, în *DolgCluj*, 5, 1914, pp. 13—16, fig. 1.
[66] Idem, *ErdRep* p. 149, nr. 19, fig. 173.
[67] Șt. Ferenczi, *op. cit.*, p. 91, 93, fig. 7.
[68] K. Herepei, în *ArchÉrt*, 17, 1897, p. 67, fig. 6.
[69] Al. Vulpe, *Ferigile*, pp. 58, 61, fig. 19, pl. XVI/2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

pect aparte, ce pare să sugereze o evoluție proprie și izolată ce îl îndepărtează de tipul și canoanele în evoluție ale akinakes-ului scitic nord-pontic. Dacă prin caracteristicile lor și contextul în care apar, marea majoritate a pumnalelor akinakes descoperite în Transilvania aparțin epocii scitice timpurii și se datează deci pînă spre sfîrșitul secolului VI î.e.n., atunci akinakes-ul de la Băița trebuie datat după această dată, cu atît mai mult cu cît contextul cronologic al necropolei — indicat cum vom vedea și de săgețile descoperite aici — arată o datare ce nu poate fi mai timpurie de sfîrșitul secolului VI, dar care pare mai probabilă a fi în prima jumătate a secolului V î.e.n.[70].

Săgețile. Această categorie a armamentului scitic apare la Băița în patru morminte: nr. 1 (pl. XIX/1-35: XX/1-4), nr. 7 (pl. XXI/3-16), nr. 8 (pl. XXIII/2-6) și nr. 10 (pl. XXIV/4-6, săgeți deformate de foc; prezența lor e sugerată și de aplica cruciformă de tolbă, deformată și ea în momentul incinerării).

Marea majoritate a săgeților sînt din bronz și au formă conică cu trei aripioare, fără dulie și spin. Alături de acest tip, în mormîntul nr. 8 apare o singură săgeată de formă ovală cu trei aripioare, dulie lungă și spin (pl. XXIII/4). În mormîntul nr. 7, împreună cu săgeți de bronz, apar și săgeți piramidale de os (pl. XXI/10-16). Studiile de cronologie asupra materialelor scitice au arătat că săgețile conice cu trei aripioare, cum sînt cele de la Băița, apar în lumea scitică nord-pontică pe la mijlocul secolului VI î.e.n. Acest tip de săgeți se răspîndește masiv în a doua jumătate a secolului VI și, înlocuind tipurile arhaice (săgețile de formă ovală cu două sau trei aripioare, cu dulie lungă și spin), devine cvasiexclusiv în secolul V î.e.n.[71]. Descoperirile arheologice din Transilvania și aria carpatică în general, confirmă întru totul această schemă evolutivă a săgeților scitice, oferind astfel un criteriu de datare, care e cu atît mai prețios cu cît se verifică și în afara ariei scitice nord-pontice[72]. Spre deosebire de săgețile de bronz, săgețile de os (folosite de altfel în număr redus) nu-și schimbă forma și din acest motiv nu au nici o însemnătate pentru datare.

Faptul că săgețile descoperite la Băița sînt de tipul caracteristic sfîrșitului secolului VI și mai ales secolului V î.e.n., constituie un element

[70] Neavînd alte elemente care să-i ofere posibilitatea unei datări mai strînse, Al. Vulpe *(loc. cit.)* atribuie akinakes-ului de la Curtea de Argeș o datare mai largă, de la 550 la 450. Notăm că pumnalele de acest tip nu sînt analoge cu piesele din Ungaria, cum sînt cele de la Penc din Cîmpia Tisei; vezi pentru aceasta P. Patay, în *FolArch*, 7, 1955, p. 68 sqq. și pl. XVII.

[71] A. I. Meliukova, *op. cit.*, pp. 14—32, pl. 7.

[72] Vezi. V. Vasiliev, în *Apulum*, XII, 1974, pp. 48—59.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

extrem de preţios pentru datarea acestei necropole, astfel de săgeţi fiind descoperite în patru morminte. Dacă avem în vedere şi faptul că relativa izolare a grupei transilvănene a putut favoriza persistenţa mai îndelungată a unor elemente mai vechi, atunci apariţia unei săgeţi de tip arhaic în mormîntul nr. 8, alături de săgeţi de tip clasic, nu constituie un impediment pentru datarea acestui mormînt şi a necropolei în general, la finele secolului VI sau, mai probabil, în prima jumătate a secolului V î.e.n.

Aplicele cruciforme de tolbă. La Băiţa au fost descoperite două aplice cruciforme de tolbă. Primul exemplar s-a aflat în mormîntul nr. 7, lîngă femurul stîng, adică în apropierea săgeţilor (vezi pl. XV/a şi XXII). Al doilea exemplar, puternic deformat şi fracţionat de foc (în momentul incinerării), s-a aflat în mormîntul nr. 10 (vezi pl. XXIV/1-3). Asupra originii şi interpretării aplicelor cruciforme nu există nici un dubiu. Astfel de aplice sînt caracteristice numai sciţilor şi culturii scitice, rostul lor funcţional, acela de piese de tolbă, fiind de asemenea bine precizat prin descoperirile din necropolele scitice nord-pontice[73]. Fără îndoială, aceeaşi origine scitică o au şi exemplarele descoperite în zona carpatică (avem în vedere Transilvania, nord-estul Ungariei şi Slovacia estică), unde apariţia şi răspîndirea lor e totdeauna legată de descoperirile scitice şi de difuziunea acestui orizont etno-cultural în această regiune[74]. Pentru originea şi apartenenţa cultural-etnică scitică a acestor categorii de piese este edificator, de asemenea, şi faptul că, majoritatea lor şi cele din nordul Mării Negre în exclusivitate, sînt ornamentate în cel mai autentic stil animalier scitic. Printre piesele care fac excepţie se numără şi cele două aplice de la Băiţa, ornamentul lor constînd din incizii-caneluri ce brăzdează faţa vizibilă a pieselor. În Transilvania cea mai bună analogie pentru exemplarele de la Băiţa o constituie aplica de la Mădăraş, aproape identică ca formă şi ornament[75]. Alte două piese, provenind de la Alba Iulia[76] şi Şeica Mică[77] sînt neornamentate şi au o execuţie rudimentară, iar aplica de la Comlod, foarte stilizată ca formă, are doar cîteva cercuri incizate drept

[73] Ca exemplu cităm aici doar mormîntul nr. 13 de la Opişleanka (grupa Vorskla) unde o astfel de aplică se afla fixată pe tolba de săgeţi descoperită în mormînt. Vezi A. A. Zakharov, în *ESA*, 7, 1932, p. 77, fig. 15. În legătură cu aplicele cruciforme vezi de asemenea M. Rostowzew, *Skythien und der Bosporus*, 1, Berlin, 1931, p. 533 şi A. M. Tallgren, în *ESA*, 7, 1932, p. 10.

[74] Vezi harta de răspîndire dată de K. Horedt, în *Dacia*, N.S., IV, 1960, p. 487, fig. 2, care ilustrează convingător această afirmaţie. Cf. şi M. Párducz, în *ActaArchHung*, 25, 1973, p. 29, harta nr. 1.

[75] M. Roska, *ErdRep*, p. 178, nr. 192, fig. 211.

[76] K. Horedt, în *Dacia*, *IX—X*, 1941—1944, pp. 545—546, fig. 2.

[77] *Ibidem*, fig. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ornament[78]. Fiind descoperite incidental, despre aplicele de la Mădăraș, Alba Iulia și Șeica Mică nu dispunem de informații amănunțite asupra condițiilor în care s-au aflat. În schimb aplica de la Comlod și cele două aplice de la Băița apar în medii scitice post-arhaice, datarea în această perioadă fiind indicată de întregul context și mai ales de săgețile conice cu trei aripioare, fără dulie și spin, cu care sînt asociate. Exemplarele de la Comlod și Băița vin deci să ne arate că, în Transilvania, aplicele de acest tip nu pot fi datate mai devreme de sfîrșitul secolului VI, dar mai probabil ele datează din secolul V î.e.n.

În contrast cu aplicele ornamentate geometric, aplica zoomorfă descoperită pe teritoriul necropolei de la Teiuș, provine tocmai dintr-o necropolă care, prin întregul său inventar, are o tentă pregnant arhaică (săgețile descoperite în necropola de la Teiuș sînt toate de tip arhaic).

Aspectele menționate ne apar revelatoare, deoarece ne oferă, din punct de vedere cronologic, momentele extreme ale evoluției motivisticii utilizate de grupul scitic din Transilvania în răstimp de circa un secol. Rezultă deci că depășirea fazei arhaice, aduce rămășițelor enclavei scitice și schimbări de esență, care sînt perfect explicabile și lesne de înțeles după cca un secol de la înfiltrarea în Transilvania. În acest răstimp, viețuind alături de populația autohtonă și izolați fiind de lumea scitoiraniană nord-pontică, ei preiau treptat o serie de elemente locale, printre care trecerea la motivistica geometrică ni se pare a fi unul din aspectele ce marchează o schimbare profundă, de structură, sesizabilă și în cultura materială, respectiv în artă.

PIESE DE HARNAȘAMENT

Pandantive semisferice. În mormîntul nr. 1, anume lîngă laba piciorului drept, s-au aflat nouă pandantive semisferice în formă de coșuleț, confecționate din bronz (pl. XVIII/5-13). Sînt primele piese de acest fel descoperite pînă în prezent în grupa scitică din Transilvania. Pe teritoriul României, cel puțin pentru epoca hallstattiană, nu cunoaștem vreo descoperire în care să fi apărut pandantive identice. În zonele de la sud, vest și nord de teritoriul României, astfel de piese constituie apariții cu totul sporadice[79]. Spre deosebire de zonele amintite mai sus, pandantivele se-

[78] K. Horedt, *Dacia*, N.S., IV, 1960, p. 484, fig. 1/2.

[79] R. Vulpe, în *L'âge du fer dans les régions thraces de la Péninsule Balcanique*, Paris, 1930, p. 66, pl. III/20 menționează un exemplar la Vlasko Selo, databil în secolul V î.e.n. Un pandantiv asemănător, dar nu identic, apare la Glasinac, fiind datat 625—500 î.e.n.; vezi A. Benać, B. Čović, *Glasinac*, II, Sarajevo, 1957, pl. XXVII/11. Din Austria, Fr. Holste, în *PZ*, 27, 1940, pp. 7—32, dă cîteva exem-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

misferice de tip coşuleţ apar frecvent — începînd cu a doua jumătate a secolului VI î.e.n. — în morminte scitice din nordul Mării Negre, unde, după cum o arată descoperirile, sînt utilizate drept piese ornamentale pentru împodobirea hamului cailor (mai ales a căpăstrului şi frîului; menţionăm că la nordul Mării Negre există astfel de piese executate şi din argint)[80]. Piesele de acest fel se datează deci începînd cu a doua jumătate a secolului VI î.e.n. Acest fapt arată de ce nu apar împreună cu descoperirile scitice de tip arhaic din Transilvania şi, în acelaşi timp, explică apariţia lor în necropola de la Băiţa, care, cronologic, marchează faza finală a faciesului scitic din Transilvania. Pandantivele de acest tip oferă deci încă un indiciu pentru datarea tîrzie a necropolei de la Băiţa, în comparaţie cu marea majoritate a descoperirilor scitice din Transilvania.

Falere de bronz. În mormîntul nr. 1 s-au aflat trei falere de bronz cu corpul ripsat, din care a fost recuperată o singură piesă (pl. XVIII/4). Faptul că au fost descoperite la distanţă relativ mare de schelet, arată că, în acest caz, nu sînt piese vestimentare, ci de harnaşament, depuse simbolic în mormînt, ca şi pandantivele semisferice în formă de coşuleţ. Falerele sînt cunoscute încă anterior Hallstatt-ului tîrziu, în diferite medii culturale[81]. În grupa scitică din Transilvania apar spre exemplu la Cipău[82], Ozd[83] etc. În legătură cu răspîndirea falerelor pe teritoriul României în Hallstatt-ul D, trebuie menţionat însă şi faptul că astfel de piese nu au fost descoperite în grupa autohtonă de la Ferigile. În schimb, sînt larg răspîndite în lumea scitică nord-pontică, unde apar mai ales ca piese de harnaşament[84], fapt ce arată că sînt caracteristice mai ales populaţiilor călăreţe.

---

plare (dintr-un mormînt de incineraţie), pe care le pune în legătură cu piesele de harnaşamet de tip traco-cimmerian. În zona Tisei nu cunoaştem piese identice. În fine, cîteva pandantive de acest fel, descoperite la Kamieniec (districtul Torun), în mediu lusacian, sînt considerate de provenienţă scitică; vezi Z. Bukowski, în *Archaeologia Polona*, 3, 1960, p. 78, fig. 7.

[80] Vezi S. N. Zamiatnin, în *SA*, 8, 1946, p. 42, fig. 32/2; V. A. Gorodţov, în *SA*, 9, 1947, p. 25, fig. 16/2; V. A. Ilinskaia, *SDLL*, p. 35, pl. XVII/14; idem, în *Skifskie drevnosti*, Kiev, 1973, p. 45, fig. 1/8, p. 57, fig. 8/21 etc.

[81] Pentru teritoriul României vezi de ex. M. Rusu, în *Dacia*, N.S., IV., 1960, p. 171, fig. 4, p. 175 şi urm. Cf. şi M. Párducz, în *Apulum*, V, 1964, pp. 105—113.

[82] N. Vlassa, în *Apulum*, IV, 1961, p. 22, fig. 3/2.

[83] V. Vasiliev, A. Zrínyi, *op. cit.*, p. 94 şi 113, pl. XIV/28.

[84] Vezi V. A. Ilinskaia, în *Skifskie drevnosti*, Kiev, 1973, p. 47, fig. 2, unde apare şi un exemplar cu corpul ripsat (fig. 2/12); A. I. Terenojkin şi colab., *op. cit.*, p. 139, fig. 21.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Cronologie

Într-un studiu recent apărut[85] au fost analizate detaliat, cu toate referirile bibliografice necesare, atît elementele de cronologie internă ale necropolelor scitice din Transilvania, cît și aspectele cronologice ce rezultă din cercetările actuale asupra evoluției Hallstatt-ului local. Evidențiind caracterul arhaic de ansamblu al grupului scitic din centrul Transilvaniei, concluziile desprinse permit să se stabilească faptul că infiltrarea acestui grup intrusiv a avut loc la începutul Hallstatt-ului D, adică nu mai tîrziu de primul sfert al secolului VI î.e.n.

La analiza inventarului funerar din necropola de la Băița s-a încercat, de fiecare dată, o încadrare cronologică cît mai riguroasă, pentru fiecare categorie în parte, bineînțeles de cîte ori acest lucru a fost posibil. Și această analiză a arătat că, spre deosebire de marea majoritate a descoperirilor scitice din Transilvania, toate categoriile de la Băița (și în special cele care permit încadrări mai strînse, mai riguroase) reprezintă tipuri evoluate, caracteristice culturii scitice nord-pontice în faza clasică. Apariția și predominarea netă în această necropolă a formelor noi, evoluate, ale inventarului scitic, caracteristice fazei clasice, constituie deci argumentul hotărîtor pentru încadrarea necropolei de la Băița în această fază. În sprijinul acestei încadrări vine și faptul că în mormintele de la Băița *lipsesc* categoriile de inventar caracteristice epocii scitice arhaice, cum sînt mărgelele de caolin, scoicile Kauri, inelele de buclă cu capete conice, tipurile de săgeți arhaice etc., categorii atît de specifice marei majorități a antichităților scitice din Transilvania cunoscute pînă acum.

La nordul Mării Negre, evoluția culturii materiale scitice de la formele arhaice (caracteristice celei de a doua jumătăți a secolului VII și primei jumătăți a secolului VI î.e.n.) spre forme caracteristice fazei clasice devine bine perceptibilă încă la mijlocul secolului VI î.e.n.[86]. Avînd în vedere caracterul pregnant, am zice nealterat arhaic al marei majorități a antichităților scitice din Transilvania și totodată izolarea acestui grup de lumea scitică nord-pontică, este firesc să considerăm că reflectarea schimbărilor din cultura materială scitică nord-pontică s-a făcut în Transilvania cu o întîrziere de 2—3 decenii. Ținînd cont de acest considerent, dar

[85] V. Vasiliev, în *Apulum*, X, 1972, pp. 55—58.

[86] Vezi P. D. Liberov, în *Voprosy skifo-sarmatskoi arheologii*, Moskova, (1952) 1954, pp. 132—168; cf. și A. I. Meliukova, *op. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mai ales de faptul că materialul de la Băița are, în ansamblul său, un clar aspect post-arhaic, apreciem că data de început a necropolei de la Băița se situează la sfîrșitul secolului VI, începutul secolului V î.e.n. Dacă începutul necropolei se plasează în jurul anului 500 î.e.n., întrebarea următoare la care trebuie răspuns privește durata, respectiv data încheierii ei. Pentru fixarea limitei finale a necropolei trebuie avut în vedere în primul rînd faptul că la Băița nu există nici o categorie de inventar, nici un obiect care, prin comparație cu necropolele scitice nord-pontice sau cu descoperiri de factură autohtonă, ar indica o datare ce să depășească cu mult mijlocul secolului V î.e.n. De altfel, nici una din puținele descoperiri scitice din Transilvania, de factură post-arhaică, nu poate fi datată după această dată. În fine, numărul mic de morminte, 12 în total (chiar și cu rezerva că cimitirul nu a fost integral epuizat) arată și el că durata necropolei nu poate fi mai mare de cîteva decenii. Necropola de la Băița și numărul extrem de redus de alte materiale scitice post-arhaice — respectiv de fază clasică — din Transilvania (mormintele de la Comlod, mormîntul nr. 2 de la Batoș, mormîntul de la Blandiana și cîteva piese, mai ales săgeți, izolate), comparativ cu numărul mare de materiale datînd din epoca arhaică, vine să arunce o lumină mai clară asupra duratei în timp a grupului scitic din Transilvania, durată care nu poate fi prelungită mult după mijlocul secolului V î.e.n. Deci, părerea lui M. Roska despre un presupus contact scito-celtic în Transilvania, sau că sciții de aici au fost alungați de celți[87], părere susținută și de alți cercetători[88], nu se verifică. Afirmația lui M. Roska era formulată în legătură cu descoperirile de la Aiud, unde pe locul necropolei scitice au înhumat ulterior celții și, prin distrugerea simultană și fortuită a unor morminte, materialele au apărut uneori amestecate. Or, materialul celtic de la Aiud poate fi datat cel mai devreme la sfîrșitul Latène-ului B[89], în timp ce materialul scitic de aici are un pregnant caracter arhaic, între ele interpunîndu-se deci pe puțin un secol și jumătate. De altfel dovada sigură e însăși faptul că în nici o necropolă sau mormînt scitic cercetat sistematic, sau cît de cît observat de specialiști, nu au apărut materiale celtice și, invers, materiale scitice în necropole celtice. Acest fapt e dovedit și de recentele cercetări ale lui I. H. Crișan de la Fîntînele, unde în mormintele fazei a doua, nu apare nici o categorie de inventar scitic, fapt ce exclude presupunerea unei con-

[87] Vezi *DolgSzeged*, 5, 1929, pp. 82—86.

[88] I. Nestor, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940 (1941), p. 181; Patay Pál, în *Archäologische Funde in Ungarn*, Budapesta, 1956, p. 137; Șt. Ferenczi, în *ActaMN*, VIII, 1971, p. 36.

[89] I. H. Crișan, în *StCom*, 17, Sibiu, 1974, p. 91.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tinuității a necropolei. Pe lîngă precizări de ordin cronologic, privind durata în timp a enclavei scitice pătrunsă în Transilvania la începutul Hallstatt-ului D, necropola de la Băița vine să indice și circumstanțele în care evoluează (și dispare) acest grup, în faza sa finală, aspect care va fi tratat în capitolul următor, ultim, al lucrării.

Considerații de ordin istoric

După reliefarea aspectelor ritului, ritualului, inventarului funerar și a cronologiei, întrebarea care-și așteaptă răspunsul privește interpretarea necropolei. Dacă marea majoritate a mormintelor scitice din Transilvania datează din epoca arhaică a culturii scitice și le e caracteristic ritul înhumației, în proporție de 97%, necropola de la Băița ne prezintă o situație diferită. Biritualismul, cu predominarea în proporție de 58% a incinerației și datarea post-arhaică, adică în faza clasică, sînt caracteristicile esențiale ale acestei necropole. Deci, dacă la data pătrunderii în Transilvania grupului scitic îi era caracteristică înhumația, necropola de la Băița prezintă sub acest aspect o trăsătură proprie și anume biritualismul, care o detașează de celelalte necropole scitice din Transilvania.

Aceeași caracteristică a biritualismului detașează necropola de la Băița și de lumea scitică nord-pontică, unde sînt foarte rare grupele și necropolele în care apar morminte de incinerație, procentajul acestora nedepășind în genere 2—4%, inclusiv în faza clasică și tîrzie a culturii scitice[90]. Marcînd o situație nouă sub aspectul ritului funerar, față de descoperirile scitice arhaice din Transilvania și lumea scitică nord-pontică, biritualismul necropolei de la Băița vine să arate că *nu* în lumea scitică trebuie căutat mobilul, respectiv explicația acestui fenomen. O pondere mai mare a incinerației se întîlnește în schimb în grupele scitoide din Cîmpia Tisei și Slovacia de est, respectiv la Szentes-Vekerzug[91] și Chotín[92], unde procentajul mormintelor de incinerație ajunge la cca 35%. După cum e bine știut, aceste necropole se datează în a doua jumătate a

[90] Vezi V. G. Petrenko, *op. cit.*, p. 66; V. A. Ilinskaia, *SDLL*, p. 85; G. T. Kovpanenko, în *Problemy skifskoi arheologii*, Moskva, 1971, p. 117; V. A. Bașilov, în *SA*, 3, 1963, p. 151 sqq.; cf. și P. D. Liberov, *op. cit.*, p. 93 sqq. Avînd în vedere că aceste morminte se semnalează în zona de silvostepă, ele par să indice, după părerea noastră, o anumită influență exercitată asupra sciților de populația fazei tîrzii a culturii Cernoles, care, după cum se știe, practica incinerația.

[91] M. Párducz, în *ActaArchHung*, 4, 1—4, 1954, p. 48.

[92] M. Dušek, *Thrakisches Gräberfeld der Hallstattzeit, in Chotin*, Bratislava, 1966, pp. 10, 14.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

secolului VI și secolul V î.e.n. Pe baza ritului și vasului cu creste verticale pe corp, descoperit în mormîntul de incinerație de la Blandiana, prof. K. Horedt presupunea (vezi nota 17), idee la care s-a raliat și I. H. Crișan[93], o infiltrație în Transilvania, în secolul V î.e.n., a unor elemente din zona Tisei și Dunării de mijloc. Descoperirea unor vase de același tip în morminte scitice post-arhaice din nordul Mării Negre[94] (care oferă analogii mult mai bune pentru vasul de la Blandiana, decît cele de la Chotín[95] spre exemplu), vine să anuleze motivația pe care se întemeia presupunerea unor infiltrări scitoide tîrzii din vest[96]. În orice caz, necropola de la Băița nu oferă nici un temei pe baza căruia să se presupună o asemenea infiltrare, ci, dimpotrivă, o infirmă. Dincolo de caracteristici generale, care marchează o afinitate de esență, explicabilă prin elementul comun de geneză, care e factorul răsăritean scito-iranic, necropola de la Băița prezintă o serie de caracteristici proprii față de faciesul scitic (poate sigino-iranic) din Cîmpia Tisei. Lăsînd la o parte procentajul mult mai mare al mormintelor de incinerație de la Băița, între această necropolă și cele din Cîmpia Tisei se constată și alte deosebiri sub raport ritual, cea mai importantă fiind practicarea în grupa din Cîmpia Tisei și a incinerației în urnă, practică care nu apare la Băița (în Transilvania este un singur caz, în M. nr. 3 de la Ciumbrud, dar aici e o situație specială, lîngă mama înhumată fiind depusă urna cu rămășițele copilului incinerat[97]). Nu mai puțin importantă apare și o altă deosebire legată de ritual, anume lipsa la Băița a mormintelor umane cu cal sau a mormintelor de cai, care apar în necropolele de la Szentes-Vekerzug și Chotín. La aceste deosebiri în ritual vin să se adauge și altele, tot atît de importante, legate de cultura materială. Spre exemplu, la Băița — ca și în celelalte necropole scitice din Transilvania — lipsește cu desăvîrșire ceramica lucrată la roată, care în grupele Szentes-Vekerzug și Chotín atinge cca 25% din totalul ceramicii. Pe lîngă tehnica lucrării la roată, există în Cîmpia Tisei și forme ceramice deosebite. Nu există la Băița (și în Transilvania în general) cercei cu cap de șarpe stilizat, caracteristici grupelor din Cîmpia Tisei și

[93] Vezi *Ceramica*, p. 25.

[94] Vezi A. I. Meliukova, în *MIA*, 115, 1962, p. 154, fig. 2/2—4 și p. 156, fig. 4/1—5.

[95] Vezi M. Dušek, *op. cit.*, pl. 39.

[96] Nu putem subscrie nici la ipoteza lui Al. Vulpe, după care, mormîntul de la Blandiana ar indica extinderea la nord de Carpați a grupului Ferigile (vezi *MA*, II, 1970, p. 192). Fără să negăm posibilitatea infiltrării grupului Ferigile în Transilvania, notăm că, nu prin mormîntul de la Blandiana se poate dovedi acest lucru, deoarece nici vasul și nici săgeți de tip scitic nu se întîlnesc la Ferigile.

[97] Șt. Ferenczi, în *ActaMN*, II, 1965, pp. 93—98.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Slovacia de est, acest tip de cercei lipsind de asemenea din mediul scitic nord-pontic și în mediul tracic sud-dunărean. Lipsesc la Băița și alte podoabe care apar în grupele din Cîmpia Tisei, după cum nu s-au aflat în această necropolă nici sigilii-pintadere.

Cronologic, necropola de la Băița — care, firește, are o durată mai scurtă — se situează la mijlocul perioadei de existență a grupelor din Cîmpia Tisei, datate în a doua jumătate a secolului VI și în secolul V î.e.n. (eventual și începutul secolului IV). Acest fapt e dovedit și de tipul de săgeți (conice cu trei aripioare, fără dulie și spin) specific fazei clasice scitice, care e caracteristic atît necropolei de la Băița, cît și necropolelor de la Szentes-Vekerzug și Chotín. În fine, apariția la Chotín a unei aplici de tolbă ornamentată geometric[98], asemănătoare cu cea de la Băița și asociată cu același tip de săgeți, vine să confirme și ea cronologia acestui tip de aplici, despre care s-a vorbit mai sus, precum și considerațiile privind preluarea de către grupele scitoiranice, după o perioadă de la infiltrarea lor în aria carpatică, a motivisticii geometrice, specifică populațiilor autohtone din această zonă, în speță cea traco-dacică, cu care au venit în contact.

Firește, cele afirmate mai sus pot da naștere la următoarea întrebare: dacă necropola de la Băița și grupele din Cîmpia Tisei sînt scito-iranice la origine și au aceeași cronologie, cum se explică atunci deosebirile semnalate? În primul rînd trebuie subliniat faptul că aceste deosebiri constituie elemente particulare, care vin să contureze caracteristicile proprii, de coloratură, definitorii enclavelor scitice din cele două zone, respectiv Transilvania și Cîmpia Tisei, fără să le altereze sau să pună în discuție apartenența lor genetică la faciesul răsăritean scito-iranic. În al doilea rînd, cînd se discută de particularitățile diferite ale grupei din Transilvania, în comparație cu cele din Cîmpia Tisei, ar fi eronat și neconform cu realitatea dacă s-ar omite faptul că fiecare din aceste grupe pătrunde în altă perioadă și evoluează independent, în contact cu medii cultural-etnice diferite sau în bună parte diferite. Și aceste medii se deosebesc nu numai între ele, ci și față de cel în care evoluează lumea scito-iranică nord-pontică. Aceste împrejurări diferite au imprimat, cum e firesc și logic, fiecăreia din grupele amintite trăsături proprii. În al treilea rînd, grupa din Transilvania, spre deosebire de necropolele din zona Tisei, are un pregnant caracter arhaic, iar necropola de la Băița reprezintă, cum am văzut, prin toate elementele sale, evoluția locală, finală, a grupului scitic din

[98] În mormîntul de incinerație nr. 87. Vezi M. Dušek, *op. cit.* pl. 44/9.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Transilvania, evident, cu aspecte noi, inerente fazei post-arhaice pe care o reprezintă. Așa se explică de ce necropola de la Băița, deși contemporană cu grupele din Cîmpia Tisei, are trăsăturile ei proprii, care o definesc clar în raport cu aceste grupe. Această evoluție proprie, în contact și sub influența mediului traco-dacic autohton din Transilvania, constituie și singura explicație pentru trecerea masivă la incinerație.

La analiza necropolei de la Băița s-au reliefat de fiecare dată deosebirile dintre această necropolă și cultura locală tradițională traco-dacică de pe teritoriul României. Aceste deosebiri se pot constata cel mai bine prin comparație cu binecunoscuta necropolă de la Ferigile, cea mai mare necropolă traco-dacică cercetată integral și care datează din aceeași perioadă (pentru această necropolă vezi monografia citată la nota 69). În primul rînd, necropola de la Ferigile (ca și celelalte morminte și necropole autohtone din aceeași epocă) este de incinerație exclusivă, pe cînd la Băița mormintele de incinerație reprezintă 58%. În necropola de la Ferigile resturile cinerare se depuneau în gropi foarte mici și mai adesea direct pe solul antic (această variantă fiind caracteristică mai ales mormintelor fără urnă), peste ele ridicîndu-se tumulii constînd dintr-o manta de bolovani acoperită cu pămînt. Reamintim că la Băița gropile mormintelor de incinerație sînt identice ca formă, mărime și orientare cu cele ale mormintelor de înhumație. Deosebirea este și mai distinctă în privința celorlalte elemente ale ritualului funerar. De la folosirea ofrandei de carne (vezi nota 25) și asocierea ei cu cuțitaș curb și pînă la modul specific de dispunere a inventarului funerar, toate elementele de ritual caracteristice necropolei de la Băița și sciților în general, lipsesc la Ferigile ca și din celelalte morminte autohtone cunoscute. La aceste deosebiri se adaugă deosebirile din inventar, la Ferigile lipsind săgețile de tip scitic, aplicele de tolbă, piesele ornamentale de harnașament, podoabele de metal prețios etc. În schimb la Băița, spre deosebire de Ferigile, nu există ceramică ornamentată, fibule, topoare de tip tracic, piese de centură, săgețile plate caracteristice necropolei de la Ferigile etc. În ceea ce privește cele patru pumnale akinakes descoperite la Ferigile (număr foarte redus față de marele număr de morminte cercetate), apariția lor în această necropolă se explică prin imitarea (sau importul) unor pumnale scitice. Deși cronologic necropola de la Băița este contemporană cu faza II AB a necropolei de la Ferigile, între ele există o deosebire clară, evidentă, care dovedește originea lor diferită. Aceeași deosebire există și între necropola de la Băița și necropola de incinerație exclusivă, în urne, descoperită la Uioara de Sus

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

a

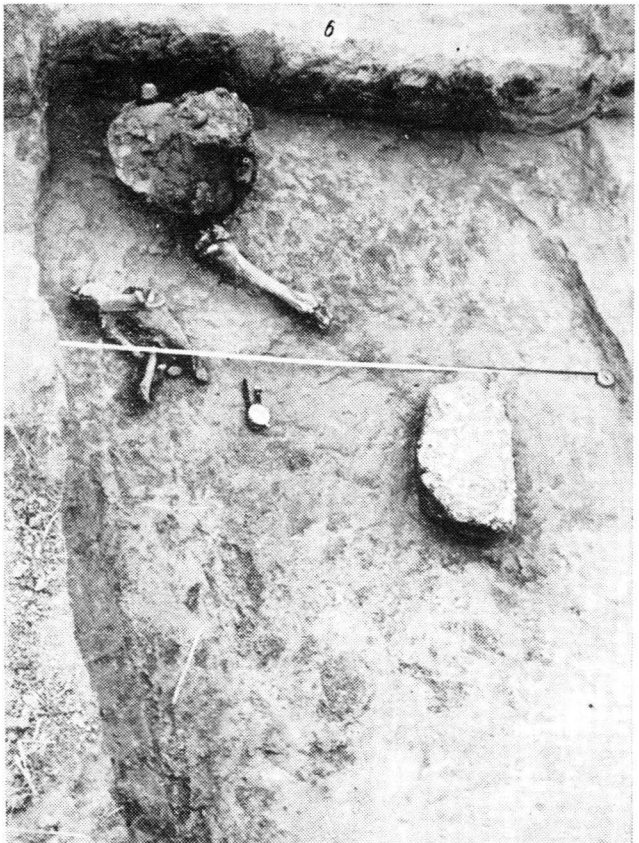

b

Pl. XIV. Băiţa: *a*, vasul bitronconic (in situ) din mormîntul nr. 2 distrus de lucrări (fotografie A. Badea); *b*, mormîntul nr. 6.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pl. XV. Băiţa: *a*, mormîntul nr. 7; *b*, mormîntul nr. 8.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

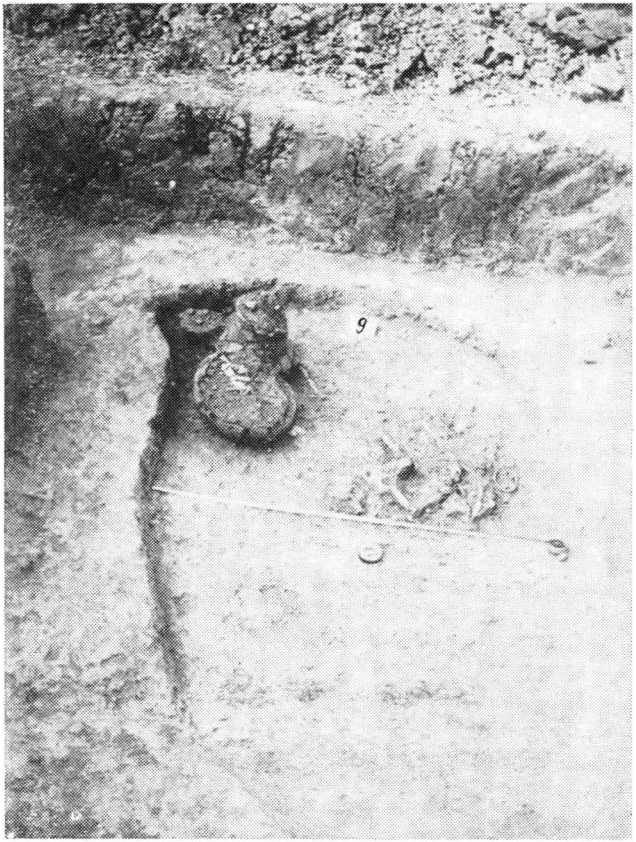

a

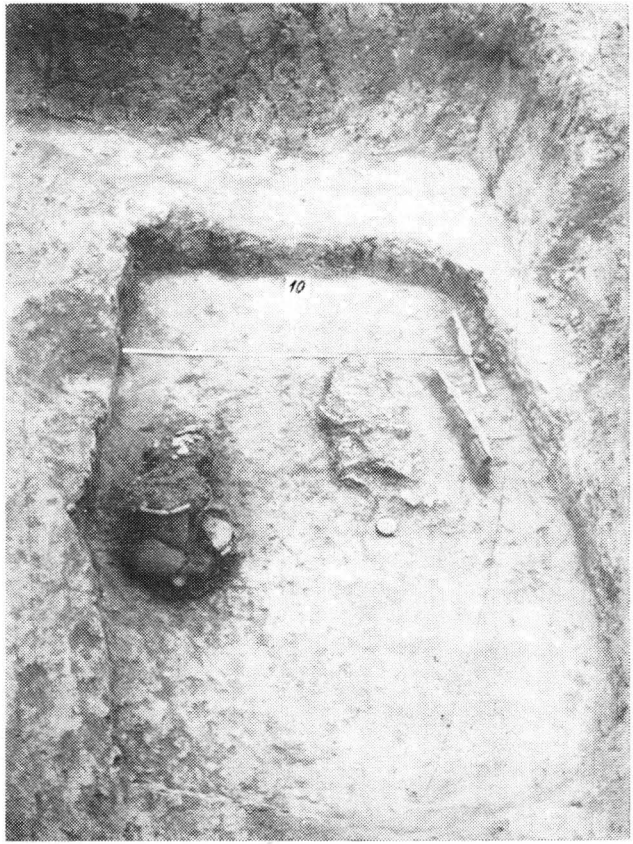

b

Pl. XVI. Băiţa: *a*, mormîntul nr. 9; *b*, mormîntul nr. 10.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

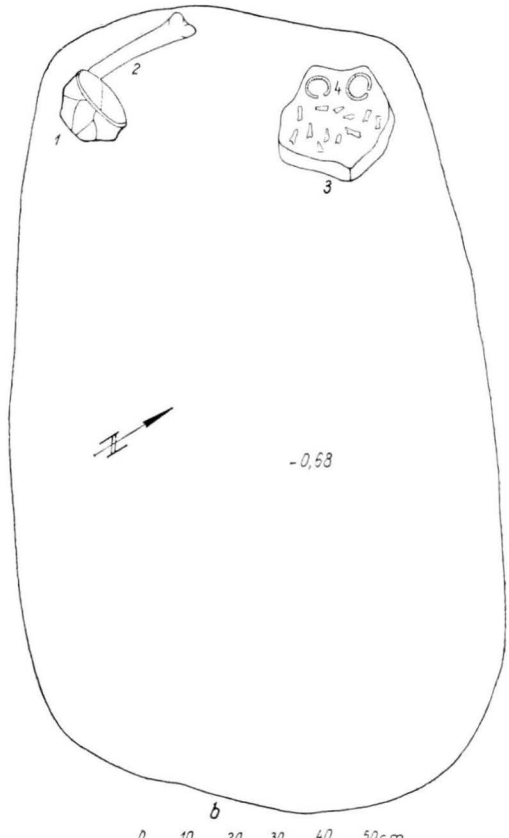

Pl. XVII. Băița: *a*, mormîntul nr. 11; *b*, mormîntul nr. 12.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

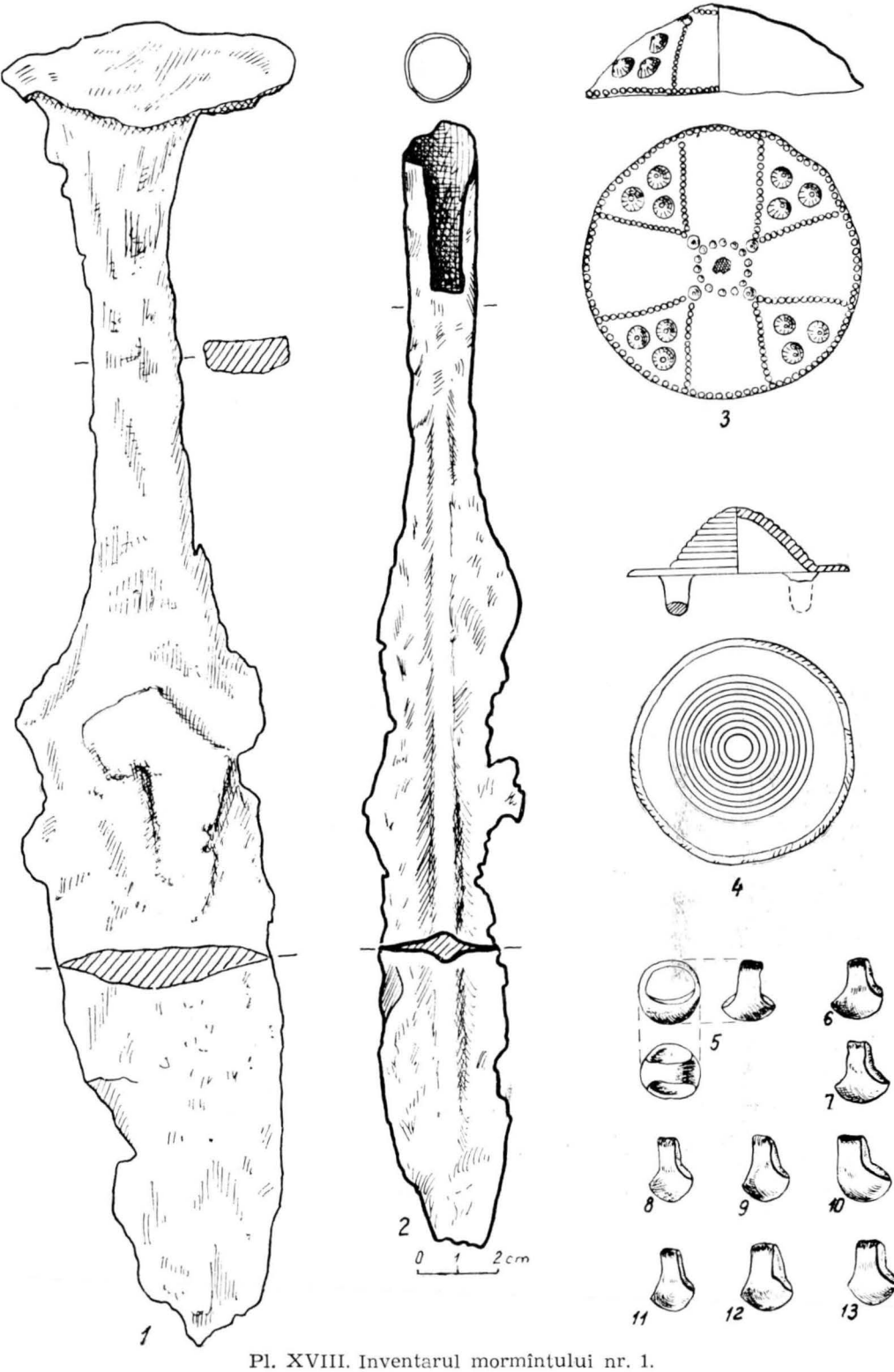

Pl. XVIII. Inventarul mormîntului nr. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

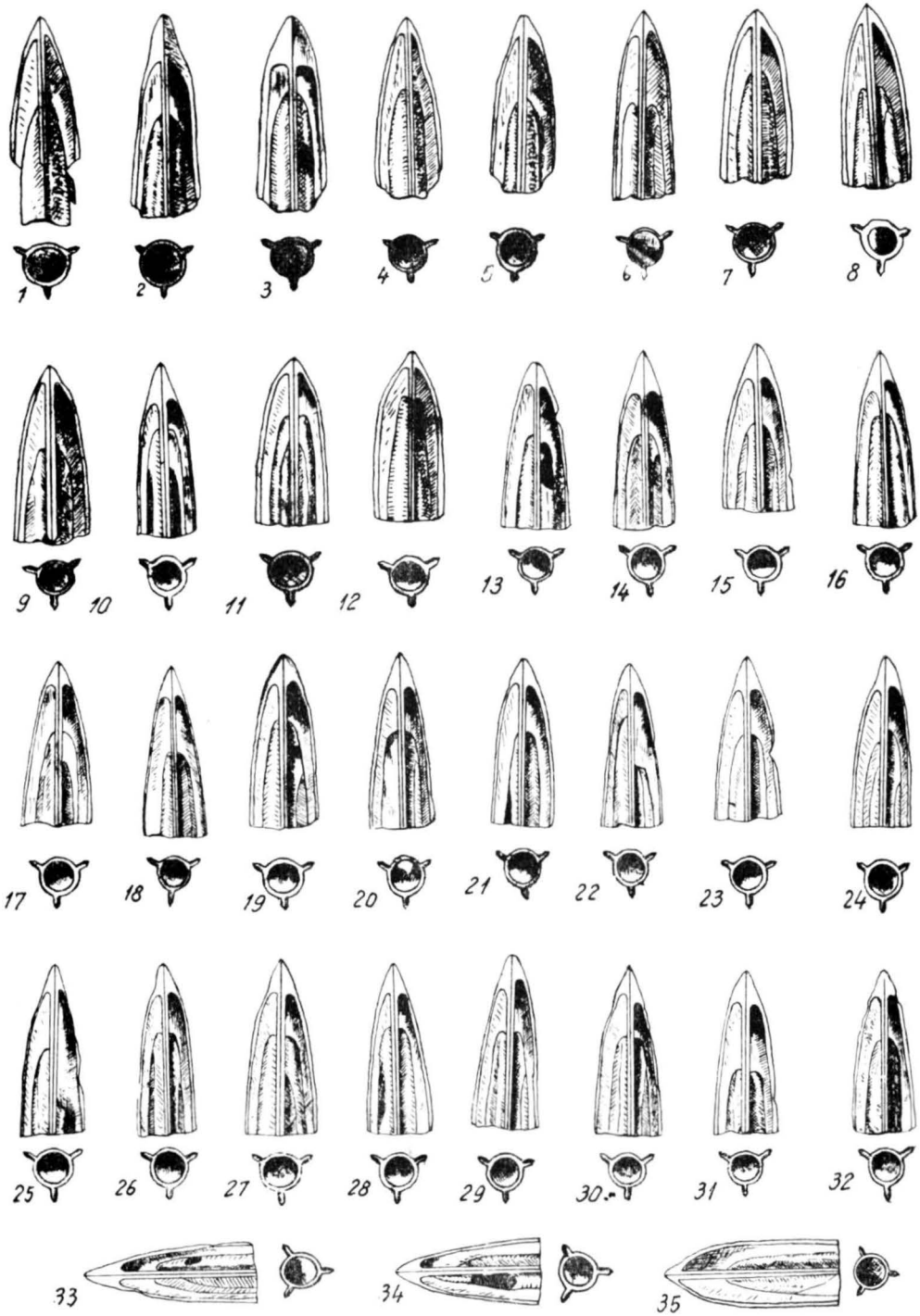

Pl. XIX. Inventarul mormintului nr. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

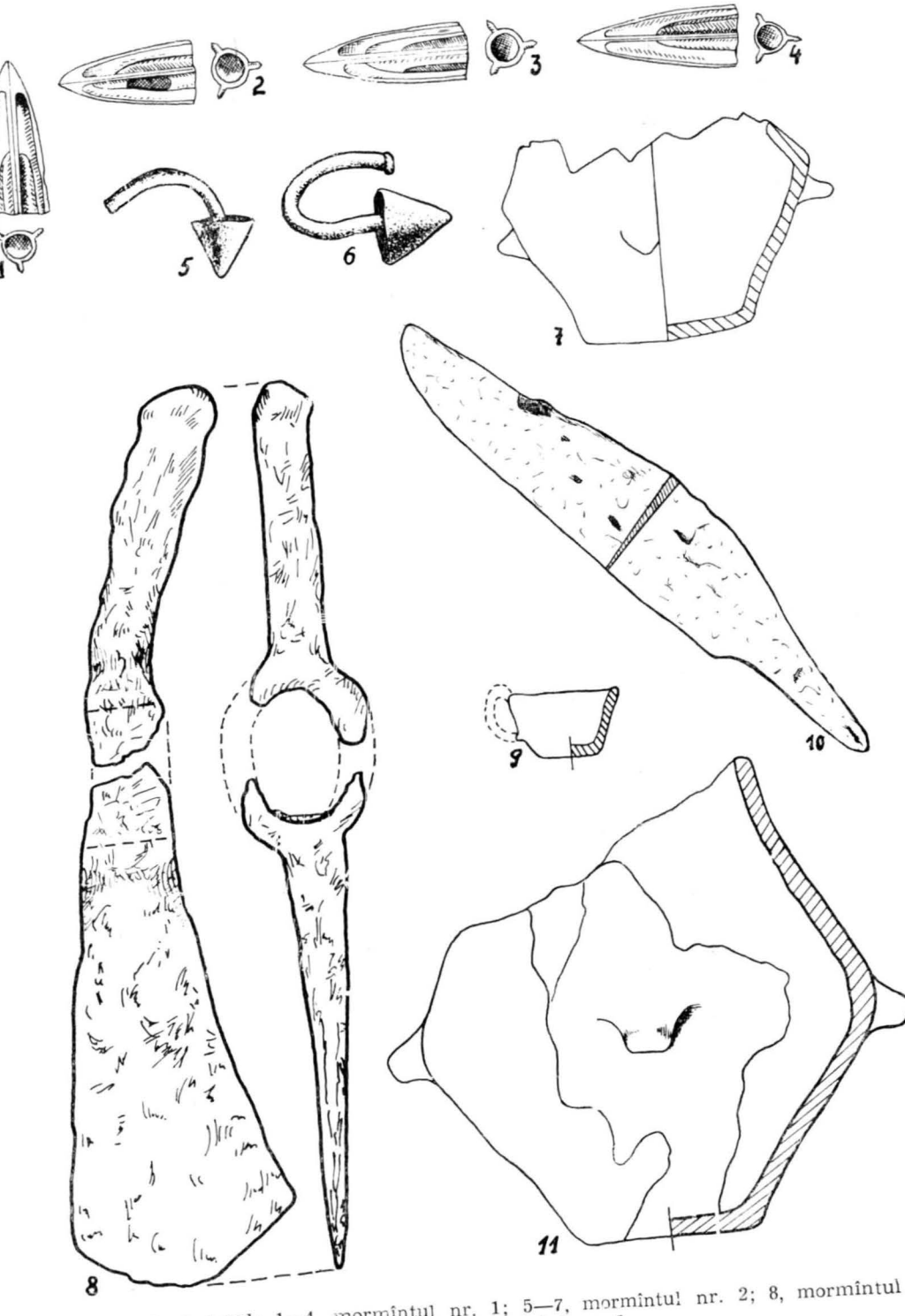

Pl. XX. Inventarul: 1—4, mormîntul nr. 1; 5—7, mormîntul nr. 2; 8, mormîntul nr. 3; 9—11, mormîntul nr. 6.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

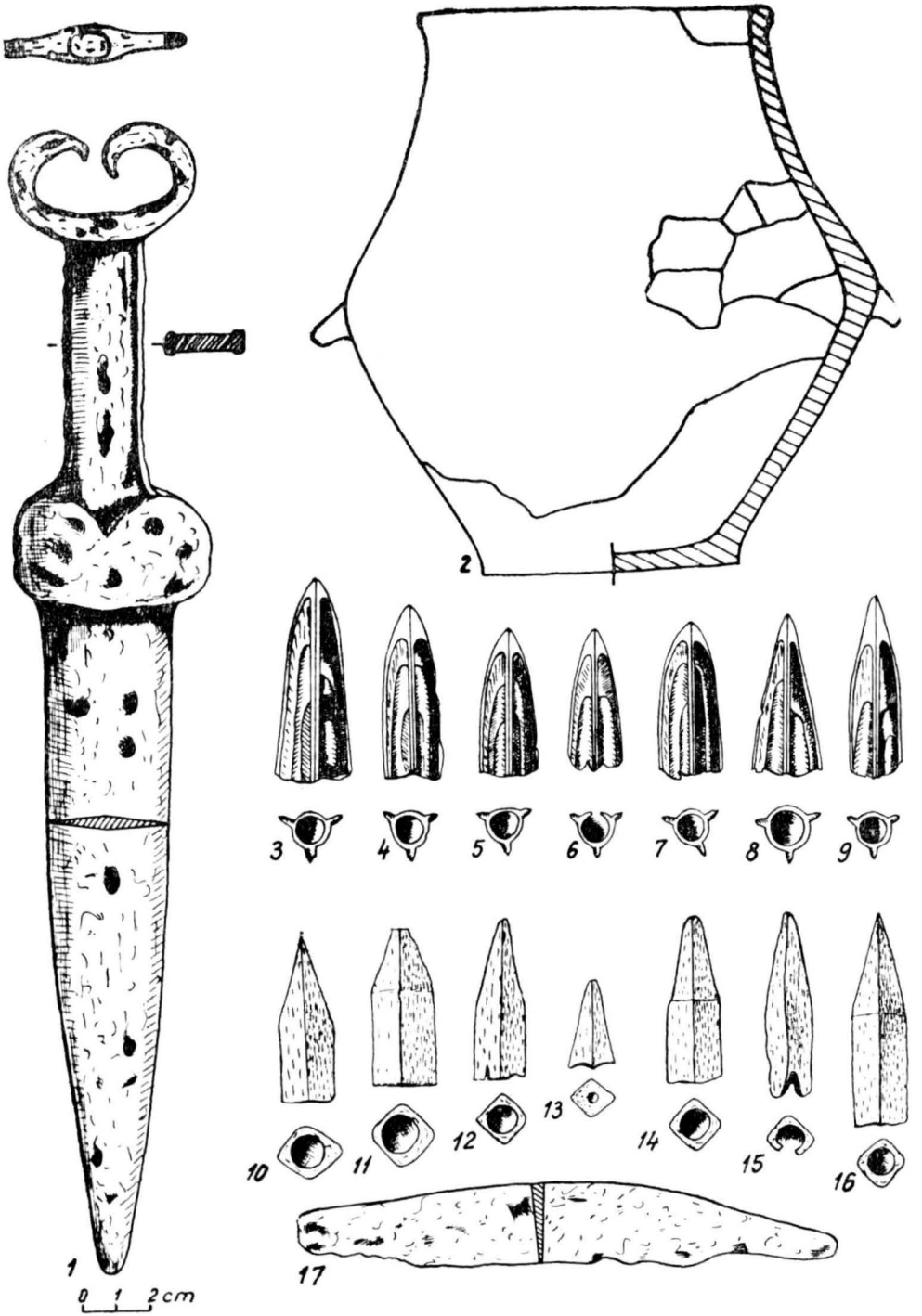

Pl. XXI. Inventarul mormîntului nr. 7.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

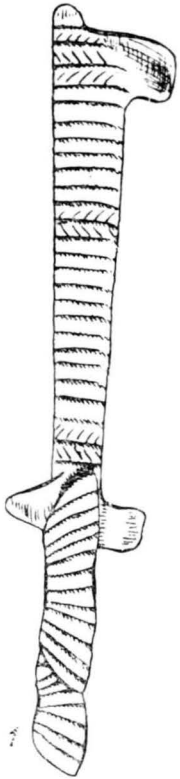

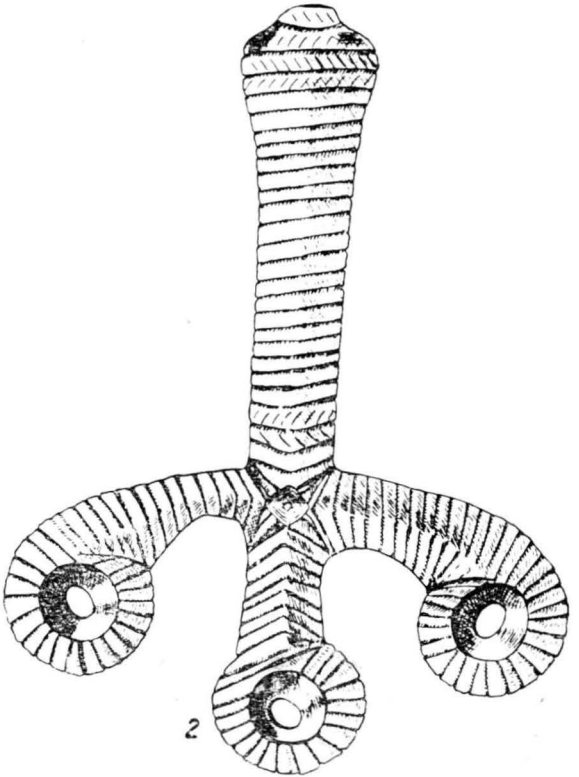

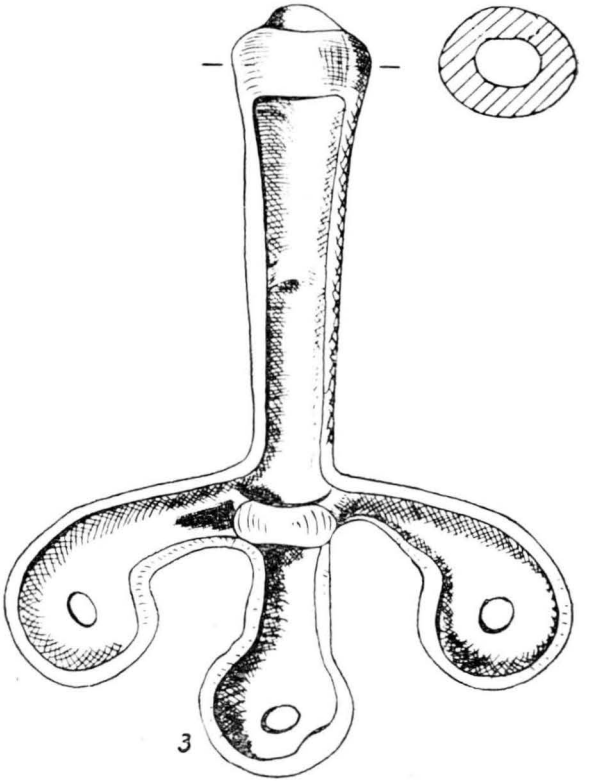

Pl. XXII. Aplica de tolbă din mormîntul nr. 7.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

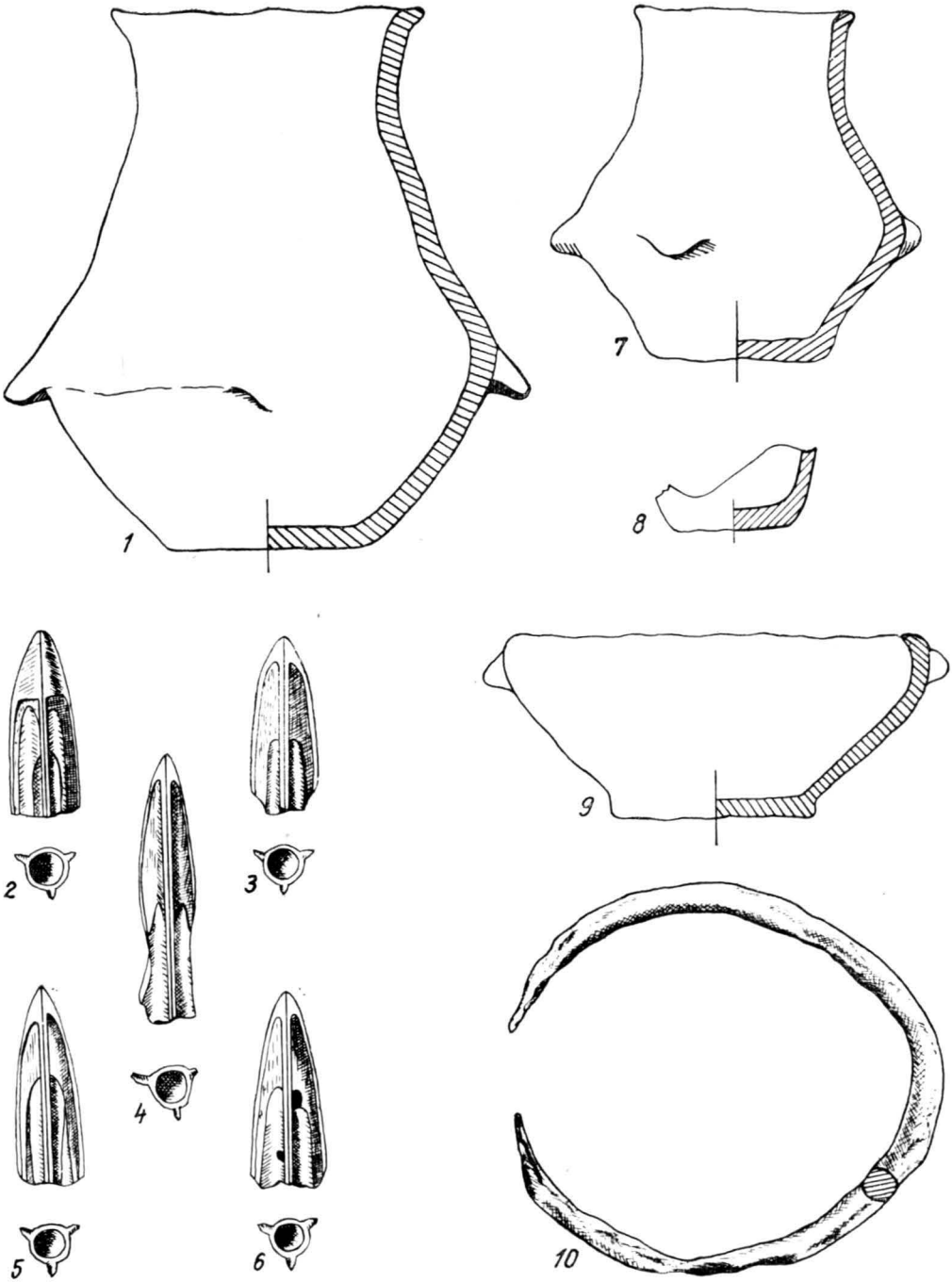

Pl. XXIII. Piese de inventar: 1—6, mormîntul nr. 8; 7—10, mormîntul nr. 9.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

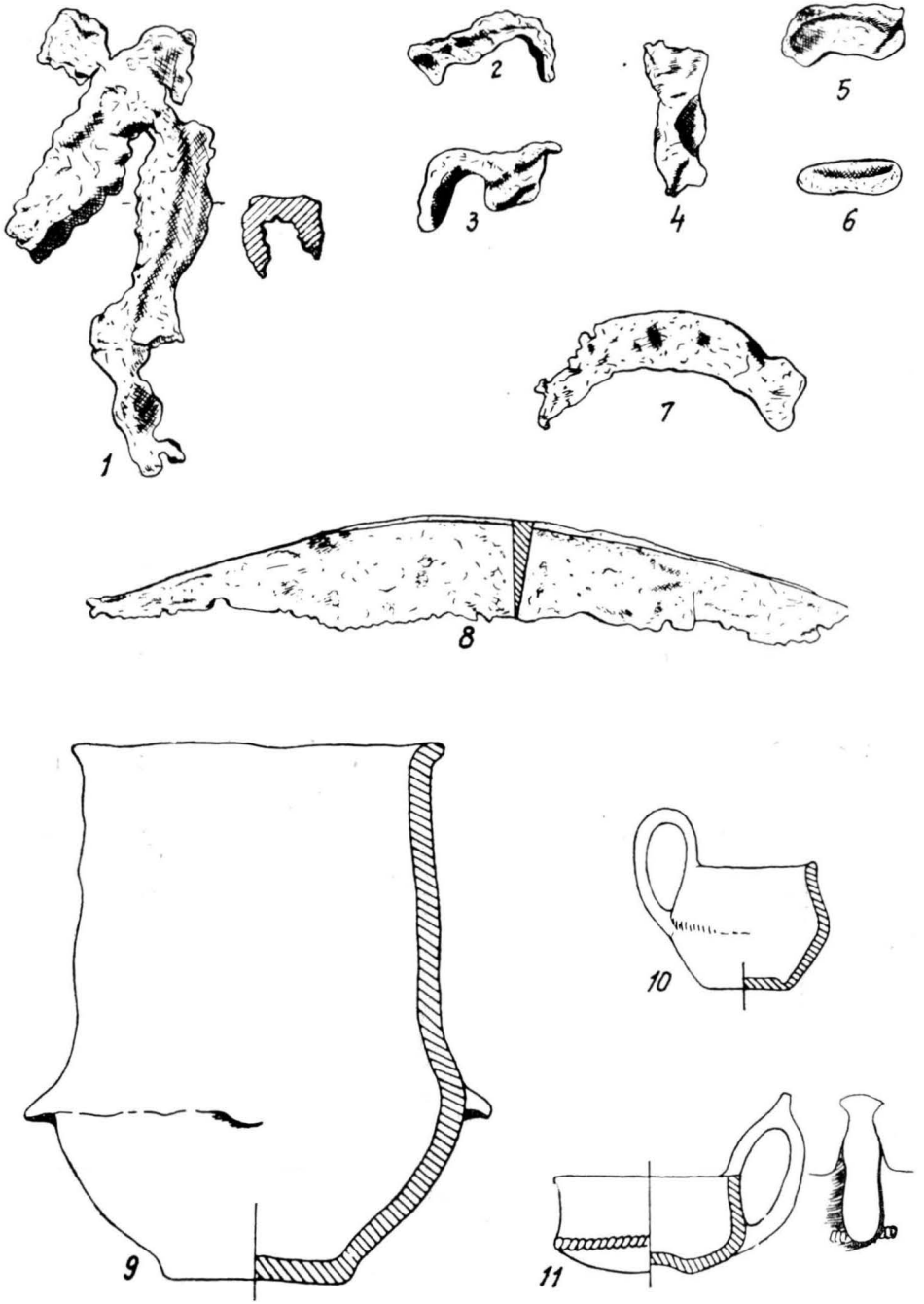

Pl. XXIV. Inventarul mormîntului nr. 10.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

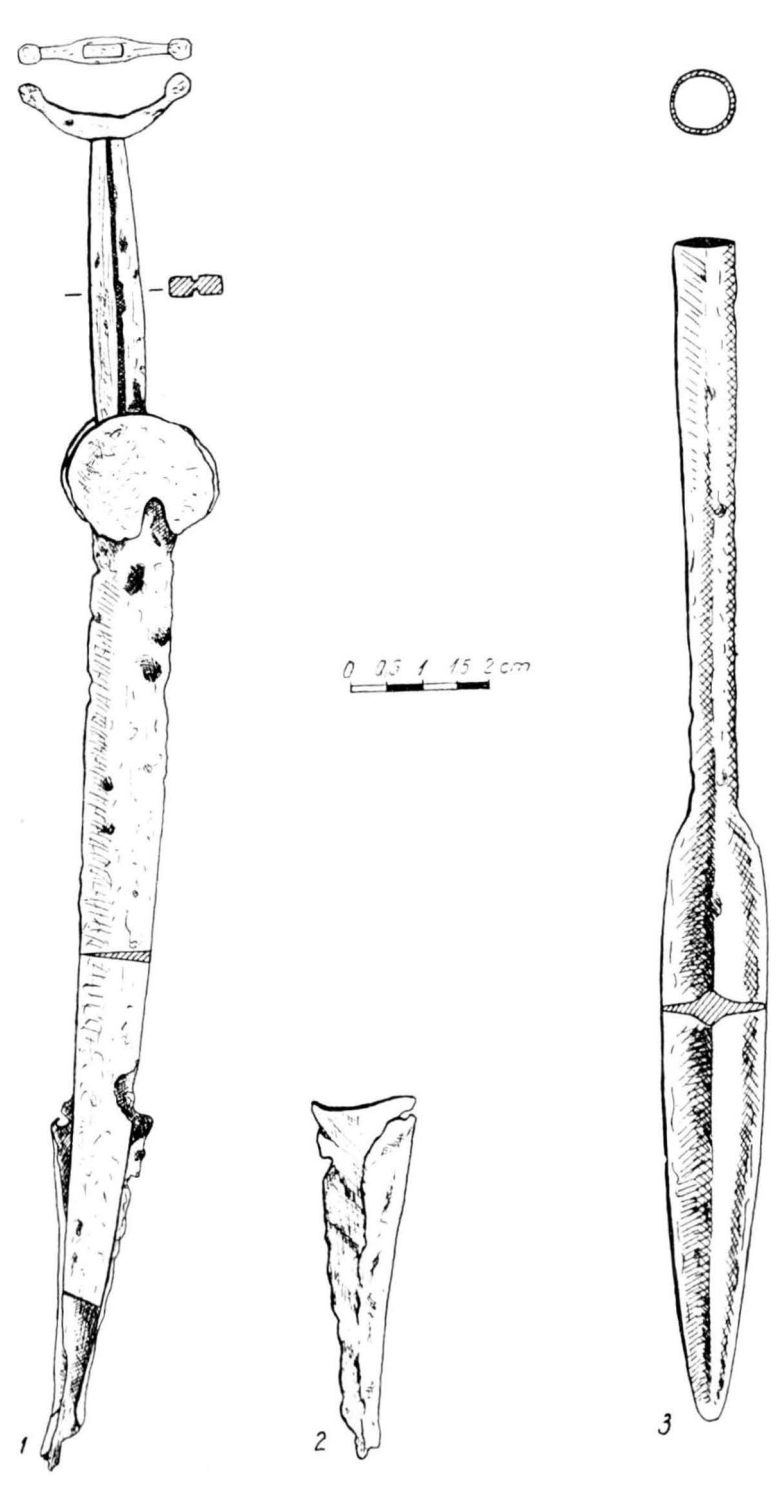

Pl. XXV. Inventarul mormîntului nr. 10.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

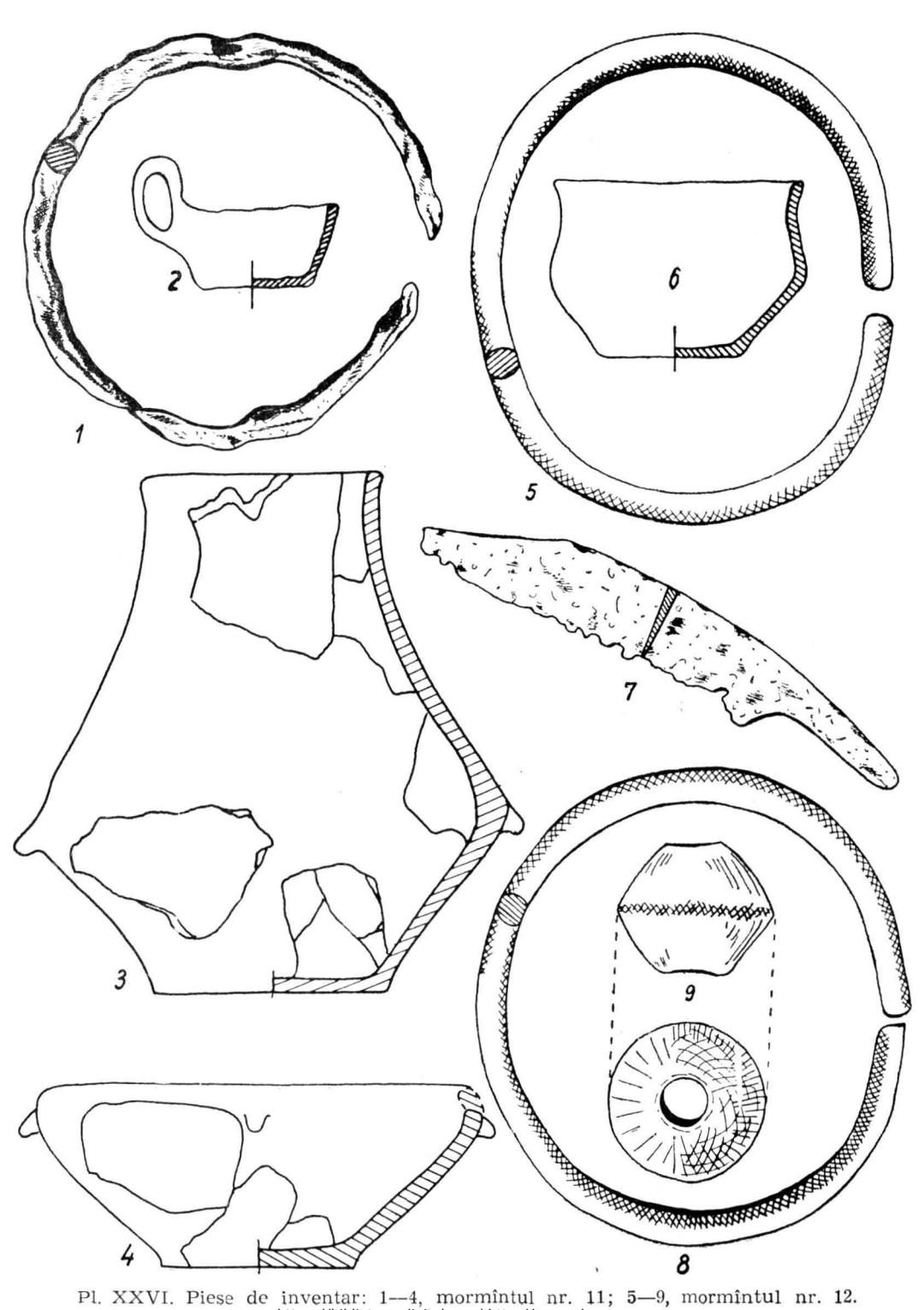

Pl. XXVI. Piese de inventar: 1—4, mormîntul nr. 11; 5—9, mormîntul nr. 12.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

— Ocna Mureș[99]. Materialul ceramic descoperit, caracteristic Hallstatt-ului tîrziu (păstrat în colecția de preistorie a Muzeului din Cluj-Napoca), arată că necropola se datează în secolele VI—V î.e.n. (mai probabil în sec. V î.e.n.). Datorită lipsei documentației săpăturilor, o datare mai strînsă nu este posibilă. Oricum însă, fie că datează din secolul VI, fie că e din secolul V î.e.n., această necropolă (ca și celelalte morminte de incinerație din Transilvania, datînd din perioada hallstattiană tîrzie[100]) are o importanță cu totul deosebită, deoarece arată existența în Transilvania, în Hallstatt-ul tîrziu, a unui aspect cultural deosebit de cel scitic, aspect care, prin caracteristicile sale, anume incinerația exclusivă în urne, ceramica, lipsa pieselor de metal scitice și a ritualului specific scitic, nu poate fi atribuită decît populației autohtone. Dacă preponderența incinerației în proporție de 58% constituie un factor ce detașează necropola de la Băița de celelalte necropole scitice din Transilvania (care în marea lor majoritate sînt de înhumație exclusivă și aparțin epocii arhaice), precum și de necropolele scitice nord-pontice, același factor, adică incinerația, apropie sensibil această necropolă de la Băița de mediul autohton traco-dacic. Deși o seamă de aspecte caracteristic scitice (ritualul funerar, inventarul, existența mormintelor de înhumație) diferențiază încă necropola de la Băița de mediul local, în schimb preponderența incinerației în această necropolă arată că acest fenomen nu putea fi decît rezultatul influenței exercitate de populația autohtonă traco-dacică asupra rămășițelor enclavei scito-iranice din Transilvania (firește, această influență nu exclude, ci, dimpotrivă, presupune și posibilitatea unui amestec, mai ales în această fază). Păstrînd încă elemente caracteristice faciesului scitic din Transilvania, necropola de la Băița prezintă deci un aspect nou, esențial, anume trecerea masivă la ritul incinerației, caracteristic pe teritoriul României numai populației autohtone. Iar această preluare a ritului incinerației, împreună cu adoptarea motivisticii ornamentale geometrice, caracteristică populației autohtone, a unor forme ceramice locale (ca și fibulele aflate în morminte scitice, de ex. la Cipău, Simeria, Sf. Gheorghe, Gîmbaș etc., vezi pentru acestea p. 140 și urm. a lucrării citate în nota 100) etc., care toate indică de facto un proces accentuat de trecere la forme de cultură specifice populației autohtone, este dovada cea mai clară a stadiului avansat de tracizare în care se aflau rămășițele enclavei scito-iranice din

[99] I. Kovács, *op. cit.*, p. 257, n. 1.

[100] Chendu Mare (com. Bălăușeri, jud. Mureș), Cluj, Dobolii de Jos (com. Ilieni, jud. Covasna), Iernut (jud. Mureș), Oradea—Salca, Tîrgu-Mureș; pentru toate aceste descoperiri, cu bibliografia respectivă, vezi I. H. Crișan, în *Dacia*, N.S., IX, 1965, pp. 134—138.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Transilvania în prima jumătate a secolului V î.e.n., adică aproximativ la un secol după infiltrarea ei. Acest fenomen la Băiţa este normal şi explicabil, pentru că el nu putea deveni sesizabil decît după trecerea mai multor decenii, adică în morminte de la sfîrşitul secolului VI, prima jumătate a secolului V î.e.n., cum sînt cele din această necropolă. Necropola de la Băiţa vine deci să confirme prin elementele sale, inclusiv din punct de vedere cronologic, o menţiune făcută în treacăt de Herodot (IV, 104), din care rezultă că pe la mijlocul secolului V î.e.n. — dată la care scria şi îşi făcea cunoscută opera Părintele istoriei — agatîrşii adoptaseră deja obiceiuri tracice, respectiv dacice locale, datorită cărora încep să se asemene cu populaţia autohtonă. Dacă necropola de la Băiţa arată faza avansată în care se afla procesul asimilării enclavei scitice din Transilvania în prima jumătate a secolului V î.e.n., descoperiri viitoare ar putea înfăţişa, eventual, finalizarea acestui proces. Dar, după părerea noastră, stadiul final al asimilării va fi greu de sesizat, deoarece acest ultim stadiu, presupunînd accelerarea fenomenului asimilării, va duce la dispariţia rapidă a ultimelor elemente ce au definit enclava scito-iranică în raport cu populaţie traco-dacică. Faptul că în Transilvania nu au apărut materiale sau morminte — ca atare definibile drept etnic scitice — care să poată fi datate după mijlocul secolului V î.e.n., arată că în etapa imediat următoare necropolei de la Băiţa, deci după mijlocul secolului V î.e.n., sciţii dispar ca entitate etno-culturală din provincia intracarpatică a României. În orice caz, materiale scitice tîrzii în Transilvania nu există. Ele apar însă la sud de Carpaţi, unde descoperiri de genul celor din tumulii de la Gurbăneşti (jud. Ilfov)[101], databile pe la jumătatea secolului IV î.e.n. (ca şi alte descoperiri: cazane, obiecte de artă animalieră etc.) sînt de pus pe seama mişcării finale spre vest a sciţilor conduşi de Atheas, care, plecaţi din nordul Mării Negre datorită presiunii sarmatice, încearcă să pătrundă şi la sud de Dunăre. După înfrîngerea lor de către Filip II, în anul 339, din rămăşiţele grupului condus de Atheas vor lua naştere acele efemere enclave scitice din vestul Pontului (Dobrogea), despre a căror existenţă ne amintesc monedele emise de principii lor.[102]

*

* *

Revenim în final pentru un moment la situaţia din Transilvania. Confirmînd infiltrarea unui grup scitic în Transilvania şi apoi asimilarea lui,

[101] D. V. Rosetti, în *Materiale*, VI, 1959, pp. 795—796, 805—807.

[102] Vezi V. Canarache, în *SCIV*, I, 1950, pp. 213—257; T. Gherasimov, în *Izvestija—Varna*, 9, 1953, pp. 53—61; L. I. Tarasiuk, în *KS*, 63, 1956, pp. 22—30.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

materialele ce-i aparțin și studiul lor vin să arate convingător, că factorul de permanență și perpetuare în epoca hallstattiană, ca și în epoca următoare de altfel, este cel autohton traco-dacic. Deși cultura traco-dacică nu se manifestă în această perioadă în forme elevate, spectaculoase, ea reprezintă totuși factorul care dizolvă și integrează elementul intrusiv scito-iranic. Dispariția completă și relativ rapidă a enclavei scitice din Transilvania, cu toate formele sale de cultură materială, inclusiv arta animalieră, este dovada cea mai bună a viabilității culturii autohtone care, după asimilarea grupului intrusiv, își urmează cursul dezvoltării sale firești, fără să adopte organic și să perpetueze elemente de cultură care sînt străine specificului său.

S-a susținut uneori, împotriva evidenței, că materialele, respectiv necropolele de înhumație aparținînd acestui grup ar fi autohtone, încercîndu-se explicarea lor prin așa numita influență culturală scitică care, exercitîndu-se din nordul Mării Negre, ar fi schimbat cursul tradițional al culturii autohtone din centrul Transilvaniei, imprimîndu-i un aspect scitic. După părerea noastră, admiterea acestei teorii a influenței culturale, emisă de A. I. Meliukova[103], implică însă acceptarea ideii că autohtonii traco-daci din centrul Transilvaniei și-ar fi abandonat în perioada hallstattiană tîrzie cultura lor proprie, specifică, tradițională, adoptînd-o în schimb temporar pe cea scitică, inclusiv ritul și ritualul funerar scitic și aceasta numai datorită „influenței culturale" pe care ar fi exercitat-o asupra lor sciții din nordul Mării Negre. Firește, nu putem subscrie la o astfel de idee, deoarece ea contravine însăși continuității în dezvoltare și caracterului general unitar al culturii autohtone traco-dacice.

La aceste considerații adăugăm că teoria influenței culturale nu poate explica nici dispariția totală a elementelor caracteristice acestui grup, elemente pe care *nu* le mai regăsim în cultura autohtonă în perioada imediat următoare Hallstatt-ului tîrziu. Or, preluarea, respectiv împrumutul acestor elemente scitice (inventarul, ritul și ritualul funerar) de către populația autohtonă, prin simplă influență culturală, presupune, pe lîngă necesitate, adoptarea și asimilarea lor, asimilare care ar fi trebuit să lase urme, să perpetueze măcar o parte a acestor elemente în cultura autohtonă cel puțin în perioada imediat următoare Hallstatt-ului tîrziu. Acest fapt însă — verificabil și prin cercetările de la Fîntînele — nu-l constatăm și el contravine însăși ideii, conceptului de influență culturală. Tot în acest spirit al influenței culturale s-a emis ipoteza după care autohtonii din centrul Transilvaniei și-ar fi schimbat ritul funerar de două ori

[103] Vezi *SA*, 22, 1955, p. 239 sqq.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în această perioadă, odată la începutul Hallstatt-ului tîrziu, cînd au trecut de la incinerație la înhumație și a doua oară la începutul epocii Latène, deci la circa un secol și jumătate, cînd, dimpotrivă, părăsind înhumația, au revenit la incinerație. Recunoaștem că ideea ca atare este originală dar nu și verosimilă căci, oricît ar fi de puternică o influență scitică pe care am presupune-o ca exercitîndu-se numai din afară, nu credem să fi putut determina o schimbare de rit și ritual la un grup autohton din centrul Transilvaniei, odată cu preluarea integrală a unei culturi materiale străine, în speță cea scitică și aceasta numai pentru că la nordul Mării Negre erau sălașurile sciților.

N-am prezenta însă lucrurile întru totul exact dacă n-am menționa și faptul că, intuind probabil punctele nevralgice ale acestei teorii, susținătorii ei nu au exclus total și totdeauna posibilitatea unei prezențe scitice în Transilvania. Oricum însă, lucrurile au fost deseori ambiguu prezentate, chiar și în lucrări recent apărute, uneori pe parcursul aceloraşi pagini admițîndu-se și respingîndu-se prezența unui grup scitic în Transilvania. E greu de cuprins aici totalitatea ideilor care au fost emise în legătură cu acest grup și cronologia lui. Majoritatea acestor păreri, datorate unei cunoaşteri incomplete a materialelor, nu contribuie însă la soluționarea problemei.

Se impune deci abandonarea acestei teorii, care se dovedește a fi contrară continuității și caracterului unitar al culturii traco-dacice, cu atît mai mult cu cît studiul grupului scitic, ca fenomen al Hallstatt-ului tîrziu de pe teritoriul Transilvaniei și interpretarea lui adecvată, conformă cu materialele arheologice, reliefează pregnant caracterul viguros și permanent al culturii autohtone traco-dacice, care asimilează grupul scito-iranic intrusiv.

DAS GRABFELD VON BĂIȚA UND DIE FRAGE DER THRAKISIERUNG DER SKYTHISCHEN ENKLAVE IN SIEBENBÜRGEN

(Zusammenfassung)

Etwa 350 m ONO vom Dorfe Băița (Gem. Lunca, Kr. Mureș), an einer „La Jie" genannten und auf dem Hang des Hügels namens Turnul Băiței gelegenen Stelle, wurden 1967 durch landwirtschaftliche Arbeiten

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

fünf Gräber skythischen Charakters gestört; vier davon waren Körpergräber, eines ein Brandgrab. Im J. 1970 durchgeführte Untersuchungen brachten weitere sieben Grabstätten, nämlich ein Körpergrab und sechs Brandgräber, zutage.

Wenn sich auch das Grabfeld von Băița in die Gruppe der Gräberfelder aus Mittelsiebenbürgen eingliedert, die der skythisch-iranischen, zu Beginn der Späthallstattzeit hier eingedrungenen Enklave angehören, zeichnet es sich doch durch gewisse spezifische Merkmale aus. So ist das Vorherrschen der Leichenverbrennung im Verhältnis von 58% ungewöhnlich für diese Art von Nekropolen, wenn man bedenkt, daß für die Gruppe in ihrer Gesamtheit fast ausschließlich die Körperbestattung in einem Prozentsatz von 97,5% üblich war. Im übrigen sind die Elemente des Grabritus und -rituals die gleichen, wie sie sonst in Skythengräbern vorkommen. So waren in den Körpergräbern die Skelette in Rückenlage mit dem Schädel nach NW oder WNW und den Füßen nach SO oder OSO gerichtet (es sei erwähnt, daß diese Ausrichtung sowohl in der Skythengruppe aus Siebenbürgen wie auch in den skythischen Grabfeldern von Norden des Schwarzen Meeres häufig vorkommt). Die Anordnung der Beigaben ist gleichfalls die für das skythische Ritual übliche: Pfeilspitzen links vom Becken oder neben dem linken Oberschenkelknochen, Köcherbeschlag neben den Pfeilen, Akinakes-Dolch in der Gegend des Beckens, Lanzenspitzen neben dem Schädel (parallel zu seiner Achse), Tongefäße und Fleischopfer, häufig mit Krummesserchen meist südlich vom Skelett usw.

Was die Brandgräber betrifft, ist es bemerkenswert, daß sie die gleiche Form, Größe und Ausrichtung hatten wie die Skelettgräber, obwohl der Leichenbrand mitsamt den Beigaben in viel kleineren Gruben Platz gehabt hätte. Allemal waren die verkohlten Knochen direkt auf die Erde und immer in der Nordwesthälfte der Grabgrube niedergelegt, also dort, wo sich in den Körpergräbern der Schädel und der obere Teil des Skeletts befanden. Die Beigaben endlich und ihre Anordnung war in den Brandgräbern genau die gleiche wie in den Skelettgräbern. Die Ausschachtung von identischen Gruben auch für die Brandgräber, sowie die gleichbleibende Niederlegung des Leichenbrandes in der Nordwesthälfte der Grabgruben wurde demnach zu dem Zweck gemacht, um — auch in den Brandgräbern — genau den Platz jeder einzelnen Beigabenkategorie einzuhalten, wie es in den Körpergräbern üblich war.

Das für Körper- wie auch Brandgräber gleiche Grabinventar setzt sich aus charakteristischen Gegenständen der skythischen Kultur zusam-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

men: Bronze- und Knochenpfeilspitzen, Akinakes-Dolche, Lanzenspitzen, Köcherbeschläge, Schläfenringe, Schmuck aus Edelmetall, Zaumzeugteile, Tongefäße, Fleischopfer mit Krummesserchen u.a. Hinsichtlich der Beigaben muß der Umstand hervorgehoben werden, daß im Gegensatz zu der großen Mehrheit skythischer Funde in Siebenbürgen, die aus der archaischen Zeit stammen, die Grabbeigaben von Băiţa eine spätere Datierung anzeigen, nämlich den Ausgang des 6. und die erste Hälfte des 5. Jhs. v.u.Z. Nach den Beigaben ist das Grabfeld von Băiţa die späteste Nekropole dieses Typs, die man bis jetzt in Siebenbürgen kennt.

Interpretation des Grabfeldes. Die Körpergräber, das Begräbnisritual, sowie die Beigaben (alles Elemente, die der bodenständigen Bevölkerung fremd sind) beweisen, daß die Nekropole von Băiţa als Herkunft zu der skythisch-iranischen, in Siebenbürgen zu Beginn der Späthallstattzeit eingedrungenen Gruppe gehört. Doch gibt es einen Faktor, nämlich die ungewöhnlich große Anzahl von Brandgräbern, der dieses Grabfeld von den übrigen Skythennekropolen Siebenbürgens unterscheidet. Der gleiche Faktor, nämlich die Leichenverbrennung im Verhältnis von 58%, bedeutet hingegen eine spürbare Annäherung an das bodenständige thrakisch-dakische Milieu, in dem ausschließlich die Leichenverbrennung ausgeübt wurde. Wenn auch viele bedeutsame, ausgesprochen skythische Merkmale (Körpergräber, Grabritual, Beigaben) das Grabfeld von Băiţa noch von dem örtlichen Milieu unterscheiden, so zeigt doch das Vorherrschen der Leichenverbrennung, daß diese nur das Ergebnis des Einflusses der bodenständigen Bevölkerung auf die Restbestände der skythisch-iranischen Enklave in Siebenbürgen sein konnte. Unter Beibehaltung von Elementen, die für die skythisch-iranischen Eindringlinge in Siebenbürgen charakteristisch sind, zeigt das Grabfeld von Băiţa demnach auch einen neuen wesentlichen Aspekt, nämlich einen zahlenmäßig bedeutenden Übergang zum Verbrennungsritus, der auf dem Gebiet Rumäniens nur für die bodenständige Bevölkerung charakteristisch war. Demnach ist die Übernahme der Leichenverbrennung, sowie gewisser örtlicher keramischer Formen, weiters din Anwendung geometrischer Verzierungen (auf den Köcherbeschlägen) usw. — de facto Anzeichen eines nachdrücklichen Übergangsprozesses zu den für die bodenständige Bevölkerung spezifischen Kulturformen — der beste Beweis für das fortgeschrittene Stadium der Thrakisierung, in dem sich die Reste der skythisch-iranischen Enklave Siebenbürgens in der ersten Hälfte des 5. Jhs. v.u.Z., also etwa ein Jahrhundert nach ihrem Eindringen, befanden. Das Phänomen der Thrakisierung — das erst nach Ablauf mehrerer Jahrzehnte seit

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ankunft der skythisch-iranischen Gruppe in Siebenbürgen erfaßbar werden konnte — ist normal und leicht erklärlich für das Grabfeld von Băiţa, das in die erste Hälfte des 5. Jhs. datiert, demnach das späteste, bis jetzt in Siebenbürgen bekannte Grabfeld dieses Typs darstellt.

Das Grabfeld von Băiţa bestätigt also durch seine Merkmale, inbegriffen auch das chronologische Moment, eine beiläufige Bemerkung Herodots (IV, 104), aus der hervorgeht, daß um die Mitte des 5. Jhs. v.u.Z. — dem Zeitpunkt, da der Vater der Geschichte sein Werk schrieb und bekanntmachte — die Skythen-Agathyrsen bereits thrakische, bzw. dakische bodenständige Bräuche angenommen hätten, wodurch sie der heimischen Bevölkerung ähnlich zu werden begännen. Das vollständige und verhältnismäßig rasche Verschwinden der in Siebenbürgen eingedrungenen skythisch-iranischen Gruppe mitsamt allen ihren Formen der Sachkultur (den Tierstil inbegriffen) erbringt zugleich einen Beweis für die Lebensfähigkeit der thrakisch-dakischen Kultur, die — nach Assimilation der eingewanderten Gruppe — ihren natürlichen Entwicklungsgang weiter verfolgt, ohne Kulturelemente aufzunehmen oder fortzusetzen, die ihrer Eigenart fremd sind.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

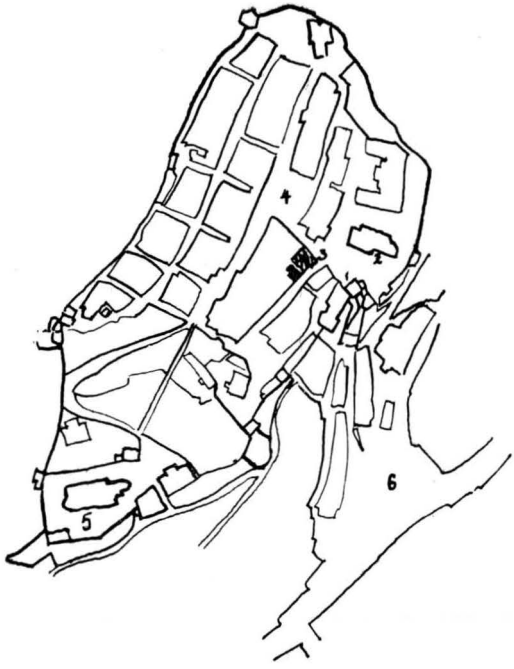

a

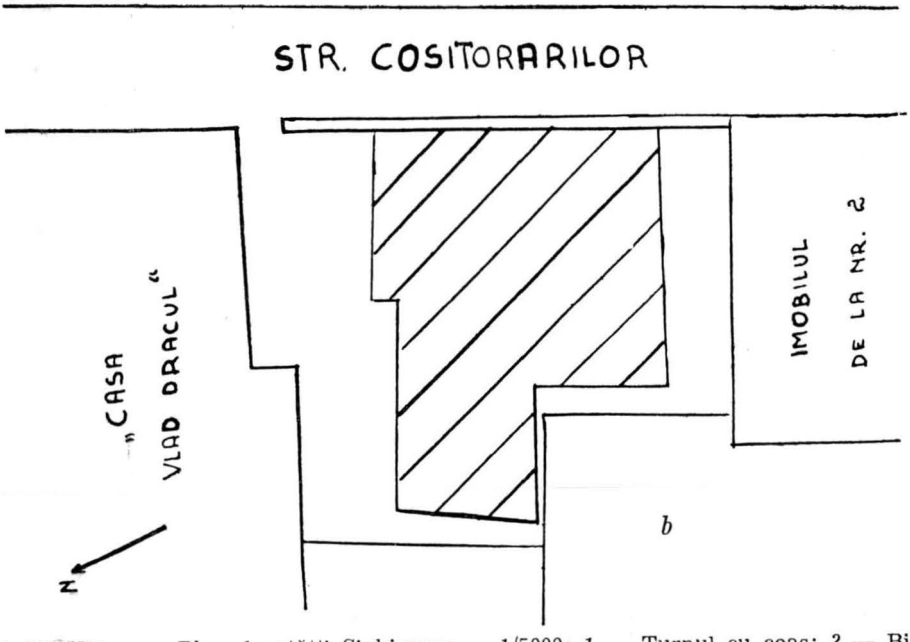

b

Pl. XXVII. *a* — Planul cetății Sighișoara — 1/5000: *1* — Turnul cu ceas; *2* — Biserica Mănăstirii; *3* — Casa Vlad Dracul și curtea săpată; *4* — Piața Al. Petőfi; *5* — Biserica din deal; *6* — Piața V. I. Lenin.
b — Plan de detaliu al sapaturii, cu suprafața hașurată a părții sapate din curtea casei Vlad Dracul; scara 1/200.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

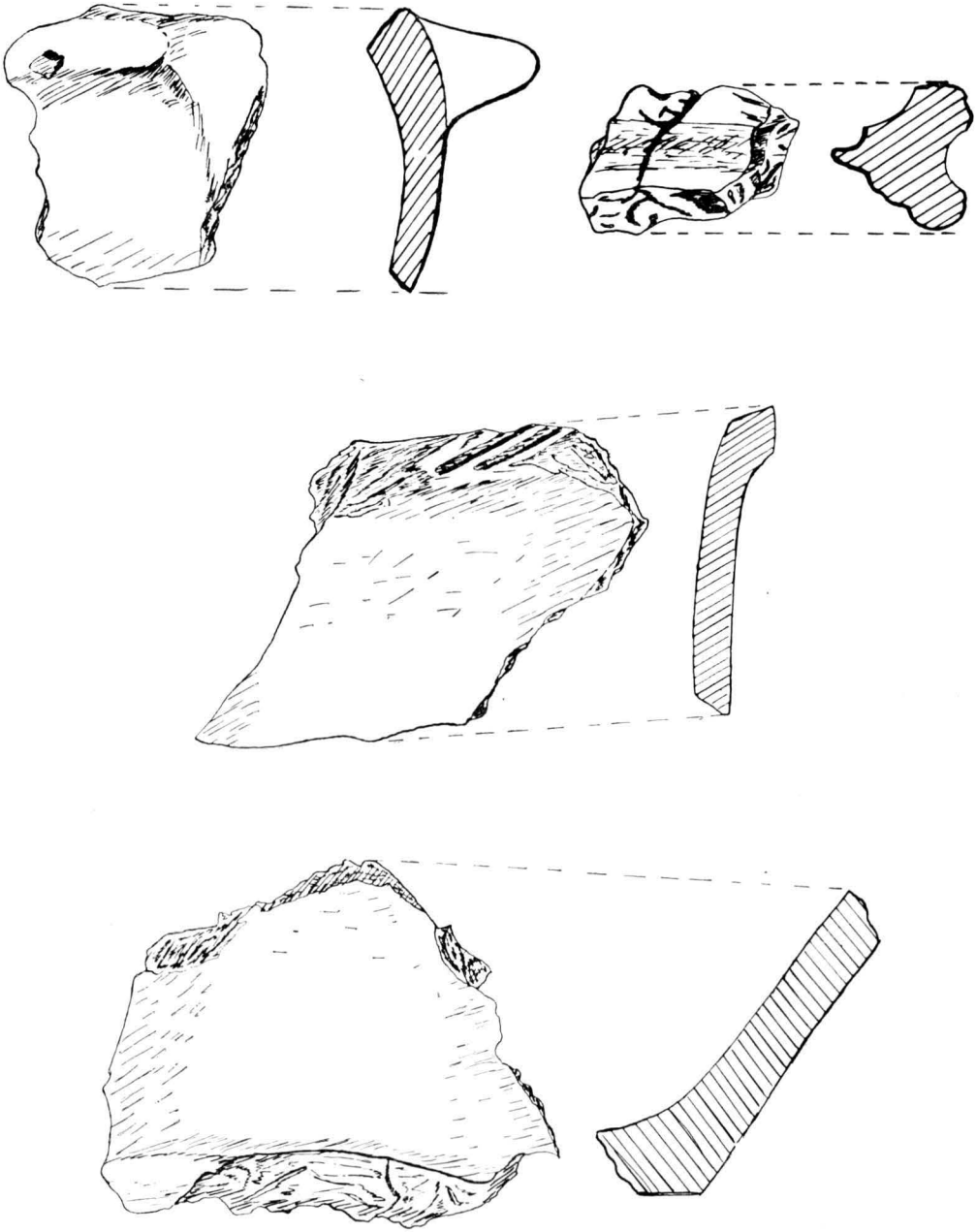

Pl. XXVIII. Ceramică grosolană.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

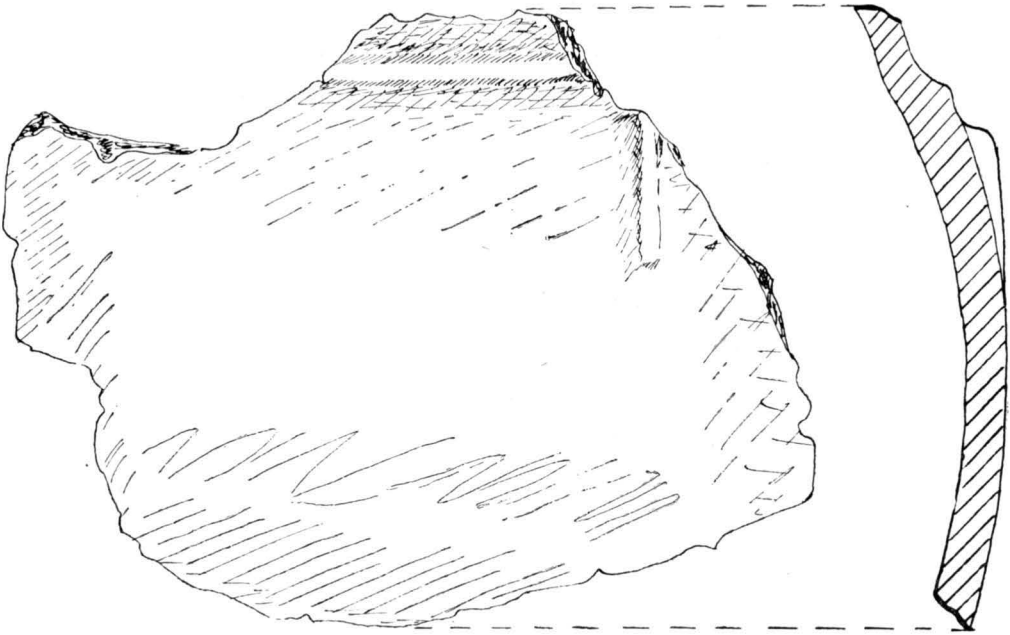

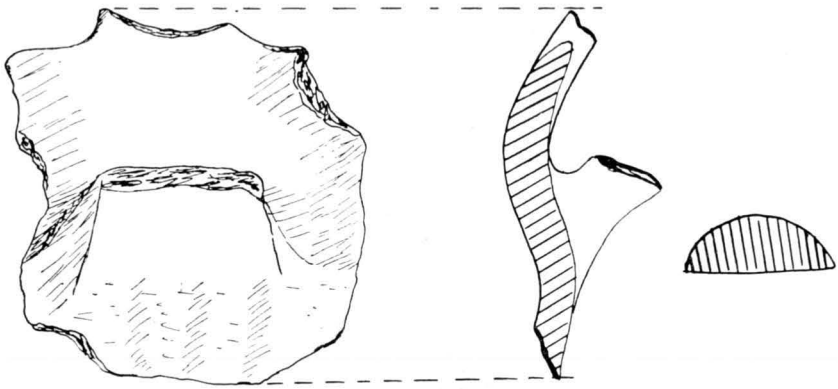

Pl. XXIX. Ceramica rudimentară bine arsă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

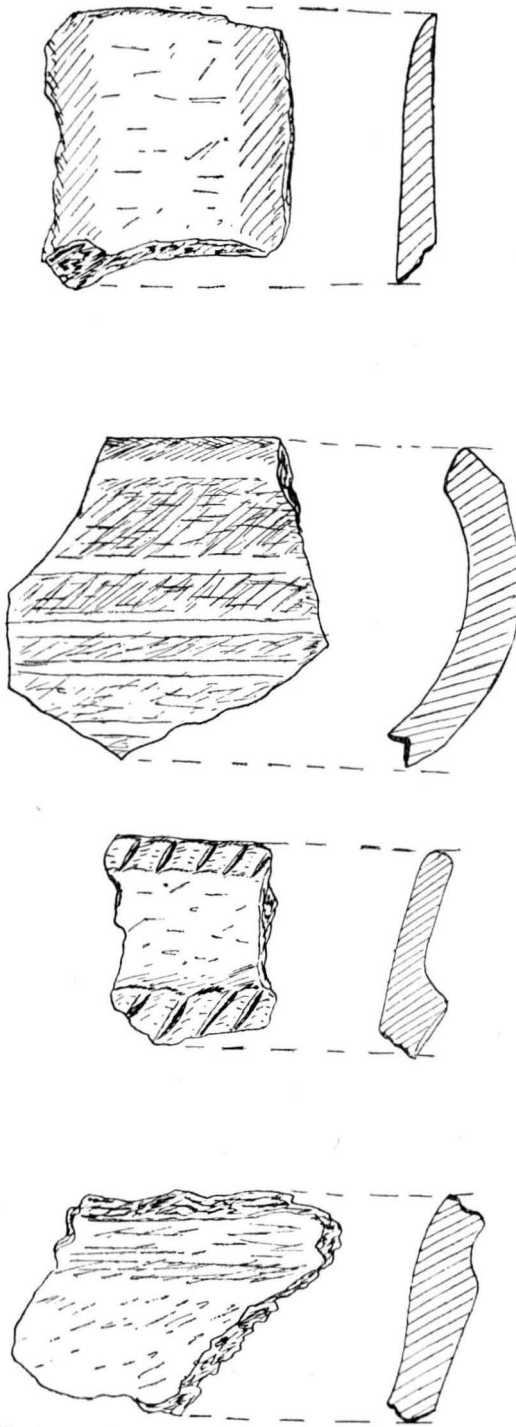

Pl. XXX. Ceramică fină, neagră-cenuşie cu slip lustruit.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

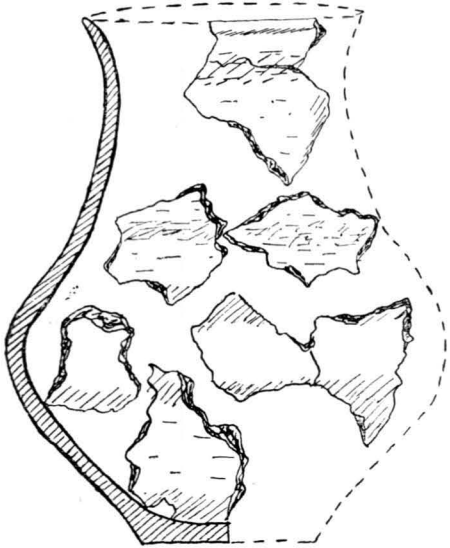

a

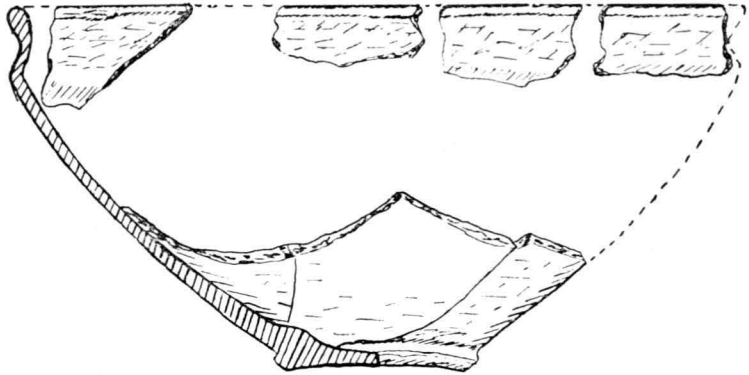

c

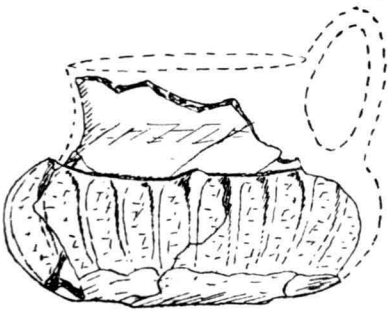

b

Pl. XXXI. *a* — Vas mare bitronconic din ceramică grosolană 1/4; *b* — Ceașcă (cu toarta supraînălțată) 1/2; *c* — Strachină din ceramică foarte fină, lucrată la roată 1/2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

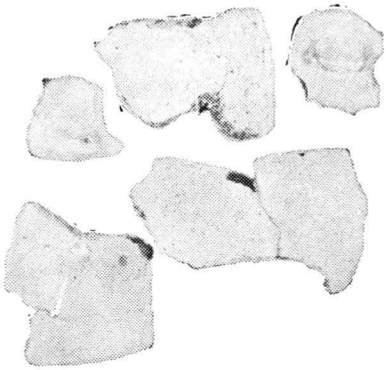

1

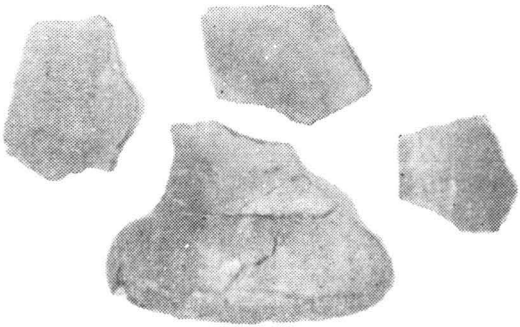

2

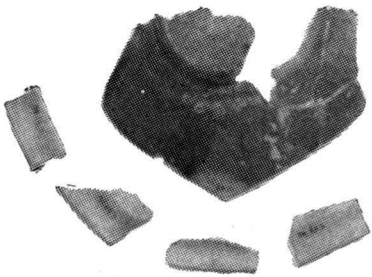

3

Pl. XXXII. *1* — Ceramică rudimentară; *2* — Ceramică fină, neagră-cenuşie, cu slip lustruit; *3* — Ceramică foarte fină (strachină).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CERAMICA DACO-GETICĂ ÎN CETATEA SIGHIŞOARA

GHEORGHE E. BALTAG

În toamna anului 1975 au început în cetatea Sighişoara lucrările edilitare legate de restaurarea imobilului cu valoare istorică deosebită, cunoscut sub numele „casa Vlad Dracul", situată în str. Cositorarilor, nr. 5. Cu acest prilej a fost săpată curtea acestui imobil pe aproape întreaga sa suprafaţă, adică aprox. 125 m^2, pînă la adîncimea de —4,50 m în raport cu nivelul de călcare actual (pl. XXVII).

Urmărind evoluţia săpăturii am reuşit să obţinem o importantă cantitate de material arheologic din perioada locuirii feudale şi, ceea ce ne interesează în cadrul de faţă, o cantitate de ceramică daco-getică din cel mai vechi nivel de locuire, cel puţin pentru suprafaţa cercetată de noi, pe dealul cetăţii Sighişoara.

Stratigrafic situaţia suprafeţei săpate se prezintă în felul următor: solul viu apare la adîncimea de —2,30—2,40 m şi constă dintr-o argilă compactă, cenuşiu-verzuie, marmorată uneori cu galben. Primul strat de cultură aşezat pe solul viu este cel daco-getic, de grosime variabilă (30—60 cm). Acest strat a fost distrus în cea mai mare parte a suprafeţei în chestiune de activitatea constructorilor medievali şi de mai tîrziu, păstrîndu-se numai în caseta de nord-vest a săpăturii. Stratul este de culoare neagră-cenuşie, conţine rare fragmente de ceramică, foarte rare fragmente de chirpic şi este pigmentat cu granule de cărbune. Peste stratul antic s-a suprapus locuirea feudală dispusă pe trei nivele peste care se aşează apoi unul sau mai multe straturi de umplutură provenită din construcţii şi la sfîrşit un strat vegetal din pămînt negru a cărui grosime variază între 40—60 cm.

Materialul arheologic scos la iveală din stratul antic se compune numai din fragmente ceramice şi cîteva fragmente de chirpic. Ceramica se împarte în cele două categorii tipice cunoscute: ceramica rudimentară şi ceramica fină.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

I. Ceramica rudimentară

Această categorie este predominantă cantitativ. Lucrată fără multă îngrijire, cu mîna, folosindu-se ca degresanţi cioburi pisate de granulaţie mijlocie-mare şi nisip, arsă neomogen, lipsită în general de coeziune şi tărie. În cadrul ceramicii rudimentare s-au putut deosebi două subcategorii:

a) Ceramica grosolană (planşa XXVIII şi XXXII/1) reprezentată prin fragmente aparţinînd unor vase mari, bitronconice, cu sau fără proeminenţe-apucători. Această ceramică este de culoare roşcat-gălbuie sau cenuşiu-gălbuie, pe cele două suprafeţe, şi are un nucleu central în diverse nuanţe de negru. Degresantul specific acestei subcategorii este alcătuit din cioburi pisate de granulaţie mijlocie-mare şi nisip în cantitate mai mică. Arderea vaselor este oxidantă dar de o temperatură insuficient de înaltă pentru a putea fi pătrunse complet de foc. Grosimea fragmentelor este mare, variind între 10—20 mm, aspectul exterior este poros, nefiind folosit slipul lustruit ce se întîlneşte de obicei la astfel de vase. Ca elemente de decor se întîlnesc proeminenţe-apucători (pl. XXVIII *a*) şi crestăturile executate oblic pe buză la exterior (pl. XXVIII *b*).

b) Ceramica relativ mai îngrijit lucrată (pl. XXIX, XXXII/1). Această ceramică este în primul rînd mai bine arsă avînd suprafaţa obişnuită de culoare închisă, de la negru-cenuşiu, uneori cu pete roşcate, la cenuşiul brun. În secţiune şi această ceramică are fără excepţie culoare neagră dar spre deosebire de prima categorie considerăm că în acest caz este vorba de o ardere reductivă. Ca degresant a fost folosit în exclusivitate şi în cantitate mare nisipul cu bob mare şi mijlociu, ceea ce îi conferă acestei ceramici un tuşeu aspru. În această subcategorie apare o varietate mai mare de forme: oale de dimensiuni diferite, lipsite de bitronconicitatea accentuată a vaselor din prima subcategorie, cu corpul mai mult globular, decorat cu mici proeminenţe pe linia de demarcaţie dintre gît şi corp (pl. XXIX *a*) şi ceştile cu toartă supraînălţată, lată şi semicirculară în secţiune (pl. XXIX *b*).

II. Ceramica fină

În cantitate mai mică totuşi bine reprezentată, lucrată cu îngrijire, din pastă fină sau aproape fină pentru care s-au folosit ca degresanţi nisipul fin şi cioburile fin pisate, această categorie este prezentă în două

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

variante: a — ceramică de culoare neagră cenușie, cu slip lustruit, lucrată cu mîna (pl. XXX, XXXII/3); b — ceramica cenușiu-gălbuie cu unele suprafețe negre, fără slip lustruit, lucrată la roată.

a) Ceramica neagră-cenușie cu slip lustruit pe ambele suprafețe. Vasele au pereți subțiri (6—8 mm) și sînt arse reductiv, prezintă în secțiune culoarea neagră. Degresantul este nisipul de granulație mică-mijlocie și cioburile mărunt pisate în cantitate mică. Acestei subcategorii îi corespund oalele de diverse dimensiuni. fructierele cu marginea fațetată, din care s-a descoperit un fragment (pl. XXX *b*), cești le cu toartă supraînălțată (pl. XXXI *b*). Această subcategorie face trecerea la ceramica fină propriu-zisă.

b) Ceramica fină propriu-zisă (din această categorie s-au putut salva fragmentele unei străchini).

Lucrată la roată, din pastă fină, bine frămîntată, folosindu-se ca degresant nisipul fin și foarte fin. Și în acest caz arderea este incompletă, fragmentele prezentînd în secțiune două culori diferite: culoarea neagră, în porțiunile a căror grosime variază între 10—12 mm și cenușiu-gălbuie sau gălbui-roșcată în porțiunile cu grosimea de 4—5 mm. Acest lucru dovedește o tehnică de ardere încă imperfectă.

În cadrul ceramicii daco-getice scoasă la iveală la săparea curții „casei Vlad Dracul" au fost găsite „in situ" și au putut fi reconstituite trei vase:

1) Vas mare, bitronconic, din ceramică grosolană (pl. XXXI, fig. *a*); din vas s-au putut salva opt fragmente, suficiente pentru a-i reconstitui forma. Vasul are dimensiuni mari: diam. fund. cca. 14 cm, diam. gură 20 cm, diam. max. 34 cm, are muchia buzei subțiată și răsfrîntă ușor în afară, bitronconicitate relativ accentuată, partea superioară mai înaltă și diametrul gurii mai mare decît diametrul fundului. Caracteristică este lipsa slipului lustruit care dă un luciu metalic vaselor din această categorie. Forma aceasta de vas poate fi o prelungire întîrziată a tipului de vase proto-dacice (hallstattiene), folosite multiplu: ca urnă funerară sau în gospodărie.[1] Vase asemănătoare datate în secolele III—II î.e.n. au fost descoperite în necropola celto-dacică de la Ciumești[2] și la Rozvagy[3].

2) Ceașcă (cu toarta supraînălțată) (pl. XXXI *b*); din această ceașcă s-au păstrat jumătate din corp și parțial gîtul. Ceașca este din ceramică

[1] Vasul se poate încadra în tipul I din faza a doua, mijlocie, secolele III—II î.e.n. — I. H. Crișan, *Ceramica*, p. 109.

[2] Cf. I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 110, pl. XXX, nr. 2.

[3] Cf. I. Hunyady, *Diss. Pann.*, Ser. II., nr. 8, 1942, pl. V—2, apud I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 110.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

fină de culoare neagră-cenușie, cu pereții subțiri (4—8 mm), arsă reductiv, cu suprafața acoperită de slip lustruit, are gîtul scurt, ușor arcuit și corpul bombat, decorat cu caneluri verticale și cu proeminențe conice pe linia de demarcație dintre corp și gît. Dimensiuni: diam. fund. 5 cm, diam. max. cca 14 cm, diam. gură cca 9 cm, înălțimea cca 10 cm. Și forma aceasta are rădăcini îndepărtate în timp, totuși analogii au fost descoperite la Ciumești și datate în secolele III—II î.e.n.[4]

3) Strachină din ceramică fină propriu-zisă (pl. XXXI c), din vas s-au păstrat o parte din fund și din corp și patru fragmente din buză. Strachina este lucrată la roată, are buza răsfrîntă în afară și fundul prevăzut cu inel. Dimensiuni: diam. fund 7 cm, diam. gură cca 28 cm, înălțimea cca 14 cm. Strachina aceasta este o formă transpusă la roată a străchinii dacice cu buza răsfrîntă în exterior, încadrată în tipul III din faza a doua, mijlocie (sec. III—II î.e.n.).[5] Forme analoage lucrate cu mîna sau la roată au fost descoperite la Valea lui Mihai[6] și la Ciumești.[7]

Concluzii. Materialul ceramic daco-getic descoperit pe platoul central al cetății Sighișoara, fără a fi foarte numeros și foarte bine conservat, ne permite totuși să afirmăm prezența unei așezări daco-getice în vechime pe suprafața teritoriului actual al cetății Sighișoara. În ce privește plasarea în timp a așezării credem că strachina din ceramică neagră-cenușie, lucrată la roată este elementul cel mai evident pentru o datare cel puțin în faza mijlocie. Trebuie totuși să amintim lipsa altor materiale de datare și unele controverse în rîndurile specialiștilor privind datarea; vasul mare și ceașca pot fi datate și în Hallstattul tîrziu[8] și ar putea aparține unei faze mai vechi. Nu este însă exclus ca aceste forme hallstattiene să aibă o viață mult mai îndelungată și să fie prezente și în faza mijlocie.

---

[4] Cf. I. H. Crișan, *op. cit.*, p. 117, pl. XXXVII, nr. 3, 6, 11.
[5] Ibidem, p. 116.
[6] Ibidem, pl. XXXIV, nr. 4.
[7] Ibidem, pl. XXXIV, nr. 5.
[8] Alex. Vulpe, *Ferigile*, p. 98 — datează materialele de la Ciumești în secolele V—IV î.e.n.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

DIE DAKO-GETISCHE KERAMIK AUS DER BURG SIGHIŞOARA

(Zusammenfassung)

Der Verfasser Ausgrabungen ausführend im Hofe des „Vlad Dracul Hauses" aus der Burg Sighişoara, stellt uns dar das entdeckte archäologische Material, enthaltend dako-getische Keramik aus den allerältesten Siedlungsniveau.

Die Keramik, rudimentär und fein, beweist die Anwesenheit einer geto-dakischen Ansiedlung im Altertum auf dem Gebiet der Burg Sighişoara. Die Keramik ist aus der II-ten Mittelstadium (III—II Jh.v.u.Z).

Mit derselben Gelegenheit ist auch das archäologische Material aus der Periode der feudalen Siedlung zum Vorschein gekommen.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

SONDAJUL ARHEOLOGIC DE LA BLANDIANA (JUD. ALBA)

VASILE MOGA

Recuperarea unor vase întregi şi a mai multor fragmente ceramice de factură dacică şi romană, apărute fortuit într-o groapă de nisip din apropierea malului stîng al Mureşului, lîngă satul Blandiana, la locul numit *Lunca Fermei*[1], a oferit ocazia iniţierii unor cercetări arheologice, concretizate, pentru început, printr-un sondaj de control[2], efectuat între 23—28 septembrie 1974. Înainte de a trece la prezentarea propriu-zisă a rezultatelor obţinute în 1974, considerăm utilă semnalarea celor mai interesante materiale arheologice descoperite întîmplător la *Lunca Fermei*, păstrate acum în Muzeul Unirii din Alba Iulia (planşa XXXIII/1-5).

Cană bitronconică lucrată cu mîna, pasta de culoare brun-cărămizie, bine arsă. Dimensiuni: h. 13 cm, diametrul mare 42,5 cm; diametrul fundului 7 cm. Regiunea buzei şi toarta păstrate fragmentar.

Analogii: I. H. Crişan, *Ceramica daco-getică*, pl. XXXVIII, 1, 3-5, XLI, 1-2; LXII, 3, 6-7 ş.a.

Căniţă bitronconică executată îngrijit, la roată, din pastă cenuşie, lustruită. Dimensiuni: h. 9 cm; diametrul mare 25 cm; fundul inelar cu diametrul 4,5 cm. Decorul constă din linii incizate care pornesc imediat sub buză, continuînd pînă pe pîntecul vasului. Porţiuni din buză, toartă şi fund sînt rupte.

Pentru analogii, vezi: I. H. Crişan, *op. cit.*, pl. LXIX, 3; LXX, 11-14 etc.

Fragmente dintr-un vas de provizii, lucrat cu mîna din pastă cu impurităţi, culoarea roşie-cărămizie. Buza răsfrîntă. Pe perete, vasul păs-

---

[1] Informaţia referitoare la descoperirea acestor materiale o deţinem de la ing. S. Bura. Mulţumim călduros colegului Nicolae Josan pentru faptul că a intervenit la timp, în vederea recuperării şi transportării pieselor la Muzeul din Alba Iulia.

[2] Sondajul s-a făcut în cadrul practicii de toamnă a elevilor şcolii din Blandiana, cu sprijinul direct al directoarei Ana Pascu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

trează decorul specific produselor dacice din faza clasică — linii frînte și în val incizate, brîul alveolar.

Fragmente dintr-un perete de chiup, de factură romană, lucrat la roată, pasta cenușie-negricioasă. Buza puternic răsfrîntă; decor — linii oblice incizate.

Cuțit curbat (cosor de luptă) utilizat și la lucrări agricole. Identic cu tipurile de cuțite curbate, cunoscute în mediul autohton. Lungimea 22 cm.

*

* *

Suprafața cercetată în toamna anului 1974 se găsește în zona inundabilă a Mureșului, la circa 200 metri de malul stîng al acestuia. Lucrările agricole și inundațiile din ultimii ani au scos deasupra solului urme de cultură materială, cu preponderență fragmente ceramice, aparținînd unor perioade istorice distincte[3]. Astfel, au putut fi recoltate de pe suprafața relativ întinsă (2 800 m^2) fragmente dacice executate cu mîna sau la roată și provenind de la pereți sau buze de vase, cărămizii, cu impurități în pastă și cu decor caracteristic (planșa XXXIV/1-2), fructiere cenușii din pastă fină (pl. XXXIV/3) ș.a. Mult mai bine reprezentată și în proporție mai mare decît ceramica dacică este olăria romană, provincială, confecționată, în majoritate, la roată, și constînd din produse de culoare roșie-cărămizie și cenușie-negricioasă cu aspect zgrunțuros. Materialele romane de la *Lunca Fermei* își găsesc analogii în stațiunile dacice de epocă romană, castre, așezări rurale etc. unde, pe lîngă vase tipic romane, s-au găsit și produse ale mediului autohton dacic[4]. În afara fragmentelor ceramice, suprafața respectivă mai cuprinde o însemnată cantitate de resturi de țiglărie romană, bucăți din piatră etc., provenind de la construcții antice, deranjate de lucrările agricole și răspîndite în zona înconjurătoare.

Pornind de la descoperirile de suprafață au fost trasate un număr de patru secțiuni, orientate NE-SV.

---

[3] În imediata vecinătate a punctului cercetat arheologic, în vara aceluiași an, 1974, am recuperat cîteva vase întregi celtice. Ele vor fi publicate de I. Al. Aldea. Au apărut de asemenea urme feudale, constînd din puține fragmente ceramice.

[4] D. Protase, *Problema continuității*, p. 65; Idem, *O așezare dacică de epocă romană*, în *Apulum* VII/1, 1968, pp. 229—240; M. Blăjan, *Descoperiri romane la Turdaș și împrejurimi*, *Apulum*, XI, 1973, p. 743 sq; N. Lupu, *Așezarea daco-romană de la Roșia, în ActaMN*, V, 1968, pp. 445—450; I. Glodariu, *Așezarea dacică și daco-romană de la Slimnic*, *ActaMN*, IX, 1972, pp. 119—140; N. Gudea, *O locuință rustică din epoca romană la Gornea*, *AstaMN*, X, 1973, p. 569 sq. prezentîndu-se așezările unde, alături de ceramica dacică și într-o cantitate mai mare, s-au descoperit multe din tipurile de vase romane provinciale.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

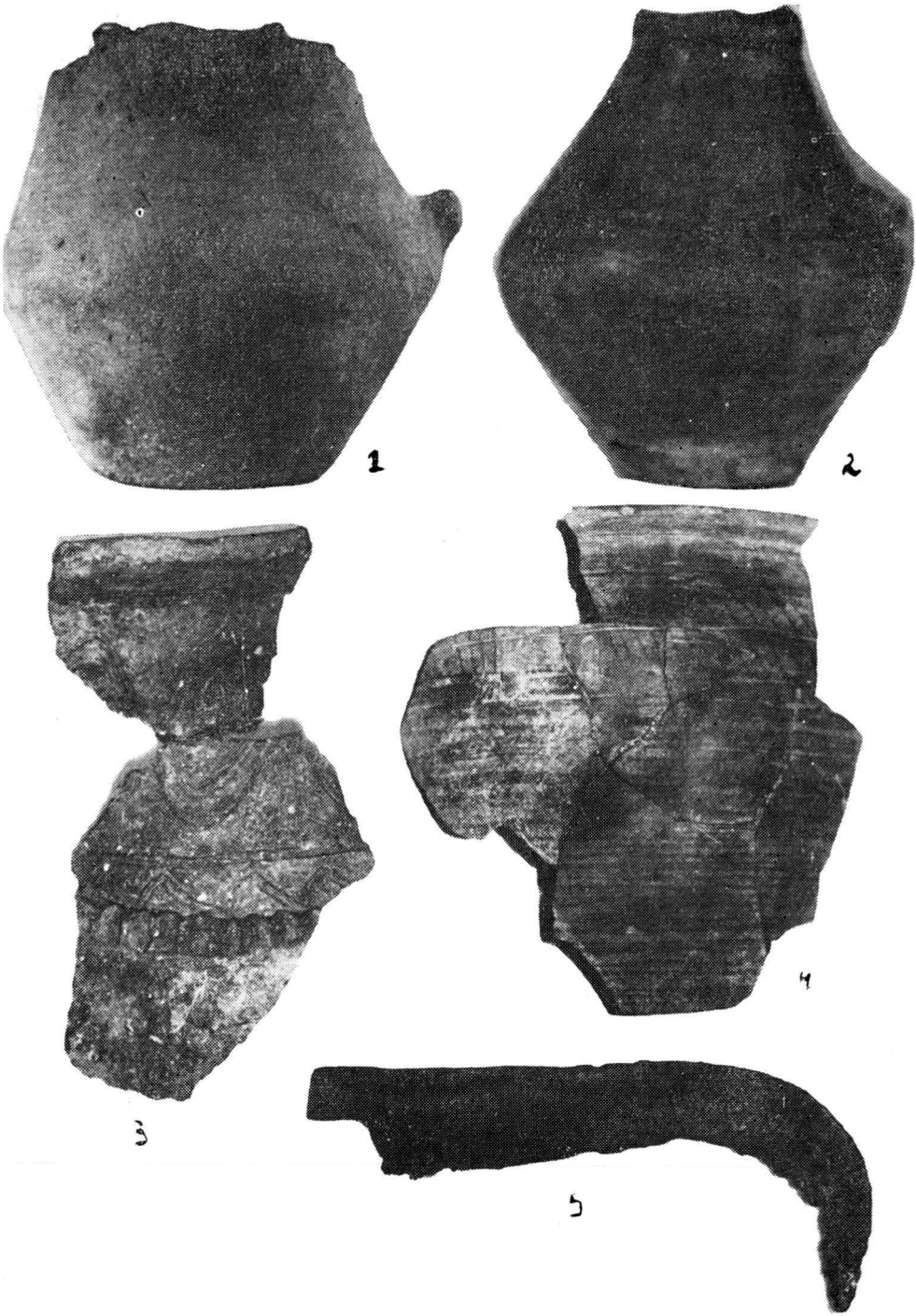

Pl. XXXIII. Materiale arheologice recuperate din groapa de nisip.

Pl. XXXIII—XXXVIII între p. 96—97.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

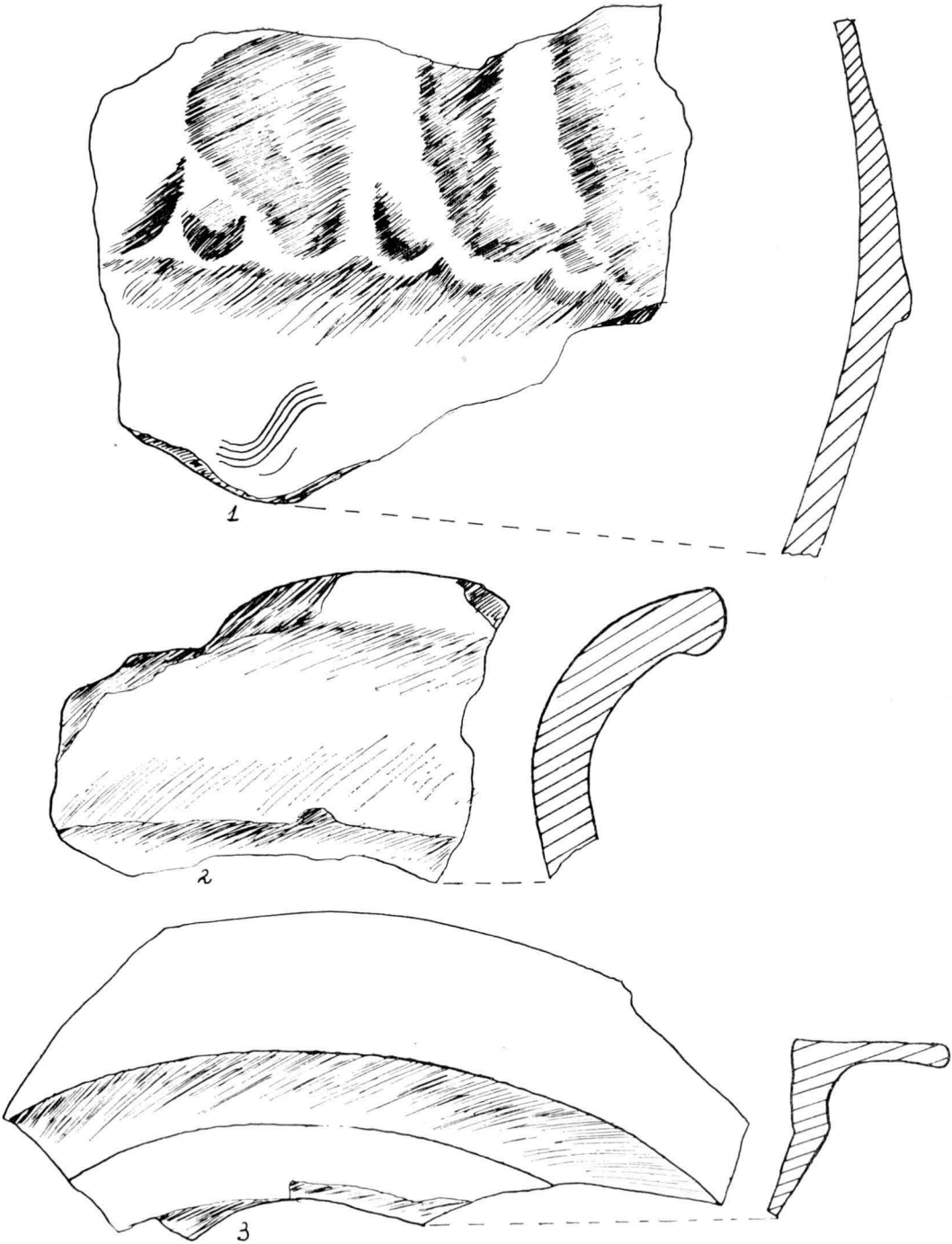

Pl. XXXIV. Materiale dacice culese prin cercetări de suprafaţă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

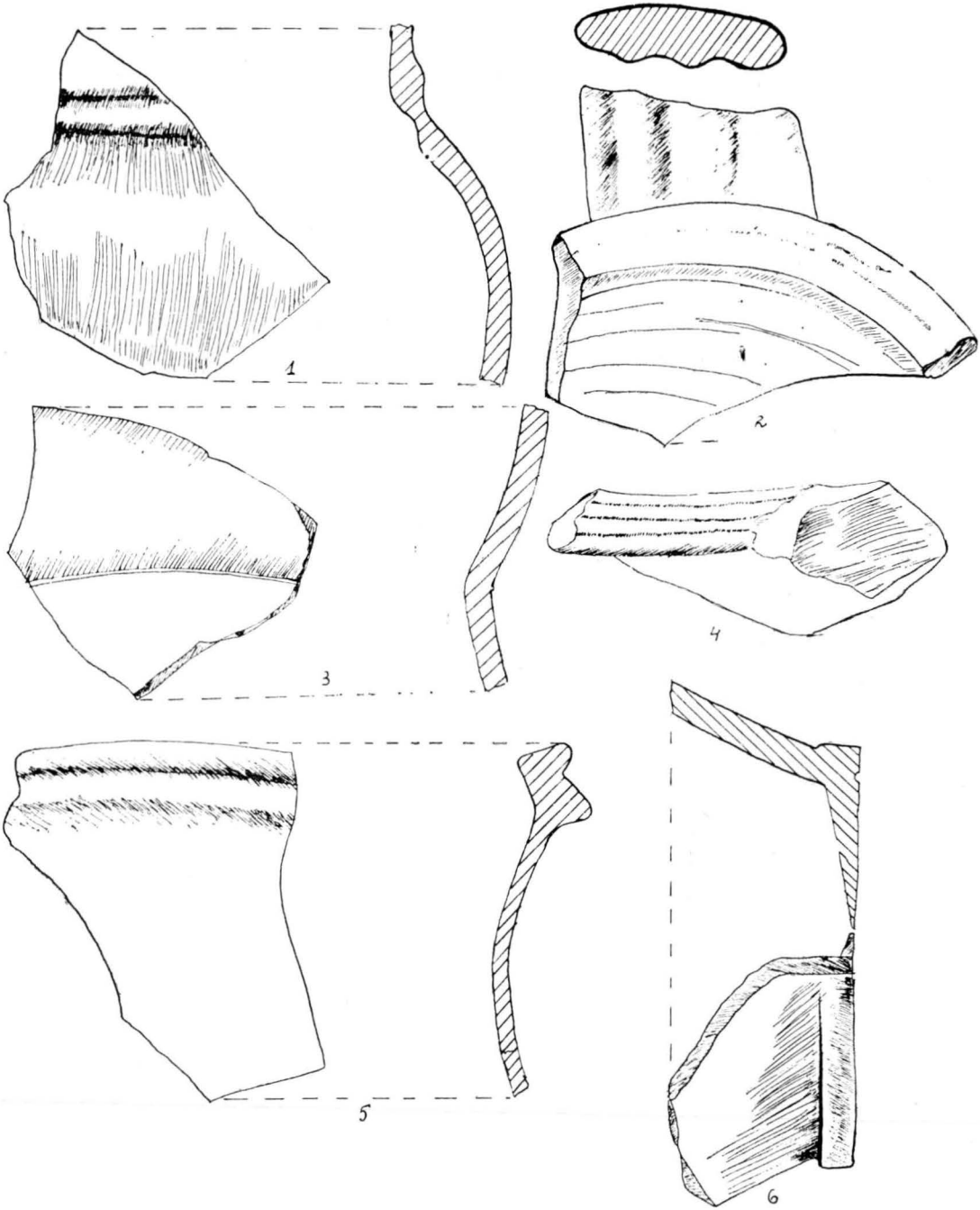

Pl. XXXV. Fragmente romane din categoria roșie cărămizie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

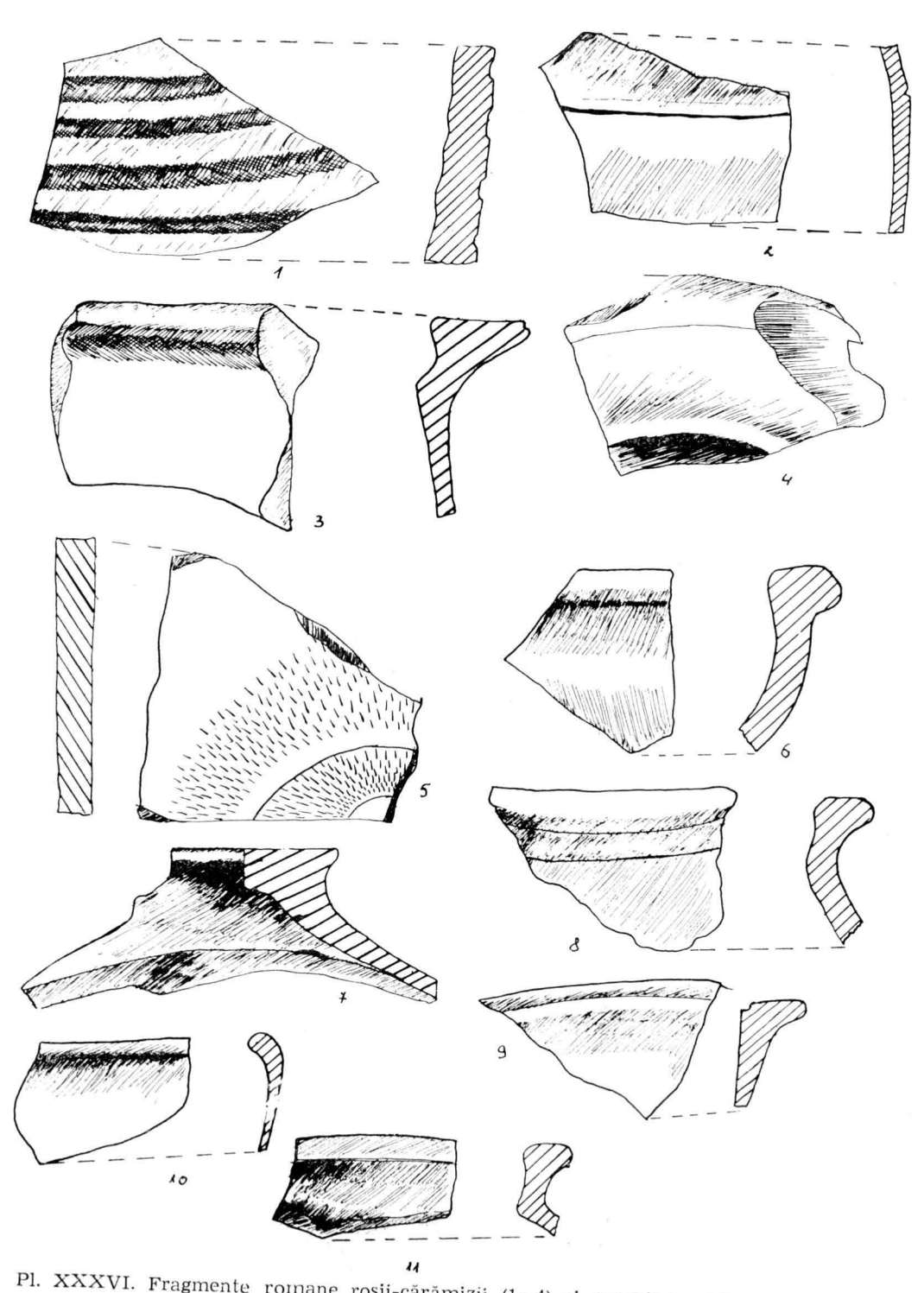

Pl. XXXVI. Fragmente romane roșii-cărămizii (1—4) și cenușii-negricioase (5—11).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

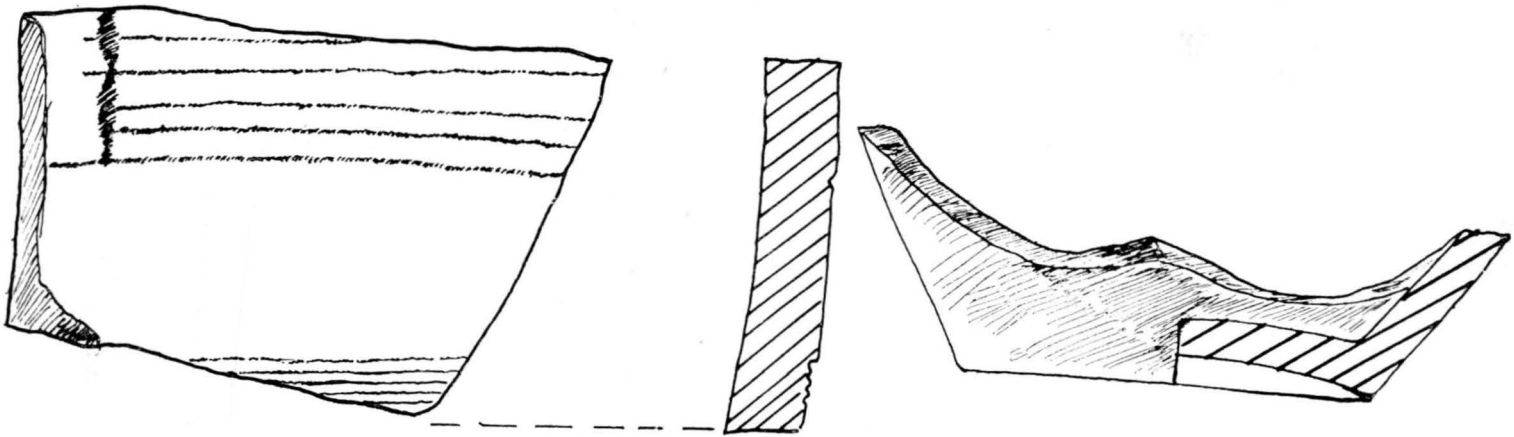

Pl. XXXVII. Fragmente cenuşii-negricioase.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmuresi.ro

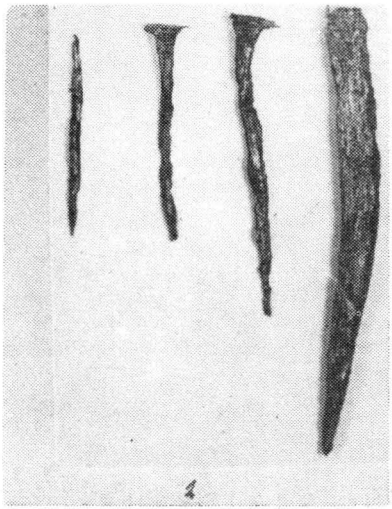

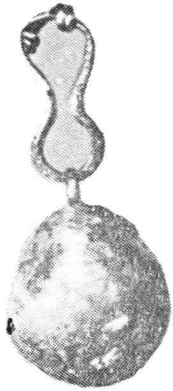

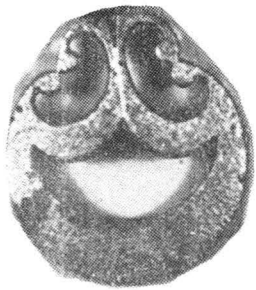

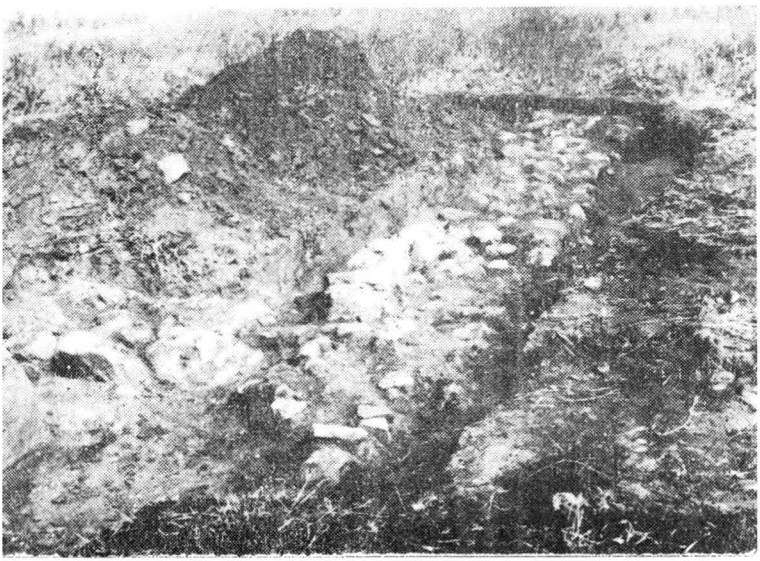

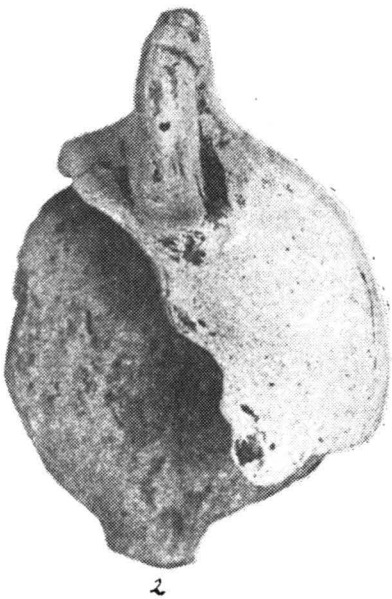

Pl. XXXVIII. *a*. Obiecte din fier (1) și bronz (3—4).

b. Vedere de ansamblu a fundației romane din S_3 (1) și opaiț întregibil (2).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ca o remarcă generală s-a constatat că stratul de cultură, în exclusivitate roman[5], se găsește la adîncimea de aproximativ 0,20 m, continuînd pînă între 0,40—0,60 m, după care urmează un strat compact de nisip și pămînt galben, virgin. Faptul nu ne miră, cîtuși de puțin, avînd în vedere alte descoperiri din aceeași epocă, din Transilvania, în care nu s-au putut face lucrări de stratigrafie[6] și, în al doilea rînd, în legătură cu așezarea noastră, poziția ei lîngă Mureș, a dus la continua spălare a solului, apele revărsate subțiind terenul cu strat de cultură și depunînd, în locul acestuia, nisip aluvionar. Apare ca explicabilă inexistența unui strat de cultură propriu-zisă în secțiunile S1 (dimensiuni 15×1 m) și S4 (6×1 m) unde, cu excepția unor fragmente sporadice de țiglărie romană, sesizate în porțiuni izolate, la adîncime de 0,20—0,70 m, nu au apărut indicii care să precizeze eventuale construcții, păstrate *in situ*.

Paralel cu S1 a fost trasată o altă secțiune, S2, la 13 m spre vest, cu dimensiunile de 5,40×1 m și aceeași orientare geografică. Din punct de vedere stratigrafic situația este foarte clară: deasupra solului galben-nisipos este așezat stratul de cultură roman cu grosimea de 0,40 m. Secțiunea 2 a permis, în 1974 descoperirea celor mai multe piese arheologice. Ceea ce predomină, aici, este ceramica provincială, împărțită în două categorii: a) produse de culoare roșie; b) ceramică cenușie-negricioasă, aspră la pipăit.

În privința tipurilor din prima categorie, au apărut vase de provizii de formă bombată, cu pereții groși, oale de dimensiuni mici, acoperite cu un strat de firnis de culoare portocalie și roșie (planșa XXXV/1, 3-4; pl. XXXVI/2), căni fragmentare cu buza răsfrîntă și porțiuni din toartă (pl. XXXV/2) etc. Decorul acestei categorii ceramice prezintă, cu predilecție, caneluri aflate pe pereții vaselor, în zona buzei sau pe întreg peretele (pl. XXXVI/1), fie pe buza răsfrîntă a cănilor (pl. XXXVI/2, 4-5).

Ceramica cenușie-negricioasă, cu aspect zgrunțuros, este mai redusă din punct de vedere cantitativ. Se remarcă, totuși, capacele de urne din pastă cu impurități (pl. XXXVI/7) răspîndite și în restul așezărilor rurale romane sau daco-romane cercetate, prin săpături sistematice, apoi străchini cu perete drept și buză interioară (pl. XXXV/10), vase de tip bitronconic-rotunjit cu buza răsfrîntă și fund plat (pl. XXXVI/8-9; XXXVII a, 1). Semnalăm, în încheiere apariția unui fragment dintr-o cupă terra sigillata (pl. XXXVI/4), a unui fund de farfurie — terra ni-

[5] În nici una din cele patru secțiuni trasate în 1974 nu au apărut alte materiale. Urmele dacice și feudale le-am sesizat doar prin cercetări de suprafață.
[6] Vezi N. Lupu, *op. cit.*, pp. 445—450.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

gra — cu puncte incizate (pl. XXXVI/5) și o buză de castron, negru, îngrijit lucrat (pl. XXXVI/6).

În afara ceramicii au apărut și obiecte din metal. Cuiele și piroanele din fier, utilizate la diverse construcții, au forma și dimensiunile pieselor similare din toate așezările romane. Aspectul agrar-economic al stațiunii este ilustrat de descoperirea unui interesant pond, piesă destul de rar semnalată în așezările intracarpatice[7]. Avînd același rol ca și cel al monedelor, pondurile din toate timpurile reprezentau greutatea obiectelor. Fără a fi identic cu nici unul din pondurile din Dobrogea, mai bine cunoscute, și atribuite, în speță, grecilor și romanilor, pondul de la Blandiana este lucrat din plumb, are o formă ovală și este lipsit de orice indiciu în legătură cu valoarea metrologică. La partea superioară printr-un inel de bronz are introdus dispozitivul de fixare pe balanță, constînd dintr-o sîrmă de bronz cu capetele răsucite. Dimensiunea: plumbul — 3 cm, dispozitivul de fixare — 3,5 cm, greutatea — 0,250 kg.

Din bronz este lucrată și aplica ovală (dimensiuni 6×5 cm), decorată cu ornamente perforate în formă de semilună. Pe partea opusă sînt aplicate, în triunghi, trei nituri, dovadă că aplica putea servi și drept cataramă. Piesa este identică, pînă la detaliu, cu o aplică descoperită în castrul roman de la Răcari, publicată, cu ani în urmă, de D. Tudor[8]. În final menționăm și o fibulă fragmentară, de formă semicirculară, partea inferioară (regiunea acului) nefiind recuperată.

Trasarea unei noi secțiuni (S/3) cu dimensiunile inițiale de 6×1 m, situată la 19,50 m este de S/1, a dus la descoperirea fundației unei construcții, eventual locuință, sau complex de clădiri (?), dezvelită parțial. La adîncimea de 0,15 m față de nivelul actual de călcare, în carourile 1—3, din partea de nord a secțiunii, a fost prinsă substrucția în discuție, alcătuită din blocuri din piatră de rîu, de mărimi variabile (0,10—0.60 m), prinse cu mortar. În apropierea fundației, cercetările de suprafață au identificat multe blocuri identice, provenind fie de la fundația respectivă, fie de la alte construcții antice distruse de lucrările agricole. Urmărirea zidului a dus, cum era și normal, la prelungirea capătului nordic al secțiunii cu încă 3,50 m, încît la încheierea sondajului substrucția

[7] Pentru ponduri a se vedea C. Moisil, *Ponduri inedite din Histria, Callatis și Tomis*, în *SCN*, I, 1957, pp. 247—295; C. Preda, *Ponduri antice inedite de la Callatis și Tomis*, *SCN*, I, pp. 297—304; H. Nubăr, *Un nou pond de la Callatis*, *SCN*, II, 1958, pp. 367—370; C. Preda, *Contributions à l'etude du système ponderal d'Histria*, *Dacia*, N.S., II, 1958, pp. 451—461; idem, în *SCIV*, XV, 1974, 1, pp. 53—57.

[8] D. Tudor, *Castra Daciae Inferioris (VIII), Săpăturile lui Gr. Tocilescu în castrul roman de la Răcari*, *Apulum*, V, 1965, p. 247, fig. 7, nota 57.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

era prinsă pe 7 m lungime. Grosimea zidului este variabilă — 0,50 m la partea sudică și 0,80 m în capătul nordic, pînă unde a fost dezvelit în 1974. Deschiderea unei casete de 1,10×1 m, în peretele vestic a permis prinderea unui colț al locuinței, păstrat in situ, pe distanța de 0,80 m. Între materialele arheologice găsite deasupra zidului s-au identificat fragmente de țigle și olane, provenind din partea superioară a construcției, pereți de vase și un opaiț întregibil, fără ștampila meșterului.

*

* *

Sondajul de la *Lunca Fermei* a dus la identificarea, după toate probabilitățile, a unei noi așezări rurale, cu aceleași trăsături ca și așezările similare din Transilvania[9], situată lîngă drumul ce unea capitala provinciei, Ulpia Traiana, cu marele centru urban Apulum[10]. În actualul stadiu al cercetărilor și descoperirilor—material ceramic, din metal, urme de construcții din piatră — nu ne putem pronunța asupra unor probleme, cum ar fi, bunăoară, întinderea stațiunii, limitele cronologice ale funcționării etc. Ceea ce se poate afirma cu siguranță este faptul că săpăturile din 1974 vin să confirme arheologic informațiile mai vechi, strînse în *Tabula Imperii Romani*[11], în privința așezărilor romane, risipite în stînga și dreapta Mureșului, în zona actualelor localități Vințul de Jos și Blandiana.

Continuarea cercetărilor la noul punct de interes arheologic, preconizate în viitorul apropiat, vor aduce noi dovezi despre intensitatea locuirii văii Mureșului, în epoca cînd teritoriul nord-dunărean era încadrat în hotarele, istoria și politica Imperiului Caesarilor.

---

[9] D. Protase, *Observații în legătură cu așezările rurale din Dacia romană*, *ACtaMN.*, V, 1968, pp. 505—511.

[10] Porțiuni din acest drum roman au fost identificate deasupra comunei Blandiana, coborînd probabil pe malul Mureșului. Cf, *SCIV*, V, 1954, 1—2, pp. 224—225.

[11] *TIR*, L. 34, Budapest, 1968, s.v. Blandiana (Vințul de Jos), p. 37; D. Tudor, *Orașe*, pp. 135—136 (cu bibliografia mai veche).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

LE SONDAGE ARCHÉOLOGIQUE DE BLANDIANA (DEP. D'ALBA)

(Résumé)

On présente, au commencement, quelques matériaux archéologiques de facture dacique et romaine, découverts fortuitemment dans un fossé de sable, à la rive gauche du Mureș, près de la localité de Blandiana, au lieu dit Lunca Fermei.

L'apparition de ces produits a detérminé l'initiation d'un sondage archéologique, pendant l'automne de 1974, á la suite duquel on a depisté une site romaine au caractère rural, située sur la route entre la capitale de la Dacie romaine, Ulpia Traiana et le grand centre urbain d'Apulum. En étant pour le moment au commencement des recherches, on ne peut pas établir l'étendu de la site, ses limites chronologiques, l'appartenance ethnique des habitants etc.

Les matériaux découverts dans deux sections sont seulement des fragments céramiques romains provinciaux, des objects en métal, dont le plus intéressant est un pondus de plomb, qui a 0,250 kg.

Cette nouvelle site, dont les futures recherches vont le définir, confirme la densité des habitations dans la zone d'ancien Apulum, pendant la période romaine (106—271/272 n.e.).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

TOPOGRAFIA CASTRULUI LEGIUNII V MACEDONICA DE LA POTAISSA ŞI A ZONELOR ÎNVECINATE

ANA HOPÂRTEAN

Oraşul Turda, străveche şi importantă aşezare, o depresiune înconjurată de dealuri, s-a dezvoltat în lunca fertilă a rîului Arieş, în punctul în care se lărgeşte după ce a scăpat de cleştele munţilor Apuseni. Datorită bogatului material roman, găsit pe teritoriul său încă din secolul al XVI-lea, fie în urma descoperirilor fortuite, fie cu ocazia diferitelor lucrări agricole, de construcţii sau de canalizări, Turda este bine cunoscută în literatura de specialitate[1].

Obiectele ieşite la suprafaţă, ca: inscripţii, sculpturi, materiale arhitectonice, cărămizi, ţigle, ceramică, obiecte din os sau din bronz, monede romane (republicane, imperiale, postaureliene), indică o vie şi bogată activitate economică şi socială a Potaissei, precum şi o intensă circulaţie monetară, o continuitate de viaţă socială, permanenţa populaţiei locale.

Din lipsa unor săpături arheologice sistematice, cele mai multe şi mai valoroase vestigii s-au distrus sau au devenit proprietatea colecţionarilor particulari, dintre care amintim pe J. Kemény din Luncani şi I. Téglás din Turda, sau a pseudocolecţionarilor, a negustorilor de antichităţi. Alte piese au luat calea străinătăţii îmbogăţind colecţiile muzeelor din Viena şi Budapesta, sau a unor muzee din ţară (Cluj-Napoca, Aiud, Tîrgu Mureş, Sibiu, Bucureşti etc.).

Din anul 1951 un mic număr de piese se păstrează în colecţiile Muzeului de istorie din Turda.

În lucrarea de faţă vom încerca o sistematizare a cercetărilor efectuate şi a informaţiilor rămase în literatura de specialitate, a săpăturilor arheologice organizate ale celor două campanii: — cea din anul 1958 şi — cea dintre anii 1971—1975, a informaţiilor culese cu ocazia supravegherii lucrărilor de construcţii din diferite puncte ale oraşului.

---

[1] Bibliografia privitoare la descoperirile arheologice din Turda este strînsă în articolul *Turda* din *Repertoriul arheologic al României*, manuscris.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Zona arheologică a Potaissei se întinde pe un teritoriu de 3×3 km și, pentru că este foartă vastă, în lucrare ne vom ocupa de punctul arheologic cel mai important, *Dealul Cetății* sau *Cetatea,* cum îi spun localnicii, precum și de zonele aferente:

— versantul de nord cu străzile: Traian, Dr. I. Rațiu, Alecsandri;

— versantul de est cu străzile: E. Varga, Romană, Aroneanu;

— versantul de sud cu cele două puncte importante: *Valea Sîndului-Dealul Zînelor* și cu străzile: Cheii, P. Cerna, Morii;

— versantul de vest.

I. Dealul cetății

Pe platoul acestui deal, situat în partea de sud-vest a orașului, cuprins între Valea Rachișului și Valea Sîndului, afluenți ai Arieșului, a fost amplasat castrul Legiunii V Macedonica[2], după transferarea ei de la Troesmis, stabilindu-i-se ca garnizoană Potaissa, punct strategic pe drumul roman imperial care lega provincia Dacia de restul imperiului. Cu zona auriferă a munților Apuseni, legătura se făcea pe drumul ce urma cursul rîului Arieș[3].

Legiunea a fost însoțită de un puternic aflux de populație militară și civilă care a format canabac, orașul de la poalele dealului castrului și a teritoriului învecinat, peste care s-a suprapus în cea mai mare parte actualul oraș.

Prin prezența și activitatea ei în vicus-ul Potaissensis, așezarea de pe malul stîng al Arieșului, devine într-un timp foarte scurt centrul militar-politic al Daciei Porolissensis, un însemnat punct al vieții romane și al romanizării, cu o populație numeroasă, care în secolele II—III poate să ajungă la 15 000—20 000 de locuitori[4]. În timpul cît a staționat la Potaissa (167—271), legiunea a desfășurat o vastă activitate, nu numai în domeniul militar, ci și în cel constructiv, lăsînd pe platoul de pe *Cetate* grandioasele construcții ale castrului, iar după retragerea armatei și a administrației romane în sudul Dunării se va stabili în vechiu-i castru de pe malul drept al fluviului, Oescus.

---

[2] Legiunea V Macedonica a fost adusă la Potaissa între anii 166—167 sau 167—168; vezi: Ritterling, *Legio,* în *RE,* XII, col. 1578—1579; C. Daicoviciu, *Potaissa,* în *RE,* XII, 1, col. 1014—1020; B. Orbán, *Torda város és környéke,* Budapest, 1889, pp. 40—44; I. Téglás, *Arch Ért.,* XXIV, 1904, pag. 249 și 412; V. Christescu, *Viața militară,* pp. 130—131, 173—174.

[3] I. I. Russu, *Descoperiri arheologice la Potaissa,* în *AISC,* III, pp. 326—331.

[4] M. Macrea, *Viața în Dacia,* pp. 129 și 409.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Spre deosebire de castrul Legiunii XIII Gemina de la Apulum (cel mai vechi castru de legiune din Dacia romană, peste care s-a suprapus în întregime cetatea medievală, fiind complet distrus), castrul Leg. V Macedonica de la Potaissa este singurul din România (și printre puținele din Europa), care se mai poate cerceta, deoarece este teren arabil, platoul său fiind accesibil săpăturilor arheologice.

Castrul avea o formă dreptunghiulară neregulată, orientat cu laturile lungi în direcția N-NE și S-SV. Dimensiunile laturilor diferă ca măsurători, între cele efectuate de K. Torma[5], în anul 1870 și de I. H. Crișan[6], în anul 1958, care le dau astfel:

K. Torma:	*I. H. Crișan:*
Latura de sud de 569 m	Latura de sud de 562 m
Latura de nord de 573 m	Latura de nord de 575 m
Latura de est de 383 m	Latura de est de 410 m
Latura de vest de 376 m	Latura de vest de 410 m
cu o suprafață de 216 980 mp	cu o suprafață de 229 389,7 mp

În ambele cazuri, măsurătorile au fost făcute numai la suprafață, fără săparea zidului de incintă. Desigur că numai după efectuarea săpăturilor sistematice de dezvelire a laturilor castrului, a zidului de incintă, se vor putea stabili cu precizie dimensiunile exacte ale laturilor.

Deși nu avea date certe, Th. Mommsen afirmă că la Potaissa exista încă de pe timpul lui Traian, *castra stativa*[7], ceea ce ar fi fost posibil, avînd în vedere așezarea ei, ocupată, probabil, între anii 107—108 de *cohors I. Flavia Ulpia Hispanorum milliaria civium Romanorum equitata*, angajată să lucreze porțiunea de drum Potaissa-Napoca, indicată de miliarul de la Aiton[8]. Tot acest istoric, cu ocazia călătoriei în Transilvania pentru strîngerea materialului necesar corpusului la care lucra (CIL), stabilește identitatea Potaissei cu Turda, pe baza aceluiași miliar și a distanței dintre cele două așezări, apropiată de cea de azi. În ceea ce privește toponimicul, după cucerirea Daciei de către romani, a fost preluat de noii stăpînitori, fapt ce rezultă din inscripții, redat fie în întregime, fie abreviat.

[5] Cf. B. Orbán, *op. cit.*, p. 42.
[6] I. H. Crișan, *Șantierul arheologic Turda*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 432.
[7] *CIL*, III, p. 172.
[8] *CIL*, III, 1627; C. Daicoviciu, *op. cit.*; miliarul de la Aiton aflat la Cluj, în timpul celui de-al doilea război mondial a dispărut.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pe baza cărămizilor descoperite pe castru cu ștampila L. XIII Gemina[9] (în anul 1895), deducem că după plecarea cohors I Flavia Ulp. Hisp. mil. civ. R.e. din Potaissa, paza așezării a fost încredințată unor detașamente ale acestei legiuni, a cărei autoritate se întindea asupra întregului teritoriu al Daciei Superior, iar pe caza cărămizilor ștampilate Ex. D. P[10], descoperite tot în anul 1895, constatăm că după anul 167, L. V Macedonica de la Potaissa, împreună cu trupele auxiliare grupate în jurul ei, comandate de legatul legiunii, formau nucleul armatei Daciei Porolissensis (Exercitus Daciae Porolissensis).

În secolul al XVI-lea și al XVII-lea se mai păstrau porțiuni din zidul de incintă, pe distanțe destul de mari, precum și clădiri surpate în interior, mai ales în apropierea porții de nord. Toate acestea au mai putut fi văzute prin anii 1593 și 1604 de către umanistul Șt. Zamosius[11], care face o frumoasă descriere veridică a porții de nord a castrului: „De altfel vremea îndelungată n-a putut să șteargă amintirea coloniei romane Salinum (se referă la Potaissa n.n.) în așa măsură încît să nu rămină ruinele ei pe sprînceana colinei de deasupra orașului și să nu ne lase și nouă o mărturie despre așezarea vechiului oraș, dispus în formă de pătrat și despre frumusețea lui. Din impozanta lui ruină se mai poate vedea edificiul porții așezată pe latura de miazănoapte. Această poartă este zidită din mari blocuri pătrate, simetrice, așezate unul peste altul, cu frontonul boltit în semicerc, avînd tot zidul de ambele părți nimicit de dintele vremii. Numai pietrele uriașe își susțin ruina lor, gata să se prăbușească, dacă nu s-ar sprijini una pe alta. Căci nu numai tencuiala din afară, cu care odinioară a fost acoperit și îmbrăcat, ci și varul dinlăuntru . . . În vîrful acestei porți se vede, adăugat pentru cumpănirea întregului arc, un bloc în care a fost săpată o statuie înaltă de un cot, care înfățișează fie chipul lui Jupiter, fie cel al lui Marte, fie al Minervei: din pricina vitregiei timpului, nu mai poate fi deosebită zeitatea, căci scutul ce se vede aici poeții îl atribuie de obicei acestor trei zeități. Acel chip cioplit ține în dreapta un scut ce ajunge pînă jos în dreptul picioarelor, iar pe el se vede capul Gorgonei acoperit cu șerpi, ceea ce odinioară se distingea limpede; acum însă ochii privitorului abia mai pot s-o urmărească printr-o umbră de bănuială. Acest arc, cu adevărat vrednic de amintire și strălucit monument al anti-

[9] *CIL*, III, 8065, 10, 22 a; *RE*, XII, col. 1719; I. I. Russu—Z. Milea, *Materiale epigrafice și sculpturale în Muzeul raional Turda*, în *ProblMuz.*, Cluj, 1964, p. 23, nr. 11 a, b, c și p. 24, fig. 11 e.

[10] I. I. Russu—Z. Milea, *op. cit.*, p. 25, nr. 12 a.

[11] Despre activitatea arheologică și epigrafică a lui Șt. Zamosius vezi I. I. Russu, *Contribuția lui Zamosius la epigrafia Daciei*, în *ActaMN*, III, pp. 437—449.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

chităţii, care te miri cum de 1 500 ani, nici nu s-a prăbuşit de la sine, nici n-a fost răsturnat de mîna barbarilor; a fost (precum văd eu) lăsat de către soartă — ca un semn pe care să-l privească această provincie (Transilvania)".

Poarta de nord a mai stat în picioare o perioadă de timp, cam o jumătate de secol, prăbuşindu-se definitiv în anul 1657, iar statuia ei a mai fost văzută de J. F. Neigebaur, în anul 1847, în colecţia lui J. Kemény, de unde a dispărut în timpul evenimentelor anului 1848. Din mijlocul laturii au fost scoase cărămizi şi ţigle cu ştampila LVM, cu diferite forme de scriere, pavaje de mozaic, ziduri şi blocuri de piatră răzleţe, vase, un capitel, inscripţii de clădiri. Dintre acestea, redăm pe cele mai importante, inscripţiile:

— în anul 195 este pusă una cu ocazia ridicării unei clădiri, de către Septimius Severus[12], prin grija legatului legiunii T. Claudius Claudianus[13], clădire pe care o dă în dar legiunii ca recompensă pentru ajutorul dat în lupta sa pentru putere (planşa XXXIX).

Alte favoruri de care beneficiază vicus-ul Potaissensis din partea împăratului sînt: — rangul de municipium, fapt care se vede dintr-o seamă de inscripţii, în unele apărînd chiar cu epitetul imperial[14], iar la puţină vreme, cel de colonia, pe timpul lui, sau al lui Caracalla, titlu avut numai de Sarmizegetusa, Napoca, Apulum şi Potaissa[15]; — pe timpul lui Gordianus III a fost pusă o inscripţie, copiată de Zamosius, pe la începutul secolului al XVI-lea, considerată falsă de Th. Mommsen[16], reexaminată de prof. I. I. Russu[17], care o consideră autentică. Ea atestă existenţa unei *basilica leg(ionis) V M (acedonicae)*, locul în care trupa făcea exerciţii pe vreme rea, la adăpost de frig, vînt, o asemenea clădire putînd fi necesară dacă ţinem seama de clima rece a acestor locuri;

— prin anii 259—260 este pusă o inscripţie de un legatus legionis Donatus[18], dedicată zeului asirian Azizus din Edessa, cu ocazia terminării unui templu, în sănătatea împăraţilor Valerianus şi Gallienus.

Din asemenea inscripţii aflăm nu numai numele împăraţilor pe timpul cărora sînt puse, numele unor legaţi ai legiunii, ci şi faptul (ultima),

---

[12] *CIL*, III, 14479.

[13] *CIL*, III, 905.

[14] C. Daicoviciu, *Contribuţii la syncretismul religios în Sarmizegetusa*, în *AISC*, I/2, p. 61, 1 a, b.

[15] M. Macrea, *op. cit.*, pp. 134—135.

[16] *CIL*, 38; I. I. Russu, *op. cit.*, în *ActaMN*, III, pp. 444—445.

[17] I. I. Russu, *Istoricul Zamosius şi informaţiile sale despre Clujul antic*, în *Problmuz.*, 1960, pp. 217—218; idem, *Note epigrafice. Inscripţii „false" din Dacia care sînt autentice*, în *ActaMN*, I, p. 479/3.

[18] *CIL*, III, 875.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

că în tabloul divinităţilor venerate la Potaissa de către populaţia militară şi civilă, pe lîngă cele clasice sînt zeităţile de origine orientală. Aceasta dovedeşte eterogenitatea populaţiei Potaissei, fapt atestat de Eutropius care spune că Traian a adus în Dacia mulţimi „ex toto orbe Romano". Tot pe latura aceasta, în anul 1950, cu ocazia construirii unor bazine de apă, s-au descoperit urme de ziduri groase de 1,25 m, blocuri mari de piatră, cărămizi şi ţigle, monede etc.

Poarta de est care se mai vedea încă în anul 1712 a fost săpată în anul 1841, de unde a ieşit un frumos relief cu banchet funebru, care, după ce a început opera nefastă de dislocare a castrului, din partea populaţiei civile şi a autorităţilor locale, transformînd castrul într-o „minunată" carieră de piatră, cu material gata fasonat (acţiune care atinge apogeul în secolul al XIX-lea), a stat multă vreme încastrată în zidul interior al tribunalului din Turda[19], acum la muzeu (planşa XXXIX).

În anul 1865, B. Orbán a observat pe toată întinderea valului înţelenit forma unui dig lat de 4 m, acoperind zidul de incintă, înconjurat de un şanţ ce mergea paralel cu zidurile, de jur-împrejur, iar la mijlocul laturii a observat locul porţii în nişte adîncituri din care s-au scos blocurile de piatră. La colţurile castrului erau nişte ridicături sub formă de movile, care ar fi indicat bastioanele.

II. Versantul de nord

Cu străzile: Traian, dr. I. Raţiu, Alecsandri, zonă în care sînt menţionate numeroase descoperiri din epoca romană.

În anul 1948, în str. Traian, nr. 3 a fost descoperit, în dărîmăturile casei avariate de bombardament în timpul celui de-al doilea război mondial, un altar votiv închinat divinităţii de origine frigiană, Sabazius[20], zeu foarte adorat în zonele balcanice ale imperiului, numele dedicantului fiind ipotetic, probabil un soldat al legiunii V Macedonica; în anul 1934, un capitel ionic[21], monede etc.

În anul 1847, în str. dr. I. Raţiu, nr. 44 s-a descoperit un altar votiv publicat de J. F. Neigebaur[22], un fragment din stela funerară a lui

[19] I. Mitrofan—L. D. Ţeposu, *O aedicula funerară de la Potaissa*, în *ActaMN*, VII, pp. 533—534, fig. 3.
[20] I. I. Russu, *Descoperiri şi achiziţii ale Muzeului raional Turda*, în *Act Muz.*, 1955, pp. 102—103.
[21] I. I. Russu, *op. cit.*, în *AISC*, III, 1941, p. 323, fig. 5.
[22] J. F. Neigebaur, *Dacien*, 1851, p. 206, nr. 46.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

M. Ulpius Vitalis[23], două capitele[24], monede, iar în dreptul liceului nr. 2, cu ocazia unor lucrări de canalizări, s-au descoperit vase romane. În anul 1973, în colțul format cu str. Alecsandri au fost descoperite fragmente de inscripții și sculpturi (planșa XXXIX).

III. Versantul de est

Cu străzile: E. Varga, Aroneanu, Romană.

Primele semnalări de substrucții de clădiri cu notarea apariției lor în str. E. Varga au fost făcute de B. Orbán și I. Téglás[25].

În vara anului 1952, cu ocazia construirii școlii generale nr. 3, din șanțurile fundamentului, amplificate în anul următor, au ieșit la iveală aproximativ 300 piese romane.

De la început s-a dat peste vestigiile unei construcții din care s-au surprins *in situ* cîteva elemente: o bază de coloană[26], iar spre latura S-E a gropii, un fus de coloană, un capitel doric. În marginea N-V a gropii la adîncimea de 0,50—1 m, substrucții de piatră și cărămidă. În partea de N-E a săpăturii, s-au găsit 23 ace de os pentru păr, un vîrf de lance, o divinitate feminină foarte deteriorată, 28 monede din bronz și argint. Numărul mare de ace din os descoperite pe un spațiu restrîns, ar putea explica existența unei *officina*[27] sau *taberna* unde se confecționau și se vindeau, iar după simplitatea confecționării se poate deduce că femeile care le foloseau făceau parte din straturile sărace ale populației.

În anul 1936, în str. Aroneanu, în grădina casei cu nr. 10, cu ocazia lucrării pămîntului pentru plantarea viței de vie s-a descoperit un coronament de altar funerar, primul de acest fel la Potaissa[28], monede.

În anul 1954, în str. Romană, la nr. 49, s-a descoperit un altar votiv dedicat lui Silvano Domestico[29], o divinitate romană din cele mai populare și mai adorate dintre toate zeitățile, mai ales în mediul rural, datorită funcției sale de protector al casei și avutului gospodăresc, o lucernă cu

---

[23] I. Téglás, *ArchÉrt.*, XXXV, 1915, p. 46, fig. 2.

[24] Z. Milea—M. Bărbulescu, *Capiteluri romane din Potaissa*, în *ActaMN*, IX, p. 483.

[25] B. Orbán, *op. cit.*, pp. 49—50; I. Téglás, *ArchÉrt.*, XXIV, 1904, pp. 250—251.

[26] I. Țigăra, *Cercetări și descoperiri ale Muzeului raional Turda*, în *Activ Muz.*, II, p. 94, fig. 6.

[27] *Idem*, p. 98.

[28] Z. Milea, *Un coronament de altar funerar descoperit la Potaissa*, în *SCIV*, 1973, 3 pp. 539—540; M. Jude—C. Pop, *Monumente sculpturale romane în Muzeul de istorie Turda*, *ActaMN*, X, 1973, p. 16, nr. 23, pl. XIII/1—3.

[29] I. I. Russu—Z. Milea, *op. cit.*, p. 19.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

marca de olar FORTIS[30], în anul 1969, cu ocazia efectuării unui șanț pentru conducta de gaz metan au fost surprinse ziduri de construcții din piatră, monede, obiecte din bronz. Dintre acestea, cea mai valoroasă este statuia lui Mars[31], din bronz, aparținînd celei de-a doua jumătăți a secolului al II și începutul secolului III (planșa XXXIX).

IV. Versantul de sud

Cu punctele cele mai însemnate: *Valea Sîndului — Dealul Zînelor* și cu străzile: Cheii, P. Cerna, Morii.

Valea Sîndului este o zonă foarte bogată în materiale romane, care desparte *Dealul Cetății* de *Dealul Zînelor*.

În anul 1960, la km 1,4, cu ocazia lucrărilor de construire a liniei ferate pentru transportul pietrii la fabrica de ciment, au fost descoperite următoarele materiale romane: un frumos vas *terra sigillatta*[32] din pastă fină, glazurată, două capitele dorice[33], o statuie feminină din piatră calcaroasă[34], altare votive[35], dintre care cel mai important este cel pus de centurionul LVM Cassius Vitalis[36], din care rezultă că între anii 197—199, una din acțiunile militare la care a participat legiunea a fost expediția partică (planșa XXXIX).

În tomna anului 1968, în punctul în care varianta nouă a șoselei naționale traversează Valea Sîndului și linia ferată, cu ajutorul unor elevi de la școala generală nr. 3, a fost descoperit un altar votiv dedicat lui Silvanus, ridicat de Aurelius Viator, *scriba*[37] — secretar al municipiului septimian Potaissa. Menționăm această epigrafă pentru faptul că atestă pentru prima dată această funcție la Potaissa și al doilea din Dacia, primul fiind cel descoperit la Sarmizegetusa. Tot de aici provin monede.

Dealul Zînelor este alt punct arheologic important pentru istoria veche a așezării Potaissa, situat la S de Delul Cetății, în imediata lui apropiere, între Valea Sîndului și Valea Parde (Pordei), afluenți ai Arieșului.

---

[30] *Idem*, p. 26.
[31] Z. Milea, *Mars de la Potaissa*, în *ActaMN*, VIII, 1971, pp. 577—578.
[32] H. Daicoviciu, *RömRum*, p. 290, nr. H 66, pl. 31 (*Civilta*, p. 273, nr. h 79, pl. LXVII; M. Jude—C. Pop, *op. cit.*, p. 36, nr. 1, pl. XXXIV.
[33] I. I. Russu, *op. cit.*, în *AISC*, III, pp. 319—324.
[34] I. I. Russu—Z. Milea, *op. cit.*, pp. 27.
[35] *Idem*, p. 17, fig. 1; p. 27, fig. 14.
[36] *Idem*, p. 31. *Addenda* la pp. 17—21; piesa a fost descoperită după paginarea articolului mai sus menționat.
[37] Z. Milea—M. Jude, *O nouă inscripție descoperită la Turda*, în *SCIV*, 1972, pp. 667—670.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Acest platou este asemănător cu cel al castrului, fiind intens locuit și el după cum arată descoperirile arheologice întîmplătoare, care se datoresc săpării pămîntului pentru plantarea viței de vie, a lucrărilor agricole și celor de construcții, cum e cazul celor din anul 1964 la șoseaua națională.

Cele mai vechi materiale romane descoperite aici sînt cărămizile ștampilate L XIII G[38], în anul 1954 și Ex D P[39], iar în urma muncilor agricole s-a descoperit un monument sculptural reprezentînd un banchet funebru[40].

În anul 1964, la poalele dealului s-a dat peste un cartier de pietrari[41] amintit și de B. Orbán, care aparținea acestui centru militar și meșteșugăresc (Potaissa)[42].

În partea de V a platoului, mai putem menționa un număr de 20 morminte de înhumație[43] din secolele II—III, descoperite în anul 1906, fără sicrie, cu un inventar sărac, în general, compus din cîte o monedă de bronz, un opaiț. Avînd în vedere inventarul săracăcios al acestor morminte, putem deduce că populația înmormîntată aici, avea modeste posibilități materiale. Datorită faptului că erau foarte deranjate, deducem că ele au fost jefuite încă în antichitate. Tot în acest loc, în anul 1912, într-un șanț pentru conducta de apă s-a descoperit o frumoasă piatră de mormînt, un banchet funebru, cu inscripție, a Valeriei Dula[44] precum și monede (planșa XXXIX).

Strada Cheii. În anul 1949, în fața casei cu nr. 12 s-a descoperit un altar votiv dedicat lui Jupiter de către L. Carvilius Statius; gentilicul italic Carvilius, se pare, este atestat pentru prima dată la Potaissa[45].

În anul 1964, cu ocazia lucrărilor la varianta nouă a șoselei naționale, datorită ritmului rapid în care se lucra, nu s-au putut face observațiile necesare. S-a reușit, totuși, să se salveze o parte din materialul arheologic și să se marcheze unele obiective de interes științific. Porțiunea săpată a fost de 300 m lungime și 10 m lățime. În partea de V a acestei porțiuni, în dreptul caselor din str. Cheii cu nr. 10 și 12, ale căror grădini urcă

---

[38] I. I. Russu—Z. Milea, *op. cit.*, p. 24, nr. 11 d.

[39] *Idem*, pag. 25, nr. 12 b.

[40] Z. Milea—V. Feneșan, *Monument sculptural de la Potaissa reprezentînd un banchet funebru*, în *RevMuz.*, nr. 3, 1966, pp. 267—268.

[41] B. Orbán, *op. cit.*, p. 49.

[42] C. Pop—Z. Milea, *Monumente sculpturale din Dacia romană în legătură cu cultul lui Liber Pater*, în *Acta MN*, II, pp. 200—201.

[43] I. Téglás, *ArchÉrt.*, XXX, 1910, p. 126.

[44] Idem, *ArchÉrt.*, XXXV, 1915, p. 45, fig. 6; I. I. Russu, *Onomasticon Daciae*, în *AISC*, IV, p. 212, nr. 24.

[45] I. I. Russu, *op. cit. în ActMuz.*, 1955, p. 102; idem, *Note epigrafice*, în *StCom.*, pp. 205—211.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

pînă pe platou s-au descoperit cuptoare de olărit circulare[46], cu diametrul de 1,50 pînă la 2 m, în care s-au găsit: cenușă, vase întregi și fragmentate. La S de locul cuptoarelor, la aproximativ 25 m, au fost descoperite urmele unei clădiri cu hypocaustum în formă dreptunghiulară, cu lungimea de 15 m, cu ziduri din piatră, groase de 0,50 m și cu absidă. Incinta construcției era pavată cu cărămizi și tencuială. În interiorul clădirii s-au descoperit altare votive cu inscripții și altare anepigrafice, o porțiune dintr-o conductă pentru apă din tuburi de lut, o tăbliță votivă din marmoră, care înfățișează pe Liber și Libera[47], o statuetă din teracotă glazurată, figurină votivă ce reprezintă pe Venus, lucerne și monede de la Nerva pînă la Filip Arabul[48]. În partea de S a porțiunii săpate, cu ocazia construcției podului de șosea peste str. Cheii, într-un mormînt de înhumație, din cărămidă, s-a descoperit o fibulă de argint cu ornamente în forma capetelor de ceapă din secolul al IV-lea[49] apoi, cărămizi cu și fără ștampilă, ceramică.

În anul 1930, în str. P. Cerna, la 1 m adîncime, cu ocazia plantării viței de vie, a fost descoperit an altar votiv dedicat lui Jupiter, de către C. Iulius Priscus, care atestă funcția de primar — duumviralis — al municipiului septimian Potaissa[50]; în anul 1937, în grădina casei cu nr. 7, cu ocazia lucrărilor de canalizare a fost descoperit un fragment de relief, apoi un capitel[51] în stil doric-roman, care aparținuse unui edificiu mare, templu sau basilica, monede.

În anul 1961, în str. Morii a fost descoperită o lucernă cu ștampilă incompletă, QVIN(tus)[52], nesemnalată pînă acum în Dacia, probabil, importată din Italia centrală, nordică sau Pannonia, la fel ca și cea descoperită în str. Romană, monede (planșa XXXIX).

V. Versantul de vest

În urma perieghezelor efectuate în partea de V a castrului am putut constata existența unei porțiuni din drumul roman imperial, cam 200 m, care venea spre Potaissa de pe Mureș, trecea podul din piatră peste Arieș, spre castru, de unde cobora în valea Rachișului, trecea pe la E de satul

[46] I. Mitrofan, *Descoperiri arheologice la Potaissa (Turda), în ActaMN*, VI, 1969, p. 517.
[47] C. Pop—Z. Milea, *op. cit.*, p. 196.
[48] I. Mitrofan, *op. cit.*, pp. 518, 519; 520, fig. 3.
[49] *Idem*, p. 521, fig. 6.
[50] I. I. Russu, *op. cit.*, în *AISC*, III, pp. 324—325.
[51] *Idem*, pp. 320, 321, fig. 2; p. 322, fig. 3.
[52] I. I. Russu—Z. Milea, *op. cit.*, pag. 26.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Copăceni. Continua apoi pe la E de satul Ceanul Mic, Aiton spre Napoca (Cluj). În apropierea drumului roman, la aproximativ 150—160 m spre V s-au descoperit urme de construcţii de locuinţe, capitele.

Castrul era alimentat cu apă, probabil, prin mai multe apeducte, dintre care unul a fost descoperit de B. Orbán, în urma unei săpături de mică adîncime, care venea din V Cetăţii, alimentîndu-se cu apă de pe platoul dealului din X satului Copăceni, din fîntîna numită „Cişmeaua de piatră". Tot el a descoperit două conducte care alimentau aşezarea civilă, construite din cărămizi în formă de uluc, acoperite tot cu cărămizi[53]. În primăvara anului 1975, din acest loc s-au adus la muzeu (teritoriul aparţine I.A.S. „Turda Nouă", Turda), patru fragmente de conducte de apă, cu dimensiunile: 45 cm lungime, 30 cm diametru.

Tot în partea de V a castrului, la circa 1 km, în anul 1911 au fost descoperite urmele unei construcţii rotunde, cu un diametru de 11,50 m, fragmente de ţigle şi olane, ceramică, o monedă de la Filip Arabul. I. Téglás presupune că ar fi fost un turn de pază cu temelia din piatră şi suprastructura din lemn[54], precum şi o placă calcaroasă[55], un fragment de stelă cu relieful călăreţului trac (planşa XXXIX).

Descoperiri monetare

Datorită faptului că monedele antice descoperite pe teritoriul zonei arheologice a Potaissei sînt foarte numeroase (ele au fost publicate într-o lucrare separată)[56], în lucrarea de faţă ne vom referi la unicul tezaur monetar roman descoperit în castru[57], în anul 1932, de dr. Coriolan Bucur din Bucureşti, la o adîncime de numai 0,50 m, fără urme ceramice. Depozitul este compus din 211 piese — 106 denari şi 105 antoninieni — emise de trei împăraţi romani (Septimius Severus, 19 piese; Severus Alexander, 82; Gordianus III, 110) unic în depozitele monetare din provincia Dacia[58]. Restul pieselor descoperite sînt grupate în cele trei colecţii

[53] B. Orbán, *op. cit.*, p. 44 şi pp. 52—53.
[54] I. Téglás, *ArchErt.*, XXXII, 1912, pp. 93—95.
[55] Idem, *ArchErt.*, XXII, 1906, p. 434, fig. 1.
[56] I. Winkler—A. Hopârtean, *Moneda antică la Potaissa*, Cluj, 1973.
[57] M. Gramatopol, *Tezaurul de monede romane de la Turda*, în Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Cabinetul numismatic, Creşterea colecţiilor, caiet selectiv de informare, nr. 13—14, 1965, p. 22, cf. B. Mitrea, *Descoperiri recente şi mai vechi de monede antice şi bizantine în R.S.R.*, în *SCIV*, 19, 1968, 1, p. 180, nr. 81.
[58] Pentru bibliografia referitoare la tezaurele monetare din Dacia, vezi I. Winkler—A. Hopârtean, *op. cit.*, Cluj, 1973, p. 96, nota 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

prezentate în aceeaşi lucrare: J. Kemény, I. Téglás şi colecţia muzeului (planşa XXXIX).

Primele săpături arheologice sistematice au fost făcute între 9 iunie şi 12 iulie 1958, conduse de I. H. Crişan, în colţul de S-E al castrului, care au cuprins şi săparea bastionului. Cu această ocazie au fost trasate trei secţiuni (planşa XL):

— *Secţiunea A* trasată perpendicular pe latura de E, paralelă cu latura de S, a avut 120 m lungime şi 1,20 m lăţime. În afara zidului de E s-a dat peste şanţul de apărare al castrului, care săpat în formă de pîlnie, are la gură 12 m lăţime, şi între 2,30—2,50 m adîncime.

Atît în fundul şanţului, cît şi în partea dinspre zid s-au găsit blocuri mari de calcar, fragmente de ţigle şi mult mortar. În spatele zidului (în interiorul castrului) s-a putut vedea *aggerul*, cea mai mare parte a lui fiind nivelată cu ocazia lucrărilor agricole. În imediata lui apropiere, s-a observat un strat de dărîmătură, sub strat aflîndu-se un drum pavat cu piatră de rîu şi calcar, *via sagularis* cu lăţimea de 3,50—4 m.

— *Secţiunea B* a fost săpată perpendicular pe latura de S a castrului. Ea a fost de: 55 m lungime şi 1,20 m lăţime. În timpul efectuării acestei secţiuni, s-a dat peste urmele zidului de S, delimitîndu-se numai după urmele de pămînt şi mortar, deoarece a fost scos în întregime.

— *Secţiunea C* a fost trasată pe colţul castrului şi a bastionului, formînd un unghi ascuţit cu secţiunea A, dîndu-se peste zidul interior al bastionului, apoi de cel exterior , care este însuşi zidul de incintă. În exterior, zidul bastionului măsura 2 m lăţime şi 1,50 m înălţime. Secţiunea a fost prelungită în afara zidului de incintă, unde se vede fundul şanţului de apărare pavat cu pietre. Bastionul de colţ — colţul de SE — al castrului n-a putut fi degajat în întregime, numai conturul exterior.

Din cele trei secţiuni au fost scoase numeroase materiale: cărămizi cu ştampila legiunii cu diferite variante de scriere, dintre ele, puţine la număr, pe lîngă formula obişnuită avînd epitetul de P(ia)[59]. apoi, monede de bronz şi argint, de la împăraţii: Traianus, Severus Alexander, Gordianus III, Marcia Otacilia Severa, două fibule din bronz. Întregul material descoperit în timpul acestei campanii este datat în secolele II—III, fără a prezenta vreo formă sau urmă de ornamentaţie.

Începînd cu anul 1971, s-au efectuat săpături sistematice în castru, eşalonate pe cinci ani, cu continuare în anii următori (planşa XL).

Între anii 1971—1972 (7—17 aprilie 1971, 23 mai—16 iunie 1972, 19—29 iunie, 3—22 iulie, 16 august—9 septembrie 1976) a fost săpată

[59] I. H. Crişan, *op. cit.*, p. 436, fig. 9; p. 437.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

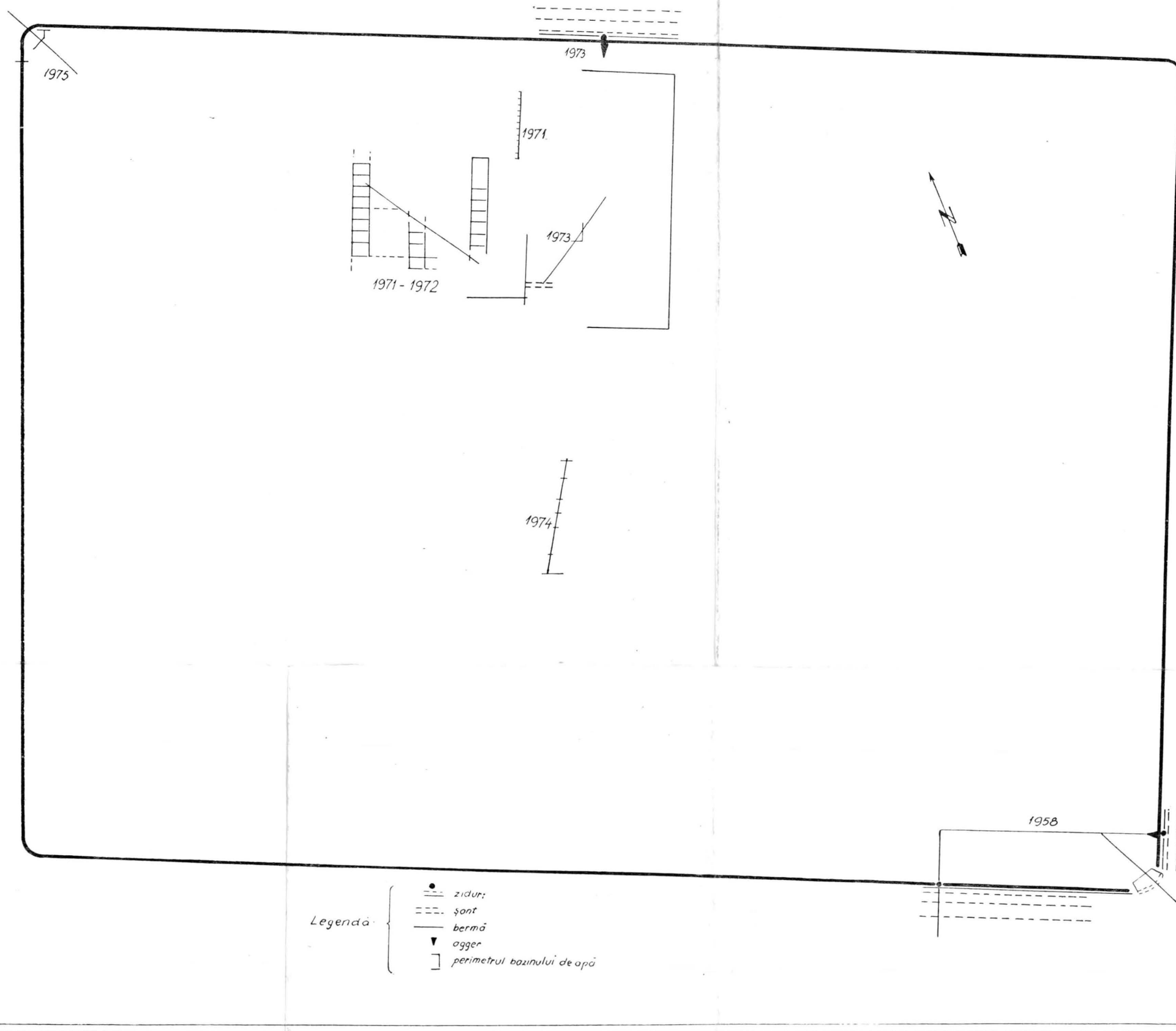

Pl. XL. Castrul roman de la Turda.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

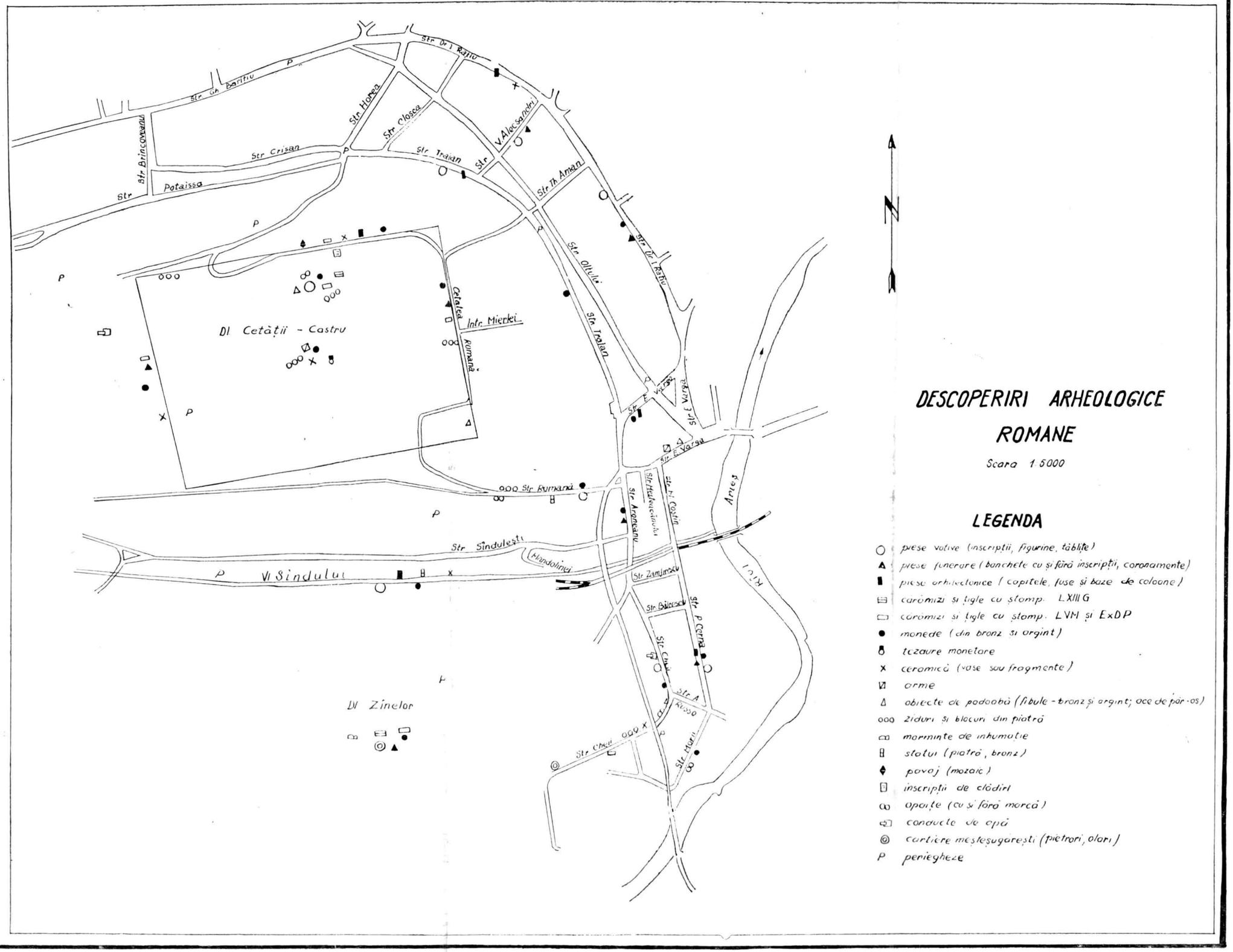

Pl. XXXIX. Castrul roman de la Turda și împrejurimile lui.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

zona cuprinsă în perimetrul bazinelor de apă ale orașului, care se află între pretoriu și zidul de N al castrului. Între bazinele vechi și cele noi s-a găsit zidul de V al unei construcții de mari dimensiuni, cu lățime de 1,20 m, sprijinit pe contraforți. În aceeași zonă s-au găsit trei șiruri paralele de încăperi; fiecare încăpere măsura 5,30×7,50 m, probabil barăci militare, în total 24 de încăperi. Dintre materialele descoperite (planșa XXXIX), amintim: un altar dedicat legiunii V Macedonica de către doi centurioni[60], 3 fibule din bronz, opaițe, 13 monede începînd cu Faustina II (una are legenda „Provincia Dacia" de pe timpul lui Filip Arabul).

În anul 1973 au continuat săpăturile în aceeași zonă a bazinelor (între: 2—12 iulie, 27 august — 10 septembrie, 22 octombrie — 13 noiembrie). Secțiunea a fost făcută pe latura de N a incintei, în care s-au descoperit toate elementele de fortificații de pe latură — drumul de sub agger, aggerul, zidul de incintă lat de 1,80 m, construit în întregime din piatră de carieră, cu mortar, berma. Șanțul era lat de 12 m și adînc de 3 m în care s-au descoperit 3 nivele succesive de umplere.

În anul 1974, (2—12 septembrie) s-a efectuat o secțiune de 58 m lungime, în centrul castrului în locul bănuit a fi pretoriul. S-au descoperit zidurile care delimitau 3 încăperi din care una cu *cocciopesto* de 20 cm grosime și foarte dur. Materialele descoperite au fost: o monedă foarte deteriorată, ceramică, vîrfuri de săgeți, de suliițe.

În anul 1975, s-a făcut o secțiune de control pe latura de N pentru stabilirea *ductului* (traseului) zidului de incintă a laturii. Altă secțiune s-a efectuat pe latura de V pentru același lucru, apoi o secțiune pentru dezvelirea bastionului din colțul de N-V al castrului. S-a descoperit zidul de incintă din care au rămas numai urme de mortar și fundație, deoarece a fost dislocat începînd cu epoca medievală. La zidul care închide turnul spre interior s-au găsit urme de mortar; din zid se păstrează (pe o înălțime de 60 cm) o porțiune, după care apar urme de fundație adîncă de 1,60 m din piatră de rîu cu nisip.

Materiale nu s-au găsit, deoarece numai spre interior de zidul care închide turnul s-a putut surprinde nivelul de călcare antic, iar peste turn acest nivel a fost distrus de arătură.

Urmele materiale descoperite cu diferite ocazii dovedesc o intensă locuire a Potaissei determinată de prezența L. V Macedonica în castrul de pe *Cetate*, iar ca centru al romanității nord-dunărene a avut un rol deosebit în procesul romanizării și al formării poporului român.

---

[60] M. Bărbulescu—Z. Milea, *O descoperire epigrafică în castrul de la Potaissa*, în *SCIVA*, 26, 1975, 4, pp. 571—576.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Semnalarea punctelor arheologice, precum și întocmirea hărții constituie un început care va trebui aprofundat în cercetările sistematice viitoare. Ele îmbogățesc cunoștințele noastre despre perioada staționării în această parte a Daciei romane a unei importante legiuni, precum și evoluția așezării de la Potaissa, care „a fost pentru Dacia un exemplu de oraș militar"[61], dezvoltat în preajma castrului.

Datorită faptului că întreaga suprafață a castrului este teren arabil, în lunile fără culturi se mai poate vedea perimetrul castrului, după valul de pămînt care indică traseul zidurilor de incintă, în interiorul său, la mijloc, putîndu-se deduce, printr-o ridicătură de pămînt, pretoriul. Primăvara după arat, la o adîncime de numai 10—15 cm, apar resturi din puternicele ziduri de odinioară, precum și o mare cantitate de material litic, ceramică, monede etc.

Întrucît săpăturile efectuate în prezent s-au făcut doar în unele puncte ale castrului, mai mult cu caracter de sondaj, credem că extinderea și sistematizarea lor asupra întregii suprafețe a castrului, chiar cu dezvelirea și consolidarea lui, se impun cu necesitate.

Numai campaniile unor săpături viitoare vor putea rezolva problemele asupra cărora mai persistă încă unele incertitudini.

LA TOPOGRAPHIE DU CAMPS FORTIFIÉ LEG. V MACEDONICA DE POTAISSA ET DE SES ZONES VOISINES

(Résumé)

Les riches vestiges romaines (inscriptions, sculptures, matériaux architectoniques, vases de céramique, monnaies) trouvés sur le territoire de la ville de Turda, dès le XVI-e siècle, soit accidentellement, soit à la suite des travaux agricoles, des constructions ou des canalisations, indiquent une vive active économique et sociale de Potaissa, une intense circulation de la monnaie, une continuité de vie et une permanence de la population locale.

[61] M. Macrea, *op. cit.*, p. 129.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Le point le plus important de la vaste zone archéologique de Potaissa, est „Dealul Cetății“ (le plateau où on a construit le château de L. V Macedonica, après son transfère de l'année 167 et ses zones voisines.

Par la présence et par l'activité de L. V Macedonica le vieil habitat de Potaissa devient, dans un temps très court, le centre militaire et politique de Dacia Porolissensis, un point important de la vie romane et de la romanisation.

Les inscriptions découvertes dans le camps fortifié et dans les zones limitrophes, témoignent non seulement le rang où on a élevé vicus Potaissensis, pendant la règne de Septimius Sevérus et de ses successeurs (le municipe et la colonie) mais aussi certaines fonctions du municipe: maire et secrétaire, ou bien après les divinités adorées on peut déduire l'étérogénité de la population de Potaissa.

Les premières fouilles archéologiques systhématiques ont été efectués en 1958 dans la région de S-E du camps fortifié.

A partir du 1971 on a organisé une campagne de fouilles archéologiques, échalonnées par ans, de suite qu'en 1975 on découvrira une partie du mur d'encinte des côtes N et Ouest, ainsi que le bastion du coin de N-Ouest.

Les traces matériaux découvertes à toutes les occasions, montrent que la cité de Potaissa a été bien peuplée, grâce surtout, à la présence de L. V Macedonica dans le camps fortifié de „Cetate“ et comme centre de la romanité nord-danubienne il a eu un rôle trés important dans le procès de la romanisation et par conséquant la procès de la formation du peuple roumain.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

AŞEZAREA PREFEUDALĂ DE LA BEZID (JUD. MUREŞ)

SZÉKELY ZOLTÁN

Valea pîrîului Loţ, care se află între Sîngeorgiu de Pădure şi Bezid, a fost cercetată în mai multe campanii de săpături[1]. Pe ambele maluri ale pîrîului au fost descoperite aşezări care aparţin diferitelor epoci. În anii 1958—1961 au fost cercetate următoarele puncte:

1. Malul drept al pîrîului, terenul lui Ráduly Ferenc;
2. „Panta lui Cseh";
3. Locul cunoscut sub denumirea de „Fîneaţa Mare";
4. Locul numit „Sare de mătasă"[2].

Pe terenul lui Ráduly Ferenc au fost descoperite fragmente de vase decorate cu alveole, cu brîu alveolar, cu incizii pe buză, aparţinînd perioadei tîrzii a epocii bronzului (pl. XLVII/1-9; XLVIII/4), din prima perioadă a epocii fierului (Hallstatt), ca şi din a doua perioadă a aceleiaşi epoci (La Tène) (pl. XLVIII/1-3, 5-6), din epoca romană (pl. XLVIII/9-12) şi sporadic din perioada prefeudală (pl. XLVIII/7-8). Au mai fost descoperite resturile a două bordeie dreptunghiulare cu vatra-pietrar la mijloc sau în colţul bordeiului. După inventarul lor ambele aparţin secolului IV e.n.

Locul numit „Panta lui Cseh" —, unde a fost descoperit depozitul de bronz, cunoscut sub numele de „Depozitul de la Sîngeorgiu de Pădure"[3], a fost sondat cu mai multe secţiuni. Terenul se află pe malul pîrîului „Liniştit" —, la est de Sîngeorgiu de Pădure, lîngă drumul care duce la Sovata. Aici au fost găsite fragmente de vase hallstattiene, ceea ce arată că pe acest loc a fost o aşezare din prima perioadă a epocii fierului.

Pe locul numit „Sare de mătase" au fost găsite fragmente de vase aparţinînd epocii bronzului (cultura Wietenberg şi Noua), La Tène-ului

---

[1] La săpături au participat: Molnár István (Cristuru Secuiesc), Putnoki Emil (Sîngeorgiul de Pădure) şi Székely Zoltán (Sf. Gheorghe).

[2] În *Materiale*, VII pp. 184—185; VIII pp. 336—337; IX pp. 297—298; *Aluta* I, 1969, pp. 60—68.

[3] Vezi literatura la Roska, *Erd Rep.*, I, 1942, p. 23, nr. 77.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

dacic, epocii romane și perioadei prefeudale. Terenul este pe un deal pe a cărui pantă stratul de cultură alunecase, așa încît resturile diferitelor culturi sînt amestecate. În vale, pe malul drept a pîrîului Loț, trecea drumul roman care lega castrul de la Călugăreni cu cel de la Sărățeni. Acest fapt explică prezența ceramicii romane, care se află peste tot de-a lungul drumului roman ce a fost tăiat cu o secțiune.

Așezarea prefeudală de la „Fîneața Mare"

Locul denumit „Fîneața Mare" este un bot de deal situat pe malul stîng al pîrîului Loț — care îl înconjoară la est și la nord, iar la sud pîrîul „Fîneața Mare" care se varsă în pîrîul Loț.

În anul 1960 platoul acestui bot de deal a fost investigat prin 13 secțiuni (S.I—XIII), iar în anul 1961 restul terenului necercetat a fost sondat cu încă 7 secțiuni (S.XIV—XX) (pl. XLI).

În secțiunile I—IV, sub humusul vegetal gros de 20 cm, în stratul de cultură gros de 30—40 cm, au fost găsite fragmente de vase aparținînd epocilor dacică, romană și perioadei prefeudale.

În secțiunea V, execută spre marginea vestică a dealului, a fost descoperit un bordei (B.1), adîncit în pămînt cu vatră-pietrar, care a avut două nivele de locuire (pl. XLII). Bordeiul a fost de formă dreptunghiulară cu dimensiunile de la 3×2,5 m, cu axa lungă est-vest. Podeaua primului nivel, făcută din pietre mai mari, a fost la adîncimea de 0,90—1,00 m; în colțul sud-vestic al bordeiului a fost vatra pietrar (pl. XLV/4). În jurul vetrei au fost găsite fragmente de vase făcute cu mîna și la roată. Materialul ceramic constă din funduri de vase (pl. XLIX/4—5), fragmente din pereți de vase cu buza răsfrîntă ușor în afară (pl. L/1, 6, 12; LIII/2; LIV/7—10, 12, 13), făcute din pastă cu pietricele mici. Materialului ceramic îi mai aparțin și două fragmente de tigăi (pl. LI/3—4). Podeaua nivelului II a fost făcută din pietre mai mici. Fundul bordeiului a fost atins la adîncimea de 0,60 m. Vatra a fost așezată în colțul sud-estic al bordeiului (pl. XLVI/1). Inventarul bordeiului constă din multe fragmente de vase și din unelte de uz casnic. Materialul ceramic se împarte în următoarele grupe:

1. fragmente de vase făcute cu mîna din pastă conținînd multe pietricele;

2. fragmente de vase făcute la roata înceată din pastă cu multă pietricele;

3. fragmente de vase din pastă cu nisip fin, zgrunțuroasă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Vasele din prima grupă sînt de tip vas-borcan cu buza mai mult sau mai puţin răsfrîntă în afară (pl. LIV/3—6, 11), cu fund plat (pl. LIV/12). În general, ele sînt fără decor, dar au fost găsite şi cîteva la care buza evazată a fost decorată cu alveole (pl. L/11; LII/3), sau cu incizii (pl. L/7; LI/2, 5; LII/2, 5).

În grupa a doua aparţin vase făcute la roată din pastă tot cu pietricele, de culoare neagră sau cărămizie, decorate cu benzi de linii paralele şi cu linii în val (pl. L/8, 10, 16—20; LII/6—9; LIV/14—15; LV/3—4). Pe interiorul buzei a două fragmente de vase se află şi decor cu linii în val (pl. LII/1; LIII/1).

Din categoria a treia fac parte vase-borcan făcute din pastă cu nisip, cu buza răsfrîntă în afară sau îngroşată (pl. L/3, 15). Un vas cu buza îngroşată a fost întregit. Este făcut la roată rapidă cu pîntecul puţin bombat şi cu fundul lat, iar pe gît este decorat cu linii incizate. Dimensiunile vasului sînt: înălţimea 16,5 cm, diametrul gurii 10 cm, a fundului 6 cm (pl. LV/1).

Tot în această categorie aparţin cîteva fragmente de vase de culoare cenuşie sau cărămizie decorate cu striuri distanţate (coaste) (pl. LV/2,5).

Inventarului bordeiului îi mai aparţin următoarele obiecte: un sfredel de fier, un cuţit de fier, o bară de fier, o bară de fier cu un capăt încovoiat, un cîrlig de fier, un corn de cerb ascuţit la vîrf, un alt corn de cerb şlefuit în patru laturi, o piatră şlefuită şi un prîsnel de lut bitronconic (pl. L/25—29, 32, 35).

În secţiunea VI executată pe marginea vestică a platoului şi în caseta deschisă nu s-a putut identifica bordeiul; au fost găsite fragmente de vase aparţinînd epocilor bronzului şi romane şi perioadei prefeudale.

În secţiunea VII, la adîncime de 35 cm, au fost descoperite ultimele pietre din vatra-pietrar a unui bordei prefeudal distrus (B.2, pl. XLV/2—3). Printre pietre au fost găsite cîteva fragmente de vase făcute cu mîna. În secţiunile VIII—XIII nu au fost găsite resturi de bordeie, numai fragmente de vase.

Pe marginea sudică a botului de deal, paralel cu secţiunea V, în direcţia est-vest, s-a executat o secţiune lungă de 15 m (S.XIV). La capătul vestic al acestei secţiuni a fost deschisă o suprafaţă de 5×3 m unde s-a descoperit un bordei cu o vatră formată din lespezi de piatră, un fel de pietrar. Pietrele vetrei au fost la o adîncime de 25 cm de la suprafaţa pămîntului (pl. XLVI/4). Lespezile de piatră au fost aşezate cu muchia în pămînt pe trei laturi, lăsînd liberă latura a patra, formînd astfel gura pietrarului. Pe fundul vetrei a fost aşezată o lespede de piatră. Laturile ve-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

trei au fost formate din mai multe lespezi de pietre, așezate una lîngă alta. În mijlocul vetrei s-a găsit cărbune și cenușă. Latura deschisă a vetrei era spre est (pl. XLIII).

Pe partea nord-vestică a vetrei lîngă pietre a fost descoperit un vas-borcan cu gura în sus (pl. L/21) și cîteva fragmente de buze de vase. Partea superioară a vasului a fost stricată de fierul plugului și s-a păstrat numai o bucată din buză. Vasul reconstituit este de tip vas-borcan, lucrat cu mîna, din pastă cu multe pietricele și are fundul gros. La partea de jos vasul este zvelt, spre pîntec devine mai bombat, gura este largă și buza ușor răsfrîntă în afară (pl. LI/1). Un fragment de buză face parte dintr-un vas — butoi lucrat cu mîna din pastă cu multă pietricele și ars mediocru (pl. LIII/5). Celelalte fragmente de buză din vasele făcute cu mîna sînt răsfrînte ușor în afară (pl. XLIX/1—2; L/22). Un fragment de buză, din pastă bună, ars în culoare neagră, este decorat cu linii incizate (pl. L/2).

Din pastă cu pietricele sînt făcute la roată înceată două fragmente de vase cu buza răsfrîntă în afară, tăiată drept. Acestea sînt decorate cu benzi de linii în val și cu benzi de linii paralele (pl. L/8; LII/4). În afară de acestea au mai fost descoperite trei fragmente de buză din vase făcute la roată din pastă cimentată (pl. L/3—5). Tot în jurul vetrei și în secțiune au fost descoperite prîsnele de lut bitronconice sau plate (pl. XLIX/6—7; L/23—24, 30—31).

În caseta secțiunii IV a fost descoperit un bordei (B.4), de formă dreptunghiulară, cu vatră, din care s-a păstrat numai pămîntul ars în roșu, fundul vetrei (pl. XLVI/2—3). Încadrarea lui este problematică, fiindcă materialul ceramic descoperit în el nu dă nici o indicație precisă. Fragmentele de vase de tip „Krausengefäss" găsite între alte fragmente de vase atipice indică mai mult secolul IV, secol din care au mai fost găsite în fiecare secțiune resturi de cultură materială.

În secțiunile XV—XX nu au mai fost descoperite resturi de bordeie; în schimb s-au găsit fragmente de vase care aparțin diferitelor epoci. Pe un fragment de vas se află cîteva semne sau litere incizate după ardere (pl. XLIV). Este o bucată din umărul unui vas, făcut la roata rapidă, din pastă fină, de culoare neagră, decorat cu caneluri. Un alt fragment face parte dintr-un vas prevăzut cu un tub de scurgere (pl. LV/6).

Așezarea a avut o întindere destul de mică și numără puține bordeie care au fost amplaste la marginile botului de deal. Cîteva bordeie — după spusele țăranilor — au fost distruse; pietrele vetrelor fiind în apropierea suprafeței au fost dislocate cu prilejul aratului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

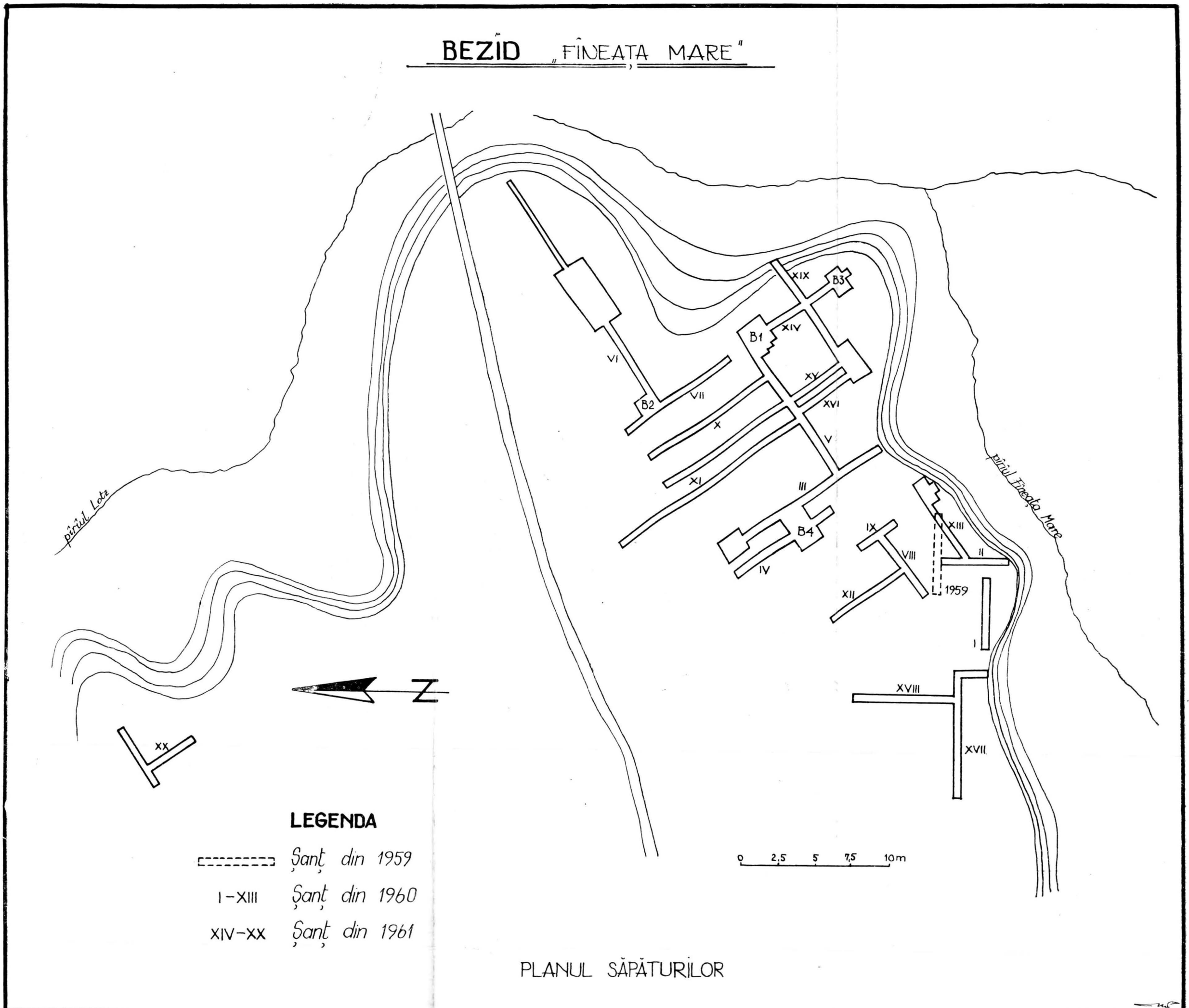

Pl. XLI. Planul săpăturii.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

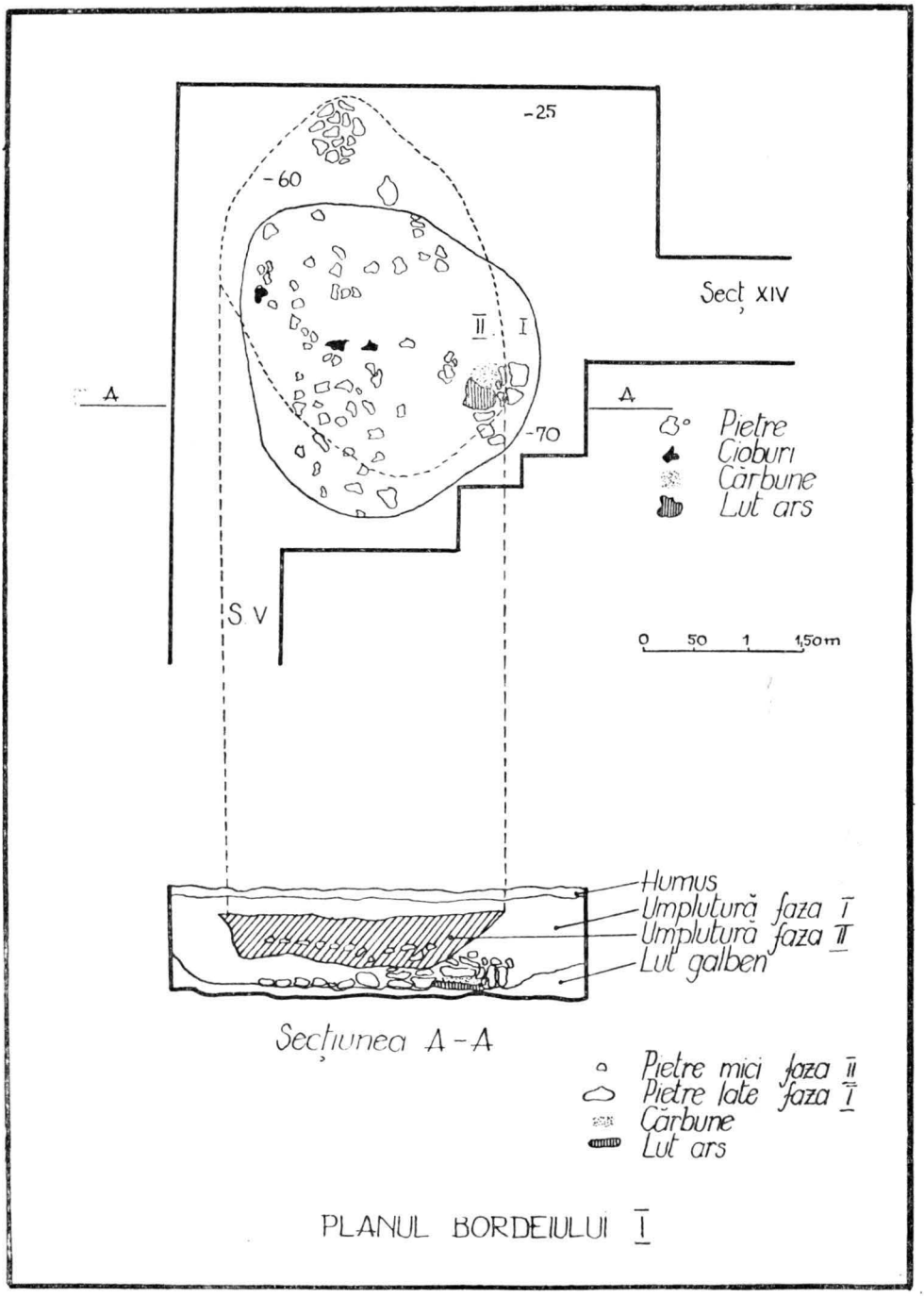

Pl. XLII. Planul și secțiunea bordeiului din secțiunea V (B. 1) cu două nivele de locuire.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

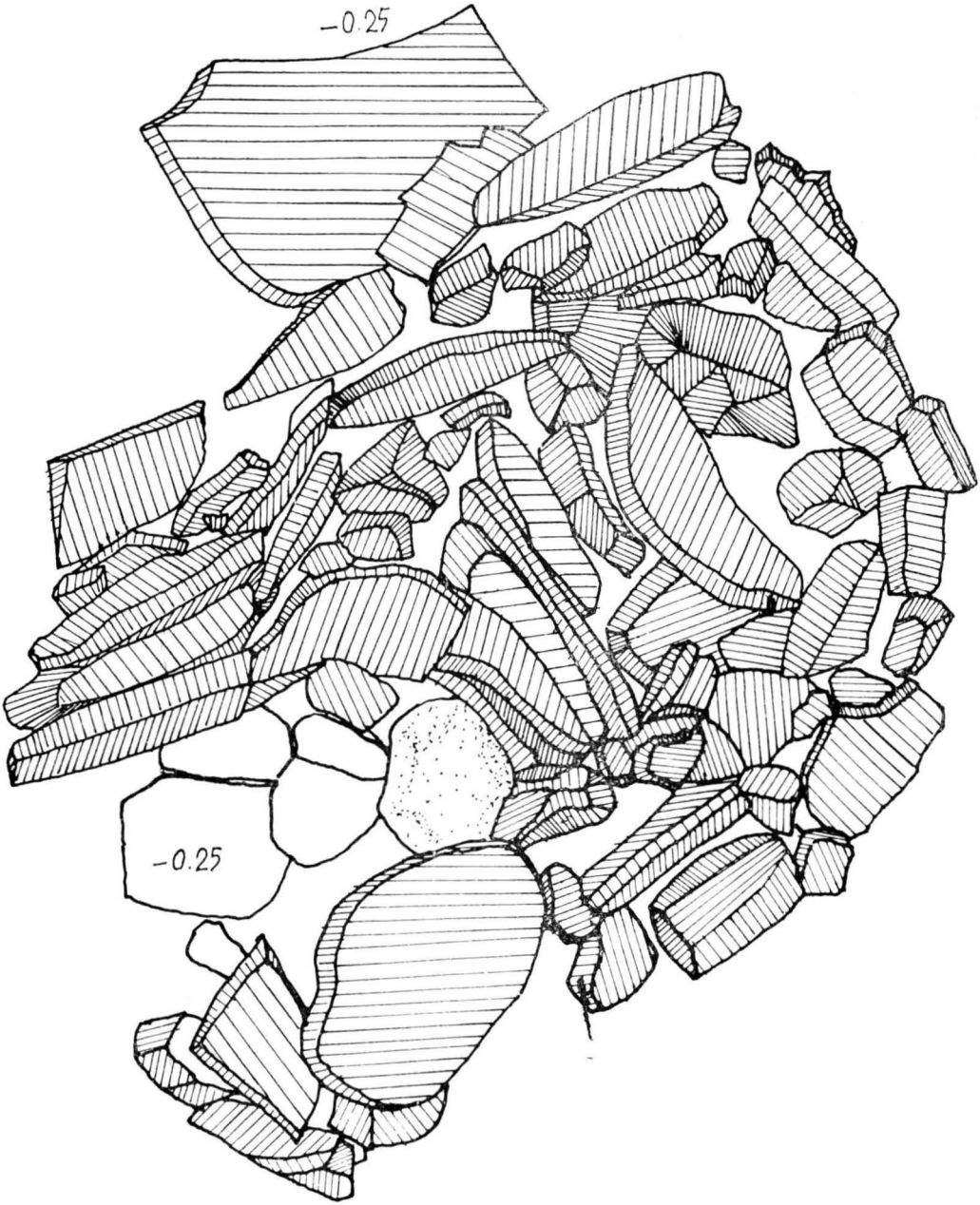

Pl. XLIII. Vatra-pietrar din secţiunea XIV (B. 3).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

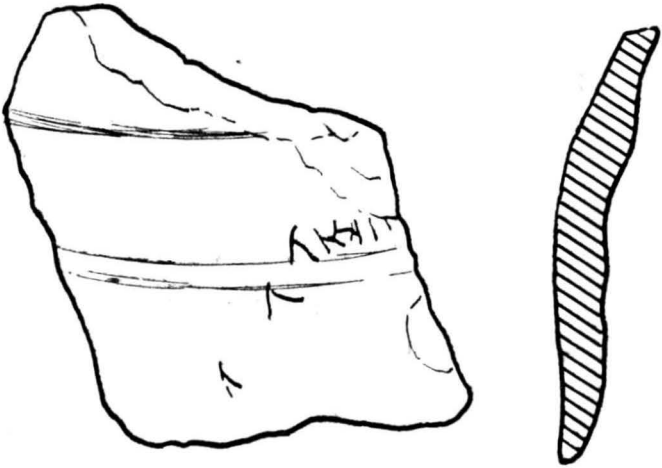

Pl. XLIV. Fragment de vas cu semne gravate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

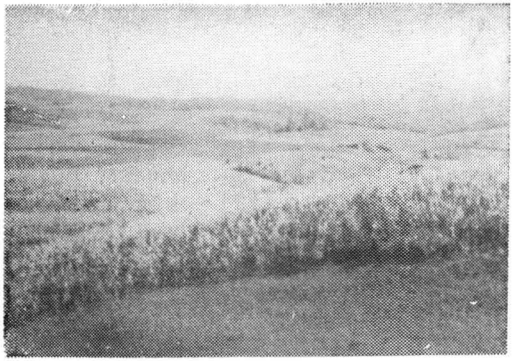

1

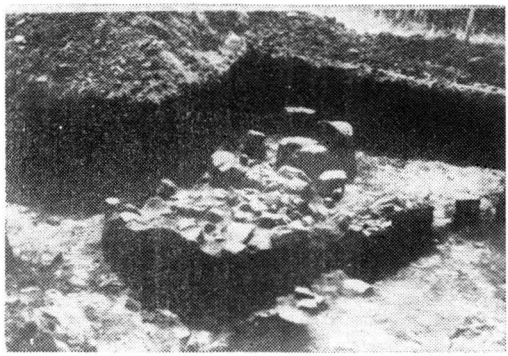

2

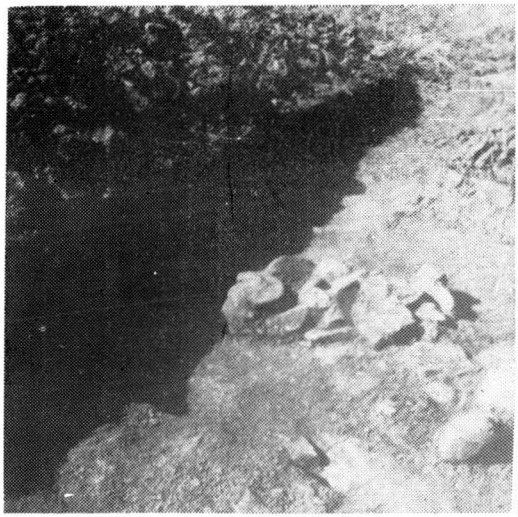

3

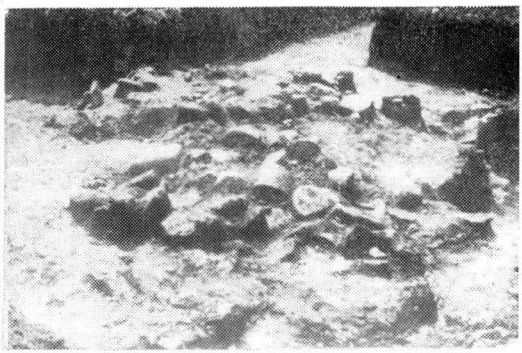

4

Pl. XLV. 1. Vedere generală Fîneața Mare; 2—3. resturi de vetre din secțiunea VII (B. 2); 4. Suprafața bordeiului din secțiunea V (B. 1).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

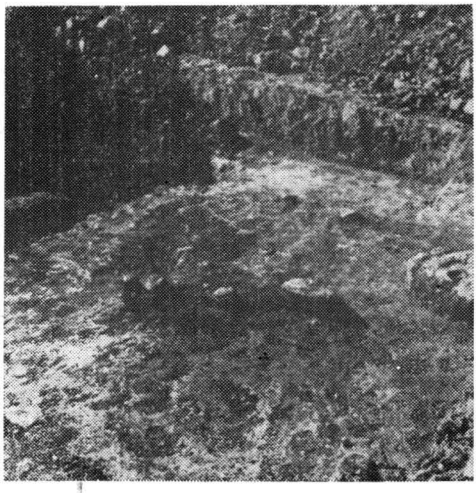

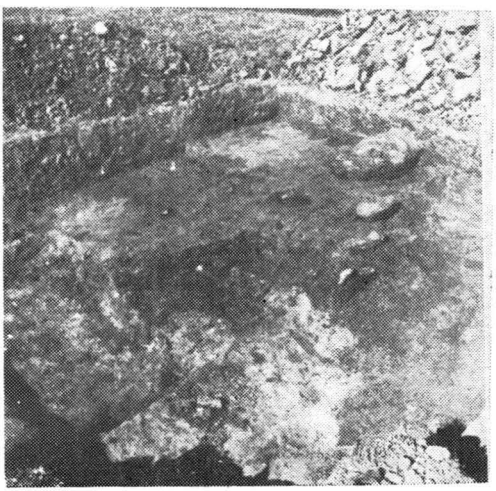

Pl. XLVI. 1. Secţiunea V pietrar din bordeiul 1, faza II. 2—3, resturile vetrei din caseta IV. 4. Secţiunea XIV suprafaţa bordeiului 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

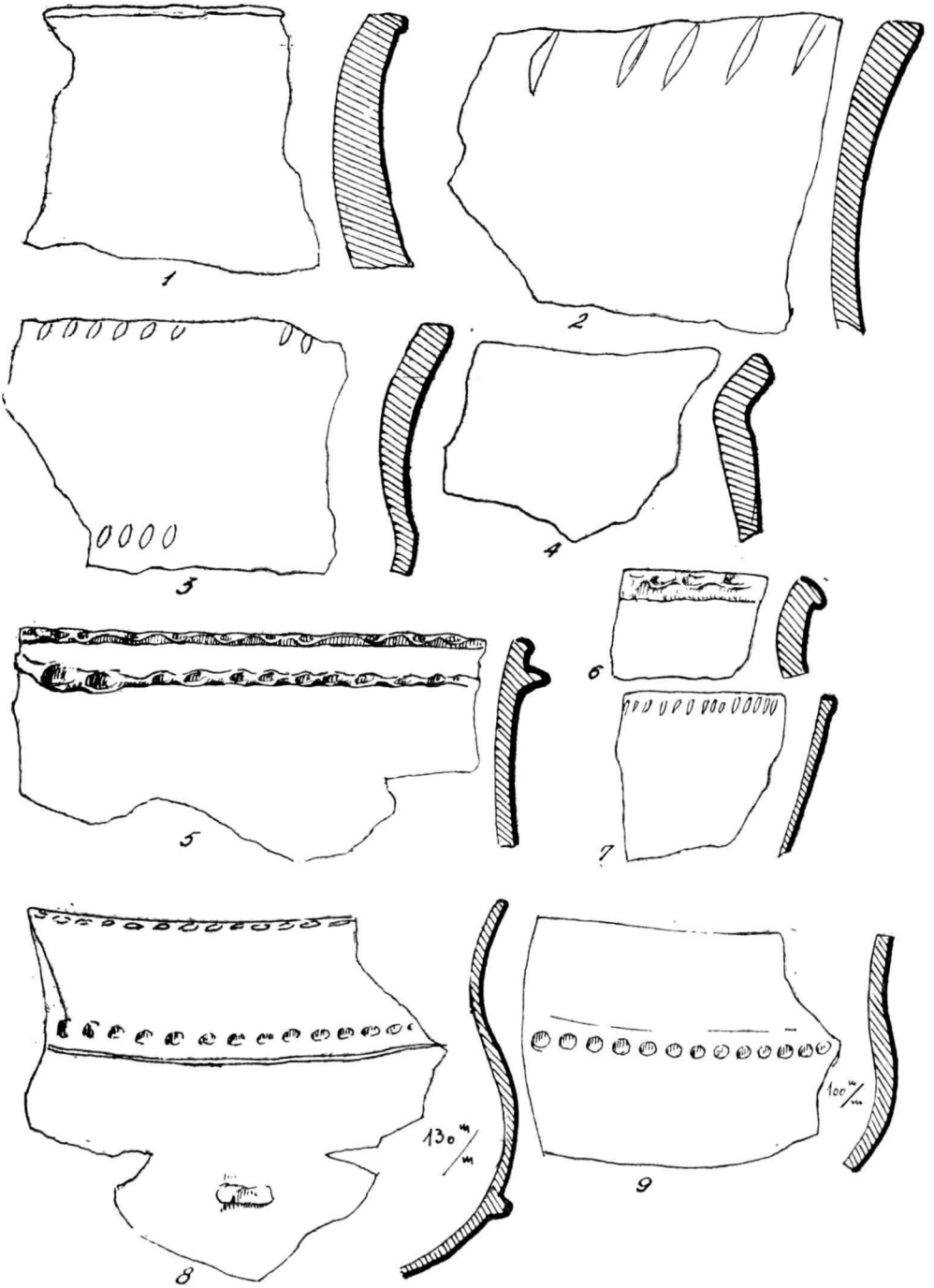

Pl, XLVII. Fragmente de vase din epoca bronzului din terenul lui Ráduly Ferenc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

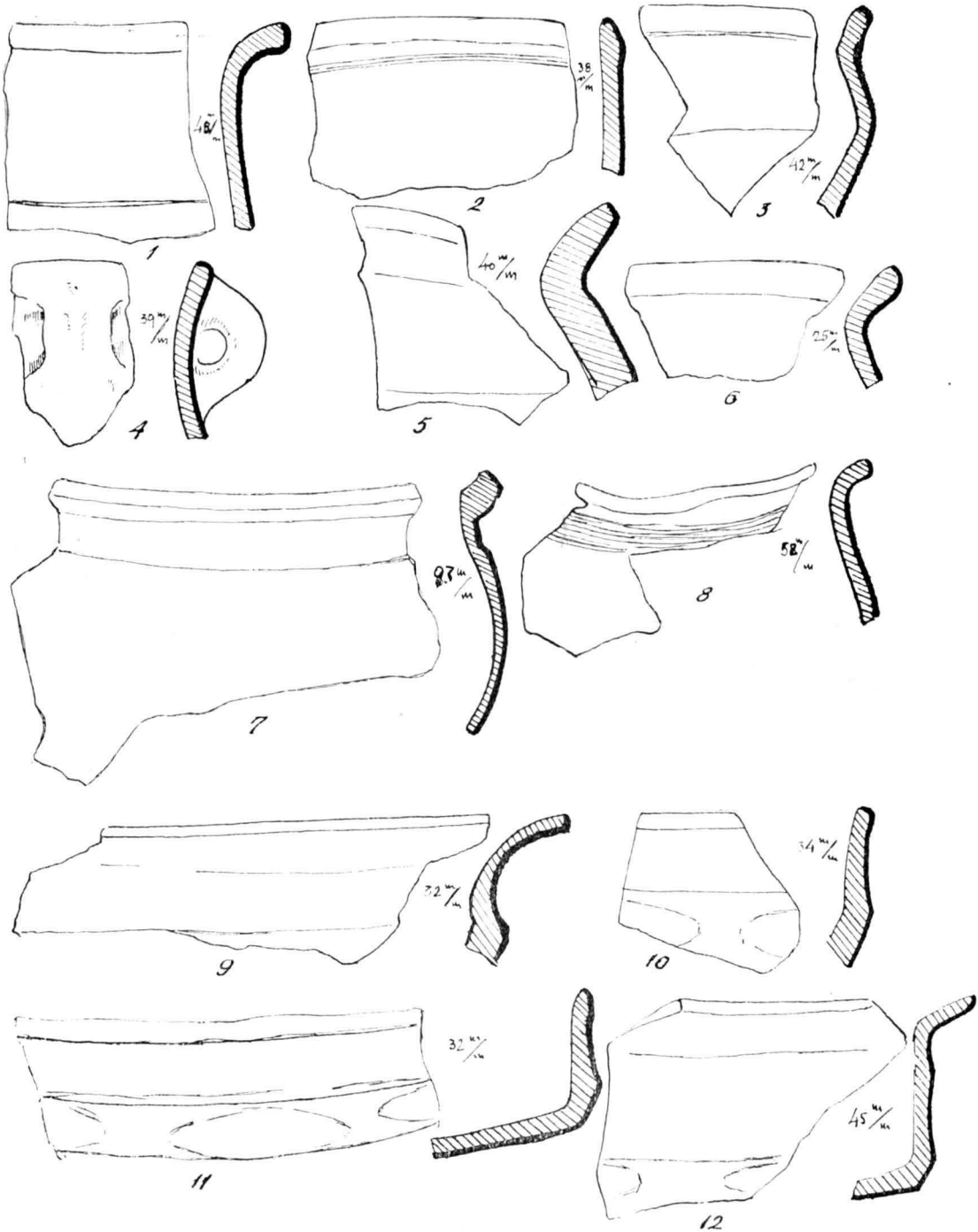

Pl. XLVIII. Fragmente de vase din epoca bronzului (4), din La Tène (1—3, 5—6), din epoca prefeudală (7—8), din epoca romană din terenul lui Ráduly Ferenc (9—12).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

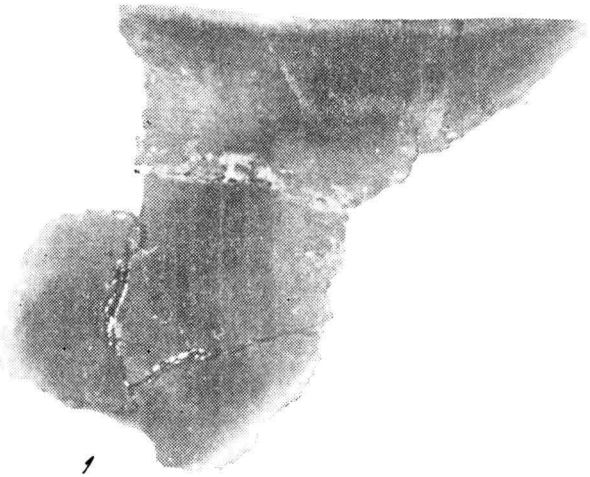

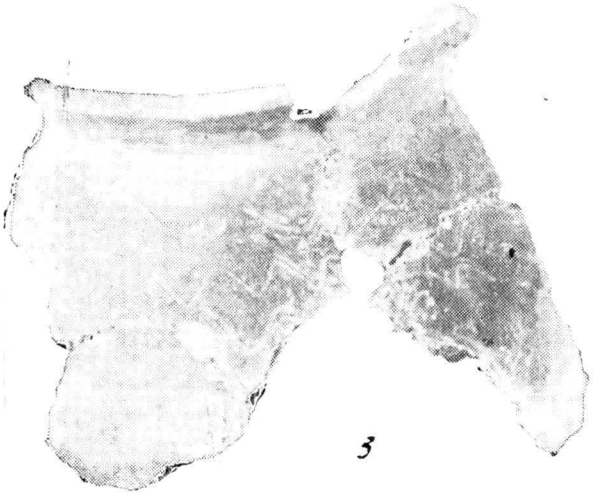

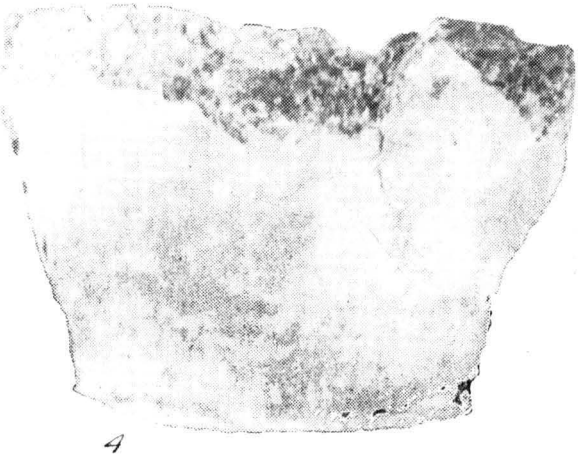

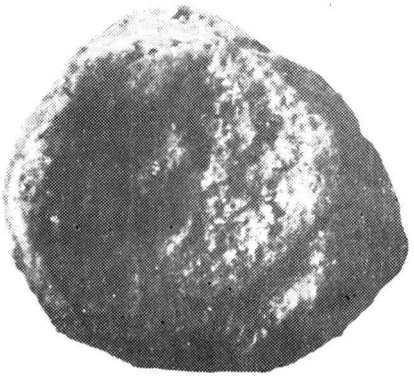

Pl. XLIX. Fragmente de vase prefeudale de la așezarea „Fîneața Mare".

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

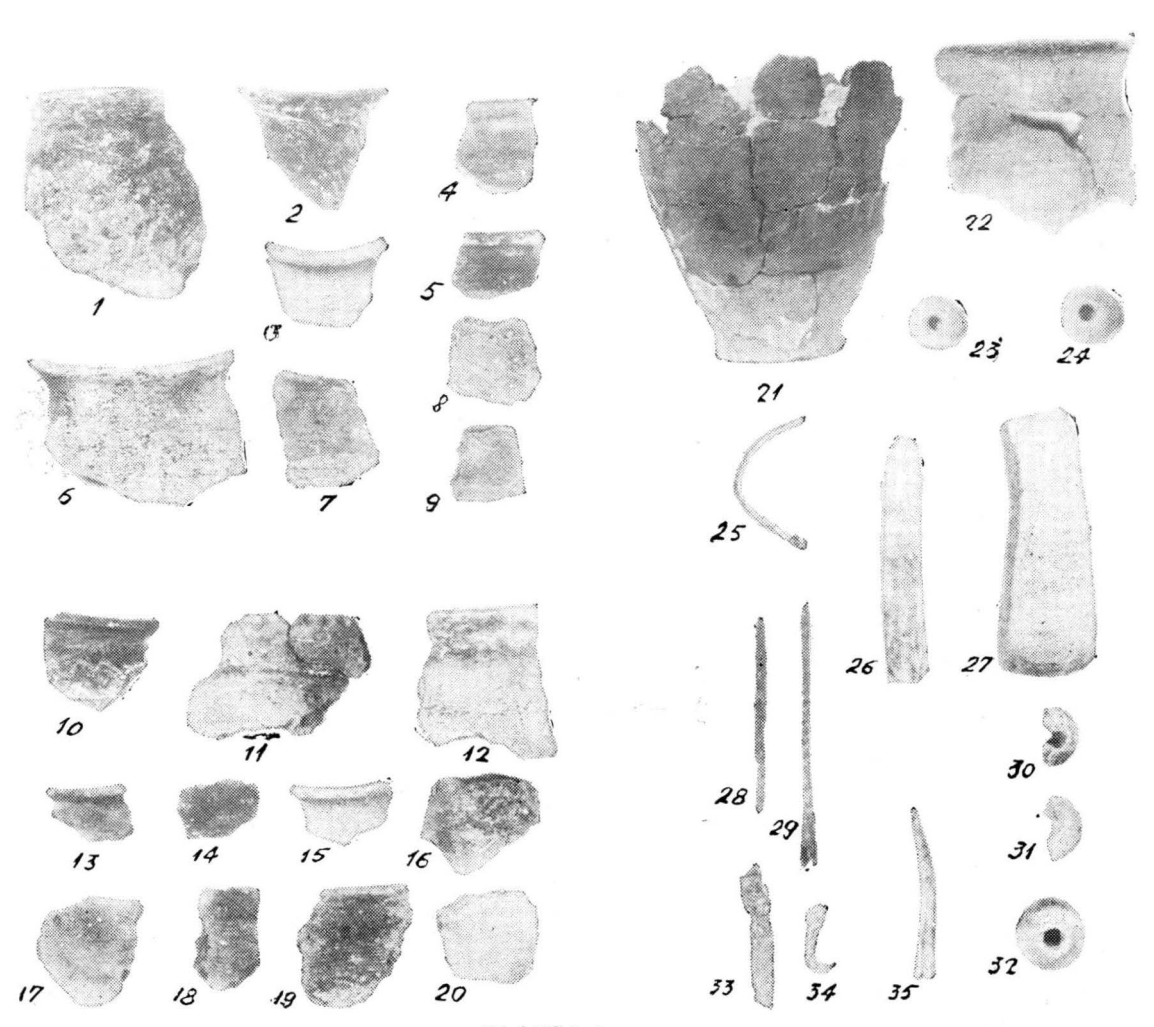

PLANŞA L.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1

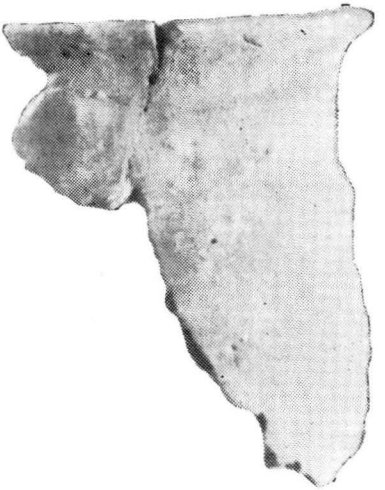

2

3

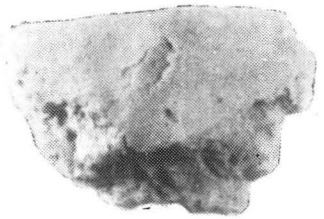

4

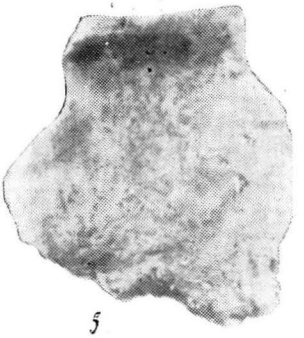

5

PLANȘA LI

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

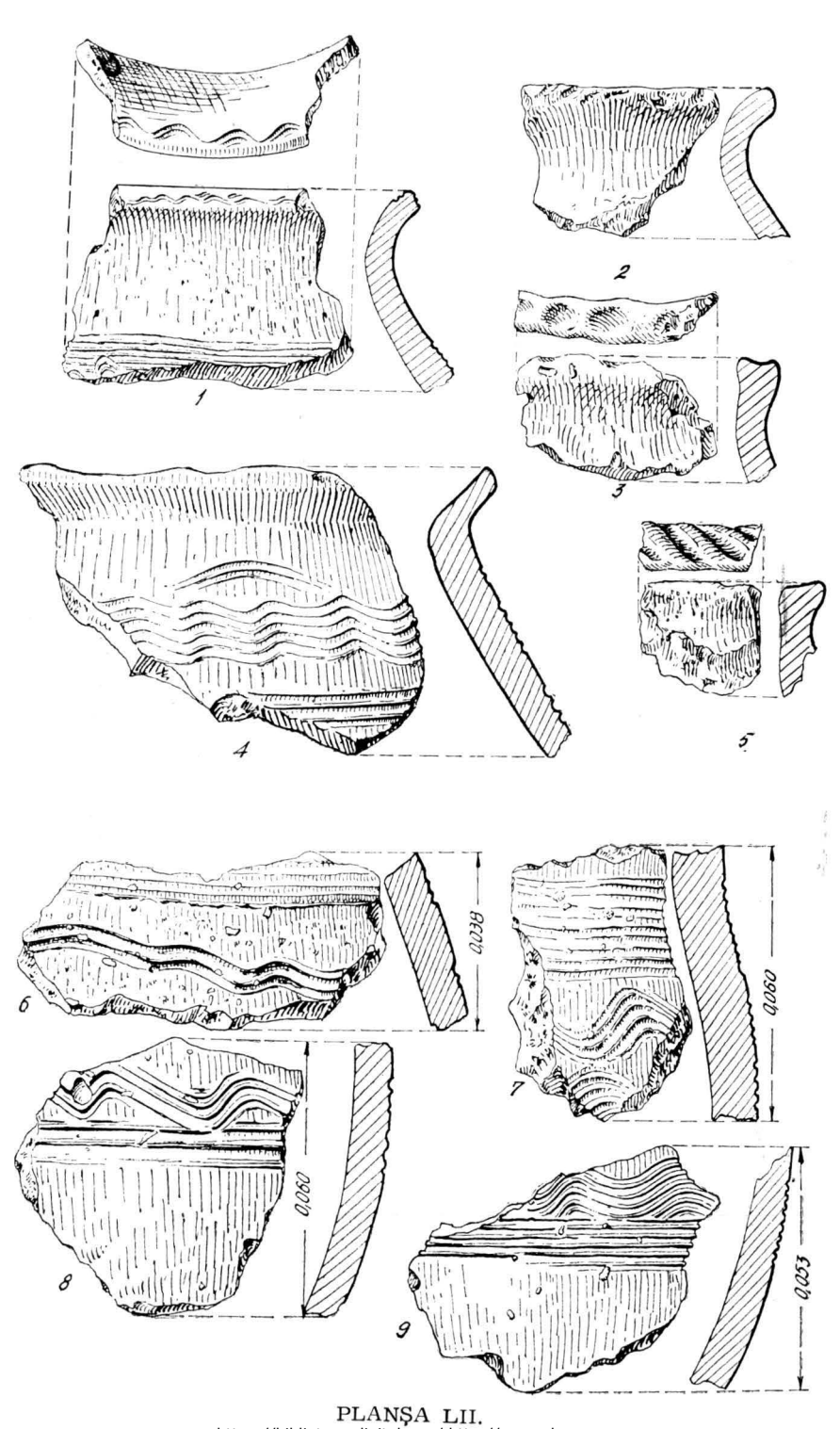

PLANŞA LII.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

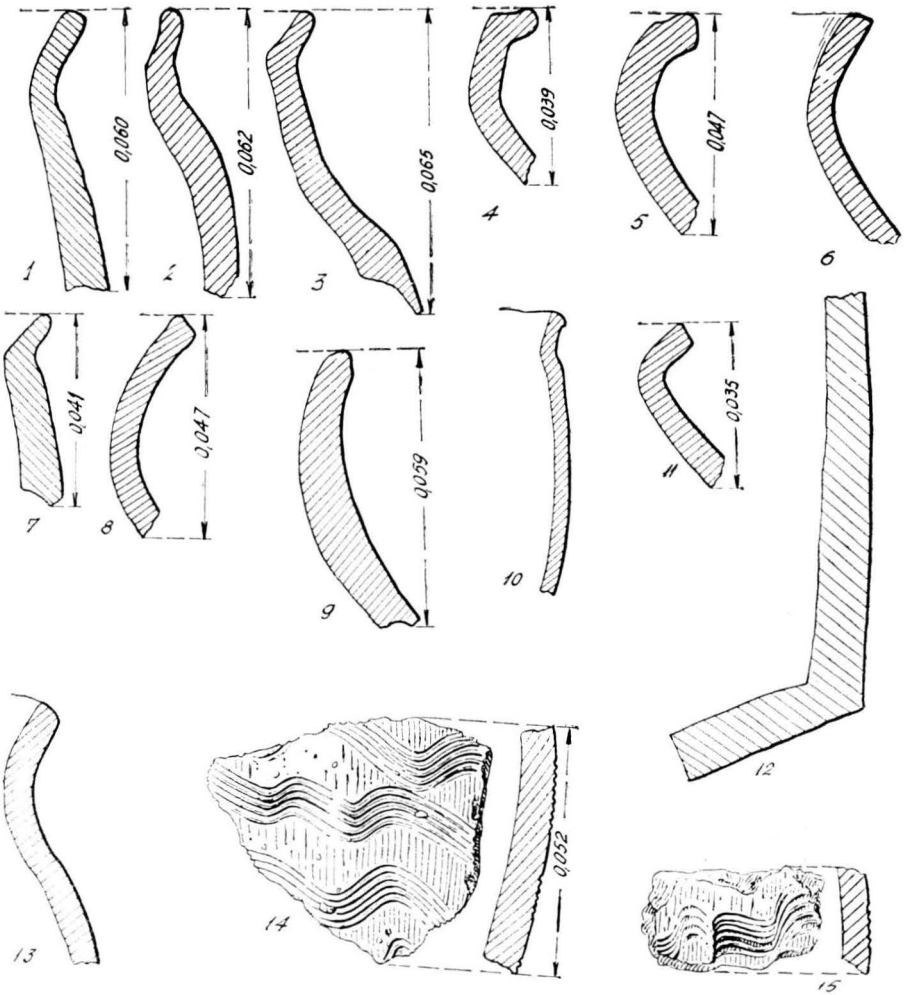

PLANŞA LIV.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

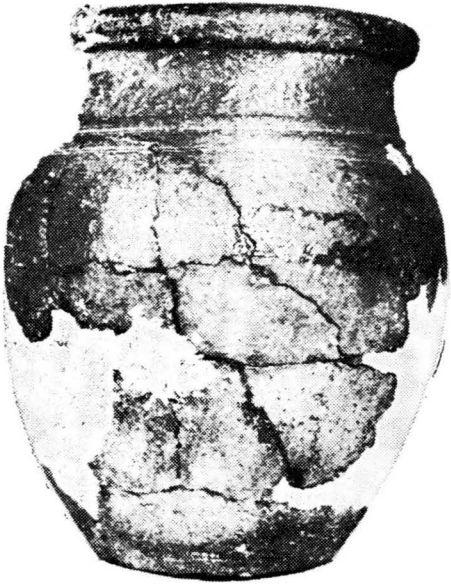

1.

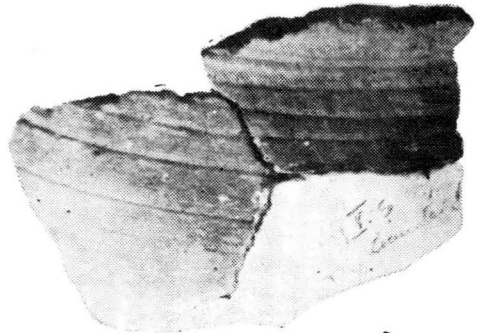

2.

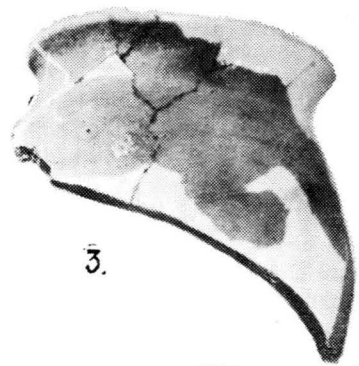

3.

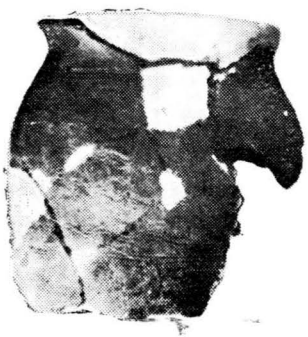

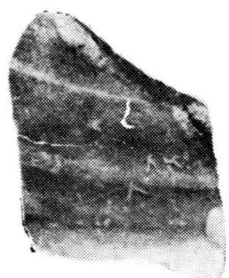

5.

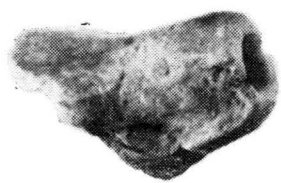

6

PLANȘA LV.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

La bordeiul nr. 1 din secţiunea V — s-au putut deosebi două nivele de locuire, între care nu este un mare decalaj de timp, după cum ne arată inventarul lor. În nivelul de jos materialul ceramic constă din fragmente de vase de tip vas-borcan făcut din pastă cu pietricele, cu buza răsfrîntă în afară, cu pîntec cu peretele gros şi arcuit, cu fundul gros şi plat. Unele dintre aceste vase sînt făcute grosolan, peretele vasului fiind netezit în interior şi exterior cu vîrful unui beţişor. La fel sînt făcute şi cele două fragmente de tigăi, care aparţin acestui nivel. În număr mai redus este reprezentată categoria de vase făcute la roată.

Mult mai bogată şi variată este ceramica din nivelul II. Vasele făcute cu mîna, în raport cu cele din nivelul I, reprezintă un tip mai evoluat, buza lor fiind mai mult răsfrîntă în afară, unele fiind decorate cu alveole şi cu incizii. Vasele făcute la roată sînt mai numeroase; acestea se deosebesc între ele prin pastă şi decor. Ele sînt făcute la roată cu învîrtire rapidă, din pastă bună, zgrunţuroasă. Buza le este îngroşată şi au ca decor caneluri înguste sau late (coaste). Celelalte vase făcute la roată, cîteva la roată înceată, au buza răsfrîntă în afară şi sînt decorate pe umăr cu benzi de linii în val amplasate între linii paralele orizontale.

Materialul ceramic, descoperit în bordei, lucrat cu mîna, reprezintă tipul de vas aşa numit vas de tip „Praga", cu forma mai evoluată şi este cunoscut în Transilvania în aşezarea de la Sălaşuri[4], în Moldova la Suceava[5] şi în Republica Socialistă Cehoslovacă în cimitirul de la Devinska Nova Ves[6]. Vasele făcute la roată cu decor cu linii în val şi cu linii paralele sînt cunoscute în cimitirele de la Someşeni[7], Ocna Sibiului[8] şi din cele avare din R. P. Ungară[9].

Vasele făcute la roată, din pastă zgrunţuroasă, cu buza îngroşată, arată un aspect al ceramicii din cultura Sîntana de Mureş. Vasul cu tub de scurgere este cunoscut din materialul ceramic al populaţiei gepidice.

La încadrarea cronologică a aşezării ne dau indicaţii forma bordeiului şi materialul ceramic. Bordeiele cu vatra-pietrar, cu ceramica de tip „Praga", confirmă faptul că pe acest bot de deal a existat o aşezare prefeudală, care nu poate fi datată mai tîrziu de secolele VI—VIII e.n. În

---

[4] Z. Székely, *Aşezarea prefeudală de la Sălaşuri*, în *Marisia*, V, 1975, pl. XXXII/1—2.

[5] M. D. Matei, *SCIV*, X, 1959, 2, pp. 413, 415, fig. 3—4.

[6] I. Eisner, *Devinska Nova Ves*, 1952, pl. 24/2, 6—8.

[7] În *Materiale*, VII, 1959, p. 450, fig. 1—4.

[8] D. Protase, *Cimitirul slav de la Ocna Sibiului*, în *Om.P.Constantinescu-Iaşi*, p. 157, fig. 4/8—10.

[9] T. Horváth, *Az üllői és kiskörösi avar temető*, în *ArhHung.*, XIX, 1935, pl. XXXVII—XXXIX, XLI.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

secolul VI nu poate fi datată în nici un caz, întrucît nu au fost găsite vase de aspect slav arhaic, cunoscute în sud-estul Transilvaniei la Cernat și Poian[10]. În materialul ceramic, vasele făcute la roata rapidă, din pastă zgrunțuroasă, cu ornament cu caneluri late, *arată influența elementului băștinaș*. Vasele făcute cu mîna, de tip „Praga", și cele făcute la roată, ornamentate cu decor în benzi cu linii în val, cuprinse între benzi cu linii paralele orizontale, arată prezența unui element slav care a pătruns, probabil, în două etape, fapt dovedit de cele două nivele de locuire sesizate în secțiunea V, la bordeiul 1. Acestui prim nivel îi aparține vasul-butoi de tradiție dacică, precum și vasul cu tub de scurgere care este de tradiție gepidică. Tot elementului autohton i se poate atribui fragmentul de vas făcut la roată, decorat cu caneluri late.

Așezarea de la Bezid deocamdată este singura așezare prefeudală în Valea Tîrnavelor la care s-a putut constata pătrunderea slavilor. Probabil că primul nivel de locuire indică un element slav răsăritean, iar al doilea se poate atribui slavilor apuseni. Convieţuirea slavilor cu populația romanizată este atestată în mod convingător de ceramica de tradiție dacică și romană. Viața așezării — după cum ne arată materialul ceramic — nu depășește secolul VIII.

DIE VORFEUDALE ANSIEDLUNG VON BEZID (KREIS MUREȘ)

(Zusammenfassung)

Das Tal des Baches Loț, der zwischen Sîngeorgiu de Pădure und Bezid (Kreis, Harghita) fliesst, wurde zwischen den Jahren 1958—1961 durchforscht. Während dieser Forschungen wurden die Reste der materiellen Kultur aus verschiedenen Zeiten (Bronzes, Hallstatt, La Tène, Römerzeit) aufgedeckt. Auf einer Anhöhe, die „Fîneața Mare" heisst, wurde eine frühfeudale Ansiedlung entdeckt.

[10] Z. Székely, *Die frühesten slawischen Siedlungen in Siebenbürgen*, în *Slavia Antiqua*, XVII, 1972, pp. 125—136.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

In dieser frühfeudalen Siedlung wurden in die Erde gebauten viereckigen Wohnhütten mit Feuerherden in einer Ecke gefunden. Das inventar der Wohnhütten besteht aus den Gefäßstücken der handgemachten oder auf der Scheibe geformten henkellosen Töpfe, die mit Alveolen und Ritzen oder mit Bändern der parallel eingeritzten Linien und Wellenlinien verziert sind. Die Werkzeuge bestehen aus Einsenmessern, Sägen, Knochenpfriemen und Lehmspinnwirteln. Die handgemachten Töpfe represäntieren den sogenannten „Prager Typus" dessen entwickeltere Formen. Die auf der Drehscheibe gefertigten Gefässe zeigen teilweise örtliche, römische Tradition, die mit Wellen und Parallellinien verzierten Gefässe zeigen Analogie mit in Hügelgräbern in Someşeni gefundenen Gefässen.

Die Siedlung hatte zwei Niveaus und zeigt das Eindringen der Slaven in zwei Wellen. Die erste Welle war warscheinlich der östlichen und die zweite der diejenige westlichen Slaven. Das örtliche Element zeigt die dakische und römische Keramik. Die Siedlung gehört dem VII. und VIII. Jh. an, der Beginn keinesfalls im VI. Jh., und das Ende übergeht nicht im IX. Jh.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

REPERTORIUL LOCALITĂȚILOR DIN JUDEȚUL MUREȘ CU DESCOPERIRI ARHEOLOGICE DIN SECOLELE IV—XIII e.n.

ANDREI ZRÎNYI

Au trecut aproape două decenii de la apariția primei încercări de sinteză a istoriei Transilvaniei din secolele III—XIII e.n.[1] și un deceniu de la apariția însumării problemelor continuității[2].

În acești ani descoperirile fortuite și cele rezultate în urma unor investigații sistematice ne-au îmbogățit considerabil atît patrimoniul muzeal, cît și cunoștințele privind aceste secole. O parte a materialelor (cele provenite din descoperiri întîmplătoare) nu au fost încă publicate, respectiv s-au publicat doar într-o mică măsură; materialul pus în valoare prin rapoarte de săpături a văzut lumina tiparului în diferite reviste de specialitate, respectiv în volume de studii ale unor muzee.

Ne-am propus să adunăm în cadrul unui repertoriu întregul material provenit de pe teritoriul județului Mureș, publicat sau nepublicat, cu scopul de a aduce la zi acest repertoriu și de a-l pune la dispoziția celor interesați. Prin aceste date arheologice locale sînt oglindite, de fapt, și evenimentele generale din aceste secole ale istoriei României.

Am căutat ca în limita spațiului să și exemplificăm descoperirile, preluînd din literatura arheologică mai veche unele ilustrații, în parte greu accesibile. Ele se prezintă, în majoritatea cazurilor, sub forma unor desene. Bibliografia indicată dă însă referiri la sursă și cei dornici vor putea întregi imaginea cu privire la descoperiri.

Am înmănuncheat, de asemenea, materialul inedit, aflat în colecțiile Muzeului județean Mureș, material achiziționat de muzeu prin periegheze, săpături sau donații. În cazul unor piese mai importante dăm și o descriere mai amănunțită a acestor obiecte, precum și fotografiile lor.

---

[1] Kurt Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei sec. IV—XIII*, București, 1958 (în continuare: K. Horedt, *Contribuții*) și Kurt Horedt, *Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens*, București, 1958 (în continuare: K. Horedt, *Untersuchungen*).

[2] Dumitru Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii*, București, 1966 (în continuare: Protase, *Problema continuității*).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Sîntem convinşi că, în ciuda strădaniilor noastre, ne vor fi scăpat anumite date sau se vor fi strecurat mici inadvertenţe, deficienţe inerente unei lucrări de o asemenea natură. Cu sprijinul specialiştilor care ni le vor semnala eventual, vom efectua rectificarea acestora printr-o *addenda* ce se va publica în următorul volum de studii al Muzeului judeţean Mureş[3].

*

1) **Acăţari.** În Muzeul din Sfîntu Gheorghe se află un fragment din buza unui vas decorat cu o bandă de linii în val şi gropiţe, secolul XI[4].

2) **Apalina** (comună înglobată în oraşul Reghin). În anul 1876 s-a găsit aici un *solidus* de la Iustinian (527—565) (Sabatier, I. 177 pl. XII, 3, Constantinopol), monedă care a făcut parte din colecţia M. P. Szatmári[5].

3) **Band**[6]. La aproximativ 2,5 km de localitate s-a dezvelit, între anii 1906—1907, unul dintre cele mai importante cimitire din Transilvania. Cele 180 de morminte, exceptînd unul, au fost jefuite încă din antichitate. Ele au păstrat, totuşi, suficiente piese de inventar pentru stabilirea cronologiei şi pentru a constata apartenenţa lor culturală. Orientarea mormintelor este E-V, dar în jumătatea estică a necropolei cunoaştem unele, orientate NE-SV. Din morminte se cunosc vîrfuri de săgeţi cu trei tăişuri, respectiv unele cu spin. Pentru port sînt reprezentative catarămile pentru cingătoare, cu plăci mari triunghiulare de prindere. S-au găsit şapte fibule romane şi este demn de remarcat răspîndirea acelor tip stilus care în cimitirele gepidice din Cîmpia Tisei nu se mai găsesc, dar care sînt considerate a fi un element specific al portului populaţiei romanice, constituind deci în Transilvania un argument pentru persistenţa elementului romanic. S-a găsit (în M. 39) un inel de aur, decorat cu email în stil animalier. Două aplici de cingătoare, din argint, sînt lucrate, de asemenea, în stil animalier (M. 174). Pentru datare este important un cercel cu glob, făcut din bronz, tip care în alte trei descoperiri este datat cu monedele lui Phokas (602—610). Aproape în fiecare mormînt s-au găsit

[3] Exprim mulţumiri pe această cale tovarăşului prof. dr. docent Kurt Horedt pentru amabilitatea de a-mi fi indicat principalele surse bibliografice şi a-mi fi dat indicaţii privind schema lucrării. Exprim, de asemenea, mulţumiri tovarăşului director Valeriu Lazăr pentru cedarea, spre folosinţă, a propriei sale bibliografii

[4] M. Roska, *ErdRep*, p. 30; cf. B. Orbán, *A Székelyföld*, IV, p. 54; cf. V. Lazăr, *Repertoriu*, ms.

[5] C. Preda, *Catalogul descoperirilor monetare bizantine din regiunile carpato-dunărene*, în *SCIV*, 23, 1972, 3, p. 395, şi bibliografia cit.

[6] K. Horedt, *Band*, în J. Hoops, *Reallexikon der germanischen Altertrumskunde*, Ed. 2, Bd. 2, Lief. 1, pp. 28—30

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

vase cenușii, piriforme, lucrate la roată, uneori decorate cu ștampile. În 14 morminte periferice, situate pe laturile estice și vestice ale necropolei, s-au găsit oase de cal, fapt ce arată că sfîrșitul cimitirului este legat de apariția unei populații nomade. În două dintre aceste morminte (M. 44 și 150) apar și mici aplici și rozete presate, caracteristice pentru grupele avare timpurii. Piesele decorate în stil animalier, cercelul cu glob și piesele presate fixează durata cimitirului pînă în primele decenii ale secolului al VII-lea. Cimitirul face parte din orizontul cimitirelor Bratei, Noșlac, Unirea-Vereșmort, dar pe lîngă trăsăturile lor comune, în cimitirul de la Band găsim și unele trăsături specifice, deosebite. Analiza inventarelor de morminte ne vorbește despre o populație germanică tîrzie, convieţuind cu populația romanizată și despre apariția, într-un număr redus, a unor elemente nomade de călăreți[7].

4) **Band — Valea Rece.** În septembrie 1960, cu ocazia unor săpături de verificare pentru stabilirea condițiilor de descoperire ale unui depozit de bronzuri, s-au efectuat și anumite sondaje în zona grajdurilor G.A.S. Band (pl. LVI). S-au săpat două casete (B și C), din ambele rezultînd rămășițele a cîte unei locuinţe[8].

Situate doar la — 0,80 m adîncime, locuinţele erau de suprafață. În prima locuință (pl. LVII) s-a surprins și vatra dreptunghiulară din lespezi de gresie; s-au sesizat și urmele parilor de la pereții de chirpic. Vatra este premergătoare celor de la Dinogeţia și Moreşti. Ceramica cenușie-negricioasă (pl. LIX, a) decorată cu benzi în val prezintă asemănări cu cele de la Cipău — Sfîntu Gheorghe, Noșlac și Breaza.

A doua locuință (pl. LVIII), mai puțin precis conturată, conținea multe fragmente ceramice romane mai vechi și altele din sec. VIII—IX (pl. LIX, b), ultimele datînd cele două locuinţe. Există și unele fragmente de vetre portative.

5) **Batoș** a) *„Cetate“*. În cadrul campaniei de sondaj de la Goreni (3—13 octombrie 1967)[9] s-a efectuat un sondaj și la cetatea situată la o distanță de aproximativ 4 km de comună. Amplasată pe vîrful dealului,

---

[7] St. Kovács, în *DolgCluj*, 4, 1913, pp. 265—429; cf. Horedt, *Untersuchungen*, pp. 100 sqq; G. Bakó, *ArchÉrt*, 87, 1960, pp. 22—31

[8] A. Zrínyi, *Jurnal de șantier Band-Valea Rece*, ms. în arhiva MjM; proces-verbal de expertiză semnat de M. Rusu la 19. X. 1960

[9] A. Zrínyi, *Jurnal de șantier Goreni, 3—13. X. 1967;* ms în arhiva MjM; cf. *Documente privind istoria României, veacul XI, XII, XIII, C. Transilvania*, vol. I, București, 1951, doc. nr. 191, pp. 232—234; cf. C. Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, I, București, 1967, p. 59; cf. Á. Dankanits, *Cele mai vechi documente referitoare la părțile mureșene*, în *SM*, III—IV ,Tîrgu Mureș, 1972, pp. 159—165

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cetatea este înconjurată de șanț și circumvalație. La sfîrșitul secolului trecut mai erau vizibile urme de zid cu mortar. Pe toată întinderea cetății, în solul vegetal și la suprafață, abundă ceramica fragmentară Coțofeni. Timpul ploios și existența unei păduri relativ dense nu ne-au permis decît săparea a două secțiuni: prima pentru secționarea circumvalației, iar a doua pe vîrful dealului, în apropierea bornei de triangulație.

Secțiunea prin circumvalație (pl. LXII) dovedește că valul este artificial, originile ei ar putea să dateze încă din sec. al XIII-lea. Un fragment ceramic recoltat chiar de la baza valului ar putea sprijini această datare. Planul cetății se încadrează în tipul fortificațiilor cu un perimetru mai mic, cunoscute din sec. XIV (Breaza lîngă Făgăraș,[10] Sibiel „La zidu" și Glogovț în Valea Tîrnavei Mari[11]).

Secțiunea a doua a furnizat resturile unui bordei, cu pardoseala din lut fățuit și vatra tip cenușar, din care a rezultat un vas fragmentar (pl. LX, a). Neputînd continua dezvelirea bordeiului din cauza copacilor, urmele ei au fost acoperite cu pămînt.

Cetatea putea să fi fost ridicată în urma donației regelui Andrei II făcute vistierului Dionisie în anul 1228 și să fi constituit centrul domeniului Săplac, sau să fi stat în legătură cu acest domeniu.

b) *„Grajduri"*. În cadrul campaniei de săpături de sondaj de la Goreni, în ziua de 10 octombrie 1967[12] s-a efectuat o periegheză de-a lungul șanțului de drenaj săpat în terenul dintre Goreni și Batoș. În apropierea grajdurilor aparținînd C.A.P. Batoș s-au descoperit fragmentele unui chiup cenușiu, datînd din sec. III—IV e.n. Timpul scurt nu ne-a permis efectuarea unor cercetări mai amănunțite. Între 21—26 octombrie 1968 s-au efectuat săpături de sondaj în această zonă[13]. S-au săpat în total șapte secțiuni (pl. LXI) dintre care 1 și 4—7 s-au dovedit sterile. Secțiunea S_2, situată în zona descoperirii vasului de provizii, a furnizat urmele unei locuințe de suprafață (la o adîncime de — 0,70 m), distrusă de utilajele grele cu care s-a săpat șanțul de drenaj. Locuința era de mică întindere și de scurtă durată. Materialul rezultat din S_3 constă din fragmente de vase decorate cu benzi de linii ondulate. Materialul ce s-a putut reconstitui, se prezintă astfel:

— Vas de provizii (recuperat prin periegheză) reconstituit din fragmente, lucrat la roată dintr-o pastă aleasă, bine arsă, de culoare cenușie.

---

[10] Th. Nägler, *StCom*, Sibiu, 14, 1960, p. 89.
[11] K. Horedt, *Materiale*, I, 1953, p. 315.
[12] *Jurnal de șantier*, ms. în arhiva MjM; la lucrări au participat: A. Zrinyi, L. Morariu și Mihail M. Cîmpean
[13] *Jurnal de șantier Batoș-Grajduri*, ms. în arhiva MjM

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

BAND - VALEA RECE 1960

PLAN DE SITUAȚIE

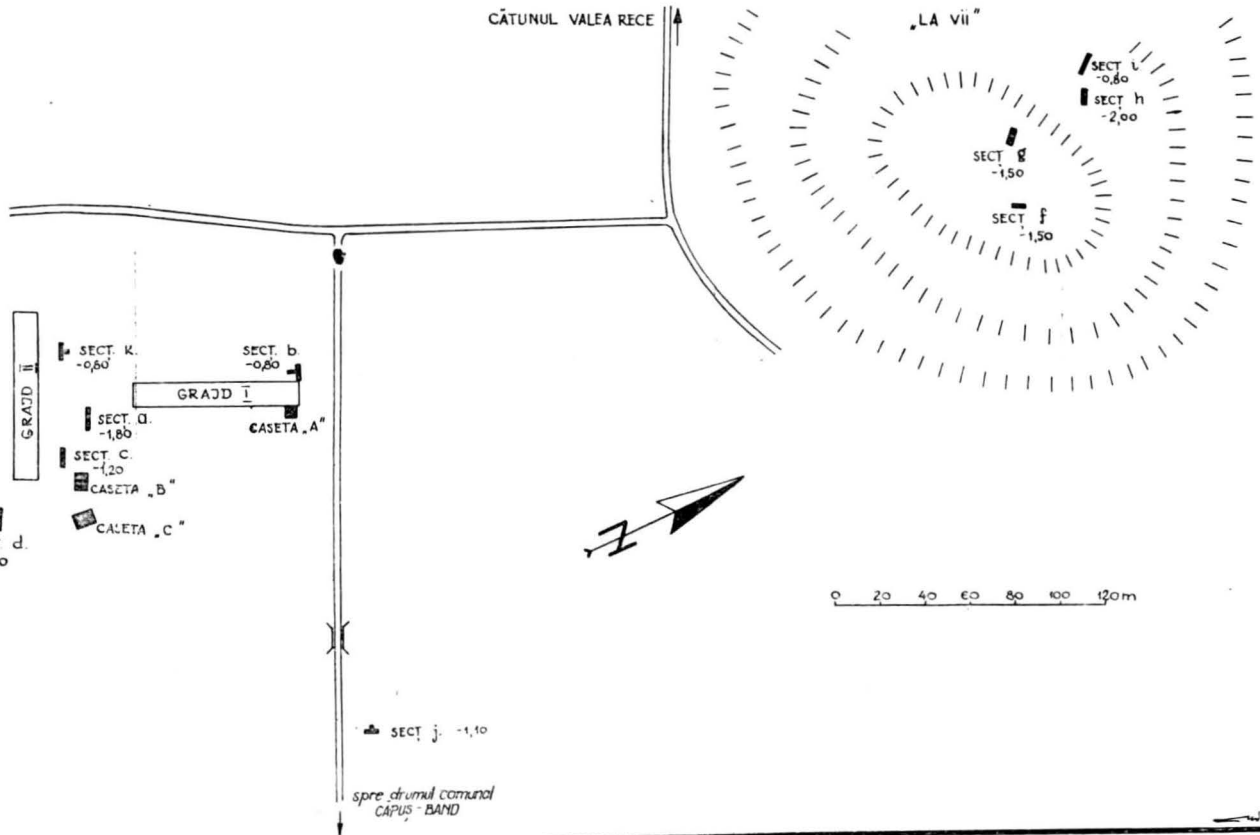

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

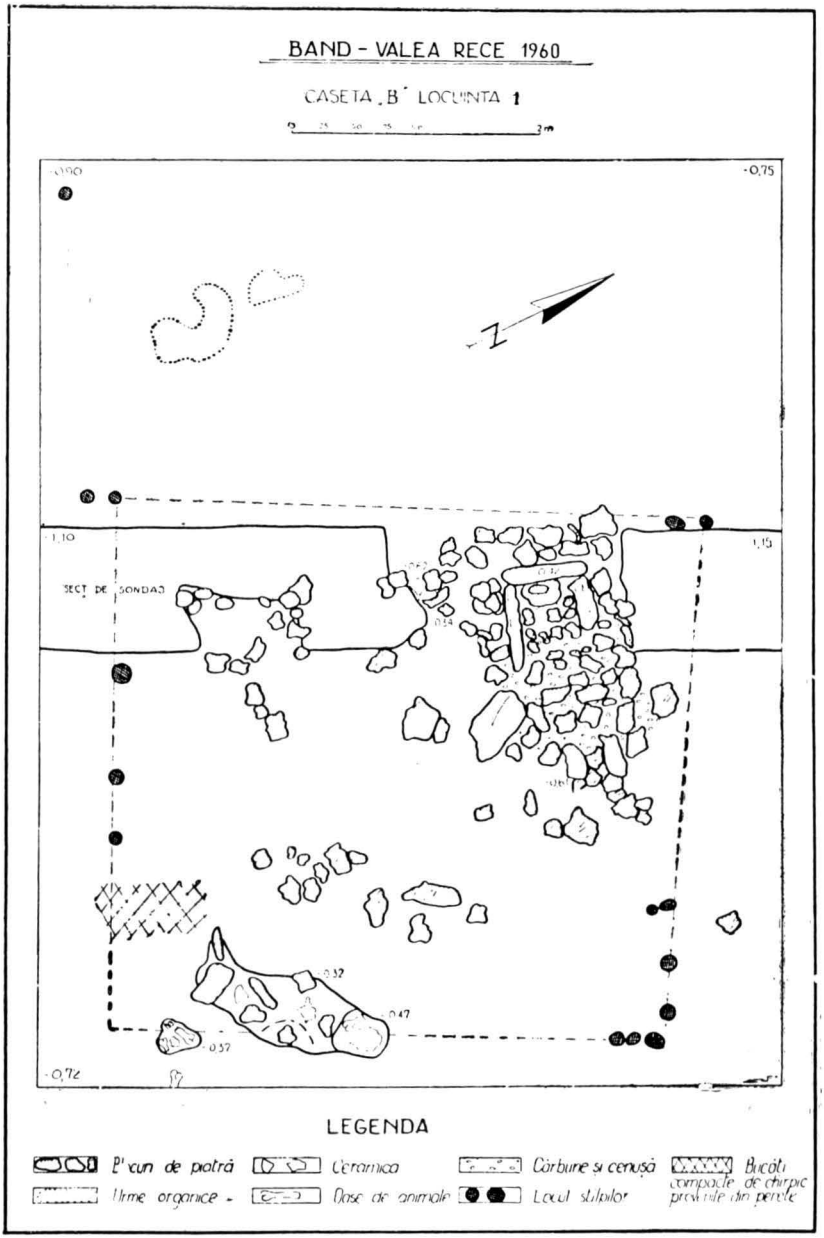

PLANȘA LVII.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

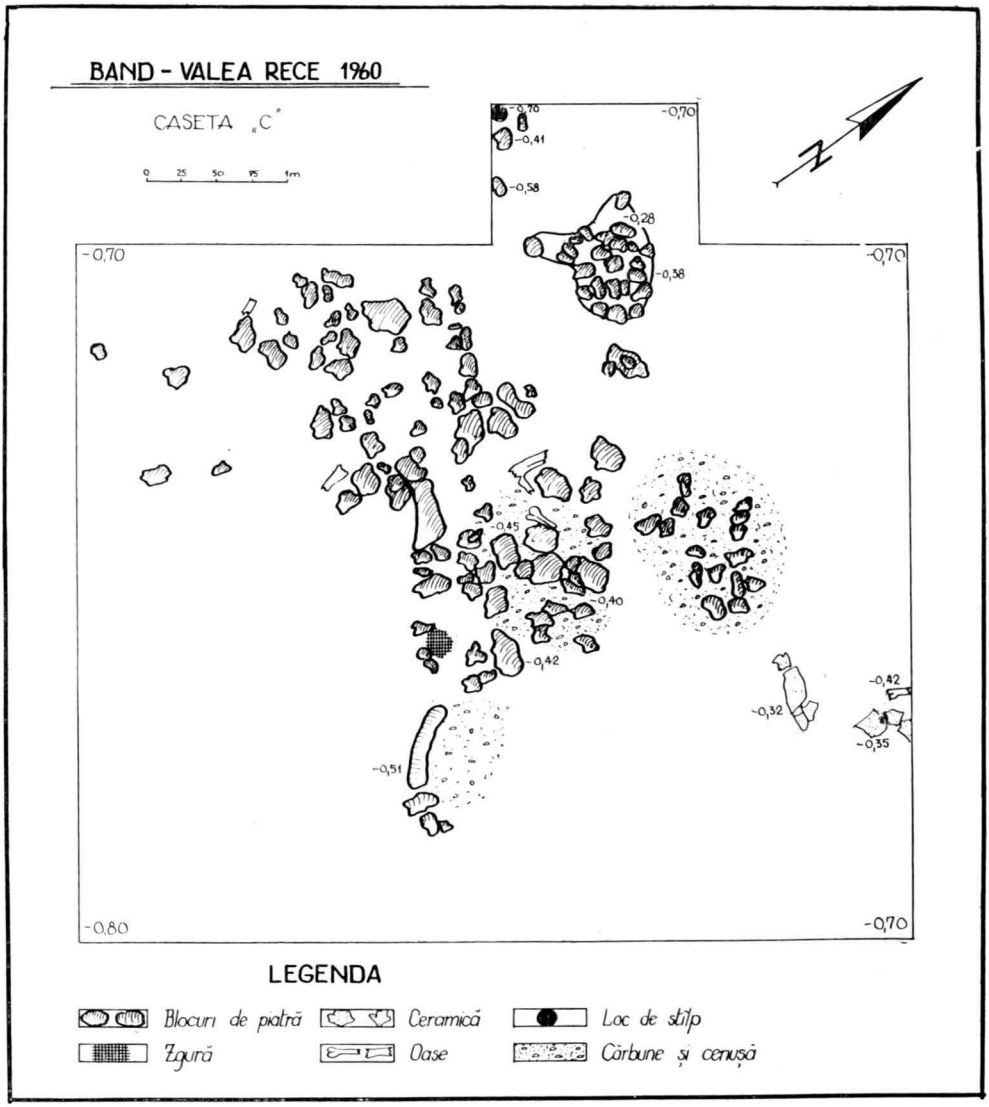

PLANȘA LVIII.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

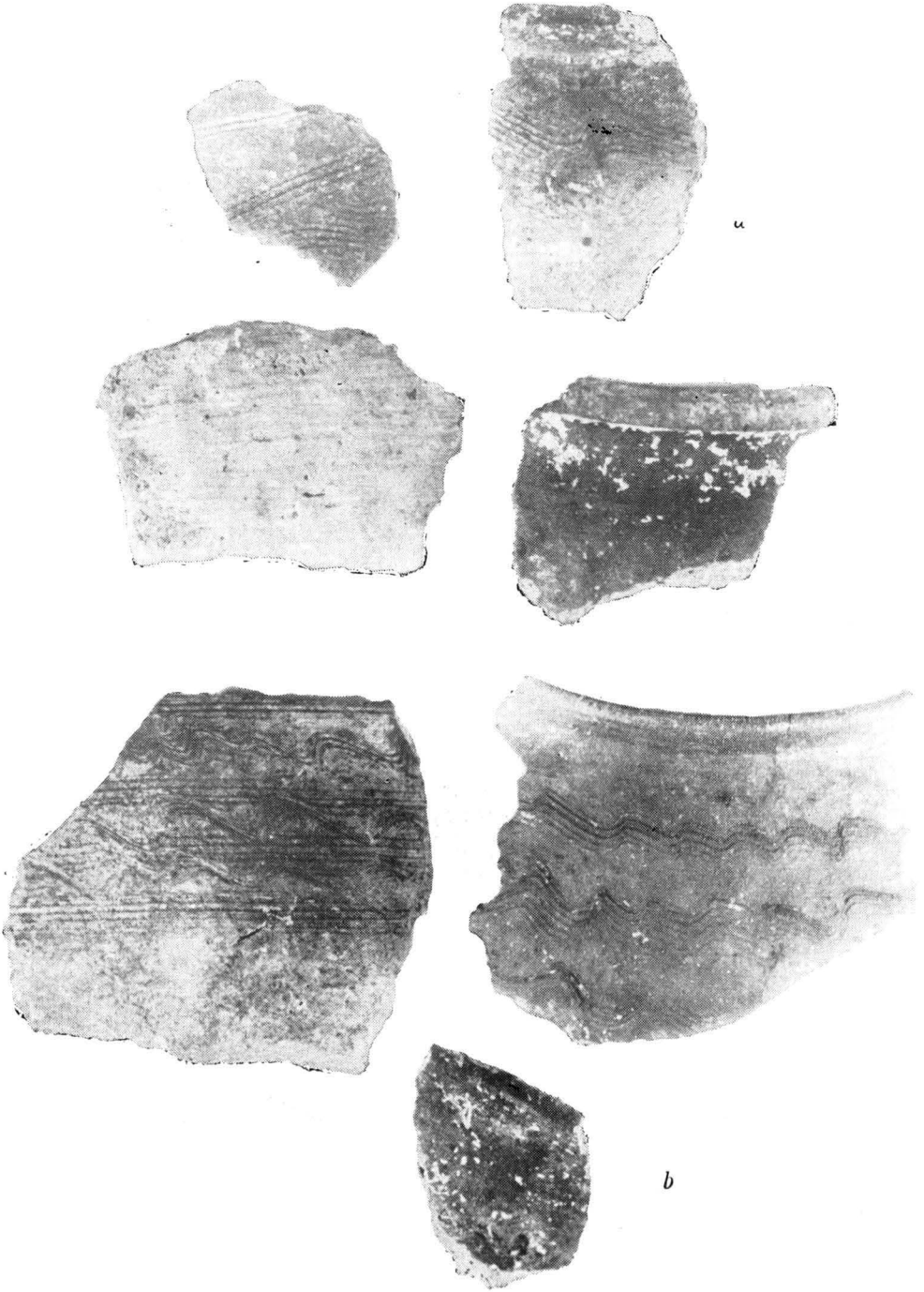

Pl. LIX. Band-Valea Rece. Ceramică din locuința nr. 1 (a) și 2 (b)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

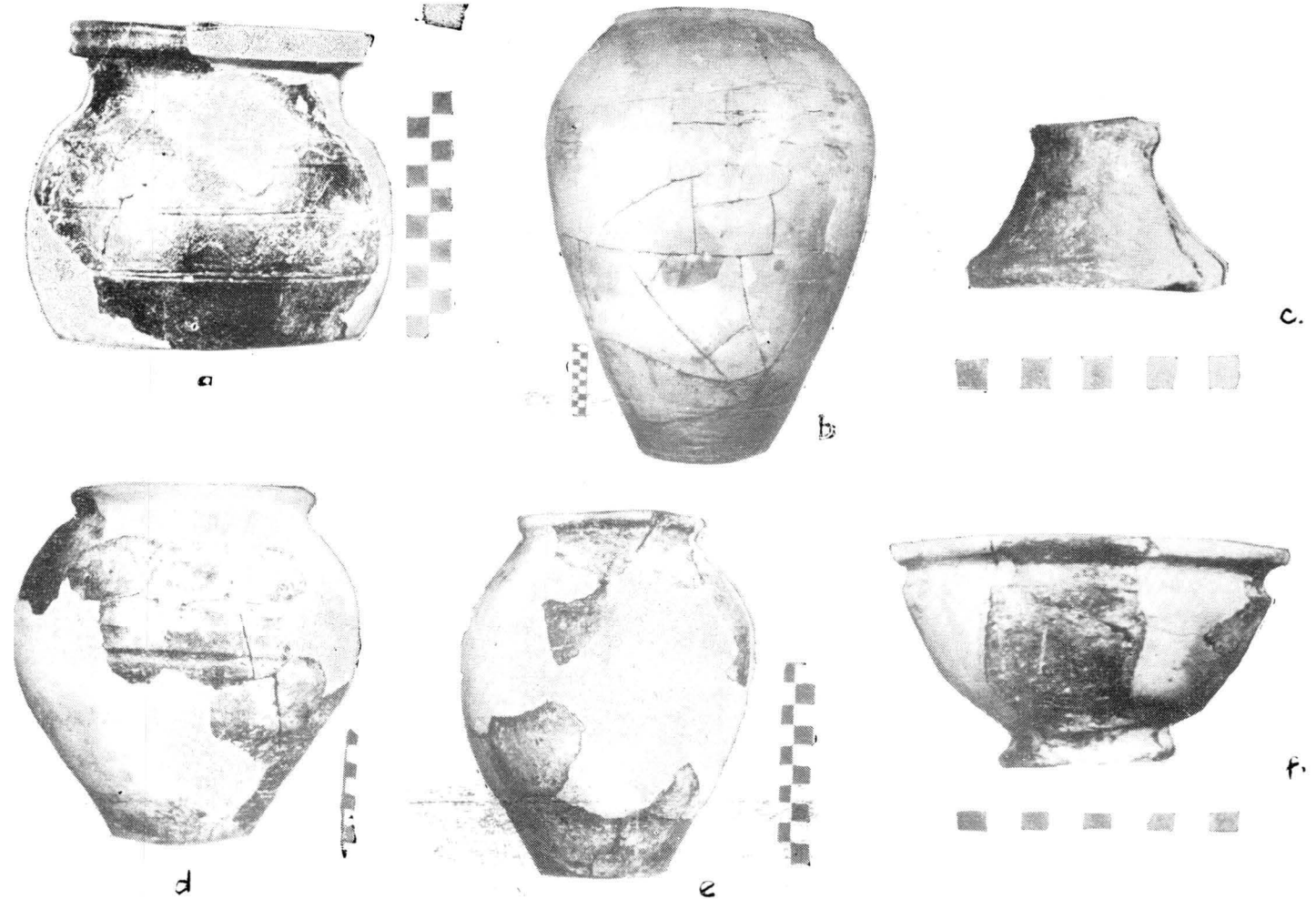

Pl. LX Batoș. Ceramică de la „Cetate“ (a) și de la „Grajduri“ (b—f)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

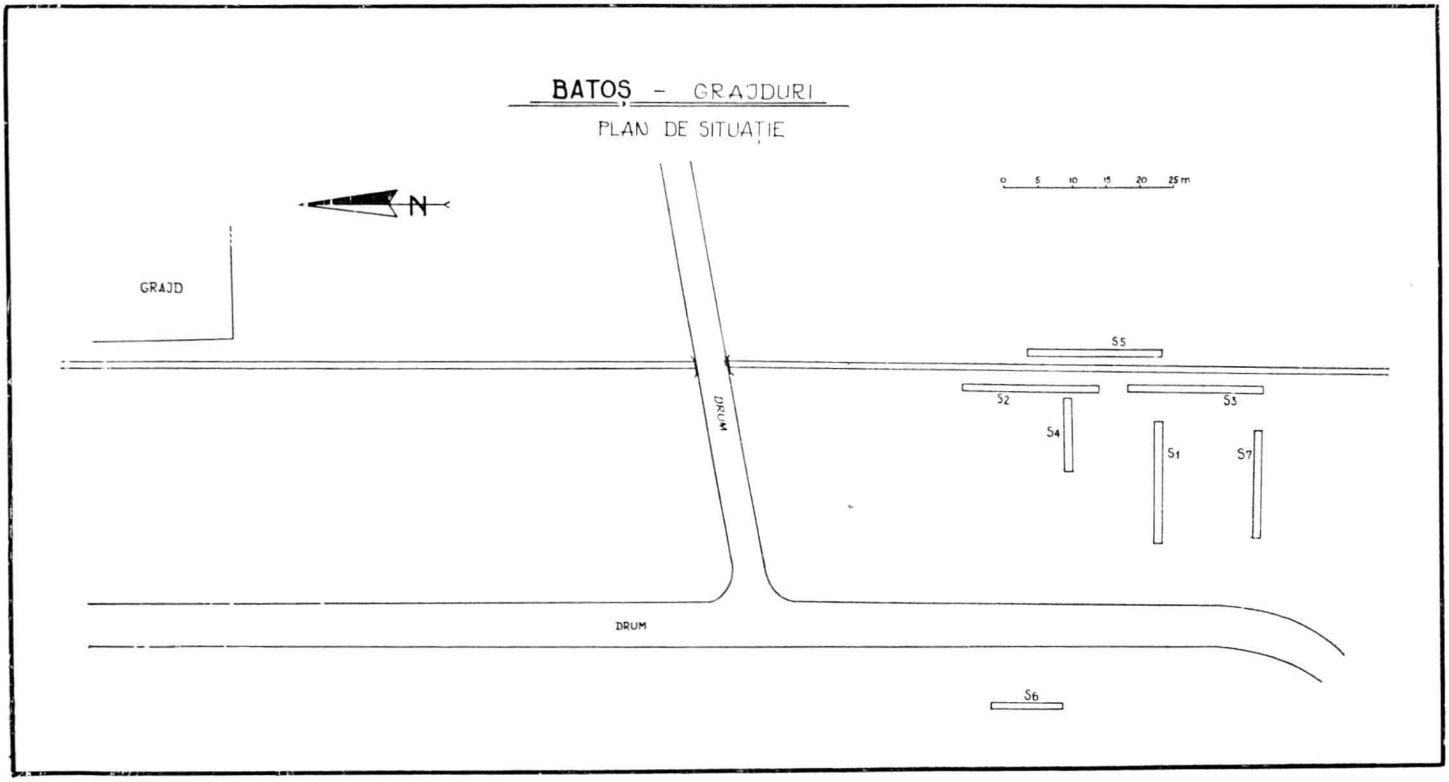

PLANŞA LXI.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

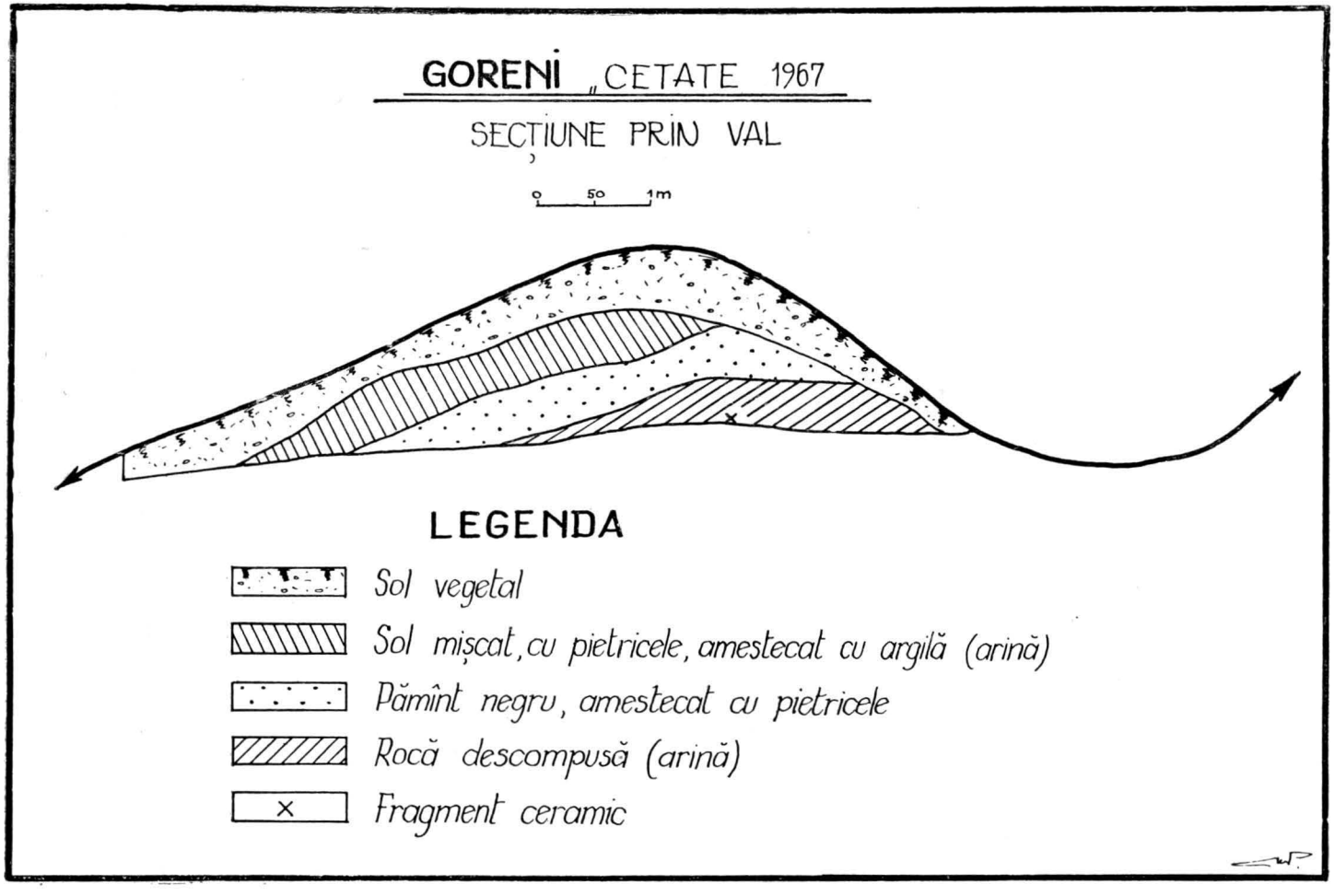

PLANȘA LXII.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

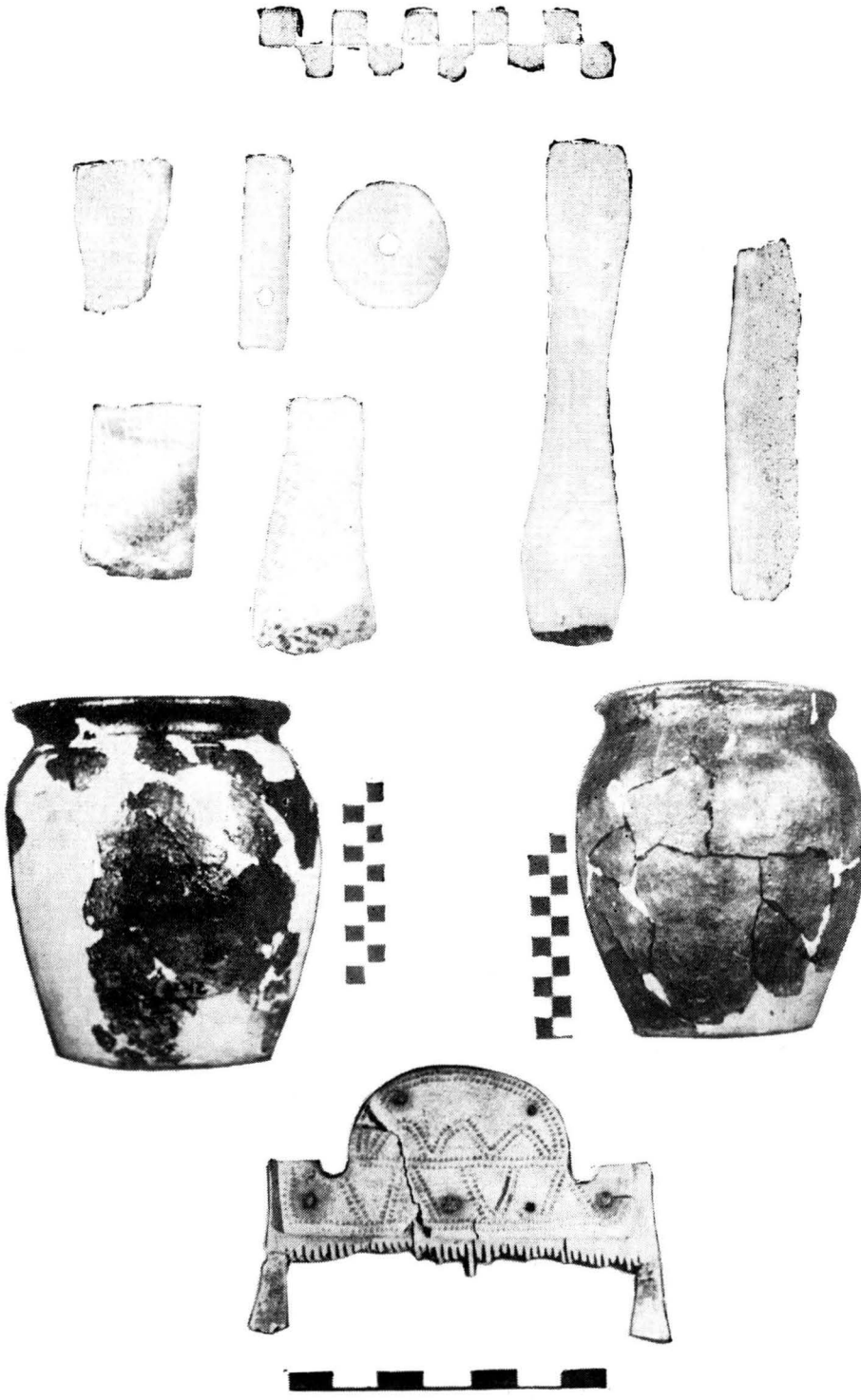

Pl. LXIII. Cute, prîsnel de fus, ceramică lucrată la roată și pieptene de os de la Bezid-Loț

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

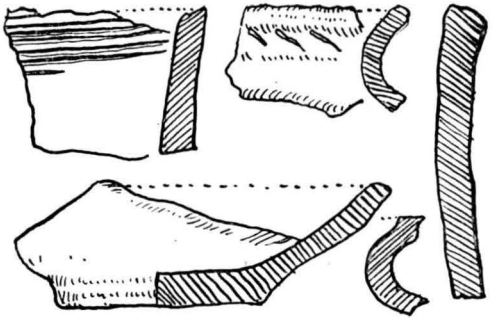

a

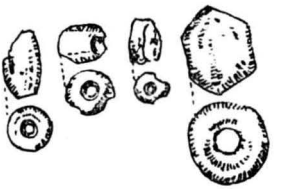

b

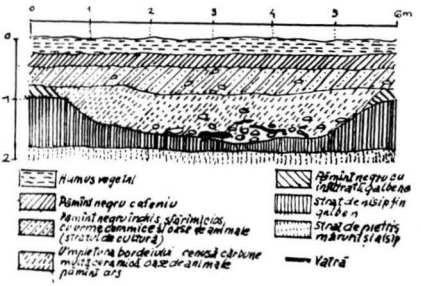

c

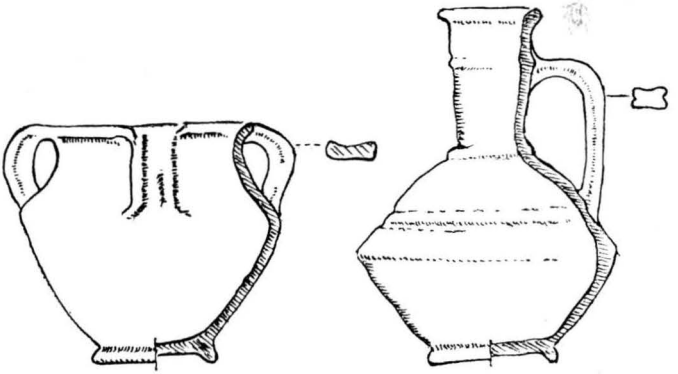

d

Pl. LXIV. a) Ceramică de la Bogata de Mureș b) Perle de la Cipău „Gîrle" c) Profilul unui bordei sec. IV de la Cipău „Gîrle" (a—c după N. Vlassa) d) Ceramică de la Gheja (după K. Horedt)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

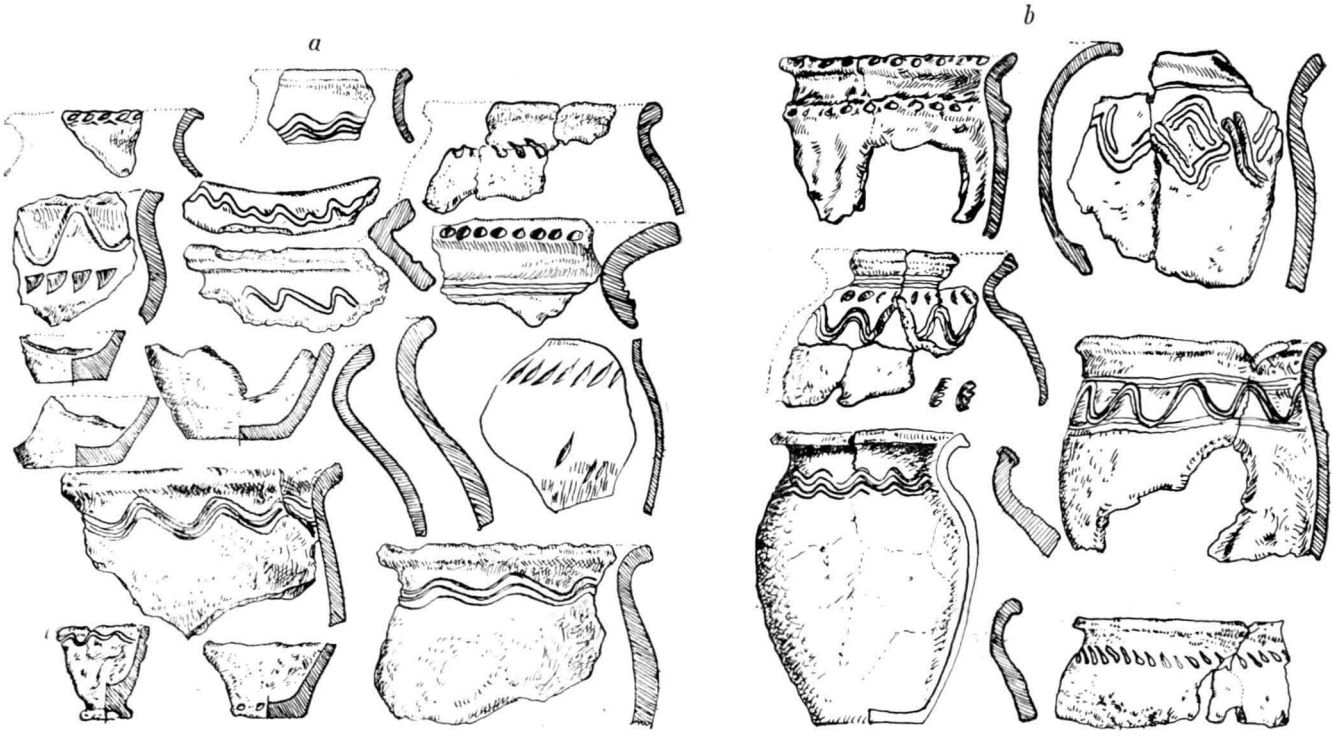

Pl. LXV. Cipău „Gîrle". Ceramică lucrată la roată (a) și cu mîna (b) (După N. Vlassa)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

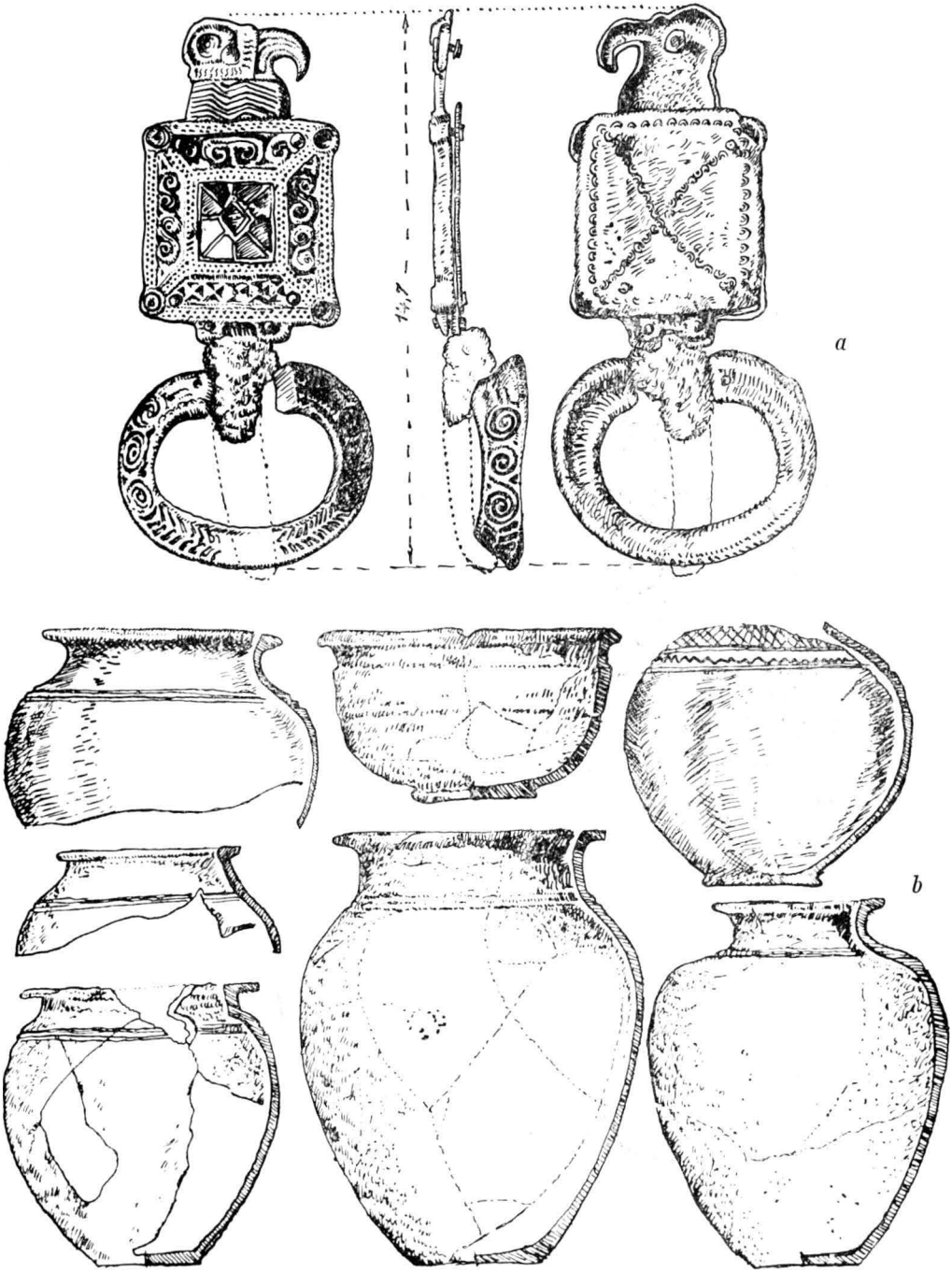

Pl. LXVI. Cipău „Gîrle“ a) Cataramă, sec. VI b) ceramică sec. IV lucrată la roată (după N. Vlassa)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

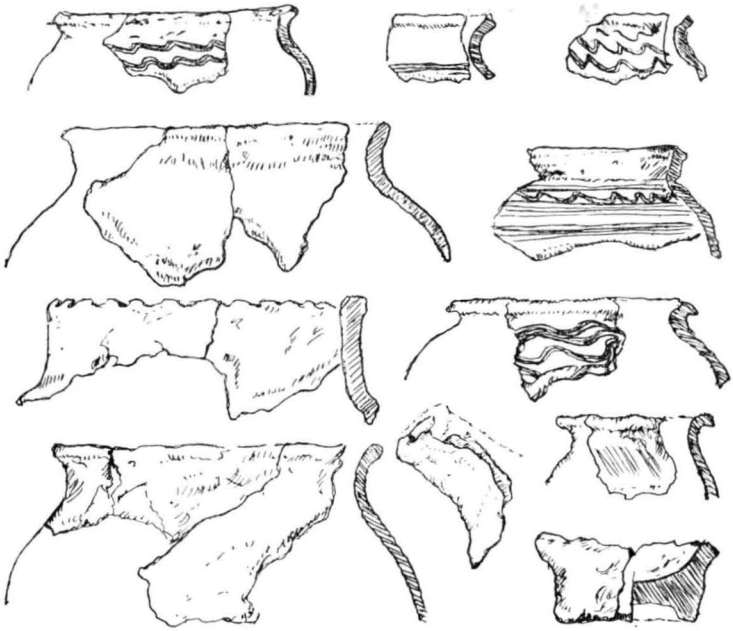

a

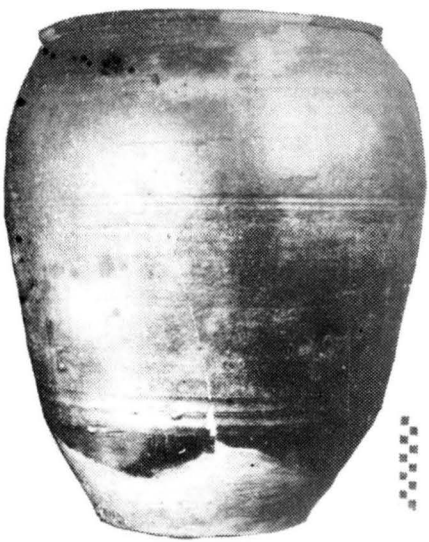

b

c

Pl. LXVII. Ceramică a) Cipău „Sf. Gheorghe“ b) Cipău „I.C.I.A.“ c) Cipău „Dealul Şeuliei“ (a/ după N. Vlassa)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Buza trasă înăuntru. Sub buză o bandă de linii în val, așezată pe o bandă de linii orizontale. Același decor se repetă încă o dată. Fundul plat. Dimensiuni: î. 64 cm; ∅ buzei 29 cm; ∅ fund 19 cm; lăț. max. 46 cm (pl. LX, b).

— Oală cenușie-roșcată, lucrată la roată dintr-o pastă degresată cu nisip cvarțos, bine arsă. Unele fragmente cu urme de arsură secundară. Buza ușor evazată și tăiată, fundul lipsește. Fără decor, reconstituită din fragmente (din S_2). Dimensiuni: î. 21 cm; ∅ buzei 15 cm; ∅ fund 8 cm; lăț. max. 22 cm (pl. LX, d).

— Oală mică cenușie, lucrată la roată, din pastă aleasă conținînd ingrediente de nisip cvarțos, bine arsă, cu suprafața zgrunțuroasă. Buza ușor evazată, fund plat, fără decor. Dimensiuni: î. 18 cm; ∅ buzei 9 cm; ∅ fund 6 cm; lăț. max. 14 cm (pl. LX, e).

— Strachină mică de culoare cenușie, lucrată la roată dintr-o pastă nu prea bine pregătită, conținînd chiar pietricele, bine arsă. Buza evazată, turtită, sub ea este puternic marcat umărul vasului. Fundul constituie un fel de talpă scundă. Dimensiuni: î. 7 cm; ∅ buzei 12—13 cm; ∅ fund 6 cm (pl. LX, f).

— Capac de vas cenușiu-închis, modelat cu mîna dintr-o pastă degresată cu nisip, bine arsă. Dimensiuni: î. 5,5 cm; ∅ buză 8,5 cm; ∅ buton 4 cm (pl. LX, c).

S-au mai descoperit fragmente din care s-au reconstituit două jumătăți de vase (partea de jos a unor oale sau căni), bine lucrate la roată, dintr-o pastă degresată cu pietricele. Datarea cea mai probabilă a materialelor recoltate ar fi secolul IV, datorită îndeosebi facturii străchinii mici cu picior.

6) **Bezid.** La punctul numit „Terenul lui Ráduly Ferenc" s-au descoperit resturile a două bordeie dreptunghiulare cu vatra-pietrar care pot fi datate în sec. IV e.n.[14]

În locul numit „Sare de mătase" s-au găsit fragmente ceramice prefeudale, amestecate, în urma unor mișcări tectonice, cu fragmente aparținînd unor epoci și culturi anterioare.[15]

Pe botul de deal numit „Fîneața mare" au fost efectuate în anii 1960—1961 săpături de sondaj, în cadrul cărora au fost dezvelite urmele a patru bordeie. La bordeiul nr. 1 s-au constatat două nivele de locuire. În baza materialului rezultat se constată că nu există prea mare

[14] Z. Székely, *Așezarea prefeudală de la Bezid*, în *Marisia*, VI, 1976, pp. 117—123; a se vedea și planșele.
[15] *Ibidem*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

decalaj de timp între cele două nivele. Din inventarul descoperit se relevă ceramica lucrată cu mîna, vase de „tip Praga". În baza lor, mica așezare poate fi datată în secolele VII—VIII e.n. Bordeiul nr. 4 datează din secolul IV e.n., în baza fragmentelor ceramice de tip „Krausengefäss"[16].

7) **Bezid — Loț.** În 1958, Muzeul din Sfîntu Gheorghe a dezvelit aici o locuință din sec. IV e.n., de formă rectangulară, cu o vatră de foc rotundă, amplasată în centrul locuinței, făcută din pietre și fățuită cu lut. S-au mai descoperit prîsnele de fus, o greutate piramidală (de plasă?, de război de țesut?), cute, ceramică cenușie lucrată la roată și cu mîna; în apropierea locuinței s-a găsit un pieptene de os caracteristic pentru secolul IV, cu mînerul arcuit, ornamentat cu linii punctate în zig-zag (pl. LXIII). Așezarea este atribuită purtătorilor culturii Sîntana de Mureș. D. Protase este de părere că ne aflăm în fața unei penetrații de populație dacică liberă dinspre răsărit, influențată de cultura romană provincială. Așezarea a fost înființată în a doua jumătate a secolului III și continuă și în secolul IV e.n.[17]

8) **Bogata de Mureș.** La locul numit „Dîlma bisericii", în surpăturile malului Mureșului, N. Vlassa a identificat fragmente de ceramică feudală (sec. XI—XIV) (pl. LXIV, a)[18].

9) **Breaza.** În Muzeul de istorie al Transilvaniei din Cluj-Napoca se află două catarame de bronz databile în secolul VI e.n. (nr. inv. VI. 1490) (pl. XCIII, a)[19].

10) **Brîncovenești.** În cadrul săpăturilor întreprinse de Institutul de istorie și arheologie al Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca, și Muzeul județean Mureș (colectiv: D. Protase — A. Zrínyi), în secțiunea III s-a găsit un vas fragmentar decorat cu benzi în val, de culoare castanie, ce ar putea indica eventual continuarea locuirii în jurul castrului roman în secolul IV, după părăsirea lui[20].

11) **Ceuașu de Cîmpie.** La „Dealul mare" s-a găsit o monedă de aur convexă, cu inscripția CONOB, care ar putea fi un *solidus* al lui Iustinian I (527—565) sau alt împărat bizantin[21].

---

[16] A se vedea ilustrațiile din lucrarea citată

[17] Z. Székely în *Materiale*, VII, 1961, pp. 184—185; cf. Protase *Problema continuității*, p. 108; cf. D. Protase, *Așezări rurale din Dacia romană*, în *Banatica*, I, Reșița, 1971, p. 102; a se vedea și D. Protase, *Problema colonizării de daci liberi și carpi în Dacia romană*, *SCIV*, 23, 1972, 4; pp. 593—607

[18] N. Vlassa, *Cercetări arheologice în RMAM și Cluj*, *ActaMN*, *II*, 1965, p. 25

[19] Horedt, *Untersuchungen*, p. 88

[20] D. Protase — A. Zrínyi, *Jurnal de șantier Brîncovenești*, 1971, ms. în arhiva MjM

[21] K. Benkö, *Marosszék ismertetése*, p. 338

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

12) **Cheţani.** În anul 1976, cu prilejul construirii unui bazin, s-a descoperit, printre alte fragmente de ceramică, şi un fragment cenuşiu, decorat cu benzi de linii ondulate, datînd, probabil, în secolele VIII—IX e.n.[22].

13) **Chinari.** Cetate de pămînt, cunoscută mai de mult în literatura de specialitate. În anul 1961, în cadrul unor sondaje efectuate de Muzeul judeţean Mureş (A. Zrínyi) şi Institutul pedagogic din Tîrgu Mureş (Á. Dankanits) s-a secţionat circumvalaţia puternic arsă a cetăţii. Nici în valul de pămînt sau pe platoul cetăţii nu s-a descoperit nici un element utilizabil de datare.

14) **Cipău** a) *„Gîrle"*.[23] Aşezare datată în secolele IV şi V—VI e.n. din care au rezultat materiale arheologice importante.

În urma deschiderii în anul 1952, a unei cariere pe acest teritoriu, că în acel an s-au secţionat trei gropi conţinînd material ceramic din sec. IV e.n., descoperire ce a îndreptat atenţia cercetătorilor asupra acestui punct.

În anul 1953, în cadrul şantierului Moreşti, s-au efectuat aici sondaje ce au adus la lumină materiale ceramice din sec. V—VI[24].

În acelaşi an, în cursul lucrărilor de exploatare, au apărut trei morminte de incineraţie cu urne, datate în sec. IV. Mormîntul nr. 1 conţinea, în afară de urnă, trei perle de calcedoniu în formă de butoi şi o a patra, din lut ars. Urna din mormîntul nr. 2 conţinea trei perle de lut ars.

De asemenea în 1953, s-a descoperit un mormînt de înhumaţie din care s-a salvat o cataramă din argint aurit, decorat cu almandine, avînd forma unui cap de vultur[25] (pl. LXVI, a). Dintr-una din cele trei bordeie secţionate de lucrări de canalizare în toamna anului 1953 au rezultat, printre materialele ceramice, 16 monede constantiniene de bronz.

În anul 1954 au fost reluate săpăturile[26], golindu-se trei bordeie şi trei gropi. Bordeiul nr. 4 (pl. LXIV, c) şi gropile a, c, datează din sec. IV, celelalte două bordeie şi groapa b, din sec. V—VI.

---

[22] Informaţia verbală de la geologul Jakab Samuilă de la Laboratorul de pedologie Tîrgu Mureş, pentru care îi exprimăm mulţumiri.

[23] K. Horedt, *Şantierul Moreşti*, *SCIV*, V, 1954, 1—2, pp. 220—222; Idem, *Untersuchungen*, pp. 74, 88, 98, 100, 109; N. Vlassa, *O pătrundere din vest a dacilor pe teritoriul fostei provincii Dacia, în secolul al IV-lea e.n.*, *SCIV*, 16, 1965, 3, pp. 501—518; Idem, *ActaMN*, II. 1965, pp. 30—31; cf. Protase, *Săpăturile arheologice de la Iernut*, *ActaMN*, III, 1966, pp. 406—407.

[24] *SCIV*, V, 1954, 1—2, pp. 220—222; *SCIV*, VI, 1955, 3—4, p. 658.

[25] M. Rusu, *Pontische Gürtelschnallen . . .*, *Dacia*, N.S., III, 1959, pp. 486—489.

[26] *SCIV*, VI, 1955, 3—4, pp. 661, 658—666, 669—671.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În anul 1955 săpăturile au dezvelit două bordeie din sec. V—VI și au salvat materialele rezultate dintr-un al treilea bordei datat din aceleași secole[27].

În anul 1956 s-a observat un mormînt din sec. V—VI și s-a secționat un bordei din aceeași perioadă.

În anul 1957 s-a salvat inventarul unui mormînt de înhumație din sec. V—VI, inventar din care făcea parte și un pieptene bilateral de os.

În 1959 s-a descoperit un mic tezaur compus din 15 monede de bronz:

1. Constantin I (307—337), bronz mic, Constantinopol (Coh², VII/258/255),
2. Idem, *follis* (?), Siscia (Coh² VII/264/309),
3. Idem, bronz mic, Augusta Trevirorum, anul 317, 322 sau 327 (Coh², VII/231/15),
4. Constantin II (317—340), bronz mic, Antiochia, anii 317—337 (Coh², VII/378/122),
5. Idem, bronz mic, Siscia, 317—337 (Coh², VII/384/163),
6. Constantius II (323—361), bronz mic, Thessalonic, 323—337 (Coh², VII/455/104),
7. Idem, bronz mic, Siscia, 323—337 (Coh², VII/455/104),
8. Idem, bronz mic, Aquilea, 337—361 (Coh², VII/455/100),
9. Idem, *follis* (?), Siscia, 343 (Coh², VII/447/46),
10. Idem, *follis* (?), Cyzic, 343 (Coh², VII/447/46),
11. Idem, *follis* (?), Siscia, 343—361 (Coh², VII/446/39),
12. Idem, bronz mic, Thessalonic, 343—361 sau 348 (?) (Coh², VII/445/33),
13. Valentinian I (364—375), bronz mic, 363—375 (Coh², VIII/88/12),
14. Idem, bronz mic, Siscia, 364—375 (Coh², VIII/88/12),
15. Idem, bronz mic, Thessalonic, 364—375 (Coh², VIII/89/21), monede ce constituie un element sigur de datare[28].

Rezumînd cele de mai sus, rezultă că între anii 1952—1959, pe teritoriul amintit s-au identificat următoarele:

A) *descoperiri din sec. IV:* trei gropi cu vase (1952); un bordei tăiat de canalizări conținînd 16 monede constantiniene (1953); trei urne de incinerație (1953); bordeiul nr. 4 și gropile a, c, (1954); un tezaur monetar compus din 15 monede de bronz (1959).

---

[27] *Materiale*, IV, 1957, p. 185.

[28] K. Horedt, *SCIV*, VI, 1955, pp. 658—661, 669—671; cf. N. Vlassa, *O pătrundere . . .*, *SCIV*, 16, 1965, 3, pp. 510—512

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

B) *descoperiri din sec. V—VI:* mai multe bordeie tăiate de carieră între anii 1953—1957; alte bordeie, apărute în săpăturile de salvare din 1953—1955; mormîntul de înhumație conținînd catarama cu cap de vultur; cimitirul de înhumație de la „ICIA" (v. punctul c) „Îngrășătoria") care se leagă de faza bordeielor din sec. V—VI de la „Gîrle".

Revenim asupra mormintelor de incinerație cu urnă în care s-au găsit (M. 1) trei mărgele de calcedoniu și o a patra din lut ars în formă de butoi (tip sarmatic) (pl. LXIV, b), precum și urne, respectiv castroane folosite drept capace. Ceramica este lucrată la roată (pl. LXV, a și pl. LXVI, b), de culoare cenușie, cu lustru metalic, respectiv modelată cu mîna din pastă poroasă primitivă (pl. LXV, b). Factura ceramicii și mărgelele de tip sarmatic pledează pentru imigrarea unor daci liberi din Cîmpia Tisei în fosta Dacie romană, în cursul secolului IV e.n. Ritul de incinerație dovedește că este vorba de o comunitate etnică dacică și nu sarmato-iazigă. Analogiile cele mai perfecte le găsim la Sîntana Arad și Cîmpia Tisei.

Un vas de provizii, cenușiu închis, lucrat la roată dintr-o pastă degresată cu nisip și bine arsă, buza trasă înăuntru, fără decor, salvat de N. Vlassa, provine tot din această zonă. Fundul vasului a fost completat prin restaurare în laboratorul Muzeului județean Mureș (nr. inv. 4067/1491). Dimensiuni: î. 48 cm; ∅ buză 36 cm; ∅ fund 28 cm; lăț. max. 44 cm (pl. LXVII, b).

b) *„Sfîntu Gheorghe"*. Așezare din sec. V—VI și apoi un strat cu ceramică din sec. VII—VIII (pl. LXVII, a), contemporană cu cele asemănătoare din mormintele avare.

„Pe șes" se află o bogată așezare, săpată în cadrul șantierului Moreşti. Apar aici materiale din sec. V—VII și XI—XII.

„La biserică", în cadrul unor lucrări de fundații s-au identificat multe morminte dintr-un cimitir din sec. XI—XVI, unele conținînd inele de tîmplă cu capetele în formă de „S".[29]

c) *„Îngrășătoria", „I.C.I.A."* Între anii 1953—1957, la o distanță de numai 250 m de la „Gîrle", pe teritoriul „I.C.I.A.", în cadrul sondajelor și observațiilor efectuate, au fost identificate 12 morminte de înhumație datate în sec. V—VI, corespunzînd fazei din acest secol a așezării de la „Gîrle"[30].

---

[29] N. *Vlassa*, *ActaMN*, II, 1965, pp. 25—27.

[30] K. Horedt, *SCIV*, V, 1954, pp. 221—222; Idem, *SCIV*, VI, 1955, pp. 661, 671; N. Vlassa, *SCIV*, 16, 1965, 3, pp. 501—518.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

d) *„Dealul Șeuliei"*. În cadrul decopertărilor de la balastiera de aici s-a descoperit în anul 1961, un vas cenușiu, decorat sub buză cu linii în val încadrate între linii paralele, vas predat Muzeului județean Mureș de șeful balastierei, Eckhardt Sindel. Vasul datează din sec. V e.n. (pl. LXVII, c).

15) **Cornești.** Cu prilejul unor reparații efectuate la biserica reformată din localitate, au ieșit la suprafață, de la o adîncime de 1,5 m, patru vase cenușii lucrate la roată, salvate de directorul școlii generale care a depus trei vase la Muzeul județean Mureș. Al patrulea vas a fost recuperat, în cadrul unei periegheze ulterioare de A. Zrînyi. Întrucît nu s-au descoperit oseminte în jurul acestor vase, nici urme de incinerație, presupunem existența unei așezări. Cele patru vase sînt:

Oală mică de culoare cenușie, lucrată la roată, cu buza strîmtă și corpul bombat. Pastă aleasă, bine arsă, cu luciu metalic. Buză aplatizată, evazată, umăr pronunțat, fund inelar. Dimensiuni: î. 16 cm; ∅ buză 10 cm; ∅ fund 8 cm; lăț. max. 17 cm (pl. LXVIII, b).

Strachină mică, cu buza evazată, fundul inelar aplatizat. Lucrată la roată dintr-o pastă aleasă, bine arsă, de culoare cenușie. Dimensiuni: î. 9 cm; ∅ buză 19 cm; ∅ fund 7 cm (pl. LXVIII, d).

Strachină mare, cu buza arcuită înspre exterior, cu un brîu orizontal sub buză; lucrată la roată dintr-o pastă aleasă, bine arsă, de culoare cenușie. Fundul inelar. În două locuri, sub buză, amplasate asimetric, cîte o pereche de găuri făcute după ardere. În apropierea fundului o singură gaură. Dimensiuni: î. 10 cm; ∅ buză 23 cm; ∅ fund 9 cm. (pl. LXVIII, c).

Vas de provizii fragmentar, cu buza lată, trasă spre interior, cu fundul plat, lucrat la roată dintr-o pastă bună, conținînd însă pietricele de cuarț, bine arsă, de culoare cenușie. Sub buza evazată o bandă de linii ondulate, apoi o bandă de linii orizontale. La o distanță de cîte 4 cm urmează alte două registre, constînd din cîte o bandă de linii orizontale peste care sînt amplasate două benzi de linii ondulate. Sub aceste trei registre, pe corpul bombat al vasului, se află o altă bandă de linii în val. Buza este decorată, pe margini, cu cîte o bandă de linii ondulate. Dimensiuni: î. 48 cm; ∅ buzei 33 cm; ∅ fund 21 cm; lăț. max. 45 cm (pl. LXVIII, a).

Două fragmente de chiupuri, provenind de la un alt vas de provizii de culoare cenușie, prezintă aceleași caracteristici.

Datarea cea mai probabilă: către sfîrșitul sec. IV, pe baza urmelor inelelor de fund și a profilului străchinii. Buza înclinată spre interior a

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

chiupului face o impresie mai tîrzie, așa, încît complexul putea să se prelungească și în sec. V.

La punctul numit „Dîlma lui Bene" situat deasupra bisericii, au ieșit la suprafața arăturii fragmente de ceramică sure-negricioase. Punctul nu a fost încă verificat. Se poate presupune identitatea acestei așezări (?) cu cea de pe promontoriul bisericii.

16) **Cristești.** Atelierele de olărit de la Cristești, cunoscuta așezare romană din secolele II—III e.n., continuă să lucreze, probabil, și în sec. IV e.n. O dovadă în acest sens — deși indirectă — este descoperirea la Tîrgu Mureș — „Cetate" a unor fragmente ceramice din sec. IV în același context cu ceramică ștampilată de tip Cristești; același tip de ceramică se descoperă la Lechința de Mureș și la Iernut, în contextul aceluiași secol.

Dintr-o groapă de „gunoi" situată în malul Mureșului, a fost salvat, în anul 1961, de autorul acestor rînduri un vas-cazan de culoare roșcată, din pastă bună și bine arsă, decorat pe umeri cu benzi de linii ondulate, iar pe buză cu mici incizii discontinue făcute cu pieptene (pl. LXIX, a). Ceramica se încadrează în produsele atelierelor de olărit de la Cristești, faza de decădere și s-ar putea data în sec. IV.

În vara anului 1974 Valeriu Lazăr, directorul Muzeului județean Mureș a salvat inventarul unui mormînt din sec. IV, compus dintr-o cană și un pahar din lut ars[31].

În colecțiile Muzeului județean Mureș se află un număr de 14 monede postromane care provin din colecția Aurel Filimon; localizare nu se indică. Ele au fost găsite, *probabil*, la Cristești sau în zonă; această incertitudine nu diminuează însă cu nimic valoarea lor istorico-documentară. Cele 14 monede sînt: *o* monedă de la Constantius I (305—306) sau Constantius II (337—361) (Coh[1], VI/177/15); *opt* monede Constantius II (Coh[1], VI/235/135, 313/224, 315/241, 316/247); *patru* monede Valentinianus I (364—375) (Coh[1], VI/404/50, 404/52, 405/55); o monedă Honorius (395—423) (Coh[1], VI/483/56).[32]

C. Preda[33] înserează în catalogul monedelor bizantine un tezaur alcătuit din monede de bronz de la Alexios III Comnenul (1195—1203), achiziționat de aici de colecționarul bucureștean Octav Lukian.

---

[31] M. Petică, *Noi descoperiri arheologice la Cristești, Marisia*, VI, 1976, pp. 697—700.

[32] K. Horedt, *SCIV*, IV, 1953, p. 298; Idem, *Contribuții*, p. 32; cf. Z. Székely, *Monede din așezarea romană de la Cristești, SCN*, II, 1958, pp. 469—474.

[33] *op. cit.*, p. 400

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

17) **Criș.** În colecțiile Muzeului județean Mureș se află un denar de argint al lui Constantius II (337—361) emis în 342 la Sirmium[34].

18) **Cuci.** La 13 aprilie 1968, Bîrcea Nicolae din Bogata, lucrînd la nivelări în hotarul comunei Cuci, în grădinăria C.A.P. situate în apropierea podului Mureș (pl. XC) a descoperit două morminte (?) de incinerație. Primul conținea un chiup mare amplasat cu fundul în sus, dedesubt avînd un strat de chirpic. Celălalt mormînt conținea un vas cenușiu în care erau amplasate oase umane incinerate, vasul fiind acoperit cu un chiup de culoare roșie. Inventarul celui de-al doilea mormînt a fost distrus, doar unele fragmente fiind adunate de Francisc László, președintele Consiliului popular care a anunțat Muzeul județean Mureș.[35] Atît fragmentele de vase salvate cît și chiupul cenușiu au fost recuperate de muzeu. Chiupul are corpul puternic bombat, buza răsfrîntă orizontal în exterior; zona fundului se îngustează brusc. Fundul vasului lipsește. Pastă aleasă, cenușie, modelată la roată, bine arsă (pl. LXIX, b). Dimensiuni: î. 71 cm; ∅ buză 47 cm; ∅ fund 18 cm; lăț. max. 57 cm.

Fragmentele salvate din cel de-al doilea mormînt provin de la două vase: vas de tradiție romană de culoare roșie-cărnie, fără slip la suprafață, pastă aleasă și bine arsă, ușor pudroasă; s-a mai păstrat un fragment din fundul unui vas cenușiu închis, lucrat la roată.

La 23 aprilie 1969, cu prilejul unei periegheze, se constată foarte multe fragmente ceramice romane și cenușii de tip Sîntana de Mureș, adunate de școala generală din localitate în această zonă.

Pe același teren, în 1975 s-au descoperit alte trei vase, recuperate de prof. Lucreția Stoica de la școala generală din localitate. Cele trei vase:

Oală mică cenușie-roșcată, lucrată la roată. Pastă conținînd asperități (pietricele), prost arsă. Fund plat, buza evazată, în interiorul buzei un șanț aproape imperceptibil. Dimensiuni: î. 15 cm; ∅ buză 10 cm; ∅ fund 9 cm; lăț. max. 13 cm. În colecția școlii generale din Cuci (pl. LXIX, d).

Oală fără toartă, lucrată la roată. Pasta conține ingrediente de nisip cuarțos, ardere mediocră. Culoare cenușie-roșcată. Buza evazată, în interior — sub buză — o ușoară arcuire. Fund plat. Sub buză o linie în val. Dimensiuni: î. 17 cm; ∅ buză 10 cm; ∅ fund 9 cm; lăț. max. 15 cm. În colecția școlii generale din Cuci (pl. LXIX, c).

Oală de tradiție romană, lucrată la roată dintr-o pastă bine pregătită, degresată cu nisip, bine arsă, de culoare cenușie, cu urme de ardere secundară. Buză evazată, turtită oval, în partea interioară cu un șan-

[34] V. Lazăr. *Descoperiri monetare romane, Marisia*, V, 1975, pp. 379—381.
[35] *Jurnal de periegheză din 15 aprilie 1968*, red. A. Zrînyi, ms în MjM.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pl. LXVIII—LXXV între p. 136—137.

a.

b

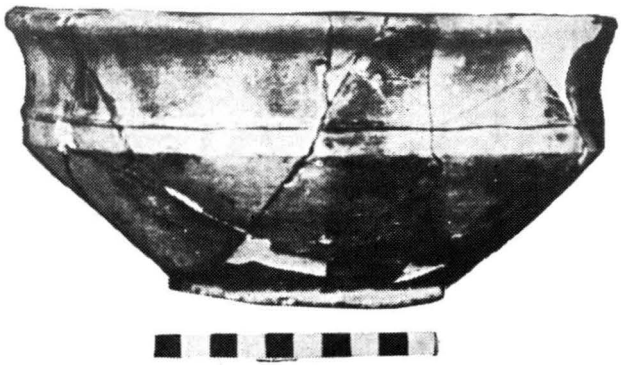

c.

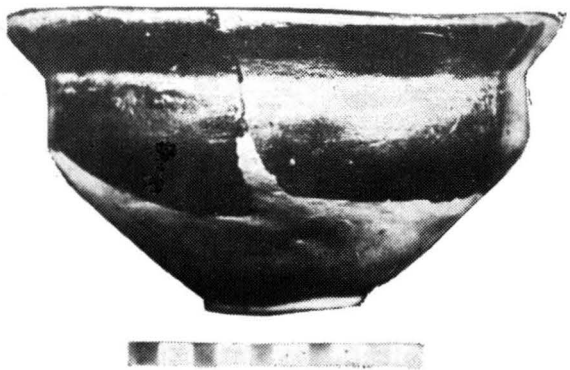

d.

Pl. LXVIII. Ceramică de la Cornești, sec. IV—V

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

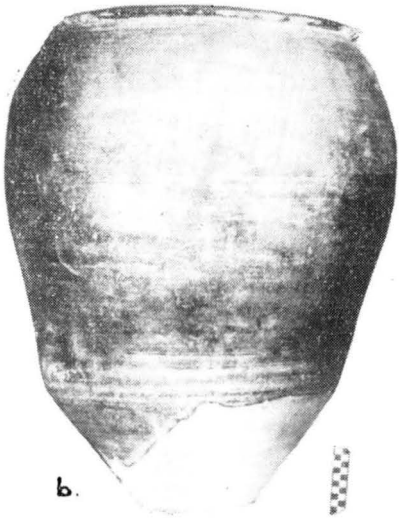

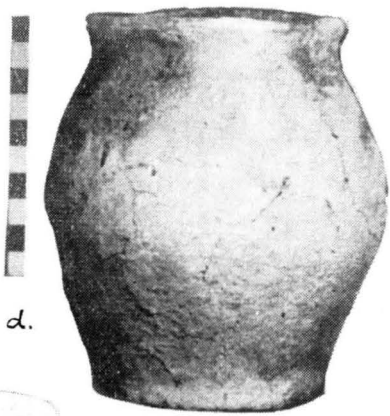

Pl. LXIX. Ceramică a) Cristeşti; b—e) Cuci

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

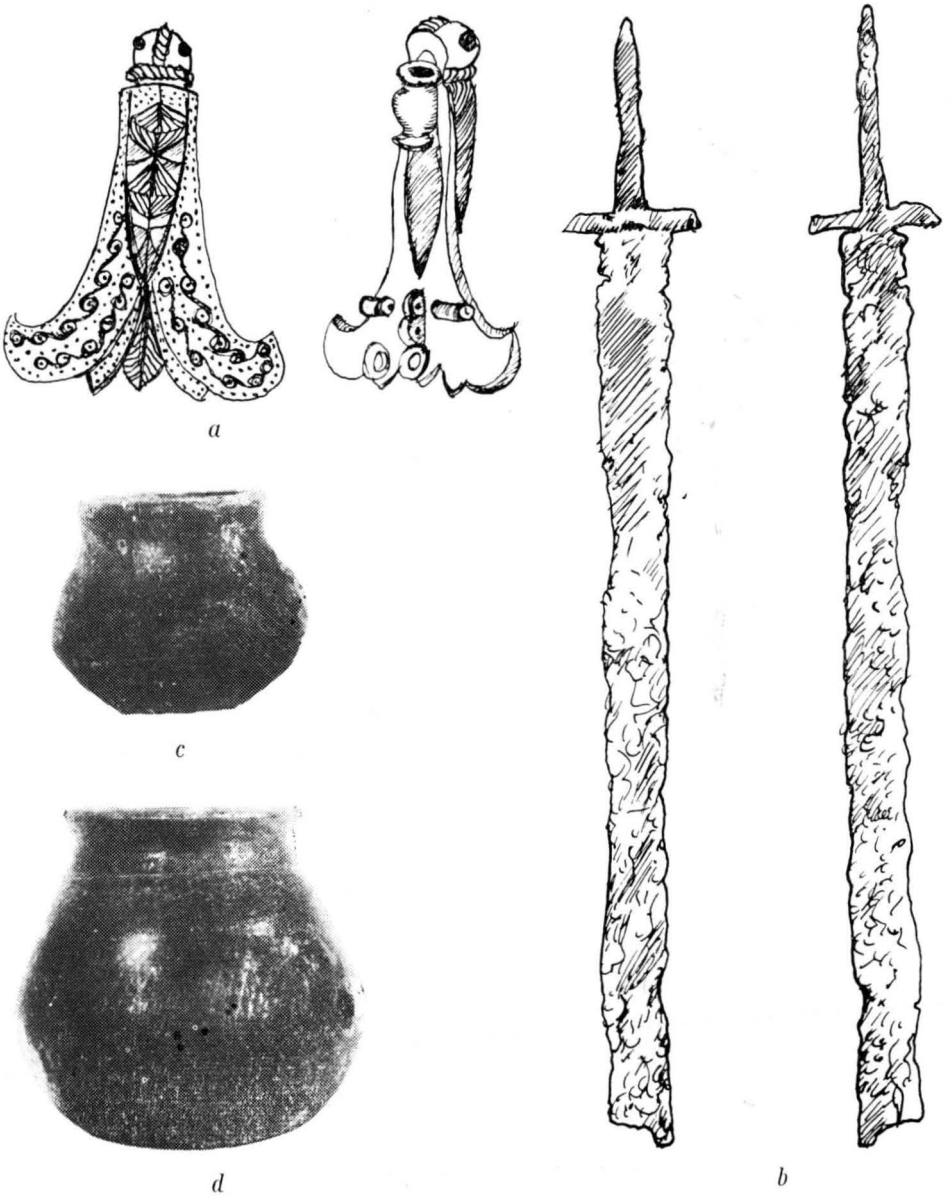

Pl. LXX. Descoperiri de la Dumbrăvioara și Ernei (a. după J. Hampel; b. după N. Vlassa)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pl. LXXI. a) Goreni b) Iernut „Fundul Bedeelor", inventar funerar c) Iernut „Fundul Bedeelor" d) Iernut „Castel" e) Iernut „Toţăgini"

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

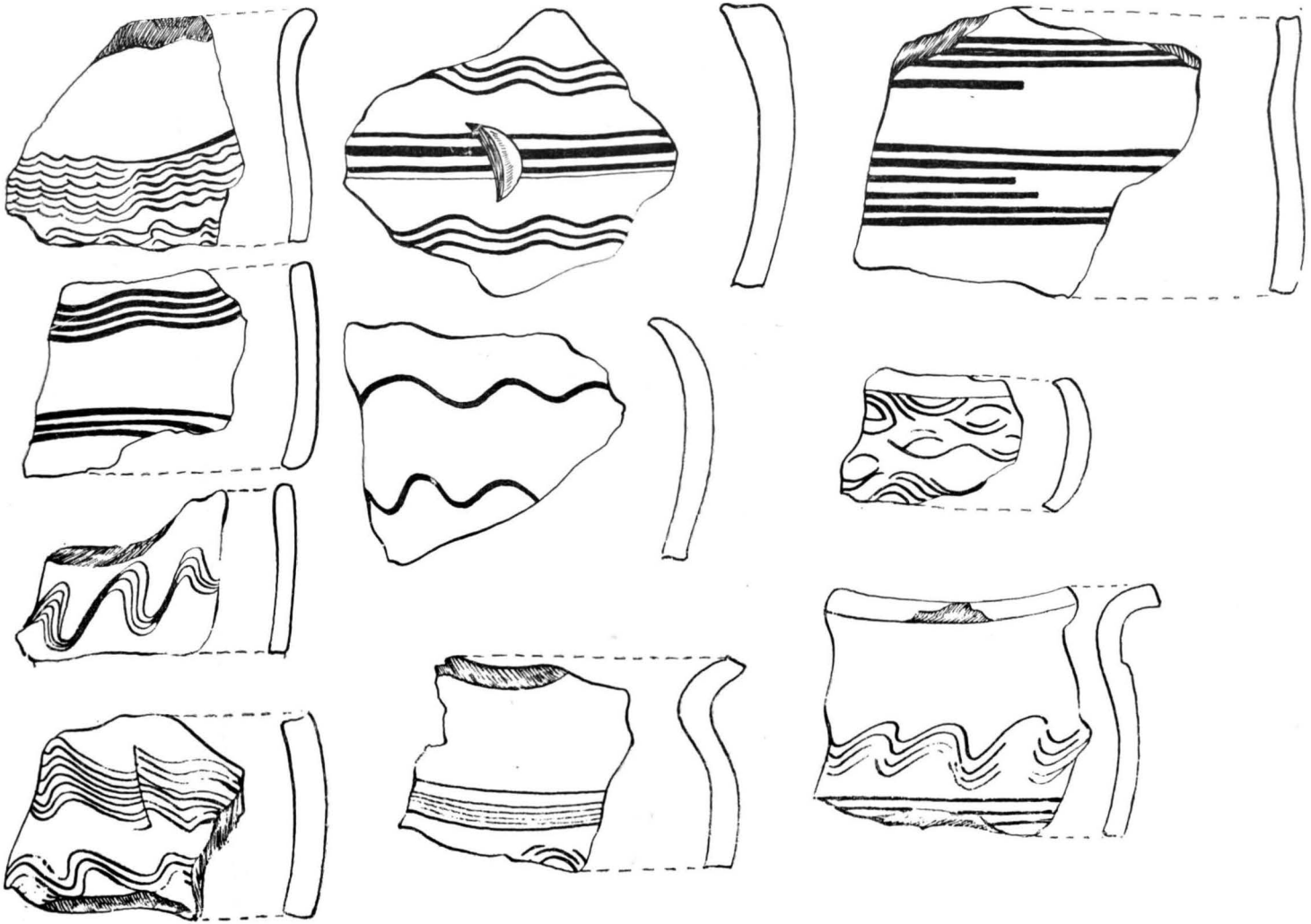

Pl. LXXII. Gorenj „Forma" Ceramică sec. VIII–IX

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pl. LXXIII Goreni „Tormaş". Ceramică sec. XI—XII

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

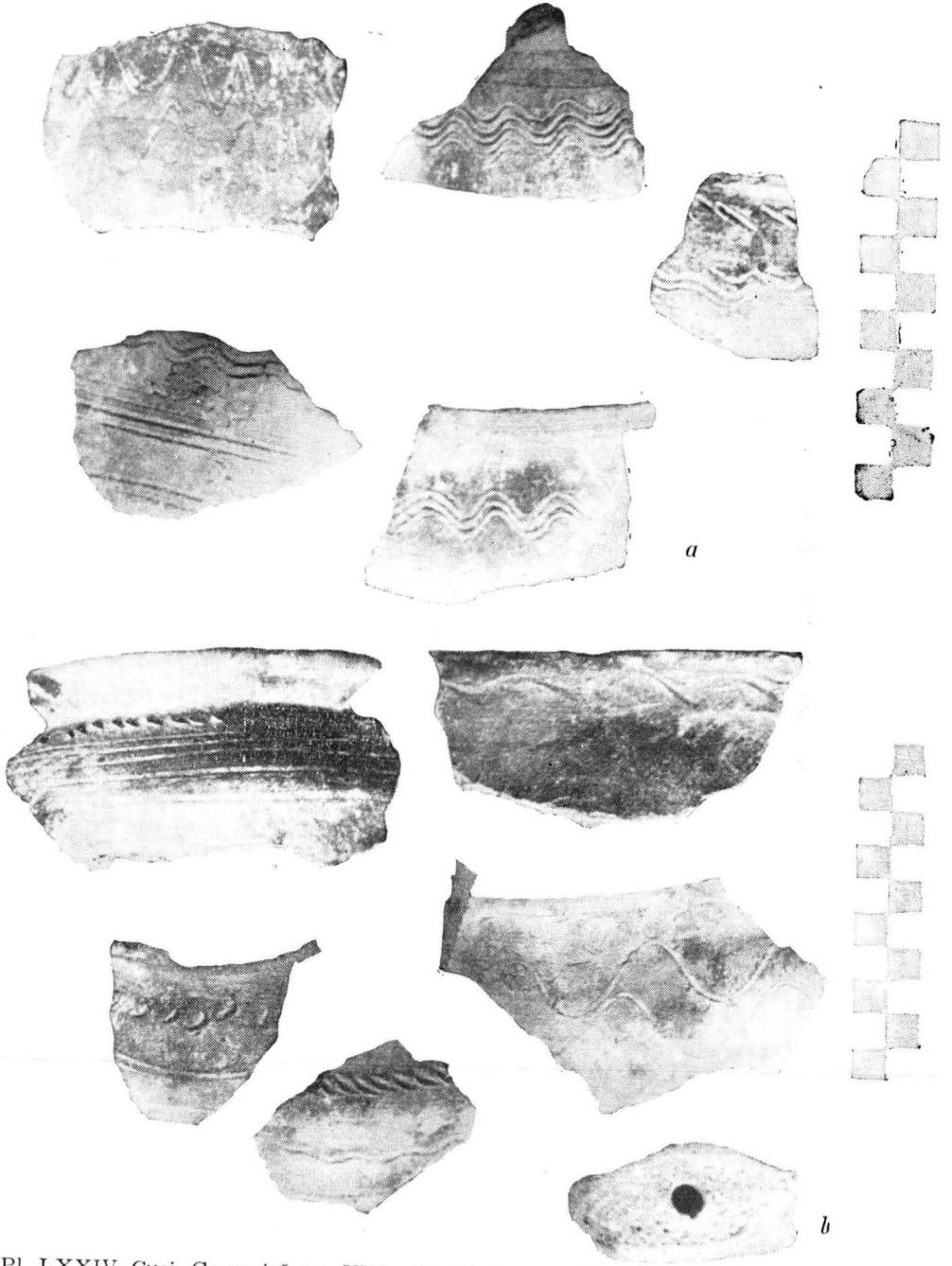

Pl. LXXIV. Cuci. Ceramică sec. VIII—IX (a) și sec. XI (b)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

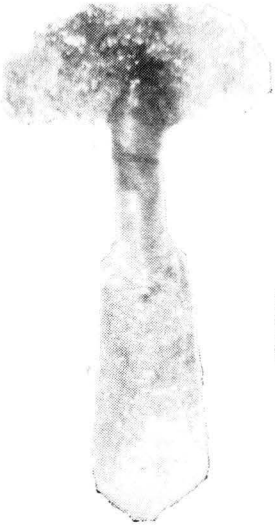

a

b.

c

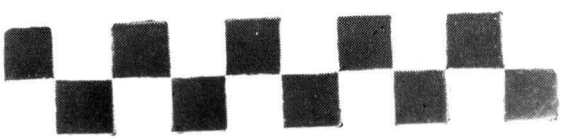

d

Pl. LXXV. a) Fibulă sec. IV b) Solidus al lui Mauriciu c) Solidus al lui Justinianus d) Inele de tîmplă sec. XI, Sîngeorgiul de Mureș

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

eţ, fără decor; fundul tăiat. Dimensiuni: î. 23 cm; ∅ buzei 15—16 cm; fund 8 cm; lăţ. max. 19 cm (pl. LXIX, e).

Întregul complex de la grădinăria C.A.P. din Cuci poate fi datat la rşitul sec. III, eventual începutul sec. IV e.n. şi atribuit populaţiei băşaşe daco-romane.

Alt punct arheologic: „Hotarul Orosiei" (pl. XCI), teren ce se află re comună şi satul Orosia, pe malul abrupt, foarte înalt al Mureşului. aici, din arătură, elevii şcolii generale din Cuci au colecţionat numease fragmente din secolele IV, VIII—IX (pl. LXXIV, a), XI—XII . LXXIV, b). Menţionăm în mod special numărul relativ mare al cazalor de lut. Se pare că aici există două nivele sau locuiri mai intense: . VIII—IX şi XI—XII. Numărul mare al cazanelor de lut indică o ezare masivă în sec. XI cu prelungire în sec. XII e.n.

19) **Dedrad.** „În vii" se găsesc fragmente ceramice de tip slav din olele VIII—IX e.n.[36].

20) **Dumbrăvioara.** J. Hampel[37] descrie de aici o fibulă de aur în mă de cicadă, cu ochii din granat (pl. LXX, a). Acest tip de fibulă, des. de rar de altfel, avînd legături cu lumea pontică, poate fi datat în . IV—V e.n. Împrejurările descoperirii ei nu se cunosc. Piesa se află Muzeul din Budapesta.

21) **Ernei.** În Muzeul de istorie al Transilvaniei din Cluj-Napoca se strează (nr. inv. IV. 1919) o sabie „normandă" sau „carolingiană" (pl. XX, b), incompletă (cu lama fragmentară şi mînerul fără butonul termil), datînd din secolele X—XI, descoperită aici[38].

Descoperite în condiţii necunoscute, în Muzeul judeţean Mureş se strează două vase provenind din această localitate:

Vas mic cenuşiu, nr. inv. 345 (pl. LXX, c). Dimensiuni: î. 6,5 cm; buză 6 cm; ∅ fund 4,5 cm; lăţ. max. 8 cm[39].

Vas mic cenuşiu cu decor în plasă, lustruit (pl. LXX, d). Nr. inv. 4. Dimensiuni: î. 9,5 cm; ∅ buză 7 cm; ∅ fund 7 cm; lăţ. max. 10,5 cm[40].

[36] I. Glodariu — Mihail M. Câmpean. *Depozitul de unelte agricole de la Dead, SCIV*, 17, 1966, 1, p. 19.

[37] Hampel József, *A régibb középkor (IV—X. század) emlékei Magyarhonban*, dapesta, I (1894), pl. IX/3 a—c şi p. 14; II (1897), pp. 99—100. Autorul de altfel e inconsecvent: în vol. I, p. 14 fixează ca loc de descoperire Sáromberke (=Dumăvioara), iar în vol. II vorbeşte despre Gernyeszeg (=Gorneşti). Probabil, piesa scoperită iniţial la Dumbrăvioara, a intrat apoi în colecţia din Gorneşti a lui Teleki care a dăruit-o muzeului din Budapesta; cf. *ArchÉrt*, 1, 1891, p. 150.

[38] N. Vlassa, *Sabia feudală timpurie de la Ernei, ActaMN*, II, 1965, pp. 669—

[39] K. Horedt, *Untersuchungen*, p. 90 unde se indică nr. inv. 3345

[40] Ibidem, p. 93, unde se indică ca loc de descoperire „Împrejurimile Tg. Muului".

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

22) **Gheja.** În colecțiile Muzeului de istorie al Transilvaniei din C Napoca se păstrează două vase de culoare cenușie: o oală cu trei tort o cană cu gîtul lung (pl. LXIV, d), găsite, probabil, împreună cu o c de culoare roșie și un capac de vas, intrate anterior în colecțiile muz lui amintit. Ele provin, probabil, dintr-un inventar funerar, datînd sec. IV e.n.[41]. Ceramica roșie confirmă din nou că atelierele de la Crist continuă să lucreze și în acest secol.

23) **Goreni** a) *„La cruce"*. În anii 1960 regretatul Mihail M. Câ pean, cercetător pasionat al acestor meleaguri a găsit la suprafața arăt un vas fragmentar din sec. V e.n. pe care l-a donat Muzeului județ Mureș[42]. (pl. LXXI, a). În cadrul campaniei de sondaj, efectuat în a 1967 de Muzeul județean Mureș[43], s-a săpat în acest teren secțiunea verificare S XII, negăsind decît urme dintr-o așezare hallstattiană de m întindere.

b) *„Tormaș"*. În colecția „Mihail M. Câmpean" a Muzeului județ Mureș se află numeroase fragmente provenind din secolele IV—XII colecționate în acest hotar, situat pe malul drept al pîrîului Luț LXXII și LXXIII). Se pare că această așezare situată la o adîncime lativ mică, este continuarea celei de la Batoș — „Grajduri", fiind de ea la o distanță de doar 1—1,5 km.

24) **Gornești.** Șt. Kovács[44] descrie de aici un vas din secolul al IV e

25) **Ideciu:** v. Ideciu de Sus și Reghin.

26) **Ideciu de Sus.** C. Gooss amintește, dintr-un loc neprecizat, o n nedă de bronz a lui Theodosius II (408—450)[45].

27) **Iernut.** În anul 1961, la punctul numit „Cînepiști", în cadrul u lucrări de nivelare de teren, a fost sesizată o *villa rustica* romană, iar promontoriul „Fundul Bedeelor" un mic cimitir de incinerație. Singu urnă ce s-a putut salva, avînd evidente analogii cu ceramica romană tip Cristești dar cu vădite elemente de decădere în privința pastei, a f descoperit cu un capac și conținea oase umane calcinate, patru mărg

[41] K. Horedt, *SCIV*, VI, 1955, 3—4, p. 671.

[42] nr. inv. 3428.

[43] A. Zrínyi — L. Morariu, *Jurnal de șantier Goreni*, ms. în arhiva MjM; săpături a participat și Mihail M. Câmpean. Ca bun cunoscător al împrejurimi ne-a acordat un ajutor prețios.

[44] Șt. Kovács, *DolgCluj*, 3, 1912, p. 269, nr. 1; cf. K. Horedt, *SCIV*, VI, 19 p. 671.

[45] Protase, *Problema continuității*, p. 165; cf. C. Gooss, *AVSL*, XIII/2, 18 p. 332.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de sticlă și o monedă de bronz a *Severinei* (soția lui Aurelianus), emisă în 275 la Tarraco (Hispania) (Coh², VI/210/7)[46] (pl. LXXI, b).

În jurul cimitirului au fost adunate de N. Vlassa 11 monede romane emise de Severus Alexander (222—235), Gordianus III (238—244), Gallienus (253—268), Maximianus Herculius (286—305), Maxentius (306—312), Licinius I (307—324) și Licinius II (317—326(?)[47].

La „Fundul Bedeelor", în S_2 din săpătura 1961, a apărut o vatră de foc din epoca feudală timpurie; printre fragmentele de ceramică se remarcă buzele unor cazane de lut[48] (pl. LXXI, c).

În cadrul săpăturilor din 1960, la „Hulpești" s-au cercetat parțial două bordeie datate la sfîrșitul sec. III — începutul sec. IV, avînd vetre de foc făcute din țigle și cărămizi romane. Ceramica păstrează elemente romane, dar și unele trăsături caracteristice perioadei de după abandonarea Daciei de către romani (motive geometrice lustruite)[49].

În lutăria de aici au fost găsite materiale ceramice din sec. IV și din sec. V—VI (de tip Moreşti), rezultate din secționarea unor bordeie, în cadrul lucrărilor de exploatare a lutăriei[50].

În vatra comunei, în grădina casei cu nr. 20 din piață, s-a găsit ceramică databilă în sec. XI—XII[51].

La „Toțăghi", în S_3 s-a secționat o groapă din epoca feudală timpurie (pl. LXXI, e), din care au rezultat, de asemenea, buze de cazane de lut[52].

Punctele „Toțăghi" și „Fundul Bedeelor" pot fi identificate cu așezarea dispărută Bedőtelke[53].

În livada castelului din localitate, cu ocazia unor munci agricole, s-au descoperit fragmente de ceramică din sec. IV—VI și XI—XII (pl. LXXI, d)[54].

28) **Ištihaza.** La „Movila oaselor" urme de cimitir de înhumație, cu fragmente de cazane de lut din sec. XI, constatate în cadrul unei perieghezc, în 1967, de V. Vasiliev — A. Zrínyi — I. Horváth.

---

[46] *SCIV*, XIII, 1962, 1, pp. 153—155.
[47] Protase, ibidem, pp. 116 și 165—166.
[48] N. Vlassa, *Săpăturile de salvare de la Iernut, Materiale*, IX, p. 167 le consideră ca provenind din sec. XII—XIII
[49] N. Vlassa, *ActaMN*, III, 1966, pp. 400—402.
[50] N. Vlassa, *ActaMN*, II, 1965, p. 32; cf. *SCIV*, VI, 1955, 3—4, pp. 672—673.
[51] K. Horedt, *SCIV*, 6, 1955, 3—4, pp. 672—673.
[52] N. Vlassa, *Materiale*, IX, p. 167.
[53] Ibidem, p. 169.
[54] N. Vlassa, *ActaMN*, II, 1965, p. 33.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

29) **Judeţul Mureş.** Descoperită în condiţii necunoscute, într-un loc neprecizat din împrejurimile oraşului Tîrgu Mureş, din colecţia „Kovács Ferenc" a ajuns în patrimoniul Muzeului judeţean Mureş o fibulă de bronz cu semidisc (nr. inv. 2789), datat în sec. IV e.n. (pl. LXXV, a).

Provenite din colecţia bibliotecii „Teleki-Bolyai" din localitate, în patrimoniul Muzeului judeţean Mureş se păstrează două monede bizantine de aur, descoperite, probabil, pe teritoriul judeţului Mureş. Prima monedă (nr. inv. 5517/4) aparţine lui Iustinian I (527—565), emisă la Constantinopol în 538 (Wroth, p. 26/7) (pl. LXXV, c), cea de-a doua (nr. inv. 5517/5) a fost emisă sub domnia lui Mauriciu (582—602) la Constantinopol (Wroth, p. 128/2) (pl. LXXV, b).

30) **Lechinţa de Mureş.** La „Sălişte", aşezare de mult cunoscută în literatura de specialitate pentru descoperirile hallstattiene şi dacice s-a descoperit, în timpul primului război mondial, un mormînt de incineraţie, folosindu-se drept urnă un vas roşu cu trei torţi, împodobit cu şerpi şi decoruri ştampilate. Mormîntul mai conţinea o cană şi o strachină, cenuşii, lucrate la roată, precum şi o fibulă de argint cu semidisc şi piciorul întors pe dedesubt. Este una dintre primele descoperiri ale populaţiilor migratorii care au intrat în contact cu populaţia romană din sec. IV, în timpul cînd atelierele de olari de la Cristeşti continuau să lucreze[55].

Cimitirul de incineraţie, aparţinînd aşezării de pe „Sălişte", datează din secolul III, mai degrabă din a doua jumătate a lui[56].

Pe teritoriul cimitirului actual s-au dezvelit patru morminte, cu inventar funerar asemănător celor de la Moreşti „Hulă", aparţinînd secolului VI e.n.[57]

La „Sălişte" a existat o aşezare şi în sec. XI—XII[58].

31) **Luduş.** Într-o colecţie particulară a fost văzut de M. Macrea un *solidus* al lui Valentinianus III (425—455), descoperit în localitate[59].

Pe malul Mureşului, între Fabrica de zahăr şi Topitoria de in, au fost dezvelite în anul 1959 două bordeie. Primul, situat la o adîncime de numai —0,80 m, conţinea, în afară de cenuşă de stuf, cîteva fragmente de ceramică din sec. V e.n. (pl. XCIII, c) Din cel de-al doilea bordei, s-au salvat fragmente de ceramică şi o seceră (cosor?), databile în sec. XI—

---

[55] E. Beninger, *Manus*, 30, 1938, pp. 122—141; cf. A. Zrínyi, *Materiale în legătură cu cultul lui Mitra în Muzeul regional din Tîrgu Mureş*, *SM*, II, 1972, pp 69—70

[56] K. Horedt, *SCIV*, VI, 1955, 3—4, p. 674; cf. *SCIV*, III, 1952, pp. 324—327

[57] K. Horedt, *SCIV*, VI, 1955, 3—4, p. 674

[58] Ibidem

[59] M. Macrea, *AISC*, III, p. 300

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

XII. (pl. XCIII, d) Analogia acestui tip de bordei este cunoscută de la Moreşti.[60]

În decembrie 1974, la sesizarea prof. Liviu Ludoşan, am efectuat o mică verificare a terenului de la Topitoria de in unde, în săpăturile pentru amplasarea unor fundaţii, s-au constatat urmele unor semibordeie, cu vetre-pietrar. Dintr-unul din aceste semibordeie (pl. LXXVII) a ieşit la iveală un chiup fragmentar, păstrat în colecţia Liceului de cultură generală nr. 1, vas databil la sfîrşitul sec. III, de culoare cenuşie-negricioasă, de tradiţie romană (pl. LXXVIII, a). Presupusa aşezare se extinde spre NE[61].

Un alt punct cu o aşezare postromană-prefeudală este situat în hotarul NV al oraşului, punct numit „Bara". Reproducem cîteva fragmente de aici, păstrate în colecţia Liceului nr. 1, pe baza cărora punctul respectiv poate fi datat în sec. IV şi X—XI e.n. (pl. LXXVIII, b)[62].

32) **Moreşti.** Importanţa aşezării constă în faptul că ea înglobează materiale din secolele III—XII e.n.[63]

Cimitirul de incineraţie cu inventar ceramic de factură romană datează din sec. III e.n. (fibulă cu picior întors).

În cazul Moreştilor se vorbeşte chiar despre o „grupă de descoperiri" de tip Moreşti[64], materialul scos la iveală fiind important pentru datarea tuturor descoperirilor de pe teritoriul Transilvaniei în sec. VI e.n.

Locuinţele sînt adîncite la aprox. 1 m faţă de nivelul actual al solului. Forma lor este pătrată, cu laturile de 4 m, deşi există case mai mari, cu laturile de 6 m, case în care s-au descoperit resturile a mai multor războaie de ţesut. Acoperişul era în două ape, susţinut de trei stîlpi care, împreună cu lipsa vetrelor constituie caracteristica esenţială a tipului de locuinţă din această perioadă.[65]

Cultura materială o ilustrează cimitirul de la Moreşti — „Hulă". Aici, în mormintele bărbaţilor se găsesc arme ca: săbii, topoare de luptă, umbo pentru scut, vîrfuri de săgeţi (pl. LXXXII, b); printre accesoriile veşmintelor amintim: catarame simple şi limbi de curea; printre ustensilele de toaletă: foarfeci pentru tuns şi pensete. Mormintele femeilor se caracterizează prin fibulele digitate turnate, în mod obişnuit cu 5 ra-

---

[60] M. Rusu, *Săpătura de salvare de la Luduş, Materiale*, VIII, 1962, pp. 849—852

[61] A. Zrínyi, *Notă de periegheză, 26 decembrie 1974, ms.* în arhiva MjM

[62] idem, *Notă de periegheză, 18 mai 1976*, ibidem

[63] K. Horedt, *Dacia*, N.S., I, 1957, pp. 297—308

[64] K. Horedt, *Untersuchungen*, p. 97

[65] K. Horedt, *Dacia, N. S.*, XVIII, 1974, pp. 177—188

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

muri (pl. LXXXI, 1, 2, 4), mărgele, brățări simple, cercei cu decor masiv poliedric, prîsnele de fus[66] (pl. LXXXII, a). Aceste obiecte, în totalitatea lor datează cimitirul care aparține așezării în sec. VI e.n. Tot de acest secol sînt legate, probabil, și fortificațiile așezării (pl. LXXIX). Materialul este atribuit gepizilor prezența acestei populații germanice presupunînd și convieţuirea cu populația băștinașă. Această populație germanică, nu prea numeroasă, este asimilată de populația băștinașă, cum se întîmplă, de obicei, cu popoarele germanice în afara Germaniei[67]. În orice caz, așezarea reprezenta un centru politic din acea epocă[68].

Unele descoperiri, observate în campania de săpături din 1951, asemănătoare celor de la Cipău — „Sfîntu Gheorghe", pot fi datate în sec. IX—X. Bordeiul situat în zona „Borșofed" conținea fragmente ceramice de culoare roșiatică-neagră, lucrate cu mîna sau, parțial, cu roată[69].

Tipsiile (tigăile) de la Moreşti și fragmentele cu buza alveolată au afinități cu cultura Luka-Raikoveţkaia-Hlincea I[70] (pl. LXXXI, 10).

În parte suprapuse cimitirului din sec. VI, bordeiele de pe „Hulă", datate în sec. XI—XII, sînt amplasate la intervale mai mari; mărimea lor variază de la 2 pînă la 4 m; în general ele sînt lipsite de stîlpi de susținere a acoperișului, el sprijinindu-se, probabil, pe pămînt sau pe un schelet de lemn. Sînt prezente vetrele sau cuptoarele făcute din bolovani de rîu sau lespezi de piatră. Lîngă bordeie sînt amplasate gropi cilindrice de provizii, conținînd, la fundul lor, jertfe de animale (iepuri). Ceramica este de culoare roșie, decorată cu benzi paralele sau ondulate, adeseori prevăzută cu „mărci" de olar.

Dintre obiectele de metal amintim o sabie databilă pentru începutul sec. XI, un pandantiv cordiform caracteristic culturii Bielo-Brdo și un lacăt de bronz în formă de cîine, de origine răsăriteană. Așezarea din sec. VI a fost înconjurată de linii de fortificații întinse[71] iar în sec. XI—XII există pe „Cetate" o întăritură mai restrînsă[72].

În așezarea de pe „Podei" și la „Citfalău" (localitate dispărută) există un nivel de locuire și din sec. XI—XII (pl. LXXXIII, a), al doilea

---

[66] D. Popescu, *Dacia*, N.S., XVIII, 1974.
[67] K. Horedt, *Contribuţii*, p. 53.
[68] Al. Popa, *Academia Română... II, Marisia*, VI, 1976, p. 19; cf. I. Nestor, *SCIV*, X, 1959, p. 53.
[69] K. Horedt, *Contribuţii*, p. 54
[70] M. Comșa, *SCIV*, X, 1959, 1, p. 70.
[71] K. Horedt, *Siedlung, Burg und Stadt*, Berlin, 1969, pp. 129—134.
[72] K. Horedt, *Materiale*, IV, 1957, pp. 176—179.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

punct topografic fiind datat cu cîte o monedă de la regii Ștefan al II-lea și Bela al II-lea. La „Citfalău" au fost dezvelite, de asemenea, fundațiile distruse ale unei biserici din a doua jumătate a sec. al XIII-lea și, în jurul ei, mormintele unui cimitir de la începutul sec. al XIII-lea.

Se presupune că așezarea de pe „Podei" este părăsită după sec. al XII-lea. Nu există dovezi privind abandonarea forțată a ei, dar nici elemente care să confirme locuirea ei în continuare.

Satul actual, situat la poalele „Podeiului" apare în documente începînd cu sec. al XVI-lea.[73]

33) **Neagra.** În toamna tîrzie a anului 1968, lucrătorii care săpau un șanț de-a lungul pîrîului, în apropierea complexului turistic a cooperației de consum, la o adîncime de —1,30—1,40 m au găsit un vas fragmentar izolat. Salvat de Mihály Fóri vasul a fost depus la Muzeul județean Mureș.[74]

Vasul de culoare cenușie-negricioasă, lucrată la roata lentă dintr-o pastă conținînd nisip, este bine ars. Buza ușor evazată este adîncită în interior, iar partea exterioară, teșită, este decorată cu alveole. Gîtul este foarte scund; corpul puternic bombat se subțiază brusc și coboară spre fundul vasului aproape vertical. Decorul amplasat pe umărul vasului constă din două linii ondulate incizate care, pornind paralel, la un interval de două sinusuri se întretaie. Dimensiuni: î. 15 cm, ∅ buzei 12 cm; ∅ fund 10 cm; lăț. max. 14 cm. (pl. LXXVIII, c).

Vasul datează, probabil, din sec. XI e.n.

34) **Ozd.** N. Vlassa semnalează în colecțiile școlii generale din localitate fragmente de vase din „epoca migrațiilor".[75]

35) **Petrilaca de Mureș.** La punctul numit „Ciortoș" din hotarul acestei localități s-au efectuat, în anul 1957, sondaje arheologice. În afara unei așezări ale culturii Wietenberg, s-au dezvelit și urme de locuire din epoca prefeudală, precum și o platformă ovală de 3×3,5 m, pavată cu bolovani de rîu. Pe platformă s-au găsit fragmente ceramice modelate cu mîna dintr-o pastă grosolană (pl. LXXXIV, a) cu buza evazată, precum și altele, lucrate la roată, cu linii paralele sau ondulate, însoțite de fragmente ceramice romane, de culoare roșie. Se consideră că platforma servea la incinerarea morților. Complexul datează din sec. IV—V e.n.[76]

---

[73] K. Horedt, *Contribuții*, pp. 57—59; pentru întreaga problemă a se vedea și *SCIV*, III, 1952, pp. 328—348; *SCIV*, IV, 1953, pp. 275—311; *SCIV*, V, 1954, pp. 199—231; *SCIV*, VI, 1955, pp. 643—685.

[74] A. Zrínyi, *Notă de periegheză*, ms. în arhiva MjM.

[75] N. Vlassa, *ActaMN*, II, 1965, p. 25.

[76] Z. Székely, *Cercetări arheologice în RAM*, *Materiale*, VI, 1959, pp. 190—191.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

36) **Reghin.** (Împrejurimile Reghinului: „Binkert", „Koncz", Ideciu, Brîncoveneşti, Gurghiu.)

Preotul Samuel Fritsch din Dedrad donează, în 1859, Liceului săsesc din Sighişoara 33 bucăţi monede descoperite în zona amintită. Dintre acestea 17 exemplare sînt emise după 275, şirul împăraţilor începînd cu Maximianus Herculius şi terminînd cu Constantius II[77]. În colecţia Muzeului din Sighişoara au fost identificate doar două din cele 17 monede, restul pierzîndu-se, probabil, în timpul celui de-al doilea război mondial. Aceste două monede sînt: bronz de la Maximianus Herculius, emis între 286—294 (nr. inv. 571, Coh, VI, 438) şi bronz de la Constantius II, emis la Siscia între 351—354 (nr. inv. 589, *LRBC*, II, 1218).[78]

37) **Saschiz.** În centrul comunei s-a descoperit un *engolpion* de tip bizantin, la o adîncime de 4 m.[79]

38) **Săbed.** C. Preda[80] aminteşte, inexact, descoperirea monedei de aur a lui Phokas (Muzeul de istorie al Transilvaniei, nr. inv. 48/1907) din această localitate. Moneda a fost descoperită însă la Voiniceni (v. acolo). Confuzia se explică prin asemănarea denumirilor Szabad — Szabéd.

39) **Sălaşuri.** În urma unui sondaj din 1959 s-au efectuat aici două campanii de săpături (1960, 1961), la rîndul cărora s-au putut trage anumite concluzii privind cultura şi structura economico-socială a populaţiei autohtone din sec. VII—VIII din această zonă a Transilvaniei.[81] S-a putut stabili existenţa unei aşezări dacice (cu durata pînă la sfîrşitul sec. I e.n.) peste care, la sfîrşitul sec. VII se stabileşte o nouă aşezare. Din această aşezare prefeudală au fost dezvelite 27 semibordeie, de formă ovală sau dreptunghiulară, fără urme de pari (pl. LXXXVII, a). Vetrele lor sînt de două feluri: vetre — (cuptoare) pietrar sau vetre circulare. Inventarul bordeielor se compune mai ales din ceramică a) modelată cu mîna, cu pietricele sau cioburi pisate, de tip borcan, decorate cu alveole şi b) lucrate la roată, din pastă cu pietricele sau nisip, tip borcan, decorate cu benzi în val sau orizontale. Cele lucrate cu mîna sînt de tip „Praga" mai evoluate (pl. LXXXVII, b). Cele lucrate la roată au aspectul Someşeni-Nuşfalău. În baza acestor considerente datarea aşezării poate fi făcută la sfîrşitul sec. VII şi sec. VIII e.n.

---

[77] K. Horedt, *Contribuţii*, pp. 34—35; D. Protase, *Problema continuităţii* p. 167.
[78] E. Chirilă şi colab., *Tezaure şi descoperiri monetare din Muzeul municipal Sighişoara*, Sighişoara, 1972, p. 16.
[79] K. Horedt, *Materiale*, I, 1953, pp. 787—788.
[80] *op. cit.*, p. 408
[81] Z. Székely, *Aşezarea prefeudală de la Sălaşuri (com. Veşca, jud. Mureş, Marisia, V.* 1975, pp. 71—79.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

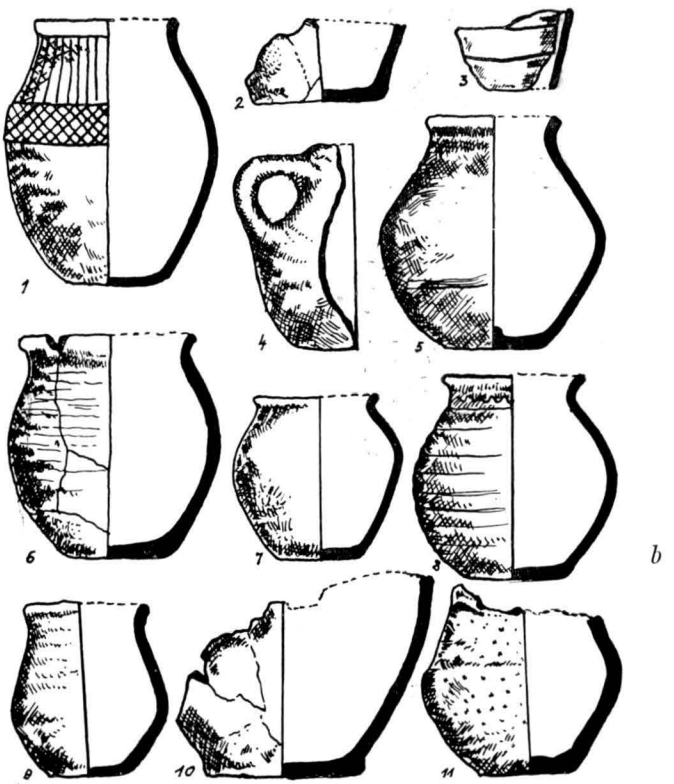

Pl. LXXVI. a) Lechinţa de Mureş, inventar de mormînt sec. IV (după E. Beninger)
b) Valea Largă: ceramică sec. VII (După I. Hica-Cîmpeanu)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

LUDUȘ - TOPITORIA DE IN

PROFILUL SUDIC AL GROPII PILONULUI Nr. 2

0 1 2m

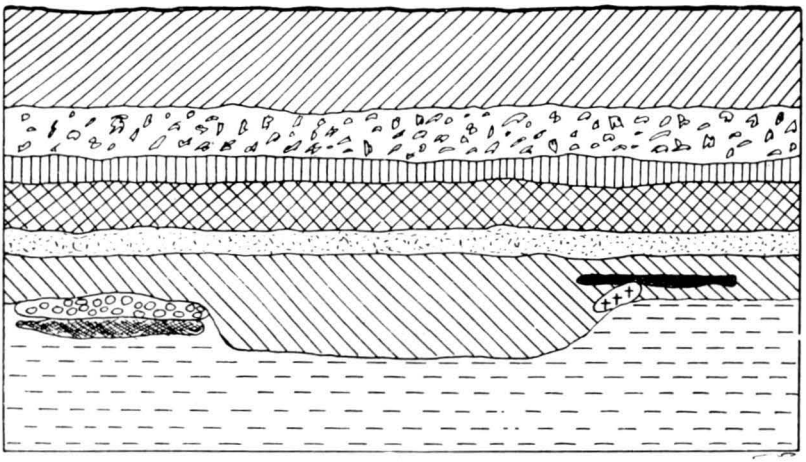

LEGENDA

- Umplutură modernă (pămînt cu moloz)
- Umplutură macadam
- Umplutură nisipoasă
- Strat negru fertil (humus antic ?)
- Pămînt brun negricios
- Umplutură brună
- Strat galben nisipos
- Lespede
- Gresie arsă
- Chirpic compact
- Pămînt ars negru, cu carbune

NOTĂ IN PERETELE NORDIC, LA ACELAȘI NIVEL CU LESPEDELE, CHIUP CU BUZA ÎN SUS

PLANȘA LXXVII.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

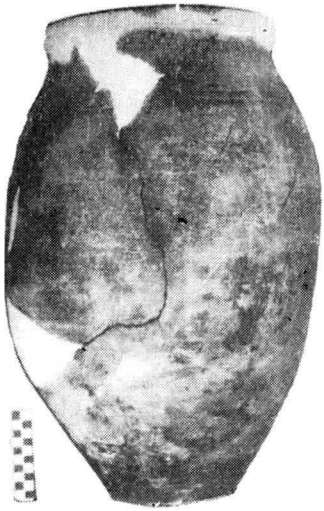

a

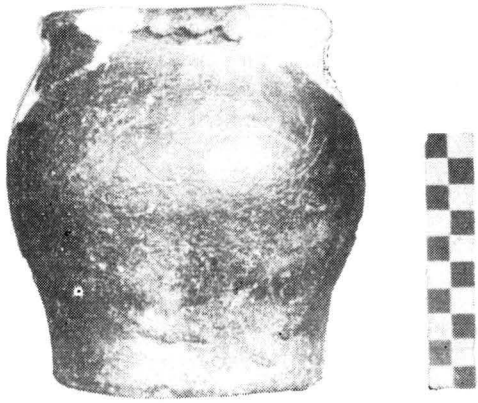

c

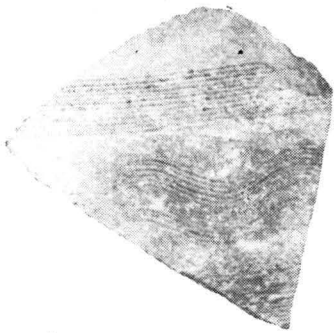

b

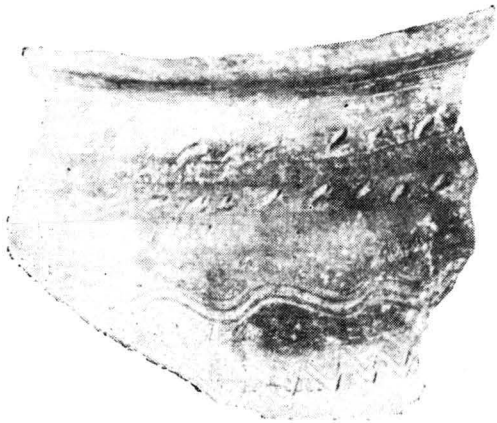

Pl. LXXVIII. a) Luduş, vas sec. III b) Luduş, ceramică sec. IV (stînga, sus) şi X—XI c) Neagra. Vas sec. XI

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

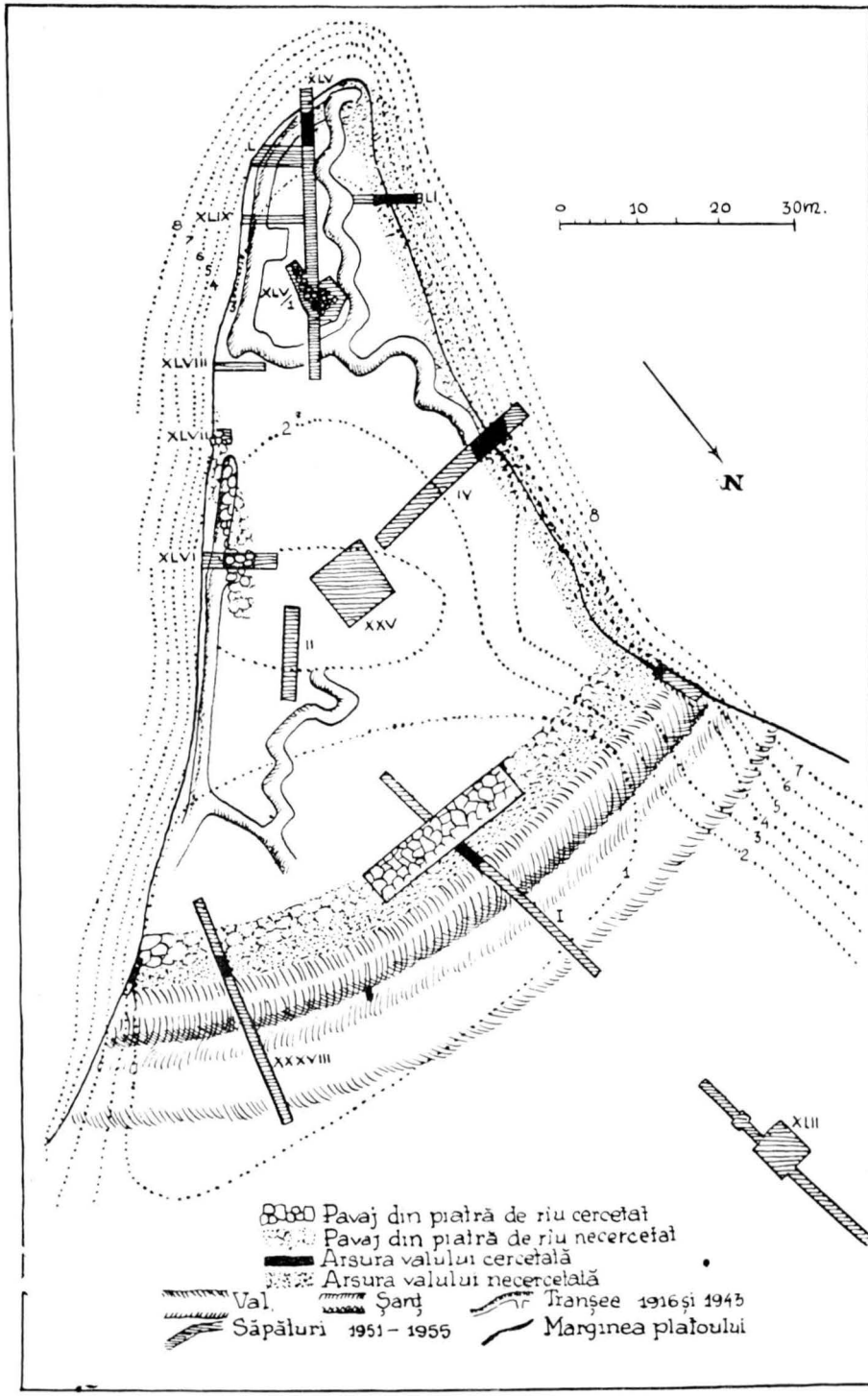

Pl. LXXIX. Moreşti, aşezarea fortificată (după K. Horedt)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

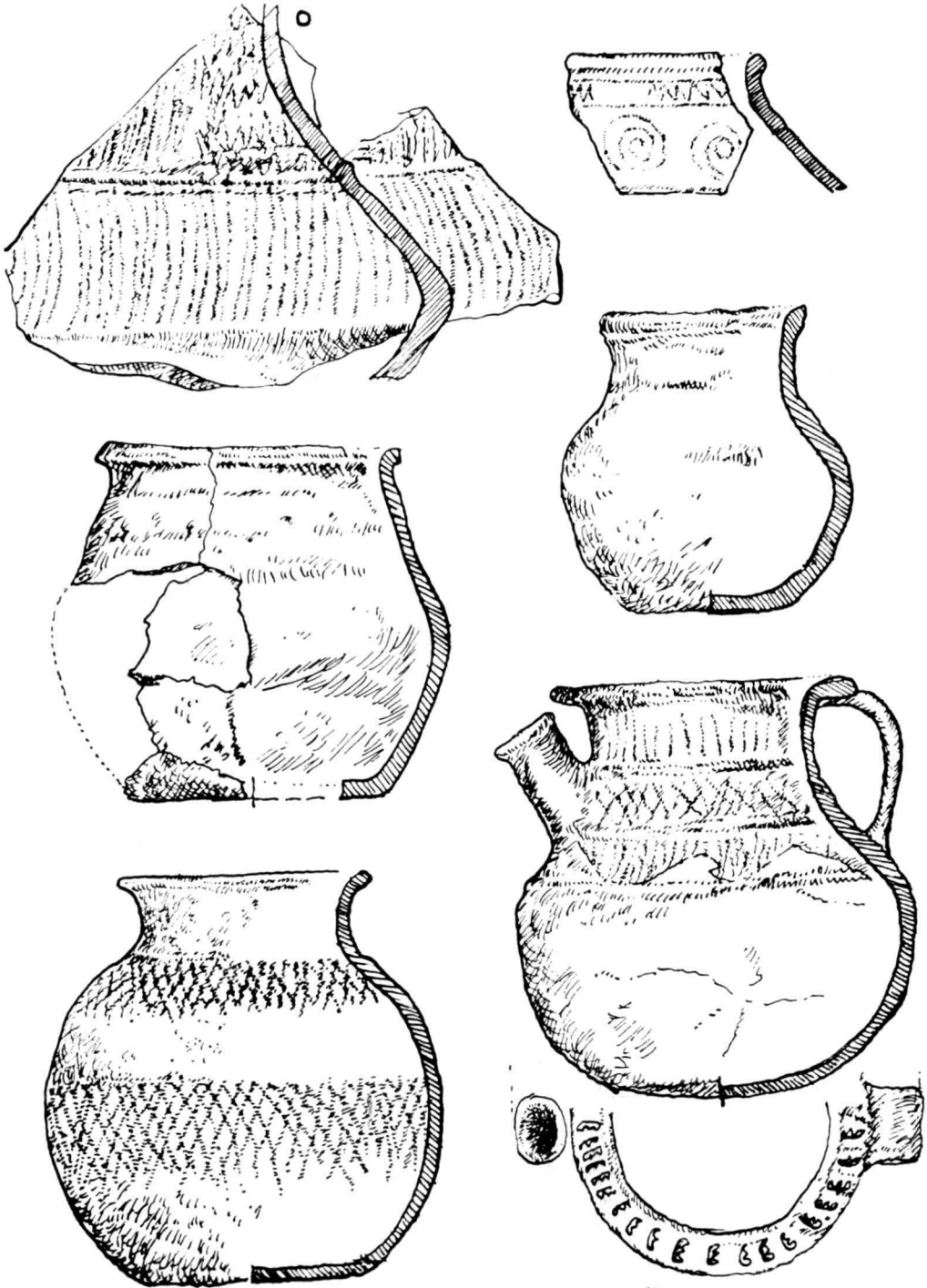

Pl. LXXX. Moreşti. Ceramică sec. IV—VII (după K. Horedt)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

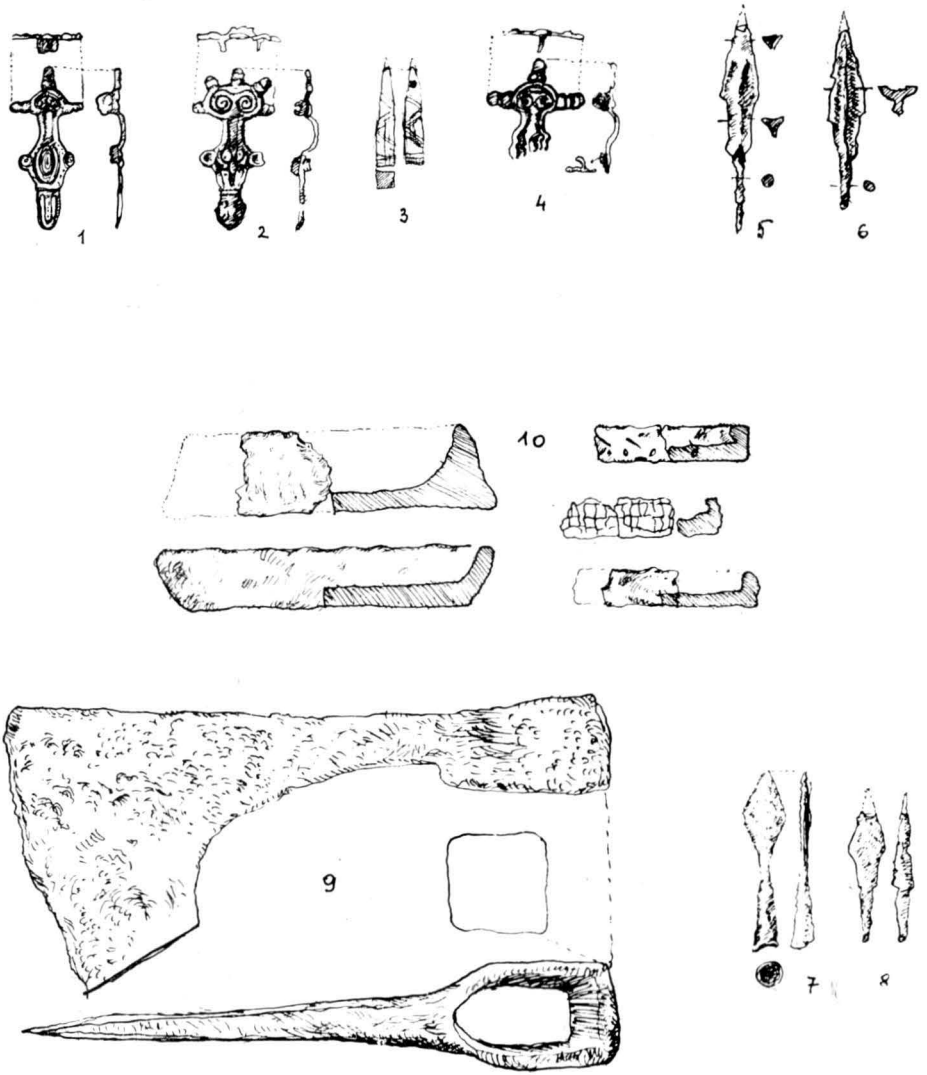

Pl. LXXXI. Moreşti, 1, 2, 4, fibule sec. VI; 3, pandantiv os prefeudal; 5, 6 vîrfuri de săgeţi sec. VII—VIII; 7, 8 vîrfuri de săgeţi sec. XI—XII; 9 topor sec. XI—XII; 10 tipsii sec. VII—VIII (după K. Horedt)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

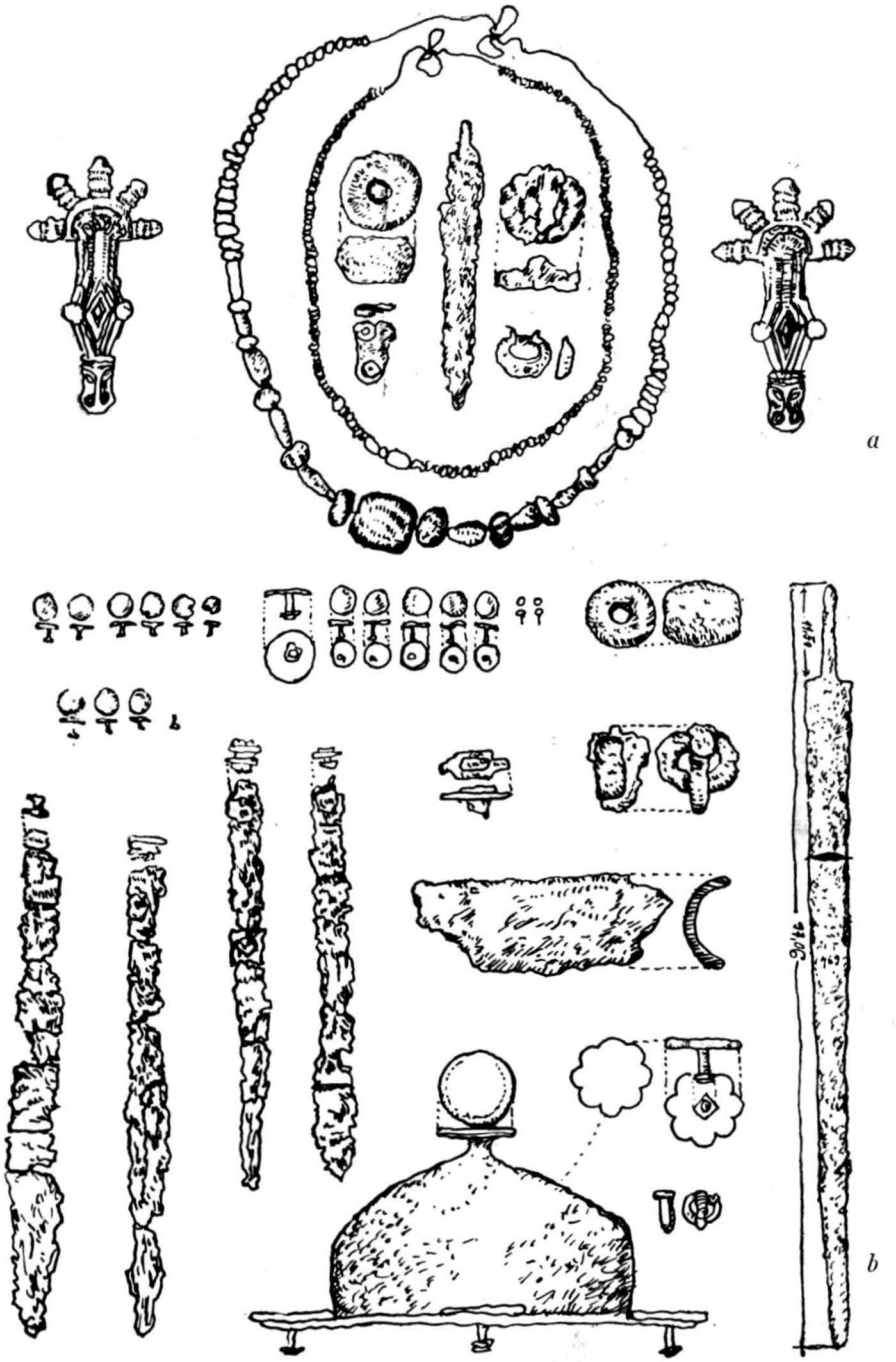

Pl. LXXXII. Moreşti. a) Inventar de mormînt de femeie, sec. VI; b) Inventar de mormînt de luptător, sec. VI (după K. Horedt)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

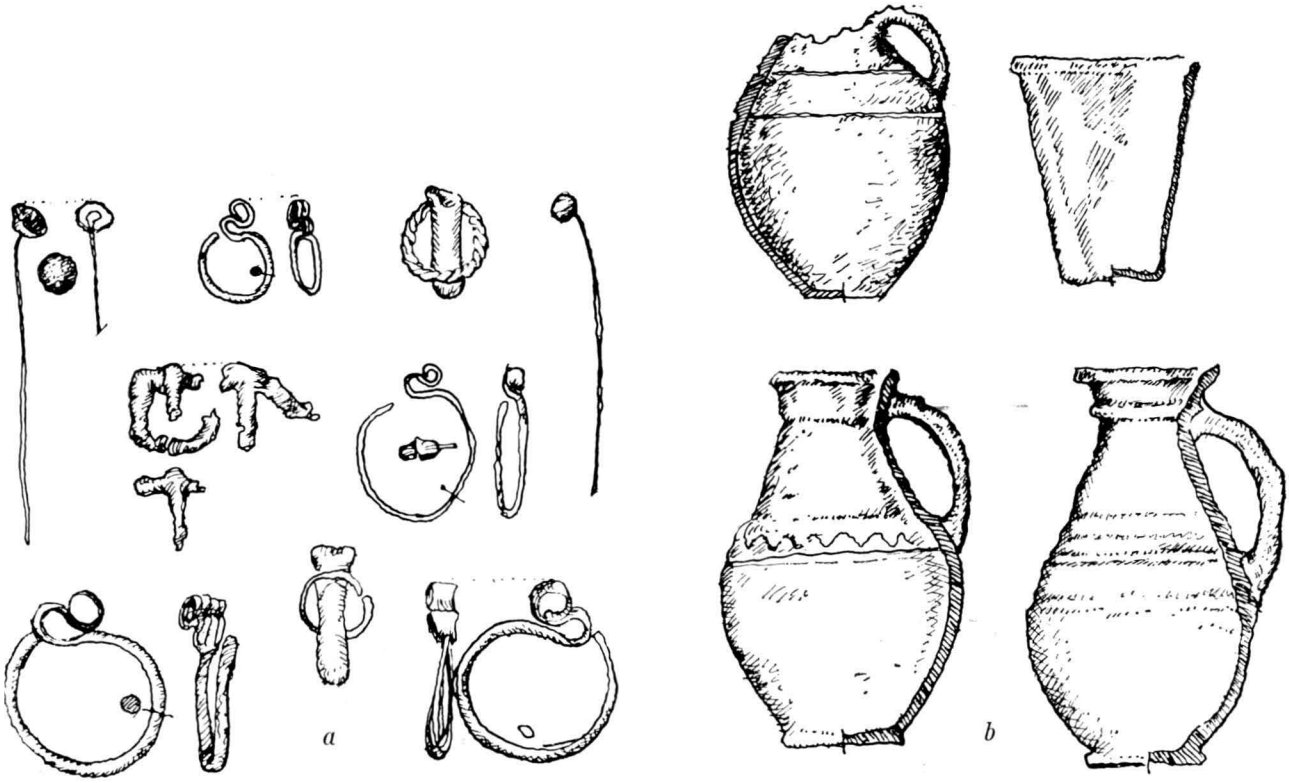

Pl. LXXXIII. a) Moreşti. Piese de la „Citfalău", sec. XII; b) Tg. Mureş „Fabrica veche de cărămizi": inventar de mormînt (după K. Horedt)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Unele fragmente de vase lucrate la roată, într-o tehnică bună, decorate cu caneluri orizontale, găsite împreună cu materialul slav, arată o tradiție din aria de cultură Bratei—Porumbenii Mici (sec. V—VI) și ele arată influența elementului băștinaș.

Importanța săpăturilor de la Sălașuri — ca și a celor de la Bezid — constă în faptul că prin materialul descoperit ni se transmite o imagine a unor așezări din sec. VII—VIII, precum și felul de convieţuire a populației autohtone cu elementul slav.

40) **Sărăţeni.** (comună înglobată în orașul Sovata). În anul 1959 Muzeul din Sfîntu Gheorghe a efectuat săpături în fostul castru roman de aici, dezvelind, printre altele, și două morminte de incinerație. Arderea defuncților s-a făcut în mormînt. Unul dintre morminte conținea patru vase: trei modelate cu mîna dintr-o pastă poroasă, al patrulea fiind lucrat la roată, din pastă aleasă, bine arsă, cenușie, cu luciu metalic. Al doilea mormînt conținea un vas cenușiu, lucrat la roată, avînd două torți. Mormintele erau acoperite cu cărămizi romane recuperate din castru.

Cele două morminte amplasate în incinta castrului datează, evident, din perioada de după abandonarea lui, pînă în prima jumătate a sec. IV. Ele pot fi atribuite populației băștinașe romanizate, prezente aici și după părăsirea Daciei de către romani.

Două fragmente de vase, cu decor de linii în val, arată că teritoriul fostului castru a fost locuit și în perioade mai tîrzii ale epocii prefeudale.[82]

41) **Sighișoara.** a) „*Bajendorf*". Pe la 1905—1910 s-a descoperit un mormînt, datînd din sec. VI pe baza a doi cercei poliedrici de bronz (în Muzeul din Sighișoara).[83] (pl. XCIII, b)

b) „*Podmoale*". O monedă de la Diocletianus (284—305) (Coh², 419/34, „HΔ" monetăria Heracleea).[84]

c) „*Kulterberg*". Monedă de bronz de la Constans, emis la Siscia între 341—351 (*LRBC*, I, 793).[85]

d) „*Pîrîul hotarului*". În anii 1969—1970 s-a dezvelit aici un cimitir întins, aparţinînd unor coloniști celți din Pannonia, cum rezultă din materialul epigrafic (Analiza lor a fost făcută de prof. dr. doc. I. I. Russu, într-o lucrare în curs de apariție).

---

[82] Z. Székely, *Sondaje executate de Muzeul regional din Sf. Gheorghe, Materiale*, VIII, pp. 334—336.
[83] K. Horedt, *Germania*, 25, 1941, pp. 123—124, pl. 24/1, 3.
[84] Ibidem, p. 123; cf.. E. Chirilă, *op. cit.*, p. 17.
[85] E. Chirilă, *op. cit.*, p. 19.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Durata cimitirului este nesigură. Fibulele și cerceii nu sînt îndeajuns de sigur utilizabile pentru a dovedi datarea în sec. IV a necropolei. Pe de altă parte se susține că s-ar fi descoperit aici monede care ar data unele morminte în sec. IV e.n. Astfel:

Din mormîntul nr. 31:

— Un *follis* al lui Licinius (307—324), emis la Siscia între 313—315 (*RIC*, VII, 8);

— Bronz al lui Constantius II (337—361), emis la Heracleea (sau Nicomedia?) între 337—341 (*LRBC*, I, 943 [sau 1132?]);

— Bronz al lui Constantius II, emis la Siscia între 351—354 (*LRBC*, II, 1210).

Din mormîntul nr. 37:

— Bronz al lui Constantius II, emis la Thessalonica între 330—335 (*LRBC*, I, 836);

— *Antoninian* al lui Probus (276—282), emis la Ticinium (*RIC*, V/2, 500).[86]

42) **Sincrai.** Lîngă biserica din comună s-au descoperit, întîmplător, două inele de tîmplă datînd din secolele XII—XIII (se păstrează la Muzeul de istorie al Transilvaniei din Cluj-Napoca).[87]

În anul 1973, în cadrul lucrărilor de sistematizare a albiei Mureșului, s-au descoperit, întîmplător, de către Rad Martin două săbii și un topor (pl. LXXXIV, b), databile în sec. XIII—XIV. În cadrul verificării efectuate pe teren s-au observat în malul Mureșului (pl. XCII) urme de consolidări (?) făcute din împletituri de nuiele care nu s-au mai putut prepara pentru fotografiere.[88]

43) **Sîngeorgiu de Cîmpie.** S-au descoperit: un *solidus* de la Leon I (457—474) și altul de la Iustinian I (527—565), în condiții necunoscute.[89]

44) **Sîngeorgiul de Mureș** (înglobat în municipiul Tîrgu Mureș).

În colecțiile vechi ale Muzeului județean Mureș se află trei inele de buclă din bronz cu capetele în formă de „S", fragmentare (nr. inv. 2790/1—3). Ele provin din colecția „Kovács Ferenc". Piesele au fost descoperite în cimitirul rom. cat. din localitate (pl. LXXV, d). Datarea lor: sec. XI.

---

[86] ibidem, p. 27.
[87] K. Horedt, *SCIV*, VI, 1955, p. 675.
[88] A. Zrínyi, *Notă de percegheză*, ms. în arhiva MJM.
[89] M. Macrea, *AISC*, III, p. 300.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

La punctul numit „Sub Ghera“ au fost descoperite, în cadrul săpăturilor din 1957, cîteva fragmente de ceramică provenind din sec. X.[90]

La punctul numit „Capela Máriaffy“ (mai corect ar fi: capela Bálinttit) au ieşit la lumina zilei, în cadrul aceloraşi săpături, cîteva fragmente de ceramică lucrate la roată, cu buza răsfrîntă în afară, sub gît cu decor de linii în val, de culoare brună, databile în sec. X. (pl. LXXXVI, b).[91]

45) **Sîngeorgiul de pădure.** Pe terenul fostului tribunal au fost descoperite, printre altele, multe fragmente de vase aparţinînd epocii feudale (lipsesc alte amănunte în legătură cu datarea lor).[92]

46) **Sîntana de Mureş** (comună înglobată în municipiul Tîrgu Mureş).

a) Spre NV de comuna actuală a fost dezvelit, în anul 1903 de către Şt. Kovács, un cimitir compus din 74 de morminte. Cultura materială, constatată prima oară în acest cimitir, a dat numele unei culturi aparte, cultura Sîntana de Mureş—Cerneahov.[93]

Inventarul funerar, oglindind cultura materială, se compune din cuţite, silexuri, sule, un ac de cusut, prîsnele, catarame şi fibule cu semidisc sau placă, din bronz sau argint; s-au găsit mărgele din chihlimbar, pastă sau calcedon, un colier compus din plăci de argint, piepteni din os cu mîner arcuit, pandantive (pl. LXXXVIII). Armele lipsesc. Mormintele conţineau multe vase evoluate din ceramica romană provincială, manifestînd şi anumite elemente Latène şi pontice.

Cimitirul aparţine unui grup migrator eterogen, goto-sarmatic, puternic întrepătruns de elemente autohtone daco-romane[94], fapt sesizat de altfel şi de Şt. Kovács.

Mormintele au în general orientarea caracteristică a culturii Cerneahov, orientare nord-sud. Spre deosebire de acestea, unele sînt orientate în direcţia vest-est, fiind lipsite de inventar, ceea ce ar putea indica că, aceştia ar fi fost creştini, constituind o dovadă privind răspîndirea noii religii printre locuitorii Transilvaniei, religie care se va perpetua, pe urmă, în forma ei latină.

---

[90] Z. Székely, *Cercetări arheologice în RMAM, Materiale,* VI, 1959, p. 188.

[91] Ibidem, p. 189

[92] Z. Székely, *Sondajele executate de Muzeul regional Sf. Gheorghe în 1956, Materiale,* V, 1959, p. 242.

[93] Şt. Kovács, *DolgCluj,* 3, 1912, pp. 250—367

[94] G. Bakó, *Date privind structura socială şi apartenenţa purtătorilor culturii Sîntana-Cerneahov din Transilvania, SCIV,* 19, 1968, 1, p. 65; cf. C. Preda, *Cimitirul de la Olteni şi unele probleme privind cultura materială a secolului IV e.n. pe teritoriul R. P. Române, SCIV,* X, 1959, 2, pp. 364—366.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Spre deosebire de părerile mai vechi care voiau să dateze începuturile cimitirului încă concomitent cu părăsirea provinciei Dacia de către romani, mai recent se crede, și pe baza tipologiei fibulelor cu semidisc, că necropola ar începe abia în sec. IV, existînd în această privință posibilitatea începutului ei în cursul acestui veac, eventual în a doua jumătate a sec. IV.[95]

b) La săparea temeliei turnului bisericii s-ar fi găsit oase umane, mărgele și obiecte de aur și argint, piese ce ar putea fi contemporane cu cimitirul de aici.[96]

47) **Tîrgu Mureș** a) *„Str. Mikszáth"*. În anul 1913 s-a dezvelit aici un cimitir suprapus unor morminte hallstattiene și unor gropi neolitice[97]. S-au identificat 14 morminte de înhumație din perioada migrațiilor, toate fiind devastate încă din antichitate. Scheletele întinse pe spate aveau orientarea N-S. *Opt morminte* au inventarul asemănător cu acelea de la Sîntana de Mureș. Inventarul lor se compune din vase lucrate la roată, majoritatea dintr-o pastă cenușie superioară; catarămi de bronz și din fier, piepteni de os, mărgele de chihlimbar și de sticlă, verigi de bronz și de argint, cuțitașe de fier (pl. LXXXIX, a), un toporaș de argint, un ac de bronz ș.a. S-au găsit și oase de porcine. Cele opt morminte se încadrează în cultura Sîntana de Mureș—Cerneahov și se datează în sec. IV.

Șase morminte datează din prima jumătate a sec. VII e.n., avînd analogii cu necropola de la Band (pl. LXXXIX, b)[98]. S-au mai dezvelit cinci morminte fără inventar, probabil, din epoci mai recente.

Materialul rezultat din aceste săpături se află la Muzeul de istorie al Transilvaniei din Cluj-Napoca.

b) *„Cetate"*. În cadrul unor sondaje întreprinse în 1960 în jurul bisericii de aici[99], în caseta A, amplasată între absida bisericii și clădirea fostei mănăstiri, au rezultat din același strat de cultură, numeroase fragmente de ceramică ștampilată de tip Cristești și fragmente aparținînd culturii Sîntana de Mureș (pl. LXXXV, a). Ceramica ștampilată de bună factură din Cristești, provine de la un vas bol. Fragmentele Sîntana de Mureș

---

[95] K. Horedt, *Unele probleme privind răspîndirea culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov în România, SCIV*, 18, 1967, 4, pp. 578—581; cf. G. Bakó, *op. cit.*, p. 68.

[96] K. Benkő, *Marosszék ismertetése*, p. 346.

[97] Șt. Kovács, *DolgCluj*, 6, 1915, pp. 278—296.

[98] K. Horedt, *Untersuchungen*, p. 93, datează doar cinci morminte în acest secol.

[99] Procesul verbal de expertiză semnat de M. Rusu și A. Zrínyi, la 19 octombrie 1960, ms. în arhiva MjM.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

prezintă decorul clasic lustruit (linii în val). Considerăm că acest complex este o dovadă concludentă a persistenței atelierelor de olărit de la Cristești în sec. IV e.n.

În secțiunea S_2, în stratul de acoperire a unui „ossuariu", s-au descoperit fragmente ceramice din sec. IX—X și XI—XII.

R. Heitel amintește un ac de păr găsit de Al. Bogdan în cadrul săpăturilor efectuate, ac ce provine dintr-un cimitir din sec. XII, aflat în jurul bisericii.[100]

c) *„Fabrica veche de cărămizi"* (azi cartierul 7 Noiembrie). N. Vlassa a colecționat aici ceramică din sec. IV—VI e.n. și de factură slavă tîrzie (pl. LXXXVI, a).[101] Tot de aici provine inventarul unui mormînt din sec. IV, compus din trei vase de lut și un pahar de sticlă (pl. LXXXIII, b).[102]

48) **Urmeniș.** În anul 1964, în condiții necunoscute, s-au descoperit aici două piese arheologice, intrate în colecțiile Muzeului etnografic din Reghin (pl. LXXXIV, c): a) oală mică piriformă, fără toartă, făcută la roată dintr-o pastă bine pregătită, degresată cu nisip, bine arsă, de culoare brun-roșcată. Buza puternic evazată, pe umăr avînd ca decor o bandă formată din două linii ondulate; sub acest decor sînt amplasate două benzi de linii paralele orizontale. Fundul plat. Dimensiuni: î. 16 cm; Ø buzei 12 cm; Ø fundului 6,7 cm; lăț. max. 14 cm. b) Cuțit din fier cu un singur tăiș, mînerul frînt, păstrînd rămășițe din trei nituri. Lungimea: 28,6 cm, din care lama 17 cm. Lățimea lamei 4,6 cm, cea a mînerului 3,5 cm. Grosimea lamei 5 mm, cea a mînerului 3—4 mm.

Datarea probabilă a pieselor: sec. XII e.n.

49) **Valea Izvoarelor.** De la punctul numit „Măzăriște" se cunosc cîteva fragmente din vase în formă de ghiveci de flori, decorate cu benzi de linii ondulate. Aceste fragmente au fost găsite în arătură. Tot de la acest punct topografic se cunosc și bulgări de zgură de fier. Fragmentele prezentate în figură (pl. LXXXV, b), găsite aici, datează din sec. IV e.n.

La punctul numit „Domákla" s-au găsit, de asemenea, fragmente de vase și bucăți de zgură de fier.

50) **Valea Largă.** La punctul numit „Capul satului", la aproximativ 2,5 km NV de vatra comunei, cu prilejul exploatării unei lutării s-au descoperit 9 morminte făcînd parte dintr-o necropolă din sec. VII, o parte a inventarului fiind salvată de Muzeul județean Mureș[103], acesta fiind înștiințat de prof. Emil Pop care a recuperat alte vase ale cimitirului.

---

[100] R. Heițel, *Revue roumaine d'histoire de l'art.*, IX, 1972, p. 154.
[101] M. Vlassa, *ActaMN*, II, 1965, pp. 22, 24.
[102] K. Horedt, *SCIV*, VI, 1955, pp. 675, 672, fig. 15/1—4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În 1973 s-au efectuat săpături de verificare de către Ioana Hica-Cîmpeanu de la Institutul de istorie și arheologie al Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca.[104]

Mormintele erau de înhumație, în gropi ovale, alungite, orientate SV-NE și NV-SE, asemănătoare celor de la Noșlac sau Band.

Dintre cele 12 vase (întregi sau fragmentare) salvate din mormintele distruse, trei sînt lucrate cu mîna, iar nouă la roată. Cele lucrate la roată, cenușii, sînt globulare, piriforme, vase borcan sau căni cu toartă. Decorul s-a realizat prin incizare sau lustruire. Toate formele și decorurile au analogii la Band și Noșlac (pl. LXXVI, b). Se crede că s-a înmormîntat aici o populație asemănătoare celei din necropola Band unde, în afara elementelor germanice, găsim și elemente romanice și o populație de călăreți, probabil, avară.

51) **Vădaș.** În anul 1891 Muzeul din Budapesta a achiziționat de aici 60 de monede printre care o imitație de aur după o monedă a lui Constantinus I (307—337), cîte un *aureus* de la Constantinus II (337—340), Valens (364—378), Arcadius (395—408), Iustinian (527—565) și Heraclius (Heraclius Constantinus și Heracleonas, 641), cîte o monedă de argint a lui Leon Filozoful (886—912) și Romanus IV (1068—1071), precum și alte trei monede romane de bronz, nedeterminate.[105]

52) **Vidrasău.** În apropierea satului, pe malul drept al Mureșului, în arătură se constată existența unor fragmente ceramice databile din sec. VI, asemănătoare celor de la Moreşti. Este vorba, probabil, de o așezare de mai mică întindere, aparținînd acestui secol.[106]

53) **Vișinelu.** La construirea școlii din localitate a fost salvat un vas provenind dintr-un mormînt databil în sec. IV, vas ce se află la Muzeul de istorie din Bistrița.[107]

54) **Voiniceni.** În colecțiile Muzeului de istorie al Transilvaniei din Cluj-Napoca se păstrează o monedă de aur a lui Phokas (602—610), descoperită în timpul aratului (probabil în 1906) (nr. inv. 48/1907). Deter-

---

[103] A. Zrinyi, *Notă de periegheză*, ms. în arhiva MjM.

[104] I. Hica, *Un cimitir din secolul al VII-lea e.n. la Valea Largă (jud. Mureș)*. *SCIV*, 25, 1974, 4, pp. 517—526, cu întreaga bibliografie.

[105] L. Réthy, *ArchÉrt*, 12, 1892, p. 188; cf. K. Horedt, *Contribuții*, p. 106; cf. Protase, *Problema continuității*, p. 171; C. Preda, *SCIV*, 23, 1972, 3, p. 411 este de părere că moneda lui Leon Filozoful și cea, a lui Romanus IV nu au nimic de-a face cu texaurul (v. și bibliografia citată acolo).

[106] K. Horedt, *SCIV*, VI, 1955, p. 676.

[107] Informația amabilă a tov. George Marinescu, directorul Muzeului județean Bistrița.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

minarea (Sabatier, 225/2)[108] a fost făcută la 6 aprilie 1907 de către Şt. Kovács care subliniază revers-ul monedei: VICTORI=A AVGGG şi în exergă △BXX.

55) **VOIVODENI.** În luna noiembrie 1976, cu prilejul unor lucrări de amenajare a terenului, s-au descoperit în curtea şcolii generale din localitate numeroase fragmente de vase cenuşii, lucrate la roată, provenind de la oale mai mari cu buza răsfrîntă în exterior, unele dintre ele decorate cu benzi de linii în val, precum şi un singur fragment de ceramică romană roşie de tip Cristeşti. Datarea probabilă a complexului ceramic: sec. III—IV. (Informaţie amabilă de la prof. Bartha Zoltán).

*

Datele cuprinse în articolele acestui repertoriu le-am proiectat pe o hartă, pentru a înlesni orientarea şi le-am cuprins într-un tabel sinoptic.

DAS REPERTORIUM DER ORTSCHAFTEN DES KREISES MUREŞ MIT ARCHÄOLOGISCHEN ENTDECKUNGEN AUS DER IV—XIII JAHRHUNDERTEN

(Zusammenfassung)

Der Verfasser sammelte in einem Repertorium alle archäologische Entdeckungen aus den IV—XIII Jhdt die in der Ortschaften des Kreises Mureş entdeckt wurden.

[108] K. Horedt, *Contribuţii*, p. 107; cf. C. Preda, *SCIV*, 23, 1972, 3, p. 412

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

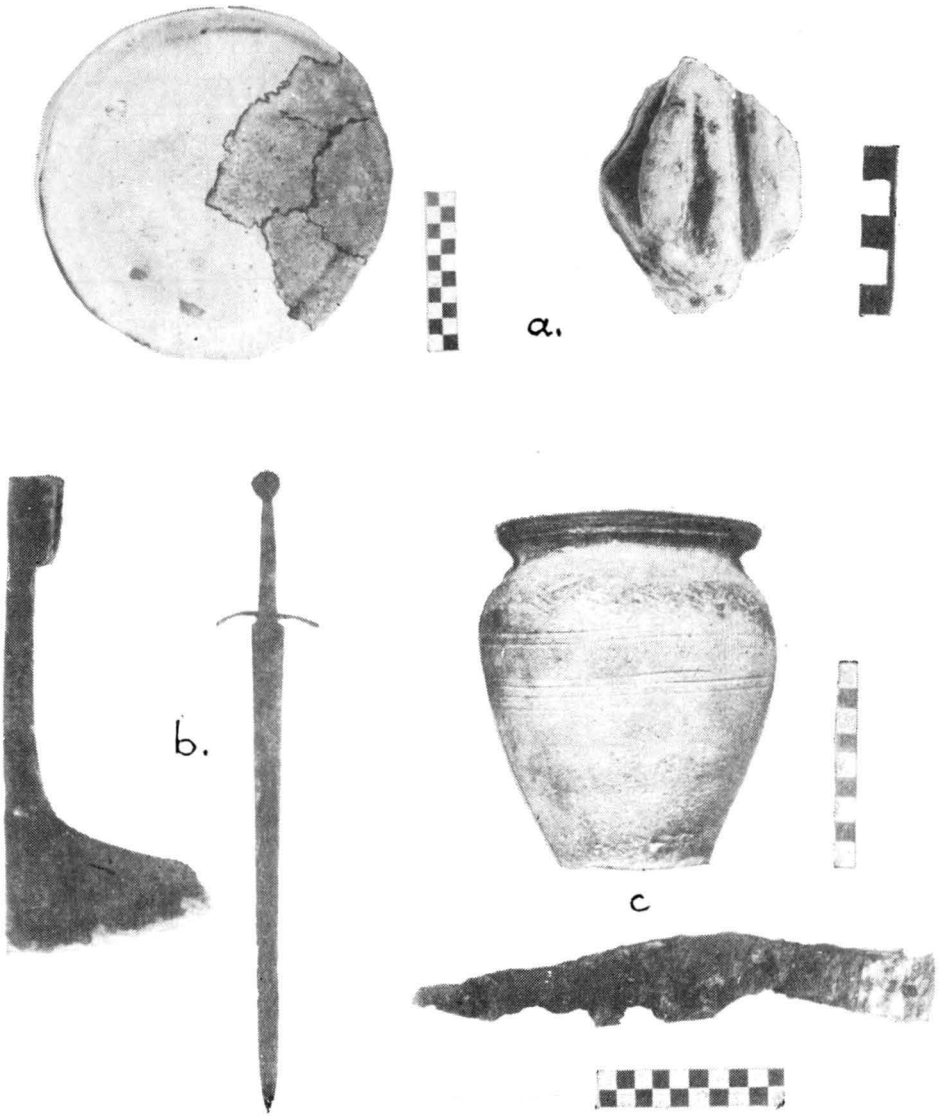

Pl. LXXXIV. a) Petrilaca de Mureș, sec. IV—V; b) Sîncrai, sec. XIII—XIV; c) Urmeniș, sec. XII

Pl. LXXXIV—XCIII între p. 152—153.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

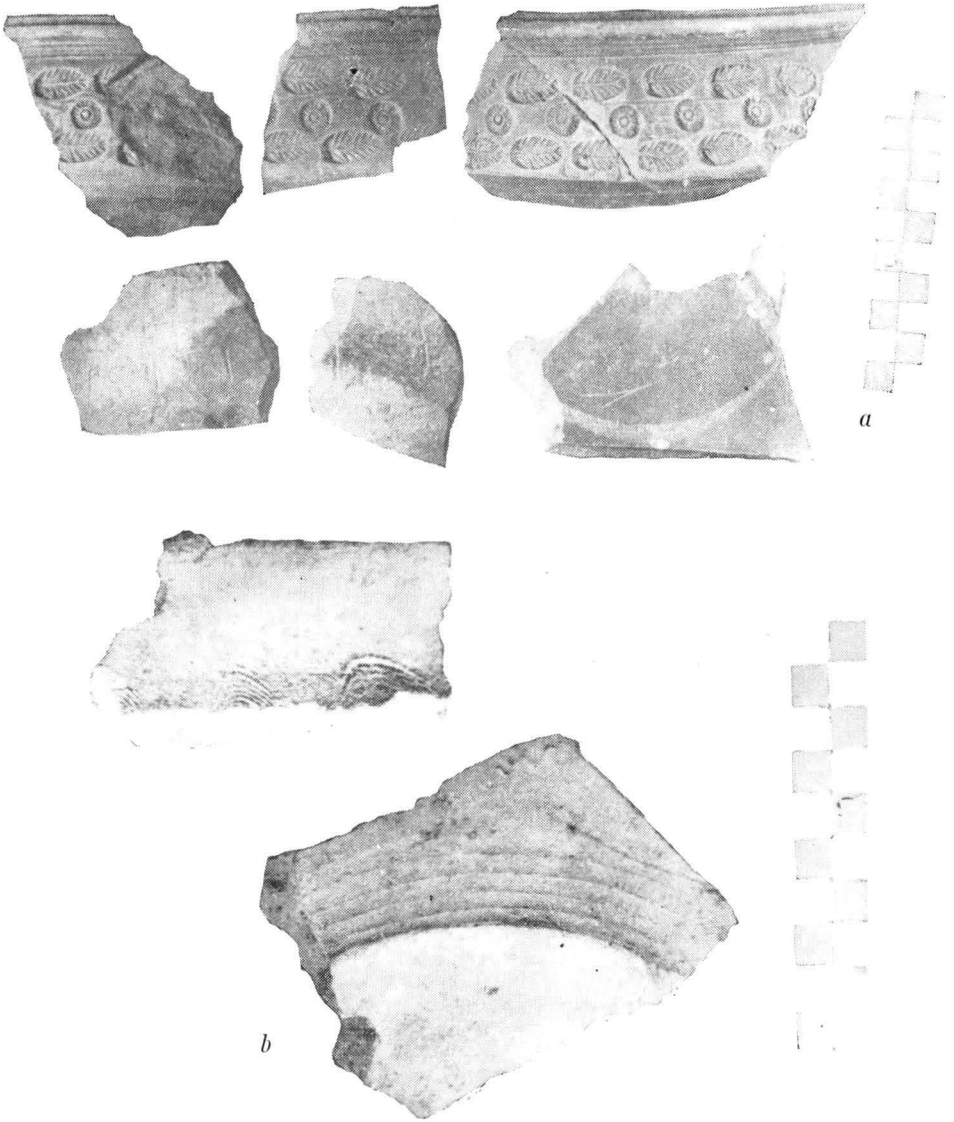

Pl. LXXXV. a) Tîrgu Mureș „Cetate“, sec. IV; b) Valea Izvoarelor, sec. IV

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

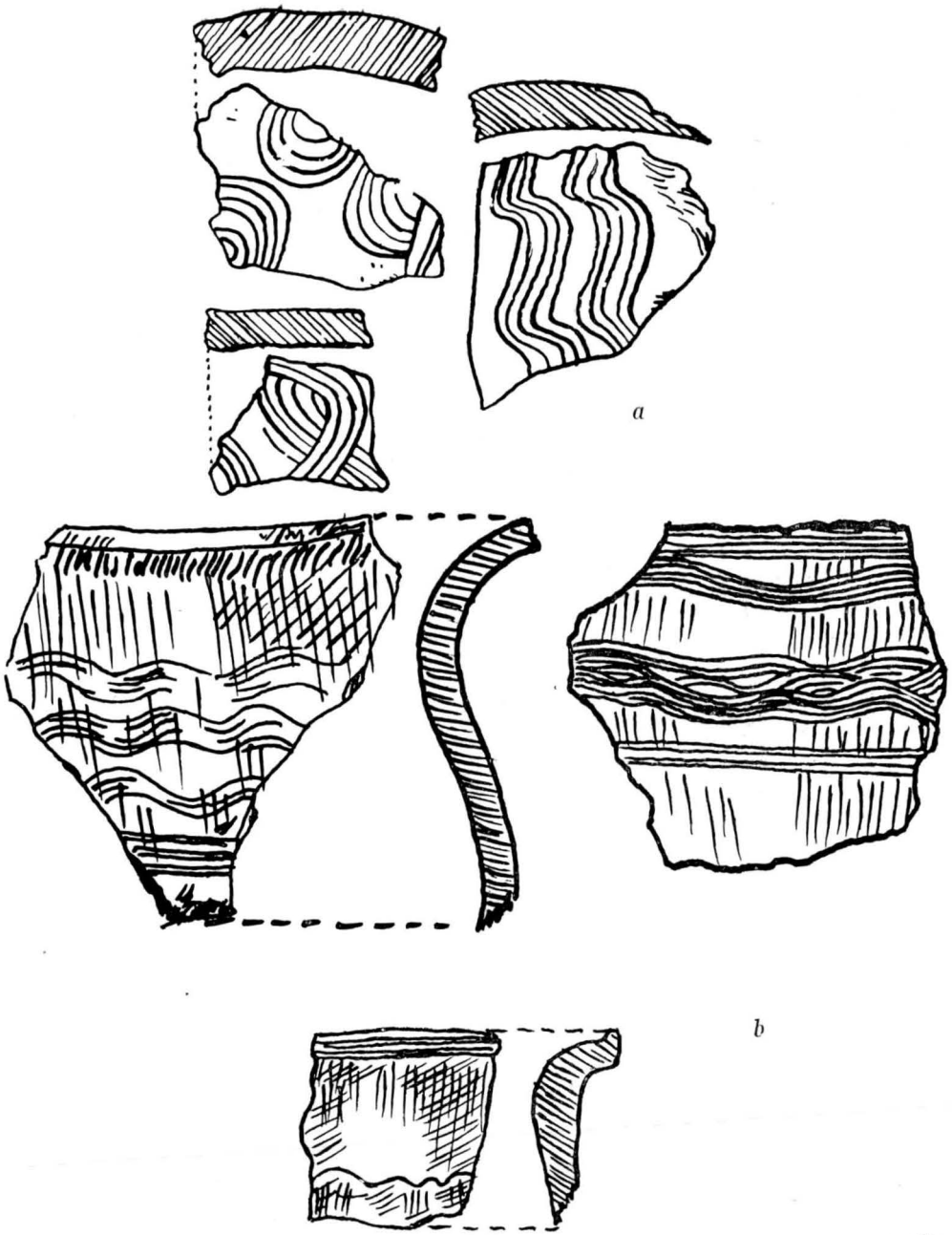

Pl. LXXXVI. a) Tîrgu Mureș, „Fabrica veche de cărămizi" (după N. Vlassa); b) Sîngeorgiul de Mureș, sec. X (După Z. Székely)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

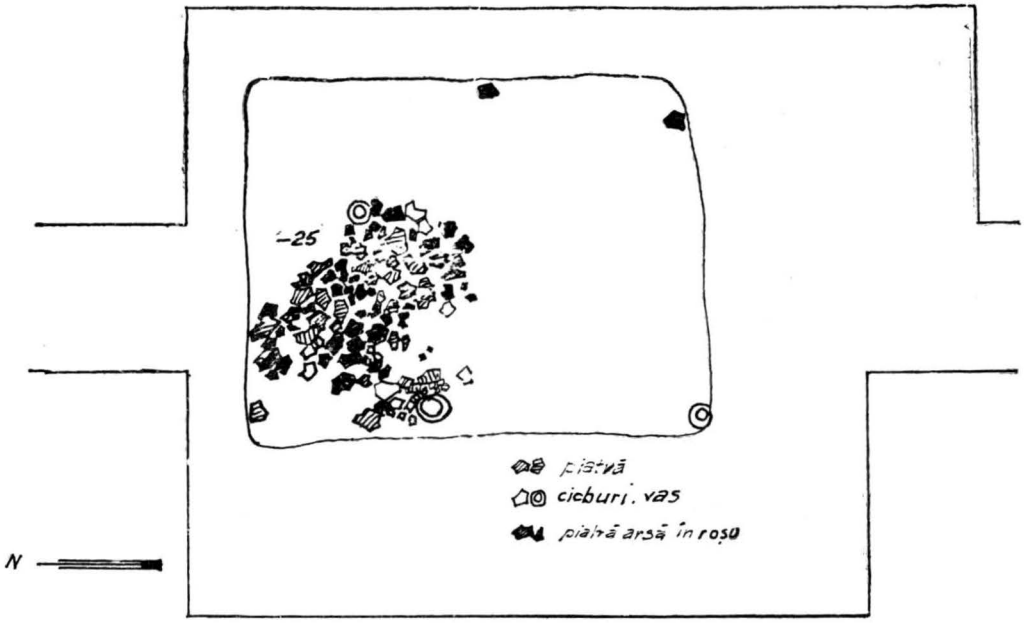

a

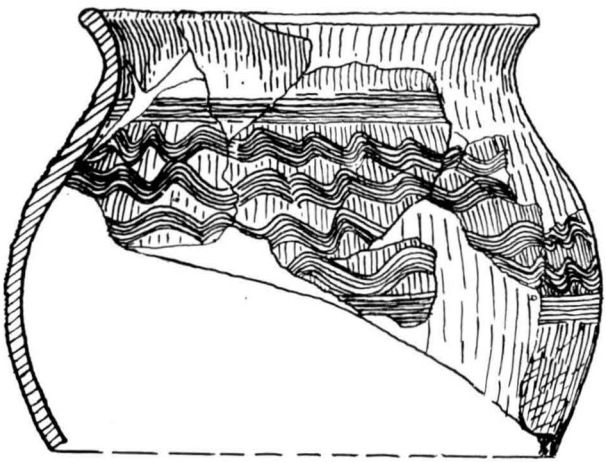

b

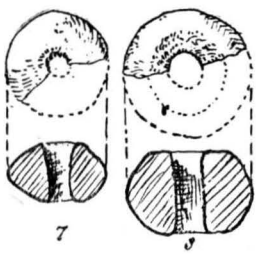

c

Pl. LXXXVII. Sălașuri (după Z. Székely)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

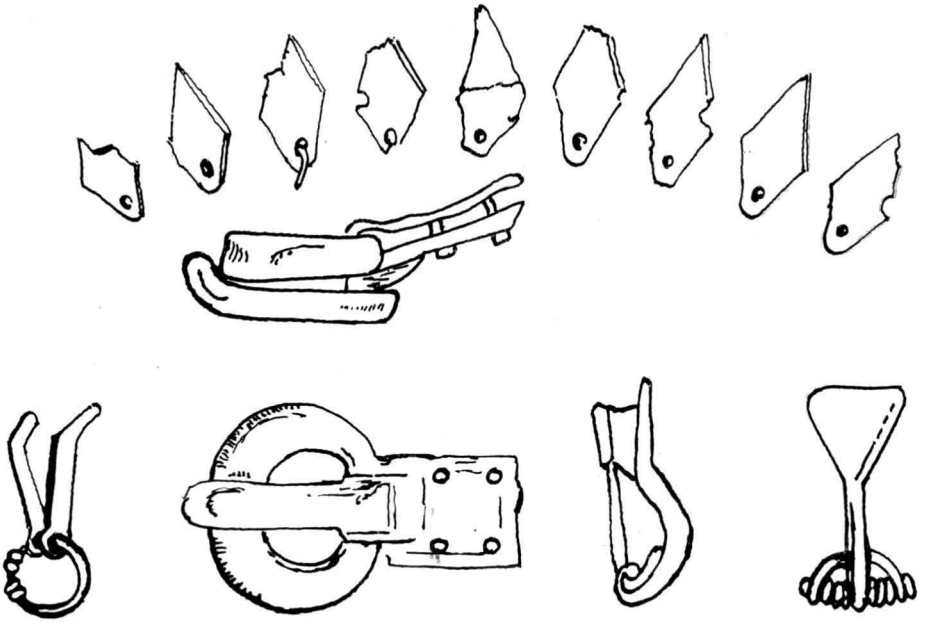

a

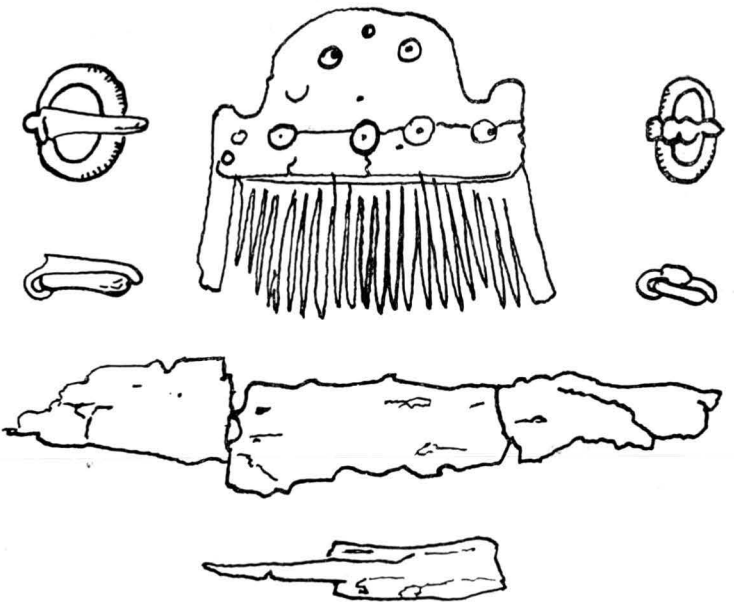

b

Pl. LXXXVIII. Sîntana de Mureș. Din inventarul mormintelor nr. 63 (a) și 64 (b) (După Șt. Kovács)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

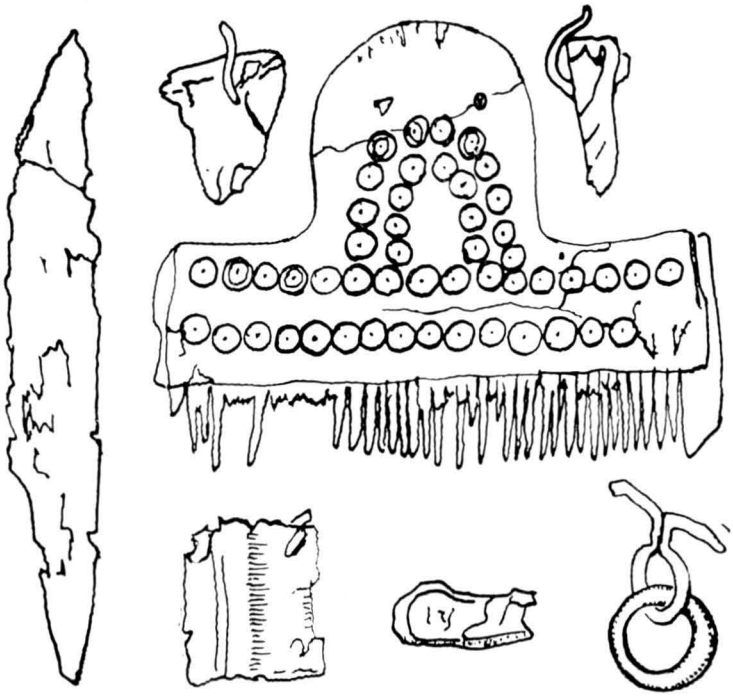

a

b

Pl. LXXXIX. Tîrgu Mureș(a) din inventarul mormîntului nr. X (sec. IV); b) vîrf de lance din mormîntul nr. IX și vîrfuri de săgeți din mormîntul nr. XI (sec. VII) (După Șt. Kovács)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

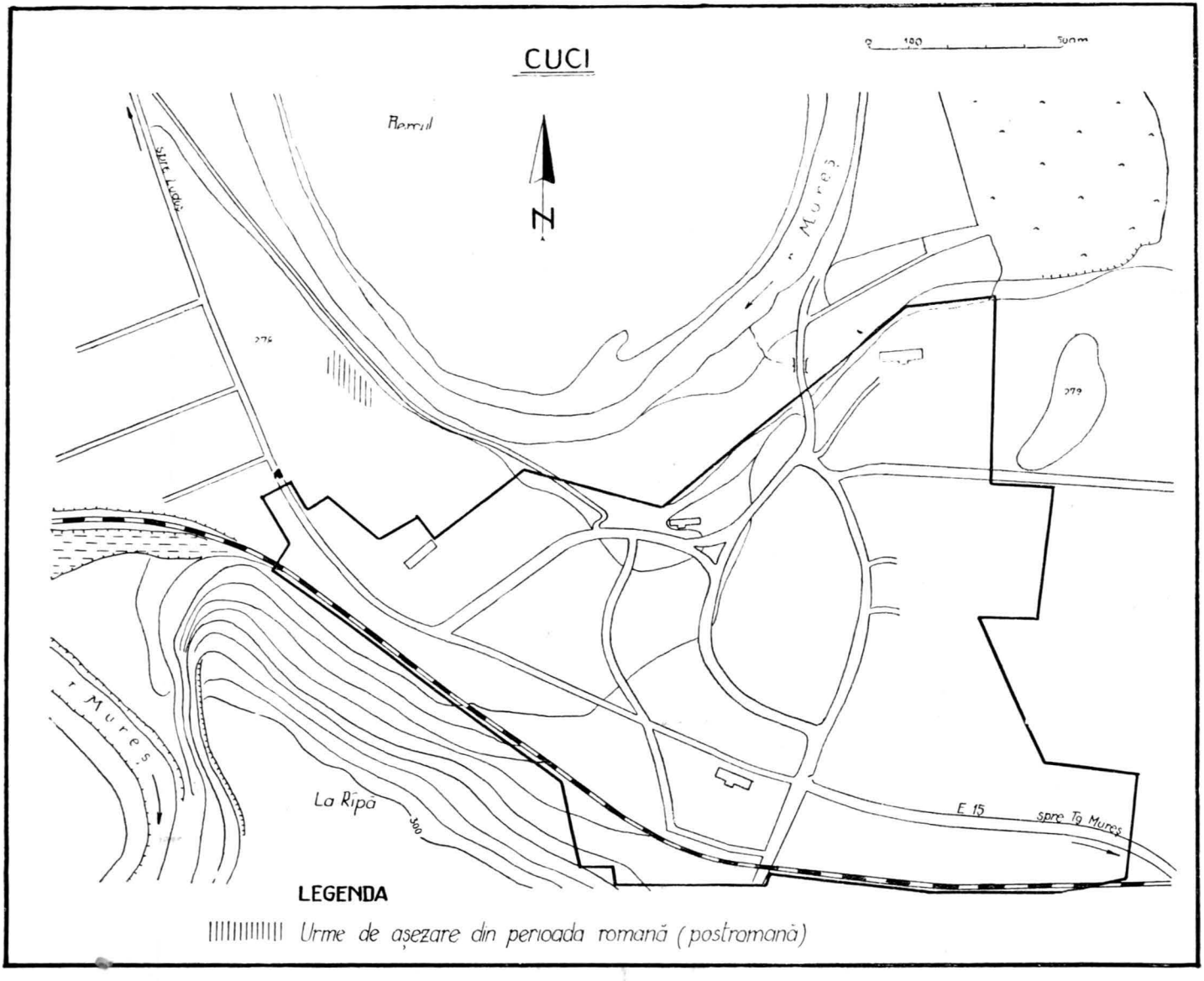

PLANȘA XC.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

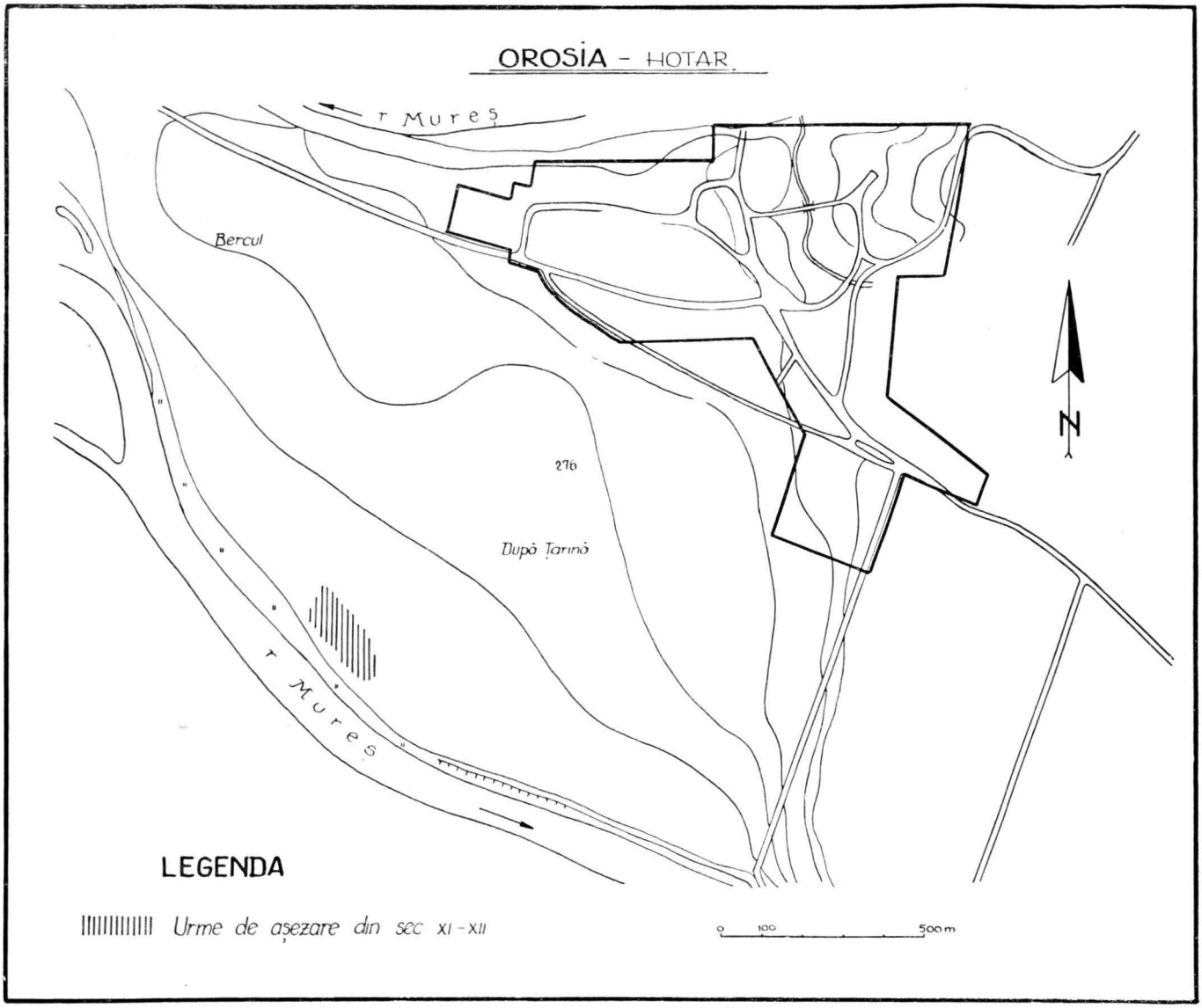

PLANȘA XCI.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

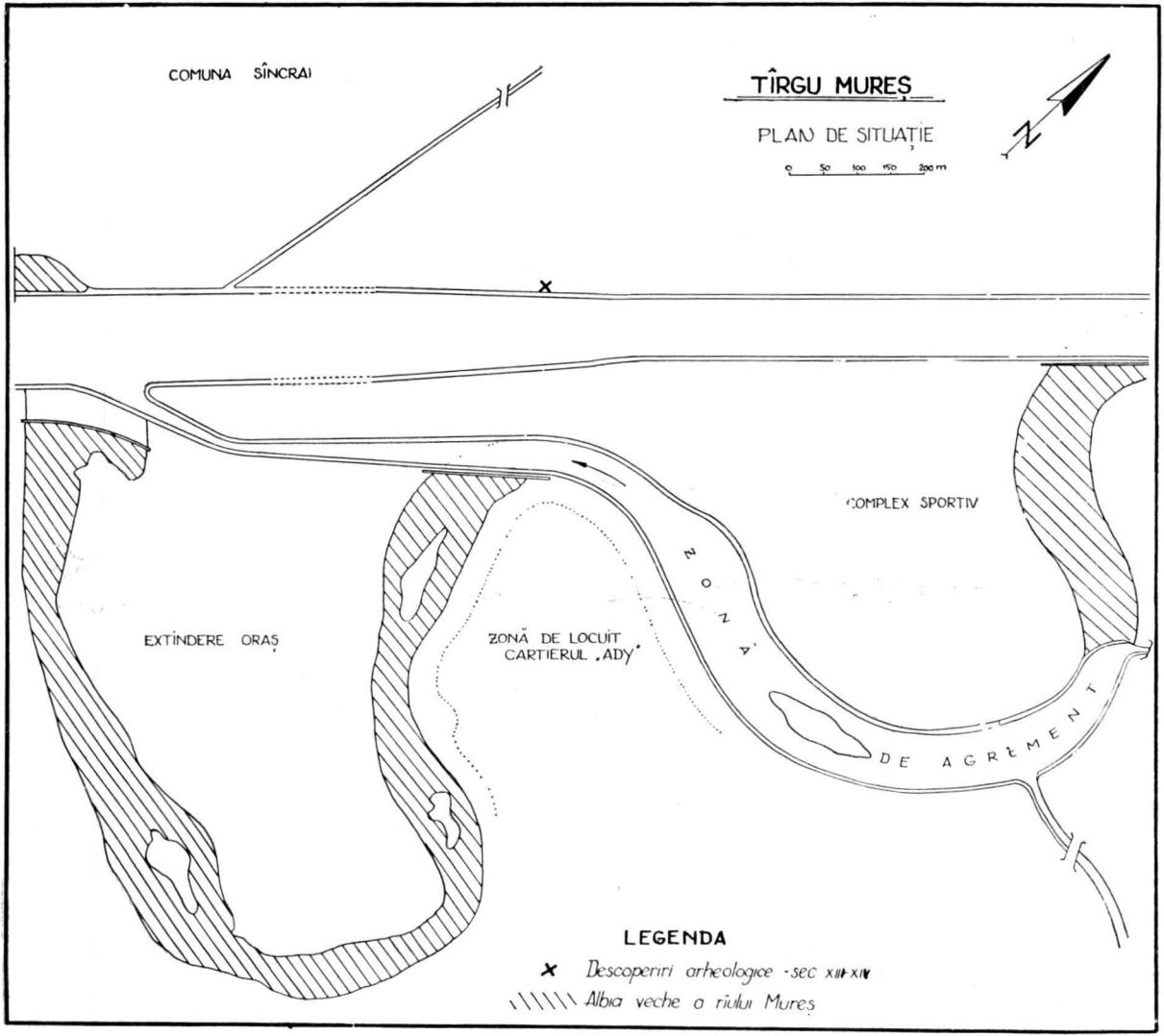

PLANȘA XCII.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

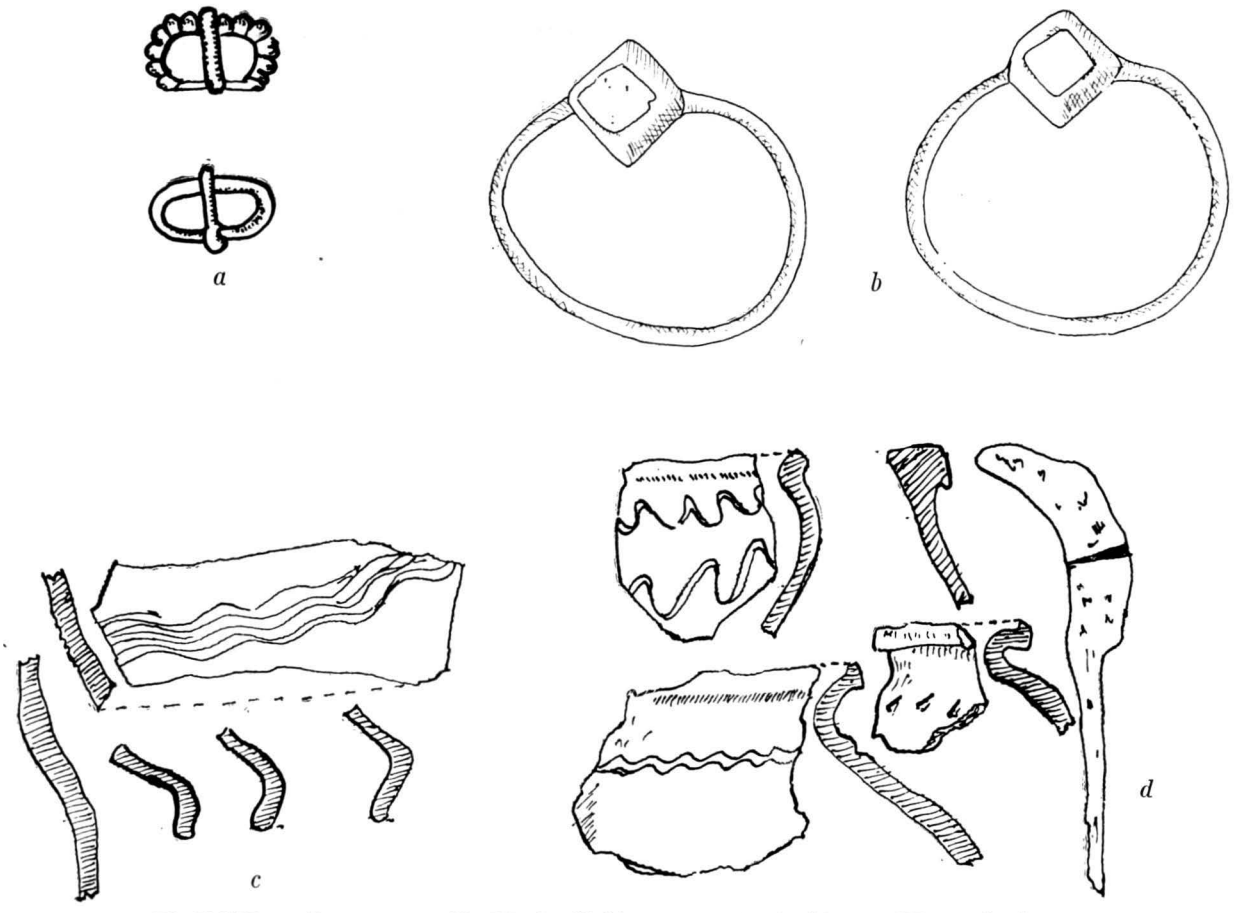

Pl. XCIII. a) Breaza, sec. V—VI; b) Sighișoara „Bajendorf" (sec. VI); c) Luduș (sec. V); d) Luduș (sec. XI—XII); (a—b după K. Horedt, c—d după M. Rusu)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

DESCOPERIRI ARHEOLOGICE DIN SEC. IV–XIV PE TERITORIUL JUDEȚULUI MUREȘ

Nr. crt.	LOCALITATEA	AȘEZARE				AȘEZARE FORTIFICATĂ				MORM., CIMITIR ÎNHUMAȚIE				MORM., CIMITIR INCINERAȚIE				DESCOPERIRI IZOLATE				DESCOPERIRI MONETARE			
		SEC. III–IV	V–VII	VIII–X	XI–XIV	SEC. III–IV	V–VII	VIII–X	XI–XIV	SEC. III–IV	V–VII	VIII–X	XI–XIV	SEC. III–IV	V–VII	VIII–X	XI–XIV	SEC. III–IV	V–VII	VIII–X	XI–XIV	SEC. III–IV	V–VII	VIII–X	XI–XIV
1	ACĂȚARI																				△				
2	APALINA																						⊔		
3	BAND										⊔														
4	BAND-VALEA RECE			⦶																					
5	BATOȘ	●							⊙																
6	BEZID	●		⦶																					
7	BEZID-LOȚ	●																							
8	BOGATA DE MUREȘ																				△				
9	BREAZA																		△						
10	BRÎNCOVENEȘTI	●																							
11	CEUAȘU DE CÎMPIE																						⊔		
12	CHEȚANI																			⊔					
13	CHINARI								⊙?																
14	CIPĂU	●	⊗	⦶	⊙						⊔			◆					△						
15	CORNEȘTI	●→	?																						
16	CRIȘTEȘTI	●								▼													⊔		⊔
17	CRIȘ																								
18	CUCI	●		⦶	⊙									◆											
19	DEDRAD			⦶																					
20	DUMBRĂVIOARA																		△						
21	ERNEI																		△		△				
22	GHEJA									▼															
23	GORENI	●→	○	⦶															△						
24	GORNEȘTI																	▲							
25	IDECIU																								
26	IDECIU DE SUS																						⊔		
27	IERNUT	●→	⊗		⊙									◆											
28	IȘTIHAZA											⊔													
29	JUDEȚUL MUREȘ																	▲					⊔		
30	LECHINȚA DE MUREȘ				⊙						⊔			◆											
31	LUDUȘ	●	○	⦶	⊙																		⊔		
32	MOREȘTI	●			⊙		⊙	⦶	⊙		⊔		⊔												
33	NEAGRA																				△				
34	OZD																	▲			→?				
35	PETRILACA DE MUREȘ													◆→	◊										
36	REGHIN																					▲			
37	SASCHIZ																				△?				
38	SĂBED																								
39	SĂLAȘURI		○→	⦶																					
40	SĂRATENI													◆							△?				
41	SIGHIȘOARA								•	▼									△			▲			
42	SÎNCRAI																				△				
43	SÎNGEORGIU DE CÎMPIE																						⊔		
44	SÎNGEORGIU DE MUREȘ																			⊔	△				
45	SÎNGEORGIU DE PĂDURE																				△?				
46	SÎNTANA DE MUREȘ									▼								▲							
47	TÎRGU MUREȘ	●→	○→	⊙						▼	⊔		⊔					▲		⊔	△				
48	URMENIȘ																				△				
49	VALEA IZVOARELOR	●																							
50	VALEA LARGĂ										⊔														
51	VĂDAȘ																					▲	⊔	⊔	⊔→
52	VIDRAȘĂU		○																						
53	VIȘINELU									▼															
54	VOINICENI																						⊔		

PLANȘA XCIV *a*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

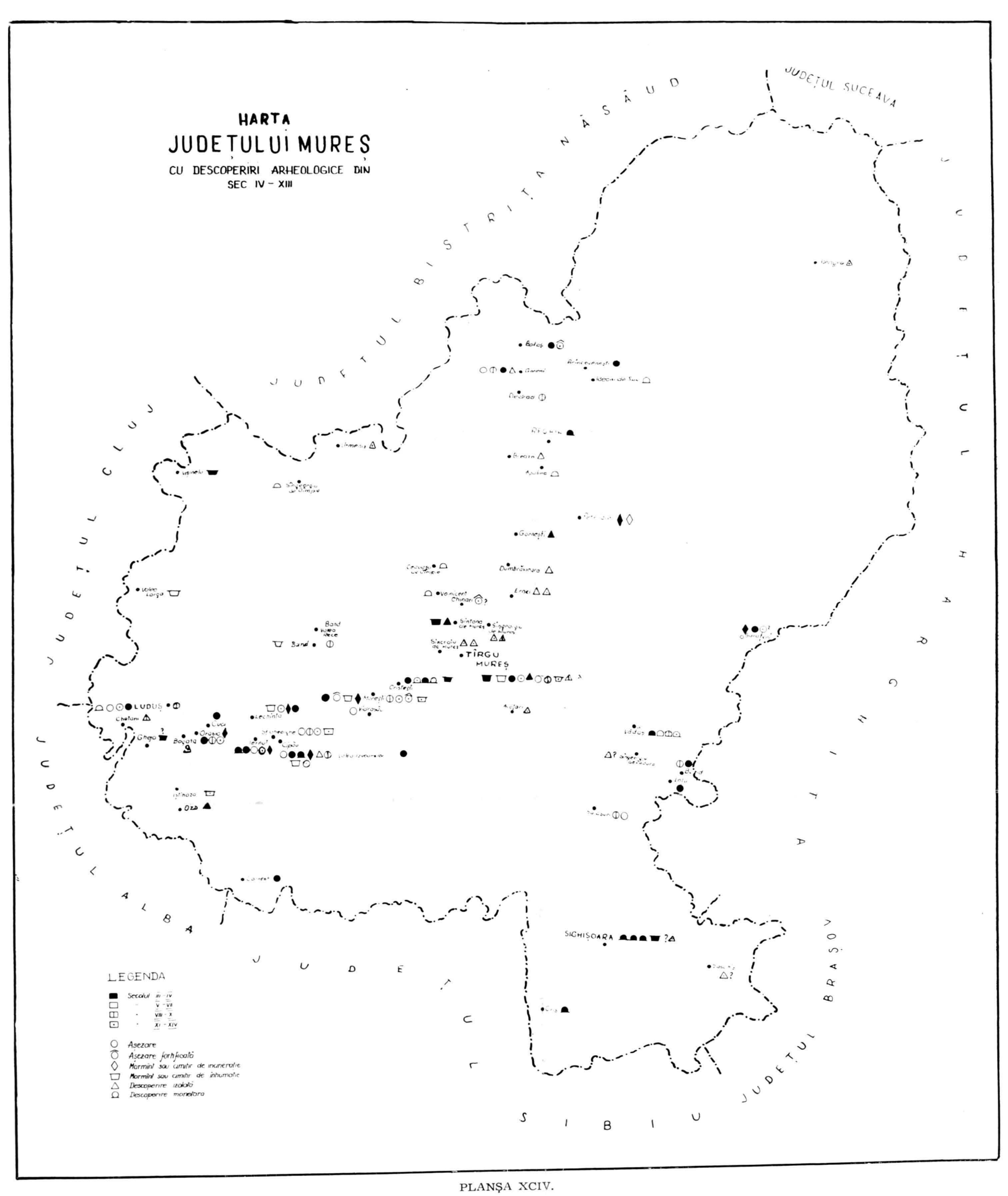

PLANȘA XCIV.

Pl. XCIV (față-verso) între p. 152—153.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

II

ISTORIE

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CHEZĂȘIA PE DOMENIUL GURGHIU LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XVII-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVIII-LEA

LIVIU URSUȚIU

În evoluția proprietății feudale din secolul al XVII-lea și prima jumătate a celui următor, pe marile domenii fiscale și particulare din Transilvania are loc o creștere substanțială a pămîntului alodial. Fenomenul are consecințe imediate în creșterea sesizabilă a prestațiilor în muncă ale supușilor.

Asigurarea permanenței iobagilor pe domeniul feudal apare ca una din preocupările principale ale nobilimii și puterii centrale. Procedura, formele de ducere a ei la îndeplinire, organismele angrenate în acest proces nu lipsesc. Dimpotrivă, cu cît înaintăm în timp, ele se înmulțesc, se perfecționează, se generalizează. Cele tradiționale primesc noi mijloace de exprimare. Dintre acestea o însemnătate deosebită o are chezășia, bine cunoscută în Transilvania și în secolul al XVI-lea.[1] În secolul al XVII-lea și al XVIII-lea, instituția capătă noi valențe, noi forme de aplicare și utilizare, mai concrete și cu eficacitate sporită.

Dacă inițial, chezășia a slujit stăpînul feudal în cazul unor iobagi ce s-au făcut vinovați de diverse delicte, în secolul al XVII-lea se înmulțesc actele care cuprind punerea preventivă sub chezășie a iobagilor fără antecedente penale.

În legislația secolului al XVII-lea am întîlnit cuprinsă obligativitatea închinării românilor și rutenilor și punerea lor sub chezășie.[2] În *Approbate*, P. III-a, tit. XI, articolul II în partea sa finală, se precizează: „iobagul pus chezaș nu poate fi obligat la o garanție care să depășească homagiul său, și nu poate fi obligat să răspundă direct cu persoana sa". Tot în *Approbate* se prevede obligativitatea închinării și punerii sub chezășie a celor fără stăpîn.[3] *Compilatele* vin și lărgesc sfera instituției.

---

[1] D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, București, 1967, vol. I, pp. 450—459.

[2] *Monumenta Comitialia Regni Transilvaniae*, vol. VIII, p. 484, vol. X, p. 92.

[3] *Approbatae Constitutiones*, P. III, tit. XLI, art. III.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dispozițiile sale din P. IV-a, tit. I, articolul III, aruncă pe chezași întreaga responsabilitate în cazul că iobagul pentru care au stat chezași a fugit. Și, în fine, un alt articol vine să stipuleze că toți iobagii fugiți, din toate locurile, care vor să se reîntoarcă la vechiul lor stăpîn, să o poată face, chiar dacă sînt sub chezășie și jurămînt. Chezașii, din noul lor loc de așezare, sînt absolviți de orice răspundere.[4]

Aceasta e legislația cu puținele ei informații asupra instituției. E și firesc, instituția funcționează în intimitatea dreptului privat cu particularitățile, excepțiile și exceptările ei de la un stăpîn la altul.

Chezășia în satele domeniului fiscal al Gurghiului este destul de bine ilustrată prin numeroase acte de chezășie, dispoziții de readucere a iobagilor fugiți, ori de unele mărturii documentare indirecte. În totalitatea lor ele ne permit să urmărim destul de amănunțit mecanismul instituției.[5] Documentația, la Gurghiu, ne parvine din satele aflate pe mîini particulare, zălogite temporar de Fisc.

Cele 148 de acte de chezășie, însoțite de multe ori și de alte mărturii, ne permit să urmărim evoluția instituției în tîrgul Gurghiu și satele Adrian, Cașva, Iernuțeni, Habic, Gligorești, Urisiul de Sus și de Jos și izolat în alte cîteva. Din cele 148 de acte de chezășie, majoritatea, 125, au fost încheiate pentru asigurarea de către stăpîni a iobagilor, adică a garanției chezașilor că iobagii puși sub chezășie nu vor fugi în altă parte a Transilvaniei sau în altă țară, ci vor rămîne iobagi veșnici în satele respective. Ei își vor sluji cu credință și bună purtare, din fiu în fiu, stăpînul și pe urmașii acestuia.

Dar chezășia, cum știm, nu se practica doar în această situație. Enumerarea cîtorva împrejurări întîlnite pe domeniul Gurghiu aduc cu sine informații care permit aprofundarea mecanismului instituției.

La 1700 februarie 20, în Gurghiu e pus sub chezășia a doi iobagi fiscali din Cașva iobagul Vasile Butnar din acest sat. Cei doi se angajează cu cîte 40 fl. să-l aducă pe Vasile Butnar înaintea legii atunci cînd o cere provizorul lui Iudith Vér, stăpîna iobagului. La 1713 aprilie 18, același iobag e pus din nou sub chezășia a trei drabanți din Gurghiu, a trei iobagi din Orșova, a altor trei iobagi din Cașva și a unuia din Gurghiu. Deci,

---

[4] *Compilatae Constitutiones*, P. III, tit. I.

[5] Pentru tratarea chezășiei utilizăm în primul rînd scrisorile de chezășie din *arhiva familiei Teleki din Tîrgu Mureș*, conservată la Arhiva Națională din Budapesta, în următoarele numere: 5500 a —5500 v.v.v.; 5506 a —5506 r; 5507—5508; 5511 a —5511 f.f.; 5547 a —5547 k; 5548 a —5548 s; 5549, 5551—5552, precum și scripetele din *arhiva familiei Bornemissza* conservată la Arhiva Istorică a Bibliotecii Filialei din Cluj a Academiei R.S. România cu numerele 2847—2849, 2853—2854; 2856—2860, 2937.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

suma se ridică acum la 400 fl. Un nou act se încheie după o lună, la 28 mai, din care aflăm că Vasile Butnar e cîrciumarul din Cașva. Acum alți trei chezași garantează asupra loialității lui față de stăpînă, precum și asupra faptului că vinul pe care l-a primit să-l crîșmărească nu va rămîne nevîndut. La 1714 mai 22 o nouă scrisoare, pentru același iobag, în care doi iobagi din Cașva garantează fiecare cu cîte 40 fl. că Vasile Butnar îi va plăti stăpînului său, acum Alexandru Teleki, cei 50 de florini rămași restanță de pe urma crîșmăritului.[6]

O altă situație. La 1696 doi iobagi din Iernuțeni, stau chezași pentru semenii lor Marton și Mihoc Molnar. Chezașii garantează fiecare cu cîte 40 fl., că cei doi vor aduce în fața stăpînei lor, la cerere, cele două vaci care le-au fost date în pază. Dacă vacile se vor pierde ori vor pieri, atunci chezașii trebuie să aducă altele în locul lor.[7] La 1686 iulie 29, doi drabanți din Gurghiu și patru iobagi din Iernuțeni, stau chezași pentru Ștefan Nagy din Iernuțeni, că acesta va aduce înaintea stăpînei sale, cele două vaci sterpe, 4 junci și doi viței, atunci cînd aceasta o va cere. Chezașii se obligă să-i aducă alte vite în cazul înstrăinării ori pierderii lor.[8] În anul 1731 august 5, stau chezași cinci iobagi din Urisiul de Sus pentru consăteanul lor, Marian Borca care fiind, se pare, păstorul lui Alexandru Teleki i-a rătăcit acestuia 6 cai, un mînz și un junc. Chezașii se angajează să-l aducă pe Borca, acum fugit, probabil, înaintea scaunului de judecată al stăpînului.[9] La 1738 iunie 13, se încheie un act de chezășie, în Pădureni: doi iobagi, din Sîngerul de Pădure, aparținînd lui Mihail Toldalagi, garantează cu 80 de florini că iobagul Trintie Mărcuș din Gligorești va înapoia stăpînului său datoria de 60 fl.[10]

Acestea sînt situații în care chezășia e folosită drept cauțiune pentru unele bunuri date de stăpîn în folosința sau grija iobagilor.

Situațiile în care iobagii sînt puși sub chezășie se diversifică tot mai mult. Astfel, la 1698 aprilie 28, Dumitru Moldovan și fiul său Vasile, iobagi din Cașva, sînt puși sub chezășia a 10 iobagi din diferite sate ale domeniului, deoarece s-au făcut vinovați de furt. Chezașii garantează fiecare cu cîte 40 fl. că de acum înainte vinovații își vor sluji cu credință stăpînul, din fiu în fiu. În cazul că vor repeta furtul, atunci chezașii sînt datori să-i aducă înaintea legii de oriunde s-ar găsi. Iar clauza finală a actului înscrie obligația celor doi iobagi de a nu îndrăzni

[6] *Arh. Teleki*, 5548 l, 5548 n, 5548 o, 5548 s.
[7] *Idem*, nr. 5547 p.
[8] *Idem*, nr. 5547 i.
[9] *„...az eö Kglme Dominale forumra törvenyre sistallyak"; idem*, nr. 5509 f.
[10] *Idem*, nr. 4392.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

să fugă de pe locul unde sînt acum așezați.[11] Tot pentru a-l aduce înaintea legii se angajează alți 10 chezași, dintre care doi ai nobilului Ioan Mera și opt iogabi fiscali, toți din Urisiul de Jos, pentru Virtolomei Ursul învinuit de furtul unei iepe și de altele.[12] În anul 1701 aprilie 20, pentru Vasile Prada, iobagul lui Iudith Vér din Gligorești, stau chezași cinci iobagi veșnici și cu vite *(örökös és marhás emberek)*, dintre care patru sînt ai nobilului Andrei Naláczi și unul a nobilului Andrei Hegyesi, garantînd că îl vor aduce înaintea legii pe iobagul pomenit. Acesta, în vremea unor cercetări făcute pe domeniu, de dregătorii comitatului, a ascuns la el în casă, timp de cîteva zile, niște răufăcători.[13]

Dar chezășia se practică în satele domeniului și pentru punerea în libertate a unor iobagi aflați în temniță. Astfel, la 1703 octombrie 1, patru iobagi din Adrian stau chezași pentru Varvara Moga, închisă acum în temnița din Gurghiu, deoarece ea trebuie să umble după ginerele ei, fugit, să-l readucă în sat pînă la Crăciun în fața stăpînei lui. Cei patru iobagi stau chezași cu cîte 40 fl. și cu credința lor, că o vor aduce și pe Varvara Moga înaintea stăpînei, oricînd o cere aceasta.[14] La 1711 decembrie 10, pentru iobagul Simion Lazăr din Solovăstru, închis în temnița curiei din Gorneşti, stau chezași șapte iobagi fiscali din Jabenița, garantînd fiecare cu cîte 40 fl. că odată eliberat, el nu va mai îndrăzni să fugă și își va sluji cu credință stăpînul.[15] Pentru eliberarea din închisoare a iobagilor fugiți exemplele se pot înmulți. Totuși una din scrisorile de această natură merită o atenție sporită. Astfel, în 1717 mai 17, la parohia unită din Alămor, Popa Constantin și Popa Ionașcu, aceștia în calitatea lor de juzi comuni (*köz birák*) dar și de „oameni nemeși" după cum se iscălesc în josul actului,[16] se încheie actul de chezășie în care stau chezași nouă iobagi din Alămor aparținînd grofului Ádám Székely. Ei garantează fiecare cu suma în uz, că iobagii lui Alexandru Teleki din Șerbeni, Precup și Vasilie Bocica, prinși și închiși acum în casa sfatului orașului Sibiu, deoarece au fugit din sat, își vor sluji de acum înainte cu credință stăpînul și nu vor mai fugi niciodată.[17]

Și acum o situație oarecum mai deosebită. La 1703 septembrie 13, stau chezași doi iobagi ai nobilului Andrei Naláczi din Adrian și trei din

[11] *Idem*, nr. 5548 h.
[12] *Idem*, nr. 5511 e.e.
[13] *Idem*, nr. 5511 u.
[14] *Idem*, nr. 5511 y.
[15] *Arh. fam. Bornemissza*, nr. 2860.
[16] *Arh. Teleki*, nr. 5500 r.r., 5511 j, 5500 c.c.c.
[17] *Idem*, nr. 5551.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Urisiul de Sus, ai nobilului Mihail Mera, pentru Cernea Lupul, preotul din Urisiul de Sus. Actul de chezășie e interesant pentru condițiile puse pe umerii chezașilor, condiții care permit și unele constatări asupra stării preoților în satele domeniului. Chezașii garantează că, de acum înainte, preotul Cernea Lupul va da stăpînei sale anual două piei de vulpe, își va îngriji și folosi, ca preot, pînă la moarte, locul de casă, iar pe fiii săi nu-i va înstrăina și nici spre preoție nu-i va îndrepta fără știrea stăpînei sale. Pe tatăl său nu-l va mai împiedica să lucreze în grădina stăpînei. Apoi, în final, se stuplează că întreaga comunitate sătească îi va plăti obligațiile în raport cu bunurile, așa cum și le plătește orice om sărman.[18]

În condițiile fărîmițării proprietății feudale, stăpînul feudal caută să-și acopere necesitățile de brațe de muncă și prin transferarea supușilor săi de pe un domeniu pe altul, sau dintr-un sat în altul, în limitele aceluiași domeniu. Pentru a se asigura de supușii săi și în cazul unor asemenea transferări forțate, determinate, stăpînul feudal pe lîngă alte mijloace apelează și la punerea acestor iobagi sub chezășie. Astfel, în anul 1692 ianuarie 15, pentru iobagul Ionuț Niculici din Hodac stau chezași șase iobagi fiscali din același sat și doi din Ibănești. Ionuț Niculici a fost dus din Hodac să slujească în Gurghiu sub mîna provizorului lui Iudith Vér.[19] La fel, în 1712 iunie 12, stau chezași cinci iobagi din patru sate ale domeniului, pentru Ignat Curea adus din Urisiul din Sus să slujească în Gurghiu.[20] Apoi în 1730 decembrie 21, stau chezași 10 iobagi fiscali din Urisiul de Sus, pentru Ioan Sima și doi dintre fiii săi, care acum slujesc în Bîrghiz în comitatul Alba pe pămînturile lui Alexandru Teleki. Cei 10 iobagi *seorsim et sigillatim* garantează cu cîte 40 fl. că dacă vreodată Teleki va dori să-i readucă în satul lor, atunci aceștia să vină cu toate bunurile lor de acolo și așezați în sat nu vor fugi și nu se vor pune sub mîna altui stăpîn și nici într-o altă țară nu vor pleca, ci vor fi și de acum înainte iobagi veșnici ai lui Teleki și a urmașilor acestuia.[21] Aceleași condiții și pentru un alt iobag aflat în același sat al comitatului Alba, împreună cu un frate și copiii lor, prevăd două acte de chezășie din 1730 decembrie 2.[22]

Dar, după cum arătam la început, chezășia are ca scop determinant asigurarea permanenței iobagului și a urmașilor lui pe domeniul feudal.

[18] *Idem*, nr. 5509 e.
[19] *Idem*, nr. 5507.
[20] *Idem*, nr. 5506 e.
[21] *Idem*, nr. 5500 a.a.a.
[22] *Idem*, nr. 5500 v.v. și 5500 b.b.b.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

De aceea majoritatea copleșitoare a actelor de chezășie cuprind în primul rînd această clauză pentru cei ce sînt chezași, precum și obligativitatea readucerii iobagului fugit aflat sub chezășie. Chezășia vrea să împiedice repetarea unor asemenea delicte, vrea să evite surprizele, să înlăture circulația iobăgească, vrea să asigure liniștea socială și printre iobagii puși sub chezășie și printre chezașii cei veniți „de bună voie și nesiliți de nimeni". Dar chezășia vine să evite procedura lungă și destul de complicată în cazul readucerii iobagului fugit. Ea insistă să devină o instituție operativă pentru stăpînul feudal în cadrele bine circumscrise ale dreptului privat. În ce măsură instituția funcționează, ce organisme ale puterii private sînt angrenate în executarea dispozițiilor finale din acte, care sînt consecințele pentru iobag ori pentru chezaș în cazul unor evaziuni de sub puterea actului încheiat, reprezintă doar cîteva probleme pentru studierea instituției.

Majoritatea actelor noastre de chezășie, 125, sînt întocmite în scopul prevenirii fugii iobagilor sau a asigurării stabilității unor iobagi nou așezați. În general, la încheierea unui act de chezășie, stau ca martori, ori arbitri, cîte doi nobili. Ei primesc în act calitatea de juzi comuni (*köz birák*). De obicei actul se încheia la casa unuia dintre ei, ori la curia stăpînului pentru care se face actul de chezășie. De foarte multe ori se încheie în alt sat decît în acela din care provine iobagul, dar și chezașii. În fața celor doi juzi comuni, după cum spun toate actele, vin chezașii, dînd mîna din buna lor voință și de nimeni siliți stînd chezași cu cîte 40 fl. pentru iobagul în cauză.

Referindu-ne la starea lor socială, în majoritatea covîrșitoare, chezașii sînt iobagi proveniți din diversele sate ale domeniului sau chiar dinafara granițelor acestuia. Sînt iobagi fiscali ai domeniului sau particulari ai diverșilor coposesori ai satelor. Dar în două situații, am întîlnit chezași și nobili, apoi în patru situații, drabanți și o dată preoți.

Însă la o problemă deosebit de însemnată scriptele noastre nu ne dau răspuns, și anume, cum sînt aduși acești chezași pentru iobagii care urmează să fie puși sub chezășie? Actele întotdeauna o spun că au venit de bună voie. Dar am văzut că ei garantează cu o sumă foarte mare, de 40 fl., pentru cel pus sub chezășie. În cazul că se întîmpla ca iobagul să fugă, chezașul trebuia să depună suma respectivă, ori să o acopere cu bunurile sale. Putem admite prezența unor chezași de bună voie în anumite situații, ca, de exemplu, eliberarea unor consăteni din închisoare, ori pentru plata unor datorii. Dar pentru celelalte cazuri înclinăm să credem că acești chezași, deși actele nu o spun niciodată, erau forțați, și

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mijloacele nu lipsesc, să-și depună chezășia. Apoi, e suspectă prezența unor iobagi ai altor stăpîni decît ai aceluia în favoarea căruia se face actul. Prezența acestor chezași e numeroasă. Se ridică firesc întrebarea: cum admitea stăpînul unei moșii ca supusul său să garanteze pentru iobagul altuia? Explicația trebuie căutată între clauzele cuprinse în acte, care închid orice posibilitate de fugă a chezașului. Deci, indirect, iobagul prezent ca și chezaș, se pune și el sub puterea de execuție a actului încheiat.[23]

Că stăpînul dorește respectarea întrutotul a condițiilor cuprinse în act și îndeplinirea lor într-un timp cît mai scurt, se poate vedea și din numărul mare al chezașilor din acte. Exemplificăm afirmația prin cele 125 de acte de chezășie, care vin să-i asigure pe stăpîni de loialitatea veșnică a supușilor. În acest sens prezentăm următorul tabel:

Număr de chezași	2	2	4	5	6	7	8	9	10	11	12	15	16
Acte de chezășie	2	2	9	39	8	4	4	3	45	3	1	4	1

Din tabel observăm că marea majoritate a actelor de chezășie (45) s-au întocmit prin prezența a 10 chezași. Urmează în ordine cele cu cinci chezași în număr de 39. În tabel nu am cuprins o scrisoare de chezășie colectivă pentru 12 iobagi cu prezența a 49 de chezași. Și apoi numărul cel mai mare de chezași, de obicei 10, îl înregistrăm pentru iobagii ce s-au făcut vinovați de fugă. Aproximativ același număr e pentru iobagii necăsătoriți sau pentru cei ce doresc să se închine și apoi să se așeze pe o sesie pusă la dispoziție de noul stăpîn. Peste cinci chezași apar și in actele în care e pus sub chezășie un iobag cu mai mulți copii. Sînt foarte puține actele care se încheie cu un număr mai mic de cinci chezași. Desigur că, numărul mare al acestora aduce pentru stăpînul feudal și posibilități mai multe de despăgubire prin bunurile chezașilor, dar îi aduce și un aparat executor imediat, capabil să-i recupereze iobagul fugit.

Dar, important pentru stăpînul feudal, era ca chezașul respectiv să fie și solvabil în cazul cînd iobagul pus sub chezășie fugea. În general, mai toate actele după ce-i înșiră pe chezași, notează imediat că aceștia toți sînt iobagi veșnici și cu vite („*eörökös és marhás jobbágy mind*“ sau „*ös örökös marhás emberek*“), deci oricînd în posibilitate de a întoarce

[23] D. Prodan, *op. cit.*, p. 458.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

paguba stăpînului. Și apoi iobagul cu vite e un element mai stabil în economia unui sat.

Rămînînd tot la chezași am constatat și o altă situație. De foarte multe ori același iobag figurează în rîndul chezașilor o dată sau chiar de mai multe ori într-o perioadă oarecare. Pentru ilustrarea acestei afirmații, din noianul actelor de chezășie, am selecționat cîteva cazuri mai semnificative. De exemplu, iobagul Niag Oprea din Urisiul de Jos, în intervalul 1721 aprilie—1733 mai, l-am găsit în rîndul chezașilor de 11 ori, iar în anul 1727 apare în două acte, în aprilie și în iunie. La fel în anul 1731 figurează drept chezaș în ianuarie și august, iar în anul 1733, în martie și mai. Un alt caz e iobagul Szöcs Tiron, din același sat, care în intervalul 1721 aprilie—1738 decembrie, a stat chezaș de 10 ori. Tot de 10 ori a stat chezaș și iobagul Popa Andreica din Urisiul de Jos în perioada 1721 aprilie—1738 decembrie. Apoi iobagul Iakab Nichita, în intervalul 1727 iunie—1738 noiembrie a stat chezaș de 8 ori (în anul 1728 de două ori, în ianuarie și martie). Iobagul Vasilie Niag, tot din Urisiul de Jos în același interval stă chezaș tot de 8 ori, iar în anii 1731 și 1738 de cîte două ori. Aceeași situație și pentru iobagul Dumitru Botoș. Pe iobagul Simion Niag din Urisiul de Jos, în intervalul 1721 aprilie—1733 mai, l-am întîlnit în rîndul chezașilor de 7 ori, iar pe Niag Onia din același sat în același interval, de 6 ori. Situațiile în care iobagii stau chezași de mai multe ori sînt numeroase. Am încercat mai sus o selectare a celor mai semnificative.

Dar chezași stau și juzii satelor. Astfel judele satului Urisiul de Jos, Rus Gherman, în intervalul 1723 februarie—1738 noiembrie a stat în rîndul chezașilor de 8 ori.

Rămîne inexplicabilă prezența unor iobagi de mai multe ori în rîndul chezașilor, cu atît mai mult cu cît în majoritatea covîrșitoare a actelor aceștia nu stau chezași pentru același iobag, ci de regulă pentru alții. De aceea se ridică din nou întrebările, cum sînt aduși aceștia în fața juzilor comuni și mai ales atunci cînd trebuie să stea chezași pentru iobagi din alte sate, pe care probabil nici nu-i cunosc? Ori nu întotdeauna sînt prezenți la încheierea actului?

Cu toate că majoritatea actelor de chezășie vorbesc de starea economică a chezașilor pe care îi califică oameni cu vite ori cu avere, din analiza condițiilor care li se impun spre a fi respectate apreciem că în cazul încălcării lor, greu ar putea acoperi pagubele. În primul rînd chezașii garantează că iobagul pus sub chezășie nu va fugi sub nici un motiv de sub puterea și de pe pămîntul stăpînului său *(neve és keze alól*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

el nem megjen), slujindu-l pe acesta și pe urmașii săi, din fiu în fiu, ca iobagi veșnici. Acesta nu va fugi pe pămîntul altui stăpîn, ori în tîrguri și orașe; sub arme nu va îndrăzni să se pună, ori în altă țară să fugă. Din acte am constatat că tot mai frecvent e pomenită Moldova ca loc de refugiu. E și firesc, Moldova reprezenta în primul rînd locul în care puteau fi într-o oarecare siguranță. De multe ori iobagii fugiți, în noul loc în care se așează se dau sub un alt nume. Actele de chezășie includ și această prevedere că iobagul chiar dacă fuge să nu îndrăznească să-și schimbe numele. Desigur, schimbarea numelui îngreuna extrem de mult readucerea lui, indiferent de procedura care se aplica. Dar mai apar și alte condiții suplimentare pentru chezași. De exemplu, la 1716 februarie 8, una din condițiile actului prevede pentru chezași, aducerea pînă în vremea carnavalului pe pămîntul lui Alexandru Teleki, a soțiilor iobagilor Vasilie și Ioan Cîmpean, aflați acum sub chezășie.[24] Pentru un alt iobag se cere ca el să se căsătorească pînă în vremea secerișului și să se așeze unde i se va porunci.

Dar obligația cu caracter permanent e aceea ca chezașii să-l aducă pe iobag înaintea legii ori de cîte ori stăpînul acestuia le-o cere, singuri ori cu ajutorul unui dregător. În cazul că iobagul fuge, chezașii sînt datori să-l readucă *intra octavum* ori *intra quindenam.* În cazul că iobagul fugit nu poate fi recuperat, întreaga responsabilitate cade asupra chezașilor, trebuind să depună suma cu care s-au obligat. Actele prevăd și situația în care aceștia nu și-ar putea îndeplini obligațiile. În asemenea cazuri dispozițiile sînt categorice: dacă vreunul dintre chezași nu ar avea atîta putere să plătească banii datorați, atunci dregătorii însărcinați cu execuția au dreptul să se atingă de persoana lui și să-l țină închis *usque ad plenariam satisfactionem.* Deci o condiție care vine în contradicție flagrantă cu articolul II, tit. XI din partea a III-a a Approbatelor. Articolul interzice ca iobagul chezaș să răspundă direct cu persoana sa. Însă, în fața execuției materiale a chezașilor, actele prevăd clar că nu poate sta niciun remediu juridic, nici *inhibitio,* nici *repulsio,* nici grația princiară sau imperială. Deci, încă o prevedere categorică ce vine să înlăture orice amestec al puterii centrale în problemele de procedură ale dreptului privat. Și apoi la toate acestea se mai adaugă dreptul dregătorilor de a urmări pe chezașul fugit pe orice cale și-n orice loc, în orașe, tîrguri, la oaste și chiar în casa noului stăpîn la care s-a așezat.

[24] *Arh. fam. Teleki,* nr. 5506 b.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Deci condiții foarte precise care la prima vedere duc firesc la concluzia că atît iobagii puși sub chezășie cît și chezașii sînt direct interesați în respectarea lor. Însă, cîteva informații strînse din scriptele noastre, dovedesc contrariul. Ele ne lămuresc parțial doar asupra celuilalt aspect al instituției, adică a încălcării flagrante a valorii juridice a actului încheiat.

Astfel, în anul 1726 au fost puși sub chezășie iobagii Onia și Ursuli Keresztes din Urisiul de Sus, iobagi necăsătoriți aflați sub mîna lui Alexandru Teleki. La 1727 iulie 19, acesta notează pe versoul celor două scrisori: „aceste două scrisori sînt bune, însă a treia zi după întocmirea lor, cei doi iobagi necăsătoriți au fugit de sub mîna mea, iar după conținutul lor *naturaliter* ele trebuie date judelui meu și el să-i facă pe chezași, după obligațiile lor, să-i aducă *ad quindenam* pe cei doi iobagi fugiți.[25]

În anul 1713 septembrie 18, prin Andrei Székely, vicejude al comitatului Turda, se atrage atenția chezașilor Pop Todor și celorlalți să-l readucă pe Simion Lazar, iobagul lui Mihail Vér. La sfîrșitul relatării Andrei Székely notează și răspunsul celui interpelat: „înțeleg" *(értem)*.[26] O altă situație semnalăm în anul 1716 octombrie 28, cînd pe baza cererii și a instrucțiilor lui Mihail Vér, precum și a scrisorii de chezășie încheiate, se deplasează în Jabenița un vicejude al comitatului Turda, care-i avertizează pe doi chezași să meargă după Danciu Trif, iobagul din Solovăstru a lui Mihail Vér, fugit acum. Interesante și semnificative sînt răspunsurile pe care le dau chezașii. Primul răspunde: „vom merge și îl vom căuta", pe cînd al doilea spune că: „eu nu știu că aș fi chezaș" *(én nem tudom hogy kezes volnék)*.[27]

Pentru o elucidare parțială a mecanismului intern de funcționare a chezășiei, avem la îndemînă un act din 1721 ianuarie 15, încheiat de un vicejude al comitatului Turda în satul Jabenița. Acesta, în baza instrucțiilor primite și a scrisorii de chezășie din anul 1713, merge în Jabenița, căutîndu-i pe chezașii cuprinși în act. Prezența lui în sat se datorează fugii iobagului Ianos Kövári și a fiului său Andreica, aflați sub chezășie. La casa vicecancelarului Ioan Bornemisza, vicejudele l-a întîlnit pe Ioan Merca, unul dintre chezași, căruia îi cere să ia cunoștință de scrisoarea de chezășie cît și de instrucțiile primite. Răspunsul lui

[25] *Idem*, nr. 5509 i.
[26] *Arh. fam. Bornemissza*, nr. 2854.
[27] *Idem*, nr. 2849. În aceeași arhivă acte identice sub nr. 2848 și 2853.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Merca e din nou edificator: „eu nu iau scrisoarea deoarece nu sînt chezaș și pe deasupra nici nu mă cheamă Ioan Merca".[28]

Un singur caz de executare materială a chezașilor îl întîlnim în anul 1693 aprilie 9. La această dată se face o ascultare de martori împotriva provizorului bunurilor lui Iudith Vér din Gurghiu. Ascultat, iobagul Borca Pintea declară: „o săptămînă am umblat pe lîngă plugul lui (al provizorului) deoarece i-a fugit sluga Marmonde Crăciun, și pentru că am fost chezaș i-am dat pentru Marmonde Crăciun un porc gras și o piele de vulpe."[29]

Aceste cîteva indicii nu ne permit concluzii definitive asupra complicatului mecanism al instituției. Că aceasta nu funcționează după clauzele cuprinse în acte, se poate vedea și din insistența cu care sînt puși sub chezășie, de mai multe ori, aceeași iobagi. Suprapunînd cîteva situații, am constatat următoarele: în anul 1684 iobagul Simion Baba, din Urisiul de Sus, a fost pus de două ori sub chezășie, o dată în februarie și apoi în septembrie. Apoi Gligor Baba din Cașva e pus, întîia oară, sub chezășie în anul 1730 martie 22, apoi în 1732 ianuarie 4 și în 1733 octombrie. Iobagul Ioan Borca e pus sub chezășie, prima oară, în 1727 iunie 15, alături de tatăl său, pentru ca în anul 1730 decembrie 12, să se încheie un act de chezășie numai pentru el. La fel și iobagul Dumitru Butnar, din Cașva în anul 1698 e pus sub chezășie de două ori, în ianuarie și în aprilie. Desculț Onia, din Urisiul de Sus, e pus sub chezășie în anul 1712 și în anul 1714. O altă situație. Simion Cernea, din Urisiul de Jos, e pus sub chezășie, o dată, în anul 1714 ianuarie 1, apoi în martie 19 a aceluiași an. Un alt caz menționat de noi, în altă parte, e acela al cîrciumarului Vasile Butnar din Cașva pus sub chezășie de 4 ori. Un altul e Tătaru Gligor, din Gligorești, care în intervalul 1721—1732 stă sub puterea actelor de chezășie de 5 ori.[30] Și exemplele se pot înmulți.[31] Faptul că un iobag e pus sub chezășie într-o perioadă determinată, de mai multe ori, nu trebuie să ne surprindă. Stăpînul feudal procedează deseori la

---

[28] *„én nem veszem az levelet kezemhez mért én nem vagjok kezes nemis Merca Janosnak hinak engem". Arh. fam. Bornemissza* nr. 2847.

[29] *„En egy hetigh jartam az ekeje mellett hogj el szökött az szolgája Marmonde Karacson, mert kezes voltam errette, egj kövér disznot, egj roka bört attam ugjan Marmonde Karacsonért". Arh. fam. Teleki*, nr. 8389.

[30] Pentru exemplele citate v. *arh. fam. Teleki* nr. 4393, 5511 c, 5511 s-t, 5511 c.c., 5548 a, 5548 l, 5548 h, 5548 n-o, 5548 s, 5500 d.d.—5500 f.f., 5500 o.o., 5500 z.z., 5500 l.l.l., 5500 p.p.p.

[31] În aceeași arhivă nr. 5500 m, 5500 d, 5500 n, 5500 a, 5500 y, 4386, 5500 e, 5500 ee, 5500 h.h.h., 5547 e, 5547 i., 5548 m-n, 5500 h., 5500 g.g.g., 5500 y.y.y. și *arh. fam. Bornemissza* nr. 2858 și nr. 2860.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

înnoirea actelor de chezășie. Însă, destul de rar, se motivează cauzele care îl determină să le înnoiască. Doar din cîteva rezultă că iobagul respectiv a fugit și readus fiind, e pus din nou sub chezășie.

Chezășia generată și rămasă în sfera dreptului privat se vrea în primul rînd un instrument eficient în mîna stăpînului pentru limitarea circulației iobagului, bunul cel mai de preț al economiei feudale. Pentru realizarea dezideratului instituția își afirmă posibilitățile prin cuprinderea în angrenaj cu deosebire a acelora care stau la același nivel, pe scara socială, cu cel pus sub chezășie. Se urmărește, cu prioritate, stabilitatea supușilor pentru care prevederile cuprinse în tomurile legislației nu conving. Practicarea chezășiei și în această parte a Transilvaniei, după cum s-a văzut din frecvența destul de mare a actelor de chezășie, oglindește o stare de fapt concretizată în două tendințe, diametral opuse. Una, aceea a nevoii iobagului de a se mișca în speranța dobîndirii unei situații materiale mai bune, alta, a stăpînului său care vrea să-l știe stabil, din fiu în fiu, pe pămîntul său. Iar chezășia, creată și dirijată permanent de ultimul, pe lîngă celelalte forme de constrîngere, îl va sluji pe stăpînul feudal. În schimb, fuga iobagului a reprezentat mijlocul cel mai eficace de diminuare permanentă a chezășiei în ansamblul relațiilor feudale din Transilvania.

DIE BÜRGSCHAFT AUF DER DOMÄNE GURGHIU AM ENDE DES XVII-TEN UND ANFANG DES XVIII-TEN JAHRHUNDERTS

(Zusammenfassung)

Untersuchend die Entwicklung der feudalen Besitztums in der betreffenden Periode in Transilvanien, der Verfasser behandelt die Einrihtung der Bürgschaft auf der feudalen Domäne Gurghiu (Kreis Mureș).

Der Verfasser zahlreiche unveröffentliche Archivakten benützend, verfolgt ausführlich, das komplexe Mechanismus der Bürgschaft, und die Art durch welche diese feudale Einrichtung die Fronbauerschaft ausbentete in diese geographische Zone.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CONSCRIPŢII URBARIALE MUREŞENE DIN ANUL 1785 (II)*

LIVIU MOLDOVAN — IOAN POP

Reluăm publicarea conscripţiilor urbariale din anul 1785 ale satelor din judeţul Mureş, redînd în cele ce urmează conscripţiile a 17 sate de pe cîmpie, adică din partea dreaptă a Mureşului. Menţionăm că în Marisia V au apărut conscripţiile a 10 sate din dreapta Mureşului şi a două sate din stînga Mureşului; la acestea adăugînd cele publicate acum, se încheie publicarea conscripţiilor urbariale ale satelor din această zonă, care mai de mult făceau parte din scaunul Mureş. Regretăm că n-am avut posibilitatea de a publica aici şi conscripţia urbarială a satului Sîntana de Mureş, care s-a pierdut în decursul timpului. Sperăm totuşi că ea se va găsi şi publica ulterior. În schimb, publicăm aici şi conscripţiile satelor Miceşti şi Cornăţel, care existau în 1785, dar azi nu mai există, fiind contopite, primul cu satul Nazna, iar al doilea cu oraşul Tg. Mureş. Din această categorie face parte şi satul Remetea, apărut în Marisia V, înglobat şi el la oraşul Tg. Mureş.

Menţionăm că în Marisia V s-au publicat conscripţiile urbariale ale satelor: Band (3), Bărdeşti (4), Berghia (6), Ceuaşu de Cîmpie (16), Culpiu (28), Moreşti (61), Nazna (65), Oroi (67), Remetea (73), Sîncraiul de Mureş (78), din dreapta Mureşului precum şi a satelor Bolintineni (9), şi Budiu Mic (12), din stînga Mureşului[1].

În acest volum apar în continuare conscripţiile urbariale din următoarele sate: Bozed (10), Cîmpenița (20), Cornăţel (22), Cuieşd (27), Curteni (29), Hîrţău (43), Herghelia (44), Lechincioara (50), Mădăraş (54), Miceşti (58), Pănet (68), Porumbeni (72), Săbed (75), Sîntioana de Mureş (84), Şăuşa (90), Ţiptelnic (96), şi Voiniceni (102). Redăm şi aici răspunsurile, tot în coloane, a cîte trei sate deodată, metodă care uşurează comparaţiile, sintetizările şi formularea de concluzii. Pentru economie de

---

* Prima parte (I) a studiului a apărut în *Marisia*, V, 1975, pp. 113—162.

[1] Arhivele Statului Tîrgu Mureş, Colecţia conscripţiilor aurbariale. Cifrele din paranteză reprezintă numărul de inventar al conscripţiei respective.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tipar și hîrtie, satele n-au fost grupate în volum în ordine alfabetică, ci în funcție de lungimea conscripțiilor.

Localitățile menționate fiind locuite în majoritate de populație mixtă, română și maghiară, conscripțiile urbariale au fost scrise de cei doi conscriptori oficiali în limba maghiară, iar în a doua coloană în limba latină. Aceste conscripții au fost redate de noi în limba română; pentru traducerea răspunsurilor folosindu-ne, în scopul unei mai mari exactități, de textele din ambele limbi. Excepție face conscripția satului Șăușa, care era locuit exclusiv de populație românească, aici, conscripția fiind scrisă de conscriptorul Ioan Incze și de adjunctul său Ioan Nagy în limba română și latină, la data de „7 zile răpciuni (septembrie — n.n.), anu 1785". Textul românesc, notat de ei cu ortografie maghiară, după auz, a fost redat acum, pentru a fi înțeles mai ușor, cu grafia românească actuală, menținînd totuși, unde era cazul, forma limbii române din acel timp. Pentru cercetătorii care vreau să cunoască modul de exprimare al țăranilor români de pe Cîmpie din acel timp și termenii folosiți de ei pentru diferite instituții sociale și juridice din viața lor zilnică, conscripția urbarială a satului Șăușa este de o importanță deosebită. Această conscripție, poate servi ca mostră pentru limba română din acel timp și pentru celelalte sate din jurul Șăușei cu populație mixtă, în care răspunsurile la conscripții s-au scris în limba maghiară.

Jurații acestor sate al căror număr era de 5—10, inclusiv birăul sau judele lor, nu știau carte, ei semnînd aceste conscripții „cu mîna altora", notînd numai o cruce în dreptul numelui lor. Excepție fac doar 5 jurați din satul Cîmpeniița, care semnează cu mîna lor proprie și aplică și sigiliul inelar în dreptul semnăturii, dovadă că aceștia erau nobili, după care urmează semnăturile cu mîna altuia ale judelui satului și a patru iobagi neștiutori de carte. Același lucru îl mai observăm la satul Pănet, unde semnează cu mîna lor șase jurați, în dreptul cărora ei menționează chiar că sînt nobili, dintre care trei au aplicat și sigilul în ceară roșie, în dreptul numelui lor, apoi urmează semnăturile cu mîna altora a cinci iobagi români. Pentru autentificare, conscripțiile au fost semnate și prevăzute cu sigile de către cei doi conscriptori oficiali delegați cu efectuarea lor. Dar la întocmirea conscripțiilor urbariale, lucrare făcută în lunile septembrie și octombrie 1785, n-au luat parte numai jurații, ci satul întreg, țăranii așteptînd de la conscripții îmbunătățirea soartei lor materiale și sociale. Mai ales la întrebările V—IX trebuiau să răspundă iobagii și jelerii fiecărui posesor, adică domn de pămînt, care își cunoșteau mai bine terenurile deținute și slujbele pe care le aveau de făcut la

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

domnii de pămînt. Notăm că în afară de ţăranii aserviţi, la conscripţii puteau lua parte şi nobilii. Acest fapt nu i-a intimidat pe săteni de a spune adevărul, mai ales că nu de mult apăruse decretul împăratului Iosif al II-lea, referitor la eliberarea lor de servitutea personală, decret de care ţăranii şi-au legat mari speranţe, care însă, după moartea împăratului, nu s-au realizat, situaţia rămînînd şi pe mai departe aceeaşi. Nobilii susţineau că decretele date de Iosif al II-lea n-au caracter obligator de lege, deoarece na-u fost votate şi de dieta Transilvaniei.

Scopurile şi importanţa conscripţiei urbariale din 1785 au fost arătate în Marisia V, unde s-au publicat şi cele nouă întrebări prevăzute în instrucţiuni, din care întrebarea a patra avea numeroase subîntrebări, la care trebuiau date răspunsuri, pentru o mai mare exactitate, chiar în limba populaţiei respective. Fără a cunoaşte întrebările nu putem înţelege răspunsurile din conscripţiile urbariale, dar întrucît nu toţi cititorii acestui volum vor avea la îndemînă volumul Marisia V, cu întrebările, redăm aici din nou aceste întrebări, luînd ca bază textul din conscripţiile scrise în limba română.

Întrebări

I. Are acum locul acesta urbarium? De are ce fel e acela? De cîtă vreme s-au adus înlăuntru?

II. Dacă n-are urbarium, pe lîngă contractuş sau legătură fac slujba cea iobăgească şi iobagii şi jelerii? Cîtă vreme este acuma de cînd acest obicei s-a început sau au păşit la această legătură locul acesta cu domnii locului? Nu-i aşa dară că şi pînă a se face acest urbarium sau contractuş, au fost altele? Şi de au fost, ce feluri şi cînd s-au început împlinirea datoriei acestui de acuma obicei?

III. Unde nu-i nici urbarium, nice contractuş, din ce stă darul, slujba şi datoria iobăgească şi jelerească, către domnii locului, care acuma s-au obişnuit? Cînd şi în ce chip s-au adus înlăuntru acea datorie şi alte daruri?

IV. Ce feluri de venituri şi dobînzi are locul şi hotarul acesta? Sau iarăşi, ce feluri de pagube sau scăderi şi lipse au obişnuit a ajunge locul şi hotarul acesta?

Venituri: 1. Locuri de arătură. 2. Fîneţe 3. Tirguri. 4. Păşuni şi rituri. 5. Apă pentru adăpatul vitelor. 6. Lemne de foc şi de construcţie. 7. Dealuri de vii. 8. Jir sau ghindă. 9. Dacă plătesc arendă fiscului. 10. Livezi de pomi şi grădini de legume. 11. Trestie. 12. Exploatarea şi cărăuşia

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

sării. 13. Posibilităţi de cîştig prin munca la mine sau în fabrici apropiate. 14. Pescuitul şi folosirea apelor navigabile. 15. Alte izvoare de cîştig în locuri de muncă învecinate. 16. Dacă se obişnuieşte arderea cărbunilor sau a varului. 17. Alte venituri comune ale satului. 18. Ape de topit cînepa. 19. Mori.

Pagube. 1—5 ca la venituri. 6. Ca la punctul 15 de la venituri. 7. Ca la punctul 19 de la venituri.

Obs. Subpunctele de la întrebarea a IV-a n-au fost cuprinse în întrebările din instrucţiuni, fiind puse probabil verbal. Ele au fost reconstituite în ordinea lor după răspunsurile date. În conscripţii unde la răspunsuri în dreptul lor este trasă o linie, înseamnă că răspunsul este negativ, adică n-au nimic ce să declare la acea întrebare.

V. Cîte şi ce feluri de ierdaşe de arat şi de fîneţe are o gazdă întreagă şi cîte ferdele cu ferdela Sibiului poate semăna într-un ierdaş de arătură? De acest fel îs rîturile, că şi de două ori să le poată cosi?

VI. Cîtă slujbă a făcut pînă acuma o gazdă şi cu cîte vite trăgătoare? Şi cînd s-au dus şi cînd s-au întors de la slujbă socotitule-a calea şi umblarea în zilele slujbii?

VII. Dau locuitorii de aici a noua? Dacă dau din ce feluri de venituri crescute din pămînt şi averi o dau aceea? Şi de cîtă vreme? Şi este un obicei aceasta şi pe alte domnii în această cinstită varmeghie? Afară de aceasta ce au obicinuit pînă în ziua de astăzi să mai dea pe an iobagii domnului său în rîndul altora feluri de daruri la acele? Şi mai ales darurile acelea acar în bani, acar în altceva din ce au stat?

VIII. Cîte ocini sau locuri de casă sînt în locul acesta pustii? De cîtă vreme, pentru ce pricină s-au pustiit? Şi acele locuri cu cele ce se ţin de ele (apartenenţele de pe hotar — n.n.) cine le stăpîneşte?

IX. Locuitorii locului acestuia sînt iobagi de uric au ba?

*

* *

Vedem din aceste conscripţii urbariale că obligaţiile iobagilor constau din prestarea de slujbe de cîte 3—4 zile pe săptămînă pentru domnii de pămînt, care însă n-au respectat aceste reglementări, ci au folosit pe iobag nelimitat după nevoie, ceea ce apare şi din unele conscripţii alăturate. Gheorghe Şincai arată în cronica sa că a găsit ţărani care lucrau toată săptămîna pentru stăpînii lor. Un organ de control care să-i supravegheze pe nobili în afara curţii nu exista. Pe lîngă obligaţiile faţă de

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

stăpînul feudal, țăranii dependenți trebuiau să plătească și satului diferite impozite și taxe la care se adăugau contribuțiile militare a căror încasări se făceau însă greu din cauza sărăciei locuitorilor. Perceptorii recurgeau des la execuții cu asistența militară, întreținută de săteni cu mari cheltuieli și care făceau multe excese, cuvîntul „executori", fiind redat popular prin „jucuței" ajungînd a însemna „parazit".

În privința terminologiei populare, conscripția satului Șăușa confirmă de asemenea constatarea că termenul de *sesie iobăgească* este redat pretutindeni prin cuvîntul „moșie", așa cum se numeau în Țara Românească și Moldova proprietățile boierești ereditare, iar termenul de *cap de familie* este redat prin cuvîntul „gazdă", ca și cum iobagul ar fi proprietar al pămîntului pe care-l lucrează. Este tradiția vremurilor vechi, dinainte de apariția iobăgiei și a stăpînirii feudale.[2]

Conscripțiile nu ne relatează însă nimic despre terenurile alodiale ale nobililor, nici despre animalele iobagilor și ale jelerilor, sau despre situația iobagilor curialiști și alte date care de asemenea făceau parte din relațiile agrare ale acelor vremuri, putînd influența situația materială a iobagilor și jelerilor. Cu toate aceste lipsuri, datele pe care ni le prezintă conscripțiile urbariale din 1785 sînt deosebit de importante, constituind o bază solidă pentru cunoașterea situației grele a țărănimii aservite din acele vremuri.

---

[2] L. Botezan, R. Schilling, *Conscripții urbariale hunedorene (II)*, în *Sargeția* X, Deva 1973, p. 214.

Mulțumim și pe această cale tov. L. Botezan pentru îndrumările competente și folositoare pe care ni le-a dat și de care am ținut cont în publicarea acestor conscripții.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Întrebări	Şăuşa	Mădăraş	Ţiptelnic
I.	Locul acesta nu are urbarium.	Acest sat n-are urbarium.	În această localitate nu este urbarium.
II.	Iobagii locului acestuie nu pe lîngă contractuş fac slujba, din părinţii noşti aşa am apucat. Jelerii cu slujba au ruptoare şi tomnale (tocmeli — n.n.) cu domnii locului.	Iobagii acestui loc nu fac slujbele pe bază de contract ci după obiceiul vechi rămas de la înaintaşii lor, jelerii însă au învoieli cu domnii lor de pămînt şi slujesc conform acelora.	Iobagii din acest loc nu fac slujbele pe bază de contracte ci după obiceiul rămas de la înaintaşii lor, jelerii au învoieli cu domnii lor de pămînt şi împlinesc slujbele după învoieli.
III.	Aice în satul acesta iobagii slujesc la doamna Rhedei Sigmundoaie într-o săptămînă 3 zile, care au dau la Rusalii un miel şi la trei sărbători 3 găini şi 12 ouă şi torc cîte patru funţi cîteodată de cînepă. A domnului grof Bethlen János nu au ruptoare, vara lucră la alt iosag (moşie — n.n.) pînă gată apoi se lasă, iarna dau tapse (taxe — n.n.) 5 florinţi şi un drum cu boii, unde poruncesc. A hălorlalţi domni şi la aceştia jelerii precum li-i tocmeala, şapte, şase, cinci, patru şi care nu au moşie două săptămîni într-un an lucră.	Slujba pe care o îndeplineşte pentru domnii de pămînt iobăgimea şi jelerimea acestui sat constă din muncă la cîmp adică din robotă.	Slujbele iobagilor şi jelerilor acestui loc constau din muncă la cîmp sau robote.
IV. Venituri. 1.	Pămînturile arătoare sînt mestecate sînt şi bune şi rele, acele din şes cînd îi ploaie multă puvoiul de pe dealuri le noroieşte, sînt şi dealuri care nu le putem lucra, care le putem lucra tot se fac bucate (grîne — n.n.) mestecate, cu două vite nu le pu-	Pămînturile arătoare ale acestei localităţi sînt felurite, o parte sînt bune, o parte sînt mijlocii, iar a treia parte sînt rele. Pămînturile cele bune şi mijlocii produc grîu curat şi amestecat, iar cele rele numai ovăz şi alac. Hotarul în mare parte nu-l putem gunoi din pricina dealurilor	Pămînturile arătoare sînt felurite, avem pămînturi bune, de mijloc şi mai rele; două părţi ale întregului hotar se pot gunoi, dar a treia parte din pricina dealurilor nu se poate gunoi. Pămînturile cele bune produc grîu curat şi amestecat, iar cele mai rele,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

	tem lucra; nice hotarul acesta nu ajunge.	și a depărtării locurilor. Avem două cîmpuri (sole — n.n.); teritoriul ne este deajuns; nu se poate ara cu doi boi, ci numai cu patru sau șase.	după felul lor produc bucate mai slabe.
2.	Are satul acesta numa un rît, fînaț nu are, rîtul face fîn rogozos, bun mestecat cu trestie, dar atunci cînd nu-l molește povoiu de pe dealuri, cînd se coseș-te devreme și otavă se face cam rară, într-un ierdaș de rît se fac zece măji de fîn.	Acest sat n-are rituri, dar are fînețe, acestea nu se pot cosi de două ori; într-un iugăr de fîneață se fac în mijlociu 12 măji de fîn.	Acest sat n-are decît un rît, care este expus înnămolirii din pricina ploilor repezi și viforoase; nu se poate cosi de două ori, produce un fîn amestecat cu trestie și rogoz. Mai este o fîneață care de asemenea nu se poate cosi de două ori. Pe un iugăr de rît se fac șase măji de fîn, iar pe un jugăr de fîneață 9 măji.
3.	Loc de vînzare avem la Mureș Vásárhely (Tîrgu-Mureș — n.n.), nu departe la un mil (milă — n.n.), avem un deal, mai încolo calea îi bună, acolo ce dudem vindem la prețul lui.	Locul de tîrg al acestei localități este Tîrgu-Mureș; tot ce ducem acolo putem vinde cu preț potrivit.	Locul de piață al acestui sat este Tîrgu-Mureș, nu departe, la depărtare de o milă. Drumul este bun dar avem pînă acolo un deal greu; ce ducem acolo spre vînzare se poate vinde cu preț potrivit.
4.	Pășune avem, tăte felurile de vite acolo ne trăiesc, dară că nu-i largă, vitele nu se îngrașă; face bun fel de iarbă.	Pășunea de vite a acestui loc nu este deajuns pentru îngrășarea vitelor, ci numai pentru hrana lor, din cauza numărului mare de vite; de altfel crește iarbă bună și folositoare.	Pășune de vite avem dar nu este destulă, întrucît acolo nu se pot îngrășa vitele, de altfel crește iarbă bună și folositoare.
5.	Loc de adăpat nu avem.	Locuri de adăpat avem deajuns.	Adăpători avem pe hotar destule.
6.	Păduri nice de epuleturi (construcții — n.n.), nice de foc, nice la hotar, nice la vecini aproape și la drum ușor nu avem.	Lemne n-avem nici pentru clădiri (construcții — n.n.), nici pentru foc.	N-avem păduri nici pentru construcții, nici pentru foc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Întrebări	Şăuşa	Mădăraş	Ţiptelnic
7.	Vii nu avem şi nici o hazină nu avem de acolo.	Vii după care să putem avea vreun folos n-avem.	Vii din care să putem trage vreum folos nu sînt.
8.	Ghindă la hotarul nost nu este.	Păduri de ghindă nu sînt.	Păduri de ghindă nu avem.
9.	Arîndă în satul nostru nu este, nice a zecelea, nice a nouălea nu am dat, nice nu am apucat.	Arenda fiscală, nona şi dijma nu sînt în uz.	La noi n-a fost în uz nici arenda fiscală, nici dijma sau nona.
10.	Pomet, grădini cu hamei şi cu verdeaţă la satu nostu nu sînt.	N-avem grădini de pomi şi de hamei.	Grădini de fructe, de hamei şi de legume nu sînt.
11.	Trestie la hotarul nost nu este.	Trestişuri nu se află.	Trestişuri nu se află pe acest hotar.
12.	Loc de popas la locul nostru nu este să avem ceva venit de acolo.	Magazine pentru negoţ n-avem.	N-avem nici un fel de magazin din care să putem trage vre-un folos.
13.	Nice un fel de fabrică în vecini şi aici nu este.	În vecinătate sau aici n-avem nici un fel de fabrici.	Nici un fel de fabrică nu se află în satele dimprejur.
14.	Ape curătoare de kereşkedat (pentru cîştig — n.n.) la locul nost nu sînt, fără Mureşu.	Nu este nici un fel de apă navigabilă.	N-avem nici un fel de ape pentru plutărie.
15.	În vecini aproape, nu sînt vii.	Chiar şi în vecini puţine sînt viile de soi bun.	În vecinătate nu se află vii mari.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

16.	La locu nost nice var nice cărbuni nu se ard.	Venituri din arderea varului și a cărbunilor nu sînt.	Venituri din arderea varului și a cărbunilor nu sînt la noi.
17.	Satu nu are tîrg, nice crîșmă, nice pămînt arător, nice rît, nice vii.	Acest sat n-are tîrguri sau cîrciumă, nici pămînturi arătoare, fînețe și vii.	Acest sat n-are tîrguri, n-are cîrciumă lîngă drumul de țară, și nu sînt nici pămînturi arătoare, fînețe și vii obștești, din care să putem avea vreun venit.
18.	Apă de topit cînepa nu avem, dară nu departe îi Mureșu.	Ape de topit cînepa avem.	Ape de topit cînepa avem.
19.	Moară la hotar nu avem, dară la un fertai de mil (sfert de milă — n.n.) căpătăm.	Mori se află pe hotarul nostru.	Mori sînt nu departe, în satele vecine.
Pagube 1.	Am răspuns la aceasta la întrebăciunea de bine nr. 1.	Am răspuns.	Am răspuns la punctul întîi.
2.	Am dat răspuns și la aceasta la întrebăciunile binelui nr. 2.	Am răspuns.	Am răspuns la punctul al doilea.
3.	Loc de vînzare avem la Mureș Vásárhely, numai o vamă trecem.	Locul nostru de tîrg este la Tîrgu-Mureș, pînă unde avem de trecu peste două dealuri și o vamă.	Locul nostru de tîrg este la Tîrgu Mureș, pînă unde avem o vamă de trecut.
4.	Am răspuns și la aceasta la întrebăciunea binelui nr. 4.	—	Am răspuns la punctul al patrulea.
5.	Lemne nu avem, dară paie avem.	—	Lemne și trestie n-avem, ci numai puține paie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Întrebări	Şăuşa	Mădăraş	Ţipteinic
6.	Am răspuns şi la aceasta, dară acuma să putem în vară la kereşkedat a merge de lucru nu erkezuim (nu ajungem — n.n.).	—	Am răspuns.
7.	Am dat răspuns la aceasta la întrebăciunea binelui nr. 19.	—	Am răspuns.
V.	O gazdă care cîte ierdaşuri de pămînt are şi cîte mnerţe poate semăna, cumcă moşiile nu sînt într-un chip, toată gazda să răspundă, pămînturile, rîturile arare se pot cosi de 2 ori.	Întrucît aici nici sesiile nici apartenenţele lor nu sînt la fel, fiecare gazdă îşi va declara singur locurile arabile şi fineţele sale.	Întrucît pămînturile aparţinătoare de sesii nu sînt la fel, locuitorii îşi vor spune ei înşişi pămînturile lor. Rîturile nu se pot cosi de două ori.
VI.	Aici o gazdă care îi iobag slujeşte cu doi boi trei zile, cu patru boi două zile, cu umblare cu tot.	Slujbele iobagilor şi ale jelerilor din acest sat sînt după cum urmează: Iobagii domnului conte Bethlen Ladislau au slujit cu munca manuală sau cu vitele trei zile pe săptămînă, dar alţii chiar patru sau cinci zile; torc (femeile lor — n.n.) cîte doi funţi de cînepă şi de lînă. Iobagii domnului conte Kornis Anton au slujit fie cu munca manuală fie cu vitele, cîte patru zile pe săptămînă. Iobagii domnului Sándor Ioan au slujit cu munca manuală sau cu vitele două zile pe săptămînă, vitele erau ale domnului. Jelerii au slujit pe an cu munca manuală patru săptămîni — atît iobagii cît şi jelerii torc cînepă şi lînă, de asemenea spală cînepa.	Iobagii fiecărui domn de pămînt lucră trei zile pe săptămînă cu munca manuală sau cu doi boi, sau două zile cu patru boi, socotindu-se şi mersul şi venitul în numărul zilelor de lucru. Jelerii avînd învoială cu domnii de pămînt fac slujbe de cinci, şase sau şapte săptămîni pe an, cu munca manuală şi cu vitele de jug.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

VI.		Iobagii domnului Berzenczei Mihail slujesc săptămînal cu brațele trei zile sau cu doi boi tot atît, cu patru sau cu șase boi lucră două zile, torc cînepă și lînă. Iobagii domnului baron Henter Aton slujesc pe săptămînă trei zile cu munca manuală sau două zile cu patru sau șase vite de jug. Iobagii domnului baron Bornemisa Iosif slujesc săptămînal cu munca manuală sau cu vitele de jug trei zile. Jelerul lucră însă pe baza învoielii opt săptămîni pe an cu munca manuală sau cu vitele de jug. Atît iobagii cît și jelerul torc cînepă. Iobagii domnului Szalai Ladislau slujesc săptămînal cu munca manuală trei zile, torc cînepă și lînă. Iobagii doamnei lui Ujvári Toma slujesc două zile pe săptămînă fie cu munca manuală, fie cu vitele de jug, jelerii însă lucră conform contractului patru sau cinci săptămîni pe an cu vitele de jug și munca manuală; iobagii torc cînepă și lînă. Iobagii domnului Medve Mihail lucră două zile pe săptămînă, iar jelerii o zi, torc cînepă și lînă. Iobagii domnului Bethlen Farkas slujesc trei zile, iar jelerii două zile pe săptămînă. Jelerii celorlalți domni de pămînt îndeplinesc slujba patru sau cinci săptămîni pe an.	

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Întrebări	Şăuşa	Mădăraş	Ţiptelnic
VII.	A nouălea la locul acesta nu se dă, de alte daruri am răspuns la întrebăciunea a treia.	Locuitorii de aici nu dau nonă domnilor de pămînt şi nu sînt nici alte daruri.	Locuitorii de aici nu dau nonă domnilor de pămînt din nici un fel de produse sau din alte bunuri, n-au dat nici alte daturi, ci numai iobagii doamnei lui Apor Ştefan i-au dat pe an cîte o găină de crăciun.
VIII.	Locuri de căsi (sesii — n.n.) la noi nu sînt pustii.	Sesiile pustii acum nu le putem spune, ci le vom înşira cînd se vor declara.	În această localitate nu există nici o sesie pustie.
IX.	Locuitorii locului acestuia alţii sînt iobagi, alţii sînt jeleri.	Locuitorii acestui sat din mila înaltului împărat sînt toţi liberi.	Locuitorii acestui sat sînt iobagi şi jeleri, dar familia Csibi este în proces cu domnii de pămînt cerîndu-şi libertatea.
Juraţi.	Farcas Isai, Farcas Ioan, Oltean Gherasim, Sînmărghiţan Gligore, Sînmărghiţan Chifor, Grama Sandu, Muntean Ştefan.	Balás Petru, Szabo Andrei, Okos Simion, Popan Dumitru, Pîrlea Pascu, Hodoş Gligore, Oltean Vonea, Achim Ştefan, Costin Gheorghe.	Deak Martin, Deak Gheorghe, Csibi Petru, Máté András, Csibi Martin, Csibi Grigore, Hodoş Vasile, Oltean Vasile, Căluşer Vonu, Nicula Vasile, Szöcs Pascu.

Întrebări	Cuieşd	Herghelia	Porumbeni
I.	Nu este şi nici n-am auzit să fi fost cîndva aici urbariu.	Acest sat n-are urbariu şi nici n-a avut.	Acest loc n-are şi n-a avut urbariu.
II.	Contracte de asemenea n-am avut niciodată cu domnii noştrii de pămînt şi n-avem nici acuma.	Prestaţiile noastre iobăgeşti sau jereşti nu le facem în temeiul vreunui contract scris în-	Slujbele noastre iobagiale le îndeplinim o parte după contractele încheiate cu domnii în di-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

		trucît asemenea contracte nu sînt și nici n-au fost, ci noi atît iobagii cît și jelerii am prestat slujbele și alte datorii după cum ne-am putu înțelege cu domnii noștri de pămînt și așa le facem și azi.	ferite timpuri, prin care noi fiind siliți de nevoi mari, am primit de la ei anumite sume de bani, și terenuri, atît intravilane pentru locuințe cît și extravilane pentru asigurarea existenței noastre și ne-am obligat prin contracte la slujbe iobăgești de două zile pe săptămînă pînă cînd vom putea înapoia banii primiți. O altă parte am fost și mai de mult iobagi, dar n-avem contracte ci slujim după cum ne poruncesc domnii noștrii de pămînt. Noi jelerii slujim după cum ne putem înțelege în fiecare an cu domnii noștri de pămînt.
III.	Neavînd nici urbariu, nici învoială cu domnii noștri de pămînt, noi iobagii din acest loc slujim domnilor noștrii de pămînt trei zile pe săptămînă și dacă este nevoie chiar mai mult. Noi, jelerii însă slujim domnii noștrii de pămînt după învoială, care mai mult, care mai puțin, după averea pe care o are.	Deoarece sînt mulți domni de pămînt în acest loc prestațiile și slujbele noastre nu sînt la fel, ci sîntem tratați în diverse chipuri, de aceea înșirăm aici slujbele noastre după cum urmează. Eu, iobagul domnului Henter Anton slujesc în fiecare săptămînă trei zile cu brațele, uneori însă și patru, dar în săptămîna următoare se egalează, căci atunci lucrez numai două zile. Eu însă care slujesc ca jeler, lucrez cu brațele cîte o zi pe săptămînă, în afară de aceasta soțiile noastre a amîndurora torc anual cîte cinci fonți de cînepă și chiar și lînă; soția iobagului un fuior, dar soția jelerului nu. Iobagii domnului Szilágyi Daniel lucrăm atît cu munca manuală cît și cu vitele de jug, cei care au, cîte trei zile pe săptămînă, care obicei așa a fost între noi de la început, dar eu jelerul	Noi, iobagii domnului conte Bethlen Ladislau slujim de regulă cîte 3 zile pe săptămînă, fie cu munca manuală fie cu vitele de jug, în afară de aceasta soțiile noastre torc trei fonți de cînepă pe an. Noi jelerii dăm pe an unul o găleată, iar, celălalt o găleată și jumătate de seu. Eu, iobagul domnului conte Rhedei Mihail secer pe an șasezeci de clăi de grîu și slujesc trei săptămîni cu munca manuală. Noi, iobagii domnului Ujfalvi Ioan slujim de obicei două zile pe săptămînă cu munca manuală, în afară de aceasta soțiile noastre torc cîte un fuior pe an. Eu, iobagul lui Jármi Gheorghe slujesc cîte două zile pe săptămînă, iar uneori cîte trei, cu munca manuală. Noi jelerii însă prestăm de obicei o zi pe săptămînă, ori cu vitele ori cu munca manuală, precum și zilele

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Întrebări	Cuieşd	Herghelia	Porumbeni
III.		lui lucrez în fiecare săptămînă cîte o zi. În afară de aceasta, soţiile noastre torc cîte două fuioare de cînepă şi cîte unul de lînă, apoi mai sînt trimise la ciuruit şi la plivit în grădină. Eu, iobagul domnului Osváth Grigore slujesc pe săptămînă trei zile cu braţele, în afară de aceasta soţia mea trebuie să meargă şi la tors cînd este chemată. Noi, iobagii şi jelerii doamnei Szilagyi Lidia slujim întru totul ca cei ai domnului Szilágyi Daniel. Eu, iobagul domnului Fonyi Samuil slujesc săptămînal trei zile cu braţele, dar în afară de acestea domnul mă mai chiamă la muncă cînd are nevoie; soţia mea toarce două fuioare de cînepă şi două fuioare de lînă. Noi, jelerii domnului Pálfi Francisc slujim cîte 6 săptămîni pe an, cu braţele sau cu vitele de jug, soţiile noastre torc cîte un fuior. Eu, iobagul domnului Egri Ştefan nu prestez un număr anumit de zile ci lucrez cînd îmi porunceşte domnul de pămînt, dar slujba de pînă acum nu m-a împovărat. Eu, jelerul lui plătesc pe an o taxă de doi florini vonaşi şi îi ar de două ori un loc de două cîble. Noi, doi iobagi ai doamnei lui Pápai Petru slujim pe săptămînă cînd o zi, cînd două, alteori însă nici una, tors	care ne-au rămas din iarnă. Soţiile noastre torc în afară de aceasta, cîte un fuior de cînepă şi de lînă pe an. Noi, iobagii doamnei lui Jármi Gheorghe slujim obişnuit atît cu munca manuală cît şi cu vitele de jug, cîte două zile pe săptămînă, muncind la căratul cerealelor, în afară de slujbele noastre, am mai lucrat încă două, trei sau patru zile. În afară de aceasta, soţiile noastre au fost constrînse să facă toate lucrările în legătură cu cînepa, să ciuruiască, să spele rufăria, să culeagă o mierţă de coarne (fructe roşii comestibile — n.n.), în afară de aceasta mai torc anual şi cîte un fuior de cînepă şi uneori, dar mai rar, de lînă. Eu ca jeler am lucrat o zi pe săptămînă de muncă manuală, iar soţia mea a tors un fuior de cînepă pe an. Noi, iobagii domnului Pápai Ladislau slujim de obicei cîte două zile pe săptămînă, cu munca manuală; eu Szabadi Ştefan slujesc uneori şi trei zile. În afară de aceasta, soţiile noastre sînt mînate la lucratul cînepii şi torc în fiecare an cîte un fuior de cînepă. Jelerii, slujesc cîte o zi pe săptămînă cu munca manuală. Noi, iobagii domnului Harsányi Ioan slujim în fiecare săptămînă cîte două zile cu munca manuală, iar soţiile noastre torc cîte un fuior.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

		de asemenea prestăm cînd ne porunceşte doamna noastră de pămînt, dar nu totdeauna.	Noi, iobagii domnului Katso Mihail slujim cîte două zile pe săptămînă dar nici acelea nu totdeauna. Noi, iobagii domnului Csiki Martin de obicei lucrăm două zile pe săptămînă pentru care ne-am legat prin contract cînd am primit banii, în afară de aceasta soțiile noastre au tors cîte un fuior în fiecare an. Jelerii slujesc cîte o zi pe săptămînă cu munca manuală. Noi, jelerii lui Markus Mihail slujim cîte o zi cu munca manuală. Jelerii domnului Harsányi Mihail în acelaş fel. Noi, iobagii domnului Kováts Ioan lucrăm via de pe hotar a domnului nostru de pămînt, via cuprinde patru fâşii mici, îi secerăm puțin grîu, în afară de aceasta, soțiile noastre torc cîte un fuior şi țes la Band cîte o săptămînă, iarna însă nu facem nici o slujbă. Noi, jelerii domnului Máté Ioan slujim săptămînal cîte o zi, mai mult cu vitele, soțiile noastre torc cîte un fuior pe an. Eu, jelerul lui Balog Ştefan slujesc cînd şi cînd, dar puține zile. Eu, jelerul lui Ferenczi Ştefan plătesc pe an o taxă de trei mariaşi.
IV Venituri. 1	Pămîntul acestui sat este de mijloc şi afară de patru sau cinci locuri, se poate gunoi în întregime, iar dacă îl muncim cu stăruință la timpul său produce orice fel de grîu; nu se poate ara şi cultiva cu doi boi, ci cu patru.	Aproape jumătate din pămînturile noastre arabile sînt bune şi se pot gunoi uşor, avem două cîmpuri (sole — n.n.) dar o bucată mică de pămînt o semănăm în fiecare an. În pămînt se face atît grîu amestecat cît şi secară, dar cel mai bine se face	Pămînturile noastre arătoare în afară de cele care sînt pe şes, trebuie să le gunoim, pe unele ducem gunoiu mai uşor, dar pe altele nici nu le putem gunoi din pricina dealurilor mari, şi chiar dacă am duce acolo gunoi, ploile mari îl mînă jos.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Întrebări	Cuieşd	Herghelia	Porumbeni
		grîul amestecat, pretutindeni se poate ara cu două vite de jug.	Avem două cîmpuri din care unul este ceva mai bun şi produce grîu de mijloc, cea mai mare parte a pămîntului însă din cauză că este deluros şi bătut de soare este foarte slab, nu produce grîu, ci mai de grabă ovăz şi alac, o parte însă nu o arăm deoarece nu ne aduce atît cît să ne răsplătească munca depusă.
2.	Rîturile noastre (care sînt puţine, sînt bune, pe fiecare iugăr se produc 24 de măji dacă revărsarea apelor nu le strică, ceace se întîmplă din cauza neglijenţei locuitorilor, care nu sapă albia pîrîului. Fînaţele cu toate că sînt slabe şi mai rele decît rîturile, sînt totuşi potrivite, în două părţi care sînt cele mai bune se fac pe un iugăr 18 măji de fîn, a treia parte însă este mai slabă şi produce mai puţin, de altfel toate sînt potrivite pentru întreţinerea vitelor.	O jumătate din fînaţee noastră deasemenea este bună şi în afară de un loc de 5 care de fîn, nu-l strică revărsarea apelor, dar nici aceasta nu se întîmplă totdeauna. O parte a fîneţei o putem cosi de două ori; dacă ar fi mai mare, vitele s-ar putea îngrăşa îndeajuns; un iugăr produce 24 măji de fîn.	Fînaţele noastre fiind aşezate în cea mai mare parte pe locuri ridicate sînt ferite de inundaţii, totuşi produc numai iarbă măruntă şi rară, care din cauza regiunii păduroase în care se află are gust sălbatec. Cu fînul făcut aici vitele noastre nu se îngraşă; nici prin gunoire nu-l putem îmbunătăţi, întrucît se află după un deal mare; un iugăr nu poate produce mai mult de nouă măji de fîn. Unele gazde au şi pe şes cîte o fîşie mică de fîneaţă, acelea sînt mai bune şi se pot cosi şi de două ori.
3.	Loc de tîrg avem nu departe, în oraşul liber regesc Tîrgu-Mureş, la distanţă de trei sferturi de milă, dacă avem produse naturale acolo le putem vinde cu folos.	Locul nostru de tîrg este la Tîrgu-Mureş, pînă unde trebuie. să trecem peste un deal nu prea mare, de acolo mai departe drumul este foarte bun.	Locul nostru de tîrg este la Tîrgu-Mureş, la depărtare de trei sferturi de milă, are drum foarte bun, dar trebuie să trecem peste o vamă şi în afară de aceasta şi în piaţă plătim vamă.
4.	Păşune atît pentru vitele de jug, cît şi pentru cele mai mici	Păşunea de vite ne este dejuns, atît înainte cît şi după co-	Păşuni de vite avem destule pentru vitele noastre şi obişnuit

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

	avem destule și de calitate bună, nu sîntem nevoiți a merge pe hotarele altor sate, ci mai degrabă alții vin pe hotarul nostru.	sît, produce iarba bună, potrivită pentru îngrășarea vitelor.	se și îngrașă vitele. Vacile noastre pasc unele prin mărăcinișuri, altele pe ogoarele arate.
IV 5.	Adăpători avem pe hotarul nostru destule și destul de potrivite.	Adăpători avem deasemenea destule, întrucît pe hotarul nostru sînt izvoare bune.	Adăpătorile sînt destul de aproape, nu ducem lipsă de ele.
6.	Lemne pentru construcții și pentru foc de fapt n-avem, dar domnii noștri de pămînt au din belșug, încît aici pe hotarul nostru putem cumpăra destule pe bani; nici în această privință nu sîntem nevoiți a recurge la hotare mai îndepărtate.	Lemne proprii pentru construcții nu avem, dar cînd avem nevoie de ele ne ajută domnul nostru de pămînt; lemne de foc deasemenea există cîte puține pentru noi iobagii, încît nu trebuie să mergem pe alte hotare.	Lemne pentru construcții n-avem pe hotar. Lemne puține de foc însă se pot găsi printre mărăcini, iarna însă le cumpărăm totdeauna pe bani de pe hotarul satelor vecine; pînă acolo drumul este bun, n-are nici un deal și sînt aproape.
7.	Dealuri pentru vii avem foarte bune și din abundență, dar nu plantăm viță de vie, în consecință cu munca la vie nu putem cîștiga bani, numai dacă ne ducem la Tîrgu Mureș, acolo oricare dintre noi poate merge care vrea să cîștige bani.	—	Vii sînt destule și pe hotarul nostru, dar rareori lucrăm aici pe bani. Tîrgu-Mureș nu este departe, acolo obișnuim a merge, atît la munca în vie cît și la alte munci cu ziua.
8.	Păduri producătoare de ghindă ar fi destule pentru nevoile noastre și le-am lua și folosul, dacă le-am îngriji cu atenție, dar din neglijența și neprevederea noastră n-avem folos de ghindă.	Păduri de ghindă chiar și domnii noștri n-au îndeajuns, dar cînd se face ghindă ori cît de puțină, sînt lăsați și porcii noștri să intre în pădure.	—
IV 9.	Arenda fiscală și nona pentru domnii noștri de pămînt, sau dijma, n-au fost pînă acum nici odată în uz în satul nostru.	Arenzile pentru fisc și dijmele către domnul de pămînt nu sînt în uz.	Arenzile fiscale și dijmele la domni nu sînt în uz.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Întrebări	Cuieşd	Herghelia	Porumbeni
10.	Grădini exterioare de fructe şi hamei nu sînt pe hotarul nostru, dar la casele noastre ar fi suficiente grădini de legume, dacă fiecare om le-ar cultiva; pomi fructiferi au unii dintre noi, dar ar putea avea toţi dacă ne-am strădui să-i înmulţim.	Grădini atît de pomi cît şi de legume au cei mai mulţi dintre noi.	Grădini de pomi şi de legume au aproape toţi dintre noi.
11.	Locuri acoperite cu stuf nu sînt pe hotarul nostru.	—	—
12.	Cu transportul sării nu obişnuim a ne ocupa din cauza îndepărtării mari a ocnelor de sare.	—	—
13.	Nici un fel de fabrică nu există în localitatea noastră.	—	—
14.	Mureşul nu este departe de noi, acolo am putea cîştiga bani cu plutăritul, dar acesta nu se obişnuieşte aici.	—	Mureşul curge pe aproape, iar unii se duc în fiecare an la plutărit pentru a cîştiga bani.
IV 15.	Vii producătoare de vinuri bune sînt destule în satele vecine, dar nu obişnuim a face comerţ cu vinuri.	Pe hotarul satelor vecine se află vii de soi bun.	—
16.	N-avem venituri din arderea cărbunilor şi a varului din cauza lipsei acestora.	—	—

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

17.	Comunitatea n-are nici un fel de venit obștesc.	—	—
18.	Pîrîiașul care curge prin sat nefiind potrivit pentru topitul cînepii, iar uneori devenind chiar periculos, sîntem nevoiți a duce cînepa la topit în lacurile din Mădăraș, la distanță de un sfert de milă de aici.	—	—
19.	Mori pe hotarul nostru nu sînt, dar se găsesc destule în apropiere, unde nu trebuie să facem drumuri lungi, fiind la distanțe de o jumătate de milă sau de o milă.	Mori neavînd în sat, măcinăm la o depărtare de 3/4 de milă.	Mori se află destule în apropiere, la Mureș.
Pagube 1.	Hotarul nostru după cum am spus și mai sus este de mijloc, nu este pietros, iar în afară de cîteva parcele se poate gunoi; dacă depunem munca cuvenită produce tot felul de cereale.	Pămînturile noastre arătoare după cum am spus și mai sus sînt pe jumătate bune, iar cealaltă jumătate este mijlocie, dar și aceasta produce bine ovăz și alac, dacă am avea vite l-am gunoi, mai ales că n-avem asemenea dealuri de pe care ploaia să mîie jos gunoiul, dar întrucît locurile sînt apoase, nici așa n-am putea să le facem prea bune.	Despre pămînturile arătoare și fînațele noastre cîte sînt mai bune și cîte sînt mai rele am spus mai sus.
2.	Rîturile cositoare puține pe care le avem sînt bune și se pot cosi de două ori, dar uneori le distruge inundația, pentru aceasta vina o poartă însă lipsa noastră de grije. Fînețele sînt de calitate mijlocie, mai ales o treime a lor, totuși produc fîn potrivit pentru întreținerea vitelor.	Jumătate din fînețele noastre sînt mai rele din cauza înălțimii lor și produc iarbă mai rară și mai puțină, astfel că aici pe un iugăr nu se face mai mult de zece măji de fîn; nu le putem cosi de două ori; cu fînul de aici nu putem îngrășa vitele.	—

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Întrebări	Cuieşd	Herghelia	Porumbeni
3.	Locul de tîrg, după cum am spus şi mai sus este folositor şi în apropiere, la Tîrgu Mureş, dar atît acolo, cît şi la trecerea rîului Mureş trebuie să plătim vamă.	Locul nostru de tîrg după cum am mai spus este la Tîrgu Mureş, unde trebuie să mergem printr-o vamă pe podul de peste Mureş, în oraş de asemenea sîntem vămuiţi din greu fiecare.	—
4.	Păşune avem destulă, nu sîntem avizaţi la păşunea vecinilor.	—	—
5.	Lemne de foc şi de construcţie noi nu avem, au în schimb din belşug domnii noştri de pămînt, de unde cu bani gata putem cumpăra destule.	—	—
6.	Nu departe de noi fiind oraşul Tîrgu Mureş, putem cîştiga acolo bani în orice timp, numai să vrem, fie cu munca manuală, fie cu vitele de jug.	—	—
7.	Mori cu toate că nu se găsesc pe hotarul nostru, pe hotarul vecinilor sînt destule, astfel că nu le ducem lipsa.	—	
V.	Cîte şi ce fel de iugăre de terenuri arabile are o gazdă cu sesie întreagă nu putem stabili	Întrucît această localitate este supusă multor domni de pămînt nu ştim cum şi cît de mare	Ce şi cît este o sesie şi un iugăr de loc arător nu ştim, întrucît acestea sînt mai mari sau

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

	acum, dar cînd vom fi întrebați pe rînd le vom înșira.	este o sesie întreagă și un iugăr de teren arabil, întrucît unele sînt mai mari, altele mai mici, dar fiecăruia îi este măsurat ceea ce stăpînește și de acolo se poate vedea de cîte mierțe sînt. Cam o jumătate din pămînturile arătoare sînt bune, jumătate însă putem spune că sînt cu mult mai slabe. Fînațele noastre sînt de asemenea pe jumătate bune, dar o jumătate sînt foarte rele, pe acestea le putem cosi numai o dată pe an, pe celelalte însă le cosim de două ori. Atît pămînturile arătoare cît și fînețele noastre sînt statornice nu se împart anual. Într-o jumătate din fînețele noastre se produc pe un iugăr 24 măji de fîn, în partea mai slabă însă numai 10 măji.	mai mici, dar deoarece pămînturile noastre arătoare sînt măsurate, se poate vedea și vom spune și noi de cîte mierțe sînt. Atît pămînturile arătoare cît și fînețele noastre sînt statornice și nu sînt supuse la împărțiri în fiecare an.
VI.	Noi toți și fiecare, cînd am fost iobagi la Gyéresi Samuil pînă era în viață am fost siliți să lucrăm neîntrerupt fără nici o deosebire, niciodată nu ne era stabilită slujba, dar de cînd a murit susnumitul domn de pămînt, văduva doamna noastră de pămînt nu cere de la noi decît trei zile pe săptămînă mai mult nu. Cei care sîntem iobagi la ceilalți domni proprietari, obișnuim cu toții a sluji fie cu munca manuală, fie cu vitele, cîte trei zile pe săptămînă. Noi jelerii facem slujbe și dăm daruri după cum ne-am învoit cu domnii noștri de pămînt. Drumurile ni se socotesc în numărul zilelor de muncă.	Cum am spus mai sus la întrebarea a treia, așa am slujit și pînă acum, cînd ne-am dus la slujbă mersul și întorsul s-a socotit în numărul zilelor de muncă, nu știm însă cîte zile am lucrat cu plugul.	Cum am spus la întrebarea a treia așa slujim și acum, dar nu știm cît am lucrat numai cu plugul; cînd am mers la slujbe, dusul și întorsul ni s-a socotit în numărul zilelor de muncă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Întrebări	Culeşd	Herghelia	Porumbeni
VII.	Domnilor noştrii de pămînt nu le dăm nonă din nici un fel de produse şi bunuri. Nici alte daturi nu dăm, în afară de trei iobagi ai domnului conte Bethlen Farkas care sîntem siliţi a da de trei ori pe an cîte o găină şi 10 ouă.	Din această localitate nimeni dintre noi n-a dat pînă acum domnului său de pămînt nici dijmă, nici nonă, din nici un fel de bucate, deoarece această localitate era pînă acum loc scăunal secuiesc; n-am dat în locul lor nici daruri sau daturi în natură, în bani sau sub orice altă formă şi n-am auzit că acestea să fi fost în uz în cercul acestui comitat.	În localitatea noastră n-a dat nimeni domnilor de pămînt nici dijmă nici nonă sau alte feluri de daruri.
VIII.	Sînt aici în localitate trei sesii pustii dintre care două şi anume a doamnei Vereş Caterina soţia lui Medve Mihail şi a soţiei lui Gyéresi Ştefan nu de mult au devenit pustii din cauza morţii celor care au locuit acolo, celelalte însă de cînd ştim noi tot pustii au fost, apartenenţele care se ţin de ele le stăpînesc domnii de pămînt.	În această localitate sînt două sesii pustii (părăsite — n.n.), una de doi ani şi alta de patru ani de cînd au devenit pustii. Cauza pustiirii lor este că fiind locuite de jeleri, aceştia nu le-au îngrijit şi astfel casele s-au dărîmat, apartenenţele lor aparţin azi domnilor de pămînt.	Sesii pustii sînt în această localitate, unele sînt pustii de un an, altele de nouă sau de douăzeci de ani, iar altele din timpuri vechi. Motivul pustiirii lor este că unele case dărîmîndu-se din cauza vechimii, nimeni n-a mai făcut alte case în loc, apartenenţele lor au fost adăugate altor sesii.
IX.	Noi care sîntem iobagi aici, recunoaştem că am fost iobagi de cînd ne ştim şi că am slujit ca iobagi pe domnii noştrii de pămînt.	O parte sîntem iobagi, iar o parte jeleri, dar Kerekes Vonuţ spune că mai de mult tatăl lui a lucrat ca jeler, dar documentul lui s-a pierdut. Domnul său de pămînt a afirmat însă că ar avea documente asupra sa, dar nu le-a prezentat. Hădăran Laţcu susţine că fiind copil neligitim ar fi fost vîndut ca iobag de mamă-sa — dar amîndoi slujesc ca iobagi mai mult de 32 ani şi aşa au rămas şi acum.	O parte din locuitorii de aici îşi recunosc iobăgia moştenită, o altă parte însă fiind siliţi de nevoi s-au legat ei înşişi ca iobagi pentru un oarecare timp pentru o anumită sumă de bani, conform contractelor prezentate nouă, alţii însă nu recunosc iobăgia lor moştenită, în contra cărora domnii de pămînt declară că ar putea aduce fie contracte, fie decrete, dar toate acestea în urma patentelor de eliberare date de Maiestatea Sa, nu le socotesc a fi necesare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Juraţi:	Adorjani Paul, Adorjan Ştefan, Nagy Martin, Adorjani Martin, Sos Francisc, Bende Mihail, Timar Marian, Lukács Ladislau, Oltean Vonea.	Mezei Ioan, Hădăran Vasile, Forika Mihail, Chira Teodor, Pleşa Gheorghe, Pleşa Simion, Mezei Daniel, Purcaru Grigore, Máté Teodor, Văidean Simion, Văidean Ignat, Crucea Ioan.	Szabadi Ştefan, Szabadi Petru, Kotsis Ioan, Frîncian Ilie, Păcular Pătru, Roman Gligore, Karátson Ioan, Balai Joan, Horváth Sandu, Zolyomi Sigismund, Kardoş Ioan.

Întrebări	Hirţău	Miceşti	Săbed
I.	N-a fost aici niciodată urbariu şi nici nu i-am auzit de veste.	În satul nostru nu este urbariu şi nici n-am auzit să fi fost vreodată.	N-avem urbariu.
II.	Nici contracte n-am avut în nici-o împrejurare cu domnii noştri de pămînt.	Nici contracte n-am avut cu domnii noştri de pămînt, aşa dar n-am slujit după contracte.	În acest loc sînt numeroşi domni deci şi slujba este felurită, de aceea acum nici nu se poate spune care cîtă slujbă îndeplineşte domnului său de pămînt, ci fiecare iobag cînd va fi întrebat pe rînd va spune din ce constă slujba sa, precum şi felul ei, dacă o face după contract sau după obiceiul vechi.
III.	Fiecare iobag dintre noi prestează pentru domnul său de pămînt trei zile de slujbă săptămînal, fie cu munca manuală fie cu vitele de jug, dacă însă unul dintre noi împreună cu altă gazdă merge cu patru boi la munca domnului, nu are decît două zile pe săptămînă. Cei doi jeleri ai doamnei lui Gálfalvi Grigore obişnuiesc a lucra cîte o zi pe săptămînă, iar cei patru jeleri ai domnului Sandor Ioan lucră după învoială patru săptămîni pe an, cu munca manuală.	Noi iobagii moşteniţi lucrăm de obicei la domnul nostru de pămînt cîte trei zile pe săptămînă, cei care sîntem jeleri însă lucrăm după cum am făcut învoiala cu domnul de pămînt, munca însă o împlinim cînd cu braţele, cînd cu vitele, după cum ni se porunceşte.	După cum s-a arătat şi la punctul doi, nu se poate răspunde de-a dreptul la întrebare, deoarece unii slujesc cu braţele trei zile sau două, sau o zi pe săptămînă, iar cu vitele de jug slujesc cîte două zile pe săptămînă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Întrebări	Hîrţău	Miceşti	Săbed
IV. Venituri 1.	Hotarul satului nostru cu toate că are nevoie de gunoi, totuşi nu este slab; se poate ara cu patru boi, dar cu doi nu; dacă îl gunoim produce grîu curat şi grîu amestecat şi chiar secară.	Hotarul nostru în cea mai mare parte este bun, o parte mică este însă mai slab, dar şi pe acela îl îndreptăm prin gunoire şi produce mai bine grîu amestecat şi secară. Nu-l putem lucra cu doi boi, ci cu patru boi.	Avem două cîmpuri care dacă sînt bine lucrate şi gunoite, gunoiul fiind trebuincios pe întreg hotarul, produc obişnuit toate felurile de cereale. Întîia arătură se face cu şase boi, la a doua arătură se poate lucra însă cu patru boi.
2.	Rituri avem bunişoare, dar prea puţine şi nu toţi locuitorii acestui loc au acolo fîneţe; se pot cosi de două ori pe an. În afară de acestea n-avem alte fîneţe, nici bune nici rele, ci ici şi colo cosim pîrloagele şi ce mai putem găsi. În fîneaţa de pe rît se fac pe un iugăr 12 măji de fîn, dar de pe alte locuri abea adunăm 3—4 măji.	Rîturile noastre de asemenea ar fi bune şi s-ar putea cosi chiar de două ori dacă Mureşul şi pîraiele care curg din satele vecine Pănet şi Berghia nu le-ar aduce de multe ori pagube; se face aici fîn bun pentru hrana vitelor, un iugăr dă cam 12 măji.	Acest sat are pe şes rituri pentru fîn, dar afară de rîturile acestea mai sînt între grînele de toamnă alte locuri care se pot cosi o dată. Rîtul se poate cosi însă şi de două ori pe an, dacă apa pîrîului care curge prin el nu-l nămoleşte pe timp de inundaţii, dar chiar dacă pîrîul nu l-ar inunda, totuşi din pricina nepăsării şi a lipsei de grijă a oamenilor nu prea se poate cosi de două ori pe an; într-o parte rîtul este mlăştinos, iar în cealaltă parte este uscat; în partea uscată se face fîn foarte bun, cu care se pot îngrăşa bine vitele, pe cealaltă parte care nu este aşezată pe locuri aşa de ridicate, nu creşte decît fîn amestecat cu rogoz, care nu este bun pentru hrana vitelor. În rît pe o întindere de un iugăr se fac pe an două care bune de fîn, în greutate de 12 măji.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

3.	Loc de tîrg avem la o jumătate de milă, în Tîrgu Mureş, care are un drum bun, unde produsele naturale pe care le avem se pot vinde cu preţ mulţumitor.	Avem loc bun de tîrg la Tîrgu Mureş, care nu e mai departe de o jumătate de milă, drumul pînă acolo este foarte bun, tot ce ducem la tîrg putem vinde cu preţ potrivit.	Locul de tîrg al acestei localităţi este la Tîrgu Mureş (Agropolis-n.n.) la depărtare de o milă, drumul este deluros şi destul de greu; produsele naturale duse acolo se pot vinde cu preţ potrivit.
4.	Păşuni pentru vite sînt din belşug, atîte încît nu trebuie să ducem vitele să pască pe hotarul satelor vecine, ci locuitorii din satele vecine îşi pasc vitele pe hotarul nostru.	Păşune deşi nu prea mare dar avem totuşi îndeajuns pentru vacile noastre de jug precum şi pentru animalele mai mărunte; nu sîntem siliţi a le mîna la păscut pe hotarul altor sate, dar juncanii îi ţinem pe hotarele vecinilor.	Nu avem atîta loc de păşune pentru ca să putem îngrăşa vite, ci vitele de jug ale iobagilor pasc mai ales în păduri, iar vacile se hrănesc foarte rău din cauza numeroaselor oi şi porci, dar nu s-a întîmplat ca înainte de cosit, din cauza micimii hotarului, vitele să fi fost slobozite pe locurile oprite, spre a nu le distruge, dimpotrivă pot paşte şi animale mai mici ca oi şi porci.
5.	Locuri de adăpat avem din belşug.	Pentru adăpatul vitelor ne este destulă apa Mureşului, care curge prin hotarul nostru.	În ce priveşte adăpatul, satul duce lipsă, deoarece pe amîndouă cîmpurile, dacă nu zăgăzuiesc pîrîurile, animalele n-au apă de băut.
6.	Lemnele de foc trebuie să le cumpărăm pe bani, dar se găsesc şi pe hotarul nostru; lemne de construcţii au destule domnii şi doamnele noastre de pămînt şi ne dau şi nouă pentru clădiri, cînd avem nevoie.	Atît lemnele de foc cît şi lemnele de construcţii trebuie să le cumpărăm pe bani şi fiindcă nu le găsim pe hotarul nostru trebuie să mergem la distanţă de o milă şi mai mult.	Acest sat avînd pădure puţină trebuie să cumpărăm pe bani lemne de foc din satele vecine, dar totuşi unii iobagi de aici au atîta pădure pentru a nu trebui să-şi cumpere iarna lemne de foc.
7.	Vii mai mari aici în împrejurimi se află la Tîrgu Mureş, acolo cînd avem timp mergem să lucrăm cu ziua să cîştigăm bani, dar aici în satul nostru nu putem cîştiga bani cu muncă manuală.	Aici nu sînt vii deloc, dar se găsesc nu departe de aici, la Tîrgu Mureş, acolo dacă vrem putem cîştiga bani prin munca cu ziua.	Sînt în acest loc două vii foarte bune, dar în aceste vii iobagii şi jelerii au puţine locuri, iar alţii n-au deloc. Locuitorii de aici îşi lucrează înşişi viile, dar nu lucră la alţii pentru plată, pentru a-şi cîştiga bani.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Întrebări	Hirțău	Miceşti	Sâbed
8.	Păduri de ghindă n-avem deloc.	Păduri de ghindă n-avem.	Întrucît nu sînt păduri de acest fel, nu este nici ghindă.
9.	Despre arendă fiscală n-am auzit, nici dijme nu iau domnii noştrii de pămînt de nici un fel.	Între noi arendă fiscală pe acest loc n-a fost pînă acum, nici nonă n-a dat nimeni, dijmă însă se ia pentru curtea lui Bethlen din Pănet, dar şi aceia numai din grîu şi din miei, iar pentru curtea lui Balintit se ia dijma numai dintr-o postată de cucuruz, pentru motivul că acea postată de pămînt a fost pămînt alodial al curţii lui Balintit şi l-a dat iobagilor cu condiţia să dea dijmă, că acesta este de fapt pămînt alodial se poate vedea şi din faptul că în acel loc nimeni nu mai are pămînt arător afară de familia Balintit.	În acest loc arenda şi dijma nu sînt în uz deoarece iobagul şi jelerul nu obişnuiesc a da dijmă domnilor de pămînt din nici un fel de produs natural.
10.	Grădini de pomi au unii dintre noi, dar puţini, nu fiecare însă, dar grădini de legume are fiecare dintre noi dacă nu-i e lene a le îngrădi.	Grădini de pomi nu prea sînt, dar grădini de legume fiecare are.	În sat unde locuiesc unii iobagi şi jeleri au grădini de legume şi de fructe, dar în număr prea mic.
11.	Trestie n-avem pe hotarul nostru.	Trestie nu avem deloc pe hotarul nostru.	Cantitatea mică de trestie care creşte la noi se împarte anual între locuitori şi atunci iobagilor şi jelerilor le cade cîte 5—6 legături.
12.	Cu cărăuşitul sării nu ne ocupăm întrucît ocnele de sare sînt departe de noi.	Cu cărăuşitul sării nu ne ocupăm de loc, întrucît ocnele de sare sînt departe.	Nu facem negustorie cu sare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

13.	Fabrici n-avem aici.	Fabrici nu sînt împrejurul nostru de nici un fel.	Nu este nici o fabrică în vecinătate.
14.	Mureșul fiind aproape de noi, avem prilej de a cîștiga bani cu plutele, dar nu prea mergem decît foarte rar.	Deoarece apa Mureșului curge aici pe hotarul nostru, cui îi place se poate ocupa cu plutăritul, iar unii se și ocupă.	Nici un rîu de plutărit nu este aici.
15.	În vecinătate se produc vinuri bune, dar nu facem negustătorie cu ele.	În satele vecine se fac din belșug vinuri bune, mai ales la Tîrgu Mureș, dar noi niciodată n-am făcut negustorie de vinuri.	În satele vecine Culpiu și Șamșud (Șincai — n.n.) sînt vii foarte mari în care se face vin de calitate bună.
16.	Venituri din arderea cărbunilor și a varului n-avem.	Nici prilejuri de a arde cărbuni și var nu sînt în satul nostru.	Acest sat n-are venituri din arderea varului și a cărbunilor.
17.	Nici un fel de venituri deosebite n-are acest sat, ci doar mici foloase după tutun.	Alte venituri deosebite în satul nostru nu sînt, dar avem un mic rît cositor, împreună cu cei din Nazna a cărui iarbă obișnuim a o vinde; în acest an am vîndut-o cu 7 florini, alteori totdeauna cu 6 florini obișnuiam a o vinde, iar prețul ei l-am folosit pentru trebuințele satului.	Venituri din tîrguri și cîrciumărit n-avem aici, pămînturile obștești pe care le-a avut mai înainte satul, au fost împărțite după numărul sesiilor, acum nu mai sînt pămînturi rămase neîmpărțite.
18.	Locuri de topit cînepa nu sînt pe acest hotar, ci trebuie să ducem cînepa la topit pe hotarul altor sate.	Locuri de topit cînepa avem destule pe hotarul nostru prin care curge Mureșul.	Locuri de topit cînepa n-avem în acest sat, ci pentru topit trebuie să o ducem la Culpiu și în lacurile altor sate.
19.	Mori cu toate că pe hotarul nostru nu sînt, dar nu mai departe de o jumătate de milă se află mori destule și cu drumuri bune pînă acolo.	Mori sînt destule împrejurul nostru, nu sîntem nevoiți a merge să măcinăm departe.	Nu sînt mori în acest loc, pentru măcinat trebuie să mergem la Mureș, Niraj, sau la o baltă, pînă acolo sînt drumuri rele și anevoioase.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Întrebări	Hîrțău	Miceștl	Săbed
Pagube 1.	După cum am spus mai sus, hotarul nostru n-are nici un neajuns, doar că cere gunoire.	După cum am spus mai sus, hotarul nostru și pămînturile arătoare pe care le avem sînt bune, nu sînt prea sterpe și se pot gunoi ușor, dar într-un loc sînt mai sterpe și sînt așezate pe un deal așa de mare încît noi nu putem să le gunoim, deoarece în satul nostru o gazdă nu prea are mai mult de doi boi, dar dacă ar fi patru sau șase boi s-ar putea gunoi și acestea mai ales că nu sînt departe; o altă parte însă a pămînturilor noastre arătoare uneori se nimicesc din pricina revărsării apei Mureșului.	După cum s-a scris la foloasele acestui sat, și pămînturile arătoare de aici sînt roditoare, totuși un cîmp de către Rîciu este deluros și foarte ridicat, unde căratul gunoiului nu numai că este greu dar chiar și gunoiul căvat ploile repezi și năvalnice îl mînă la vale. Mai sînt locuri arătoare așezate pe terenuri mai joase supuse revărsării apelor, de unde rezultă că iobagul nu totdeauna își primește răsplata muncii sale.
2.	Fînul puțin pe care îl facem este folositor dar nu-i mult, totuși nu obișnuim a merge la cosit pe hotarul altor sate.	Rîturile noastre sînt destul de bune și fac fîn de soi bun, dar rari sînt anii cînd Mureșul și mai ales pîraiele care curg din Berghia și Pănet să nu ne facă pagube mari.	După cum s-a scris la punctul doi de la „venituri" o parte a rîturilor produc un fîn de un soi mai slab cu totul nepotrivit pentru hrana vitelor, iar cealaltă parte este supusă des nămolirii.
3.	Locul nostru de tîrg este la Tîrgu Mureș, unde trebuie să plătim vamă cînd trecem Mureșul, pentru o vită un creițar, pentru un om un dinar, iar în tîrg sîntem vămuiți cu doi creițari de căruță.	Locul de tîrg după cum am spus mai sus este la Tîrgu Mureș, care este aproape și are drum bun, dar de cîte ori mergem acolo totdeauna plătim vamă la trecerea Mureșului și anume, pentru o vită un creițar, iar pentru un om un dinar.	La numărul trei de la „venituri", s-a scris în care oraș este locul de tîrg al acestui sat, dar întrucît la acea întrebare nu s-au arătat și pagubele, acuma spunem că la Tîrgu Mureș nu se poate merge fără a plăti vamă peste pod, și după cum am arătat mai sus drumul pînă acolo este foarte deluros și nepotrivit.
4.	Locul de pășune nu că ar fi slab, ci dimpotrivă este foarte	Pășune sau loc de păscut vitele, dacă nu chiar mare, avem	Răspunsul la acest punct l-am scris la „venituri".

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

	[illegible] orice vite cît de amărîte.	[illegible] un fel de vită pe hotarul altor sate, în afară de juncani care pentru a crește mai bine obișnuim a-i trimite pentru pășunatul de vară, în afara hotarelor noastre.	
5.	Nu sîntem nevoiți a face foc cu trestie sau cu paie ci cu lemne, pe care le cumpărăm cu bani, dar totuși pe hotarul nostru se găsesc destule și nu prea scumpe la domnii noștri de pămînt.	Pentru că n-avem lemne de foc nici trestie, cînd nu putem cumpăra lemne pe bani sau nu ne putem aduce din pricina depărtării și a drumurilor rele, facem foc și cu paie, dar adeseori și acelea trebuie să le cumpărăm cu bani.	Acest loc avînd pădure puțină, în tot timpul anului trebuie să cumpărăm de departe lemne pe bani; trestie de asemenea crește foarte puțină așa că nu ne ajunge pentru foc.
6.	Orașul Tîrgu Mureș nefiind departe, putem cîștiga acolo bani, fie cu lucru manual, fie cu vitele, în fiecare zi dacă vrem să mergem.	Fiind aproape de noi orașul Tîrgu Mureș, dacă mergem acolo putem cîștiga bani fie cu carul și cu vitele noastre de jug, fie cu brațele.	Niciodată n-a încercat nici unul dintre iobagi și jeleri a cîștiga bani prin munca cu ziua, de aceea nu se poate ști în ce chip li s-ar putea veni în ajutor, fiindcă iobagii și jelerii obișnuiesc a se ocupa numai cu aratul și cu semănatul.
7.	Mori după cum am spus și mai sus se pot găsi nu departe, cu drumuri bune.	Mori după cum am spus mai sus sînt din belșug atît în satul nostru, cît și în jurul lui.	Nu se află moară pe acest hotar, după cum am scris și mai sus, ci sîntem siliți a măcina la Mureș, Niraj, pînă unde drumurile sînt rele.
V.	Iobag care să aibe o sesie întreagă nu se găsește nici unul în acest sat; pămînturi arătoare și fîneațe aparținătoare de sesii sînt de asemenea puține, domnii și doamnele noastre de pămînt	După știința noastră în acest loc puține sînt gazdele cu o sesie întreagă, prin urmare unii posedă iugăre mai multe, alții mai puține, iar alții n-au deloc, după cum mai jos cînd vom în-	Nu se poate ști că un cap de familie iobag sau jeler, care are o sesie întreagă, cîte pămînturi arătoare și rituri are și că pe locurile sale arătoare cîte mierțe de Sibiu pot să semene,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Întrebări	Hirţău	Miceşti	Săbed
	atîta ne dau cît vreau, uneori mai mult alteori mai puţin, uneori le iau de la unii şi le dau la alţii, care au mai mare nevoie de ele şi care pot face slujbe mai folositoare. Mărimea pămînturilor arătoare şi a fîneţelor noastre nu o ştim; ci cînd vom fi întrebaţi pe rînd despre proprietatea fiecăruia, vom putea spune.	treba pe fiecare gazdă despre cît pămînt are, le vom putea înşira şi noi în ordinea lor.	ci cînd iobagii şi jelerii vor fi întrebaţi înşişi după cum le vor spune aşa le vom înşira şi noi în ordinea lor.
VI.	Cîte şi ce fel de slujbe cu ziua a îndeplinit un cap de familie am spus-o mai pe larg în răspunsul la întrebarea treia de mai sus şi anume că iobagul este obligat a sluji domnului său de pămînt trei zile pe săptămînă, fie cu munca manuală, fie cu boii. Dacă merge însă să care cu patru şi mai ia şi pe altcineva cu el, domnii de pămînt nu-i cer mai mult de două zile pe săptămînă. Cînd sîntem trimişi în afara hotarului satului, atît mersul cît şi întorsul ni se socoteşte în numărul zilelor de muncă.	Toţi iobagii noştri slujim domnului de pămînt cîte trei zile pe săptămînă, după cum cer ei, fie cu vitele de jug, fie cu braţele cu vitele de jug slujim uneori cu două vite „pentru că mai multe nici nu ţinem". Noi însă jelerii slujim unii cîte o zi, alţii cîte două zile, după cum se învoieşte fiecare cu domnul său de pămînt. Drumurile de asemenea ni se socotesc în zilele noastre de muncă, dar noi iobagii care slujim la curtea contelui Bethlen din Pănet ne plîngem că iarna cînd sîntem trimişi pentru fîn la Neagra Mădăraşului pornim de acasă la miezul nopţii şi tot la miezul nopţii ne întoarcem acasă, totuşi ni se socoteşte numai o zi de lucru slujba aceea, ceea ce ne cade greu.	După cum am scris şi mai sus, unii dintre iobagi şi jeleri slujesc cu munca manuală trei zile pe săptămînă, jelerul însă lucrează o zi; cu vitele iobagii obişnuiesc a lucra cîte două zile.
VII.	Niciodată pînă acum domnii noştrii de pămînt n-au luat nici un fel de dijmă sau de alte	Aici domnii noştri de pămînt n-au luat niciodată nonă din nimic, dijmă însă după cum am	În această localitate n-a fost şi nu este în uz plata nonei şi nu ştim, nici n-am auzit ca iobagul

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

	daturi sub orice nume ar fi fost, și n-au cerut de la noi, nici n-am auzit de ele.	spus și mai sus iau numai pentru curtea contelui Bethlen, din grîu și miei, din altceva nimic, iar la curtea Balintit numai din cucuruz, iar pe aceia numai de pe alodiul domnesc. Ceilalți domni de pămînt nu iau dijmă din nimic. Alte daturi sau daruri nu dăm deloc domnilor noștri de pămînt, dar fiecare gazdă obișnuia a da cîte o găină la crăciun sau la Anul Nou.	sau jelerul să fi dat domnilor săi de pămînt alte daturi, fie în bani fie în natură.
VIII.	Sesii pustii nu sînt în satul nostru.	Sînt două sesii pustii pe care le stăpînesc laolaltă Henter Alexa și Szabo Iosif, care sînt lucrate de către jelerii din Nazna, după știința noastră acestea totdeauna au fost pustii.	În acest loc se află cinci sesii pustii, dintre care pe trei după știința noastră n-au fost niciodată case, iar pe două se află case pustii; două din aceste sesii pustii împreună cu apartenențele le stăpînește cu taxă un jeler de aici, cu numele Bálvány Ioan, împreună cu un libertin; pe celelalte însă le stăpînesc împreună cu apartenențele lor mai mulți domni de pămînt, dar nu știm din ce motiv aceste cinci sesii au devenit pustii.
IX.	Aici toți sîntem iobagi, numai domnul Șandor Ioan are patru jeleri, iar doamna lui Gálfalvi Grigore are doi jeleri.	În acest loc sînt mulți jeleri, dar și mai mulți sîntem noi iobagii, care ne știm a fi fost totdeauna iobagi, atît noi cît și înaintașii noștri.	Despre iobagii din acest loc așa știm și așa am auzit că sînt iobagi și ca iobagi au slujit pînă acuma și slujesc și acum.
Jurați:	Horváth Ștefan, Bingye Ioan, Zahan Savu, Moica Ștefan, Zabolaji Iosif, Maki Mihail, Keresteși Ioan, Nagy Mihail.	Török Samuel, Török Alexandru, Szilagyi Vasile, Nagy Ioan, Török Grigore, Szentgyörgyi Ioan, Orza Teodor, Tătar Nițu, Barbu Simion, Kiss Ștefan, Grama Gavril, Orza Nicolae.	Lászlo Alexandru, Szemeryer Gheorghe, Oláh Ștefan, Szombot Ștefan, Szombot Nicolae, Fürtös Ștefan, Szatmari Sigismund, György Martin.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Intrebări	Cornăţel	Curteni	Voiniceni
I.	Urbariu n-a fost pînă acum între noi şi nu este nici acum.	N-avem urbariu.	Acest sat n-are urbariu.
II.	N-avem şi n-am avut niciodată contracte cu domnii noştri de pămînt.	Noi care pînă acum am fost iobagi, facem slujbele după obiceiul apucat din bătrîni, jelerii însă după cum s-au putut învoi cu domnii de pămînt.	Aici fiind mulţi proprietari, slujba este de multe feluri despre care nu se poate vorbi acum în mod deosebit, ci cînd iobagii şi jelerii vor fi întrebaţi pe rînd îşi va spune fiecare din ce constă slujba sa, precum şi felul cum o face, după învoială sau după obiceiul vechi.
III.	Noi care sîntem iobagi în acest loc, am slujit totdeauna din vechime domnilor noştri de pămînt, fie cu munca manuală fie cu vitele de jug, trei zile pe săptămînă, cei care sîntem însă jeleri facem robote unii o zi, alţii cîte două zile, după învoiala cu domnii noştri de pămînt şi după mărimea proprietăţii.	La această întrebare vom răspunde mai jos, la punctul 6.	La această întrebare am răspuns la punctul doi.
IV. Venituri. 1.	Avem hotar bun, care constă din trei cîmpuri (sole — n.n.); se poate uşor gunoi, produce tot felul de grîu, nu se poate lucra cu două vite ci cu patru.	Dacă rîul Mureş nu se revarsă, pămînturile arătoare produc destul de bine pe ambele cîmpuri (sole — n.n.), tot felul de grîne; se pot ara cu patru boi.	Acest sat are două cîmpuri cu pămînturi arătoare care dacă sînt bine arate produc în cea mai mare parte şi fără a se gunoi, cereale multe, o mică parte a pămînturilor arătoare însă numai dacă se gunoiesc produc cereale. Cu cîte patru boi se pot ara bine amîndouă cîmpurile.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

2.	N-avem fîneţe, dar avem rituri de calitate mijlocie, dacă nu le distruge apa şi anume Mureşul şi pîraiele care curg din Pănet şi Berghia, putem să le cosim de două ori pe an, dar apele acelea de multe ori ne produc pagube pentru că le stăpînim împreună cu alte sate, care n-au grije de albia pîrîului, dealtfel produce fîn bun pentru întreţinerea vitelor, un iugăr cam 12 măji de fîn.	O treime din fîneţele noastre nu se pot cosi a doua oară, dar două părţi se pot cosi şi a doua oară şi produc fîn foarte bun pentru hrana vitelor, pe un iugăr de rît se fac de obicei două care de fîn în greutate de 12 măji, în fîneaţă se produce însă numai pe jumătate atîta.	Se află aici un rît pe loc neted, care se poate cosi de două ori pe an, se întîmplă uneori că pîrîul care curge prin rît pe timpul ploilor vijelioase îl năpădeşte şi îl acoperă cu nămol, în unele locuri rîtul produce atît fîn cît şi otavă de soi bun, de care vitele se îngraşă foarte bine. O parte însă a acestui rît produce de obicei rogoz foarte rău care nu este potrivit pentru hrana vitelor. Producţia unui iugăr este în mijlociu de două care bune de fîn, în greutate de 12 măji.
3.	Avem loc de tîrg foarte bun, întrucît Tîrgu Mureşul se află numai la o jumătate de milă de aici şi ce avem de vîndut, putem să vindem acolo cu folos bun, chiar aici la casa noastră le putem vinde cu acelaşi preţ ca acolo.	Oraşul cel mai apropiat de acest loc este Tîrgu Mureş, la depărtare de un sfert de milă, produsele naturale pe care le ducem acolo, le putem vinde cu preţ bun.	Locul de tîrg al acestei localităţi este Tîrgu Mureş (în textul latin Agropolis—n.n.), la depărtare de o jumătate de milă de aici, drumul este foarte bun şi uşor, produsele naturale duse acolo se pot vinde cu preţ potrivit.
4.	Avem păşune destulă nu sîntem nevoiţi să ducem vitele noastre la păscut pe hotarul altor sate.	Din pricina lipsei de păşuni, vitele noastre pasc în păduri.	Păşune bună, care să poată sluji pentru îngrăşarea vitelor n-avem, ci vacile şi viţei abia au ce paşte din pricina multor oi şi porci. Nu s-a întîmplat însă ca vitele să fie duse la păscut pe alte hotare sau de a fi slobozite în locurile oprite, înainte de cosit.
5.	Adăpători avem destule, deoarece pe hotarul nostru curge rîul Mureş.	Pentru adăpatul vitelor ne este deajuns rîul Mureş care curge pe lîngă noi.	În ce priveşte adăpatul, vitele noastre nu suferă de sete.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Întrebări	Cornăţel	Curteni	Voiniceni
6.	Lemne proprii de foc n-avem, dar aici pe hotar domnii noştri de pămînt avînd în păduri lemne de vîndut, putem cumpăra pe bani din locuri apropiate, de unde uşor le ducem acasă, dar pentru lemne de construcţie trebuie să mergem mai departe.	Lemne de foc avem; lemne pentru construcţii trebuie să le cumpărăm însă de pe hotarele altor sate.	Lemne de construcţii nu se află, dar cu prilejul construcţiilor, domnii de pămînt obişnuiesc a ne da din pădurile alodiale. Lemne de foc sînt însă din belşug, atît pentru trebuinţele noastre, cît şi pentru vînzare altora pe bani.
7.	Dealuri cu vii nu sînt pe hotarul nostru de aceea aici nici nu putem cîştiga bani prin astfel de muncă, dar oraşul Tîrgu Mureş fiind aproape, putem cîştiga acolo bani la vie prin munca cu ziua.	Avem o vie nu de mult sădită, unii dintre noi se duc de obicei să lucreze pe bani în viile oraşului.	Se află pe acest hotar o singură vie producătoare de vin mijlociu, pe care o lucră locuitorii de aici, altora însă pe bani nu obişnuiesc a lucra, ci fiindcă este aproape de aici oraşul, cu plugul şi cu cărăuşia îşi cîştigă locuitorii acolo ceva bani, spre a se ajuta.
8.	Pădurile de ghindă lipsesc aici cu totul.	Ghindă nu se produce.	Deoarece nu sînt păduri de acest fel, nici ghindă nu se face la noi.
9.	Nu s-a obişnuit a se lua niciodată de la noi arendă fiscală, sau dijmă şi cu atît mai puţin nonă.	Aici arenda şi dijma nu sînt în obicei.	În acest loc, arenda şi dijma nu sînt în obicei, din nici un fel de produse naturale, nici iobagul nici jelerul nu dă nimic.
10.	Pe hotarul nostru nu sînt grădini de pomi, nici grădini cu hamei, dar pe lîngă casele noastre aproape fiecare are grădină de legume şi puţin pomet, care pentru noi ne sînt deajuns.	Grădini de legume avem în acest sat.	Grădini de legume şi de fructe avem pe sesiile unde locuim, în alte locuri nu sînt.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

11.	Trestișuri pe hotarul nostru nu se află deloc.	Stuf n-avem.	Trestie nu se face.
12.	Cu cărăușia, cu vînzarea sării nu ne ocupăm și de aici n-avem nici un cîștig, pentru că ocnele de sare sînt foarte departe de noi.	Venituri din negustoria cu sare n-avem.	—
13.	Fabrici n-avem împrejurul nostru nici de un fel.	Fabrici nu sînt.	—
14.	Apa Mureșului curge prin hotarul nostru, deci cine vrea poate cîștiga bani cu plutăritul.	Unii dintre noi obișnuiesc a se ocupa cu plutăritul pe Mureș, pentru a cîștiga bani.	—
15.	Nu departe de noi se produc vinuri bune, de acolo am fi putut aduce vin și am fi putut cîștiga cu el, dar la noi nu se obișnuiește negustoria cu vin.	N-avem nici un fel de venit din acest fel.	În vecini și anume la Culpiu, Cîmpeniița și Șamsud (Șincai — n.n.), sînt vii producătoare de vinuri foarte bune.
16.	Nu ne ocupăm cu arderea varului și a cărbunilor, întrucît pe hotarul nostru nu se găsesc asemenea materiale.	Idem.	—
17.	Locul nostru nu se bucură de nici un fel de alte venituri.	Idem.	—
18.	Avem destule locuri de topit cînepa, nu trebuie să mergem pe hotarul altor sate.	Rîul Mureș ne este la îndemînă pentru topitul cînepii.	Ape pentru topit cînepa sînt destule.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Întrebări	Cornăţel	Curteni	Voiniceni
19.	Mori se găsesc din belşug, foarte aproape şi de tot felul.	Morile de la Mureş fiind aproape, acolo măcinăm de obicei.	Aici nu sînt mori, ci oamenii se duc la Mureş sau la Niraj, care nu sînt prea departe de aici.
Pagube 1.	Hotarul nostru, după cum am spus şi mai sus este bun şi se poate gunoi uşor.	Atît pămînturile arătoare cît şi fîneţele sînt des supuse revărsării rîului Mureş.	După cum am spus la veniturile acestui loc, cea mai mare parte a hotarului nostru este roditoare şi produce grîu bun, partea mai mică însă dacă nu este gunoită rămîne stearpă; se întîmplă însă uneori că ploile mari vijelioase să ducă la vale atît gunoiul cît şi arătura.
2.	Rîturile noastre sînt de asemenea de calitate bună şi se pot cosi de două ori pe an, cînd nu le distruge inundaţia.	Idem.	O parte a rîtului nostru, după cum am spus şi mai sus, este foarte rău şi este nepotrivit pentru hrana vitelor, căci acolo nu creşte decît rogoz, iar pîrîul care curge prin el deseori îl înămoleşte.
3.	Loc de tîrg avem foarte aproape, după cum am spus şi mai sus, dar trebuie să dăm vamă cînd mergem acolo.	În oraşul din apropiere pe care l-am pomenit mai sus nu putem intra fără a plăti vamă, în oraş de asemenea sîntem vămuiţi cînd ducem mărfuri.	La punctul 3 de la venituri, am arătat care oraş se află în apropiere şi întrucît atunci n-am fost întrebaţi, o spunem acum că fără vamă nu putem trece peste pod.
4.	Păşune, după cum ştiu şi domnii de pămînt, avem destulă.	Am răspuns la „venituri."	La întrebarea aceasta, am răspuns la „venituri".
5.	Întrucît pe hotarul nostru sînt lemne de foc, trestia şi paiele nu se folosesc pentru încălzit.	Idem.	Idem.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

6.	Orașul Tîrgu Mureș aflîndu-se în vecinătatea noastră, acolo dacă vrem putem cîștiga bani, fie cu munca manuală, fie cu vitele de jug.	Idem.	Idem.
7.	În privința morilor, n-avem nici o lipsă, căci se găsesc din belșug împrejurul nostru.	Idem.	—
V.	Cîte iugăre de pămînt arător și de fîneață are un cap de familie cu sesie întreagă nu putem să le înșirăm, ci am putea spune numai dacă l-am lua pe fiecare om pe rînd și i-am cerceta proprietatea.	Mai jos, fiecare gazdă își va spune singur numărul pămînturilor arătoare și mărimea lor, de asemenea și fînațele pe care le are.	Numărul fînețelor și al pămînturilor arătoare al iobagilor și jelerilor care au o sesie întreagă și cîte mierță de Sibiu pot să semene în ele nu le putem spune, dar cînd iobagii și jelerii vor fi întrebați pe rînd, le vom putea înșira.
VI.	Ce fel și cîte zile de muncă a slujit pînă acuma o gazdă domnului său de pămînt am spus mai sus, acum nu putem spune mai mult. În ce privește însă drumurile încolo și încoace la muncă, ni s-au socotit totdeauna în numărul zilelor de lucru, dar nici n-am fost trimiși în alte sate, ci aici pe loc împlinim slujbele noastre.	Noi iobagii doamnei lui Rozsnyai Iosif, slujim cîte trei zile pe săptămînă atît cu brațele cît și cu vitele, jelerii însă cîte două zile cu brațele. În afară de aceasta fiecare soție de iobag trebuie să țese 20 coți de pînză și să toarcă 24 de fuioare, să culeagă o mierță de hamei și să sape o mierță de hrean. Noi însă care sîntem jelerii domnului conte Toldalagi îi lucrăm o vie alodială pe care o are în viile din Tîrgu Mureș, iar unii dintre noi plătesc de obicei o taxă de 12 florini, dar alții numai de șase florini. Iobagii domnului conte Petki Iosif slujesc fie cu brațele, fie cu vitele, cîte două zile pe săptămînă.	La această întrebare fiecare iobag și jeler cînd vom fi întrebați vom răspunde. Noi iobagii domnului conte Kemény Farkas lucrăm cu vitele trei zile pe săptămînă, iar cu munca manuală patru zile, jelerii însă lucră cu munca manuală cîte cinci săptămîni pe an. Noi, doi iobagi ai domnului conte Bethlen Ladislau lucrăm cu doi boi cîte trei zile pe săptămînă, dar muncă manuală nu facem. Eu, singurul jeler al doamnei Apor lucrez cu vitele de jug trei zile pe an, iar cu munca manuală cinci săptămîni, în afară de aceasta trebuie să fac două drumuri lungi. Eu iobagul doamnei lui Miholczai Gábriel, în afară de felul slujbei de mai sus, trebuie încă să torc doi fonți de

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Întrebări	Cornățel	Curteni	Voiniceni
VI.			cînepă pe an, iar în unii ani să țes 30—40 coți de pînză. Eu, jelerul domnului Nicolae Bogdan, am slujit pînă acum cinci săptămîni pe an, trei cu boii, iar două cu munca manuală, dar de șase ani încoace plătesc taxă anuală de 6 florini.
VII.	Dijme sau none n-am fost siliți niciodată a da pînă acum domnilor noștri de pămînt, din nici un fel de bucate, nici n-am fost împovărați cu nici un fel de daturi anuale, nici în bani, nici în alte slujbe, toate acestea la noi sînt neobișnuite.	Nu dăm domnilor de pămînt din produsele noastre dijmă sau nonă, celelalte feluri de prestații pe care le-am făcut în afară de slujbele noastre, le-am înșirat mai sus.	Pînă acum n-a fost în uz plata nonei, dar iobagii și jelerii unor domni de pămînt obișnuiesc a da anual domnilor lor de pămînt cîte patru mierțe de ovăz și cîte 10 pui. Noi nu dăm nonă domnilor de pămînt Kemény Farkas din nici un fel de produse, însă cei mai înstăriți dăm cîte 4 mierțe de ovăz și cîte 10 pui, altceva nimic, dar fiecare soție de iobag sau de jeler toarce obișnuit cîte 4 fonți de cînepă sau de cîlți. Noi, jelerii domnului baron Henter Anton nu dăm nonă sau dijmă din nici un fel de produse, ci femeile noastre obișnuiesc a toarce pe seama curții 2—3 funți de cînepă sau de cîlț. Eu, sînt iobag la doamna lui Jármai Gheorghe, fac slujba după vechiul obicei, iar noi jelerii slujim doamnei de pămînt după cum ne putem înțelege.
VIII.	Sesii pustii aici, în hotarul nostru nu se află.	În acest loc se află numai o sedie pustie a cărei apartenențe împreună cu sesia pustie o stăpî-	Domnii noștri de pămînt n-au nici o sesie pustie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

		nesc jelerii domnului conte Toldalagi Paul; nu știm motivul pustiei sesiei.	
IX.	Sînt aici cîțiva dintre noi care sîntem iobagi, dar în cea mai mare parte sîntem jeleri, cei care sîntem însă iobagi, recunoaștem că sîntem iobagi supuși jugului, dar nu știm din ce motiv.	Pînă acum am fost iobagi, dar acum în urma poruncii crăiești, ne-am eliberat de acest jug.	Noi, în afară de jeleri, sîntem iobagi și știm că sîntem iobagi moșteniți.
Jurați:	Farkas Nicolae, Moldovan Tonu, Farkas Ioan, Pintye Dumitru, Vrăian Gheorghe, Vrăian Ioan, Moldovan Damian.	Radu Martin, Katso Ștefan, Cionca Ioan, Radu Francisc, Rodustin Martin, Makai Samuil, Makai Ioan, Balaban Zaharie, Radu Sigismund.	Timar Silip, Pavel Petru, Pavel Gheorghe, Kis Ilie, Man Savu, Man Simion, Man Dumitru, Fekete Petru.

Întrebări	Cîmpenița	Lechinicioara	Sîntioana de Mureș
I.	Acest sat n-are urbariu ci iobagii și jelerii fac slujba după învoielile încheiate cu domnii de pămînt sau după obiceiul vechi.	Acest sat n-are urbariu și nici n-a avut.	Acest loc n-are urbariu.
II.	În acest sat sînt numeroși domni, deci și slujba iobagilor și a jelerilor este de multe feluri, pe care vom înșira-o mai pe larg la întrebarea a treia de mai jos.	Slujbele noastre iobăgești nu le-am împlinit pe baza vreunui contract, pe care nici acum nu-l avem și nu l-am avut nici mai înainte, ci slujim după cum ne poruncește domnul nostru de pămînt.	Iobagii acestui loc nu fac slujbele după contract, ci după obiceiurile rămase de la părinții lor. Jelerii au învoieli cu domnii lor de pămînt și fac slujbele după acele învoieli.
III.	După cum s-a scris mai înainte slujba iobagilor și a jele-	Slujbele noastre iobăgești constau din aceea că în fiecare	Slujbele iobagilor și ale jelerilor din acest sat pentru dom-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Întrebări	Cîmpenița	Lechincioara	Sîntioana de Mureș
III.	rilor este felurită și anume: Iobagul de aici al doamnei contese soția lui Bethlen László îndeplinește slujba așa, că se află aici o fîneață și o vie alodială în care toată munca trebuie să o facă el, afară de aceasta lucrează pentru doamna 2—3 săptămîni pe an cu brațele și duce scrisori unde este nevoie. Alți iobagi nu sînt în sat, jelerii neavînd vite fac slujbe pentru domnii lor de pămînt cu munca manuală cîte o zi pe săptămînă.	săptămînă lucrăm 4 zile cu brațele, iar cu vitele de jug trei zile, uneori însă lucrăm numai cîte două zile pe săptămînă cu brațele sau cu vitele de jug. În afară de aceasta soțiile noastre sînt puse la tot felul de munci cu cînepa, fiecare soție de iobag trebuie să toarcă și să țese patru funți de cînepă. Felul acesta de slujbe n-a fost adus însă decît de 22 de ani, fiindcă mai înainte, cînd acest loc aparținea altui domn de pămînt, am fost altfel orînduiți.	nii lor de pămînt constau din munci la cîmp.
IV. Venituri 1.	Acest loc are două cîmpuri (sole—n.n.), care trebuie des gunoite căci altfel sînt de tot neroditoare; se pot ara numai cu patru boi.	A treia parte a pămînturilor noastre arătoare sînt roditoare și produc cereale și fără gunoire, două treimi însă le gunoim, fiindcă unde ducem gunoi, totdeauna se face grîu mai bun. Hotarul nostru este împărțit în două cîmpuri, dintre care unul se poate gunoi foarte ușor, întrucît nu este așezat pe deal și este foarte aproape, al doilea cîmp de asemenea este aproape, dar într-o parte este deluros și mai greu se poate îngrășa cu gunoi; se poate ara cu patru boi.	Pămînturile noastre arătoare sînt amestecate, bune și rele, a patra parte a hotarului nu se poate gunoi, dar pămînturile gunoite produc grîu curat și amestecat; nu se pot ara cu doi boi, ci cu patru sau cu șase; avem două cîmpuri; acestea ne sînt deajuns.
2.	Rîturile din acest loc le folosesc libertinii, iobagul și jelerii au însă în fîneață locuri pentru hrana vitelor pe care le pot cosi anual de două ori. Un iugăr de	Rîturile ne sînt așezate pe locuri joase și dacă nu sînt ploi produc iarbă bună care se poate cosi chiar de două ori, dacă este însă vreme ploioasă, iarba este mai subțire și mai rară, iar otavă	Rîturile noastre sînt bune, dar nu se pot cosi de două ori, produc fînuri bune, 12 măji pe un iugăr de rît. Avem și fînețe, acestea nu se pot cosi de două

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

	fîneață produce patru care de fîn, în greutate de 12 măji.	nu se face atunci din cauza locului apos. Dacă este timp frumos și uscat se fac 15 măji de fîn, dacă timpul este însă ploios numai 12 măji.	ori; pe un jugar de fîneață se fac șase măji de fîn.
3.	Locul de tîrg al acestui sat este la Tîrgu Mureș, la distanță de o milă; drumul nu este nici îngust, nici rău, produsele naturale pe care le ducem acolo le putem vinde cu preț potrivit.	Cel mai apropiat loc de tîrg este la Tg. Mureș, la o depărtare de o milă și un sfert; mai departe este Reghinul, la două mile, spre amîndouă locurile drumul trece peste două dealuri.	Piața de vînzare a acestui sat este la Tîrgu Mureș, nu departe la depărtare de 3/4 milă; ce ducem acolo se poate vinde cu preț potrivit; drumul este bun și ușor.
4.	Din pricina locului mic de pășune, atît oile cît și vitele de jug duc lipsă de hrană, totuși n-am fost nevoiți încă să ne ducem vitele la pășunat în fîneață sau pe ogoare, înainte de slobozirea hotarului.	—	Pășunea pentru vite nu este de ajuns, pentru îngrășarea vitelor fiind mică, dealtfel produce iarbă bună.
5.	Adăpatul vitelor este neîndestulător în ambele cîmpuri, dacă nu se va îndigui pîrîul.	Locuri de adăpat avem din belșug.	Avem la Mureș locuri bune de adăpat vitele.
6.	Pădure fiind aici foarte puțină, sîntem nevoiți a cumpăra pe bani lemne de foc și de construcții de pe hotarul altor sate îndepărtate.	—	Lemne, nici pentru construcții, nici pentru foc, n-avem pe hotarul nostru.
7.	Aici se află numai un deal de vie în care doar iobagul are o bucată de vie, jelerii însă n-au nici una. Via este lucrată de locuitori înșiși; la alții nu obișnuiesc a lucra pe bani ca să aibă astfel vreun cîștig.	—	Vii din care cu munca manuală să putem cîștiga ceva n-avem, ci din tutun și cărăușie își fac venituri cei care nu sînt ocupați cu munca cîmpului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Întrebări	Cîmpenița	Lechincioara	Sîntioana de Mureș
8.	Întrucît pădure nu este, nu se află nici ghindă.	—	Ghindă n-are acest loc.
9.	În acest loc nu se obișnuiește a se da arendă și dijmă, din nici un fel de produse.	Nu dăm arendă la fisc, nici dijmă la domni.	Arenda fiscală nu este în obicei aici și nici datul dijmei nu se obișnuiește la ceilalți domni de pămînt, ci numai iobagii domnului conte Bethlen Farkas dau dijmă din grîu și miei.
10.	O parte a sesiilor pe care le locuiesc iobagul și jelerul, le folosesc pentru grădini de pomi și de legume.	Grădini de legume sînt, dar grădini de pomi n-avem, însă am putea avea dacă le-am sădi.	Grădini de pomi și de hamei n-avem.
11.	Din cele arătate n-avem nici un fel de venituri în această localitate.	Trestie crește destulă pe hotarul nostru, domnii de pămînt ne dau și nouă pentru a ne acoperi casele și a face foc.	Trestișuri n-are acest loc.
12.	Idem.	—	N-avem aici nici un loc de încărcare.
13.	Idem.	—	Nici în vecini nu se află nici un fel de fabrică.
14.	Idem.	—	Ape pentru plutărit nu sînt în afară de rîul Mureș.
15.	Idem.	Vii de soi bun sînt pe hotarul satelor vecine.	Vii nici în satele vecine nu sînt.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

16.	Var şi cărbuni nu se obişnuieşte a se arde aici.	—	Venituri din arderea varului şi a cărbunilor nu avem.
17.	Venituri din tîrguri şi cîrciumărit nu sînt, teren obştesc sătesc neîmpărţit nu se află.	—	În acest loc nu sînt tîrguri, nici cîrciumă şi pămînturi arătoare, fîneţe şi vii obşteşti, după care să avem venituri.
18.	Locuri de topit cînepa nu sînt, ci sîntem nevoiţi a merge pentru topit la locurile altor sate, pentru bani.	Locuri de topit cînepa nu sînt pe hotarul nostru, ci obişnuim a o duce pe hotarul satului Şamsud (Şincai).	Locuri de topit cînepa sînt.
19.	Mori pe acest hotar nu se află, ci sînt la Tîrgu Mureş, la depărtare de o milă, sau trebuie să mergem la rîul Niraj, care se află la două mile.	Mori avem chiar aici în sat, care merg întotdeauna.	Mori avem aici pe hotar.
Pagube 1.	La această întrebare am răspuns la „venituri".	Despre pămînturile noastre arătoare care părţi sînt mai bune şi care părţi sînt mai rele, am spus mai sus.	La întrebarea întîia am răspuns.
2.	Idem.	Neajunsul fîneţei noastre este că pîrîul care curge la vale uneori se revarsă şi o înămoleşte.	La întrebarea a doua am răspuns.
3.	În locul de tîrg arătat la „venituri", trebuie să plătim vamă la trecerea Mureşului.	Locul nostru de tîrg după cum am spus mai sus este la Tîrgu Mureş, dar trebuie să plătim vamă atît la trecerea podului de peste Mureş, cît şi în piaţă.	Piaţa de tîrg a acestui loc este la Tîrgu Mureş, unde plătim vamă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Întrebări	Cîmpenița	Lechincioara	Sîntioana de Mureș
4.	La această întrebare am răspuns la „venituri".	Pășune de vite ar fi suficientă pentru boi și viței, dacă am putea-o apăra de vecini; vacile pasc pe ogoare.	Am răspuns.
5.	Idem.	N-avem lemne pe hotarul nostru nici pentru construcții, nici pentru foc, pentru construcții primim de la domnii noștri de pămînt, lemne de foc precum și nuielele pentru garduri le cumpărăm însă din altă parte, uneori de la distanțe mari.	Am răspuns.
6.	Idem.	Prilej de cîștigat bani n-avem aici aproape, ci numai dacă mergem la oraș.	—
7.	Idem.	—	—
V.	Cîte pămînturi arătoare și fînețe stăpînește un iobag și un jeler care are o sesie întreagă, vor fi arătate cînd iobagul și jelerii vor fi întrebați pe rînd.	Ce și cît este o sesie întreagă și un iugăr de pămînt arător în satul nostru nu putem ști, că acestea sînt mai mari sau mai mici, după cum le vom spune îndată, dar avînd cu toții pămînturile măsurate se poate ști și de acolo de cîte mierțe sînt. Atît pămînturile arătoare cît și fînețele sînt statornice, adică nu sînt supuse împărțirii anuale.	Întrucît sesiile și aparteneńțele lor nu sînt la fel, nu știm o gazdă cu sesie întreagă cît pămînt arător și fînețță are, ci fiecare își va spune la conscripție ce are; rîturile nu se pot cosi de două ori.
VI.	La această întrebare am răspuns deja la punctul trei a întrebărilor puse.	Cît am lucrat pînă acum pe săptămînă, fie cu munca manuală, fie cu vitele de jug, am spus	Slujbele iobagilor și ale jelerilor sînt după cum urmează: iobagii domnului conte Bethlen

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

		mai sus, zilele lucrate cu plugul nu le putem ști întocmai. Mersul și întorsul de la slujbe ni s-au socotit totdeauna în numărul zilelor de lucru.	Farkas și al domnului Ioan Dumitru Bigye lucră trei zile pe săptămînă cu munca manuală sau două vite de jug. Jelerii avînd învoială, slujesc de la ziua Sf. Gheorghe pînă la Sf. Mihai două zile pe săptămînă, jumătate cu munca manuală și jumătate cu vitele, iar de la ziua Sf. Mihai pînă la ziua Sf. Gheorghe, cîte o zi. Iobagii domnului Alexandru Biró lucră trei zile pe săptămînă. Iobagul doamnei Rhedei Sigmond face slujbă trei zile pe săptămînă, iar jelerul cinci săptămîni pe an, cu munca manuală și cu vitele de jug. Jelerii celorlalți domni de pămînt slujesc o zi pe săptămînă cu munca manuală sau cu vitele de jug, dusul și întorsul socotindu-se în numărul zilelor de muncă.
VII.	În acest loc plata nonei n-a fost și nu este în obicei, iar alte daturi către domnii de pămînt, în natură, bani sau altfel, iabagul și jelerul nu dau.	Aici în satul nostru, nici nonă, nici dijmă n-am dat din nici un produs, ci anual fiecare cap de familie a dat domnilor de pămînt cîte 4 mierțe de ovăz, 10 pui și treizeci de ouă.	Darea nonei nu este în uz în acest loc, alte daturi de asemenea nu sînt.
VIII.	Se află aici două sesii pustii aparținătoare soției lui Gyéresi Ștefan, dar nu se știe din ce motiv s-au făcut pustii și nici cine folosește apartenențele lor (dacă au avut).	Sesii pustii nu se află nici una în acest loc.	Sesii pustii ale căror apartenență să le fi ocupat domnii de pămînt, nu sînt în acest sat.
IX.	În acest sat nu se află decît un iobag moștenit, care de cînd îl știm îndeplinește slujbe iobăgești.	Locuitorii acestui sat nu recunosc că ar fi iobagi moșteniți, dar după declarațiile lor, de treizecișidoi de ani slujesc ca iobagi;	Locuitorii de aici sînt iobagi și jeleri.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Întrebări	Cîmpenița	Lechincioara	Sîntioana de Mureș
		vătaful domnului de pămînt (a contelui Kömény Farkas — n.n.), ar putea să dovedească că sînt iobagi cumpărați cu bani (împreună cu satul — n.n.), dar întrucît prin milostivul decret regesc care s-a publicat, ei au fost eliberați, nu-i nevoie de această dovadă.	
Jurați:	Kis Francisc, Szegedi Ștefan, Abraham Ștefan, Böjti Mihail, Kiss Ștefan, Szombat Petru, Gálfi Ștefan, Gidofalvi Daniel, Szegedi Gheorghe.	Ștefan Teodor, Barna Teodor, Barna Lazar, Ștefan Ioan, Ursu Iója, Ștefan Chirilă.	Kiss Ioan, Mihály Iosif, Szegedi Martin, Mészáros Iacob, Rad Simion, Rusu Daniel, Andoria Gligore, Bucur Andrei, Szőcs Ioan.

Întrebări	Bozed	Pănet
I.	Acest loc n-are urbariu și nici n-a avut.	Nu știm și nici n-am auzit să fie aici între noi urbariu, dacă nu cumva se află la domnul grof, stăpînul nostru.
II.	Nici slujbele noastre iobăgești, nici cele jelerești nu le împlinim în temeiul unor învoieli, ci în afară de trei, toți sînt jeleri, slujim după cum ne putem înțelege anual cu domnul nostru de pămînt, care obicei așa a fost de la început.	Contracte de asemenea n-am avut și n-avem, nici iobagii nici jelerii, cu domnii noștri de pămînt.
III.	Fiind mulți domni de pămînt în acest loc, sînt felurite și obligațiile noastre față de ei, de aceea le înșirăm aici în chipul următor:	Aici în locul acesta, iobagii slujesc domnilor de pămînt fiecare cîte trei zile pe săptămînă, jelerii însă care stăpînesc o sesie întreagă, două zile, iar

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

anual pentru casă, care n-are apartenenţe, doi florini vonaşi.

Noi, doi jeleri a văduvei domnului Gálfalvi Grigore, slujim pe an fiecare cîte şase săptămîni, unul toate cele şase săptămîni cu munca manuală, celălalt cu patru boi, în afară de aceasta soţiile noastre trebuie să toarcă cîte un fuior pe an.

Noi, doi jeleri a văduvei lui Szombatfalvi Gheorghe plătim fiecare taxă de cîte cinci florini vonaşi.

Eu, jelerul lui Székely Gheorghe, slujesc anual patru săptămîni cu munca manuală şi două zile cu vitele de jug.

Noi, doi jeleri ai domnului Vásárhelyi Iosif plătim anual, unul şase, iar celălalt cinci florini vonaşi şi pe deasupra mai lucrăm fiecare cîte cinci zile cu braţele.

Eu, iobagul văduvei lui Székely Sigismund nu slujesc un număr anumit de zile, ci în cîte o săptămînă una, în alta două sau chiar şi trei zile, dar alteori trei săptămîni de-a rîndul nu lucrez nimic.

Eu, jelerul văduvei lui Pálfi Pavel slujesc anual patru săptămîni cu munca manuală şi două zile cu două vite de jug.

Eu, jelerul domnului Bereczki Ioan plătesc anual taxă de 7 florini ungureşti.

Noi, doi iobagi ai domnului Farkas Koncz nu slujim zile hotărîte (stabilite — n.n.), ci domnul nostru de pămînt ne ţine, mai ales cu vitele cînd este timp frumos, cît vrea el, din care pricină chiar în anul trecut n-am putut ara pentru noi mai mult de o zi (pe săptămînă — n.n.).

Noi, doi jeleri ai lui Cséts Francisc şi Andraş, unul plăteşte pe an taxă de doi florini vonaşi, celălalt lucră cu braţele pe an patru săptămîni.

Eu, jelerul lui Zolnai Iosif, slujesc anual patru săptămîni cu munca manuală, iar două zile cu patru vite de jug.

Eu, jelerul lui Nyerges Ioan, plătesc anual taxă de trei florini vonaşi şi lucrez o săptămînă cu braţele.

mînă pe an, conform învoielii.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Intrebări	Bozed	Pânet
III.	Eu, jelerul lui Szekeres Alexandru, slujesc anual patru săptămîni fără două zile, muncă manuală. Eu, jelerul domnului Dési Gavril plătesc anual taxă de doi florini vonaşi, altceva nu dau nimic. Eu, jelerul lui Popa Ilisie, slujesc anual şase zile cu muncă manuală. Eu, jelerul lui Barna Teodor, fac anual slujbă de zece zile cu munca manuală.	
IV. Venituri 1.	Pămînturile noastre arătoare sînt în cea mai mare parte, de mijloc, roditoare sînt puţine între ele, o parte sînt slabe şi sterpe. Semănăm mai mult grîu curat şi amestecat (cu orz — n.n.), secara nu prea se face; cu două sau trei vite de jug nu putem ara, ci cu patru vite bune sau cu şase. Hotarul nostru este împărţit în două cîmpuri (sole — n.n.).	În ce priveşte veniturile, hotarul dinspre miază noapte este în cea mai mare parte sterp şi umed, format din două cîmpuri, pe care dacă le gunoim, produc grîu amestecat şi foarte rar grîu curat; îl arăm uneori cu patru boi, dar mai ales cu şase boi.
2.	Fîneţele noastre sînt aşezate în cea mai mare parte pe locuri ridicate, locuri de şes n-avem multe. Fînul produs pe ambele locuri ne este destul pentru îngrăşarea vitelor. Fînaţele ne sînt ferite de inundaţii, totuşi un iugăr nu produce mai mult de 12 măji de fîn. Fînaţele de pe locurile mai joase le putem cosi de două ori, dacă nu sînt păscute de vite, dar deoarece le pasc vitele, nu putem să le cosim numai o dată.	Fîneţele pe care le avem sînt mici, dar destul de bune, din cauza inundaţiei însă de multe ori avem pagube, fînul produs este de calitate mijlocie, de pe un iugăr scoatem cam 12 măji de fîn.
3.	Locuri de tîrg avem două, unul la Tîrgu Mureş la depărtare de 1¼ mile, cu drum potrivit pe vreme frumoasă, iar altul în Reghin, la 2 mile.	La o jumătate de milă de noi este oraşul Tîrgu Mureş, care are un drum bun, unde uşor putem vinde cu preţ potrivit produsele pe care le avem.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

4.	Pășunea mică pe care o avem este destul de bună, dar nici înainte nici după căratul fînului nu este destul de mare pentru vitele noastre, dacă ar fi mai mare s-ar putea îngrășa acolo vitele.	Pășunea puțină pe care o avem este foarte folositoare, dar nu ne este deajuns pentru că nu corespunde cu întinderea hotarului nostru și deoarece prea mult s-a înmulțit populația în satul nostru, mai ales libertinii, încît pe o sesie locuiesc cinci, șase, ba chiar șapte capi de familie, cărora înmulțindu-li-se și vitele, și prin urmare din cauza numărului mare de vite, strîmtorîndu-se și hotarul nostru, trebuie să mînăm vitele la păscut și pe hotarul altor sate; vite pe hotarul nostru nu putem îngrășa deloc.
5.	Adăpători avem prea puține, iar pe timp de secetă n-avem aproape deloc. Mai înainte pîrîul care trece prin sat a fost zăgăzuit și de acolo s-au adăpat vitele noastre, dar apa a rupt zăgazul și între timp prin împărțirea pămîntului obștesc s-a împărțit și locul unde se află lacul; acum neîngăduindu-se în acel loc zăgăzuirea, vitele noastre adesea suferă de sete. Nici izvoare n-avem așa de mari ca să putem face troci.	Locuri de adăpat vitele avem destule, cu toate că nefiind apă curgătoare pe hotarul nostru, noi înșine a trebuit să ne îngrijim de adăpători.
6.	—	Lemne pentru construcții nu avem, ci trebuie să le cumpărăm cu bani cînd avem nevoie, însă în afară de doi sau trei jeleri curialiști ai domnului conte Bethlen, ceilalți iobagi au totuși sorți de pădure care li se cuvin după sesiile lor. Cel care nu le-a prădat sau nu le pradă nu prea cumpără pe bani lemne de foc, loturile de pădure ale altora, încă de mult au fost distruse și arate. Jelerii soției lui Gálfalvi Grigore și iobagii lui Gálfalvi Alexandru cumpără cu bani lemnele de foc, dar lemnele necesare pentru construții le dau domnul și doamna lor de pămînt.
7.	—	Iobagii și jelerii din satul nostru n-au vii și nici străinii aici nu posedă vii, în afară de domnii noștri de pămînt, prin urmare n-avem venituri din lucratul viilor.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Întrebări	Bozed	Pănet
8.	—	După cum am spus mai sus, n-avem lemne pentru construcţii aşadar, n-avem nici păduri de ghin-
9.	Arenda fiscală sau dijma nu este în obicei.	Arendă sau dijmă pentru fiscul regesc nu s-a dat pînă acum, dar domnul conte Bethlen Farkas ia dijma din grîu şi miei în fiecare an de la iobagii şi jelerii săi, dar fără silă, această dijmă s-a început a se lua numai cam de 25 ani, de cînd fostul conte Bethlen Ladislau a luat în stăpînire moşia.
10.	—	Unii dintre noi au grădini de pomi şi grădini folositoare de legume, dar grădini de hamei şi de flori nu sînt, alţii n-au însă de nici un fel.
11.	—	Trestie nu creşte de loc pe hotarul nostru.
12.	—	Venituri din cărăuşie sau din comerţul cu sare nu există în această localitate.
13.	—	Venituri de la fabrică nu sînt, nici la noi nici la vecini.
14.	—	Îndeletnicirea plutăritului nu se obişnuieşte la noi, ci numai la locuitorii din satele vecine, totuşi şi noi am putea cîştiga bani pe rîul Mureş care curge prin apropiere, dacă ne-am hotărî la aceasta.
15.	Dealuri cu vii sînt destul de mari în cele trei sate învecinate.	Vii în satele vecine se află la depărtare de o jumătate de milă, în Tîrgu Mureş, unde avem prilej de a cîştiga bani, dacă altă muncă nu ne împiedică de la aceasta.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

16.	Alte foloase nu avem, nici din cele cuprinse în punctele întrebării nici în afara lor.	Venituri din arderea cărbunilor și a varului nu avem.
17.	—	Alte venituri obștești în satul nostru nu sînt, dar avem un rît mic pe care uneori satul obișnuia a-l da (în arendă — n.n.), cînd cu 17 florini, cînd cu 18 florini, dar de acest venit s-au bucurat numai secuii libertini, iobagii și jelerii n-au nici o parte de acolo, întrucît mai de mult, de peste o sută de ani, li s-a dat prin contract de către domnul de pămînt Maeskasi-Bethlen partea care li se cuvenea din toate terenurile comune și ambele părți s-au legat sub pedeapsa de o sută de galbeni că nu vor mai cere nici odată nimic din veniturile și terenurile comune; dar obișnuit ne cîștigăm venituri din cultura tutunului.
18.	—	Locuri de topit cînepa n-avem pe hotarul nostru, ci trebuie să mergem cu cînepa pe hotarul altor sate.
19.	—	Mori în locul nostru nu sînt de fapt, dar sînt mori destule în jurul nostru, nu departe de aici, la depărtare de o jumătate de milă sau de o milă.
Pagube 1.	O parte a pămînturilor arătoare după cum s-a spus și mai sus sînt neroditoare și sterpe din pricina că sînt așezate pe locuri înalte și dosnice, unde ori nu se poate căra gunoi, ori dacă l-am căra, ploile care se revarsă de pe dealuri îl duce la vale; dacă aceste locuri s-ar putea îmbunătăți, ne-ar fi deajuns pămînturile noastre arătoare.	Despre hotarul nostru după cum am spus și mai sus, în răspunsurile noastre nr. 1 de la venituri, o spunem și acum că cea mai mare parte a hotarului nostru este sterp și apos, iar o parte mare însă este așa de deluros, încît nu se poate duce acolo gunoi, dar și dacă s-ar putea căra, o ploaie vijelioasă îl mînă la vale cu pămînt cu tot, așadar abia avem după el atîta folos ca să putem plăti contribuțiile măiestății sale. Inundațiile produc de asemenea multă pagubă hotarului nostru din pricina multor ape care curg de pe dealuri.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Întrebări	Bozed	Pănet
2.	O parte a fîneţelor noastre aşezate pe locuri mai joase pe care noi le numim rituri, sînt nămolite din cînd în cînd de pîriul care curge la vale şi de apa şi nămolul care se revarsă de pe dealuri pe timpul ploilor vijelioase.	Rituri de cosit avem, dar nu ne sînt deajuns, ci trebuie să mergem pe cîmpie la o milă şi chiar mai mult, pentru a face fîn; ori îl facem în parte, ori îl cumpărăm pe bani, ni-l procurăm cum putem şi cum îl găsim, pe care apoi peste dealuri mari îl aducem la casele noastre.
3.	Locuri de tîrg după cum am spus mai sus, sînt la Tîrgu Mureş şi Reghin, acesta însă are neajunsul că este cam departe şi are drumuri rele; în ce priveşte cel dîntîi însă, atît la podul pe care trebuie să-l trecem peste Mureş, cît şi în oraş aşa de tare ne vămuiesc încît sîntem nevoiţi să mergem mai bine la Reghin decît la Tîrgu Mureş.	După cum am spus şi mai sus, locul nostru de tîrg este le o jumătate de milă, în Tîrgu Mureş, pînă unde avem drum potrivit, dar la rîul Mureş plătim vamă, un creiţar de o vită şi un dinar de un om, în afară de aceasta plătim vamă de tîrg doi creiţari de fiecare căruţă, un creiţar de un călăreţ şi trei creiţari pentru o majă de tutun.
4.	În ce priveşte păşunea de vite n-avem altă lipsă decît că este prea mică şi nepotrivită, iar într-o parte a acesteia, drumul de ieşire din sate este aşa de îngust, încît dacă nu se va deschide un drum pe locul gol de sub pădurea revenită după împărţirea pămîntului obştesc la numeroşi domni de pămînt, nu vom putea duce vitele afară din sat decît legîndu-le laolaltă cîte două, în felul acesta însă n-am putea găsi păstor, şi chiar dacă l-am găsi şi le-ar scoate afară, înapoi iarăşi nu le vom putea aduce dacă nu le vom lega tot aşa. De aceea, dacă pe locul gol de la marginea pădurii nu se va îngădui deschiderea unui drum de ieşire, păşunea noastră va avea mari pagube.	Întinderea mică a păşunii noastre am arătat-o mai sus, nici acum nu putem spune decît că din cauza înmulţirii secuilor libertini, a vitelor şi oilor lor, noi trebuie să ducem la păşune vitele noastre pe hotarul altor sate, dar oile noastre, chiar dacă nu aşa bine, dar tot pasc aici.
5.	Lemne n-avem nici pentru foc nici pentru construcţii, pădurile puţine care sînt pe hotarul nostru le stăpînesc cu mare pază domnii noştri de pămînt; nici în vecini nu găsim lemne fiindcă s-au isprăvit.	Lemne de foc după cum am spus şi mai sus avem dar nu multe, unii dintre noi care şi-au îngrijit mai bine loturile lor sesionale de pădure, alţii însă le cumpărăm pe bani întrucît unele loturi de pădure s-au nimicit de mult, fiind prefăcute în

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

		locuri arătoare. Nevoia însă ne-a silit și a devenit obicei, ca după ce cu paiele de grîu și cu strujenii de cucuruz am hrănit vitele, cu ce rămîne și în lipsa acestora cu tulpinele de tutun coacem pîinea.
6.	N-avem nici o putință de a cîștiga bani prin vreo altă muncă cu brațele.	Aici în sat, n-avem alt mijloc de a cîștiga bani, ci numai cu tutunul sau dacă vindem vreo vită.
7.	Moară nu se află mai aproape de o milă, pînă acolo drumul este anevoios. Moara de la Lechincioara este mai aproape, dar ca și celelalte mori așezate lîngă baltă, de cele mai multe ori nu merge și chiar cînd merge este ocupată de alte sate.	Mori în jurul nostru avem din belșug, după cum am spus și mai sus.
V.	Deoarece acest loc este stăpînît de mulți domni de pămînt nu știm cît de mare este o sesie întreagă și un iugăr de pămînt arător, ci atît locurile de casă, cît și ogoarele și pășunile sînt mai mari sau mai mici, iar unii au mai mult, alții mai puțin; este măsurat pentru fiecare cît are, iar în măsurători este arătat de cîte mierțe sînt. Pămînturile noastre arătoare sînt în cea mai mare parte de mijloc, iar despre celelalte locuri putem spune că unele sînt bune, altele sînt slabe. Fînețele noastre fiind așezate pe locuri mai ridicate nu le putem cosi de două ori. O parte a rîturilor noastre cînd revărsarea apelor nu le înămolește și dacă vitele nu le pasc se pot cosi și de două ori. Atît pămînturile noastre arătoare, cît și fînețele sînt statornice, nu sînt supuse împărțirii anuale prin tragere la sorți. Un iugăr nu produce mai mult de 12 măji de fîn.	Unii capi de familie cu sesie întreagă, au mai mult, alții mai puțin pămînt arător, unii au șase sau opt, iar alții zece și chiar șasesprezece iugăre de pămînt arător, fînațe au însă cîte 2—3 iugăre care se pot cosi odată, afară de un loc mic de lîngă sat, unde din cînd în cînd crește otavă, întrucît de obicei este și loc de pășune pentru vite.
VI.	Mai sus la întrebarea a treia am înșirat ce și cît slujește fiecare dintre noi cu munca manaulă sau cu vitele de jug. La muncă nimeni dintre noi n-a mers prea departe, cei mai mulți făcînd slujbele sau în locul acesta sau în satul mai apropiat, dar totdeauna ni s-a socotit dusul și întorsul în rîndul slujbelor.	Ceea ce am spus destul de limpede în răspunsul de la întrebarea a treia de mai sus o spunem și acuma, mai adăugînd că sînt între noi la curtea lui Bethlen doi iobagi moșteniți, care după cum o cere timpul și nevoia însoțindu-se și cu alții, slujesc cu boii trei zile pe săptămînă, iar alți doi oameni ai măriei sale, un iobag și un jeler care sînt arătați

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Intrebări	Bozed	Pănet
VI.		în conscripţie cu numele şi anume iobagul la poziţia 14, iar jelerul la poziţia 2, aceştia de asemenea slujesc cu cîte patru boi şi cu doi oameni lîngă ei, iobagul trei zile, iar jelerul conform învoielii, două zile. Domnul Gálfalvi Alexandru are de asemenea între noi un iobag, acesta slujeşte cu patru boi, două zile, mulţămindu-se cu atîta domnul său de pămînt. Drumurile la slujbă oriunde sîntem trimişi de domnii noştri atît la dus, cît şi la întors ne sînt socotite în numărul zilelor de muncă, cu excepţia că iarna cînd sîntem trimişi după fîn la Neagra Mădăraşului, trebuie să pornim la miezul nopţii şi ne întoarcem tot la miezul nopţii, totuşi ni se socoteşte numai într-o zi de muncă.
VII.	În acest loc nici unul dintre noi n-a dat domnului său de pămînt nici dijmă, nici nonă din nici un fel de bucate, întrucît această localitate a fost pînă acum scăunală; nici alte daturi sau daruri, în natură sau în bani, n-am dat niciodată domnilor noştri de pămînt şi nici n-am auzit să fi fost în obicei în acest cerc al comitatului.	Pînă acum n-am dat nonă domnilor noştri de pămînt din nici un produs şi nu ştim dacă în vreo altă localitate din acest comitat este acest obicei. Dar noi, iobagii domnilor Bethlen dăm în fiecare an la crăciun cîte o găină şi 10 ouă, fiecare cap de familie, iar primăvara cîte doi pui, iobagii celorlalţi domni de pămînt nu sînt supuşi însă la asemenea daturi.
VIII.	În acest loc sînt 17 sesii pustii, unele sînt pustii de 10 ani, sau de 20 de ani, altele de şasezeci de ani sau din timpuri vechi. Locul acesta fiind aşezat pe drumul ţării, a fost nimicit mai înainte de foc pe timpul revoluţiei (răscoala lui Horia — n.n.), iar partea care a rămas a sărăcit foarte tare din cauza multelor sarcini şi încetul cu încetul s-au putiit, astfel unele case dărîmîndu-se din cauza vechimii lor, după aceea nimeni nu s-a mai mutat în ele. Apartenenţele dinafara satului le stăpînesc, o parte domnii de pămînt, iar o altă parte le stăpînim noi; despre altele însă n-am auzit să fi avut apartenenţe.	Curtea contelui Bethlen are o sesie pustie în care a locuit un iobag a lui cu numele Kozma Gheorghe, iar după moartea lui a locuit fiul său Kozma zis Florea Vonu, căruia inundaţia stricîndu-i casa a fost mutat de către domnul său de pămînt pe o altă sesie fără apartenenţe, dar el foloseşte şi sesia pustie părăsită cu apartenenţele ei, prin urmare plăteşte şi contribuţia, căci numai sesia a rămas pustie. Mai are măria sa o altă sesie pustie în care a locuit pînă a trăit iobagul cu numele Dan Teodor, care murind de doi ani, văduva lui a folosit-o pînă în anul trecut, dar în toamna trecută a părăsit-o şi s-a dus în satul ei de naştere, la Sîngeru de Pădure din comitatul Turda, din

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

		motivul că nu este în stare a plăti în fiecare an o sumă așa de mare în contribuție măiestății sale. Apartenențele acelei sesii au rămas în cea mai mare parte nelucrate și așa sînt și acum; domnii au dat însă o parte din ele dar numai pe un an la doi jeleri care n-aveau apartanențe și anume lui Mureșan Ioan și Stan Toma.
IX.	Locuitorii acestui sat în afară de cîțiva libertini unguri și români, toți sînt jeleri de liberă strămutare; sînt numai trei iobagi, unul este iobagul moștenit al văduvei lui Székely Sigmund, iar doi frați și anume Rus Ilie și Rus Moise slujesc ca iobagi la domnul Kontz Farkas. Ei spun însă că pe nedrept sînt supuși jugului iobăgesc la domnul de pămînt arătat mai sus, care fără temei i-a înlobăgit înainte cu șase ani; ne arată și o scrisoare de garanție din care reese că tatăl lor era liber. Iobagii au înștiințat pe domnul Kontz Farkas despre venirea lor aici, de asemenea și comisarii conscriptori i-au scris să vină cu documentele și să-și legitimeze dreptul asupra lor, dar n-a venit, motivînd că documentele ar fi la Tîrgu Mureș, cu toate că după prima avertizare le-ar fi putut aduce. De aceea, documentul adus de iobagi a fost alăturat aici în copie, împreună cu scrisoarea noastră către domnul Kontz Farkas și cu răspunsul lui de pe dosul ei, noi neputînd merge acum mai departe din motivul neprezentării domnului Kontz. Cuprinsul scrisorii de garanție și chitanța scrisă pe dos prezentată de cei doi iobagi este următoarea: Copie. Noi subsemnații dăm de știre prin această scrisoare tuturor cărora li se cuvine că la 20 aprilie al anului 1739, pentru un iobag cu numele Rus Chira al domnului Legeni Nemai Martin cumpărat cu bani pentru 50 florini maghiari, de la urmașii răposatului domn Soovárosi Pop Teodor, domiciliat în Petea, au fost chizeși (garanți — n.n.), în fața noastră pînă la suma de 50 de florini ungurești, persoanele scrise mai jos, că îl va sluji ca iobag pînă cînd va depune cei 50 de florini ungurești, după ce îi va depune însă va putea merge	Între noi sînt mulți jeleri de liberă mutare, dar sînt și iobagi ai căror înaintași din moși-strămoși au fost supuși jugului iobăgesc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Întrebări	Bozed	Pănet
IX.	oriunde, dacă însă ar fugi fără să plătească, chizeşii după ce vor fi avertizaţi, în timp de 15 zile să fie obligaţi a-l readuce, în caz contrar numitul domn Martin Némai pe baza acestei scrisori să poată încasa de la chizeşi prin oricare executor legal, cei 50 de florini, împreună cu restituirea cheltuielilor şi a oboselii, înlăturînd orice mijloace juridice. Primul chizeşi Cozma Vasile iobagul soţiei lui Baroti Ioan născută Tynkodi Clara. Al II-lea chizeşi Rus Gheorghe, jelerul numitului domn Némai Martin, toţi domiciliaţi în Petea, comitatul Cluj, care dînd mîna în faţa noastră s-au legat conform îndatoririlor de mai sus, neomiţînd nici cazul că dacă între timp Rus Chira ar muri vitele care i-ar rămîne să fie cuprinse în sumă. Ceea ce am scris pe credinţa noastră şi am întărit cu subscrierile şi peceţile noastre. Dat în anul şi ziua de mai sus în satul Petea, la casa susnumitului domn Némai Martin. (ss) Ştefan Iánosi nobil de Palatka şi (ss) Sigismund 2. Karásmai nobil de Zilah Recunosc prin aceasta că am primit aceşti 50 de florini, prin urmare dacă nu vrea să locuiască ca jeler, din partea mea poate pleca liber, iar pe chizeş îi dezleg. Petea la 13 mai 1742 (ss) Nemai Martin În faţa noastră L.S. (ss) Csegezi Szász János, osesor jurat al comitatului Cluj şi L.S. (ss) Sigismund Karasmai nobil Srisoarea trimisă lui Farkas Kontz şi răspunsul primit sînt acestea: Stimate domnule Kontz Farkas Întocmind conscripţia urbarială aici la Bozed, cei doi iobagi ai dv. au prezentat un contract că ei	

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

	n-ar fi iobagi, pe care conform instrucţiunii îl şi scriem în urbariu, de ceea şi dv. aduceţi documentele privitoare la iobăgia lor spre a le putea anexa şi acelea, pentru a nu suferi pagubă din cauză că nu le veţi aduce. Ai dv. sevitori obligaţi conscriptorii urbariali. Bozed, la 1 septembrie 1785 Stimaţi domni conscriptori, Eu sosind chiar acum acasă de la o moşie de sub munte, şi toate documentele mele fiind la Tîrgu Mureş, nu pot merge mîine la Bozed cu documentele. Referitor la iobagii mei, eu aşa ştiu că nici din partea înaintaşilor mei, nici a mea nu s-au răscumpărat, iar eu am o scrisoare veche despre iobăgia lor şi anume o scrisoare de garanţie, pe care voi fi gata a o aduce oricînd, privitoare la iobăgia lor moştenită numai să pot merge (la Tîrgu Mureş — n.n.), pînă atunci însă vă rog a copia această scrisoare. Al dv. respectos servitor (ss) Kontz 1 septembrie 1785	
Juraţi:	Derzi Gheorghe, Barna Vasile, Man Gheorghe, Rusu Moise, Fagarasi Ioan, Toma Sandu, Gligor Nicolae, Nyerges Ioan, Dogar Ioan, Craina Ioan, Barna Toader.	Borbély Petru, Sárkány Ioan, Barta Lörincz, Zöld Petru, Felső Nagy Ioan, Ianosi Gheorghe, Daroczi Gaspar, Dan Petru, Pantea Niţu, Duca Zaharia, Oltean Toma, Mureşan Ioan.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

DIE MAROSCHER URBARIALCONSCRIPTIONEN VOM JAHRE 1785 (II)

(Zusammenfassung)

Der gute Empfand von welcher sich die Veröffentlichung des ersten Teiles der Maroscher Urbarialconscriptionen genoss, und zwar der 12 Dörfer, hat uns veranlasst ihre Veröffentlichung fortzuzetzen. Die Urbarialconscriptionen aus diesem Band umfassen 17 Dörfer ebenfalls von der rechten Seite des Marosch, erschöpfend durch diese die Veröffentlichung die Urbarialconscriptionen aus dieser Gegend der gewesenen Marosch Stuhles.

Der Charakter der wahrer sozialen Untersuchung Über die Lage der unterjochten Bauern aus jener Zeitabschnitt, weldher aus allen Urbarialconscriptionen hervorkommt, jede davon etwas neues hervorbringend, macht dass diese gattung der geschichtlichen Materiale sehr nützlich für die Geschichtsforscher unseres Vaterlandes sein werden.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ORGANIZAREA SESIEI IOBĂGEŞTI PE TERITORIUL ACTUALULUI JUDEŢ MUREŞ ÎN PERIOADA 1785—1820

LIVIU BOTEZAN

În perioada 1785—1820, localităţile care alcătuiesc actualul judeţ Mureş făceau parte din mai multe unităţi administrativ-teritoriale. Astfel, cele din perimetrul format de comunele Cheţani, Luduş, Bogata, Dăteşeni, Lechinţa, Iclănzel, Papiu Ilarian, Grebenişu de Cîmpie, Pogăceaua, Rîciu, Băla, Voievodeni, Gorneşti, Chiheru de Jos, Ibăneşti, Hodac, Stînceni, Răstoliţa, Vătava, Batoş, Lunca, Cozma, Crăieşti, Sînpetru de Cîmpie, Sărmaşu, Miheşu de Cîmpie, Valea Largă, Zau de Cîmpie, Tăureni şi Sînger aparţineau comitatului Turda. Cele de pe Valea Nirajului, cuprinse în cercul constituit de satele Veţca, Fîntînele, Sîngeorgiu de Pădure, Ghindari, Sovata, Eremitu, Hodoşa, Ernei, Glodeni, Ceuaşu de Cîmpie, Şincai, Band, Pănet, Cristeşti, Ungheni, Gheorghe Doja şi Acăţari, alcătuiau scaunul Mureş. Comunele Albeşti, Criş, Stejăreni, Şapartoc, Vulcan, Mihai Viteazu, Feleg, Mureni şi Vînători erau plasate în comitatul Alba de Sus, care se compunea din insule şi enclave răspîndite printre scaunele secuieşti şi săseşti. Satele Apold, Archita, Daia, Cloaşter, Rora, Şaeş, Aurel Vlaicu, Daneş şi Saschiz depindeau de scaunul săsesc Sighişoara, împreună cu oraşul cu acelaşi nume.

La rîndul lor, localităţile Nadeş, Bălăuşeri, Viişoara, Zagăr, Coroi Sînmărtin, Suplac, Bahnea, Mica, Băgaciu, Găneşti, Adămuş, Dîmbău, Şoimuş, oraşul Tîrnăveni, Cucerdea, Bobohalma, Şăulia, Sălcud, Bord, Lăţcud, Teremia, Cerghid, Chinciş, Deag, Iernut, Cipău, Ogra, Chirileu, Sînpaul şi Vidrasău etc., erau părţi constitutive ale comitatului Tîrnava. În sfîrşit, cîteva sate aflate în colţul sud-vestic al judeţului, pe malul stîng al Mureşului, în apropiere de Luduş, erau înglobate în plasa Ocna Mureş din comitatul Alba de Jos. Printre ele pot fi menţionate: Cuci, Orosia, Sîniacob, Petrilaca, Aţintiş, Iştihaza, Bichiş, Ozd, Nandra, Gheja, Cecălaca, Botez şi Gîmbuţ[1].

---

[1] L. I. Marienburg, *Geographie des Grossfürtenthums Siebenbürgen Chorographie und Topographie von Siebenbürgen*, vol. II, Sibiu, 1813, pp. 10—19, 52—95, 195—202 şi 256—266.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În localităţile care aparţineau scaunelor Sighişoara şi Mureş predominau oamenii liberi. În scaunul Mureş existau şi ţărani dependenţi, dar ei nu depăşeau 30—40% din totalul populaţiei. În schimb, în satele care făceau parte din comitatele Turda, Tîrnava, Alba de Jos şi Alba de Sus, covîrşitoarea majoritate a locuitorilor o formau iobagii şi jelerii. Aceştia erau aproape numai români.

Ţăranii dependenţi îşi aveau gospodăriile pe sesiile iobăgeşti. Ei nu dispuneau însă de dreptul de proprietate asupra sesiilor, ci numai de cel de posesiune. Dreptul de posesiune era perpetuu şi relativ stabil, în sensul că, de regulă, sesiile nu se schimbau, atîta timp cît se îndeplineau obligaţiile ce decurgeau din folosirea lor. În acest sens, reprezentanţii iobagilor din Drojdie au relevat, în iulie 1820, cu prilejul conscripţiei czirákyene: „Sesiile noastre iobăgeşti rămîn continuu în folosinţa noastră, nu se împart şi nu se schimbă în fiecare an"[2]. Declaraţii asemănătoare au făcut şi ţăranii dependenţi din alte sate ale scaunului Mureş.

Peste dreptul de posesiune al ţăranilor dependenţi continua să se suprapună cel de proprietate al nobililor. Această suprapunere explică de ce iobagii şi jelerii le spuneau stăpînilor feudali domni de pămînt. Cu ocazia conscripţiei czirákyene, ţăranii dependenţi din toate satele actualului judeţ Mureş au mărturisit că nu aveau dreptul de a-şi vinde sesiile, ci numai de a le zălogi, dacă obţineau aprobarea curţilor nobiliare. Cei din comuna Vînători, de exemplu, au precizat în iunie 1820: „vînzarea şi cumpărarea loturilor nu au fost nicicînd în uz şi nu sînt nici acum permise"[3]. Într-un mod asemănător s-au exprimat în iulie 1820 şi sătenii din Petea: „Căşile (în înţelesul de intravilane n.n.) şi moşiile noastre (în sensul de extravilane n.n.) să le vindem nu avem slobozenie de la domnii noştrii; pe acesta lucru numai domnii au slobozenie şi putere"[4].

Declaraţiile de acest gen specifice tuturor satelor ilustrează că ţăranii dependenţi recunoşteau dreptul exclusiv de proprietate al stăpînilor feudali asupra moşiilor, care înglobau şi sesiile iobăgeşti. Totodată, ele arată că sesia iobăgească avea două componente de bază: una intravilană şi alta extravilană. Aşadar, atît intravilanul, cît şi extravilanul făceau parte integrantă din gospodăria sau sesia iobăgească.

Intravilanele sesiilor iobăgeşti au fost redate de reprezentanţii ţăranilor dependenţi cu denumiri diferite, cu prilejul conscripţiei iozefiniste

---

[2] Arhivele Statului din Tg. Mureş, fondul conscripţii urbariale, conscripţia czirákyană, dosar inventariat cu nr. 328.

[3] *Idem*, nr. 260.

[4] Arhivele Statului din Cluj-Napoca, fondul comitatul Turda, conscripţii urbariale, pachet 332/m.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

din 1785 și cu ocazia celei czirákyene din 1820. În satele scaunului Mureș, termenii cei mai des uzitați au fost aceia de sesie și de lot. Destul de frecvent a fost folosit de iobagii secui și termenul *hely* și de *hely-ház* cu sensul de „loc de casă". De pildă, cei din Hărțău au spus în 1785: „Puszta házhely a faluban egy, sem találtatik" (Loc pustiu de casă în sat nu se găsește nici unul)[5]. Cei din Cîndu au mărturisit în 1820: „sesiile jelerilor din comună sînt foarte mici, iar pămînturile dependente puține"[6]. Această mărturisire demonstrează clar că sătenii făceau distincție între intravilanele din interiorul vetrei satelor și pămînturilor arătoare ce depindeau de ele în hotar.

Denumirile de *sesie*, de *lot*, de *casă* și de *loc de casă* pentru a desemna intravilanele au fost utilizate frecvent și în localitățile iobăgești din comitate. În afară de iobagii din Petea au mai întrebuințat termenii de *casă* sau de *loc de casă* și cei din Oarba de Mureș, Icland, Iclănzel, Șăușa, Oroi, Lunca, Dileul Român și din alte sate. În alte localități, ca Orosia, Dăteșeni, Chețani, Bogata de Mureș, Gheja, Sîniacob și Petrilaca, intravilanul este numit și astăzi fie *curte*, fie *ogradă*. În cîteva comune din comitatul Tîrnava și din scaunul Sighișoara partea sesiei din interiorul vetrei satelor a fost redată cu termenul de *ocină*. Astfel, țăranii dependenți din Albești au relatat între altele, în iunie 1820, că în satul lor de pe 20 de ocini oamenii „cu foametea hei care o trecut s-o prăpădit"[7].

Întinderea intravilanelor depindea în primul rînd de regiunile de șes, deal sau munte în care erau situate satele. La deal și munte suprafața lor era mai mare, iar la șes mai restrînsă. Deosebiri în întinderea extravilanelor puteau fi determinate și de gradul divizării sesiilor, ca urmare a obiceiului împărțirii lor între toți urmașii de sex bărbătesc. De regulă, cele ale sesiilor întregi erau mai întinse de cît ale celor de jumătate, de un sfert sau de optime. Puteau exista apoi deosebiri între suprafețele sesiilor iobagilor și cele ale jelerilor, între cele vechi și noi ș.a.m.d. În tabelul de mai jos se pot urmări diferențele de suprafață dintre intravilanele iobăgești din satele actualului județ Mureș pe baza datelor oferite de conscripția czirákyană:

Datele din tabelul I reflectă, în primul rînd, situația numerică a intravilanelor iobăgești, jelerești și pustii în 50 de localități din actualul județ Mureș. În zece din ele numărul sesiilor era sub zece. În Gruișor nu

[5] Arh. Stat. Tg. Mureș, fond conscripții urbariale, conscripția iozefinistă, dosar inv. nr. XV/43.
[6] *Idem*, Conscripția czirákyană, dosar inv. nr. 324.
[7] *Idem*, pachet XXIV, dosar inv. nr. 527.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Nr. crt.	Denumirea localităţilor	Numărul stăpînilor feudali	pînă la 3/4 măsuri vieneze sau 1/4 iugăre	între 3/4—1, 1/2 măsuri vieneze sau 1/4—1/2 iugăre	între 1½—3 măsuri vieneze sau 1/2—1 iugăr.	Situaţia numerică — Numărul intravilanelor iobăgeşti: peste 3 măsuri vieneze sau 1 iugăr	Total sesii iobăgeşti	Suprafaţa totală a intravilanelor iobăgeşti pe localităţi în: iugăre	măsuri vieneze
I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
1	Albeşti	1	—	33	30	1	64	38	113,3/4
2	Adrianu Mic	6	—	—	4	—	4	2,5/8	8
3	Bogata de Mureş	24	31	33	10	1	75	27.7/8	83,3/4
4	Buza	12	1	7	5	—	13	6,5/8	19,3/4
5	Căpuşul de Cîmpie	11	17	32	4	—	53	20,4/8	61,5/8
6	Chibed	9	—	4	—	—	4	1,5/8	4,3/4
7	Cîndu	3	3	1	—	—	4	0,6/8	2,1/4
8	Corbeşti	7	1	2	3	—	6	3,5/8	11,00
9	Curteni	3	10	14	11	—	35	17,00	51,00
10	Dăteşeni	7	10	15	9	—	34	13,5/8	44,2/4
11	Dileul Vechi	16	13	13	14	1	41	21,1/6	63,1/2
12	Dileul Nou	8	1	—	13	1	15	11,5/8	34,6/8
13	Drojdie	5	—	3	3	—	6	4,00	12,00
14	Dumitreşti	4	1	1	1	1	4	3,1/4	9,3/4
15	Eremieni	1	—	1	—	—	1	0,3/8	1,1/4
16	Eremitu	14	6	5	2	1	14	5,3/8	16,1/8
17	Fîntînele	1	3	24	21	—	48	25,00	75,00
18	Ghindari	3	1	2	—	—	3	0,7/8	2,3/4
19	Gruişor	1	—	—	—	—	—	—	—
20	Iclandul Mare	6	28	32	23	—	83	34,5/8	103,7/8
21	Iclănzel	1	21	28	16	—	65	39,1/2	88,4/8
22	Iobăgeni	7	3	9	12	6	30	22,3/8	67,3/8
23	Isla	7	3	2	10	—	15	8,5/8	26,1/8
24	Lechinţa de Mureş	2	12	35	21	—	68	21,1/2	82,5/8
25	Luduşul de Mureş	10	40	21	—	—	61	16,1/4	48,7/8
26	Lunca	3	16	20	2	—	38	12,3/4	38,5/8
27	Mătrici	4	—	1	—	—	1	0,5/8	1,00
28	Mitreşti	16	7	19	2	—	28	10,3/4	32,1/2
29	Oarba de Mureş	1	2	6	37	2	47	33,1/3	100,1/8
30	Oroi	3	1	5	4	—	10	12,5/8	14,1/8
31	Petea	12	1	12	13	—	26	12,3/4	44,3/8
32	Rigmani	2	1	4	—	—	5	4,00	12,00
33	Sînandrei	9	—	3	4	2	9	9,3/4	29,1/4
34	Sînmărghita	1	2	3	17	—	22	15,00	45,00
35	Sărăţeni	8	2	3	3	—	8	4,1/12	12,1/4
36	Surda	3	—	7	2	—	9	4,1/2	13,1/2
37	Suveica	1	—	2	—	—	2	0,3/4	2,1/4
38	Şăuşa	10	4	6	6	—	16	8,00	24,00
39	Ştefăneşti	2	—	5	—	—	5	1,5/8	5,00

[8] m.v.=măsuri vieneze; 3 m.v.=3/4 iug.; 1,1/2 m.v.=1/4 iug.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

TABELUL I

a intravilanelor țăranilor dependenți								
Numărul intravilanelor jelerești							Numărul sesilor pustii	Observații
pînă la ¾ măsuri vieneze sau ¼ iug.	între ¾—1,½ măsuri vieneze sau ¼—½ iugăre	între 1,½—3 măsuri vieneze sau ½—1 iugăr	peste 3 măsuri vieneze sau 1 iugăr	Total sesii jelerești	Suprafața totală a intravilanelor jelerești în			
					iugăre	măsuri vieneze		
XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX
—	—	—	—	—	—	—	18	8
—	—	—	—	—	—	—	—	
1	12	4	1	18	4,3/4	12,3/4	1	
2	1	—	—	3	0,3/4	2,1/4	—	
15	6	1	—	22	5,3/4	17,1/4	—	
9	2	—	—	11	2,1/32	6,1/4	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
1	1	—	—	2	0,1/2	1,1/2	4	
3	4	3	—	7	4,00	14,5/8	—	
8	3	—	—	11	2,1/4	6,3/4	—	
8	—	3	—	11	3,1/3	10,00	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	2	2	—	4	2,1/2	7,1/2	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
2	—	—	—	2	0,3/8	1,1/5	—	
2	—	—	—	2	0,3/32	0,1/2	—	
—	8	—	—	8	2,5/8	8,00	—	
1	—	—	—	1	1,00	3,00	—	
17	—	—	—	17	3,1/3	10,1/8	—	
4	—	—	—	4	0,1/2	1,1/2	—	
1	3	—	—	4	1,5/8	5,00	—	
2	1	2	—	5	2,00	6,00	2	
—	—	—	—	—	—	—	1	
9	—	—	—	9	1,1/2	3,4/8	3	
7	—	—	—	7	1,1/8	3,3/8	—	
—	—	—	1	1	1,1/6	3,1/2	—	
2	—	—	—	2	0,1/12	0,1/4	—	
9	4	—	—	13	0,1/2	7,4/8	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
15	—	—	—	15	2,1/24	6,1/8	—	
1	2	—	—	3	1,3/8	4,1/4	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
3	6	—	—	9	2,7/8	8,3/4	5	
2	—	—	—	2	0,3/4	2,1/4	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
6	—	1	—	7	1,3/8	4,1/4	—	
1	—	—	—	1	1,1/6	0,1/2	—	

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
40	Vînători	15	22	19	14	—	55	32,3/8	67,00
41	Vadu	17	5	8	3	1	17	7,3/4	23,00
42	Vărgata	6	6	11	—	—	13	7,3/4	14,00
43	Şeuşa de Cîmpie	1	2	8	5	1	20	9,5/8	29,00
44	Criş	3	14	93	8	—	115	45,7/8	137,7/8
45	Feleag	14	7	10	16	12	45	39,5/8	118,3/4
46	Stejăreni	3	31	83	24	—	118	39,5/8	119,00
47	Mihai Viteazul	1	—	6	24	—	30	22,1/16	56,1/4
48	Mureni	2	1	13	13	23	37	21,1/2	64,1/2
49	Şapartoc	5	1	10	24	2	37	23,3/4	71,1/2
50	Vulcan	1	3	35	—	—	38	38,1/16	54,1/4

[9] Arh. Stat. Tg. Mureş, fond conscripţii urbariale, conscripţia czirákyană, dosar şi 546; Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond comitat Turda, conscripţii urbariale, pachet efectuate în satele comitatului Alba de Sus.

exista decît un singur intravilan jeleresc, iar în Eremieni unul iobăgesc. În Matrici a fost conscris un intravilan iobăgesc şi unul jeleresc, iar în Suveica două sesii iobăgeşti. În Adrianu Mic şi Cîndu numărul sesiilor iobăgeşti era sub cinci. Toate localităţile cu mai puţin de zece sesii iobăgeşti, jelereşti şi pustii făceau parte din scaunul Mureş. Dealtfel şi satele în care numărul intravilanelor varia între zece şi douăzeci aparţineau aproape toate scaunului Mureş. Conscripţia czirákyană confirmă că şi în primele două decenii ale veacului al XIX-lea în comunele scaunului Mureş prevalau ţăranii liberi. Doar în Curteni, Fîntînele, Iobăgeni, Mitreşti, Şăuşa, Vadu şi Vărgata ţăranii dependenţi depăşeau cifra 20.

Spre deosebire de satele din scaunul Mureş, în cele din comitate numărul intravilanelor iobăgeşti, jelereşti, şi pustii, depăşea în aproape toate cifra 20. În Albeşti, Bogata de Mureş, Ceuaşu de Cîmpie, Dileul Vechi, Iclandul Mare, Iclănzel, Lechinţa de Mureş, Ludişul de Mureş, Oarba de Mureş şi Vînători numărul lor varia între 50 şi 100. În Criş şi Stejăreni depăşeau chiar cifra o sută. Numai în sate mici ca Dileul Nou şi Oroi intravilanele iobăgeşti erau sub douăzeci.

În comparaţie cu intravilanele iobăgeşti, cele jelereşti erau mult mai puţine în 28 din cele 38 de localităţi unde au fost consemnate. În 12 nu existau de loc sesii jelereşti. În şapte comune intravilanele jelereşti erau aproximativ egale cu cele iobăgeşti sau chiar le întreceau numeric.

În ceea ce priveşte sesiile pustii, ele n-au fost consemnate de conscripţia czirákyană decît în opt din cele 50 de localităţi. Cele mai multe,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX
9	2	—	—	11	2,7/8	8,3/4	—	
4	—	—	—	4	0,5/8	1,1/5	—	
3	4	1	—	8	2,7/8	8,3/4	—	
1	—	—	—	1	0,1/8	0,3/8	—	
4	—	1	—	5	1,3/8	4,3/8	—	
5	3	—	1	9	3,3/4	11,1/4	—	
4	—	—	—	4	0,3/8	1,3/8	—	
—	4	—	—	4	2,1/2	7,2/5	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	
2	4	—	—	6	1,3/4	5,1/2	7	
4	—	—	—	4	0,5/8	1,00	—	9

inv. nr. 207, 248, 260, 318, 320, 323, 324, 326, 328—339, 341,, 343, 345—350, 527, 532 nr. 332; *Idem*, fond Alba dt Sus, dosar cu acte nearanjate ale conscripției czirákyene

18, au fost conscrise în Albești. În Șaparta numărul lor se ridica la șapte, iar în celelalte șase erau sub cinci. Aceasta înseamnă că țăranii dependenți din actualul județ Mureș au suportat mai ușor anii foametei dintre 1814—1817, în comparație cu cei din majoritatea comitatelor transilvănene.

Datele din tabelul I oglindesc, în al doilea rînd, situația suprafețelor intravilanelor iobăgești și jelerești. În 39 din cele 50 localități predominau intravilanele iobăgești cu suprafețe ce variau între un sfert de iugăr și un iugăr. În 16 dintre acestea era un relativ echilibru între sesiile interne cu suprafețe ce oscilau între un sfert și o jumătate de iugăr și cele care aveau între o jumătate și un iugăr. În alte șapte prevalau intravilanele cu întinderi între un sfert și o jumătate de iugăr, iar în șase acelea care aveau între o jumătate și un iugăr. Un relativ echilibru exista între sesiile interne sub un sfert de iugăr și cele ce variau între un sfert și o jumătate de iugăr în nouă comune. Localitățile Bogata de Mureș, Ludușul de Mureș, Iclandul Mare, Iclănzel și Vînători au fost conscrise fiecare cu peste 20 de intravilane care erau mai mici de un sfert de iugăr. Intravilanele iobăgești cu întinderi mai mari de un iugăr au fost consemnate în 14 din cele 50 de sate. În opt din ele nu existau însă decît cîte un intravilan de peste un iugăr. Cîte două intravilane de peste un iugăr existau în Oarba de Mureș, Sapartoc și Sînandrei. În Iobăgeni numărul lor se ridica la șase, în Feleag la 12, iar în Mureni la 23.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Intravilane jelereşti dispuneau, în general, de suprafeţe mai restrînse decît cele iobăgeşti. În 15 localităţi existau numai intravilane jelereşti care aveau întinderi sub un sfert de iugăr. În alte opt comune predominau tot cele sub un sfert de iugăr. Numai în Mihai Viteazul, Mureni, Ghindari, Bogata de Mureş şi Sînmărghita prevalau cele ce variau între un sfert şi o jumătate de iugăr. Intravilane jelereşti cu suprafeţe ce oscilau între un sfert şi o jumătate de iugăr au fost conscrise doar în nouă sate. Cîte un intravilan jeleresc de peste un iugăr au fost înregistrate în Feleag, Bogata de Mureş şi Mătrici.

Urbariile particulare iniţiate de nobili între 1785—1820 confirmă concluziile ce se desprind din conscripţia czirákyană cu privire la întinderea intravilanelor iobăgeşti şi jelereşti. Astfel, urbariul care a conscris în 1795 bunurile alodiale şi iobăgeşti lăsate moştenire de baronii Bánffy László şi Zsuzsánna a consemnat în Rîciu 11 sesii iobăgeşti. Două dintre ele aveau suprafeţe sub un sfert de iugăr, opt între un sfert şi o jumătate de iugăr, iar una între o jumătate şi un iugăr[10].

O altă conscripţie din 1806 iniţiată de cei trei moştenitori ai contelui Teleki Mihály a consemnat în Reghin 43 de sesii iobăgeşti şi şase jelereşti. Din totalul celor 43 de sesii iobăgeşti, 8 aveau intravilane între un sfert şi o jumătate de iugăr; 20 între o jumătate şi un iugăr; 15 de peste un iugăr. Una din ele avea chiar peste 2 iugăre. În schimb, toate cele şase intravilane jelereşti erau mai mici de un sfert de iugăr[11].

Comunele unde predominau intravilanele iobăgeşti mai mici de o jumătate de iugăr şi îndeosebi cele sub un sfert de iugăr erau amplasate, de regulă, pe luncile Mureşului şi Nirajului. Cele cu suprafeţe mai întinse de un iugăr erau specifice mai ales localităţilor relativ dispersate din regiunile deluroase sau muntoase. Aceeaşi conscripţie din 1806 arată că fiii grofului Teleki Mihály au moştenit în Stînceni şapte sesii iobăgeşti. Cinci din ele aveau intravilane de peste un iugăr, una între 1—2 iugăre, iar a şaptea aproape un iugăr[12].

Întinderea intravilanelor iobăgeşti şi jelereşti prezenta importanţă, fiindcă în funcţie de suprafaţa lor ţăranii dependenţi îşi aveau organizate curţile sau ogrăzile pe care erau construite: casele de locuit; grajdurile, cocinile sau coteţele şi ocoalele pentru animalele mari şi mici; şoproanele pentru car, plug, grapă şi celelalte unelte agricole; şurile pentru depozitat

[10] Arhiva istorică a Bibliotecii Filialei Academiei R.S.R. din Cluj-Napoca, fondul Urbaria et conscriptiones (în continuare prescurtat: Arh. ist. Fil. Acad. Cluj-Napoca, find U et C.), fascicola i/nr. 9.

[11] *Idem*, Arhiva din Satulung a familiei Teleki, fasc. 50/II.

[12] *Idem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cerealele pînă la îmblătit ori furajele dacă nu erau clădite sub cerul liber sub formă de clăi și stoguri. Tot în funcție de suprafața intravilanelor, iobagii și jelerii puteau rezerva părți din ele pentru grădinile de legume, zarzavaturi și pomi fructiferi. Existența grădinilor intravilane e atestată atît de conscripțiile oficiale, cît și de cele particulare. Cu ocazia conscripției iozefiniste din 1785, sătenii din Remetea au declarat: „Înăuntrul satului cei mai mulți aveau grădini de pomi și de legume"[13]. La fel de expliciți au fost în 1820 și cei din Fîntînele: „Grădini cu pomi și zarzavat necesare pentru casele noastre avem destule pe intravilane"[14]. Tot la 1820, cei din Petrilaca au subliniat: „Grădini avem acei care ne-am trudit și am sădit, și cînd produc vedem cîștig însemnat"[15].

Conscripțiile oficiale din 1785—1820 n-au înregistrat nici inventarul viu și mort al gospodăriilor iobăgești, nici casele și acareturile existente pe intravilanele lor. Informații despre casele și acareturile iobagilor și jelerilor, precum și despre animalele lor domestice nu dau decît conscripțiile particulare. Conscripția din 1806, menționată mai sus, arată că fiii contelui Teleki Mihály au moștenit în Reghin 11 iobagi, care dispuneau împreună de 11 case, 10 grajduri, 5 șuri, 6 cotețe, 7 hambare, 4 șoproane și alte patru construcții. Cei șapte iobagi moșteniți în Stînceni aveau pe intravilanele lor 7 case, 7 grajduri, 3 hambare și un șopron[16].

O altă conscripție din 1812, care a înregistrat bunurile soției grofului Gyulai István, relevă că acesteia îi aparțineau în comuna Coc cinci iobagi și un jeler. Pe intravilanul jelerului nu exista decît o casă. Iobagii au fost conscrișii cu cîte o casă, un grajd și un șopron. Toate casele și acareturile erau modeste fiind acoperite cu paie[17].

Dealtfel, locuințele majorității țăranilor dependenți erau modeste. Casele erau construite din pămînt bătut pe un schelet de lemn. Ele erau joase, cu ferestre mici prin care greu intrau razele solare. Cele mai multe erau acoperite cu paie sau cu stuf. Excepție făceau totuși casele iobagilor mai înstăriți, care locuiau în tîrguri sau la marginea orașelor. Despre casa unui iobag al succesorilor grofului Teleki Mihály din Reghin, cu numele Ioan Gora Timar, conscripția din 1806 spune: „E în așa fel clădită,

---

[13] L. Moldovan, I. Pop, *Conscripții urbariale mureșene din anul* 1785 (I), în *Marisia*, V, 1975, pp. 128—129.

[14] Arh. Stat. Tg. Mureș, fond conscripții urbariale, conscripția czirákyană, dosar inv. nr. 332.

[15] Șt. Meteș, *Viața agrară, economică a românilor din Ardeal și Ungaria. Documente contemporane*, vol. III (lucrare în manuscris), pp. 79—80.

[16] Arh. ist. Fil. Acad. Cluj-Napoca, Arh. din Satulung a fam. Teleki, fasc. 50/II.

[17] Idem, fond U et C, Conscripția din 1812 a bunurilor soției grofului Gyulai István din Coc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

că nu numai un ţăran prost, ci şi un nobil ar putea locui în ea". Locuinţa acestui iobag era formată din două camere. Între camere existau: un pridvor şi o bucătărie. În afară de casă, iobagul mai avea pe intravilan: un hambar; un şopron care adăpostea carul, plugul şi celelalte unelte agricole; un alt şopron pentru o presă de ulei; un grajd şi o şură. Toate erau construite din bîrne şi aveau acoperişul din şindrile[18].

Conscripţiile de pe intravilanele iobăgeşti reflectă în bună măsură potenţialul economic al ţăranilor dependenţi. Potenţialul economic al iobagilor şi jelerilor se oglindeşte însă într-un grad destul de înalt şi în înzestrarea lor cu animale. Conscripţiile particulare redau numărul de animale, pe de o parte pentru că cele mărunte se dijmuiau, iar pe de altă parte fiindcă în funcţie de înzestrarea iobagilor cu boi şi vaci, curţile nobiliare puteau percepe zilele de robotă cu vite. Următorul tabel redă înzestrarea ţăranilor dependenţi cu animale mici şi mari din cîteva comune ale actualului judeţ Mureş pe baza unor conscripţii particulare întreprinse de unii domni de pămînt:

Conscripţiile particulare pe baza cărora a fost întocmit tabelul II prezintă dezavantajul că nu dau situaţia înzestrării tuturor gospodăriilor iobăgeşti şi jelereşti cu animale pe localităţi. Ele oferă date numai pentru ţăranii acelor stăpîni feudali care le-au iniţiat. Aceste date au, deci, o valoare relativă. O situaţie completă a animalelor iobăgeşti ar fi putut să dea numai conscripţiile oficiale. Întrucît în astfel de conscripţii animalele lipsesc, cele particulare rămîn aproape singurele surse de informare referitoare la înzestrarea gospodăriilor iobăgeşti cu inventar viu şi mort. Cele mai valoroase informaţii le oferă conscripţiile care au înregistrat toate categoriile de animale. Din păcate, cea din 1813, care a inventariat bunurile moştenite de cei trei fii ai contelui Gyulai István, nu a conscris decît boii de jug. Ea nu dă astfel posibilitatea de a se stabili numărul iobagilor lipsiţi de boi de jug, dar care erau înzestraţi cu vaci, ce puteau fi înjugate la nevoie. În tot cazul, în primele nouă comune din tabel au fost consemnate toate categoriile de animale. Din totalul animalelor cea mai mare importanţă economică o aveau boii de jug, caii de ham şi vacile. Raportînd numai media boilor de jug şi a cailor de ham la totalul gospodăriilor ţărăneşti, inclusiv la acelea care nu dispuneau de animale de tracţiune, reiese o înzestrare modestă cu inventar viu. În Rîciu şi Moreşti, de pildă, media este sub un bou de gospodărie. La vaci media este şi mai scăzută. Abia vine o vacă la patru familii. În cazul că se iau

[18] Idem, Arh. din Satulung a fam. Teleki, fasc. 50/II.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

TABELUL II

Nr. crt.	Denumirea localității	Numele stăpînilor feud.	Anul Conscripției	Numărul țăranilor dependenți cu animalele	Numărul animalelor cu care erau înzestrate fam. iobăgești									
					Cai	Boi de jug	Vaci	Juncl și juninci	Viței	Oi și capre	Porci	Stupi	Nr. țăr. dep. fără animale	Obs.
1	Riciul de Cîmpie	Bánffy	1795	10	1	10	16	7	4	46	5	1	2	[19]
2	Moreşti	Rhédey	1798	13	—	12	5	7	2	158	2	—	8	
3	Corbeşti	„	1798	1	—	4	4	—	4	17	—	—	—	
4	Cristeşti	„	1798	5	—	16	2	4	—	17	6	—	—	
5	Şăuşa	„	1798	3	2	10	4	4	—	39	7	5	3	
6	Oroiul de Cîmpie	„	1798	2	—	8	2	1	—	40	5	—	—	[20]
7	Reghin	Teleki	1806	7	2	20	7	9	8	—	11	—	7	
8	Stînceni	„	1806	6	5	16	8	—	4	21	6	—	1	[21]
9	Coc	Gyulai	1812	5	2	20	9	8	2	125	5	—	1	[22]
10	Bogata de Mureş	„	1813	24	—	32	—	—	—	—	—	—	13	
11	Aţintiş	„	1813	10	—	10	—	—	—	—	—	—	3	
12	Orosia	„	1813	5	—	12	—	—	—	—	—	—	1	
13	Gogan	Rhédey	1813	7	—	19	—	—	—	—	—	—	—	
14	Nadăş	Gyulai	1813	32	—	61	—	—	—	—	—	—	23	
15	Coroi Sînmărtin	„	1813	9	—	14	—	—	—	—	—	—	—	
16	Şoimuş	„	1813	29	—	42	—	—	—	—	—	—	—	
17	Senereuş	„	1813	6	—	13	—	—	—	—	—	—	—	
18	Hetiur	„	1813	11	—	31	—	—	—	—	—	—	—	[23]

[19] Idem, fond U et C, fasc. I/nr. 9.
[20] Idem, fasc. VI/nr. 3.
[21] Idem, Arh. din Satulung a fam. Teleki, fasc. 50/II.
[22] Idem, fond U et C, Conscripția din 1812 a bunurilor soției contelui Gyulai István din Coc.
[23] Idem, fasc. 5/nr. 4. Această conscripție a înregistrat numai boii de jug.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în considerare şi vacile, eventual chiar şi juncanii, şi se raportează numai la gospodăriile înzestrate cu astfel de animale, atunci media se modifică simţitor. Într-un astfel de caz, media se ridică la peste patru animale de tracţiune în Corbeşti, Cristeşti, Săuşa, Oroi, Reghin, Stînceni şi Coc; în Rîciu media este de aproape patru de gospodărie, iar în Moreşti de aproape trei. Avînd în vedere că la muncile grele, îndeosebi la ogorît era necesar să se înjuge aproape peste tot patru animale de tracţiune, stabilirea mediei lor se impune cu acuitate.

De regulă, gospodăriile înzestrate cu boi, vaci, juncani sau juninci dispuneau şi de oi mai numeroase. În Coc şi Oroi media lor era de 20 sau peste această cifră, de gospodărie; în Săuşa, Moreşti şi Rîciu media varia între 10 şi 20; iar în celelalte era sub zece. Destul de puţini erau porcii. Numai în Reghin venea mai mult de un porc de gospodărie. Desigur, gospodăriile înregistrate fără nici un fel de animale aparţineau mai ales jelerilor, care nu dispuneau de extravilane. Înzestrarea gospodăriilor iobăgeşti cu animale era esenţială nu numai datorită forţei lor de tracţiune, ci şi pentru că ele ofereau posibilităţi de suplimentare a hranei, îmbrăcămintei şi încălţămintei. În plus, constituiau şi o sursă de venituri băneşti. Iată de ce, toate gospodăriile ţărăneşti erau interesate să aibă pe intravilanele lor animale mari şi mici. Pierderea lor, datorită unor ani secetoşi sau prea ploioşi, care determinau foamete, însemna o grea lovitură pentru gospodăriile ţărăneşti. Astfel s-au petrecut lucrurile în anii marii foamete care a bîntuit în Transilvania între 1814—1817. Au fost necesari ani îndelungaţi pentru refacerea şeptelului distrus în acest răstimp, după cum rezultă din informaţiile documentare contemporane cu epoca[24].

Aşadar, intravilanele reprezentau acele părţi ale gospodăriilor iobăgeşti, unde vieţuiau familiile ţăranilor dependenţi şi animalele acestora. Aici se concentra inventarul lor viu şi mort. Grădinile intravilanelor le asigurau legumele, zarzavaturile şi fructele proaspete pe timpul verii; de asemenea, varza, ceapa, cartofii, morcovii, pătrunjeii, ţelina, poamele uscate şi magiunul pentru lungile luni de iarnă. Pe intravilane se adunau recoltele de pe pămînturile arătoare şi de fînaţele care aparţineau de ele în afara vetrei satelor.

Pămînturile arătoare şi fînaţele din afara vetrei satelor aflate în folosinţa ţăranilor dependenţi, *constituiau apartenenţele extravilane ale gospodăriilor sau sesiilor iobăgeşti.* La ele s-a referit Lenin cînd a arătat

[24] L. Botezan, *Înzestrarea gospodăriilor iobăgeşti din Transilvania cu inventar viu şi mort în perioada 1785—1820*, în *Studia Universitatis Babeş-Bolyai*, series Historia, 1969, fasc. 2, pp. 61—63.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

că orice proprietate feudală era formată din „pămînt moșieresc și pămînt iobăgesc". Despre ultimul a subliniat că „era dat sub formă de lot țăranilor, care... îl cultivau prin munca lor, obținînd astfel cele necesare traiului"[25].

Din sublinierea lui Lenin rezultă că prin lot trebuia să se înțeleagă în primul rînd pămîntul arător și cositor extravilan, care forma principalul mijloc de producție. Extravilanul a fost redat de către iobagi, cu prilejul conscripțiilor din 1785 și 1820, cu denumiri similare cu cele ale intravilanului. În plus, pentru pămîntul arător și cositor mai ales în comitate au utilizat termenul de moșie și uneori chiar cel de soarte. Ei înșiși își ziceau moșieși, în amintirea perioadei cînd fuseseră proprietari deplini asupra principalului mijloc de producție și-l împărțeau între ei prin tragere la sorți. Totodată, iobagii au recunoscut că nu mai dispuneau de dreptul de proprietate, ci numai de cel de posesiune asupra extravilanului, ca și în cazul intravilanului. Astfel, cu ocazia conscripției czirákyene, iobagii din Petrilaca au precizat: „vinderea și cumpărarea moșiilor noastre (în sensul de extravilane n.n.) n-a fost în obiceiu și nici n-a fost slobod"[26]. La fel s-au exprimat în iulie 1820 și reprezentanții țăranilor dependenți din Iclănzel: „Locurile și moșiile să lie putiem vinghie, domnii nu nie lasă, domnii avînd hetalme (putere n.n.) pe lucrul aciest"[27].

Din declarațiile iobagilor și jelerilor făcute cu prilejul conscripțiilor din 1785 și 1820 reiese, pe de o parte, că la fel ca și în cazul intravilanelor și în cel al extravilanelor dreptul de folosință era perpetuu și relativ stabil. Pe de altă parte, se desprinde că nu cunoșteau suprafața medie în iugăre sau în măsuri de Viena, pe care ar fi trebuit să o aibă o sesie întreagă. Ei au subliniat că nu erau obișnuiți decît cu măsurile de suprafață în gălete sau cîble și în mierțe. În acest sens, deosebit de semnificativă poate fi considerată următoarea relatare a iobagilor din Ceuașu de Cîmpie făcută în 1785: „Cît și cum trebuie să fie o sesie întreagă și cît este un iugăr nu știm... terenurile arabile sînt măsurate, dar putem spune și noi de cîte mierțe sînt... atît terenurile noastre arabile, cît și fînețele și rîturile sînt statornice și nu sînt supuse distribuirii anuale". Precizări asemănătoare au făcut în 1785 și sătenii din Culpiu[28]. Nici la 1820 iobagii din satele actualului județ Mureș n-au putut da răspunsuri

[25] V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 3, București, 1971, pp. 179—180.
[26] Șt. Meteș, *op. cit.*, p. 82.
[27] Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond conscripții urbariale, conscripția czirákyană, pachet 332/d.
[28] L. Moldovan, I. Pop, *op. cit.*, p. 141 și 157.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

TABELUL III

Nr. crt.	Denumirea localităţii	Anul conscripţiei	Numărul sesilor iobăgeşti cu extravilane pe localităţi	Suprafaţa arabilelor iobăgeşti pe localităţi în iug.	Media arabilelor pe localităţi în		Suprafaţa fînaţelor iobăgeşti pe localităţi în iugăre	Media fînaţelor iobăgeşti pe localităţi în		Observaţii
					iugăre	stj²		iugăre	stj²	
1	Rîciul de Cîmpie	1795	10	111	11	—	20,3/4	2	160	[29]
2	Cristeşti	1798	5	88,1/2	17	880	10,00	2	—	[30]
3	Moreşti	1798	21	151,00	7	305	61,00	2	1 451	[31]
4	Reghin	1806	10	39,1/4	3	1 480	10,5/8	1	100	
5	Albeşti	1820	82	1038,3/4	12	1 509	313,3/8	3	497	
6	Adrianu Mic	1820	4	9,5/16	2	525	4,5/8	1	250	
7	Bogata de Mureş	1820	86	720,3/4	8	609	264,1/2	3	121	
8	Buza	1820	19	52,1/8	2	1 189	17,1/2	—	1 473	
9	Căpuşul de Cîmpie	1820	55	354,3/8	6	709	194,1/2	3	857	
10	Chibed	1820	6	8,1/2	1	666	3,7/8	—	1 033	
11	Cîndu	1820	4	4,5/8	1	250	2,1/2	—	800	
12	Corbeşti	1820	12	44,7/8	3	1 100	0,7/8	—	116	
13	Criş	1820	115	714,00	6	115	463,3/4	4	58	
14	Curteni	1820	35	139,5/8	3	1 580	13,7/8	—	634	
15	Dăteşeni	1820	34	408,7/8	12	41	102,1/2	3	20	
16	Dileul Vechi	1820	43	442,5/8	10	469	147,1/2	3	688	
17	Dileul Nou	1820	18	138,3/8	7	1 100	28,1/4	1	911	
18	Drojdie	1820	12	42,9/16	3	875	11,1/2	—	1 500	
19	Dumitreşti	1820	6	5,1/2	—	1 466	3,00	—	800	
20	Eremieni	1820	2	14,00	7	—	2,00	1	—	
21	Eremitu	1820	14	28,1/4	2	485	31,1/4	2	371	
22	Feleag	1820	45	249,1/4	5	862	105,1/2	2	551	
23	Fîntînele	1820	52	322,3/4	6	332	113,3/4	2	300	
24	Ghindari	1820	3	4,1/8	1	600	4,1/4	1	666	
25	Gruiuşor	1820	1	4,1/8	4	200	1	1	—	
26	Iclandul Mare	1820	45	432,00	9	960	193,3/4	4	488	
27	Iclănzel	1820	63	452,5/8	7	211	189,00	3	—	
28	Iobăgeni	1820	37	181,1/8	4	1 432	58,3/4	1	1 249	
29	Isla	1820	17	37,1/2	2	305	9,1/2	—	764	
30	Lechinţa de Mureş	1820	81	804,3/4	9	1 496	210,3/4	2	864	
31	Luduşul de Mureş	1820	72	419,1/4	5	1 168	270,00	3	1 200	

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

32	Lunca	1820	39	435,1/8	11	225	11,1/4	—	451	
33	Mătrici	1820	5	8,1/8	1	1 000	7,00	1	640	
34	Mihai Viteazul	1820	30	203,3/8	6	1 260	107,7/8	3	953	
35	Mitreşti	1820	43	135,5/8	3	244	29,3/4	—	1 106	
36	Mureni	1420	38	240,5/8	6	531	170,00	4	705	
37	Oarba de Mureş	1820	47	277,5/8	5	89	101,1/2	2	251	
38	Oroi	1820	13	201,5/8	15	875	60,1/2	4	1 040	
39	Petea	1820	27	369,00	13	1 061	70,3/4	2	992	
40	Sărăţeni	1820	9	24,3/4	2	1 022	18,5/8	2	111	
41	Şăuşa	1820	13	149,3/8	11	784	23,7/8	1	1 307	
42	Şeuşa de Cîmpie	1820	20	286,00	14	480	104,1/2	5	370	
43	Sînandrei	1820	9	83,13/16	9	500	22,00	2	711	
44	Şapartoc	1820	37	125,3/8	3	621	70,5/8	1	1 456	
45	Ştefăneşti	1820	5	8,5/8	1	1 260	3,1/2	—	1 120	
46	Stejăreni	1820	119	721,00	6	106	332,1/4	2	1 352	
47	Rigmani	1820	5	62,3/8	12	760	14,00	2	1 280	
48	Surda	1820	3	6,13/16	2	499	2,1/2	—	1 500	
49	Suveica	1820	2	13,1/2	6	1 200	2,00	1	—	
50	Vadu	1820	37	63,1/8	1	1 129	11,5/8	—	502	
51	Vărgata	1820	24	87,7/8	3	1 058	17,3/8	—	1 158	
52	Vînători	1820	58	274,1/2	4	1 172	183,1/2	3	272	
53	Vulcan	1820	38	305,3/8	8	57	74,5/8	1	1 542	[32]

[29] Arh. ist. Fil. Acad. Cluj-Napoca, fond U et C, fasc I/nr. 9.

[30] Idem, fasc. VI/nr. 3.

[31] Idem, Arh. din Satulung a fam. Teleki, fasc. 50/II.

[32] Arh. Stat. Tg. Mureş, fond conscripţii urbariale, conscripţia czirákyană, dosar inv. nr. 207, 248, 260, 318, 320, 323, 324, 326, 328—339, 341, 343, 345—350, 527, 532 şi 546; Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond comitat Turda, pachet nr. 332; Idem, fond Alba de Sus dosar cu acte nearanjate ale concripţiei czirákyene efectuată în satele comitatului Alba de Sus.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mai precise referitoare la suprafața medie a extravilanelor. Cei din Vadu, de pildă, au relevat în mai 1820: „Ce este o sesie întreagă nu știm; sesiile noastre s-au fixat la împărțirea recentă a hotarului, dar nici atunci în mod egal; unii au primit pămînturi mai multe, alții mai puține“[33]. La fel de expliciți au fost și cei din Isla o lună mai tîrziu: „Ce este o sesie întreagă. din cît pămînt și fînațe constă și cîte mierțe vieneze trebuie să aibă nu știm“[34]. O excepție pot fi considerați sătenii din Bolintineni. La 1785 ei au încercat să redea media pămînturilor arătoare pe întreaga localitate cu cuvintele: „În satu nostu o gazdă de mijloc samănă pe două laturi (în cele două sole n.n.) 42 mierțe de grîu, cu cucuruz și cu toate cele“[35]. Întrucît patru mierțe formau o găleată, iar două gălete erau considerate echivalente cu un iugăr, înseamnă că media arătoarelor din Bolintineni era la 1785 de 5 1/4 iugăre.

Faptul că iobagii din covîrșitoarea majoritate a localităților actualului județ Mureș n-au putut preciza suprafața medie a arabilelor și fînațelor pe care le foloseau se explică prin lipsa unei reglementări oficiale a raporturilor urbariale. În Marele Principat al Ardealului autoritățile habsburgice n-au reușit să reglementeze problema întinderii pămînturilor iobăgești ca în Banat și în comitatele din vestul Transilvaniei. Media pămînturilor arătoare și cositoare se poate obține cu ajutorul urbariilor particulare și pe baza tabelelor cuprinse în conscripția czirákyană din 1820, în care au fost trecuți toți țăranii dependenți cu numele și cu suprafețele arabilelor și fînațelor aflate în posesiunea lor. Pe baza acestor informații a fost întocmit tabelul ce urmează:

Din cele 53 de localități cuprinse în tabelul III, doar în Dumitrești media era sub un iugăr, atît la pămînturile arătoare, cît și la fînațe. În celelalte localități media pămînturilor arătoare varia astfel: în șase din ele, între 1—2 iugăre; tot în șase, între 2—3 iugăre; în șapte, între 3—4 iugăre; în trei, între 4—5 iugăre; în alte trei, între 5—6 iugăre; în șapte, între 6—7 iugăre; în patru, între 7—8 iugăre; în două, între 8—9 iugăre; tot în trei, între 9—10 iugăre; în alta patru, între 10—12 iugăre; în cinci, între 12—15 iugăre; iar în alte două, de peste 15 iugăre. Față de media de 17 iugăre și 880 stj² pămînt arător, cît apare în dreptul comunei Cristești, trebuie manifestată o oarecare rezervă, deoarece ea se referă numai la iobagii contelui Rhedei, înregistrați cu ocazia unei conscripții par-

[33] Arh. Stat Tg. Mureș, fond conscripții urbariale, conscripția czirákyană, dosar inv. nr. 349.
[34] Idem, dosar inv. nr. 336.
[35] L. Moldovan, I. Pop, *op. cit.*, p. 124.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ticulare din 1798. În cazul satului Oroi media de 15 iugăre și 875 stj² a fost calculată însă pe baza datelor oferite de conscripția czirákyană și se referă la totalitatea extravilanelor iobăgești[36].

În ceea ce privește media fînațelor, ea era în general mult mai scăzută decît a arabilelor. În 16 din cele 53 de localități media fînațelor nu depășea un iugăr; în alte opt era între 1—2 iugăre; în 13 varia între 2—3 iugăre; în nouă între 3—4 iugăre; în patru între 4—5 iugăre; numai în Șeușa de Cîmpie era de peste cinci iugăre. Explicația mediei mult mai scăzute a fînațelor constă în faptul că peste tot unde pămîntul propice pentru agricultură era puțin, țăranii considerau că era mai profitabil pentru ei să-l cultive cu cereale. Pentru fînațe nu lăsau decît strictul necesar întreținerii animalelor pe timpul iernii. Dealtfel, nu erau rare cazurile cînd sătenii preferau să cultive tot pămîntul arător pe care-l posedau. În astfel de cazuri animalele le hrăneau în vremea iernii cu tulei ori ciocani, cu paie și eventual cu fîn cumpărat din alte localități. În Curteni, de exemplu, din cele 35 de sesii conscrise în 1820, aproape jumătate au fost consemnate numai cu pămînturi arătoare[37]. În general, unde au fost consemnate fînațe mai mari și media pămînturilor arătoare era mai întinsă. Cu prilejul conscripțiilor oficiale din 1785—1820 juzii, jurații și bătrînii satelor cu ajutorul cărora au fost întocmite, au subliniat într-o serie de localități insuficiența fînațelor. Astfel, cei din Berghia au afirmat în acest sens următoarele în 1785: „Rituri prea puține are această localitate, căci afară de 2—3 iobagi ceilalți n-au nimic"[38]. La 1820, cei din Lunca au făcut precizări asemănătoare: „Loc die cosît avem foartie puțin și ce ieste fiind tare în șes mai în tăt anu îl noroiește... Dară die rîndu fînului nie hălduim din altie hotară"[39]. La fel s-au exprimat la 1820 și cei din Corbești: „În hotarul nostru avem foarte locuri ce produc fin; s-ar putea spune că iobagii nu posedă de loc fînațe, iar acelea pe care le au nu produc otavă"[40].

La calcularea mediilor extravilanelor iobăgești s-a ținut cont de toate sesiile cu pămînturi arătoare și fînațe. Au fost luate deci în considerare și acelea care aveau numai arătoare sau numai cositoare. În tot

---

[36] În Transilvania un iugăr avea 1 600 de stînjini.

[37] Arh. Stat. Tg. Mureș, fond conscripții urbariale, conscripția czirákyană, dosar inv. nr. 326.

[38] L. Moldovan, I. Pop, *op. cit.*, p. 137.

[39] Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond comitat Turda, conscripția czirákyană, dosar inv. nr. 332/n.

[40] Arh. Stat. Tg. Mureș, fond conscripții urbariale, conscripția czirákyană, dosar inv. nr. 325.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cazul, media arătoarelor şi a fînaţelor luate împreună reflectă într-o măsură hotărîtoare potenţialul gospodăriilor iobăgeşti pe localităţi. În 20 din cele 53 comune înşirate în tabelul III media arătoarelor şi cositoarelor luate împreună era sub cinci iugăre. Majoritatea celor 20 de sate aparţineau scaunului Mureş. În ele predominau proprietăţile ţăranilor liberi secui. În alte 15 sate această medie varia între 5—10 iugăre. Rezultă, aşadar, că aproape 2/3 din totalul localităţilor din tabel aveau o medie a arătoarelor şi cositoarelor sub cinci hectare. Mai dezavantajaţi erau ţăranii dependenţi din cele 20 de comune în care media era sub 3 ha. Dar chiar şi în cele 18 sate unde media arabilelor şi fînaţelor luate împreună varia între 10—20 ha, ea nu era prea mare, dacă se ia în considerare atît asolamentul bienal cît şi cel trienal în uz. Din cele peste 70 de comune în cazul cărora s-au păstrat conscripţiile din 1785 şi 1820, în 45 predomina asolamentul bienal, iar în alte 25 cel trienal. În cîteva comune aflate în zonă muntoasă, hotarul nu era împărţit în sole. În satele unde prevala asolamentul bienal se scotea din circuitul productiv jumătate din hotar, iar în cele cu asolament trienal cel puţin o treime. Pămîntul scos din circuitul productiv era lăsat să se odihnească pentru refacere ca ogor, fiind folosit pentru păşunatul animalelor mari şi mici.

Se impune să se precizeze că mediile extravilanelor iobăgeşti ar fi fost şi mai scăzute decît cele oglindite de tabelul III, dacă la calcularea lor s-ar fi ţinut cont şi de sesiile jelerilor sau inquilinilor, care nu dispuneau decît de locul de casă şi de grădină din interiorul vetrei satelor.

Fireşte, mediile redate de tabelul III nu trebuie să ducă la concluzia că posesiunile iobăgeşti ar fi fost uniforme ca întindere. Mediile s-au obţinut prin împărţirea întregii suprafeţe a pămînturilor arătoare şi a fînaţelor din fiecare localitate cu numărul total al sesiilor înregistrate cu extravilane. În realitate, între ţăranii dependenţi exista o diferenţiere de avere destul de accentuată, unii posedînd 20—30 iugăre, alţii doar unu-două iugăre. La 1820, în comuna Iclănzel, de pildă, cinci iobagi aveau fiecare cîte 17,3/4 iugăre pămînt arător şi cîte 6 iugăre fînaţe; alţi 48 dispuneau fiecare de cîte 9,1/8 iugăre arabil şi 3 iugăre fînaţ; urmau apoi 10 iobagi care foloseau cîte 4,5/8 iugăre arător şi 1,1/2 iugăre fînaţ; în sfîrşit cinci dintre ei erau jeleri urbariali şi nu posedau decît intravilane[41]. Tot la 1820, iobagul Halmágy Petru din Bogata de Mureş, care aparţinea soţiei contelui Gyulai Ferenc, poseda 24,3/4 iugăre pămînt

[41] Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond comitat Turda, conscripţia czirákyană, pachet nr. 332/d.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

arător și 4 iugăre fînaţ. Dar iobagul Dina Todor, care aparţinea aceleaşi contese, nu dispunea decît de 2,1/8 iugăre arabil şi de 2 iugăre cositor. De altfel, din cei 21 de iobagi ai acestei contese, şapte aveau în folosinţă fiecare peste 20 iugăre pămînturi arătoare şi fînaţe; alţi şase posedau fiecare între 15—20 iugăre; trei foloseau între 10—15 iugăre; doi între 5—10 iugăre, iar alţii doi sub cinci iugăre. Tot în Bogata de Mureş, groful Kun Jozsef a fost conscris la 1820 cu opt iobagi. Nici unul nu avea pămînt care să depăşească suprafaţa de cinci iugăre. Trei din ei posedau între 4—5 iugăre; altul 2 iugăre; patru între 1—2 iugăre, iar unul sub 1 iugăr[42].

Faptul că dominau suprafeţele mici ale arabilelor iobăgeşti în majoritatea satelor actualului judeţ Mureş, explică în parte de ce, între 1785—1820, continua să se practice o agricultură înapoiată, învechită, specifică timpurilor mai îndepărtate ale evului mediu. Depăşirea stării de înapoiere a agriculturii era frînată într-o măsură şi mai însemnată de excesiva fărîmiţare a pămînturilor arătoare în parcele minuscule. Marea fărîmiţare a arbilelor iobăgeşti se poate reconstitui cu ajutorul conscripţiilor particulare. Tabelul de mai jos redă parcelarea pămînturilor arătoare ale ţăranilor dependenţi din Reghin, care aparţineau succesorilor grofului Teleki Mihály, la 1806 şi cea a iobagilor din Coc, aflaţi în stăpînirea familiei contelui Gyulai István, la 1812:

Exemplele de mai sus pot fi considerate caracteristice pentru întreaga Transilvanie. Cu atît mai mult sînt edificatoare pentru satele actualului judeţ Mureş. Din compararea situaţiei parcelării arabilelor iobagilor celor doi domni de pămînt rezultă că ea era determinată în bună măsură de suprafeţele extravilanelor deţinute de ţăranii dependenţi. În cazul iobagilor familiei Teleki din Reghin nu existau parcele mai mari de un iugăr. Ponderea cea mai importantă o deţineau parcelele sub o jumătate de iugăr. Aproximativ o treime din acestea erau sub 1/16 iugăr. Cele cu suprafeţe între o jumătate şi un iugăr constituiau o treime din totalul parcelelor. Proporţia de 2/3 deţinută de parcelele mai mici de o jumătate de iugăr se explică, desigur, prin suprafeţele arabile folosite de cei opt iobagi din Reghin, care variau între 3—6 iugăre.

Spre deosebire de iobagii din Reghîn, cei din Coc posedau pămînturi arătoare ale căror suprafeţe oscilau între 14 şi 27 iugăre. De aceea, în Coc peste o treime de parcele aveau fiecare mai mult de un iugăr. Tot o proporţie de aproximativ o treime o deţineau şi parcelele cu în-

[42] Idem, dosar 332/j.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

TABELUL IV

Nr. crt.	Numele şi prenumele iobagilor	Localitatea	Anul conscripţiei	Numărul parcelelor arabile: pînă la 1/2 mierţă sau 1/16 iugăre	Numărul parcelelor arabile: între 1/2—1 m sau sau 1/16—1/8 iug.	Numărul parcelelor arabile: între 1—2 m sau 1/8—1/4 iugăre.	Numărul parcelelor arabile: între 2—4 mierţă sau 1/4—1/2 iug.	Numărul parcelelor arabile: între 1—2 gălete sau 1/2—1 iugăr.	Numărul parcelelor arabile: peste 2 gălete sau 1 iugăr	Numărul total al parcelelor arabile	Suprafaţa totală a arabilelor în: gălete	Suprafaţa totală a arabilelor în: mierţe	Suprafaţa totală a arabilelor în: iugăre	Suprafaţa totală a arabilelor în: stj²	Observaţii
1	Gorbai István	Reghin	1806	3	1	2	2	3	—	11	7	3,11/16	3	1 525	
2	Richter Ferentz	Reghin	1806	2	—	1	1	6	—	10	9	3,9/16	4	1 525	
3	Márk Iuon	Reghin	1806	2	—	1	6	3	—	12	9	3,9/16	4	1 525	
4	Pokulár Ştefan	Reghin	1806	2	—	3	5	1	—	11	10	0,13/16	5	125	
5	Timár Gora Iuon	Reghin	1806	3	—	1	4	5	—	11	9	3,7/8	4	1 550	
6	Pásk Ikim	Reghin	1806	2	—	1	5	3	—	11	10	3,5/8	5	725	
7	Gavriş Iosziv	Reghin	1806	3	—	2	4	2	—	11	8	3,1/4	4	650	
8	Szigyártó Mihály	Reghin	1806	3	—	2	4	2	—	11	9	0,7/8	4	950	[43]
9	Butzurka György	Coc	1812	—	1	1	1	6	13	22	52	2,00	26	400	
10	Morosán Máftei	Coc	1812	1	2	3	5	3	6	20	29	1,00	14	1 200	
11	Csinás Vászilka	Coc	1812	2	3	1	4	4	5	19	26	2,00	13	400	
12	Szinzserán Iuon	Coc	1812	—	2	4	1	5	9	21	31	3,00	15	1 400	
13	Dragan Gligorás	Coc	1812	1	2	1	3	5	6	18	29	2,00	14	1 200	44

[43] Arh. ist. Fil. Acad. Cluj-Napoca, Arh. din Satulung a fam. Teleki, fasc. 50/II.
[44] Idem, fond U et C, Conscripţia din 1812 a bunurilor soţiei contelui Gyulai István din Coc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tinderi între o jumătate și un iugăr. Aici ponderea parcelelor cu mai puțin de o optime de iugăr era neînsemnată.

Comparativ cu suprafețele parcelelor din Reghin, cele din Coc erau ceva mai mari. Aceasta nu înseamnă că cele din Coc prezentau avantaje mult mai însemnate decît acelea din Reghin. Atît întinderea unora, cît și a altora, nu permiteau utilizarea altei tehnici decît cea rudimentară pe care o dețineau țăranii dependenți. De regulă, toți iobagii aveau rezervate parcele pentru fiecare plantă cerealieră în toate solele. Declarațiile iobagilor din Budiu Mic făcute în 1785, cu prilejul conscripției iozefiniste, confirmă atît parcelarea pămînturilor arătoare și a fînațelor iobăgești, cît și suprafețele restrînse ale acestora. Ei au spus următoarele: „Un cap de familie cu o sesie întreagă are în acest sat mai mult sau mai puțin de 18 bucăți de terenuri arabile și fînețe, dintre care în unele se poate semăna cu o mierță, în altele cu două sau de la 3 la 8 mierțe"[45].

Situația parcelelor în cadrul fiecărei sole, la distanțe unele de altele provoca pierderi inutile de timp și îngreuia prelucrarea pămîntului cu maximă eficiență.

Păstrarea vechii organizări a pămîntului arător în două sau trei sole, coroborată cu menținerea unei tehnici agricole rudimentare, au făcut ca producția cerealieră să fie relativ scăzută în majoritatea satelor actualului județ Mureș. Producția medie ce se obținea la o mierță semănată, în satele județului Mureș se prezenta astfel la principalele cereale în perioada 1785—1820:

În tabelul V satele Corbești și Șăușa au fost trecute de două ori întrucît datele privind producția cerealieră provin în primul caz de la o conscripție particulară, iar în cel de al doilea de la una oficială. Ambele surse documentare oferă date asemănătoare. Datele cele mai cuprinzătoare pentru ansamblul județului provin din actele conscripției czirákyene. De fapt, informații mai complete se găsesc în această conscripție referitor la producția grîului. Din totalul celor 34 localități, numai în Stînceni lipsește producția la grîu. Lipsa lui se explică prin aceea că localitatea se găsea într-o zonă muntoasă, unde solul mai rece și iernile aspre făceau să nu reziste decît semănăturile de primăvară. Iată de ce în dreptul comunei Stînceni nu apare în tabel decît producția la orz și ovăz. În celelalte 33 de localități producția medie la o mierță de grîu semănată toamna era următoarea: în 13, între 2—3 mierțe; în 12, între 3—4; în trei, între 4—5; iar în șase, între 5—6 mierțe. Într-o singură co-

[45] L. Moldovan, I. Pop, *op. cit.*, p. 131.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

TABELUL V

Nr. crt.	Denumirea localităţii	Anul conscripţiei	Producţia medie la o mierţă de: grîu în		secară sau grîu secăreţ în		Orz în		Ovăz în		Obs.
			clăi	mierţe	clăi	mierţe	clăi	mierţe	clăi	mierţe	
1	Moreşti	1798	2	4	2	4	—	—	2	4	
2	Corbeşti	1798	3,1/2	3,1/2	—	—	—	—	—	—	
3	Cinta	1798	3,00	3,1/2	—	—	3	6	3	6	
4	Săuşa	1798	2,00	4,00	—	—	—	—	—	—	
5	Oroiu de Cîmpie	1798	1,1/2	2,1/4	—	—	—	—	—	—	
6	Reghin	1806	1,1/2	3,00	—	—	—	—	—	—	46
7	Stînceni	1806	—	—	—	—	2	3	2	3	47
8	Criş	1820	3,00	6,00	3	6	—	—	—	—	
9	Mihai Viteazu	1820	3,00	6,00	3	6	—	—	—	—	
10	Mureni	1820	3,00	6,00	3	6	—	—	—	—	
11	Feleag	1820	3,00	12,00	3	12	—	—	—	—	
12	Adrianul Mic	1820	5,00	5,00	—	—	—	—	—	—	
13	Band	1820	3,00	4,1/2	3	6	3	5	3	6	
14	Buza	1820	3,00	3,00	—	—	—	—	—	—	
15	Cîndu	1820	2,00	2,00	—	—	—	—	—	—	
16	Corbeşti	1820	3,1/2	3,1/2	3,1/2	3,1/2	—	—	2	14	
17	Curteni	1820	4,00	6,00	4,00	8,00	—	—	—	—	
18	Drojdic	1820	4,00	4,00	4,00	8,00	—	—	—	—	
19	Dumitreşti	1820	4,00	4,00	4,00	6,00	—	—	—	—	
20	Eremieni	1820	8,00	4,00	4,00	8,00	—	—	—	—	
21	Eremitu	1820	2,00	4,00	—	—	—	—	—	—	
22	Fîntînele	1820	5,00	5,00	5,00	7,1/2	—	—	—	—	
23	Iobăgeni	1820	3,00	3,00	—	—	—	—	—	—	
24	Isla	1820	2,00	2,00	3,00	3,00	—	—	—	—	
25	Şăuşa	1820	3,00	4,00	—	—	3	4	3	4	
26	Ghindari	1820	3,00	3,00	—	—	—	—	—	—	
27	Mătrici	1820	3,00	3,00	—	—	—	—	—	—	
28	Mitreşti	1820	3,00	3,00	—	—	—	—	—	—	
29	Rigmani	1820	3,00	3,00	—	—	3	3	3	3	
30	Sîngeorgiu de Pădure	1820	4,00	4,00	—	—	—	—	—	—	
31	Sînsimion	1820	3,00	3,00	4	4	—	—	—	—	
32	Surda	1820	4,00	6,00	—	—	—	—	—	—	
33	Vadu	1820	3,00	3,00	—	—	—	—	—	—	
34	Petrilaca	1820	1,1/2	3,00	1,1/2	3	—	—	—	—	
35	Vinători	1820	4,00	6,00	4,00	6	—	—	—	—	
36	Vulcan	1820	4,00	4,00	—	—	—	—	—	—	48

[46] Arh. ist. Fil. Acad. Cluj-Napoca, fond U et C, fasc. VI/nr. 3.

[47] Idem, Arh. din Satulung a fam. Teleki, fasc. 50/II.

[48] Arh. Stat. Tg. Mureş, fond conscripţii urbariale, conscripţia czirákyană, dosar inv. nr. 546, 532, 260, 263, 318—320, 323—326, 328—332, 335, 336, 347, 333, 337—339, 341—343, 345, 348—350; Arh. Stat. Cluj, fond Alba de Sus, dosar nearanjat cu actele conscripţiei czirákyene efectuată în satele comitatului Alba de Sus; Şt. Meteş, *op. cit.*, vol. III, pp. 79—80.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mună, în Feleag, producția la grîu era excepțională. La o mierță semănată aici se obținea o recoltă de 12 ori mai mare. Într-o proporție de aproximativ 75% prevala o producție medie sub patru mierțe la una semănată. Ea nu diferea prea mult în celelalte localități din actualul județ Mureș, care nu figurează în tabel. În ansamblul ei, producția la principala plantă cerealieră era relativ scăzută. O atare producție se explică prin calitatea mediocră a pămîntului arător din majoritatea comunelor unde ea a fost consemnată. Ea se datora însă și altor factori obiectivi sau subiectivi, printre care pot fi menționați: menținerea tehnicii învechite de punere în valoare a pămîntului arător în cadrul asolamentului bienal ori a celui trienal; uneltele agricole rudimentare ale țăranilor dependenți; insuficiența utilizare a gunoiului de grajd; lipsa oricărei preocupări de selecționare a unor soiuri de cereale mai productive; cele 2—3 zile de robotă săptămînală, care în perioadele de vîrf ale muncilor agricole se puteau transforma în săptămîni la rînd, ceea ce făcea ca forța de tracțiune animală și cea a brațelor țăranilor dependenți să nu poată fi utilizate pe loturile proprii în momentele cele mai propice etc. Acolo unde producția depășea cinci mierțe la una semănată, ea se datora mai mult calității superioare a solului și nu unor inovații în tehnica agricolă.

În comparație cu producția grîului, cea a secarei era în general mai ridicată. La fel era ceva mai ridicată și la ovăz. În Corbești, producția de ovăz o întrecea pe cea de grîu de aproape cinci ori. La orz era asemănătoare cu cea a grîului. Conscripțiile nu dau, din păcate, date complete referitoare la producția de secară, orz și ovăz. În cele mai multe comune țăranii dependenți nu fac nici o referire la producția orzului și ovăzului.

În conscripții lipsesc aproape complet informațiile privind producția la porumb, deși această plantă se generalizase pînă la sfîrșitul veacului al XVIII-lea și dădea o recoltă de cîteva ori mai mare decît cea de grîu. O excepție au făcut totuși reprezentanții țăranilor dependenți din Band. Cu prilejul conscripției czirákyene din 1820 ei au arătat că la o mierță boabe de porumb semănată primăvara obțineau toamna la cules 60 mierțe porumb știuleți. Ei au mai precizat că din cinci mierțe de știuleți ieșeau două mierțe de porumb boabe. Prin urmare, în cazul porumbului producția medie era de 22 mierțe boabe la una semănată. În alte localități din actualul județ Mureș și din alte părți ale Transilvaniei producția la porumb era chiar mai ridicată, întrucît se rezerva pentru el pămîntul de cea mai bună calitate, situat pe luncile rîurilor sau pe coline domoale, care se lucrau de obicei anual. Declarația locuitorilor din Band rămîne

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

edificatoare pentru rolul economic jucat de pămînturile arătoare în gospodăriile iobăgești din întreaga Transilvanie. Ea a fost formulată astfel: „arabilele se pot cultiva cu grîu curat și amestecat, cu secară, porumb, orz, alac, și ovăz, cu un cuvînt acestea sînt potrivite pentru toate plantele care ne hrănesc"[49].

Conscripția czirákyană nu oferă informații nici referitor la producția fînațelor. În schimb, în conscripția iozefinistă din 1785, în care lipsesc date privind producția cerealieră, cea a fînațelor este menționată în cîteva localități din actualul județ Mureș. Astfel, în comunele Bolintineni, Moreşti, Bărdești, Remetea, Band, Sîncraiu de Mureș, Nazna și Culpiu, sătenii au indicat că pe o suprafață de fînaț pe care s-ar fi putut semăna opt mierțe sau două gălete de grîu — ceea ce echivala cu un iugăr — obțineau o producție de 12 măji de fîn. Cei din Bărdești au spus în această privință următoarele: „Pe un loc de un iugăr se fac două care de fîn în greutate de 12 măji"[50]. Într-un mod asemănător au relatat și iobagii din Bolintineni: „face-se 12 măji de fîn într-atît loc unde ar închepe 8 mierțe de grîu"[51]. La rîndul lor, cei din Budiu Mic și Berghia dau o producție de numai șase măji la un iugăr de fînaț. Sătenii din Budiu Mic au redat informația referitoare la producția medie a fînațelor cu cuvintele: „Pe un rît de un iugăr se produce un car bun de fîn în greutate de șase măji, în fînețe însă nu se produce decît pe jumătate atît"[52]. Din relatarea sătenilor din Budiu Mic reiese că ei făceau distincție între noțiunea de rît și de fînaț. O distincție asemănătoare fac și țăranii din alte localități, care dau producții mai mari pentru rituri și mai mici pentru fînațe. Ei făceau o astfel de deosebire, întrucît prin rituri înțelegeau terenurile rezervate pentru cosit în luncile rîurilor, pe care le puteau cosi de două ori pe an. Spre deosebire de rituri, fînațele reprezentau terenuri mai îndepărtate de rîuri, situate de regulă pe coastele dealurilor, unde iarba nu se putea cosi decît o dată pe an. Deosebit de sugestivă apare din acest punct de vedere următoarea precizare a locuitorilor din Oroi: „la rituri dintr-un ierdaș (iugăr n.n.) iese 20, la fînațe 10 măji de fîn"[53]. Cei din Ceuașu de Cîmpie au subliniat că două părți din terenul rezervat ca fînaț erau situate „pe locuri mai înalte" și produceau 14 măji de fîn bun pe o suprafață de

[49] Arh. Stat. Tg. Mureș, fond conscripții urbariale, conscripția czirákiană, dosar inv. nr. 319; L. Botezan, *Producția agricolă din Transilvania în perioada 1785—1820*, în *Terra Nostra*, III, 1973, pp. 179—180.
[50] L. Moldovan, I. Pop, *op. cit.*, p. 127.
[51] Idem, p. 121.
[52] Idem, p. 127.
[53] Idem, p. 121.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

un iugăr; a treia parte era însă inundabilă și de aceea un iugăr nu dădea decît 10 măji de fîn de calitate mai slabă. Importanța fînațelor și a fînului cosit de pe ele a fost redată astfel de iobagii din Sîncraiu de Mureș cu prilejul conscripției din 1785: „rîtul este potrivit pentru hrana vitelor, produce fîn folositor, cam 12 măji pe un iugăr"[54].

Așadar, pămînturile arătoare și fînațele extravilane jucau un rol hotărîtor în economia gospodăriilor iobăgești. Fînațele, de exemplu, permiteau iobagilor să asigure furajele necesare întreținerii animalelor de tracțiune și a celor mărunte pe timpul iernii. La rîndul lor, pămînturile arătoare le furnizau cerealele, care dădeau hrana de bază necesară traiului zilnic. Porumbul, ovăzul, orzul și alacul erau folosite pentru completarea hranei animalelor mari și mici, precum și a păsărilor. Surplusul de animale, de produse animaliere și de cereale putea fi valorificat pe piață. Prin vînzarea surplusului își procurau banii necesari achitării dărilor față de statul habsburgic și taxele bănești pretinse de stăpînii feudali. La suplimentarea bugetului gospodăriilor iobăgești puteau să-și aducă aportul și terenurile cultivate cu viță de vie, acolo unde existau.

Terenurile cultivate cu viță de vie pot fi considerate anexe ale extravilanelor iobăgești. Ele nu se găseau în toate satele actualului județ Mureș, iar acolo unde existau, în unele gospodării iobăgești lipseau. Satele unde vița de vie era mai răspîndită aparțineau, între 1785—1820, regiunilor viticole din comitatele Tîrnava și Alba de Sus. Creșterea posibilităților de desfacere pe piață a vinului, rachiului din drojdia de vin și a strugurilor, a determinat totuși extinderea suprafețelor cultivate cu vii și în unele din satele ce aparțineau comitatului Turda, precum și în cele din scaunul Mureș. Suprafețele cultivate cu vii au rămas însă la proporții extrem de reduse în comparație cu pămînturile arătoare. De fapt, terenurile cultivate cu viță de vie, care se aflau în folosința individuală a țăranilor dependenți, depășeau rar și numai în unele localități suprafața de o jumătate de iugăr. Următorul tabel permite să se formeze o imagine clară asupra întinderii viilor iobăgești în 20 de sate din actualul județ Mureș:

Datele din tabelul VI confirmă că viile iobăgești mai mari de un iugăr erau o raritate. Din cele 20 localități înșirate în tabel numai în trei exista cîte un iobag care posedau vii de peste un iugăr. La fel erau reduse numeric terenurile iobăgești cu vii mai mici de 1/16 iugăr. Doar în Sîngiorgiu de Pădure numărul lor se ridica la 26. Dealtfel, din cele

[54] Idem, p. 137.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

TABELUL VI

Nr. crt.	Denumirea localităţii	Numărul sesiilor iobăgeşti cu vii extravilane									Observaţii
		pînă la 1/16 iug.	între 1/16—1/8 iug.	între 1/8—1/4 iug.	între 1/4—1/2 iug.	între 1/2—1 iug.	peste 1 iugăr	nr. total al sesiilor cu vii	Suprafaţa totală a viilor în iugăre	nr. sesiilor fără vii	
1	Adrianul Mic	—	2	—	—	—	—	2	0,1/4	2	
2	Buza	—	1	—	—	—	—	1	0,1/8	18	
3	Călimăneşti	7	14	29	25	7	—	82	23,5/8	—	
4	Criş	7	14	17	63	6	—	107	35,5/8	10	
5	Dileul Vechi	—	12	12	5	—	—	29	7,1/8	7	
6	Dileul Nou	—	3	4	11	—	—	17	7,5/8	1	
7	Drojdie	1	1	1	2	—	—	5	1,13/16	7	
8	Eremieni	—	1	2	—	—	—	3	0,5/8	—	
9	Iobăgeni	—	—	12	14	1	—	27	11,00	10	
10	Isla	—	2	1	1	—	—	4	1,00	13	
11	Lechinţa de Mureş	—	42	29	2	—	—	73	15,5/8	7	
12	Mitreşti	—	13	1	2	1	1	18	5,1/2	25	
13	Oarba de Mureş	—	29	11	3	—	—	43	7,5/8	3	
14	Rigmani	—	1	5	3	—	—	9	2,5/16	—	
15	Sîngiorgiul de Pădure	26	30	13	6	2	—	77	12,9/16	—	
16	Sînsimion	—	1	—	—	—	—	1	0,1/8	—	
17	Stejăreni	6	5	28	44	21	1	105	41,1/2	13	
18	Vadu	—	5	3	3	1	—	12	3,7/8	25	
19	Vărgata	—	—	1	4	—	—	5	2,1/4	19	
20	Vulcan	—	1	—	6	30	1	38	25,00	—	[55]

[55] Arh. Stat. Tg. Mureş, fond conscripţii urbariale, conscripţia czirákyană, dosar inv. nr. 263, 318, 320, 321, 328, 330, 335, 336, 338, 339, 342, 343, 349, 350, 532 şi 546; Arh. Stat. Cluj, fond comitat Turda, conscripţia czirákyană, dosar inv. nr. 332/a, b, e şi f; Idem, fond Alba de Sus, dosar cu actele nearanjate ale conscripţiei czirákyene efectuată în satele comitatului Alba de Sus.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

20 de localităţi din tabel numai în cinci au fost consemnate vii iobăgeşti mai mici de 1/16 iugăr. Covîrşitoarea majoritate a ţăranilor dependenţi înregistraţi cu vii posedau între 1/8 şi 1/2 iugăr teren viticol.

Cauzele care i-au determinat pe ţăranii dependenţi să se rezume la suprafeţe restrînse cu viţă de vie au fost multiple şi variate. Una din cauze s-a datorat însăşi întinderilor limitate de pămînt aflate în posesiunea iobagilor. A doua cauză a fost generată de volumul mare de muncă pretins de întreţinerea unor terenuri viticole mai întinse. Ţăranii dependenţi erau obligaţi săptămînal la cele 2—3 zile de slujbă iobăgească datorate proprietarilor feudali. O bună parte din zilele de robotă erau pretinse în zonele viticole de către curţile nobiliare la întreţinerea viilor alodiale. După cum demonstrează un studiu relativ recent al unui istoric clujean, astfel proceda în ultimul deceniu al veacului al XVIII-lea administratorul domeniului Toldolagi cu iobagii săi din Corunca, Ogari, Ciba, Bălăuşeri, Şoimuş, Seleuş şi Chendul Mare[56]. Dacă la zilele de slujbă iobăgească se adaugă şi cele pretinse ţăranilor dependenţi de punerea în valoare a propriilor fînaţe şi pămînturi arătoare, atunci apare explicabil de ce viile nu s-au extins peste tot unde ele ar fi avut condţii propice.

O altă cauză a suprafeţelor reduse ocupate de viile iobăgeşti, se datora dijmelor şi daturilor din vin pretinse de curţile nobiliare, dar mai ales monopolul seniorial al cîrciumăritului. Monopolul seniorial sau dreptul regalian al cîrciumăritului cum i se spunea în Transilvania, a constituit o frînă în calea extinderii suprafeţelor cu vii iobăgeşti. El limita dreptul de desfacere a vinului propriu, în cazul ţăranilor dependenţi, la perioada dintre 29 septembrie—31 decembrie.

În restul anului dreptul de a vinde vin era rezervat numai pentru cîrciumele aloidale. Excepţie făceau satele scaunului Mureş, unde cîrciumăritul era liber tot anul sau cea mai mare parte a lui. Satele scaunului Mureş nu se găseau însă într-o zonă viticolă. Iobagii din regiunile viticole erau obligaţi să-şi vîndă surplusul din vin imediat după recoltă la un preţ scăzut. Primăvara şi vara cînd preţul vinului era mai ridicat, vînzarea lui se putea efectua numai în „crîşmele domneşti". În felul acesta, dreptul regalian al cîrciumăritului nu numai că reducea posibilităţile de cîştig ale iobagilor, dar constituia o piedică în calea tendinţelor unor ţărani dependenţi de a deveni ei înşişi cîrciumari.

În ceea ce priveşte frîna exercitată de dijmă şi de daturile din vin, ea a fost scoasă în evidenţă de iobagii din Stejăreni. În august 1820, ei au

[56] Şt. Imreh, *Contribuţii la problema utilizării forţei de muncă a iobagilor*, în *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*, VIII, 1965, pp. 128—154.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

relatat că în afară de dijma obişnuită din vin datorată domnilor de pămînt din producţia viilor proprii, mai erau obligaţi să dea anual şi 184 găleţi de must drept daturi pentru răscumpărarea „gîştelor Sînmedriului"[57].

În sfîrşit, o altă piedică ce stătea în calea extinderii suprafeţelor cu vii iobăgeşti era reprezentată de impozitele faţă de statul habsburgic. Impozitul pe vii se fixa fie după producţia medie, fie după calitatea pămîntului cultivat cu viţă de vie. În primul caz, iobagii plăteau anual cîte 3 creiţari după fiecare vadră de vin obţinută pe parcelele proprii. În al doilea caz, ţăranii dependenţi erau impuşi cu 30 creiţari sau o jumătate de florin renan după 1/16 iugăr, dacă pămîntul era de calitatea întîia. Pentru aceeaşi suprafaţă de calitatea a doua se achitau 24 creiţari; pentru pămînt de categoria a treia cîte 18 creiţari; iar pentru cel de clasa a patra cîte 12 creiţari[58].

Dar cu toate greutăţile pe care trebuiau să le învingă, ţăranii dependenţi se străduiau să aibă vii proprii, acolo unde solul era propice. Împreună cu grădinile cu pomi fructiferi situate în interiorul vetrei satelor sau în hotar, viile îmbogăţeau şi variau hrana familiilor iobăgeşti. Viile prezentau importanţă pentru gospodăriile iobăgeşti mai ales prin sursele băneşti pe care le aducea comercializarea vinului, rachiului, strugurilor şi a fructelor culese de pe pomii fructiferi cultivaţi în jurul terenurilor viticole. În iulie 1820, sătenii din Criş au precizat că aveau posibilitatea de a valorifica rachiul în zilele de tîrg, iar, „mustul, cînd se face, îl putem vinde acasă"[59]. O lună de zile mai tîrziu, cei din Stejăreni au relatat „Locuri de vie avem ... se recoltează vin bun, care uşor poate fi vîndut"[60].

Fireşte, posibilităţi de a transforma producţia viticolă în marfă şi deci în bani pe piaţă o aveau numai iobagii mai înstăriţi. Numai astfel de iobagi dispuneau de potenţialul economic necesar întreţinerii viilor în condiţii corespunzătoare. Iobagii sărăciţi şi jelerii fără extravilane puteau să-şi vîndă cel mult forţa de muncă la lucrul viilor în schimbul unor retribuţii băneşti. La angajarea forţei de muncă pe bani pentru lucrul

[57] Arh. Stat Tg. Mureş, fond conscripţii urbariale, conscripţia czirákyană, dosar inv. nr. 532.

[58] L. Botezan, *Contribuţii la istoricul cultivării viţei de vie pe pămînturile nobiliare şi iobăgeşti din comitatele Transilvaniei în perioada 1785—1820*, în *Terra Nostra*, II, 1971, p. 161.

[59] Arh. Stat. Tg. Mureş, fond conscripţii urbariale, conscripţia czirákyană, dosar inv. nr. 546.

[60] Idem, dosar inv. nr. 532.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

viilor recurgeau mai ales orășenii. În acest sens, reprezentanții iobagilor din Albești au mărturisit în iunie 1820: „Noi vii nu avem, da la Sighișoara sînt vii multe și aici la lucru viilor cu caru și cu pălmile poate face bani, care are răgaz“[61].

În concluzie, sesia iobăgească se confunda cu gospodăria țăranului dependent. Ea era formată de regulă din intravilan și extravilan. Intravilanul constituia partea sesiei care se afla în interiorul vetrei satelor. El cuprindea curtea sau ograda pe care se aflau casa și diferitele acareturi, precum și grădinile destinate pomilor fructiferi, legumelor și zarzavaturilor. Pe intravilane se strîngeau cerealele și furajele de pe pămînturile extravilane. Pe ele trăiau familiile țăranilor dependenți și animalele acestora.

Extravilanele se compuneau peste tot din pămînturile arătoare și din fînațe, iar în unele localități și din mici terenuri cultivate cu vită de vie. Ele constituiau principalul mijloc de producție aflat în folosința țăranilor dependenți. Ele produceau principalele mijloace de hrană pentru familiile iobagilor și jelerilor, precum și pentru animalele lor. Tot ele permiteau gospodăriilor iobăgești să-și procure mijloacele bănești pentru a achita dările către statul habsburgic, pentru a face față taxelor pretinse de proprietarii feudali și pentru a-și cumpăra uneltele agricole de care aveau nevoie. În fine, pentru intravilane și extravilane țăranii dependenți erau obligați să dea renta feudală în muncă și în natură, deoarece peste dreptul lor de posesiune se suprapunea cel de proprietate al domnilor de pămînt.

[61] Idem, dosar inv. nr. 550.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

DIE ORGANISIERUNG DER LEIBEIGENENHUFE AUF DEM TERRITORIUM DES HEUTIGEN MUREȘ BEZIRKES 1785—1820

(Zusammenfassung)

Zwischen 1785—1820 wurde die Hufe des Leibeigenen auf dem Territorium des heutigen Mureș Bezirkes weiterhin mit der Wirtschaft des abhängigen Bauern verwechselt. Sie bestand gewöhnlich aus einem Teil innerhalb (Intravilan) und einen Teil ausserhalb (Extravilan) des Dorfweichbildes. Zum Intravilan gehörten der Bauernhof mit Haus und den verschiedenen Nebengebäuden und der Obst- und der Gemüsergarten. Auf das Intravilan wurde das Getreide und das Viehfutter von extravilanen Grund eingebracht und verlagert. Auf diesem lebten die Familie der abhängigen Bauern und ihre Tiere.

Die Extravilanen bestanden überall aus den Ackerböden und den Heuwiesen, und in einigen Ortschaften auch aus kleinen mit Weinreben bebauten Flächen. Sie stellten das wichtigste Produktionsmittel, das sich in der Benutzung der abhängigen Bauern befand, dar. Sie erzeugten die wichtigsten Nahrungsmittel für die Familien der Leibeigenen und Sellern, wie auch für ihr Vieh. Ebenfalls durch sie konnten die Leibeigenenwitschaften die pekuniären Mittel zur Auszahlung der Abgaben an den Habsburgerstaat und der Taxen an die Feudalherren verschaffen. Die auch zum Kauf der nötigen landwirtschaftlichen Geräte.

Die abhängigen Bauern waren verpflichtet für Intra- und Extravilanen feudale Rente in Arbeit und Naturalien zu zahlen, denn auf ihr Besitzrecht überlagerte sich das Eigentumsrecht des Feudalherren.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

LUCRĂRI DE PETRU MAIOR ÎN COLECȚII DE CARTE VECHE DIN ALBA IULIA

IACOB MÂRZA

„Spirit polemist cu accente voltairiene, Petru Maior continuă să fie disputat de istorici, filologi și filosofi, fiecare din ei revendicîndu-l pentru un domeniu sau altul. În treacăt fie spus, strădania e doar pînă la un punct utilă deoarece apartenența lui la marea familie a luminilor justifică numai parțial insistența. El rămîne un spirit enciclopedic, un Aufklärer prin excelență, istoric și filosof în același timp, care a avut marea șansă de a-și vedea opera difuzată"[1]. Din această caracterizare rezultă, cît se poate de convingător, dimensiunile spirituale ale lui Maior, personalitate care ocupă un loc de sine stătător în trinitatea Școlii ardelene.

Exegeza maioriană, bogată de altfel, include valoroase contribuții vechi și noi, ca acelea ale lui Ath. M. Marinescu, G. Bogdan-Duică, N. Iorga, Ovid Densușianu, Giorge Pascu, D. Popovici, Lucian Blaga, David Prodan, Al. Piru, Pompiliu Teodor, Iosif Pervain, Adrian Marino, N. Albu[2] și, în sfîrșit, dar nu în ultimul rînd, aportul Mariei Protase, pasionată cercetătoare a vieții și operei lui Maior, căruia i-a închinat și o lucrare de ample dimensiuni, de dată recentă.

În general, autorii exegezei maioriene n-au acordat atenție suficientă — poate nu permitea cadrul contribuțiilor — răspîndirii operelor fundamentale ale lui Petru Maior, prezenței lor în anumite instituții de cultură, cum ar fi, de pildă, biblioteci de carte veche sau muzee istorice de diferite categorii. Cercetarea acestei tematici ar fi o completare nu numai în direcția cunoașterii operei lui Petru Maior, ci și în sensul supli-

---

[1] *Petru Maior: Aufklärung și națiune*, la Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Cluj, Editura Dacia, 1972, p. 179.

[2] O privire critică asupra exegezei maioriene la Maria Protase, *Petru Maior în exegeza critică românească*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Series Philologia, Fasciculus 1, 1971, pp. 21—35; *idem*, *Petru Maior: un ctitor de conștiințe*, București, Editura Minerva, seria *Universitas*, 1973, pp. 7—18.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mentării informațiilor consemnate de *Bibliografia românească veche* despre lucrările maioriene și frecvența lor. Desigur ar fi pasionant, dar și util, de aflat cum au ajuns unele din lucrările fostului protopop de la Reghin în diferite biblioteci sau muzee din țară; de asemenea, ar fi interesant de cercetat drumul sinuos pe care l-au parcurs aceste produse ale minții și inimii lui, de la apariția lor într-o tipografie pînă la intrarea în instituțiile respective. Rezultatele unor astfel de cercetări, bazate în mare măsură pe notițele de proprietate sau de altă natură, existente pe unele din copertele sau filele lucrărilor maioriene, ne-ar ajuta să ajungem la concluzii cît se poate de interesante în direcția mediilor care au receptat, într-un fel sau altul, operele în cauză, sau în sensul detectării gustului pentru o anumită lectură, gust demonstrat de existența unor nume care provin din categorii sociale destul de diferite. În această ordine de idei, trebuie să ținem seama și de rolul pe care l-a jucat întotdeauna lectura cărților în evoluția unei anumite mentalități și în diversificarea gustului bibliofil, dar și de valoarea documentară a notițelor de proprietate, a diverselor însemnări, fiindcă ele ne sugerează, cum spunea Nicolae Iorga, „istoria scrisă de cei mici"[3]. Exprimîndu-ne opțiunea pentru o astfel de cercetare, avem în vedere, în mod special, rolul polemic, angajat al operei maioriene în ansamblul ei, funcțiile politice pe care le-a îndeplinit, mai ales în rîndul generației pre și revoluționare românești de la 1848—1849[4].

După cum rezultă și din titlul articolului, ne vom ocupa, în cele ce urmează, de prezența a 10 lucrări de-ale lui Petru Maior în colecții de carte veche din Alba Iulia. În această ordine de idei, cercetările s-au îndreptat spre două instituții din Alba Iulia, cu fonduri de carte veche, păstrătoare ale unora din operele maioriene. Este vorba de Muzeul Unirii și Biblioteca Batthyaneum.

Venerabila Biblioteca Batthyaneum, cea mai valoroasă bibliotecă de carte veche din mijlocul continentului european[5], conservă, pe lîngă manuscrise, incunabule și cărți tipărite după anul 1500, și cîteva exemplare din tipăriturile vechi românești sau lucrări care pot și trebuie să fie in-

---

[3] Ilie Corfus, *Însemnări de demult*, Iași, Editura Junimea, 1975, p. VII. Mulțumesc Luciei Hațieganu de la Muzeul Unirii Alba Iulia și lui Titus Furdui de la B. A., Filiala Cluj-Napoca, pentru sprijinul în descifrarea unor notițe.

[4] Iosif Pervain, *Petru Maior în conștiința transilvănenilor din generația de la 1848*, în *Tribuna*, Anul XV, Nr. 10 (737), 11 martie 1971, p. 14; *idem*, *Petru Maior în conștiința generației pașoptiste din principate*, în *Vatra*, Seria nouă, Anul I, Nr. 2, mai 1971, p. 3, 15; *Petru Maior: Aufklärung și națiune*, p. 206; Maria Protase, *op. cit.*, pp. 300—309.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

кіде асе сѫи ѿмѫ ла Прешціе, коѭ кѫмнтѫ, ши коѭ арѣтѫ ѧтѫю, кѫ чіл че ерѣ асе хиротонїи Прешт, трѣбѫе се фіе кіемат дела Дмнезеѫ ла Прешціе. Ідоаѡ, кѫ трѣбѫе маинаинте де хиротоніе аши испитѣ де стоинїчіа са, ши аце дерпинде ѧтрѫ бѫнѣтѣціле ачѣлѣ, каре трѣбѫе сѣ ле аибѣ Прїстѫл. Аѫцї амінте!

А. Ѧтѣю ѥсте де липсѣ анѫ порнї ла ѿ кѫлѣторіе аша ѧнѧлтѣ, маинаинте де а аѫзї кіемарѣ: „Имене сингур нѫшї а лѫнїшї чїнстѣ, чї чіл кіемат де Дмнезеѫ, ка ши Аарѡн" грѧіе Апостолѫ ѧ Апостолїа чѣ кѣтре Еврїй кап ѥ. стїх д. Нѫ крѣдерецї Аскѫлтѣторї, кѫм кѣ тоцї ачіа, карїй кѫуетѣ асе хиротонїи, сѫнт кіемацї дела Дмнѫл ла хиротоніе. Оѫнїй сѫнт кіемацї, ацїй сѫнт алеѫдацї. Четїм ла Лѫка кап д. кѫм ѿаре чїне се ѧбїї, ка сѣ фіе Оѫченїк лѫй Хс зикѫнд: „Коѭ сѣ мірг дѫпѣ тїне, ѿрї оѫнде вїї мѣрце Дмне". Шї непрїмїндѫл Хс, ѧй рѣспѫнсе: „Вѫлпиле аѫ вїзѫнїї, „ши пасерїле Чїрлѫй кѫїбѫрї: ѿрѣ Фіоа ѿменеск нѫ аре оѫнде сѣ „плѣче капѫл". Аколѣшї ѧдатѣ вѣзѫнд Дмнѫл Хс пре ат тїнѣр фѣрѣ грїже, ѧй зїсе: „Вїнѡ дѫпѣ мїне". Шї тѣнѣрѫл рѣспѫнсе, рѫгандѫсе де рѣгаз, ка сѣ поатѣ ѧгропа пре татѣсѣ, карле ѧтѫнчѣ мѫрїсе. Чї мѣкар кѣ чѣрерѣ лѫй се ведѣ дрѣптѣ, тотѫшї Дмнѫл Хс нѫй дѣде рѣгаз, чї ѧй зїсе: „Ласѣ пре морцї сѣ-шї ѧгропе морцїй лор, ѿрѣ тѫ мірцї де вестѣще ѧпѣрацїа лѫй Дмнезеѫ". Че ѥсте прічїна, кѣ пре чіл ѧбїндѫсе, нѫ прїмї Хс, ѿрѣ чїстѫ нїчї ѧтѫта зѫкаѣ, ка сѣ ѧгропе пре татѣл сѣѫ, нѫї дѣде? Нѫ ѥсте ѧлта, фѣрѣ кѣ чїста аѫ фост кіемат кѫ кіемаре ѧдевѣрѧтѣ спре Бѫнѫка лѫй Хс, ѿрѣ чіл пѫ фост кіемат де Дмнезеѫ, чї ѧпїнс де мѧндрїе, шї де ѥбїре де ѧрѫнт: де мѧндрїе, пентрѫ кѣ аѫзїндѫ слава че доѫндѣ ѧ тоате зїлеле Оѫченїчїй пентрѫ мінѫнїле, каре ле фѣчѣ Дѧскалѫл лор; шї де ѥбїре де ѧрѫнт, пентрѫ кѣ ведѣ милостенїле, каре ѧ тоате зїлеле ле прїмѣ дела Бреднїчоші. Дрепт ачѣа, фїнд кѣ чеалалт нѫ аѣ ѧате болдурї пентрѫ ка сѣ мѣргѣ дѫпѣ Хс, фѣрѣ сїнгур кѫ-

вѧлїтѫ

Бѫ мѫт маї маре ѥсте ачіа Ѡвіан де тїнѣрїй, де карле ноі сѣнтем сїлїцї ѧ тѣме дїн колѡ де кѫмѧ нї се ва стрїка корабіа: прекѫм шї лїманѫл ачіла кѫ мѫт маї богат ѥсте, де кѣт ла пострѫ, оѫнде ѧ фѣчїт кѣчїлѡр ком фї ѧ лїнїще, шї ѧтрѣ тоатѣ ѧдестѫларе, дакѣ кѫ ачѣле родѫрї де фанте кѫне, че се кѫмїн ла ѿ сабѣ кредїнчосѣ ѧлѫї Дмнезеѫ. ком пѣшї дїн лѫме: „Ферїчїтѣ ѥ сабѣ ачѣа, пре карле кінд Дмнѫл лѫї, ѧ ва ѧфла фѣкѫнд ашѣ. Амїн зїк воѡ: кѣ престе тоатѣ аѫцїа са пѫнїлва пре ѥа". Тотѫшї че фолос ѥсте а шї ачѣстѣ тоате прїн крецїнцѣ, дакѣ апої се вінцѣще, ка кѫнд ѧрфї де тот нікѫноскѫте, шї нѫ те грїжїцї маї наинте асѣпра прімеждїлѡр ачѣлѡра, че те ѧрѣптѣ ла пасѣ ачіа де пре оѫрмѣ. Дїчї воѣск жаланїчї аскѫлтѣторї, сѣ кѣ ѧрѣт ѧтѫю, кѫмкѣ маре лїпсѣ ѥсте ѧнї гѣтї де моарте. Дѫпѣ ачѣа, кѫм лїпсѣще сѣ не гѣтїм. Аѫцї амінте!

А. Нѫ коѭ кѫ мѫлте вѣрке сѣ вѣ цїн Жаланїчї аскѫлтѣторї! Нѫмаї де кѣт ла доведїре сѣ ѧпѣкѣм. Аскѫшї Дмнѫл Хс, карле фоарте кіне цїне че се поате аѫкрѧ дела оѫн ѿм ѧ часѫ ачіа депре оѫрмѣ, вѣ зїче, кѣ нїчї ѿ кінїнѣ де час сѣ нѫ ѧтѣрзїацї аѣ гѣтї де моарте де крѣцїї сѣ кѣ сїнцїцї. Аскѫлтацї кѫм грѧіе ла Матѣѡ кап д. стїх мѣ. „Прївеґїацї, кѣ нѫ цїнцї ѧ каре час Дмнѫл вѣстрѫ ва вїнї". Ачѣшї се ѧдѣсарте ѧ грѧї ѧ кѫпѫ че оѫрмѣзѣ. Сѣвѣршїнд пїлда фѣтелѡр челѡр ѧнцелѣпте, шї ѧ челѡр нѣкѫне, кѣ ачѣстѣ прѣ фолосїтоаре доѫнѣ: „Дрепт ачѣа прївеґїацї, кѣ нѫ цїнцї зїса, нїчї часѫ". Ла Лѫка кап ѥ. зїче, кѣ се кіде сѣ фїм асѣмїне слѫгїлѡр ачіелѡра, карї ѧ ѣрѣмї де поате ѧпрѣптѣ ла оѫша кѣсїї, сѣ се ѧтоарне стѣпїнѣ дела ѿнїцѣ нѣнтїї, карле ѧ кремїлї ачѣлѣ се фѣчѣ сѣра ѧ ѣтѫнїнд, пре кѫм шї ѧкѫма пре ѧлѣкѫрѣ ѥсте ѿкїнїнїт. „Шї коѭ, зїче, асѣмїнѣ кѣ ѿаменї, карї ѧпрѣптѣ пре Дмнѫл сѣѫ, кѫнд сїла ѧ ѣтоарне дела нѣнтї, ка кїнїнд, шї бѣтѫнд, ѧдатѣ сѣї дескїцѣ лѫї". Ла сфїтѫл Марко кѣтре сѣвѣршїтѫ капѫлѫї ѥ. де трїї ѿрї дѫпѣ

ѿла-

Pl. XCV. 1 — *Propovedanii la ingropăciunea oamenilor morţi*, Buda, 1809, p. 247;
2 — Pag. 72 din *Didachii*, Buda, 1809.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ИСТОРІА

ПЕТРУ

ЧЕПУТУЛ РОМЖНИЛОР ДАКІА.

АТОКМИТЪ

ДЕ

ПЕТРУ МАІОР де Дичо-Сжимъртин,

Протопоп, ши ла Ѧнълцатул Кръескул Консилиум Локумтененціале

ал Оунгаріей

КРЪЕСК А КЪРЦИЛОР РЕВИЗОР.

ЛА БУДА.

А Кръѧска Тупографіе а Оуниверситъціи Оунгурещи дин Пеща.

1812.

Pl. XCVI. 3. Foaia de titlu din „Cartea neamului“.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pl. XCVII. 4 — *Reflexiones in Responsum...* Pesta [1815]; 5 — Pag. 7 din *Contemplatio...*, Buda, 1816.

REFLEXIONES

IN

RESPONSUM

DOMINI RECENSENTIS VIENNENSIS

AD ANIMADVERSIONES

IN

RECENSIONEM HISTORIAE

DE

ORIGINE VALACHORUM

IN DACIA.

E

VALACHICO IN LATINUM

TRANSLATAE.

PESTHINI,

TYPIS IOAN. THOM. TRATTNER.

„ inepta esse videantur; quam multa seria, „ nunquam tamen ullo modo divulgandia.“ Placet praeterea D. Recensenti k. auctorem Reflexionum eatenus appellitare infamem, barbarum etc. eundemque Herculea clavâ excitandum esse ad respectum, decernit.

Quisque rerum aequus judex censebit, *Denunciationi* D. Recensentis k. omnino friabili basi innixae jure praefigi posse hunc titulum: *Parturient montes, nascetur ridiculus mus.* Uberius id ex sequentibus patescet. Ideoque

Videamus, an extra statum amicitiae, quam quidem nullam inter D. Recensentem et Revisorem fuisse abunde comprobavimus, quidpiam peccaverit Revisor contra D. Recensentem relate ad praelaudatum *Responsum* sive *Refutationem.* Illud responsum 1mo fuit de re *erudita*, ideoque de re publica, ac omnino communicabili; 2do continebat *refutationem* Animadversionum jam publici juris factarum; 3tio missum fuit ad eum, qui certo reputabatur auctor Animadversionum ac adversarius, ideoque *non inconsiderate* concinnatum; quin acrius subinde agitat Revisorem tanquam auctorem Animadversionum. Certo *epistola amica* dici non potest

hoc-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cluse în categoria de carte românească veche[6]. Din păcate, tipăriturilor româneşti în general, nu li s-a consacrat, pînă astăzi, nici un studiu special, în contextul cultural al bibliotecii respective.

Biblioteca şi Secţia Unităţii Naţionale de la Muzeul Unirii din Alba Iulia păstrează, pe lîngă alte fonduri documentare, valoroase piese de carte veche românească cu notiţe foarte variate din punct de vedere al conţinutului şi al provenienţei, aproape în totalitate prelucrate[7].

Cele 10 lucrări care se păstrează în fondurile de la Muzeul Unirii şi Biblioteca Batthyaneum n-au constituit, pînă la ora actuală, obiectul unor cercetări aparte[8], prin care să se atragă atenţia asupra lor şi să fie puse la dispoziţia specialiştilor care se ocupă cu cercetarea vieţii şi operei lui Petru Maior. După opinia noastră, ar fi interesant de cercetat şi chiar util de aflat, în general, unde şi în cîte exemplare se păstrează operele maioriene, chiar dacă acestea au cunoscut, în mod fericit, după cum se ştie, o largă difuzare, care a depăşit graniţele provinciei istorice Transilvania, ajungînd pînă în Moldova şi Ţara Românească[9].

Enumerăm, în continuare, cele 10 opere maioriene, care se păstrează în colecţii de carte veche de la Alba Iulia, în 19 exemplare, după cum urmează:

I) *Biblioteca şi Secţia Unităţii Naţionale ale Muzeului Unirii:*

1) *Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morţi,* Buda, 1809 (3 ex.).

2) *Didahii adecă învăţături pentru creşterea fiilor la îngropăciunea pruncilor morţi,* Buda, 1809 (3 ex.).

3) *Prediche sau învăţături la toate duminicile şi sărbătorile anului,* Buda, 1810—1811 (2 ex.).

---

[5] Jakó Zsigmond, *A Batthyaneum könyvtár történetéből. I A Migazzi-gyűjtemény megszerzése (Din istoricul Bibliotecii Batthyaneum. Procurarea fondului migazzian),* în *Könyvtári Szemle,* XIII-évi, 1969, 3 szám, p. 125.

[6] *Biblioteca Centrală de Stat a R.P.R. Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia,* Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1957, pp. 38—40; Iacob Mârza, *The Batthyaneum library from Alba Iulia (Romania),* ms. p. 8, 9.

[7] Iacob Mârza-Lucia Haţeganu, *Cărţi didactice româneşti din secolul al XIX-lea în biblioteca Muzeului de Istorie Alba Iulia,* în *Apulum,* XI, 1973, pp. 393—421; Doina Lupan-Lucia Haţeganu, *Cartea veche românească în biblioteca Muzeului de Istorie din Alba Iulia* (I), în *Apulum,* XII, 1974, pp. 359—394; *Idem, Cartea veche românească în biblioteca Muzeului de Istorie Alba Iulia (II),* în *Apulum,* XIII, 1975, pp. 353—372.

[8] Lucia Haţeganu, *Cartea veche românească în biblioteca Muzeului de Istorie Alba Iulia (III),* studiu în ms. care include, cu siguranţă, şi lucrările maioriene, păstrate la instituţia respectivă.

[9] N. Albu, *Cauzele interdicţiei „Istoriei pentru începutul românilor în Dachia" şi „Istoriei besearicei românilor" ale lui Petru Maior,* în *Limbă şi literatură,* 20, 1969, p. 210; Pompiliu Teodor, *În jurul unei lucrări istorice a lui Petru Maior. Contribuţie la istoria cărţii româneşti vechi,* în *A. I. I. Cluj,* IX, 1966, pp. 271—281.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

4) *Istoria pentru începutul românilor în Dachia,* Buda, 1812 (2 ex. din ediția întîia + 2 ex. din ediția a treia).

5) *Lesicon Românesc latinesc-unguresc-nemțesc, care de mai mulți autori în cursul a trizeci și mai multor ani s-au lucrat,* Buda, 1825 (1 ex.).

6) *Orthographia Romana, sive Latino-Valachica,* Buda, 1825 (1 ex. publicat la începutul *Lesiconului de la Buda*).

7) *Dialog pentru începutul linbei română întră nepot și unchi,* Buda, 1825 (1 ex. în fruntea *Lesiconului*)[10].

II) *Biblioteca Batthyaneum:*

1) *Istoria pentru începutul românilor în Dachia,* Buda, 1812 (1 ex.).

2) *Animadversiones in recensionem Historiae de origine Valachorum in Dacia,* Buda, 1814 (1 ex.).

3) *Reflexiones in Responsum Domini recensentis Viennensis ad Animadversiones in recensionem Historiae de origine Valachorum in Dacia,* Pesta, 1815 (1 ex.).

4) *Contemplatio recensionis in Valachicam Anticriticam litterariis Ephemeridibus Viennensibus, 1816 divulgatae,* Buda, 1816 (1 ex.)[11].

În continuarea articolului, vom prezenta, rînd pe rînd, în ordinea cronologică a lucrărilor maioriene, cele 19 exemplare care se conservă în colecții de carte veche din Alba Iulia. Nu ne vom ocupa, în acest context, de conținutul lucrărilor lui Petru Maior, acesta fiind, în general, cunoscut și accesibil specialiștilor prin edițiile apărute și prin contribuțiile, de mai mare sau de mai mică întindere, care fac parte din exegeza maioriană, ci vom avea în vedere, în mod deosebit, diferite chestiuni legate de notițele de proprietate și, în directă congruență cu acestea, vom încerca să stabilim provenienta exemplarelor în cauză. Această problemă este utilă atît pentru o mai bună cunoaștere a modului de formare a fondului de carte veche de la instituțiile respective, cît și pentru cercetătorii moștenirii culturale de la Petru Maior, în sensul stabilirii numărului de volume care se mai păstrează din opera maioriană și pentru aria lor de răspîndire în spațiul istoric românesc.

I) *Propovedanii La Îngropăciunea Oamenilor Morți,* La Buda, În Crăiasca Tipografie a Universității Ungurești. În Anul 1809, în 4°, (5)f.+

[10] / *Catalogul cărții vechi (C. R. V.) de la Muzeul de Istorie Alba Iulia /, passim; / Inventarul Secției Unirii de la Muzeul de Istorie Alba Iulia /, passim.*

[11] *Biblioteca Batthyaneum. Registru de bibliotecă, nr. 9,* nr. inv. 30145; *Catalogul de completare al catalogului topografic Cseresnyés de la Biblioteca documentară Batthyaneum din Alba Iulia, Catalogul adausurilor,* p. 123.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

304 p.[12]. Cuprinzînd un *Cuvînt înainte*, 40 de propovedanii şi 10 „iertăciuni", primul volum din opera omiletică a lui Maior a fost tipărit, sub acelaşi titlu, de Elie Dăianu în volumul al treilea al ediţiei *Predici sau învăţături la toate duminecile şi sărbătorile anului culese de Petru Maior de Dicio-Sîn-Mărtin*, Cluj, 1906. Împreună cu celelalte opere maioriene, *Propovedanii* au avut parte de o largă difuzare, circulînd printre reprezentanţii populaţiei unite şi ortodoxe, trecînd chiar şi fruntariile carpatine. Răspîndirea *Propovedaniilor* este explicabilă, în mod deosebit, prin conţinutul lor, cu accente politice şi naţionale, dar şi cu multe precepte morale, care au avut un rol aparte în ridicarea din punct de vedere educativ a populaţiei româneşti[13] (pl. XCV/1).

Cele 3 exemplare din *Propovedanii* care se conservă la Muzeul Unirii din Alba Iulia au mai multe notiţe de proprietate, dovadă incontestabilă că ele au circulat printre anumite cercuri de cititori, înainte de a intra în fondul instituţiei. Astfel, la exemplarul nr. 4180, coll. 2 de la Secţia Unităţii Naţionale, în interiorul primei coperte, există semnătura autografă „J. Mardan", nume care se repetă şi pe foaia de gardă, dar în forma „Dimitrie Mardan". Aceste nume semnifică, desigur, o familie posesoare de cărţi, deci cu un anumit grad de instrucţie. La pp. 116—117, 120—123 se află următoarea însemnare, probabil din prima jumătate a secolului al XIX-lea: „Această Didahie este a lui Bucur Mircea preotul şi o am cumpărat cu 12 zloţi bani care îmblă între // oameni adecă 14 florinţi şi 20 criţari". Notiţa este, după părerea noastră, cît se poate de semnificativă, fiindcă aflăm nu numai numele unuia din foştii proprietari, fără să putem intrevedea şi localitatea, cît şi pentru preţul cărţii: 12 zloţi (14 florini şi 20 creiţari). Exemplarul în cauză provine de la Nicolae Puia, originar din Alba Iulia, fiind o achiziţie a instituţiei, pe baza contractului nr. 1115 din 29 iulie 1967.

Exemplarul CRV 122, coll. 2, de la Biblioteca Muzeului Unirii, destul de bine conservat, păstrează o singură însemnare, demnă de reţinut, la pp. 1—3, chiar dacă poate să pară hilară prin conţinutul ei: „Ieronim (?) Boar a fluierat în besearecă". Deci, se consemnează un act incompatibil cu morala operei lui Maior!

Ultimul volum din *Propovedanii*, avînd cota CRV 481, coll. 2, de la aceeaşi instituţie, este foarte slab conservat şi nu prezintă nici o notiţă

[12] Ioan Bianu, Nerva Hodoş şi Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche Tomul III 1809—1830*, Bucureşti, Ediţiunea Academiei Române, 1912—1936, nr. 765, pp. 6—10 (În continuare, se va cita prescurtat: *BRV, III*).

[13] Maria Protase, *Petru Maior: un ctitor de conştiinţe*, pp. 143—156.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de proprietate. Însă, avem date interesante în legătură cu provenienţa lui. Lucrarea maioriană este o donaţie din anul 1972 pentru Muzeul Unirii din Alba Iulia din partea parohului Ioan Lupu din localitatea Aiud II (jud. Alba). Se menţionează că exemplarul a fost primit de la un enoriaş, pe nume Ioan Corţ zis Suciu din comuna Sălciua, satul Pufeşti, aparţinînd bisericii româneşti din Orăşti (zona Turda).

II) *Didahii adecă Invăţături pentru creşterea fiilor La Ingropăciunea pruncilor morţi*, La Buda. În Crăiasca Tipografie a Universităţii Ungureşti. În Anul 1809, în 4°, (3) f.+139 p.[14] Lucrarea este, în ansamblul ei, de o distinctă personalitate şi conţine, alături de *Propovedanii*, numeroase precepte sau învăţături, după cum se spune chiar în titlu, presupunînd deci serioase sensibilităţi educaţionale. Nu a fost inclusă de Elie Dăianu în ediţia de *Predici* din 1906 (pl. XCV/2).

Din această operă maioriană există tot 3 exemplare, în colecţia de carte veche de la Muzeul Unirii. După cum se ştie, exemplarele din *Didahii* sînt compactate la un loc cu acelea din *Propovedanii*, fapt care duce la amănuntul potrivit căruia anumite notiţe de proprietate sau diferite însemnări să se refere la ambele lucrări, nu numai la una în parte. Astfel, exemplarul nr. inv. 4180, coll. 1, cu o provenienţă deja cunoscută, are mai multe însemnări, unele simple exerciţii de grafie. La p. 139 v este un fel de tabel în creion, avînd un aspect şters, greu lizibil. Probabil, este vorba de un tabel cu născuţii şi morţii dintr-o familie, în proprietatea căreia a fost, odinioară, cartea. Din acest tabel, reţinem două nume: „Coamasu Ionn" şi „Moise Budaba" şi, în directă legătură cu aceştia, denumirea unui sat: „Bondendorf (Bodendorf)", identificat cu satul Buneşti din părţile localităţii Rupea[15].

Ultimul din cele 3 exemplare ale *Didahiilor*, acela care poartă cota CRV 481, coll. 1, conţine mai multe notiţe de proprietate, dintre care unele sînt extrem de interesante. De fapt, la sfîrşitul acestui exemplar, o donaţie a parohului Ioan Lupu din Aiud II (jud. Alba), există 3 foi desprinse, într-o stare de degradare destul de avansată, cu însemnări în grafia chirilică şi română, aparţinînd cel puţin a 3 mîini. Ultima foaie tipărită v: „Gherasim Botor". O parte din aceste foi conţin legi, precepte pentru preoţi, foarte probabil un conspect din partea unui preot.

---

[14] *BRV, III*, nr. 766, pp. 10—12. Îndreptăm, pe această cale, eroarea de tipar de la Iacob Mârza-Lucia Haţeganu, *op. cit.*, în privinţa anului de apariţie a tipăriturii 1809 şi nu 1811.

[15] Coriolan Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania, I*, Bucureşti, Editura Academiei, (1967), p. 113.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În această ordine de idei, este interesantă specificarea: „Sau scris porunceşti şi gubernaliceşti şi vlădiceşti...". „1812... 3 aprilie... acesta al opri ca nu... supt... de sama celor ce nu vor... 2083 preoţii anu săvîrşi şi cununie nefiind fata de 15 .. feciorul de 20 de ani...". Trebuie, să precizăm, în mod deosebit, următoarea notiţă de proprietate, existentă pe prima din cele 3 foi volante: „Aflată între hârtiele remasului după părintele Ananie Moga din Cuciulata reposat in Decembre 1875. sa dat pentru sema bibliotecei scolei confesionale gr. or. din Cuciulata sa scris prin George David Cantoru in 7. Octobre 1889 nascut 26. Augustu 1852".

Reţinem, deci, din această ultimă însemnare, numele unui fost proprietar al cărţii, preotul Ananie Moga din Cuciulata, sat din părţile localităţii Rupea[16], şi pe cantorul George David, poate executorul testamentar al preotului decedat în decembrie 1875. Actul de cultură care se desprinde din această însemnare îl vedem în donaţia celor 2 lucrări maioriene compactate *(Propovedanii* şi *Didahii)* pentru biblioteca şcolii confesionale greco-orientale din Cuciulata. Amănuntul este cît se poate de interesant şi, deci, pasibil de interpretări, căci rezultă, în mod cert, existenţa unei biblioteci şcolare româneşti după mijlocul secolului al XIX-lea în localitatea respectivă.

A doua foaie volantă: „Sau înălţat chemare cu poruncă... Avram David". Mai departe apare o însemnare databilă pentru anul 1863, cu un conţinut destul de curios: „În 26 octombrie mam tocmit... cu văru Stan ca în 6 luni cercare în probă să nu mai bea... beutură beţivă şi eu să o fără mai bînd să mio plătească îndoit, + Eu Stan Pop".

III) *Prediche sau Învăţături la Toate Duminecile şi Sărbătorile Anului. Partea 1—3.* In Buda. La Crăiasca Tipografie a Universităţii Ungureşti din Pesta, 1810—1811, în 4°, (5) f. + 237 + 296 + 92 p.[17] *Predichele* lui Petru Maior (partea întîia imprimată în 1810, iar ultimele două în 1811) au cunoscut şi o a doua ediţie, fiind publicate de acelaşi Elie Dăianu, la Cluj, în anul 1906. Importanţa acestei lucrări a fost foarte bine surprinsă de A. Radu care apreciază *Predichele* lui Maior drept: „... factorul hotărîtor care a impiedicat ca „fisura" pe care papa şi habsburgii au făcut-o în unitatea religioasă a românilor din Ardeal la 1700 să nu se transforme într-o prăpastie între fiii aceluiaşi neam"[18].

---

[16] *Ibidem*, p. 182.

[17] *BRV, III*, nr. 779, pp. 22—25.

[18] A. Radu, *Opera omiletică a lui Petru Maior*, în *Studii teologice*, Seria a II-a, Anul XIX, Nr. 9—10, noiembrie-decembrie 1967, p. 673; cf., pentru aceeaşi problematică, şi Lucian Blaga, *Gîndirea românească din Transilvania în secolul al XVIII-lea* Ediţie îngrijită de George Ivaşcu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1960, pp. 204—

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În contextul acestui articol nu ne interesează ideologia, izvoarele și originalitatea lucrării, de fapt probleme cercetate în exegeza maioriană. Dacă urmărim, cu atenție, cele 2 exemplare din *Prediche*, respectiv CRV 41 și CRV 412, aparținătoare Bibliotecii Muzeului Unirii, reținem alte însemnări de proprietate, netăgăduită dovadă a circulației lor, dar și a ecoului lucrării lui Petru Maior. Volumul CRV 41 are mai multe însemnări în partea întîia. Mai precis, la p. 54: „Petrascu 1858"; p. 85: „Martin (?) Tiberiu cl. II. L. M. V."; p. 93: „Martin Ștefan cls. II."; p. 170: „Livia Lagku Toma Ighiu"; p. 237: „N. Costea par. Dum. 4) rosal. 1912". Reținem, deci, mai multe nume de persoane, dintre care numele a 2 elevi, unul din ei Martin (?) Tiberiu urmînd cursurile la fostul Liceu „Mihai Viteazul" din Alba Iulia, pe Livia Lagku Toma, foarte probabil din Ighiu și, desigur, pe parohul Nicolae Costea. Numele acestuia din urmă va mai apărea la partea a doua, p. 1 și la partea a treia, p. 2. Aici se menționează: „Nicolaie Costea preot gr. or. Sibiseni hirotonisit la 1886 Julie 20 sub Pr. sf. Miron Romanul". Notița poate fi datată prin analogia grafiei cu aceea din anul 1912, relativă la același personaj. Notița este cît se poate de semnificativă, fiindcă ne precizează un moment important din activitatea preotului din Sibișeni (cartier al com. Vințul de Jos, jud. Alba) și ne indică, în fond, preocuparea acestuia pentru buna desfășurare a activității sale. Desigur, N. Costea din Sibișeni a folosit *Predichele* lui Petru Maior atunci cînd își va fi pregătit cuvîntările sale.

La p. 3 din aceeași parte găsim însemnarea: „Neacsu N. cl. V". Adăugată la celelalte nume de elevi, existente pe acest exemplar, rezultă, cît se poate de clar, circulația lucrării maioriene și printre elevii fostului Liceu „Mihai Viteazul" din Alba Iulia, unde a putut ajunge și prin filiera Sibișeni. Prezența acestei cărți printre elevi demonstrează, fără tăgadă, un nivel de cultură ridicat din partea unor elevi cărora le era accesibilă, în primele decenii ale secolului nostru, o lucrare maioriană. Exemplarul în cauză provine din fondul vechi al Bibliotecii Muzeului Unirii din Alba Iulia; ținînd seama de notițele de proprietate, putem conchide că este vorba de un exemplar care, odată, a făcut parte din fosta bibliotecă sau colecție de cărți a Liceului „Mihai Viteazul" din Alba Iulia.

Al doilea volum, CRV 412, provine din colecția particulară Olea[19], într-o stare înaintată de deteriorare, cu legătură improprie. Exemplarul

206; Ioan Lupaș, *Îndrumări de ordin omiletic în prefețele „Propovedaniilor" și „Predicilor" lui Petru Maior*, în *Mitropolia Ardealului*, Anul II, Nr. 5—8, 1957, pp. 490—503.

[19] / *Catalogul cărții vechi (C. R. V.)* . . . /, nr. 412.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de față nu păstrează decît o singură notiță de proprietate demnă de reținut. Este vorba de însemnarea lapidară de la p. 31 din partea a treia a *Predichelor:* „1848 au fost revoluție", care ne dezvăluie, dacă mai era nevoie de așa ceva, ecoul revoluției aniilor 1848—1849 din Transilvania în zona Munților Apuseni, respectiv în împrejurimile satului Cib, de unde se originează colecția Olea.

IV) *Istoria pentru Inceputul Românilor în Dachia.* La Buda. In Crăiasca Tipografie a Universității Ungurești din Pesta, 1812, în 4°, (2) f.+ +348 p.[20]. Aceasta este cea mai reprezentativă lucrare istorică maioriană, citită mult de generații întregi și larg difuzată în provinciile locuite de români. Considerată, pe drept cuvînt: „... sinteză a efortului intelectual al epocii luminilor și al unei experiențe politice săvîrșită de generația *Supplex*-ului"[21], această istorie a originilor a căutat să servească, în concepția autorului, și a reușit de fapt cît se poate de convingător, scopurile politice ale poporului român din Transilvania în lupta sa pentru emanciparea socială și națională.

Din „cartea neamului"[22], după cum o numește, cu mult simț al adevărului istoric, David Prodan, există 5 exemplare în colecțiile de carte veche din Alba Iulia: 4 la Secția Unității Naționale și la Biblioteca Muzeului Unirii și 1 la Biblioteca Batthyaneum.

Exemplarul SU nr. 4836[23], destul de bine conservat, care provine de la Viorica Petrescu din București, în urma unei achiziții, pe baza contractului nr. 408 din 18 octombrie 1969, păstrează pe foaia de titlu o însemnare interesantă prin conținut: „Ex Libris Cÿrilli Dunka m(anu)-p(ro)pria Praesbiter ... et 2da ... Normalium Classis Professor" (pl. XCV/1).

---

[20] *BRV*, III, nr. 809, pp. 57—61; Andrei Veress, *Bibliografia română-ungară, II. Românii în literatura ungară și ungurii în literatura română (1781—1838)*, București, „Cartea românească", 1931, nr. 1016, p. 184 (În continuare, se va cita prescurtat: *BRU, II.*).

[21] *Petru Maior: Aufklärung și națiune*, p. 179. Cf. interesante analize și considerații asupra acestei lucrări la Maria Protase, *Petru Maior: un ctitor de conștiințe*, pp. 173—200; *idem, Petru Maior, istoricul: concepție și metodă*, în *Studii. Revistă de istorie*, 24, nr. 2, 1971, pp. 253—264; David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, Ediție nouă, refăcută, București, Editura Științifică, 1967, p. 61, 286, 388; Pompiliu Teodor, *Petru Maior*, în *Istoria literaturii române II De la Școala ardeleană la Junimea*, București, Editura Academiei, 1968, pp. 61—63; *idem, Evoluția gîndirii istorice românești*, Cluj, Editura Dacia, 1970, p. XXVIII, XXIX, 72; Al. Piru, *Istoria literaturii române II Epoca premodernă*. Ediția a doua revăzută, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, pp. 76—79; Petru Maior, *Scrisori și documente inedite*. Ediție îngrijită, prefață, note și indici de N. Albu, București, Editura pentru literatură, 1968, p. XV, doc. CIV; Al. Duțu, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII (1700—1821). Studii și texte*, București, Editura pentru literatură, 1968, p. 303 etc.

[22] David Prodan, *op. cit.*, p. 388.

[23] | *Inventarul Secției Unirii* ... |, nr. 4836.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În contextul actualelor cercetări nu am putut identifica persoana presbiterului şi profesorului Cyrillus Dunka. Oricum, prezenţa opului maiorian printre cărţile lui Dunka este plină de semnificaţii culturale. La p. 195 de la acelaşi exemplar, se consemnează localitatea: „Bărăbanţiu", actualmente inclusă în municipiul Alba Iulia.

Exemplarul Bibliotecii Batthyaneum, deteriorat în ceea ce priveşte starea sa fizică, are cota F_6 I 12[24] şi este rezultatul unei achiziţii, de dată mai recentă, poate chiar în jurul anului 1960, de la Virgil Cucuiu, profesor la Liceul „Mihai Viteazul" din Alba Iulia, intelectual cu preocupări istorice.[25] P. 1 de la acest exemplar are următoarea notiţă: „Niculae Cucuiu paroh gr. cat. Budiu". Probabil că este vorba de unul din foştii proprietari ai volumului, N. Cucuiu din Budiul de Cîmpie (astăzi Papiu Ilarian), desigur o rudă apropiată de la cel care s-a obţinut achiziţia, el însuşi originar din Bogata de Mureş (zona Turda-Arieş). De fapt, între aceste două localităţi există o apropiere geografică[26]; deci, ar fi posibil ca lucrarea maioriană să provină chiar de aici.

Ţinînd seama de această notiţă de proprietate, ne apar cu atît mai interesante celelalte răspîndite pe o serie de pagini ale exemplarului. Astfel, de 9 ori se consemnează numele lui Bucşer Ariton (p. 36, 64, 93, 107, 191, 203, 252, 253, 293). Majoritatea însemnărilor conţin doar menţionarea numelui şi a prenumelui, în diferite forme grafice. Numai în două cazuri se precizează şi altceva: p 36: „Aritonu Bucsieriu M. Portosiu"; deci apare şi localitatea, Partoşul de Mureş, actualul cartier al municipiului Alba Iulia; p. 252: „Bukser Ariton 1894 27/ Dec.". Reţinem că, la această dată, cartea lui Petru Maior era în proprietatea acestui Bucşer Ariton din Partoşul de Mureş.

Alte nume proprii care apar pe foile acestei lucrări sînt: „Nikulae Lupse" (p. 7, 179), „A. Rosca" (p. 43) şi „David" (p. 190) care semnifică, probabil, numele unor proprietari sau, mai repede, nişte lectori. În această ordine de idei, putem afirma că, după prezenţa însemnărilor de pe acest exemplar, lucrarea maioriană a cunoscut o relativ mare circulaţie printre iubitorii de istorie românească.

Exemplarul CRV 42 care se află la Biblioteca Muzeului, din aceeaşi lucrare a lui Petru Maior, este incomplet, deteriorat, fără coperte şi nu are notiţe, cu excepţia p. 85, care conţine: „N° 6381". Este vorba, proba-

---

[24] *Biblioteca Batthyaneum. Regisru de bibliotecă nr. 9*, nr. inv. 30145.

[25] Ion Berciu, *Profesorul Virgil Cucuiu (29 octombrie 1890—9 februarie 1972)*, în *Apulum*, XI, 1973, pp. 901—905.

[26] Coriolan Suciu, *op. cit.*, p. 88, 110.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

bil, de un vechi număr de inventar, aparţinînd fostei instituţii proprietare a volumului. Acest exemplar poate să provină din fondul vechi al Bibliotecii Muzeului Unirii.

După cum se ştie, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia* a cunoscut ediţia a doua, datorată lui Iordachi Mălinescu (Buda, 1834), ediţia a treia, apărută la Budapesta şi Gherla în 1883[27] şi ediţia Florea Fugariu[28]. Muzeul Unirii din Alba Iulia păstrează şi 2 exemplare din ediţia a treia a lucrării lui Petru Maior: *Istoria pentru inceputulu romaniloru in Dacia*, Editiunea a treia transcrisa cu litere latine, Budapesta sî Gherla, 1883, XLV p. + (1) f. + 343 p. Un exemplar din ediţia mai sus menţionată, avînd cota CRV 329, provine din biblioteca particulară a protopopului Iosif Pop de la Aiud, după cum rezultă din notiţa de pe prima foaie albă de la începutul volumului, fiind o achiziţie din anul 1964[29]. Exemplarul nu are nici o altă notiţă de proprietate. Pe lîngă acest volum, conservat în Biblioteca Muzeului Unirii, există şi un altul, nr. inv. 5638, de la Secţia Unităţii Naţionale a aceleiaşi instituţii, care provine din colecţia profesorului Liviu Florian, originar din comuna Racoviţă, judeţul Sibiu, fiind vorba de o achiziţie de dată mai recentă.[30]

V) *Animadversiones in Recensionem Historiae: De Origine Valachorum in Dacia E Valachico in Latinum conversae*, Budae, Typis Regiae Universitatis Pestiensis, 1814, în 8° mic, 40 p.[31].

Această lucrare cu conţinut polemic se păstrează la Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia, sub cota Z_2 VII 26, coll. 1, şi face parte din *Fondul Completări* al instituţiei[32]. Opusculul maiorian reprezintă, în esenţă, un moment aparte din cadrul „disputaţiilor" cu slavistul Jernej Bartolomei Kopitar (1780—1844), cenzor al cărţilor greceşti, slavoneşti şi româneşti ce se tipăreau la Viena. Acesta a publicat o recenzie în *Wiener Allgemeine Literaturzeitung* asupra lucrării lui Petru Maior, *Istoria pentru începutul romănilor în Dachia*. Autorul român va răspunde la recenzie, apărîndu-şi toate tezele, inclusiv aceea despre originea „pură" a poporului şi a limbii române, publicînd în 1814, la Buda, *Animadversiones in Recen-*

---

[27] *BRV, III*, pp. 59—61: Maria Protase, *Petru Maior: un ctitor de conştiinţe*, p. 371—372.

[28] Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, Ediţie critică şi studiu asupra limbii de Florea Fugariu. Prefaţă şi note de Manole Neagoe, Bucureşti, Editura Albatros, colecţia *Lyceum*, 1970, vol. I: 279 p.; vol. II: 291 p. + /1/ f.

[29] / *Catalogul cărţii vechi (C. R. V.)* . . . /, nr. 329.

[30] / *Inventarul Secţiei Unirii* . . . /, nr. 5638.

[31] *BRV, III*, nr. 854, pp. 105—106.

[32] *Catalogul de completare al catalogului topografic Cseresnyes de la Biblioteca documentară Batthyaneum din Alba Iulia. Catalogul adausurilor*, p. 123.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

sionem Historiae: De Origine Valachorum in Dacia. Astfel, începe o polemică ascuţită care va dura aproape 3 ani (1813—1816), avînd ca punct de dezbatere originea şi continuitatea poporului român în Dacia.

Exemplarul din această lucrare polemică conţine la p. 1 o cotă veche: „G_6 316" şi provine din donaţia de cărţi Joh. Aemilius Buczy[33], personalitate cu un profil aparte în cultura transilvăneană din primele decenii ale secolului al XIX-lea[34], ale cărei cărţi, foarte interesante şi variate în privinţa conţinutului, au îmbogăţit fondurile de la Biblioteca Batthyaneum. Prezenţa lucrării polemice maioriene în fosta bibliotecă a lui Joh. Aem. Buczy, considerat astăzi unul din precursorii literaturii estetice maghiare, este plină de semnificaţii culturale şi politice, cu atît mai mult cu cît Petru Maior şi Joh. Aem. Buczy au fost contemporani.

VI) *Reflexiones in Responsum Domini recensentis Viennensis ad Animadversiones in Recensionem Historiae De Origine Valachorum in Dacia, E valachico in latinum translatae,* Pesthini, Typis Joan. Thom. Trattner, (1815), în 8° mic, 38 p.[35] (pl. XCVII/4.

Această broşură este un alt răspuns al lui Maior la criticile lui J. B. Kopitar, ca urmare a scrisorii primite în primăvara anului 1815, la Buda. De fapt, în această lucrare, mică în privinţa întinderii, Petru Maior analizează şi respinge, rînd pe rînd, cele 22 de obiecţii ale lui Kopitar, menţinîndu-şi părerile mai vechi în privinţa originii şi continuităţii populaţiei româneşti în Dacia[36].

În fondul de carte din Biblioteca Batthyaneum există şi acest opuscul maiorian, avînd cota Z_2 VII 26, coll. 2, fiind, de fapt, legat împreună cu *Animadversiones* ... şi *Contemplatio* ... *Reflexiones* provine tot din *donatio Buczyana*[37].

VII) *Contemplatio Recensionis in Valachicam Anticriticam Litterariis Ephemeridibus Viennensibus Nro 7. Februar., 1816, divulgatae,* Bu-

---

[33] *Conscriptio Librorum Reverendissimi Domini Joannis Aemilii Buczy, Canonici, dum viveret, Astronomi 1830,* BCS, Filiala Batthynaeum Alba Iulia, ms. neînv., cutia LXXIII, f. 20 v, 967 (În continuare, se va cita în formă prescurtată: *Catalogus Librorum* ...).

[34] Emil Buczy (1782—1839) a studiat dreptul şi teologia la Cluj, Košice şi Viena. A fost profesor la Bistriţa, Cluj, Sibiu şi Alba Iulia. După o specializare la Viena în astronomie, Buczy devine custodele observatorului astronomic din Alba Iulia. În 1832 este ales membru al Academiei Maghiare de Ştiinţe. A fost fondatorul revistei *Erdélyi Múzeum,* unde a publicat o serie de poezii şi studii de estetică. A tradus din Platon. Informaţiile le datorez amabilităţii colegului Engel Károly de la Biblioteca Academiei, Filiala Cluj-Napoca.

[35] *BRV, III,* nr. 880, pp. 122—123; *BRU, III,* nr. 1048, p. 197.

[36] Maria Protase, *Petru Maior: un ctitor de conştiinţe,* p. 256; Al. Duţu, *op. cit.,* pp. 362—363.

[37] *Conscriptio Librorum* ..., f. 20 v, 967.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

dae, Typis Regiae Univers. Hungaricae, 1816, în 8° mic, 24 p.[38]. În esenţă, este vorba de un nou răspuns al lui Petru Maior, de data aceasta în directă legătură cu tonul neacademic din articolul lui Kopitar, *Eine walachische Antikritik*. Acest articol conţine o serie de aluzii răutăcioase şi chiar insulte la adresa persoanei lui Petru Maior[39].

Un exemplar din această broşură este păstrat şi în Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia, sub cota Z_2 VII 26, coll. 3, provenind din mai sus menţionata *donatio Buczyana*[40] (pl. XCVII/5).

Aceste 3 broşuri polemice maioriene au apărut şi în traducere românească, datorită osîrdiei cărturarului bănăţean Damaschin Bojincă, unul din discipolii cei mai credincioşi a lui Petru Maior. Versiunea românească a opusculelor este anexată ediţiei a doua din *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, apărută la Buda, în anul 1834, prin străduinţa lui Iordachi Malinescu[41]. Semnificaţia polemicii lui Petru Maior cu slavistul J. B. Kopitar a fost surprinsă, cît se poate de grăitor, de Pompiliu Teodor care preciza: „Îndeosebi polemica cu Kopitar, în *Animadversiones* (1814), dincolo de unele idei astăzi depăşite, a făcut să răzbată la lumină prezenţa remarcabilă a naţiunii române. Încrezător în puterea opiniei, Maior a fost călăuzit de imperativele luptei naţionale, al cărei protagonist a fost. Astfel, polemica lui nu se iroseşte într-o diatribă de circumstanţă şi de suprafaţă, ci, dimpotrivă, aduce în discuţie problematica de stringentă actualitate a culturii româneşti"[42].

VIII) *Lesicon Romanescu-Latinescu-Ungurescu-Nemţescu quare de mai mulţi autori, în cursul a trideci şi mai multor ani sau lucratu seu Lexicon Valachico-Latino-Hungarico-Germanicum quod a pluribus auctoribus decursu triginta et amplius elaboratum est*, Budae, Typis et Sumptibus Typographiae Regiae Universitatis Hungaricae, 1825, în 8°, 103 771 p.[43]

Acest impresionant volum, de fapt o lucrare ce poartă amprenta diverşilor colaboratori, a fost alcătuit după concepţia lingvistică a lui Petru

---

[38] *BRV, III*, nr. 912, p. 152; *BRU, III*, nr. 1065, p. 204.
[39] Maria Protase, *Petru Maior: un ctitor de conştiinţe*, p. 257.
[40] *Conscriptio Librorum*..., f. 20 v, 967.
[41] *BRV, III*, p. 59, 60, 61, 106, 123, 152.
[42] Pompiliu Teodor, *Petru Maior*, în *Istoria literaturii române II*..., p. 63. În legătură cu polemica Maior-Kopitar, cf. D. Popovici, *Literatura română în epoca luminilor*, în D. Popovici, *Studii literare, I*, Postfaţă la ediţie de Aurel Martin, Ediţie îngrijită şi note de I. Em. Petrescu, Cluj, Editura Dacia, 1972, pp. 244—245; George Ivaşcu, *Istoria literaturii române, I*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1969. p. 314.
[43] *BRV, III*, nr. 1240, p. 460—464.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Maior (care a lucrat efectiv la această operă monumentală între 5 decembrie 1820—14 februarie 1821), ceea ce a dat, în ultimă instanță, unitate primului dicționar explicativ și etimologic al limbii române[44]. *Lesiconul de la Buda*, considerat, pe bună dreptate: „... una din cele mai izbutite și mai impresionante strădanii de ordonare și prezentare a vocabularului limbii române a epocii"[45], se află prezent printr-un exemplar și la Secția Unității Naționale a Muzeului de Istorie din Alba Iulia, fiind inventariat sub nr. 4865, pe baza contractului 404 din 18 noiembrie 1969. Este, de fapt, o achiziție de la vicarul Romulus Stoica din Alba Iulia, intelectual de formație blăjeană[46]. Probabil, volumul a fost procurat chiar de la Blaj sau din alte orașe unde și-a desăvîrșit studiile fostul posesor.

Prima foaie albă de la începutul volumului conține notița: „Tetia", care se va repeta și pe p. 5; a doua foaie albă a exemplarului păstrează semnătura autografă: „Josephi Cajan"; p. 1 ne amintește numele celui de la care s-a făcut achiziția: „preot R. Stoica 1907". Deci, în anul 1907, volumul era în proprietatea preotului Romulus Stoica, viitorul vicar de Hațeg (1940—1948).

IX) *Orthographia Romana, sive Latino-Valachica, una cum clavi, qua penetralia originationibus vocum reserantur*, (Budae, Typis et Sumptibus Typographiae Regiae Universitatis Hungaricae, 1825), în 8°, VIII + 53 p.[47]

Lesiconul de la Buda, mai sus menționat, are inclus la început și această lucrare maioriană de ortografie. Se poate considera, deci, că există o ediție din anul 1825 din lucrare care a apărut, în fond, în anul 1819 în ediție princeps. Din ediția 1825 a acestei lucrări se păstrează un exemplar la aceeași secție a Muzeului de Istorie, sub numărul de inventar S. U. 4865. Are aceeași proveniență ca și *Lesiconul de la Buda*.

Orthographia Romana ..., lucrare cu o personalitate aparte în contextul general al contribuțiilor lingvistice datorate lui Petru Maior, este, în cele din urmă: „... un mic, dar cuprinzător „tratat" de fonetică istorică ..."[48], care a exercitat o mare influență asupra învățăceilor lui Maior, mai ales asupra lui Ioan Alexi, episcopul din Gherla, care a alcătuit, în anul 1826, *Grammatica daco-romana sive valachica*, tipărită la Viena.

---

[44] Cf. Iosif Pervain, Maria Protase, *Petru Maior și Lesiconul de la Buda*, în *Cercetări de lingvistică*, XV, nr. 1, 1970, pp. 13—22; Maria Protase, *Petru Maior: un ctitor de conștiințe*, pp. 260—299.

[45] Maria Protase, *Petru Maior: un ctitor de conștiințe*, p. 291.

[46] / *Inventarul Secției Unirii* ... /, nr. 4865.

[47] *BRV, III*, nr. 1039, pp. 299—304.

[48] Maria Protase, *Petru Maior: un ctitor de conștiințe*, p. 281.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

X) *Dialogu pentru inceputul linbei Română Intra nepotu si unchiu*, (Buda, Typis et Sumptibus Typographiae Regiae Universitatis Hungaricae, 1825), în 8°, pp. 54—102[49].

Această lucrare, al cărei titlu ne amintește o adevărată uzanță în exprimarea unor idei din veacul al XVIII-lea și al XIX-lea, a avut drept ediție princeps pe aceea din anul 1819. În acest caz, poate fi vorba de o importanță aparte pentru a urmări sfera preocupărilor filologice ale lui Petru Maior, atît pentru forma de expunere cît și pentru conținutul problematicii abordate[50]. La fel ca și *Orthographia Romana, Dialogu* este inclus la începutul *Lesiconului de la Buda*, prezent în Secția Unității Naționale de la Muzeul de Istorie din Alba Iulia, sub nr. inv. 4865. *Dialogu* ... are aceeași proveniență ca și ultimele două opere maioriene, prezente în aceeași instituție de cultură[51].

Cînd judecăm semnificația culturală și politică a prezenței unor lucrări de-ale lui Petru Maior în două instituții de cultură din Alba Iulia, cum sînt Biblioteca Batthyaneum și Muzeul Unirii, trebuie să avem în vedere, în mod deosebit, faptul că lucrările maioriene existente în aceste lăcașuri de cultură românească și universală au fost, în circulația lor prin diferite medii sociale românești, căci ele au circulat după cum ne-am putut da seama din notițele de proprietate de pe anumite exemplare, nu simple *cărți-obiect* ci, mai mult decît atît, *purtătoarele unor idei*[52], în cazul de față al unor idei înaintate pentru epoca ale cărei produse erau în mod indiscutabil. Afirmăm aceasta, ținînd seama și de covîrșitoarea personalitate a autorului, respectiv de dimensiunile intelectuale ale lui Petru Maior, fapt care a determinat pe N. Iorga să așeze o întreagă epocă din istoria literaturii române sub pecetea spiritualității maioriene[53].

Trecerea în revistă a celor 10 lucrări ale lui Petru Maior, de fapt dintre cele mai reprezentative pentru întreaga sa operă, expunerea selectivă a notițelor de proprietate de pe unele din exemplarele existente în Alba Iulia, ne-a demonstrat, cît se poate de convingător, faptul că aceste lucrări maioriene, la fel ca și altele datorate aceluiași autor, reprezentant

---

[49] *BRV, III*, nr. 1039, p. 299, 300, 462.

[50] Maria Protase, *Petru Maior: un ctitor de conștiințe*, p. 268—270; G. Ivașcu, *op. cit.*, p. 568.

[51] | *Inventarul Secției Unirii* ... |, nr. 4865.

[52] În legătură cu diferite probleme despre cartea ca „vehicul privilegiat al circulației ideilor", cf. interesante considerații la François Furet, *Histoire du livre dans la société moderne: recherches, méthodes, problèmatique*, în *Revue roumaine d'histoire*, Tome IX, N° 3, 1970, pp. 507—516.

[53] N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688—1821). Vol. II. Epoca lui Petru Maior — Excursuri*, Ediție îngrijită de Barbu Theodorescu, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1969, 543 p.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de frunte al iluminismului românesc, au avut o vie circulaţie. Ideile lui Petru Maior, izvorîte din mintea şi inima lui, puse, în totalitatea lor, în slujba idealurilor luptei pentru unitate naţională şi socială, pentru care a militat însuşi autorul întreaga sa viaţă, au fost risipite şi receptate în acelaşi timp în şi de către anumite grupuri sociale. De fapt aceasta a fost şi trebuia să fie soarta operelor unui autentic fruntaş al enciclopedismului iluminist din Transilvania[54].

PETRU MAIORS WERKE IN DER SAMMLUNG DES ALTEN BUCHES IN ALBA IULIA

(Zusammenfassung)

Zur Verfassung dieses Artikels wurde der Autor von der Idee, nach welcher die Forschung und die Meldung der Werke P. Maiors, des berühmten Vetreters der Aufklärungszeit in Siebenbürgen, von dem Standpunkt des alten rumänischen Buches und in direkter Verbindung mit demselben veranlasst.

Die selektive Analyse der Notizen der Besitzern wäre ein Beitrag für die Verbreitung der Werke dieses rumänischen Historikers, Philologen und Philosophen und ebenfalls eine Ergänzung zur alten rumänischen Bibliographie *(Bibliografia românească veche)* und zur Anerkennung der Arbeiten dieses Gelehrten.

Der Artikel enthält die bibliographie Darstellung der 10 von den wichtigsten Werken P. Maiors, welche im Museum der Geschichte (in der Bibliothek und in der Abteilung der Vereinigung) und in der Bibliothek Batthyaneum in Alba Iulia aufbewahrt sind.

P. Maiors Werke sind in 19 Exemplaren mit folgenden Titeln vorhanden:

I) *Das Museum der Geschichte:*

1) *Die Predigten bei der Beerdigung der toten Menschen (Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morţi),* Buda, 1809 (3 Ex., Inv. nr. 4180,

[54] Al. Duţu, *op. cit.*, p. 20.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

coll. 2, CRV 122, coll. 2, CRV 481, coll. 2); 2) *Lehren zur Erziehung der Söhne bei der Beerdigung der toten Kinder (Didahii adecă învățături pentru creșterea fiilor la îngropăciunea pruncilor morți),* Buda, 1809 (3 Ex., Inv. nr. 4180, coll. 1, CRV 122, coll. 1, CRV 481, coll. 1); 3) *Predigten oder Lehren zu allen Sonntagen und Feiertagen des Jahres (Prediche . . .),* Buda, 1810—1811 (2 Ex., CRV 41, CRV 412); 4) *Die Geschichte der Entstehung der Rumänen in Dakien (Istoria pentru începutul românilor în Dachia),* Buda, 1812 (2 Ex. aus der ersten Ausgabe und 2 Ex. aus der dritten Ausgabe, Inv. nr. 4836, CRV 42, CRV 329, Inv. nr. 5638); 5) *Rumänisch-lateinisch-ungarisch-deutsches Lexikon (Lesicon Românesc-latinesc-unguresc-nemțesc . . .),* Buda, 1825 (1 Ex., Inv. nr. 4836); 6) *Rumänische Orthographie . . . (Ortographia Romana, sive Latino-Valachica),* Buda, 1825 (1 Ex., Inv. nr. 4836); 7) *Dialog zwischen dem Neffen und Onkel über die Bildung der rumänischen Sprache (Dialog pentru inceputul linbei română întră nepot și unchi),* Buda, 1825 (1 Ex., Inv. nr. 4836).

II) *Die Bibliothek Batthyaneum:*

1) *Die Geschichte über Entstehung der Rumänen in Dakien (Istoria pentru începutul românilor în Dachia).* Buda, 1812 (1 Ex., F_6 I 12); 2) *Animadversiones in recensionem Historiae de origine Valachorum in Dacia,* Buda, 1814 (1 Ex., Z_2 VII 26, coll. 1); 3) *Reflexiones in Responsum Domini recensentis Viennensis ad Animadversiones . . .,* Pesta, 1815 (1 Ex., Z_2 VII 26, coll. 2); 4) *Contemplatio recensionis in Valachicam Anticriticam litterariis Ephemeridibus Viennensibus, 1816 divulgatae,* Buda, 1816 (1 Ex., Z_2 VII 26, coll. 1).

Im Ramen der Darstellung P. Maiors Werke wurden in gewälter Weise die wichtigsten Notizen der Besitzern analysiert, aus welchen überzeugend die Provenienz und die Verbreitung dieser Werke in bestimmten sozialen Milieus aus dem rumänisch-historischen Gebiet hervorgehen.

Ein retrospektiver Blick über den Ursprung P. Maiors Werke, welche in der Sammlung des alten Buches in Alba Iulia sich befinden, zeigt uns dass P. Maiors Werke zur Zeit der Erscheinung (von der alten Druckereien bis zur Einlieferung in die Sammlungen) nicht nur einfache Bücher-Obiecte mit einer privaten Handelsbedeutung, sondern auch Träger der Ideen waren. Es ist verständlich, dass P. Maiors Werke im algemeinen eine grosse Rolle in den Reihen der Gesellschaft des 19-ten Jahrhunderts gespielt haben.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

AFIRMAREA IDEII DE UNITATE NAȚIONALĂ ȘI DE CONTINUITATE A ROMÂNILOR DE PE VALEA MUREȘULUI ȘI DE PE CÎMPIA TRANSILVANIEI ÎN ANUL 1848

ION RANCA

În pofida carenței și ermetismului izvoarelor care caracterizează transmiterea informației istorice, Adunarea de la Blaj[1] este apreciată de istoriografie ca fiind evenimentul în care mesajul de unitate națională a tuturor românilor s-a impus atenției participanților contribuind substanțial la maturizarea conștiinței lor naționale.

Încă în 1941, propunîndu-și abordarea aspectului național al revoluției din 1848, Silviu Dragomir[2], sub titlul *„De acum Ardealul nu mai e Ardeal ci România!"*, ca urmare a cercetărilor întreprinse, pune în circuitul științific conținutul unor *„... piese de un interes unic pentru formarea conștiinței noastre de unitate națională"*, consultate atunci în arhivele mureșene. Descoperind în Arhiva Scaunului Mureș cîteva documente și o ascultare de martori din 1848, privind afirmația preotului unit din Mădărașu de Cîmpie[3], întors de la Adunarea Națională de pe Cîmpul Libertății de la Blaj din 3/15 mai, eminentul istoric al revoluției românești se oprește asupra conținutului lor, trăgînd concluzia, ce-și menține neschimbată actualitatea, că preotul Ioan Muntean, autorul afirmației cu care Silviu Dragomir și-a întitulat articolul, „... a înțeles ceva mai mult din ceea ce s-a dospit la adunarea din 3—15 mai ... iar lozinca tineretului că libertatea fără naționalitate nu se poate concepe, îi vor fi dat inspirația de a formula mai limpede pe seama poporenilor săi acest postulat rezumîndu-l în cuvintele: *„Deacum Ardealul nu mai e Ardeal, ci România!"*.

---

[1] Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională 1834—1849*, București, 1967, p. 143.

[2] Silviu Dragomir, *„Deacum Ardealul nu mai e Ardeal, ci România! — O interesantă informație istorică din vara anului 1848* — (în) *Transilvania*, anul 72, nr. 7, septembrie 1941, pp. 1—3.

[3] Arhivele Statului Fil. Mureș, Fondul Scaunul Mureș, Oficialitate nr. 1799/1848.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Articolul redă în traducere numai textul adresei oficiale trimise, la 26 august 1848, de oficialitatea Scaunului Mureș, episcopului Ioan Lemény din Blaj[4].

Reconsiderînd aprecierile lui Silviu Dragomir[5] din 1941 în contextul informațiilor furnizate de unele izvoare de atare referință, descoperite în Arhivele Naționale Ungare din Budapesta[6], constatăm, fără putință de tăgadă, că ideea de unitate națională, semnalată de Nicolae Bălcescu la Paris[7], a constituit mesajul cel mai valoros al Adunării Naționale de la Blaj din 3/15 mai 1848, care, împreună cu fondul social al desființării iobăgiei fără despăgubire, s-au constituit în cel mai veritabil program național al românilor încununat de laurii victoriei abia la 1 decembrie 1918.

Reluînd cercetarea documentelor semnalate de Silviu Dragomir[8] am constatat existența în Fondul Scaunului Mureș, între actele Oficialității, a două audieri de martori: prima, pornită pentru stabilirea numelui agitatorilor din Mădărașul de Cîmpie care au instigat populația la nesupunere față de domnii de pămînt, propagînd ideea desființării iobăgiei și a slujbelor iobăgești după Adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848; iar a doua, cea care a scos în evidență afirmațiile profetice ale preotului local Ioan Muntean, că *„Deacum Ardealul nu mai e Ardeal, ci România!"*[9].

Cum relatările din prima ascultare de martori nu diferă de informațiile îndeobște cunoscute, ne vom opri, în cele ce urmează, la actul care, în contextul problemei pe care o abordăm, are o importanță covîrșitoare[10].

Rezultă că audierea de martori la care ne referim, inițiată de vicejudele suprem regesc al cercului Mureș din Scaunul Mureș Szentiványi János la 3 august 1848 și pusă în aplicare de comisarul de plasă Dindar Lajos, asistat de asesorul jurat scăunal Zágoni Mezei János, a vizat numai pe locuitorii din Mădărașu de Cîmpie (azi com. Band) care puteau furniza autorităților date noi, nu atît despre răzvrătirea socială împotriva iobăgiei, ci mai ales despre iminența pericolului politic al unor afirmații

---

[4] Silviu Dragomir, *op. cit.* p. 2. În contextul documentelor publicate în anexă considerăm necesar a reda și această adresă în original și traducere.

[5] Ibidem.

[6] Országos Levéltár Budapesta, Gub. Trans. (în pol.) Praes. Acta generalia, 1848, nr. 1653.

[7] Nicolae Bălcescu, *Mișcarea românilor din Ardeal la 1848*, (în) N. Bălcescu, *Opere*, IV. Corespondența, București, 1964.

[8] Silviu Dragomir, *op. cit.*

Ibidem.

[9] Ibidem.

[10] Ibidem.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

demne de luat în seamă, fiind în optica regimului, cu urmări mult mai grave. Sînt adunați 18 locuitori din care Șipoș Mihai, Timar Simion, Șuteu Ștefan, Vaida Pavel, Florea Sandu, Oroian Simion, Chețan Toma, Pop Nicolae jun., Oltean Vasile, Precum Dumitru, Grebenișan Fira, Blaga Domnica, depun în majoritate despre atitudinea preotului unit local Ioan Muntean față de prestarea slujbei iobăgești. Observăm din cele relatate de locuitori, prudența afirmațiilor făcute de Ioan Muntean, din care răzbate însă fără echivoc îndemnul direct la opoziție față de menținerea raporturilor feudale[11].

Locuitorii Tordai György, bucătarul grofului Bethlen Gergely (stăpînul de pămînt local), Székely Márton, judele domenial, György János vizitiu, Szandi Mihály grăjdar, Pápai Ferenc nobil local și Lovász János vizitiul administratorului domenial, furnizează prin depozițiile lor, informații istorice de o reală valoare, în măsură a atribuii păturii mijlocii a participanților la Adunarea de la Blaj din 3/15 mai 1848 exponenta micii burghezii românești, compusă atunci din dascăli, preoți, funcționari etc. rolul cel mai progresist, conturîndu-se ca forța purtătoare a mesajului național de unitate a tuturor românilor din cele trei provincii istorice Moldova, Țara Românească și Transilvania.

Martorii adunați afirmă textual, după depunerea jurămîntului uzual că:

a) „Preotul local unit din Mădărașu de Cîmpie, înaintea Adunării de la Blaj a strîns pe românii de aici și pe cei din Fechetău să meargă la Blaj, iar după înapoiere, preotul și delegații trimiși, au instigat poporul că de acum sînt oameni liberi — ca urmare cărora, românii s-au abținut de la prestarea slujbei domnești. — Pataki Miklós administratorului grofului Bethlen Gergely a chemat pe preotul românesc și pe Plutat (?) în curte pentru a nu produce răzvrătire, iar preotul românesc a amenințat: „să tăceți numai căci deja Ardealul și Țara Ungurească e una și nu mai sînt Ardeal și Țara Ungurească — ci Țara românească, România —“ (Tordai György, 45 ani martorul nr. 13)[12].

---

[11] Arhivele Statului, Fil. Mureș, ibidem.

[12] Ibidem, p. 3, „Az ide való M(ezö) Madarasi unitus oláh pap a Balásfalvi Gyűlés előtt az ide való, és Feketei oláhokat öszve gyűjtötte, hogy mennyenek Balásfalvára — s midőn onnan haza jöttek — a pap, és a vele Balásfalván volt követ lázították a népet, hogy már ezután szabad emberek — minek következtében az oláhok urdolgára menni vonakodtak — a méltoságos grof Bethlen Gergely ur tisztje tekintetes Pataki Miklos urfi az olá papot és Plutát bé hivatta az udvarba, hogy ne csináljanak lázadást mire az oláh pap így fenyegetözzet“ — már csak hallgassanak, mert már Erdély magyarországgal egy- és többé nem Erdély — magyar ország — hanem oláh ország, Románia.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

b) „După Adunarea de la Blaj, administratorul Pataki Miklós al domnului grof Bethlen Gergely, a chemat înăuntru pe cei doi români care au fost la Blaj dintre care unul este Popan Vasilică și celălalt numitul Dumitru și i-a întrebat că din Valea Mică cu știrea (încuviințarea) și din ordinul cui sau dus la Blaj, care au răspuns că i-a rînduit preotul (lor) și așa încît dacă nu s-ar duce vor fi pedepsiți. După aceasta a chemat pe preotul unit și cinstitul domnișor (administrator) l-a întrebat cu știrea cui a botezat în Valea Mică...? La aceasta preotul unit din Mădărașul de Cîmpie a zis: „Numai să tăceți fiindcă deja Ardealul și Țara Ungurească, de aici înainte este țara românească, România, nu mai este cum a fost pînă acum, ceea ce a strigat cu glas tare domnul părinte", (Székely Márton, 29 ani, martorul nr. 14)[13].

c) „După înapoierea de la Blaj a românilor locuitori în prediumul (numit) Valea Mică, domnul administrator Pataki Miklós i-a chemat la curte și i-a întrebat că din ordinul cui s-au dus? aceștia au răspuns că din al preotului lor, după care a chemat pe cinstitul preot unit și l-a întrebat cu a cui știre a trimis (la Blaj) pe oamenii din Valea Mică? la care cinstitul preot românesc a supus cu glas tare de tot: „Numai să taci, fiindcă deja țara aceasta este țară românească România, de aici încolo și pe enoriașii de confesiunea sa nici nu-i mai îngăduie să presteze slujba domnească" (György János, 22 ani, martorul nr. 15)[14].

d) Am auzit că preotul român unit local a afirmat aici în curte la grajd că țara aceasta și țara ungurească din vechime a fost ca țară ro-

---

[13] Ibidem, p. 4. A Balásfalvi gyűlés után a méltóságos gróf Bethlen Gergely úr tisztye tekintetes Pataki Miklós úrfi azon két oláh embert kik Balásfalván voltak bé hívatta kik közül edig Popán Vaszilika a másik Demeter nevezetű — s kérdezte, hogy a kis völgybe ki hírivel ment és ki bé, s ki rendelésiből mentetek Balásfalvára — a kik azt mondották, hogy a papjok rendelte, és pedig úgy, hogy ha elnem mennek büntetést fognak kapni — ezután, bé hívatta az unitus papot is — s mondotta a tekintetes úrfi, a tiszteletes papnak, hogy ki hirivel ment bé a Kisvölgybe, a tiszteletes úrnak keresztelni, s egyéb kötelességet kellett tellyesítteni arról én rendelkeztem — s meg engedtetett, arre a M(ezö) Madarasi unitus lelkész monda" — Csak halgassan mert már Erdély, s magyar ország — ezentúl Oláhország, România, nem ugy van má mint eddig volt, mit egész nagy hangal kiáltott a tiszteletes pap úr.

[14] *Ibidem*, p. 4, Minek utánna a Balásfalvi gyűlésen volt Kisvölgyi praediumba lakó oláhok haza kerültek tekintetes Pataki Miklós úrfi azokat az udvarba bé hívatta, és kérdezte tôllök, hogy ki rendelésiből mentek el — azok mondák, hogy az ők papjak parancsolatjából — miután a tiszteletes unitus papot is bé hívatta az úrfi, és monda a tiszteletes papnak, hogy a Kisvölgyi embereket ki hirivel küldötte el — melyre a tiszteletes oláh pap mondván egész nagy hangal az urfinak" — Csak halgassan, mert már ez az ország oláh ország România ezentúl, s a vallás felekezetű halgatóit nem is engedi úrdolgára menni.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mânească, Românie altceva nu știu fiindcă nu aud bine" (Szandi Mihály, 68 ani, martorul nr. 16)[15].

e) Am auzit cu urechile mele că preotul unit de aici în aceste zile a afirmat cu tot focul în curtea domnului grof Bethlen Gergely „că țara aceasta s-a desprins din marele imperiu roman și în schimb acela și trebuie să fie (devină), (Altfel a mai spus multe dar altele nu-mi trec prin minte" (Papai Ferentz 26 ani, martorul nr. 17)[16].

f) De la cinstitul preot unit am auzit deslușit aici în curte că țara ungurească și această țară e una și va fi ca și țară românească, domnimea nu mai poruncește jelerului" (Lovász János, 50 ani, martorul nr. 18)[17].

Din cele de mai sus se desprind unele constatări demne de luat în considerare, datorită importanței lor. În primul rînd, că din satul Mădărașul de Cîmpie, situat aproape de centrul Cîmpiei Transilvaniei, cu toate că au declarat ca sub amenințare, au participat doi români, la Adunarea din 3/15 mai de la Blaj, în frunte cu preotul lor sătesc, că pentru plecarea la Adunare s-au făcut unele preparative care vor fi avut, desigur, rolul lor în maturizarea conștiinței naționale a maselor de iobagi și jeleri români, care astfel nu s-au simțit izolați de marile frămîntări ale vremii. Cum rezultă din audierea de martori, aceste preparative și frămîntări s-au consumat în viața satului în pofida zelului depus de domnul de pămînt groful Bethlen Gergely care, proprietar în mijlocul Cîmpiei locuită de mase compacte de români, s-a îngrijit, să-și numească administrator de domeniu un tînăr nu mai puțin zelos, pe Pataki Miklos, cel care, din motive de prevedere, ocazionează afirmarea deschisă a acelor profetice preziceri privind viitorul Transilvaniei, care vor constitui mobilul inițierii anchetei care a înmagazinat știrile ce fac obiectul articolului de față.

Concepția potrivit căreia în cadrul afirmațiilor făcute de preotul unit Ioan Muntean, Ardealul este luat la un loc cu Țara Ungurească poate avea două explicații, ambele justificate în optica simplă a unui preot de țară. Este aproape sigur că afirmarea ideii a fost făcută după Dieta de la

---

[15] *Ibidem* p. 5, Hallottam, hogy az ide való unitus olá pap úr azt mondotta itten az udvarban az istálóba, hogy ez az ország, s magyarország régenten mint olá ország volt Románia — egyebet vallani nem tudok, mert nem is hallok jól.

[16] *Ibidem*, p. 5, Tisztán füleimmel hallottam, hogy az ide való unitus lelkész a minapokba a méltóságos gróf Bethlen Gergely udvarába egész tüzzel azt mondotta „hogy ez az ország a nagy Román Birodalomtól szakadott el s viszont azzais kel lenni, egyebet is sokat mondott, de egyéb nem jut eszembe.

[17] *Ibidem*, p. 5. Az unitus tiszteletes lelkésztôl itten az udvarba tisztán hallottam ezt mondani — hogy az magyar ország, és ez az ország egy mind olá ország lesz, az uraság nem parancsol többet a sellérnek.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Cluj din 29 mai 1848 care a votat alipirea Transilvaniei la Ungaria, peste protestul vehement al românilor, distanța în timp de eveniment, lunile iunie și iulie, fiind relativ scurtă, faptul fiind încă în actualitate. Fie că preotul Ioan Muntean, la curent cu desele fluctuații ale comitatelor Crasna, Solnoc, Zarand și Districtului Chioar, cînd la Ungaria, cînd la Transilvania, alături de comitatele cu populație preponderent românească. Arad, Bihor, Maramureș, Satu Mare[18], care constituiau pentru ardeleni așa-zisele părți urgurești, le socotea ca atare, cea ce nu schimbă cu nimic sensul afirmațiilor făcute.

Și într-un caz și într-altul, preotului Ioan Muntean îi erau clare, după înapoierea de la Blaj, ideile de unitate a tuturor românilor, originea lor comună, descendența lor din romani de vreme ce, unul din martorii audiați a reținut faptul afirmat de preot, „că țara aceasta s-a desprins din marele imperiu român și (în schimb) acela și trebuie să fie (devină)", sau chiar perenitatea și continuitatea românilor pe aceste meleaguri exprimate deslușit în afirmația: „... că țara aceasta și țara ungurească, din vechime au fost țara românească, România ..."

Am greși poate, dacă, în stadiul actual al cercetărilor privind istoria revoluției de la 1848, am investi pe preotul Ioan Muntean din Mădărașul de Cîmpie cu harul profeției. Ceea ce însă nu i se poate desigur nega este meritul deosebit de a fi „știut să prindă într-o formulă atît de sugestivă ultima concluzie a revendicărilor noastre naționale și mai ales că, cel dintîi dintre cărturarii ardeleni, a găsit numele cel mai potrivit pentru expresia politică teritorială a unității românești".

*

* *

Cercetări recente pe această temă, efectuate în fonduri arhivistice din țară și străinătate, ne-au permis să intrăm în posesia unor doi documente privind mesajul de unitate națională, transmis generațiilor următoare, de românii de la 3/15 mai 1848.

În afara valorii lor particulare, aceste informații furnizate atît de audierea oficială din Mădărașu de Cîmpie, cît și de noile documente descoperite la Budapesta, constituie și acea utilă și necesară punte de legătură între expresia dorinței de unitate națională a maselor prezente la Adunarea de la Blaj și evocată ulterior de Nicolae Bălcescu la trei ani

[18] Comitatele Cluj, Tîrnava, Alba de Jos, Scaunul Mureș și Ciuc aflate la Arhivele Statului Cluj, Tg. Mureș, Alba Iulia cît și Guberniul Transilvaniei, aflat la Arhivele Naționale Ungare din Budapesta.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de la acest memorabil eveniment, aniversare care a avut loc în 1851 la Paris[19].

Cum este cunoscut, Nicolae Bălcescu face la Paris în expozeul său devenit celebru, afirmația că pe Cîmpia adunării de la Blaj, zeci de mii de țărani ar fi spus: *„Vrem să ne unim cu Țara“* (Românească)[20], afirmație care, deși necontestată de nimeni în nici o împrejurare, primește acum o solidă și definitivă subliniere prin datele ce ni le furnizează cele două documente a căror prezentare și-o propune articolul de față.

La cercetarea fondurilor arhivistice pentru lărgirea bazei documentare a acestui fapt deosebit de important din istoria României, am pornit de la unele mențiuni lapidare găsite în registrul prezidențial al Comitelui suprem al comitatului Turda[21]. Acest registru întocmit în anul 1848 constînd din cinci volumașe, înserează rezumatul raportului judelui nobiliar Lámber György, primit la comitat și înregistrat la 19 iunie 1848, constînd din mențiunea: *„că locuitorii din plasa (Bogata) au declarat că ei nu se vor uni cu Ungaria, ci cu Moldova și Țara Românească“*[22]. În același registru la o poziție ulterioară[23], purtînd data de 30 iunie 1848, este înserat *„Ordinul Guberniului prin care face cunoscut că în localitățile indicate de vice-comitele Lámber György că vreau să se unească cu Țara Românească, va fi trimisă armata“*[24].

În posesia acestor informații în cursul cercetării efectuate în Arhivele Naționale Ungare din Budapesta am descoperit ordinul Guberniului Transilvaniei adresat Comitelui suprem al comitatului Turda[25], ca urmare a raportului acestuia din urmă, în care referindu-se la *„acea încumetare a locuitorilor din mai multe așezări de pe drumul principal din plasa Bogata, care nu s-au sfiit a-și declara în fața oficialului comitatului dorința lor de unire cu Țara Românească și Moldova și a refuza supunerea față de oficialul (respectiv)“* îi face cunoscut că a considerat necesar

[19] N. Bălcescu, *op. cit.*
[20] *Ibidem.*
[21] Arhivele Statului Cluj, Comitatul Turda, Registrul prezidențial al comitelui suprem pe anul 1848 (vol. I—V).
[22] *Ibidem*, poz. 606. Vezi și: I. Ranca, *Încercări de izolare de mase sau de arestare a lui Avram Iancu și Al. Papiu-Ilarian în primăvara anului 1848*, în *Revista Arhivelor*, an. XLIX, vol. XXXIV, nr. 4, p. 587. Între timp am reușit să stabilim că Mámber György s-a referit în raportul său la mișcările din Cercul de Sus al Comitatului Turda, iar documentele noastre se referă la plasa Bogata, de lîngă Luduș, azi județul Mureș.
[23] *Ibidem*, poz. 637.
[24] *Ibidem.*
[25] Országos Levéltár, Gub. Trans. Praesidialia, nr. 1653/1848.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

a cere Comandei militare a-i pune la dispoziție trupe din armata de linie pentru înăbușirea revoltei populare din acea zonă.

În conexiune cu acest document am găsit și scrisoarea oficială a președintelui Guberniului Transilvaniei Teleki József adresată comandantului, generalul trupelor austriece (staționate la Cluj), Gallbrün Adam, în care în roagă să pună la dispoziția comitelui suprem al Comitatului Turda, detașamentul de cavalerie trimis pentru „pacificarea" locuitorilor din Boju, sau un alt detașament de cavalerie din Someșeni.

Ambele documente au fost emise la Cluj, reședința pe atunci a Consiliului gubernial respectiv al Guberniului Transilvaniei. Ele sînt datate la 23 iunie 1848 și semnate în 24, iar cel adresat Comitatului Turda, primit și înregistrat la 30 iunie 1848.

Documentele care nu diferă, ca text, prea mult, unul de celălalt s-au păstrat în concept. În decursul elaborării conceptului se vede că au fost completate „manu propria" de Teleki József, președintele Guberniului, pentru un spor de elocvență, tocmai cu acele date care le fac mai bogate în informații, localizînd evenimentul în așezările de pe drumul principal din plasa Bogata, a căror locuitori *„nu s-au sfiit a-și afirma față de oficialul comitatului dorința de unire cu Țara Românească și Moldova și a refuza supunerea față de aceasta . . .*", elemente de natură să impresioneze, datorită pericolului major pe care-l prezenta acest fapt, autoritățile ce trebuiau să concure la remedierea acestor stări de lucruri. Tocmai acestor completări i se pot atribui transformările de substanță, prin care un simplu act administrativ devine un veritabil document istoric.

*

* *

Informațiile puse în valoare de articolul nostru, însumate în documente oficiale de certă autenticitate, vin să confirme constatările autorizate ale lui Nicolae Bălcescu, ale lui Ioan Ghica[26], că *„La Adunarea de la Blaj se manifestase și ideea întemeierii unei Dacii, care să cuprindă cele trei țări române"*, ale lui Ștefan Ludwig Roth[27] că *„Ideea unui imperiu român a cuprins mii de inimi"*, sau chiar raportul unor oficialități din Comitatul Alba Superioară[28] în care se scrie că românii din Ardeal vor să se unească cu cei din Țara Românească și Moldova, nu cu Ungaria.

---

[26] I. Ghica *„Amintiri"*, p. 186, vezi și V. Cheresteșiu, *Adunarea Națională de la Blaj*, București, 1966, p. 512.

[27] St. Ludwig Roth *Gesammelte Schriften*, Band VII, p. 55, vezi și V. Cheresteșiu, *Adunarea Națională de la Blaj*, București, 1966, p. 512.

[28] Arh. Statului Cluj, Fond Comitatul Alba Superioară, 1848, nr. 826, vezi și Victor Cheresteșiu *Adunarea Națională de la Blaj*, București, 1966, p. 512.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Deși din surse diferite, și acesta este meritul lor, informațiile prezente sporesc și consolidează constatările anterioare în privința afirmării, *la scară de masă*, a ideii de unitate națională la românii ardeleni, transferînd din cercurile intelectuale într-un mediu țărănesc autentic și nealterat sfera preocupărilor unui atare ideal național, urmărit apoi cu asiduitate la 1 decembrie 1918 și în zilele noastre.

ANEXE

1848 august 3 Mădărașul de Cîmpie

Audiere de martori întreprinsă de autoritățile Scaunului Mureș pentru a identifica ațițătorii care s-au opus prestării slujbelor iobăgești, făcînd concomitent și afirmația că *„Ardealul nu mai e Ardeal ci România!“*

Nemes Maros Széki Maros Kerületi Al Király biro tekintetes Szentiváni János urnak follyo 1848-ik év augusztus 3-ik napján kelt rendelete nyomán ki szállottam ezenn Nemes Maros székben M(ező) Madarasra — Popa Vaszilikának, és Oroján Vaszilikának, azon büntényeket ki nyomozni, hogy a Feketei praediumba lako gazdákat azzal bujtogatta — hogy ki az uraságnak dolgozni megyen kezit, lábát öszve törik — az aláb bizonyittanak Tabla biro urak, kinyomozandok.

1-sö Tanu Sipos Mihály 58. éves — meg eskettetvén egy vallott. Füleimmel tisztán hallottam, midön Oroján Ilisziát hivtam kalákába — Oroján Iliszia azt mondotta én bizony nem megyek tám hogy a kezem elvágják, s azoldalom csontját betörjék — holott pedig Oroján Iliszia allodialis praediumba lakik. Azt is tisztán hallottam hogy Popán Vaszilika Hora Jákobnénak azt mondotta az uraságnak dolgozni ne mennyen mert kezit lábát el vágják, s az oldala csontját bétörik — s azután szolgállatot tenni Hora Jákobné nem állott elö — a több praediumba lakokat is fenyegette Popán Vaszilika, s azután egy sem tett szolgállatot.

2-ik Tanu Timár Simon 39. éves, meg eskettetvén igy vallott: Hogy a Feketei praediumba lakok miért nem teszik a szolgállatot, ki bujtogattya arra, hogy ne mennyenek — azt nem tudom, nem is hallottam.

3-ik Tanu Sütö Stéfán 40. éves — meg eskettetvén igy vallott. Hogy kik bujtogattyák a Feketei praediumba lakokat arra, hogy szolgálatot tenni ne mennyenek azt nem tudom.

4-ik Tanu Vajda Pável 24 éves — me eskettetvén igy vallott: En nem tudom, hogy a praedialis hellyeken lévöket kiizgattya, hogy urbéri szolgálatra nemennyenek, a miolta, a felszabadulást ki hirdették, azoltátol fogva nem mennek, én sem megyek noha praedialis hellyen lakom — mivel mások sem mennek, — az igaz hogy most egy hete egy estve a Kosztin Stefán fia hivutt a curatorhoz, egy kér levél készttésére, és hogy harmintz szokat fizessünk, de én oda sem mentem, s a pénzt sem adtam meg.

5-ik Tanu Flora Szánduj 28 éves — letett hüte után igy vallott: A tett kérdésekre nem tudok semmit.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

6-ik Tanu Oroján Szinyion 30. éves — letett hüte után igy vallott: Nekem földes uram nintsen — a kérdésekre nem tudok semmit.

7-ik Tanu Ketzán Toma 45. éves meg eskettetvén igy vallott: Bennünket senki sem izgatott, hogy dologra ne mennyünk, kik a kis völgybe — nagy völgybe, s a Feketén lakunk, én magam is azért nem mentem, látván, hogy mások sem mennek s azért hogy urbérbe nem mentem, kalákaba voltam.

8-ik Tanu If. Pap Nyikuláj 40. éves Méltoságos grof Haller Rosalia praedialis hellyen lévő szolgállo embere letett hüte után a következendő modon vallott: Bennünket a tiszteletes lelkészünk, a mint a nöm mondotta, azért hivutt, hogy curátor váloszszunk, a templomba pedig mit mondott — én ot nem lévén nem hallottam, a nöm sem mondott semmit.

9-ik Tanu Oltyán Vaszi 34. éves tekintetes Nagy Levél Josef ur praedialis hellyén lako szolgállo embere — meg eskettetvén igy vallott: Bennünket nem a tiszteletes lelkészünk hivutt meg, hanem a curatorunk, hogy váloszszunk más curátort — a tiszteletes papunk pedig a templomba semmit sem olvasot fel.

10-ik Tanu Préku Demeter 40. éves Méltoságos grof Bethlen Gergely ur praedialis hellyén lako embere meg eskettetvén igy vallott. Popán Vaszilikától hallottam, hogy most a feketén a praediumba lakoknak is nem muszáj urdolgára menni — mivel most szabadság van — a ki akkor részegen mondotta — azt is valhatom, hogy nem a tiszteletes papunk, hanem a curator hivutt minket egybe, hogy tegyünk más curátort — a templomba a tiszteletes papunk azt mondotta, hogy a kik allodialis hellyen laknak, s conventiosak azoknak menni kell urdolgát tenni — mint annak elötte, de ö nem eröltet arra senkit, hogy mennyen, vagy ne mennyen — én részemröl a hányszor hova küldettek mindenkor mentem.

11-ik Tanu Gerbenesán Fira Hora Jákobné 32. éves méltoságos grof Bethlen Gergely ur allodiumán lako sellér asszonya megeskettetvén igy vallott. Bennünket a curator hivut meg, hogy uj curatort váloszszunk, de én a templomba nem voltam.

12-ik Tanu Özvegy Gulya Vonukné Blága Dominika 45. éves grof Haller Rosa praedialis hellyén lako selléraszszonya letett hüte után igy vallott: — Benünket a curatorunk hivutt a templomba, hogy uj curatort tegyenek, de a tiszteletes papunk azt mondotta, hogy a jobbágyság fel van szabadulva, — hanem azt is meg magyarázta, hogy a kik alodialis hellyen laknak, s kik conventiosak azoknak mint eddig az urdolgát tenni kel.

Tovább folytatván ezen kinyomozás folyo év ho 11-ik napján a következendő rendel.

13-ik Tanu Tordai György 45. éves — letett hüe után igy vallott: Méltoságos grof Bethlen Gergely ur szakátsa. — Az ide valo Mezö Madarasi unitus oláh pap a Balásfalvi Gyűlés előtt az ide valo, és Feketei oláhokat öszve gyűjtötte, hogy mennyenek Balásfalvára — s midön onnan haza jöttek — a pap, és a vele Balasfalván volt követ lázzitatták a népet hogy már ezután szabademberek — minek következtében az oláhok urdolgára menni vonakodtak — a méltoságos grof Bethlen Gergely ur tisztje tekintetes Pataki Miklos urfi az olá papot és Plutát bé hivatta az udvarba, hogy ne csináljanak lázzadást, mire az olá pap igy fenyegetözzet" — már csak halgassanak mert már Erdély magyar országgal egy — és többé nem Erdély-magyar ország — hanem oláh ország, Románia.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

14-ik Tanu Székely Márton 29. éves, méltoságos grof Bethlen Gergely ur dominális birája el mondott hüte után igy vallott: A Balásfalvi gyűlés után a méltoságos grof Bethlen Gergely ur tisztye tekintetes Pataki Miklos urfi azon két oláh embert kik Balásfalván voltak bé hivatta kik közül egyik Popán Vaszilika, a másik Demeter nevezetü — s kérdezte, hogy a Kis völgybe ki hirivel ment és ki bé, s ki rendelésiböl mentetek Balásfalvára — a kik azt mondották, hogy a papjok rendelte, és pedig ugy hogy el nem mennek büntetés fognak kapni — ezután, bé hivatta az unitus papot is — s mondotta a takintetes urfi a tiszteletes papnak hogy ki hirivel ment bé a Kisvölgybe, a tiszteletes urnak keresztelni, s egyéb kötelességet kellett tellyesitteni arrol én rendelkeztem — s meg engedtetett.* — Erre a Mezö Madarasi unitus lelkész monda" — Csak halgassan mert már Erdély, s magyar ország — ezentul oláhország, Románia, nem ugy van már mint eddig volt, mit egész nagy hangal kiáltott a tiszteletes pap ur.

15-ik Tanu György János 22. esztendös tekintetes Pataki György ur kotsissa elmondott hüte után igy vallott: Minek utánna a Balásfalvi gyülésen volt Kisvölgyi praediumba lako oláhok haza kerültek tekintetes Pataki Miklos urfi azokat az udvarba bé hivatta, és kérdezte töllök, hogy ki rendelésiböl mentek el — azok mondák hogy az ök papjak parantsolatjából — miután a tiszteletes papnak hogy a Kisvölgyi embereket ki hirivel küldötte el — melyre a tiszteletes oláh pap mondván egész nagy hangal az urfinak" — Csak halgassan, mert már ez az ország oláh ország Románia ezentul, s a vallás felekezetü halgatoit nem is engedi urdolgára menni.

16-ik Tanu Szándi Mihály 68. éves, méltoságos grof Bethlen Gergely ur ő nagysága lovászsza, meg eskettetvén igy vallott. Hallottam hogy az ide valo unitus olá pap úr azt mondotta itten az udvarban az istáloba, hogy ez az ország, s magyarország régenten mint olá ország volt Romania egyebet vallani nem tudok, mert nem is hallok jol.

17-ik Tanu Pápai Ferentz 26. éves, törvényes szabadsággal élő nemes ember elmondott hüte után így vallott: Tisztán füleimmel hallottam hogy az ide valo unitus lelkész a minapokba a méltosságos grof Bethlen Gergely udvarába egész tüzzel azt mondotta „hogy ez az ország a Nagy Román Birodalomtol szakadott el, s viszont azza is kel lenni, egyebet is sokat mondott, de egyéb nem jut eszembe. Hogy ezen vallomás valosággal az enyim meg esmérém Papai Ferentz m.p.

18-ik Tanu Lovász János 50 éves tekintetes Pataki Miklos ur kotsisa meg eskettetvén igy vallott: Az unitus tiszteletes lelkésztöl itten az udvarba tisztán hallottam, azt mondani — hogy az magyar ország, és ez az ország egy mind olá ország lesz, az uraság nem parancsol többet a sellérnek.

Mely kinyomozást vittünk véghez, a mi igaz hitünk szerént az irt hellyen, és idöben.

Dindar Lajos m.p. düllö biztos

Zágoni Mezei Janos m.k.
Nemes Maros Széknek hütös ülnöke

---

* Textul de la: „hogy ki hirivel... intercalat în locul textului: hogy miért teszen lázszstást a nép között és bujtogatást.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Igazittatott a 4-ik lapon a 18-ik 19 lapon kihuzás és a márgoni irás ezen szokba: hogy kihirivel mentbé a Kisvölgybe, a tiszteletes urnak keresztelni, s egyéb kötelességet kellett telyesitteni, arrol én rendelkeztem s megengedtetett.

Dinder Lajos m.p. düllö biztos

Mezei János m.k.
hütös ülnök

TRADUCERE

În urma ordinului din 3 august 1848 al vicejudelui regesc al Cercului Mureş din Scaunul Mureş, Szentiványi János, m-am deplasat în Scaunul Mureş la Mădăraşul de Cîmpie, pentru a ancheta fărădelegile comise de Popa Vasile şi Oroian Vasile care au instigat pe gospodarii din cătunul (praedium) Negreni cu aceea că cine mai merge la lucrul domnesc i se vor frînge mîinile şi picioarele, ceea ce se vor adeveri prin domnul jude al Tablei şi prin mărturiile de mai jos:

Primul martor Sipos Mihai de 58 ani — după ce a depus jurămîntul a declarat astfel. Am auzit curat cu urechile mele, că (atunci) cînd l-am chemat pe Oroian Ilisie la clacă, Oroian Ilisie a spus eu nu mă duc nicicum, pentru ca apoi să îmi taie mîna şi să-mi zdrobească coastele — cu toate că Oroian Ilisie locuieşte pe teren alodial. (Praedium). Şi aceea am auzit curat că Popan Vasilica i-a spus soţiei lui Horea Iacob că el nu merge să lucreze domnului fiindcă i se vor tăia mîinile şi picioarele şi i se vor frînge coastele — iar după aceea, soţia lui Horea Iacob nu s-a prezentat să presteze slujba; şi pe ceilalţi lucrători din cătun i-a ameninţat Popan Vasilica, iar după aceea niciunul n-a mai prestat slujba.

Al doilea martor Timar Simion de 39 de ani, după ce a depus jurămîntul a declarat astfel: nu ştiu şi n-am auzit că acei care locuiesc în cătunul Negreni de ce nu prestează slujbele, (sau) că cine i-a instigat să nu meargă.

Al 3-lea martor Şuteu Ştefan de 40 ani, după ce a depus jurămîntul a declarat astfel: Nu ştiu cine a instigat pe locuitorii din cătunul Negreni să nu meargă să presteze slujba.

Al 4-lea martor Vaida Pavel de 24 ani după ce a depus jurămîntul a declarat astfel: Nu ştiu pe cei de pe teritoriul cătunului (Praedialis) cine i-a instigat de a nu merge la slujba urbarială, de cînd a fost publicată eliberarea; de atunci nu se mai duc, nici eu nu merg, cu toate că locuiesc pe teritoriul alodial, întrucît nici alţii nu merg; este adevărat că săptămîna trecută pe înserate, fiul lui Constantin Ştefan m-a chemat la curator pentru întocmirea unei cereri şi ca să plătim treizeci de crăiţari, dar eu n-am mers şi nici banii nu i-am dat.

Al 5-lea martor Florea Sandu de 28 ani, după depunerea jurămîntului a declarat astfel. La întrebările puse, eu nu ştiu nimic.

Al 6-lea martor Oroian Simion de 30 ani, după depunerea jurămîntului a declarat astfel. Eu n-am domn de pămînt, iar la întrebări nu ştiu nimic.

Al 7-lea martor Cheţan Toma de 45 ani, după ce a depus jurămîntul a declarat astfel. Pe noi nimeni nu ne-a instigat să nu mergem la lucru, pe cei care locuim în Valea Mică, Valea Mare şi la Negreni. Eu însumi de aceea n-am mers, fiindcă am văzut că nici alţii nu se duc, dar cu toate că n-am mers la slujba urbarială, am fost la clacă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Al 8-lea martor Pop Nicolae junior de 40 ani, slujitorul alodial al doamnei contese Haller Rozalia, după depunerea jurămîntului a declarat în modul următor: pe noi stimatul nostru preot după cum a spus soția, de aceea ne-a chemat ca să alegem curator iar ceeace a spus în biserică, eu nefiind acolo, n-am auzit, nici soția nu mi-a spus nimic.

Al 9-lea martor Oltean Vasile de 34 ani slujitor pe, pămîntul alodial al domnului Nagy Levél Jozsef, după ce a depus jurămîntul a declarat astfel. Pe noi nu domnul părinte ne-a chemat ci curatorul nostru, pentru a alege un alt curator, cinstitul nostru preot însă n-a citit nimic în biserică.

Al 10-lea martor Precu(p) Dumitru de 40 ani slujitor pe pămîntul alodial al domnului conte Bethlen Gergely după ce a depus jurămîntul, a declarat astfel: Am auzit de la Popan Vasilică că acum nici cei care locuiesc în cătunul Negreni nu sînt obligați a merge la lucru, întrucît acum este slobozenie, ceea ce a spus atunci, în stare de beție; pot să declar și aceea că nu cinstitul nostru preot, ci curatorul ne-a chemat să alegem un alt curator, în biserică domnul preot ne-a spus că cei care locuiesc pe terenuri alodiale și cei cu convenții trebuie să meargă să presteze lucrul domnesc ca și înainte, dar, el nu forțează pe nimeni să meargă ori să nu meargă; eu din partea mea, de cîte ori m-au trimis, totdeauna am mers.

Al 11-lea martor Grebenișan Fira soția jelerului Horea Iacob de 32 ani, care locuiește pe terenul alodial al domnului conte Bethlen Gergely, după ce a depus jurămîntul a declarat astfel: Pe noi ne-a chemat curatorul pentru a alege un curator nou, dar eu n-am fost la biserică.

Al 12-lea martor, văduva lui Guia Onu, Blaga Domnica, de 45 ani, jeleră, care locuiește pe terenul alodial a contesei Haller Rosa, după ce a depus jurămîntul a declarat astfel. Pe noi, curatorul nostru ne-a chemat la biserică, să pună un curator nou, iar preotul nostru a spus că iobăgimea este eliberată, dar a mai specificat că cei care locuiesc pe terenuri alodiale și cei care au convenție, trebuie să presteze și pe mai departe lucrul domnesc.

Se continuă mai departe această anchetă, în ziua de 11 al anului și lunii curente, în ordinea următoare.

Al 13-lea martor, Tordai György, de 45 ani, după depunerea jurămîntului a declarat astfel, bucătar al contelui Bethlen Gergely, Preotul local unit din Mădărașu de Cîmpie, înaintea Adunării de la Blaj a strîns pe românii de aici și pe cei din Negreni să meargă la Blaj, iar după înapoiere, preotul și delegații trimiși au instigat poporul că deacum sînt oameni liberi — ca urmare cărora românii s-au abținut de la prestarea slujbei domnești. Pataki Miklos administratorul grofului Bethlen Gergely a chemat pe preotul românesc și pe Plutat (?) în curte pentru a nu produce răzvrătire iar preotul românesc a amenințat: „să tăceți numai căci deja Ardealul și Țara Ungurească e una și nu mai sînt Ardeal și Țara Ungurească — ci Țara românească, România".

Al 14-lea martor Székely Márton, de 29 ani, judele domenial al domnului conte Bethlen Gergely, după depunerea jurămîntului a declarat astfel: După Adunarea de la Blaj, administratorul Pataki Miklos al domnului grof Bethlen Gergely, a chemat înăuntru pe cei doi români care au fost la Blaj, dintre care unul este Popan Vasilică și celălalt numitul Dumitru și i-a întrebat că din Valea Mică cu știrea (încuviințarea) și din ordinul cui s-au dus la Blaj, care

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

a răspuns că i-a rînduit preotul (lor) și așa încît dacă nu s-ar duce vor fi pedepsiți. După aceasta a chemat pe preotul unit și cinstitul domnișor (administrator) l-a întrebat cu știrea cui a intrat și a botezat în Valea Mică? Atunci preotul a răspuns că domnișorul a dispus și a admis aceasta. La aceasta preotul unit din Mădărașul de Cîmpie a zis: „Numai să tăceți fiindcă deja Ardealul și Țara Ungurească, de aici înainte este țara românească, România, nu mai este cum a fost pînă acum ceea ce a strigat cu glas tare domnul părinte".

Al 15-lea martor György János, de 22 ani, vizitiul domnului Pataki György, după depunerea jurămîntului a declarat astfel: „După înapoierea de la Blaj a românilor locuitori în prediul (unit) Valea Mică, domnul administrator Pataki Miklos i-a chemat în curte și i-a întrebat că din ordinul cui s-au dus? aceștia au răspuns că din al preotului lor, după care a chemat pe cinstitul preot unit și l-a întrebat cu a cui știre a trimis (la Blaj) pe oamenii din Valea Mică? la care cinstitul preot românesc a spus cu glas tare de tot: „Numai să taci, fiindcă deja țara aceasta este țara românească, România, de aici încolo" și pe enoriașii de confesiunea sa nici nu-i mai îngăduie să presteze slujba domnească.

Al 16-lea martor Sandi Mihai de 68 ani, rîndașul domnului conte Bethlen Gergely, după ce a depus jurămîntul a declarat astfel: „Am auzit că preotul român unit local a afirmat aici în curte, la grajd, că țara aceasta și țara ungurească din vechime a fost ca țară românească, România, altceva nu știu fiindcă nu aud bine".

Al 17-lea martor Pàpai Ferentz, de 26 ani, om nobil care beneficiază de libertate legală, după ce a depus jurămîntul a declarat astfel „Am auzit cu urechile mele că preotul unit de aici în aceste zile a afirmat în curtea domnului grof Bethlen Gergely" că țara aceasta s-a desprins din marele imperiu roman și în schimb acela și trebuie să fie (devină).
Altfel a mai spus multe dar altele nu-mi trec prin minte". Că această declarație este a mea o recunosc, ss. Pápai Ferentz.

Al 18-lea martor Lovász János, de 50 ani, vizitiul domnului Pataki Miklos, după depunerea jurămîntului a declarat astfel: „De la cinstitul preot unit am auzit deslușit aici în curte, că țara ungurească și această țară e una și va fi ca și țară românească, domnimea nu mai poruncește jelerului.
Care anchetă am îndeplinit-o după credința noastră adevărată, în locul și datele notate.

(ss) *Dindar Lajos*, preot comisar.

Zágoni Mezei János
asesorul jurat al scaunului Mureș.

S-a corectat anularea și mențiunea marginală de pe fila 4 rîndurile 18—19 cu aceste cuvinte: din ordinul cui a intrat în Valea Mică pentru ca să boteze pentru supușii domnului și a executa acolo alte obligațiuni, de aceasta eu am dispus și i s-a permis.

Dindár Lajos
pretor comisar

Mezei János
asesor jurat

Arhivele Statului Mureș, Fond Șcaun Mureș, Oficialitate nr. 1799/1848.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1848 august 26 Tg. Mureş

Adresa Oficiului Scaunului Mureş trimisă episcopului unit de Alba Iulia şi Făgăraş, Ioan Lemény din Blaj, prin care se relatează faptul că preotul unit Ioan Munteanu din Mădăraşul de Cîmpie reîntors de la Adunarea din 3/15 mai 1848 de la Blaj, a afirmat în mod repetat printre săteni că „Ardealul nu mai este Ardeal, ci România". Autoritatea ar putea să procedeze oficial în contra lui; găseşte însă mai echitabil să-l admonesteze episcopul său astfel încît pe viitor să se mărginească numai la executarea atribuţiilor sale bisericeşti, în caz contrar urmînd a fi aspru pedepsit penal.

Concept, l. magh.

1378/1848

Fogarasi Püspök Lemény János ő Méltóságához
A Tisztségből

Marosvásárhely, augusztus 26 1848.

Mezőmadarasi görög egyesült lelkész Montáni János, miután a Balásfalvi Gyűlésről hazajött, lakta falujában többek előtt fennhangon ismételte, hogy Erdély már nem Erdély, hanem Románia. Melyekről Tisztségünk kezénél hiteles kinyomozási munkálat létez, és a nevezett egyén ellen törvényes szigorral fellépni hatóságában is álllana, de jónak látja Tisztségünk ezen lelkészt a méltóságos püspök úr útján megfedetni hivatalos tisztelettel kérvén őtet keményen kérdőre vonni, működését az egyházi kötelesség körébe szorítani, s figyelmeztetni, hogy első nyilt vagy alattamos bujtogatása eredményéül szigorúan fog bűntetődni. Mostan ezen tényt az Méltóságod erélyes fellépése paizsa alatt a Méltóságod kezéhez és intézkedése alá átadják, hivatalos tisztelettel maradván.

Pe verso: 1336—1378. A mezőmadarasi bújtogatók iránt.

Kisasszony hó 26 1848.

TRADUCERE

Prea cinstitului episcop de Făgăraş, Lemény Ioan
Din partea Oficialităţii

Tîrgu Mureş, 26 august 1848

După ce s-a înapoiat de la Adunarea de la Blaj, preotul unit Ioan Muntean din Mădăraşul de Cîmpie, a strigat în mod repetat în faţa mai multor oameni din satul său, că Ardealul de acum nu mai e Ardeal, ci România. Despre care Oficialitatea dispune de o încheiere autentică de investigaţiune şi împotriva individului în cauză ar putea proceda cu rigoarea legii, dar Oficialitatea noastră consideră să-i dea avertisment prin mijlocirea preaînaltului episcop rugîndu-vă cu toată onoarea a-l trage la aspră răspundere, limitîndu-i activitatea în sfera competinţelor bisericeşti şi a-l avertiza că la prima manifestare de aţîţare făţişă sau ascunsă va fi pedepsit sever.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Acum acest caz îl transpunem în competenţa prea înălţimii voastre spre a dispune în mod energic.

Rămînînd cu respect,

Pe verso: 1336—1378.

În cauza aţiţărilor din Mădăraşu de Cîmpie 26 august 1848

1848 iunie 23 Cluj

Teleki Iosif preşedintele guberniului Transilvaniei, ca urmare a informaţiilor şi a cererii de ajutor armat primite din partea comitelui suprem al comitatului Turda, ordonă generalului Gallbrün Ádám să pună la dispoziţia acestuia un detaşament de cavalerie, pentru a aduce la ordine poporul nesupus din plasa Bogata, a cărui stare de agitaţie a devenit îngrijorătoare, refuzînd supunerea faţă de autorităţi şi afirmînd că nu vor decît unirea cu Ţara Românească şi Moldova.

1653. E. 1848.

CSÁSZÁRI KIRALYI TÁBORNOK GALLBRÜN ÁDAMNAK

Nemes Thorda megye főispánjának folyó hó 22 röl 606. szám alatt költ tudósításából értesülvén* a Bogáti járásban főuton vezetett több helységek lakosainak annyira lett vetemedésükről, miszerint Oláh és Moldova országokkal egyesülésük iránti vágyaikat a megyei tiszt előtt kijelenteni és ennek az engedelmességet megtagadni nem átallották, ennek tekintetéből szükségesnek láttam Méltoságodat avégett megtalálni, hogy a nemes Kolos megyében Boosra a csend helyreállitása végett kiküldve volt s eddig kétségkivül kiküldetése céljának megfelelt lovas katona osztályt nemes Thorda megye főispányának rendelkezése alá átküldeni vagy pedig ha a lovas osztályt irt helységben még nélkülözni nem lehetne e célra Szamosfalváról egy lovas csapatot átszálítani neterheltessék.

Kolozsvár, június 23. 1848.

TRADUCERE

Către,

Generalul cesaro-crăiesc Gallbrün Adam

Informîndu-mă din înştiinţarea comitelui suprem al comitatului Turda, datată la 22 a lunii curente cu numărul 606* despre acea încumetare a locuitorilor din

---

Arh. Statului, Fil. Mureş, Fond scaun Mureş, Oficialitate nr. 1378/1848.

* În prima variantă în concept a fost radiat textul: ... „arról, hogy ezen nemes megye Lupsai járásában veszélyes lázadási mozgalmak mutatkoznak, s midőn a Mezőség felöl is nyugtalanító hírek szárnyalnak, melyek"... în locul căruia Teleki József, preşedintele Guberniului Transilvaniei cu propria-i mînă a inclus textul: ...„a Bogáti"... — pînă la — ...„ennek".

* În prima variantă în concept a fost radiat textul: ...„despre acea că în plasa Lupşa al acestui nobil comitat se ivesc mişcări periculoase de răzvrătire, cînd circulă ştiri îngrijorătoare şi dinspre Cîmpie, care „...în locul — căruia Teleki Jozsef preşedintele Guberniului Transilvaniei cu propria-i mînă a inclus textul: „...despre acea încumetare pînă la — ...faţă de acesta".

Arh. Naţionale Ungare, Budapesta, Arh. Gub. Trans. (în Pol.), Praes. F. 46, Acte 1848, nr. 1653.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mai multe așezări de pe drumul principal din plasa Bogata, cum că nu s-au sfiit a-și afirma față de oficialul comitatului dorința lor de unire cu Țara Românească și Moldova și a refuza supunerea față de acesta, am considerat necesar a mă adresa Domniei tale să nu iei în nume de rău a pune la dispoziția comitelui suprem al nobilului comitat Turda detașamentul de cavalerie trimis la Boju din nobilul comitat Cluj pentru restabilirea liniștii, care cu siguranță a făcut față misiunii încredințate, iar dacă nu s-ar putea dispensa de acest detașament de cavalerie în scrisa localitate a transporta în acest scop un escadron de cavalerie din Someșeni.

Cluj, iunie 23, 1848.
Ad latum 6/24
Teleki

1848 iunie 23, Cluj

Teleki Iosif, președintele guberniului Transilvaniei comunică punerea la dispoziția comitelui suprem al comitatului Turda a unui detașament de cavalerie, deoarece locuitorii mai multor sate din plasa Bogata au refuzat să mai asculte de oficialități, exprimîndu-și fățiș dorința de unire cu Țara Românească și Moldova.

1653. E. 1848.

A NEMES THORDA MEGYE FŐISPÁNJANAK

Méltoságodnak folyó hó 22-ről 606 szám alatt költ tudósitásából értesülvén* a Bogáti járásban főuton vezetett több helységek lakosainak annyira lett vetemedésekről, miszerint Oláh és Moldova országokkal egyesülésük iránti vágyaikat a megyei tiszt előtt kijelenteni és ennek az engedelmességet megtagadni nem átallották, ennek tekintetéből szükségesnek láttam cs.k. tábornik Galbrun Ádám urat mai napon és jelen szám alatt avégett megtalálni, hogy a nemes Kolos megyében Boosra a csend helyreállítása végett kiküldve volt s eddig kétség kívül kiküldetése céljának megfelelt lovaskatona osztályt Méltóságodnak rendelkezése alá átküldeni, vagy-pedig ha a lovas osztályt írt helységben még nélkülözni nem lehetne, e célra Számosfalváról egy lovas csapatot átszálítani ne terheltessék. Miról méltóságodat a fennebbi idézett tudositása záratékának visszarekesztése mellett szükséges tudás és a katonaságnak célszerű használata végett megírni kivántam.

Kolosvár, iunius 288 1848.
Adlatum 6/24.
Teleki

---

* În prima variantă în concept a fost radiat textul... „arról, hogy ezen nemes megye Lupsai járásban veszélyes lázadási mozgalmak mutatkoznak, midőn a Mezőség felől is nyugtalanító hírek szárnyálnak, melyek“... în locul căruia Teleki József, președintele Guberniului Transilvaniei cu propria-i mînă a inclus textul: „a Bogati ... — pînă la ... ennek“.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

TRADUCERE

Către comitele suprem al nobilului comitat Turda

Informîndu-mă din înştiinţarea Domniei Voastre datată la 22 a lunii curente cu numărul 606*, despre acea încumetare a locuitorilor din mai multe aşezări de pe drumul principal din plasa Bogata, cum că nu s-au sfiit a-şi afirma în faţa oficialului comitatului dorinţa lor de unire cu Ţara Românească şi Moldova şi a refuza supunerea faţă de acesta, am considerat necesar a mă adresa astăzi sub acest număr generalului cesaroé-crăiesc Glbbrün să nu ia în nume de rău a pune la dispoziţia Domniei Voastre detaşamentul de cavalerie trimis la Boju din nobilul comitat Cluj pentru restabilirea liniştei, care cu siguranţă a făcut faţă misiunii încredinţate, iar dacă nu s-ar putea dispune de acest detaşament de cavalerie în menţionata localitate, a transporta (acolo) în acest scop, un escadron de cavalerie din Someşeni despre care am dorit a vă scrie, în vederea informării necesare şi a folosirii chibzuite a armatei restituind şi clauza suscitatei înştiinţări.

Cluj, 23 iulie 1848
Ad latum 6/24
Teleki

DIE BEHAUPTUNG DER IDEE VON NATIONALLEN EINHEIT UND KONTINUITÄT DER RUMÄNEN IM TALE DES MUREŞ UND IN DER EBENE TRANSSILVANIENS IN JAHRE 1848

(Zusammenfassung)

Durch erweiterte Archivforschungen im In- und Ausland bemüht sich der Verfasser neue Daten über die Massenbewegung für die „Vereinigung mit dem Land“ darzubieten, und prüfen zu können im wie weit die Informationen über die Nationale Volksversammlung von Blaj am

* În prima variantă în concept a fost radiat textul: ... „despre aceea că în plasa Lupşa al acestui nobil comitat se ivesc mişcări periculoase de răscoală, cînd circulă ştiri îngrijorătoare şi dispre Cîmpie care“ ... în locul căruia Teleki Jozsef, preşedintele Guberniului Transilvaniei cu propria-i mînă a inclus textul ... „despre acea încumetare“ ... — pînă la — ... „faţă de acesta“.
Arh. Naţională Maghiară, Budapesta, Arh. Gub. Trans. (în Pol.) Praes. F. 46 Acta generalia 1848, nr. 1653.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

3/15 Maj 1848, welche von den Teilnehmer N. Bălcescu, I. Ghica, und Ștefan Ludwig Roth Stimmen sich als wahr erweisen.

Nach Verwertung mehreren Dokumenten die bis jetzt nur teilweise benützt wurden, und dank neuen Entdeckungen konnte man feststellen dass, nach der Volksversammlung von Blaj eine vielseitige propagandistische Tätigkeit entfaltet wurde, in vielen Dörfer, für die Verbreitung der Ideen zur Vereinigung der drei historischen Fürstentümer, die Moldau, Transsilvanien und die Walachei.

Viele Dokumente beweisen dass die Rumänen aus dem Bezirk Bogata, Turda-er Komitat, und aus Mădăraș, Mureș-er Stuhl nachdem sie vom Blajer Volksversammlung heimkehrten, behauteten dass sie „nicht mit Ungarn eine Vereinigung wollen, sondern mit der Moldau und der Walachei", oder „Von jetzt weiter ist Siebenbürgen nicht mehr Siebenbürgen, sondern Rumänien.

Diese Behauptungen zeigen dass die Ideen der Vereinigung, für die nationale Einheit, weit in den Volksmassen verbreitet waren, und führten zur Vollendung dieses Prozesses am 1 Dezember 1918, als der rumänische einheitliche nationale Staat gegründet wurde.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

DIN LEGĂTURILE LUI IOAN RAȚIU CU VALEA SUPERIOARĂ A MUREȘULUI

IOAN NISTOR

Investigarea legăturilor de orice natură pe care vajnicul conducător al Partidului național român le-a întreținut cu diferite regiuni și ținuturi ale Transilvaniei, sau cu personalități ale vieții economice, politice și culturale din acest principat, se impune de la sine. Cunoașterea acestor legături ne ajută la formarea unei imagini veridice asupra peisajului și coordonatelor acțiunii politice desfășurate în această perioadă, și asupra prestigiului și popularității de care se bucura dr. Ioan Rațiu, cel mai de seamă conducător politic al românilor transilvăneni din ultimul deceniu al secolului XIX — perioadă ce a coincis cu o recrudescență a luptei politice naționale.

Valea superioară a Mureșului este o străveche vatră de cultură și civilizație, leagăn al unor tradiții etnografice și folclorice specifice, avînd o funcționalitate economică și o zonare geografică distinctă. Cu locuitorii de pe aceste meleaguri Ioan Rațiu a întreținut multiple legături, cele mai frecvente fiind stabilite cu prilejul comasărilor și proceselor urbariale, cînd acest patriot cu vederi largi, progresiste, a apărat hotărît și consecvent interesele celor mulți, sau, cele legate de activitatea politică, mai ales de pregătirea și prezentarea *Memorandului* la tron și consecințele acestei acțiuni temerare.

Documente aflate la Arhiva națională din Budapesta, dezvăluie celui ce se apleacă asupra lor spre a le cerceta, o serie de rapoarte, dispoziții și ordine ce oferă informații asupra dislocărilor de efective militare, efectuate cu ocazia conflictului dintre locuitorii din Toplița și Stînceni (sat, comună, jud. Mureș — în documente Mesterháza) cu baronul Bánffi János. Aceștia luptîndu-se pentru dreptul lor de lemnărit și plutărit, pustiesc pădurea din zona Stînceni în semn de protest și opoziție față de acțiunile magnatului. Este trimis pentru cercetări judele cercual Viski Ferencz, dar acesta este împiedicat în îndeplinirea misiunii de către țărani. Situația este semnificativ oglindită în raportul locțiitorului comitelui su-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

prem al comitatului Turda, Züllich István, din 6 martie 1862, în care cere aprobarea să fie trimisă o jumătate de companie, argumentînd că doar așa va putea fi adusă sub ascultare populația de instigatori.[1] Îngrijorate de această evoluție, autoritățile intervin cu promptitudine, ordonînd din Cluj la 4 aprilie 1862 lui Züllich, să trimită pe lîngă aramata care a fost cerută la Toplița și Stînceni și un comisar civil.[2] Prezența și intervenția armatei a reușit să calmeze momentan situația. În raportul din 8 aprilie 1862, locțiitorul comitelui suprem al comitatului Turda, raportează că deplasîndu-se la fața locului s-a convins că cercetarea decurge normal, și nu mai găsește necesară rămînerea aici a trupei de 60 ostași comandată de un ofițer.[3]

Acesta este conflictul. Aplanarea și stingerea lui se va realiza cu sprijinul activ și masiv al dr. Ioan Rațiu. Iată ce relatează locuitorii din Stînceni în scrisoarea pe care o trimit redactorului *Gazetei Transilvaniei*. Dorind să facă publică situația lor și meritele dr. Rațiu în rezolvarea ei, aceștia relatează că foștii proprietari, cu ajutorul autorităților, au vrut în 1861 să-i scoată din vechile lor drepturi de lemnărit și plutărit. Au venit comisii care închideau în temniță pe cei ce se împotriveau, lemnele de plute scoase din păduri au fost sechestrate, sînt aduse execuții militare, silindu-i în cele din urmă prin judecată a plăti proprietarilor 14 000 florini v.a. (valută austriacă) în termen de 14 zile. Acest lucru în condițiile în care singurul izvor de viață pentru oamenii de la munte era munca la pădure, din care trăiau aproape în exclusivitate, constituia un lucru deosebit de grav. „D-zeu și oamenii buni — afirmă ei — ne-au îndreptat însă la omul mîntuirii noastre, la d-nul advocat dr. Ioan Rațiu în Turda, la care am trimis numaidecît una deputațiune... și acel domn fără a se gîndi multe, numaidecît a alergat cu deputații noștri din partea satului la guvernatorul de atunci..."[4]

Intervenind energic, făcînd demersurile necesare, înaintînd recurs, rezultatul a fost categoric în favorul țăranilor din zona de munte. „În puțin timp cătanele ce le țineam ca execuțiune în comună ni le-au luat, oamenii din satul nostru în temniță închiși s-au eliberat, sentința preste celea 14 000 fl. v.a. pe recursul d-sale prin guvern s-au anulat, lemnele și

[1] Országos Levéltár (Arhiva națională), Budapest, F. 263, Elnöki iratok (Fondul prezidențial), 1862, nr. 1124. Materialul ne-a fost pus la dispoziție cu deosebită amabilitate și solicitudine de către cercetătorul principal dr. Simion Retegan, căruia îi mulțumim călduros pe această cale.

[2] *Ibidem*, nr. 1570.

[3] *Ibidem*, nr. 1689.

[4] *Gazeta Transilvaniei*, 1867, 30, nr. 96, p. 383.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

plutele sechestrate ni s-au dat în libera noastră dispunere, și în urma urmelor ne-au asediatu iarăși în posesiunea drepturilor avute de a lemnări, adică am cîștigat în competința noastră de pădurit pe an cîte 200 jugere pădure."[5]

Începînd din 1861 Ioan Rațiu a purtat toate procesele sătenilor: cel de pertractarea planului de stabilire a hotarului și mai ales cel legat de segregarea pădurilor și pășunilor. Datorită stăruinței și competenței sale de avocat, bun cunăscător al problemei și realităților, el i-a determinat pe puternicii magnați Bánffi, în cadrul procesului judecat la tribunalul din Reghin, la o împăcare potrivit căreia comuna Stînceni, în locul suprafeței maxime stabilite de lege de 7—9 iugăre pentru fiecare moșie, în total 500—600 iugăre, a cîștigat un teritoriu de peste 7 000 iugăre pădure. În același timp proprietarii au acceptat înduplecați de Ioan Rațiu, să renunțe la cele 400 procese pornite în contra sătenilor pentru curăturile de pe lîngă păduri, „prevaricațiuni", taxe restante etc. „Astfel ne-a eluptat — vor scrie sătenii — și cîștigat d-nul dr. Rațiu un hotar cu totul în mărime de preste 10 000 jugare, sau una milă patrată. Această pace pentru poporul nostru mulțumitoare, e rezultatul ostenelii și luptei d-lui dr. Rațiu". Vor recunoaște tot ei mai apoi că „spre a înșira și spune toate suferințele acestei comune, de care cu ajutorul d-lui dr. Rațiu a scăpat, ar trebui să scrie cineva cărți întregi".[6]

Fără ajutorul masiv al vrednicului cărturar patriot acordat locuitorilor din Stînceni pentru a-și putea redobîndi drepturile, aceștia ar fi pierdut anual între 24 000 fl. și 32 000 fl. venit realizat din lemnărit și plutărit în noile condiții. Încheierea la care ajung țăranii este că „numai un an ne trebuia a pierde acele foloase și picam în miseritate, de care însă ne-a scăpat stimatul nostru domn advocat dr. I. Rațiu, căruia noi nu putem în destul mulțămi și recunoaște după cuviință ostenelele lui"[7]. Scrisoarea este semnată de Cadaru Petrea judele satului și de 25 membri și reprezentanți ai comunei Stînceni.

Aceste procese Ioan Rațiu le-a purtat din conștiința nedreptăților care se fac țăranilor, cît și din dorința sinceră de a îmbunătăți pe cît era posibil situația țăranilor nedreptățiți de marii proprietari și de către autorități. În apărarea dr. Rațiu s-a ridicat *Gazeta Transilvaniei*, scrisoarea citată a locuitorilor din Stînceni constituind și ea o replică în acest scop. Intervine în același timp Ilie Măcelariu, care s-a ridicat pen-

[5] *Ibidem.*
[6] *Ibidem.*
[7] *Ibidem*, nr. 97, p. 387.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tru dreapta apărare a lui Ioan Rațiu. Privitor la această situație, Rațiu scrie lui George Barițiu că nu va renunța niciodată la lupta sa și că este gata să răspundă oricînd cu fruntea sus pentru faptele sale.[8]

Problema comasărilor cu întregul ei cortegiu de samavolnicii, înființarea tribunalelor urbariale ca instanțe judecătorești speciale și activitatea acestora, a constituit în continuare o coordonată constantă de legătură a lui Ioan Rațiu cu locuitorii de pe Valea Mureșului de Sus. Sub titlul „Calamitățile urbariale și dr. Rațiu", *Gazeta Transilvaniei* prezintă în 1867 în mai multe numere comasarea făcută la Sîngerul de Cîmpie (azi comuna Sînger, județul Mureș), unde s-au făcut mari nedreptăți țăranilor fie prin împărțirea acelei părți de hotar ce trebuia exclusă la comasare ca fiind proprietatea țăranilor pentru pășunatul oilor, fie lăsîndu-i fără rituri (fînațe) care au fost date toate stăpînilor, lipsindu-i pe țărani de fîn și aducîndu-i în situația de a nu-și putea crește animalele. Ilegalitățile comise se referă și la faptul că vechii stăpîni atrăgîndu-și de partea lor comisia, au clasificat locurile neproductive ce le aparțineau în categoria I-a, iar cele bune ale țăranilor într-o categorie inferioară, reușind să obțină pentru teren puțin și arid, teren mult și fertil în apropierea satului.[9] În cererea din 25 martie 1862, semnate de 64 săteni din Sînger adresată tribunalului din Turda, se arată că prin înșelătorie și minciună domnii pămînturilor vor să le ia terenurile — pe care potrivit paragrafului 16 din patenta urbarială din 20 iunie 1854 sînt în drept să le păstreze —, cerîndu-le chiar să iasă din case.[10]

Observator atent al acestor stări de lucruri, Rațiu va scrie la 22 decembrie 1867 lui George Barițiu că la comasări se făceau multe nedreptăți țăranilor, pămîntul cel mai bun fiind luat de aristocrație care lăsa celor săraci rîpele și coastele stîncoase. Arată că la Silvașiu (azi Silivașu de Cîmpie, comună, județul Bistrița-Năsăud), comasarea se face mai omenește decît la Sînpetru, oamenii cel puțin nefiind excluși de la „tău" și se comasează și rîturile.[11] Rațiu a cunoscut nemijlocit procedurile la care se referă, pentru că tocmai în perioada dinaintea redactării acestei scrisori, a fost timp de 6 săptămîni în părțile de sus ale Transilvaniei[12], așadar foarte posibil în zona Mureșului Superior. Faptul este

[8] Ioan Georgesu, *Dr. Ioan Rațiu (1828—1902) 50 de ani din luptele naționale ale românilor ardeleni*. Sibiu, 1928, p. 28—29.
[9] *Gazeta Transilvaniei*, 1867, 30, nr. 82, p. 326.
[10] *Ibidem*, nr. 83, p. 329.
[11] Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 28.
[12] *Gazeta Transilvaniei*, 1867, 30, nr. 84, p. 333.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

întărit de relatările din o altă scrisoare expediată lui Bariţiu la 10 decembrie 1867, în care amintind pe cei mai cunoscuţi avocaţi români din Ardeal din acea perioadă, pomeneşte şi pe Mihail Orbonaş din Reghin[13], dovedind în acest fel că ştia bine locurile şi cunoştea oamenii din această parte de ţară.

Politica guvernului maghiar de oprimare naţională este concludent şi peremptoriu demonstrată de faptul că Reuniunea culturală din Transilvania pentru maghiarizarea românilor număra la 1892, 20 000 de membri contribuabili şi avea un venit de 70 000 florini, susţinînd din aceste fonduri peste 100 şcoli maghiare în comune româneşti. Unele comitate au aruncat chiar o dare de poporaţie, impozit nou care se încasează de funcţionarii statului pentru fondurile reuniunii.[14] Tendinţa de exploatare şi expropriere sistematică a ţăranilor români se vede şi din răspunsul rostit de ministrul maghiar al agriculturii Darány Ignácz la o interpelare din 1896, în care referindu-se la o acţiune începută cu mult înainte, arată că s-au făcut masive colonizări de maghiari întemeindu-se 20—30 de colonii. În acel moment purta tratative cu deputatul conte Andrássy Gyula cu privire la moşia sa de 2 326 iugăre de la Luduş şi Bogata (comună, judeţului Mureş), dorind să facă din acest oraş un punct de sprijin pentru stat şi pentru coloniile viitoare.[15] În contextul acestor tendinţe acaparatoare şi de deposedare, ridicate la rangul de sistem, Ioan Raţiu a cîştigat multe procese împotriva nobilimii şi a guvernului. Actul prin care curatoratul bisericii române din Bedeiu mulţumeşte la 3 martie 1869 pentru apărarea averii lor mănăstireşti împotriva tentativelor de acaparare a baronului Kemény Ferencz, victorie consfinţită prin sentinţa judecătoriei urbariale din Cluj, rostită în favoarea bisericii săteşti, este doar una din dovezile care pot ilustra meritele deosebite pe care Ioan Raţiu şi le-a cîştigat în această luptă.[16]

Ori de cîte ori ţăranii transilvăneni erau nedreptăţiţi sau frustraţi, eminentul om politic şi patriot a intervenit activ şi eficace în apărarea lor. Astfel, aşa cum pomeneşte un document din epocă, în anul 1869 Ioan Raţiu a fost „apărătorul aprig al sărmanilor tofolen: care în timpul său făcuse mult zgomot în lume".[17] Iată cum s-au petrecut lucrurile.

---

[13] Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 27.
[14] Eugen Brote, *Chestiunea română în Transilvania şi Ungaria*, Bucureşti, 1895, p. 106.
[15] Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 30.
[16] *Ibidem*, p. 31.
[17] Şerban Polverejan, Nicolae Cordoş, *Mişcarea memorandistă în documente (1885—1897)*, Cluj, 1973, p. 299.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Preşedintele Tablei regeşti, baronul Apor Károly în urma unui proces urbarial, „a exposesionat pre foştii săi iobagi, pre toţi locuitorii din comuna română Tofalu“ (veche denumire a satului Tofalău, comuna suburbană Sîngeorgiu de Mureş, municipiul Tg. Mureş[18]). Un număr de 26 de familii numărînd 300 de suflete din care mulţi copii de leagăn au fost scoşi în mijlocul drumului, în sensul cel mai propriu al cuvîntului. Oamenii s-au rugat de comisarul regal să-i repună în locuinţe măcar pînă la primăvară, iar dacă nu să-i lase în drum măcar să poată pieri „de foame şi frig, unde părinţii şi moşii noştri au murit în linişte“.[19] În numele celor oropsiţi din acest sat, apelează la sentimentele de umanitate ale oamenilor: Moldovan Zaharia, Tătaru Ioan, Moldovan Ioan, Simion Ioan, Moldovan Ioan senior.[20]

Luînd poziţie în cauza tofălenilor, dr. Ioan Raţiu arată că aceştia „din timpuri imemoriale au posedat ca coloni pentru prestaţiuni urbariale fondurile ... intra şi extravilane“, pînă în 1842 cînd baronul Apor Károly a cuprins o mare parte din ele, făcîndu-se proprietar şi dovedind apoi în proces că în 1842, sătenii ar fi căpătat de la el prin contract în arendă propriile lor posesiuni. Abuzînd de calitatea sa de şef al justiţiei Transilvaniei, baronul Apor a mers pînă acolo încît după ce i-a scos pe săteni afară din case, a dispus licitarea a 4 500 mierţe de cereale, rodul agoniselii lor de un an, ordonîndu-le apoi ca în timp de 24 de ore să părăsească drumul unde şi-au scos lucrurile şi rufăria, ameninţîndu-i că altfel acestea li se vor arde.[12]

La 18 octombrie 1869, dr. Ioan Raţiu scrie din Turda lui Alexandru Roman că tofălenii sînt tot în drum deşi au trecut 16 zile, în timp ce dregătorii dau din umeri iar miniştri „ciulesc din ureche precum zice Horaţiu“. Subliniază în continuare că tofălenii sînt aşezaţi în acel sat de 263 de ani, conchizînd cu amărăciune: „Aşa dară de 263 de ani iobăgesc şi astăzi să fie aruncaţi în drum“.[22] Pătrunzînd mai adînc lucrurile şi disociindu-le, trecînd dincolo de faptele imediate, Ioan Raţiu în articolul *Desposesionaţii din Tofalu şi legile patriei*, acuză guvernul şi dieta ţării de menţinerea în vigoare a unor asemenea legi, în vreme ce ar trebui să cunoască rănile patriei, iar legislaţia să fie o emanaţie a acestei cunoaşteri, conchide că „întîmplările celor din Tofalu au putut şi pot

[18] *Federaţiunea*, 1869, 2, nr. 112, p. 445.
[19] *Ibidem*.
[20] *Ibidem*.
[21] *Ibidem*, nr. 113, p. 449—450.
[22] *Ibidem*, nr. 116, p. 462.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

prevede că nu numai 300 de suflete ci mii de familii vor deveni lazaroni, pre baza legilor patriei, acelei patrie care se susține cu sudoarea, cu denariul și cu sîngele acelui popor".[23]

Demersurile energice întreprinse de Rațiu, care folosindu-se și de relațiile pe care le întreținea cu ceilalți fruntași ai luptei politice din Transilvania și România, au dus la organizarea de colecte publice: cea organizată de Alexandru Roman, proprietarul și editorul ziarului *Federațiunea*[24], sau cea lansată de inteligența română din Sibiu, care a constituit un comitet ce avea misiunea să adune ajutoarele filantropice, lansînd cu această ocazie și un apel semnat de Ilie Măcelariu, în care se spune că „aici în adevăr cine dă îndată, dă îndoit".[25] Totodată ziarul *Românul* condus de C. A. Rosetti, expediază o telegramă „doctorelui Rațiu în Turda (Transilvania)", apărătorul tofălenilor, în care îl anunță că „al doilea vărsămînt la subscripțiunea tofălenilor, se spediază mîne în suma de franci una mie".[26] Substanțiala contribuție la asigurarea existenței celor aruncați în drum este semnificativă și relevatoare, ea indicînd spiritul de solidaritate națională a tuturor celor „uniți în cuget și simțire". Astfel numai ziarul *Românul* a adunat 5 000 florini valută austriacă, punîndu-se problema ca din ceea ce prisosește nevoilor imediate de hrană și adăpost a tofălenilor să se cumpere pentru ei o moșie unde să se întemeieze o colonie care să poarte denumirea de *Traiana Libera*.[27]

Prezent mereu alături de năpăstuiții din Tofalău, Ioan Rațiu este pomenit în sursele documentare ca împărțind tofălenilor banii adunați din subscripții: „suma cestionată fu împărțită înaintea noastră și prin concursul nostru prin Dr. Rațiu, cu care ocaziune Dr. Rațiu spuse tofălenilor că napolean-dorii (napoleonii de aur) au venit de la mai mulți contribuenți particulari din România."[28] Avînd în vedere bunele relații pe care Ioan Rațiu le avea cu Alexandru Roman și faptul că-și puneau de acord acțiunile politice, trebuie să presupunem că acesta a avut o importantă contribuție la inițierea interpelărilor adresate de Alexandru Roman în Camera reprezentanților Ungariei în ședința din 22 noiembrie 1869; una ministrului de justiție și alta ministrului de interne în care întreabă „... cum s-a putut întîmpla ca de atîta timp încoace Ministerul de interne n-a făcut vreo dispoziţiune nici pentru a provede pre acei nefe-

[23] *Ibidem.*
[24] *Ibidem*, nr. 113, p. 449.
[25] *Ibidem*, nr. 117, p. 465.
[26] *Ibidem*, nr. 120, p. 477.
[27] *Ibidem*, nr. 125, p. 497.
[28] *Ibidem*, nr. 133, p. 529.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

riciţi, nici pentru a-i pune sub acoperămînt?"[29] În acest fel cauza tofălenilor pe care Ioan Raţiu a îmbrăţişat-o spre a o apăra, era adusă în discuţia forului legislativ al ţării, primind o recunoaştere oficială.

Întărite şi prin relaţiile amicale pe care unii din fiii ţinuturilor mureşene le-au întreţinut cu Ioan Raţiu, legăturile acestuia cu Valea superioară a Mureşului cunosc o constanţă şi o perenitate remarcabile. Între acestea un loc important îl ocupă legăturile cu Alexandru Papiu Ilarian începute încă din anii 1852—1853 cînd Ioan Raţiu studia dreptul la Viena de unde îi expediază 13 scrisori lui Papiu care se afla la Padova. În corespondenţa sa Raţiu îi arată că a început traducerea în limba germană a lucrării sale *Istoria românilor din Dacia Superioară*, popularizînd-o şi susţinînd spiritul în care a fost scrisă prin aceea că ajuta pe un demnitar de la Ministerul Culturii din Viena să o înţeleagă insistînd mai ales asupra documentării ei. Ulterior îl anunţă că la Braşov poliţia a început confiscarea acestei opere, încunoştinţîndu-l totodată că fiind tipărită la Viena unde au rămas o parte din exemplare, el, Raţiu, le-a pus spre păstrare în lăzi fiind în afară de orice pericol. Veştile proaste pe care Raţiu se vede nevoit să i le comunice lui Papiu, culminează cu aceea că lucrarea a fost interzisă de către autorităţile austriece în întregul imperiu, iar autorul ei — Papiu —, este dat în urmărirea poliţiei. Mai tîrziu cînd Al. Papiu Ilarian îşi rosteşte discursul de recepţie la Academie despre viaţa, opera şi ideile lui Gheorghe Şincai, trimite cel dintîi exemplar al acestui discurs Emiliei dr. Raţiu, iar alte 100 de exemplare lui Ioan Raţiu cu rugămintea de a le desface printre prieteni şi cunoscuţi. Tot atunci în scrisoarea din 25 noiembrie 1869, Papiu roagă pe „fratele Raţiu" să aibă bunătatea să predea personal iubitei sale mame din Budeiu (Budiu de Cîmpie, azi comuna Papiu Ilarian, judeţul Mureş), o mică sumă de bani care altfel nu ar ajunge la destinaţie.[30]

Scrisorile, cererile, călătoriile sînt factorii care potenţează şi sudează aceste legături, formele prin care acestea se exprimă şi manifestă. În scrisoarea din 28 mai 1873 adresată lui George Bariţiu, Ioan Raţiu arată că îi trimite alăturat scrisoarea tulgheşenilor (Comuna Tulgheş, judeţul Harghita), pe care îi numeşte „fraţii noştri", scrisoare ce reprezintă de fapt o petiţie, şi pe care ar fi vrut s-o traducă în limba română

[29] *Ibidem*, nr. 130, p. 517.

[30] Iosif Pervain, Ioan Chindriş, *Corespondenţa lui Alexandru Papiu Ilarian*, vol. I, Cluj, 1972, p. 52, 54; vol. II, Cluj, 1972, p. 286—300; Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 150.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

(din limba maghiară), dar n-a putut fiind bolnav.[31] Deosebit de semnificativă această poziţie, evidenţiată de altfel în şi mai mare măsură în recomandările arhicunoscute de către specialişti privind poziţia faţă de poporul maghiar, pe care le face pentru redactarea *Memorandului*, ne demonstrează că în tot acest timp, dr. Ioan Raţiu nu a luptat numai pentru apărarea ţăranilor români ci a ţăranilor, a tuturor celor asupraţi împotriva aristocraţiei şi bogăţaşilor, el apărînd tot atît de energic şi pe secuii din scaunele Tg. Mureş şi Odorhei.[32] Într-o altă scrisoare trimisă mai tîrziu, în aprilie 1887 lui George Bariţiu, Ioan Raţiu îşi cere scuze că a întîrziat aşa de mult cu răspunsul, arătînd că întîrzierea este cauzată de călătoria ce a trebuit să o facă la Tg. Mureş.[33]

Activitatea politică a Partidului naţional român în evoluţia ei ascendentă, care reclama o tot mai strînsă legătură cu masele din întreaga Transilvanie, a constituit în mod firesc o altă cale pe care legăturile dr. Ioan Raţiu cu locuitorii de pe Valea superioară a Mureşului au fost amplificate şi intensificate. În noiembrie 1882, referindu-se la expedierea *Memoriului*[34] spune: „Mie nu-mi pasă chiar de nici o confiscare. Expediaţi bărbăteşte în toate părţile afară de protopopiatele Turdei, Inodului, Luduşului şi a celui din Chimitelnic, la carii am trimis io, dar alegeţi bine oamenii. Io vă însemn cîţiva . . ."[35], printre care numeşte pe Rudolf Fogaraşi din Tg. Mureş şi Mihail Orbonaş din Reghin. Cu aceeaşi însufleţire şi patos va declara la 16 februarie 1883: „Îmi pare bine că aţi scos de sub tipar şi a doua ediţiune a *Memoriului*", adăugînd cu părere de rău „Doamne multe am avea de făcut şi puţine am făptuit . . ."[36]

Îl nemulţumeşte însă şi îl mîhneşte adînc lipsa de fermitate şi hotărîre a unora. Îşi exprimă dezacordul faţă de participarea unor notari, funcţionari şi preoţi români la conferinţa ţinută de partidul aflat la guvern la 18 mai 1884 în Luduş, unde preotului român din Tăureni, Deac, „i s-a făcut marea onoare de a fi ales corteşiu în comuna domniei sale şi poate şi pentru alte comune". Constată cu amărăciune că „în comitatul nostru unde atît poporul cît şi inteligenţa română îşi cunosc datorinţele faţă de cauza naţională, ne-a întristat incidentul de mai sus.

---

[31] Keith Hitchins, Liviu Maior, *Corespondenţa lui Ioan Raţiu cu George Bariţiu (1861—1892)*, Cluj, 1970, p. 217.
[32] Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 31.
[33] Keith Hitchins, Liviu Maior, *op. cit.*, p. 243.
[34] Este vorba de memoriul redactat de George Bariţiu şi aprobat de comitetul Partidului naţional român, în şedinţa din iunie 1882.
[35] Keith Hitchins, Liviu Maior, *op. cit.*, p. 233.
[36] *Ibidem*, p. 236.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Notarii și amploiații sînt siliți de multe ori a lua parte în contra convingerii lor la întruniri politice în favorul stăpînilor zilei, dar cine și ce a putut îndemna pe parohul din Tăureni a se degrada pe sine la rola de corteșiu în favoarea boierilor și nemeșilor?"[37]

Cu toate aceste dificultăți în momentele de acțiune, patrioții din ținuturile Mureșului de Sus, au știut să susțină și să fie alături de cel spre care se îndrepta atenția tuturor — Ioan Rațiu. Astfel, petiția celor 1 493 români din Transilvania, supusă împăratului în audiența de la 31 decembrie 1886, semnată de George Barițiu și Ioan Rațiu, are adeziunea și a celor 42 împuterniciți din Reghin și împrejurimi, pe baza plenipotenței din 23 octombrie 1886, a celor 36 împuterniciți din Săcal, Pogăceaua și Budiu, 33 din Iernut, 17 din Uioara (azi localitate componentă a orașului Ocna de Mureș), 28 din Tg. Mureș și Sîntana de Mureș.[38]

Un moment însemnat în evoluția legăturilor lui Ioan Rațiu cu Valea Mureșului de Sus, îl constituie relațiile acestuia cu Patriciu Barbu, conducătorul politic al românilor de pe aceste meleaguri în mișcarea memorandistă. Avocat în Reghin, directorul Băncii „Mureșana", îndeplinind în același timp munca de director al despărțămîntului Reghin al Astrei, membru al comitetului central al Partidului național român, începînd din octombrie 1890, al optulea pe lista condamnaților în procesul memorandiștilor, Patriciu Barbu a fost timp de peste două decenii conducătorul cel mai stimat și mai ascultat pentru oamenii acestor locuri. Nu ne vom referi aici la raporturi personale de prietenie, la întîlniri amicale sau corespondență particulară, ci la legăturile stabilite prin momentele cînd au fost alături în memorabila lor strădanie și luptă, la împrejurările în care documentele și presa îi prezintă ca făcînd opinie și poziție comună.

Momentul în care Patriciu Barbu se apropie de poziția și linia politică a lui Ioan Rațiu în cadrul comitetului central, este marcat de ședința din 24 octombrie 1891, cînd după o scurtă ezitare trece definitiv la o atitudine mai radicală, așa cum rezultă din scrisoarea adresată de Eugen Brote lui George Pop de Băsești la 28 octombrie 1891.[39]

---

[37] *Ibidem*, p. 238. Corteșiu era numit în limbajul de atunci agentul electoral.
[38] Eugen Brote, *op. cit.*, p. 108. Anexe.
[39] Biblioteca Centrală Universitară Cluj-Napoca, mss. 4055, *Corespondența George Pop de Băsești*, vol. I, A—C, fila 72. Despre activitatea politică desfășurată de Patriciu Barbu, Cf. Ioan Nistor, *Din activitatea politică a memorandistului Patriciu Barbu*, în Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj-Napoca, 1975, 18, pp. 389—401.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

La Viena, locul de unde conducătorii acţiunii memorandiste şi toţi românii din Transilvania, aşteptau realizarea unui deziderat şi împlinirea unui ideal, Ioan Raţiu soseşte însoţit de George Pop de Băseşti, Vasile Lucaciu şi Patriciu Barbu.[40] Faptul lipsit în aparenţă de o semnificaţie deosebită, poate fi considerat suficient de relevator, indicîndu-ne unitatea de vederi şi adeziunea totală a lui Patriciu Barbu la întreprinderile şefului său politic. Sînt în continuare alături cu ocazia dezbaterilor procesului memorandiştilor în mai 1894, la Curtea cu juraţi de pe lîngă Tribunalul regal din Cluj ca instanţă de presă, unde Patriciu Barbu s-a situat pe poziţia adoptată de Ioan Raţiu, iar după 25 iulie 1894 cînd încep arestările şi deportările se vor întîlni în cancelaria procurorului din Cluj, fiind de faţă Rubin Patiţia şi Gherasim Domide,[41] pentru a apuca apoi pe drumul robiei, unul la Seghedin pentru o pedeapsă mai lungă, altul la Vácz pentru una mai scurtă.

Reîntîlnirea lor pe coordonatele unei acţiuni comune, va avea loc după graţierea din 15 septembrie 1895, cînd memorandiştii cu excepţia lui Mihai Veliciu adresează o scrisoare de mulţumire şi loialitate împăratului, de fapt mai mult un omagiu de circumstanţă decît o exprimare sinceră de recunoştinţă. Mai tîrziu Ioan Raţiu şi cei ce i-au rămas credincioşi: George Pop de Băseşti, Iuliu Coroianu, Teodor Mihali, Rubin Patiţia, Gherasim Domide şi Patriciu Barbu, au simţit nevoia să se explice opiniei publice pentru adresa de mulţumire tirimisă monarhului, făcînd acest lucru prin manifestul din 16 februarie 1896, în care declară că ei n-au cerut graţierea, dar au socotit gestul monarhului ca „un act de înaltă intervenţiune", un semn de dreptate pentru poporul român, o dovadă a dorinţei împăratului ca şi poporul român să se bucure de drepturile ce i se cuvin.[42] Semnatarii fac în acelaşi timp o nouă şi solemnă mărturisire de credinţă, arătînd că şi în viitor ca şi în trecut, pînă ce vor fi depozitarii voinţei poporului român îşi vor împlini datoria, apărînd cele mai preţioase tezaure naţionale din toate puterile.[43]

Semnatarii manifestului au avut din nou de suportat consecinţele atitudinii lor deschise şi ferme, fiind daţi în judecată şi pedepsiţi cu închisoare de la 8 la 15 zile şi cu amendă pînă la 100 fl.[44]

---

[40] Vasile Netea, *Istoria Memorandului românilor din Transilvania şi Banat*, Colecţia „Transilvania", [1946], p. 149.

[41] *Ibidem*, p. 373.

[42] Ştefan Pascu, *Marea adunare naţională de la Alba Iulia încununarea ideii, a tendinţelor şi a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, 1968, p. 203.

[43] Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur sau luptele politice naţionale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. VII, Sibiu, 1913, p. 780.

[44] Ioan Georgescu, *op. cit.*, p. 102.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Aflat în continuare la cîrma luptei politice naţionale, pe care o conduce cu tot atîta competenţă şi consecvenţă, dr. Ioan Raţiu convoacă conferinţa confidenţială din 14 octombrie 1896, a unor fruntaşi din toate părţile ţării, în scopul orientării şi stabilirii atitudinii ce trebuie luată în legătură cu noile alegeri dietale. Este convocat şi Patriciu Barbu, căruia i se trimite adresa şapirografiată cu semnătura autografă a lui Ioan Raţiu.[45]

Patriciu Barbu se stinge din viaţă la 5 iunie 1902, cu şase luni înaintea lui Ioan Raţiu (4 decembrie 1902), pe care l-a secondat necontenit, chiar dacă nu a făcut parte din primul eşalon al luptătorilor memorandişti şi nu a ieşit prea mult în evidenţă, dar al cărui devotat colaborator a rămas pînă la sfîrşit.[46]

Un ultim aspect care se impune a fi reliefat în cadrul acestei probleme, este omagiul pe care-l aduc locuitorii Văii superioare a Mureşului, omului care le-a apărat o vreme aşa de îndelungată interesele, preşedintelui Partidului naţional român, care a sintetizat în mişcarea memorandistă pe care a condus-o cu o hotărîre de neclintit, aspiraţiile şi năzuinţele lor cele mai arzătoare, dorinţa lor de ridicare la lupta pentru drepturi naţionale, identificîndu-se cu acţiunea săvîrşită sub conducerea dr. Ioan Raţiu. Astfel alegătorii din Gerghidel (Cerghizel, sat, comuna Ungheni, judeţul Mureş), mulţumesc comitetului central electoral şi deputaţiunii care „au aşternut Memoriul la înaltul tron, aprobăm toţi paşii deputaţiunii şi ne declarăm întru toate solidari cu dînsa".[47] De asemenea locuitorii din Şăulia de Cîmpie „fii de acelaşi sînge cu iubita naţiune română, ţinînd cont de datorinţa lor morală şi cetăţenească, aprobă cu însufleţire predarea Memorandului capului încoronat".[48] „Opincarii români din Topliţa şi giur" — cum se numesc ei —, cei pe care dr. Raţiu i-a apărat cu deosebit succes, manifestîndu-şi adeziunea faţă de acţiunile comitetului central, declară: „Aprobăm ţinuta comitetului naţional şi condamnăm poziţia acelor foi române, care mîna apa la moara duşmanilor. Trăiască bravul preşedinte d-nul dr. Raţiu!"[49] Manifestul de adeziune al alegătorilor din „Reghin şi giur", semnat de Sever Barbu contabil la Banca „Mureşana", Ioan Racoţan preot, George Maior învăţător dirigent şi alţi 10 reprezentanţi ai populaţiei din acest oraş afirmă că: „Românii de aici aprobă pasul făcut din partea deputaţiunii la man-

[45] Muzeul de istorie al Transilvaniei, Cluj, mss. nr. inv. M. 2484.
[46] Vasile Netea, *op.cit.*, p. 420—421.
[47] *Tribuna*, 1892, 9, nr. 135, p. 538.
[48] *Ibidem.*
[49] *Ibidem*, nr. 136, p. 542.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

datul tuturor alegătorilor români și declară cu mîndrie că membrii deputațiunii din acest ținut, trimiși cu Memorandul românilor la Viena au fost reprezentanții dînșilor."[50]

O remarcabilă dovadă de atașament la cauza națională, și solidaritate în lupta dusă pentru cucerirea drepturilor politice legitime, o dovedesc cetățenii Reghinului față de necazurile și suferințele ce l-au încercat pe dr. Ioan Rațiu, atunci cînd acesta s-a văzut cu casa avariată și bunurile distruse în urma *Vandalismului de la Turda* — așa cum numește Felicia Rațiu, una din ficele acestui mare tribun, în broșura publicată la București în 1893 — actul huliganic naționalist prin care a fost devastată locuința vrednicului patriot, punîndu-i-se viața lui și a familiei în primejdie, de către cei care s-au dedat la asemenea fapte. Verificîndu-se încă odată proverbul prin care înțelepciunea populară vorbește despre prietenul care se cunoaște la nevoie, reghinenii avîndu-l în mijlocul lor pe Patriciu Barbu, au fost printre primii care s-au înscris la colecta publică națională pentru restaurarea caselor devastate ale lui Ioan Rațiu din Turda. Alături de fruntașii orașului ca Patriciu Barbu, George Șandor și Eugen Crișan care participă cu sume mai mari între 10 și 20 florini, ceilalți locuitori în total 11 persoane participă cu o sumă de 66 florini, ajutorul lor sincer oferit dr. Ioan Rațiu, constituind o pildă de înaltă solidaritate frățească și civică pentru celelalte localități.

* *
*

Legăturile pe care viața economică, socială și politică din Transilvania celei de a doua jumătăți a secolului XIX le-a stabilit între Ioan Rațiu și Valea superioară a Mureșului cu specificul și particularitățile lor, reliefează și relevă aspecte însemnate ale realităților Transilvaniei din aceea epocă, subliniind cadrul și direcțiile de evoluție ale luptei politice naționale.

Studierea acestor legături mai demonstrează suporturile, baza socială a mișcării politice naționale, prin aderența pe care programul acesteia o avea la public. Fresca aspirațiilor omogene și acțiunii solidare a maselor alături de cei care s-au așezat în fruntea luptei, pe care o conturează aceste legături, ne dă convingerea că viguroasa acțiune memorandistă — moment culminant și de sinteză — a polarizat atenția și acțiunea manifestă a întregii populații românești din Transilvania.

[50] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ÜBER DIE BEZIEHUNGEN IOAN RAȚIU MIT DEM OBEREN MAROSCHTAL

(Zusammenfassung)

Die Abhandlung beleuchtet die vielseitigen Zeniehungen die Ioan Rațiu, der Präsident der Rumänischen Nationalpartei, mit den Einwohnern und politisch-kulturellen Persönlichkeiten des oberen Maroschtals herstellte. Als Rechtsanwalt verteidigte er die Bauern von Stînceni in Prozessen um ihre Rechte auf Holzfällung und Flössen oder die Aufteilung von Wald und Weide. Desgleichen ist Ioan Rațiu der Bauernverteidiger in mehreren Urbarialprozessen die sich auf das Kommassierungsproblem beziehen. Einen grossen Widerhall hatte der Rechtsstreit der Bauern aus Tofalău die von Apor Károly, dem Präsidenten der Königlichen Gerichtstafel, missbräuchilich benachteiligt wurden und mit Erfolg von Ioan Rațiu verteidigt wurden.

Die politische Wirkung der Rumänischen Nationalpartei leitete eine Stärkung der Beziehungen Ioan Rațius zu diesem Gebiet ein. In diesem Sinne nehmen die Beziehungen zwischen Rațiu und Patriciu Barbu einen bedeutenden Platz ein. Es wird die Sympathie hervorgehoben die die Einwohner des Maroschtals anlässlich der Uberreichung des Memorandums vor dem Thron zeigten, die Bedeutung dieser Beziehungen für den standhaften nationalen Emanzipationskampf der siebenbürgischen Rumänen.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

DESPĂRȚĂMÎNTUL REGHIN AL „ASTREI"

MARIN ȘARA

Înființată în anul 1861 „Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român" a fost centrul de gravitate al năzuințelor culturale, morale, sociale și al aspirațiilor naționale ale tuturor românilor din Transilvania.

Continuînd aspirațiile generației secolului al XVIII-lea și inspirîndu-se din ideologia revoluției de la 1848, promotorii „Astrei" au pus temelia unui program de luptă care a deschis perspective largi, în forme și împrejurări noi, vieții național-culturale a românilor de sub stăpînirea monarhiei austro-ungare[1]. Avînd drept călăuză discursul rostit de Simion Bărnuțiu pe Cîmpia Libertății de la Blaj, în care s-a enunțat principiul că: „Libertatea unui popor nu poate fi înțeleasă fără libertatea națională, iar fără aceasta nu e cu putință cultura națională"[2], conducătorii „Astrei" au militat în permanență pentru traducerea în viață a programului fixat, elaborat de George Barițiu, în apendicele statutelor, intitulat „Propusețiunile (propunerile), care au în vedere „Studierea sistematică a vieții materiale și spirituale a românilor din monarhie și prevăd mijloacele cele mai potrivite ale activității „Astrei", în sprijinul progresului social"[3].

Urmărind ca scop principal luminarea poporului, răspîndirea științei de carte, a culturii în rîndul maselor populare, „Astra" a menținut prin limbă, literatură, tradiții în port, dans, cîntec etc., o permanentă conștiință națională în rîndul poporului român. Prin folosirea celor mai eficiente mijloace de propagandă, cum sînt: Conferințele, organizarea de festivități naționale, biblioteci populare, muzee și monumente comemorative, răspîndirea publicațiilor „Astrei", școli țărănești, cursuri de alfabetizare, activitatea cercurilor culturale, construcții de școli și cămine cul-

---

[1] Vezi Curticăpeanu, V. *„Astra"-centru al vieții culturale românești din monarhia austro-ungară (1861—1918)*, în Curticăpeanu, V. *Mișcarea culturală românească din 1918*, București, Editura științifică, 1968, p. 69.

[2] Bărnuțiu, S. *Românii și ungurii, Discurs rostit în catedrala Blajului, 2/14 mai 1848, cu introducere și comentar de G. Bogdan-Duică*, p. 31.

[3] Curticăpeanu, V., *op. cit.*, p. 70.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

turale etc., „Astra“ şi-a îndeplinit cu cinste rolul de educator şi lumînător al populaţiei româneşti oprimate.

După cum ştim, la început preocupările „Astrei“ s-au îndreptat în jurul unor probleme de cultură, menite să întărească forţa intelectuală, prin sporul numeric al instituţiilor şi al cărturarilor, ieşind în evidenţă în primul rînd caracterul ei ştiinţific şi preocuparea pe linie organizatorică şi administrativă, concretizată între altele prin elaborarea în anul 1869 a unui regulament de funcţionare. Treptat, începînd cu deceniul al VIII-lea al secolului al XIX-lea se observă o lărgire a cadrului acţiunilor ei, prin atenţia tot mai mare acordată activităţii în sînul maselor populare, pentru realizarea dezideratului din punctul 2 al statutelor: „Înaintarea culturală a poporului român“. Evadînd din sfera academică şi intelectualizantă, „Astra“ şi-a găsit o menire durabilă în munca de ridicare a populaţiei româneşti de la sate. Şezătorile şi festivalurile „Astrei“ erau tot atîtea prilejuri binevenite pentru structurarea noului suflu în devenire, iar adunările generale, împînzite de tot mai multe cămăşi albe, provocau manifestări impunătoare de mîndrie naţională şi încredere în viitor[4].

Grija conducerii „Astrei“ de a aduce îmbunătăţiri organizatorice se observă încă din primul deceniu al existenţei ei, care treptat s-au completat după cerinţele vremii şi împrejurări. Astfel în şedinţa sa din 7 decembrie 1869, Comitetul Central a arondat teritoriul „Astrei“ în 22 de despărţăminte. Din cele 22 despărţăminte, în primul an, respectiv în anul 1870, s-au înfiinţat 9, iar în anii următori încă 9, printre care şi despărţămîntul Reghinului. Prin crearea despărţămintelor, „Astra“ a putut pătrunde în cele mai obscure cătune, animînd pretutindeni viaţa românească din Transilvania.

Schiţa istorică a preocupărilor pentru cunoaşterea activităţii desfăşurate de despărţămînt

Încă de la înfiinţare, Despărţămîntul Reghin al „Astrei“, datorită bogatei şi permanentei sale activităţi a fost în atenţia presei centrale şi locale din Transilvania.

Rapoartele Comitetului Central, protocoalele şi procesele-verbale, aflate la Arhivele Statului din Sibiu şi Tg. Mureş, completează relatările presei.

---

[4] Hulea, E. *Astra-istoric, organizare, activitate, statute şi regulamente.* Sibiu, Editura „Astrei“, 1944, p. 7.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Preocupări privind istoricul și activitatea despărțămîntului observăm numai după 1930 la Vasile Netea și Dr. Eugen Nicoară, care au pus la dispoziția membrilor „Astrei“, a celor interesați, cît și urmașilor, cîteva lucrări valoroase.

Deși incomplete, majoritatea ocupîndu-se cu perioada de după primul război mondial, totuși ele constituie o sursă documentară de prim ordin pentru cercetători. Astfel în anul 1935 apare broșura „Un an de luptă pentru credință, neam și țară 1934—1935“ semnată de Dr. Eugen Nicoară și Vasile Netea, urmată de lucrarea lui Vasile Netea „Sub stindardul „Astrei“. Două decenii de activitate culturală în despărțămîntul Reghinului 1919—1939“ (Cluj, 1939) și cea a lui Dr. Eugen Nicoară „Istoricul și activitatea Astrei Reghin 1874—1940“ (Reghin, 1940).

În ultimii ani au apărut lucrări care se referă parțial la activitatea despărțămîntului, cum sînt cele ale lui Grigore Ploeșteanu „Documente referitoare la viața și activitatea memorandistului Patriciu Barbu“[5] și „Adunările generale ale „Astrei“ de la Reghin“[6]. Preocupări de acest gen întîlnim la Melinte Șerban în articolul „Sub imboldul „Astrei“, apărut în revista „Vatra“ (nr. 4 din iulie 1971), la Aurel Holircă, în lucrarea manuscris, aflată în posesia Bibliotecii orășenești Reghin „Aspecte culturale mureșene“ și la Ioan Nistor, care a publicat un studiu privind „Activitatea economică și culturală a memorandistului Patriciu Barbu“, apărut în revista „Marisia“, V, 1971, Tg. Mureș, p. 207.

Consider că prezentul studiu monografic, elaborat în lumina învățăturii marxist-leniniste, a documentelor partidului și statului nostru privind moștenirea culturală, a istoriei în general, completează unele lacune, scăpări sau interpretări greșite ale unor fenomene, contribuind, alături de studiile apărute după 23 august 1944, la elucidarea unor probleme, la îmbogățirea cu noi date și fapte a activității despărțămîntului Reghin al „Astrei“.

Preocupările generațiilor de azi asupra activității acestui despărțămînt, a personalităților lui dovedesc încă o dată importanța acestei perioade în istoria culturală a regiunii Reghinului, munca desfășurată și sacrificiul de care au dat dovadă înaintașii noștri, pentru luminarea maselor populare, pentru păstrarea obiceiurilor, limbii, pentru întărirea conștiinței naționale.

---

[5] Ploeșteanu, Gr. *Documente referitoare la viața și activitatea memorandistului Patriciu Barbu*, în *Studii și materiale*, III—IV, Tg.-Mureș, 1972, p. 339.

[6] Idem, *Adunările generale ale „Astrei“ de la Reghin*, în *Sub semnul lui Clio. Omgaiu Acad. prof. Ștefan Pascu*, Cluj, 1974, p. 541.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Despărţămîntul Reghin al „Astrei" de la înfiinţare (1874) pînă la unirea Transilvaniei cu România

Regiunea Reghinului după înfiinţarea „Astrei" a fost încadrată în sfera de activitate a Clujului, deoarece şi acest teritoriu din punct de vedere administrativ aparţinea acestui ţinut. Documentele de arhivă, revista „Transilvania" din anii 1872, 1873 ne redau cîteva date asupra activităţii desfăşurate de către unele personalităţi din Reghin şi împrejurimi în cadrul „Astrei". Astfel, în procesul verbal al şedinţei lunare a comitetului „Astrei" din 3 sept. 1872, la punctul 112, este pomenit şi „domnul învăţător din Sasu Reginu, Georgiu Maioru, care a trimis suma de 15 fl. şi 50 coroane colectaţi de el"[7]. Asemenea donaţii au fost numeroase, remarcîndu-se cu acest prilej o seamă de personalităţi, care şi-au adus o contribuţie de seamă la buna desfăşurare a activităţii „Astrei", la pregătirea condiţiilor pentru înfiinţarea unui despărţămînt în părţile Reghinului. Alături de George Maior s-au remarcat: Mihai Orbănaşiu, Baziliu Mera din Habic, Avram Vladu din Chiherul de Sus, Nestor Suceava din Ibăneşti şi Mihail Crişianu din Reghin.

Un ultim exemplu. edificator, îl constituie cel al familiei de negustori Marinoviciu, care şi-a adus o contribuţie importantă la dezvoltarea economică şi culturală a Reghinului, a „Astrei", prin diferite donaţii şi o participare activă, permanentă la toate acţiunile organizate de către populaţia românească din localitate. Referindu-ne la sprijinul şi donaţiile acestei familii de negustori, spicuim din procesul-verbal luat în şedinţa lunară a „Comitetului Asociaţiei Transilvane" ţinută la 30 decembrie 1873, care este edificator în acest sens. „Fraţii Nicolae şi Demetriu Marinoviciu, în numele tatălui lor Nicolae Marinoviciu, comerciant în Reghinul-Săsesc, depun la Asociaţiune o obligaţie de stat şi 5 bucăţi obligaţiuni urbariale, un capital de 2 350 florini ca fundaţiune pentru un stipendiu care să nu fie mai mic de 60 de florini, destinat pentru tinerii români din Transilvania care studiază şcoli începînd de la clasa I-a gimnazială"[8]. Se mai menţionează că această fundaţiune să poarte denumirea de: „Fundaţiunea comerciantului Nicolae Marinoviciu din Reghinul-Săsesc."

Am dat aceste exemple pentru a demonstra că în acea perioadă, cînd se punea problema înfiinţării unor noi despărţăminte, în regiunea Reghi-

[7] *Transilvania*, V (1872) nr. 19, 1 octombrie.
[8] *Idem*, VII (1874), nr. 2, 15 ianuarie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nului existau deja condițiunile necesare, ținînd seama de bogata tradiție, de existența unui teren propice de activitate, fiind de pe aceste meleaguri membri ai „Astrei“ încă de la înființare, cît și faptului că despărțămîntul Cluj, avînd o arie foarte întinsă nu desfășura o activitate satisfăcătoare, nu putea îndeplini multiplele obligații culturale pe care le avea. În urma numeroaselor insistențe de a se face o nouă arondare a despărțămîntului Cluj, conducerea „Astrei“, în ședința sa lunară din 2 ianuarie 1872 (Sibiu), dispune ca despărțămîntul cercual al Clujului să procure date pentru arondarea mai corespunzătoare al unui al doilea despărțămînt. La aceasta a contribuit și raportul Direcțiunii despărțămîntului, cercual al Clujului (X), care informează despre adunarea cercuală ținută la Milașul Mare în zilele de 8 și 9 octombrie 1871 cît și despre hotărîrile luate. Referitor la împărțirea despărțămîntului se specifică următoarele: „P. XV — Comitetulu centrale este poftitu a dispune împărțirea comitatului Clușiului în mai multe despartiemente, èr subcomitetulu resp. opinează pentru înființarea unui desparțiementu cercuale de sene statatoriu pentru o parte a Campiei și cu luarea despozițiuniloru pentru înfiențarea aceluia, se se însărcineze dn. prot. I. Hoszu; sèu deeca s!ar înfienția despartiementulu proiectatu la Reginu, atunci dupa parerea subcomitetului unele cercuri, cumu ale Milașiului, Teaca și Ormenișului s!ar putea alătura la acela“.[9]

În vederea înființării despărțămîntului Reghin, Comitetul Central al „Astrei“ din Sibiu recomandă să se ia legătura cu colectorii și alți membri ai „Astrei“ din acele părți, printre care amintim pe: Protopopul I. Hoszu și Mihai Orbanașiu și Trîmbițași din Reghin, care îndeplineau funcția de colectori ai „Astrei“ pe aceste meleaguri. La aceasta mai putem adăuga adresa Comitetului Central din Sibiu nr. 49 din 3 martie 1874 (vezi anexa 2)[10], din care reiese dorința conducerii „Astrei“ de a se înființa un despărțămînt în părțile Reghinului.

Ținînd seama de dorința unanimă a populației românești din Reghin și împrejurimi, cît și de motivele arătate mai sus, în ziua de 2/14 aprilie 1874 a avut loc ședința de constituire a despărțămîntului Reghin al „Astrei“. Adunarea generală de înființare a despărțămîntului a simbolizat prin numărul mare de participanți, prin entuziasmul arătat, cît și prin hotărîrile luate adeziunea populației românești din Reghin și impre-

[9] *Idem*, V (1872), nr. 3, 1 februarie.

[10] Arhivele statului (în continuare Arh. stat.) Sibiu, Fond „Astra“, dosar 12/74.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

jurimi la ţelurile „Astrei", la tot ceea ce se face pentru ridicarea economică şi culturală a maselor, a conştiinţei lor naţionale.

Adunarea de constituire a fost deschisă de Ioan P. Maior, însărcinat de către Comitetul Central din Sibiu cu convocarea şi organizarea ei. Arătînd scopul acestei adunări, susnumitul rosteşte o cuvîntare plină de patriotism, în care scoate în evidenţă importanţa „Astrei" pentru fiecare român, în lupta pentru emanciparea populaţiei româneşti din Transilvania. Protocolul luat cu această ocazie descrie foarte amănunţit întreaga desfăşurare a şedinţei, cît şi hotărîrile luate[11]. (Vezi anexa 1.) La propunerea protopopului Mihai Crişianu, a fost ales ca preşedinte al despărţămîntului Ioan Pop Maior, iar ca membri în comitet următorii: Mihai Orbanaşiu, Mihai Crişianu, Iosif Brîncoveanu, Iosif Fincu, Marcu Cetăţeanu, George Sceopul, Nicolae Marinovici, Ioan Mureşeanu, Ioan Urzica, Ioan Urziceanu, Ioan Avram şi Ioan Spiru. Se menţionează alegerea mai multor comisii, cu scopul de a lucra pentru încurajarea tinerimii române la îmbrăţişarea comerţului şi industriei, ţinîndu-se în acest scop şi o dizertaţie pe tema: „Necesitatea şi datoria fiecărui român de a-şi îndruma copiii la comerţ şi industrie", prezentată de către I. Mureşianu.

Printre cele mai importante hotărîri luate la prima adunare a despărţămîntului amintim:

— Îmbunătăţirea stării materiale a populaţiei din acest despărţămînt.

— Găsirea de mijloace pentru înmulţirea fondului despărţămîntului.

— Procurarea de date şi informaţii privind numărul comercianţilor şi industriaşilor români, despre pruncii care frecventează şcolile populare regulat, cum şi despre şcolarii români din despărţămîntul respectiv, care studiază pe la şcolile normale, gimnaziale (liceale) şi universitare.

— Se decide ca următoarea adunare să fie la Borsec.

În raportul adresat Comitetului Central de către primul preşedinte al despărţămîntului, Ioan Pop Maior, se arată că în cadrul despărţămîntului au intrat şi cîteva localităţi din părţile Tulgheşului, trebuind ca în loc de şase membri să aleagă un număr de 12 pentru a fi toate părţile reprezentate (vezi anexa 2).

Luînd act de înfiinţarea despărţămîntului, conducerea „Astrei" aprobă constituirea lui arătînd că: „Subcomitetul ales se aprobă cu observarea ca

[11] Idem, dosar 12/81.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cei 6 membri din urmă să se considere ca supleanți“[12]. Celelalte cereri și hotărîri le-a aprobat fără nici o observație.

Despre acest măreț eveniment, petrecut în viața culturală a Reghinului, ne dă date foarte importante „Gazeta Transilvaniei“, în articolul „Încă un despărțămînt constituit“[13]. Autorul articolului semnat sub pseudonimul Argus, înfățișează amănunțit întreaga desfășurare a ședinței, scoțînd în evidență meritele președintelui ales, cît și atmosfera de sărbătoare ce a cuprins întreaga populație a orașului. Conductul cu torțe, cuvîntarea președintelui, programul muzical, conținînd cîntece patriotice, au contribuit la ridicarea conștiinței naționale a populației românești din Reghin și împrejurimi, întărindu-le speranța într-un viitor liber și fericit.

Înființarea despărțămîntului XVII Reghin al „Astrei“ a constituit un mare eveniment, el fiind acela care a contribuit și impulsionat ridicarea nivelului cultural al populației românești de pe aceste meleaguri, făcînd ca lumina științei și a culturii să pătrundă în casa țăranului român.

Din primul an de activitate a avut o arie geografică destul de mare, care se întindea de la Ormenișul de Cîmpie pînă la Borsec, de la Teaca pînă la Sovata. Acest lucru impunea mobilizarea tuturor forțelor în realizarea scopului și a programului pe care și l-a propus. Rezultatele bune, obținute încă din primii ani, confirmă pe deplin încrederea conducerii „Astrei“, a populației românești, în capacitatea de organizare și acțiune a comitetului ales în frunte cu președintele despărțămîntului.

Cu ocazia adunării de constituire s-au înscris 59 de membri ordinari și 29 de membri ajutători. Urmărind în permanență îndeplinirea hotărîrilor luate în prima sa adunare, conducerea despărțămîntului a căutat pe toate căile, să mărească numărul membrilor ordinari și ajutători, luînd în acest sens legătura cu fruntașii satelor, trimițînd adrese în toate comunele aparținătoare. Este edificatoare adresa nr. 19 din 11 iunie 1874, prin care Direcțiunea despărțămîntului adresează protopopului din Varviz (Subcetate), Ioan Urzică, o chemare, din care cităm următoarele: „... ne adresăm cătră Reverendisimu Domnia Voastra cu rugarea ca fără amînare să aveți bunătate prin circularie a lucra întru acolo, ca toate comunele bisericești din tractulu încredințatu Reverendisimu D-Voastră se devie membrii ordinarie a acestui despărțămînt“[14].

---

[12] *Transilvania*, VII (1874), nr. 11, 1 iunie, pp. 133—134.

[13] *Gazeta Transilvaniei*, XXXVII (1874), nr. 29, 3 mai/21 aprilie.

[14] Arh. Stat Tîrgu-Mureș, Fond 50, „Astra“ Reghin, pachet 1, dosar 1, fila 1

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Activitatea despărţămîntului în perioada de care ne ocupăm este împiedecată destul de des de organele administrative, care, sub diferite motive, caută să frîneze îndeplinirea programului stabilit, să demoralizeze sau să-i persecute pe unii membri. Astfel, împiedică ţinerea adunării generale la Borsec, localitate propusă la adunarea generală de constituire, cu scopul ca locuitorii din acele părţi să aibă ocazia a se înscrie ca membri ai „Astrei". Legat de acest fapt, revista „Transilvania" (1874) relatează următoarele: „Dl. Ioan P. Maioru, director al despărţămîntului cercual al Reghinului Săsesc (XVII), sub data de 12 iulie a.c., aduce la cunoştinţa comitetului că dn. vice comite din Ssik-Somlyo, Puskas Ferencz, prin dispoziţiunea din 7 iuliu a.c. nr. 944, a oprit ţinerea adunării generale cercuale a despărţămîntului deja conchemată la Borsek pe 18 iuliu a.c., şi totodată cere a se face la locurile competente cei mai urgenţi paşi a se exopera revocarea amentitei dispoziţii opritoare"[15]. Avînd sprijinul direct a lui Vasile Popp, preşedintele „Astrei" înfruntă cu curaj restricţiile şi piedicile puse de autorităţi, urmîndu-şi misiunea ce o avea de îndeplinit.

Deşi era în primul an de activitate, despărţămîntul este amintit în diferite rapoarte pentru munca ce o depune. Astfel, în raportul secretarului II despre activitatea comitetului „Asociaţiunii" pe 1872/73 şi 1873/74, găsim referiri privitoare la despărţămîntul Reghin, din care cităm: „... şi-a înaugurat activitatea într-un mod demn de frumoasa misiune ce o are ... sub conducerea prea demnului şi zelosului său director, Ioane P. Maioru, încă de la adunarea sa constituantă şi-a îndreptat atenţia asupra diverselor ramuri de cultură populară[16].

Înşirînd evenimentele mai importante petrecute în viaţa despărţămîntului în cursul anului 1875, amintim cîteva concluzii consemnate în „Protocolu despre adunarea generală a despărţămîntului comitatului Turda de sus şi Tulgyeşiu, ţinută la 3/15 iulie 1875 în Reghin"[17]. Se aducea la cunoştinţa adunării că în toate comunele s-au înfiinţat agenturi, conform regulamentului, ca şi hotărîrea conducerii de a interveni pe lîngă Comitetul Central din Sibiu, pentru ca adunarea generală ordinară pe anul 1875 să se ţină la Reghin. Această cerere a fost supusă aprobării adunării generale extraordinare a „Astrei" din 6/18 iulie 1875, care la propunerea lui Axente Sever, hotăreşte ca: „Adunarea generală pe anul în curs să nu se mai ţină la Lugoj, ci la Reghin, ca un omagiu adus

[15] *Transilvania*, VII (1874), nr. 15, 1 august, pp. 180—181.
[16] *Ibidem*, nr. 19, 1 octombrie, pp. 226—227.
[17] Arh. stat. Sibiu, Fond „Astra", dosar 17/139.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

fostului preşedinte, baronul Basiliu Popp“[18]. Referindu-ne la fostul preşedinte al „Astrei“, Vasile Ladislau Popp, vrem să consemnăm faptul că el a fost înmormîntat la Reghin, fiind legat sufleteşte de acest oraş, deoarece a fost căsătorit cu o strănepoată a lui Petru Maior, din familia de negustori Olteanu.

Prima adunare generală a „Astrei“, ţinută la Reghin, şi-a deschis lucrările în ziua de 17/29 august 1875[19]. Populaţia Reghinului s-a pregătit cu mare însufleţire, urmărind în permanenţă reuşita adunării. Acest fapt îl întîlnim consemnat şi într-o corespondenţă a revistei „Familia“, transmisă de la faţa locului: „Zeloasa inteligenţă română de aici şi din giurul acesta, pătrunsă de bucuria naţională, îmbrăţişă cu mult zel şi însufleţire ocaziunea, spre a dovedi respectul şi călduroasa părtinire ce păstrează acestei însoţiri, ce are să producă aşa mult bine românilor.“[20] Paralel cu primirea frăţească şi călduroasă a fraţilor români din Reghin, revista „Familia“ menţionează totodată şi „ospitalitatea cetăţenilor neromâni din Reghin.“[21]

Adunarea generală a „Astrei“ din 1875 a impulsionat activitatea acestui despărţămînt, constituind pentru localnici un îndemn fructuos de a-şi aduce contribuţia la emanciparea culturală şi economică, la păstrarea limbii şi dezvoltarea culturii naţionale. Ţinînd seama de îndemnurile lui Iacob Bologa şi ale altor oameni de seamă prezenţi la această adunare, conducerea despărţămîntului a adus un suflu nou activităţii de luminare şi culturalizare a maselor. Astfel, s-a continuat munca de încorporare a comunelor din părţile Tulgheşului la despărţămîntul cercual XVII, fiind desemnat în acest sens I. Mureşianu. Paralel cu aceasta s-a mărit şi permanentizat ajutorul financiar primit din partea preşedinţelui, Ioan Pop Maior, alături de el cîştigîndu-şi merite însemnate Patriciu Barbu, Mihai Orbonaş, Şerban Lupu şi Leon Lupu din Gurghiu-Hodac.

Această activitate laborioasă a fost întreruptă în martie 1877, prin moartea lui Ioan Pop Maior, primul preşedinte al despărţămîntului, care prin munca şi interesul depus şi-a adus o contribuţie însemnată la propăşirea culturii naţionale pe meleagurile reghinene. Meritul lui Ioan Pop Maior şi ale colaboratorilor săi a fost acela că au continuat cu rezultate frumoase strădaniile înaintaşilor, în special ale lui Petru Maior, privind

---

[18] *Transilvania*, VII (1875), nr. 15, 1 august, pp. 174—175.

[19] Vezi Ploeşteanu, Gr. *Adunările generale ale „Astrei de la Reghin*, în *Sub semnul lui Clio. Omagiu Acad. prof. Ştefan Pascu*, Cluj, 1974, p. 541.

[20] Idem, *op. cit.*, p. 543; *Familia*, XI (1875), nr. 34, 24 august/5 septembrie, p. 401.

[21] *Familia*, XI (1875), nr. 36, 7/19 septembrie, p. 424.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

culturalizarea şi emanciparea populaţiei româneşti, reuşind să facă din despărţămîntul XVII Reghin, abia înfiinţat, unul din cele mai active, punînd astfel baze solide activităţii de viitor. El a lăsat „Astrei" şi despărţămîntului o frumoasă moştenire, constînd din o însemnată sumă de bani şi o bogată bibliotecă.

În perioada anilor 1877—1885, preşedintele despărţămîntului este Mihai Crişan, fapt consemnat de Patriciu Barbu prin adresa Nr. 56/1882 adresată Comitetului Central din Sibiu şi menţionată în procesul verbal al susnumitului comitet, luat în şedinţa din 13 mai 1882.[22] Această etapă nu atinge nivelul celei precedente din nici un punct de vedere. Un fapt meritoriu este, că şi-a continuat totuşi activitatea, mărindu-şi sfera de acţiune. Documentele atestă că în anul 1882 numărul comunelor aparţinătoare despărţămîntului se ridică la 58 din care un număr de 5 fac parte din ţinutul Gurghiului[23] (vezi anexa 3). Un fapt demn de consemnat este că în anul 1884, Patriciu Barbu, împuternicit de Comitetul Central în cauza testamentului lui Ioan Pop Maior, prezintă în original sentinţa judecătorească din 29 octombrie 1883 nr. 3621 din care reiese că a donat „Astrei" suma de 1150 florini destinată pentru crearea unui fond pe stipendii ce are să poarte numele fondatorului.

Anul 1885 marchează un salt calitativ în viaţa şi activitatea despărţămîntului prin alegerea ca preşedinte a lui Patriciu Barbu. Personalitatea acestui mare patriot se conturează în cîteva iniţiative care depăşesc prin amploare graniţele ţinutului. Animator cultural şi luptător politic, întemeietor al băncii de credit „Mureşiana" (1885), demn apărător al drepturilor românilor din regiunea Mureşului superior, s-a remarcat şi printr-o bogată activitate în cadrul despărţămîntului.

Ca preşedinte al despărţămîntului XVII Reghin al „Astrei", pînă în anul 1896, el a condus cu mult simţ de răspundere destinele populaţiei româneşti din Reghin şi împrejurimi, contribuind la ridicarea nivelului lor economic şi cultural. Ajutat în munca sa de numeroase personalităţi de seamă ale ţinutului, Galaction Şagău, Petre Uilăcan, Iosif Fincu, Dr. Absolon Todea, George Sandor, Sever Barbu, Dr. Alexandru Ceuşianu senior etc. — a dat un nou impuls vieţii spirituale din acest colţ de ţară, ridicînd-o la unul din cele mai înalte nivele. Sub preşedinţia lui s-a dispus luarea în primire, pentru biblioteca despărţămîntului, de la preotul din Gurghiu, Nicolae Petru, a unui număr însemnat de cărţi

[22] *Transilvania*, XIII (1882), nr. 11—12, 1—15 iunie, p. 94.

[23] *Conspectulu comunelor ţinutoare de departiamentulu Reghinului-săsescu — 1882;* Arh. Stat. Sibiu, Fond „Astra", dosar 49/107.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

aparţinînd lui Ioan Pop Maior, lăsate cu scopul de a se forma o bibliotecă în acest despărţămînt. Protocolul adunării generale de la Hodac, din 14 iunie 1886, confirmă hotărîrea definitivă, prin care se arată că: „Biblioteca lui Ioan Pop Maior şi suma de 7 511 fl. şi 13 cr. pentru sporirea bibliotecii, se va duce la subcomitet“. Tot la această adunare s-a hotărît să se ceară un ajutor de 50 florini pentru un învăţător care să înveţe industria de casă. Deoarece conducerea „Astrei“ nu a putut onora această cerere din lipsă de fonduri, adunarea generală a despărţămîntului ţinută la Reghin în ziua de 9 august 1877, a hotărît „să se formeze un fond pe plan local din care să se poată distribui premii şi a pune acolo unde este nevoie“[24]. Fiind ales din nou preşedinte, în anul 1888, alături de colaboratorii lui continuă seria iniţiativelor, susţinînd prin diverse mijloace, şcolile din împrejurimi şi copii săraci, scoţînd la concurs premii pentru învăţătorii care vor arăta „mai mult progres în instruirea adulţilor şi în pomărit“[25]. Suma pentru procurarea acestor premii a fost luată din fondul despărţămîntului, cît şi din donaţiile făcute de Patriciu Barbu, Galacţion Şagău, Gheorghe Sandor şi Absolon Todea. Toate aceste propuneri se aprobă în şedinţa comitetului despărţămîntului XVII ţinută la Reghin în data de 14 februarie 1889.

Aceste stimulente au fost de bun augur, prin faptul că au mărit interesul învăţătorilor pentru ridicarea economică şi culturală a ţăranilor din comunele aparţinătoare despărţămîntului. Primele premii se aprobă la adunarea generală din 11 iunie 1889, ţinută la Idicel în persoana lui Vasile Duma, premiul pentru instruirea adulţilor şi lui Georgiu Maior, premiul pentru cultivarea în ramura pomăritului[26].

Anul 1890 găseşte despărţămîntul Reghin destul de bine înfiripat, cu o bogată activitate în toate demeniile. Ies în evidenţă hotărîrile luate în şedinţa comitetului despărţămîntului XVII, care s-a ţinut la data de 15 martie 1890 la Reghin şi la adunarea generală din 2 iunie 1892, din Cuieşdiu (Petriş). Protocolul luat în şedinţa comitetului despărţămîntului XVII menţionează discuţia ce s-a purtat asupra proiectului Comitetului Central din Sibiu asupra arondării despărţămintelor „Astrei“. În legă-

[24] Arh. Stat. Tg.-Mureş, Fond 50 „Astra“ Reghin, pachet 1, dosar 5, fila nr. 5—6.

[25] Citez propunerea făcută în adunarea generală din 11 iulie 1888: „A se da una capră cu iedu şi 1(+) (galben) învăţătorului care în anulu venitoriu va arăta mai multu progres în instruarea adulţilor.

— Una scroafă acelui înveţiatoru care se va distinge în pomărit şi în fine cu o sumă de 25 fl. să se cumpere cărţi scolastice pentru şcoalele poporale avend aceste a se împărţi aşia ca să rămînă proprietatea şcolelor“ (Arh. Stat. Tîrgu Mureş, fond 50 „Astra“ Reghin, pachet 1, dosar 5, fila 5—6).

[26] Arh. Stat Tîrgu-Mureş, fond 50 „Astra“ Reghin, pachet 1, dosar 9, fila 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tură cu despărţămîntul Reghin s-a propus formarea altor două despărţăminte, Deda şi Gurghiu. Analizînd această propunere, s-a ajuns la concluzia că împărţirea despărţămîntului în trei părţi nu ar consolida ci, dimpotrivă, „ar contribui la dezbinarea şi la regresarea literaturii poporului şi neamului românesc".[27] Din aceste motive se cere conducerii de la Sibiu să lase despărţămîntul aşa cum a fost. Tot în cadrul acestei adunări se propune de către George Sandor, ca adunarea generală a „Astrei" să-şi ţie şedinţele pe anul 1890 în Reghin. Înaintată Comitetului Central, această propunere este acceptată în şedinţa sa din 23 aprilie 1890, fixîndu-se data de 27 august.[28]

A doua adunare generală a „Astrei", ţinută la Reghin în zilele de 15/27 şi 16/28 august 1890, a produs multă bucurie şi însufleţire în rîndul populaţiei româneşti din Reghin şi împrejurimi. Pregătirile care s-au făcut cît şi condiţiile excelente în care s-au desfăşurat lucrările adunării au dovedit maturitatea organizatorică şi ataşamentul locuitorilor faţă de idealurile „Astrei". Dintre personalităţile româneşti cele mai de seamă prezente în Reghin amintim pe: George Bariţiu, Dr. Il. Puşcariu, I. Popescu, P. Cosma, G. Candrea, dr. Crişan membrii ai comitetului, cît şi G. Pop de Băseşti, Axente Sever, A. Bîrseanu[29]. Şedinţele adunării s-au ţinut în localul bisericii greco-catolice, fiind conduse de către George Bariţiu. Cu această ocazie George Bariţiu a ţinut o amplă cuvîntare la mormîntul fostului preşedinte al „Astrei" Vasile Ladislau Popp, relevînd meritele ce şi le-a cîştigat acesta pentru patria şi neamul său, activitatea fructuoasă depusă în cadrul „Astrei".

Adunarea generală a „Astrei", din 1890, s-a impus prin hotărîrile luate, care au contribuit la ridicarea pe o treaptă superioară a întregii activităţi. La această adunare s-a aprobat, cu mici modificări proiectul privind noua arondare a despărţămintelor. În urma creşterii numărului de despărţăminte la 33, Despărţămîntul XVII Reghin a devenit despărţămîntul XXVI, fără nici o schimbare teritorială.

Fructuoasa activitate desfăşurată de Patriciu Barbu, interesul ce l-a dovedit pentru bunul mers al treburilor despărţămîntului a făcut ca în anul 1891 să fie reales din nou preşedinte al despărţămîntului. Realizările obţinute în perioada care urmează se concretizează în alocarea unor sume pentru procurarea de cărţi scolastice, pentru premierea învăţători-

[27] Ibidem, dosar 8, fila 9—10.

[28] *Transilvania*, XXI (1890), nr. 5, 15 mai, p. 159.

[29] Ploeşteanu, Gr. *op.cit.*, p. 545; *Gazeta Transilvaniei*, LIII (1890), nr. 186, 19/31 august; nr. 187, 21 august/2 septembrie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lor care se evidențiază în muncă, cît și prin aprobarea sumei de 20 florini pentru „Fondul George Barițiu". Din comitetul nou ales fac parte Absolon Todea, casier, Sever Barbu, secretar, Galacțion Șagău, Petru Uilăcan, Marcu Cetățeanu, Alexandru Ceușian, Ciril Vulcan, Alexandru Tîrnăvean, Georgiu Sandor, Mihai Orbănaș, Ioan Popescu, membri ordinari, iar Eugen Marinovici și Iosif Popescu, membrii supleanți.

Ultima perioadă de care ne ocupăm în acest capitol, sfîrșitul veacului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, este o epocă importantă din istoria patriei noastre, plină de frămîntări și lupte, care au dus pînă la urmă la împlinirea dorinței fiecărui român, UNIREA într-un singur stat, fapt petrecut la 1 decembrie 1918. Această perioadă a adus cu sine și unele schimbări în realitățile Transilvaniei, în situația românilor transilvăneni, care și-au intensificat lupta pentru libertate și dreptate socială. Este edificatoare în acest sens mișcarea memorandistă, care, prin amploarea și ecoul ei, a constituit un eveniment de o importanță deosebită în lupta național-politică a românilor din Transilvania. Cu toate represiunile autorităților, această mișcare a fost continuată de un șir întreg de evenimente politice și culturale, care au avut menirea să pregătească marea Unire din 1 decembrie 1918.

Revenind la măsurile luate de autorități, ies în evidență cele emise sub guvernul Bánffy, numit în ianuarie 1895[30], menite să ducă la deznaționalizarea popoarelor nemaghiare, răsfrîngîndu-se negativ și asupra învățămîntului și a societăților culturale românești, în mod special asupra „Astrei"[31]. Astfel, la începutul anului 1895, Ministerul de interne a pretins prin „ordinațiunea" nr. 929 modificarea statutelor „Astrei", avînd obiecții asupra conținutului unor paragrafe a lor[32].

Și despărțămîntul Reghin a avut de suferit în urma acestor măsuri obstrucționiste. Astfel, la 3 octombrie 1895, Ministerul de interne a interzis activitatea unor despărțăminte, printre care și a Reghinului, pe motiv că nu au statute separate aprobate de guvern. Totuși, despărțămîntul își continuă activitatea, luînd chiar atitudine de protest împotriva guvernului, care urmărea eliminarea din prevederile statutului a acelor paragrafe care aveau o legătură directă cu aspirațiile de ordin politic ale populației românești din Transilvania. Telegrama de salut, trimisă de conducerea

---

[30] Botezan, L., — Cordoș, N., *Politica guvernului Bánffy în Transilvania în anii 1897—1898*, în *AIIC*, XIV, 1971, p. 173.

[31] Păcățean, T. V., *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. VII, Sibiu, 1913, pp. 607—610.

[32] Vezi Glodariu, E. *Un moment din viața „Astrei": Modificarea statutelor (1897)*, în *Acta M.N.I.*, IX, Cluj, 1972, p. 277.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

despărţămîntului adunării generale extraordinare a „Astrei“ din 10 martie 1897, de la Sibiu, privind modificarea statutelor, este concludentă, dovedind că românii de pe aceste meleaguri sprijină toate acţiunile menite să ducă la triumful cauzei pentru care luptă.

Modificarea statutelor „Asociaţiunii pentru literatura română şi cultura poporului român“ nu s-a resimţit asupra activităţii „Astrei“, dimpotrivă, despărţămintele şi-au sporit activitatea.

Amintind de măsurile luate de autorităţi împotriva „Astrei“, trebuie să specificăm că şi preşedintele despărţămîntului Reghin, Patriciu Barbu, datorită activităţii lui culturale şi naţionale, a avut de suferit, fiind împiedicat de conducerea administrativă să-şi exercite în bune condiţiuni funcţia. Fiind implicat în mişcarea memorandistă, judecat şi persecutat, a fost nevoit să renunţe la conducerea despărţămîntului, în anul 1896.

Adunarea generală a despărţămîntului din 11 iulie 1896, convocată la Reghin, sărbătoreşte pe neînfricatul luptător Patriciu Barbu, care timp de peste 20 de ani, a servit idealurile culturale şi naţionale ale „Astrei“. Succesorul lui a fost Petru Uilăcan, care a ţinut preşedinţia între anii 1896—1905.

Continuînd frumoasele tradiţii ale înaintaşilor, sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea găseşte despărţămîntul în plină activitate. Dezvoltarea societăţii în toate domeniile se răsfrînge pozitiv şi asupra „Astrei“, respectiv a despărţămîntului. Cu toate măsurile represive luate de autorităţi, despărţămîntul îşi stabileşte noi obiective de îndeplinit îşi îmbunătăţeşte metodele de muncă, folosind pe scară largă, mai ales în activitatea la sate prelegerile poporale, organizarea de şezători culturale, de expoziţii, mărirea numărului de agenturi şi biblioteci poporale. Se observă o preocupare mai mare pentru ridicarea conştiinţei naţionale a populaţiei româneşti care este un prolog la marea Unire din 1918.

Documentele de arhivă ilustrează preocupările noii conduceri a despărţămîntului, intenţia lui de a continua bunele tradiţii moştenite. În acest sens, protocolul luat în adunarea generală a despărţămîntului XXVI, ţinută la Reghin în 10 august 1897, relevă un aspect a acestor preocupări, din care cităm: „Directorul despărţămîntului, Dl. Petru Uilăcan, propune admiterea a patru premii de cîte 15 florini, şi anume: două premii pentru acei învăţători din raionul despărţămîntului nostru care se vor distinge prin formarea de coruri fie cu adulţi sau copii de şcoală, iar două premii pentru acei indivizi care se vor distinge prin pomărit,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

grădinărit și stupărit“[33]. Acest concurs s-a publicat în revista „Transilvania“, „Unirea“, „Telegraful român“, „Gazeta Transilvaniei“ și „Tribuna“. Urmărind îmbunătățirea sistemului de premiere pe anul 1899, Patriciu Barbu propune ca pentru premiile din anul următor „să se pună la dispoziția comitetului 50 de florini și ca în petițiunile următoare să se documenteze din partea concurenților progresul făcut de la ultima adunare generală și în concurs să se stipuleze ca dintre concurenți aceia vor fi preferați care sînt membrii Asociațiunii“[34]. O altă preocupare care iese în evidență a fost accea privind înscrierea de noi membri și încasarea taxelor de la cei vechi. Cu ocazia fiecărei adunări generale, care s-au ținut cu regularitate, documentele menționează înscrierea de noi membri, noi donații care aveau menirea să întărească activitatea despărțămîntului. Datorită bunei gospodăriri, averea despărțămîntului a crescut an de an prin taxe și donații, ajungînd în anul 1899 să cuprindă 2 libele de depuneri la Institutul de credit „Mureșiana“, un libel sub numele „Fondul despărțămîntului XXVI al Asociației“, și celălalt sub numele „Biblioteca fondului despărțămîntului“. Este menționat „Filantropul despărțămîntului“, care este de natură privată și nu este inclus în bilanț. Varietatea acțiunilor și preocupărilor se observă și în interesul de care dă dovadă conducerea despărțămîntului privind procurarea de cărți și sprijinirea școlilor nevoiașe. Protocolul luat în adunarea generală a despărțămîntului XXVI ținută la Reghin în 11 septembrie (st.n.) 1902, menționează următoarele: „Directorul propune ca adunarea să voteze o sumă de 120 coroane pentru procurarea de cărți scolastice, care să se împartă în părți egale școlilor sărace de sub confesiunile din raionul despărțămîntului“[35]. Cu această ocazie se hotărește ca adunarea generală viitoare să se țină la Toplița. Un trist eveniment întîmplat în cursul acestui an, 5 iunie 1902, care a afectat întreaga populație din Reghin și împrejurimi, a fost încetarea din viață a memorandistului Patriciu Barbu, fost președinte al despărțămîntului, figură reprezentativă de animator cultural, luptător pentru drepturile românilor. Referindu-ne la preocupările gospodărești ale conducerii despărțămîntului, putem constata că în anul 1902, ia o importantă hotărîre privind bugetul. Astfel dispune ca banii de libelul, sub titlul „Filantropul“, să fie împărțiți în

[33] Arh. Stat. Tîrgu Mureș, fond 50 „Astra“ Reghin, pachet 1, dosar 9, fila 2.
[34] *Ibidem*, dosar 17, fila 6—7.
[35] *Ibidem*, dosar 20, fila 3—4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

două părţi egale, predîndu-se protopopiatelor greco-catolic şi greco-ortodox al Reghinului"[36].

Ţinînd seama de menirea pe care o are, de a întra „în mai de aproape atingere cu masele poporului", despărţămîntul Reghin, conform regulamentului, cît şi a obiectivelor stabilite, începe să aibă o preocupare tot mai mare pentru răspîndirea cărţii în popor şi formarea de biblioteci poporale în fiecare comună sau cel puţin a unor case de lectură. Această acţiune de înfiinţare a bibliotecilor se înscrie în directivele generale ale „Astrei" şi în regulamentului despărţămîntelor.

Bibliotecile poporale ale „Astrei"[37] aveau menirea să contribuie la înaintarea culturală a populaţiei de la sate, obiectiv bine ilustrat în dizertaţiunea lui G. Sîrbu „Necesitatea şi modul de a se înfiinţa biblioteci la sate"[38], în care se arată că: „Alături de şcoală, biblioteca trebuie să fie al doilea factor care, alăturea de ea, să ajute înaintarea şi prosperarea poporului, Biblioteca avea menirea de a dezvolta elementele cîştigate în şcoală şi numai prin folosirea ei se putea ajunge la combaterea superstiţiilor, la înţelegerea foloaselor maşinilor agricole, ale industriei, comerţului etc."

Sprijinînd această acţiune de înfiinţare a bibliotecilor, conducerea „Astrei" a luat iniţiativa înfiinţării unei colecţii destinată maselor populare, care în principal, mai ales la început, avea menirea să aprovizioneze fondurile bibliotecilor populare înfiinţate. Colecţia a apărut sub denumirea „Biblioteca poporală a Asociaţiunii"[39], începînd din anul 1900.

Despărţămîntul Reghin, condus de aceste nobile ţeluri, s-a ocupat cu mai multă insistenţă de această latură a activităţii lui. În darea de seamă din 10 august 1905 se menţionează grija pentru înzestrarea bibliotecii cu noi volume şi atragerea spre lectură a populaţiei. Referitor la biblioteca despărţămîntului se arată: „Biblioteca notăm cum că aceasta este pusă în ordine, aşiedată într-o odaie acomodată a edificiului şcolii române din Reghin şi se poate întrebuinţa prin iubitorii de lectură"[40].

---

[36] *Protocolul luat în şedinţa despărţămîntului asociaţiunii al inteligenţei române din Reghin şi jur ţinută în iunie 1902;* Arh. Stat. Tîrgu-Mureş, fond 50 „Astra" Reghin, pachet 1, dosar 20, fila 1.

[37] Vezi Glodariu, E. *Biblioteci populare ale Astrei,* în *Acta M.N.*, VI, 1969, p. 346; VII, 1970, p. 318.

[38] *Transilvania,* (1883) nr. 13—14, 1—15 iulie, p. 103.

[39] Vezi Glodariu, E, *Din activitatea editorială a Astrei. „Biblioteca poporală a Asociaţiunii",* în *Acta M.N,* VIII, 1971, p. 311.

[40] Dr. Nicoară E., *Istoricul şi activitatea „Astrei" Reghin 1874—1940,* Reghin, 1940, p. 22.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Această preocupare începe să dea roade şi în comunele despărţămîntului, prin înfiinţarea de biblioteci, a căror număr începe să crească după 1900. Putem aminti bibliotecile din Săcalul de Pădure, Caşva, Hodac, Idicel-Pădure etc.

Din anul 1905, prin moartea preşedintelui Petru Uilăcan, la conducerea despărţămîntului vine Galaction Şagău, care deţine această funcţie pînă în anul 1910. Activitatea lui Petru Uilăcan, cu toate meritele amintite, nu a atins nivelul celei precedente. Noul preşedinte, Galaction Sagău, a continuat cu bune rezultate activitatea înaintaşilor, obţinînd unele realizări demne de menţionat. La aceasta a contribuit şi adresa nr. 947/1907 a Comitetului Central, în care se specifică: „Comitetul cercual al Desp. D-voastră să desfăşoare o activitate mai sistematică, prin înfiinţarea de agenturi, biblioteci poporale şi prin aranjarea de prelegeri pe sate“[41]. Se recomandă înfiinţarea tovărăşiei pentru asigurarea vitelor din Jabeniţa.

Totodată se menţionează că despărţămîntul va purta numele „Despărţămîntul Reghin“, fără numerotaţie. Rezultatul acestei intervenţii se confirmă printr-o activitate mai bogată în toate domeniile. Noua orientare se observă şi este reflectată în hotărîrile luate în şedinţa comitetului cercual din 31 decembrie 1908, a cărei idee călăuzitoare a fost „începerea unei activităţi mai sistematice.“ Tot atunci s-a elaborat un proiect pentru o nouă arondare a despărţămîntului, deoarece cuprindea un număr de 89 comune (vezi anexa 4), pe care nu le putea îndruma în mod corespunzător. Cele menţionate mai sus sînt confirmate de „Raportul comitetului despărţămîntului XXVI-Reghin“[42] (vezi anexa 5), care arată că s-a hotărît trimiterea unui membru al comitetului pentru studierea manipulării schiopticonului (aparat de protecţie procurat la sfîrşitul anului 1908), distribuirea cărţilor poporale în popor, mărirea numărului de prelegeri la sate şi împărţirea despărţămîntului în două părţi: Teaca şi Reghin.

An de an semnalăm noi realizări, care ating punctul culminant sub preşedinţia advocatului Dr. Ioan Harşia. Deţinînd această funcţie între anii 1910—1914, arătînd multă pasiune şi preocupare, preşedintele a dat un puternic avînt vieţii culturale şi naţionale în regiunea Reghinului. Pe lîngă obiectivele din trecut, inovaţia introdusă de către Ioan Harşia a constat în înfiinţarea agenturilor culturale şi a bibliotecilor poporale

[41] Arh. Stat. Tîrgu Mureş, fond 50 „Astra“ Reghin, pachet 1, dosar 25, fila 7.
[42] Ibidem, dosar 29, fila 13—14.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în fiecare sat. Noile preocupări, cît şi realizările obţinute sînt redate foarte sugestiv în rapoartele şi dările de seamă ale despărţămîntului XXVI Reghin, din care desprindem interesul tot mai mare ce-l manifestă conducerea faţă de munca la sate. Din Raportul Comitetului Despărţămîntului XXVI Reghin pe anul 1911 observăm că numărul prelegerilor la sate a crescut, arătîndu-se că în decursul a trei luni (ianuarie, februarie şi martie) s-au ţinut 7 prelegeri pe diferite teme, dintre care amintim: „O schiţă despre istoria poporului român de la început pînă în zilele noastre" ţinută la Teleac, „Despre superstiţiuni" în comuna Sedrieşul Mare (Mura-Mare) şi „Despre unele scăderi a poporului român" în comuna Hodac. Continuînd această muncă asiduă observăm în anii care urmează tot mai multe realizări. Se arată că în această perioadă comitetul a ţinut 3 şedinţe, în 14 dec. 1911, 1 febr. 1912 şi 4 iulie 1912. În şedinţa din 14 dec. 1911 se menţionează în darea de seamă că la petrecerea din Topliţa Română, ţinută la 2 august 1911, s-a încasat un venit curat de 202 coroane, 32 fileri şi 2 lei. De asemenea ţăranca Vîrvara Russu din Corbu primeşte 25 coroane ca premiu pentru frumoasele cusături expuse la expoziţia etnografică deschisă cu ocazia adunării generale a despărţămîntului din 2 august 1911 la Topliţa.

La această adunare a participat un număr mare de intelectuali din întreaga Transilvanie, fiind una din cele mai grandioase manifestări de acest fel în cadrul despărţămîntului Reghin. Din cuvîntarea preşedintelui, rostită cu această ocazie, desprindem cîteva fragmente, din care reies preocupările culturale, sociale şi naţionale, îndemnul şi chemarea spre educarea poporului: „Tu, dascăl român, trebuie să semeni între odraslele încredinţate îngrijirii tale sămînţa adevăratei ştiinţe, să deprinzi pe şcolarii tăi prin pilda ta cu adevărul nefăţărit, cu entuziasmul neprefăcut, cu dragostea de muncă făcătoare de minuni, cu iubirea de-aproapelui şi cu puterea de a-şi stăpîni patimile şi pornirile, de a-şi îndrepta voinţa spre tot ce e nobil, frumos şi bun. Tu, om al legilor, trebuie să înveţi pe fraţii tăi să trăiască în bună înţelegere unii cu alţii, să împaci pe cei învrăjbiţi, să aperi pe cei nedreptăţiţi şi în genere prin lucrarea ta să cauţi să iasă biruitoare dreptatea şi adevărul. „Tu, învăţăcelul lui Aesculap, trebuie să povăţuieşti pe cei mai puţin pricepuţi cum să-şi păstreze sănătatea, să alergi la timp în ajutorul celor bolnavi şi să întrebuinţezi toată ştiinţa pentru restabilirea sănătăţii lor zdruncinate."

„Tu, om al condeiului şi al Muzelor, trebuie să dai neamului tău tot ce se poate aştepta de la tine, trebuie să fii un adevărat propovăduiu-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tor al adevărului și al frumosului, trebuie să propagi prin scrierile tale între frați iubirea de neam, de patrie, libertate și cultura frumosului etern.“

Aceste idei desprinse din cuvîntarea de la Topliţa au călăuzit întreaga activitate a despărțămîntului.

În ședința din 4 iulie 1912 s-a arătat, printre altele, că numărul membrilor despărțămîntului a fost următorul: 1 membru fondator, 4 pe viață, 47 ordinari și 77 ajutători. Aceste realizări au atras atenția conducerii „Astrei“, care îl citează „printre cele 49 de despărțăminte cu activitate mulțumitoare“[43].

Parcurgînd paginile istoriei acestui despărțămînt, trebuie să ne oprim la anul 1913, deoarece simbolizează începutul unei noi etape, din punct devedere organizatoric, cît și al activității generale. Documentele de arhivă că, în cursul anului 1913, s-a constituit comitetul despărțămîntului, alegîndu-se vice-președinte Dl. Dr. Liviu Tilea, secretar, Ioan Varga iar casier, Emil Marinovici, funcționar de bancă. S-a hotărît ridicarea unui bust al marelui istoric Petru Maior, vis împlinit abia în anii socialismului. Tot atunci, Vasile Duma, membru în comitet, pe baza hotărîrilor adunării generale a „Astrei“, ținută la Orăștie, considerînd că despărțămîntul are în componență 65 de comune, ceea ce împiedică desfășurarea unei activități bogate, propune împărțirea lui în două: Despărțămîntul Reghinului și Despărțămîntul Gurghiului[44] (vezi anexa 6).

Referitor la activitatea despărțămîntului se arată că s-au înființat 6 agenturi noi, ajungîndu-se la 14, iar numărul bibliotecilor a ajuns la 8, exceptînd pe cele școlare și parohiale. Numărul membrilor fondatori s-a mărit la doi: Galaction Sagău și „Mureșiana“ institut de credit. Legată de anul 1913 este și participarea lui Octavian Tăslăuanu la adunarea generală a despărțămîntului Reghin din 9 octombrie 1913. Originar din părțile Bilborului, Octavian Tăslăuanu, ca delegat al Comitetului Central, contribuie la reușita adunării prin intervențiile și propunerile făcute, cît și prin ținerea unei conferințe despre „Ștefan O. Iosif“. Cu această ocazie se fixează definitiv împărțirea despărțămîntului în două Despărțămîntul Reghinului și Despărțămîntul Gurghiului[45].

---

[43] *Transilvania*, XLII (1912), nr. 5, septembrie—octombrie.

[44] *Raportul comitetului despărțămîntului Reghin, dezvoltat în cursul anului de gestiune 1912—1913;* Arh. Stat Tîrgu Mureș, fond 50 „Astra“ Reghin, pachet 1, dosar 31, fila 8—9.

[45] Arh. Stat. Tîrgu Mureș, Fond 50 „Astra“ Reghin, pachet 1, dosar 31, fila 6—7.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

După izbucnirea primului război mondial, Dr. Ioan Harşia, preşedintele despărţămîntului a fost mobilizat pe frontul din nordul Carpaţilor. La conducerea despărţămîntului vine protopopul Vasile Duma, care deţine acest post pînă în anul 1923. Războiul a adus perturbări în activitatea despărţămîntului. Nu s-a mai putut face propaganda culturală şi economică la sate. În majoritatea lor, adunările nu au mai avut loc, taxele nu s-au mai încasat regulat, mulţi dintre membri fiind plecaţi pe front. Reghinul fiind în frontul intern de război, a avut mai mult de suferit, fapt ce se reflectă şi asupra despărţămîntului.

Primul război mondial pe lîngă distrugerile ce le-a făcut în pierderi materiale şi vieţi omeneşti, a adus şi speranţa eliberării popoarelor subjugate de sub dominaţia străină. Mişcarea de emancipare socială şi naţională a populaţiei din Transilvania, dusă de-a lungul veacurilor, s-a concretizat la 1 dec. 1918, cînd reprezentanţii populaţiei româneşti din Transilvania şi părţile ungurene au votat, la Alba-Iulia, unirea Transilvaniei cu România. Formarea statului naţional unitar român, arată tov. Nicolae Ceauşescu, „a fost rezultatul luptei maselor populare din toate colţurile ţării, opera întregului popor român".[46]

Despărţămîntul Reghin al „Astrei" în perioada 1919—1948

După unire s-a pus de nenumărate ori problema „Astrei" şi a viitorului ei. Mulţi se întrebau dacă „Asociaţiunea" mai are rost, dacă mai trebuie să-şi continue activitatea sau nu, deoarece scopurile „Astrei" sînt identice cu ale statului[47]. Majoritatea oamenilor de cultură au răspuns favorabil, arătînd că, în noile condiţii, „Astra" va putea să-şi îndeplinească cu mult mai bine menirea sa de luminătoare a păturilor largi ale poporului, de cultivare a bunelor moravuri. Alături de celelalte societăţi, ea va contribui în măsură şi mai mare la ridicarea materială, morală şi intelectuală a neamului. Aceste ţeluri nobile nu au fost respectate în totalitatea lor, deoarece observăm că, pe măsură ce conducerea „Astrei" a ajuns în mîinile şi sub influenţa directă a vîrfurilor burgheziei şi în condiţiunile intensificării exploatării capitaliste, unii dintre conducătorii

[46] N, Ceauşescu, *O jumătate de secol de la marea epopee naţională a Mărăşeştilor*, în *„Scînteia"* XXXVI (1967) 7431, 13 august.

[47] Vezi Dr. Preda G, *Activitatea Astrei în 25 de ani de la Unire 1918—1943*, Sibiu, 1944.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

„Astrei“ au părăsit treptat lupta pentru ridicarea culturală a maselor populare, înlocuind-o cu lupta pentru drepturi în favoarea burgheziei.

Făcînd o comparație cu ceea ce a fost „Astra“ înainte de Unire, putem observa că, în a doua perioadă, activitatea ei nu a atins nivelul primei perioade, deși s-au obținut realizări frumoase și utile întregii societăți. Aceste rezultate s-au datorat personalităților cu vederi progresiste, care au continuat bunele tradiții ale înaintașilor, luptînd cu toată ardoarea pentru înaintarea culturală și economică a poporului român.

În „Raportul general al Comitetului Central pe 1918 și o privire asupra lucrărilor Comitetului pe 1913—1917“[48] se observă intenția Comitetului Central de reorganizare a despărțămintelor neactive, înființarea de despărțăminte noi și de agenturi, propagandă culturală prin prelegeri, conferințe, șezători, cursuri de analfabeți și publicațiuni, organizarea economică prin cooperative, sporirea secțiilor științifice literare. Aceste intenții prind viață în 1920, cînd se hotărăsc unele modificări în statutele „Asociațiunii“. Se pune în discuție noua arondare a despărțămintelor, în care se specifică desprinderea despărțămintelor prea întinse, spre a rămîne numai 15—20 comune, care să coincidă cu plasele administrative. S-a hotărît să se inițieze și să se conducă o mare acțiune pentru reînființarea de Case Naționale culturale, atît la sate cît și în centrele orășenești, în care să fie adăpostite biblioteca și agentura poporală.

Cunoscînd principalele obiective stabilite de „Astra“ după Unire să vedem cum le-a pus în practică Despărțămîntul Reghin, ce obiective și-a stabilit și cum le-a dus la îndeplinire. Despărțămîntul Reghin al „Astrei“ a fost reorganizat la 19 februarie 1923[49], cînd s-a format un comitet de propagandă culturală, cu scopul de a populariza în comunele despărțămîntului menirea „Astrei“ educația și cultura, de a însufleți poporul pentru idealul național prin pilde istorice. Față de alte despărțăminte, în care activitatea și-a continuat linia ei normală sau a regresat, cel din Reghin a atins apogeul, înălțîndu-se, alături de cele mai active și mai strălucite despărțăminte. În regiunea Reghinului s-a creat o puternică mișcarea culturală, care a încadrat în ea toate elementele active ale ținutului, transformînd-o într-un vast șantier de activitate culturală. Din procesul verbal încheiat cu ocazia reorganizării despărțămîntului „Astrei“ din Reghin, reiese ideea călăuzitoare, care a condus membrii despărță-

[48] *Transilvania*, 50 (1919), nr. 1—12, 1 decembrie.
[49] *Idem*, 54 (1925), nr. 8—9, august—septembrie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

mîntului în întreaga lor activitate: „Menirea ce o are agenţia noastră de azi de a desăvîrşi opera părinţilor înaintaşi prin munca dezinteresată pe teren cultural, pentru a pregăti unirea sufletească şi a trezi spiritul de jertfă comună pentru îndeplinirea operei mari de organizare a ţării noastre scumpe întregite“[50].

Avînd un număr mic de membri, la început, sub conducerea lui Dr. Eugen Nicoară, preşedintele despărţămîntului, activitatea a crescut, numărul membrilor s-a mărit, ajungînd în anul 1925 printre cele mai mari despărţăminte din ţară. Din comitet au făcut parte: Ariton Popa protopop. Ioan Suciu, profesor, Gavril Pop, preot, Cîmpean Victor, preot, Dr. Ioan Harşia şi Dr. Alexandru Ceuşian, avocaţi etc. Din procesele verbale trimise conducerii „Astrei“ reiese că propaganda culturală a început înainte de şedinţa de reorganizare. Astfel, la 18 martie 1923 la Filea s-a organizat prima serie de conferinţe ţinute de Gheorghe Maior — „Rostul Asociaţiunii“, dr. Alexandru Ceuşian — „Originea faptelor vitejeşti şi viitorul neamului românesc“ şi dr. Eugen Nicoară — „Despre bolile venerice“. Aceleaşi teme s-au prezentat la 25 martie 1923 în comunele Rîpa de Sus (Vătava), Rîpa de Jos, urmînd mai tîrziu comunele Maioreşti, Morăreni, Dumbrava etc. Cu această ocazie s-au înfiinţat în comunele susamintite şi biblioteci poporale. Cărţile au fost trimise de „Astra“ şi predate de către directorul despărţămîntului, cu ocazia reorganizării activităţii „Astrei“ şi în localităţile respective. Numeroase sînt procesele verbale de predare-preluare, care ilustrează preocuparea permanentă de a răspîndi cartea la sate, de a face o educaţie sănătoasă ţăranului român.

Continuînd reorganizarea activităţii în comunele despărţămîntului cît şi seriile de conferinţe, membrii conducerii despărţămîntului au dovedit multă pasiune şi devotament în tot ceea ce au făcut aducîndu-şi o contribuţie însemnată la ridicarea economică şi culturală a satelor. Şi în oraşul Reghin, activitatea a reînviat, organizîndu-se numeroase serbări populare, literar-muzicale, conferinţe etc., unde s-a evidenţiat spiritul de solidaritate şi armonie socială a tuturor participanţilor.

Raportul general despre activitatea despărţămîntului Reghin, în cursul anului 1923/24[51], menţionează numărul membrilor la data de 30 iunie 1924: 2 fondatori, 24 pe viaţă, 320 ordinari, 268 ajutători. Numărul

[50] Arh. Stat. Tîrgu-Mureş, fond 50, „Astra“ Reghin, pachet 1, dosar 36, fila 4
[51] Ibidem, dosar 37, fila 4, 5, 6, 7.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

bibliotecilor de pe teritoriul despărțămîntului — 19, agenturi comunale — 20. Comunele aparținătoare despărțămîntului — 36. Totalul averii la 31 dec. 1923 se ridică la 3.577,11 Lei. O hotărîre importantă relatată în raport, a fost cea din 6 mai 1924, cînd, la sugestia Comitetului Central al „Asociațiunii", s-a decis fuzionarea despărțămîntului Gurghiu cu cel al Reghinului. Motivul arătat a fost „necesitatea unei dezvoltări culturale mai omogene al întregului ținut". Adunarea generală din 11 august 1924, ținută la Reghin, ratifică această hotărîre. Cu această ocazie se alege noua conducere, avînd ca președinte pe dr. Eugen Nicoară.

Încadrîndu-se în acest program de muncă, despărțămîntul Reghin înaintează raportul susamintit, din care reiese că în această perioadă s-au ținut la sate 26 conferințe, s-au distribuit 1 500 broșuri, s-au înființat 8 biblioteci.

În anul 1924 activitatea despărțămîntului se intensifică și mai mult, ținîndu-se 52 conferințe pentru săteni, distribuindu-se 2 500 broșuri, înființîndu-se 7 biblioteci în comunele Petriș, Adrian, Solovăstru, Sînmihai, Nadășa, Șerbeni și Sîntu. La Reghin s-au ținut 10 conferințe. Veniturile acestui an au fost de 3.557 Lei, iar cheltuielile de 19.600 Lei[52], diferența fiind suportată de unele personalități, din care se remarcă președintele despărțămîntului. Acest avînt creator este menționat de forurile superioare, care, în raportul general de activitate al Comitetului Central, prezentat la Arad, citează Reghinul printre cele 22 despărțăminte care „s-au distins prin activitatea lor lăudabilă"[53].

Revenind la orașul Reghin, observăm preocuparea conducerii despărțămîntului de a obține împroprietărirea unui teren pentru ridicarea unei Case Naționale, în colaborare cu celelalte societăți culturale. Demersurile făcute către comisia județeană pentru împroprietărire[54] au fost de bun augur, reușindu-se obținerea unui teren pentru construirea unei case culturale în oraș.

În această perioadă activitatea despărțămîntului devine din ce în ce mai fructuoasă, mai bogată, prin numărul mare și diversitatea tematică a prelegerilor populare, prin organizarea serbărilor cîmpenești, editarea

---

[52] Vezi Netea, Vasile, *Sub stindardul „Astrei". Două decenii de activitate culturală în despărțămîntul Reghinului 1919—1939*, Cluj, 1939.

[53] *Transilvania*, 55 (1924), nr. 10—11, noiembrie.

[54] *Către onorata comisiune județeană pentru împroprietărire Tîrgu-Mureș nr. 15/1924 — cerere urgentă;* Arh. Stat. Tîrgu-Mureș, fond 50 „Astra" Reghin, pachet 1, dosar 37, fila 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de broşuri medicale şi de ştiinţă popularizată, prin organizarea cursurilor de alfabetizare, a cercurilor învăţătoreşti, prin colaborarea cu Societatea tinerimii române din Reghin şi jur, cu Societatea meseriaşilor români, cu Reuniunea femeilor române şi Liceul român din Reghin.

În anul 1924, amploarea acţiunilor desfăşurate, oglindită pe larg în paginile revistei „Transilvania", a determinat conducerea „Astrei" să accepte cererea despărţămîntului, prezentată adunării generale de la Arad, ca „Astra" să-şi ţină adunarea generală pe anul 1925 la Reghin.

Anul de gestiune 1924/1925 reflectă o nouă ascensiune în activitatea despărţămîntului, caracterizată prin organizarea cursurilor de analfabeţi în majoritatea comunelor, unde s-au distins, fiind premiaţi, învăţătorii Ioan Suciu din Căcuci, Teodor Vicol din Urisiul de Sus, cu 2 000 de Lei fiecare în anul 1925, iar în anul 1926, Alexandru Roman din Apalina, Ioan Batea din Gurghiu, Gheorghe Uilăcan din Hodac şi Ioan Pop din Sînmihai[55].

Adunarea generală a „Astrei" organizată la Reghin în zilele de 29—30 august 1925, a treia ţinută în acest oraş, a fost cea mai importantă, încheind epoca de doi ani a „Asociaţiunii", epoca adaptării la noile condiţii de viaţă, punînd bazele unei noi activităţi, condusă cu multă pricepere de noul preşedinte, Vasile Goldiş. Populaţia Reghinului a avut ocazia să cunoască şi să poarte discuţii cu personalităţi marcante ale timpului, ca prof. univ. Silviu Dragomir, Tiberiu Brediceanu, Zaharia Bîrsan, Adrian Maniu, Horea Petra-Petrescu, prof. univ. Augustin Maior, Mihail Şerban, Alexandru Borza, Emil Isac, Emanoil Bucuţa şi alţii.

Comemorarea a 50 de ani de la moartea baronului Vasile Popp, fost preşedinte al „Astrei" în anii 1867—1875, şi a patru decenii de la moartea lui Visarion Roman, fondatorul băncii „Albina", dă prilej lui Vasile Goldiş şi preşedintelui despărţămîntului Reghin, să omagieze marile pilde de muncă şi de jertfă ale acestor străluciţi reprezentanţi ai naţiunii. Pe zidul cavoului unde se păstrează osemintele baronului Vasile Popp s-a pus o placă de marmoră cu următoarea inscripţie: „Basilius L. Lib. Baro Popp natus 5 ian. 1819. Mortuus 17 febr. 1875 Virtute et labore, „Astra" la comemorarea din 29 august 1925."

Avînd experienţa celorlalte adunări, cît şi a adunării generale a „Societăţii pentru Fond de Teatru Român", ţinută la Reghin în 28 aug.

---

[55] *Transilvania*, 56 (1925), nr. 7—8, iulie—august, p. 287; idem, 57 (1926), 8—9 august—septembrie, p. 472.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1910, comitetul local al „Astrei“ a reușit să imprime acestei adunări un cadru sărbătoresc, organizînd cu acest prilej un „conduct etnografic“ (festival folcloric), care a uimit prin frumusețea costumelor și a dansurilor populare.

Această manifestare sugestiv ilustrată de istoricul Vasile Netea în lucrarea: „Sub stindardul Astrei. Două decenii de activitate în despărțămîntul Reghin, 1919—1939“, cît și în paginile ziarului „Unirea Poporului“ din Blaj, a dovedit capacitatea organizatorică a conducerii despărțămîntului și bogăția folclorului de pe Mureșul superior, de pe Valea Gurghiului și a Beicii, precum și de pe Cîmpie. Pentru edificare redăm un fragment extras din paginile ziarului „Unirea Poporului“ din Blaj: „Două zile întregi, Reghinul nu a mai fost al sașilor bogați și mîndri, ci al românilor de pretutindeni, al țăranilor frumoși din jur și din munții apropiați, care, prin călușerii și prin dansurile lor, prin feciorii și fetele lor, prin sănătatea și vigoarea pe care au dovedit-o cu acel prilej, au arătat că noi suntem stăpînii adevărați ai Mureșului de sus. Adunarea de la Reghin a fost cu adevărat sărbătoarea cărții și învățăturii românești, în care cei de același sînge și de aceeași limbă au știut să se ridice peste orice deosebire și au arătat că dacă e vorba de lucruri mari de porniri înălțătoare, ei sunt într-adevăr frații care se înțeleg foarte bine și pot merge pe aceeași cărare a izbînzii depline[56]. Printre participanții la acest conduct etnografic, amintim:

— Un grup de flăcăi și fete în port național de pe Valea Mureșului de sus, Valea Gurghiului, Valea Beicii și Cîmpiei, cîte două perechi din fiecare sat.

— O nuntă țărănească din Toplița Română.

— O altă nuntă țărănească cu călușeri din Șerbeni-Căcuci.

— Jocuri naționale: „Cu bîta“, comuna Deleni, „Corobească“, Toplița, „De-a lungul“, comuna Hodac, „Călușerul de pe Cîmpie“, comuna Socol.

— Cîte o „Turcă“ din Rîpa de Jos, Idicel Sat, Jabeniița și Sînmihai.

— Un grup de vînători de pe Valea Gurghiului și a Mureșului, urmat de o ceată de pescari din comuna Lunca Bradului.

— Un car cu fîn cu cosași și greblătoare, din comuna Hodac.

— O căruță încărcată cu produse agricole din comuna Breaza.

---

[56] *Unirea poporului*, Blaj, 30 (1925), 6 septembrie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

— Un car cu snopi însoţit de secerătoare care duc cununa din comuna Jabeniţa.

— O piuă, cu produsele ei, din comuna Ibăneşti.

— Unelte agricole, comunele Urisiul de Sus şi de Jos.

— Produse de grădinărit, comuna Gurghiu şi Reghin.

— Produsele meseriaşilor din Reghin.

— Jocuri naţionale din toate satele.

Seara, în oraşul Reghin a avut loc şi o reprezentaţie festivă dată de trupa artistică a lui Zaharia Bîrsan. cu „Năzdrăvăniile divorţului", comedie de A. Bisson.

La reuşita adunării generale cît şi a serbărilor organizate, şi-au adus o contribuţie însemnată Dr. Eugen Nicoară, Dumitru Antal, Dr. Ioan Harşia, Dr. Eugen Truţia, Dr. Alexandru Ceuşian, învăţătorul Alexandru Moldovan şi farmacistul Victor Mera.

Adunarea generală din 1925 a stîrnit o mare însufleţire printre fruntaşii despărţămîntului, un elan în muncă. Acest fapt s-a observat chiar în cursul acelui an, cînd s-au ţinut 99 de conferinţe pentru popor, 9 serbări şi reprezentaţii teatrale, s-au distribuit 3 500 de broşuri.

Perioada ce urmează constituie, de asemenea, ani de rodnice activităţi, la care putem adăuga cîteva iniţiative valoroase, care au însemnat un salt calitativ în muncă, fiind folosite şi de alte despărţăminte.

Astfel, în anul 1926, despărţămîntul Reghin inaugurează un nou gen de activitate, tipărirea de lucrări proprii pentru cultivarea poporului. Prima broşură de acest gen a fost a lui Dr. Eugen Nicoară, „Bolile venerice", tipărită în 5 000 de exemplare, urmată de alte lucrări ca „Tuberculoza", „Despre sifilis", „Despre gripă", toate scoase în tiraj de 5 000—6 000 exemplare.

Mersul înainte în toate domeniile de activitate a făcut ca despărţămîntul să fie de nenumărate ori citat în rapoartele prezentate de Comitetul Central, cu ocazia adunărilor generale. În raportul pe anul 1926, printre cele 31 de despărţăminte cu o activitate frumoasă şi rodnică se aminteşte şi Reghinul.

Un fapt demn de menţionat este arondarea despărţămîntului după plăşi administrative, lucru stabilit încă de la adunarea generală de la Reghin. Datorită acestui fapt, numărul comunelor s-a micşorat, ajungînd la 21. Totuşi, activitatea nu s-a restrîns numai asupra acestora, ci a dat un ajutor substanţial noilor despărţăminte. Preocuparea pentru

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

bunul mers al treburilor despărțămîntului se observă și în faptul că, în fiecare din cele 21 comune, se află un cerc cultural, numărul bibliotecilor fiind de 23, cu 9 345 volume. În fiecare comună se află teren pentru Casa națională. Continuînd acest ritm de muncă este de la sine înțeles că rezultatele obținute au fost dintre cele mai bune. Nu este de mirare că și în raportul general pe anul 1927/28 Reghinul este menționat din nou printre cele 14 „despărțăminte de plasă cu activitate de remarcat".

Avînd permanente preocupări pentru folclor, în cursul anului 1928, cu ocazia „Maialului" aranjat în comuna Beica, la care au participat zece sate, s-au premiat 40 de costume naționale, 36 de mame cu copii, 3 dansuri naționale din trei sate.

În tot cursul activității desfășurate pînă aici, despărțămîntul Reghin a colaborat cu bune rezultate cu Societatea meseriașilor români condusă de dr. Alexandru Ceașian, cu „Reuniunea femeilor române" cu Societatea artistică „Corul românesc" al cărui coordonator a fost Dr. Nicolescu Vasile și cu „Gimnaziul Petru Maior", de sub direcția lui Valeriu Boeriu. Se remarcă colaborarea rodnică cu „Extensiunea Universitară" din Cluj, care a trimis numeroși cărturari, profesori universitari să conferențieze în fața publicului reghinean. Printre cei mai de seamă, amintim pe Sextil Pușcariu, Gh. Bogdan-Duică, Augustin Maior, Liviu Rusu etc. Notăm, de asemenea colaborarea fructuoasă cu „Cercul cultural studențesc", „Mureșul superior".

Anul 1930 aduce despărțămîntul Reghin pe locul I între despărțămintele de plasă. Această apreciere, menționată în raportul general pe 1929/1930[57], se motivează prin faptul că „nu a lăsat nici o comună fără cerc cultural și bibliotecă populară, a ținut 71 prelegeri poporale, dintre care 53 sunt cu caracter medico-igienic, iar restul de 18 cu subiecte sociale, culturale și istorice, 10 expoziții de porturi și copii, la care au distribuit 107 premii". S-a continuat tipărirea de broșuri, scrise tot de Dr. Eugen Nicoară, ca „Tifosul sau lungoarea", „Alcoolismul sau beția" și „Prietenii și dușmanii omului".

Noile orientări ale conducerii despărțămîntului se definesc mai bine începînd cu anul 1931, cînd se anunță următoarele principii: propagarea și cimentarea în rîndul maselor a sentimentelor naționale, sfaturi medicale pentru apărarea sănătății, sfaturi cum să-și cultive și valorifice produsele lor, propovăduirea armoniei și a bunei înțelegeri, care trebuie să

[57] *Transilvania*, 61 (1930), 7—10, iulie—octombrie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

domine sufletele cetăţenilor. Apreciind aceste obiective, cît şi rezultatele obţinute, a primit următoarea caracterizare de la Comitetul Central din Sibiu: „Un despărţămînt care îşi pricepe misiunea şi care şi-o îndeplineşte cu scumpătate."[58]

Începînd cu anul 1932, mişcarea culturală a „Astrei" e înviorată la Reghin prin „infuzia de element tînăr cu o mare putere de muncă, dăruire şi dorinţă de afirmare[59]. Prin aceasta viaţa culturală a căpătat noi valenţe, noi dimensiuni. Se editează reviste, sînt publicate cărţi, se desgroapă documente referitoare la istoria acestor locuri, se lărgeşte cîmpul acţiunilor culturale[60]. Printre cei mai inimoşi, cu mare putere de muncă şi dragoste faţă de neam şi ţară, remarcăm pe Nicolae Albu, Iustin Handrea, Mihai Moldovan, Ilie Şandru, Dr. Vasile Nicolescu, Vasile Netea şi alţii.

Continuînd tradiţiile ziarului „Glasul poporului" (1923), „Sămănătorul foaie cultural-politică" (1925), apărute la Reghin, un grup de tineri, în frunte cu Emilian Cocoş şi Vasile Netea, au înfiinţat ziarul „Credinţa", foaie culturală, economică şi socială (1933). Prin acest ziar s-au tipărit numeroase foi volante ale despărţămîntului, cu conţinut cultural şi medical, precum şi broşura „Ce să credem şi cum să trăim" de dr. Eugen Nicoară. În programul lui, acest ziar şi-a propus, lupta pentru promovarea unui spirit nou în viaţa publică" şi „pentru revendicările ţărăneşti"[61]. Printre colaboratorii cei mai de seamă amintim pe Nicolae Albu, Mihai Moldovan, Alexandru Şara, Aurel Filimon, Aurel Pop şi alţii. Tot din iniţiativa acestor tineri ia fiinţă în Reghin o bibliotecă românească de împrumut, cu scopul de a răspîndi cultura şi civilizaţia românească. Ziarul „Credinţa" din 15 iunie 1933 arată că „biblioteca s-a deschis cu concursul generos al „Astrei" Reghin, al Casei Şcoalelor din Bucureşti, al Gimnaziului Reghin şi al Librăriei româneşti."

În viaţa despărţămîntului, numărul iniţiativelor şi realizărilor se măreşte treptat. Începe epoca de ridicare a monumentelor în amintirea eroilor căzuţi pentru întregirea neamului, epoca organizării cercurilor culturale, a organizării centuriilor de „Şoimii Carpaţilor", de coruri săteşti, muzee săteşti, a ridicării de troiţe, înfiinţarea şcolilor ţărăneşti. Adunarea generală a „Astrei", ţinută la Braşov, menţionează în raportul general

[58] *Idem*, (1931) 1—8, ianuarie—august.
[59] Netea, V, *op. cit.*, p. 39.
[60] Melinte, S. Sub imboldul „Astrei", în *Vatra*, I (1971), nr. 9, 20 iulie, p. 16.
[61] *Către cetitori*, în *Credinţa*, I (1933), 1, aprilie, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

pe 1932/1933 următoarele: „Despărțămîntul central județean Mureș are 6 despărțăminte de plasă. În mod deosebit se remarcă activitatea despărțămîntului de plasă Reghin. Numărul de 152 prelegeri poporale, cel mai mare număr de conferințe, îl situează primul din despărțăminte“[62].

Această enumerare de fapte și realizări (conferințe, serbări poporale, reprezentații și spectacole etc.), care în această perioadă ating adevărate recorduri numerice, încep să nu mai fie o caracteristică a vieții despărțămîntului, apar noi orizonturi caracteristice vremii și noilor orientări. La aceste rezultate au contribuit cercurile culturale din Vătava, Rîpa, Dumbrava, Deda, Lueriu, Petelea, Adrian etc. S-a inaugurat în această perioadă casa culturală din Idicel-Pădure, s-au ridicat trei monumente în memoria eroilor căzuți în luptă, în comunele Petriș și Nadășa, s-a înființat o farmacie școlară în comuna Rîpa de Sus (Vătava), s-au ținut două cursuri speciale de pomicultură și primele școli țărănești în comunele Lunca și Rîpa. Școlile țărănești pentru femei și bărbați organizate la Reghin și în alte localități au contribuit la educarea țăranilor, la răspîndirea culturii în mase.

La Tîrgu Mureș cu ocazia adunării generale a „Astrei“ din 8—9 septembrie 1934, despărțămîntul Reghin „s-a manifestat într-o ținută demnă, primind diploma de recunoștință pentru banderiu, care festive, jocuri, pentru următoarele comune: Ibănești, Vătava, Idicel-Pădure, Luieriu, Deleni, Deda, Săcal“.

În această perioadă se crează cercurile de cultură regionale, prin unirea a 2—3 cercuri comunale. Reghinul și-a format 9 cercuri culturale regionale. Alături de aceasta un rol important au jucat Cercurile culturale țărănești, cu scopul de a activiza țăranii între ei.

Revenind la publicațiile tipărite de „Astra“ Reghin, trebuie să arătăm că numărul publicațiilor cresc. În anul 1936 apare gazeta „Astra Reghin“, s-a editat „Cartea Șoimilor“ și „Igiena Săteanului“. Apar o serie de lucrări ca „Figuri mureșene“ de Vasile Netea și Dr. Eugen Nicoară, „Îndreptar pentru cercurile culturale“ de Vasile Netea, „Din contribuția învățătorimii române la dezvoltarea culturii naționale“ și „Horea-Crăișorul munților“ de Vasile Netea. Mai putem menționa culegerea de folclor „Murăș, Murăș, apă lină“, apărută în 1936 sub îngrijirea lui Vasile Netea și Dr. Eugen Nicoară.

---

[62] *Transilvania*, 64 (1933), 1—12, ianuarie—decembrie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În această perioadă începe să se remarce prin activitatea sa publicistică şi literară Dr. Alexandru Ceuşian, avocat, autorul romanului „Cremene“ şi al lucrării „Vremuri de osîndă“, care se referă la anul 1848 în Reghin şi împrejurimi. Sub îngrijirea lui Vasile Netea şi Dr. Eugen Nicoară apare în anul 1935 primul anuar al „Astrei Reghin“ intitulat: „Un an de luptă pentru credinţă, neam şi ţară“.

Deşi cea mai mare parte din munca „Astrei“ s-a revărsat la sate, totuşi a săvîrşit multe şi în centrele urbane. Reghinul a devenit un puternic centru cultural, focar de răspîndire a celor mai înaintate idei în rîndul populaţiei româneşti. S-au ţinut numeroase conferinţe, serbări folclorice, reprezentaţii teatrale etc. Este demnă de remarcat activitatea lui Iustin Hamdrea care a colaborat cu „Astra“ Reghin la reorganizarea tuturor cercurilor culturale din despărţămînt. Un merit deosebit a avut în adunarea de material etnografic pentru organizarea muzeului de la Reghin. Fiind un pasionat cercetător şi colecţionar a participat în anul 1939 la congresul de arheologie din Cluj, unde a expus colecţia sa de numismatică şi bancnote, compusă din peste 1 000 de piese. Ca propagator al „Astrei“ a participat în mod activ la congresele „Astrei“ de la Cluj, Blaj, Tg. Mureş, Satu Mare şi Sibiu, fiind mesager, împreună cu un grup de săteni, al portului, dansului şi cîntecului popular de pe aceste meleaguri. Alături de el, au avut merite deosebite, semnalate la timpul lor, Ilie Sandru, cu o frumoasă şi bogată activitate în comuna Idicel-Pădure, Petru Boţian, dr. Alexandru Ceuşian, Mihai Tomşa, Dr. Ioan Harşia, Vasile Netea, dr. Vasile Nicolescu, Enea Popa, şi preşedintele despărţămîntului, Dr. Eugen Nicoară.

În perioada anilor 1939/1940, două evenimente au avut repercursiuni asupra muncii: Legea serviciului social şi încordarea situaţiei internaţionale. În ţinuturile mureşene aplicarea legii serviciului social a fost încredinţată „Astrei“.

Obiectivele stabilite de conducerea despărţămîntului privind munca de educare a maselor, construirea de noi edificii culturale etc., demonstrează sacrificiul şi dragostea pentru ţară a tuturor personalităţilor care au condus destinele acestui despărţămînt. Astfel, la Reghin au continuat lucrările Casei naţionale, edificiu cultural realizat pentru trebuinţele vieţii sociale şi culturale ale populaţiei din Reghin şi jur, terminat la începutul anului 1940. Se continuă construcţia caselor naţionale în comunele Goreni, Ibăneşti-Sat şi Ibăneşti-Pădure.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Continuînd șirul conferințelor și prelegerilor populare, în anul 1940 numărul lor s-a ridicat la 380. Faima activității acestui despărțămînt a depășit hotarele ținutului. Astfel în 1934 Reghinul ia parte la adunarea generală a „Astrei“, care s-a ținut la Tg. Mureș, în 1935, la Satu Mare, în 1936 la jubileul „Astrei“ în Blaj, prezentînd perle din frumusețile folclorului local. Reprezentanții comunelor despărțămîntului au dus faima cîntecului, jocului și portului popular și peste hotare. Obiceiurile și datinile poporului nostru au fost cunoscute cu acest prilej la Berlin, Hamburg, Praga etc.

Dar anul 1940 aduce, pe lîngă multe satisfacții, și nenorociri. Situația internațională se complică, războiul început de Germania fascistă, oficial în 1939, ia proporții. Dictatul de la Viena răpește României partea de Nord al Transilvaniei, cedînd-o pe nedrept Ungariei horthyste.

Mulți membri ai „Astrei“ sînt concentrați, refugiați, foarte mulți persecutați. Din această cauză activitatea „Astrei“ începe să scadă, multe despărțăminte se dezorganizează. Reghinul a intrat în zona de ocupație horthystă.

Despre perioada anilor 1940—1944 avem puține date. Cunoaștem că intelectualii români rămași în Reghin au încercat să reorganizeze activitatea despărțămîntului, în condițiile noi de ocupație. S-au făcut propuneri care pînă la urmă au fost acceptate, cu condiția modificării statutului. Astfel, la 23 aprilie 1942 are loc o ședință de modificare a statutului și de reorganizare a despărțămîntului, care, începînd cu această dată se va numi Cercul intelectualilor români din Reghin și jur[63]. La această ședință au participat dr. Ioan Harșia, dr. Enea Popa, Ioan Popescu și alții. Condițiile vitrege de persecuție a populației românești, avertizările prevăzute în capitolul IX al statutului, cît și numărul mic de membri care activau au făcut ca în această perioadă să nu se desfășoare activitate. Nu dispunem de documente care să reflecte munca și realizările acestui Cerc de intelectuali.

După Eliberare, „Astra“ și-a continuat activitatea. Ziarul „Ardelul nou“ din 23 noiembrie 1947 consemnează că în luna noiembrie 1947 la o adunare a organizației „Frontul plugarilor“, s-a reorganizat despărțămîntul Reghin al „Astrei“. S-a format un nou comitet, care și-a organizat munca pe baza principiilor democratice, avînd ca țel luminarea poporu-

[63] *Statutul modificat al „Cercului intelectualilor români din Reghin și jur“*. Informația ne-a fost furnizată cu deosebită amabilitate de Ilie Șandru, care deține acest document.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lui. În urma măsurilor luate de către partid şi stat, privind reorganizarea întregei activităţi culturale, despărţămîntul Reghin al „Astrei" şi-a încetat activitatea în toamna anului 1948, misiunea culturalizării şi luminării maselor revenind instituţiilor culturale de stat, care beneficiind de noile condiţii, poporul fiind stăpîn pe soarta sa, au ridicat la nivel superior întreaga activitate culturală din regiunea Reghinului.

Concluzii

Despărţămîntul Reghin al „Astrei" ocupă un loc important în istoria culturii mureşene din a doua jumătate al secolului al XIX-lea şi pînă în deceniul al patrulea al sec. al XX-lea, prin contribuţia sa remarcabilă la răspîndirea ştiinţei şi culturii în rîndul maselor populare de pe Valea superioară a Mureşului, de pe Cîmpie, de pe Valea Gurghiului şi a Beicii.

Sub directa sa conducere s-a desfăşurat o bogată activitate de popularizare a culturii şi ştiinţei româneşti, a istoriei poporului nostru, prin înfiinţarea de biblioteci în toate comunele despărţămîntului, construirea de edificii culturale, prin răspîndirea de cărţi şi broşuri, ziare, foi populare, expoziţii etnografice, prelegeri populare, şi serbări folclorice.

Adunările generale ale despărţămîntului au fost prilejuri de mare sărbătoare, în cadrul cărora se zămisleau proiecte comune de luptă şi de muncă creatoare pe terenul culturii, în domeniul vieţii practice de cultivare a poporului. Avantajat de faptul că a găsit de fiecare dată, în fruntea lui, oameni cu mult devotament, cu o mare dragoste pentru popor, a deschis noi orizonturi satelor mureşene, aducînd lumină în casele multora.

Desfăşurîndu-şi activitatea de început sub un regim străin, a reuşit să unească populaţia românească din toate satele aparţinătoare, sub un singur scut, i-a făcut pe oameni să se cunoască mai bine, să-şi preţuiască limba şi obiceiurile, să aibă o dezvoltată conştiinţă naţională. După Unire, s-a încadrat în noua formă de organizare a statului perfecţionîndu-şi metodele de lucru, pentru a contribui la măreaţa operă de culturalizare a poporului.

Activitatea şi realizările menţionate în cuprinsul lucrării sînt o dovadă elocventă a rolului ce l-a avut despărţămîntul Reghin în întreaga viaţă materială şi culturală a ţinutului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ce a însemnat în viața culturală și socială a ținutului?

— În primul rînd, a fost un focar de răspîndire a culturii în rîndul maselor.

— A popularizat și îndemnat țărănimea la folosirea celor mai noi metode de lucru în gospodărie.

— Prin organizarea cursurilor de analfabeți, a căutat să scoată masele din întuneric și obscurantism, îndemnîndu-le spre citit și dragoste de carte.

— Crearea de biblioteci în fiecare comună a însemnat cultivarea gustului pentru citit, popularizarea cărții românești în rîndurile poporului.

— Școlile țărănești, atît pentru bărbați cît și pentru femei, au constituit un bun prilej de educație multilaterală, de îmbogățire a cunoștințelor din toate domeniile.

— Răspîndirea mijloacelor moderne de propagandă a contribuit la o mai bună înțelegere a diferitelor fenomene, a dat posibilitatea țăranilor să vadă pe viu cele expuse de conferențiar.

— Prin conferințe pe teme medicale, editarea de broșuri medicale, s-a căutat combaterea diferitelor boli molipsitoare, o educație sanitară completă.

— Păstrarea și culegerea folclorului, preocupările etnografice, crearea de muzee și expoziții populare, a vieții satului nostru.

— Construcția de școli, case culturale, biblioteci, monumente și troițe demonstrează integrarea ținutului în preocupările generale de luminare a maselor și de respect pentru vitejii neamului.

— Crearea cercurilor culturale sătești și regionale a favorizat pătrunderea cunoștințelor științifice, medicale, agricole, literar-istorice în toate satele despărțămîntului.

Semnificația originală a activității despărțămîntului constă în tendințele lui de ridicare materială și spirituală a poporului român exploatat de secole.

Prin activitatea culturală și socială desfășurată de „Astra“ Reghin, țăranul român a beneficiat de o bună pregătire pe tărîm cultural, economic, a intrat în contact cu viața modernă, folosind în munca cîmpului metode moderne, îndreptîndu-se spre practicarea meșteșugului și a negoțului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Analizînd activitatea „Astrei“ Reghin, a „Astrei“ în general, trebuie să arătăm că, pe lîngă realizările obţinute, care sînt de necontestat, s-au înregistrat şi aspecte negative, cum au fost unele orientări idealiste, amestecul politicianismului în treburile „Astrei“, unele acţiuni cu caracter mistic-religios, înfiltrarea în rîndurile „Astrei“ a unor persoane preocupate de căpătuială, uitînd de interesele maselor, pe care le reprezentau. Considerăm totuşi, că aceste aspecte sînt minore faţă de înfăptuirile ce le-a realizat Despărţămîntul „Astra“ Reghin „Astra“ în general.

Parte integrantă a istoriei culturale a românilor din Valea superioară a Mureşului şi de pe Valea Gurghiului, activitatea Despărţămîntului „Astra“ Reghin a îmbogăţit istoria culturală a judeţului şi a Transilvaniei cu noi exemple de fapte şi oameni care s-au jertfit şi au luptat pentru îndeplinirea idealurilor şi scopului pentru care a fost creată „Astra“.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Anexa 1.

Protocolu

Care sau luatu în Reginu-Sasescu în 2/14 Aprilie 1874 întienarei adunarei generale constituante pentru înfiinţirea Desparţiementului a asociaţiunii pentru lit. rom. şi cultura poporului romanu a Comitului Turda de susu în urmarea provocarei trimise Dlui Ioane P. Maioru din partea Comitetului Centralu din Sibiu datat 3 Martie nr. 49.

Pe la 11 ore adunînduse cei provocaţi în salonulu ospătăriei cei mare orăşenescu într-un număr frumosu, — la propunerea Dlui Protopopu Mihaiu Crişianu sau alesu una Deputaţiune de 6 inşi în persoanele Dlor Mihaiu Crişianu, Iosifu Brîncoveanu, Mihaiu Orbanaşiu, Iosifu Fincu, Teodor Siandoru şi Mihaiu Puiu pentru de al invita pe D. Ioane P. Maioru ca pe Conchiomatoriulu acestei adunări constituante. La intrarea Dsale în adunare a fostu primitu cu repitile sa trăescu.

D. Ioane P. Maioru ocupîndu locu la masa verde arată că a fostu provocatu din partea On. Comitetu Centralu din Sibiu cu conchiemarea adunarei de azi, mai încolo se adresează catra cei adunaţi cu una cuvîntare plinu de patriotismu şi zelu arătîndu însemnătatea adunarei precum şi Datorinţia fiacarui român fatia cu înaintarea în cultura a poporului romanu din acestu despartiementu, — această vorbire însufleţita şi acomodata împrejurărilor a fostu întrerupta de nenumerate ori de vivatele cele mai frenetice.

Ca răspunsu la vorbirea cea însufleţita a Dlui Maioru, a respunsu Dl. Protopopulu Crişianu aretîndu cu unu zelu înflăcăratu însemnatatea causei precumu şi bucuria ca în urma vede şi în aceste părţi înfiinţarea unui Desperţementu pentru lit. rom. şi cultura poporului romanu, — în urma multiemeşce Dlui I Maioru că deşi este înaintatu în etate, totuşi şi acuma cu unu zelu învăpăiatu şi plinu de activitate şi acuma a luatu aceasta causa sacra la inima şi a conchiamatu aceasta adunare pentru aşi exprima atâfu în numele Dsale câtu şi a întregi adunari multiemirea cea mai cordiale. Acesta respunsu a fostu primitu cu vii aplause din partea adunării.

La propunerea Dlui Conchiamatoriu adunarea alege unu notariu adhoc în persoana Dlui S. Muresianu.

Dnu Conchiamatoriulu propune, şi din partea adunării se primesce cu unanimitate-una Comisiune de tri membrii în persoanele Dloru Crisianu ca preşedinte, Brancoveanu şi Iosifu Fincu ca membrii pentru înscrierea aceloru Dnii cari voiescu a deveni membrii ordinari ori ajutori la acestu despartiementu.

Cu aceasta siedintia se suspinde pe 10 minute pînă ce se voru întempla înscririle.

Comisiunea numita pentru înscrierea membriloru raporteza că sau înscrisu 59 membrii ordinari şi 29 membrii ajutori.

Dnu Conchiamatoriulu propune una comisiune de cinci membrii pentru scrutiniulu- atuncia cere cuventulu Dlu Protopopu Mihaiu Crişianu şi propune de Di-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

rectoru a acestei Despertiementu pe Dlu Ioane P. Maioru care propunere se primesc între aplausele cele mai frenetice şi vivate însufleţite care a duratu mai multe minute. Noulu alesu se scoală şi în cuvinte scurte le mulţumesce adunarei de încrederea cu care lau onoratu adunarea promitându ca de si este înaintatu în etate totuşi ziua şi noaptea se va nezui a se face demnu de încrederea cu care lau onoratu.

Directorele propune şi din partea adunarei se primeşce cu unanimitate de membrii a Comitetului a acestei Despărţiementu pe Dnii Mihaiu Orbonasiu, Mihaiu Crişianu, Iosifu Brâncoveanu, Iosifu Fincu, Marcu Cetetianu, Georgiu Sceopulu, Nic. Marinoviciu, Ioane Mureşianu, Ioane Urzica, Ioane Urziceanu, Ioan Avram şi Ioane Spiru.

Cu aceasta Directorele decliară I-a şedinţia a Despărtiementului a Comitatului Turda de susu pentru literatura română şi cultura poporului român de deschisa.

După aceea cere cuventul Dl. Mureşianu şi într-o cuvîntare scurtă arată necesitatea de o parte, — de altă parte datorintia fio caruia romanu pentru a înduplica părinţii a şi da copiii la comerci şi industria. Aceasta cuvîntare a fostu cu placere primita din partea adunarei.

Dnu Directoarele propune şi din partea adunarei sa primeasce cu unanimitate-una comisiune care să fie obligata aşi da silinţa a înduplica copiii apţi pentru îmbraciosiarea comerciului şi la casu de lipsa a se îngrigi de aşezarea loru se alege Preşedinte Mihaiu Orbonasiu, membrii Georgiu Sceopulu, Ioanu şi Nic. Marinoviciu, Pop Andreiu şi Petru Görög.

Domnu Directorele propune şi din partea adunarei sa primesce cu unanimitate una Comisiune, care se fie obligata aşi da silintia înduplica copiii apţi pentru îmbracioşiarea ramului industriale- şi la casu de lipsa sa a se îngriji de aşezarea loru era despre rezultatu din candu în candu se raporteze. Sau alesu preşedinte: Mihaiu Crişianu membrii Tîrnoveanu, Mureşianu, Farcasiu, Casai, Mera, Simoniu şi Vasile Popu.

Domnul Directoarele propune şi din partea adunarei se primeasce în unanimitate una comisiune, care pena la adunarea generale viitorie se sustearna unu operatu ca prin ce mijloace sar putea înainta bona starea materiale a poporului nostru din acestu Desporţiementu. Sau alesu preşedinte Iosifu Fincu, membrii Brâncoveanu, Mureşianu Calini Siandor, Branea, Urzica, Spiru, Urziceanu, Popesculu jun, Popesculu Ioanu şi Leon Lupu.

Dmn. Directoarele propune, şi din partea adunarei se primesce cu unanimitate una comisiune, care pînă la adunarea generale viitor se sustearna unu operatu, ca prin ce isvoare sar putea, înmulţi fondulu asociaţiunii. Sau alesu preşedinte: Iosifu Brîncoveanu, membrii Fincu, Galathion Siageu, Siandor, Simion Popesculu, Ioane Popesculu Avramu, Urzica, Urziceanu, Spiru, Mureşianu, Calini şi Ioane Maieru jude com. în Topliţa.

Dmn. Directorele propune şi din partea adunarei se primesce cu unanimitate una comisiune care pena la adunarea generale viitoarie se sustearna unu conspectu ca în acestu Despartiementu cîţi comercianţi şi industriaşi romani avem. Sau alesu preşedinte Marcu Ceteţianu membrii: Ioane Marinoviciu, Petru Görög, Mera, Nic. Görög Vas. Popu, Casai, Spiru şi Mureşianu.

Dmn. Directoarele propune şi din partea adunarei se primesce cu unanimitate una Comisiune, care pena la adunarea generale viitoarie se sustearna unu con-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

spectu, ca în acestu despartiementu câți copii și cate copile suntu obligați pentru scola din care cîți cercetează regulatu. Totuodată se sustearna unu conspectu ca cați români studiază pe la scoalele normale reale, gyimnaziile și cîți la universități. Sau alesu prețedinte Simionu Popescu, membrii: Simion Crainicu, Tulea Ioan, Farcașiu, Nic. Petan, Ioanu Pascu, Georgiu Crișionu, învațietorulu Maioru și Maier din Toplița.

Directoarele propune ca în intielesulu regulam: paragraf. 10, adunarea prezinte este îndreptatita a alege loculu adunarei viitoare.

Deci roaga adunarea sa decida loculu. Se decide Borszeku cu unanimitate între strigari. sa ne revedem sanatoși în Borszek.

La finea siedintei sosesce una depesa de la doi tineri Ciuntea și Ghidiu, ambii bravi fiii acestei despartiementu care de presentu studiaze la universitatea din Viena dorind adunarei succesele cele mai strălucite în interesulu culturei poporului romanu.

Cuprinsulu Depesei se primesc din partea adunarei întregi cu se treasca însuflețite.

În urma ne mai fiind alte obiecte pentru desbatere. Dlu Directoarele multiemesce adunarei cu cuvinte calduroase și pline de zelu ca au îmbraciosatu membrii adunarei aceasta întreprindere care va fi garanția existenței noastre în viitoriu, cu aceasta . . . l-a siedintia a Despartiementului Comitatului Turda de Susu pentru literatura și cultura poporului românu se'încheie.

Cu aceasta se încheie și subscrie.

Ioane Mureșianu
notar

Directoarele
Ioane P. Maioru

ARHIVELE STATULUI SIBIU
Fond Astra
Dosar 12/81

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Anexa 2

Onoratu Comitetu Centralu

La provocarea On. Comitetu Centrale din Sibiu datat 3 Martie nr. 49 874 pentru a ne pune în contialegere cu mai mulţi bărbaţi bine meritaţi şi cunoscuţi de zelos pentru a se poate constitui despărţiamentulu pentru literatura română şi cultura poporului romănu pentru Comitetulu Turda de susu cea ce a fostu în aceste părţi de multu dorita, me grabescu a ve face cunoscutu că în 12 Martie m-om adresatu cu rogare către toată inteligenţia română precum şi către fruntaşii comuneloru din acestu despărţiemîntu recercîndu-i cu iubire frăţească ca se participe la adunarea constituante ce s-au şi ţinutu deja în 2/14 Aprile 1874 precum se poate vedea deja din Protocolul şiedinţei aci sub alaturatu cu acea rogare ca se aveţi bunătate a nu lua în nume de reu ca anu trecutu în unele obiecte peste marginele regulamentului, care ne serveşte ca îndreptariu, căci amu fostu silitu a o face în interesulu societăţiei.

Onoratulu Comitetu cu ocaziunea organizarei celoru 22 de despărţiminte pentru întreaga noastra patria a trecutu cu vederea unu ţienutu curatu romanu, anume parţile Tuldeşiu a le anexa la vreunu desparţiamentu, prin urmare a remasu izolaţi cu totulu, vediendu cu aceasta împrejurare numai decîtu m-am adresatu către mai mulţi amici din acele parţi rogîndu-i să se unească cu noi cu atâtu mai vîrtosu deoarece noi cu dînşii dimpreună locuiescu pe una linia până la graniţa Moldovei de oparte-de alta parte sîntemu strînşi legaţi deolaltă şi prin comerciu prin urmare speram ca acestu paşiu facutu din partemi cu intenţiunea cea mai bună în favoarea societaţie respective a asociaţiunei generale se va aproba.

Au urmatu desene, ca după ce fraţii din parţile Tuldeşiului dorescu încă a se uni cu noi a trebuitu ca în locu de 6 se alegemu 12 membrii ca se fie toate părţile reprezentate, ca cu atîta mai vîrtosu se potemu dezvolta activitatea mai mare în folosulu asociaţiunei. La dorinţa în scrisu a fraţilor din părţile Tuldeşiu şi Topliţa loculu adunarei generale a despărţimentului s-a decisu Borszek din cauza ca locuitorii dinacele părţi să poată avea ocaziunea a se înscrie de membrii precum şi aceea împrejurare a îndemnatu spre adunarea constituantu a se dechiară pentru Borszek ca în sensulu de se va afla mulţi ospeţi mai alesu din România de la care sperăm a putea incasa o sumuliţia de bani. Deci vă rogu cu toată onoarea să aveţi bunătatea a aproba întru toate lucrurile adunarei ţinuta, căci noi ne promitemu la casu de aprobare că vom dezvolta toată activitatea şi sîntem convinşi ca lucrurile nostre voru fi încoronate de rezultatele cele mai îmbucurătoare.

În fine vă rugăm cu toată onoarea să aveţi bunătatea a ne trimite 25 exemplare din statutele societăţii şi 100 exemplare din regulamentu şi totuodata a ne scrie şi preţurile.

Reginu în 15 Aprilie 1874.

Cu tota onoarea

Ioane P. Maioru

Arhivele Statului Sibiu
Fond Astra
Dosar 12/74

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Anexa 3

CONSPECTULU COMUNELOR ȚINUTORE DE DESPĂRȚIAMENTULU REGHINULUI SĂSESCU

N-rul curent	Numele romanescu alu comunelor	Numele magurescu alu comunelor	Observațiuni
1	Abofaia	Abofája	
2	Adrianu	Adorján	
3	Beica-maghiara	M. Bölkény	
4	Beica romană	R. Bölkény	
5	Breticu	Berecztelke	nice unu membru
6	Cacivá	Kácsva	
7	Căcuciu	Kakucs	
8	Chiheriul de diosu	Also-Köhér	
9	Chieriul de fasu	Felsö-Köhér	
10	Chincesiu	Kincses	oto
11	Curticapu	Körtuélykapu	
12	Dumbrava	Ligeth	
13	Iernotfaia	Radnotfája	oto
14	Falfaláu	Felfalau	
15	Filpișul Mare	N. Fülpös	
16	Gurghiu	Görgényztimare	
17	Giabenitia	Görgény Szadua	
18	Habicu	Szetbök	
19	Hudacu	Görgény-Hodak	
20	Hudacu	Maros-Hodák	
21	Ibanesci	Görgény-Libánfalva	
22	Nadasiá	Oláh-Nádas	
23	Orsiová	Görgény-Orsova	
24	Petelea	Petele	
25	Reginul maghiar	Magyar-Régen	
26	Reginul sasescu	Szász Régen	
27	Ripa de Josu	Alsó-Répa	
28	Ripa de susu	Felsö-Répa	
29	Sacalu	Erdö-Szakál	
30	Santioana	Vajdasantivány	
31	Sânmihaiu	Sz-Mihály	
32	Sidriasiul Mare	Nagy-Szederjes	far. de membrii
33	Sidriasiul mica	Kis-Szederjes	"
34	Sierbeni	Sarofháza	
35	Solovestru	Görgény-oriszfalu	
36	Telecu	Oláh-Telek	
37	Toldalu	Toldalag	"
38	Topliță-romana	Oláh-Toplitza	"
39	Urisiul de josu	Alsó-oroszi	
40	Urisiul de susu	Felsö-oroszi	
41	Mesterhaza	Güde-Meszterháza	
42	Goláti	Galota	
43	Ratosniá	Ratosnjá	
44	Deda	Deda	
45	Filea	Füleháza	
46	Rușii de munte	Maros-oroszfalu	
47	Maieráu	Magyaro	
48	Cuiesdeu	Kövesd	

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

N-rul	Numele romanescu alu comunelor	Numele magurescu alu comunelor	Observaţiuni
49	Morareni	Monorfalu	
50	Luieriu	Lövér	
51	Idicelu	Idécspatak	
52	Potocu	Oroszidécs	
53	Gernisigu	Gernyeszeg	far. de membrii

Afara de aceste 53 comune că a mai tinutu de despertimentulu Reginului si urmatoarele comune tinutulu Giurghiului·

54	Corbu	Hollo	
55	Viermasiu	Valamás (Maraslaka)	
56	Tuldesiu	Tölgyes	
57	Varvizu	Várhegy	
58	Valea jidanului	Zsidanpatok	

Reghinul sasescu în 15 Aprilie 1882.

Semnăturile
(ss) *Patriciu Barbu*
membru fondator

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Anexa 4

ASOCIAȚIUNEA PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN

Nr. 85—1909 Sibiu, în 18 febr. 1909.

MULTONORATE DOMNULE,

CONFORM CEREREI DVS. de la 12 ian. ac. avem onoarea a vă comunica consemnarea comunelor aparținătoare desp. „REGHIN“.

I. ORAȘUL REGHIN

II. Cercul adm. al Reghinului de Jos:

1. Abofaia = Abofája
2. Chiherul de jos = Alsóköhér
3. Urisiul de jos = Alsóorszai
4. Brețc = Beresztelke
5. Cinadia = Erdöcsinád
6. Sânger = Erdöszengyel
7. Chiherul de sus = Felsököhér
8. Urisiul de sus = Felsötodzi
9. Gernesig = Gernyeszeg
10. Adrian = Görgényadorjaán
11. Chinceș = Köncses
12. Ilia = Kisilye
13. Sidrieșul mic = Kisszederjés
14. Curticap = Körtekapu
15. Curtifaia = Körtefája
16. Beica magh. = Magyarbölkény
17. Filpișul Mare = Magyarfülpös
18. Petrilaca magh. = Magyarpéterlaka
19. Murăș-Iara = Marosjára
20. Ercea = Nagyercse
21. Sidrieșul Mare = Nagyszederjés
22. Hodac = Görgényhodák
23. Ibănești = Görgénylibánfalva
24. Solovăstru = Görgényoroszfalva
25. Orșova = Görgényorsova
26. Jabenița = Görgényséakna
27. Gurghiu = Görgényszentimre
28. Glăjărie = Görgényüvegcsür
29. Habic = Hétbükk
30. Căcuci = Kakucs
31. Cașva = Kásva
32. Beica română = Oláhbölkény
33. Nadășa română = Oláhnádas
34. Telec = Oláhtelek
35. Petelea = Pétele
36. Jornotfája = Radnotfája
37. Serbeni = Sarpháza
38. Sânmihaiu = Szentmihály
39. Toldal = Toldalag
40. Unoca = Unoka
41. Sântioana = Vajdaszentivány

III. Cercul adm. al Reghinului de Sus:

1. Ideciul de jos: Alsóidecs
2. Râpa de jos: Alsórépa
3. Deda = Déda
4. Disnăieu = Disznajó
5. Săcalul de munte = Erdöszakál
6. Fălfălău = Felfalú
7. Ideciul de sus = Felsöidecs
8. Râpa de sus = Felsörépa
9. Filea = Füleháza
10. Mesterhaza = Güdemesterháza
11. Murăș-mort = Holtmaros
12. Idicel = Idecspatak

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

13. Dumbrava = Liget
14. Lueriu = Lövér
15. Măierău = Magyaró
16. Reghinul magh = Magyarrégen
17. Huduc = Maroshodák
18. Murăş-Cueşd = Maroskövesd
19. Rusu de munte = Marosoroszfalu
20. Ieciu = Marosvécs
21. Morăreni = Marosfalu
22. Potoc = Oroszidecs
23. Palata = Palatilvár
24. Răstoşnea = Ratosnya
25. Topliţa română = Maroshéviz

IV. **Cercul adm. al Tecei (comit. Cojocna)**

1. Bratfalău = Barátfalva
2. Batoş = Bátos
3. Budurlan = Budurló
4. Dedrad = Dedrád
5. Seplac = Dedrádszeplek
6. Fărăgău = Faragó
7. Hrastăş = Harasztos
8. Filpişul Mic = Kisfülpös
9. Cozma = Kozmatelke
10. Archiud = Merzőenkod
11. Ida mare = Nagyida
12. Stupini = Oláhsolymos
13. Uifalău = Oláhujfalú
14. Posmuş = Pászmos
15. Ocniţa = Szászakna
16. Băiţa = Szászbányicza
17. Logig = Szászendvég
18. Pintic = Szászpéntek
19. Sântu = Szentandrás
20. Socol = Szakál
21. Teaca = Teke
22. Uilea = Vajola

Adică în total 89 comune, din care sar putea forma 3 despărţăminte.

Dacă acesta e scopul pentru care ne-aţi cerut această consemnare, e un scop foarte bun.

Vă rugăm deci să vă consultaţi asupra unei arondări potrivite a acestor comune şi asupra persoanelor cari ar fi să ni le recomandaţi pentru organizarea lor.

Primiţi vă rugăm încredinţarea deosebitei noastre consideraţinui.

Prezidiul Asociaţiunei:
(ss) *Suluţiu*

Domniei Sale

Domnului *Ariton Popa*, protopop gr. cat.

REGHIN

ARHIVELE STATULUI TG. MUREŞ
Fondul 50. Despărţămîntul Reghin
Pachet 1.
Dosar nr. 27. Filele nr. 16 şi 17.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

COPIE: *Anexa 5*

ONORATA ADUNARE CERCUALĂ!

Activitatea comitetului despărțămîntului XXVI (Reghin) al Asociațiunei pentru literatura română și cultura poporului român dezvoltată în decursul anului de gestiune acum espirat e următoarea:

Comitetul a ținut în anul trecut două ședințe, una în 31 Decembrie 1908 și una în 15 iulie a anului curent.

În ședința ținută în 31 Decembrie a anului 1908 a hotărît să admită un membru a comitetului la Cluj sau la Blaj pentru studierea manipulării schioticonului, care schioticon s'a și procurat cu sfărșitul anului 1908 conform hotărârilor luate în adunarea cercuală și în ședințele anterioare a comitetului. Cu studierea schioticonului a fost încredințat Dl. membru în comitet Vasile Muntenescu, care a și studiat manipularea schiopticonului în Blaj. Pentru cheltuieli i s'a votat 15 (Cincsprezece) coroane din cassa despărțămîntului.

Tot în această ședință s'a hotărât ca D-nii director și vicedirector a despărțămîntului să emită în comun câte un cercular preoților și învățătorilor din comunele aparținătoare despărțământului ca cât mai mulți să studieze manipularea schiopticului. Această hotărâre s-a și dus în îndeplinire din partea D-lor director și vicedirector.

Tot în ședința aceasta s'a hotărât procurarea pe banii despărțămîntului și distribuirea întră popor a mai multor cărți poporale însărcinat fiind totodată vicepreședintele comitetului ca în ședința viitoare să facă o propunere concretă despre cărțile care ar fi de procurat.

În această ședință a fost în fine încredințat vicepreședintele despărțămîntului și cu aceea ca în ședința viitoare să facă propunere concretă asupra dismembrării despărțămîntului respective ca în câte părți și cum ar fi consultat a se împărți despărțămîntul.

Procurându-se schiopticonul cu acela s'au ținut mai multe prelegeri și anume: în comunele Cașva, Gurghiu, Hodac, Breț, Fălfălău, Solovăstru Reghin, Deda, G. Meșterhaza, Polăț, Dumbrava, Râpa de jos, Râpa de sus, Filea și Murăreni. În unele comune și de două ori. Opt (8) dintre aceste prelegeri au fost ținute prin învățătorul din Deda Ioan Borzan, ajutat fiind la manipularea schiopticonului de Dl. Octavian Neagoș licențiat al școalelor comerciale, două prelegeri s'au ținut prin preotul din Solovăstru Vasile Muntenescu, celelalte prin vicepreședintele despărțămîntului Ariton M. Popa, ajutat fiind de membru în comitet Simeon Zehan preotul din Cașva. Prelegerile au fost ținute asupra scenelor din viața lui Isus, și poporul le-a privit și ascultat cu cea mai mare atențiune. Tot în timpul acesta prin directorul despărțămîntului la poporul din mai multe comune ale despărțământului memorii din Țara noastră, comandați în preț de 40 coroane, conform deceziunilor luate în ședințele anterioare.

În ședința din 15 iulie a.c. la propunerea vicepreședintelui despărțământului se hotărește a se procura și distribui la popor următoarele cărți:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1,5 es. din „Vatra familiară“ de Wetzel
2,5 es. „despre cărţile funduare“ de Dr. Valer Moldovan
3,5 es. „despre testamente“ de Dr. Valer Moldovan
4,5 es. „Cultura cucuruzului“ de Ioan F. Negruţ
5,5 es. „Cărticica sănătăţii“ de D-ra Beu
6,5 es. „Începtul neamului românesc“ de Lupaş
7. — Câte 5 es. din „Ionel“ de Borgovan cartea I, II, III, IV şi V.
8,5 es. din „Comuna viitorul“ de G. Simu
9,5 es. din „Nutreţul măiestrit“ cu totul în preţ de 15 coroane 50 fileri, cu procurarea este însărcinat directorul despărţământului. Această comandă s'a şi făcut deja.

Tot în această şedinţă s'a adus hotărârea ca despărţământul fiind prea estins să fie dismembrat şi anume în două părţi: în cercul Reghin şi în cercul Teaca cu sediul în Reghin respective în Teaca. Cestia dismemrării despărţămîntului s'a hotărât şi se desbate şi în această adunare cercuală.

Ce priveşte numărul membrilor despărţământului în anul tercut au fost 1 membru fundator, 3 pe viaţă, 26 ordinari, apoi şi 22 membri ajutori. Membru fundator e Dl. Galacţion Sagău protopresbiter: membrii pe viaţă sunt D-nii: Dr. Ioan Popescu, Iosif Popescu director de bancă şi Alexandru Nicolescu: membrii ordinari sunt: D-nii Ariton N. Popa, Dr. Augustin Cheţan, Sever O. Barbu, Dr. Ioan Harsia, Iosif Sipos, Simeon Zehan, Vasile Muntenescu, Ioan Silagy, Gr. Nicoară, Dr. Liviu Tilea, Nicolau Moldovan, George Maier preot, Ioan Vodă, Ioan Pop învăţător, Petru Neagoş, Mihail Brătean, Iosif Popescu preot, Sabin Popescu, Ioan Duma, Nicolau Nistor, Aurel Dumbrava şi Doamna Eugenia D. Barbu.

Membrii ajutori sunt D-nii: Ioan Suciu, George Maior învăţător, Iuliu Crainic, George Raţ, Vasile Mureşan econom, Ioan Borşan, Ştefan Păşcan, Păşcan Ioan a Florii, Ioan Ceontea a Todorii, Gid Todor, Gid Ceontea, Ioan Gid, Ioan Borşan, Dumitru, Teodor Materiu Iacob, Teodor Pop Glogire, Ioan Mureşan, Vasile Ilie.

Acesta e raportul comitetului, Vă rugăm a-l lua spre ştiinţă.

Reghin, la 10 august 1909:

(ss) *Galaction*
DIRECTOR

(SS) Dr. *Ioan Harşia*
SECRETAR

ARHIVELE STATULUI TG. MUREŞ
Fondul 50. Despărţămîntul Reghin
Pachet 1.
Dosar nr. 29. Fila nr. 13, 14.

Pentru conformitate:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

COPIE:

ONORATA ADUNARE CERCUALĂ!

Despre activitatea comitetului desp. Reghin al „Asociațiunei pentru literatura română și cultura poporului român“, desvoltată în cursul anului de gestiune, acum espirat, am onoare a vă face următorul raport:

Comitetul în decursul anului espirat a ținut cu totul 2 ședințe: la 19 Sep. 1912 și la 25 Sept. 1913.

În ședința primă s-a constituit comitetul despărțămîntului alegîndu-se de vice președinte dl. Dr. Liviu Tilea, secretar Ioan Varga iar de casar Emil Marinovici funcționar de bancă.

În ședința aceasta dl. preot on. Simion Zehan a abzis de a mai fi membru în comitet, care abzicere s-a primit.

Tot în ședința aceasta s-a stabilit planul de acțiune al comitetului și în fine s-a mai hotărît în principiu ridicarea unui bust al marelui istoric Petru Maior, care mare parte a activității sale și-a dezvoltat-o în Reghin.

Ducerea în îndeplinire a acestei hotărîri însă, cu considerare la greutățile financiare deocomdată s-a amînat.

În a doua ședință — care a fost ținută la 25 Sept. a.c. — Dl. Vasile Duma membru în comitet, cu considerare la hotărîrile adunării generale a „Asociațiunei“ ținută la Orăștie și considerînd că despărțămîntului Reghin îi aparțin 65 comune și prin urmare o activitate mai intensivă în despărțămînt fiind cam anevoioasă-propune împărțirea despărțămîntului în două și anume în „Despărțămîntul Reghinului“ și „Despărțămîntul Gurghiului“.

Primindu-se propunerea se și încredințează directorul desp. cu recercarea comitetului central pentru aprobarea acestei decisiuni și pentru a-și esmite și un delegat al său pentru înființarea și organizarea nouilor despărțăminte.

Tot în ședința aceasta se decide, cu adunarea cercuală ordinară să se convoace pe ziua de 9 oct. — după cum s-a și întîmplat.

A III-a ședință 9 oct. modificarea propunerilor din ședința a II-a referitoare la două despărțăminte.

Ce privește activitatea comitetului în despărțămînt, amintesc, că și în anul espirat s-a urmat la înființarea agenturilor și bibliotecilor poporale. Agenturi noui s-au înființat 6 și anume: 1) Filpișul mare, 2) Serbeni, 3) Căcuciu, 4) Sînmihai, 5) Urisiul de jos, 6) Râpa de sus.

În total are despărțămîntul 14 agenturi și anume: 1) Idicel, 2) Ibănești, 3) Cașva, 4) Hodac, 5) Teleac, 6) Filpișul mare, 7) Chiherul de jos, 8) Chiherul de sus, 9) Serbeni, 10) Căcuciu, 11) Sînmihai, 12) Urisiul de jos, 13) Râpa de sus, 14) Jabenița.

Biblioteci sînt în următoarele comune: Idicel, Ibănești, Cașva, Hodac, Teleac, Filpișul mare, Chiherul de jos și Jabenița. Afară de acestea mai există în mai multe comune biblioteci școlare și parochiale, despre cari însă în lipsa datelor nu pot face alt raport.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

S-au aranjat din partea comitetului cercual prelegeri în următoarele comune: Filpişul mare, Despre cultivarea vitelor-Gavril Branea, Despre însemnătatea „Asociaţiunei" Dr. Ioan Harşia. În Serbeni despre Rotaţiune în cultivarea pămîntului. Gavril Branea; Despre alcolism Dr. Ioan Harşia.

În Urisiul de jos Despre cultivarea vitelor Gavril Branea; Despre însemnătatea „Asociaţiunei" Dr. Ioan Harşia. În Râpa de sus Despre alcolism şi Despre „Asociaţiune" Vasile Duma; Despre cultivarea vitelor Gavril Branea.

Dintre agenturi au desvoltat activitate prin ţinerea de prelegeri următoarele patru şi anume: Hodac, Sînmihai, Idicel şi Ibăneşti. În celelalte agenturi nu putem înregistra nimic şi deşi-poate-s-a făcut ceva în lipsă de raport din partea lor nu se poate aminti nimic.

Pentru ca pe viitor să putem urmări mai de aproape întreaga activitate a despărţămîntului prin însuşi agenturilor acestuia, în cadrele acestui raport sunt rugaţi toţi conducătorii agenturilor ca barem în fiecare 1/2 an să înainteze comitetului central cîte un raport amănunţit despre orice mişcare ce s-ar face acolo-bine-înţeles în cadrul „Asociaţiunei".

Cu privire la numărul membrilor despărţămîntului se constată că despărţămîntul are de membrii fondatori pe Dl. Galaction Sagău asesor cons. Sibiu şi pe „Mureşana" inst. de cred. şi cons. în Reghin. Adică cu unul mai mult ca în anul trecut; membrii pe viaţă sînt următorii domni: Dr. Ioan Popescu adv. Loco, Florea Bogdan ing. şi director de bancă Loco, Mihail Grecu cassar Loco, Maior George preot Topliţa română şi Alexandru Niculescu preot Meşterhaza; în total 7 cu trei mai mulţi ca în anul trecut.

Afară de aceştia mai sînt 35 membrii ordinari, cu 12 mai puţini şi 149 membrii ajutători cu 72 mai mulţi ca în anul trecut.

(ss) Indescifrabil

Pentru conformitate:

ARHIVELE STATULUI TG. MUREŞ
Fondul 50. Despărţămîntul Reghin
Pachet 1.
Dosar nr. 31. Fila nr. 8—9.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pl. XCVIII. Diplomă de înscriere ca membru pe viață în „ASTRA".

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pl. IC. Protocolul prin care se cere ca Adunarea generală pe anul 1875 să se ţină la Reghin.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Protocolu

despre adunarea generale a despărțemântului Comitatului Turda de Jos și Mărgineni ținută la Reghin în 2/15 Iulie 1875.

Pe la 10 ore domnii adunați se membri acestui despărțemânt în una numeru preunciți în Sala Hotărârilor au cercetat agenda Directoru Iosif Tăutiș din cheile adunarii generale prin care unii cuvântări mediocre accentuând cât și alte măsuri despărțemântului de a nu mai lăsa ei prin avutari rău pe membri adunați și tot în tot partide de conducere cu neobosita activitate pentru fericirea și înaintarea în cultura poporului român care cuvântare a fost primită din partea adunarii cu viu aplauz.

Domnul Director propune ca adunarea generale decide cu unanimitate că se se provoce membrii restanți cât mai curând pentru în 15 August a se colecta banii restanți.

Domnul Director provoca pe d. Iancu că se colecta conspectul generale despre înfăptuirea agendelor în anul trecut.

[illegible] se va reputa ca redactat cu cât [illegible] se va reputabila în cât [illegible] cu [illegible] [illegible] [illegible]

Presidiulu Asociatiunei tre

Inclitului Magistratu cetatienescu

in Reghinulu sasescu

N° 181–1875

prds.

Inclitu Magistratu cetatienescu!

Conformu conclusiunei luate in adunarea generale estraordinaria a Asociatiunei transilvane, tienuta la Albă-Iuliă in 18 Iuliu ac sub N° prot II si III., adunarea generale ordinaria a amentitei Asociatiuni pentru anulu curente se va tiene in orasiulu Reghinulu sasescu la 29–31 Augustu cu. 1875.

Deci, avemu more a incunoscientiă prein acestea pre Inclitulu Magistratu cetatienescu despre amentitulu terminu al adunarei generale si totu deodata ne permittemu a presentă aici /. in alaturare, si unu esemplariu dein statutele cestiunatei Asociatiuni, aprobate de Maiestatea Sa regia Apostolica prein prea Inaltiai decisiune dein 6 Septembre ~~1860~~ 1861.

Dela presidiulu Asociatiunei transilvane pentru literatură si cultură poporului romanu.

Sibiiu in 16 Augustu 1875.

Elpid Bologa

Pl. C. Adunarea din Sibiu aprobă ţinerea Adunării pe 1875 la Reghin.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Onorabile Comitetu Centralu

La onorarea Ta Comitetu Centralu din Abrudu de d. Martie v. 1874 pentru a nu pune un cuvântu cu mai multe barbate bune merituate si cunoscute de toti pentru a se pote constitui despartiamentulu pentru Ut. romanu si cultura poporu Unicu romanu pentru Comitatulu Hordei de sus cu ce, a pastra in aceste prasile de multe dorite, nu grabesciu a ne face cunoscutu, ca in 12 Martie a. c. adunandu-ne cu toate la intelegintia romana precumu si catra fruntasii communelor din acestu districtu, rugandu-i cu intire partiasia ca se participe la adunarea constituantiei care se tinu deja in 2/14 Aprilie 1874 precumu se pote vede din Protocolulu siedintei acestei, ala tiendu cu toca rugare ca se avetu bunatate a nu lua in nume de rau ca ami tiendu in multe ca ipsele punte unguresti regulamentului, care ne sunt ce ca indeplinire cum ami facutu a tota a opera in ai tomsulu societatii.

Onorabilulu Comitetu cu ocasiunea organisarei ce tiene de despartiamentu pentru Alegia nostra patria a tiecutu cu vederea unu tiendu romanu, cumu si partile Sildesiu e le ami sa la noua despartiamentu, prin urmare a rumasu isolati cu totulu vedienda-se accesta inprejura se numai decatu manu adresatu catra mu

multi ami din mote parte organisa[illegible] e cu noi cu atatu mai voiosu, de oarece [illegible] dessu despartiemu bunu ma pe un a tiendu [illegible] pe pumnu Moldaviei de Sporte. [illegible] sinteme stiutu legatu de statutu se prin [illegible] prin urmare operiunei ce acesta pasu pa[illegible] din partea noi in intelegerea cu mai buna [illegible] vorea societatii respective a asocialumu pase rate se va aprobu.

Ale romanilu de sesu ca dupare patiu de la partile Sildesiu de sesu in [illegible] a se uni cu noi a tiednitiu ca in tiem de 6 se alegemu 12 membri ca se pie tot partiu representatu, ca cu atatu mai vedetu si polemu desvoltu activitatea mai mare in folosulu asociatiunei.

La decatia in sesu a partidei din partile Sildesiu se Popoltia, secretu cadesanu generalu a despartiamentului sa decisu Popazoc din causa ca in tiendu din acele parti se pote ar ocasiuna a se nesori de membri precumu si a se inprejuraru a indemnatu pre [illegible] a se dedicara pentru Popazoc cum desemnatu de prin se afla multi capeti mai alesu din Romania, de la care aperamu a pateti incapa o numerulu de [illegible].

Deci va rogu cu tota onoarea ca se voiti bunatatea prechi catu tot lucrulu a adunarei tienutu, caci nu ne promitemu la cazu de apoi ca vomu desvoltu tota activitatea si sinteme convinsi ca lucrurile ne [illegible]

vomu fi mucezanate de resultatulu [illegible] intiecunatatea.

Se pie ne rugamu tota onoarea de a ne bunatate a ne trimite 25 exemplare din Statutele societatei si 100 exemplare de regulamentu, si toti odata ne semnu si protiunea.

Regimu in 15 Aprilie 1874.

Cu tota onoarea

[illegible]

Pl. CI. Adresă prin care se anunță constituirea Despărțământului

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

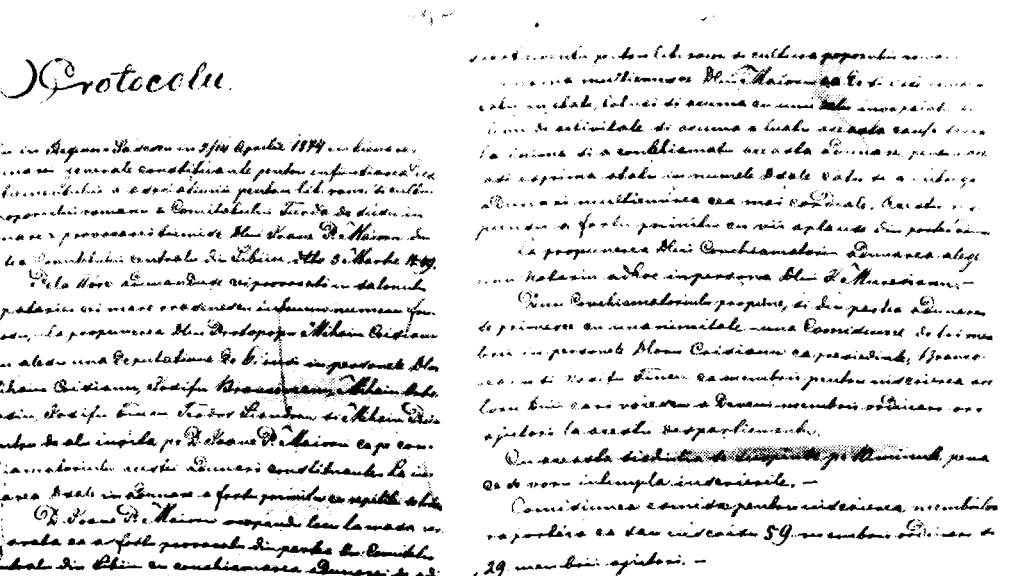

Pl. CII. Actul de înființare a Despărțământului, Reghin, 1874.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dnii Directorii propune, ți din partea Domnesei de primesc cu unanimitate una Comisiune, care pentru la adunarea generale viitoare de desbătut un operat, ca prin ce mijloace dar pote înainta buna starea materiale a poporului din acestu Despărțiementu. Dan alesu presidinte Iosif Branceveanu, membrii: Brancoveanu, Murășianu, Calinu, Sandor, Branea, Ursica, Spiru, Ștefanu, Ursicanu, Popescu jun. Popescu Ioanu, și Leon Lupu.—

Dnii Directorii propune, ți din partea adunarei de primesc cu unanimitate una Comisiune, care pentru la adunarea generale viitoare de desbătut un operat, ca prin ce mijloce dar pote în multi fondurile asociațiunii. Dan alesu Presidinte: Iosif Brancoveanu, membrii Tincu, Galathiu, Liagu, Sandor, Sin. Popescu, Ioanu Popescu, Ștefanu, Ursica, Ursicanu, Spiru, Murășianu, Calinu și Ioane Macesu jude cercu Topliți.

Dnii Directorii propune, ți din partea Domnesei de primesc cu unanimitate una Comisiune, care pentru la adunarea generale viitoare de desbătut un operat, ca în acestu Despărțiementu cari conducendu și judecătoriile romani a numi. Dan alesu presidinte: Marcu Albinu, membrii: Ioanu Macinovicinu, Petru Goșiu, Moșa Nicu Goșiu, Vasi Popa, Costa, Spiru și Murășianu.—

Dnii Directorii propune, ți din parte a Domnesei de primesc cu unanimitate una Comisiune, care pentru la adunarea generale viitoare de desbătut un operat, ca în acestu Despărțiementu cari copiii și cari copilele studiu obligați pentru starea, din cari cari cerceteze regulat.— Totu odata de desbătut un operat ca cari romani studiare pela scolele normale, pela Gymnaziale și chiar la Universitate. Dan alesu pre

Directorii Popescu, membrii: Ursican, Tulea Ioan, Dăreasin, Nic. Petru, Ioanu Popescu, Georgiu Popescu, și advocatorulu Nicoanu și Maiers din Topliți.

Directorulu propune ca în intelesulu regulamentului §10. Adunarea presente este indreptatita a alege loculu Adunarei viitoare, Deci rogă Adunarea de a reînoi loculu, și deci de Borșechiu cu unanimitate iubire străjerii și se revedem la Borșechiu.—

La finea siedinței se desarcinu despesa dela Dnii Advocatii Curții de Plăcuri și cu bucuria cari despărțiementu ceri de pe urmă studiu la Universitatea din Viena, și Domnii Adunarei cu cerere ale mai strălucite în interesul cu luminii poporului romanu.

Cuprinderea Repedei de primesc Prezentele Adunarei și integri cu de trăitoare indestulite.

Fiu-mare nu mai fiindu alte obiecte pentru Desbatere, Dnii Directorii multumesc de Adunarea cu cuvinte și Adunarea respunde și ei ca au cinstea a se multumi Adunarii acesta indeplinire cam va fi generala a distribui mai bine în viitoru cu aceasta Dorința și se desființia a Despărțiementului: Albinu Tiuda de Sus pentru Cetatea de Cultura poporului romanu de și Dnii.

Cu aceasta se ridică și Dnii și ceiași,

Ioanu Murășianu
Not.

Directorulu
Ioanu P. Maiers

Pl. CIII. Actul de înființare a Despărțământului, Reghin, 1874.
https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

DIE FILIALE REGHIN DE „ASTRA“

(Zusammenfassung)

Der Autor hat in diesem Werk eine der aktivsten Filialen der Geselischaft für rumänischen Literatur und Kultur des rumänischen Volkes darzustellen versucht.

Seit ihrer Entstehung hat sie eine reichhaltige Tätigkeit auf allen Gebieten entfaltet, mit dem Endziel, die Verbreitung der Wissenschaft und Kultur in der Volksmassen zu gewährleisten.

Begünstigt durch den Umstand Führer zu finden, die über ihren eigenen Interessen und Gruppeninteressen stehend hingebungsvoll und liebevoll die latenten Energien dieses Gebietes zu kanalisieren, indem man dem Kampf für Emanzipation und Befreiung einen dynamischen Charakter prägt, der zuletzt triumphiert hat, ist es der Filiale gelungen, besonders schöne Erfolge in ihren Tätigkeit zu erzielen.

Die Einschätzung, derer sie sich erfreute, ist auch dadurch belegt worden, dass Reghin seit fast 74 Jahren ihrer Entstehung der Gastgeber dreier Generalversammlungen der „ASTRA“ gewesen ist und vielmals von markanten Persönlichkeiten des kulturellen und wissenschaftlichen Lebens unseres Landes besucht worden ist.

Dank dieser schönen Ergebnisse hat die Filiale Reghin der „ASTRA“ die Geschichte der Murescher Kultur aus dem 19 und 20 Jahrhundert mit neuen Beispielen an Taten und Menschen bereichert, die für den Fortschritt des Volkes gekämpft und sich geopfert haben, indem sie den Kampf für Emanzipation, Freiheit und Unabhängigkeit unterstützt haben.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CONTRIBUȚII MUREȘENE LA SPRIJINIREA RĂZBOIULUI DE INDEPENDENȚĂ A ROMÂNIEI

IOAN CHIOREAN

În mersul neostoit al istoriei poporului român, războiul de independență din 1877—1878 a reprezentat cea mai puternică manifestare a voinței și conștiinței naționale, iar prin jertfele și sacrificiile aduse, un vibrant act de solidaritate între românii de pretutindeni. Această solidaritate își avea izvorul nesecat în veacurile de lupte și suferințe, în dorința ardentă de apărare a ființei naționale, de libertate și progres. Pentru românii din Transilvania, actul proclamării independenței de stat a României și participarea sa la războiul împotriva Turciei aveau semnificațiile adevăratei renașteri naționale. Căci, prin existența și ființa unui stat național român independent, cauza și lupta lor pentru emancipare și libertate își putea găsi totdeauna înțelegere și sprijin, așa cum și ei vor sprijini — moral și material — războiul de independență. Numeroși tineri români din Transilvania, sfidînd ordonanțele guvernamentale și teroarea regimului dualist, trec Carpații și Dunărea, înrolîndu-se ca ostași în armata română.

Avînd un larg ecou, fiind îmbrățișată pretutindeni de vîrstnici și tineri, bărbați și femei, de oameni aparținînd celor mai felurite categorii sociale, cauza independenței României a cunoscut și diverse forme de manifestare: începînd cu publicarea știrilor despre mobilizarea și angajarea efectivă a armatei române pe teatrul de operațiuni militare din Balcani, prin organizarea de comitete pentru ajutorarea materială a răniților români, prin participarea directă la război (combatanți și personal medical). Drept mărturie în acest sens sînt nenumăratele documente ale vremii, fie că este vorba de acte oficiale ieșite din cancelariile autorităților austro-ungare, fie că sînt corespondențe, apeluri, liste ale colectanților sau articole din presă.

În Transilvania, cele dintîi comitete pentru sprijinirea războiului de independență s-au constituit, în prima jumătate a lunii mai, la Sibiu și Brașov. Cel de la Sibiu s-a înființat la 17 mai (st.n.) 1877 sub egida So-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cietății femeilor române, avînd ca președinte pe Iudita Măcelariu, soția avocatului Ilie Măcelariu, personalitate marcantă a Partidului național român. În cadrul adunării constitutive, cele 12 membre fondatoare ale comitetului au redactat un apel către femeile române din Transilvania de a sprijini *cauza fraților și surorilor noastre din România*[1]. Două zile mai tîrziu, la 7/19 mai, într-o *Epistolă respectuoasă către femeile române* (publicată în „Gazeta Transilvaniei"), George Barițiu elogia și el inițiativa româncelor din Sibiu, al căror comitet „luă asupră-și primirea și înaintarea ofertelor destinate pentru cei răniți. Nu ne îndoim un moment că femeile noastre din alte comune, mai ales urbane, și chiar rurale, din cele mai mari, vor forma comitete de cîte trei sau cinci inse..."[2] Comitetul din Brașov s-a constituit la 10/22 mai 1877, sub președinția negustorului român Diamandi Manole. S-a procedat, apoi, în prezența celor 15 membri fondatori, la subscrierea unei liste de contribuții adhoc, care a însumat 5750 de franci[3]. Spre sfîrșitul lunii mai și în săptămînile următoare, deși autoritățile cezaro-crăiești au luat măsuri severe împotriva lor, dizolvîndu-le, se vor constitui alte noi comitete, fondate de femeile române din Făgăraș, Abrud, Orăștie, Deva, Năsăud, Marea-Arad, Curtici, Oravița, Timișoara, Hațeg[4].

Dar atitudinea ostilă a regimului dualist față de cauza generală a poporului român, favorizată de evoluția evenimentelor antiotomane din Peninsula Balcanică, o consemnăm — prin asprimea ei — încă din 1876. Ea e reflectată cu pregnanță deopotrivă în numeroase documente din arhivele mureșene precum și în presa vremii. Astfel, încă la 1 iulie 1876, printr-un ordin al ministrului de interne, Tisza Kálmán, difuzat autorităților comitatense din Transilvania, se interzicea „cu desăvîrșire orice mișcare care ar putea duce la ajutorarea luptei în curs de desfășurare împotriva statului turcesc"[5]. Cîteva luni mai tîrziu, avîndu-se în vedere și starea de spirit a populației românești din ținuturile mureșene, comitetele suprem al comitatului Mureș—Turda, Béldy Gergely, transmite — la 5 noiembrie — atît vicecomitelui cît și primarului orașului Tîrgu-Mureș un ordin special pentru supravegherea „mișcărilor românești".

---

[1] *Telegraful român*, XXV, nr. 36 din 8/20 mai 1877; *Românul* din 15 mai 1877; *Hermannstädter Zeitung vereinigt mit dem Siebenbürgir Boten*, nr. 119, din 23 mai 1877.

[2] *Gazeta Transilvaniei*, XL, nr. 35 din 8/20 mai 1877.

[3] Arhivele Statului Brașov, Acte prezidiale 1877, cota 232, f.5.

[4] Elisabeta Ioniță, *Aportul femeilor la sprijinirea războiului pentru cucerirea independenței de stat a României*, în „Studii", Tom. 29, nr. 4/1976, p. 571.

[5] Arhivele Statului Tîrgu Mureș, Scaun Mureș, Jude suprem regal, 1876, nr. 157.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Căci, după propria-i mărturisire, „potrivit experienţelor de pînă acum, este neîndoielnică preferinţa românilor din Ungaria faţă de neamurile lor din principatul Moldova—Ţara Românească, cît şi faptul că agitatorii români din Ungaria vor activa — respectiv vor încerca să activeze — în direcţia pe care guvernul din principate o va adopta. De aceea este deosebit de important ca toţi agitatorii români cunoscuţi din acest comitat, activitatea acestora, cît şi contactele lor cu populaţia de limbă română, de altfel cu înclinaţii paşnice, să constituie din partea autorităţilor obiectul celei mai atente supravegheri, pentru care aceştia să fie puşi sub cea mai strictă urmărire poliţienească discretă"[6]. În acest scop, cere să i se comunice numele tuturor „agitatorilor" români de pe raza comitatului, pe care să-i ţină sub cea mai strictă supraveghere poliţienească, şi să-i raporteze „amănunţit şi de îndată orice fel de mişcare românească, cît şi măsurile luate în această direcţie"[7]. Întrucît din această perioadă lipsesc multe documente cu privire la activitatea unor fruntaşi locali ai mişcării naţionale române, este destul de greu să identificăm persoanele care au fost puse sub urmărirea autorităţilor. Desigur, exista o listă cu asemenea nume, iar din cuprinsul ei nu puteau lipsi avocaţii Ioan Pop Maior (preşedintele despărţămîntului Reghin al Astrei) şi Patriciu Barbu (publicist politic şi membru marcant al Partidului naţional român din Transilvania) sau preotul Ştefan Branea din Aluniş (recunoscut pentru rolul avut în mobilizarea maselor ţărăneşti în revoluţia de la 1848). Acţiunea hotărîtă a autorităţilor comitatense a împiedicat doar pentru moment manifestarea deschisă a simpatiei şi adeziunii maselor româneşti din aceste ţinuturi faţă de cauza generală a poporului român. Mai mult chiar, după cum glăsuia un ordin al comitelui suprem Béldy (din 10 noiembrie 1876) către vicecomite şi autorităţile poliţieneşti locale, se cerea cu insistenţă efectuarea unor razii speciale în vederea confiscării apelului către românii din Ungaria pentru unire cu România, pe care bucovineanul Dumitru Petrino intenţiona să-l răspîndească şi în aceste ţinuturi din Transilvania[8]. Nu întîmplător deci, teama regimului dualist faţă de mişcarea generală a românilor a determinat înăsprirea măsurilor represive pe întreg cuprinsul Transilvaniei şi a declanşat ostile campanii de presă împotriva României, hotărîtă să-şi dobîndească şi cu armele independenţa şi suveranitatea naţională.

---

[6] *Idem*, Prefectura judeţului Mureş, Comite suprem, 1876, nr. 302.
[7] *Ibidem*.
[8] *Ibidem*, 1877, nr. 307.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Cînd în primăvara anului 1877 România și-a proclamat independența, mobilizîndu-și apoi și forțele militare pentru a participa la războiul din Balcani, autoritățile regimului bicefal au remis noi ordonanțe represive împotriva populației românești din imperiu, între care și cea din 24 mai, semnată de ministrul de interne Tisza Kálmán, prin care se interzicea constituirea și activitatea comitetelor de ajutorare a răniților români[9]. Ordonanța guvernamentală, ca și măsurile care i-au urmat, n-au înfricoșat însă pe inițiatorii comitetelor de ajutorare a răniților români. Dimpotrivă, prin memorii și alte acțiuni protestatare au combătut cu vehemență ilegalitatea unei asemenea dispoziții într-un stat neutru, care în fapt urmărea a împiedica numai mișcarea de solidaritate a românilor, pe cînd inițiativelor maghiare de sprijinire și ajutorare a răniților turci le era deschis un larg cîmp de activitate.

Dînd curs instrucțiunilor ministerului de interne din Budapesta, autoritățile comitatului Mureș—Turda au reușit să împiedice formarea la Tîrgu-Mureș sau la Reghin a unui comitet local pentru ajutorarea răniților români, dar nu și activitatea unor persoane particulare — oficial îngăduită — de a strînge ajutoare materiale și bănești. Cu acest prilej s-a consemnat aici și un incident, ieșit din comun, care a creat stupoare în rîndurile autorităților și oficialităților guvernamentale. Incidentul a creat și un „cap de acuzare" în persoana pretorului plășii Aluniș, Körösi József, care ar fi divulgat „lista persoanelor învinuite de uneltiri antistatale daco-române".[10] Pretorul a fost interogat, la 1 iunie 1877, de comitele suprem, dar acesta s-a disculpat, arătînd că — la reședința sa — a pus în discuție doar cu oameni de încredere „activitatea însuflețită a intelectualilor români și speranța lor în anexarea Transilvaniei la România"[11]. Tot cu acest prilej, după cum declara Körösi József, a fost informat că preotul Ștefan Branea din Aluniș posedă și o hartă în privința noilor „împărțiri" teritoriale[12]. Din conținutul documentelor de mai sus desprindem cîteva concluzii semnificative cu privire la starea de spirit a populației românești din comitatul Mureș—Turda, dar și în legătură cu activitatea unor fruntași locali ai mișcării naționale, subsumată cauzei generale a poporului român. Din păcate, lista „divulgată" nu s-a mai păstrat, astfel încît nu cunoaștem nici numele celor supraveghea ți, nici rezultatele acțiunilor de urmărire întreprinse de autorită-

[9] *Ibidem*, 1877, nr. 173.
[10] *Ibidem*, 1877, nr. 164.
[11] *Ibidem*.
[12] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ţile poliţieneşti. Cert este însă faptul că, prin activitatea unor cărturari şi oameni politici români mureşeni, conştiinţa maselor ţărăneşti a fost revitalizată, iar pentru înfăptuirea deplină a idealului naţional se desfăşura o vastă acţiune propagandistică, folosindu-se deopotrivă graiul viu, tribuna conferenţiarului Astrei, catedra şcolilor poporale sau amvonul bisericii. După 9 mai 1877, însufleţirea pentru cauza naţională va fi şi mai mare, căci românii transilvăneni îşi puneau speranţele în intrarea imediată a armatei române în războiul împotriva Turciei, după care — victorioasă — o aşteptau dincoace de Carpaţi pentru a birui şi în faţa vulturului imperial şi a întregi pentru totdeauna ţara şi neamul.

Vasta acţiune de sprijinire a războiului de independenţă n-a putut fi deci urmată de autorităţile dualiste, ba mai mult, în lunile din vara şi toamna anului 1877 ea a atins cele mai înalte culmi. Presa vremii ne oferă imagini din cele mai grăitoare asupra felului în care românii transilvàneni au ştiut să se solidarizeze cu actul energic şi curajos al tînărului stat independent român, cu fraţii de peste munţi în bătăliile purtate pe cîmpiile Bulgariei.

Şi în privinţa contribuţiilor mureşene, cele mai bogate şi interesante informaţii ni le furnizează, fără îndoială, *Gazeta Transilvaniei*, *Familia* şi *Telegraful român*, periodice care aveau pe atunci cea mai largă răspîndire printre românii de dincoace de Carpaţi. Astfel, la mijlocul lunii iulie 1877, este redactat la Budiul de Cîmpie (azi Papiu Ilarian — n.n.) şi dat publicităţii în coloanele revistei „Familia“ *Apelul către doamnele române din Cîmpie*, semnat de Amalia Crişian (născută Maior) şi Carolina Pop (născută Papiu). Cuvintele lor simple, dar pline de căldură, erau adresate îndeosebi femeilor de la sate. „Surorile noastre din toate ţinuturile unde răsună limba românească — arătau semnatarele apelului — au înţeles de mult această datorinţă: din toate părţile curg ajutoare pentru românul rănit în lupta contra Semilunei! Cîmpia s-a distins totdeauna prin caracterul său curat românesc; ar fi aşadar un atentat direct chiar asupra noastră cînd noi româncele din „grînarul Transilvaniei“ am sta cu mîinile în sîn, ne-am uita cu indiferentism la ţipetele de durere ale răniţilor români şi la sacrificiile ce alte surori ale noastre le fac pe altarul naţiunii române!“[13] Explicînd scopul acestei acţiuni, Amalia Crişian şi Carolina Pop îşi exprimă credinţa că şi femeile din satele Cîmpiei vor fi la înălţimea evenimentelor, că „ştiu aprecia datorinţele unei romînce faţă de un război între fraţii ei români şi între osmani. Ele încă vor

[13] *Familia*, XIII, nr. 31 din 31 iulie/12 august 1877.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

concurge, sîntem sigure, cu mic cu mare la ajutorarea răniţilor ostaşi români"[14].

Dar în timp ce în numeroase localităţi de pe valea superioară a Mureşului şi de pe Cîmpie se desfăşurau, nu fără opreliști, ample acţiuni de colectare a ajutoarelor materiale şi băneşti pentru răniţii români, autorităţile comitatense îngăduiau şi sprijineau intens iniţiativele unor persoane cu orientare filoturcă. Drept urmare, după cum rezultă dintr-un raport al comitelui suprem Béldy către ministerul de interne al Ungariei, la 5 august 1877 a avut loc în piaţa Primăriei din Tîrgu-Mureş, „în faţa unui public nu prea numeros, o adunare populară inspirată din războiul ruso-turc, unde, după mai multe cuvîntări adhoc antirusești, s-au adoptat hotărîri, ca şi la înţelegerea din Pesta, în sprijinul menţinerii integrităţii imperiului turcesc şi a apărării intereselor monarhiei şi în acest sens s-a făcut memoriu guvernului maghiar ce s-a şi trimis prin poştă"[15].

Aşadar, deşi oblăduită de autorităţi, manifestarea filoturcă de la Tîrgu Mureş n-a avut prea mulţi aderenţi. Între interesele monarhiei şi sentimentele populaţiei maghiare erau totuşi multiple contradicţii, neglijate ori camuflate — de la caz la caz — de oficialităţile guvernamentale sau de autorităţile comitatense. În acelaşi timp însă erau vîrtos preocupate de a anihila orice acţiune politică, revendicativă din partea mişcării naţionale române. O atare intenţie o desprindem şi din scrisoarea oficială a lui Dezső Bánfi, comitele suprem al comitatului Solnoc—Dobîca, în care — la 20 septembrie 1877 — îl informează pe Béldy despre ţinerea unor adunări secrete ale intelectualităţii româneşti de pe Cîmpia Transilvaniei, unde s-au discutat probleme privind organizarea ridicării poporului şi împărţirea Transilvaniei în prefecturi, întocmai (deşi n-o mărturisea) ca în timpul revoluţiei de la 1848. Astfel, cea dintîi întrunire pe care o semnalează a avut loc la 30 iulie, la Răzoare, în locuinţa pretorului Vasile Moga. Aici, „sub pretextul încheierii anului şcolar", în prezenţa lui Dr. Ioan Raţiu, Simion Raţiu şi a mai multor intelectuali şi fruntaşi români din sat, s-a stabilit totodată „pentru cazul intrării în acţiune a Serbiei şi României modul ridicării românilor din Transilvania"[16]. Despre adunarea de la Răzoare citează pentru informaţii pe

[14] *Ibidem.*

[15] Arhivele Statului Tîrgu Mureş, Prefectura judeţului Mureş, Comite suprem, 1877, nr. 247.

[16] *Ibidem*, nr. 305.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

N. Gocsman, un arendaș din această localitate și János Albert, moșier (?!) din Țăgșor.

La 8 august „s-ar fi ținut o consfătuire asemănătoare la protopopul Crișan (Mihai — n.n.) din Reghin și că aceasta așa este o știe Iosif Stupinean, pretor de Ormeniș, lucru pe care chiar el l-ar fi spus preotului gr. cat. din Jabenița"[17].

Două zile mai tîrziu, la 10 septembrie, o întrunire similară este consemnată a fi avut loc la moșierul (?!) Dumbrăvan din Budești. „După cum m-am informat — sublinia concluziv Bánffi — întrunirile sînt legate de serate dansante, și în timp ce tineretul se distrează, dătătorii de ton se sfătuiesc și se înțeleg asupra eventualelor căi de urmat"[18]. Informîndu-l că despre aceste stări de lucruri cunosc detalii Árpád Keresztes, judecător secund în Huedin, și Domokos Keresztes din Sărmășel, Bánffi îi comunică apoi faptul că a ținut de datoria sa să-i trimită un amplu raport și ministrului de interne Tisza Kálmán.

Reflectînd starea de spirit și sentimentul patriotic ce-i anima pe românii de pe Cîmpie, documentul citat mai sus reprezintă totodată o relevantă mărturie a ecoului pe care războiul național de independență l-a avut în provinciile de dincoace de munți, așa cum dealtfel l-a avut și în vechea țară.

Cel dintîi șir al informațiilor despre contribuțiile populației din ținuturile mureșene la acțiunile de sprijinire materială a războiului de independență îl desprindem din coloanele ziarului „Gazeta Transilvaniei" din Brașov. Astfel, o primă colectă făcută de medicul Teodor Rece din Luduș a reunit contribuțiile unor locuitori români din acest oraș și din satele învecinate. Donațiile strînse cu acest prilej au însumat 31,20 florini, banii fiind trimiși apoi Crucii Roșii din București prin intermediul Emiliei Rațiu[19]. Alte patru colecte făcute în mai multe localități de pe Mureș și Cîmpie sînt consemnate tot în luna octombrie 1877. Colectanții sînt: preotul Nicolae Tămaș din Grindeni, care a adunat de la enoriașii săi 7,25 florini, Victoria Maurițiu din Valea Largă, pe a cărei listă cu 45 de țărani subscrișii am înregistrat suma de 15,72 florini și o mare cantitate de obiecte (baloturi de pînză, ștergare, scame), teologul Teodor Sasu din Hădăreni, cu 5,40 florini și un oarecare N.N. (neidentificat pînă acum)

[17] *Ibidem.*

[18] *Ibidem.*

[19] *Gazeta Transilvaniei*, XL, nr. 78 din 6/18 octombrie 1877.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

din Cheţani, cu 8 florini, toate ofrandele fiind expediate, apoi, pe adresa Emiliei Raţiu din Turda.[20].

În numărul din 25 decembrie (st.v.), „Gazeta Transilvaniei" publică o ştire despre colecta pe care a făcut-o Maria Hossu din Tîrgu Mureş, pe lista ei subscriind un număr de 27 persoane, în majoritatea lor femei, dar şi un ofiţer. Sumele strînse cu acest prilej şi expediate pe adresa redacţiei ziarului românesc din Braşov au totalizat: 49 florini, 4 galbeni, 6 taleri, 1 florin de argint şi 1 taler de argint[21].

Tot în cursul lunii decembrie 1877 este înregistrată şi lista iniţiată de învăţătorul Remus Orbeanu din Pogăceaua, care a strîns de la 58 de familii de ţărani din această comună suma de 12,20 florini, expediată de asemenea pe adresa redacţiei „Gazetei Transilvaniei"[22].

Continuînd cronologia de editare a listelor, deşi — unele — mai modeste ca sume, ele se înmulţesc considerabil în primele luni ale anului 1878. Din Reghin se remarcă avocatul Patriciu Barbu (2 florini şi 18 sfanţi); pe lista preotului Ioan Lupu sînt înşirate numeroase nume de ţărani, preoţi şi învăţători din Solovăstru, Hodac şi Ibăneşti (sumele strînse totalizînd 43,20 florini şi 3 taleri de argint); din Valea Largă, unde Maria Rusu continuă acţiunea Victoriei Mauriţiu, se adună de această dată 8 florini şi numeroase obiecte de primă necesitate pentru ajutorarea răniţilor; din patru sate de pe Cîmpie, Carolina Pop din Budiu şi Amalia Crişan din Săcal, iniţiatoarele acelui vibrant apel din 15 iulie 1877, strîng 22,11 florini, 10 franci şi o importantă cantitate de obiecte; la Petrilaca o acţiune similară aparţine Iulianei Gherasim (7,50 florini)[23].

Întrucît în lucrarea de faţă ne-am propus să rememorăm aceste evenimente după aria geografică a actualului judeţ Mureş, vom înfăţişa în continuare şi acţiunile întreprinse de numeroşi colectanţi în satele de pe Tîrnave, la Sighişoara şi Tîrnăveni. Ele sînt înregistrate cu aceeaşi promptitudine de „Gazeta Transilvaniei", dar şi de ziarul „Telegraful român" din Sibiu.

Astfel, prin efortul conjugat al mai multor colectanţi, din Sighişoara şi împrejurimi (Apold, Boiu, Vînători, Şaeş, Saschiz, Daneş, Albeşti, Hetiur, Mihai Viteazul, Seleuş, Nadeş, Criş) s-au adunat 207 florini şi o mare cantitate de obiecte, iar colecta Iuliei Moldovan din Bozieş-Tîrnăveni a

---

[20] *Idem*, nr. 84 din 27 octombrie/8 noiembrie 1877.
[21] *Idem*, nr. 101 din 25 decembrie (st.v.) 1877.
[22] *Idem*, nr. 102 din 30 decembrie (st.v.) 1877.
[23] *Idem*, XLI, nr. 14, 23, 28, 31, 33, 34 şi 38 din 1878; Vezi şi Mircea Păcurariu, *Ecoul războiului de independenţă în „Telegraful român" din Sibiu*, în „Mitropolia Ardealului", XII, nr. 4—5/1967, pp. 315—344.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

totalizat 6 florini[24]. O parte din ofrandele strînse au fost expediate pe adresa Iuditei Măcelariu, la Sibiu, celelalte lui Diamandi Manole, la Braşov.

Bilanţul general al colectelor iniţiate în 30 de localităţi din judeţul Mureş indică sume apreciabile pentru acea vreme, totalizînd peste 420 florini, 18 şfanţi, 12 franci, 4 galbeni, 14 taleri, precum şi o importantă cantitate de material sanitar şi felurite obiecte necesare armatei şi răniţilor de pe front, trimise toate — prin intermediul comitetelor din Braşov şi Sibiu sau al redacţiei „Gazetei Transilvaniei" — Societăţii *Crucea Roşie* din Bucureşti. Considerăm aceste sume ca apreciabile mai ales dacă avem în vedere starea materială modestă a majorităţii ţăranilor din satele de pe Cîmpie, a căror pauperizare a fost recunoscută deseori şi de oficialităţile comitatense. Dar cifrele din listele publicate în presa vremii mai au şi un alt grai, nu lipsit de interes. Au subscris cu bani şi cu felurite ofrande în natură oameni aparţinînd celor mai diverse clase şi grupuri sociale: profesori şi învăţători, studenţi şi elevi, preoţi, mici meseriaşi şi negustori ambulanţi, ţărani şi mari proprietari de pămînt, medici şi jurişti, soldaţi şi ofiţeri români din armata austro-ungară, funcţionari din administraţia cezaro-crăiască etc. Sumele şi ofrandele cu care au contribuit fiecare, în raport direct cu starea materială, au fost fie de cîţiva creiţari sau florini, fie de cîteva ştergere sau bucăţi de pînză, toate însă demonstrînd cu prisosinţă deplina înţelegere a semnificaţiei războiului de independenţă şi a necesităţii solidarităţii de neam.

Piatră de hotar în istoria spaţiului carpato-danubian, războiul naţional de independenţă — prin bătăliile crîncene şi victoriile repurtate asupra oştilor turceşti din Balcani — a constituit un nou şi important moment de emancipare şi afirmare în politica europeană a românilor. „De aci înainte — sublinia încă în toamna anului 1877 importantul cotidian german *Der Osten*, reluat de ziarele româneşti ale timpului — va trebui să ţină seama de România şi de poporul român, ca de un element ponderos şi însemnat al Orientului european". Constatînd şi înregistrînd o realitate istorică, acelaşi ziar adăuga următoarele: „Şi românii din Austro-Ungaria simt urmările cele binefăcătoare ale acestei schimbări neaşteptate şi puternice"[25].

---

[24] *Gazeta Transilvaniei*, XLI, nr. 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31 şi 32 din 1878; *Telegraful român*, XXVI, nr. 11, 42 şi 45 din 1878; Mircea Păcurariu, *art. cit.*, în *loc. cit.*

[25] Al. Matei, *Războiul de independenţă în documente*, în Almanahul „Tribuna 76", p. 69.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Se reliefa astfel semnificaţia dobîndirii independenţei şi suveranităţii naţionale, care reprezenta un pas hotărîtor spre desăvîrşirea procesului de unificare statală, în a cărui împlinire românii începuseră să creadă cu o deosebită convingere şi ardoare. Pentru românii transilvăneni mai ales, actul istoric al proclamării şi cuceririi independenţei a fost apreciat şi considerat — cu vădit temei — momentul reînvierii unor speranţe încătuşate de un alt jug străin şi a generat declanşarea celor mai felurite manifestări de solidaritate cu fraţii lor de peste munţi. Aşa au apărut cele dintîi iniţiative de constituire a unor comitete pentru sprijinirea răniţilor români, astfel au fost strînse din toate colţurile Transilvaniei, la fel şi din ţinuturile mureşene, impresionante contribuţii băneşti şi ofrande în natură, care — adăugate celor din ţară — ne redau în chipul cel mai grăitor minunatul efort al maselor populare, adevăratele făuritoare ale actului neatîrnării.

MUREŞ-ER BEITRÄGE FÜR DIE UNTERSTÜTZUNG DES KRIEGES FÜR DIE UNABHÄNGIGKEIT RUMÄNIENS

(Zusammenfassung)

Anhand von vielen Archivdokumente und nach Forschung der Presseinformationen aus dieser Zeitspanne, zeigt der Verfasser die Solidarität der Bevölkerung aus der Mureş-er Geganden mit der gemeinsamen Sache des rumänischen Volkes. Die vielseitige Unterstützungtätigkeit konnenicht von den Behörden gebremst werden; im gewesenen Mureş-er Komitat sowie überall im Transsilvanien, wurden viele Subskriptionslisten gemacht, und die gesammelten Materialien für den Verwundeten (Geld, verschiedene Gegenstände, Arzneimittel) zeigten die geistige Stimmung und den Patriotismus der Rumänen im oberen Mureş-er Tal und auf der transsilvanischen Ebene.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

LEGĂTURILE CULTURALE ÎNTRE ROMÂNII DE PE AMBELE VERSANTE ALE CARPAŢILOR ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA ŞI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

ADRIAN STOICA

Cu toate vitregiile pe care le-a avut de înfruntat în diferite perioade istorice, poporul român şi-a continuat ascensiunea sa pe calea civilizaţiei şi progresului. El şi-a păstrat coeziunea şi solidaritatea izvorîte din unitatea sa etnică, din comunitatea de limbă şi cultură. Încă din cele mai îndepărtate timpuri s-a format în regiunea carpato-dunăreană o vastă şi adînc structurată unitate de cultură. Unitatea culturală carpato-dunăreană nu a fost legată numai de o unitate etnică, ci a şi determinat-o în partea esenţială a ei şi în decursul timpului, în dezvoltarea sa neîncetată. O asemenea unitate etno-culturală s-a sprijinit, bineînţeles, pe o unitate geografică, avînd în centrul său inima naturală a Transilvaniei, „care a pulsat mereu viaţa tracică, geto-dacă, daco-romană şi apoi pentru totdeauna românească"[1].

La temelia procesului de coeziune, care s-a perpetuat şi amplificat continuu pe măsura dezvoltării societăţii româneşti, au stat legăturile, diverse şi importante prin mulţitudinea lor, dintre cele trei ţări româneşti, a stat existenţa unui proces similar de adînci prefaceri materiale şi spirituale.

S-a înfiripat şi dezvoltat acel proces fecund de circulaţie a ideilor şi valorilor spirituale care au avut darul să întărească unitatea poporului nostru. Idei şi valori care în vitregia vremurilor i-a îmbărbătat şi sudat pe toţi locuitorii acestui pămînt românesc, hărăziţi să apere cu piepturile lor, cu lancea sau cu sabia tot ceea ce s-a creat pe aceste meleaguri, pentru propăşirea culturii materiale sau spirituale, pentru fericirea urmaşilor lor.

---

[1] D. Berciu, *Unitatea străveche carpato-dunăreană, bază a dezvoltării istorice ulterioare*, în *„Unitatea şi continuitate în istoria poporului român"*, Bucureşti, 1968, p. 31.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

De o parte şi de alta a versanţilor carpatini se făceau schimburi nu numai materiale ci şi spirituale, se transmiteau idei îmbărbătătoare, profesori, cărturari sau savanţi circulau dintr-o ţară în alta şi răspîndeau lumina culturii, luptau pentru păstrarea limbii româneşti şi a minunatelor noastre tradiţii.

Aşa după cum, încă de la formarea ţărilor româneşti şi pînă la unirea lor într-un stat unitar, legăturile economice sau politice au fost o permanenţă vie, tot aşa şi legăturile culturale au constituit un puternic izvor de unitate.

Transilvănenii se interesau permanent despre starea de lucruri din Principate, iar locuitorilor Moldovei şi Ţării Româneşti, de asemenea, nu le era indiferentă soarta fraţilor lor de peste munţi. Mulţi oameni politici, intelectuali, studenţi sau elevi şi-au căutat adăpost în satele şi oraşele de peste munţi, pentru a-şi desfăşura activitatea privată şi publică.

Aşa de exemplu, George Bariţiu, împreună cu Cipariu, întreprinde în anul 1836 prima sa călătorie în Ţara Românească. El a plecat pe calea Braşovului, cu dorinţa ca, înainte de a intra în România, să viziteze şi această cetate. „Ne-am adunat — scrie Bariţiu — calea către Braşov cu gînd, ca înainte de a intra în România, să cunoaştem amîndoi această cetate, care mai ales pentru mulţimea românilor, ce trec peste 12 000 suflete şi iarăşi pentru comunicaţia aia mare ce este între Braşov şi ţările româneşti, ne putea fi ca un loc de pregătire şi înainte cunoştinţe de care aveam lipsă neapărată, voind a intra într-o ţară românească cu adevărat, dar pînă acum nouă numai din auzite şi spusele altora prea puţin cunoscută"[2].

Stabilit la Braşov, Bariţiu va fi difuzorul tipăriturilor româneşti de la Bucureşti şi Iaşi, făuritorul unei reţele de corespondenţi care-i vor trimite informaţii de acolo, publicate din 1838 în foile braşovene. Lucrurile evoluează însă de la schimburile culturale spre închegarea unor legături cu un evident caracter politic. Datorită lui, foile braşovene vor fi locul de întîlnire a muntenilor, moldovenilor şi ardelenilor deopotrivă, într-un fertil schimb de idei ce pregăteau revoluţia din 1848. Pe la el treceau corespondenţe secrete şi tot la Braşov sau la Vîlcele, la apele minerale, aveau loc întîlnirile cu intelectualii bucureşteni Cîmpineanu, fraţii Bălcescu, Bolliac, Eliade, Gr. Alexandrescu etc.[3]

---

[2] Bibl. Filialei Cluj a Acad. R.S.R., ms. rom. 280, f.1.

[3] Pompiliu Teodor, *George Bariţ şi Principatele Române pînă la 1848*, în *AIIC*, VI, 1963, pp. 80—84.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

După unirea Principatelor Române, Bucureştiul a devenit capitala ţării. El a însemnat simbolul unirii politice a tuturor românilor de pe teritoriul vechii Dacii. De acum înainte, în presa transilvăneană se va găsi exprimată mereu ideea că „Pentru ardeleni soarele răsare de la Bucureşti".

O pleiadă întreagă de cărturari transilvăneni au emigrat la Bucureşti mai ales după războiul de independenţă din 1877.

Oraşele Moldovei au constituit, de asemenea, puncte de atracţie pentru transilvănenii dornici de a munci în libertate. E suficient să amintim doar faptul că, după 1857, Titu Maiorescu, cu studii făcute la Braşov, Viena, Berlin, Paris, a devenit figura centrală a vieţii ştiinţifice şi culturale ieşene, profesor de filozofie şi rector al Universităţii. Împreună cu Iacob Negruzzi, Pogor, P. P. Carp, Th. Rosetti, întemeiază „Convorbirile literare" şi pune temelia societăţii „Junimea"[4].

Transilvănenii urmăreau cu mare atenţie orice manifestări sau activităţi culturale ce se petreceau în România.

Autorităţile maghiare erau stînjenite de schimbul de informaţii, cărţi, reviste sau ziare între România veche şi provincia românească Transilvania. Autorităţile ungureşti din Budapesta au confiscat 200 de exemplare din nr. 24 al revistei „Lumea ilustrată", numai pentru simplul motiv că aceasta avea în coloanele sale portretul dr. Vasile Lucaciu[5].

Preocupările pentru ridicarea nivelului cultural al elevilor şi al maselor sînt prezente nu numai în oraşele transilvănene, ci şi în aşezările rurale. În satul Caţa din scaunul Cohalmului, comitatul Tîrnava-Mare, la iniţiativa învăţătorului şi a preotului, precum şi a unor români binevoitori, s-a luat hotărîrea încă din anul 1892 de a se înfiinţa o bibliotecă populară, pe lîngă şcoala din sat. Pentru a se realiza cele hotărîte s-au dat sub conducerea învăţătorului cîteva mici serbări şcolare, cu joc, teatru etc. Din sumele realizate, s-a cumpărat un număr de cărţi, punîndu-se în acest mod temelia bibliotecii. Este demn de remarcat faptul că, pentru dezvoltarea bibliotecii, comitetul acesteia roagă „cu recunoştinţă pe domnii autori români să binevoiască a împodobi mica bibliotecă din Caţa cu scrierile lor şi să ajute cu obolul lor micul izvor de cultură românească acum întemeiat în Caţa"[6]. În apel se indica şi

[4] V. Curticăpeanu, *Societatea „Transilvania"* din Bucureşti pentru sprijinirea studenţilor şi elevilor meseriaşi români din Austro-Ungaria, în *„Studii"*, Tom 19, nr. 1, 1966, pp. 93—95

[5] „Adevărul", Bucureşti, 21 sept. 1893

[6] „Adevărul", Bucureşti, 28 august 1893

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

adresa la care se pot trimite darurile de cărţi sau de bani, specificîndu-se că donaţiunile şi sumele persoanelor donatoare se vor publica cu regularitate atît în ziarele din România, cît şi din Transilvania. O mică operă de cultură, dar cu cîte rezonanţe şi semnificaţii. Cîtă trudă şi, poate, pasiune a trebuit să se depună de către cei chemaţi să lumineze poporul, cu cîtă dîrzenie şi curaj a fost apărată limba strămoşească, cultura, împotriva acelora care urmăreau deznaţionalizarea românilor din Transilvania.

Nici ţărănimea nu era uitată, atunci cînd era vorba de păstrarea limbii, a obiceiurilor, tradiţiilor şi legăturilor frăţeşti. Chiar dacă se organizau vizite în vechea Românie, la care participau un număr mai redus de ţărani, totuşi nu se scăpa nici o ocazie de a se organiza astfel de întîlniri.

În 1894, un număr de ţărani din comitatul Aradului, care luaseră parte la conferinţa naţională din Sibiu, au plecat la Bucureşti. Ei au vizitat multe aşezăminte culturale, bisericile (era în spiritul epocii — n.n.). muzeele, Senatul, Azilul „Elena Doanma" etc. Au asistat chiar şi la un spectacol la Teatrul Naţional. „Ţăranii au rămas foarte încîntaţi de cele văzute şi, după ce au vizitat Sinaia, ei au plecat de acolo prin comunele învecinate"[7].

Trupe de teatru din Bucureşti dădeau adeseori reprezentaţii în Transilvania. În anul 1913, trupa teatrală Antonescu din Bucureşti a susţinut timp de două luni, în Ardeal şi Banat, o serie de reprezentaţii. Aproape în toate centrele româneşti din Transilvania spectatorii s-au putut bucura de vizionarea pieselor prezentate de colectivul respectiv. În finalul turneului urma să se dea reprezentaţii şi la Budapesta, „însă, datorită unor intervenţii a românilor din Cluj şi Oradea Mare, artiştii au renunţat să se mai deplaseze în capitala Ungariei şi se pare că pe românii de acolo ştirea i-a surprins destul de neplăcut"[8].

Mare vîlvă a stîrnit cazul prestigiosului artist şi om de cultură Zaharia Bîrsan. Se pare că, în iunie 1901, acesta, împreună cu soţia sa, Olimpia, au fost arestaţi de către jandarmii din Rodna-Veche. Asupra acestui caz a raportat şpanul de la Bistriţa ministrului de interne maghiar, arătînd că actorul nu a fost arestat. Zaharia Bîrsan cu soţia sa şi cu un grup de actori au susţinut nişte reprezentaţii teatrale în diferitele oraşe din Transilvania, avînd aprobarea forurilor maghiare. Deplasîndu-se la Băile din Sîngiorz, marele actor a acceptat, la stăruinţa priete-

[7] „Adevărul", Bucureşti, 2—5 noiembrie 1894
[8] „Adevărul", 12 decembrie 1913, p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nilor lui, să dea și aici o reprezentație. Programul a fost întocmit de Laurențiu Oanea, însă nu a fost aprobat de autorități. Raportul confidențial al șpanului sesizează că Zaharia Bîrsan a citit în fața spectatorilor bucăți de lectură cu caracter iredentist. Orice intervenție din partea pretorului și a comisarului băilor de a nu se citi astfel de lecturi a fost zadarnică.

Fiind dați în judecată, atît Zaharia Bîrsan cît și L. Oanea, primul, în ziua cînd trebuia să aibă loc dezbaterea procesului, a plecat spre punctul de frontieră, pentru a trece în România. În comuna Rodna, însă, jandarmii, fiind preveniți, „i-a acostat și escortat la jandarmerie. Zaharia Bîrsan a fost pedepsit cu o amendă de 30 de coroane"[9].

Schimbul de cărți, sprijinul material și spiritual reciproc dintre Transilvania și Vechea Românie reiese și din vasta corespondență a lui I. M. Moldovan cu diferite personalități și persoane din vechea țară. Este interesant de urmărit că manualele sau alte cărți de lectură trimise în Transilvania de către românii de dincolo de munți aveau ca tematică principală originea comună a tuturor românilor, dorința de unire și de desăvîrșire a statului național unitar român. Materialele erau trimise și ajungeau greu la destinatari în Transilvania din cauza organelor de cenzură austro-ungare, care în multe cazuri confiscau și interziceau pătrunderea pe teritoriul Transilvaniei a cărților ce cuprindeau idei care nu le conveneau autorităților maghiare.

Gr. Crețiu din Iași îi trimite lui I. M. Moldovan, la Blaj, o serie de cărți cum ar fi: un atlas român cu harta Daciei, chimia lui Poni, aritmetică, geometrie și geografie. Crețiu îl atenționează pe I. M. Moldovan că harta Daciei se află în cartea de aritmetică[10].

Același Crețiu, peste cîțiva ani, îl anunță cu bucurie pe canonicul din Blaj că s-a tipărit în Moldova tomul I din Chronica Romanului de la 1392—1714. Tomul conține 352 pagini. Semnalarea apariției acestui volum nu s-a făcut în mod întîmplător. Crețiu scrie din Huși în 2/14 martie 1874: „Dacă ar fi pe acolo (în Transilvania — n.n.) amatori pentru această Chronică, cît și pentru Chronica Hușilor, eu v-ași putea procura oricîte exemplare doriți"[11].

În anul 1884, Alexandru Densușianu era student la facultatea de litere și filozofie din Iași. Se pare că el a fost ajutat mult de I. M. Moldo-

---

[9] Arh. Ministerului de interne al Ungariei, originalele la Inst. de Inst. și Arh. Cluj, fila 346 (mapele nenumerotate)

[10] Bibl. Fil. Cluj a Acad. R.S.R., secția Arhiva Istorică, Arh. personală a lui I. M. Moldovan, doc. nr 2537 din 17 sept. 1870

[11] *Ibidem*, Doc. nr, 2526 din 2/14 martie 1874

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

van, lucru ce reiese din scrisoarea pe care tînărul student i-a adresat-o acestuia: „... Zic, deci, simțul de gratitudine și stimă ce manifest față de înalta d-voastră persoană mă îndeamnă cu această ocazie a vă aduce sincerele mele mulțumiri pentru prea grațiosul ajutor și sursele materiale ce mi le-ați pus la dispoziție în decursul studiilor, mă îndeamnă a vă exprima cele mai devotate și cordiale simțăminte de omagiu ca unui bărbat bine meritat de patrie și națiune". În încheierea scrisorii Al. Densușianu îi urează ani lungi și vigoare — „ca națiunea română pentru care ați luptat atîta timp cu tăria sufletească să vă poată încă mult timp saluta în mijlocul ei"[12]. Intrajutorarea reciprocă este demonstrată prin multele documente contemporane epocii.

Avînd calitatea de președinte al Asociației transilvane pentru literatură și cultura poporului român, I. M. Moldovan a întreținut o vastă corespondență care ne atestă cele afirmate mai sus.

Comisia fondului Ion Fătu pentru cărți didactice — îl înștiințează Academia Română pe I. M. Moldovan — „a dispus a vi se trimite în acest an (1895 — n.n.) suma de 2 000 lei pentru ca domnia-voastră să cumpărați și să împărțiți cărți didactice la școlarii români săraci, din școlile rurale din Transilvania și Ungaria"[13].

Președintele Academiei Române, N. Crețulescu, îl invită pe I. M. Moldovan, prin adresa din 31 ianuarie 1896, să participe la sesiunea generală a Academiei ce s-a ținut la 20 februarie 1896. Era o mare onoare și cinste pentru transilvănean să fie invitat a participa la lucrările celui mai înalt for științific din România Veche. Aceasta denota prețuirea de care se bucurau transilvănenii în vechea Românie.

Legături culturale existau nu numai între românii de pretutindeni, ci și între sașii din Transilvania și românii de dincolo de munți. Ni se pare semnificativă în acest sens scrisoarea Academiei Române din 30 iunie 1898 adresată lui I. M. Moldovan, prin care acestuia i se aduce la cunoștință că, în 10 august, se va serba la Brașov de către Asociația pentru cunoașterea Ardealului cu reședința la Sibiu, jubileul de 400 de ani de la nașterea reformatorului Ioan Honterus și a 50-a adunare anuală a Asociației respective. „Academia Română — se spune în scrisoare — fiind invitată de Președinția numitei Asociații a lua parte la serbare și, considerînd legăturile vechi culturale, politice și comerciale ale români-

[12] *Ibidem*, doc. nr. 2705 din 3 ianuarie 1884

[13] Bibl. Filialei Cluj a Acad. R.S.R., secția arhiva istorică, arh. personală a lui I. M. Moldovan, doc. nr. 3 din 2 iunie 1895; doc. nr. 5 din 24 mai 1896; doc. nr. 9 din 1898; doc. nr. 12 din 1898

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lor cu sașii din Ardeal în secolii trecuți, a decis în ședința generală din 28 martie a primi invitația și a vă ruga pe d-voastră și pe dl. coleg A. D. Xenopol a o reprezenta la numita serbare"[14].

Din adnotarea lui I. M. Moldovan pe versoul scrisorii deducem că, într-adevăr, dînsul a participat la festivitatea respectivă și a adus salutul Academiei, salut rostit în românește.

De fapt, pentru îndelungata sa activitate desfășurată pe tărîmul culturii naționale române, în special în domeniul științelor istorice, Academia Română, în ședința sa plenară din 11/23 aprilie 1894, l-a ales membru al ei în secțiunea istorică[15]. De multe ori profesori sau membri ai Academiei Române, ce locuiau în Transilvania, erau invitați cu insistență în vechea Românie.

Remarcăm faptul că și lucrările lui Nicolae Bălcescu erau cunoscute și circulau în Transilvania. Din partea delegației Societății Academice române i se comunică lui I. M. Moldovan că în decembrie 1887 i s-au trimis prin poștă cărțile cerute de acesta și anume „20 de exemplare din Istoria lui Bălcescu și cîte un exemplar din Dicționar și Glosariu"[16].

În scrisorile trimise de I. M. Moldovan Academiei Române, acesta mulțumește „pentru ajutorul în bani acordat de această instituție în vederea achiziționării de cărți didactice pentru școlarii români săraci din Transilvania"[17]. Sprijinul acesta material pentru elevii români transilvăneni a fost acordat — după cum observăm — de Academia Română aproape an de an, ceea ce a însemnat o contribuție serioasă la luminarea și acordarea posibilităților unor copii săraci să poată să se instruiască, bineînțeles în condițiile existente în Transilvania, ce se afla sub jugul dualist austro-ungar. În anul 1880, I. Bianu, care se cunoștea bine cu I. M. Moldovan, îi cerea acestuia să-i trimită grabnic un exemplar din „Poetica" lui Cipariu. Schimbul de cărți era deci reciproc. Multe cărți au fost confiscate, oprite la graniță sau de cenzură, după cum vom vedea mai jos. I. Bianu a expediat la Blaj operele lui Ureche în 3 volume de la Biblioteca centrală din București. În pachetul trimis de I. Bianu cu operele lui Ureche, el a introdus și o panglică tricoloră „ca un simbol al luptei sub același steag"[18].

---

[14] *Ibidem*, doc. nr. 10 din 30 iunie 1898
[15] *Ibidem*, doc. nr. 13 din 26 aprilie 1894
[16] *Ibidem*, doc. nr. 41 din 17 decembrie 1887
[17] *Ibidem*, doc. nr. 14 din anul 1900; doc. nr. 15 din 1902; doc. 25 an 1906; doc. nr. 33 din anul 1909; doc. nr. 36 an 1912; doc. 38 an 1914
[18] *Ibidem*, doc. nr. 1969, an 1878

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

La Bucureşti erau trimise din Transilvania scrieri ca: Principii de limbă; Elemente de limba română; Anale literare; Arhivă pentru filologie şi istorie; Despre limba română; Gramatica unică pentru şcoli. S-au trimis, de asemenea, două exemplare din lucrarea „Despre limba română" pentru biblioteca Academiei[19]. Titlurile acestor lucrări şi scopul pentru care erau cerute credem că ne pot scuti de comentarii. Atenţia celor care trimiteau sau primeau fie cărţi, fie ajutoare materiale, trebuia să fie foarte mare, pentru a nu întărîta şi mai mult clasele exploatatoare ungare împotriva naţiunii române din Transilvania.

În 1893, I. M. Moldovan se pare că a cerut de la Bucureşti un fond pentru gimnaziul din Blaj. I. Bianu îi scrie că oamenii din capitala ţării au fost impresionaţi de apelul de la Blaj care a răsunat ca un ţipăt de durere înăbuşită.

„Oamenii se arată dispuşi — scrie I. Bianu — a sări în ajutor, dar se tem a alege modul pentru a nu irita şi mai mult clasele diriguitoare maghiare împotriva institutelor pe care le văd cu ochi atît de răi. Credeţi oare că putem să ne folosim de toate mijloacele publicităţii, adică să facem apeluri prin ziare, să deschidem liste publice de subscriere, care apoi să se publice în ziare, să se dea serbări publice la teatru sau Ateneu? Pînă la ce grad se poate merge cu publicitatea? Dacă se vor face colecte numai pe liste de subscrieri oare se pot aceste liste publica sau trebuie ţinute secrete"[20]. Întrebări... preocupări... nelinişti... dorinţa de a fi totuşi împreună pentru a forma o Românie liberă şi prosperă. Acest deziderat se va împlini numai peste ani şi ani în urma unor mari şi grele jertfe, sacrificii şi durere care loveau şi au lovit mai ales pe românii din frumoasa dar şi trista Transilvanie.

Informaţii interesante aflăm, de fapt, din cea mai mare parte a scrisorilor adresate de I. Bianu lui I. M. Moldovan. Aflăm, de exemplu, dintr-o scrisoare datată în noiembrie 1884, că în Bucureşti se află foarte mulţi tineri transilvăneni care încearcă să ocupe o funcţie, însă din cauză că învăţămîntul în Transilvania a slăbit, băieţi buni — spune Bianu — au cam rămas pe jos la concursuri. Statul român a cumpărat o bibliotecă de la un oarecare Sturdza din Scheia (Moldova) şi a donat-o Academiei.

În această bibliotecă s-a găsit un manuscris românesc foarte vechi, o psaltire în 8⁰ mic, scrisă în întregime în româneşte. „Ca limbă — îi scrie

[19] Bibl. fil. Cluj a Acad. R.S.R., secţia Arhiva istorică, Arhiva personală a lui I. M. Moldovan, doc. nr.. 1963 an 1879

[20] *Ibidem*, doc. nr. 1983, an 1893

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Bianu lui I. M. Moldovan — are aceleași particularități ca și vestitul „Codice voronețian", despre care s-a făcut atîta zvon"[21]. În psaltire se întîlnește de cîteva ori cuvîntul „desiderat" care — zice Bianu — nu știu să se mai afle în alte cărți vechi. I. M. Moldovan este rugat de I. Bianu să fotografieze pentru Academie titlul pravilei mici de la Govora — ediția făcută pentru Transilvania, din care se știe că există un singur exemplar între cărțile rămase de la Cipariu. De asemenea, știindu-se că la Alba-Iulia, în seminarul catolic sau în biblioteca episcopiei, se află un exemplar din Palia (5 cărți ale lui Moise), care singur din toate exemplarele cunoscute are o prefață, din care nu se publicaseră nici extrase, Bianu îi cere blăjanului Moldovan o copie completă și exactă a acelei prefețe[22]. Tot din Transilvania a fost împrumutată Liturghia slavonă tipărită la Brașov de Șerban, fiul diaconului Coresi. După ce a fost conspectată și fotografiată, ea a fost restituită prin poștă lui I. M. Moldovan. Bianu știa că în biblioteca gimnaziului reformat din Tg. Mureș se afla singurul exemplar cunoscut pînă atunci din „Catechismul calvinesc", tipărit cu litere latine la Alba-Iulia în 1648. De aceea, îl roagă pe I. M. Moldovan ca, pe cheltuiala Academiei, să intervină pentru a se trimite cît mai urgent la București o copie întreagă și exactă „literă cu literă, și copiată pagină cu pagină și rînd cu rînd"[23].

O mare satisfacție a produs la București și primirea din Transilvania a Cazaniei lui Coresi. „Ne-ai dat o mare și neprețuită dovadă de încredere și bunăvoință, scrie Bianu la Blaj. Cazania lui Coresi a sosit sănătoasă și a fost primită „triumfal" de toate celelalte cărți zdrențăroase și venerabile dinainte de anul 1600. (Este vorba de vechimea cărților — n.n.). Ne-ai umplut inima de bucurie. Pe Hodoș nu-l mai pot deslipi de ea. Mulțumim, de asemenea, pentru bogata culegere de titluri de cărți pe care noi nu le aveam"[24].

Cazania lui Coresi a rămas la București din decembrie 1901 pînă la sfîrșitul lui iunie 1902, cînd i-a fost restituită lui I. M. Moldovan, cerîndu-i-se scuze pentru întîrziere pentru că — scrie Bianu — „noi neavînd-o și neavînd nici speranța ca să o avem vreodată, am supus-o la o operație de extrageri amănunțite din toate punctele de vedere"[25].

---

[21] Bibl. Fil. Cluj a Acad. R.S.R., secția Arhiva istorică, arh. pers. a lui I. M. Moldovan, doc. nr. 1896 an 1884

[22] *Ibidem*, doc. nr. 2001, an 1897

[23] *Ibidem*, doc. nr. 2005, an 1898

[24] *Ibidem*, doc. nr. 2015, an 1901

[25] Bibl. Fil. Cluj a Acad. R.S.R., secția Arhiva istorică, arhiva pers. a lui I. M. Moldovan, doc. nr. 2017, an 1902

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În arhiva personală a lui I. M. Moldovan se găsește o culegere de bibliografie românească pe anii 1750—1800, ce conține 338 de titluri. Toate acestea exprimă interesul manifestat și de unii și de alții pentru propășirea culturii românești, tendința spre unitatea deplină a tuturor românilor.

Încă în anul 1859 Aron Pumnul din Cernăuți îi expediază lui George Bariţiu o sumă de bani pentru a i se trimite două exemplare din revista „Muguri". În scrisoare, Aron Pumnul îi spune lui Bariţiu: „ar fi bine să ne înţelegem să propunem limba română la tinerii de prin gimnaziu pretutindenea într-o formă"[26].

Ziarul „Naţionalul" din Bucureşti inserează un anunţ privind modul de abonare la ziare a publicului românesc din Transilvania. Ziarul îndeamnă să se aboneze cîţi mai mulţi români la ziare şi revinte[27].

Un fost elev al gimnaziului din Năsăud a plecat în 1867 sau 1868 în România, unde a urmat şcoala de agricultură şi silvicultură de la Herăstrău. Într-o scrisoare din Bucureşti, datată 26-XII-1869, adresată lui Vasile Buzdug din Bîrgău, elevul năsăudean Vasile Nechiti dă informaţii asupra programei de învăţămînt şi asupra numărului de elevi transilvăneni ce frecventează şcoala respectivă. „Transilvăneni mai avem aici, sîntem ca la 11 între 50 de agricultori"[28] scrie elevul.

Grija pentru păstrarea limbii şi puritatea ei a fost mereu vie în atenţia unor intelectuali, fie din Transilvania, fie din vechea Românie. Timotei Cipariu, cu ocazia unui discurs ţinut în cadrul societăţii literare române, spunea: „Pentru eliberarea limbei naţionale, va îngriji mai cu distincţiune între altele chiar această societate literară. Ea va îngriji ca limba română să scape de tot jugul despotismului, sub care de secoli a gemut. Ea va îngriji pentru conservarea unităţii limbii româneşti în toate provinciile locuite de români. Ea-i va reda forma curat naţională română pentru ca să figureze cu toată demnitatea între şi lîngă surorile ei de origine latină. Ea va pune fundamentul pentru o literatură adevărat naţională, corectă în expresiuni, corectă în forme, fără de care nici o literatură nu poate merita de a se chema literatură"[29].

Societatea „Transilvania", înfiinţată la Bucureşti, avînd ca preşedinte pe A. Papiu Ilarian, a creat trei burse de 150—200 galbeni pe an, cu începere de la 1 octombrie 1868, pentru studii la o universitate din

[26] Bibl. Acad. R.S.R., man. 1015, f. 132
[27] „Naţionalul" (Bucureşti), nr. 74 din 18 sept. 1860, p. 296.
[28] Arhivele statului Năsăud, fond neinventariat
[29] Analele Acad. Rom, 1869, tom. I, pp. 15—16

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Franța și Italia. Articolul 2 al regulamentului de concurs la stipendiile societății „Transilvania" prevedea: „Pot concura la aceste stipendii junii români de peste Carpați, fie din Transilvania sau Bucovina, fie din ținutul Sătmarului ori Maramureșului, al Oradei Mari sau al Aradului, fie din Banat, care au terminat cel puțin clasele gimnaziale și au făcut examenul de maturitate"[30].

De fapt, scopul urmărit de Societatea „Transilvania" era acela de a lupta pentru unirea tuturor românilor într-un singur stat.

Legăturile culturale între românii ce se aflau în țară sau peste hotare se materializau și în întîlnirile acestora cu ocazia diferitelor jubilee, asupra cărora nu vom mai insista. Amintim, doar, că, în anul 1870, o scrisoare a comitetului central al studenților români din Viena anunța „participarea acestora la o serbare de comemorare a lui Ștefan cel Mare în Bucovina"[31].

Pe linia schimbului de cărți sau ziare din România și Transilvania, consemnăm o adresă a lui George Barițiu din anul 1877, care făcea cunoscută Comitetului Asociației transilvane pentru literatură și cultura poporului român „necesitatea dotării Bibliotecii centrale universitare din București cu exemplare de carte românească sau străină din Transilvania"[32].

Este neîndoios că, prin anii 1880, propaganda românească în Transilvania și Banat era o realitate ce nu mai putea fi negată. Această propagandă trecuse deja din domeniul literar în acela al agitației politice. Nu mai exista nici o îndoială asupra sprijinului moral — și nu numai moral — al guvernelor române sau cel puțin al unor personalități influente.

În anul 1881, studiau aproximativ 100 de transilvăneni la Universitatea din București, primind și burse însemnate. Ziarul „Românul" era expediat în Transilvania sub titlul schimbat de „Unul pentru altul". Apariția unor ziare sau reviste era consemnată cu promptitudine în presa vremii de pe ambele versante ale Carpaților. „Lupta" din februarie 1907 anunță că „Viața românească", voluminoasa revistă lunară de la Iași, a apărut în anul al doilea, conținînd în cele 220 de pagini un material bogat și interesant, al scriitorilor din toate părțile locuite de români. După ce arată cuprinsul revistei, ziarul „Lupta" conchide: „Viața românească"

[30] „Românul", 24 iulie 1868, p. 629
[31] Biblioteca Academiei R.S.R., mss. rom. 989, f. 184
[32] *Ibidem*, mss. rom. f. 168—169.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

e cea mai mare revistă românească care a apărut vreodată la noi"[33]. Același ziar își informează cititorii despre numărul școlilor existente în vechea Românie în anul 1907, arătînd că în total există 4606 școli dintre care 3653 sînt rurale, 385 urbane, 204 școli primare private, 37 școli superioare și inferioare de meserii, 12 școli de agricultură, 2 universități etc.[34].

Militînd pentru unitatea culturii și limbii românești, I. Russu-Șirianu scrie un articol în preajma serbărilor „Astrei" de la Sibiu, din anul 1905, în care arată printre altele: „cultura noastră este cultura unui popor robit, unui neam trăit în suferință"[35].

„Tribuna" din Arad publică un emoționant articol al lui Nicolae Iorga, prilejuit de moartea marelui pictor român Nicolae Grigorescu, pentru ca transilvănenii să cunoască și mai bine personalitatea artistului român[36].

Pentru a întreține mereu vie conștiința de solidaritate a întregului popor român, pe baza tezaurului cultural național, s-au înființat o serie de societăți și asociații, atît în vechea Românie, cît și în Transilvania. Rolul acestor societăți culturale era și acela de a cultiva spiritul de luptă al românilor de pretutindeni pentru dreptate socială și libertate națională. Numărul acestor societăți și asociații este mare, activitatea unora sau altora fiind cercetată, mai ales în ultimii ani. Noi vom aminti două din cele multe, care am putea spune că s-au detașat de celelalte și prin bogata lor activitate pe linia făuririi statului național unitar român.

La 23 octombrie/4 noiembrie 1861 se înființează la Sibiu „Asociația transilvană pentru literatură română și cultura poporului român" („Astra"). „Astra" a grupat, decenii de-a rîndul, personalități marcante, oameni de cultură din teritoriile românești aflate sub stăpînirea monarhiei austro-ungare. Asociația a adus o contribuție de seamă la strîngerea și lărgirea legăturilor între românii de pretutindeni. Ea a constituit un mijloc important în lupta pentru înfăptuirea idealului național al poporului nostru.

La 24 ianuarie 1891 tineretul universitar din vechea Românie pune la București temeliile „Ligii pentru unitatea culturală a tuturor românilor", care cuprindea personalități culturale și științifice de vază, precum și numeroși studenți. Din anul 1914 ea a luat denumirea de „Liga pentru unitatea națională a tuturor românilor". Scopul pentru care a fost

[33] „Lupta" an I, nr. 32, 8/21 februarie 1907, p. 12
[34] *Idem*, nr. 14, 13/30 ianuarie 1907, p. 7.
[35] „Tribuna" (Arad), an XI, nr. 146, 6 august 1907, p. 1
[36] *Idem*, nr. 168, 11 august 1907, p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

înfiinţată liga era acela de a întreţine mereu vie conştiinţa de solidaritate a întregului popor român, pe baza tezaurului naţional, devenind o organizaţie cu influenţe profunde în toate straturile sociale ale României. Ei i-a revenit importantul rol „de a generaliza triumful mişcării naţional-culturale româneşti, ale cărei efecte aveau să aducă ziua de 1 decembrie 1918"[37].

Într-un raport[38] al ministrului de interne ungar către primul ministru, ultimul era informat că se produc manifestaţii antistatale ale românilor (din Transilvania — n.n.). S-a dovedit, se spune în raport, că mişcările şi manifestaţiile sînt organizate de către Liga română din Regatul României, cu scopul bine definit de a lua Transilvania de la Ungaria şi aceasta să fie alipită (unită — n.n.) României. Ministrul de interne scria că „Liga" încurajează acţiunile „antipatriotice" ale românilor prin presă, îi irită prin promisiuni, face să crească nemulţumirea, ajută cu bani organizarea de manifestaţii şi sprijină material ziarele româneşti. Se cunoaşte, citim în raport — că în timpul procesului memorandiştilor, pentru cei daţi în judecată şi pentru alţi nemulţumiţi cu funcţii de stat s-au trimis 150 000 franci ca ajutoare din partea Ligii române. De asemenea, şi pentru Tribuna, Foaia Poporului şi Gazeta Transilvaniei s-au trimis 30 000 franci din partea Ligii. Liga plăteşte şi ziarele franceze şi italiene pentru susţinerea propagandei în favoarea românilor. Iritat peste măsură, ministrul de interne maghiar afirmă că, Liga agită contra integrităţii statului maghiar şi cere ca guvernul maghiar să ia măsuri pentru ca ambasadorul austro-ungar de la Bucureşti să afle tot ceea ce se întîmplă împotriva Ungariei şi să comunice periodic. Se cere, totodată, iniţierea de măsuri pentru ca în Bucureşti să fie oprite acţiunile îndreptate împotriva Ungariei. Desigur că rodnica activitate a Ligii culturale nu era pe placul diriguitorilor austro-ungari, fapt ce reiese limpede şi din raportul de mai sus.

Înfiinţarea Ligii culturale a fost semnalată prompt în Viena la ministerul de externe, de către consulul Austro-Ungariei la Bucureşti, Galaţi şi Iaşi, care raportează „despre manifestaţiile studenţeşti prilejuite de întemeierea Ligii culturale, existenţa unui comitet de acţiune al studenţilor, conferinţe ţinute la Iaşi şi în alte oraşe despre românii care tră-

[37] I. Burlacu şi Tr. Rus, *Contribuţii documentare privind rolul Ligii culturale în făurirea statului naţional unitar român*, în, *Rev Arh*, an XI, nr. 2/1968, p. 105.

[38] Arhiva Ministerului de interne al Ungariei, f. 881

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

iesc în afara regatului, înfiinţarea unei filiale a Ligii culturale la Galaţi"[39].

Cu prilejul inaugurării localului „Tribunei" din Arad, în anul 1909, au avut loc serbări sprijinite de mulţi cetăţeni ai vechii României. Dintr-un raport secret către ministrul de interne ungar aflăm, că „Tribuna", fără să mai vorbim de Liga care o ajută permanent, „este susţinută de foarte mulţi locuitori din România. Acest fapt este dovedit de acele scrisori şi telegrame calde, pe care politicienii şi alţi oameni din România o copleşesc cu ocazia serbărilor recente"[40].

Un ordin al ministerului de interne maghiar către prefectul comitatului Bihor îi cere acestuia să ia măsuri pentru a împiedica participarea românilor din Transilvania la serbările organizate de Liga culturală din Bucureşti. Din ordin reiese că Liga culturală română a ţinut o întrunire la Bucureşti, în cadrul căreia participanţii au hotărît ca, în localul Ligii, în fiecare sîmbătă, să se ţină conferinţe, cu scopul de a menţine permanent trează atenţia românilor, care trăiesc sub diferite sceptre, asupra acelui mare ideal naţional al voievodului Mihai . . . Deoarece pentru luna decembrie s-a proiectat o astfel de conferinţă, la care a fost invitat şi poporul român şi tineretul din străinătate, în primul rînd din Ungaria, se poate presupune — spune ministrul de interne ungar — „că vor fi unii din Ungaria care doresc să ia parte la această festivitate dacoromană împotriva unităţii statului maghiar"[41].

Cu toate măsurile restrictive luate de regimul austro-ungar, solidaritatea românilor din „ţară" cu cei din Transilvania se organizează şi se amplifică. Rolul important al Ligii culturale a fost şi de a facilita intrarea în legătură a diferitelor personalităţi din România veche cu transilvănenii emigraţi. În cadrul întrunirii din 22 februarie 1894, la care au participat V. A. Urechia, Ioan Slavici, N. Filipescu, Vasile Lucaciu, Eugen Brote, Delavrancea, A. C. Popovici ş.a., s-a hotărît „stabilirea unităţii de acţiune în linia principală de politică naţională a regatului român şi a Partidului Naţional Român din Transilvania şi Ungaria, ca nici noi fără de voi, şi nici voi fără de noi să nu facem nimic"[42].

Legăturile românilor transilvăneni cu Liga culturală reies şi din raportul comandamentului jandarmeriei din Cluj către ministerul de in-

[39] Arh. Stat Bucureşti, fond Microfilme Austria, rola 68, cadrul 2
[40] Arhiva Ministerului de interne al Ungariei, f. 97
[41] Arh. Statului Oradea, fond prefectura jud. Bihor, Cabinetul prefectului, inv. 25, dosar nr. 1/1901, f. 34
[42] Biblioteca Academiei R.S.R., mss. I. Bianu, mss, V. F. 6

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

terne al Ungariei, din 24 iunie 1894. Se presupune că locuitorii din Solnoc—Dobîca — se scria în raport — primesc ajutoare în bani din vechea Românie, pentru a agita masele. La 27 mai 1894 s-au întrunit mai mulţi locuitori la o şcoală românească şi au participat la împărţirea banilor primiţi din Vechea Românie. Aflăm din acelaşi raport că un număr de trei români — Lupu Ioan Buzdura, Pop Mitru şi Cristinean Petru din Reteag —, avînd paşapoarte valabile, au plecat în 5 iunie cu trenul prin Predeal în România, au vizitat oraşele Bucureşti şi Ploieşti, apoi s-au întors. Autorităţile jandarmereşti presupun că cei trei muncitori români au plecat în România pentru a intra în legătură cu Liga şi apoi s-au întors imediat. Locţiitorul comandantului jandarmeriei se plînge că în ultima vreme mulţi locuitori români din comuna Ciceu au plecat în România. Un număr de 111 români posedau paşapoarte valabile şi, cu excepţia a 35 dintre ei, toţi ceilalţi se află la Ploieşti, Brăila, Buzău, Bucureşti, unde şi-au găsit de lucru. Se presupune, iarăşi, că cei care s-au întors din Vechea Românie sînt membri ai Ligii Culturale şi tind spre ideea daco-romană, fiind instruiţi să agite contra statului maghiar. Raportul scrie că nu este exclus ca aceşti muncitori să poarte corespondenţă secretă între Liga Română şi capii agitatorilor din Transilvania. Cu toate că au fost percheziţionaţi, nu s-au găsit nimic la ei. După ce arată că este un lucru dăunător şi că îi de gîndit faptul că în Solnoc—Dobîca numărul românilor care posedă paşapoarte valabile este de ordinul sutelor, el spune că cei care conduc mişcările pot, după bunul lor plac, să trimită curieri în România Veche. Comandantul jandarmeriei propune ministrului de interne al Ungariei „să retragă de urgenţă paşapoartele, să fie întărite posturile din Predeal, iar muncitorii care trec frontiera dinspre România să fie minuţios percheziţionaţi, pentru a se vedea dacă nu deţin scrisori sau documente cu caracter agitatoric“[43].

Probabil că, în urma unui astfel de raport, ministrul de interne ungar a trimis o circulară tuturor vicecomiţilor din comitate şi primarilor din oraşe, în care se arată că agitatorii români pleacă în mod repetat în străinătate, mai ales în România, unde au legături cu conducătorii Ligii. Pe această cale — se spune în circulară — ei aduc ziare interzise, apeluri ce îndeamnă la răzvrătire, sume de bani strînse în România şi destinate românilor transilvăneni. Ministrul ordonă „să se ia măsuri ca să nu se mai elibereze paşapoarte, mai ales acelora suspecţi de răzvrătire“[44].

[43] Arhiva Ministerului de interne a Ungariei, f. 117—125

[44] *Ibidem*, f. 170

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Din cele cîteva exemple date putem concluziona ce forță devenise Liga culturală și scopurile pentru realizarea cărora a depus eforturi nebănuite această Asociație.

Ziarul „Lumea" din 16 februarie 1895 consemnează împlinirea a 110 ani de cînd au fost schingiuiți Cloșca și Horea. Articolul este semnat de Anton Bacalbașa. În pagina a treia a ziarului găsim următorul anunț: „Aniversarea a 110-a a marei revoluții a lui Horea va fi sărbătorită astăzi în întreaga țară de către secțiunile Ligii culturale. În toate orașele s-au organizat întruniri și se vor ține conferințe în care se vor arăta peripețiile (desfășurarea — n.n.) întregii revoluții".

Comitele suprem din comitatul Bistrița-Năsăud raportează alarmat că Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor din București își intensifică tot mai mult agitația „pe teritoriul Ungariei locuit de români"[45].

Liga culturală a protestat cu hotărîre împotriva arestării și condamnării memorandiștilor. Din întreaga țară s-au trimis telegrame de protest din partea filialelor Ligii care, însă, au fost oprite la Brașov din ordinul guvernului maghiar[46]. Multe telegrame purtau mii de semnături ale fraților de dincolo de munți, ceea ce a constituit un imbold și un admirabil sprijin moral pentru conducătorii mișcării naționale din Transilvania.

Comitetul studenților universitari din Iași pentru mișcarea națională a decis într-o ședință să țină o serie de conferințe în orașele Galați, Huși, Brăila, Botoșani, Piatra, Tecuci, despre: Liga pentru unitatea culturală a românilor; Rolul tinerimii în mișcarea națională; Mișcarea națională și românii subjugați; Românii liberi în mișcarea națională; Lupta națională; Idealul național etc.[47].

Liga culturală a avut și unele perioade cînd activitatea sa a stagnat. De fapt, această asociație n-a fost recunoscută din punct de vedere juridic de către parlamentul României decît în anul 1907. Au trebuit să treacă, deci, 16 ani pînă cînd și România a cutezat să facă la ea acasă ceea ce toate țările cu pretenții culturale din Europa făcuseră de mult: să recunoască drepturi juridice largi unei mari societăți culturale naționale. Guvernele României au ezitat să recunoască oficial Liga culturală de teama de a nu „tulbura" bunele relații cu statele vecine. Recunoașterea „de jure" a Ligii a fost primită cu satisfacție de românii de pe am-

[45] Arhiva Ministerului de Interne a Ungariei, f. 81
[46] „Adevărul" București, 12 iunie 1892
[47] *Ibidem*, 2 iulie 1893

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

bele versante ale Carpaţilor. „... Mult ne bucurăm şi din cauză, că recunoaşterea Ligii prin lege îi va da acestei nobile instituţiuni o forţă de viaţă extraordinară — se spune într-un editorial al ziarului „Lupta". Tot ce este element serios, bun şi nobil în România, toţi oamenii cu adevărate sentimente româneşti se vor grupa în jurul Ligii"[48].

„Tribuna" adresează un apel către membrii Ligii să protesteze împotriva proiectului de lege din 1907, prin care Appony urmărea să dea lovitura de graţie culturii româneşti. Arătînd că la 1894 cei de la Ligă au pus în picioare întreaga ţară (e vorba de procesul memorandiştilor — n.n.), editorialul din ziar subliniază ideea că acum (1907) este vorba de cea mai importantă instituţiune culturală românească, de şcoli şi învăţători, şi încheie: „Acum cînd Liga e recunoscută şi ca persoană morală, e natural ca cei din fruntea ei să se agite şi să-şi spună cuvîntul. În definitiv, nici nu e vorba de un amestec nepermis în afacerile unui stat vecin, ci fratele trimite încurajare fratelui care apără cultura română, comoara comună a întregului neam românesc"[49].

Aşa cum am mai arătat, circulaţia de ziare, reviste, cărţi calendare, într-o parte şi alta a Carpaţilor a constituit un mijloc important de legătură între toţi românii de pe teritoriul românesc. Multe din aceste ziare sau cărţi, fiind considerate periculoase de către clasele stăpînitoare din Ungaria, erau confiscate fie la graniţă, fie după aceea, erau interzise prin ordine ale guvernanţilor maghiari de a pătrunde în Transilvania. Un ziar oprit de a circula în Austro-Ungaria a fost „Românul". Numerele lui destinate monarhiei au fost înapoiate oficiului poştal din Bucureşti din cauză că s-a interzis din partea guvernului de la Pesta pătrunderea lui în Austro-Ungaria[50].

„Revista Bistriţei" ne informează că judele de instrucţie şi procurorul din Bistriţa au făcut la 12 ianuarie 1906 o percheziţie la biblioteca Reuniunii române de citire din Zagra şi au confiscat următoarele cărţi: Istoria Românilor sub Mihai Vodă Viteazul de Bălcescu (2 ediţii); Românii din regatul ungar şi politica maghiară de I. Slavici; Discursul lui V. A. Urechia rostiţi în Senat la 2 decembrie 1893; Discursul lui D. A. Sturdza la dezbaterea adresei, rostit la 9 şi 10 decembrie 1894 şi Istoria Românilor de A. D. Xenopol (3 volume)[51]. Desigur că nu întîmplător circulau cărţi cu astfel de titluri în Transilvania.

---

[48] „Lupta", an I, nr. 24, 28 ianuarie/10 februarie 1907, p. 1
[49] „Tribuna", Arad, an XI, nr. 52, 6/19 martie 1907, p. 1.
[50] „Românul", 7 iunie 1873, p. 495
[51] „Tribuna", Arad, nr. 11, 28 ianuarie 1906, p. 5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Numeroasele rapoarte ale plenipotenţiarilor austro-ungari, precum şi note ale ministrului de externe din Viena ne dezvăluie faptul că a fost interzisă difuzarea prin poştă în monarhia austro-ungară a unor ziare româneşti ca „Binele public", „Alarma" (Ploieşti), „Opinia", „Solidaritatea" etc.[52]

La un moment dat, singurul ziar care mai putea pătrunde în Ungaria şi Transilvania era „Timpul".

Ministerul de interne ungar deţinea „statistica publicaţiilor intrate din România în Ungaria, precum şi a ziarelor interzise sau confiscate"[53].

Acelaşi minister a propus primului ministru ca, în conformitate cu sugestiile ambasadei austro-ungare din Bucureşti, oficiile poştale să aibă evidenţa ziarelor din România interzise să circule pe teritoriul Transilvaniei şi Ungariei: „Ziarele interzise îşi schimbă în mod regulat denumirea — se spune într-o adresă a Consiliului de miniştri ungar 1 noiembrie 1877 — şi, în felul acesta, pătrund în Austro-Ungaria. Pătrunderea ziarelor poate fi împiedicată numai dacă există evidenţa ziarelor ce apar în România, iar cele care nu figurează în evidenţă să fie oprite, iar cei care le trimit să fie pedepsiţi conform legilor din România"[54]. Era deci şi pe această cale o încercare de imixtiune a Austro-Ungariei în treburile interne ale României. Cu toate măsurile luate şi cu toate că oficiile poştale le reţineau şi le trimiteau la Direcţia poştelor, ziarele ajungeau în Transilvania la Braşov, unde o parte din ele erau confiscate. Comitele suprem al comitatului Arad raporta ministerului de interne în octombrie 1893, că pentru ziarele „Adevărul", „Constituţionalul", „Gazeta săteanului", „L'Independence roumain", „Lupta", „Lumina", „Voinţa naţională", „Voinţa Prahovei" etc. nu există abonamente dar totuşi ele ajung la Arad în plicuri sau colete primite din România.

Calendarul Ligii Culturale pe anul 1893, primit de Paraschiva Roşca din Săliişte, avea pe coperta ilustrată o femeie ce simboliza Transilvania, Banatul şi Crişana. În mijlocul copertei, sus, erau scrise cuvintele „cultură, naţionalitate, libertate". Pe o parte a copertei se aflau portretele lui Horia, Traian, Avram Iancu, Cloşca, Mihai Viteazul şi Crişan[55]. Nu întîmplător acest Calendar a fost interzis pe teritoriul Transilvaniei, deoarece numai coperţile lui, fără să mai vorbim de articole, conţineau

[52] Arh, Stat. Bucureşti, fond. Microfilme Austria, rola 69, cadrul 1

[53] Arh, Ministerului de interne al Ungariei, filele 31, 962, 841. 67. 217, 802, 143, 7039. 787, 762, 11, 489, 6, 310, 773, 736, 736, 158, 6709, 7286, 601, 581, 107, 978, 74, 1003, 818, 299 pe anii 1903/1904

[54] Arhiva Ministerului de interne a Ungariei, fila 216

[55] *Ibidem*, f. 124

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

idei ce neliniștea în mare măsură autoritățile polițienești maghiare. Articolul 7 din Codul penal ungar prevedea pentru „introducerea unor tipărituri interzise, vinderea, răspîndirea și propagarea lor, pedeapsa cu amendă de la 50 la 500 forinți, iar în cazuri mai grave cu închisoarea de la 1—3 luni“[56]. Judecătorul putea să decidă care sînt sau nu tipăriturile interzise de a circula în Transilvania. Măsura era valabilă pentru toate comitatele din Transilvania și despre ea ne vorbesc multe rapoarte ale comiților supremi trimise ministrului de interne ungar. A fost interzisă să circule în Transilvania „Critica literară“, ce apărea la Iași, pentru faptul că în coloanele acesteia se scria că „guvernul maghiar duce un adevărat război împotriva folosirii limbii române“[57].

La Brașov s-au confiscat 23 de exemplare din lucrarea lui N. Bălcescu „Istoria Românilor sub Mihai Vodă Viteazul“, „Calendarul Minervei“, „Revista literară și științifică“, „Românii din statul ungar“ de Russu-Sirianu (lucrarea a apărut la București — n.n.), „Scrieri politice și literare“ de M. Eminescu, „Carte de citire pentru clasa a IV-a primară“ „Opere“ de V. Alecsandri, traduceri din Gorki, Molière, Dumas, Andersen, „Rolul domnului D. A. Sturdza în Chestiunea Națională“ de Tăslăuanu C. Octavian, Revista „Amicul“ (confiscate 18 bucăți), „Sic Cogito“ de B. P. Hașdeu — 10 bucăți, „Cronici medicale“ — 100 bucăți, „Analele Academiei“ — 6 bucăți, ziarele „Universul“, „Epoca“, „Adevărul“, „Țara“, „Viitorul“, „Istoria evului mediu pînă la 1648“, „Poezii populare ale românilor“ de V. Alecsandri, „Românii și dacii“, „Lupta pentru viață“, „Conștiința națională“, „Balade și idile“ de G. Coșbuc, „Operele complete“ ale lui I. Creangă, „Dicționarul limbii române“, „Glosarium limbii române“, „Filipicele“ de M. T. Cicero, „Studiu istoric asupra cetății Alba“, „Nunta la români“, „Lupta pentru limba românească“ de N. Iorga, „Calendarul sătenilor pe 1907“, „Ceva despre Ardealul românesc și viața culturală românească de astăzi“ de N. Iorga, „Omagiu lui Ștefan cel Mare“ de Gh. Popovici, „Revoluția lui Horia“, „Mihai Viteazul“, „Revista politică“, „Neamul românesc“, „Viața românească“, „Unirea“, „Telegraful român“, „Luceafărul“, „Convorbiri literare“, „Calendarul Românesc pe 1908“, „România pitorească“ de Al. Vlahuță, „Manualul de istorie al românilor pentru clasa a IV-a secundară“, „Moartea lui Mihai Vodă Viteazul“, poemă dramatică în patru acte de Drăghicescu G. Alex., „Poezii și teatru“ de C. Negruzzi, „Universul literar“, „Apus de soare“ de B. Șt. Delavrancea, traduceri din Shakespeare, Goethe, Schil-

[56] Arhiva Ministerului de interne al Ungariei, f. 59
[57] *Ibidem*, f. 51

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ler, Cervantes, Cehov, E. Zola, Lermontov, Tolstoi, „Din Istoria României" de D. Onciul, „Scrisori" de I. Ghica, „Îmbunătățirea soartei țăranilor" de M. Kogălniceanu, „Documente privitoare la istoria românilor", „Memoriu despre starea Moldovei", „Monumente epigrafice și sculpturale", „Basmele române", „Istoria imperiului otoman", „Istoria romană" de Tit Livius, „Flora Dobrogei", „Istoria lui Herodot", „Cîntece", „Harta agronomică a României", „Lexicon slavo-românesc", „Mănăstirea și Comuna Putna", „Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească" de N. Iorga, „Istoria lui M. Viteazul pentru poporul românesc" de N. Iorga, „Calendarele Ligii culturale", „Revoluțiunea lui Tudor Vladimirescu", „Un apărător al săracilor — domnul Tudor din Vladimiri" de N. Iorga, „Treisprezece zile din viața militară a lui Mihai Viteazul", „Poezii" de Bolintineanu, „România și neamul românesc" de A. Lupașcu etc.[58]

Toate aceste ziare, reviste, cărți, manuale, calendare, traduceri și încă multe altele circulau în Transilvania în pofida tuturor confiscărilor și opreliștilor din partea claselor stăpînitoare maghiare. Prin conținutul lor, ele contribuiau la intensificarea acțiunilor, la coeziunea tuturor românilor în vederea eliberării naționale de sub stăpînirile străine. Comunitatea psihică a poporului român, care s-a manifestat și în comunitatea culturală, a fost statornică și a constituit un „cheag unificator" în toate timpurile. Același fond spiritual, aceleași datini și obiceiuri, cu unele deosebiri neesențiale, și-au afirmat prezența de-a lungul timpurilor în țările române. Obiceiurile juridice nescrise, sub denumirea de „dreptul românesc", au fost unitare, cu mici deosebiri, pe teritoriul patriei noastre, folosite de „oameni buni și bătrîni" în rezolvarea neînțelegerilor dintre locuitorii satelor[59].

Legăturile culturale între românii de pe ambele versante ale Carpaților au fost neîntrerupte și chiar în anii grei ai primului război mondial au continuat, pînă cînd lupta poporului nostru pentru eliberare națională și unitate statală a fost încununată de izbîndă prin marele act istoric de la Alba-Iulia din 1 decembrie 1918.

---

[58] Arhiva Ministerului de interne al Ungariei, f. 26, 29, 77, 78, 363, 2, 35, 205, 202, 211, 123, 110, 241, 2231, 294, 274, 153, 57, 132, 8, 272, 155; 156; 323, 23, 15—17, 5, 48, 824, 829, 121, 499, 216, 103, 45, 99, 95, 4, pe anii 1907—1909

[59] Vasile Maciu, Ștefan Pascu, *Formarea națiunii române*, în *Rev Inv Sup*, nr. 8, 1966, p. 15.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

DIE KULTURBEZIEHUNGEN ZWISCHEN DEN RUMÄNEN VON BEIDEN KARPATENABHÄNGEN IN DER ZWEITEN HÄLFTE DES 19. UND ZU BEGINN DES 20. JAHRHUNDERTS

(Zusammenfassung)

Trotz allen Schicksalswiderwärtigkeiten, die das rumänische Volk in den verschiedenen Geschichtsperioden überstand, setzte es seine Aszendenz auf dem Zivilisations- und Fortschrittsweg fort. Es bewahrte dennoch die Kohäsion und die Solidarität, die aus dessen etnischer Einheit, aus dessen Sprach- und Kulturgemeinschaft entsprang, auf. In den entferntesten Zeiten bildetet sich schon in der Karpaten-Donau-Region eine vielseitige und tiefgegliederte Kultureinheit. Dieser entsprach dauernd eine etnische Einheit. Aber die Karpaten-Donau-Kultureinheit war mit der etnischen Einheit nicht nur eng verbunden, sondern bestimmte es in dessen wesentlichsten Hauptteil, und, während dem Zeitablauf, auch in dessen ununterbrochenen Entwicklung.

Dem Kohäsionsprozess, der sich gleichzeitig mit der Entwicklung der rumänischen Gesellschaft fortsetzte und erweiterte, lagen verschiedene und, durch dessen Vielseitigkeit, wichtige Beziehungen zwischen den drei rumänischen Ländern, auch das Dasein eines gleichartigen Prozesses von tiefen materiellen und geistigen Umwälzungen zugrunde. Es entstand und entwickelte sich somit jener fruchttragende Prozess des Umlaufs von Ideen und geistigen Werten, die die Einheit unseres Volkes noch verstärkten.

Auf der einen, als auf der anderen Seite der Karpatenabhänge wurden nicht nur materielle, sondern auch geistige Tauschwerte gepflegt, es wurden ermutigende Ideen vermittelt, Professoren, Gelehrte und Wissenschaftler verkehrten aus einem Land ins andere, verbreiteten das Licht der Kultur, kämpften für das Bewahren der rumänischen Sprache und unserer wunderbaren Überlieferungen, die im Dunkel der Zeit erlöschen.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

LEGISLAŢIA PRIVIND REFORMA AGRARĂ DIN TRANSILVANIA, 1918—1921

(I)

MARCEL ŞTIRBAN

La sfîrşitul primului război mondial problema înfăptuirii unei noi reforme agrare în Transilvania — şi nu numai aici, ci pe întreg cuprinsul ţării — s-a înscris printre principalele probleme economice, cu implicaţii sociale, ce se impunea a fi rezolvată fără întîrziere. Era un imperativ al vremii adus la ordinea zilei de cei ce se doreau, cu bună ştiinţă şi pe bună dreptate, beneficiarii acestei reforme. Era o rezoluţie pozitivă pusă pe o veche cerere a ţărănimii, amînată pînă atunci mereu. Decretele legii de reformă agrară din 1918, date pentru vechea Românie, în condiţiile ştiute, confirmă din plin acest lucru. Stările moştenite nu erau mai bune nici în celelalte provincii româneşti, dimpotrivă. Astfel, formula reformei agrare radicale, ce a rezultat la 30 noiembrie 1918 din confruntările manifestate, atunci, şi mai înainte, în cadrul burgheziei româneşti din Transilvania şi a socialiştilor, era, de fapt, ceea ce ţăranii au aşteptat în ajunul marii Uniri, aşa după cum au dovedit-o toate acţiunile lor ce au premers actul desăvîrşirii unităţii politice şi naţional-statale.

Vom urmări în cele ce urmează principalele etape parcurse de legislaţia reformei agrare din Transilvania, din decembrie 1918 pînă în iulie, 1921, făcînd şi unele mici consideraţii. Vom da, de asemenea, cîteva date în legătură cu istoricul unor instituţii create pentru pregătirea şi aplicarea reformei agrare şi, în încheiere, vom prezenta unele documente, cu caracter normativ, în problema reformei agrare din Transilvania.

*

Este bine cunoscut că la 1 decembrie 1918 se hotărîse la Alba Iulia înfăptuirea unei reforme agrare menită a promova nivelarea socială şi a

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

potenţa producţia agricolă[1]. Două probleme la fel de importante înscrise pe întîia pagină de istorie contemporană a României. Este şi întîia filă deschisă reformei agrare din Transilvania postbelică. Nivelarea socială era chemată să lichideze tarele trecutului iar potenţarea producţiei să asigure progresul economic.

Din păcate, radicalismul declarat al reformei, a fost îngrădit de caracterul facultativ, ales în locul imperativului, şi al generalului, în problema latifundiilor. Punctul 5 din Declaraţia de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 nu a cerut desfiinţarea latifundiilor, ci doar micşorarea lor „după trebuinţă". O formulare atrăgătoare a fost aleasă în problema împroprietăririlor: „i se va face posibil ţăranului să-şi creeze o proprietate (arătură, păşune, pădure) cel puţin atît cît poate munci el şi familia lui."[2] Imprecis şi, totuşi, promiţător, aşa cum fusese, de altfel formulată şi exproprierea latifundiilor. Marii proprietari au putut să înţeleagă că nu li se va expropria totul şi că nu se va expropria de la toţi, iar ţăranii că li se va da pămînt, fiecăruia, din cei ce nu aveau atît cît pot munci. Aşa stînd lucrurile, cei dintîi, marii proprietari, nu aveau de ce să se teamă, iar ţăranii, ce aşteptau împroprietărirea, nu aveau de ce fi nemulţumiţi. Precizările, fireşti de altfel, dar care ar fi putut să neliniştească pe unii şi să nemulţumească pe alţii, au fost astfel premeditat ocolite.

Caracterul facultativ aşezat la temelia celor două componente ale reformei agrare — expropriere şi împroprietărire, ce vizau în fond reducerea marii proprietăţi, formarea şi întărirea gospodăriilor ţărăneşti — va rămîne o dominantă a punctelor de vedere exprimate de către oficialii Coniliului Dirigent, de către cei ce vor trece la pregătirea proiectului de reformă agrară. Decretul-lege de reformă agrară nr. 3911/1919, creaţie a Consiliului Dirigent va păstra în articolele sale nota dată de Hotărîrea de la Alba Iulia. De data aceasta însă caracterul facultativ dat reformei agrare, în problema latifundiilor, va prilejui sau favoriza multe conflicte între părţile interesate.

Pregătirea proiectului de reformă agrară a fost cerută Consiliului Dirigent prin decretul nr. 3631 din 11 decembrie 1919[3]. Consiliul Dirigent, ţinînd seama de punctul 5 al Hotărîrii de la Alba Iulia şi de misiunea

---

[1] Pascu, Şt. *Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia*. Cluj, Universitatea Babeş-Bolyai, 1968, p. 405; Liveanu, V. *Origine des clauses agraires de la déclaration d'Alba Iulia et leurs conséquences pour l'evolution de la grande propriété foncière*, R.R.H., 1968, 7, nr. 6, p. 1159; Liveanu, V. *Limitele aplicării clauzelor agrare ale Declaraţiei de la Alba Iulia*, Rev. Statistică, 1969, 18, nr. 5, pp. 23—32; Anexa nr. 1.

[2] Ibidem.

[3] Hamangiu, C. *Codul general al României. Legi uzuale*. Vol. VIII, p. 1164.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

încredințată prin decretul amintit, a organizat un serviciu special al reformei agrare și al statisticii în cadrul Resortului agriculturii, cu obligația, imediată, de a culege date în legătură cu proprietatea agrară și de a pregăti, cu sprijinul unei comisii, proiectul de reformă agrară[4].

Pentru realizarea întîiului obiectiv, Resortul agriculturii a cerut la 15 ianuarie 1919 primăriilor și consiliilor comunale să răspundă în termen de 15 zile la un chestionar. Întrebările se refereau la proprietatea agrară existentă într-o comună, pe categorii de proprietăți, la situația semănăturilor din toamna anului 1918 și la perspectivele din primăvara anului următor. la suprafețele de teren cultivate înainte de 1914, situația prezentă a șeptelului de animale, la industria locală etc.[5]

Datele au fost cerute pentru pregătirea reformei agrare, dar, de fapt, prin ele s-a urmărit cunoașterea în general a situației agricole din Transilvania. Răspunsurile trebuiau date de către notarul comunei, verificate de pretorul de plasă și trimise Resortului agriculturii, prin prefecturile de județ. „Primăriile și consiliile au să răspundă fără întîrziere la întrebări — se spune în instrucțiunile ce însoțeau chestionarele — după cea mai bună cunoștință a lor". Se puteau inspira, pentru această lucrare, din datele pe care le păstra primăria comunală, acestea urmînd a fi confruntate și verificate în cadrul unor adunări generale pe comune sau culese chiar prin intermediul lor. Instrucțiunile date pentru completarea situației cerute a sugerat și acest mecanism de informare, fără a-l impune ca o etapă obligatorie. Toți cei chemați să conlucreze la strîngerea datelor au fost invitați însă să-și dea toată silința pentru a face un lucru bun. A fost invocată importanța deosebită a reîmpărțirii pămînturilor, un postulat al dreptății sociale, „fără de care în viitor nici singuraticii, nici neamurile, [adică nici oamenii ca indivizi, nici statele] nu vor putea trăi"[6].

Răspunsurile la chestionarul din 15 ianuarie 1919, centralizate mai întîi la prefecturi și apoi la Resortul agriculturii, au stat la baza pregătirii proiectului de reformă agrară și au fost prezentate sub formă de sinteză,

---

[4] Arh. Stat. Cluj, fond *Direcția Agriculturii*, dosar nr. 22/1922, p. 3 (În continuare D.A.). După afirmațiile lui Petre Poruțiu, anteproiectul Decretului lege de reformă agrară pentru Transilvania a fost întocmit de el, din încredințarea lui Victor Bontescu, Expunerea de motive, după aceeași sursă, a fost elaborată de către V. C. Osvadă; iar redactarea definitivă precum și susținerea sa în cadrul discuțiilor purtate la Consiliul Dirigent și în Marele Sfat Național de la Sibiu s-au datorat lui Victor Bontescu; Poruțiu, Petre *Principiile expropierii în reforma agrară legiferată de Marele Sfat Național al Transilvaniei și părților ungurene prin decretul lege nr. 3911 din anul 1919. Reprivire și constatări.* Sibiu, Tip. Dacia Traiană, p. 13.

[5] Anexele nr. 3 și 4.

[6] Anexa nr. 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

recunoscîndu-li-se* o oarecare relativitate în Expunerea de motive la proiectul de reformă agrară supus aprobării Marelui Sfat de la Sibiu în august 1919. Au fost reluate apoi şi în Expunerea de motive la Legea de reforma agrară pentru Transilvania din 1921 şi în unele lucrări apărute în perioada interbelică[7]. Semnalăm aici importanţa lor, deosebită atît pentru istoria locală, cît mai ales pentru cea agrară în general şi socotim publicarea lor viitoare, într-un corpus de documente, bine venită. Ar putea fi un punct de referire pentru istoria agrară din perioada interbelică ce lipseşte istoriografiei noastre.**

Paralel cu culegerea datelor statistice o comisie special constituită a trecut la pregătirea proiectului de reformă agrară. Într-o şedinţă a Consiliului Dirigent din 30 decembrie 1918 se hotărîse ca acest proiect să fie gata cel mai tîrziu la sfîrşitul lunii februarie. La 31 decembrie, într-o altă şedinţă a aceluiaşi Consiliu, se decise ca proiectul de reformă agrară să fie gata la 15 februarie, urmînd ca pînă la sfîrşitul lunii să fie discutat prin intermediul unor anchete.[8] Datele fixate n-au fost respectate întocmai, nici în cazul proiectului şi nici în cel al anchetelor.

---

* Resortul Agriculturii conştient, se pare, de lipsurile primei anchete iniţiate a solicitat, în cursul lunii iulie 1919, prin intermediul prefecturilor, noi date în acelaşi scop, al reformei agrare. Întrebările, formulate mai clar şi mai la obiect, depăşesc totuşi în cîteva cazuri limitele problemei în scopul căreia au fost cerute. Centralizarea lor trebuia de data aceasta să se facă la consilieratele agricole judeţene, pînă la 10 august 1919, dată nerespectată însă. Situaţia statistică cerută oraşului Deva, de exemplu, poartă data întocmirii 24 august 1919, iar cea de expediere 27. Dăm şi textul întrebărilor: Cît teren agricol, fînaţ şi păşune are fiecare comună şi ce fel de proprietate (mare, mijlocie, mică). Proprietatea mare trebuia arătată nominal. Suprafaţa pădurii, dacă se exploatează, cine, cum şi în ce scop; cît teren pentru grădini de zarzavat are fiecare comună; cum şi de către cine se foloseşte. Cîte vite de muncă şi cîte de reproducţie sînt în comună pe categorii; suprafaţa livezilor, ale cui sînt, cum se exploatează şi în ce scop; proprietatea comună; agricultori cu şi fără pămînt, pe categorii sociale, meseriaşi, situaţia inventarului agricol; situaţia şcolilor agricole şi a stabilimentelor industriale etc. Arh. Stat. Deva, Fond. *Prefectura judeţului Hunedoara*, dosar 31/1921.

[7] Stirban, M., Iancu, Gh. *Cîteva documente privind legislaţia agrară din anul 1919 referitoare la Transilvania*, Rev. Arhiv. 1/1976; *Dezbaterile Adunării Deputaţilor din 1921*, publicat în 1922 martie 4, p. 3904; Arhiva pentru ştiinţă şi reformă socială, 1921, 3, nr. 4; Iacob, Ioan *Chestia agrară în Ardeal*, Oradea Mare (1924) p. 18; Poruţiu, P. *Principiile exproprierii în reforma agrară legiferată de Marele Sfat al Transilvaniei, Banatului şi părţilor ungurene prin decretul lege nr. 3911 din 1919*, Sibiu, 1944, p. 9.

** Facem cu acest prilej un călduros apel colegilor de la Arhivele Statului din Transilvania de a ne semnala prezenţa unor astfel de chestionare statistice în fondurile păstrate în depozitele lor, provenite de la fostele prefecturi sau tribunale.

[8] Muzeul de Istorie al Transilvaniei. *Inv. M. 168*, pr. v. nr. 73 şi 89/1918. Fondul din care am extras aceste procese verbale ne-a fost semnalat de colegii Gh. Iancu şi N. Cordoş, amabilitate pentru care le aducem şi pe această cale mulţumirile noastre.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Proiectul de reformă agrară a fost întocmit pe baza datelor furnizate de lucrările premergătoare, efectuate pînă la acea dată, ținînd seama și de decretele-legi de reformă agrară din vechea Românie și Basarabia[9]. El a început să fie discutat în cadrul Consiliului Dirigent începînd cu 4 martie 1919. După două luni, la 6 mai, au fost aprobate ultimele modificări aduse proiectului de reformă agrară. Luaseră parte la discuții Goldiș, Vlad, Lazăr, Bontescu, Osvadă, Braniște, Hațieganu, Onișor, Suciu, Șt. Ciceo-Pop, Marta. O parte din șefii de resoarte amintiți sau din secretarii generali au participat la toate ședințele ce au avut loc pe această temă, alții numai la unele.

La 19 aprilie 1919 Consiliul Dirigent a decis organizarea unor anchete pentru dezbaterea proiectului de reformă agrară. Programul lor a fost aprobat la 6 mai[10]. Aceste anchete programate la Alba Iulia, Sibiu și Tîrgu Mureș veneau în întîmpinarea unor critici aduse, prin intermediul presei, ritmului încet în care se desfășurau lucrările de pregătire a reformei agrare. „La noi nu se observă nici o mișcare — scria Teodor Groza în paginile ziarului Unirea din 11 martie 1919 — ... Nu știm, nu vedem soarta, starea și contururile noului proiect. Singura ziaristica aduce articole răzlețe și îndeamnă țărănimea la răbdare și așteptare"[11].

Ancheta de la Alba Iulia din 2 iunie 1919 a fost precedată în județul Cojocna de o consfătuire organizată de către prefectul județului. Au fost invitați să participe, în ziua de 31 mai, la Casa Învățătorului din Cluj, marii proprietari și cîte doi țărani din fiecare comună: unul „bine situat" și altul care nu avea nimic, dar dorea să fie împroprietărit. Cei chemați au fost invitați să răspundă la cîteva întrebări legate de aplicarea reformei agrare. Firește, întrebările au vizat necesitatea reformei, ce terenuri ar dori să fie împărțite, cît să primească fiecare și cum — cu sau fără plată, — cine să-l răscumpere, problema colonizărilor, a pășunilor și pădurilor, a restricțiilor la vînzarea pămîntului primit prin reformă agrară. Răspunsurile au fost, de asemenea, cele așteptate, cunoscute de fapt: „E mare lipsă de loc peste tot"; „Merg pînă unde este", atunci cînd în apropierea satului lor nu se găsea pămînt supus exproprierii; „Vrem

[9] „Patria" nr. 92 din 11 iunie 1919, p. 1; Foaia Poporului nr. 24 din 22 iunie 1919, p. 2.

[10] Muzeul de Istorie al Transilvaniei, *Fond. cit.* pr. v. nr. 14, 15, 73, 89, 415, 545, 574, 599, 602, 708, 711, 714, 773, 774; Cf. Anexa nr. 2 Osvadă, V. C. afirmă că materialul a fost discutat la Consiliul Dirigent în 32 de ședințe. Osvadă, V. C. *Reforma agrară pentru Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, București, (1921), p. 10. Începerea discuțiilor a fost anunțată și de către ziarul „Patria", nr. 18 din 7 martie 1919, p. 1. Pentru anchete vezi anexele nr. 2, 5, 6, 7 și 8.

[11] „Unirea" nr. 52 din 11 martie 1919, p. 1—2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

10 iugăre". Au acceptat şi colonizarea. Au fost de acord şi cu răscumpărarea pămîntului primit şi cu interdicţia vînzării acestuia[12]. Atît de mare a fost dorinţa ţărănimii de pe Someş — ca de altfel din întreaga Transilvanie —, atît de însetată pentru pămînt le-a fost inima, încît au răspuns *da* şi la cea mai grea întrebare pentru ei. Au acceptat deslipirea de satul natal, pentru a merge spre a primi pămînt, pînă unde vor găsi pămînt. Prefectul Tamaş s-a folosit în lucrările lui de cuvînt, la ancheta organizată la Alba Iulia, de răspunsurile primite la Cluj, mai ales de cele legate de problema răscumpărării şi a colonizării, iar presa i-a popularizat iniţiativa. Tot presa s-a folosit, de prilejul oferit, pentru a bate şi ea monedă pe aceleaşi probleme[13].

Discuţiile purtate pe marginea proiectului de reformă agrară la anchetele de la Alba Iulia, Sibiu şi Tîrgu Mureş s-au referit, cu precădere, la problema exproprierii. A fost un prilej folosit îndeosebi de marii proprietari şi de către reprezentanţii autorităţilor clericale de a cere fie păstrarea proprietăţii mari în limite cît mai largi, fie noi avantaje, necuprinse în proiect, pe seama lor. Argumentele aduse n-au fost convingătoare, şi nici nu puteau fi[14]. Marea proprietate se găsea la o răscruce de drum. De un mers înainte, pe calea cunoscută, veche, era evident că nu se mai putea vorbi, chiar dacă ar fi dorit-o stăpînii întinselor moşii. Era vremea cînd bietul ţăran, sătul pînă în vîrful capului — cum se exprimă, exprimînd un mare adevăr, Teodor Popa, într-un articol semnat în „Foaia Poporului" — dorea, şi nu era mirare că dorea, să se scuture odată de jugul acestora.[15] Opinia generală a fost în acea vreme favorabilă reformei şi acest lucru n-a putut să fie anihilat de atitudinea marilor proprietari, laici sau clerici, manifestată cu ocazia consfătuirilor. La Alba Iulia mai ales, alături de cei ce au apărat marea proprietate au vorbit şi oameni ce au cerut reducerea ei. S-au făcut auzite şi aici nemulţumirile provocate de structura proprietăţii agrare moştenite şi s-a cerut extinderea sau lărgirea exproprierii la anumite categorii de proprietăţi[16].

---

[12] Cf. Anexa nr. 7.

[13] „Patria" nr. 92 din 11 iunie 1919, p. 1—2; Foaia Poporului nr. 24 din 22 iunie 1919, p. 2; „Revista economică", nr. 24 din 24 mai 1919, p. 212, nr. 22 din 31 mai 1919, p. 223, şi nr. 23 din 7 iunie 1919, p. 232.

[14] Cf. „Patria" şi „Foaia Poporului" citate mai sus.

[15] „Foaia Poporului", nr. 6 din 17 februarie 1919, p. 1. Cf. şi M. Ştirban, *Aspecte ale problemei agrare în presa românească din Transilvania (1919—1921)* An. Inst. Ist. Arheol. Cluj, 1971, 14, pp. 215—227.

[16] Ibidem, nr. 24 din 22 iunie 1919.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Anchetele organizate — reduse prin numărul participanţilor[17] — au avut un caracter de sondaj reuşind să surprindă punctele de vedere ale marilor proprietari, ale oficialităţilor laice şi clericale şi într-o mai mică măsură (şi numai cea de la Alba Iulia) ale păturii intelectualităţii transilvănene.

Proiectul de reformă agrară, pregătit de Consiliul Dirigent, a fost cunoscut mai bine, şi de către păturii mai largi, prin intermediul presei. Unele ziare au reprodus proiectul[18], altele l-au comentat numai, exprimîndu-şi punctele lor de vedere ori punctînd doar evoluţia lucrărilor[19]. Ne vom opri şi noi puţin asupra cîtorva pagini de ziare care au consemnat în prima jumătate a anului 1919 date şi gînduri despre acest proiect. Datorită spaţiului de care dispunem, circumscrişi în acelaşi timp în subiectul ales, nu ne propunem aici o analiză exhaustivă. Semnalăm doar cîteva atitudini exprimate prin intermediul presei, în timp ce se pregătea proiectul de reformă agrară. Ne-am oprit asupra unor articole semnate mai ales de intelectualitatea satelor. Ele exprimau în general un punct de vedere opus celor susţinute de reprezentanţii marii proprietăţi la anchetele organizate de către Consiliul Dirigent. Vom urmări aceste opinii, pe cît ne este posibil, cronologic şi tematic, pe cele două componente principale ale reformei: expropriere şi împroprietărire.

Într-un articol intitulat sugestiv „Pămînt 100 sau 500 de iugăre?", semnat de Teodor Pop la începutul lunii februarie în ziarul „Foaia Poporului" de la Sibiu, învăţătorul din Sîncioara (judeţul Solnoc — Dobîca) a adus în discuţie problema limitei maxime a proprietăţii mari. A combătut ideea proprietăţii moşiereşti de peste 100 de iugăre, acceptînd ca limită maximă a proprietăţii mari 100 de iugăre. N-a fost de acord, de asemenea, nici cu aşa zisele ferme model ale marilor proprietari, sub pretextul cărora se urmărea păstrarea a intinse moşii particulare. A dat

[17] La Alba Iulia au participat circa 120 de persoane. După relatările ziarului Unirea au fost invitaţi reprezentanţii averilor bisericeşti şi şcolare, ai comunităţilor de avere din Caransebeş şi Năsăud, ai marilor proprietari şi arendaşi, ai băncilor interesate, reprezentanţii tuturor reuniunilor de agricultură, ai moşiilor mici, diferiţi specialişti agronomi, silvicultori, reprezentanţi ai ţinuturilor, ţărani, referenţii agricoli şi prefecţii judeţelor („Alba Iulia" nr. 20 din 20 mai 1919). La ancheta de la Tîrgu Mureş au fost invitaţi, din judeţul Cojocna, de pildă, 2 delegaţi unguri din judeţ şi reprezentanţii episcopiei şi ai consistoarelor bisericeşti ungureşti. Li se trimise şi un număr de 7 exemplare din proiectul de reformă agrară în traducere maghiară. Arhivele Stat. Cluj, *Fond. C.D.R.A.* mapa nr. 3/1919, f. 553. Pentru Sibiu cf. Anexa nr. 5.

[18] Cf. ziarele Foaia poporului, Gazeta Poporului, Patria, Revista Economică, Unirea etc. toate din 1919.

[19] Cf. „Tribuna Socialistă" din 1919—1920 şi „Erdélyi Munkás", etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

exemplu unor mari proprietari, cu pămînt între 180—7 000 iugăre, din aproprierea satului Sîncioara, ce nu s-au dovedit nici de model şi nici rentabile. „Cunosc aici în jurul nostru — scria Teodor Pop — 8 moşii, toate mai mari de 100 iugăre, dar nici în una nu se conduce economie de model. Ba, să fiu bine înţeles, n-au fost în stare aceşti domni proprietari străini, cu 180, 300, 800 500, 1 000, 7 000, 700 şi 500 iugăre, loc arător, să producă atîtea bucate de cîte au avut lipsă pe seama casei, ci unii dintre ei — am dovezi — au trăit cu bucate recvirate de la proprietarii mici". Era de părerea ca în locul unor moşii model, lăsate pe seama vechilor proprietari, să se înfiinţeze ferme model de stat, cu proprietăţi sub şi peste 100 de iugăre[20].

Cîteva numere mai tîrziu, la 10/12 februarie 1919, acelaşi ziar, de data aceasta prin intermediul unui redactor oficial al său, preluînd ideea împărţirii pămîntului, se pronunţa pentru exproprierea integrală a moşiilor mari sau mici date în arendă. „Cine n-a lucrat el moşia, e dator, scrie „Foaia Poporului" să primească capitalul (preţul moşiei în bani) care-i aduce dobîndă, [întocmai] cum a primit bani de arendă". Odată cu dispariţia acestui tip de proprietate urma să dispară şi arendaşul. Autorul articolului, rămas anonim, s-a pronunţat şi pentru împărţirea moşiilor de mînă moartă, ale bisericilor, ale statului, ale diferitelor fundaţii, dar a mărit şi limita maximă a proprietăţii moşiereşti, lucrată în regie proprie, pînă la 200 de iugăre, o dublare a proprietăţii preconizată, mai înainte, de învăţătorul Teodor Pop şi un pas înapoi faţă de susţinerile acestuia.

Din rîndurile articolului străbate şi o altă idee, aceea a respectării drepturilor foştilor proprietari de a păstra din moşiile expropriate, în totalitatea lor, pe aceea care o doresc. Autorul articolului citat era, de asemenea, de acord cu munca pămîntului în parte sau în arendă, oricum numai să fie lucrat. „Pămîntul trebuie lucrat pe de-a-ntregul, ca să aducă roade şi pentru cei ce-l lucră, ca şi pentru cei ce nu pot lucra, cum şi pentru proprietari... Nu sîntem însă de părere ca poporul să nu lucreze în parte, ori să nu ia în arendă locul, ci să-l lase mai bine nelucrat". Aceasta era părerea redactorului, a marilor proprietari de pămînt în general, nu însă şi a ţăranilor, care aşteptau reforma agrară tocmai pentru a încheia — sperau ei — capitolul muncii în parte. Legată de împărţirea pămînturilor expropriabile, aflate în suprafeţe ce nu ar putea satisface cererile individuale ale ţăranilor — se citează cazul judeţului Hune-

[20] „Foaia Poporului", nr. 6 din 2/17 februarie 1919, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

doara — a propus transformarea pămînturilor expropriate în aceste cazuri în păşuni comunale. Era desigur şi aceasta o soluţie nu însă menită a rezolva problema ţărănească. Ţăranul a dorit, fireşte, păşuni pentru vitele sale, a dorit păduri, dar a dorit, cel puţin în egala măsură, dacă nu într-o măsură mai mare, pămînt arabil pentru culturile cerealiere şi de nutreţ, pentru plantele industriale cunoscute pînă atunci doar pe marile moşii, toate spre a satisface nevoile materiale zilnice şi pentru un schimb comercial devenit o condiţie a prosperităţii gospodăriei sale.

Ştirile legate de stadiul proiectului de reformă agrară transmise de „Foaia Poporului" la 10/23 februarie 1919, aveau menirea de a linişti spiritele în rîndul ţăranilor, informîndu-i că la Resortul agriculturii s-au strîns datele necesare şi că acestea se prelucrează în scopul prezentării lor Marelui Sfat de la Sibiu, ce se aşteaptă să fie convocat, chiar în luna martie, aşteptare după cum ştim neîmplinită[21].

Un aspru rechizitoriu proprietăţii mari şi proprietarilor săi, alături de o caldă pledoarie pentru proprietatea mică ţărănească a făcut M. Neagu la 9 martie 1919 tot în paginile „Foii Poporului". „Domnul are pămîntul, lui îi răsare soarele şi numai lui îi plouă, toate acestea numai lui îi produc — spunea M. Neagu şi se întreba pe drept cuvînt — Oare de bogăţiile acestea ale naturii de ce să se împărtăşească numai aleşii din naştere? Aceasta — conchide el — nu se mai poate... Dacă e drept că pămîntul e a aceluia care-l lucră, de ce să nu treacă cu desăvîrşire în stăpînirea muncitorului"? Ţăranul — susţine M. Neagu mai departe — trebuie să lucreze pentru sine iar locul proprietarilor mari trebuie luat de cei mici, căci „proprietarul mic îngrijeşte mai bine de moşia sa, o gunoieşte la timp, o lucră mai raţional, se îngrijeşte de seminţe mai bine. La curtea sa ţine tot felul de păsări, porci, oi şi altele, ceea ce îi aduce un cîştig foarte mare. Aceasta nu e numai la „O" curte domnească ci la sute de curţi (proprietari mici), iar venitul total, după toate acestea, va fi dublu (îndoit), ori chiar şi mai mult, pentru stat)[22].

Teodor Groza este autorul altor două articole apărute pe tema reformei agrare în ziarul „Unirea". Cel dintîi, intitulat „Să vină o cît mai în grabă reformă agrară", apărut la 11 martie 1919, surprinde starea de spirit în rîndurile ţărănimii ce „aştepta răsplata ostenelilor de 4 ani, aştepta îndreptarea despuierii de veacurile trecute". El a criticat ritmul încet al desfăşurării pregătirii reformei agrare şi lipsa de informaţii din partea oficialităţilor în legătură cu această problemă. A sesizat apoi incertitudinea ce

[21] Ibidem.
[22] Ibidem, nr. 9, din 9 martie 1919, p. 3;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

domnea în rîndurile ţărănimii care, datorită formulărilor cunoscute, nu putea şti pînă unde se va merge cu exproprierea şi în consecinţă cît pămînt vor putea primi. Teodor Groza a dorit tocmai ceea ce oficialitatea burgheză din cadrul Consiliului Dirigent s-a ferit să precizeze: minimul şi maximul de proprietate[23].

Autorul citat, continuind această idee, cu o zi mai tîrziu, s-a pronunţat pentru includerea în proiectul de reformă agrară a 3 articole aşezate „în locul prim". El vorbea în articolul întîi de exproprierea fără nici o răscumpărare a moşiilor ce-şi aveau originea în donaţii din partea regilor sau principilor, aflate în posesia unor familii sau a unor persoane morale, transmise prin moştenire sau testare. Articolul 2 s-a referit la aceleaşi mari proprietăţi ce-şi aveau originea tot în donaţii, dar care în cursul vremii au trecut, prin vînzare, la alte familii. Acestea, — era de părere Teodor Groza — trebuia de asemenea exproprietate cu preţul de cumpărare.

Propunerea sa, „firească şi limpede ca adevărurile matematice", a fost uimitor de bine motivată, fără nici un drept de apel, pentru că ea îşi avea izvorul într-o realitate bine ştiută. „Familiile acestea — referindu-se la cele ce au primit pămîntul în dar — sute de ani s-au îmbibat în toate bunătăţile pămînteşti, iertate şi neiertate. Au exploatat fără milă familiile bieţilor iobagi, iar în zilele noastre, a birişilor. Aceste familii şi-au strîns bogăţie imensă, avere mobilă, realităţi, depuneri, efecte, bijuterii şi alte scumpeturi, astfel încît existenţa lor e asigurată. Moşiile în cinste le-au căpătat, în cinste să se reia, iar în loc de părere de rău după ele, să le pară bine că le-au putut folosi de pomană pînă acum". Cei care au cumpărat astfel de moşii încă le-au folosit destul, spunea T. Groza, şi-au strîns şi ei destul capital, iar pagubă nu li se va face deoarece ei îşi primesc înapoi preţul de cumpărare[24].

Aşa cum presupunea şi T. Groza, propunerea sa nu a fost receptată şi inclusă în proiectul de reformă agrară al Consiliului Dirigent. Ideile sale se cuvin însă reţinute pentru motivările drepte sugerate ce ar fi trebuit să însoţească o sentinţă dreaptă, de asemenea sugerată, adusă uneia din categoriile marilor proprietăţi din Transilvania. Împărţirea lor ţăranilor, în loturi egale sau neegale, dar în funcţie de numărul membrilor de familie şi cu preţ moderat, a fost cerută de T. Groza în cel de-al treilea articol propus spre a fi inclus în proiectul de reformă agrară.

---

[23] „Unirea" nr. 52 din 11 martie 1919, p. 1—2;
[24] Ibidem, nr. 53 din 12 martie 1919, p. 2;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Cam în aceeaşi vreme, la 25 mai 1919, „Gazeta Poporului" a făcut cunoscut cititorilor săi scopul urmărit de stat prin împărţirea pămînturilor în termenii ştiuţi, generali, fără delimitările şi precizările aşteptate. Se amintea intenţia statului de a spori sau întregi proprietăţile ţărăneşti în aşa fel ca acestea să poată deveni exemple bune de urmat şi ca prin ele să se dezvolte şeptelul de animale şi implicit industria naţională[25]. A străbătut dar în paginile acestui ziar ca şi în ale oficiosului „Patria", sau în ale altor ziare burgheze din acea vreme, ideea dezvoltării gospodăriilor ţărăneşti considerate economice şi viabile, în timp ce, pe de altă parte, aceleaşi ziare lăsau să se înţeleagă că nu va fi vorba de o împroprietărire a tuturor ţăranilor lipsiţi de pămînt şi din toate părţile Transilvaniei, invocînd drept cauză a acestei stări lipsa de pămînt expropriabil, peste tot şi în măsura necesară.[26]

Ideea dezvoltării proprietăţilor ţărăneşti mici, de fapt a proprietăţilor mijlocii, dacă nu chiar a burgheziei săteşti, a fost dezvoltată pe larg şi în coloanele ziarului „Unirea". „Temelia economiei noastre naţionale — se susţinea în ziarul citat — nu poate să fie nici proprietatea mare, nici cea mijlocie, ci numai proprietatea mică. Pe moşioare mici şi libere cît mai mulţi proprietari harnici şi pricepuţi". Proprietatea mică (de pînă la 15 iugăre), idealizată de ziarul „Unirea" era chemată să asigure braţele de muncă şi pentru proprietatea ceva mai mare, pornind de la următorul calcul: Un ţăran — socotea autorul articolului din „Unirea" — poate să lucreze într-un an agricol 4 iugăre de pămînt. O familie de ţărani cu 5 membri ar putea să lucreze 20 de iugăre, posedă însă numai 10. În acest caz va lucra şi la proprietarul cu 30 de iugăre care nu putea satisface, cu familia sa, compusă tot din 5 persoane, decît 20 de iugăre.

Aspectul negativ, în esenţă, al acestei teorii — dependenţa economică a ţăranului mijlocaş de burghezia sătească — a fost puţin îndulcit, teoretic, prin cerinţa ca această muncă, la vecinul mai bogat, să fie rentabilă pentru cel ce o face, „altfel — spunea autorul — decît să fie robotaşi fără cîştig, mai bine se vor mulţumi cu puţinul ce le produce moşioarele lor. În condiţiile de părtaşi, ori de zileri lăsaţi la absoluta discreţie a proprietarilor, ţăranul nostru n-o să se mai angajeze la nici un fel de lucru, în afara de moşioara lui. Pînă acum tranzacţia între muncitori şi proprietari a făcut-o cest din urmă, după interesele lui particulare". În viitor, cerea ca înţelegerea să se facă prin intermediul sta-

[25] „Gazeta Poporului" nr. 21 din 25 mai 1919, p. 1;
[26] „Patria", nr. 130 din 27 iulie 1919, p. 1;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tului cu ajutorul unei legi care „să stabilească timpul de lucru, plata cu toate retribuţiile ei, ţinînd seama şi de ajutorarea în cazuri de infirmitate şi de boală“[27].

Pe lîngă aspectul negativ legat de promovarea unor relaţii de dependenţă, incompatibile cu aspiraţiile păturilor ţărănimii sărace şi mijlocaşe, găsim în susţinerile ziarului „Unirea“ şi o altă latură frumos expusă dar nerealizabilă. Nu putea fi posibilă, ca împlinire directă şi imediată, a reformei agrare, formarea unor proprietăţi ţărăneşti de cca 15 iugăre, în condiţiile menţinerii proprietăţilor mari de 200—500 iugăre. Ar fi fost posibil acest lucru numai dacă s-ar fi trecut la desfiinţarea proprietăţilor moşiereşti şi la reducerea celor deţinute de către burghezia satelor, la limitele proprietăţii mici preconizate. Numai reducerea tuturor proprietăţilor mai mari de 15 iugăre la această suprafaţă (15 iugăre) ar fi îngăduit ridicarea proprietăţilor ţărăneşti, sub această cifră, la limita amintită. Împărţind cele 15 062 486 iugăre la 961 936 gospodării cu proprietate de la minus 1 iugăr la plus 1 000 iugăre, găsite de către Consiliul Dirigent în 1919[28], ne dă chiar media de 15 iugăre pe care a avut-o în vedere Petre Suciu, autorul articolului din „Unirea“. Aceasta ar fi putut să însemne o nivelare socială despre care s-a vorbit în Declaraţia de unire de la 1 decembrie 1918, dar ar fi implicat categoric şi desfiinţarea marii proprietăţi. Or, după cum se ştie, nici punctul 5 din Declaraţia de la Alba Iulia, nici proiectul de reforma agrară al Consiliului Dirigent, nu au prevăzut lichidarea marii proprietăţi ci doar reducerea ei. Proprietatea mare, ce urma să rămînă după reformă, a fost numită în proiectul amintit „proprietate mijlocie“ şi a cuprins valori între 200—500 iugăre. Proprietatea mijlocie nu era altceva, în concepţia economiştilor agrarieni transilvăneni, autori ai proiectului de reformă agrară, decît „rămăşiţele marilor latifundini“ şi rolul acestora era de a continua cultura „îndrumătoare a ţării, şi de a asigura venit proprietarului“. Fermelor model, de stat, considerate tot proprietate mijlocie, li se rezervase, de asemenea, rolul de îndrumare şi exemplu, de ajutor, prin livrarea de seminţe şi reproducători din rase superioare de animale, pentru gospodăriile ţărăneşti[29].

Putem conchide, că în general presa burgheză românească a susţinut în coloanele sale, proiectul de reformă agrară al Consiliului Dirigent. O bună parte din ziaristica vremii s-a făcut purtătoare de cuvînt a

[27] „Unirea“, nr. 84 din 25 aprilie 1919, p. 2;

[28] Calculat după datele din Ioan Iacob, *op. cit.*, p. 18;

[29] Ştirban, M., Iancu, Gh. *Cîteva documente* ... Rev. Arhiv. 1/1976.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

legiuitorilor acestei reforme în perioada decembrie 1918 — iulie 1919. Au fost prezentate şi propuneri noi, mult mai apropiate de cerinţele vremii, în comparaţie cu cele susţinute de reprezentanţii marilor proprietăţi la anchetele organizate, sau de către presa maghiară ori germană, de orientare burghezo-moşierească de dreapta.

Ceea ce s-a scris în presă pe tema reformei agrare n-a fost însă o acţiune organizată. Articolele erau scrise sporadic fără un plan conceput pe o durată mai lungă. Majoritatea din ele n-au fost nici consecvent analitice, sau critice. Multe au urmărit doar, o strictă informare asupra stadiului lucrărilor de pregătire a poiectului de reformă agrară, în scopul liniştirii spiritelor din lumea satelor, acolo unde ţăranii aşteptau, cu o justificată nerăbdare, împlinirea făgăduinţei făcută ţăranilor, pe Cîmpul lui Horea, la 1 decembrie 1918.

Următoarea etapă parcursă de proiectul de reformă agrară alcătuit de către Consiliul Dirigent*** a fost aceea a discutării sale, din nou, în cîteva şedinţe ale acestuia în cursul lunii iulie 1919, în vederea stabilirii textului ce urma să fie prezentat Marelui Sfat Naţional convocat la Sibiu pentru 29 iulie 1919. A urmat apoi, în zilele de 6—11 august, discutarea şi, apoi, aprobarea proiectului de Reformă agrară în cadrul Marelui Sfat Naţional[30], iar, o lună mai tîrziu, sancţionarea lui ca decret-lege cunoscut sub numărul 3911/1919[31].

Dezbaterile ce au avut loc în cadrul Marelui Sfat de la Sibiu, pe tema reformei agrare, au fost analizate într-un studiu recent al colegului Gh. Iancu[32]. De aceea, noi nu ne vom opri asupra lor. Subliniem doar că cele mai multe intervenţii, la Sibiu, şi nu numai acolo, cele mai multe modificări aduse proiectului de reformă agrară în general au vizat primele două capitole, adică problemele legate de expropriere. Ne propunem să facem cu un alt prilej paralelă între ce s-a pregătit pînă chea Românie din 1918 şi legiuirile definitive din 1921, pe de altă parte. între Decretul-lege 3911/1919 şi decretele de reformă agrară pentru vechea Românie din 1918 şi legiuirile definitive din 1921, pe de altă parte.

Revenind la lucrările Marelui Sfat Naţional de la Sibiu amintim că în cadrul lor s-a dezbătut şi aprobat şi proiectul decretului-lege de în-

*** P. Suciu a analizat în ziarul Unirea şi un alt proiect de reformă agrară din 1919.

[30] Cf. „Gazeta Transilvaniei" nr. 164 şi 165/1919.

[31] Hamangiu, C. *op. cit.* vol. IX—X, pp. 193—205.

[32] Iancu, Gh. *Marele Sfat Naţional al Transilvaniei, 1918—1919*, An. Inst. ist. arheol. Cluj, 1973, 16, pp. 259—278.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ființare a Băncii Agrare[33], instituție, societate anonimă, cu capital privat și sprijin de stat, chemată să efectueze operațiunile financiare ale lucrărilor de reformă agrară. Condusă o vreme chiar de fostul șef al Resortului de agricultură, Victor Bontescu, secondat ca director — ca unul din directori — de V. S. Osvadă, Banca Agrară va întîmpina, de la început, alături de adeziuni la apelul lansat chiar în cadrul dezbaterilor de la Sibiu, de către I. Lapedatu, și unele rezerve,[34] iar mai tîrziu chiar opoziții. Opoziții care au dus, în final, în anii următori, după unele tranzacții ce păreau promițătoare, la încheierea drepturilor sale legate de reforma agrară, chiar înainte de a începe, de fapt, efectiv acestea. Banca agrară va cîștiga, totuși, cîteva zeci de milioane de lei, tîrziu, e drept, după confruntări înverșunate și numai datorită sprijinului dat de poetul ministru Octavian Goga — ca recompense, nu pentru operațiuni financiare efectuate, ci pentru pierderile bănești suferite în urma drepturilor luate de a executa operațiunile legate de reforma agrară.[35]

Eliminarea Băncii Agrare de la operațiunile de reformă, desființarea însăși a Consiliului Dirigent din aprilie 1920 au determinat modificări în Decretul-lege de reforma agrară nr. 3911/1919. Au fost operate peste 60 de intervenții, la 28 de articole, printr-un nou decret-lege, semnat la 9 iunie 1920[36]. Modificările privesc, în primul rînd, cele două instituții amintite, Consiliul Dirigent și Banca Agrară, a căror atribuțiuni, cuprinse în decretul lege 3911/1919 au fost preluate de alte organisme. Au intervenit apoi în componența sau atribuțiunile unor comisii ori instituții special create prin vechiul decret-lege pentru pregătirea și aplicarea reformei agrare, noi modificări și prevederi procedurale. N-au fost operate modificări de fond, nici la capitolul Îndreptățirea și măsura exproprierii și nici asupra articolului 33, articol ce reglementa problema celor în drept la improprietărire. S-a dat o nouă formulare unei prevederi importante cuprinse în articolul 38. În decretul lege nr. 3911 s-a interzis înstrăinarea, prin acte între vii, a pămînturilor primite prin improprietărire, pînă în anul 1930. Decretul-lege 2478 a păstrat această interdicție pe timp de 10 ani, socotiți de la data improprietăririi[37].

---

[33] „Revista Economică" nr. 33—34 din 20 august 1919, pp. 114—115; Hamangiu, C. *op. cit.*, pp. 205—206.

[34] „Revista Economică", nr. 33—34 din 20 august 1919, pp. 110—114 etc.

[35] Arh. St. Cluj, fond. *Banca Agrară*. Procesele verbale ale Consiliului de administrație, 1920—1932; Cf. pr. v. din 23 martie 10 iunie 1927 etc. Problema Băncii Agrare va fi tratată de noi într-o lucrare aparte.

[36] Decretul lege nr. 2478 publicat în Monitorul Oficial nr. 55 din 12 iunie 1920.

[37] Cf. D. L. 3911 și 2478 art. 38.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ca urmare a prevederilor decretului lege 3911/1919, în toamna anului 1919 şi în primăvara anului următor au luat fiinţă şi au activat o seamă de instituţii sau comisii special create pentru pregătirea şi aplicarea reformei agrare. Noul decret-lege 2478 din iunie 1920 a înscris, referitor la aceste instituţii speciale şi comisii, modificări în organizare sau de procedură. Un alt decret-lege, emis ceva mai devreme, la sfîrşitul lunii martie 1920, prin care s-au pus bazele unui Comitet Agrar pentru împroprietărirea ţăranilor, cu sediul la Bucureşti[38], a dus în mai-iunie la crearea unei secţiuni a acestui comitet cu sediul la Cluj. Noua instituţie fusese destinată tot pregătirii şi aplicării reformei agrare din Transilvania[39]. Ea va emite, singură sau împreună cu Comitetul Agrar Central, aşa cum o făcuse şi Consiliul Dirigent prin Resortul său de agricultură, o seamă de ordonanţe, decizii sau instrucţiuni cu caracter normativ. Despre unele instituţii sau comisii create în baza legislaţiei amintite — Consiliul Superior pentru reforma agrară, Comisia pentru arendări forţate şi Reforma agrară, Comisiunile judeţene şi Comisiunile locale pentru reforma agrară, Comitetele locale etc. — vom vorbi ceva mai tîrziu. Amintim aici, însă, în ordine cronologică principalele norme emise. Se cuvin a fi amintit înainte de toate cele trei ordonanţe date de Resortul agriculturii la 20 noiembrie 1919, aplicabile a doua zi. Este vorba, mai întîi, de instrucţiunile date pentru formarea Comisiunilor locale de reformă agrară, în temeiul articolelor 15—16 din decretul-lege 3911/1919[40]. Apoi, de ordonanţa ce reglementa problema anunţării imobilelor expropriabile şi pe aceea a cererilor pentru împroprietărire[41]. Cea de-a treia ordonanţă a cuprins normele pentru folosirea fondurilor băneşti în scopul pregătirii lucrărilor de reformă agrară şi retribuţiile membrilor Comisiunilor locale şi judeţene.[42]

După 3 luni de prelungite discuţii contradictorii, purtate între prim-preşedintele Comitetului superior pentru reforma agrară şi Resortul agriculturii[43], la 30 martie 1920, cu puţine zile înainte de a fi desfiinţat

---

[38] Hamangiu, C. *op. cit.*, p. 282.

[39] Ştirban, M. *Comitetul agrar — secţiunea Cluj. 1920—1921.* (în *Omagiu acad. prof. Ştefan Pascu,* Cluj, 1974, pp. 185—190).

[40] Ordonanţa nr. 1004/R. A. trimisă consilierilor agricoli la 2 decembrie 1919. Arh. St. Cluj, fond. *C.D.R.A.*, mapa nr. 5/1919, f. 731 şi Instrucţiunile fond. *D.A.*, dosar nr. 23/1920, f. 314—317; Gazeta oficială a Consilului Dirigent nr. 74 din 6 decembrie 1919, pp. 1—2.

[41] Ordonanţa nr. 1005 Arh. St. Cluj, fond. *D.A.*, dosar nr. 23/1921, f. 310—313 şi Gazeta oficială a Consiliului Dirigent nr. 74/919.

[42] Ordonanţa nr. 1006. *Fond. cit.* f. 318—325.

[43] Osvadă, V. C. *Reforma agrară pentru Transilvania,...* p. 12.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Consiliul Dirigent, Savu Moise semnează Regulamentul întocmit pentru comisiunile judeţene de reformă agrară. El fusese redactat în baza articolelor 52 şi 54 din decretul lege 3911[44], în coînţelegere cu Resorturile de finanţe, de interne şi de justiţie. Optzeci şi nouă de articole, cît însumează acest regulament, dezvoltă şi interpretează prevederile decretului-lege 3911 în problema competinţelor comisiunilor judeţene de reformă agrară în materie de expropriere şi împroprietărire. Este o descriere de fapt a întregii proceduri legate de aceste două operaţiuni, cu toate implicaţiile lor, cu toate oficialităţile sau persoanele private, angajate sau implicate, în pregătirea reformei agrare[45].

Cîteva luni mai tîrziu Emil Petrini, directorul Secţiunii Comitetului agrar din Cluj, semnează noile instrucţiuni privitoare la aplicarea reformei agrare de către comisiunile judeţene. Sînt la fel de voluminoase ca şi Regulamentul lui Savu Moise. Aproape 80 de articole, tipărite în broşură, însumează, în primul rînd, acea parte din reforma agrară, lăsată pe seama comisiunilor judeţene. Cuprinde însă, în acelaşi timp, şi liniile generale ale întregii proceduri de expropriere şi împroprietărire. Autorul lor a ţinut seama de prevederile decretului-lege 3911/1919, de modificările aduse de decretul lege 2448/1920 precum şi de noile orientări date prin intermediul Comitetului Agrar Central, în problema reformei agrare, de către preşedintele său[46].

Atît regulamentul cît şi noile instrucţiuni, poate cele din urmă în mai mare măsură, au importanţa lor pentru cunoaşterea căilor deschise reformei agrare şi, îndeosebi, arendărilor forţate. Cunoaşterea lor se impune astfel, deopotrivă, pentru latura lor teoretică precum şi pentru aplicarea practică. Comisiile judeţene au avut un rol deosebit în pregătirea lucrărilor de reformă agrară şi, mai ales, în aplicarea arendărilor forţate, în anii 1920—1921.

Odată cu înfiinţarea Secţiunii Comitetului agrar de la Cluj, chiar mai înainte, imediat după desfiinţarea Consiliului Dirigent, concepţia lui C. Garoflid, ministru al agriculturii în guvernul lui Averescu, este mult mai prezentă în tot ceea ce se va pregăti, legat de reforma agrară, în Transilvania.

La 27 mai 1920, C. Garoflid, împreună cu C. Cipăianu, au semnat instrucţiunile privitoare la lucrările comitetelor locale pentru stabilirea

[44] Arh. St. Cluj, fond. *Banca Agrară*, dosar 1 C. 4/1920.
[45] Ibidem.
[46] Petrini, Emil *Instrucţiuni privitoare la aplicarea reformei agrare de către Consiliile judeţene*, Secţiunea Comitetului Agrar Cluj, 1920, 28 p.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

dreptului la împroprietărire în Transilvania[47]. O zi mai tîrziu, la 28 mai, aceiaşi au adus precizări în legătură cu scopul şi atribuţiunile comisiunilor locale de reformă agrară în Transilvania[48]. Începînd din iunie-iulie 1920, Secţiunea Comitetului agrar de la Cluj va continua iniţiativele Comitetului Agrar Central, dînd o serie de instrucţiuni Comisiunilor de reformă agrară sau unor instituţii administrative şi de specialitate, chemate să lucreze la pregătirea reformei agrare.

Paralel cu aceste acţiuni au avut loc, în anul 1920, fie în dezbaterile parlamentare, fie în preocupările guvernamentale sau ale presei, de diverse orientări, discuţii legate de reforma agrară, legate de legiuiri, menite a pune în aplicare reforma agrară. S-au făcut interpelări pentru a se cunoaşte motivele pentru care decretul lege nr. 3911/1919 nu era trecut prin parlamentul ţării[49]. S-a vorbit, apoi şi de întocmirea unei legi unice de reformă agrară pentru toate provinciile ţării[50]. Parlamentarii transilvăneni din partidul poporului au alcătuit în august 1920 proiectul unei noi legi de reformă agrară pentru Transilvania, iar C. Garoflid un anteproiect, în septembrie acelaşi an, ultimul apropiat de decretul-lege 3911/1919[51]. Toate au rămas simple proiecte. Legea definitivă de reformă agrară pentru Transilvania va fi supusă dezbaterilor parlamentare şi aprobate abia un an mai tîrziu, în 1921.

Despre aceste proiecte, despre legile definitive de reformă agrară din 1921 în general în istoriografia noastră, mai veche şi mai nouă, s-a scris mult, pe măsura importanţei lor. Ne îngăduim şi noi un scurt popas asupra formelor de proprietate şi a categoriilor de proprietăţi preconizate mai ales de decretul-lege 3911/1919, dar şi de legea definitivă de reformă agrară pentru Transilvania din vara anului 1921[52].

---

[47] Arh. St. Cluj, fond. *D.A.* dosar nr. 20/1920; Arh. St. Bistriţa-Năsăud, fond. *Consilieratul Agricol al judeţului Bistriţa-Năsăud*, dosar nr. 10/1920, f. 43.

[48] Arh. St. Cluj, fond. *cit.*, dosar 63/1920, p. 331—333; Arh. St. Bistriţa-Năsăud, fond. *cit.*, dosar 10/1920, f. 42; Arh. St. Braşov, fond. *Serviciul agricol Braşov*, dosar nr. 1/1918.

[49] „Patria" nr. 188 din 2 sept. 1920, p. 1; nr. 193 din 8 sept. 1920, p. 2.

[50] „Dacia Traiană" nr. 158 din septembrie 1920, p. 1. Reproducere din ziarul „Dimineaţa".

[51] *Relaţii agrare şi mişcări ţărăneşti din România, 1908—1921*, Bucureşti, Editura Politică, 1967, p. 363.

[52] Pentru conceptul de proprietate agrară a se vedea expunerile de motive la legile sau decretele legii de reforma agrară din anii 1918—1921; Lucrările edite cunoscute ce tratează problema reformei agrare din 1921 şi presa din Transilvania: „Dacia Traiană" nr. 56, 63, 64/1920; „Gazeta Poporului" nr. 8/1919; „Glasul Libertăţii" nr. 12/1920, „Cultura Poporului" nr, 18, 20, 25, 28/1921; „Înfrăţirea" nr. 11/1920, 18/1921; „Patria" nr. 18/1919, nr. 17, 41/1920, nr. 11, 28, 30, 51, 52, 69/1921; „Unirea" nr. 18/1919; „Voinţa" nr. 36/1920, nr. 34, 47, 51, 69, 90, 96, 134, 138/1921 etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În ce priveşte prima problemă, aceea a formelor de proprietate agrară, decretul-lege 3911/1919 a mers pe linia consolidării proprietăţii private individuale. Formau obiectul acestei forme de proprietate terenurile de cultură, arabile, destinate culturilor cerealiere, plantelor, textile sau de nutreţ, o parte din păduri şi păşuni. În acelaşi timp, decretul-lege din 1919 urmărea şi păstrarea proprietăţii agrare de grup, moştenită şi extinsă îndeosebi asupra pădurilor şi păşunilor. Se aveau în vedere pădurile, păşunile de munte izlazurile, — proprietatea comunelor, pădurile şi păşunile composesoratelor foştilor iobagi, ale comunităţilor de avere din cadrul fostelor regimente de graniţă, toate scutite de expropriere. A treia formă de proprietate acceptată de către decretul-lege 3911, în limite mult reduse, însă, şi condiţionată de scopul urmărit, a fost proprietatea persoanelor morale, publice sau private (instituţii, corporaţii, fundaţii, bănci, întreprinderi etc.) Proprietăţile rurale ale persoanelor morale au fost supuse în întregime exproprierilor, dar decretul-lege din 1919 a îngăduit şi exceptarea lor de la expropriere integrală sau parţială, cu condiţia ca ele să servească nemijlocit un scop special ştiinţific, artistic, educativ, sanitar, caritativ sau economico-naţional. În sfîrşit, expunerea de motive la proiectul decretului-lege 3911/1919 a prevăzut, de asemenea, în limite mult reduse ca suprafaţă, şi proprietatea de stat asupra unor păduri, păşuni şi chiar terenuri arabile. S-a preconizat extinderea acestora, sub raport numeric, prin crearea de noi ferme, acolo unde era teren disponibil.

A doua problemă — categoriile de proprietate — a făcut, de asemenea obiectul expunerilor de motive amintite. Punctul de vedere exprimat în anul 1919 era, în această problemă, foarte ispititor. S-a vorbit de trecerea pămîntului de la cei care erau numai mediatori în procesul de producţie, în mîna acelora care prestau muncă efectivă, cei din urmă bucurîndu-se în exclusivitate de roadele muncii lor. În general, pămîntul a fost considerat ca un teren de plasare a muncii, un mijloc de producţie ce trebuia dat acelor ţărani care-l puteau cultiva. S-a spus, apoi, că reforma agrară are drept scop sporirea, completarea şi integrarea proprietăţilor rurale ţărăneşti. Aceasta însemna — potrivit celor ce au pregătit decretul-lege 3911, înainte de toate, sporirea proprietăţilor ţărăneşti, prin împroprietărirea ţăranilor lipsiţi complet de pămînt. S-a urmărit, apoi, completarea proprietăţilor ţărăneşti mici, pitice, cu o suprafaţă de pămînt care alăturată celei pe care ţăranul o avea înainte de reformă, să solicite împreună, întreaga putere de muncă a familiei ţărăneşti împroprietărite. În al treilea rînd, decretul-lege 3911 viza în-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tregirea proprietăţii ţărăneşti individuale cu fîneţe şi păşuni, cele din urmă folosite în comun. Prin pămîntul ce ar fi urmat să-l primească, se garanta, din nou, ţăranului împroprietărit, posibilitatea de a-şi crea o proprietate (arător, păşune, pădure) cel puţin atît cît poate munci el şi familia lui. Era o reluare a ideii exprimate în punctul 5 al Declaraţiei de la Alba Iulia. Aceeaşi promisiune, în aceeaşi formulare, fără a se preciza concret, nici la 1 decembrie 1918 şi nici în august 1919, suprafaţa de pămînt ce se avea în vedere la alcătuirea sau completarea proprietăţilor ţărăneşti.

Nu s-a arătat în nici un articol al Proiectului de lege pentru reforma agrară din 1919 ce suprafaţă de pămînt urma să se dea ţăranului lipsit complet de pămînt sau celui cu pămînt puţin, insuficient pentru trebuinţele sale. Fuseseră doar vag formulate cele trei categorii ale lotului de împroprietărire: de completare, de întregire şi de colonizare, ales unul sau altul, şi fixată suprafaţa lor în funcţie de împrejurările locale. Prin împrejurări locale s-au înţeles suprafeţele de teren expropriabile, numărul celor îndreptăţi la improrietărire, capacitatea de muncă a acestora şi mijloacele, în general, de producţie de care dispuneau ţăranii.

Nu se făcuse vreo delimitare mai precisă în această problemă, deoarece, surprinzător, legiuitorul n-a urmărit, aşa cum singur a arătat, împroprietărirea tip cu orice preţ şi în toate împrejurările, după necesităţile izvorîte din lipsa de pămînt a ţăranilor, cum credem că ar fi fost firesc. El a dorit, doar, o împărţire a pămîntului, ţinînd seama de capacitatea de muncă a ţăranului. A înţeles prin aceasta nu numai forţa fizică, ci şi (şi mai ales) mijloacele de producţie ale ţăranului, în care, cum bine se ştie, era deficitar, din cauza situaţiei sale social-economice moştenite. Elementele de judecată la alcătuirea listelor celor îndreptăţiţi la pămînt prin reforma agrară trebuiau să fie — susţinea Osvada — „puterea de muncă, mijloacele de a putea fi un bun gospodar producător, care poate suporta sarcinile bunătăţilor investirii cu pămînt... Noi cerem — mai preciza V. C. Osvadă — să se creieze gospodării ţărăneşti reale şi sănătoase economicește“, fără a le fixa un lot unitar, pe care îl considera fără rost şi fără vreo îndreptăţire economică. Trebuia lăsat totul pe seama „executorilor“ şi a latitudinii acestora de a da pămînt unde vor crede de cuviinţă şi cît se va putea.[53]

Osvadă a sintetizat aici — credem — concepţia economiştilor agrarieni din cadrul Consiliului Dirigent. Ea s-a apropiat doctrinar de con-

[53] Osvadă, V. S. *Reforma agrară pentru Transilvania...*, p. 50.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cepţia ţărănistă cunoscută, vulnerabile şi una şi alta. În ce priveşte concepţia analizată acum, a autorilor proiectului de reformă agrară din 1919, ea era vulnerabilă pentru că aşezase la temelia reformei agrare caracterul facultativ. Lăsase la latitudinea unora sau altora să judece pînă unde se va merge cu exproprierea, unde, cine şi cu cît se va împroprietări. Aşa zisele condiţii locale aduse în sprijinul caracterului mai larg sau mai restrîns al reformei au putut să însemne, şi au însemnat chiar, tot atîtea portiţe deschise unor hotărîri aduse în defavorul ţărănimii ce aştepta pămînt. Decretul — lege de reformă agrară din 1919 a prilejuit, cu unele excepţii, prin aplicarea arendărilor forţate, în perioada 1920—1921, completarea proprietăţilor mici, pînă la 3—5 iugăre.

Fireşte, nu acest tip de proprietate l-au avut în vedere, cel puţin doctrinar, legiuitorii reformei agrare din 1919. Proprietatea ţărănească de 3—4 iugăre, chiar cea de 5 iugăre, a fost considerată de mulţi, nerentabilă. Ea nu răspundea nici cerinţelor formulate, tot teoretic, de către autorii decretului-lege de reformă agrară din 1919. Nu solicita întreaga putere de muncă a familiei ţărăneşti şi nici nu putea satisface, în întregime, toate nevoile, materiale şi spirituale ale familiei ţărăneşti. În plus, nici nu dispunea de uneltele şi maşinile de producţie ce puteau să-i confere atributul de gospodărie ţărănească reală şi sănătoasă economicește — aşa cum o numise secretarul general al Resortului de agricultură. Păstrarea proprietăţii mari, chiar în limitele amintite, excludea în fapt formarea gospodăriilor ţărăneşti considerate de economiştii agrarieni ai Consiliului Dirigent ca viabile.

Nu s-a urmărit desfiinţarea marii proprietăţi nici prin Legea de reformă agrară din iulie 1921. Dimpotrivă, i s-a acordat credit în continuare şi a fost investită cu un dublu rol, economic şi educativ. „La noi — se spunea în Expunerea de motive la Proiectul de lege al reformei agrare pentru Transilvania din 1921 — proprietatea mare asigură producţia de seminţe, de plante uleioase şi industriale, înlesneşte creşterea de vite şi este o şcoală practică de model şi îndrumare pentru regenerarea agricolă; proprietatea mijlocie şi mare este pionerul progresului economic de care nu este bine a te dispensa". Concepţia unor mari proprietari privind rolul proprietăţii moşiereşti, şi-a făcut astfel loc în articolelor Legii reformei agrare din Transilvania. Marea proprietate era redusă „la cadrele absolut suficiente pentru un progres intensiv". Deşi s-a recunoscut şi rolul proprietăţii mici ţărăneşti în dezvoltarea agriculturii intensive, a proprietăţii ţărăneşti mici în viziunea lui C. Garoflid,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

s-a subliniat mereu că nu este vorba implicit și de o negare a utilității proprietății mari.[54]

Este apoi bine știut că, în realitate, prin aplicarea Legii de reformă agrară din 1921, cel puțin în Transilvania, nu s-a ajuns nici măcar la împroprietărirea tuturor țăranilor lipsiți complet de pămînt sau cu pămînt puțin, pentru a ajunge și unii și alții la proprietatea de 5 iugăre. Lotul de completare a fost în general între 0,5—1,5 iugăre, iar lotul tip de cca 3 iugăre. Astfel că cele 3 iugăre de pămînt primite de către țăranul fără pămînt sau acel 1,5 iugăre, menit a dubla proprietatea pe care o avea de 1,5 iugăre, a putut trece țăranul împroprietărit doar din categoria proletarului sau semiproletarului agricol în aceea a gospodăriei țărănești pitice, deși „Foaia Poporului" scria încă în februarie 1919 că „economi-proletari, oameni cu ceva pămînt, dar săraci de tot, cu cîte un iugăr ori două de pămînt nu avem interes să facem."[55] De la proprietatea pitică de minus 3 iugăre pînă la cea „mică" de 15 iugăre era oricum un drum lung și nerealizabil prin prevederile decretului lege și respectiv a legilor de reformă agrară din 1919 și 1921.

Interesant este că în niciuna din doctrinele politice burgheze nu-și făcuse loc, cu o bună apreciere, tocmai acea proprietate care de fapt s-a întărit ca efect imediat al reformei agrare, proprietatea țărănească mică de pînă la 5 iugăre. Dimpotrivă, valoarea lor economică a fost mereu contestată în perioada pregătirii reformei agrare și nu s-au preconizat, în timpul înfăptuirii ei, măsuri eficiente în scopul apărării și întăririi proprietății țărănești formate ca urmare a reformei agrare. Practic, însă, proprietatea țărănească mică a format numericește, în continuare, imensa majoritate a populației active de la sate, fără ca ea să ajungă și la o superioritate corespunzătoare în ce privește suprafața pămîntului deținut.

Ignorînd voit acest adevăr, în numele interesului economic general, dar slujind, de fapt prin aceasta, atitudine intereselor înguste de clasă, doctrinele politice burgheze au lansat în programul lor în decretele legi, și în legi chiar cu bună știință, și idei numai în parte realizabile, acoperite de formulări demagogice. Au promis țăranilor mai mult decît le-au dat și nu le-au dat acestora tot ceea ce ar fi putut și ar fi trebuit

---

[54] Iacob, Ioan *op. cit.*, p. 25 și următoarele.

[55] „Foaia Poporului" din 10/23 februarie 1919, p. 1. Ziarul citat s-a pronunțat pentru dezvoltarea gospodăriilor țărănești mici prin reforma agrară. Nu le-a încadrat însă în suprafețe limită pentru a ne da seama ce s-a înțeles de fapt prin proprietate țărănească mică. Ibidem, nr. 9 din 24 februarie/9 martie 1919, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

să le dea. Doctrinele burgheze susţineau sau sprijineau dezvoltarea agriculturii româneşti capitaliste pe drumul reformelor fără zguduiri. S-au pronunţat pentru reforma agrară, pentru o expropriere cu răscumpărare şi o împroprietărire cu plată. Nici una n-a vizat însă lichidarea marii proprietăţi ci doar reducerea ei. Mai puţin receptivi înnoirilor erau conservatorii, care continuau să idealizeze rolul şi valoarea proprietăţilor moşiereşti în general. Liberalii şi naţionalii au considerat utilă şi avantajoasă acea parte a proprietăţii mari dispusă să îngăduie mai repede stabilirea relaţiilor de producţie capitaliste în agricultură. Ţărăniştii, dar şi naţionalii, şi-au pus mari nădejdi în burghezia satelor. Cu alte cuvinte, toţi sprijineau şi se sprijineau pe ceea ce reprezenta numeric puţin şi economic mult avînd în vedere, fireşte, suprafaţa de pămînt deţinută.

Investigaţiile în doctrinele politice burgheze ne îndreptăţesc afirmaţia că nu poate fi luat drept criteriu de judecată, de apreciere, a unei doctrine numai conţinutul său teoretic, ci, mai ales şi în primul rînd, chiar aplicarea sa în viaţă, cu consecinţele sale. Doctrinele politice nu pot fi privite ca idei în sine ci ca teorii ce se cer verificate de realitate. Primesc o anumită valoare numai în măsura în care îşi găsesc o aplicare pozitivă în viaţă, se confruntă cu şi în practică. Partea teoretică şi cea practică sînt de fapt două componente ale doctrinelor politice burgheze ce pot fi şi au fost chiar contradictorii, ceea ce ne obligă întotdeauna la o adîncă selecţie a ceea ce putea fi veridic de ceea ce era exprimat în scop propagandistic, la o obligatorie confruntare a ideilor exprimate teoretic, ca program, cu realitatea, o urmărire a aplicării lor în viaţă şi a efectului produs. Aceasta deoarece este ştiut că a existat adeseori o mare contradicţie între ceea ce s-a preconizat doctrinar de către partidele burgheze şi ceea ce acestea au realizat atunci cînd au ajuns la fotoliile ministeriale.[56]

O doctrină complet deosebită faţă de aceea a partidelor burgheze a fost, în perioada avîntului revoluţionar 1918—1921, pînă la creerea Partidului Comunist Român, doctrina socialistă. Partidul socialist din România a susţinut în acea perioadă, spre deosebire de toate partidele burgheze, exproprierea totală a pămîntului, ceea ce însemna, de fapt,

[56] Proprietatea ţărănească pînă la 5 ha a fost evaluată de recensămîntul agricol din 1941, care reflecta situaţia din cadrul frontierelor României în urma dictatului de la Viena, ca număr la 76,8% şi ca suprafaţă 33,3%. Comunicări statistice nr. 1 din 15 ianuarie 1945, p. 6; Göllner, C., Ştirban, M. *Cîteva aspecte din conţinutul agrar al doctrinelor politice burgheze din România în perioada dintre cele două războaie mondiale*. Sargeţia, 1971, 8, p. 178. Ştirban, M. *Aspecte ale problemei agrare în presă* ... p. 216.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

desființarea proprietății moșierești. A susținut însă și „darea în exploatate la obște" a pămîntului expropriat, un punct de vedere ce nu corespundea condițiilor concrete de atunci, specifice din țara noastră.[57]

Partidul socialist din Transilvania, exprimîndu-și punctul său de vedere în legătură cu proprietatea agrară, s-a pronunțat în toată perioada cercetată de noi, cu consecvență, ca și Partidul socialist din vechea România, pentru lichidarea proprietății moșierești[58]. „Felul de judecare al nostru, al socialiștilor — scria „Tribuna Socialistă" din 31 iulie 1919 — nu poate îngădui decît o singură măsură și anume ca tot pămîntul [moșierești] să se exproprieze"[59]. Cîteva zile mai tîrziu, la 13 august 1919 tot „Tribuna Socialistă" scria despre reforma agrară că „deși din punct de vedere socialist nu ne mulțumește nici cîtuși de puțin, ea stă totuși întrucîtva în concordanță cu hotărîrea de la Alba Iulia, neluîndu-se acolo nici un angajament precis în chestia aceasta. Sîntem de convingerea însă că această reformă nu-și va ajunge scopul, nu va mulțumi țărănimea, căci în Ardeal, unde pămîntul cultivabil este atît de puțin trebuie mers cu exproprierea chiar și sub 200 iugăre. În felul acesta s-ar fi făcut într-adevăr o reformă agrară radicală, după cum glăsuiește rezoluția"[60]. Aceeași idee a străbătut programul Partidului socialist din Ardeal din mai 1920. Exproprierile puteau să îngăduie vechilor moșieri păstrarea doar a unei suprafețe de pămînt atît cît putea fi lucrată de propria lor familie[61]. Noi precizări în legătură cu proprietatea moșierească au fost aduse în toamna aceluiași an în rezoluția Congresului Partidului Socialist din Ardeal cînd s-a cerut exproprierea moșiilor ce depășeau 50 de iugăre de pămînt arător, 5 iugăre grădini sau 5 iugăre teren cultivabil cu viță de vie[62].

Pe aceeași linie cu socialiștii din vechea România au mers și cei din Transilvania în cea de a doua problemă, a destinației pămîntului expropriat și implicit a proprietății țărănești. Socialiștii transilvăneni au sus-

---

[57] *Documente din Istoria mișcării muncitorești din România, 1916—1921*, București, Editura Politică, 1966, pp. 208—384; Ion Bulborea, *Problema agrară în documente ale P.C.R. în perioada interbelică*. Forum. Științe Sociale, 1973, 5, p. 70; Mureșan Dumitru, *Soluții ale problemei agrare în publicistica marxistă din România în perioada 1921—1933. Loc. cit.*, pp. 101—102.

[58] *Documente ... 1916—1921*, p. 155, 484.

[59] „Tribuna Socialistă" nr. 20, din 31 iulie 1919.

[60] Ibidem, nr. 30 din 3 august 1919, p. 1.

[61] Ibidem, nr. 20 din 16 mai 1920, p. 1.

[62] *Documente ... 1916—1921*, p. 484; Tribuna Socialistă nr. 36 din 5 septembrie 1920, p. 5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ţinut, de pildă la Congresul lor de la Sibiu, din ianuarie 1919 că pămînturile expropriate să formeze un fond funciar național, administrat de comune sub supravegherea statului. Terenurile din acest fond — cu excepţia pădurilor, ce urmau să rămînă în proprietatea comună — trebuiau acordate ţăranilor lipsiţi de pămînt sau asociaţiilor ţărănești, în parcele de mărimea necesară unei gospodării ţărănești mici, pe termene care nu puteau fi mai mici de 60 de ani[63]. Ideea folosirii pămînturilor expropriate în comun, în cadrul obștiilor, a fost răspîndită prin intermediul ziarelor „Tribuna socialistă"[64], „Erdélyi Munkás"[65] și altele.

În programul aceluiași partid, în primăvara anului 1920, s-a vorbit, de asemenea, de împărţirea pămîntului expropriat ţăranilor care au prea puţin pămînt, sau tovărăşiilor sătești[66] iar rezoluţia Congresului „Partidului Socialist din Ardeal", ce avusese loc în toamna anului 1920, recunoscînd dreptul ţărănimii de a hotărî ea însăşi forma de proprietate, a continuat, de asemenea, să recomande ţăranilor să cultive pămîntul ce-l vor primi prin tovărăşii, în mod colectiv.[67]

Aşadar, atît în programele partidului socialist din vechea Românie, cît şi în ale celui din Transilvania, pînă la crearea Partidului Comunist Român, în mai 1921, căile de soluţionare a problemei agrare, şi în cadrul acesteia, a problemei ţărănești în mod special, nu au fost suficient de bine clarificate. Nu au exprimat, legat de problema agrară, toate aşteptările ţărănimii. Alături de teze care exprimau real, obiectiv, cerinţele societăţii românești de la sfîrşitul primului război mondial, au preconizat, o vreme, în problema proprietăţii agrare şi teze care nu se potriveau situaţiei concrete din ţara noastră, ca ideea trecerii pămîntului expropriat în proprietate de stat.

Un prim program revoluţionar, opus programelor agrare burghezo-moşierești, menit a servi pătura ţărănimii cu cea mai mare arie de răspîndire din ţara noastră, aceea a ţărănimii sărace, a fost pus în dezba-

---

[63] *Documente ... 1916—1921*, p. 156.

[64] „Tribuna Socialistă", nr. 20 din 31 iulie 1919;

[65] „Erdélyi Munkás" nr. 5, din 22 februarie 1919, nr. 6 şi 28 din martie acelaşi an.

[66] „Tribuna Socialistă" nr. 20 din 16 mai 1920.

[67] Ibidem nr. 36 din 5 septembrie 1920, p. 5. Pentru analiza concepţiei socialiste, agrare, din perioada cercetată a se vedea Ionescu Toader, *Consideraţii cu privire la caracterul orînduirii capitaliste în presa socialistă din Transilvania în perioada 1891—1918*. Forum, Ştiinţe Sociale, 1973, 5, nr 5, pp. 125—132; Georgescu, Elena, *Dezvoltarea concepţiei programatice în mişcarea muncitorească din România pînă la crearea P.C.R.*, Anale de istorie 1971, nr. 5, pp. 89—103; Dragne Florea, *Poziţia mişcării muncitoreşti din România faţă de ţărănime în perioada 1918—1921*. Anale de istorie, 10, 1964, nr. 3, pp. 59—75.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

terile Congresului I al Partidului Comunist Român din mai 1921. Ţinîndu-se seama de etapa de dezvoltare în care se găsea România, s-a cerut atunci lichidarea proprietăţii mari private, a celei bisericeşti şi de stat. Pămîntul trebuia dat ţăranilor săraci în proprietate individuală sau colectivă. Cu acelaşi prilej a fost respinsă ideea trecerii pămîntului moşieresc în proprietate de stat, susţinută de unii reprezentanţi ai partidului. Această teză, foarte frecventă pînă la Congres a fost considerată ca fiind necorespunzătoare situaţiei din ţara noastră. Era opusă tocmai dezideratului pentru care luptase vreme îndelungată majoritatea ţărănimii.[68]

După ce am urmărit foarte succint şi în linii generale diversele puncte de vedere exprimate doctrinar în legătură cu proprietatea agrară şi tipurile de proprietate, în perioada 1919—1921, vom încerca să urmărim cum au fost puse aceste probleme concret în decretul lege 3911/1919 şi în Legea definitivă de reformă agrară pentru Transilvania din iulie 1921. Urmărim îndeosebi răspunsurile date celor două principale probleme ale reformei agrare: ce se va expropria potrivit legislaţiei (nu doctrinelor) şi cui urma să se dea pămîntul prin împroprietărire. Aflăm în felul acesta şi răspunsurile date la tipurile de proprietate preconizate prin legislaţia reformei agrare pentru Transilvania din anii 1918—1921.

Decretul-lege 3911/1919 prevedea două categorii principale de expropriere: totale şi parţiale (articolele 2—12). Se vorbea de o expropriere totală a proprietăţilor imobiliare a căror proprietari erau supuşi unor state străine sau în cazul persoanelor morale publice sau private, instituţii, corporaţiuni, fundaţii, bănci, întreprinderi, atunci cînd terenul propriu de activitate al acestora era în afara graniţelor României. Persoanele morale publice sau private, instituţiile şi fundaţiile amintite puteau fi expropriate şi atunci cînd domiciliul lor era între graniţele României, făcîndu-se excepţii, numai pentru acele moşii şi părţi ale lor care serveau nemijlocit un scop special ştiinţific, artistic, educativ sanitar, caritativ sau economic. Nu intrau în aceste prevederi şi, în consecinţă nu puteau fi expropriate pădurile, păşunile de munte, izlazurile comunelor politice, ale composesoratelor fixate în punctele b, c şi d ale paragrafului 1, articol de lege XIX din 1898, ale comunităţilor de avere a fostelor regimente de graniţă. Erau scutite de expropriere şi acele păduri care ser-

[68] *Documente... 1916—1921*, pp. 656—669; Deac A., Dragne Fl. *Lucrările, Congresului I. al P.C.R.*, An. Inst. Ist. P.C.R.; 1966, 12, nr. 2—3 pp. 83—97; Bulborea Ion, *op. cit.*, pp. 70—71; Mureşan Dumitru, *op. cit.*, p. 163 Cf. şi Fuchs Simion, *Viaţa şi concepţia agrar-politică a lui Eugen Rozvan*. „Terra Nostra", 1971, 2, pp. 411—415.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

veau nemijlocit trebuinţelor normale de lemne de foc şi construcţie, proprietarilor sau personalului lor.

Puteau fi expropriate în întregime şi acele proprietăţi care prezentau un deosebit interes din punct de vedere ştiinţific; toate proprietăţile imobiliare care au fost trecute proprietarilor respectivi după 1 noiembrie 1917 în baza ordonanţei fostului guvern ungar privitoare la restrîngerea liberei circulaţii a imobilelor; toate proprietăţile rurale, fără deosebire de caracter şi întindere ale alienaţilor şi curanzilor, fără descendenţi; toate proprietăţile rurale cu întindere mai mare de 20 de iugăre, care după 31 iulie 1914 au trecut unor proprietari care, pînă atunci, nu se ocupau cu economia agrară, făcîndu-se excepţii numai cu transmisiunile ereditare legale. Întreg terenul cultivabil de peste 30 iugăre în comunele rurale şi peste 10 iugăre în comunele urbane, din moşiile care, în cursul anilor 1918, au fost date 12 ani consecutivi în arendă sau în parte (cu unele excepţii).

Decretul-lege 3911/1919 a prevăzut apoi exproprierea parţială a terenurilor cultivabile[69]. Oricine era proprietarul lor şi oricare ar fi fost capacitatea lui juridică — partea ce depăşea 500 iugăre. S-a putut micşora această suprafaţă pînă la limita de 200 iugăre şi în cazuri deosebite, în comune urbane, centre miniere, industriale etc. chiar pînă la 50 iugăre. Moşiile aceluiaşi proprietar ce se găseau în mai multe comune erau considerate ca fiind una singură, vechiul proprietar avînd dreptul de a alege — în limitele amintite — moşia sau partea de moşie pe care o dorea.[70] Putea, de asemenea, să-şi mai rezerve o parte scutită de expropriere din moşia sa pentru un copil al său care pînă la 1 decembrie 1918 şi-a început studiile agronomice şi la terminarea acestora s-a dedicat economiei agrare. Coproprietarii unei moşii aveau dreptul — în condiţiile stipulate de Decretul lege 3911 — să-şi păstreze fiecare partea maximă scutită de expropriere. Erau apoi parţial expropriabile şi sesiile parohiale ce întreceau 32 de iugăre şi dotaţiile învăţătoreşti ce depăşeau 16 iugăre. Puteau fi, de asemenea expropriate, în condiţii speciale, cu aprobări speciale, şi părţi din terenurile cultivate cu vii, grădini de legume şi fructe, izlazuri comunale, păşuni de munte, păduri etc. Odată cu imobilele expropriate decretul lege 3911 îngăduia şi exproprierea drepturilor de apă, de vamă, fabricile, instalaţiile etc.

---

[69] Hamangiu C., *op. cit.*, p. 195.

[70] Ibidem, p. 196.

[71] Ionescu-Sişeşti G., *Reforma agrară în diferite ţinuturi ale României.* Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială, 1920, nr. 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Acestor prevederi ce au reglementat problema pămînturilor expropriabile li s-au imputat chiar de către contemporani, şi nu fără temei, numărul prea mare al excepţiilor ce se puteau face şi care reduceau, în fond mult din conţinutul prevederilor.[71] În general. ele s-au înscris în concepţia autorilor decretului-lege care, după cum ştim, au urmărit doar micşorarea latifundiilor, facultativ, în funcţie cu ceea ce considerau organele chemate să aplice reforma agrară oportun şi necesar[72].

Noua lege de reformă agrară pentru Transilvania din iulie 1921 a calculat cota intangibilă ce trebuia lăsată proprietarului, după criterii economice şi sociale, fără a se ţine seama de dimensiunile marii proprietăţi asupra căreia se aplica exproprierea[73]. Erau declarate expropriabile moşiile cultivate de proprietarii lor, suprafeţele ce depăşeau 50 de iugăre în regiunile de munte, 100 de iugăre în cel de deal, 200 de iugăre la şes — unde cererile de împroprietărire erau mari, 300 iugăre la şes — unde cererile erau mijlocii şi 500 iugăre la şes unde cererile puteau fi foarte uşor satisfăcute. Comitetul Agrar avea latitudinea de a reduce exproprierea sub 300 şi 500 iugăre pînă la limita de 200 iugăre şi să atribuie diferenţa pentru colonizare. Noua lege a stabilit apoi, în o serie de articole şi paragrafe, condiţiile în care se puteau face exproprieri totale sau parţiale. Şi unele şi altele au fost analizate într-o reuşită lucrare, recentă, dedicată reformei agrare din România de către istoricul D. Sandru[74] de aceea noi nu vom mai insista asupra lor. N-o facem şi din considerentul că noua lege şi-a găsit de fapt aplicarea în anul 1922, an ce depăşeşte cadrul cronologic al lucrării noastre.

Pămînturile de cultură sau cele ce urmau să primească o astfel de destinaţie, expropriate, puteau fi împărţite, potrivit decretului lege 3911/1919 în loturi de completare, loturi de întregire şi loturi de colonizare. Decretul lege amintit nu a precizat suprafaţa loturilor. A făcut-o însă decretul lege 2478 din iunie 1920. Articolul 31 modificat a precizat că pămînturile expropriate se vor parcela în loturi de completare, loturi întregi de 5 iugăre şi loturi de colonizare de 7 iugăre. Acolo unde pămîntul cultivabil nu ar fi ajuns pentru împroprietărirea tuturor sătenilor îndreptăţiţi cu loturi de 5 iugăre, precum şi acolo unde mijlocul prin-

---

[72] Osvadă V.C., *Reforma agrară*... p. 50.

[73] Georgescu Mircea, *Reforma agrară — principii şi metode în legiurile române şi străine*. Bucureşti, 1943, pp. 66—67.

[74] Şandru D., *Reforma agrară din 1921 din România*, Bucureşti, 1975; Cf. şi Muşat Mircea, Ardeleanu Ion, *Viaţa politică în România 1918—1921*. Bucureşti, Editura Politică, 1976; *Relaţii agrare şi mişcări ţărăneşti în România 1908—1921*, Bucureşti. Editura Politică, 1967.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cipal de existenţă al locuitorilor nu era agricultura, se îngăduiau şi loturi mai mici de 5 iugăre, cu aprobarea Comitetului Agrar.

Primul decret-lege, din septembrie 1919, a precizat şi criteriile după care urmau să se împartă pămînturile expropriate, iar cel de al doilea decret-lege, din iunie 1920, nu a adus nici o modificare în această problemă. Loturile se vor fixa — se arată în articolul 32 — după capacitatea de muncă şi după mijloacele de care dispun cei chemaţi a fi împărtăşiţi, după calitatea şi preţul pămîntului şi după împrejurările locale. Criterii care nu avantajau pe cei lipsiţi de pămînt, căci ei, în afară de forţa fizică nu dispuneau de mijloacele de muncă la care s-au gîndit legiuitorii. Erau însă în conformitate cu principiile doctrinare ale burgheziei româneşti din acea perioadă.

Articolul următor, al 33-lea a stabilit în 10 puncte ordinea împroprietăririi: servitorii şi muncitorii agricoli din partea locului, invalizi sau nu, care, în ultimii doi ani dinaintea mobilizării şi după demobilizare, au lucrat pe moşia supusă exproprierii, văduvele şi orfanii lor, cu condiţia de a fi capabili de muncă; capii de familie participanţi la război, rămaşi invalizi sau nu, capabili de muncă, văduvele şi orfanii lor; bărbaţii necăsătoriţi participanţi la război, invalizi sau nu, capabili să lucreze pămîntul; femeile celor mobilizaţi prin ordinul Consiliului Dirigent; cei emigraţi, dacă s-au întors, sau familiile lor; capii de familie ori cei necăsătoriţi care n-au făcut serviciul militar.

Articolul 33 a mai făcut şi cîteva precizări şi anume: la condiţii egale, adică între cei din aceeaşi categorie aveau prioritate ţăranii cu familii mai mari; Nu puteau fi împroprietăriţi cei care aveau proprietate mai mare de 5 iugăre numai după împroprietărirea îndreptăţiţilor cuprinşi în prima parte a articolului; şi în sfîrşit, cei cu proprietăţi sub 5 iugăre urmau să fie împroprietăriţi cu loturi de completare pînă la 5 iugăre şi numai după împroprietărirea celor lipsiţi complet de pămînt din aceeaşi categorie.

Ordinea fixată era firește cea așteptată și aplicarea sa principială ar fi putut să mulțumească pe cei îndreptățiți conform acestui articol la împroprietărire. Coroborarea sa în practică cu prevederile articolului precedent a dus, însă, în multe cazuri, la încălcarea ordinei stabilite la înscrierea în listele celor îndreptățiți la împroprietărire a unor țărani cu proprietăți de peste 5 iugăre și la primirea, în arendă forțată, a pămîntului de către asemenea gospodării țărănești, în perioada 1920—1921.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pășunile, pădurile, drepturile de tîrg, de ape, expropriate erau trecute în proprietate comună sau de stat.

Legea definitivă de reformă agrară pentru Transilvania din iulie 1921 păstrează neschimbată ordinea celor 10 categorii de țărani îndreptățiți la împroprietărire (art. 92) date de decretul-lege 3911/1919 (art. 33), dar a stabilit o altă ordine a priorităților (art. 92, pct. 11).

Modifică și o formulare folosită în cazul invalizilor. Decretul lege 3911/1919 condiționa primirea pămîntului de către invalizi sau familiile acestora de capacitatea lor de a munci pămîntul. Legea din 1921 a legat-o de capacitatea de a conduce lucrarea pămîntului. A mai adăugat și o nouă categorie de îndreptățiți, a 11-a, voluntarii din armata română, ori dintr-o armată aliată sau care s-au format din grupuri de voluntari independenți (art. 92). La punctul 12 al aceluiași articol s-a înscris și dreptul de a se completa sau forma acolo unde nu erau, și numai după satisfacerea tuturor celor îndreptățiți, a unor sesii parohiale, cantorale și școlare, pînă la maximul prevăzut de art. 6.

Pămînturile de cultură expropriate puteau fi parcelate, în baza Legii de reforma agrară pentru Transilvania din 1921, în loturi de completare sau întregi pînă la 7 iugăre și în loturi de colonizare de 16 iugăre (art. 97).

Naționalitatea celor expropriați, sau a celor îndreptățiți nu a constituit un factor de care s-a ținut seama, avantajîndu-i pe unii și neîndreptățîndu-i pe alții. Nici legislația agrară amintită și nici normele interpretative ale acestei legislații, ale legislației agrare în general, nu a cerut sau admis vreo discriminare națională. Dimpotrivă s-a cerut o egalitate deplină la condiții egale. Numele proprietarilor mari români, maghiari sau sași etc., au figurat la un loc în listele de expropriere, încadrați, în aceleași norme iar dreptate ori nedreptate în procesul de împroprietărire li s-au făcut la fel țăranilor români, maghiari, sași etc. Spre deosebire de motivarea dată exproprierilor din vechea Românie, „pentru cauză de utilitate națională“[75], legea de reforma agrară din Transilvania, a folosit formula „pentru cauză de utilitate publică“,[76] urmărindu-se, prin această diferențiere, tocmai sublinierea unui fapt și anume intenția legii de a îngloba în prevederile sale și interesele naționalităților conlocui-

[75] Hamangiu C., *op. cit.*, p. 653.
[76] Ibidem, p. 733.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

toare[77], prevedere de care s-a ţinut în adevăr seama în aplicarea lucrărilor de reformă agrară[78].

Ca o continuare firească a celor urmărite pînă acum ni se pare şi un scurt popas asupra acelor instituţii sau organisme cu caracter agrar sau administrativ, chemate să aplice sau să contribuie numai, într-un fel sau altul, la rezolvarea, în limitele ştiute, a problemei ţărăneşti din Transilvania anilor 1918—1921.

Problemele legate de organizarea unor instituţii, de activitatea şi scopul urmărit de acestea în general, s-au bucurat în istoriografia noastră din ultimele trei decenii de o atenţie mereu sporită. Ne găsim în faţa unui fenomen firesc şi necesar inspirat din tezele materialismului istoric, potrivit cărora cunoaşterea temeinică a unei baze sociale presupune o cunoaştere la aceleaşi dimensiuni asupra structurii acesteia.

Cunoaşterea instituţiilor oferă cercetătorului prilejul de a reconstitui, imaginar, cu mai multă uşurinţă şi mai bine, o epocă sau o perioadă dată. Confidenţele pe care le fac în general arhivele instituţiilor atunci cînd istoricul le urmăreşte organizarea şi activitatea, dezvăluie, alături de fapte, şi gîndirea epocii. Surprind intenţiile reale ale clasei sau claselor sociale conducătoare şi, în acelaşi timp, reacţia claselor stăpînite, căci în ele s-au concentrat nu numai planurile „creatorilor" ci, într-un anumit fel, direct sau indirect, şi atitudinea maselor. De aici şi necesitatea cercetării problemelor economice, politice, sociale şi culturale, paralel şi în strînsă legătură cu instituţiile centrale şi locale, investite cu rezolvarea lor.

Pornind de la aceste considerente, am socotit că este firesc ca în cadrul lucrării noastre să-şi găsească un loc aparte, restrîns fireşte, principalele instituţii cu caracter agrar din Transilvania. Am crezut, de asemenea, că este bine să ne oprim şi asupra unor instituţii administrative locale, primării, preturi, prefecturi. Şi unele şi altele au exercitat un rol direct sau mijlocii asupra vieţii social-economice a ţărănimii. De la una ori alta au pornit spre sate poruncile legilor şi spre ele s-au îndreptat, în bună parte, vrerile ţărănimii. La sediul lor au venit, de bună voie sau chemaţi, ţăranii să-şi apare drepturile ori să le cîştige. De la ele au por-

[77] Georgescu Mircea, *op. cit.*, p. 57.

[78] Ibidem. Cf. şi V. Popa, *Reforma agrară din 1921 în judeţul Tîrnava Mare*. Teză de doctorat, mss. Cluj, 1975; Tr. Rus, *Reforma agrară în judeţul Mureş-Turda*. Teză de doctorat, mss. D. Şandru, *op. cit.*, M. Ştirban, *Cîteva aspecte din aplicarea reformei agrare (1919—1921) în fostul judeţ Tîrnava Mică*. An. Inst. Ist. Cluj, 1970, 13, p. 278, 284.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nit slujbaşii, cu funcţii mai mari şi mai mărunte, spre sate pentru a judeca la faţa locului pricini vechi şi noi dintre stăpînii întinselor moşii şi ţăranii ce se doreau stăpîni ai acestora. În lupta pentru pămînt, pentru îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă, ţăranii au folosit, alături de calea revoluţionară, a ocupării pămînturilor moşiereşti, fără hotărîri venite de sus, şi calea petiţionară. Cererile lor au fost înregistrate de una din instituţiile administraţiei locale sau cu caracter agrar, după cum şi măsurile de ordine, de chemare la ordine, veneau tot de la sau prin intermediul acestora. Studiul lor îl socotim astfel necesar şi încadrat organic în lucrarea noastră. Îl socotim în acelaşi timp şi ca pe o contribuţie utilă la istoricul unor instituţii din istoria contemporană a ţării noastre, chiar dacă matematic trei ani strînşi la un loc nu s-ar părea să însemne prea mult. Problemele vremii, ridicate de oamenii vremii, la răscrucea dintre două epoci istorice erau însă de mari dimensiuni şi judecat după acestea rolul instituţiilor agrare — şi nu numai al acestora — nu a fost sau nu ar fi trebuit să fie direct proporţional cu unitatea de timp relativ scurtă la care ne-am oprit noi, ci cu aceea a problemelor ce aşteptau de prea multă vreme o rezolvare în folosul ţărănimii sărace.

Vom începe cu cîteva date din istoricul resortului agriculturii subliniind principalele preocupări ale acestei însemnate instituţii centrale din domeniul agrar în general şi din cel al reformei agrare în mod special.

Resortul agriculturii şi comerţului este unul din cele douăsprezece resoarte ce au funcţionat ca instituţii centrale în cadrul Consiliului Dirigent. În mecanismul general de organizare a Transilvaniei acestui resort i-a revenit rolul de a influenţa în bună parte viaţa social-economică din satele Transilvănene vreme de peste cinci pătrare de ani. Şi-a început activitatea la Sibiu, alături de celelalte instituţii centrale ale Consiliului Dirigent, iar din octombrie 1919, pînă la desfiinţarea Consiliului Dirigent, în aprilie 1920, şi a continuat-o la Cluj[79].

Şeful Resortului de agricultură, Victor Bontescu, reprezentant al aripii de dreapta din Partidul Naţional Român[80], figurează printre membrii Consiliului Dirigent aleşi la 2 decembrie 1918 de Marele Sfat Naţional, în şedinţa ţinută la Alba Iulia.[81] El a rămas în această funcţie pînă la in-

[79] „Drapelul" nr. 127 din 5 noiembrie 1919; Patria nr. 80 din 15 aprilie 1920.
[80] Muşat M. şi Piucă V., *Activitatea Partidului Naţional Român din Transilvania în preajma şi în primii ani după desăvîrşirea făuririi statului naţional român.* Revista Muzeelor, 1969, nr. 1, p. 12.
[91] Pascu Ştefan, *Marea Adunare Naţională . . . , p. 383.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

trarea sa în guvernul ţării, în decembrie 1919.[82] Locul lui Victor Bontescu la Resortul agriculturii, ca şi al altor şefi de resoarte intraţi în guvern, a rămas neocupat avîndu-se în vedere, desfiinţarea iminentă a Consiliului Dirigent[83].

Ca secretar general al resortului pentru problemele agricole a fost numit, tot în decembrie 1918, Vasile C. Osvadă, funcţie pe care a deţinut-o pînă la desfiinţarea Consiliului Dirigent. Exponent al micii burghezii româneşti cu preocupări în domeniul economic-bancar, legate de viaţa satului mai ales, V. C. Osvadă a jucat un rol activ în cadrul Resortului de Agricultură.

Cu un personal de specialitate foarte restrîns, Resortul Agriculturii a cuprins toate ramurile economiei agrare, zootehnice şi silvice şi a încercat să răspundă prin activitatea sa problemelor principale ce se impuneau spre rezolvare acestui resort. În acest scop şi-a creat în interior, ca organe centrale[84] şi a organizat în exterior, ca instituţii de execuţie, servicii speciale, cu profil agricol, zootehnic, silvic, hidraulic etc. A format, de asemenea, organisme centrale sau teritoriale cu misiuni speciale (Consiliul Superior pentru reforma agrară, Comisia pentru arendări forţate şi reforma agrară, comisiunile locale şi judeţene de reforma agrară) şi s-a folosit în general de instituţiile administrative judeţene, de plasă sau comunale (prefecturi, preturi, primării comunale).

Geografic aria de activitate a Resortului Agriculturii a fost aceeaşi cu a Consiliului Dirigent, iar ca timp, procesul de organizare locală în domeniul agrar a început odată cu preluarea puterii administrative locale. Resortul agriculturii s-a folosit chiar de personalul acestor instituţii. Treptat a avut loc preluarea vechilor instituţii agricole, zootehnice sau silvice şi, tot treptat, s-au pus şi bazele noilor instituţii de care aminteam mai sus.

Resortul Agriculturii a desfăşurat o întreită activitate. A iniţiat sau pregătit prin organele sale interne, acele norme cunoscute de contemporani sub denumirea de circulare şi ordonanţe ce au stat la baza acţiunilor cu caracter agrar din decembrie 1918 pînă în aprilie 1920. Pornind de la legislaţia moştenită, fără a o prelua în totalitatea ei, inspirate din

---

[82] Tudorică M. şi Burlacu I., *Guvernele României între anii 1866—1945. Liste de miniştri.* Rev. Arhiv., 1970, 47, nr. 2, p. 442.

[83] „Patria", nr. 4 din 5 ianuarie 1920, p. 3.

[84] Petrini E., *Reforma agrară în Transilvania* (în Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureşul, 1918—1928 vol. I); R. Boilă, *Consiliul Dirigent. Loc. citat;* Iancu Gh., *Despre formarea şi componenţa Cosiliului Dirigent.* An. Inst. Ist. Cluj, 1969, 12, pp. 329—336.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

realităţile transilvănene, din măsurile similare, pentru probleme similare luate din aceeaşi vreme sau mai înainte, în vechea Românie, purtînd pecetea concepţiilor social-economice ale autorilor, circularele şi ordonanţele aveau rolul de a contribui la procesul de dezvoltare a unei economii agrare unitare. „Dacă în vederile noastre — spunea în Parlamentul ţării, la 30 ianuarie 1920, Victor Bontescu, fostul şef al Resortului de Agricultură — în soluţiunile noastre de ordin politic, vom fi putut greşi, cum greşeşte fiecare om care se ocupă de dezlegarea tainelor viitorului vieţii publice, o singură greşeală n-am putut comite, nici cînd, greşeala de a nu fi fost cu trupul şi adevărat cu sufletul totdeauna pentru desăvîrşita unitate şi sufletească şi politica ţării, pentru care am jertfit, promovînd închegarea ei“[85].

Această idee prezentă în activitatea Resortului de Agricultură a confirmat-o, puţin mai tîrziu, şi fostul secretar al Resortului. „Nici un moment — scria în 1923 Osvadă, referindu-se la perioada cînd a îndeplinit funcţia de secretar general al Resortului de Agricultură — n-am avut altă convingere decît aceea că în statul întregit trebuie să avem o singură politică socială şi naţională“[86].

Condus de aceste idei. Resortul Agriculturii ca instituţie centrală a Consiliului Dirigent, a adus hotărîri în probleme agrare generale şi speciale, a iniţiat şi pregătit legislaţia reformei agrare din 1919 şi a arendărilor forţate din anii 1919—1920, a îndrumat şi coordonat, singur sau prin unele instituţii centrale şi externe, lucrările de pregătire a reformei agrare sau de aplicare a arendărilor forţate, problemele agrare în general şi cele zootehnice şi sanitar-veterinare.

În al doilea rînd, Resortul Agriculturii, îmbunătăţindu-şi treptat propria sa organizare internă, a desfăşurat, paralel, o susţinută activitate de organizare a unor instituţii cu caracter agrar, menite a pune în aplicare programul său. Şi în această problemă cei trei factori amintiţi mai sus, s-au conjugat pentru a conferi suprastructurii create în domeniul agrar, suportul necesar în aplicarea dezideratelor impuse la ordinea zilei. Instituţie creată în cadrul unei societăţi burgheze, pentru consolidarea bazei acesteia, Resortul Agriculturii, cu serviciile sale interne şi externe, a avut caracterul de clasă caracteristic suprastructurii societăţii capitaliste. Confruntările dintre păturile ţărănimii sărace şi marii proprie-

[85] *Dezbaterile Adunării Deputaţilor, 1919—1920, Şedinţa din 30 ianuarie 1920*, p. 355.

[86] Osvadă V.C., *Material pentru soluţii economice*, Cluj, 1923, p. 49; Ştirban M., *Comitetul Agrar* ... p. 588.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tari sau arendaşi au avut loc, după cum vom vedea, la sediul acestor instituţii. De aceea, repetăm, am şi găsit necesară tratarea lor în cadrul temei noastre. Clasele avute s-au străduit din răsputeri să influenţeze luarea unor decizii dezavantajoase lor şi, nu de puţine ori, au reuşit. Era timpul însă cînd şi ţărănimea a trebuit să fie ascultată şi, prin tăria adevărurilor susţinute a obţinut, mai mult ca altădată, hotărîri şi în favorul ei.

De aici se desprinde cea de a treia funcţie a Resortului Agriculturii — prin unele servicii create în interiorul său. E vorba de deciziile pe care avea dreptul să le ia ca ultimă instanţă, confirmînd sau infirmînd o hotărîre luată anterior de către o instituţie subordonată Resortului Agriculturii. Spre acest resort s-au îndreptat un număr impresionant de cereri din partea ţăranilor, cerînd să li se facă dreptate. Marii proprietari şi-au trimis şi ei tot spre Resortul Agriculturii lungile lor memorii[87]. Dreptatea celor dintîi şi nedreptatea celor din urmă, sînt adevăruri ce se desprind din fiecare rînd rămas. Şi unele şi altele au fost, la vremea lor, judecate cu dreptate în multe cazuri de către Resortul Agriculturii şi instituţiile subordonate acestuia. Au fost date sentinţe drepte, în numele dreptăţii. N-au lipsit însă nici nedreptăţile făcute în unele cazuri ţăranilor. Cîştig de cauză au mai primit, în dese cazuri, fără ca drepte să le fie şi cauzele, şi marii proprietari. Multe deciziuni — după cum erau numite în epocă hotărîrile sau sentinţele luate în litigiu de reforma agrară sau arendări forţate — au fost date sau luate de Resortul Agriculturii ori de către instituţiile subordonate acestuia.

ANEXA Nr. 1

1 decembrie 1918. Alba Iulia. Punctul 5 al articolului III din Hotărîrea unirii Transilvaniei cu România, referitor la reforma agrară.

. . . . . .

Reforma agrară radicală. Se va face conscrierea tuturor proprietarilor, în special a proprietăţilor mari. În baza acestei conscrieri, desfiinţînd fideicomisele şi în temeiul dreptului de a micşora după trebuinţă latifundiile, i se va face posibil ţăranului să-şi creieze o proprietate (arător, păşune, pădure) cel puţin atît cît să poată munci el şi familia lui. Principiul conducător al acestei politici agrare e pe de o parte promovarea nivelării sociale, pe de altă parte potenţarea producţiunii.

. . . . .

[87] Arh. Stat. Cluj, Fond. *C.D.R.A.* Registru de intrare-ieşire din 1919. Datorită valorii sale documentare vom încerca, poate cu sprijinul Arhivelor Statului, să publicăm într-un viitor apropiat fragmente din acest registru şi din documentele întregului fond ce se păstrează la Arhivele Statului din Cluj.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

St. Pascu, *Marea Adunare Naţională* . . . , p. 405; Cf. Discuţiile purtate pe tema reformei agrare 30 noiembrie 1918, G. Bogdan—Duică, *Inţelepţii de la Alba Iulia I. Note stenografice* „Naţiunea", nr. 18 din 24 ianuarie 1930, p. 1.

ANEXA Nr. 2

Decembrie 1918—august 1919 Sibiu. Fragmente din procesele verbale luate în cadrul Şedinţelor Consiliului Dirigent cu prilejul discutării proiectului de reformă agrară.

*

28 decembrie 1918. Preşedintele Consiliului Dirigent după ce a arătat că a discutat, împreună cu alţi membrii ai Consiliului la Bucureşti problema executării Hotărîrilor aduse la 1 decembrie 1918, şi că a luat parte la şedinţele Consiliului de Miniştri, spunea că îi revine Consiliului Dirigent obligaţia de „a prezenta în cel mai scurt timp proiectul de reformă electorală şi de reformă agrară. Cu aceste reforme nu se va aştepta pînă se va întruni Constituanta, ci să se facă proiectele, fără amînare, ca apoi, primindu-se de Marele Sfat Naţional să fie date prin decret lege . . . " (pr. v. nr. 13).

*

30 decembrie 1918. „La propunerea şefului (Resortului) agriculturii şi comertului se decide ca să se încuvinţeze crearea aparatului de funcţionari necesari pentru colectarea materialului pentru reforma agrară, cu avizul că proiectul de reformă agrară să fie gata (cel) mai tîrziu pînă la sfîrşitul lunii februarie 1919. Se încuvinţează şi spesele de lipsă în acest scop." (pr. v. nr. 14).

*

31 decembrie 1918. „Resortul organizării se îndrumă să prezinte proiectul de reformă electorală, (iar) Resortul agriculturii proiectului de reformă agrară pînă la 15 februarie n. 1919 (în aşa fel) ca în jumătate de a doua a lunii februarie să se poată ţine ancheta" (pr. v. nr. 15).

*

4 martie 1919. „Domnul Bontescu prezintă proiectul reformei agrare în şedinţa de la 19 februarie (4 martie 1919.)" (pr. v. nr. 415).

*

22 martie 1919. „Reforma agrară. Se discută. Continuarea se amînă pe luni." (pr. v. nr. 545).

*

26 martie 1919. „Se continuă discuţia asupra reformei agrare. În legătură cu art. 2 s-a discutat amănunţit asupra statificării pădurilor de mînă moartă. În legătură cu p. 2 a, se decide: sesiunile preoteşti pînă la maximul? iugăre nu se pot expropria. Asemenea şi sesiunile învăţătoreşti. Maximul se va fixa mai tîrziu. (pr. v. nr. 574).

*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

28 martie 1919. „Se continuă discuţia asupra reformei agrare ad. art. 2, p, 2 c. să se refere numai la arînzi, „în parte" să rămînă afară, cînd arînda s-a făcut ca urmare a minorităţii proprietarului, ori cînd arendaşul este composesor, să nu se aplice dispoziţia; ad art, 2, p, 3 părerile se concretizează ca la minimul de 200 iug. să se facă o latitudine pînă la 500 iug., după o anumită procentuaţie; sub 200 iug. să nu se poată expropria, decît în întregime: proprietarul să fie în drept a-şi rezerva casa şi grădina, ori să pretindă exproprierea integrală. Resortul este încredinţat să prezinte o redacţiune nouă." (pr. v. nr. 599).

*

29 martie 1919. „Reforma agrară. Se continuă discuţia asupra art. 2, p. 3, propunerea nouă a referentului; rămîne să se stabilească precis. Dezbaterea se amînă pe luni." (pr. v. nr. 602).

*

17 aprilie 1919. „Se continuă discuţia reformei agrare. Şedinţa se întrerupe la orele 7, 3/4 seara (şi) se începe la orele 9, 1/2 seara." (pr. v. nr. 708).

*

18 aprilie 1919. „Se continuă discuţia asupra reformei agrare, art. 24. Se adoptă principiile fixate în proiectul din România, rămînînd ca socoteala să se facă în lei." (pr. v. nr. 711).

*

19 aprilie 1919. „Se continuă discuţia reformei agrare şi se termină. Se decide convocarea unei anchete în săptămînile proxime, după duminica Tomii, pentru dezbaterea proiectului de reformă agrară." (pr. v. nr. 714, 715).

*

6 mai 1919. Resortul de agricultură prezintă noua redactare a unor articole din proiectul reformei agrare. De la punctul acesta sub preşedinţia d-lui Maniu.

Prezintă textul nou al art. 1. Se aprobă.

Prezintă textul nou al art. 2. Se convine asupra unui text cu maximum de 500 iug.; expropriere proporţională între 200—500 iug., rămînînd art. al 4 cu expropriere şi sub limitele din categoria 2 (două-cinci sute iug.) proporţional, în cazurile indicate aici.

Se prezintă art. 3. Se aprobă.

Se prezintă textul art. 4. Se aprobă în sensul de sus şi că sub limitele fixate, cînd aceasta o reclamă trebuinţele de izlaz.

Dl. Onişor abordează chestiunea arondării păşunilor între diferite sate. Se convine ca dl. Bontescu să prezinte un proiect, după ce se va studia chestiunea,

Se prezintă textul nou al art. 13 şi acum 11. Se aprobă.

Se prezintă art. 15 nou, art. 17 vechi. Se aprobă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Se prezintă art. 18 nou, 20 vechi. Se aprobă.

Se prezintă art. 22 nou, 24 vechi. (preţul de expropriere). Se aprobă.

Se prezintă programul anchetei pentru dezbaterea reformei agrare. Se aprobă." (pr. v. .nr. 773, 774).

*

6 mai 1919. „Hartografia pregătitoare pentru reforma agrară se aprobă şi se autorizează Resortul de agricultură să plătească cheltuielile ce s-au ivit cu această lucrare" (pr. v. nr. 771).

*

19 iulie 1919. Reforma agrară. Se stabileşte textul proiectului (pr., v. nr. 1089).

*

21 iulie 1919. „Reforma agrară. Se continuă discutarea şi stabilirea textului proiectului". (pr. v. nr. 1097).

*

22 iulie 1919. „Reforma agrară. Se continuă stabilirea textului proiectului". (pr. v. nr. 1104).

*

26 august 1919. „Bontescu referează asupra călătoriei sale la Bucureşti în problema reformei agrare. Spre ştire. Consiliul Dirigent rămîne pe lîngă 4% dobîndă la obligaţiunile agrare". (pr. v. nr. 2067).

Muzeul de istorie al Transilvaniei, Inv. M. 169.

ANEXA Nr. 3

15 ianuarie 1919, Sibiu. Chestionarul statistic cerut de către Consiliul Dirigent spre a fi completat de fiecare comună în parte în vederea pregătirii reformei agrare.

Consiliul Dirigent Resortul Agricultură şi Comerţ

Nr. 210/P.

Urgent

Pentru pregătirea reformei agrare — Comitatul ...

A se reînapoia pînă la 1 februarie st. n. 1919. — Comuna ...

CHESTIONAR STATISTIC

Nr.	Întrebarea	Răspuns
	1. Numărul total al locuitorilor din comună:	
	2. Naţionalitatea locuitorilor: români	
	nemţi (saşi)	
	unguri (secui)	
	evrei	
	alte naţionalităţi	

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

3. Religiunea locuitorilor: greco orientali
greco catolici
romano-catolici
luterani
reformaţi
unitarieni
mozaici
alte religii.

4. Cîţi dintre locuitori au fost soldaţi în cursul războiului:
a) în armata austro-ungară sau altă armată de a puterilor centrale.
b) În armata română sau altă armată de a aliaţilor (Antantei).
Acei care ar cădea sub ambele categorii sînt a se lua numai sub b.

5. Cîţi dintre acei care au făcut serviciul militar în război sînt invalizi? Invalizi se consideră numai aceia a căror capacitate de muncă a scăzut în măsură mai mare în urma ranelor sau bolilor contractate în serviciul militar.

6. Numărul acelor locuitori care se ocupă cu agricultura (lucrarea pămîntului). Aci se cuprind proprietarii şi muncitorii împreună cu toţi membrii familiilor lor dacă acestea nu sînt de sine stătătoare şi nu au altă ocupaţie.

7. Cîţi sînt în comună:
— mari proprietari peste 1 000 iug. cad.;
— proprietari mijlocii de la 100—1 000 iug.;
— arendatori cu arenzi peste 100 iug.;
— mici proprietari şi arendaşi de la 50—100 iug.;
— mici proprietari şi arendaşi de la 10—50 iug.;
— mici proprietari şi arendaşi sub 5 iug.;
— servitori şi zileri agricoli fără pămînt.

8. Numele singuraticilor proprietari cu moşii mai mari de 100 iug. şi extensiunea moşiilor lor în iug. cad.

9. Numele singuraticilor arendaşi, cu arenzi mai mari de 100 iug. şi extinderea arenzilor lor în iug. cad.

10. Extensiunea (mărimea) hotarului comunei în iug. cad.

11. Cîte iugăre din hotarul comunei sînt: arător
fînaţi
păşune { a) privată / b) comunală / c) composesorală
pădure { a) privată / b) comunală / c) composesorală

12. Cît loc s-a semănat în toamna anului 1918?

13. Cît loc se va putea semăna în primăvara anului 1919?

14. Este destulă sămînţă pentru semănăturile de primăvară?

15. Cîte iugăre din hotarul comunei se cultivau înainte de 1914?

16. Cîte vite cornute (boi, vaci, viţei etc.) sînt în comună?

17. Cîte oi şi capre sînt în comună?

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

18. Cîţi cai sînt în comună?
19. Cîţi porci sînt în comună?
20. Cîţi meseriaşi sînt în comună? cîţi dintre meseriaşi sînt români?
21. Cîte întreprinderi industriale (fabrici) sînt în comună? cîte dintre acestea sînt ale românilor.
22. Cîţi comercianţi (negustori) sînt în comună? cîţi dintre comercianţi sînt români?
23. Cîte întreprinderi comerciale sînt în comună? cîte dintre acestea sînt româneşti?

Dat în . . . . . 1919.
Primar (preşedintele Consiliului comunal).
Notar (secretarul Consiliului comunal).
Văzut . . . . . 1919. Primpretor.

Instrucţiuni

Primăriile şi Consiliile Comunale au să răspundă fără întîrziere la întrebările din chestionar după cea mai bună cunoştinţă a lor. Răspunsurile să fie cît se poate de precise. La sate se va proceda mai uşor convocîndu-se adunări fie pentru a aduna datele, fie pentru a le controla şi confirma. Datele indicate în răspunsuri să se refere la starea din 1 ianuarie st. n. 1919 întrucît este posibil.

Contra acelora care vor da intenţionat răspunsuri neadevărate sau se vor face vinovaţi de greşeli provenite din superficialitate, neglijenţă, se va proceda cu toată rigoarea. Chestionarele întregite cu răspunsurile au să fie înaintate prin primpretorii sau consiliile cercuale, prefecţilor sau consiliilor comitatense în timpul cel mai scurt. Oraşele cu magistrat le înaintează direct prefecţilor, respectiv consiliilor comitatense.

Chestionarele trebuiesc iscălite şi prevăzute cu sigiliul oficial.

Sibiu, 15 ianuarie st. n. 1919

Dr. Victor Bontescu
Şeful resortului

Arh. Stat. Cluj, Fond. *C.D.R.A.;* mapa nr. 5/1919 f. 427—428.

Dăm şi explicaţiile trimise pentru completarea răspunsurilor legate de proprietatea agrară mare:

„...Spre a nu da loc la confuzii între noţiunea de exploatare agricolă, ţinem să spunem că sub numele de exploatare agricolă se înţelege — precizau instrucţiunile — întinderea de pămînt exploatată fără a ţine seama de titlul de posesiune. Se consideră ca mare agricultor acela care a cultivat pe seama sa proprie cel puţin 200 iug. iar toţi acei cari au cultivat mai puţin de 20 iug. vor intra în categoria micilor agricultori. De exemplu un mare proprietar poate deveni mic cultivator din moment ce o parte din moşia sa a fost dată în arendă, cultivînd pe seama lui mai puţin de 200 iug. şi invers, un proprietar mic poate deveni mare cultivator luînd în arendă pămîntul altora, cultivînd astfel pe seama sa 200 iug."

Arh. Stat. Cluj, Fond *C.D.R.A.*, mapa nr. 8/1919, f. 1052.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ANEXA Nr. 4

23 ianuarie 1919 Tîrnăveni. Ordinul Consiliului Dirigent nr. 210/1919 pentru completarea chestionarelor statistice din 15 ianuarie 1919, cerute în vederea pregătirii reformei agrare, trimis de către prefectul judeţului Tîrnava Mică, probabil pretorilor de plasă. Sînt reproduse şi indicaţiile prefectului.

Prefectul Comitatului Tîrnava Mică.
Nr. 177/1919/P (copie).

ORDIN ÎN CHESTIA REFORMEI AGRARE

Dau ordin şi dispun, ca imediat să trimiteţi la oamenii de încredere, de la sate, cu instrucţiunile necesare, chestionarele alăturate, executînd ordinul nr. 210 P. al Consiliului Dirigent Român, Resortul Agriculturii, care sună precum urmează:

Consiliul Dirigent. Resortul Agricultură şi Comerţ.
Nr. 210 P.
Urgent. Pentru pregătirea reformei agrare.

Către toţi prefecţii şi toate consiliile comitatense unde nu sînt prefecţi

M. Sa Regele a dat ordin prin decretul lege nr. 3632 din 11 decembrie 1918 să i se prezinte în cel mai scurt timp proiectul de reformă agrară pentru ţinuturile asupra cărora se extinde administraţia Consiliului Dirigent.

Consiliul Dirigent a început imediat lucrările pregătitoare şi a îndrumat Resortul Agriculturii şi Comerţului să adune şi (să) prelucre materialul statistic trebuincios pentru înfăptuirea acestei reforme.

Trimitem deci la adresa dv. chestionarele alăturate, care veţi binevoi a le distribui cu ajutorul oficiilor pretoriale sau al consiliilor cercuale — unde nu s-au instituit încă primpretorii — primărillor, respective consiliilor comunale. Primăriile şi consiliile comunale vor da numaidecît răspunsurile lor la întrebările din chestionar după cea mai bună cunoştinţă a lor. Răspunsurile au să fie cît se poate de precise. La sate se va proceda mai uşor convocîndu-se adunări fie pentru a aduna datele, fie pentru a le controla şi confirma. Datele indicate în răspunsuri au să se refere la starea din 1 ianuarie st. n. 1919 întrucît este posibil.

La o numărare sumară ca aceasta nu se pot înconjura erorile, trebuie însă ca toţi cei chemaţi la conlucrare să-şi dea toată silinţe, să facă un lucru bun. Să-şi dea seama toţi că toată greşeala, comisă la adunarea datelor statistice, se va reflecta asupra celei mai arzătoare probleme a noastră, a reformei agrare, şi va împiedeca dreapta împărţire a pămîntului, care este iarăşi un postulat al dreptăţii sociale fără care în viitor nici singuraticii nici neamurile nu vor putea trăi. Din motivele acestea se va proceda cu toată rigoarea contra acelara care se vor face vinovaţi de greşeli provenite din superficialitate şi neglijenţă, sau vor da chiar intenţionat date false.

După aceste chestionare, care au să adune numai datele indispensabile pentru orientarea primă, vor urma altele mai detaliate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Chestionarele întregite cu răspunsurile sînt a se înainta prin primpretorii sau consiliile cercuale prefecţlor sau consiliilor comitatense, cari vor înainta toate chestionarele din comitat deodată — însă fără întîrziere — Consiliului Dirigent, Resortul Agricultură şi Comerţ.

Sibiu, la 15 ianuarie st.n. 1919.

Dr. *Victor Bontescu*
Şeful Resortului

Acl(ud) . . . . . chestionare.
Chestionarele sînt a se reînapoia pînă la 1 februarie st. n. (1919).

Despre executarea acestui ordin vă rog — cerea prefectul judeţului Tîrnava Mică — raportaţi-mi pînă la 25 (ianuarie) dimineaţa, la ceasurile 10. Totodată vă rog să luaţi măsuri ca toate chestionarele umplute (completate) să fie reînapoiate prefecturii cel mult pînă la 29 luna curentă st. n.

Dat în Tîrnăveni, la 23 ianuarie 1919 st. n.

din încredinţarea prefectului
comitatens
Secretar,

Arh. Stat. Blaj, Fond. Prefectura jud. Tîrnava Mică, dosar nr. 25/1919.

ANEXA Nr. 5

11 mai 1919 Sibiu. Ordinul prin care Resortul Agriculturii indică pe prefectul judeţului Cojocna să participe la ancheta organizată în Alba Iulia la 2 iunie 1919, în legătură cu proiectul de reformă agrară.
Consiliul Dirigent Resortul Agricultură şi Comerţ.
Sibiu, la 15 mai 1919.

Domnului dr. Simion Tămaş
Pref. jud. Cojocna

Vă rugăm să binevoiţi a vă prezenta în persoană la ancheta proiectului de reformă agrară care se va ţine la 2 iunie 1919 în Alba Iulia, în cetate în localul fostei Casine Militare. Alăturat ne luăm voie a vă trimite un exemplar al proiectului.

Cu stimă dr. *Victor Bontescu,*
Şeful Resortului Agricultură şi Comerţ

Arh. Stat. Cluj, Fond *C.D.R.A.*, mapa nr. 3/1919, f. 538—540. Răspunde pozitiv. Ibidem, f. 545.

ANEXA Nr. 6

Ziarul german din Sibiu „Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt", nr. 13858/20 mai 1919, anunţă datele de desfăşurare (25—28 mai 1919) a consfătuirii Consiliului Dirigent la Alba Iulia cu reprezentanţii populaţiei săseşti în legătură cu proiectul de aplicare a reformei agrare în Transilvania.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

„Der Entwurf zur Bodenreform in Siebenbürgen.

Die Hermannstädter rumänischen Blätter haben am Freitag und Sonnabend mit der Veröffentlichung des vom leitenden Regierungsrat verfassten Entwurfes zur Bodenreform in Siebenbürgen begonnen. Wie die „Patria" mitteilt, wird dieser Entwurf in den allernächsten Tagen in einer Beratung des Regierungsrates mit *Vertretern des sächsischen Volkes* beraten werden. Es folgt am 25, 26, 27 und 28 d. M. in Karlsburg eine Beratung mit den Vetretern des rumänischen Volkes, an der u. a. die Vertreter von Kirche und Schula, der Gemeinden, des Gross- und Mittelgrundbesitzes, der Banken, die Präfekten, landwirtschaftliche Fachmänner usw. teilnehmen werden..."

ANEXA Nr. 7

28 mai 1919 Cluj. Telegrama Prefectului judeţului Cojocna trimis unor pretori din judeţ în vederea organizării, din iniţiativa prefectului, a unei consfătuiri la Cluj, pe tema reformei agrare, la 31 mai 1919, înaintea anchetei de la Alba Iulia din 2 iunie 1919. Problemele discutate, notate, sub formă de întrebări cu creionul şi cîteva răspunsuri, completate la fel cu creionul.

Prefectura judeţului Cojocna.
28 mai 1919.

Telegramă tuturor preturilor din judeţ, afară de Huedin şi Hida.

Din toate comunele pe proprietarii mari şi din toată comuna cîte un ţăran bine situat şi cîte unul care n-are nimic, dar doreşte să primească loc, să trimiteţi pe sîmbătă la 10 ore, aici, la Casa Învăţătorului spre consfătuire pentru reforma agrară.

Prefect

1) Ţine marea adunare că este mare trebuinţă de a se împărţi loc între oameni? Şi dacă da, ce fel de loc: arător, fînaţi, păşune, pădure, grădini? — E mare lipsă de loc peste tot.

2) Cum se gîndeşte poporul să capete locul, fără ori contra bani? — (—).

3) Dacă e lipsă de loc, e aşa de mare încît toate moşiile prevăzute în proiect vor fi deocamdată răscumpărate şi împărţite? — (—).

4) Cine şi cît pămînt să capete? — 10 iug.

5) Cine şi cum să plătească pămîntul răscumpărat? — Cine-l primeşte? Cum să se îndestulească acele comune unde nu sînt nici în hotar, nici în apropiere moşii de împărţit? — Merg pînă unde este.

7) Ce poziţie are poporul faţă de colonizare? — Se duce.

8) Ce părere are de păşunile care se vor da numai pentru comune? — Bine.

9) Ce intenţie are faţă de păduri? — (—).

10) Ce părere are faţă de dispoziţia că locurile primite nu se vor putea nici împovăra, nici vinde? — Primesc.

11) (Întrebare indescifrabilă).

Arh. Stat. Cluj, Fond. *C.D.A.R.*, mapa nr. 3/1919, f. 541—543.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ANEXA Nr. 8

18 iunie 1919 Sibiu. Consiliul Dirigent prin resortul său de agricultură, trimite prefectului Tămaşu 7 exemplare din proiectul de reformă agrară, pentru a fi date invitaţilor din judeţul Cojocna la ancheta organizată pe tema reformei agrare la Tîrgu Mureş, anunţată pentru 26 iunie 1919.

Consiliul Dirigent Resortul Agricultură şi Comert.
Statistică şi reforma agrară.
Sibiu, 18 iunie 1919, nr. 2665 A. — Foarte urgent.

Prefectului judeţului Cojocna, în Cluj.

Vă trimite 7 exemplare a traducerii proiectului reformei agrare, ca în acord cu regiunea agricolă judeţeană ungurească (vármegyei gazdasági egylet), să chemaţi doi reprezentanţi ai ungurilor din judeţ ca să participe la ancheta reformei agrare, convocată pe ziua de 26 iunie.

Asemenea sînt a se invita episcopiile şi consistoriile bisericilor ungureşti.

Binevoiţi a transpune invitaţiilor cîte un exemplar al proiectului.

p. Şeful Resortului.
Secretar general *V. C. Osvadă.*
Şeful secţiei, *Petre Poruţiu.*

Arh. Stat. Cluj, Fond. *C.D.R.A.*, mapa nr. 3/1919, f. 553.

ANEXA Nr. 9

20 august 1919 Tîrgu Mureş. Fragment dintr-un raport al Consilierului Agricol de la Tîrgu Mureş în care vorbeşte de situaţia economică a judeţelor Mureş, Turda şi Tîrnava Mică, concretizînd-o cu cîteva date statistice.

Consilierul Agricol al judeţelor Mureş, Turda şi Tîrnava Mică.
Nr. 10/1919. Tîrgu Mureş la 20 august 1919.

Raport de situaţia economică a regiunii a IV.

La nr. 5634/A:

Regiunea a IV-a agricolă cuprinzînd judeţele Mureş, Turda, şi Tîrnava Mică are o întindere totală de 5 858 km^2, numărînd (în anul 1910) 3 828 786 suflete de locuitori dintre care circa 70—75% români, 20—22% secui şi restul saşi.

Din punct de vedere administrativ sînt împărţite cele două judeţe în zece plăşi, iar pe teritoriul fiecărui judeţ a fost cîte un inspectorat agricol al fostului guvern maghiar.

Afară de 7 800 km^2 care teritoriu este regiune muntoasă, păduri, fîneţe şi păşuni de munte, restul de 500 km^2 sînt teren cultivabil.

Pe teritoriul acestei regiuni este circa 400 km linie ferată principală şi circa 180 km linie ferată îngustă, cu caracter local. Pe văile Mureşului, Tîrnavei Mici, Nirajului, Gurghiului, Tîrnavei Mari, care întretaie cîmpurile acestei regiuni, se

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

află vreo 230 moşii, cari partea mai mare vor forma obiectul exproprierii, iar altă parte va putea fi susţinută şi pe mai departe ca ferme model. Din aceste moşii s-a dat în arendă pentru anul curent şi conform ordonanţei 82/A circa 65 000 iug. cad ţăranilor lipsiţi de pămînt.

. . . . . .

Consilier Agricol

Arh. Stat. Cluj, Fond. *C.D.R.A.*, mapa nr 3/1919, f. 1017.

DIE AGRARGESETZE BEZÜGLICH AUF DIE AGRARREFORM IN SIEBENBÜRGEN (1918—1921)
(I)

(Zusammenfassung)

Der Verfasser verfolgt in seiner Studie zwei Hauptaspekte der Agrargesetze bezüglich auf die Agrarreform aus den Jahren 1918—1921. Erstens die Etappen dieser Gesetze, in der erwähnten Periode, und zweitens die Auffassung der Gesetzgeber über das Agrareigentum im allgemeinen, und über die landwirtschaftlichen Besitze im besonderen.

Im Rahmen dieser Problematik wurde ein weiterer Raum der Gesetze und ihrer Etappen von der Vereinigunserklärung vom 1. Dezember 1918 bis zum Erscheinen des endegültigen Agrarreformgesetzes für Siebenbçrgen im Juli 1921 gelassen. Es wurden besonders die Etappen und der Gehalt dieser Gesetze verfolgt, weil sie in der geforschten Periode Dezember 1918—1921 tatsächlich Anwendung fanden. Es wurde selbstverständlich das endgültige Agrarreformgesetz von 1921 auch nicht vernachlässigt. Die Agrargesetze in Siebenbürgen wurden in ihrer Vielfältigkeit und in ihrer Einheit als organisch eingefügter Teil in die Gesetzgebung des ganzen Landes betrachtet.

In der Absicht, auch die Rolle der landwirtschaftlichen Institutionen bei der Entwerfung und Anwendung der Gesetze zu veroflgen, hört der Verfasser auf, indem er einige summäre Betrachtungen auch über die Hauptrichtungen in der Tätigkeit der Agrarabteilung des gewesenen Regierungsrates, der Institution, die das Dekret des Agrarreformgesetzes nr. 3911 vom 10. September 1919 vorbereitete, macht.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ASPECTE ALE VIEȚII SANITARE DIN TRANSILVANIA ÎN PERIOADA 1918—1920

GHEORGHIȚA IANCU, GHEORGHE IANCU

După unirea Transilvaniei cu România, toate chestiunile de natură sanitară, igienică și de ocrotire din Transilvania — care ținuseră pînă atunci de ministerele maghiare de interne, comerț, industrie și război — au intrat în competința Resortului ocrotirilor sociale din cadrul Consiliului Dirigent[1]. Resortul grupa, deci, un ansamblu de probleme, care se puteau încadra în sensul larg al noțiunii de ocrotire socială, lucru care se vede clar din organizarea și programul său,[2] dar mai ales din urmărirea activității desfășurate în intervalul decembrie 1918 — aprilie 1920.

În munca de reorganizare a vieții sanitare trebuiau învinse uriașe dificultăți, rezultate fie ale războiului mondial, fie ale politicii discriminatorii față de români a regimului dualist. Datorăm lui Iuliu Moldovan, secretarul general care și-a început efectiv activitatea la Resort în 16 decembrie 1918, un amplu tablou al realităților sanitare în perioada imediat următoare Unirii[3].

---

[1] Organizarea Resortului Ocrotirilor Sociale: șef de resort — Ioan Flueraș, apoi Tiberiu Brediceanu; secretar general — Iuliu Moldovan; direcția sănătății — Marius Sturza, consilier de resort; colaboratori principali — Iuliu Anca, Vasile Ilea, Petru Vlad, consilieri de secție; direcția ocrotirilor — Lazăr Popoviciu, consilier de resort; Eleonora Lemenyi și Octavian Costea, consilieri de secție; direcția tehnică — Alfred Binder, consilier de resort; direcția contabilității — Bazil Ternăveanu, director; direcția administrativă — Iosif Popoviciu, director; contenciosul — Tudor Moisil; direcția asigurărilor sociale — Aurel Vasile; depozitul de medicamente — farmacist Gheorghe Cuteanu; economat — Emil Nemeș; inspector al muzeelor — Coriolan Petreanu; inspector al teatrelor — Emil Isac, cf. Arhiva Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca, *fond Iuliu Moldovan*, dosar 1, f. 80.

[2] „Renașterea Română", nr. 1 din 6/19 ianuarie 1919.

[3] Personalul resortului consta doar din 5 funcționari. În posturile de medici primari de județ, medici șefi ai orașelor era un singur român. Nu era nici un medic primar de spital român, nici un administrator. Ținuturi întregi locuite de români erau lipsite de orice îngrijire sanitară (Munții Apuseni, Cîmpia Transilvaniei). Lipsea în Transilvania un serviciu de combatere a epidemiilor, nu se găsea nici un laborator de bacteriologie și doar o singură instituție de dezinfecție, la Arad. Pentru combaterea tuberculozei nu era aproape nimic inițiat, iar împotriva bolilor venerice nu se adoptase nici o măsură de prevenire sau de tratament, în condițiile în care ele ajunseseră „în mod îngrozitor răspîndite". „Iar după timpul de război

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În ansamblul strădaniilor de depășire a acestui greu moment, un important rol l-a avut Congresul medicilor români, ținut la Sibiu în 28 ianuarie 1919. Congresul a fost convocat din inițiativa unui comitet provizoriu, avîndu-l ca președinte pe Iuliu Hațieganu, și au participat „... aproape toți medicii români din Transilvania", un delegat al serviciului sanitar al Marelui Cartier General, reprezentanți ai Consiliului Dirigent și ai Reuniunii medicilor sași din Sibiu[4]. Programul congresului a fost prezentat de Iuliu Moldovan, astfel că principiile expuse vor constitui în fapt liniile directoare în activitatea secției sanitare, dintre care multe s-au și concretizat în decursul activității Consiliului Dirigent. Participanții la congres au dezbătut chestiunile sanitare, atît cele principale, cît și cele de acțiune imediată, în corelare cu organizarea serviciului sanitar din vechea Românie, fiind conștienți că, prin eforturile tuturor, perioada de tranziție pe care o străbăteau putea înceta cît mai grabnic. Era aceasta o stare de spirit firească, ce s-a manifestat cu pregnanță în epocă, în diferitele compartimente ale vieții social-economice. Notabilă în acest sens a fost și opinia lui Iuliu Moldovan, referitoare la necesitatea înființării unei asociații generale a medicilor din întreaga țară. Propunerile formulate vizau schimbări în legislația sanitară, în sensul că dreptul de a dispune în problemele sanitare să revină autorităților sanitare și nu administrative ca pînă atunci.[5] S-a considerat necesar a se recomanda autorităților să acorde o atenție sporită chestiunilor de igienă, de prevenire a bolilor, aspecte neglijate în trecut. Se cerea imperios impulsionarea activității medicale la sate, acolo unde, în concepția participanților, trebuia să fie „baza acestui serviciu"[6]. Propunerile adoptate de congres „după serioase și mature discuțiuni" au fost prezentate Consiliului Dirigent „... din fierbintea dorință a medicilor români a servi cît mai bine marea cauză națională"[7].

și revoluție, întreg serviciul spitalicesc era într-un hal nemaipomenit, lipsă de bani, alimente, medicamente, instrumente, datorii și pretențiuni enorme, aprovizionarea cu medicamente exploatată de speculanți", cf. *fond Iuliu Moldovan*, dosar 3, f. 52—53; Aurel Voina, *Organizarea sanitară a Transilvaniei în primul deceniu al Unirii* (În: Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul [1918—1928], vol. I, București, 1929, pp. 739—740).

[4] Vezi Procesul-verbal al Congresului, în *fond Iuliu Mlodovan*, dosar 2, f. 1—9; „Telegraful Român", nr. 10 din 25 ianuarie/6 februarie 1919; A. Voina, *op. cit.*, p. 740.

[5] Victor Onișor, *Principii de organizare administrativă a Ardealului*, în „Arhiva pentru știința și reforma socială", 1920, II, nr. 1—3, pp. 1—24.

[6] *Fond Iuliu Moldovan*, dosar 2, f. 3, 45.

[7] La 8 februarie 1919, Biroul Congresului medicilor a înaintat Consiliului Dirigent mai multe propuneri adoptate de Congres: serviciul sanitar public să fie organizat pe baze noi, cu concursul medicilor; să se înființeze un minister al salubrității publice, care să fie înzestrat cu putere de inițiativă legislativă și cu putere

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Organizarea sanitară a României întregite, discutată la Congresul de la Sibiu, pe aceeași temă referînd Iuliu Moldovan în ședința Consiliului Dirigent din 28 februarie/13 martie 1919[8], s-a dezbătut într-un cadru mai larg la București, în 5 martie 1919[9]. La conferința ținută la Direcția Generală a Serviciului Sanitar, din inițiativa Ministrului de interne, au participat reprezentanții Direcției Generale și ai provinciilor unite cu România, în cazul Transilvaniei, Iuliu Moldovan. În discuțiile menite a stabili „normele în baza cărora se va organiza serviciul sanitar" de pe cuprinsul întregii țări, s-a constatat necesitatea unei perioade de *tranziție,* ca etapă, pe calea uniformizării vieții sanitare a țării[10], pentru *care* s-au luat mai multe hotărîri. Astfel, serviciile sanitare din provinciile unite își păstrau un organ local unic de conducere, care se bucura de autonomie locală. Se recomanda ca în Consiliul Sanitar Superior de pe lîngă Direcția Generală Sanitară să intre și reprezentanți ai provinciilor. În afară de aceasta, legăturile serviciilor provinciale cu Direcția Generală Sanitară se mai exprimau și prin faptul că în timp ce bugetele locale, centralizate la organul de conducere provincială serveau doar intereselor provinciei, Direcția Generală se angaja să ajute financiar serviciile sanitare locale, acolo unde guvernul, în înțelegere cu organele provizorii de conducere locală, va constata că e nevoie. În perioada de tranziție, numirile personalului medical rămîneau de competința serviciilor sanitare provinciale. S-a stabilit, de asemeni, că toate măsurile de profilaxie contra bolilor contagioase se declarau obligatorii în întreaga țară, urmînd ca fiecare organ sanitar provincial să dea în acest sens o decizie, în conformitate cu dispozițiile legii sanitare din 1913. S-au mai adus hotărîri referitoare la libera practică a medicilor și farmaciștilor, la concesionarea de farmacii, la necesitatea „absolută și urgentă a înființării" unei

---

executivă în chestiunile sanitare, pe timpul de tranziție urmînd să se centralizeze toate chestiunile referitoare la personalul, materialul și instituțiile sanitare, ca și cele de igienă publică, la resortul ocrotirilor sociale; medicii din funcțiile publice (comunali, cercuali, districtuali și comitatensi, din spitalele publice) să fie numiți de la centru; Consiliul Dirigent, respectiv resortul instrucțiunii publice, să preia fără amînare Facultatea de Medicină de la Universitatea din Cluj; Consiliul Dirigent să ofere posibilitatea medicilor să se specializeze la București, Iași și în străinătate; cf. *fond Iuliu Moldovan* dosar 2, f. 10—15. Vezi invitația adresată de președintele Congresului medicilor români unui număr de colegi (Iuliu Moldovan, Iuliu Hațieganu, Coriolan Tătar, Alexandru Nemeș, Constantin Stanca, Isidor Bordea) de a-și trimite actele necesare pentru a putea fi numiți profesori la Universitatea din Cluj, cf. *fond. cit.*, dosar 2, f. 16.

[8] Muzeul de Istorie al Transilvaniei Cluj-Napoca, *inv. M. 168*, Proces-verbal al Consiliului Dirigent din 28 februarie/13 martie 1919 (mai departe *Proces-verbal din*);

[9] Procesul-verbal al Consfătuirii, cf. *fond. cit.*, dosar 2, f. 17—18.

[10] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

instituții oficiale pentru prepararea medicamentelor. În încheierea conferinței, delegații serviciilor sanitare provinciale au solicitat Direcției Generale Sanitare, să se preocupe de aducerea din străinătate a materialului sanitar „de care serviciile duc mare lipsă".

Lucrările consfătuirii de la București sînt semnificative pentru a ilustra dialogul continuu ce se purta între guvern și, în cazul nostru, Consiliul Dirigent, pentru a se ajunge la găsirea celor mai judicioase soluții care să grăbească procesul de uniformizare dintr-un domeniu sau altul de activitate.

Apropierea de stările sanitare din vechea Românie s-a avut în vedere și în întreaga perioadă de elaborare a Decretului XXI al Consiliului Dirigent, prin care s-au efectuat sensibile modificări în legile sanitare maghiare, menținute în vigoare prin Decretul I. Pregătirea Decretului a cunoscut mai multe faze de lucru[11]. La 1 martie 1919 a fost încadrat la Direcția Sanitară, Marius Sturza, căruia i-a revenit sarcina întocmirii unui proiect de modificare a legilor sanitare maghiare, inspirat din legea sanitară din 1913 din vechea Românie. Proiectul întocmit a fost dezbătut într-o consfătuire cu șase medici sași și în alta cu șapte medici români, toți titulari de funcții publice, care au aprobat principiile proiectului, completîndu-l cu detalii utile. În continuare, proiectul a fost trimis fiecărui resort al Consiliului Dirigent, cerîndu-li-se opinia în raport cu serviciile lor. Proiectul, întregit cu observațiile făcute de unele resorturi — codificării, instrucției publice și industrie —, a fost prezentat anchetei medicilor primari de județe și medicilor șefi ai orașelor municipale, ținută la Sibiu la 14 iulie 1919, sub președenția lui Iuliu Moldovan[12]. După dezbaterea pe articole a proiectului, cei prezenți au făcut apel la Consiliul Dirigent „că luînd în considerare însemnătatea deosebită a chestiei sanitare, să binevoiască a lua cît mai în grabă la dezbatere proiectul și a-l promulga".

Motivarea cu care a fost prezentat proiectul în Consiliul Dirigent, reprezintă o sinteză a principiilor după care s-a lucrat și a scopurilor urmărite, fapt pentru care considerăm utilă prezentarea ei mai pe larg.[13] „La modificarea aceasta a legilor serviciului sanitar — se spune în Motivare — am fost călăuziți de următoarele principii: 1 Centralizarea și statificarea serviciului sanitar igienic amăsurat legii sanitare a vechiu-

[11] *Fond. cit.*, dosar 1, f. 89—90.

[12] Procesul-verbal al anchetei, cf. *fond. cit.*, dosar 1, f. 103—104; Arhivele Statului București, Arhiva Istorică Centrală, *fond. Consiliul Dirigent*, A dosar 1/1919, f. 20—21.

[13] Textul Motivării, cf. *fond Iuliu Moldovan*, dosar 1, f. 87—88.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lui regat român; 2. Simplificarea executivei pe teren sanitar-igienic". Scopul urmărit era „adaptarea serviciului sanitar la rezultatele moderne ale științei medicale și sociale". Luîndu-se ca model legea sanitară din 1913, s-a căutat cuprinderea în Decret, „acolo unde s-a putut", a unor dispoziții din această lege. În consecință, s-au instituit și în Transilvania trei categorii de oficii sanitare, care sînt, în ordine ierarhică: 1. Directorul serviciul sanitar, care era și secretar general al Resortului ocrotirilor sociale; 2. Medicul primar al județului și medicul șef al orașului cu drept de municipiu; 3. Medicul comunal, de circumscripție rurală și urbană. În conformitate cu vechile legi sanitare, medicul funcționar era simplu referent al oficiilor comunale, pretoriale și comitatense, fără nici o competință executivă, ceea ce dăuna evident bunului mers al afacerilor sanitare. Ca atare, dreptul de dispoziție, control și supraveghere s-a trecut organelor sanitare superioare, situație similară cu cea din vechea România. Pentru ca medicul primar al județului, respectiv medicul șef al orașului să se poată dedica în exclusivitate coordonării activității sanitare, li s-a interzis practicarea medicinii. O altă modificare avea în vedere desființarea funcției de medic de plasă, el putînd deveni medic comunal. S-a mai adoptat din legea română, pe lîngă transformarea întregului personal sanitar public în funcționari de stat, și dispozițiile referitoare la combaterea bolilor infecțioase, la consiliile de igienă și disciplină.

În încheierea Motivării. Consiliul Dirigent era invitat să primească proiectul, „ca astfel să devină decret și să-l putem pune cît mai curînd în vigoare, căci nevoile poporului și țării pe teren sanitar-igienic sînt multe și mari și arzătoare".

La 6 octombrie 1919 Consiliul Dirigent a adoptat proiectul, astfel că în „Gazeta oficială" din 8 noiembrie a apărut Decretul XXI.[14] Preocupările în vederea elaborării Decretului sînt o altă semnificativă dovadă și ca principiu și ca acțiune a strădaniilor de depășire a perioadei de tranziție.

Pe parcursul întocmirii decretului, s-au adoptat dispoziții, reclamate de cerințele societății, cu privire la numirea personalului medical sau la inființarea unor instituții cu rol de prevenție a bolilor, astfel că Decretul XXI însemna nu numai un punct de pornire, ci și o consfințire a celor realizate.

---

[14] „Gazeta Oficială" publicată de Consiliul Dirigent, nr. 62—64 din 8 noiembrie 1919, p. 1—3. În 1920 a apărut la Cluj Legea sanitară în vigoare în Ardeal, Banat și părțile ungurene, modificată conform Decretului nr. XXI al Consiliului Dirigent, Cluj, 1920, 83 p.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În Transilvania, înainte de Unire, existau spitale publice — de stat, comitatense și comunale — și particulare. La 1 decembrie 1918 se găseau 2 spitale de stat, la Timișoara și Brașov, celelalte erau subordonate autorităților comitatense sau comunale[15].

La 28 februarie/13 martie 1919, Consiliul Dirigent a decis ca medicii de la spitalele sau instituțiile sanitare de stat, de la spitalele județene, orășenești și de ocol să fie numiți „deocamdată" de Consiliul Dirigent, la propunerea Resortului ocrotirilor sociale, medicii devenind astfel funcționari de stat[16]. Decretul XXI punea integral procesul de numire a personalului sanitar sub controlul resortului, indicînd și modul concret de realizare[17].

După anii lungi de război, nevoia de personal medical era acută în Transilvania. De aceea, încă la 15/29 decembrie 1918 Resortul ocrotirilor sociale, printr-un Apel, toți medicii români, civili sau militari care doreau să se încadreze în serviciul sanitar, erau invitați să se adreseze Resortului[18]. În aceeași zi, printr-o Notă circulară, li se cerea prefecturilor să întocmească „în cel mai scurt timp" conspectul medicilor din județele lor[19]. La 23 ianuarie 1919 se revenea, fixîndu-se ca termen de înaintare a conspectelor data de 15 februarie 1919. Tot pînă atunci spitalele și institutele igienice trebuiau să prezinte Resortului o dare de seamă detaliată cu privire la organizarea și funcționarea lor[20]. Așa după cum rezultă din darea de seamă a secției sanitare, întocmită la 7 aprilie 1920, în momentul încetării activității Consiliului Dirigent, conspectele medicilor erau aproape terminate. Printre cauzele care împiedicaseră întocmirea tuturora, se indicau starea precară a mijloacelor de comunicație, completarea incompletă din partea unora și lipsa personalului auxiliar de la secția sanitară[21].

În urma consfătuirii din martie 1919, de la București, la 8 aprilie 1919, printr-o Notă circulară, Iuliu Moldovan cerea să se înainteze Resortului ocrotirilor sociale date complete despre fiecare medic și farmacist, pentru a se putea prezenta Direcției Generale Sanitare din București, tabelele celor admiși la libera practică, pentru a fi înscriși în anu-

[15] A. Voina, *op. cit.*, p. 742.
[16] Proces verbal din 28 februarie/13 martie 1919.
[17] „Gazeta Oficială" nr. 62—64, p. 2.
[18] „Gazeta Oficială" nr. 4 din 29 decembrie 1918/11 ianuarie 1919, p. 14.
[19] *Ibidem*, p. 14—15.
[20] „Românul", VIII, nr. 17 din 22 ianuarie/februarie 1919.
[21] *Fond Iuliu Moldovan*, dosar 1, f. 46.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

arul medicilor din România și a li se recunoaște acest drept în întreaga țară[22].

În conformitate cu dispozițiile Decretului XXI, în județe s-au constituit Comisii igienice județene, Comisii de disciplină[23] și s-au făcut noi arondări ale circumscripțiilor sanitare.

Secția sanitară s-a preocupat și de refacerea și înzestrarea, după posibilități, a spitalelor existente, sau de înființarea altora în regiuni în care lipsa lor era acut resimțită[24]. Încă la congresul medicilor români din Transilvania s-a ridicat chestiunea oportunității înființării unui spital în regiunea Munților Apuseni. În memoriul înaintat la 14 martie 1919 de comisarii generali ai Munților Apuseni președintelui Consiliului Dirigent, care cuprindea un amplu program de îmbunătățire a situației Munților Apuseni sub raport economic, cultural și sanitar, după ce se constată că bolile infecțioase făceau adevărate ravagii în rîndurile populației, se cerea insistent înființarea unui spital la Abrud[25]. Încă la 27 februarie 12 martie 1919, Consiliul Dirigent a aprobat înființarea lui, numindu-l, la 3 iunie 1919, ca director, pe Alexandru Borza[26]. La 14 septembrie 1919 s-a deschis spitalul din Abrud în două pavilioane ale fostei cazarme, avînd ca personal, pe lîngă director, doi medici primari, un medic secundar, două surori voluntare, două surori calificate, un administrator și cîțiva oameni de serviciu[27]. Spitalul din Abrud, primul

---

[22] „Gazeta Oficială" nr. 24—25 din 17, 26 martie 1919, p. 3.

[23] „Gazeta Oficială" nr. 62—64, p. 6; *fond Iuliu Moldovan*, dosar 1, f. 46; vezi Procesul verbal din 24 ianuarie 1920 al ședinței de constituire a Comisiei igienice a județului Cojocna, cf. Arhivele Statului Cluj-Napoca, *fond Prefectura județului Cojocna*, mapa 1, act 340/1920. Cu aceeași ocazie s-au făcut și arondările circumscripțiilor sanitare ale județului. Decretul XXI prevedea că medicul primar al județului, în înțelegere cu subprefectul și cu Comisia de igienă a județului, fac resortului ocrotirilor sociale propuneri pentru constituirea circumscripțiilor sanitare din acele comune care în parte erau sub 5 000 locuitori, dar în total să depășească 10 000 locuitori. Ordonanța nr. 3 privitoare la executarea Decretului XXI arăta că aceste cifre nu trebuie să se aplice în mod rigid, cf. „Gazeta Oficială" nr. 85 din 3 februarie 1920, pp. 1—2. Vezi Circulariu subprefectului județului Brașov din 27 martie 1920 adresat primpretorilor și oficiilor comunale prin care îi înștiința despre constituirea Comisiei igienice, cf. Arhivele Statului Brașov, *fond Prefectura județului Brașov, actele subprefecturii*, act 77/1920. În martie 1920 s-a constituit Comisia igienică a județului Timiș, cf. „Banatul", nr. 30 din 3 aprilie 1920.

[24] Vezi Raport despre spitalul din Huedin al primmedicului județului Cojocna din 15 martie 1919 către Subprefectură, cf. Arhivele Statului Cluj-Napoca, *fond Prefectura județului Cojocna*, mapa 6, act *1542/1919*. Consiliul Dirigent a alocat în mai multe ședințe fonduri pentru spitale: în 19 martie/1 aprilie 1919; în 21 mai 1919 etc.

[25] Arhivele Statului București, *fond Consiliul Dirigent*, I, dosar 10/1919, f. 105:

[26] Proces-verbal din 27 februarie/12 martie 1919 și din 3 iunie 1919.

[27] Activitatea spitalului din Abrud pe perioada 15 septembrie 1919 — 31 martie 1920, cf. *fond Iuliu Moldovan*, dosar 1, f. 187—205.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

înființat după unirea Transilvaniei cu România, într-o regiune ai cărei locuitori erau confruntați cu numeroase dificultăți, prin prodigioasa activitate desfășurată și-a dobîndit un real prestigiu în zonă. În afara spitalului din Abrud, s-au întreprins pașii necesari și pentru înființarea unui spital la Reghin, iar spitalul orășenesc din Timișoara a devenit de stat[28]. La Arad s-a creat Institutul obstretic, iar la Cluj un spital pentru femei. În decursul activității sale, Consiliul Dirigent a susținut și îndrumat peste 50 de spitale cu cca 10.000 paturi[29]. În momentul încetării activității sale, se găseau în Transilvania cca 1200 medici și 400 circumscripții sanitare, dintre care 100 erau vacante, fiind de asemenea vacante și 50 de posturi la spitale[30].

În vederea procurării și înzestrării instituțiilor sanitare cu materiale, Consiliul Dirigent a creat un organism special — Depozitul central sanitar —, care s-a preocupat de importarea celor necesare, în special din Germania și Austria[31]. În același scop, la 3 februarie 1919, printr-o Notă circulară, Resortul ocrotirilor sociale atrăgea atenția prefecților că depozitele cu materiale sanitare rămase de la armatele germane sau austro-ungare urmau să se concentreze la Sibiu, Brașov și Cluj, iar asupra întrebuințării lor decidea o comisie mixtă a resortului și a Comandamentului Trupelor din Transilvania[32]. Datorită greutăților cu care se procurau medicamentele, medicii erau invitați să le folosească cu multă chibzuiță[33]. „Din cauza lipsei tot mai simțite în cei mai mulți articli de farmacie" — se spunea în Ordinul circular din 15 aprilie 1919 al Resortului ocrotirilor sociale adresat municipiilor —, se modificau începînd cu 1 mai 1919 prețurile unor medicamente. Se indica, de asemeni, prescrie-

---

[28] *Ibidem*, f. 46; A. Voina, *op. cit.*, p. 744; Proces-verbal din 11 septembrie 1918 și din 12 ianuarie 1920.

[29] *Fond Iuliu Moldovan*, dosar, 1, f. 46, 48.

[30] *Ibidem*, f. 46. La 9 iunie 1920 numărul medicilor din Transilvania era de 1362 față de 1103 în 1917. Români erau 280 față de 131 în 1917. Medici funcționari erau 752, dintre care 241 (circa 33%) erau români deci aproape toți medicii români (6/7) erau medici funcționari. În 1917 erau 690 medici funcționari, dintre care români 84, 12% din totalul medicilor funcționari și 2/3 din numărul medicilor români. În 1917 nu era nici un profesor universitar român la facultatea de medicină și nici un inspector igienic, în iunie 1920 fiind 5. În 1920 erau 10 medici primari de județ români față de 1 în 1917, 2 medici șefi de oraș față de nici unul în 1917, 20 directori de spitale, față de nici unul în 1917. Cf. Adresa nr. 1491/1920 din 9 iunie 1920 către Direcțiunea Generală a Serviciului Sanitar din București, fond *Iuliu Moldovan*, dosar nr. 1, f. 68.

[31] Proces-verbal din 2/15 martie 1919; fond *Iuliu Moldovan*, dosar nr. 1, f. 47—48.

[32] „Gazeta Oficială", nr. 7—12 din 1, 6, 8, 12, 19, 22 februarie 1919, p. 11.

[33] Ibidem, nr. 24—25 din 17, 26 martie 1919, p. 10.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

rea și utilizarea în primul rînd a medicamentelor care se găseau în cantități mulțumitoare[34]. În eforturile generale ale Consiliului Dirigent menite a combate specula și creșterea prețurilor la diferitele mărfuri, comerțul cu materiale sanitare și farmaceutice a fost pus sub controlul resortului amintit. Importul era condiționat de aprobarea prealabilă a resortului, iar pentru materialele importate trebuiau să se prezinte facturile de cumpărare, în vederea stabilirii prețurilor[35]. Lipsa de medicamente resimțindu-se în întreaga perioadă tratată[36], Consiliul Dirigent a alocat în repetate rînduri sume pentru procurarea lor[37].

În condițiile în care bolile infecțio-contagioase, tuberculoza, mortalitatea infantilă etc. cunoșteau o largă răspîndire în Transilvania de după război, Secția sanitară a relevat importanța deosebită pe care o reprezenta, pe lîngă activitatea curativă, cea de prevenire a bolilor. Ca o rezultantă a strădaniilor depuse, merite deosebite revenindu-i lui Iuliu Moldovan[38], a înțelegerii realiste a situațiilor concrete dovedită de Consiliul Dirigent, s-a ajuns la înființarea Inspectoratelor igienice județene, a ambulatoarelor policlinice și a Institutului surorilor de ocrotire „... primele instituții sanitare românești cu un caracter eminamente preventiv"[39].

Încă înaintea înființării Inspectoratelor igienice județene, în conformitate cu hotărîrile consfătuirii din martie 1919 de la București, printr-o Notă circulară din 11 iunie 1919 se atrăgea atenția medicilor primari ai județelor și medicilor șefi ai orașelor cu drept de municipiu asupra necesității declarării tuturor cazurilor de boli infecțioase depistate[40]. În același sens, pentru ca rapoartele privind bolile infecțioase din Transilvania să fie identice cu cele din vechea Românie, la 24 iunie 1919 resortul înștiința subprefecții și primarii orașelor cu drept de municipiu

---

[34] Arhivele Statului Cluj-Napoca, fond *Prefectura județului Cojocna, actele subprefecturii*, Mapa 13, act 106/1919.

[35] „Gazeta Oficială", nr. 45—46 din 30 iulie, 6 august 1919, p. 2.

[36] „În județul Hunedoara starea sanitară este în general satisfăcătoare, dar se semnalează lipsa de medicamente". Cf. Raportul prefecturii județului Hunedoara adresat la 28 februarie/13 martie 1919 Resortului ocrotirilor sociale, Arhivele Statului București, *fond cit.*, II, dosar nr. 3/1919, f. 3.

[37] Proces-verbal din 17 mai 1919, din 15 noiembrie 1919, din 28 ianuarie 1920, din 13 februarie 1920.

[38] P. Rîmneanțu, *Activitatea lui Iuliu Moldovan în medicina socială*, în „Clujul medical" nr. 3 din 1973, pp. 623—625.

[39] *Tratat de sănătate publică*. Întocmit de Iuliu Moldovan, I. Stoichiția, P. Rîmneanțu, Ed. II, vol. I, Cluj 1947, p. 85.

[40] „Gazeta Oficială" nr 31—35 din 25, 31 mai, 5, 12, 16 iunie 1919, p. 16.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

despre introducerea unor tabele tip, care se completau de primmedicii județelor și medicii șefi ai orașelor cu drept de municipiu[41].

În vederea combaterii epidemiilor[42], la 2/15 martie 1919 Consiliul Dirigent a aprobat proiectul Resortului ocrotirilor sociale cu privire la înființarea unor inspectorate igienice[43]. Prin Ordinul provizoriu al Resortului din 19 septembrie 1919 referitor la înființarea inspectoratelor igienice, subprefecții și primarii orașelor cu drept de municipiu erau înștiințați despre înființarea la Cluj, Timișoara, Oradea, Satu Mare, Tîrgu Mureș, Alba Iulia și Brașov a Inspectoratelor igienice, cu cîte un laborator pentru bacteriologie și serologie. Se stabileau, de asemeni, atribuțiile și personalul cu care urmau să fie încadrate[44]. După adoptarea Decretului XXI[45], dar înaintea apariției lui în „Gazeta Oficială", la 21 octombrie 1919 Consiliul Dirigent a aprobat propunerile făcute de Resortul ocrotirilor sociale pentru numirea inspectorilor igienici, hotărîndu-se cu aceeași ocazie ca pentru înființarea inspectoratelor și a laboratoarelor să se deschidă cîte un credit de 50 000 coroane[46]. „Pentru conducerea rațională în combaterea și prevenirea cu efect a bolilor infecțioase, a epidemiilor și endemiilor și pentru realizarea și controlarea serviciului social-igienic — se spunea în Decretul XXI — se instituie succesiv pentru întreg teritoriu administrat de Consiliul Dirigent Inspectorate igienice înzestrate cu laboratoare bacteriologice-chimice"[47]. Atribuțiile inspectoratelor și laboratoarelor stabilite prin Decretul XXI, sînt reluate în Ordinul circular nr. 7212 din 3 decembrie 1919, adresat subprefecți-

---

[41] Arhivele Statului Brașov, fond *Prefectura județului Brașov, actele subprefecturii* 72/1920.

[42] Vezi pentru epidemii: fond *Iuliu Moldovan*, dosar nr. 1, f. 46; Arhivele Statului Cluj-Napoca, fond *Prefectura județului Cojocna, actele subprefecturii*, Mapa 13, act 106/1919; Gazeta Oficială a județului Mureș-Turda nr. 6 din 8 aprilie 1920, p. 7; „Drapelul" nr. 143 din 26 noiembrie 1919; Proces-verbal din 16 februarie 1920; „Gazeta Oficială" nr. 81, 20 ianuarie 1920, pp. 1—6.

[43] Proces-verbal, 2/15 martie 1919.

[44] Raza de activitate a inspectoratelor igienice era următoarea: 1. Inspectoratul Cluj — pentru orașul Cluj, județele Cojocna, Solnoc—Dăbîca, Bistrița—Năsăud, Turda—Arieș. 2. Inspectoratul Timișoara pentru orașele Timișoara și Arad și județele Timiș, Arad și Caraș-Severin. 3. Inspectoratul Oradea — pentru orașul Oradea și județele Bihor, Cenad, Bichiș și Sălaj. 4. Inspectoratul Satu Mare — pentru județele Satu Mare și Maramureș. 5. Inspectoratul Tîrgu Mureș — pentru orașul Tîrgu Mureș și județele Mureș-Turda, Ciuc și Odorhei; 6. Inspectoratul Alba — pentru județele Alba Inferioară, Hunedoara, Tîrnava Mică, Sibiu, și orașul Sibiu. 7. Inspectoratul Brașov — pentru județele Brașov, Trei Scaune, Făgăras și Tîrnava Mare. Cf. fond *Iuliu Moldovan*, dosar 1, f. 83; A. Voina, *op. cit.*, pp. 745—746.

[45] Vezi declararea lor, cf. „Gazeta Oficială" nr. 62—64, pp. 2—3; nr. 49 din ianuarie 1920, p. 4; nr. 81 din 20 ianuarie 1920, pp. 1—6.

[46] Proces-verbal din 21 octombrie 1919.

[47] „Gazeta Oficială" nr. 62—64, p. 8.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lor[48], prin care li se comunica înființarea inspectoratelor igienice, raza lor de activitate și persoana numită ca inspector igienic[49]. Se făcea o și mai clară precizare a raporturilor dintre inspectorate și organele administrative și sanitare. Laboratoarele urmau să execute în mod gratuit toate cercetările privind combaterea bolilor contagioase. Se stabileau ca obligatorii cercetările la fiecare caz de tifos exantematic, febră tifoidă, holeră, ciumă, difterie, antrax.

Prin adresa 9497 din 20 decembrie 1919 Resortul propunea Marelui Cartier General, Serviciul Sanitar, pe baza convorbirilor deja avute, ca inspectoratele igienice să fie forul suprem regional în toate chestiunile de igienă socială, atît pentru serviciul civil cît și militar[50]. În sfîrșit, prin Ordonanța nr. 3 privitoare la executarea Decretului XXI se detaliau raporturile inspectoratelor igienice cu serviciile sanitare județene[51].

Înființarea inspectoratelor igienice, instituții tehnice care să îndrume întreg serviciul igienic, în vederea prevenirii și combaterii bolilor contagioase, se înscrie ca o lăudabilă realizare[52].

În perioada imediat următoare războiului, larga răspîndire a tuberculozei și mortalității infantile au cerut măsuri energice din partea Consiliului Dirigent, pentru combaterea și prevenirea lor. Acestor scopuri

---

[48] Atribuțiile Inspectoratelor igienice erau: combaterea bolilor contagioase acute și cronice; supravegherea și controlul întregului serviciu igienic și al tuturor instituțiilor de ocrotire; formarea personalului igienic, de dezinfecție și deparazitare; ținerea de cursuri și conferințe de igienă socială; supravegherea aprovizionării cu apă; controlul igienic al întreprinderilor industriale. Cf. fond *Iuliu Moldovan* dosar 1, pp. 76—77; A. Voina, *op. cit.* p. 745.

[49] Arhivele Statului Brașov, *fond cit.*, act nr. 5832/1919;

[50] Fond *Iuliu Moldovan*, dosar nr. 1, f. 110;

[51] „Gazeta Oficială" nr. 85 din 5 februarie 1920, p. 2;

[52] „Drapelul", nr. 146 din 29 noiembrie 1919; „Patria", nr. 226/1919; „Tribuna Socialistă", nr. 56 din 23 noiembrie 1919; *Tratat de sănătate publică*..., p. 80. Redăm succint activitatea Inspectoratului igienic Brașov, din prima jumătate a anului 1920. Inspectoratul și-a început activitatea la sfîrșitul lui februarie 1920. Printr-un apel către toți medicii județului, s-au făcut cunoscute scopurile inspectoratelor igienice, au fost înștiințați despre bolile care erau obligatorii pentru cercetat. Pentru a se împiedeca răspîndirea bolilor aduse de persoane venite din alte țări, s-a dispus ca toate acestea să fie ținute sub observație medicală. Pînă la 6 august 1920 — data documentului pe care îl utilizăm — în laboratorul inspectoratului se efectuaseră 130 de cercetări bacteriologice și 300 de cercetări reacția Wassermann. Pentru împiedicarea extinderii bolilor infecțioase, s-au făcut din partea inspectoratului, în toate cazurile unde s-a ivit vreo boală epidemică, inspecții și s-au luat, împreună cu medicii de acolo, măsurile necesare (Făgăraș, Mediaș, Sighișoara, Brașov). În domeniul social-igienic, din cauza greutăților întîmpinate cu mijloacele de transport, s-a mărginit doar la orașul și județul Brașov. Inspectoratul, în strînsă legătură cu ambulatorul policlinic, a lucrat și în vederea combaterii tuberculozei. Cf. fond *Iuliu Moldovan*, dosar 1, f. 208—210. Un alt inspectorat, cel din Satu Mare, s-a înființat la 1 octombrie 1919, instalîndu-se însă definitiv abia în vara anului 1920. Cf. Ibidem, f. 206.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

le-a servit noua instituție creată, ambulatorul policlinic. Ordinul circular al Resortului ocrotirilor sociale nr. 296 din 4/17 februarie 1919 prevedea înființarea ambulatoarelor policlinice, instituții de stat, ce urmau să acorde asistența medicală specializată, în mod gratuit, nu numai pentru populația orașelor în care se deschideau, ci și pentru cea din jur. Localul trebuia pus la dispoziție de oraș, ca și mobilierul, în timp ce dotarea cu instrumentele și aparatele necesare cădea în sarcina Resortului[53]. La fiecare ambulator trebuia să funcționeze cîte o secție pentru bolile venerice, pentru tuberculoză și mortalitatea infantilă[54]. Așa după cum s-a specificat și în ședința Consiliului Dirigent din 13/26 februarie 1919, în care s-a aprobat ordinul circular nr. 296, în principal eforturile ambulatoarelor policlinice s-au îndreptat înspre combaterea bolilor venerice. La 20 martie/2 aprilie 1919 Consiliul Dirigent a numit medicii șefi la ambulatoarele policlinice[55]. Începînd din aprilie 1919 s-au deschis în mai multe orașe din Transilvania ambulatoare policlinice[56], prin a căror susținută activitate s-a reușit să se stăvilească extinderea bolilor.

Activitatea cu caracter preventiv a ambulatoarelor policlinice se îmbina și se completa în mod armonios cu a surorilor de ocrotire. Sora de ocrotire, funcționară de stat, coborînd la nivelul familiei, contribuia la educația igienică și sanitară a populației. În cazurile în care situația o reclama, dădea și primul ajutor, semnalînd apoi medicului, locurile în care trebuia să se intervină[57]. Avînd în vedere obiectivele umanitare ale surorilor de ocrotire, la 2/15 martie 1919 Consiliul Dirigent a aprobat, în principiu, înființarea instituției surorilor de ocrotire[58]. Înaintea înființării, în toamna lui 1919, a Institutului surorilor de ocrotire de la Cluj,

---

[53] Ibidem, Dominic Stanca, *Înființarea ambulatoarelor policlinice*, f. 1.

[54] A. Voina, *op. cit.*, pp. 744—745;

[55] Proces-verbal din 20 martie/2 aprilie 1919. La 8 aprilie 1919 prefectul județului Brașov îl înștiința pe subprefect că, începînd cu 1 aprilie 1919, Resortul ocrotirilor sociale l-a numit pe Alexandru Dobrescu ca medic șel al Ambulatorului policlinic din oraș. Cf. Arhivele Statului din Brașov, *fond cit.*, act nr. 1633/1919,

[56] Ambulatoare policlinice s-au înființat la Sibiu, Brașov, Arad, Oradea, Timișoara, Alba Iulia, Zalău, Bistrița, Zlatna, Năsăud, Dej, Tîrgu Mureș, Satu Mare, Baia Mare, Hațeg, Cluj etc. Cf. fond *Iuliu Moldovan*, f. 46; Ibidem, D. Stanca, *op. cit.*, p. 2.

[57] „Gazeta Oficială" nr. 62—64, p. 9; A. Voina, *op. cit.*, p. 745; I. Stoichiția, *Cum a luat ființă Instituția surorilor de ocrotire din România*, în „Munca sanitară", nr. 10 din 1970, pp. 628—631; P. Mitrea, *Cîteva date privind întemeierea Instituției surorilor de ocrotire din Transilvania*, în „Munca sanitară", nr. 3 din 1970, pp. 182—184; I. Negru, Eugenia Ardelean, *Din istoricul instituției surorilor de ocrotire din România, în* „Munca sanitară", nr. 6 din 1969, pp. 366—373; Idem, *Lucia Bologa—Pușcariu, o vrednică directoare la obirșia Institutului surorilor de ocrotire din Cluj, în anii 1919—1923*, în „Munca sanitară", nr. 2 din 1971, pp. 115—122.

[58] Proces-verbal din 2/15 martie 1919.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

s-au ținut cursuri pentru pregătirea lor, de mai scurtă durată, la Cluj, Sibiu și Tîrgu Mureș[59]. Pînă în iunie 1922 au absolvit Institutul, deschis la 19 noiembrie 1919, peste 100 eleve[60]. Chiar dacă numărul absolventelor n-a fost prea mare, prin munca lor entuziastă au contribuit la ridicarea sanitar-igienică a satelor și orașelor din Transilvania.

Merită a fi menționată și activitatea de ocrotire a copiilor. Astfel, pe lîngă instituțiile de ocrotire existente la Arad, Cluj, Oradea, Tîrgu Mureș și Timișoara, s-au înființat altele la Beiuș, Orlat, Sîncrai, Turda și Odorhei, în total fiind îngrijiți peste 12 000 copii[61]. Secția sanitară s-a îngrijit și de executarea unor reparații la cele două stațiuni balneare ale statului, Ocna Sibiului și Băile Herculane[62]. Serviciul tehnic din cadrul secției a întocmit planuri de canalizare, de construirea unor băi la orașe și sate sau a unor case.

După desființarea Consiliului Dirigent[63], instituțiile cu caracter sanitar-igienic și-au continuat activitatea.

La înființarea Ministerului Muncii, asigurările sociale și chestiunile muncitorești au trecut în competința acestuia, în timp ce celelalte compartimente ale fostului resort al ocrotirilor sociale, ca serviciul sanitar-igienic, asistența publică, ocrotirea orfanilor de război, conducerea stațiunilor balneare, au format, în continuare, Secretariatul General al Sănătății și Asistenței Publice Cluj, subordonat Ministerului de Interne[64].

ÜBER DAS GESUNDHEITSWESEN IN SIEBENBÜRGEN IN DER ZEITSPANNE 1918—1920

(Zusammenfassung)

Die Verfasser stellt auf Grund eines unveröffentlichten Materials die Tätigkeit des Regierungsrates auf dem Gebiete des Gesundheitswe-

[59] Pentru aceste cursuri s-au alocat lunar cîte 60 000 coroane. Cf. Proces-verbal din 14/27 martie 1919.

[60] Fond *Iuliu Moldovan*, dosar 1, f. 165—175; dosar 3, f. 52—53.

[61] Ibidem, dosar 3, f. 54; A. Voina, *op. cit.*, p. 746.

[62] Proces-verbal din 13 februarie 1920.

[63] Cu ocazia preluării oficiilor Consiliului Dirigent de către Comisia de descărcare și unificare, aceasta a apreciat în mod deosebit activitatea de la Resortul ocrotirilor sociale, în special a lui Iuliu Moldovan, „un distins medic și profesor de universitate“ Cf. Arhivele Statului București, fondul *Președenția Consilului de Miniștri*, dosar 85/1920, f. 27.

[64] Ibidem, f. 124.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

sens dar. Der Regierungsrat war bemüht, die alten Sanitätsgesetze zu ersetzen und den Gesundheitsdienst den Forderungen der Epoche anzupassen und ihn dem Gesundheitsdienst aus Altrumänien näherzubringen. Die Versehung der Gesundheitsinstitutionen mit medizinischem Perso--nal, der Wiederaufbau der Krankenhäuser, die Versorgung mit Arzneien sind weitere Probleme, die der Verfasser behandelt.

In der Nachkriegsperiode war die Gründung einiger Institutionen zur Vorbeugung von Sozialkrankheiten eine bemerkenswerte Realisierung.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ACTIVITATEA CONSILIULUI DIRIGENT ÎN DOMENIUL FINANȚELOR

GHEORGHE IANCU

Decretul-lege nr. 3632 din 11 decembrie 1918, prin care Consiliul Dirigent era însărcinat „în mod provizoriu și pînă la definitiva organizare a României întregite" cu conducerea serviciilor publice din Transilvania, prevedea că alături de alte domenii, circulația fiduciară, vămile și împrumuturile publice rămîneau în administrația guvernului de la București[1]. În consecință, chestiunile principale privind viața financiară a țării s-au decis la București, unele care priveau Transilvania, după consultări cu reprezentanții Consiliului Dirigent și au fost doar duse la îndeplinire prin intermediul Resortului de finanțe[2]. În situația în care, după 1 decembrie 1918, pe teritoriul României circulau mai multe semne ale valorii (leul emis de Banca Națională, leul emis prin Banca Generală de ocupanții nemți, coroana austro-ungară, rubla Romanov și rubla Lwow), dispoziția amintită apare ca ceva care se impunea cu necesitate. Aceasta întrucît, dispozițiile care vizau reglementarea circulației financiare pe întregul teritoriu al țării, raporturile financiare atît de complexe ale României cu celelalte țări trebuiau, pentru a avea un caracter cît mai unitar, să pornească de la un for unic conducător, Ministerul de Finanțe.

Resortul de finanțe din cadrul Consiliului Dirigent, organ de execuție în cazul problemelor esențiale, a căutat să adapteze dispozițiile cu

---

[1] „Gazeta oficială publicată de Consiliul Dirigent" nr. 3 din 18/31 decembrie 1918, p. 10 (mai departe „Gazeta Oficială"...)

[2] Șeful Resortului de finanțe a fost Aurel Vlad, pînă la numirea lui ca ministru de finanțe în guvernul Vaida. Din acest moment, locul i-a fost ținut de Tiberiu Budiceanu. Cf. Aurel Vlad. *Răspuns și lămuriri, Orăștie*, 1920, p. 4; Gheorghe Iancu, *Despre formarea și componența Consiliului Dirigent*, în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj," 1969, 12, p. 334; Secretar general a fost Ion I. Lapedatu. Cf. „Gazeta Oficială", nr. 2 din 1/24 decembrie 1918, p. 5; Șeful secției prezidiale a fost Gh. Nedici; referenți: Ioan Boilă, Ștefan Popa, Petru Florian. Vezi organizarea detaliată a Resortului Iuliu Maniu. *Unirea Ardelealului*. Conferință ținută la radio București, Cluj, 1934, p. 50—52. La 14 noiembrie 1919 Resortul de finanțe s-a mutat la Cluj. „Banatul românesc" nr. 88 din 16 noiembrie 1919.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

caracter general, principial, la condiţiile specifice din Transilvania de după Unire.

Resortul s-a preocupat de instituirea controlului statului român asupra administraţiei financiare din Transilvania[3], de încadrarea cu personalul necesar, de continuarea încasării impozitelor, de dirijarea cheltuielilor Consiliului Dirigent şi, mai ales, în continuă legătură cu forul central, de reglementarea circulaţiei băneşti.

Prin Ordonanţa nr. 117-1919 Pres. din 15 ianuarie 1919, Direcţiunile şi Comisariatele financiare, perceptoratele erau înştiinţate că după primirea ordonanţei, toate rapoartele înaintate pînă atunci Ministerului de Finanţe maghiar să le trimită Resortului de finanţe. Direcţiunile financiare erau invitate să facă un raport amănunţit despre situaţia financiară a teritoriului care aparţinea razei lor de activitate, accentuîndu-se că toate valorile de care dispuneau formează proprietatea statului român. Perceptoratele trebuiau să întocmească şi să trimită Resortului, cît mai urgent, un conspect detaliat despre banii, hîrtiile şi obiectele de valoare ce se găseau în administrarea lor[4]. Potrivit Ordinului nr. 39 din 7 aprilie 1919 al Resortului de interne, secţia siguranţa generală de stat, filialele băncilor cu sediul la Budapesta au fost verificate de cîte o comisie formată din experţi financiari şi reprezentanţi ai serviciului de siguranţă şi puse pe timpul verificării sub sechestru. După încheierea revizuirilor, băncile

[3] Oficiile Centrale la Ministerul de Finanţe din Budapesta erau împărţite în foarte multe birouri, peste 20; 6—7 birouri formînd o grupă erau conduse de un Secretar de Stat; Secţiile peste 25 erau supravegheate şi conduse de Consilierii de secţii. Serviciile financiare externe le îndeplineau direcţiunile financiare care se găseau aproape în fiecare judeţ, oficiile subalterne, anumite comisii judeţene şi alţi factori auxiliari, conlucrau sau ajutau administraţia financiară şi alte oficii cu atribuiţii numai în parte financiare. Personalul Direcţiunii financiare consta din: directorul financiar, concepiştii financiari, comisarii evidenţelor cadastrale, inspectorul peste plutoanele de supraveghetori financiari, personalul auxiliar sau manipulant de birou, executorii de stat. Printre atribuţiile Direcţiunilor financiare erau: să stimuleze şi să dezvolte izvoarele de venit ale statului în modul de constatare a dărilor şi a altor impozite, să întocmească anumite conspecte, tablouri şi date statistice despre starea financiară a judeţului.

Oficiile financiare subalterne — perceptoratele, contabilitatea financiară, oficiile minelor de sare, birourile vămilor, magazinele de timbre şi de tutun, cadastrele şi plutoanele de vigili financiari — erau obligate să execute ordinele Direcţiunii financiare. Vezi organizarea detaliată a administraţiei financiare Emanoil Peteanu, *Administraţia financiară din Ardeal, Banat, şi părţile ungureşti*, „Independenţa Economică", nr. 15—16 din 1919, pp. 13—18.

[4] „Gazeta Oficială", nr. 6 din 14/27 ianuarie 1919, pp. 30—31, Arhivele Statului Cluj, fond. *Resortul de Agricultură*, pachet 3/1919, f. 17; „Românul", nr. 17 din 22 ianuarie/4 februarie 1919.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

au fost redeschise[5]. Peste cîteva zile, în scopul de a evita înstrăinarea bunurilor existente pe teritoriul Transilvaniei, Resortul de finanțe propune și Consiliul Dirigent aprobă punerea sub sechestru a imobilelor, efectelor și valorilor sucursalelor și ale filialelor băncilor din Ungaria, precum și asupra pretențiilor de cont curent al acestor bănci față de sucursale și afiliate și interzicerea libelării oricăror pretenții pe care cetățenii Ungariei le-ar avea asupra acestora[6].

Scoaterea din circulație a banilor de proveniență străină și înlocuirea lor cu leul emis de Banca Națională a României, adică unificarea monetară, a fost una din complicatele probleme care, după desăvîrșirea unității de stat, își aștepta o grabnică rezolvare. Circulația leului pe întreg teritoriul țării ar fi fost un eficient liant al procesului de uniformizare a vieții economice, cerință obiectivă a societății românești. Condițiile interne și externe ale epocii au făcut însă ca unificarea monetară să fie precedată de alte acțiuni, unele pregătitoare, cum au fost stabilirea tipului și a cantității de bancnote existente, reglementarea circulației lor, stabilirea raporturilor financiare dintre leul românesc și celelalte semne ale valorii din țară, împiedicarea de a pătrunde în țară noi cantități de bancnote emise în străinătate, combaterea speculațiilor financiare, generate de un cadru economico-financiar specific.

Ștampilarea banilor străini și prin aceasta transformarea lor în bani românești ar fi avut menirea, în concepția celor care au hotărît-o, să ferească piața internă de un previzibil aflux al bancnotelor străine și, prin aceasta, să se mențină un curs oarecum stabil al acestor bani. Ștampilarea, cu țelurile menționate, a fost o măsură adoptată de state, care după primul război mondial aveau sub raport financiar o situație similară României.

Cum e și firesc, ștampilarea s-a început cu leul de război emis de ocupanții germani prin Banca Generală Română. Prin Decretul-lege nr. 3552 din 3 decembrie 1918, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 206/1918, se stabilea ca termen de încheiere a ștampilării data de 1 ianuarie 1919,

---

[5] *Proces-verbal* din 18/31 martie 1919; Vezi cîteva exemple de acest gen pentru: Banca Generală de Credit Ungară, Filiala Brașov, Cf. Arhivele Statului București, fond *Consiliul Dirigent*, II. dosar 5/1919, f. 37—40; Filiala Sibiu a Băncii agrare din Budapesta, Cf. Ibidem, f. 50; Filiala din Tîrgu Secuiesc a aceleași bănci, Cf. Ibidem, f. 31: Filiale din Aiud și Luduș a Băncii agrare, Cf. Ibidem, f. 57—62; Filiala din Brașov, a Băncii Comerciale Ungare din Budapesta, Cf. Ibidem, f. 41—46.

[6] *Proces verbal* din 21 martie/3 aprilie 1919.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

pentru ca printr-un decret-lege ulterior să se prelungească, pentru vechea Românie, pînă la 31 ianuarie 1919[7]. Întrucît după unire, în Transilvania circulau alături de coroanele austro-ungare, leii românești și leii de război[8], Ministerul de Finanțe, prin adresa nr. 199.564 din 15/28 ianuarie 1919, a autorizat Consiliul Dirigent, Resortul finanțelor să ștampileze biletele de lei emise de Banca Generală Română, care se găseau în posesia populației din Transilvania și nu fuseseră ștampilate în vechea Românie[9]. Prin Ordonanța nr. 656 din 6 februarie 1919, Resortul de finanțe înștiința pe cei interesați că ștampilarea urma să se facă la Resort, pînă la 14 februarie 1919[10]. Intervalul pentru înfăptuirea ștampilării fiind evident prea mic[11], la 15 februarie 1919 Resortul anunța prelungirea termenului pentru ștampilare, în funcție de subscrierile la Împrumutul Unirii lansat de guvernul de la București[12]. După ce prin, Avizul nr. 1684, Resortul finanțelor făcea cunoscut că în conformitate cu prevederile Decretului-lege nr. 772 din 18 februarie/3 martie 1919, bancnotele Băncii Generale de 25, 50 bani și 1 leu nu se ștampilau[13], la 6/19 martie 1919 anunța Decizia Ministerului de Finanțe de încheiere a subscripției la Împrumutul Unirii și concomitent a ștampilării leilor de război pe data de 9/22 martie 1919.[14]

Ministerul Finanțelor și Resortul de Finanțe și-au concentrat eforturile în vederea controlării circulației financiare, a apărării cursului leului și de a împiedica specula financiară. Astfel, Ministerul de Finanțe, prin adresa nr. 199.149 din 14 ianuarie 1919, a autorizat Resortul de finanțe să aprobe trecerea leilor Băncii Generale Române din Transilvania în vechea Românie doar în situații pe deplin justificate[15]. La 20 ianuarie

---

[7] *Decrete-lege publicate în „Monitorul Oficial" 1 noiembrie 1918—1 iunie 1919 adnotate de Vasile Toncescu.* București, 1919, p. 17.

[8] Prin Ordonanța Resortului de finanțe nr 574 din 3 februarie 1919, prefecții, caseriile publice și private erau informate că leii emiși de Banca Generală Română au putere de circulație pe teritoriul Transilvaniei numai în cazul în care erau ștampilați de forurile competente de la București sau care se vor ștampila în Transilvania. Se atrăgea în același timp atenția asupra apariției de bancnote prevăzute cu ștampile false, indicîndu-se și contravențiile pe care le vor suporta cei care vor face ștampilări nelegale. Cf. „Gazeta Oficială", nr. 7—12 din 1, 6, 8, 12, 19, 22 februarie 1919, p. 5.

[9] Ordonanța nr. 656 din 6 februarie 1919 a Resortului de finanțe, „Gazeta Oficială", nr. 7—12, p. 7.

[10] Ibidem, p. 7—8.

[11] „Renașterea Română", nr. 19 din 29 ianuarie/11 februarie 1919.

[12] „Gazeta Oficială", nr. 7—12, pp. 15—16.

[13] Ibidem, nr. 16 din 12 martie 1919, p. 14.

[14] Ibidem. nr. 17—19 din 15, 22, 26 martie 1919, p. 9; Considerații cu privire la leii emiși de Banca Generală Română, Ion Brătianu, *Dezbaterile Adunării Deputaților 1919—1920*, p. 630 (mai departe *D.A.D.*).

[15] „Gazeta Oficială", nr. 7—12, p. 8.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1919, Resortul a solicitat Comandamentul trupelor din Transilvania ca, prin toate organele sale de siguranţă şi control, să interzică ieşirea bancnotelor lei, fie emisiune a Băncii Naţionale fie a Băncii Generale, de pe teritoriul Transilvaniei[16]. Cererea era întrutotul explicabilă, în situaţia în care Resortul de finanţe era silit să recunoască scoaterea leilor de pe teritoriul ţării. Ca atare, populaţia era avertizată despre efectele negative pe care le exercita acest fenomen asupra vieţii economice în general, fiind sfătuită să nu înstrăineze mai ales leii Băncii Naţionale[17]. Acelaşi resort, prin Avizul nr. 832 din 2/15 februarie 1919, făcea cunoscut că, în conformitate cu dispoziţiile Ministerului de Finanţe, trecerea nu numai a leilor Băncii Generale, ci şi a leilor Băncii Naţionale, a coroanelor sau a rublelor din Transilvania în vechea Românie era admisă doar pe baza unui permis eliberat de Resort. În eliberarea permiselor se luau în considerare sumele şi scopurile în care urmau să fie utilizate[18].

În Transilvania, coroana austro-ungară era moneda care circula în proporţie covîrşitoare. În consecinţă, hotărîrile şi dispoziţiile Resortului de finanţe, urmînd indicaţiile Ministerului, s-au referit într-o măsură mult mai mare la stabilirea cantităţii de coroane aflate în circulaţie într-un moment sau altul, la evoluţia cursului ei, la pregătirea şi înfăptuirea ştampilării, la modalităţile de retragere a coroanei şi a înlocuirii ei cu leul românesc.

În anii războiului, cheltuielile uriaşe reclamate de purtarea operaţiunilor militare au făcut ca statele să recurgă la o politică inflaţionistă, ceea ce a însemnat emiterea de cantităţi uriaşe de bancnote, fără acoperire. Fenomenul este caracteristic şi Băncii de emisie a Austro-Ungariei. Astfel, dacă în 1913 se găsea în monarhie 2 500 milioane coroane, care aveau o acoperire metalică de 62,6%, în 1917 erau 18 440 milioane coroane cu o acoperire de doar 2%. În momentul prăbuşirii monarhiei — 31 octombrie 1918 —, se găseau în circulaţie 31 484 milioane coroane, iar la 7 februarie 1919 erau 37 106 milioane coroane cu o acoperire metalică şi mai scăzută (1%) faţă de 2.129 milioane coroane în 23 iulie 1914. Şi această creştere nu s-a oprit, ajungînd la 15 iulie 1919 la 41 378 milioane. Creşterea vertigioasă a circulaţiei coroanelor s-a datorat în special împrumuturilor acordate guvernelor austriac şi maghiar, atît în

[16] *Măsuri pentru apărarea valutei*, Ibidem.

[17] Aviz nr. 655 din 7 februarie 1919. „Gazeta Oficială", nr. 7—12, p. 8; „Monitorul Oficial" al judeţului Alba Inferioară, nr. 4 din 14/27 februarie 1919, p. 18; *Nu daţi banii din mînă*, „Renaşterea Română", nr. 18, din 27 ianuarie/9 februarie 1919.

[18] „Gazeta Oficială", nr. 7—12, p. 15; „Patria", nr. 4 din 6/19 februarie 1919

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

timpul războiului, acestea atingînd la 31 octombrie 1918 suma de 30 124 milioane coroane, cît și după încheierea lui, datoria ajungînd la 40 000 milioane coroane în 7 februarie 1919 și la 40 030 milioane în 15 iulie 1919[19]. Coroanele emise fără nici o rezervă și fără a mai avea vreo acoperire au intrat masiv și în Transilvania, ducînd în mod firesc la deprecierea lor. Pentru a împiedica intrarea în continuare în țară a coroanelor devalorizate și schimbarea lor aici cu leul românesc, mult mai bine cotat în străinătate, prin Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 46 din 15 ianuarie 1919 s-a adus o precizare la art. 448 din tariful vamal, care prevedea prohibirea la import a oricăror titluri străine neautorizate de stat și necotate la bursă, în sensul că prin titluri străine se înțelegea și orice hîrtie monedă străină[20]. În conformitate cu Jurnalul adoptat, la 20 ianuarie 1919, resortul de finanțe cerea Comandamentului trupelor din Transilvania să interzică importul de coroane, în special al celor din ultimele emisiuni, în cantități care depășeau necesitățile personale ale populației, iar contravenienților să li se confiște bancnotele[21]. Valoarea coroanei din afară fiind mai scăzută decît în Transilvania, pericolul invaziei cu bancnote depreciate era iminent; de aceea, în martie 1919, Ministerul de Finanțe a cerut Consiliului Dirigent să întreprindă măsuri menite a opri afluxul de coroane[22]. Ținînd seama de recomandarea Ministerului, în ședința din 4/17 martie 1919, în care s-a discutat chestiunea valutei, Consiliul Dirigent a decis prohibirea importului de coroane și de bonuri de casă ale Băncii Austro-Ungare[23]. În consecință, chiar a doua zi, în 5/18 martie 1919, a fost emisă Ordonanța nr. 2168 în chestiunea limitării interimale a circulației fiduciare[24].

---

[19] Pentru aceste cifre: Costin C. Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*. Vol. II. București, Ed. Acad. R. S. România, 1967. pp. 248—249; I. Lapedatu, *Lichidarea monetară a Băncii Austro-Ungare*, „Analele Statistice și Economice", nr. 2—3, din 1920, p. 12; Idem, *Chestiunea valutei și a finanțelor*, „Revista Economică", XXI, nr. 1, din 4 ianuarie 1919, p. 4; Idem, *Politica monetară și financiară a Cehoslovaciei*, „Buletinul Institutului Economic Românesc", II, nr. 10 din 1923, pp. 678—679; C. G. Demetrescu, *Banca de emisiune a Austro-Ungariei în timpul războiului*, „Independența Economică", nr. 9—10 din 1919, p. 20—21.

[20] Arhivele Statului București, Arhiva Istorică Centrală *Jurnalele Consiliului de Miniștri*, d. 15, f. 111.

[21] „Gazeta Oficială", nr. 7—12, p. 8; „Adevărul" (Sibiu), XV, nr. 5, din 3/16 februarie 1919.

[22] Valoarea coroanei era: 20 bani în Jugoslavia, 30 bani în Cehoslovacia, 50 bani în Transilvania, „Dimineața" nr. 4628 din 13 martie 1919.

[23] *Proces verbal*, din 4/17 martie 1919.

[24] „Gazeta Oficială", nr. 17—19, pp. 9—10; Horia Maniu, *Unificarea monetară*, „Buletinul Institutului Economic Românesc", nr. 4, din 1924, p. 257; La 31 martie 1919, prefectul județului Cojocna o aducea la cunoștința locuitorilor județului, Arhivele Statului Cluj-Napoca, fond *Prefectura județului Cojocna*, act. 724/1919.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Cu toate interdicțiile stabilite pentru importul de coroane, prin contrabandă, sume uriașe au continuat să pătrundă în Transilvania. Acest fenomen era favorizat de situația specifică a începutului de an 1919, cînd linia de demarcație stabilită împiedica existența unor frontiere vamale spre vest, care să se opună invaziei de coroane[25]. Invazia de coroane[26] avea cel puțin două efecte, unul imediat, care ducea la deprecierea și implicit la scumpirea mărfurilor, la speculații financiare și un altul, tot atît de grav, dacă nu chiar mai grav, în sensul că în măsura în care creștea cantitatea de coroane depreciate, în aceeași măsură creștea datoria publică a statului. Sporirea sumei de coroane aflate în circulație a dus implacabil la scăderea valorii ei în raport cu leul. După intrarea trupelor române în Transilvania, Marele Cartier General, prin Ordinul Nr. 1131 din 10/23 decembrie 1918, a stabilit cursul coroanei la 50 bani, adică 1 leu=2 coroane[27]. Prin Ordonanța 658 din 6 februarie 1919, semnată de Aurel Vlad, șeful Resortului de finanțe, și de general Moșoiu, comandantul trupelor din Transilvania, se aduceau noi lămuriri în sensul că „acest curs este obligator numai pentru casele publice, mai departe pentru toți aceia care furnizează sau de la care se rechiziționează și se cumpără obiecte pentru armată, pentru plățile în prăvălii, restaurante și pe piață în general"[28]. Cursul stabilit nu reflecta în acel moment fidel raportul coroanei cu leul, întrucît după Unire cursul de schimb al coroanei era aproape egal cu leul. După unele calcule, care aveau în vedere cota de la bursa din Elveția, 100 coroane erau egale cu 91 lei[29]. Cercuri transilvănene considerau chiar că forța de achiziționare a coroanei era mai mare decît a leului[30]. Deși aprecierile privind raportul coroană-leu[31] după Unire sînt contradictorii, mergînd de la al pari, sau de la 91 lei= =100 cor., pînă la mai puțin, fără să fi ajuns la 1 leu=2 cor., cum stabi-

[25] Victor Slăvescu, *Marea finanță din România în vreme de război. Băncile Comerciale.* București, 1920, p. 87.

[26] Recunoscută și de ministrul de finanțe Aurel Vlad în ședința Camerei din 16 decembrie 1919, *D.A.D.*, 1919—1920, p. 112.

[27] „Revista Economică", nr. 20 din 17 mai 1919, p. 203; Costin C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 276; Xenofon Netta, *Politica monetară a României și stadiul ei actual*, „Buletinul Inst. Ec. Românesc", nr. 9—10. din 1928, p. 463; Biblioteca „Astra" Sibiu, cutia 65/175.

[28] „Gazeta Oficială", nr. 7—12, p. 7.

[29] Traian Nichiciu, *Der Übergang von den Kronen-zur Leiwährung in Siebenbürgen. Kritische Studie über din Abstempelung und Einlösung der Kronennoten.* Lugosch, 1922, p. 32; *D.A.D.*, 1920—1921, p. 301.

[30] Ion I. Lapedatu, *Chestiuni de finanțe publice. Moștenirea austro-ungară. Unificarea monetară. Repartizarea datoriilor publice austro-ungare antebelice.* Cluj, 1923, p. 47; *D.A.D.*, 1920—21, p. 787; *D.A.D.*, 1919—1920, p. 538.

[31] „Românul", nr. 127 din 5 octombrie 1919.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lise pentru necesităţile armatei, Comandamentul trupelor din Transilvania, toată lumea, indiferent de partidul sau orientarea pe care o reprezenta, de timpul sau locul în care şi-a expus opinia, a fost unanimă în a constata şi recunoaşte fenomenul deprecierii galopante a coroanei şi, implicit, prin aceasta scăderea cursului ei în raport cu leul. Într-un interviu acordat „Gazetei Poporului" din 9 februarie 1919, Aurel Vlad aprecia că valoarea coroanei era mai mică de 50 bani. „Ce valoare reală are astăzi coroana nu se poate şti" remarca — „Renaşterea Română" din 20 ianuarie/2 februarie 1919 — din moment ce nu se cunoştea cantitatea de coroane existentă pe teritoriul Transilvaniei. Cauzele scăderii cursului coroanei rezidă din situaţia generală precară a Băncii de emisie, din contrabandă[32] şi specula [33] cu coroane.

Ştampilarea coroanelor

Stabilirea cantităţii de coroane aflate în circulaţie în România (Transilvania şi Bucovina), adică identificarea monedei austro-ungare aflată pe teritoriul naţional era o măsură care se impunea cu acuitate, avîndu-se în vedere certitudinea lichidării Băncii Austro-Ungare, constituind în acelaşi timp o etapă a amplului proces de unificare monetară. Dispoziţiile privind interzicerea importului de coroane şi controlul circulaţiei lor în ţară aveau, principial, menirea de a facilita această acţiune. E de menţionat că într-o situaţie similară se găseau şi celelalte state succesoare ale monarhiei dualiste. Modalitatea tehnică ce s-a adoptat, în general, a fost ştampilarea bancnotelor de coroane.

La primul contact al secretarului general de la Resortul finanţelor, Ion Lapedatu, cu ministerul finanţelor, pe lîngă alte chestiuni financiare. s-a discutat şi problema ştampilării coroanelor. S-a convenit cu acea ocazie ca ştampilarea să se facă de îndată ce graniţele vor fi controlate de autorităţile româneşti[34]. De la acest acord principial şi pînă la trecerea efectivă la ştampilare a trecut însă o lungă perioadă, caracterizată prin consultări între reprezentanţii Ministerului de finanţe şi ai Consiliului Dirigent, care-şi propuneau găsirea celor mai eficiente modalităţi organizatorice şi tehnice de realizare.

Declanşarea operaţiunilor de ştampilare a fost mult întîrziată datorită faptului că autoritatea statului român, prin intermediul Consiliului Dirigent, nu s-a exercitat de la început asupra întregului teritoriu al

[32] Virgil Madgearu, *D.A.D.*, 1920—21, p. 193.
[33] Liviu Ghilezan, *D.A.D.*, 1920—21, p. 492; Fritz Connerth, *D.A.D.*, 1919—1920, p. 538.
[34] Ion Lapedatu, *D.A.D.*, 1919—1920, p. 693.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Transilvaniei unit cu România. În condițiile în care statele vecine își ștampilaseră biletele de coroane, România risca să rămînă ultimul refugiu pentru bancnotele din ultimele emisii. Conștient de acest pericol Consiliul Dirigent, prin Resortul finanțelor, la 5 martie 1919, făcea atent guvernul asupra pericolului afluxului de coroane, care ar fi adus grave prejudicii vieții economice din întreaga țară[35].

Dificultățile generate de circulația mai multor semne ale valorii pe teritoriul Transilvaniei au determinat Consiliul Dirigent să inițieze și alte acțiuni menite a grăbi unificarea monetară. În acest sens, în ședința din 4/17 martie 1919, s-a decis să se intervină pe lîngă Ministerul de Finanțe în vederea convocării cît mai urgente a unor consfătuiri la București, la care să participe toți factorii interesați. În aceeași ședință, s-a mai hotărît începerea pregătirilor necesare pentru ștampilarea coroanelor[36]. La București s-au ținut, într-adevăr, mai multe consfătuiri, la care s-au discutat chestiuni referitoare la ștampilarea coroanelor[37]. În cadrul amintit și, firesc, în altele, s-au analizat pe larg rosturile ștampilării, aspectele tehnice de realizare, efectul ștampilării asupra cursului coroanei, locul ei în ansamblul problemelor privind unificarea monetară. Participanții și-au exprimat și destule rezerve privind efectele ștampilării asupra circulației financiare, asupra menținerii cursului coroanei, a stăvilirii contrabandelor. Evident, aceste rezerve erau determinate de cunoașterea ineficienței ștampilărilor anterioare, fie din țară — e cazul leului de război, fie din statele vecine, de ex. în Iugoslavia[38]. Se considera în mod unanim că ștampilarea putea fi eficace doar în condițiile în care coroanele ștampilate urmau să fie retrase din circulație într-un timp cît mai scurt.

Opinii contradictorii s-au manifestat în legătură cu eventuala stabilire a unui curs fix între coroană ștampilată și leu. În cele din urmă,

---

[35] H. Maniu, *op. cit.*, p. 252; C. Kiriițescu, *op. cit.*, p. 273.

[36] *Proces verbal* din 4/17 martie 1919.

[37] La aceste consfătuiri au participat: Oscar Kiriacescu ministru de finanțe, Ștefan C. Pop, ministru pentru Transilvania, Vintilă Brătianu, Mihai Popovici, consilier pentru Transilvania Grigore Eremie, consilier la Res. de finanțe, Sever Dan, consilier pentru Transilvania la Ministerul de Finanțe numit de Consiliul Dirigent la 6 februarie 1919; G. D. Creangă, Vasile Vlaicu subșef de secție și Ion I. Lapedatu, secretar general la Resort. cf. Ion I. Lapedatu, *Chestiuni de finanțe*... p. 70; Gh. M. Dobrovici, *Istoricul dezvoltării economice și financiare a României și împrumuturile contractate 1823—1933*, București, 1934, p. 345.

[38] Ion I. Lapedatu, *op. cit.*, p. 69; Vintilă Brătianu, referindu-se la consfătuirile privind ștampilarea, arăta că și-a exprimat cu acele ocazii scepticismul față de speranțele puse de unii în faptul că, prin ștampilare, cursul coroanei va crește. *D.A.D.*, 1919—1920, p. 631; Aurel Vlad a declarat, în ședința Camerei din 18 decembrie 1919, că a întrevăzut, ineficiența ștampilării în condițiile în care părți din Transilvania nu erau controlate încă de Consiliul Dirigent. *D.A.D.*, 1919—1920, p. 112.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

luîndu-se în considerare raporturile financiare interne, exemplul statelor vecine, apreciindu-se că stabilirea unui asemenea curs crea certe obligaţii la rambursarea coroanelor, în condiţiile în care hotărîrile conferinţei de pace cu privire la lichidarea Băncii Austro-Ungare, nu erau cunoscute s-a considerat mai oportun să nu se stabilească un curs fix[39].

Condiţiile tehnice de realizare a ştampilării, una din condiţiile esenţiale pentru eficacitatea întregii operaţiuni, îşi aşteptau o rezolvare cît mai eficientă, în adoptarea căreia trebuia să se ţină însă seama, neapărat, de posibilităţile materiale de care se dispunea.

Ştampila aplicată de Iugoslavia era socotită rudimentară. Soluţia adoptată de Cehoslovacia — aplicarea unui timbru special prevăzut şi cu ştampilă — nu putea fi urmată din lipsa timbrelor apreciindu-se, atunci că ar fi fost nevoie de cca 80 milioane bucăţi de timbre. Nu putea fi luată în discuţie nici procedura Austriei, care a imprimat pe bancnote un desen special cu ajutorul unor maşini de la Banca Austro-Ungariei şi a concentrat întreaga operaţiune de ştampilare la Viena, lucru posibil avîndu-se în vedere starea bună a căilor de comunicaţii.

Pentru Transilvania, după asemenea căutări, s-a hotărît executarea unui singur tip de ştampilă turnată în bronz, cu un singur tip de tuş, avînd înscris „România Timbru Special"[40].

În şedinţa Consiliului Dirigent din 22 martie/4 aprilie 1919 s-au discutat şi s-au admis principiile Ordonanţei privind ştampilarea coroanelor, chestiunea bancnotelor din emisiunea a II-a şi a celor vinete rămînînd deschisă[41].

În faza acţiunilor de pregătire a ştampilării, cercuri largi cereau grăbirea operaţiunii[42], iar altele, e cazul lui Sever Dan, consilierul Transilvaniei pe lîngă Ministerul de Finanţe, aprecia că la 5 luni de la Unire, ştampilarea n-ar mai însemna decît „o simplă încurcătură", pledînd pentru grabnica unificare a sistemului monetar[43].

Răspunzînd unei evidente necesităţi, a apărut sub semnătura lui Oscar Kiriacescu, ministrul finanţelor şi a lui Aurel Vlad, şef de Resort[44], în „Gazeta Oficială" nr. 31 din 25 mai 1919 Ordonanţa nr. 4890 în chestiunea ştampilării bancnotelor de coroane. Ştampilarea îşi propunea să

[39] Ion I. Lapedatu, *Ibidem*, p. 693—694.
[40] Vezi pentru această soluţie. *Ibidem*, p. 694.
[41] *Proces verbal* din 22 martie / 4 aprilie 1919.
[42] „Renaşterea Română", nr. 49 din 6/19 martie 1919; nr. 55 din 13/26 martie 1919.
[43] Ibidem, nr. 79 din 24 aprilie 1919.
[44] „Gazeta Oficială", nr. 31—35 din 25. 31 mai; 5, 12, 16 iunie 1919, pp. 3—4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

stabilească exact suma bancnotelor de coroane aflate în circulaţie în Transilvania şi să decreteze ca valabile în circulaţie doar coroanele care se ştampilau. Ordonanţa prevedea ştampilarea tuturor bancnotelor de coroane, emisiune a Băncii Austro-Ungare de 10, 20, 50, 100 şi 1 000 coroane, aflate în circulaţie pe teritoriul Transilvaniei. Bancnotele de 1 şi 2 coroane nu se ştampilau, dar rămîneau cu deplină putere de circulaţie. În schimb, bancnotele de 25, 200 şi 10 000 coroane şi cele de 20 cor., emisiunea a II-a, nu se admiteau la ştampilare şi, ca atare, nici în circulaţie. Ştampilarea urma să se desfăşoare între 10 iunie şi 10 iulie 1919. Începînd cu 11 iulie 1919, se decretau ca valabile pentru circulaţia financiară doar coroanele ştampilate. Se indicau apoi organele şi modalităţile concrete de desfăşurare a ştampilării. Se atrăgea atenţia locuitorilor să nu prezinte la ştampilare, decît sume care formau proprietatea lor, în caz contrar sufereau rigorile prevăzute în Ordonanţă pentru cazurile de contravenţii[45]. Pentru acoperirea cheltuielilor ce rezultau din aplicarea Ordonanţei, s-a stabilit o taxă de 1%, din valoarea fiecărei bancnote (din 10 cor. 10 fileri, din 50 cor., — 50 fileri, din 1000 cor. — 10 cor.,)[46]. Resortul finanţelor a numit în fiecare judeţ o comisie, pusă sub controlul autorităţilor administrative şi poliţieneşti, care să conducă operaţiunile de ştampilare şi cărora li s-au dat instrucţiuni precise în acest sens. În acelaşi timp, Resortul finanţelor, printr-o adresă din 6 iunie 1919 către prefecţii judeţelor, le solicita întregul sprijin, pentru a se asigura astfel bunul mers al acţiunii de ştampilare[47].

La 10 iunie 1919, în conformitate cu adresa menţionată, prefectul judeţului Cojocna, Simion Tămaş, a convocat la Cluj o consfătuire a directorilor de bancă din oraş şi judeţ, la care au mai participat Valentin Poruţiu, prefectul oraşului Cluj, şi Traian Petrişor, şeful comisiei judeţene de ştampilare, consfătuire la care s-au discutat aspectele tehnice ale ştampilării în judeţ[48] (componenţa şi sediul comisiei, ordinea în care băncile să se prezinte la ştampilare cu bancnotele adunate de la populaţie). Referindu-se la bancnotele neadmise la ştampilare, fiind deteriorate, cei întruniţi la Cluj, printr-o telegramă adresată la 11 iunie 1919 preşedintelui Consiliului Dirigent, îi sugerau să se dispună ca „... bancnotele

[45] „Despre cei ce se va dovedi că au comis contravenţii, prezentînd bancnote ale cetăţenilor din alte state sau aplicînd ştampile false, ori folosindu-se în mod ilegal de ştampilele originale, întrucît nu vor cădea sub dispoziţiuni penale mai grave, se vor pedepsi cu închisoare pînă la 6 luni şi cu amendă pînă la 10 000 cor. Bancnotele ştampilate prin contravenţii se vor confisca. Ibidem, p. 4.

[46] Şi nu de 2%, cum apare în C. Kiriţescu, *op. cit.*, p. 275.

[47] Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. *Prefectura jud. Cojocna*, d. 1271/1919.

[48] Ibidem.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

invalidate să rămînă în circulaţie pînă la înlocuirea lor, aplicîndu-se şi pentru acestea forţa de ştampilare. Înlocuirea să se facă prin perceptoratele statului, fără amînare. Prin aceasta — considerau ei — s-ar molcomi spiritele şi justifica procedura de invalidare. Ba din contra, să produce în cel mai scurt timp crize financiare, sociale şi politice cu urmări incalculabile"[49].

În aceeaşi zi de 11 iunie 1919, prefectul judeţului Cojocna expedia tuturor primpretorilor Avizul cu indicaţii explicative pentru populaţie cu privire la ştampilare[50].

Printre măsurile de pregătire a ştampilării s-a înscris şi hotărîrea Consiliului Dirigent din 28 mai 1919 cu privire la scutirea temporară de serviciul militar a funcţionarilor care urmau să participe la acţiunea de ştampilare[51]. Prin ansamblul pregătirilor făcute, s-a căutat „... ca ştampilarea să se facă cu sistem şi în condiţiuni cît mai bune şi să servească atît interesele cetăţenilor cît şi ale statului" — sublinia Ion Lapedatu în şedinţa Camerei din 26 februarie 1920[52].

Apariţia Ordonanţei de ştampilare a fost urmată de o serie de articole în presă cu caracter explicativ, a tehnicii de ştampilare sau a semnificaţiilor ei[53]. „Nimeni să nu cuteze a prezenta spre ştampilare alte bilete de bani decît cele care formează proprietatea sa" — se spunea, de exemplu în indicaţiile cu care prefectul judeţului Alba Inferioară însoţea Ordonanţa[54]. Locuitorii erau îndemnaţi de asemeni, să-şi prezinte bancnotele spre ştampilare în termenul stabilit de Consiliul Dirigent[55]. În momentul în care s-a decis ştampilarea, neştiindu-se dacă Banca Austro-Ungară recunoştea bancnotele de 20 cor. emisiunea a II-a, de 10 000 cor. şi cele de 25 şi 200 cor., ultimele două tipărite doar pe o parte (bani albi), care apăruseră în circulaţie în preajma revoluţiei, acestea au fost excluse de la ştampilare.

În urma demersurilor întreprinse de Resortul finanţelor, în vederea clarificării situaţiei acestor bancnote, Banca Austro-Ungară informa că recunoştea emisiunile bancnotelor de 20 cor. emisiunea a II-a şi de 10 000 cor., în timp ce bancnotele de 25 şi 200 cor. erau doar în parte emi-

[49] Ibidem.
[50] Ibidem.
[51] *Proces verbal*, din 28 mai 1919.
[52] *D.A.D.*, 1919—1920, p. 694.
[53] „Renaşterea Română", nr. 110 din 6 iunie 1919; „Telegraful Român", nr. 49 din 27 mai 1919; „Românul", nr. 31 din 6 iunie 1919.
[54] „Monitorul Oficial al jud. Alba Inferioară", nr. 19 din 12 iunie 1919, p. 78.
[55] „Renaşterea Română", nr. 135 din 6 iulie 1919.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

siunea ei, restul fiind emise de guvernul maghiar[56]. Întrucît răspunsul de la Banca Austro-Ungară sosise după începerea operaţiunii de ştampilare, Resortul finanţelor, prin *Ordonanţe întregitoare în chestiunea ştampilării bancnotelor de coroane* nr. 6762-1919, făcea cunoscut că erau admise la ştampilare şi bancnotele de 20 cor. emisiunea II. şi cele de 10 000 cor. Se anunţa, de asemenea, că după 10 iulie comisiile de ştampilare îşi încetau activitatea ştampilării justificate urmînd să se mai facă încă o lună, însă numai la Resortul finanţelor[57]. Primpretorii din judeţul Cojocna au fost înştiinţaţi despre hotărîrea Resortului de finanţe din 3 iulie 1919 de a se admite la ştampilare şi bancnotele de 20 şi 10 000 cor.[58]. La 4 iulie 1919, printr-un ordin circular telefonic, prefectul judeţului Cojocna cerea primpretorilor să publice în toate comunele, pentru ca toţi locuitorii „şi din cele mai depărtate colţuri să aibă cunoştinţă că ştampilarea bancnotelor se va înfăptui pînă cel mult 10 iulie, să-şi prezinte pînă atunci toţi banii la ştampilare, că termenul acesta nu se mai amînă"[59]. Un comunicat al Resortului de finanţe apărut în „Revista Economică" din 5 iulie 1919 avertiza publicul că „ştampilarea coroanelor în curgere se va încheia necondiţionat la 10 iulie orele 6 p.m. şi că o prelungire a acestui termen nu va avea loc." Acest Comunicat avea menirea de a-i alerta pe oameni, de a-i determina să dea mai prompt chemare Ordonanţei privind ştampilarea şi nu putea să însemne de fapt ceea ce spunea. De o încheiere aşa de categorică a operaţiunii de ştampilare nu putea fi vorba, şi cei care ştiau acest lucru cel ma bine erau conducătorii Resortului de finanţe. Astfel că apare ca ceva firesc şi absolut indicat un alt Comunicat al Resortului de finanţe din 8 iulie 1919, prin care se anunţa că, din cauza imposibilităţii comisiilor de a ştampila bancnotele prezentate[60], se continua ştampilarea încă 8 zile peste termenul fixat, adică pînă în 18 iulie[61]. Un element care a determinat prelungirea termenului a fost cu siguranţă şi faptul că Avizul pentru ştampilarea şi a bancnotelor de 20 cor, emisiunea a II-a şi de 10 000 cor. fusese dat doar cu cîteva zile înainte de 10 iulie, ceea ce a făcut imposibilă ştampilarea lor într-un timp aşa de scurt. În unele locuri,

---

[56] *D.A.D.*, 1919—1920, p. 695.
[57] „Gazeta Oficială" nr. 41—44 din 10, 17, 21, 26 iulie 1919, p. 3.
[58] Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. *Prefectura jud. Cojocna*,, act. 1271/1919.
[59] Ibidem.
[60] „Erau comisiuni judeţene care rămăseseră pe ziua ultimă a ştampilării cu 100—200 milioane de coroane", *D.A.D.*, 1919—1920, p. 695.
[61] „Revista Economică", nr. 28 din 21 iulie 1919, p. 276; „Gazeta Poporului", nr.. 29 din 20 iulie 1919; „Patria", nr. 116 din 10 iulie 1919; „Românul" din 11 iulie 1919 anunţa că prefectul judeţului Arad, I. Marşieu, intervenise pentru prelungirea ştampilării cu încă 8 zile.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

numărul ştampilelor — în total s-au confecţionat 399 ştampile — s-a dovedit a fi prea mic în raport cu cantităţile de bancnote prezentate[62]. Printr-o instrucţiune confidenţială s-a dispus ca pentru cazurile bine motivate ştampilarea să se continue şi după această dată[63]. În prima etapă a ştampilării (10 iunie—18 iulie) — fiindcă vom vedea că sînt mai multe etape — s-au ştampilat, după informaţiile furnizate de Ion Lapedatu, 2 711 000 000 cor.[64].

Întrucît multiplii factori — reticenţa populaţiei, starea grea a mijloacelor de comunicaţie — au făcut ca nu toate bancnotele să fie ştampilate în intervalul amintit, rămînînd astfel în posesia cetăţenilor încă multe bancnote neştampilate, care nu mai aveau putere de circulaţie, s-a stabilit un nou interval pentru ştampilare (28 iulie—28 august 1919). În această fază, bancnotele se puteau aduna doar prin băncile din locurile unde au funcţionat Comisii de ştampilare şi se ştampilau într-un singur loc, la Sibiu, percepîndu-se o taxă de ştampilare de 2%[65]. După aceleaşi surse, în această etapă s-au ştampilat 216 milioane coroane[66].

În cele două etape, ştampilarea nu s-a putut efectua pe întreg teritoriul unit cu România, din cauza menţinerii liniei demarcaţionale, Banatul rămînînd în afara acţiunii. După retragerea trupelor franceze şi instalarea autorităţilor româneşti, s-au făcut pregătirile necesare ştampilării bancnotelor de coroane care circulau pe acel teritoriu. Pentru Banat s-au stabilit, de la început, două intervale pentru ştampilarea bancnotelor de coroane rămase neştampilate sau ştampilate de autorităţile sîrbeşti şi anume între 10—20 octombrie şi 20—25 octombrie 1919, fixîndu-se pentru primul o taxă de 1%, iar pentru al doilea de 2%. Bancnotele de 10, 20, 50, 100, 1000 şi 10 000 cor. se adunau prin bănci şi se ştampilau prin comisii speciale, care funcţionau la Lugoj, Timişoara, Lipova, Caransebeş,

---

[62] „Avînd în vedere marea aglomerare de bani al Comisiei de ştampilare Cluj", prefectul judeţului, conform înţelegerii verbale avută cu prefectul jud. Turda Arieş, solicita, la 17 iulie 1919, Comisiei de ştampilare din Turda 6 ştampile cu tuşul necesar. Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. *cit.*, act. 1271/1919. La 17 iulie, Prefectura jud. Cojocna se adresa Direcţiei de Siguranţă din Cluj ca în baza „ordinelor referitoare la transporturile de ştampile oficioasă" să binevoiască a numi un agent de siguranţă, care să-l însoţească pe funcţionarul care aducea de la Turda cele 6 ştampile. Ibidem, act. 1010/1919. Gavril Lazar, împuternicitul Consiliului Dirigent a ridicat la 18 iulie 1919 ştampilele amintite.

[63] *D.A.D.*, 1919—1920, p. 695.

[64] Ibidem.

[65] *Ordonanţa nr. 8129—1919 din 21 iulie 1919 în chestiunea ştampilării supletorii a coroanelor austro-ungare*, „Gazeta Oficială", nr. 45—46 din 30 iulie, 6 august 1919, pp. 1—2; *D.A.D*, 1919—1920, p. 695; „Românul", nr. 73 din 29 iulie 1919; Tr. Nichiciu, *op. cit.*. p. 18; H. Maniu, *op. cit.*, p. 257.

[66] *D.A.D.*, 1919—1920, p. 695.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Oraviţa şi Sînnicolau Mare. Pentru a se opri invazia în Banat a biletelor de coroane neştampilate sau ştampilate de autorităţile sîrbeşti, începînd cu 1 octombrie 1919 graniţele Banatului s-au închis, atît spre Iugoslavia, cît şi spre Transilvania, pentru importul acestor bilete, sumele aflate în contrabandă urmînd să fie confiscate în favoarea statului[67]. În Banat s-au ştampilat în total 536 milioane coroane[68].

Condiţiile specifice ale anului 1919, cu români care reveneau în Transilvania din Ungaria sau America, cu soldaţi şi ofiţeri care se reîntorceau în urma operaţiilor militare purtate pînă în august, cu ţărani neîncrezători în scopurile ştampilării, au făcut ca şi după cele două etape ale ştampilării să se găsească bancnote neştampilate. Posesorii lor solicitau neîncetat Resortului de finanţe ştampilarea banilor. Pentru asemenea situaţii, Consiliul Dirigent a admis ştampilarea unor sume, dar numai la Resortul de finanţe[69]. Cum însă numărul celor care se prezentau la Resort cu bancnote la ştampilare era mare, s-a autorizat banca „Albina" să schimbe cîte 400—500 cor., şi sume mai mari celor care aveau o autorizaţie specială din partea Resortului. Cînd la „Albina" se strîngeau mai multe bancnote neştampilate, se prezentau la ştampilare[70].

Multe complicaţii au generat bancnotele de 25 şi 200 coroane, provenite atît din emisiunea Băncii Austro-Ungare cît şi din cea a guvernului maghiar. Din această cauză, am văzut că nici n-au fost admise la ştampilare. S-a dat, totuşi, posibilitate deţinătorilor de asemenea bilete să plătească impozite cu ele. Numărul de bilete de 25 şi 200 cor. fiind destul de mare şi pînă în aprilie 1919, crescînd apoi considerabil după trecerea trupelor române dincolo de Tisa, Consiliul Dirigent a susţinut iniţiativa unui grup de bănci de a mijloci schimbarea bancnotelor albe de 25 şi 200 coroane în bancnote circulabile de 10, 20, 50, 100 şi 1000 cor. Potrivit hotărîrii luate în acest sens de banca „Albina" din Sibiu, de Bodenkreditanstalt din Sibiu şi de filialele din Oradea şi Braşov ale băncii Ungarische Allgemeine Creditbank, bancnotele se puteau prezenta spre schimbare de la 25 iulie la 2 august 1919, la oricare din băncile de pe teritoriul Transilvaniei. S-a stabilit şi un interval suplimentar între 4—9 august, cînd însă bancnotele se puteau prezenta doar la locurile specifi-

[67] Ordonanţa pentru ştampilarea bancnotelor de coroane în Banat, „Renaşterea Română" nr. 206 din 4 octombrie 1919; „Românul", nr. 123 din 1 octombrie 1919.

[68] *D.A.D.*, 1919—1920, p. 695.

[69] Ştampilarea la Resort s-a început la 20 octombrie 1919 sub conducerea lui Aurel Sfetea, funcţionar la Contabilitatea Res. de Finanţe, *D.A.D.*, 1919—1920, pp. 713—714.

[70] Ibidem, p. 696.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cate (3 în Sibiu, 4 în Braşov, 3 în Tg. Mureş, 4 în Cluj, 3 în Şimleu, 1 în Baia Mare, 4 în Oradea, 1 în Satu Mare, 5 în Arad, 1 în Orăştie, 2 în Sighişoara, 1 în Lugoj, 2 în Sighet). Drept taxă pentru schimb se percepea în primul interval 2%, iar în al doilea 3%[71]. Ca şi în celelalte cazuri, termenul de schimbare a bancnotelor de 25 şi 200 cor. s-a prelungit şi de data asta. Astfel, printr-o telegramă către prefecţi, semnată de Ion Lapedatu, secretar general la Resortul de finanţe, telegramă pe care prefectul judeţului Cojocna o trimitea la 5 august primpretorilor, se anunţa publicul că prezentarea bancnotelor albe la schimbare se putea face pînă la 15 august 1919[72]. Identificarea de către autorităţile financiare din Transilvania a bancnotelor albe, emisiune a Băncii Austro-Ungare, fiind practic imposibilă, s-a ajuns la o înţelegere cu Banca, în sensul ca toate aceste bilete să fie adunate şi transportate la Viena, unde Banca va identifica biletele emise de ea, le va reţine şi va da în schimb bancnote obişnuite, albastre.

La 13 septembrie 1919, Preşedinţia Consiliului Dirigent cerea printr-o adresă Resortului de interne şi Comandamentului zonei de supraveghere din Transilvania ca, în conformitate cu propunerea Resortului de finanţe din 5 septembrie 1919, sucursala din Oradea a Băncii Austro-Ungare să poată expedia un tren special, cu ruta Sibiu—Braşov—Cluj—Oradea—Budapesta—Viena, cu bancnote albe, cu cecuri asupra Băncii şi cu bonuri de casă ale aceleiaşi Bănci, adunate din Transilvania, pentru a fi schimbate cu bilete vinete neştampilate, care vor fi aduse tot cu un tren special[73]. Comandamentul zonei de supraveghere răspunzînd la 20 septembrie 1919 favorabil acestei cereri, transportul s-a putut organiza sub conducerea lui Friederich Hiemesch, prim inspector al Băncii Austro-Ungare, şeful filialei din Oradea, al lui Petre Manole, delegat al Consiliului Dirigent, şi sub paza unui detaşament militar român[74]. La plecare, secretarul general de la Finanţe a dat instrucţiuni ferme membrilor delegaţi de a nu aduce alte bancnote decît cele pe care le vor primi în schimbul sumelor duse, aceasta pentru a împiedica intrarea de noi bancnote de coroane neştampilate în Transilvania.

---

[71] „Patria", nr. 130 din 27 iulie 1919; „Gazeta Poporului", nr. 31 din 3 august 1919; Înţelegerea intervenită între cele 3 bănci la 9 iulie 1919. Componenţa Comitetului Executiv şi felul în care să se impartă beneficiile realizate din această operaţiune. *D.A.D.*, 1919—1920, p. 712.

[72] Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. *cit.*, act. 1271/1919.

[73] Arh. Stat. Bucureşti, Arhiva Istorică Centrală, fond. *Consiliul Dirigent*, III, d. 7/1919, f. 75.

[74] Ibidem, f. 73.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

La 9 octombrie 1919 Ion Lapedatu a aprobat cererea făcută în seara zilei de 8 octombrie, ca un vagon sosit de la Viena și care conținea bancnotele adunate din județele Bihor și Satu Mare cu 141.778.483,38 cor. să rămînă la Oradea, dînd indicații precise prefectului jud. Bihor, N. Zigre, cu privire la modalitățile de ștampilare și trimițînd la Oradea un funcționar de la resort cu ștampilele necesare. Un al doilea vagon, cu 92.382.758,45 cor., a sosit la Sibiu la 10 octombrie 1919. Din totalul sumei trimise, Banca Austro-Ungară a identificat cca 60 000 cor. emisiune a guvernului maghiar care au fost restituite, fără a se da bancnote albastre în schimb.

După o analiză atentă a sumelor trimise și a celor aduse, s-a constatat că față de cele 224 mil. cor. duse s-au adus 237 mil. cor., deci cu 13 milioane în plus, ceea ce constituie o încălcare a dispozițiunilor primite. Cele 13 milioane introduse prin fraudă au generat anchete, discuții polemice, fiind folosite de adversari ai Consiliului Dirigent ca un cap de acuzare împotriva administrației lui și în special împotriva conducerii Resortului de finanțe. Ion Lapedatu, organizatorul transportului văzîndu-se implicat în acest caz, socotindu-se nevinovat, a cerut în ședința Consiliului Dirigent din 21 octombrie 1919 o cercetare împotriva sa[75]. Comisia, constituită în acest scop din Emil Hațieganu, șeful Resortului de justiție, din Mihai Popovici, șeful Resortului de industrie și Victor Bontescu, șeful resortului de agricultură și comerț, după cercetări minuțioase a faptelor, a constatat la 11 noiembrie 1919 completa nevinovăție a lui Ion Lapedatu în afacerea celor 13 milioane[76]. Ion Lapedatu a respins cu dovezi de necontestat acuzațiile tendențioase ce i s-au adus pe această temă și în ședința Camerei din 26 februarie 1920[77].

Începută la 10 iunie 1919, desfășurată în mai multe etape și faze, ștampilarea s-a prelungit pînă la începutul lui noiembrie 1919. Abia în „Patria" din 16 noiembrie apărea Comunicatul Resortului de finanțe prin care se aducea la cunoștință că „ștampilarea coroanelor, încheiată pe toată linia, s-a sistat definitiv, nemaiadmițîndu-se nici o excepțiune" și ca atare, orice demers pe lîngă Resort în acest scop era zadarnic. La încheierea ștampilării bancnotelor de coroane, cele 399 ștampile au fost pre-

[75] *Proces verbal*, din 21 octombrie 1919.

[76] „Drapelul", nr. 145 din 28 noiembrie 1919; „Cuvîntul Poporului", nr. 15 din 30 noiembrie 1919.

[77] Vezi pentru întreaga acțiune cu bancnotele albe, transportul, ștampilarea celor aduse, anchete, *D.A.D.*, 1919—1920, pp. 696—701; 711—715.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

zentate Comisiei de verificare a rezultatelor ştampilării şi au fost distruse sub controlul Resortului de finanţe[78].

Informaţiile de care dispunem nu indică aceeaşi sumă pentru valoarea totală a bancnotelor de coroane ştampilate pe teritoriul Transilvaniei. Se dau ca cifre totale fie 3.247.000.000 cor.[79], fie 3.500.000.000 coroane[80], 3.800.000.000 cor.[81] sau 3.903.766.000 cor.[82], oricum o cifră mai mică decît cea care se aştepta (6 miliarde cor.), sau decît se ştampilase în Jugoslavia (5 miliarde) sau în Cehoslovacia (7 miliarde)[83].

Prelungirea operaţiunii de ştampilare, dictată şi de factori obiectivi a dus la continuarea invaziei de coroane, a dat timp de acţiune contrabandei cu coroane, permiţînd introducerea în ţară a noi sume, în ciuda măsurilor restrictive luate de autorităţile civile şi militare. Dar mult mai grav decît întîrzierea începerii ştampilării sau prelungirea ei s-a dovedit a fi pentru întreaga viaţă economică a ţării modul rudimentar în care s-au ştampilat bancnotele, fapt unanim consemnat de toate sursele consultate[84] şi evidenţiat cu pregnanţă în momentul unificării monetare. Ştampilele oficiale au putut fi uşor imitate, astfel că pe piaţă circulau un mare număr de bancnote prevăzute cu ştampile false.

---

[78] „Drapelul", nr. 149 din 4 decembrie 1919.

[79] Ibidem.

[80] Tr. Nichiciu, *op. cit.*, p. 28; H. Maniu, *op. cit.*, p. 257.

[82] M. Gh. Dobrovici. *op. cit.*, p. 345.

[83] Tr. Nichiciu, *op. cit.*, p. 20; H. Maniu, *op. cit.*, p. 257.

[84] X. Netta, *op. cit.*, p. 464; Tr. Nichiciu, p. 28; C. Kiriţescu, *op. cit.*, pp. 275—276; „Românul", nr. 136 din 16 octombrie 1919. „Cu o întîrziere demnă de orice critică se procede în sfîrşit şi la noi la ştampilarea coroanei, dar în modul cel mai primitiv, fără directive, fără unitate de semn şi fără un sistem studiat care să urmărească cel puţin evitarea falsificării". H. Maniu. *op. cit.*, p. 252; „Stampilarea coroanelor s-a făcut la noi într-un fel atît de primitiv că ştampila a putut fi uşor contrafăcută" *D.A.D.*, 1919—1920, p. 538 (Fr. Connerth); Al. Marghiloman aprecia ştampilarea făcută ca „puerilă". *D.A.D.*, 1919—1920, p. 585. După ce V. Brătianu releva una din cauzele prelungirii ştampilării prin faptul că, „în Ardeal, teritoriul se ocupa treptat", declara: „asupra modului cum s-a făcut ştampilarea... îmi fac rezerve". *D.A.D.*, 1919—1920, p. 631. Ştampilarea s-a făcut rudimentar „încît mai multe miliarde de coroane străine au intrat în ţară" (Hans Otto Roth) Ibidem. p. 300; M. Maievschi, *Contribuţii la istoria finanţelor publice ale României (1919—1944)*. Bucureşti, Ed Ştiinţifică, 1957; Aurel Vijoli, *Sistemul bănesc în slujba claselor exploatatoare din România*. Bucureşti Ed. Ştiinţifică, 1958, p. 182; „Noi am procedat copilăreşte, am admis ca ştampilarea să fie făcută de orice agent cu peceţi indescifrabile, admiţînd astfel frauda neruşinată". Paul Negulescu, *Tratat de drept administrativ român*. vol. II, Bucureşti, 1930, p. 100. „Dacia Traiana" din 3 martie 1920 scria că s-a alarmat lumea că sînt bancnote cu ştampile false cu „B" închis. S-a constatat, însă, prin fotografierea ştampilelor oficiale că între ele au fost 2 ştampile cu „B" închis. Aurel Vlad declara însă în şedinţa Camerei din 26 februarie 1920 „că noi am procedat după cea mai bună conştiinţă a noastră aşa cum puteam, nu după cum voiam". *D.A.D.*, 1919—1920, p. 700.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Încercînd să ferească populația de a intra în posesia unor asemenea bancnote, Resortul finanțelor printr-un Aviz, după ce recunoștea că „În timpul din urmă s-au ivit în circulație bancnote de coroane prevăzute cu ștampile false", indica cîteva detalii după care cele false se puteau recunoaște[85]. Același lucru îl făcea și „Drapelul" din 4 decembrie 1919 sau „Patria" din 21 noiembrie 1919.

Contrabanda cu coroane a alertat nu numai organele Consiliului Dirigent, ci și Ministerul de Finanțe, conducătorul, de fapt al tuturor chestiunilor financiare ale țării. Așa se face că în ședința adunării Deputaților din 31 decembrie 1919, Aurel Vlad, ministrul de finanțe, a propus modificarea art. 196 din Legea Generală a Vămilor, în sensul că amenzile prevăzute în art. 193 nu s-au dovedit a fi eficiente, pedeapsa cu închisoarea prevăzută de art. 196 pentru contrabanda cu mărfuri prohibite doar prin locuri interzise sau ascunse, să se aplice pentru oricare locuri, inclusiv biroul vamal[86]. În Expunerea de motive la proiect se menționa că, deși Ministerul ordonase confiscarea unor sume în valoare de 3.000.000 coroane, încercările de fraudă continuau[87]. Supus la vot, proiectul a fost adoptat cu 190 de voturi pentru, față de numai 3 împotriva[88] și publicat în „Monitorul Oficial" nr. 211 din 13 ianuarie 1920. Ivindu-se nedumeriri cu privire la autoritățile de competința cărora ținea judecarea contravențiilor, săvîrșite prin contrabanda de coroane sau prin ștampilări false, lucruri nespecificate de Ordonanțele privind limitarea circulației financiare și cu privire la ștampilarea bancnotelor de coroane, Consiliul Dirigent, în ședința din 17 februarie 1920, a considerat oportun să precizeze că deoarece asemenea contravenții sînt de natură financiară, se judecau de tribunale desemnate prin legile în vigoare ca tribunale pentru contravenții financiare, după procedura în vigoare pentru judecarea acestor procese[89]. Referindu-se la modificarea articolului 196 din Legea vămilor, în aceeași ședință, resorturile de finanțe și justiție erau îndrumate să prezinte de urgență ordonanțe pentru aplicarea legii pe teritoriul Transilvaniei.

Consiliul Dirigent a căutat în întreaga perioadă ca, în colaborare cu autoritățile militare, să stăvilească invazia coroanelor și ștampilarea

---

[85] „Gazeta Oficială", nr. 66 din 15 noiembrie 1919, p. 1 „Monitorul Oficial al jud. Alba Inferioară", nr. 6, din 5 februarie 1920, p. 24.
[86] *D.A.D.*, 1919—1920, p. 334.
[87] Ibidem, p. 333.
[88] Ibidem, p. 335.
[89] *Proces verbal* din 17 februarie 1920.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

falsă[90], fără a se reuşi însă într-o măsură prea mare. Mult caz s-a făcut în jurul celor 13 milioane de cor. despre care am amintit, precum şi în a două situaţii ivite în timpul ştampilării din Banat. Deşi din momentul începerii ştampilării era interzisă aducerea oricărei sume de bancnote de coroane din afara Banatului la ştampilare, la 24 octombrie 1919 delegaţi ai comisiei de aprovizionare din Satu Mare au dus la Timişoara 5 mil. coroane neştampilate şi le-au depus la M. A. Hitelbank, pe care însă la 25 octombrie 1919 le-a confiscat George Guiman, şeful comisiei de ştampilare[91]. După cum reiese dintr-un raport al prefectului judeţului Timiş, ultima zi pentru primirea banilor pentru ştampilare cu taxa de 2% a fost 27 octombrie 1919, deşi în Ordonanţa prin care s-a dispus ştampilarea era fixată ziua de 25 octombrie. Fiind însă imposibil să se primească în după masa acelei zile 40.337.390 cor. de la 33 institute financiare, conform instrucţiunilor date tuturor băncilor, cele care nu au putut preda banii au anunţat oficial comisiei de ştampilare suma adunată pînă în 27 octombrie orele 12. Cînd s-a prezentat delegatul filialei din Timişoara a băncii Ungarische Allgemeine Kreditbank din Budapesta cu o sumă de 12.810.640 cor., şefului Comisiei i s-a părut suspectă o sumă atît de mare prezentată spre ştampilare contra unei taxe de 2%, în loc s-o fi ştampilat în prima fază cu o taxă de 1%, pierzînd astfel 94.400 cor. Făcîndu-se cercetări minuţioase s-a constatat că, suma de 9.944.000 cor. aparţinea filialei din Oradea a aceleiaşi bănci şi, în consecinţă, a fost confiscată. Suma a fost depusă întîi la casa Comisiei de ştampilare, apoi la administraţia financiară din Timişioara, urmînd să ajungă la Resortul de finanţe[92]. La 31 decembrie 1919 Consiliul Dirigent a desemnat o Comisie care să studieze chestiunea celor cca 10 milioane coroane, formată din Emil Haţieganu, Victor Deleu şi Titu Dragonescu[93]. Din raportul prezentat la 17 februarie 1920 de comisie reieşea că filiala din Oradea strînsese suma respectivă de la soldaţi şi ofiţeri români care se intorseseră de pe front, cum de fapt susţinea şi apărătorul băncii, Aurel Lazăr, fost şef de Resort la

[90] În şedinţa Consiliului Dirigent din 21 octombrie 1919 A. Vlad a fost însărcinat să colaboreze în acest scop cu generalul Petala, comandantul zonei de supraveghere. *Proces verbal* din 21 octombrie 1919. Acelaşi lucru îl afirmă alţii, cf. *D.A.D.* 1919—1920, p. 687. Marghiloman, în însemnările sale, nota la 30 ianuarie 1920: „Prezan l-a trimis pe Zătreanu, care era comisar la Curtea Marţială, să facă o anchetă prin băncile din Ardeal, pentru a constata coroanele introduse prin fraudă". *Notiţe politice.* vol. V, pp. 13—14.

[91] Arh. Stat. Bucureşti, Arh. Ist. Centrală, fond. *Casa Regală*, d. 22/1919, f.9.

[92] Ibidem, f.8, 11, 12, 16, 17.

[93] *Proces verbal* din 31 decembrie 1919.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

justiţie[94], şi că banii au fost trimişi şi au sosit la Timişoara înainte de începerea ştampilării. În consecinţă, Consiliul Dirigent decide să se restituie banii băncii şi să se trimită dosarul autorităţilor chemate să judece contravenţiile financiare[95]. Chestiunea revine în discuţia Consiliului Dirigent din 19 martie 1920[96]. Rezolvarea acestei chestiuni a fost tergiversată, în cazurile de eventuale contravenţii financiare. Într-un asemenea context, explicitările din 17 februarie 1920 ale Consiliului Dirigent cu privire la autorităţile chemate să judece asemenea contravenţii, apar ca ceva care se impuneau.

După Unire, ştampilarea bancnotelor de coroane fiind mereu în actualitate, decretată cu destulă întîrziere şi realizată, din motive obiective şi subiective în etape şi faze într-un lung interval de timp, a urmărit să cuprindă toate tipurile de bilete de coroane emise de Banca Austro-Ungară, care circulau pe teritoriul Transilvaniei. Din nefericire bunele intenţii n-au fost suficiente pentru a impiedica falsurile, în condiţiile în care mijloacele tehnice de realizare s-au dovedit a fi deosebit de imperfecte.

Bancnotele de coroane austro-ungare neştampilate şi apoi ştampilate au avut putere de circulaţie doar pe teritoriul Transilvaniei şi Bucovinei[97], ceea ce evident crea greutăţi posesorilor de coroane în achiziţionarea de produse pe pieţele din vechea Românie sau din străinătate. Constatîndu-se anumite ezitări din partea populaţiei din Transilvania de a primi bancnotele ştampilate aproape identic în Bucovina, Resortul Finanţelor, prin Publicaţiunea nr. 2089/1920, aducea la cunoştinţa publicului că „primirea biletelor ştampilate în Bucovina e obligatorie, fiind aceste investite cu aceeaşi putere de circulaţie ca şi biletele băncii Austro-Ungare ştampilate de Consiliul Dirigent"[98].

Ştampilarea bancnotelor de coroane, dictată de condiţiile concret istorice, cu plusurile sau minusurile sale, n-a însemnat decît un moment din procesul unificării monetare, adică a întroducerii sistemului monetar na-

---

[94] „Ţărănimea" (Sibiu), nr. 10 din 7 martie 1920.

[95] *Proces verbal* din 17 februarie 1920.

[96] *Proces verbal* din 19 martie 1920.

[97] Decretul-lege nr. 3274 din 29 iulie 1919, publicat în „Monitorul Oficial" nr. 89 din 8 august 1919, prevedea: art. 1. „Pînă la noi dispoziţiuni, la casele publice din Transilvania şi în Bucovina se vor primi, pe lîngă moneda legală, leul, numai bancnote coroane ştampilate în acele teritorii după regulile stabilite. Art. 2. „Coroanele ştampilate de Consiliul Dirigent" vor avea curs şi în Bucovina, precum şi cele ştampilate în Bucovina vor avea curs pe teritoriul guvernat de Consiliul Dirigent. *Colecţiuni de legi şi regulamente. Decrete lege publicate de la 1 iunie — 31 decembrie 1920*. Bucureşti, 1920, p. 109.

[98] „Gazeta Oficială" nr. 89 din 17 februarie 1920, p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ţional pe întreg cuprinsul ţării. Unificarea monetară, prin importanţa ei, a preocupat deopotrivă, cercurile guvernamentale, financiare şi oamenii politici, avansîndu-se diverse soluţii, multe purtînd amprenta unuia sau altuia dintre partidele politice. Deşi se aprecia în mod unanim, unificarea monetară ca o necesitate economică, infăptuirea ei s-a realizat abia în vara lui 1920. Au concurat la această „vinovată amînare"[99] încheierea tîrzie a tratatelor de pace, schimbările de guvern survenite, interese speciale ale Băncii Naţionale, precum şi nefasta speculă financiară[100]. În condiţiile în care ştampilarea biletelor de coroane nu s-a soldat cu rezultatele aşteptate, se impunea retragerea lor cît mai grabnică din circulaţie. Cercuri din jurul Consiliului Dirigent sesizînd deprecierea continuă a coroanelor şi după ştampilare, au solicitat în repetate rînduri Ministerului de Finanţe rezolvarea problemei monetare[101].

Astfel, după încheierea lucrărilor Marelui Sfat Naţional, la 11 august 1919 s-a ţinut o consfătuire a şefilor de Resorturi cu caracter economic, la care a participat şi directorul general al Comerţului, discutîndu-se chestiunea menţinerii sau înlăturării restricţiilor cu privire la trecerea mărfurilor din Transilvania în vechea Românie şi invers. Printre cauzele principale care au dus la decizia de menţinere a lor a fost situaţia monetară, apreciindu-se că interesele generale impuneau rezolvarea problemei coroanei în sensul unificării monetare[102].

Constatăm — scria „Românul" din 5 octombrie 1919 — că această situaţie nu mai poate continua şi chestiunea unificării monedei trebuie să ocupe în mod serios pe toţi acei care se interesează de mersul financiar al ţării". Consiliul Dirigent, văzînd că falsificarea ştampilelor lua proporţii, Mihai Popovici, şeful Resortului de industrie, a iniţiat ţinerea unei consfătuiri pe această temă în octombrie 1919[103]. Cu acea ocazie s-a hotărît să se propună guvernului, înlocuirea bancnotelor ştampilate, în primul rînd a celor de 1 000 şi 10 000 coroane, cu bancnote noi româneşti, dar tot în coroane, confecţionate, după exemplul Cehoslovaciei, la Viena, de unde se primiseră asigurări că vor putea fi executate în con-

[99] Vasile C. Osvadă. *Material pentru soluţii economice*. Cluj, 1923, p. 43.
[100] *D.A.D.*, 1919—1920, p. 572; „Patria", nr. 101 din 13 mai 1920; H. Maniu, *op. cit.*, p. 251; C. Kiriţescu, *op. cit.*, p. 282—287.
[101] „Dacia", nr. 229 din 17 august 1919.
[102] Vasile C. Osvadă, *op. cit.*, p. 42, 47; H. Maniu, p. 260.
[103] În 14 şi 15 octombrie 1919 Consiliul Economic Central al cărui şef era Mihai Popovici, şeful Res. de Industrie, a discutat, printre altele, şi chestiunea raportului dintre leu şi coroană. Arh.. Stat. Braşov, fond. *Camera de Comerţ şi Industrie Braşov*, mapa 45—53. Procese verbale.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

diţii tehnice foarte bune în cel mult 6 săptămîni[104]. Propunerea a fost repetată şi în ianuarie 1920, fără a fi fost luată în considerare[105]. În memoriul trimis de Resortul finanţelor, Ministerului de Finanţe, la 5 martie 1920, redactat de Ion Lapedatu, erau cuprinse argumentele avute în vedere cînd s-a propus soluţia amintită. În continuare, în memoriu se avansa o nouă soluţie, potrivit căreia statul să retragă biletele Băncii Austro-Ungare, dînd un avans, în lei, eventual de 50% din valoarea sumei în moneda naţională, iar pentru restul să se dea în bonuri de tezaur în coroane, cu o dobîndă potrivită[106]. O soluţie propusă de Camera de Comerţ şi Industrie din Arad avea în vedere retragerea pînă la un termen fixat a tuturor bancnotelor de coroane, la predare, dîndu-li-se deţinătorilor de coroane cîte 40—50 bani pentru fiecare coroană, iar restul atunci cînd se fixa definitiv cursul coroanei[107]. O altă soluţie dezbătută şi la Asociaţia Economiştilor din Bucureşti a fost aceea ca statul să facă unificarea monetară fără sprijinul Băncii Naţionale, prin emiterea unui bilet de stat, Banca de emisie opunîndu-se însă categoric[108].

Pentru a analiza situaţia financiară din ţară, s-au întrunit, la 28 noiembrie 1919, la Cluj, marii financiari din Transilvania, Basarabia şi Bucovina, care, după ce au constatat deprecierea continuă a coroanei ştampilate, s-au pronunţat pentru organizarea unei alte consfătuiri la Bucureşti, cu participări şi din vechea Românie[109], unde să se ia în discuţie aceeaşi stringentă problemă.

Cele mai multe cercuri considerau că unificarea monetară se putea înfăptui doar cu sprijinul Băncii Naţionale, fapt care s-a şi adeverit. Încă în iulie 1919, ministrul liberal de finanţe Oscar Kiriacescu, evaluînd la 1 milion cantitatea de coroane care se vor ştampila, a propus Băncii Naţionale să retragă coroanele şi să dea pentru 1/3 din suma totală lei, iar pentru rest statul să dea bonuri cu largi posibilităţi de circulaţie, fără a fi însă monede „întrucît trebuie păstrat neatins principiul pe care se

---

[104] I. Lapedatu, *Chestiuni de finanţe*... pp. 38—39, 70. În octombrie 1919 o delegaţie a Consiliului Dirigent purta discuţii la Bucureşti cu reprezentanţii Ministerului în vederea găsirii unei soluţii eficiente, „Patria", nr. 200, din 26 octombrie 1919. „Renaşterea Română" din 26 octombrie 1919 anunţă că Ministerul de Finanţe studia chestiunea înlocuirii coroanelor cu o monedă specială garantată de stat.

[105] Ion I. Lapedatu, *Chestiuni de finanţe*, p. 39; C. Kiriţescu, p. 285.

[106] Ion I. Lapedatu, *op. cit.*, p. 44, Alte memorii trimise Ministerului de Finanţe la 30 iunie 1920 şi 12 iulie 1920. *Ibidem*, p. 38.

[107] „Românul", nr. 182 din 14 decembrie 1919.

[108] „Analele Statistice şi Economice", nr. 1 din 1920, pp. 27—28; *D.A.D.*, 1919—1920, p. 671; N. C. Angelescu, *Politica monetară* (În: *Enciclopedia României*, vol. IV, p. 687); V. Madgearu, *D.A.D.*, 1920—21, p. 193.

[109] „Drapelul", nr. 152 din 1919.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

razimă privilegiul Băncii Naţionale[110], propunere ce nu se va realiza. Prin Convenţia din 16 octombrie 1919, prin care Banca Naţională acorda statului un nou împrumut de 1 miliard lei, pe bază de bonuri de tezaur[111], la art. 7 guvernul se obliga „să studieze şi să propună Băncii Naţionale, cel mai neîntîrziat în cursul acestei luni, măsuri pentru unificarea circulaţiei, ca şi pentru reducerea inflaţiunii monetare. Această operaţiune va trebui să fie făcută înainte de sfîrşitul anului"[112]. Faptul că angajamentul nu s-a respectat nu surprinde, dacă se au în vedere scopurile guvernului Arthur Văitoianu. Guvernul Vaida a avut, printre obiective, înfăptuirea unificării monetare, aşa cum reiese şi din cuvîntul lui Aurel Vlad, ministru de finanţe în şedinţa Camerei din 16 decembrie 1919[113]. Tratativele duse de guvern cu Banca Naţională în vederea încheierii unui acord cu privire la unificarea monetară n-au dus la rezultatul dorit, întrucît, aşa cum au declarat în şedinţele adunării Deputaţilor, Aurel Vlad, la 31 decembrie 1919[114] şi 18 februarie 1920, şi Victor Bontescu, în 24 februarie 1920[115], Banca Naţională, în schimbul sprijinului solicitat, a pretins monopolul pentru cumpărarea aurului pe întreg teritoriul statului şi ipotecarea tuturor pădurilor statului, pretenţii neacceptate de guvern. O altă cauză a amînării unificării monetare, care priveşte de asemeni Banca Naţională, a fost teama acesteia că prin noi emisiuni cursul leului va scădea[116].

Înlăturarea guvernului Vaida a lăsat nerezolvată problema circulaţiei monetare, cu toate efectele negative asupra vieţii economice a ţării în general.

În lipsa unor dispoziţii oficiale privind retragerea coroanelor, în Transilvania s-au sesizat cazuri în care în mod nelegal s-a trecut de la valuta coroană la leu, astfel că Resortul de finanţe s-a văzut nevoit ca, printr-o Publicaţiune din 26 ianuarie 1920, să atragă atenţia că „valuta legală şi mijlocul de plată pe teritoriul administrat de Consiliul Dirigent e coroana . . ."[117].

---

[110] Victor Slăvescu, *Istoricul Băncii Naţionale a României (1880—1924)*, Bucureşti, 1925, p. 280.

[111] Ibidem, pp. 281—282.

[112] C. Kiriţescu, *op. cit.*, p. 277.

[113] *D.A.D.*, 1919—1920, p. 112; Ioan Scurtu, *Politica internă a guvernului Blocului parlamentar (decembrie 1919 — martie 1920)*. „Revista Arhivelor", nr. 1 din 1975, p. 49.

[114] *D.A.D.*, 1919—1920, p. 330; C. Kiriţescu, *op. cit.*, p. 285.

[115] *D.A.D.*, 1919—1920, p. 671.

[116] N. C. Angelescu, *op. cit.*, p. 687.

[117] „Gazeta Oficială", nr. 84 din 2 februarie 1920, p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Unificarea monetară a fost înfăptuită de guvernul Averescu, adus la cîrma țării la 13 martie 1920[118]. Prin Convenția încheiată la 11 iunie 1920 între guvern și Banca Națională, guvernul primea un nou împrumut în valoare de 5 miliarde lei, destinat unificării monetare. Operațiunea de retragere a leilor Băncii Generale, a rublelor Romanov și Lwow, a coroanelor austro-ungare ștampilate urma să se facă de Banca Națională, cu sprijinul Ministerului de Finanțe. După încheierea Convenției, guvernul a prezentat parlamentului proiectul de lege pentru unificarea monetară, adoptat, după dezbateri contradictorii, la 1 august 1920, apărînd în „Monitorul Oficial" nr. 105 din 13 august 1920. Regulamentul de aplicare a ei a apărut în „Monitorul Oficial" nr. 106 din 14 august 1920. Cursul de preschimbare a fost stabilit, prin Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 2649/1920, pentru o coroană 0,50 bani[119], deși în acel moment valoarea coroanei era de 20—25 bani[120], sau de 25—33 bani[121], ceea ce a adus mari profituri speculanților[122]. Operațiile de retragere s-au desfășurat între 20—24 august 1920, iar schimbarea lor a început la 1 septembrie și a ținut pînă la 10 septembrie 1920.

Ștampilarea defectuoasă și întîrzierea retragerii coroanelor ștampilate a făcut ca față de cca 3,8 miliarde coroane[123], cît se ștampilaseră în Transilvania, s-au prezentat la preschimbare 5,76 miliarde coroane. Dacă se adauga și marea cantitate de coroane provenite din vechiul Regat, cca 1,5 miliarde, unde coroana n-a avut drept legal de circulație, se poate constata uriașa contrabandă care s-a făcut cu coroanele. În to-

---

[118] Noi nu vom intra în detalii asupra felului în care aceasta s-a realizat, ci ne vom opri în special la problema preschimbării coroanelor. Pentru fenomenul în general, vezi: C. Kiriițescu, *op. cit.*, pp. 272—287; V. Slăvescu, *op. cit.*. pp. 286—291; Gh. M. Dobrovici, *op. cit.*, pp. 359—363; A. Vijoli, *op. cit.*, pp. 183; Petru Brateș. *Unificarea monetară*, „Economia națională", nr., 8—9 din 1920, pp. 135—138; Ion I. Lapedatu, *Chestiuni de finanțe*.... pp. 48—49; Tr. Nichiciu, *op. cit.*, H. Maniu, *op. cit.*, p. 260 și următ.; I. Dumitrescu, *Moneta* (În: *Enciclopedia României*, vol. IV. p. 509—518); X. Netta, *op. cit.*, p. 465.

[119] C. Kiriițescu, *op. cit.*, p. 278; Gh. M. Dobrovici, p. 360. În Adunarea Deputaților, reprezentanții din Transilvania au susținut ca, la retragere, cursul coroanei să fie 1 cor.=1 leu. *D.A.D.*, 1920—21, pp. 301—302; 787.

[120] V. Slăvescu, *op. cit.*, p. 288.

[121] Petru Brateș, *Cu ce curs ar trebui să se schimbe coroana?* „Economia națională", nr. 6—7 din 1920, p. 78; I.N. Angelescu, Raportul legii de unificare a valutei, *D.A.D.*, 1920, p. 789.

[122] C. Kiriițescu, *op. cit.*. pp. 282—284; V. Slăvescu, *op. cit.*, pp. 288—289.

[123] În ședința Camerei din 26 februarie 1920, Ion I. Lapedatu a arătat că, din suma de 3,8 miliarde coroane, ponderea cea mai mare o aveau bancnotele de 1 000 cor. (45%), în timp ce bancnotele de 10 000 cor. nu reprezentau decît 3%. Cele mai multe ștampile false s-au găsit pe bancnotele de 10 000 cor. cca 60%, pe cele de 1 000 cor. ștampilele false circa 25—30%, dar reprezentau o sumă de 400—500 milioane. *D.A.D.*, 1919—1920, p. 700.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tal, s-au prezentat la preschimbare 8 580 089 279 coroane, sau 4 290 044 988 lei[124]. Pentru sumele de coroane prezentate la preschimbare se eliberau pentru 60% din valoare lei, iar pentru 40% se primea o chitanță care trebuia lichidată în cel mult 3 luni.

Prin întîrzierea unificării monetare s-au adus mari prejudicii finanțelor statului și, în ultima instanță, maselor producătoare, evaluate la circa 2 miliarde lei[125].

Chestiunile financiare rezultate din schimbările teritoriale survenite după încheierea războiului mondial au reținut în mod deosebit atenția Conferinței de pace de la Paris. În privința retragerii coroanelor, Tratatul de la S. Germain — consfințind o stare de fapt — prevedea ca fiecare stat să-și ștampileze bancnotele de coroane aflate pe teritoriul lor în 2 luni de la semnarea tratatului. În 12 luni de la același termen biletele ștampilate trebuiau înlocuite cu moneda națională. Condițiile în care statele urmau să ramburseze coroanele le stabileau fiecare în parte. În timp de 14 luni de la semnarea tratatului, bancnotele ștampilate, retrase și înlocuite trebuiau să fie înaintate Comisiei de Reparații de la Paris, care proceda la lichidarea Băncii Austro-Ungare[126]. În schimbul coroanelor retrase pentru suma de 4 353 713 808 lei, România a primit, la lichidarea Băncii Austro-Ungare, doar 2 200 000 000 lei[127].

Unificarea monetară, deși s-a realizat cu destulă întîrziere și a fost însoțită de întinse speculații financiare, a însemnat un important pas pe calea normalizării situației financiare a țării.

Merită a fi relevat și faptul că în perioada de după 1 decembrie 1918 s-au schimbat coroane cu lei și la cursul de 1—1, dar în cazuri cu totul speciale. Astfel, pe baza unei hotărîri a Consiliului de Miniștri din decembrie 1918, au beneficiat de acest curs favorabil miniștri transilvăneni, delegați ai Consiliului Dirigent și funcționari stabiliți la București, delegați din partea Transilvaniei la Conferința de pace și la birourile de propagandă din Paris, Berna și Roma. Toate asemenea schimbări au fost ordonate și contrasemnate de Ministerul de Finanțe[128], nefiind în nici un

---

[124] V. Slăvescu, *op. cit.*, p. 290.
[125] H. Maniu, *op. cit.*, p. 260.
[126] I. Lapedatu, *Lichidarea monetară a Băncii Austro-Ungare după Tratatul de la Saint-Germaine*, „Analele Statistice și Economice", nr. 2—3, din 1920, pp. 12—14; Idem. *Chestiuni de finanțe*, pp. 48—49; Idem. *Condițiunile financiare ale Tratatului cu Austria*, „Independența Economică", nr. 21—24 din 1920, pp. 1—3; Gh. M. Dobrovici. *op. cit.*, p. 345.
[127] Gh. M. Dobrovici, *op. cit.*, p. 363.
[128] Vezi scrisoarea lui O. Kiriacescu, „Patria", nr. 56 din 13 martie 1920.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

caz abuzuri, aşa cum s-a insinuat în unele ziare. Acest curs favorabil s-a admis, avîndu-se în vedere scumpetea deosebită din Bucureşti[129].

Momentul în care Consiliul Dirigent şi-a început activitatea a fost destul de critic şi sub aspect financiar. Caseriile statului erau în multe locuri goale, iar despre perceperea impozitelor nici nu putea fi vorba. Într-o asemenea situaţie, s-a încercat contractarea unui împrumut de 5 milioane coroane la bănci cehe şi a unor împrumuturi de la bănci din Transilvania, avansîndu-se şi ideea lansării unui împrumut intern[130]. Împrumutul de la băncile cehe nu s-a realizat, în schimb s-au luat 5 milioane coroane de la banca „Albina", 12 milioane de la banca „Victoria" din Arad, ambele cu o dobîndă de 5%, şi 15 milioane coroane de la „Victoria"[131]. Aceste sume erau neînsemnate în raport cu necesitatea organizării şi bunei funcţionări a serviciilor publice din Transilvania. De aceea, Consiliul Dirigent a solicitat şi a obţinut un împrumut de 80 milioane de la Ministerul de Finanţe şi 325 milioane de la Banca Naţională, o parte din aceste sume fiind afectate cheltuielilor armatei, căilor ferate, poştelor — domenii care erau administrate de guvernul central[132].

Informaţiile cu privire la sumele de bani pe care Consiliul de Miniştri le-a acordat Consiliului Dirigent sînt destul de contradictorii, depinzînd şi de poziţia politică a celor care estimează aceste sume[133].

Tot în vederea procurării de fonduri necesare administraţiei româneşti din Transilvania, Consiliul Dirigent a cerut aprobarea Ministerului de Finanţe de a lansa un împrumut intern prin emiterea de obligaţiuni la purtător cu dobîndă anuală de 5% în valută de coroane. Din Expunerea de motive la proiectul de decret-lege pe această temă, prezentată în şedinţa Consiliului de Miniştri din 17 ianuarie 1919 de O. Kiriacescu, ministru de finanţe, rezultă că „Necesitatea acestui împrumut este reală, căci Consiliul Dirigent, preluînd asupra sa toată administraţia ţinuturilor de peste munţi ce s-au alipit la România, trebuie să facă faţă la însemnate cheltuieli, pe care nu le poate acoperi cu veniturile ce se pot

---

[129] Ibidem, „Românul", nr. 56 din 16 martie 1920; Arh. Stat Bucureşti, fond. *Preşedinţia Consiliului de Miniştri*, d. 121/1920, f. 273; Sever Dan, *D.A.D.*, 1919—1920, pp. 1020—1021.

[130] *Proces verbal* din 4 decembrie 1918; *Proces verbal* din 31 decembrie 1918.

[131] *Proces verbal* din 10 decembrie 1918; 25 decembrie 1918, 15 ianuarie 1919

[132] „Patria", nr. 101 din 13 mai 1920.

[133] A. Vlad — 120 mil. *D.A.D.*. 1919—1920, p. 634, ca şi Iuliu Maniu, *D.A.D.*, 1920, p. 587; Romul Boilă apreciază suma la 300 mil. *Consiliul Dirigent*, (în: *Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul 1918—1928*, vol. I, Bucureşti, 1919, p. 98); „Patria" din 13 mai 1920 apreciază suma la 400 mil. iar V. Brătianu la 500 milioane. *D.A.D.*, 1919—1920, p. 633.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

realiza în această epocă de nouă așezare, ce se rînduiește dincolo"[134]. Se arată, în continuare, că de teama invaziei de coroane, după consultări cu Resortul de Finanțe, s-a considerat mai oportună lansarea a două împrumuturi, unul în rentă în lei pentru vechea Românie și un altul în bonuri de tezaur în coroane în Transilvania. În încheiere, se aprecia că se putea „... da împuternicire Consiliului Dirigent să emită acest împrumut...". Consiliul de Miniștri a aprobat în aceiași ședință proiectul de decret-lege privitor la emiterea în Transilvania a unui împrumut intern, nelimitat, cu bonuri de tezaur al pari și cu dobîndă de 5%, rambursabil la 1 februarie 1923[135].

Odată aprobarea principială primită, Consiliul Dirigent, înainte de a face cunoscut Prospectul pentru Împrumutul național de 5% în bonuri de tezaur în coroane, a ținut să primească din partea Ministerului de Finanțe și a Consiliului de Miniștri asigurarea că, la data rambursării, lichidarea se va face pe un curs nu mai mic de 0,50 bani coroana, asigurare dată prin Jurnalul nr. 299 din ședința din 20 februarie 1919 a Consiliului de Miniștri[136]. În virtutea decretului-lege nr. 227/1919, Consiliul Dirigent, prin Resortul de finanțe, a emis Împrumutul național de 5% în bonuri de tezaur, în coroane.[137] Împrumutul se emitea în bonuri de tezaur la purtător de 200, 500, 1 000 și 10 000 coroane și era scutit de orice impozit, fiind garantat de statul român. Statul se obliga să ramburseze bonurile de tezaur, care purtau o dobîndă de 5%, la 1 februarie 1923, pe paritatea ce se va stabili între lei și coroane. Se garanta însă celor care subscriau la Împrumut pentru 100 cor. minimum 50 lei. Subscrierile care începeau la 1 martie 1919 se puteau face și cu lei, pe paritatea de 2 cor. = 1 leu.

Pentru a se da posibilitatea subscrierii la Împrumutul național și în vechea Românie, C. Popp și Dr. Voina au fost trimiși la București, unde, după consultări cu cercurile financiare de aici, s-au stabilit băncile la care se puteau subscrie[138].

---

[134] Arh. Stat București *Jurnalele Consiliului de Miniștri* d. 15, f. 134. Jurnalul nr. 58 din 17 ianuarie 1919.

[135] Ibidem, f. 133. Acest proiect devine decret-lege nr. 227 din 19 ianuarie 1919, publicat în „Monitorul Oficial", nr. 250 din 6 februarie 1919; Gh.. M. Dobrovici, *op. cit.*, p. 339; „Neamul Românesc", nr. 46 din 26 februarie 1919.

[136] Arh. Stat. București, fond. cit., d. 17/1919, f. 45.

[137] „Gazeta Oficială", nr. 7—12, p. 19.

[138] Banca Românească, Marmorosch Blank, Banca de Scont, B. Agricolă, B. Comercială Română, B. de Credit Român, Banca Carpaților, Creditul Tehnic, Banca de Ilfov, iar în provincii la sucursalele acestora. *Împrumutul național ardelenesc*, „Independența economică", nr. 5, din 1919, p. 23.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

După lansarea Împrumutului s-a făcut o largă popularizare a scopurilor sale, relevîndu-se și avantajele pe care le oferea deținătorilor de bancnote de coroane; Împrumutul era garantat de statul român, aducea o dobîndă de 5%, în condițiile în care băncile ofereau 2—3% și era scutit de orice impozit; împrumutul era pe termen scurt, neblocînd astfel capitalul pe timp îndelungat. În condițiile în care cursul coroanei era în continuă scădere, plasarea bancnotelor în bonuri de tezaur era o afacere care ferea populația de pierderi ulterioare, cauzate de deprecierea coroanei. Se reamintea că, indiferent de gradul de devalorizare a coroanei, la rambursare se primea cel puțin 0,50 bani pentru o coroană. Populația era insistent îndrumată să subscrie la Împrumut, pentru a dovedi prin faptă că înțelege menirea specială a acestei acțiuni[139].

Prin adresa confidențială și urgentă nr. 2589/1919 din 14/27 martie 1919[140], Resortul finanțelor făcea cunoscut prefecților că „Prin circulare și informațiuni trimise băncilor, direcțiunilor financiare, perceptoratelor, prin circulare date de Resortul Cultelor[141] și de Consistoare[142] și prin informațiuni nemijlocite date preoților, am propagat ideea împrumutului național". Cu toate acestea, din informațiile de care dispunea Resortul, rezulta o evidentă reținere a țărănimii de a subscrie bonuri de tezaur. De aceea, Resortul de finanțe ruga prefecții ca prin organele în subordine să încerce o impulsionare a acțiunii de subscriere. Prin aceeași adresă, prefecții erau înștiințați „că în scurtă vreme va urma ștampilarea bancnotelor și eventual fixarea unui alt curs între leu și coroană", ceea ce putea fi un alt imbold pentru plasarea bancnotelor de coroane în bonuri de tezaur. După primirea la 30 martie 1919 a adresei amintite, prefectul județului Cojocna a dat un aviz telefonic către pretori, prin care le recomanda să convoace „preoții, oamenii de încredere și fruntașii din plasă" la o consfătuire, în care să li se expună pe larg ideile Împrumutului național, idei pe care, la rîndul lor, să le facă cunoscute populației[143]. Din rapoartele trimise de pretori reiese că asemenea consfătuiri s-au ținut,

[139] „Patria", nr. 18 din 7 martie 1919; „Unirea", nr. 45 din 2 martie 1919; „Patria", nr. 7 din 9/22 februarie 1919; nr. 10 din 13/26 februarie 1919; nr. 32 din 23 martie 1919; „Renașterea Română", nr. 28 din 8/22 februarie 1919; nr. 35 din 27 februarie/12 martie 1919; nr. 47 din 3/16 martie 1919; nr. 54 din 12/25 martie 1919; „Drapelul", nr. 22 din 1919; „Unirea", nr. 50 din 8 martie 1919.

[140] Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. *Prefectura jud. Cojocna*, act. 722/1919.

[141] De ex., Nota circulară nr. 1722 din 20 februarie/5 martie 1919 referitoare la Împrumutul național către toate autoritățile bisericești, semnată de V. Goldiș. „Gazeta Oficială", nr. 17—19, p. 3.

[142] Circulara Consistorului din Blaj „Unirea" nr. 70 din aprilie 1919.

[143] Arh. Stat. Cluj-Napoca, fond. *cit.*, act. 722/1919.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

la unele din ele discutîndu-se şi situaţia bonurilor pentru Împrumutul lansat de fosta monarhie, pe care le posedau foarte mulţi ţărani[144]. Într-un raport din 10 aprilie 1919 al prefecturii judeţului Cojocna către Resortul finanţelor se sublinia că una din cauzele pentru care „... subscrierea ce este în curgere nici pe departe nu atinge rezultatul dorit" erau tocmai sumele de bani date de ţărani la împrumutul de stat al fostei monarhii, sugerîndu-se ca, cel puţin parţial, ţăranii să poată subscrie şi cu asemenea bonuri. „Al doilea motiv şi mai greu — indicat de raport — este că timpul subscripţiei coincide cu timpul de cea mai adîncă amărăciune a populaţiei ce produce rechiziţionarea de vite[145].

După ce, la un moment dat, se amintea că subscrierea se încheia la 6 aprilie 1919[146], termenul s-a prelungit pînă la 27 aprilie 1919[147].

Împrumutul naţional emis prin Consiliul Dirigent, chiar dacă nu s-a soldat cu rezultate deosebite, a constituit totuşi cu siguranţă un sprijin financiar pentru Consiliul Dirigent în conducerea afacerilor publice din Transilvania[148].

În aprecierile globale care se fac asupra lui nu trebuie omis nici faptul că subscrierile s-au făcut doar pe teritoriul celor 15 judeţe aflate în acel moment sub controlul efectiv al Consiliului Dirigent şi nu pe întreg cuprinsul Transilvaniei.

O importantă sursă de venituri pentru stat o constituiau impozitele[149]. Condiţiile deosebite în care Consiliul Dirigent şi-a început activitatea făcea ca încasarea lor să fie indispensabilă operei de reorganizare administrativă a Transilvaniei. De aceea, s-au făcut repetate apeluri pentru plata cît mai grabnică a tuturor datoriilor mai vechi sau mai noi pe care cetăţenii le aveau faţă de stat. La 29 ianuarie 1919, prefectul

---

[144] Vezi ex.. de consfătuiri în plasele Sărmaş, Mociu, în plasa centrală Cluj. Ibidem.

[145]. Ibidem.

[146] „Unirea", nr. 70 din aprilie 1919.

[147] „Gazeta Oficială", nr. 24—25, Anunţul nr. 3279 din 14 aprilie 1919 al R. finanţelor.

[148] Suma totală a Împrumutului: 100 milioane cor. V. C. Osvadă, *op. cit.*, p. 47; R. Boilă, *op. cit.*. p. 98; 175 mil. „Patria", nr. 101 din 13 mai 1920; 200 mil. „Renaşterea Română", nr. 217 din 17 octombrie 1919. Banca „Albina" a subscris 2 mil. cor., Banca Generală de Asigurare din Sibiu 500 000 cor. „Renaşterea Română", nr. 35 din 27 februarie/2 martie 1919, ca şi „Someşana" din Dej, „Patria", nr. 10 din 13/26 februarie 1919. În 5 plase din judeţul Cojocna s-au subscris 1,5 mil. cor. (plasa Cojocna, 120 000 cor., plasa Sărmaş 70 000 cor.). Arh. Stat Cluj-Napoca, *fond cit.*, act. 722/1919; Vezi şi D. Rottman, *Cauzele probabile ale nereuşitei împrumutului Unirii*, „Analele băncilor din România", nr. 2 din august 1919, pp. 50—59. Pentru plătirea primului cupon al Împrumutului „Renaşterea Română", nr. 154 din 30 iulie 1919.

[149] Vezi felurile de impozite. Emanoil Peteanu, *op. cit.*, p. 65; I. N. Angelescu, *Finanţele publice ale României în ultimii 20 de ani.* Bucureşti, 1930, p. 65.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

judeţului Alba Inferioară cerea pretorilor şi primarilor oraşelor să înştiinţeze pe toţi cei care plăteau impozite directe, indivizi sau persoane juridice, să-şi achite dările restante pînă la 12 februarie 1919, în caz contrar urmînd a fi executaţi[150]. La 6/19 februarie 1919 „Patria" publica un Apel al Resortului de finanţe, pentru plata dărilor restante[151]. La 11 decembrie 1919 subprefectul judeţului Cojocna făcea cunoscut prefectului că, în conformitate cu ordinul nr. 6079-1919 al Resortului de finanţe, a ordonat tuturor primpretorilor „ca prin organele lor inferioare să ieie cele mai stricte măsuri pentru încasarea dărilor"[152]. Acelaşi lucru îl făcea şi subprefectul judeţului Bihor[153] şi, cu siguranţă nu numai el.

Prin Ordonanţa nr. 3963/920 Secţia V/a din 10 martie 1920, semnată de Titu Dragonescu, Resortul finanţelor cerea Direcţiunilor Financiare să ia măsuri „grabnice şi severe ca datoriile publice rămase în restanţă de ani de zile, precum şi cele scadente în cursul acestui an... să fie încasate conştiincios şi vărsate în caseriile statului"[154]. Aceeaşi Ordonanţă a fost trimisă şi prefecţilor pentru ca ei să dispună „ca din partea autorităţilor administrative să se facă tot posibilul în interesul perceperii datoriilor publice"[155].

Pe de altă parte, s-au manifestat preocupări atît ale Consiliului Dirigent cît şi ale unor particulari pentru a se pune bazele unei noi organizări a sistemului de impozite, mai conformă cu noile realităţi economice şi politice[156].

Prin Ordinul circular nr. 3338/1920 din 1 martie 1920, publicat în „Gazeta Oficială" din 10 martie 1920, Resortul de finanţe făceau cunos-

---

[150] „Monitorul Oficial al comitatului Alba Inferioară" nr. 1 din 24 ianuarie/6 februarie 1919, p. 4.

[151] V. Bîrlea, *Plătiţi-vă dările!* „Drapelul", nr. 52 din 5 iunie 1919.

[152] Arh. Stat Cluj-Napoca, fond. *Prefectura jud. Cojocna,* Mapa 8, d. 2200/1919.

[153] „Biharea". Gazeta oficială jud. Bihor, nr. 3 din 22 ianuarie 1920, p. 9.

[154] Arh. Stat. Braşov, fond. *„Prefectura judeţului Braşov, Subprefectura,* d. 79/1920.

[155] Ibidem.

[156] *La situaţia economico-financiară* „Renaşterea Română" nr. 57 din 15/28 martie 1919; Gh. Nedici, *Viitoarea alcătuire a sistemului de dare,* Ibidem, nr. 101 din 25 mai 1919; *Comisiile pentru stabilirea dărilor,* „Patria", nr. 8 din 14 ianuarie 1920; G. Ciuta, *Situaţia financiară a provinciilor ungurene,* „Dacia Traiană", nr. 26 din 23 martie 1920.

Consiliul Dirigent a preconizat introducerea de noi impozite pe ţigări şi chibrituri, prin aplicarea unui timbru de 5 bani. Pentru aceasta ar fi trebuit ca fabricile, debiturile şi toţi comercianţii să-şi anunţe în intervalul 15—20 martie 1920 depozitele pe care le aveau cf. „Dacia Traiană", nr. 13 din 7 martie 1920. Iminenta desfiinţare a Consiliului Dirigent a făcut ca aceste demersuri să nu depăşească faza preparativelor, mai ales ţinînd seama şi de faptul că în aceste probleme decidea Ministerul de Finanţe.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cut Direcţiunilor Financiare ordinul telegrafic nr. 260766/1920 al Ministerului de Finanţe, cu privire la întroducerea de noi impozite, contopirea sau desfiinţarea altora, în special referitoare la băuturile alcoolice, ape minerale şi ulei. Se indicau apoi, organele însărcinate cu aplicarea acestor dispoziţii.

În vederea reglementării unor chestiuni financiare cu guvernul maghiar, Consiliul Dirigent, Resortul de finanţe a trimis la Budapesta mai mulţi delegaţi, urmărindu-se în special recuperarea unor sume ce se cuveneau Consiliului Dirigent. Din această fază, prin Ordonanţa deschisă nr. 12061-1919 secţia V. din 11 septembrie 1919, Resortul de finanţe îl însărcina pe Iuliu Arsenovici, director de finanţe la Arad, să plece la Budapesta, să preia conducerea tuturor pertractărilor cu Ministerul de Finanţe maghiar şi să încerce încheierea provizorie a unor convenţii cu acesta[157]. Iuliu Arsenovici, însoţit de 7 funcţionari, ajungînd la Budapesta, a constatat că problema luării în primire şi a transportării efectelor (hîrtii de valoare, bijuterii şi alte depozite) trimise de perceptoratele de sub jurisdicţia Consiliului Dirigent la Casa Centrală din Budapesta, înainte de instaurarea efectivă a administraţiei româneşti, fusese în cea mai mare măsură rezolvată de secretarul de resort V. Mureşianu, urmînd să se obţină doar permisul Marelui Cartier General pentru transportul valorilor. Acesta odată obţinut, s-au adus în ţară valori în sumă de 242 milioane coroane. Tot din iniţiativa lui I. Arsenovici s-au preluat de la Szolnok registrele şi actele aparţinătoare perceptoratului din Şiria. Cu aceeaşi ocazie, s-au purtat discuţii şi pentru aducerea diferitelor acte şi recursuri ce se găseau la Contenciosul administrativ şi la Ministerul de Finanţe.

*

În cadrul acestui material nu am tratat preluarea controlului Consiliului Dirigent asupra instituţiilor financiare din Transilvania şi nici chestiunea încadrării în administraţia financiară a personalului necesar,

[157] Cum ar fi: a) plătirea ca anticipaţie pînă la repatriere în sarcina Statului maghiar — a salariilor şi pensiilor acelor funcţionari, pensionari, văduve şi orfani care urmau să rămînă supuşi maghiari; b) luarea în primire şi transportarea materialelor (imprimatelor, cărţi de evidenţă) destinate oficiilor preluate de Consiliul Dirigent; c) luarea în primire şi transportarea efectelor (hîrtii de valoare, giuvaere şi alte depozite) trimise de perceptoratele de sub jurisdicţiunea Cons. Dirigent la „Casa Centrală" din Budapesta, înainte de preluarea autorităţii de către Cons. Dirigent; d) Împărţirea fondurilor regnicolare sub administraţia Ministerului de finanţe maghiar (fondul pedepselor de contravenţii, fondul de stipendii creat din pedepsele de contravenţii, fondul regnicolar creat din contribuţii de pensie etc.); e) altor afaceri comune de natura celor înşirate. Cf. „Românul", nr. 131 din 10 octombrie 1919.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

deoarece aceste probleme se integrează firesc procesului de trecere a întregii administrații din Transilvania sub autoritatea Consiliului Dirigent.

Ne-am oprit ceva mai mult asupra procesului ștampilării bancnotelor de coroane austro-ungare, relevîndu-i etapele și efectele. Prelungirea ștampilării, dictată și de factori obiectivi, a favorizat specula cu lei, cu coroane ștampilate, a facilitat ștampilările false, toate acestea afectînd în primul rînd situația materială a maselor producătore.

Unificarea monetară, cerință obiectivă a societății românești din acea epocă, a fost chemată să introducă sistemul monetar național al leului pe întreg teritoriul țării, pîrghie importantă în dezvoltarea economică unitară a țării.

DIE TÄTIGKEIT DES REGIERUNGSRATES AUF DEM GEBIETE DES FINANZWESENS

(Zusammenfassung)

Nach der Vereinigung Siebenbürgens mit Rumänien wurde die ganze Tätigkeit auf dem Gebiete des Finanzwesens im ganzen Lande vom Finanzministerium geleitet. Dementsprechend entfaltete die Finanzabteilung des Regierungsrates im allgemeinen seine Tätigkeit nach den Verordnungen und Anweisungen, die sie von Bukarest bekam.

In diesem Artikel stellt der Verfasser bündig die Kontrolle des Geldumlaufs dar, verweilt länger bei der Stempelung der österreich-ungarischen Kronennoten und hebt die unabweisliche Notwendigkeit der Währungseinheit — ein objektives Bedürfnis der rumänischen Gesellschaft aus derjenigen Epoche hervor. Es werden auch die Unternehmungen des Regeirungsrates zur Erlangung den für die Organisierung und Leitung der rumänischen Verwaltung in Siebenbürgen notwendigen Geldsummen wiedergegeben.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CONTRIBUȚIA UNOR INSTITUȚII SOCIAL-CULTURALE MUNCITOREȘTI DIN TRANSILVANIA LA PROMOVAREA LEGĂTURILOR CULTURALE ROMÂNO-MAGHIARE (1921—1933)

TURZAI MARIA

Căminele muncitorești înființate din inițiativa partidelor muncitorești și a sindicatelor la Cluj, Tîrgu Mureș, Brașov, Oradea, Timișoara, Satu Mare etc., pe lîngă viața organizatorică au desfășurat și diferite activități menite a îmbogăți nivelul cultural al muncitorilor. La organizarea programelor culturale al acestor cămine, — prin mobilizarea oamenilor muncii pentru a participa la diferite manifestări culturale și prin ținerea unor conferințe din domeniul științelor exacte și umane — au contribuit în mare măsură oameni de știință, intelectuali români, maghiari și de alte naționalități. Astfel, în cercul cultural „*C. Dobrogeanu-Gherea*" din cadrul sindicatului muncitorilor metalurgiști (Cluj) și în cercul cultural „*Kautsky*" organizat de sindicatul angajaților particulari din Cluj, în anul 1920, s-au dat informații propagandiștilor și conducătorilor sindicatelor locale, dar în același timp cu concursul unor intelectuali români și maghiari au fost organizate cursuri pentru largi mase de muncitori[1]. Din programul seminariilor revoluționare organizate în diferite case și în locuri conspirative la Cluj, în anii 1925—1926, nu au lipsit nici temele care făceau cunoscute cursanților tradițiile de luptă revoluționară comună și tradițiile culturale progresiste ale poporului român și maghiar. Dintre temele stabilite de organele de conducere ale P.C.R. cu colaborarea intelectualilor români, maghiari, germani etc. adepți ai ideologiei marxist-leniniste, reținem: *Ce este lupta de clasă?; Situația generală a clasei muncitoare; Situația generală a tineretului muncitor; Crearea Internaționalei I, II și a III-a; Situația din trecut a P.C.R.; Istoria U.T.C. și unele aspecte, faze; Creșterea valului revoluționar; Problema agrară; Partidele politice din România și activitatea lor* etc.[2]. Oameni de cultură și de știință de diferite naționalități au făcut parte din comitetele de

[1] Gh. I. Bodea, L. Fodor, dr. L. Vajda, *Cluj. Pagini de istorie revoluționară. 1848—1971.*, Cluj, 1971, pp. 227—228.
[2] *Ibidem*, p. 29.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ajutorare organizate în anul 1925 în diferite orașe pe lîngă sindicatele unitare înființate pe baza indicațiilor primite din partea P.C.R. Aceste comitete au organizat diferite acțiuni pentru ajutorarea morală și materială a deținuților acestora, au acordat ajutor juridic în procesele muncitorești, au participat la mobilizarea maselor muncitorești pentru obținerea amnistiei generale și au organizat numeroase manifestări cu caracter cultural al căror venit era folosit de Consiliul General al Sindicatelor Unitare pentru ajutorarea deținuților politici și a familiilor acestora.

Existența și sporirea în continuare a relațiilor culturale româno-maghiare în perioada interbelică a fost atestată de programul și de lista conferențiarilor și participanților la cursurile libere organizate de P.C.R., de alte partide și sindicate muncitorești. După greva generală din 1920 toate căminele muncitorești din Transilvania au fost închise de către organele represive ale statului burghezo-moșieresc, și numai printr-o luptă dîrză muncitorimea reușește ca în cursul anului (1921) să obțină redeschiderea și aprobarea activității acestora. În pofida condițiilor grele, în vara anului 1921, la Cluj, Tîrgu Mureș, Oradea au fost reorganizate cursurile populare științifice. La Cluj, între noiembrie 1921 și martie 1922, în cadrul școlii libere organizate de Comitetul cultural al sindicatelor, s-au ținut 28 de conferințe din domeniul științelor sociale, naturale, de istoria literaturii și artei. Pe lista conferențiarilor figurau intelectuali de seamă, conducători ai vieții spirituale și culturale din Cluj. Dintre titlurile temelor, comunicărilor și din lista conferențiarilor remarcăm: Emil Hațieganu: *Despre unificarea dreptului;* Antal Márk: *Despre școala viitorului;* Darvas Simon: *Materialismul istoric și concepția despre lume a marxismului;* Dienes László: *Dezvoltarea concepțiilor despre lume;* Valter Roman: *Problema agrară din România;* dr. Kertész Jenő: *Națiune și internaționalism.* Dintre temele de istorie, literare și de artă reținem: Emil Isac: *Literatura română de azi;* Dienes László: *Despre curentele artistice;* Kacér Illés: *Ady și literatura maghiară;* Szentimrei Jenő: *Drama modernă;* Ligeti Ernő: *Literatura europeană de azi;* Emil Panaitescu: *Despre Coșbuc;* Sas László: *Upton Sinclair; Scriitorul vieții muncitorești;* Seprődi János: *Originea muzicii și rolul ei în societate*[3]. Este de menționat că în cadrul conferințelor organizate în școlile libere pentru muncitori au avut loc discuții foarte aprinse, interesante și pline de învățăminte printre susținătorii diferitelor concepții comuniste, socialiste, democrat-burgheze etc. O seară

[3] *Haladás*, din 15 noiembrie 1921; Jordáky Lajos, *Szocialista kultura-munkásművelődés* (Cultură socialistă — cultură muncitorească), în „Igaz Szó", nr. 7 din 1973, pp. 106—107.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

a fost dedicată temei *„Despre rolul social al literaturii şi a artei"*, cînd Emil Isac, Kádár Imre, Szentimrei Jenő, Iuliu Dascăl şi Székely Béla şi-au expus concepţia lor în această problemă[4].

Tot la Cluj, în anii ce urmează infiinţării Partidului Comunist Român, a fost organizată societatea de ştiinţe sociale, cunoscută sub denumirea de *„Cercul Marx"*. Această societate, în cadrul căreia se studiau probleme ale materialismului dialectic şi filozofie marxist-leninistă, a luat naştere prin efortul, străduinţa unor intelectuali români şi maghiari din Cluj, cu concepţii progresiste, democratice sau marxiste. Printre membrii cercului îi găsim pe: Victor Cheresteşiu, Aradi Viktor, Dienes László, Vasile Osvadă, Antal Márk, Valer Moldovan, dr. Dominic Stanva, Petre Suciu şi alţii[5].

În această perioadă, pe lîngă conferinţe, şcolile libere şi universităţile libere, cercurile de studii, bibliotecile organizate din iniţiativa P.C.R., de muncitori şi intelectuali democraţi sau comunişti, ocupau un loc important în răspîndirea lieraturii române, maghiare şi a celei universale, în propagarea ideilor avansate şi marxist-leniniste. Înfiinţarea acestor biblioteci se putea baza pe tradiţii ale mişcării socialiste şi muncitoreşti. C. Dobrogeanu-Gherea, Ştefan Gheorghiu. I. C. Frimu, Farkas Károly, I. Creţu, Simó Géza şi în general militanţii cei mai de seamă ai mişcării s-au ocupat de organizarea şi de activitatea bibliotecilor muncitoreşti[6].

După desăvîrşirea unităţii statale a României şi a înfiinţării Partidului comunist, mişcarea muncitorească din Tîrgu Mureş a luat un nou avînt. Activitatea Bibliotecii muncitoreşti a fost reorganizată, s-a îmbogăţit fondul de cărţi, ajungînd la peste 3 000 de volume. Sub îndrumarea unor activişti de partid, s-a lărgit considerabil colecţia de literatură marxist-leninistă şi s-a îmbogăţit cu opere beletristice progresiste editate în limba română, maghiară, germană. Publicaţiile muncitoreşti, şi, în general, presa vremii atestă că Simó Géza şi Lázár Ödön au fost de mai multe ori tîrîţi în faţa justiţiei pentru activitatea lor de propagatori ai literaturii marxiste în rîndul muncitorilor şi uteciştilor. Potrivit publicaţiei muncitoreşti „Előre" („Înainte") din Tîrgu Mureş aflăm că la adunarea generală a organizaţiei locale de partid din luna ianuarie 1922, Simó Géza a făcut o informare detaliată asupra activităţii Bibliotecii muncito-

[4] *Ibidem*, p. 107.

[5] *Társadalomtudományi Társaság Kolozsvárt.* (Societate de ştiinţe sociale la Cluj), în „Korunk", nr. 11 din 1926, pp. 726—728; Gh. I. Bodea, L. Fodor, dr. Vajda Lajos, *op. cit.*, p. 182.

[6] Simion Fuchs, *Istoricul Bibliotecii Căminului muncitoresc din Tîrgu Mureş*, în „Revista bibliotecilor", nr. 3 din 1971, pp. 130—133.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

reşti. În cuvîntarea sa el sublinia: „Biblioteca muncitorească nu este numai o bibliotecă de specialitate, ci şi de literatură proletară şi pe lîngă aceasta este colecţia celor mai de seamă opere ale literaturii naţionale şi universale, unde se găsesc şi operele cele mai noi". Iar în proiectul de hotărîre votat în unanimitate în această adunare s-a subliniat că: „Adunarea generală de partid recunoaşte că prin Biblioteca şi Şcoala liberă a Căminului muncitoresc se desfăşoară o susţinută muncă culturală. Este de dorit ca prin extinderea orelor de împrumut, prin înfiinţarea unei săli de lectură, prin abonamente la mai multe gazete din România şi din alte ţări să-şi intensifice munca culturală"[7]. Din Catalogul de cărţi al Asociaţiei Căminului muncitoresc din Tîrgu Mureş — păstrat în colecţia Muzeului judeţean din Tîrgu Mureş — aflăm, că în anul 1927, în fondul de cărţi al acestei biblioteci, pe lîngă operele lui Maxim Gorki, Henri Barbusse, Romain Rolland, Jack London, Kassák Lajos, Móricz Zsigmond etc. se găseau şi o serie de volume ale scriitorilor şi poeţilor români, ca Mihai Eminescu, George Coşbuc, Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Ioan Slavici etc. Iar în colecţia literaturii socialiste figurau unele din operele lui Marx şi Engels, traduse în limba română şi maghiară, cartea lui V. I. Lenin despre Marx, mai multe lucrări ale marelui revoluţionar socialist român C. Dobrogeanu-Gherea, precum şi cărţi editate de Petre Muşoiu[8]. Biblioteca a pus la dispoziţia cititorilor — în mod clandestin — cărţi editate în colecţiile *„Biblioteca Comunistă"*, *„Munka és tudás"* (Muncă şi ştiinţă), precum şi *„Operele alest"* ale lui V. L. Lenin, editate la Moscova.

La Timişoara, în clădirea impozantă şi modernă a Căminului muncitoresc, — unde au fost organizate cercuri ideologice, politice şi profesionale, coruri, ansamblu teatral, cinema, grupuri pentru răspîndirea cărţii şi a ziarelor muncitoreşti editate în limbile română, maghiară şi germană — a funcţionat cea mai bogată bibliotecă marxist-leninistă din România acelei perioade[9]. La organizarea şi activitatea Bibliotecii muncitoreşti din Timişoara — al cărei fond de cărţi însuma peste 10 000 de volume — au luat parte numeroşi muncitori şi intelectuali de diferite naţionalităţi. Cu colaborarea acestora s-au organizat serate literare, cenacluri literare, în cadrul cărora au fost prezentate opere de valoare ale scriitorilor români şi maghiari, s-a făcut propagandă pentru difuzarea

[7] „Előre", din 22 ianuarie 1922.
[8] S. Fuchs, *Istoricul Bibliotecii Căminului Muncitoresc...*, p. 133.
[9] Izsák László, *Egy évtized harcai Temesváron*, (Un deceniu de luptă la Timişoara) în „Igaz Szó", nr. 4 din 1971, pp. 586—594.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

publicaţiilor editate în diferite limbi de către P.C.R., Sindicatele Unitare şi de Blocul Muncitoresc-Ţărănesc („Înainte", „Választási Újság", „Dolgozók Lapja" etc.).

În scopul de a răspîndi ideologia marxist-leninistă, pentru a face cunoscute oamenilor muncii de diferite naţionalităţi valorile culturale create de scriitori, artişti români, maghiari etc., şi sindicatele clujene au continuat tradiţia de organizare a unor biblioteci muncitoreşti. Astfel, în anii douăzeci, la Cluj, s-au infiinţat biblioteci de către metalurgişti, constructori, tipografi şi ceferişti, toţi aparţinînd sindicatelor unitare. Asemenea biblioteci au fost organizate şi în Braşov, Oradea, Arad, Satu Mare şi în alte centre muncitoreşti. În presa muncitorească se găsesc multe referiri la existenţa şi activitatea bogată a acestora. Istoricul lor însă va putea fi reconstituit abia după o cercetare mai profundă şi după depistarea materialului documentar păstrat în diferite arhive ale ţării.

În promovarea legăturilor culturale româno-maghiare un rol mai modest, dar nu fără importanţă l-au avut şi grupurile de teatru muncitoreşti, care au fost infiinţate în diferite centre culturale şi muncitoreşti ale Transilvaniei. Primul spectacol al teatrului muncitoresc din Tîrgu Mureş a fost ţinut în august 1921. La Cluj, începînd din anul 1924, teatrul muncitoresc a avut un program foarte bogat. La înfiinţarea şi în activitatea teatrului muncitoresc din Cluj organizatorii spectacolelor au primit sprijin de la Pavel Constantin, director al Teatrului Naţional şi al Operei, precum şi de la Janovics Jenő, directorul Teatrului Maghiar din Cluj. În repertoriu figurau piese ale autorilor: Anatole France, Ibsen, Gorki, Shaw, Strindberg, Molière, I. Luca Caragiale, iar spectacolele au fost prefigurate de Janovics Jenő, Lucian Blaga, Kádár Imre[10]. La seratele literare organizate în anul 1924 de grupul teatral al sindicatelor din Cluj, s-au ascultat poezii de Eminescu, Minulescu, L. Blaga, Emil Isac, Petőfi, Ady, Áprily Lajos, Heltai, Kiss József, Finta Zoltán, Sipos Domokos, Reményik Sándor etc[11].

După unirea Transilvaniei cu România, a apărut la Cluj, în cadrul Bibliotecii Universitare, „Biblioteca populară" avînd ca scop răspîndirea culturii în masele de muncitori şi de alte categorii sociale. Profesorul Victor Cheresteşiu, în calitate de bibliotecar — din iniţiativa P.C.R. — a reuşit să obţină aprobarea lui Emil Racoviţă, preşedintele Comisiei

[10] Kádár Bogárka, *Munkásművelődés a két világháború között* (Mişcarea culturală muncitorească dintre cele două războaie mondiale), în „Igaz Szó", nr. 4 din 1971.

[11] „României Népszava" din 9 şi 16 noiembrie 1924.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Bibliotecii Universitare, pentru achiziționarea unor cărți socialiste în limbile română, maghiară, germană și franceză[12]. Aradi Viktor a coordonat — la indicația Partidului Comunist — activitatea desfășurată de librăria „Cultura" din Cluj, care de asemenea procura cărți, reviste socialiste și comuniste din țară și din străinătate, mai ales de la editurile Malik-Verlag și Neuer Deutscher Verlag. Organele Siguranței, care au urmărit permanent activitatea culturală și revoluționară a lui Aradi — redactor al revistelor „Jövő Társadalma" și „Huszonegyedik Század" (Secolul XXI) — au percheziționat la 29 mai 1928 librăria „Cultura", confiscînd de data aceasta toate publicațiile provenite de la cele două edituri berlineze. A fost devastată apoi locuința lui Aradi Viktor, de unde s-au ridicat fără proces verbal cărțile editate de Malik Verlag și Neuer Deutscher Verlag, precum și alte cărți socialiste, comuniste și de beletristică, corespondența și o serie de manifeste ale P.C.R., ale Ajutorului Roșu Internațional și cele tipărite de Ajutorul Muncitoresc Român. Cu această ocazie a fost arestat și Aradi Viktor, pe care-l întîlnim peste cîteva luni pe lista acuzaților în „procesul cel mare" de la Cluj, din 1928, înscenat activiștilor și conducătorilor P.C.R. și Sindicatelor unitare[13].

Din inițiativa și sub îndrumarea lui Józsa Béla este înființată la Cluj, în 1930, de către cunoscutul istoric român Victor Cheresteșiu, biblioteca de împrumut „Libro". Planul structurii unei biblioteci cu profil de științe sociale a fost expus de V. Cheresteșiu încă în 1925 în coloanele revistei lui Aradi Viktor „A Jövő Társadalma"[14]. Majoritatea fondului de cărți al bibliotecii „Libro" a fost achiziționat din țară, o parte din Germania, Franța, Ungaria, precum și din biblioteca particulară a soților Cheresteșiu. Traian Cerbu, membru activ al P.C.R., a donat de asemenea biblioteca lui personală bibliotecii „Libro"[15].

În munca bibliotecii, în acțiunile privind deservirea cititorilor au luat parte activă Deheleanu Margareta, (în acel timp soția lui Victor Cheresteșiu), soția scriitorului Nagy István, iar mai tîrziu Noemi Bunaciu, Zoe Bugnariu, Jenei József și soția scriitorului Salamon László.

Structura fondului de cărți se poate reconstitui doar parțial, deoarece în catalogul tipărit în 1931 (ce înmănunchează 215 pagini) erau trecute

---

[12] Gh. I. Bodea, L. Fodor, dr. Vajda L., *op. cit.*, p. 233.

[13] Aradi Viktor, *A nagy per* (Procesul cel mare), în „Igaz Szó", nr. 7 din 1973, pp. 148—149.

[14] Victor Cheresteșiu, *Egy társadalomtudományi könyvtár megszervezése* (Organizarea unei biblioteci de științe sociale), în „Jövő Társadalma" din septembrie 1925.

[15] Simion Fuchs, *Libro-Exlibris-Cultura*, în „Könyvtári Szemle", nr. 1 din 1971, p. 5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

doar operele editate în limba română, maghiară şi germană. Cărţile în limbile franceză şi engleză erau cuprinse într-un catalog separat, iar operele interzise de autorităţile burghezo-moşiereşti nu figurau pe nici-o listă accesibilă cititorilor. Dintre autorii cu lucrări traduse în limba română şi, respectiv, maghiară îi amintim pe: Fr. Engels, Ion Agîrbiceanu, Tudor Arghezi, H. de Balzac, H. Barbusse, Lucian Blaga, I. L. Caragiale, A. P. Cehov, C. Dobrogeanu-Gherea (6 opere), Th. Dreiser, Victor Eftimiu, Anatole France, M. Gorki (10 opere), P. Istrati, Alexandra Kolontai, Jack London, Th. Mann, Ion Pas, Cezar Petrescu, Ch. Rappaport, Liviu Rebreanu (8 opere), Romain Rolland, Mihail Sadoveanu (8 opere), W. Shakespeare, G. B. Shaw, Upton Sinclair, Lew Tolstoi (15 opere), Emil Zola (12 opere) etc.

În procurarea cărţilor de ştiinţe sociale, a căror circulaţie a fost interzisă de către autorităţi, soţii Cheresteşiu au primit ajutor de la profesorul Bărbat (şeful catedrei de sociologie de la Universitatea din Cluj) şi de la funcţionarul Bîndea, datorită cărora s-au obţinut cărţile confiscate la poştă.

În urma activităţii lui Iuliu Deheleanu-Déry, Józsa Béla, Nagy István şi Victor Cheresteşiu, sediul bibliotecii „Libro" a devenit şi loc de întîlnire conspirativă, un fel de club al muncitorilor, intelectualilor comunişti, social-democraţi, progresişti, fiind frecventat şi de profesori universitari, scriitori şi alţi intelectuali. Dintre cititorii bibliotecii mulţi erau încadraţi în mişcarea muncitorească şi democratică a vremii, ca: Teofil Vescan, Csehi Gyula, Jordáky Lajos, Szilágyi András, Tudor Bugnariu, Bányai László, Janovics Jenő, Jancsó Elemér, Poór Lili, Eduard Mezincescu, Korvin Sándor, Antal Márk, Dan Ştefan, Gál Ernő, Szirmai István ş.a. Ocazional — pentru a împrumuta cărţi sau pentru a întîlni pe cineva — au mai trecut pragul bibliotecii dr. Petru Groza, Emil Isac, Tamási Áron, Kohn Hillel ş.a. Printre apărătorii bibliotecii „Libro" faţă de autorităţi, care s-a dovedit a fi un for al legăturilor culturale româno-maghiare din acel timp şi răspînditor al valorilor culturale şi spirituale progresiste şi de stînga, figurau profesorii universitari Corneliu Tătaru şi Virgil Onişor, colonelul Hodiş Hamzu şi Bánffy Miklós[16].

Biblioteca „Libro" din Cluj a funcţionat pînă la ocupaţia nordului Transilvaniei de armata horthystă, cînd fondul de cărţi a fost predat pentru păstrare Bibliotecii Universitare. După eliberarea patriei de sub jugul fascist cărţile au trecut în patrimoniul Bibliotecii Ateneului Józsa Béla.

[16] *Ibidem*, p. 6.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

O bibliotecă similară a fost organizată în 1932 de Victor Cheresteşiu, la Braşov, numită tot „Libro". La început munca bibliotecii a fost îndrumată de soţia scriitorului Salamon László, iar mai apoi a fost continuată de Józsa Jeanette, soţia unuia din conducătorii organizaţiei locale din Braşov a P.C.R. Biblioteca de împrumut „Libro" din acest oraş şi-a început activitatea cu volumele de duplicate ale bibliotecii „Libro" din Cluj, urmînd să fie înzestrată după aceea şi cu alte cărţi şi reviste. Ea a îndeplinit totodată sarcinile bibliotecii muncitoreşti, interzisă de autorităţi în timpul ilegalizării activităţii Sindicatelor Unitare din România. Sediul bibliotecii era folosit şi pentru scopurile mişcării muncitoreşti. Într-un timp aici a funcţionat tipografia organizaţiei locale a P.C.R., unde — nu de puţine ori — au găsit adăpost comuniştii Gheorghe Vasilichi şi Dumitru Petrescu după evadarea din închisoarea de la Craiova[17].

Aceste biblioteci de împrumut, prin activitatea lor multilaterală, ca precursoare ale instituţiilor culturale de azi, au avut un rol însemnat în educarea maselor, la răspîndirea ideologiei revoluţionare, fiind şi un bun mijloc pentru promovarea raporturilor culturale româno-maghiare; ele au servit, totodată, şi cauzei luptei comune a oamenilor muncii de diferite naţionalităţi, dusă pentru eliberarea socială şi naţională.

Prezenţa şi activitatea lor s-au circumscris unor necesităţi cotidiene subsumate cauzei celor oprimaţi şi împilaţi de nevoi, dar şi de cunoaştere a valorilor comune de cultură şi civilizaţie. Pe făgaşul tradiţiilor frăţeşti din ţara noastră, aceste instituţii social-culturale muncitoreşti au înscris o memorabilă pagină de luptă pentru emancipare şi progres.

BEITRÄGE DER SOZIAL-KULTURELLEN INSTITUTIONEN DER ARBEITER AUS TRANSSILVANIEN ZUR FESTIGUNG DER RUMÄNISCH-UNGARISCHEN KULTURELLEN VERBINDUNGEN (1921—1933)

(Zusammenfassung)

Nach der Gründung der Rumänischen Kommunistischen Partei, dank der Initiative der Arbeiterorganisationen und einigen fortschrittlichen und demokratischen Persönlichkeiten, wurden zwischen den Jahren 1921—

[17] *Ibidem*, p. 7.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1933 Studienkreise und Bibliotheken für Arbeiter gegründet, Abendkurse gehalten, um die marxistische Ideologie zu verbreiten, und für die kulturelle Ausbildung der Arbeiter verschiedener Nationalität. Im Rahmen dieser sozial-kulturellen Institutionen für die Arbeiter aus zahlreichen Ortschaften Transsilvaniens, welche auch die Möglichkeit für gegenseitige kulturelle Kontakte bieteten — haben viele Wissenschaftler, Schriftsteller. Journalisten und Führer der Arbeiterbewegung wie z.B.: Aradi Victor, Simo Géza, Valter Roman, Emil Isac, Dienes László, Antal Márk, Kertész Jenő, Deheleanu-Déri Iuliu, Victor Cheresteşiu, Kádár Imre, Szentimrei Jenő u.a., eine vielseitige Tätigkeit entfaltet.

Die vorliegende Studie dient zur Kenntnis der Tätigkeit dieser sozielkulturellen Institutionen, welche für die Vertiefung der gegenseitigen rumänisch-ungarischen kulturellen Verbindungen eine grosse Rolle spielten, und gleichzeitig für die gemeinsame Sache der Rumänen, Ungaren und Werktätigen anderen Nationalität, die soziale und nationale Befreiung, gekämpft hatten.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

SOCIETATEA DE ISTORIE, ARHEOLOGIE ŞI ETNOGRAFIE DIN JUDEŢUL MUREŞ (1924—1940)

Date biografice despre Elie Cîmpeanu, unul din întemeietorii ei

LIVIU MOLDOVAN

La 15 septembrie 1924 un grup de oameni inimoşi din Tîrgu Mureş, în frunte cu Vladimir Mavrodineanu, consilier la fosta Curte de apel, Elie Cîmpeanu, Nicolae Sulică, Ioan Nestor, Ioan Luca, Gheorghe Dreghicescu, Aurel Baciu ş.a. au pus bazele unei societăţi culturale la Tîrgu Mureş, sub numele de „Societatea de istorie, arheologie şi etnografie din judeţul Mureş".

Preşedinte a fost ales Vladimir Mavrodineanu, iar vicepreşedinte Elie Cîmpeanu, şeful secţiei culturale, care, totodată, a fost încredinţat ca, împreună cu o comisie, să elaboreze statutele societăţii. Prin aceasta societatea a fost recunoscută ca persoană juridică cu senţinţa nr. 4237/1924, secţia I-a, a tribunalului din localitate. Scopul societăţii conform art. 2 din statute a fost: „de a contribui la dezvoltarea istoriei, arheologiei, etnografiei şi folclorului, prin studii, publicaţii, săpături arheologice, adunarea documentelor, cărţilor vechi, icoanelor vechi şi a obiectelor întrebuinţate în viaţa casnică a poporului judeţean. Va aduna materiale cu un caracter etnografic, folcloristic, prin fotografii, fonograf şi cinematograf, cu un cuvînt va aduna şi studia materialul necesar unei monografii judeţene. Pentru propagarea scopului va ţine conferinţe".

În articolul următor se arăta apoi că: „societatea va da tot concursul activ pentru a putea dezvolta şi îmbogăţi Muzeul arheologic-etnografic judeţean din Tîrgu Mureş. Pentru acest scop obiectele adunate de către organele sale vor fi depuse prin secretarul societăţii acestui Muzeu".

După un an de funcţionare, în 1925, preşedintele Vl. Mavrodineanu transferîndu-se la Braşov, conducerea Societăţii de istorie, arheologie şi etnografie a rămas în grija lui Elie Cîmpeanu, pînă în 1931, cînd a fost ales ca preşedinte Porel Stoina, notar public, secretar al ei fiind, tot timpul, Aurel Filimon. Societatea şi-a început activitatea prin adunarea obiectelor din domeniul arheologiei şi etnografiei, care au servit apoi la înzestrarea muzeului înfiinţat în 1934. Cu ajutorul taxelor încasate de la

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

membrii ei, a contribuţiilor băneşti, în natură, în forţă de muncă, puse la dispoziţia societăţii de către consiliul judeţean, de municipiul Tîrgu Mureş şi de către divizia XX-a de armată din oraş, au început săpăturile arheologice, mai întîi la Crăciuneşti în 1927, apoi cele cu rezultate remarcabile de la Cristeşti din anul 1928. Mai ales acestea din urmă, desfăşurate sub conducerea lui Aurel Filimon şi avînd concursul Societăţii istorice şi arheologice din Cluj, care a trimis ca delegat pe profesorul arheolog Ferenczi, au scos la iveală numeroase obiecte de o netăgăduită valoare muzeală. Săpăturile de la Cristeşti ne-au procurat un material ceramic imens. Valoarea acestui material este mărită prin vestigiile aflate la faţa locului şi anume, cinci cuptoare intacte. Aceste cuptoare constituie dovezi certe că toate obiectele ceramice descoperite aici au fost confecţionate în localitatea Cristeşti, al cărui nume roman încă nu se cunoaşte, dar Elie Cîmpeanu presupunea că ar fi vorba de Arcidava. Aici a fost un centru meşteşugăresc care nu s-a mulţumit a satisface numai cerinţele locale, ci a produs şi pentru alte regiuni. Obiectele găsite conservă urme ale culturii hatène, care după cum se ştie, datează din secolul III î.e.n., urme păstrate aici şi în secolul al III-lea al erei noastre, cînd în ceramică se introduce smalţul. Ele constituie dovezi din care rezultă continuitatea dacilor şi apoi a daco-romanilor pe aceste meleaguri. Unul din tiparele după care se confecţionau vasele de ceramică, numite „Formschüssel", prezintă chiar capul unei femei romane, cu coafura ei.

În scopul conservării materialelor adunate, societatea a recurs la ajutorul profesorului Constantin Daicoviciu din Cluj, care, împreună cu Octavian Floca, directorul Muzeului din Deva, au lucrat neobosit la gruparea, clasarea şi identificarea materialului ce li s-a pus la dispoziţie.

Cu începere din anul 1929, Societatea de istorie, arheologie şi etnografie din Tîrgu Mureş intra într-o nouă etapă, activitatea sa fiind recunoscută nu numai de autorităţile locale, ci şi de către savanţi ca Vasile Pârvan şi de publicaţii cu renume.

La 25 aprilie 1934, societatea şi-a văzut împlinit unul din scopurile sale principale: inaugurarea muzeului din Tîrgu Mureş, instalat în unele încăperi din Palatul Culturii, puse la dispoziţie de municipiul Tîrgu Mureş. Cu această ocazie, Constantin Daicoviciu a expus conferinţa despre „Arheologia ardeleană" însoţită de proiecţiuni care arată clar urmele daco-romane în Tîrgu Mureş şi de altfel în întreaga Transilvanie, iar Elie Cîmpeanu a vorbit despre importanţa muzeului.

Muzeul de arheologie cuprindea la acea dată 2 000 de obiecte daco-romane aranjate în trei încăperi de la etajul II al Palatului de cultură,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

avînd trei secţii: a) arheologie preistorică; b) arheologie romană; c) numismatică.

Aceste obiecte, care vorbesc despre trecutul vieţii daco-romane de pe aceste plaiuri, împreună cu piesele colecţiei entografice adunate pînă atunci de membrii societăţii, fac parte din patrimoniul nostru cultural, îmbogăţit în anii care au urmat, îndeosebi în perioada de după eliberare pînă azi, conservat în cadrul Muzeului judeţean, constituind un mijloc eficace de educare a maselor în spiritul patriotismului socialist.

II

Elie Cîmpeanu, unul din întemeietorii Societăţii de istorie, arheologie şi etnografie din Tîrgu Mureş şi animatorul ei principal, s-a născut în 1859 la Goreni, judeţul Mureş, din părinţi ţărani. După ce a urmat, în anii 1867—1871, şcoala primară română din Reghin, avînd ca învăţători pe Teodor Hărşan, George Crişan şi George Maior, a făcut studii liceale şi teologice la Blaj, fiind unul dintre cei mai distinşi şi iubiţi elevi ai lui Ioan Micu Moldovan, cunoscut filolog şi om de cultură. În anul 1883 a fost numit învăţător şi apoi preot la Subcetate, fostul judeţ Ciuc, de unde, apoi, în 1898, a fost transferat la Gheorghieni, ca inspector al şcolilor naţionale române din regiunea Giurgeului, unde va rămînea pînă în anul 1916. Datorită muncii neobosite, cinstei şi spiritului de abnegaţie, Elie Cîmpeanu s-a bucurat pretutindeni de încrederea poporului în mijlocul căruia trăia, comuna Subcetate acordîndu-i, în 1926, după transferarea sa la Tîrgu Mureş, cetăţenia de onoare[1].

Din fragedă tinereţe, Elie Cîmpeanu a fost dotat cu înclinarea pentru scris şi cercetări istorice şi arheologice, adunînd un vast material, privitor, îndeosebi, la monografiile satelor româneşti şi trecutul românilor din zona în care a activat, fiind un cunoscător temeinic al acestor probleme atît de importante. În anii 1898—1904 a fost colaborator la „Enciclopedia Română", lucrare în trei volume editată la Sibiu de societatea „Astra". Aici a redactat articolele privitoare la populaţia din judeţele de pe atunci (Ciuc, Mureş) şi din municipiul Tîrgu Mureş etc. În acelaşi timp, ca bibliograf pasionat, Elie Cîmpeanu a cercetat pe la bisericile din Giurgeu vechile tipărituri româneşti, fiind în această privinţă cel mai apropiat colaborator a lui Ioan Micu Moldovan din Blaj şi, concomitent, al lui Ioan Bianu, bibliotecarul Academiei Române, pentru care a negociat cumpărarea, pentru 400 coroane, a Psaltirii slavo-române din 1577, descoperită la Voşlo-

[1] Arh. Stat. Tg. Mureş, Fond Elie Cîmpeanu, dos. nr. 1, fila 24.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

beni. Suma primită pentru această carte urma a fi întrebuințată pentru construirea în Gheorgheni, a unui internat pentru elevii români[2].

Activitatea lui Elie Cîmpeanu va rămîne legată și de lupta dîrză și perseverentă împotriva deznaționalizării bisericii și limbii românești. Cînd, în 1912, stăpînirea maghiară a încercat a afilia pe românii din Secuime episcopiei maghiare din Hajdudorog (Ungaria), Elie Cîmpeanu a dus cea mai dîrză luptă împotriva acestui atentat, redactînd un energic protest, arătînd că: „Protestăm energic împotriva acestui atac ilegal, atît bisericesc cît și politic și declarăm că vom denega supunerea atît bisericească, cît și civilă față de conducerea acestui episcopat gr. cat"[3]. A alergat apoi, prin sate pentru a aduna iscăliturile țăranilor, spre a-și arăta revolta, fapt care a dezlănțuit împotriva lui ura autorităților administrative maghiare. A fost dat în judecată și i s-a sistat ajutorul de la stat și bursele pentru doi copii aflați la școală.

Datorită Războiului din 1916—1918 la care a participat, Elie Cîmpeanu a părăsit postul și a trecut împreună cu patru fii în Moldova unde, cu toată vîrsta sa înaintată a intrat ca voluntar în armata română. Pentru fapta sa a fost în contumacie condamnat la moarte de autoritățile imperiale, iar apoi soția sa împreună cu alți șase copii rămași acasă a fost supusă unor repetate șicane și persecuții.

În Moldova, Elie Cîmpeanu a fost numit în 1916 de către generalul Mărdărescu conferențiar al armatei a doua (de nord), unde a înflăcărat și încurajat pe ostași prin conferințele sale în acele vremuri grele ale războiului. În anul 1917 a activat ca administrator al spitalului nr. 428 din Piatra Neamț, apoi a spitalelor de la Mănăstirea Bistrița și, în fine, ca director al școlii normale din Dobreni, jud. Neamț.

Activitatea sa la aceste instituții n-a rămas neobservată. Dimpotrivă, „pentru zelul și devotamentul remarcabil cu care a organizat și administrat spitalul nr. 428, în 1917", i s-a conferit în anul 1918 o decorație de război[4], apoi, în 1920, a primit o altă decorație pentru munca depusă ca administrator al spitalelor de la mănăstirea Bistrița[5].

În 1918, Elie Cîmpeanu s-a reîntors în Transilvania. Prin ordinul din 24 nov. 1918 s-a dispus comandantului trupelor din Gheorgheni, ca lui Elie Cîmpeanu și fiului său Ioan, să li se asigure persoana și averea și să

---

[2] Liviu Moldovan, *Despre provenienta în Biblioteca Academiei R.S.R. a Psaltirii slavo-române de la 1577*, în *Studii și cercetări de documentare și bibliografie* nr. 4/1966, București.

[3] Traian Popa, *Monografia orașului Tîrgu Mureș*, 1932, p. 232.

[4] Arh. Stat. Tg. Mureș, Fond Elie Cîmpeanu, dos. nr. 1, fila 16.

[5] Ibidem, fila 20.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

fie căutate mobilele şi lucrurile care li s-au furat din casa lor, în 1916. Totodată comandantul trupelor, generalul Moşoiu, autoriza pe Elie Cîmpeanu să facă schimbările de rigoare în conducerea administraţiei şi a poliţiei[6]. Printr-un alt ordin deschis, Elie Cîmpeanu este însărcinat cu misiuni speciale în toate regiunile Transilvaniei şi mai ales în judeţul Mureş[7].

După ce, în anii 1919—1920, a funcţionat ca profesor la Dumbrăveni, Elie Cîmpeanu a putut să se reîntoarcă în judeţul său, fiind numit la 27 august 1921 ca protopop la Tîrgu Mureş, unde îşi va petrece tot restul vieţii[8]. Aici şi-a dedicat toată viaţa activităţii culturale, fiind unul din animatorii cei mai de seamă din acest judeţ. Ani de-a rîndul a fost preşedintele comitetului şcolar, calitate în care a exoperat însemnate ajutoare băneşti pentru edificări de şcoli, ca focare de cultură naţională. A acordat, totodată, sprijin bănesc şi colaborare prin articole, revistei „Progres şi cultură", organului Asociaţiei învăţătorilor români din judeţul Mureş.

Pe lîngă activitatea sa remarcabilă ca preşedinte a Societăţii de istorie, arheologie şi etnografie, activitate încununată prin săpăturile de la Cristeşti şi înfiinţarea Muzeului de arheologie şi etnografie din Tîrgu Mureş, Elie Cîmpeanu a mai desfăşurat o intensă muncă culturală, dînd ajutor nepreţuit, ca preşedinte al Societăţii „Liga Culturală", secţia judeţului Mureş, precum şi la societatea „Astra", în Eforia căminului de ucenici români, în Comisia culturală a municipiului Tîrgu Mureş etc.

În acelaşi timp, a publicat numeroase articole despre vechimea şi continuitatea românilor în fostele judeţe Mureş şi Ciuc în „Revista istorică" a lui Nicolae Iorga şi în ziarele locale „Mureşul Cultural", „Astra" etc. Activitatea sa culturală neobosită a fost apreciată de marele istoric N. Iorga. Pe timpul guvernului Iorga (18 aprilie 1931 — 31 mai 1932), Elie Cîmpeanu a fost deputat în parlament şi prefect al judeţului Hunedoara, iar cu ocazia vizitei sale la Tîrgu Mureş în 1931, N. Iorga l-a decorat personal pentru îndelungata sa activitate culturală[9]. A decedat la 21 ianuarie 1937, înmormîntarea a avut loc la 24 ianuarie, pentru ca parada sărbătorii naţionale să-l conducă pe ultimul drum.

Elie Cîmpeanu a fost un fiu de seamă al judeţului. Contemporanii îl descriu ca avînd o statură frumoasă de patrician roman, şi privire de vultur care s-a ridicat la înălţimea frumosului şi a idealului.

---

[6] Ibidem, fila 17.
[7] Ibidem.
[8] Ibidem, fila 21.
[9] *Ibidem*, fila 27.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ANEXA I

1924, STATUTELE SOCIETĂȚII DE ISTORIE, ARHEOLOGIE ȘI ETNOGRAFIE A JUDEȚULUI MUREȘ, ELABORATE DE O COMISIE ÎN FRUNTE CU ELIE CÎMPEANU, VICEPREȘEDINTELE SOCIETĂȚII

STATUTELE

Societății istorice, arheologice și etnografice a județului Mureș

Art. 1

Numele și sediul societății:

Numele societății este: Societatea de Istorie, Arheologie și Etnografie din județul Mureș.
Sediul societății: orașul Tîrgu Mureș.
Sigiliul va purta inscripția numelui societății.

Art. 2

Scopul societății este: A contribui la dezvoltarea istoriei, arheologiei etnografiei și folclorului prin studii, publicații, săpături arheologice, adunarea documentelor, cărților vechi, icoanelor vechi, obiectele întrebuințate în viața casnică a poporului județean. Va aduna materialul cu un caracter entografic folcloristic prin fotografii, fonograf și cinematograf. Cu un cuvînt, va aduna și studia tot materialul necesar unei monografii județene. Pentru propagarea scopului va ținea conferințe.

Art. 3

Societatea va da tot concursul activ pentru a dezvolta și îmbogăți Muzeul arheologic, etnografic județean din Tîrgu Mureș.

Pentru acest scop, obiectele adunate de către organele sale vor fi depozitate prin secretarul societății la acest muzeu.

Art. 4

Societatea, după posibilitate, va scoate în fiecare an cîte un buletin despre activitatea și lucrările din cursul anului.

Art. 5

Pentru realizarea scopului societății, în cadrele societății se va îngriji de un aparat de fotografiat, aparat fonograf pentru imprimarea cîntecelor și un aparat cinematograf pentru imprimarea obiceiurilor.

Art. 6

Societatea se constituie pentru județul Mureș, însă adunarea generală are dreptul a decide încorporarea județelor vecine întrucît s-ar necesita înființarea în capitalele lor despărțăminte pentru adunarea materialului științific conform dispozițiunilor centrale.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Art. 7

Membrii societăţii sînt fondatori, pe viaţă, activi, onorifici, protectori şi corespondenţi.. Acei care doresc admiterea în societate vor exprima dorinţa în scris către comitet.

Membru societăţii pot fi oricare cetăţean român, orice corporaţiune în urma deciziei comitetului.

Art. 8

a) Membru fondator este cel ce plăteşte deodată lei 500.

b) Membru pe viaţă este cel ce plăteşte lei 200.

c) Membru activ este cel ce plăteşte o cotizaţie anuală de lei 20.

d) Membrii onorari vor fi aleşi de către adunarea generală, în urma propunerii comitetului, în baza activităţii dezvoltate faţă de societate. Membrii onorari nu plătesc cotizaţie.

e) Membrii corespondenţi sînt aceia care, conform instrucţiunilor comitetului, se obligă să lucreze în interesul societăţii.

Membrii corespondenţi nu plătesc cotizaţie.

f) Membrii protectori sînt aceia care prin poziţia lor înaltă contribuie la protejarea societăţii pentru a putea realiza scopul. Cotizaţie nu plătesc.

Art. 9

Membrii societăţii se va obliga ca să sprijine scopul societăţii din toată puterea sa.

Acel care va fi admis sau ales de membru este obligat, la cererea comitetului sau la lucrările intreprinse de societate, să dea tot concursul şi sprijinul prin adunarea materialului cerut cu cea mai mare conştiinţă căci numai astfel se poate realiza scopul societăţii.

Art. 10

Drepturile membrilor

Membrii fondatori pe viaţă şi activi sînt alegători şi pot fi aleşi.

b) În adunările generale au drept de vot.

c) au drept să facă propuneri adunării generale şi a decide prin votare.

Art. 11

Încetarea de a fi membru societăţii,

a) prin moarte,

b) prin mutarea din teritoriul de activitate a societăţii, însă pe acel an cotizaţia este obligatorie,

c) prin repăşire,

d) dacă refuză să plătească cotizaţia anuală,

e) dacă lucrează contra intereselor societăţii.

Art. 12

Organismul societăţii

Organele societăţii sînt:

a) adunarea generală,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

b) comitet,
c) preşedinţia.

Art. 13

Adunarea generală

a) În fiecare an, pînă în luna martie, se va ţine adunarea generală ordinară,

b) la adunarea generală iau parte: membri fondatori, pe viaţă şi activi protectori şi corespondenţi fără drept de vot,

c) Adunarea generală fixează din an în an la locul proximei adunari termenul însă se fixează de către comitet,

d) Votul se dă personal, corporaţiunile pot fi reprezentate prin mandatari,

e) De cîte ori va fi necesar, se va convoca adunarea generală extraordinară,

f) Adunarea generală va fi convocată în 15 zile înainte şi va fi publicată în careva jurnal local. Pentru ca adunarea generală să fie capabilă de rezoluţie, convocarea se va comunica membrilor societăţii prin invitări conţinînd şi ordinea zilei,

g) Adunarea generală, afară de chestiunile trecute la ordinea zilei, va dezbate numai acele chestiuni care au fost comunicate comitetului cu cel puţin trei zile înaintea termenului adunării.

h) Adunarea generală decide prin majoritatea voturilor. În caz de paritate, decide votul preşedintelui.

i) La cererea a 10 membri, preşedintele este obligat să ordone votarea secretă,

j) Pentru verificarea procesului verbal se deleagă doi membri.

Art. 14

Atribuţia adunării generale

a) Darea de seamă asupra activităţii anului trecut,
b) Discutarea socotelilor anului trecut şi aprobarea lor,
c) Descărcarea de gestiune,
d) Stabilirea bugetului anului curent,
e) Alegerea comitetului,
f) Stabilirea regulamentului referitor la afacerile interne,
g) Stabilirea cotizaţiilor,
h) Modificarea statutelor la care se cere majoritatea de 2/3 a membrilor prezenţi.
i) Alegerea membrilor onorific şi protectori,
j) Adunarea deciziunilor asupra propunerilor,
k) Decide asupra dizolvării sau încorporării societăţii cu una alta similară,
l) Decide în chestiunile adresate direct adunării.

Art. 15

Comitetul

Comitetul se compune din preşedinte, vicepreşedinte, secretar, casier, doi cenzori, patru membri, doi supleanţi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Toţi membri comitetului vor fi aleşi de către adunarea generală pe termen de un an.

Membri comitetului pot fi realeşi.

Întrucît careva membru ar muri, ar abzice sau ar fi mutat din localitate, pînă la expirarea termenului va fi înlocuit cu unul din supleanţi.

Art. 16

Comitetul aduce hotărîrile prin majoritatea voturilor care sînt atunci decisive dacă numărul membrilor este cel puţin patru.

Votarea la cererea unui membru va fi secretă.

Membru care lipseşte de două ori dup'aolaltă fără just motiv şi la somarea comitetului în scris la proxima şedinţă nu se prezintă se consideră demisionat, înlocuindu-l cu membru supleant.

Întrucît la prima adunare nu s-ar intruni numărul cerut, la opt zile se va convoca din nou cînd, fără considerare la cei prezenţi se va decide asupra chestiunilor ordinei zilei.

Art. 17

Comitetul în fiecare lună are şi şedinţă ordinară. Şedinţele extraordinare se pot convoca ori şi cînd. Adunările vor fi convocate de către preşedinte, pe lîngă menţionarea chestiunilor mai importante din ordinea zilei.

Întrucît preşedintele sau vicepreşedintele ar refuza să convoace adunarea, acest drept trece asupra cenzorilor.

Despre adunare se întocmeşte proces-verbal, care va fi semnat de către preşedinte, secretar şi doi membri delegaţi pentru acest scop.

Art. 18

Atribuţia comitetului

Comitetul, în baza statutelor şi a deciziunilor adunării generale, decide în toate chestiunile care nu sînt rezervate adunării generale.

a) Admiterea membrilor fondatori, pe viaţă, ordinari şi corespondenţi,

b) Decide în privinţa admiterii şi excluderii membrilor,

c) Manipulează averea societăţii,

d) Supraveghează activitatea funcţionarilor şi a membrilor însărcinaţi cu diferite lucrări,

e) Prepară adunarea generală, fixînd termenul, locul şi ordinea zilei, Despre activitate, înaintează raportul adunării generale, stabileşte bugetul.

f) Împarte lucrările sosite membrilor pentru studiere, raportare,

g) Fixează remuneraţia secretarului în cadrele bugetului,

h) Ordonanţează suma ce trece peste 500 lei neprevăzute în buget,

i) Propune adunării generale alegerea membrilor onorifici şi protectori,

j) Împarte dosarele ştiinţifice membrilor pentru studii şi publicare.

Art. 19

Preşidenţia

Preşidenţia se compune din: preşedinte, vicepreşedinte şi secretar.

Societatea faţă de autorităţi şi terţi va fi reprezentată prin preşedinte şi secretar.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Art. 20

Atribuția președintelui și, în caz de lipsă, a vicepreședintelui este:

a) A conduce chestiunile societății, a rezolva chestiunile curente cu ajutorul funcționarilor, a pregăti chestiunile aparținătoare comitetului.

b) A convoca adunarea generală și ale comitetului, pe care le prezidează, deleagă verificatori. Se îngrijește despre executarea hotărîrilor.

c) Semnează toate procesele-verbale și corespondența împreună cu secretarul.

d) Mandatează sumele prevăzute de buget și cele extraordinare neprevăzute, însă care nu trec peste suma de 500 lei și care vor fi anunțate în proxima ședință a comitetului.

e) Se îngrijește despre respectarea statutelor și a regulamentului, decide în toate chestiunile care mai sînt restante adunării generale sau comitetului.

f) Controlează casa societății.

g) Președintele, în urma aprobării comitetului, eliberează membrilor certificate justificative pentru adunarea lucrărilor de Muzeu.

h) Președintele are dreptul să-și aleagă un secretar literar dintre membri comitetului.

Art. 21

Secretarul execută toate lucrările în scris și înregistrările, dînsul este șeful oficiului, întocmește procesele-verbale ale adunării generale și ale comitetului.

Secretarul se va îngriji ca materialul științific sosit din județ să fie aranjat în dosare conform apelului de adunare.

Art. 22

Obiectele adunate, împreună cu actele justificative, vor fi predate secretarului, care le va introduce într-un registru special, dînd respectivului dovada semnată de președinte și secretar.

Secretarul, aceste obiecte contra dovezi le predă Muzeului.

Art. 23

Casierul

Casierul manipulează averea societății, pentru care este responsabil. Este obligat să țină registre în regulă despre încasări și plăți.

Plățile le face contra chitanță, în baza mandatelor de plată iscălite de președinte și secretar.

Casierul, cu ajutorul secretarului, întocmește bilanțul și socoteala finală.

Art. 24

Cenzorii

Atribuția cenzorilor este A supraveghea casa și socotelile. Pentru acest scop la un sfert de an sînt obligați a controla casa.

Controlul îl pot face de cîte ori vreau.

Cenzorii despre rezultat fac raport adunării generale.

Cenzorii sînt obligați, în caz dacă ar afla vreo neglijență în manipularea averei, a face raport imediat comitetului, întrucît pricina ar fi comitetul a cere președintelui convocarea adunării generale.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Preşedintele va convoca adunarea generală în opt zile, întrucît dînsul sau vicepreşedintele n-ar face-o au tot dreptul să convoace adunarea generală.

Art. 25

Averea societăţii

Averea societăţii este partea venitului care, în baza hotărîrii adunării generale, se va capitaliza, mai departe investirile în diferite lucruri, aparate, mobilier necesare societăţii.

Veniturile

a) Dobînda capitalului,
b) Cotizaţiile membrilor,
c) Eventualul plus rămas din anul trecut,
d) Veniturile din petreceri, conferinţe,
e) Donaţiuni, moşteniri,
f) Subvenţii de la Stat,
g) Colecte ce se vor întreprinde în favorul ei,
h) Taxa buletinului.

Art. 26

S p e s e

a) Eventuala chirie a localului,
b) Remuneraţia secretarului,
c) Imprimate, poştă, mobilier, material de fotografiat, suluri pentru fotograf,
d) Editarea buletinului,
e) Alte spese neprevăzute,
f) Cheltuielile diferitelor cercetări.

Art. 27

Dizolvarea societăţii

Dizolvarea se pronunţă de către adunarea generală prin majoritatea voturilor.

În caz de dizolvare, averea, conform deciziunei adunării generale, ea trece în proprietatea comunei, dacă îşi va lua obligaţiunea pentru întreţinerea Muzeului, în caz contrar trece în proprietatea statului.

Arh. Stat. Tg. Mureş, Fond Elie Cîmpeanu, dos. nr. 4 file 1—4.

ANEXA II

CEREREA DIN 8 MARTIE 1929 A LUI ELIE CÎMPEANU CĂTRE CONSILIUL JUDEŢEAN MUREŞ, PENTRU MAJORAREA AJUTORULUI SOCIETĂŢII DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE DIN TÎRGU MUREŞ

Domnule Preşedinte,

În calitatea mea de preşedinte a secţiei culturale trebuie să constat cu cel mai mare regret că în loc să se majoreze subvenţia anuală a Societăţii de istorie şi arheologice a judeţului Mureş, de la 20.000 lei la o sumă mai mare, ea contra-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

riu se micşorează la 10.000 lei, chiar atuncia cînd această societate prin săpăturile începute trece în baza activităţii sale şi la descoperiri senzaţionale. Terenul de activitate este atît de larg în acest judeţ datorită rîului nostru Mureş, care în toate timpurile a fost calea de comunicaţie şi totodată terenul cel mai favorabil pentru aşezări omeneşti, deoarece pentru variaţiunea terenului s-a aflat nu numai asigurarea existenţei, dar în acelaşi timp s-a şi asigurat adăpostul.

Domnilor! Ce poate fi unui judeţ faptă mai măreaţă decît aceea, ca să-şi vadă într-un local toate dovezile culturale ale trecutului, adică să-şi cunoască istoria. Aproape toate judeţele au monografii, muzee, chiar al nostru care în privinţa aceasta este aproape cel mai bogat, — să fie cel mai părăsit tratat în felul cel mai maşter? Este de dorit ca lucrările începute cu atîta rezultat să nu se continue chiar cu un aparat mai larg? Ar fi dezinteresul prea remarcabil, ar lovi prea sîngeros în interesele culturale naţionale. Atunci cînd ţările străine nu se mulţumesc cu cunoaşterea pămîntului lor şi cheltuiesc zeci de milioane pentru cercetări culturale în alte ţări, noi să nu fim în stare să cunoaştem măcar judeţul nostru? Atunci cînd aproape zilnic se formează expediţii pentru cunoaşterea celor mai întunecoase părţi ale globului şi pentru cunoaşterea tuturor domeniilor ştiinţifice se sacrifică nu numai averi dar şi vieţi omeneşti, n-avem pretenţiuni exagerate cînd cerem întrucît nu s-ar majora această subvenţie, cel puţin să nu se micşoreze.

Săpăturile de astă vară de la Cristeşti care au scos la iveală pe lîngă elementele necesare de cunoaştere a unei tehnici de construcţie autohtone sub influenţa romană, au dat un material ceramic de 50 lăzi, — cel mai bogat găsit în ţară pînă în prezent la un loc, ridicîndu-i valoarea prin documentele aflate la faţa locului şi anume cele 5 cuptoare intacte, singurele pînă astăzi în Ardeal. Aceste cuptoare sînt dovezile că aceste producţiuni ceramice au fost făcute toate aici, că a fost un centru industrial care nu s-a mulţumit numai de a satisface cerinţele aşezării, dar au gravitat şi la un mercantilism important. Pe lîngă aceea dau o dovadă foarte importantă că această populaţie cu toate sforţările de romanizare, chiar dacă s-au romanizat, faţă de tradiţie şi concepţie au rămas neinfluenţată, găsim formele La Tène înainte de Chr. cu trei veacuri, păstrate în secolul al III-lea, cînd în ceramică se introduce smalţul. Tiparele aşa numite *„Formschlüssel"*, nu reprezintă capul femeii romane, ci a femeii dace, cu coafura ei. Care muzeu păstrează încă un astfel de document? Unde se mai găsesc motivele în acea variaţiune bogată pe care o avem noi? Oare în această operă culturală se poate ca judeţul să nu-şi dea concursul? mai ales atunci cînd rezultatele nu sînt vorbe, dară fapte şi rezultate.

În anul 1926 cînd domnul profesor Pîrvan la Universitatea din Cambrige a ţinut o conferinţă despre limes dacicus din judeţul nostru, cu seria cetăţilor încă neexploatate, englezii conduşi de cele auzite s-au oferit să facă cele mai intinse cercetări ca aceste lucruri aşa zis ascunse să fie cunoscute de toată lumea. Ori noi nu stăm faţă de vorbe şi nu mergem în ţări străine, noi stăm în faţa rezultatelor obţinute, cînd le privim nu sîntem conduşi de dorul ca să deschidem mai departe această carte care păstrează pentru noi atîtea secrete?

Domnilor, nu cred stînd şi dvoastră în faţa acestor obiecte vorbitoare că aţi fi de părere că acestea n-au nevoie de concurs, n-au nevoie de sprijin. Mult s-ar putea vorbi despre ele însă este mai consult să vedeţi şi Dvoastre despre ce este vorba.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Domnilor, noi conducătorii acestei societăţi culturale nu voim să ne folosim de fraze, ci rugăm cu insistenţă pe membri acestui consiliu, fără deosebire de religie şi naţionalitate şi ca cetăţeni români şi aleşii acestui judeţ, să binevoiţi a cerceta muzeul arheologic din Palatul Culturii de sub conducerea domnului Filimon ca să vă convingeţi despre adevăr şi întrucît obiectele vorbitoare n-ar fi suficiente pentru a vă convinge despre importanţa lor putem să ne adresăm specialiştilor străini din ori care ţară care după convingerea noastră ne vor da nouă satisfacţie, constatînd că realitatea şi adevărul e pe partea noastră.

Tîrgu-Mureş, 8 martie 1929.

Elie Cîmpeanu

Arh. Stat. Tg. Mureş, Fond Ilie Cîmpeanu. dos. nr. 4, fila 9—10.

ANEXA III

RAPORT PRESIDIAL citit în şedinţa comitetului Societăţii ist. etnograf, şi arheologice din judeţul Mureş, la 17 iunie 1929, referitor la înfiinţarea şi activitatea muzeului acestei societăţi, în conformitate cu invitarea acestui comitet de la 3 iunie 1929.

1. — În 15 septembrie 1924 după mai multe consfătuiri confidenţiale şi discuţii cu Vladimir Mavrodineanu, consilier la Curtea de apel şi cu Dnii — Aurel Filimon, prof. Sulică, Dr. Nestor, Luca, Dreghicescu, Dr. Aurel Baciu ş.a. s-a ţinut şedinţa pentru constituirea Soc. inst. etnogr. arh. fiind ales ca preşedinte numitul Mavrodineanu, iar ca v. preşedinte Elie Cîmpeanu: cu această ocazie s-au plătit din partea mai multora taxele prevăzute după un proect de statute, cu compunerea cărora a fost încredinţat o comisie. Cu acea ocazie eu mi-am plătit Dlui Filimon taxa de lei 200, — ca membru pe viaţă /:vezi ziarul din 14.II.1929:/ — Comitetul constituit a pregătit apoi statutele pe baza cărora societatea fiind recunoscută din partea tribunalului din loc cu sentinţa nr. 4237/1924 secţia I, ca persoană juridică, s-a început şi continuat activitatea neconturbată conform şi legii pentru conservarea şi restaurarea monumentelor istorice, publicată în „Monitorul Oficial" nr. 82 din 29 iulie 1919. Din taxele incurse de la membrii şi alte donaţiuni, manipulate de către numitul preşedinte şi dl. Aurel Filimon, s-au acoperit o parte din spesele de transport şi deplasare în diferite părţi a jud. Mureş, cu adunarea obiectelor din domeniul etnografiei şi arheologiei, cu care s-a înzestrat muzeul înfiinţat prin stăruinţa şi iniţiativa privată a dlui Aurel Filimon în anii precedenţi şi aşezate într-un local al palatului culturii al oraşului, cu bunăvoinţa şi sprijinul moral şi material al primarilor Dr. J. Harşia şi Dr. Emil Dandea. Tot în acest scop s-a cumpărat cu preţ redus o trăsură şi un cal de la divizia XX-a şi cu materialul primit parte în dar, parte cu preţ redus, s-a edificat un grajd acomodat pe intravilanul dlui Ritz, socrul dlui Aurel Filimon.

2. — Prima schimbare şi conturbare în viaţa acestei societăţi a intervenit la finea lunii decembrie 1925, cînd în ziua de 29 a acelei luni, preşedintele ei Vladimir Marodineanu s-a depărtat din acest oraş, transmiţîndu-şi domiciliul în Braşov, fără a îndeplini ceva forme de abzicere formală sau predare a averii so-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cietății și cu deosebire a muzeului, care au rămas toate sub îngrijirea și manipularea dlui A. Filimon în calitate de secretar al societății și custode al muzeului de sub directa sa conducere.

3. — Dl. Aurel Filimon, cu scrisoarea-i din 15 ianuarie 1926 din inițiativa proprie, a convocat pe ziua de 20 ianuarie 1926 ședința comitetului, fără a statori ordinea de zi pentru acea ședință, despre care am luat cunoștință numai la finea ședinței, prezidată de către dl. Dr. Eremia ca președinte adhoc și delegatul consiliului orășenesc Tg.-Mureș, la a cărui îndemn și concurs a convocat ședința aceasta. Scopul acestei ședințe după cum s-a constatat, a fost predarea și trecerea muzeului în proprietatea orașului. /:vezi notele de pe acest convocator:/.

4. — Un alt moment însemnat în viața acestei societăți îl formează săpăturile efectuate din partea dlui A. Filimon în comuna Crăciunești în decursul verii anului 1927, despre aceasta dsa singur poate să dea seama adică despre mijloacele materiale și concursul oficial sau particular obținut, precum și despre rezultatele avute în această întreprindere.

5. — Societatea neputînd dezvolta o activitate mai intensă și sistematică în lipsa mijloacelor de bani, semnatul mi-am ținut de datorință în consiliul jud. Mureș, ținută la 1 martie 1927, a solicita consiliului ca să primească în bugetul său un ajutor permanent, deocamdată de lei 20 000, — și totodată să decidă după hotărîrea ce o va aduce comitetul resp. adunarea generală a societății ist. etnogr. și arheologie ca muzeul care după statutele aprobate poartă numele de „Muzeul județean din Tg.-Mureș", să treacă în proprietatea județului și să fie așezat în edificiul prefecturii. Consiliul județean votînd ajutorul cerut sub p. 23 a hotărîrii luate și art. 109 din bugetul primit și aprobat, a primit în principiu și propunerea în chestia muzeului, care însă nu s-a executat. De asemenea și consiliul orășenesc a primit în bugetul anului 1927 suma de lei 30 000. Aceste sume ridicîndu-se, începînd cu data de 2 decembrie 1927 s-au depus la banca Albina din loc. cu libelul nr. 3606, apoi cu alt libel nou. Activitatea societății din acest an a fost în parte stînjenită în urma faptului că pe lîngă toate convocatoarele emanate din partea subsemnatului — ca vice-președinte ,și dl. A. Filimon ca secretar, nu s-a putut ținea ședința nici a comitetului și nici cea generală în chestia muzeului și reconstituirea comitetului.

6. — În anul 1928, societatea, deși nu s-a putut reconstitui comitetul pînă la 4 iulie 1928, totuși de la începutul anului luîndu-se măsurile necesare, s-au obținut unele îmbucurătoare rezultate și anume:

a). Printr-o rugare de datul 7 martie 1928, nr. 5 semnată de către E. Cîmpeanu ca vicepreședinte și A. Filimon ca secretar s-a rugat comandantul diviziei XX din loc. ca să intervină la ministerul de război, pentru a pune la dispoziția societății noastre ajutorul militar pentru începerea săpăturilor arheologice de la Cristești. Această cererea în urma intervenirii binevoitoare a dlui comandant general dl. Popescu din loc. și Dănilă Pop din Cluj s-a rezolvat favorabil. De asemenea a avut succes și cererea noastră sprijinită de către dl. subprefect Petru Roșca, îndreptată către toate fabricile de cherestea din valea Mureșului, care ne-au pus la dispoziție gratuit materialul lemnos în valoare de lei 20 000—30 000 pentru construirea bărăcii noastre la îndeplinirea acestor săpături. S-au ivit însă și unele momente îngrijorătoare referitor la dreptul de proprietate a muzeului nostru, contestat din partea primăriei orașului, parte din partea ministerului cultelor, fostul ministru

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

V. Goldiş, în calitate şi de preşedinte al Astrei. De asemenea s-a ivit conflictul dureros între dl. Filimon custode al acestui muzeu şi primăria oraşului Tg.-Mureş, în urma căruia dl. Filimon s-a retras de la acest muzeu chiar în timpul cel mai nefavorabil al săpăturilor de la Cristeşti. Acest conflict în urma intervenirii comitetului s-a compus şi complanat spre binele ambelor părţi. De asemenea s-a compus şi neînţelegerea ivită cu dl. primar Bernady şi preşedintele secţiei locale a Astrei. Astfel s-a putut deoparte continua cu succes şi săpăturile arheologice de la Cristeşti cu concursul şi a societăţii ist. arheologice din Cluj, care a trimis ca delegat pe profesorul arheolog expert Ferenczy.

b). În urma convocatorului de la 1 iulie 1928, s-a putut reconstitui şi comitetul acestei societăţi în şedinţa de la 6 iulie 1928, alegîndu-se membrii actualului comitet, conform statutelor după o trăgănare şi abatere de la statutele societăţii, de peste 4 ani.

De asemenea s-a continuat şi pertractările de la tribunalul din localitate în chestia recunoaşterii societăţii ca persoană juridică.

c). Terminîndu-se lucrările de desgropare ale celor mai importante resturi ale vieţii casnice şi documente evidente despre continuitatea vieţii primilor colonişti romani şi daci rămaşi în Dacia-Traiană şi după evacuarea acestei provincii, aceste relicve ale neamului nostru românesc, s-au transportat şi aşezat parte în mai multe lăzi aşezate în curtea Palatului Cultural al oraşului, parte în unele apartamente ale muzeului oraşului municipal Tg.-Mureş. Pentru aceste epocale monumente, am avansat dlui Filimon suma de lei 48 871 din depunerea de la Albina şi unele taxe de membrii încasate din parte-mi în lipsa casierului comitetului societăţii, după cum arată ziarul dedus despre aceste avansuri. Se mai află la Albina depunerea de lei 24 345.

7. — Cu începerea anului 1929, societatea intră în nouă era a personalităţii sale, recunoscută — în urma informaţiunilor şi corespondenţelor date atît din partea unor savanţi ca răspunsul V. Pîrvan, cît şi a ziarelor de renume mondial.

Comitetul actual şi mai vîrtos cel care se va reconstitui, este chemat a continua lucrările acestei societăţi, în toate domeniile activităţii ei, după spiritul şi litera statutelor ei.

Tg.-Mureş la 8 iunie 1929.

(ss) *Elie Cîmpeanu,*
preşedintele societăţii.

Arh. Stat. Tg. Mureş, Fond Elie Cîmpeanu, dos. 4, fila 13—17.

ANEXA NR. 3

1937. Prefaţa Buletinului Muzeului arheologic din Tg.-Mureş, nr. 1, Tip. Cluj, 1937

Prin străduinţele neobosite ale vrednicului protopop de pioasă amintire Ilie Cîmpeanu, care însufleţit de gloriosul trecut în care s-a zămislit naţiunea noastră pe acest pămînt al Daciei Traiane, în fiecare şedinţă a consiliului judeţean şi al municipiului Tg.-Mureş, a solicitat ajutoare pentru săpături în scop de a se pune temelia unui Muzeu arheologic. Ca rezultat al acestor stăruinţi în cursul mai mul-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tor ani, din contribuţiile date de judeţul Mureş şi municipiul Tg.-Mureş s-a adunat un fond de circa 160.000 lei.

Cu această sumă s-a început săpăturile de la Cristeşti puse sub conducerea tehnică a-l lui Aurel Filimon. S-a scos la iveală multe obiecte de o netăgăduită valoare muzeală din epoca daco-romană, care au fost adunate în 30 de lăzi de dimensiuni mari. Dl. Filimon a început a reconstitui din resturile ceramice, multe obiecte casnice, de artă, etc. folosite de coloniştii romani şi autohtonii romanizaţi ai acestei localităţi, al cărei nume roman cu certitudine pînă în prezent nu s-a putut stabili, dar locurile de reconstituire şi stabilire a straturilor în care s-au găsit nu s-au continuat din cauză că suma pusă la dispoziţie în acest scop s-a epuizat în întregime.

În scopul de a se conserva obiectele adunate, Societatea arheologică a recurs la d.-nii prof. C. Daicovici, conferenţiar univ. Cluj şi Octavian Floca custodele Muzeului din Deva, care cu totul dezinteresaţi, nu au pregetat de a pune o muncă îndelungată pentru gruparea, clasarea şi identificarea materialului ce li s-a pus la dispoziţie, iar municipiul Tg.-Mureş a pus la dispoziţia Societăţii de arheologie istorie şi etnografie în Palatul cultural, localul de care avea nevoie, cumpărînd de la Aurel Filimon cu suma de 54.000 lei şi întreaga colecţie etnografică expusă cu ocazia lunei Tîrgu-Mureşului din 1936.

Astfel s-a pus bazele acestui Muzeu, care în întregime este operă românească a multor intelectuali localnici cu tragere de inimă, pentru păstrarea vestigiilor daco-romane pe pămîntul Ardealului.

Societatea de arheologie, istorie şi etnografie
Tîrgu-Mureş

Dr. *P. Stoina*
preşedinte

DIE GESCHISCHTE-, ARCHÄOLOGIE-, UND ETHNOGRAPFIEGESSELLSCHAFT AUS DEM DISTRIKT MUREŞ (1924—1940). BIOGRAPHISCHE DATEN ÜBER ELIE CÎMPEANU, EINER IHRER GRÜNDER

(Zusammenfassung)

Auf Grund einiger unveröffentlichen Dokumenten bietet der Verfasser dar die Gründung und Ziel dieser Gesellschaft, derer Tätigkeit durch die Ausgrabungen mit so bemerkennswerten Ergebnissen von Cristeşti

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

(1928) und die Gründung des Archäologie-, und Etnographiemuseums von Tîrgu Mureş vollendet wurde. Die beide Leistungen haben wertvolle Beiträge gebracht zur Erkenntnis der geschichtlichen Vergangenheit dieses Distriktes, zum Vorschein bringend einige Materiale bezüglich der Kontinuität der dako-romanischen Bevölkerung. In den zweiten Teil des Aufsatzes hebt der Verfasser vor, das Leben und die Tätigkeit des Elie Cîmpeanu (1859—1937), einer der begeistersten Förderer der Kultur aus diesem Distrikt.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

LUPTA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN PENTRU CONCENTRAREA TUTUROR FORȚELOR DEMOCRATICE (AUGUST 1944—MARTIE 1945)

PETRE BUNTA

„Odată cu victoria istorică de la 23 August 1944, în dezvoltarea și activitatea partidului nostru a început o etapă nouă. Punînd pe prim plan mobilizarea forțelor poporului în războiul împotriva Germaniei hitleriste, partidul a trecut imediat după 23 August la reorganizarea pe baze noi, în condiții legale, a activității sale, a sindicatelor unitare, a organizațiilor de tineret, de femei, a altor organizații democratice. Au fost asigurate astfel condițiile organizatorice și politice pentru unirea clasei muncitoare, pentru intensificarea luptei în vederea transformărilor democratice în România. Faptul că în decursul cîtorva luni partidul a reușit să-și creeze organizații puternice în toate județele și localitățile țării demonstrează influența și capacitatea sa organizatorică. Aceasta a făcut posibil ca, încă în condițiile războiului, să se înfăptuiască reforma agrară și să fie instaurat, la 6 Martie 1945, primul guvern democratic — guvern revoluționar democratic cu pronunțat caracter muncitoresc-țărănesc — expresie a colaborării largi a forțelor ce se pronunțau pentru adînci transformări revoluționare, socialiste și politice. S-a trecut, de asemenea, la realizarea altor reforme sociale, la democratizarea aparatului de stat".

Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism.

„Actul istoric de la 23 August 1944 — după cum a subliniat tovarășul Nicolae Ceaușescu în expunerea prezentată la Congresul educației politice și al culturii socialiste din 2 iunie 1976 — a marcat începutul unor profunde transformări revoluționare și prefaceri înnoitoare în viața întregii noastre societăți". Ca urmare, și în viața și activitatea Partidului Comunist Român a început o eră nouă, înnoitoare.

Ieșirea din ilegalitate, eveniment de o importanță deosebită pentru P.C.R. și de excepțională însemnătate pentru destinele revoluției populare, a fost efectuată în ritm rapid, în însuși procesul de organizare a luptei antifasciste, pe măsura eliberării țării de sub dominația hitleristă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ea s-a caracterizat printr-o afirmare a organizaţiilor şi organelor partidului ca forţele politice cele mai active, pline de vitalitate. Partidul Comunist Român s-a prezentat imediat după 23 august 1944 ca un organism în plină dezvoltare, manifestîndu-se ca cel mai dinamic partid din România, avînd un însemnat număr de cadre cu experienţă revoluţionară, singurul care dispunea de o reţea de organizaţii regionale, judeţene şi locale de partid.

Potrivit condiţiilor existente, reorganizarea P.C.R. în condiţii legale, consolidarea organizaţiilor existente şi extinderea reţelei organizaţiilor de bază, constituirea aparatului de partid s-au desfăşurat în mod gradat, pe o perioadă mai îndelungată, în strînsă legătură cu asigurarea rolului conducător al partidului comunist în revoluţia populară.

Apreciind începutul organizării partidului în condiţiile legalităţii, tovarăşul Nicolae Ceauşescu arată: „Încă din primele zile după 23 August, activul de partid din afară şi cel eliberat din închisori şi lagăre şi-a unit forţele şi a trecut la organizarea partidului. În septembrie erau deja constituite toate organizaţiile judeţene de partid şi se trecuse la constituirea organizaţiilor de partid în întreprinderi, instituţii şi la sate".

În timp scurt şi-au început activitatea legală cele 12 comitete regionale. Astfel, Bucureşti cu 4 sectoare de oraş — roşu, galben, albastru şi negru — şi 4 judeţe; Banat cu 4 judeţe; Braşov cu 8 judeţe; Cluj cu 6 judeţe; Dîmboviţa cu 3 judeţe; Dobrogea cu 2 judeţe; Dunărea de Jos cu 6 judeţe; Moldova cu 12 judeţe; Prahova cu 2 judeţe; Valea Jiului cu 2 judeţe, Oradea — Satu Mare cu 3 judeţe şi Oltenia cu 6 judeţe.

Reorganizarea Partidului Comunist Român s-a desfăşurat după principiul teritorial şi al locului de producţie, principii organizatorice caracteristice partidelor marxist-leniniste. Unitatea de bază a partidului era celula de partid, care reunea cel puţin trei membri de partid. Celule de partid se creau în fabrici, uzine, instituţii de stat sau particulare, în armată, la sate etc. Nu se creau celule de partid în organizaţiile de masă, rolul conducător al partidului comunist exprimîndu-se aici prin linia politică generală şi activitatea membrilor săi.

Din octombrie 1944, pe baza indicaţiilor conducerii P.C.R. s-a trecut la primirea de noi membri, la consolidarea organizaţiilor regionale şi încheierea procesului de creare a comitetelor judeţene, de plasă şi sector.

Creşterea continuă a influenţei partidului comunist în mase, a rolului său conducător în procesul revoluţiei populare se exprima direct prin intrarea în rîndurile P.C.R. a unui număr crescînd de muncitori, ţărani, intelectuali şi alţi oameni ai muncii, români, maghiari şi de alte

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

naționalități, prin rolul jucat de organizațiile de partid. Deși majoritatea materialelor ce se referă la primirea de noi membri operează cu procente, totuși se poate urmări ritmul de dezvoltare numerică a partidului în perioada octombrie 1944—martie 1945, pe baza unor date rezultate din rapoartele și informările din acest timp. Astfel, după cum rezultă din acestea, la începutul lunii martie 1945, în raza Comitetului Regional București, ce cuprindea Capitala țării și patru județe: Ilfov, Ialomița, Vlașca și Teleorman, activau circa 6 000 de membri de partid; în județele regiunii Dunărea de Jos 1 300; în Prahova aproape 2 000 etc. Majoritatea membrilor de partid existenți proveneau din rîndurile muncitorilor și ale altor categorii de salariați de la orașe. Se constată un aflux crescînd spre partid al elementelor înaintate din lumea satelor. Astfel, la sfîrșitul lunii februarie 1945, în cele 12 județe ale regiunii P.C.R. Moldova, județe cu caracter predominant agricol, existau un număr de circa 3 500 de membri de partid, repartizați astfel: Iași 840; Bacău 1 207; Neamț 596; Fălciu 33; Rădăuți 265; Cîmpulung 55; Roman 197. O situație și mai concludentă din punctul de vedere enunțat o reprezintă regionala P.C.R. Oltenia, care, avînd după 23 August circa 300 de membri, a crescut pînă în noiembrie 1944 la 3 750, evoluția pe județe fiind următoarea: Dolj, de la 56 la 500; Romanați, de la 10 la 800; Mehedinți, de la 38 la 890; Vîlcea, de la 180 la 900 și Gorj, de la 7 la 600. În județul Olt munca de reorganizare începuse abia către sfîrșitul lunii octombrie 1944.

Un aspect deosebit de interesant privind organizarea P.C.R. și primirea de noi membri îl constituie rezolvarea acestor probleme în județele din nordul Transilvaniei. Aici, începînd din luna septembrie 1944 s-a trecut la refacerea organizațiilor de partid, creîndu-se comitete provizorii ale P.C.R.[1]. La 21 octombrie Comitetul Regional al partidului din Cluj, care coordona activitatea tuturor organizațiilor de partid din nordul Transilvaniei, a dat publicității un comunicat prin care anunța că „începînd cu ziua de astăzi, el formează o parte integrantă a Partidului Comunist Român“ a cărui linie politică o urmează[2]. În felul acesta pînă în februarie 1945, în întreaga țară existau aproape 16 000 de membri de partid, iar pînă în martie 1945 numărul lor s-a dublat, ajungînd la peste 35 000[3].

---

[1] După reluarea legăturii cu C.C. al P.C.R. aceste organe au încetat să se mai numească comitete provizorii.

[2] *Világosság*, din 27 octombrie 1944.

[3] Arhiva C.C. al P.C.R., fondul 2, dosarul nr. 3, filele 102—103, și fondul 1, dosarul nr. 4, fila 103.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ulterior, în procesul ascuţirii luptelor revoluţionare, conducerea de partid, analizînd diferitele aspecte ale politicii de primire a noilor membri, a luat măsuri organizatorice şi a corectat unele abateri şi greşeli manifestate în practica creşterii numerice a partidului. În acest context se remarcă analiza problemelor legate de creşterea P.C.R. în plenarele Comitetelor regionale şi ale unor Comitete judeţene încă în toamna anului 1944; dezbaterile în cadrul şedinţelor cu activul, organizate de C.C. al P.C.R. în lunile martie şi aprilie 1945; crearea resortului de cadre pe întreaga reţea organizatorică, în mai 1945 etc. S-a urmărit de asemenea ca noii membri de partid să fie verificaţi în focul luptei revoluţionare şi formaţi ca militanţi şi conducători de masă.

Sub îndrumarea P.C.R. au fost reorganizate şi rîndurile Uniunii Tineretului Comunist, rezerva de aur a partidului. Această organizaţie, continuînd tradiţiile luptei revoluţionare din anii grei ai ilegalităţii, avînd drept secretar general pe tovarăşul Nicolae Ceauşescu, îşi propunea să acţioneze cu hotărîre pentru aplicarea programului şi liniei politice a partidului comunist în rîndurile tineretului. Curînd după reorganizarea sa, corespunzător condiţiilor legalităţii, U.T.C. a devenit o puternică organizaţie revoluţionară a tineretului, cîştigîndu-şi încrederea şi simpatia maselor de tineri din întreprinderi şi uzine, de pe ogoare, din şcoli şi facultăţi.

În dinamizarea acţiunilor de organizare şi de luptă ale U.T.C. o importanţă deosebită a avut-o indicaţiile date de secretarul său general care urmărea pas cu pas evoluţia întregii mişcări de tineret. Aşa se şi explică de ce în scurt timp după începutul activităţii legale a U.T.C. a fost pusă cu acuitate sarcina realizării colaborării tuturor forţelor tineretului în lupta pentru rezolvarea problemelor economice, politice şi culturale a tinerii generaţii. Referindu-se la lupta şi munca pentru lichidarea urmărilor regimului de dictatură fascistă şi democratizarea reală a procesului de învăţămînt, în articolul „Pentru unirea întregului tineret democratic", tovarăşul Nicolae Ceauşescu a indicat un program complex de activitate cu o valabilitate mult mai amplă decît perioada imediat următoare eliberării.

Încadrată organic în procesul revoluţionar, care sub conducerea P.C.R. se dezvolta ascendent, U.T.C. a cunoscut un ritm rapid de întărire organizatorică. Aşa cum rezultă din raportul politic prezentat de secretarul general al U.T.C. la Conferinţa tineretului din ianuarie 1945, organizaţia număra circa 30 000 de membri, care-şi desfăşurau activitatea în mijlocul tuturor categoriilor de tineri muncitori. Conferinţa a analizat

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

multilateral, alături de problemele organizatorice specifice, și activitatea organizației privind: lupta pentru instaurarea unui guvern democratic, sprijinirea eforturilor de război, refacerea țării, înfăptuirea reformei agrare etc.

Reorganizarea activității P.C.R. în condițiile legale, necesitatea de a asigura conducerea luptei maselor pentru instaurarea puterii populare și transformarea revoluționară a societății românești, a cuprins în mod necesar desfășurarea unei ample și multilaterale activități politico-ideologice. Partidul comunist și-a precizat cu claritate poziția față de evenimentele din România și a elaborat programul concret de soluționare a problemelor majore care se ridicau în fața poporului, de mobilizare într-un singur front a tuturor forțelor sociale interesate în dezvoltarea progresistă a țării.

Faptul că revoluția populară din țara noastră s-a dezvoltat nemijlocit din lupta antifascistă a întregului popor, începînd cu insurecția națională antifascistă, a făcut ca baza de masă a revoluției să aibă un caracter larg. Împletirea sarcinilor agrare, antifeudale ale primei etape a revoluției populare cu lupta pentru alungarea hitleriștilor de pe teritoriul României și zdrobirea definitivă a Germaniei hitleriste, pentru lichidarea rămășițelor fasciste și democratizarea aparatului de stat a permis clasei muncitoare, sub conducerea P.C.R., să unească în jurul său majoritatea covîrșitoare a poporului, țărănimea muncitoare, pături mic-burgheze orășenești, intelectualitatea progresistă, pături democratice ale naționalităților conlocuitoare, și să asigure desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice.

Armata revoluționară trebuia să unească așadar, sub conducerea clasei muncitoare, în frunte cu P.C.R., masele cele mai largi ale oamenilor muncii de la orașe și sate, fără deosebire de naționalitate sau sex.

Pe baza analizei situației create în urma victoriei insurecției antifasciste, P.C.R. a apreciat că în afara rezervelor directe ale revoluției mai puteau fi folosite temporar și anumite rezerve indirecte, anumite pături din rîndurile burgheziei mijlocii și chiar o anumită parte din sînul marii burghezii.

Pentru ca posibilitatea desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice să devină realitate, P.C.R. trebuia să elaboreze o tactică justă, bazată pe învățătura marxist-leninistă, care să țină seama pe deplin de cerințele momentului istoric, de condițiile concrete existente în țară după eliberare. „E important să înțelegem — spunea V. I. Lenin — că în vremuri revoluționare situația obiectivă se schimbă tot atît de repede și de brusc,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

pe cît de repede curge în general viața. Și noi trebuie să știm să adoptăm tactica noastră și sarcinile noastre imediate la particularitățile fiecărei situații date"[4]. În decursul activității practice a partidului, una sau alta dintre probleme ajunge pe prim plan, iar partidul trebuie să găsească în cursul activității sale practice și în cadrul acesteia, veriga principală. Care a fost în acel moment istoric al României această verigă principală?

După părerea noastră, veriga principală a tacticii P.C.R. în perioada 23 August 1944—6 martie 1945 a fost gruparea tuturor forțelor politice antifasciste și democratice în jurul clasei muncitoare în cadrul Frontului Național-Democratic și mobilizarea lor la lupta revoluționară. În vederea îndeplenirii acestui deziderat, o importanță majoră o avea întărirea unității clasei muncitoare, hegemonul revoluției populare.

După victoria insurecției naționale antifasciste din august 1944, Partidul Comunist Român, împreună cu militanții Partidului Social-Democrat au acționat în direcția consolidării și dezvoltării Frontului Unic Muncitoresc, în ciuda unor greutăți provocate de activitatea reacțiunii și a elementelor scizioniste din Partidul Social-Democrat, învingînd numeroase prejudecăți și reminiscențe provenite din perioada sciziunii. Partidul comunist nu considera F.U.M. ca un acord de colaborare temporară, ci ca un pas important spre realizarea deplinei unități a clasei muncitoare pe baza învățăturii marxist-leniniste[5].

Pornind de la o analiză realistă a situației social-politice din România și sarcinilor revoluționare, cele două partide muncitorești au apreciat că este necesară consolidarea neîntreruptă a unității de acțiune, lărgirea treptată a sferei de activitate comună în principalele probleme privind lupta pentru cucerirea puterii politice, îndepărtarea cu forțe unite a piedicilor și greutăților ce se iveau. În lumina experienței istorice potrivit căreia forța proletariatului sălășluiește în organizarea și unitatea rîndurilor sale, C.C. al P.C.R. a adresat la 26 august 1944 un apel tuturor muncitorilor prin care le cerea: „Uniți în Frontul Unic Muncitoresc, puneți-vă în fruntea luptei de eliberare a poporului român! Refaceți imediat organizațiile voastre sindicale! Organizați comitete patriotice de fabrică, alese de toți muncitorii, pentru recrutarea de luptători, conducerea luptei patriotice și menținerea ordinei în fabrici, uzine și în cartiere"[6]. Arătînd necesitatea unității clasei muncitoare, manifestele ca „Pentru unitatea

[4] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 23, E.S.P.L.P., 1953, p. 328.
[5] *Scînteia*, din 2 februarie 1948.
[6] *România Liberă*, din 26 august 1944.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

întregii muncitorimi vă cheamă la luptă Partidul Comunist"[7] și „Unitatea clasei muncitoare formează baza unității întregului popor. Numai prin această unitate vom asigura pacea, reconstrucția și democratizarea țării..."[8] chemau întreaga clasă muncitoare, masele populare, la unire într-un singur front de luptă. La rîndul său, P.S.D., referindu-se la însemnătatea frontului unic pentru lupta revoluționară a poporului, sublinia că F.U.M. reprezintă „primul pas hotărîtor spre unitatea organică a clasei muncitoare din România"[9].

În problemele principale cele două partide se situau pe poziții unitare. Toate încercările forțelor reacționare de a sparge din nou unitatea clasei muncitoare s-au lovit de rezistența comună a comuniștilor și a social-democraților, ceea ce a asigurat exercitarea rolului de hegemon al proletariatului în procesul revoluționar. În fabrici și întreprinderi au luat ființă comitete ale F.U.M. care sprijineau toate acțiunile muncitorilor, întărind prestigiul și autoritatea comitetelor de întreprindere. Toate problemele pe care aceste comitete voiau să le ridice în fața muncitorilor și asupra cărora existau anumite divergențe între cei doi factori ai F.U.M. din fabrică sau întreprindere, se discutau înainte, ajungîndu-se la o poziție comună, astfel încît comitetul de întreprindere apărea în fața muncitorilor cu unitate de vederi. Organele de front unic coordonau acțiunile clasei muncitoare atît pe tărîmul activității politice, cît și pe tărîmul mișcării sindicale.

Desigur că frontul unic nu desfășura peste tot, în toate unitățile economice, o activitate lipsită de greutăți și greșeli; în unele locuri acțiunile F.U.M. erau tulburate în primul rînd de manevrele sabotoare ale elementelor social-democratice de dreapta. Pe lîngă aceasta, în unele cazuri ideea frontului unic n-a fost bine înțeleasă nici de către comuniști și în aplicarea ei se făceau și unele greșeli. Se mai întîmpla ca în unele locuri, cu ocazia anumitor acțiuni, comuniștii să nu consimtă a colabora cu social-democrații, să manifeste neîncredere în aceștia. Aceste greutăți și greșeli inerente situației de atunci au fost învinse rînd pe rînd prin munca perseverentă a comuniștilor și a social-democraților, Frontul Unic Muncitoresc întărindu-se cu fiecare zi tot mai mult.

Dintre acțiunile inițiate de Partidul Comunist Român pe linia colaborării cu Partidul Social-Democrat în cadrul F.U.M., acțiuni menite să

[7] Manifest, *Pentru unitatea întregii muncitorimi...*, în Muzeul de istorie al Transilvaniei, nr. inv. IN 20724.
[8] Manifest, *Unitatea clasei muncitoare....*, în *loc. cit.*, nr. inv. IN 20675.
[9] *România Liberă*, din 8 septembrie 1944.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

asigure consolidarea şi dezvoltarea unităţii de acţiune a clasei muncitoare, o mare însemnătate a avut acordul realizat cu privire la reorganizarea mişcării sindicale unice în condiţiile existente după eliberarea ţării.

Imediat după 23 august 1944, P.C.R. a îndemnat masele de muncitori şi funcţionari să se organizeze în sindicate unice. Nucleul organizării sindicatelor trebuia să-l constituie comitetele de fabrică, care fiind alese de toţi muncitorii, erau cele mai potrivite pentru asigurarea unităţii reale a tuturor muncitorilor. Răspunzînd chemării P.C.R., între 27—31 august 1944 muncitorii principalelor întreprinderi din Capitală şi din alte oraşe ale ţării au ţinut adunări la care au hotărît organizarea sindicatelor din ramurile respective, începînd cu comitetele de întreprindere. În unele locuri organizarea sindicatelor a început cu organizarea unor comitete de iniţiativă. Comitetele de întreprindere au luat locul comitetelor patriotice înfiinţate în mai—august 1944[10].

În aceste condiţii, cînd într-o serie de întreprinderi din ţară se desfăşura acţiunea de organizare a sindicatelor, a avut loc, la 1 septembrie 1944, şedinţa delegaţilor Comitetelor Centrale ale P.C.R. şi P.S.D. care au dezbătut şi hotărît măsurile de organizare a sindicatelor unice. La această consfătuire delegaţia P.S.D. a avut o poziţie identică cu punctul de vedere expus de delegaţia P.C.R. cu privire la organizarea profesională a clasei muncitoare. Delegaţiile celor două partide au hotărît ca refacerea mişcării sindicale să se înfăptuiască pe baza principiilor revoluţionare ale unităţii muncitoreşti, ale luptei de clasă şi ale internaţionalismului proletar, iar din punct de vedere organizatoric pe baza principiilor autonomiei sindicale şi ale centralismului democratic, a principiului organizării pe ramuri[11]. Consfătuirea a hotărît constituirea Comisiei de Organizare a Mişcării Sindicale Unice (din care făceau parte 5 comunişti şi 5 social-democraţi), avînd ca preşedinte pe Victor Brătfăleanu (P.S.D.), ca vicepreşedinte pe Alexandru Sencovici (P.C.R.). Această comisie avea rolul de a conduce şi coordona, în mod centralizat, acţiunea de organizare a salariaţilor în sindicate unice şi activitatea acestora.

Realizarea unităţii sindicale a marcat un pas însemnat pe calea colaborării strînse dintre comunişti şi social-democraţi, a contribuit la creşterea forţei şi capacităţii de luptă a clasei muncitoare şi a dat un puternic impuls organizării maselor largi populare.

---

[10] V. Liveanu, *Din lupta Partidului Comunist Român pentru unitatea clasei muncitoare*, în *Studii* (1959), nr. 4.

[11] *România Liberă*, din 2 septembrie 1944.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Organizațiile P.C.R. și P.S.D. au asigurat dezbaterea rezoluției consfătuirii în adunările muncitorilor, convocate în spiritul frontului unic. Adeseori muncitorii trimiteau din proprie inițiativă delegații la comitetele de partid și sindicale, cerîndu-le ajutor în munca de organizare a sindicatului din întreprinderile respective, sau își alegeau singuri comitete sindicale și de întreprindere, urmînd ca acestea să fie confirmate ulterior. Unul după altul, a luat ființă în întreaga țară comitete de întreprindere și sindicale, cuprinzînd într-un ritm mereu crescînd masele de muncitori. În primele trei săptămîni după înființarea Comisiei de Organizare a Nișcării Sindicale Unice au fost înființate, în București 14 sindicate, din care numai cel metalurgist număra 35 000 de membri, precum și numeroase altele din Valea Prahovei, Galați, Constanța etc.[12]. În decurs de o lună numărul membrilor de sindicat se ridica la 150 000, iar la sfîrșitul anului 1944 sindicatele unice cuprindeau peste 400 000 de muncitori[13].

Comitetele de întreprindere și sindicale mențineau legături strînse cu comitetele F.U.M., din partea cărora primeau îndrumări permanente.

În fruntea luptei pentru organizarea comitetelor de întreprindere și sindicale au stat comuniștii. Celulele și organizațiile locale P.C.R. au dat un sprijin efectiv muncii de organizare a sindicatelor unice. Ele au desfășurat o amplă muncă de lămurire, au asigurat schimbul de experiență între comitetele de întreprindere și au acționat în mod unitar cu delegații P.S.D. pentru rezolvarea tuturor problemelor ce se ridicau în întreprinderi sau în localitatea respectivă. Comitetele sindicale din întreprinderi, avînd sprijinul maselor muncitoare și fiind expresia voinței lor, precum și datorită faptului că îmbinau lupta pentru revendicări economice cu cea pentru revendicări politice, reușind ca în lupta directă cu patronii să impună schimbări importante în viața întreprinderilor (ziua de muncă de 8 ore, desființarea carcerelor, a pedepsei corporale și a militarizării întreprinderilor, înlăturarea elementelor legionare și antonesciene din conducerea întreprinderilor, controlul muncitoresc asupra producției, îmbunătățirea sistemului de salarizare etc.), au constituit, în scurt timp după 23 august 1944, unul din elementele noii puteri revoluționare. Zadarnic a căutat reacțiunea să împiedice sau să frîneze formarea comitetelor de întreprindere prin încercarea de a interzice adunările de fa-

[12] *Scînteia*, din 26 septembrie 1944.
[13] *Idem*, din 30 septembrie 1944 și 29 ianuarie 1945.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

brici[14], de a intimida pe membrii comitetelor de întreprindere și sindicale cu concedieri[15], sau prin atacuri teroriste[16], prin diferite tentative de a înființa sindicate reacționare sau a cuceri comitetele de întreprinderi, mișcarea sindicală bazată pe frontul unic al muncitorilor se consolida și se dezvolta cu fiecare zi. Analizînd atitudinea forțelor reacționare în preajma congreselor uniunilor pe ramuri industriale, Comisia de Organizare a Mișcării Sindicale Unice a comunicat un avertisment „Către toți cei ce încearcă spargerea unității sindicale". În acest avertisment între altele se arăta: „Dușmanii mișcării sindicale au început să treacă la acțiuni. Dușmanii unității sindicale caută să ne lovească în unitatea noastră . . . Muncitorii să strîngă rîndurile, să cimenteze și mai puternic unitatea de luptă, unitatea organizatorică a muncitorilor și a tuturor salariaților"[17].

Pe baza principiilor politice ale platformei F.U.M., încheiată în primăvara anului 1944 între P.C.R. și P.S.D. și sub influența adîncirii colaborării între partidul comunist și partidul social-democrat după eliberarea țării, Uniunea Tineretului Comunist a realizat, la 5 septembrie 1944, Frontul Unic Muncitoresc al Tineretului cu Uniunea Tineretului Socialist, realizîndu-se astfel unitatea de acțiune și a tineretului muncitoresc din țara noastră.

Un eveniment de mare importanță care a contribuit la consolidarea și dezvoltarea Frontului Unic Muncitoresc l-au constituit Congresele uniunilor sindicale pe ramuri industriale (12 uniuni sindicale, reprezentînd 519 000 membri) și primul Congres General Liber al Sindicatelor Unice din România, ținute în a doua jumătate a lunii ianuarie 1945[18].

---

[14] Vezi ordinul Ministerului de Război din 30 august 1944 și al Subsecretariatului de Stat al Industriei de armament din 23 septembrie 1944 cu privire la interzicerea adunărilor și celorlalte acțiuni politice ale muncitorilor. (*Scînteia*, din 3 octombrie 1944).

[15] Cf. *România Liberă*, din 14 septembrie 1944, și *Scînteia*, din 6 ianuarie și 23 octombrie 1945.

[16] Cf. *Scînteia*, din 6 ianuarie, 23, 26 februarie și 31 octombrie 1945.

[17] *Scînteia*, din 11 ianuarie 1945.

[18] Pe baza rezoluției consfătuirii delegaților Comitetelor Centrale ale P.C.R. și P.S.D. din 1 septembrie 1944, Comisia de Organizare a Mișcării Sindicale Unice din România a convocat, pentru a doua jumătate a lunii ianuarie 1945, congresele de constituire a Uniunilor Sindicale. Pe ordinea de zi a acestor congrese figura: analiza situației economice și politice a țării, alegerea organelor conducătoare și a delegaților pentru Congresul C.G.M., precum și adoptarea statutului fiecărei Uniuni. La Congresul de constituire a C.G.M. au fost reprezentate 513 sindicate. Pînă atunci se constituiseră 12 Uniuni Sindicale: Uniunea C.F.R., metalo-chimică, mineri, porturi și transport, îmbrăcăminte, alimentație, industria lemnului și întreprinderi forestiere, arte grafice, C.A.M., funcționarii particulari, Uniunea sanitară și Uniunea salariaților comunali.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Aceste congrese, fără nici o excepție, și-au desfășurat lucrările sub semnul întăririi categorice a F.U.M. Delegații la congrese — comuniști, social-democrați sau fără de partid — exprimau cuvîntul maselor muncitoare în problemele fundamentale ale țării. După o analiză temeinică a condițiilor economice și politice în țară, făcînd bilanțul uriașei munci organizatorico-politice înfăptuite de clasa muncitoare în perioada scursă de la refacerea unității muncitorești pînă la data congreselor, s-au adoptat aici o serie de hotărîri, subliniind în mod deosebit necesitatea consolidării unității mișcării sindicale pe baza frontului unic. Dezbaterile și hotărîrile congreselor reflectau faptul că în lupta cu forțele reacționare și cu elementele scizioniste social-democrate de dreapta, clasa muncitoare organizată în sindicate unice și-a consolidat rîndurile, contribuind astfel la întărirea F.U.M.

Congresele de constituire a uniunilor sindicale și Congresul General al Sindicatelor Unice au constituit o excelentă demonstrație de forță unită a clasei muncitoare din România, dovedind că muncitorimea română s-a interesat „în mod serios și de aproape de problemele politice ale țării noastre"[19]. Ele au marcat creșterea maturității politice a clasei muncitoare, o încununare a muncii desfășurate de P.C.R. și P.S.D. pentru unitatea de voință și acțiune a clasei muncitoare, pentru consolidarea și dezvoltarea F.U.M. — coloana vertebrală a coaliției tuturor forțelor democratice și patriotice din țara noastră.

Concomitent cu consolidarea unității de acțiune a clasei muncitoare, Partidul Comunist Român a acordat o atenție deosebită organizării maselor de bază ale țărănimii, făuririi alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare. Sub îndrumarea comitetelor regionale și județene de partid, mii de muncitori au mers la sate pentru a sprijini activitatea politică și organizatorică în rîndurile țărănimii. La sate au fost create comitete țărănești, care cuprindeau elementele cele mai înaintate din rîndurile țărănimii. În creșterea influenței politice a P.C.R. în rîndurile țăranilor muncitori un rol important a jucat organizația democratică a țărănimii: Frontul Plugarilor, condus de Dr. Petru Groza, patriot de seamă, eminent om politic. Din conducerea Frontului Plugarilor au mai făcut parte Miron Belea, Ion Moga-Fileru, Romulus Zăroni și alții. Frontul Plugarilor declara pe față că înțelege să meargă mînă în mînă cu partidul comunist. Despre relațiile dintre Frontul Plugarilor și P.C.R., în ședința cu activul central al partidului comunist din 25—27 aprilie

[19] Cuvîntarea rostită de Gh. Gheorghiu-Dej la Congresul General al Sindicatelor Unice, în *Scînteia*, din 2 februarie 1945.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1945, Dr. Petru Groza, în calitate de invitat, declara următoarele: „Am toată încrederea în organizaţia voastră şi în partid. Partidul pe noi ne-a ajutat, ne-a îndrumat pe toţi, pe cei care sîntem formal în afară de cadrul partidului... linia Frontului Plugarilor merge convergent cu linia partidului comunist cînd trebuie să se întîlnească, să devină o apă şi un pămînt muncitorii de la sate şi muncitorii de la oraşe. Dar ca tactică este foarte bună tactica pe care am stabilit-o cu partidul comunist, de a merge separat şi convergent spre acelaşi ideal. Deci, dat fiind acest lucru, stabilită fiind linia politică a Frontului Plugarilor nu poate fi conflict între aceste organizaţii azi separate"[20].

În procesul revoluţiei populare Frontul Plugarilor a devenit o organizaţie puternică, care şi-a extins activitatea în întreaga ţară. Numărul membrilor săi a crescut imens de la o lună la alta. La 30 noiembrie 1944, Partidul Socialist Ţărănesc condus de Mihail Ralea s-a contopit cu Frontul Plugarilor, ambele avînd programe asemănătoare şi pronunţîndu-se pentru alianţa ţărănimii cu clasa muncitoare. În primăvara anului 1945, Frontul Plugarilor număra peste un milion de membri[21].

Organizaţiile P.C.R. la sate, Frontul Plugarilor şi comitetele ţărăneşti, au determinat o participare din ce în ce mai activă a ţărănimii la rezolvarea unor probleme obşteşti, au ajutat-o să se convingă, prin propria sa experienţă, că numai alături de clasa muncitoare şi sub conducerea ei, va putea cuceri o viaţă mai luminoasă.

Partidul Comunist Român, în timp ce lupta pentru cucerirea maselor de la oraşe şi sate, a căutat să atragă de partea forţelor revoluţionare şi păturile mic-burgheze orăşeneşti şi intelectualitatea progresistă. Sub conducerea P.C.R., Uniunea Patrioţilor, organizaţie democratică înfiinţată în anul 1942, a desfăşurat după 23 August o muncă susţinută pentru organizarea păturilor mic-burgheze şi a intelectualilor. În scurt timp în Capitală şi în celelalte oraşe ale ţării au luat fiinţă comitete ale Uniunii Patrioţilor. În conducerea Uniunii Patrioţilor au activat militanţi antifascişti şi oameni de ştiinţă ca: Petre Constantinescu-Iaşi, dr. Dumitru Bagdasar, Gheorghe Vlădescu-Răcoasa, George Călinescu şi alţii. Referindu-se la rolul activ al intelectualităţii progresiste, tovarăşul Nicolae Ceauşescu spunea la Congresul educaţiei politice şi al culturii socialiste: „Doresc să subliniez, cu multă satisfacţie, că după 23 August 1944 cea mai mare şi cea mai valoroasă parte a intelectualităţii, de toate vîrstele şi categoriile, s-a alăturat luptei maselor largi, a sprijinit activ politica partidului, par-

[20] Arhiva C.C. al P.C.R., fondul 2, dosarul nr. 3, filele 158—159.
[21] Ibidem, fila 302.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ticipînd nemijlocit la toate marile transformări revoluționare cu care se mîndrește astăzi societatea noastră". Scopul consolidării și dezvoltării Uniunii Patrioților era atragerea tuturor elementelor democratice și patriotice din diferite categorii sociale, care nu se încadrau într-unul din partidele politice sau în Sindicatele Unice. Comitetele Uniunii Patrioților au jucat un rol important în democratizarea aparatului de stat și în lichidarea rămășițelor fascismului din țară. În ședințele organizate de Uniunea Patrioților au fost ridicate și dezbătute și anumite probleme cu caracter economic, ca: aprovizionarea cu alimente și lemne, situația locuințelor etc., și ș-au adoptat hotărîri împotriva sabotorilor și speculanților.

După insurecția națională antifascistă, sub îndrumarea P.C.R., mai ales în orașele țării a început să activeze și o altă organizație democratică: Apărarea Patriotică. Această organizație a continuat tradițiile M.O.P.R. (Ajutorul Roșu), care în timpul ilegalității a desfășurat o muncă susținută pentru ajutorarea acelora care au căzut jertfă terorii regimului burghezo-moșieresc, precum și a luptătorilor progresiști și antifaciști eliberați din închisori și lagăre de concentrare. Apărarea Patriotică a înființat cantine și spitale fără plată, a strîns bani, îmbrăcăminte și alimente celor loviți de teroarea orînduirii burghezo-moșierești. În primăvara anului 1945, Apărarea Patriotică număra circa 73 000 de membri. Prin organizațiile Uniunea Patrioților și Apărarea Patriotică, partidul comunist tindea să cuprindă masele cele mai largi ale țării.

Dintre organizațiile democratice ale naționalităților conlocuitoare, îndrumate de P.C.R.[22], cea mai însemnată organizație era MADOSZ-ul (din octombrie 1944 Uniunea Populară Maghiară)[23]. După eliberarea țării de sub jugul fascist, această organizație a devenit în scurt timp o organizație de masă puternică. În timpul Congresului din 6—12 mai 1945, Uniunea Populară Maghiară număra 387 753 de membri[24], avînd în conducere pe Juhász Lajos, Kacsó Sándor, Kurkó Gyárfás, Bányai Ladislau, Takács Ludovic și alții. Organizații puternice avea U.P.M. mai ales pe teritoriul Transilvaniei. În regionala Cluj, de exemplu, numărul membrilor U.P.M. la sfîrșitul lunii mai 1945 era de 121 653, în Banat de 41 556, în Brașov 102 958, în Oradea — Satu Mare 40 310 etc.[25]. Sub în-

[22] Astfel, Comitetul Iugoslav din România, Comitetul Democrat Evreiesc etc.

[23] Consfătuirea pe țară a MADOSZ-ului din 16 octombrie 1944, ținută la Brașov, a hotărît extinderea activității acestei organizații, denumind-o în continuare Uniunea Populară Maghiară.

[24] Arhiva C.C. al P.C.R., fondul 1, dosarul nr. 31, fila 2; vezi și *Nemzetiségi anyaszervezetünk*, Edit. Comitetului Executiv al U.P.M., Cluj, 1946, p. 14.

[25] Arhiva C.C. al P.C.R., fondul 1, dosarul nr. 31, fila 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

drumarea P.C.R. Uniunea Populară Maghiară a desfăşurat o largă activitate politică în rîndurile populaţiei maghiare din ţară, mobilizînd-o la luptă revoluţionară, alături de poporul român. MADOSZ-ul preciza foarte explicit poziţia naţionalităţii maghiare faţă de problemele fundamentale ale ţării. „Noi, ungurii din România — se sublinia într-una din hotărîrile acestei organizaţii — nu putem despărţi pentru nici un moment soarta noastră de soarta fraţilor noştri români. Uniunea pe ţară a muncitorilor unguri din România a fost şi în trecut adeptă neclintită a conlucrării paşnice între cele două popoare. A trăit strîns legat de urmaşii lui Horea, Cloşca şi Crişan. Ea cere acum să strîngă şi mai mult această legătură în spiritul lui Budai Nagy Antal şi al lui Gheorghe Doja"[26].

În afară de aceste organizaţii democratice, sub îndrumarea şi cu ajutorul P.C.R. în prima etapă a revoluţiei populare mai activau şi alte organizaţii democratice, ca: U.F.D.R., Organizaţia micilor meseriaşi, Organizaţia comercianţilor, Asociaţia pentru strîngerea legăturilor cu Uniunea Sovietică (ARLUS) etc., care aveau şi ele importanţă în organizarea şi mobilizarea maselor largi populare în procesul desăvîrşirii transformărilor cu caracter burghezo-democratic.

Desfăşurarea activităţii organizaţiilor de masă, sub conducerea P.C.R., în care recunoşteau forţa politică de avangardă a luptelor revoluţionare, a asigurat orientarea lor pe linia revoluţiei populare.

În scopul închegării tuturor acestor forţe, P.C.R. a propus unirea forţelor politice antifasciste şi democratice, a tuturor partidelor şi organizaţiilor politice din ţară, într-un front unic naţional-democratic, pe baza unui program corespunzător cerinţelor şi nevoilor maselor populare în etapa respectivă a revoluţiei. La 6 septembrie 1944 a avut loc şedinţa de constituire, în condiţii legale, a Grupului Patriotic Antihitlerist, format din partidele şi organizaţiile politice care constituiseră în timpul luptei împotriva dictaturii militaro-fasciste Frontul Patriotic Antihitlerist. În protocolul încheiat cu acest prilej se preciza că forţele politice componente ale Grupului se angajează să lupte pentru desăvîrşirea operei începute prin insurecţia armată antifascistă şi se expunea programul pentru a cărui realizare milita Grupul Patriotic Antihitlerist: ducerea războiului antifascist, eliberarea părţii de nord a Transilvaniei, asigurarea drepturilor cetăţeneşti şi a libertăţilor democratice, stîrpirea fascismului etc.[27].

[26] *Scînteia*, din 8 octombrie 1944.
[27] *România Liberă*, din 9 septembrie 1944.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Grupul Patriotic Antihitlerist preconiza lărgirea Blocului Național-Democrat (creat la 20 iunie 1944) într-un front național unic, în așa fel încît toate forțele dornice să lupte împotriva fascismului și pentru democratizarea țării să poată participa la această luptă. Partidele burgheze prezidate de Iuliu Maniu și C.I.C. Brătianu n-au acceptat însă această propunere[28]. Astfel ele începeau să-și dezvăluie maselor adevărata față, acea de sabotoare a concentrării forțelor patriotice și a democratizării reale a țării.

În vederea concentrării tuturor forțelor sociale interesate în nimicirea completă a fascismului în exterior și în interior, în democratizarea țării și în progresul social, P.C.R., care era necontenit în fruntea luptei pentru coalizarea în jurul F.U.M. a tuturor forțelor democratice, a elaborat și a prezentat în fața întregului popor un proiect de platformă, formulînd revendicările fiecărei clase și păturI sociale în parte, revendicări care corespundeau sarcinilor și scopurilor urmărite de clasa muncitoare și permiteau crearea unui front comun de luptă împotriva forțelor reacționare. Față de platforma pe baza căreia s-a încheiat în aprilie 1944 Frontul Unic Muncitoresc, acest proiect de platformă era calitativ superior, oferind celor două partide unite în F.U.M. o colaborare la un nivel mai înalt. Proiectul de platformă, elaborat în luna septembrie de conducerea P.C.R., și publicat la 26 septembrie 1944 cu titlul „Proiectul de platformă al Frontului Național-Democratic din România"[29], a stat la baza creării Frontului Național-Democratic, organizație de largă concentrare a forțelor democratice.

Întocmit pe baza unei analize profund științifice a condițiilor obiective, a raporturilor de forță dintre clasele sociale aflate în luptă, proiectul de platformă F.N.D., corespunzînd unui adevărat program, cuprindea sarcini cu caracter democratic, antifascist, antifeudal și antiimperialist. În elaborarea platformei un rol deosebit l-a avut Partidul Comunist Român prin reprezentantul său, Lucrețiu Pătrășcanu, care în cartea sa „Problemele de bază ale României" definise deja principiile de bază ale programului de luptă al forțelor democratice din România.

Proiectul de platformă stabilea principalele țeluri pentru realizarea cărora urma să se ducă lupta revoluționară: instaurarea unui guvern democratic; sprijinirea prin toate mijloacele a războiului antihitlerist pînă la înfrîngerea militară a Germaniei fasciste; lichidarea rămășițelor fas-

[28] Vezi *Viitorul*, din 17 septembrie 1944 și *Dreptatea*, din 30 septembrie 1944.
[29] Textul proiectului a fost publicat în *Scînteia*, din 27 septembrie 1944.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ciste şi democratizarea ţării; refacerea economică şi îmbunătăţirea condiţiilor de trai ale oamenilor muncii.

Principala transformare social-economică prevăzută în proiectul de platformă era înfăptuirea reformei agrare, ea fiind problema fundamentală a desăvîrşirii revoluţiei burghezo-democratice.

În domeniul relaţiilor externe, platforma preconiza continuarea liniei adoptate la 23 august 1944, de realizare a unei politici de colaborare şi prietenie cu Uniunea Sovietică şi cu celelalte puteri aliate.

Proiectul de platformă F.N.D. se încheia cu un apel adresat tuturor partidelor şi organizaţiilor democratice, de a crea un Front Naţional-Democratic din reprezentanţii căruia să fie format un guvern democrat care să traducă în viaţă măsurile prevăzute în platformă.

Proiectul de platformă propus de P.C.R., constituia un program revoluţionar de acţiune care corespundea năzuinţelor marii majorităţi a poporului. În înfăptuirea unora dintre prevederile platformei, cum erau eliberarea întregului teritoriu al ţării de sub ocupaţia hitleristo-horthystă, lichidarea urmărilor războiului din viaţa ţării şi redresarea economiei naţionale, era interesată şi burghezia. Prin conţinutul mobilizator, acest program contribuia la dezvoltarea luptei revoluţionare în continuă ofensivă. În cursul lunilor următoare, pe baza experienţei luptei politice, partidul comunist a introdus în platforma F.N.D. unele modificări de mare importanţă, care au dus la lărgirea bazei de masă a Frontului Naţional-Democratic.

După consfătuiri între reprezentanţii P.C.R. şi P.S.D.[30], în care se preciza că punctul de vedere al Partidului Social-Democrat era principial acelaşi cu cel al partidului comunist, la 2 octombrie 1944 a avut loc şedinţa comună a delegaţiilor C.C. al P.C.R. şi C.C. al P.S.D. în vederea stabilirii de noi sarcini şi măsuri pe linia întăririi colaborării în cadrul F.U.M.[31]. La această şedinţă delegaţiile celor două partide, analizînd situaţia din ţară şi sarcinile forţelor populare, au adoptat o serie de hotărîri importante pe linia desăvîrşirii unităţii de acţiune a clasei muncitoare, hotărîri consfinţite printr-o rezoluţie. La şedinţă a fost discutată şi definitivată platforma F.N.D. propusă de partidul comunist. În urma discuţiilor purtate, alături de obiectivele iniţiale au fost incluse prevederi noi, printre care lupta contra scumpetei şi speculei, reorganizarea şi simplificarea aparatului fiscal, revizuirea impunerilor pe baza principiului impozitului proporţional şi progresiv pe venit, reforma învăţămîntului ş.a.

---

[30] *Tribuna Poporului*, din 27 septembrie 1944.
[31] *Scînteia*, din 17 octombrie 1944.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Rezoluția adoptată la 2 octombrie 1944, arătînd că F.U.M. trebuie să se bazeze pe o platformă de luptă comună, consemnează faptul că proiectul de platformă a F.N.D., propus de P.C.R., a fost însușit de Frontul Unic Muncitoresc. Comentînd importanța deosebită a înțelegerii realizate între cele două partide muncitorești și a proiectului de platformă, ziarul *Scînteia* arăta în articolul intitulat „Actul de la 2 octombrie 1944": „Acest proiect este programul cu care Frontul Unic Muncitoresc vine în fața întregului popor. Numai în acest fel se vor putea realiza sarcinile care stau în fața noastră. Lupta pentru realizarea lui trebuie să fie permanentă, fără preget, fără răgaz"[32].

În scopul întăririi colaborării între cele două partide, ședința comună a hotărît crearea unui comitet central al F.U.M., în componența căruia au intrat fruntași ai P.C.R. și ai P.S.D., ca Gh. Gheorghiu-Dej, C. Pîrvulescu, Șt. Voitec, L. Rădăceanu, precum și constituirea de comitete locale ale frontului unic în toată țara, comitete menite să coordoneze acțiunile politice și sindicale ale clasei muncitoare.

Pe baza hotărîrilor consfătuirii din 2 octombrie 1944, în cursul lunii octombrie 1944 au fost constituite comitete F.U.M. ale organizațiilor regionale și județene ale celor două partide. Comitetele F.U.M. au înlesnit dezvoltarea muncii de propagandă de la om la om pentru clarificarea muncitorilor, contribuind la ridicarea nivelului de conștiință a clasei muncitoare la înălțimea cerințelor puse de acea etapă a dezvoltării țării. Întărirea colaborării între cele două partide, lărgirea acțiunilor comune, s-au afirmat și la ședința de 1 decembrie al Sfatului Partidului Social-Democrat care a adoptat o rezoluție în favoarea unității cu comuniștii[33]. Referindu-se la poziția Partidului Social-Democrat cu privire la F.U.M., comunicatul P.S.D. din 9 ianuarie 1945 arăta următoarele: „Față de unele insinuări și răstălmăciri cu privire la atitudinea partidului social-democrat în marile chestiuni politice actuale Comitetul Central al Partidului Social-Democrat declară că se află ferm pe poziția Frontului Unic Muncitoresc și a F.N.D., pe care înțelege s-o susțină fără șovăire"[34]

Prevederile proiectului de platformă a F.N.D. au constituit programul de transformări general-democratice în jurul căruia partidul comunist a concentrat lupta pentru izolarea de mase a cercurilor reacționare burghezo-moșierești și coalizarea tuturor forțelor democratice în jurul

[32] *Scînteia*, din 7 octombrie 1944.
[33] *Libertatea*, din 14 decembrie 1944.
[34] *Scînteia*, din 10 ianuarie 1945.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

clasei muncitoare. La platforma Frontului Unic Muncitoresc au aderat Comisia de Organizare a Mişcării Sindicale Unice, Frontul Plugarilor, Uniunea Tineretului Comunist, Uniunea Tineretului Socialist, Apărarea Patriotică, MADOSZ-ul, Uniunea Patrioţilor, Uniunea Femeilor Democrate din România şi alte organizaţii democratice. În ziua de 12 octombrie 1944 s-a constituit Consiliul Naţional al Frontului Naţional-Democratic, din reprezentanţi ai organizaţiilor politice şi obşteşti componente. În consiliu au intrat: Gheorghe Gheorghiu-Dej, Lucreţiu Pătrăşcanu, Vasile Luca din partea P.C.R., C. Titel-Petrescu, Lothar Rădăceanu şi Tudor Ionescu din partea P.S.D., Chivu Stoica, V. Brătfăleanu şi Al. Sencovici din partea Sindicatelor, prof. Gh. Vlădescu Răcoasa, prof. dr. D. Bagdasar şi prof. dr. S. Stoilov din partea Uniunii Patrioţilor, Gheorghe Micle din partea Frontului Plugarilor[35].

Frontul Naţional-Democratic era o largă coaliţie de forţe care reprezenta pe muncitori, ţărani, intelectuali, păturile sociale mijlocii de la oraşe, unite în vederea înfăptuirii unor profunde transformări democratice, antifasciste şi antifeudale în viaţa economică şi politică a ţării.

Din iniţiativa P.C.R., Consiliul F.N.D. a luat imediat după constituire decizia de a comunica conducerii partidelor naţional-ţărănesc şi naţional-liberal hotărîrea pe care a adoptat-o, de a desfiinţa Blocul Naţional-Democrat, format în luna iunie 1944 şi de a invita partidele „istorice" să adere la F.N.D.[36]. Tratativele nu au dus însă la rezultatul scontat, datorită poziţiei ostile a liderilor P.N.Ţ. şi P.N.L. faţă de transformările democratice pe care le cuprindea platforma. După cîteva zile de eschivare, cele două partide burghezo-moşiereşti au refuzat să intre în F.N.D.

Propunerea adresată partidelor „istorice" de a adera la platforma F.N.D. permitea membrilor de rînd şi cadrelor conducătoare cinstite ai acestor partide să contribuie la realizarea platformei F.N.D. şi în acelaşi timp la demascarea politicii antipopulare a conducătorilor reacţionari ai P.N.Ţ. şi P.N.L.

Întărirea politică şi organizatorică a Partidului Comunist Român, creşterea influenţei sale în mase, consolidarea colaborării dintre comunişti şi social-democraţi în cadrul Frontului Unic Muncitoresc, creşterea capacităţii de acţiune a Frontului Naţional-Democratic şi lupta revoluţionară de nestăvilit a maselor, au determinat o schimbare neîntreruptă a raportului de forţe în favoarea democraţiei, provocînd noi disensiuni şi

[35] *Scînteia*, din 15 octombrie 1944.
[36] *Scînteia*, din 15 octombrie 1944.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

sciziuni în rîndurile grupărilor politice burgheze[37]. În P.N.Ț. numeroși membri și chiar unele organizații locale cereau conducerii să renunțe la poziția ostilă față de revendicările politice și economice ale maselor și să sprijine acțiunile forțelor democratice. În cadrul P.N.L., Gh. Tătărăscu, după încercarea nereușită de a lichida vechile fricțiuni cu cercurile conducătoare ale partidului, a trecut în decembrie 1944 la constituirea unei noi grupări liberale. Aceste manifestări arătau că în partidele burghezo-moșierești existau unele elemente și grupări care înclinau spre forțele democratice și puteau fi atrase de partea acestora.

În vederea consolidării unității de acțiune a tuturor forțelor democratice, a întăririi colaborării în cadrul F.N.D., la 24 decembrie a avut loc o ședință comună a grupărilor din F.N.D. la care au participat miniștri, reprezentanți ai forțelor democratice și delegați din partea tuturor partidelor și organizațiilor democratice. La această ședință, Gh. Gheorghiu-Dej, analizînd situația creată în țară după instaurarea guvernului Rădescu, a arătat că forțele reacționare au trecut la o acțiune bine organizată, folosind mijloace multiple împotriva Frontului Național-Democratic. Atrăgînd atenția asupra faptului că în rîndurile F.N.D. se manifestase în acea vreme tendința de a acorda o importanță exagerată luptei de sus, dinăuntrul guvernului, împotriva forțelor reacționare, în detrimentul luptei de jos, dinafara guvernului — Gh. Gheorghiu-Dej arăta în continuare, că în acea etapă sarcina principală a partidelor și organizațiilor democratice din F.N.D. era intensificarea activității în vederea cuceririi maselor celor mai largi de partea forțelor democratice, a demascării și izolării de mase a forțelor reacționare. La propunerea P.C.R., ședința a hotărît adoptarea unui plan de acțiune comun pentru toate grupările din F.N.D. în vederea dejucării manevrelor forțelor reacționare. Planul de acțiune prevedea ca partidele și organizațiile democratice, fiecare în parte sau toate în comun, să organizeze întruniri în întreprinderi, instituții, la sate, care să aibă drept obiectiv principal demascarea forțelor reacționare, clarificarea și organizarea maselor[38].

Stabilirea tacticii comune a tuturor forțelor politice antihitleriste și democratice în acea perioadă a luptei revoluționare a contribuit la conso-

---

[37] Vezi articolul lui P. Nichita, *Activitatea desfășurată de Partidul Comunist Român în primele luni ale anului 1945 în vederea lărgirii bazei de masă a Frontului Național-Democratic și întăririi influenței sale politice*, în *AIIP*, nr. 5, din 1963.

[38] Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., fondul 49, dosarul nr. 143, filele 46—61; cf. Al. Gh. Savu, *Lupta maselor populare conduse de P.C.R., pentru instaurarea guvernului democrat (23 August 1944—6 Martie 1945)*, în *AIIP*, nr. 4, din 1961, p. 78.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lidarea Frontului Național-Democratic, la ridicarea avîntului de luptă a maselor populare.

Ținînd seama de schimbarea continuă, în procesul luptei revoluționare, a raportului de forțe între clase în favoarea maselor populare, la începutul anului 1945 F.N.D. a lansat lozinca luptei nemijlocite pentru instaurarea puterii populare și a chemat țărănimea muncitoare să treacă imediat la înfăptuirea de jos a reformei agrare.

Analizînd situația creată, luînd în considerare lupta revoluționară mereu crescîndă a maselor populare, Partidul Comunist Român a elaborat și a publicat la sfîrșitul lunii ianuarie 1945 „Programul de guvernare al F.N.D." prezentat de Gheorghe Gheorghiu-Dej spre discutare tuturor partidelor și organizațiilor democratice în ședința Consiliului F.N.D. din 24 ianuarie 1945[39], și însușit de Partidul Social-Democrat, Sindicatele Unite, Frontul Plugarilor, MADOSZ-ul și Uniunea Patrioților. Acest program concretiza linia tactică a partidului comunist, conținea concluziile trase de partid în momentul istoric respectiv, prevedea măsurile ce trebuiau înfăptuite după cucerirea puterii de către forțele democratice.

Programul preciza că numai un guvern „ieșit din concentrarea într-un singur front F.N.D. a tuturor forțelor democratice legate temeinic pe baza unui program unitar de guvernare a țării" e capabil să stabilească relații de prietenie cu Uniunea Sovietică, cu țările vecine și cu toate țările democratice, să pună capăt speculei, scumpetei, haosului economic și să facă să înceteze suferințele maselor populare, ale muncitorilor, țăranilor, funcționarilor și intelectualilor.

Noul program al F.N.D. relua prevederile cu caracter antifascist și antifeudal cuprinse în platforma F.N.D. din septembrie 1944. Astfel, el prevedea: participarea cu maximum de efort la războiul antihitlerist, înlăturarea elementelor fasciste, antonesciene și sabotoare din fruntea întreprinderilor publice și particulare, democratizarea aparatului de stat, măsuri severe împotriva sabotorilor și speculanților, arestarea și judecarea criminalilor de război, înfăptuirea unei politici democratice și de înfrățire între poporul român și naționalitățile conlocuitoare. În program se prevedea trecerea la înfăptuirea imediată a reformei agrare..

Programul de guvernare al F.N.D. preciza și atitudinea față de meseriași și industriași, prevăzînd sprijinirea „tuturor factorilor economici", care voiau să colaboreze cinstit la refacerea întreprinderilor, la reorganizarea și ridicarea producției. Noul program înscria ca sarcină a forțelor

[39] Arhiva I.S.I.S.P., fondul 49, dosarul nr. 143, filele 110—122 și *Scînteia*, din 29 ianuarie 1945.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

democratice ridicarea nivelului economic, cultural și sanitar al muncitorilor și al tuturor salariaților, precum și prevenirea șomajului.

Din Programul de guvernare al F.N.D. lipsea prevederea naționalizării marilor bănci și a întreprinderilor industriale de bază ale țării, care figurase în platforma F.N.D. din septembrie 1944. Lipsa acestei prevederi nu era întîmplătoare. În etapa respectivă România avea o situație specifică ce nu putea fi comparată cu aceea a țărilor apropiate. România forma un nod de contradicții lăuntrice și externe care făceau să se ciocnească aici o serie întreagă de tendințe, de tentative, de acțiuni duse pe de o parte pentru binele real al țării și al poporului muncitor, iar pe de altă parte pentru a împiedica ca România să fie independentă din punct de vedere economic și politic. Această situație specifică a țării necesita gruparea cît mai largă în jurul și sub conducerea clasei muncitoare a forțelor democratice și patriotice, concentrarea tuturor forțelor care cădeau de acord măcar asupra unor puncte din programul F.N.D. Problemele excepțional de complexe care stăteau în fața poporului muncitor din țara noastră în acea etapă istorică cereau mobilizarea cît mai largă a poporului în jurul programului F.N.D. Partidul comunist tindea să unească toate forțele antifasciste și patriotice, inclusiv forțele interesate în înfrîngerea Germaniei hitleriste din sînul burgheziei. Aceasta era singura linie politică justă, care asigura P.C.R.-ului posibilitatea de a izola partidele burghezo-moșierești. Includerea naționalizării marilor bănci și a întreprinderilor industriale de bază ale țării în programul F.N.D. din septembrie 1944, care urmărea în esență desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice, provoca confuzii în privința sarcinilor imediate și făcea ca acea parte a burgheziei liberale care era interesată în a se alătura forțelor democratice, să se coalizeze în jurul programului partidelor „istorice". Lozinca naționalizării producea panică, teamă și dezorientare, evaziune de valori peste graniță în dauna intereselor economice, financiare, materiale ale țării. „Lansarea lozincii naționalizării marilor bănci și a întreprinderilor de bază și includerea ei în platforma F.N.D. a fost acceptată fără o analiză temeinică, absolut concretă, a tuturor factorilor care stăteau la baza schimbărilor produse în țară, a fost o lipsă de abilitate politică, de suplețe necesară momentului politic" — arăta Gheorghe Gheorghiu-Dej[40].

Prin înlăturarea din programul F.N.D. a punctului privitor la naționalizare, devenea posibilă o colaborare cu acea parte a burgheziei care suferise și ea prejudicii economico-financiare în urma acaparării unor

[40] Arhiva I.S.I.S.P., fondul 3, dosarul nr. 3, fila 65.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

poziţii principale în economia naţională de către monopolurile germane şi era interesată să participe la lupta contra Germaniei hitleriste, dar era ostilă naţionalizării industriei, fiind proprietara unor întreprinderi industriale şi bancare. Scoaterea din program a acestui punct corespundea întrutotul cerinţelor momentului istoric şi crea posibilităţi noi partidului comunist pentru colaborarea cu forţele politice din afara F.N.D.

Prin prevederile sale, care corespundeau intereselor marii majorităţi a populaţiei ţării, Programul de guvernare al F.N.D. reprezenta platforma pe baza căreia forţele revoluţionare îşi puteau asigura sprijinul larg al celor mai diverse păturI ale populaţiei, precum şi colaborarea cu o parte a burgheziei. Într-un timp scurt Programul a căpătat sprijinul călduros al marii majorităţi a poporului.

Pe lîngă muncitori, ţărani, intelectuali şi păturile mijlocii de la oraşe, Programul a găsit aprobare şi în rîndurile anumitor păturI ale burgheziei. Tot mai mulţi membri şi întregi organizaţii ale P.N.Ţ. şi P.N.L., dîndu-şi seama de caracterul antipopular al politicii cercurilor conducătoare, au părăsit aceste partide şi s-au alăturat luptei forţelor democratice. În februarie 1945 au aderat la F.N.D. organizaţiile locale ale P.N.Ţ. şi P.N.L. din Iaşi, Satu Mare, Bistriţa, Dej, organizaţiile P.N.Ţ. din Romanaţi, Constanţa, Vaslui, organizaţiile P.N.L. din Neamţ, Dîmboviţa etc.[41].

La 23 februarie 1945 un grup numeros de fruntaşi ai P.N.Ţ. în frunte cu Anton Alexandrescu, pe atunci secretar general al tineretului P.N.Ţ. a declarat că se desolidarizează de politica şi activitatea reacţionară a conducerii P.N.Ţ. şi că aderă la programul de guvernare al F.N.D. În declaraţia făcută cu acest prilej, ei au demascat politica profascistă a lui Maniu, Mihalache şi a altor conducători reacţionari ai P.N.Ţ., legăturile lor strînse cu legionarii, chemînd membri P.N.Ţ. să adere la programul de guvernare al F.N.D.[42]. La „Comitetul de iniţiativă" format de acest grup au aderat multe organizaţii ale P.N.Ţ.

În vederea formării unui guvern democratic, Consiliul F.N.D., discutînd în mai multe şedinţe problema colaborării cu gruparea liberală condusă de Tătărăscu, s-a pronunţat pentru colaborarea cu această grupare[43]. După insurecţia naţională, reprezentanţii acestei grupări au avut o poziţie favorabilă forţelor democratice. În ianuarie 1945, în condiţiile trecerii la ocuparea în masă a moşiilor şi ale intensificării luptei maselor

[41] P. Nichita, *art. cit.*, p. 11.
[42] *Scînteia*, din 25 februarie 1945.
[43] În gruparea liberală condusă de Tătărăscu a intrat o parte din marii capitalişti grupaţi în special în jurul „Băncii de Credit Român" şi o parte importantă a burgheziei mijlocii şi a chiaburimii.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

populare pentru cucerirea puterii, Gh. Tătărăscu, apreciind în mod realist situația internă și externă a României, a ajuns la concluzia că colaborarea cu F.N.D. în perioada respectivă era în folosul grupării pe care o reprezenta. El s-a declarat de acord cu o parte din reformele democratice preconizate de F.N.D.

Trecerea grupării liberale de sub conducerea lui Gh. Tătărăscu și grupării național-țărăniste conduse de Anton Alexandrescu de partea F.N.D.-ului a lărgit breșa din lagărul claselor exploatatoare, a slăbit puterea de contraofensivă a acestora și a ușurat izolarea de mase a partidelor „istorice", principalele forțe politice ale burgheziei și moșierimii.

„Frontul Național Democrat — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — reprezenta o largă coaliție a tuturor forțelor interesate în democratizarea reală a țării, în înfăptuirea reformelor economice și sociale cerute de nevoile dezvoltării societății românești".[44]

În acest fel, ca urmare a activității politice și organizatorice desfășurate de Partidul Comunist Român, cu toate manevrele și eforturile forțelor reacționare de a distruge unitatea de acțiune a forțelor democratice, Frontul Național-Democratic se întărea din zi în zi, devenind o puternică armă în lupta pentru transformarea democratică a țării și instaurării guvernului revoluționar-democrat la 6 martie 1945.

LA LUTTE DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN POUR LA CONCENTRATION DE TOUTES LES FORCES DÉMOCRATIQUES (AOÛT 1944—MARS 1945)

(Résumé)

Partant des constatations du programme du Parti Communiste Roumain concernant la réorganisation du parti et des organisations démocratiques et leur mobilisation en vue de soutenir l'effort de guerre anti-

[44] Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, Edit. Politică, 1966, p. 57.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

hitlérien et d'accomplir de profondes transformations démocratiques, fait qui a rendu possible l'instauration, le 6 Mars 1945, du premier gouvernement révolutionnaire démocratique, l'auteur analyse le processus de réorganisation du Parti Communiste Roumain, de l'Union des Jeunesses Communistes, des syndicats unis et d'autres organisations démocratiques dans des conditions de légalité. L'auteur s'attache en particulier à définir la tactique du P.C.R. durant cette période, arrivant à la conclusion que l'idée fondamentale de la tactique du parti était la concentration de toutes les forces démocratiques dans le „Front national démocratique" et leur mobilisation en vue de la lutte révolutionnaire. Dans ce contexte il analyse les problèmes majeurs de la consolidation du „Front unique ouvrier" (qui groupait les communistes et les sociaux-démocrates), la création et le développement du „Front national démocratique", ainsi que les principaux problèmes compris dans les programmes de celui-ci de Septembre 1944 et de Janvier 1945.

L'analyse des problèmes susmentionnés confirme pleinement le jugement du président Nicolae Ceaușescu, à savoir que „le Front national démocratique représente une large coalition de toutes les forces intéressées dans la démocratisation réelle du pays, dans l'accomplissement des réformes économiques et sociales exigées par le niveau du développement de la société roumaine".

En effet, grâce à l'activité politique et d'organisation déployée par le P.C.R., malgré les efforts et les manoeuvres des forces réactionnaires pour détruire l'unité d'action des forces démocratiques, le „Front national démocratique" s'est renforcé de jour en jour, devenant une arme puissante dans la lutte pour la transformation démocratique du pays et l'instauration, le 6 Mars 1945, du premier gouvernement démocratique du pays.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

DIN ACTIVITATEA „FRONTULUI PLUGARILOR" ÎN FOSTUL JUDEȚ MUREȘ-TURDA ÎN PERIOADA 1944—1947

IOAN POP

Organizația democratică Frontul plugarilor a luat ființă — așa după cum se știe — la 8 ianuarie 1933[1], pe meleagurile Zărandului și ale Hunedoarei, de unde s-au pornit de atîtea ori în decursul istoriei patriei noastre furtunile dreptății iobagilor. „În condițiile accentuării procesului de diferențiere economică a țărănimii — se arată în Programul P.C.R. —, de sărăcie a țăranilor cu pămînt puțin în favoarea moșierilor și chiaburilor, se intensifică mișcările sociale la sate împotriva politicii claselor guvernante. Cea mai proeminentă este răscoala țăranilor români și maghiari din Valea Ghimeșului. În acest timp se crează Frontul plugarilor, organizație democratică a țărănimii, punîndu-se bazele alianței organizate între clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, în lupta pentru interesele celor ce muncesc, pentru o politică democratică".[2] Astfel, încă de la întemeierea sa, această organizație a desfășurat o intensă activitate pentru apărarea intereselor țărănimii muncitoare, luptînd în același timp împotriva fascismului care amenința pacea și libertatea popoarelor. În acest scop, ea a colaborat cu Partidul Comunist Român, sub conducerea căruia și-a desfășurat activitatea, precum și cu alte organizații democratice.

Un exemplu în acest sens îl constituie acordul de la Băcia, încheiat între Frontul plugarilor și MADOSZ la 24 septembrie 1935,[3] în scopul unirii forțelor în lupta pentru apărarea intereselor maselor muncitoare și împotriva fascismului. Salutînd încheierea acestui acord,

---

[1] Cf. Gh. I. Ioniță și Gh. Țuțui, *Frontul plugarilor (1933—1953)*, București, 1970, p. 16.

[2] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Editura politică, București, 1975, p. 42.

[3] Cf. Gh. I. Ioniță, *Încheierea acordului de la Țebea (1935), moment important în lupta P.C.R. pentru crearea Frontului Popular Antifascist*, în *Sargeția*, IV, 1966, p. 203.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Consiliul sindical din Tîrgu Mureș a adresat o scrisoare celor două organizații în care sublinia: „Noi, în numele muncitorilor organizați din Tîrgu Mureș, cu bucurie intrăm în acest front comun căci astfel vedem realizabil Frontul popular antifascist al tuturor celor asupriți și exploatați din România."[4] Două luni mai tîrziu, la 26 noiemrbie, se va încheia un acord comun de luptă antifascistă între Blocul democratic și Partidul socialist (Popovici)[5]. Scurt timp după aceea, la indicația Partidului Comunist din România, pentru generalizarea frontului comun, la 6 decembrie 1935 s-a încheiat acordul de la Țebea de colaborare democratică, antifascistă între P.C.R., Blocul democratic, Frontul plugarilor, MADOSZ și Partidul socialist (Popovici).[6] În chip simbolic, acordul a fost semnat sub gorunul lui Horea și la mormîntul lui Avram Iancu, drept semn de cinstire a luptelor duse în trecut pentru eliberarea socială și națională a poporului nostru.

Pe teritoriul fostului județ Mureș-Turda, constituirea și activitatea organizației Frontul plugarilor a început în toamna anului 1944, după eliberarea acestui ținut de sub dominația horthystă de către trupele române în strînsă colaborare cu cele sovietice. Astfel, conform relatărilor unor vechi militanți, întemeierea și activitatea comitetelor locale ale acestei organizații a început în primele zile ale lunii noiembrie 1944, în condiții deosebit de grele.[7] Armatele hitleriste și horthyste în retragere provocaseră mari distrugeri materiale, de pe urma cărora populația județului a avut mult de suferit. La această situație s-a adăugat activitatea nefastă a elementelor reacționare care, prin propaganda lor naționalist-șovină, căutau să provoace confuzie și neîncredere în rîndul maselor. În astfel de condiții, forțele democratice, în frunte cu organizația județeană a Partidului Comunist Român, au început organizarea și mobilizarea maselor populare la lupta împotriva reacțiunii, pentru înlăturarea urmelor războiului și pentru înfrățirea între poporul român și naționalitățile conlocuitoare. În această direcție un rol însemnat l-a avut ziarul „Egalitatea", al cărui prim număr a apărut la 15 noiembrie 1944 în orașul Reghin. Pe pagina întîi a acestui ziar era publicat apelul noului prefect, dr. Victor Groza, către locuitorii județului, pe care-i îndeamnă la unitate și înfrățire în munca și lupta pentru făurirea unei vieți noi. „Cred și declar — se arată în apel — că între

[4] *Idem*, p. 204.
[5] *Idem*.
[6] *Idem*, p. 205.
[7] Conform relatărilor unor militanți ai organizației Frontul plugarilor din fostul județ Mureș-Turda.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

români și maghiari numai neînțelegeri intenționat atîțate sînt. Aceste două națiuni trebuie să-și întindă mîna de împăcare. Aceasta ne învață pămîntul pe care de secole trăim împreună".[8]

Organizația Frontul plugarilor s-a bucurat și în fostul județ Mureș-Turda de adeziunea maselor. Astfel, la 29 decembrie 1944, un grup de țărani, meseriași și intelectuali, întruniți în cadrul unei consfătuiri la Tîrgu Mureș, au pus bazele acestei organizații pe întregul județ, în fruntea ei fiind ales ca președinte dr. Victor Groza, militant de seamă pentru democrație și progres social.[9] În acest fel, activitatea comitetelor de plasă și comunale ale acestei organizații putea fi mai ușor coordonată și îndrumată.

Temeliile organizației fiind puse, se impunea cu necesitate intensificarea activității ei de propagandă în rîndul maselor populare, îndeosebi a celor de la sate pentru atragerea lor de partea forțelor democratice în lupta împotriva reacțiunii. Pe această linie se înscrie apariția, la 4 ianuarie 1945 la Tîrgu Mureș a ziarului „Înfrățirea", organ al Frontului plugarilor, care va propaga pe plaiurile mureșene idealurile lumii noi ce se năștea prin munca și lupta unită a maselor. În primul său număr, ziarul publică chemarea către țărani a inimosului prefect dr. Victor Groza, prin care aceștia sînt îndemnați să adere la Frontul plugarilor, „organizație democratică, la baza căreia a stat de la început înfrățirea între toți locuitorii țării și unirea în marea luptă pentru îmbunătățirea soartei lor".[10] Același ziar anunță la 21 ianuarie 1945, că organizația Frontul plugarilor pe întreaga țară, a aderat la Platforma F.N.D., menționîndu-se punctele propuse de organizația democratică țărănească pentru completarea acestei platforme, puncte care izvorăsc direct din nevoile vieții țărănești, așa după cum urmează:

1. Împroprietărirea comunelor cu pășuni și păduri necesare.

2. Învățămînt secundar și universitar gratuit pentru fiii de plugari și muncitori.

3. Scutirea de impozite, de orice fel de urmăriri și de sechestru a 4 hectare de pămînt la șes, 8 hectare la deal și munte, de fiecare familie de plugari și impozit progresiv pe restul pămîntului, începînd cu 4%.

4. Desființarea dijmei la lucrările în parte.[11]

---

[8] „Egalitatea", an. I, nr. 2, din 19 noiembrie 1944.
[9] „Înfrățirea", an. I, nr. 8 din 25 februarie 1945.
[10] „Înfrățirea", an. I, nr. 1 din 4 ianuarie 1945.
[11] „Înfrățirea", an. I, nr. 3 din 21 ianuarie 1945.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Aceste puncte, ca de altfel întregul program al organizației Frontul plugarilor, aveau darul de a atrage țărănimea alături de clasa muncitoare și de alte pături sociale orășenești în lupta împotriva forțelor reacțiunii, pentru refacerea și democratizarea țării.

În fostul județ Mureș-Turda, ca și în restul Transilvaniei de nord, Frontul plugarilor a luat parte la organizarea unor acțiuni cerute de susținerea războiului și de lupta împotriva bandelor hitleriste și horthyste, de asigurarea aprovizionării țărănimii cu mărfuri de primă necesitate, acționînd pentru realizarea înțelegerii și apropierii între masele țărănești. Pentru a face față acestor cerințe, se impunea mobilizarea tuturor forțelor progresiste printr-o propagandă susținută, care se desfășura însă în condiții grele. „Nu existau bani și nu erau mijloace de comunicație — se arată în presa vremii. Și atunci, îndrumătorii de la centru, care renunțaseră la meseriile și ocupațiile lor, pentru a-și închina fiecare clipă Frontului, au muncit fără plată. Iar propagandiștii și-au pus în desagă merindea cumpărată pe bani cîștigați cu truda lor grea și au pornit pe căile satelor, pe jos, prin gerul aprig și prin viscolele iernii. Dar pilda lor n-a fost zadarnică și truda le-a fost răsplătită de bucuria reușitei".[12] Roadele acestei activități n-au întîrziat să se arate. Astfel, la sfîrșitul lunii februarie 1945, organizația Frontul plugarilor număra aproape 10 000 de membri în întreg județul.[13] Țărănimea, în marea ei majoritate, a văzut în Frontul plugarilor organizația care luptă pentru realizarea năzuințelor sale de veacuri și, îndeosebi, pentru înfăptuirea reformei agrare democratice. La sediile acestei organizații soseau mereu țărani pentru a cere lămuriri și a se înscrie în ea. „Acum a sosit ceasul ca țăranii, prin luptă organizată, să-și ocupe locul pe care-l merită după munca și truda lor"[14] se spune într-un apel către țărani al organizației Frontul plugarilor din orașul Reghin și împrejurimi. „Frontul plugarilor este o mare organizație a maselor țărănești care luptă pentru nimicirea fascismului și ridicarea țărănimii. Dreptatea cere ca pămîntul să fie a aceluia care l-a frămîntat cu sînge și sudoare. El trebuie să se bucure în primul rînd de roada muncii lui"[15] — se spune în același apel.

Alături de celelalte organizații democratice și sub îndrumarea organizației județene a Partidului Comunist Român, Frontul plugarilor a des-

[12] „Înfrățirea", an. I, nr. 8 din 25 februarie 1945.
[13] *Idem.*
[14] „Egalitatea", an. II, nr. 5 din 8—14 februarie 1945.
[15] *Idem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

făşurat o activitate susţinută pentru instaurarea la cîrma ţării a unui guvern revoluţionar-democratic, care să reprezinte în mod real interesele celor mai largi mase populare şi care să fie capabil să înfăptuiască reformele de structură cerute de acestea. „Pînă ce fraţii noştri îşi dau viaţa luptînd cu vitejie contra hidrei fasciste care ne-a subjugat, noi avem sfînta datorie să luptăm pentru instaurarea unui regim democratic în ţară"[16] — se spune într-un apel al organizaţiei Frontul plugarilor din Reghin către locuitorii oraşului şi ţăranii din împrejurimi. Atît în centrele urbane ale judeţului, cît şi în comune şi sate, masele populare, trezite la conştiinţă politică de revoluţia populară care începuse în zilele lui August 1944, se ridică la luptă pentru democratizarea aparatului de stat, prin înlocuirea primarilor şi notarilor reacţionari, ca şi a altor funcţionari, cu elemente progresiste alese din rîndurile lor. Astfel, în ciuda opoziţiei disperate a forţelor reacţiunii, în majoritate covîrşitoare a comunelor din judeţ, masele de ţărani organizate în Frontul plugarilor au reuşit să schimbe pe primarii şi notarii din timpul regimului horthyst, înlocuindu-i cu elemente corespunzătoare, care au luptat pentru apărarea intereselor lor. Exemple mai semnificative în acest sens sînt cele din comunele Cristeşti[17], Bilbor[18], Gurghiu[19] şi din alte localităţi.

Lupta oamenilor muncii din fostul judeţ Mureş-Turda pentru înlăturarea elementelor fasciste, reacţionare din aparatul de stat se încadrează în lupta generală a maselor populare din întreaga ţară, sub conducerea Partidului Comunist Român, pentru instaurarea unui guvern cu adevărat democratic. Vestea desemnării, la 5 martie 1945, a dr-ului Petru Groza ca preşedinte al organizaţiei Frontul plugarilor pe întreaga ţară, cu formarea guvernului democratic a produs un entuziasm de nedescris şi în rîndul maselor populare din judeţ. Ziarul „Înfrăţirea" a anunţat printr-o ediţie specială acest eveniment însemnat. Exprimînd entuziasmul maselor, ziarul arăta că: „Miile de plugari din judeţ, organizaţi în Frontul plugarilor, salută în dr. Petru Groza, preşedintele Consiliului de Miniştri, pe înfăptuitorul adevăratei Românii libere şi democratice, pe împlinitorul în făgaşul dreptăţii a soartei lor şi pe acela de la care se aşteaptă integrarea Ardealului de nord în marea unitate a Ţării Româneşti".[20] Instaurarea guvernului revoluţionar-democrat la 6

[16] „Egalitatea", an. II, nr. 7 din 22—28 februarie 1945.
[17] „Înfrăţirea", an. I, nr. 28 din 31 mai 1945.
[18] „Ardealul Nou", an. I, nr. 11 din 27 iulie 1946.
[19] „Ardealul Nou", an. I, nr. 19 din 24 august 1946.
[20] „Înfrăţirea", an. I, nr. 10 din 5 martie 1945 (ediţie specială).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

martie 1945, a constituit o mare victorie pentru forțele democratice. „Guvernul a înregistrat vocea poporului“ — a spus noul prim-ministru, dr. Petru Groza, după depunerea jurămîntului. Criza politică din România, care părea la un moment dat să provoace evenimente mai tragice decît cele ce au precedat actul de la 23 August, se rezolvă în acest fel în modul cel mai corespunzător, conform voinței poporului și intereselor țării.“[21]

Așa după cum se știe, în urma venirii în fruntea țării a guvernului condus de dr. Petru Groza, mare patriot și om de stat, a avut loc, la 13 martie 1945, reinstaurarea administrației române în nordul Transilvaniei și unirea acestui teritoriu cu România democrată, eveniment de mare însemnătate, care a fost primit cu satisfacție și de masele populare române și maghiare din cadrul acestui județ. Naționalitățile conlocuitoare au văzut în România democrată adevărata lor patrie. Astfel, cu ocazia vizitei la Tîrgu Mureș a primului ministru, dr. Petru Groza, acesta arăta într-o cuvîntare ținută în ziua de 18 noiembrie 1945 că: „Dictatul de la Viena n-a fost decît un joc abil și viclean al diplomației germane, care în acest fel a angajat în război, atît pe români, cît și pe maghiari... Uniți trebuie să muncim pentru reconstrucția țării, asigurîndu-ne în acest fel un viitor mai bun“.[22]

Între 12—15 februarie 1945 a avut loc, la Cluj, Consfătuirea F.N.D. din nordul Transilvaniei, din care făcea parte și organizația Frontul plugarilor. În cadrul acestei conferințe s-a dezbătut problema înfăptuirii reformei agrare pe teritoriul Transilvaniei într-un timp cît mai scurt.[23] Ziarul „Înfrățirea“ preciza în acest sens:

„1. În ordinea îndreptățirii la împroprietărire, trebuie să li se asigure întîietate ostașilor care au luptat sau luptă pe front împotriva fascismului; văduvelor și orfanilor, ai căror părinți au căzut în această luptă dreaptă.

2. În al doilea rînd, trebuie împroprietăriți plugarii cu pămînt sub 3 iugăre sau cei lipsiți de pămînt, care în ultimii patru ani au fost sărăciți de-a întregul prin înjugarea lor la munca silnică din minele sau fabricile Ungariei și Germaniei fasciste.

3. Nu trebuie uitate drepturile și interesele zecilor de mii de plugari români, care au fost siliți, datorită teroarei horthyste, să fugă din

[21] „Înfrățirea“, an. I, nr. 11 din 11 martie 1945.
[22] „Înfrățirea“, an. I, nr. 44 din 22 noiembrie 1945.
[23] „Înfrățirea“, an. I, nr. 9 din 4 martie 1945.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ardealul de nord sau au fost aruncați cu forța peste graniță din România.

4. Pămînturile expropriabile din județ fiind neîndestulătoare pentru satisfacerea pe scară largă a îndreptățiților la împroprietărire, colonizarea satelor săsești să fie începută numai după ce toate necesitățile de împroprietărire ale plugarilor din județ vor fi îndestulate.

5. În ducerea la îndeplinire a colonizărilor pe moșiile săsești care au mai rămas neîmpărțite după satisfacerea necesităților de împroprietărire din județ, să se acorde întîietate plugarilor din regiunile muntoase învecinate care lucraseră și înainte cu miile ca slugi sau ca muncitori agricoli moșiile săsești".[24]

Instaurarea, la 6 martie 1945, la cîrma țării a guvernului de largă concentrare democratică condus de dr. Petru Groza a însemnat și pentru masele populare din fostul județ Mureș-Turda realizarea reformelor, prevăzute în programul F.N.D. din care făcea parte și organizația Frontul plugarilor, și în primul rînd a reformei agrare. Ca și în restul țării, lupta pentru înfăptuirea reformei agrare începuse încă în toamna anului 1944, după eliberarea de sub jugul fascist, triumfînd la 23 martie 1945, prin legiferarea ei de către guvernul dr. Petru Groza. Ziarul „Egalitatea" din 22 martie 1945 aduce la cunoștința maselor de țărani din județ faptul că: „Apropiata reformă agrară ne va face stăpîni peste pămînturile care le-am lucrat ca clăcași sau în dijmă. Cunoaștem necazurile și grijile voastre: lipsa de animale, de semințe etc. Ce nu puteți face cîte unul, veți reuși să faceți întovărășindu-vă, toți aceia care aveți aceleași nădejdi și aceleași griji și nevoi.[25]

Legiferarea la 23 martie 1945 a reformei agrare de către guvernul dr. Petru Groza a produs o mare satisfacție în rîndul maselor. Sub titlul: „Un act de dreptate istorică", ziarul „Înfrățirea", comentînd acest eveniment arată că: „Cea dintîi dintre dreptele revendicări ale țărănimii a fost consfințită prin lege. În această lume nouă care se clădește acum, țărănimea își poate vedea asigurate toate rosturile. Țărănimea care își are acum propria brazdă, va avea cît mai curînd și mijloacele economice trebuincioase pentru cultivarea și păstrarea ogoarelor peste care a ajuns stăpînă."[26]

În întregul județ s-au constituit comisii de reformă agrară, din care făceau parte reprezentanți ai organizației Frontul plugarilor, ai

[24] *Idem.*
[25] „Egalitatea", an. I, nr. 11 din 22—29 martie 1945.
[26] „Înfrățirea", an. I, nr. 15 din 1 aprilie 1945.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Uniunii Populare Maghiare, precum și ai altor organizații democratice care se deplasau în sate, veghind la respectarea prevederilor legii cu privire la împroprietărire, pentru a nu se produce abuzuri.[27] Astfel, în baza legii de reformă agrară, în fostul județ Mureș-Turda au fost împroprietăriți 11 138 de țărani români și maghiari, cu peste 40 000 de iugăre de pămînt.[28] În afară de această suprafață, 2 500 de iugăre au fost păstrate pentru ferme și rezerve de stat, conform dispozițiilor legii.[29] Reforma agrară a întărit și în acest județ, ca de altfel în întreaga țară, încrederea maselor și atașamentul lor față de guvernul instaurat la 6 martie 1945, ea constituind, în același timp, baza alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, temelia de granit a regimului democrat-popular. Astfel, la scurt timp după înfăptuirea reformei agrare, numărul membrilor organizației Frontul plugarilor a crescut și mai mult, ajungînd la începutul lunii mai 1945 la 30 000 pe întregul județ.[30] Exprimînd recunoștința și sentimentele majorității covîrșitoare a țărănimii, ziarul „Egalitatea" din 24 mai 1945, arată că: „Guvernul dr. Petru Groza a dat țăranilor primele roade ale democrației, împărțindu-le pămînturile boierești ale grofilor, hitleriștilor, absenteiștilor și ale criminalilor de război."[31] Totodată, menționează ziarul, „ne-a mai adus primăvara democrației cu primele roade: libertatea de a ne spune și noi gîndurile, necazurile, durerile și lipsurile noastre, a celor conducători și slujbași comunali, aleși de popor de jos în sus și nu dictați de sus în jos".[32]

Conform prevederilor legii de reformă agrară, atît exproprierea, cît și împroprietărirea s-au făcut fără vreo discriminare națională, fapt care a întărit unitatea de luptă a oamenilor muncii din rîndul naționalităților conlocuitoare cu poporul român. Relatînd acest fapt, ziarul „Ardealul Nou", din 20 iulie 1946, arată că în întregul județ au fost expropriate 118 moșii maghiare de peste 50 hectare, avînd o suprafață de 8 580 iugăre, și 54 de moșii de la români, avînd o suprafață de 3 899 iugăre. De asemenea, au fost expropriate 106 proprietăți sub 50 hectare, însumînd o suprafață de 2 381 iugăre, aparținînd unor proprietari maghiari și 13 proprietăți, totalizînd o suprafață de 403 iugăre, aparținînd unor proprietari români. Au mai fost expropriate 1 623 proprietăți, însumînd o suprafață de 33 760 iugăre, care aparținuseră unor proprietari sași, absen-

[27] „Înfrățirea", an. I, nr. 17 din 10 aprilie 1945.
[28] Arhiva Comitetului județean Mureș al P.C.R., dosar nr. 29/1947, fila 18.
[29] „Ardealul Nou", an. I, nr. 9 din 20 iulie 1947.
[30] „Înfrățirea", an. I, nr. 24 din 6 mai 1945.
[31] „Egalitatea", an. II, nr. 25 din 24 mai 1945.
[32] *Idem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

teiști.[33] Pe unele din terenurile acestora, rămase libere după împroprietărire, au fost colonizați țărani români și maghiari din regiunile de munte învecinate, care lucraseră înainte cu miile aceste pămînturi ca slugi sau ca muncitori. „Primul mare act social înfăptuit de guvernul dr. Petru Groza imediat după 6 martie — relatează același ziar — a fost reforma agrară. Legea de reformă agrară nu face nici o deosebire între naționalitățile conlocuitoare și, după cum era firesc într-un stat democratic nu s-a făcut pe această bază nici o discriminare".[34] Prin înfăptuirea reformei agrare a fost rezolvată problema fundamentală a desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice, închegîndu-se alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare. La realizarea acestor obiective de importanță istorică, organizația Frontul plugarilor și-a adus o contribuție valoroasă, de mare însemnătate.

Concomitent cu lupta pentru traducerea în fapt a reformei agrare, organizația Frontul plugarilor a desfășurat o activitate intensă pentru realizarea planului de însămînțări din toamna anului 1944 și primăvara anului 1945, în strînsă colaborare cu celelalte organizații democratice ca: Uniunea Populară Maghiară, Sindicatele Unite, Uniunea Patrioților, Apărarea Patriotică, Uniunea Tineretului Progresist și alte forțe democratice sub îndrumarea și conducerea organizației județene a Partidului Comunist Român. Ca rezultat al acestei activități, la 31 mai 1945, suprafața însămînțată pe județ era de 115 041 ha, adică peste 90% din suprafața arabilă a județului,[35] în ciuda greutăților întîmpinate din cauza condițiilor climatice nefavorabile, precum și a lipsei de atelaje și animale de muncă, la care s-a adăugat sabotajul elementelor reacționare, care încercau prin toate mijloacele să compromită reforma agrară și regimul democratic.

Înțelegînd importanța economică și politică a însămînțărilor, muncitorii din orașul Tîrgu-Mureș și din alte centre ale județului au răspuns cu elan la chemarea organizației județene a Partidului Comunist Român și a Sindicatelor Unite, venind în ajutorul țărănimii prin repararea în mod gratuit a numeroase unelte agricole. În acest scop, mai multe echipe de muncitori ceferiști din Tîrgu Mureș s-au deplasat în timpul liber, îndeosebi duminica, în diferite comune și sate din cadrul județului, reparînd uneltele agricole ale țăranilor.[36] Aceste acțiuni au

[33] „Ardealul Nou", an. I, nr. 9 din 20 iulie 1946.
[34] *Idem.*
[35] „Înfrățirea", an. I, nr. 28 din 31 mai 1945.
[36] „Ardealul Nou", an. I, nr. 29 din 28 septembrie 1946.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

contribuit la întărirea alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, ele avînd astfel și o semnificație politică.

O activitate intensă a desfășurat organizația Frontul plugarilor pentru mobilizarea maselor la munca de reconstrucție în vederea înlăturării urmelor războiului. „Menirea noastră este munca — se arată într-un apel al acestei organizații din Tîrgu Mureș. Vrem ca masele să se încadreze în munca de reclădire a orașului, a satelor distruse, a podurilor aruncate în aer de hoardele hitleriste".[37] De altfel, chemarea se înscria pe linia politicii P.C.R. de refacere economică a țării. În acest sens, un manifest al organizației județene a Partidului Comunist Român, din 28 septembrie 1945, scoate în evidență faptul că: „... toate puterile creatoare și cei de bună credință s-au aliniat în jurul partidului comunist și s-a început cu elan munca de refacere".[38] Pe întreg cuprinsul județului masele participau cu însuflețire la munca de reconstrucție, manifestîndu-și în acest fel atașamentul față de regimul democratic instaurat la 6 martie 1945.

În activitatea sa de propagandă, organizația Frontul plugarilor a acordat o atenție însemnată atragerii intelectualilor și antrenării lor în lupta pentru triumful democrației. În această direcție un rol important a avut conferința generală a învățătorilor și profesorilor membri ai organizației Frontul plugarilor, care a avut loc în februarie 1945 la București. Intelectualii, îndeosebi învățătorii care trăiau în mijlocul țărănimii, cunoscînd viața acesteia, au aderat la organizația Frontul plugarilor în al cărei program au văzut satisfacerea doleanțelor de veacuri ale maselor țărănești. Astfel, în raportul Comitetului județean Mureș-Turda al organizației Frontul plugarilor, pe luna august 1946, se menționează „o afluență a intelectualilor" în această organizație, îndeosebi în centrele de plasă.[39] Ziarul „Ardealul Nou" din 23 iulie 1946 relatează faptul că intelectualii din plasa Teaca, întruniți în conferință în ziua de 8 iulie a aceluiași an, au hotărît în unanimitate să adere la organizația Frontul plugarilor, pe care „o consideră mai aproape de interesele plugarilor în mijlocul cărora trăiesc, pe care sînt chemați a-i servi și cu a căror interese doresc să facă cauză comună."[40] Asemenea adeziuni ale intelectualilor la organizația Frontul plugarilor au avut loc și în celelalte plăși ale județului, fapt din care rezultă că intelectualitatea, în

[37] „Înfrățirea", an. I, nr. 37 din 30 septembrie 1945.
[38] *Idem.*
[39] Arhiva Comitetului județean Mureș al P.C.R., dosar nr. 29/1946, fila 3.
[40] „Ardealul Nou", din 23 iulie 1946.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

marea ei majoritate, şi-a adus contribuţia la lupta pentru traducerea în viaţă a programului de reforme al guvernului democrat condus de dr. Petru Groza şi la triumful democraţiei.

O activitate însemnată a desfăşurat organizaţia Frontul plugarilor alături de celelalte organizaţii democratice, pentru învingerea greutăţilor provocate de seceta cumplită din anii 1945—1946. În cadrul acţiunilor întreprinse în întreaga ţară pentru ajutorarea victimelor nevinovate ale secetei, s-a instituit şi în judeţul Mureş-Turda un comitet de acţiune, alcătuit din reprezentanţi ai organizaţiilor democratice, care au organizat echipe pentru colectarea de fonduri în scopul ajutorării populaţiei nevoiaşe.[41] Prin afişe, manifeste, apeluri şi muncă de lămurire, acest comitet a desfăşurat o intensă activitate, cerînd concursul tuturor cetăţenilor pentru ajutorarea victimelor acestei calamităţi. Aprovizionarea populaţiei, îndeosebi a celei din satele din regiunile de munte, cu cereale era tot mai grea, în condiţiile cînd posibilităţile de transport şi sursele de aprovizionare erau atît de reduse. În ciuda acestor greutăţi, în acele sate şi comune din judeţ în care situaţia era mai grea s-au deplasat caravane, care duceau alimente, îmbrăcăminte şi medicamente, pe care le-au împărţit în mod gratuit populaţiei.[42]

Ziarul „Ardealul Nou" din 1 octombrie 1946 relatează faptul că Blocul Partidelor Democratice din oraşul Tîrgu Mureş a contribuit la crearea de fonduri pentru ajutorarea celor loviţi de secetă cu suma de 1 milion de lei; primăria oraşului Tîrgu Mureş, tot cu 1 milion de lei; Oficiul Spitalului Popular, cu 970 000 de lei, iar ofiţerii, subofiţerii şi trupa din garnizoana oraşului Tîrgu Mureş au oferit solda pe o zi pentru ajutorarea populaţiei nevoiaşe.[43] „Cel mai impresionant exemplu — menţionează acelaşi ziar — l-a dat şi de data aceasta muncitorimea, care a întreprins o energică acţiune de colectare de bani, îmbrăcăminte, alimente în cadrul sindicatului. Muncitorii ceferişti şi-au oferit salariul lor pe o oră pe tot timpul cît va dura acţiunea de ajutorare a celor în suferinţă. Ei s-au angajat, de asemenea, să primească şi să întreţină gratuit un număr de 10 copii din locurile greu lovite de secetă".[44] Deşi acest judeţ a fost în mare parte lovit de calamitatea secetei, a primit un număr de 500 de copii din Moldova şi din secuime, care au fost întreţinuţi de familiile cu stare mai bună.[45] Relevînd atitudinea uma-

[41] „Ardealul Nou", an I, nr. 30 din 1 octombrie 1946.
[42] „Ardealul Nou", an. I, nr. 21, din 31 august 1946.
[43] „Ardealul Nou", an. I, nr. 30 din 1 octombrie 1946.
[44] *Idem.*
[45] *Idem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nitară a populației din județ față de victimele nevinovate ale secetei, ziarul „Ardealul Nou" din 2 februarie 1947 scria: „Salutăm în primul rînd populația de la sate, plină de inimă și patriotism, care a luat în găzduire cei mai mulți copii, apoi salutăm populația de la orașe, pentru această frumoasă solidaritate, ajutînd pe cei ajunși în nevoi, chiar și atunci cînd ei însăși nu o duc prea strălucit cu aprovizionarea, înțelegînd totuși să vie în ajutorul copiilor, contribuind prin aceasta la lupta de ieșire din impasul economic în care se află țara noastră".

Profitînd de greutățile prin care trecea țara în urma războiul și a secetei, forțele reacționare și-au intensificat propaganda lor nefastă, îndeosebi în rîndurile țărănimii, pe care sperau s-o atragă de partea lor în alegerile generale din noiembrie 1946. În această situație, organizația Frontul plugarilor a desfășurat o intensă activitate în cadrul organizației județene a Blocului Partidelor Democratice, din care făcea parte, în scopul scoaterii maselor țărănești de sub influența partidelor reacționare, îndeosebi de sub influența Partidului Național Țărănesc. Prin activiștii săi, Frontul plugarilor a organizat numeroase întruniri în comunele și satele din județ, în cadrul cărora masele au fost lămurite asupra Platformei-program a B.P.D., arătîndu-li-se momentul politic prin care trecea țara, atît pe plan intern, cît și pe plan extern.[46] În urma acestei campanii, organizația Frontul plugarilor și-a sporit rîndurile.[47] Astfel, în cadrul unei întruniri din satul Vaidei, un țăran a spus printre altele: „Eu nu am făcut politică niciodată, dar de oamenii lui Groza îmi place fiindcă ei nu vin ca cei din trecut cu fel de fel de minciuni și cu promisiuni".[48]

O propagandă susținută a desfășurat organizația Frontul plugarilor și în rîndul femeilor, pentru a le atrage de partea forțelor democratice. În acest scop, la 2 august 1946 are loc la Tîrgu Mureș o întrunire în cadrul căreia s-a constituit Comitetul județean al femeilor organizate în Frontul plugarilor, care a făcut apel la toate femeile să adere și să-și strîngă rîndurile în jurul acestei organizații pentru promovarea democrației și apărarea drepturilor lor.[49] Ziarul „Ardealul Nou" din 9 noiembrie 1946 publică declarația uneia din numeroasele femei din lumea satelor, care a aderat la organizația Frontul plugarilor. „Pentru prima dată în viața noastră de țărănci române — se menționează în decla-

[46] „Ardealul Nou", an. I, nr. 11 din 27 iulie 1946.
[47] „Ardealul Nou", an. I, nr. 14 din 6 august 1946.
[48] *Idem.*
[49] „Ardealul Nou", an. I, nr. 15 din 10 august 1946.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

rație — putem vedea un soare al dreptății și libertății, dar tot pentru prima dată muncitorimea de pe ogor are drept de vot și de cuvînt."[50]

În același timp, la 5 august 1946 a sosit la Tîrgu Mureș Ion Dănuț Șotîngă, unul din membrii fondatori ai organizației Frontul plugarilor. El a fost trimis din partea C.C. al acestei organizații în vederea înființării Regionalei Mureș a Frontului plugarilor, cu sediul la Tîrgu Mureș[51].

În tot decursul anului 1946, organizația Frontul plugarilor pe întreaga țară și-a consacrat activitatea pregătirii alegerilor parlamentare, contribuind din plin la obținerea victoriei în aceste alegeri, moment de seamă în lupta forțelor democratice, pentru zdrobirea definitivă a reacțiunii. Tactica forțelor democratice pentru cîștigarea bătăliei electorale a fost stabilită în cadrul Plenarei C.C. al P.C.R. din 25—28 ianuarie 1946, cu prilejul căreia după ce s-a făcut analiza situației politice interne și internaționale, s-a propus prezentarea în alegeri pe o singură listă a tuturor forțelor democratice din guvern, reprezentante ale majorității covîrșitoare a poporului.[52] Clasa muncitoare s-a prezentat unită în alegeri, fapt hotărît la Congresul P.S.D. din 10 martie 1946. De asemenea, în ședința Comitetului Executiv al Frontului plugarilor din zilele de 16—17 februarie 1946 și apoi a Comitetului Central din 18 martie același an, s-a hotărît participarea la alegeri pe o listă comună cu toate forțele democratice, în frunte cu P.C.R.[53]

La 17 mai 1946, reprezentanții P.C.R., P.S.D., Frontului plugarilor, P.N.P., P.N.L. — Tătărăscu și P.N.Ț. — Anton Alexandrescu au semnat Platforma-program, inițiată de Plenara C.C. al P.C.R. din ianuarie același an, hotărînd constituirea Blocului Partidelor Democratice (B.P.D.), precum și a Comisiei Centrale care urma să coordoneze activitatea Blocului în întreaga țară.[54] Platforma-program a B.P.D. cuprindea programul de acțiune guvernamentală în toate sectoarele de activitate și, în special, în cel al refacerii economice a țării, al consolidării regimului democratic, al asigurării drepturilor și libertăților cetățenești, al dezvoltării industriei naționale și a păcii. Pentru țărănimea muncitoare se prevedea înzestrarea agriculturii cu mijloace moderne de lucrare a pămîntului prin centre de închiriat mașini agricole, acordarea de credite ieftine și pe termen lung, ajutorarea cu semințe și îndrumări agrotehnice,

---

[50] „Ardealul Nou", an. I, nr. 41 din 9 noiembrie 1946.
[51] „Ardealul Nou", an. I, nr. 15 din 10 august 1946.
[52] Cf. Ilie Avram, *Din activitatea Frontului plugarilor în perioada anilor 1945—1947*, în *Sargeția*, VII, 1970, p. 208.
[53] *Idem.*
[54] *Idem*, p. 209.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cît şi apărarea ţăranilor muncitori împotriva elementelor exploatatoare, a speculanţilor şi cămătarilor, pentru dezvoltarea gospodăriilor ţărăneşti şi mărirea producţiei agricole în general.[55]

Cu un asemenea program electoral măreţ au putut fi mobilizate forţele democratice la luptă împotriva reacţiunii coalizate în jurul partidelor aşa-zise „istorice". Au fost create comitete electorale ale B.P.D. şi la nivelul judeţelor, al oraşelor şi comunelor, care îşi desfăşurau activitatea după îndrumările primite de la centru. În activitatea acestor comitete, reprezentanţii Frontului plugarilor au avut un rol de seamă. În acelaşi timp, din iniţiativa P.C.R. s-au luat măsuri în vederea intensificării procesului de organizare în sindicate a salariaţilor agricoli. Astfel, în iunie 1946 a fost creată Comisia de organizare a salariaţilor agricoli. Este de menţionat faptul că în fostul judeţ Mureş-Turda numărul muncitorilor agricoli membri de sindicat era în acel timp de peste 2 500.[56]

În aceste condiţii de intensificare a luptei maselor împotriva forţelor reacţiunii, a fost deschisă campania electorală, la 2 iunie 1946 de către dr. Petru Groza, preşedintele Consiliului de Miniştri, în cadrul unei mari adunări populare de la Iaşi. În cuvîntarea sa, şeful guvernului subliniind importanţa alegerilor, arăta printre altele: „Să fim gata deci de aceste alegeri, să muncim pînă atunci şi să facem ca ziua de alegeri să nu mai fie o zi de bătăi, să fie o zi de mare sărbătoare, în care plugărimea din sate, împreună cu muncitorii din uzine şi intelectualii progresişti să meargă să voteze pentru o Românie democratică.[57]

În fostul judeţ Mureş-Turda, pregătirea alegerilor generale şi campania electorală s-au desfăşurat în conformitate cu indicaţiile primite de la centru, sub conducerea organizaţiei judeţene a P.C.R. Astfel, a fost creat un Comitet al B.P.D. pe judeţ, precum şi comitete locale orăşeneşti şi comunale care şi-au intensificat activitatea de propagandă în rîndul maselor. În aceste împrejurări, la 12 noiembrie 1946 are loc în oraşul Tîrgu Mureş, Congresul organizaţiei Frontul plugarilor din judeţ. În cadrul congresului, preşedintele Comitetului judeţean al acestei organizaţii, dr. Victor Groza, a scos în evidenţă activitatea multilaterală desfăşurată de această organizaţie.[58] Ţinînd cont de etapa în care îşi des-

[55] *Idem.*

[56] Cf. Ilie Avram, *Contribuţia Frontului plugarilor la victoria în alegerile generale din noiembrie 1946*, în *Sargeţia*, IX, 1972, p. 207.

[57] Cf. Ilie Avram, *Din activitatea Frontului plugarilor în perioada anilor 1945—1947*, în *Sargeţia*, VII, 1970, p. 210.

[58] „Ardealul Nou", an. I, nr. 42 din 12 noiembrie 1946.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

făşura activitatea şi de obiectivul pe care-l urmărea — obţinerea victoriei forţelor democratice în alegerile generale care se apropiau — Congresul a trasat ca sarcină activiştilor şi tuturor membrilor acestei organizaţii să-şi intensifice activitatea de propagandă în rîndul maselor, prin popularizarea realizărilor regimului democratic şi a politicii sale interne şi externe.

Rezultatele activităţii organizaţiei Frontul plugarilor în rîndul maselor, ca de altfel şi a celorlalte organizaţii democratice care făceau parte din B.P.D., în fruntea căruia se afla organizaţia judeţeană a Partidului Comunist Român, s-au concretizat în victoria forţelor democratice în alegerile generale din 19 noiembrie 1946. Astfel, în judeţul Mureş-Turda, P.N.Ţ. şi P.N.L. n-au reuşit să obţină nici un mandat.[59]

Victoria forţelor democratice în alegeri a marcat un moment important în activitatea organizaţiei Frontul plugarilor. Alături de celelalte organizaţii democratice, unite în B.P.D., în frunte cu P.C.R., organizaţia Frontul plugarilor şi-a adus şi în acest judeţ contribuţia sa valoroasă la obţinerea acestei victorii.

Adeziunea maselor faţă de politica regimului democratic s-a manifestat şi prin entuziasmul cu care acestea au întîmpinat legile şi reformele înfăptuite de guvernul dr. Petru Groza. Un exemplu în acest sens îl constituie legea pentru crearea oficiilor industriale, votată de parlament, care a fost primită cu deosebită satisfacţie de masele populare din cadrul judeţului, ca de altfel din întreaga ţară. Astfel, în articolul „Parlamentul a votat oficiile industriale", ziarul „Ardealul Nou" din 1 iunie 1947 arată că: „Frontul plugarilor subliniază în mod deosebit dispoziţiile legii prin care Ministerul Industriei şi Comerţului este autorizat să retragă, în total sau în parte, atribuţiile şi drepturile exclusiv acordate cartelurilor existente". Aşa după cum se ştie, prin această lege guvernul instituia, prin intermediul Ministerului Industriei şi Comerţului, un control asupra activităţii întreprinderilor capitaliste, luîndu-se astfel măsuri împotriva acţiunilor de sabotaj organizate de proprietarii acestora.

Un entuziasm deosebit a stîrnit în rîndul maselor reforma monetară din 15 august 1947, care a pus capăt inflaţiei şi haosului economic. Ziarul „Ardealul Nou" din 24 august 1947 menţionează faptul că în seara zilei cînd s-a anunţat stabilizarea monetară, la Tîrgu Mureş o mare mulţime de oameni s-au adunat în piaţa primăriei, manifestînd pentru

[59] Conform relatărilor unor militanţi ai organizaţiei Frontul plugarilor din fostul judeţ Mureş-Turda.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

guvern și aclamînd „stabilizarea în folosul poporului". În cadrul adunării a luat cuvîntul și secretarul organizației județene a P.C.R. Acesta a subliniat, printre altele, faptul că: „datorită muncii depuse de popor, care a înțeles să nu-și precupețească eforturile pentru realizarea propunerilor P.C.R. în vederea îmbunătățirii situației economice a țării, s-a putut trece la înfăptuirea reformei monetare".

În această perioadă însă, pe lîngă laturile pozitive și succesele obținute în lupta împotriva forțelor reacțiunii, în activitatea organizației Frontul plugarilor s-au manifestat și unele fenomene negative, datorită pătrunderii în rîndurile ei și chiar în organele sale de conducere a unor elemente reacționare, care căutau să o compromită. Pentru lichidarea acestor neajunsuri, Comitetul Executiv Central al Frontului plugarilor a anunțat, prin comunicatul său din 28 aprilie 1947, trecerea la acțiunea de reorganizare în întreaga țară și la curățirea ei de elementele chiabure, reacționare.[60] Comunicatul scoate în evidență necesitatea întăririi colaborării cu clasa muncitoare, pentru consolidarea și dezvoltarea democrației și pentru propășirea țării.[61] Această acțiune marca faza trecerii alianței muncitorești-țărănești de pe tărîmul luptei predominant antifasciste și antimoșierești, pe tărîmul luptei anticapitaliste.

Este de remarcat faptul că, pînă la sfîrșitul anului 1946, transformările ce au avut loc în domeniul politic și economic nu au atins baza capitalistă a societății. În tot acest timp, Frontul plugarilor reprezenta o organizație a întregii țărănimi, cu excepția elementelor fasciste, un fel de „Uniune a țăranilor", care și-a păstrat acest caracter pînă la începutul anului 1947, cînd, corespunzător noilor probleme ce urmau a fi rezolvate, începe procesul de transformare a sa într-o organizație a țărănimii muncitoare.

În aceste condiții a început și în fostul județ Mureș-Turda acțiunea de reorganizare a activității Frontului plugarilor și de curățire a rîndurilor acestei organizații de elementele necorespunzătoare. Un moment însemnat în această acțiune l-a constituit Adunarea generală a organizației județene a Frontului plugarilor, care a avut loc în ziua de 22 mai 1947 la Reghin, în cadrul căreia s-a ales un nou comitet, alcătuit din elemente devotate cauzei țărănimii muncitoare.[62] În urma acestei adunări, a început acțiunea de reorganizare și în comitetele de plasă și comunale. În satele, comunele și centrele de plasă ale județului s-au

[60] „Ardealul Nou", an. II, nr. 78 din 8 iunie 1947.
[61] „Ardealul Nou", an. II, nr. 76 din 1 iunie 1947.
[62] „Ardealul Nou", an. II, nr. 78 din 8 iunie 1947.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

deplasat numeroşi activişti de la centru, care au examinat cu atenţie situaţia din cadrul organizaţiilor respective, îndepărtînd din rîndurile lor elementele duşmănoase şi reacţionare. Această acţiune a dus şi în fostul judeţ Mureş-Turda la întărirea organizaţiei Frontul plugarilor.[63] „Se constată cu satisfacţie — menţionează ziarul „Ardealul Nou" — că, în urma reorganizării Frontului plugarilor, noile comitete de plasă şi comună desfăşoară o activitate frumoasă atît politică, cît şi culturală."[64] La 23 noiembrie 1947, la Tîrgu-Mureş a avut loc o mare adunare populară organizată de Comitetul judeţean al Frontului plugarilor. În cadrul adunării la care au participat ţărani, muncitori şi intelectuali progresişti s-au scos în evidenţă legăturile care au existat în trecut între luptătorii clasei muncitoare şi ţărănimii muncitoare, precum şi colaborarea strînsă dintre Partidul Comunist Român şi organizaţia Frontul plugarilor.

Din cele arătate mai sus rezultă că, organizaţia Frontul plugarilor şi-a adus un deosebit aport la înfrîngerea definitivă a reacţiunii şi la refacerea economică a ţării, contribuind din plin la crearea condiţiilor prielnice de preluare a întregii puteri de către forţele democratice. Astfel, în condiţiile anului 1947, cînd principalele forţe reacţionare erau înfrînte, iar acţiunea de unificare a mişcării muncitoreşti se apropia de faza finală, alianţa dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare reprezenta condiţia principală a schimbării raportului de forţe în favoarea proletariatului şi a aliaţilor săi, avînd ca obiectiv principal cucerirea întregii puteri politice în stat, instaurarea republicii şi trecerea la construirea socialismului.

[63] „Ardealul Nou", an. II, nr. 91 din 21 septembrie 1947.
[64] *Idem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

DIE TÄTIGKEIT DER ORGANISATION FRONT DER PFLÜGER („FRONTUL PLUGARILOR") IM GEWESENEN KREIS MUREȘ-TURDA ZWISCHEN DEN JAHREN 1944—1947

(Zusammenfassung)

Anhand von Archivdokumenten, Presseinformationen aus dieser Zeit, und aus den Berichten einiger Teilnehmer, zeigt der Verfasser die Tätigkeit der Organisation Front der Pflüger aus dem gewesenen Kreis Mureș-Turda, in der Periode von der Befreiung des Landes bis 1947. Die Arbeit hebt hervor die schweren Bedingungen, unter welchen die ersten lokalen Komitees der Organisation enstanden sind, und zeigt dann die wichtigsten Seiten ihrer Tätigkeit. Die Propaganda — Tätigkeit für die Einigung der Volksmassen für die Entfernung der Kriegsspuren, für den Sieg der Demokratie, zeigt den Beitrag der Organisation Front der Pflüger zur Bekämpfung der von der Reaktion verbreiteten Ideen von Nationalismus und Chovinismus, um die Volksmassen in Uneinigkeit zu bringen.

Eine andere Seite der Tätigkeit dieser Organisation war die Zusammenarbeit mit den anderen demokratischen Organisationen wie „Die ungarische Volksunion", „Die geeinigten Gewerkschaften", u.a. unter der ständigen Leitung vom Kreisorganisation der RKP, im Kampfe für demokratische Reformen, und insbesondere für die Agrarreform. Diese Tätigkeit hatte als Folge die Anziehung der Bauern und der Merheit der Intellektualität auf der Seite der demokratischen Kräften, welche einen besonderen Erfolg in den Wahlen aus dem Jahr 1946 erhielten.

Die lokale Tätigkeit der Organisation Front der Pflüger, aus dem Kreis Mureș-Turda, wird im Rahmen ihrer Tätigkeit im ganzen Land beschrieben, sowie ihre Beziehungen mit den anderen demokratischen Kräften welche unter der Führung der RKP, für die Verwirklichung der demokratischen Reformen, und nachher, für den Aufbau der sozialistischen Gesellschaft gekämpf haben.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

III
ETNOGRAFIE

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CONTRIBUŢII ALE CERCETĂRII ETNOGRAFICE DIN JUDEŢUL MUREŞ PENTRU VALORIFICAREA PATRIMONIULUI CULTURAL

VALER POP

Un nesecat izvor de frumuseţe ce rămîne veşnic limpede în ciuda tuturor vicisitudinilor vremii, cultura populară românească, rezultat al perenităţii unui popor harnic, iscusit, cu o nemaipomenită bogăţie spirituală, îşi dezvăluie cu multă dărnicie tainiţele comorilor sale oricărui cercetător dornic de a le cunoaşte şi a le scoate la lumina zilei, atît pentru contemporani cît şi pentru urmaşi.

Mulţi dintre oamenii de cultură s-au străduit să culeagă creaţiile populare orale: doine, cîntece bătrîneşti, basme, balade, strigături, proverbe şi zicători, snoave, bocete, descîntece, căutînd în ele oglinda sufletului ţăranului român, starea lui spirituală, determinată de starea lui socială, în diferite perioade ale istoriei neamului românesc, toate acestea formînd izvorul de inspiraţie pentru creaţiile literare ale scriitorilor. Compozitorii au cercetat ritmurile muzicii, ale dansului popular, transpunîndu-le în creaţii muzicale de mare valoare. Nu puţini au fost aceia care au căutat să deslușească măiestria formelor ornamentale ale ţesăturilor, cusăturilor, ale portului popular, arta sculpturii monumentale în lemnul porţilor, al troiţelor, arta încrustăturii furcilor de tors şi a botelor ciobăneşti, sau a originalelor icoane pe sticlă şi lemn.

Cei mai mulţi cercetători ai culturii populare s-au ocupat mai ales de aspectul spiritualităţii populare exprimată în folclor şi artă populară, acordînd în general o atenţie mai mică vieţii materiale oglindită în vestigii etnografice, create cu mai puţin gust artistic dar cu un grad de utilitate sporit şi, am putea spune, cu o valoare documentară superioară. Acest aspect este reliefat şi în valorificarea culturii populare din judeţul Mureş, unde culegerile de folclor, precum şi lucrările ştiinţifice privind valorificarea folclorului mureşean sînt preponderente în

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

comparaţie cu lucrările de valorificare a cercetărilor etnografice privind cultura materială, arta populară, obiceiurile populare.*

Bucurîndu-se de forme de relief variate, judeţul Mureş cuprinde mai multe zone etnografice: Cîmpia Transilvaniei, Valea Tîrnavelor, zona premontată şi montană a masivelor Călimani-Gurghiu şi unele subzone cu un specific bine conturat şi individualizat: Valea Nirajului, Valea Gurghiului, Valea superioară a Mureşului. Mulţimii zonelor şi subzonelor etnografice îi corespunde o mare varietate a folclorului şi etnografiei acestor meleaguri, forme multiple de manifestare a spiritualităţii populare.

În cele ce urmează vom examina doar contribuţia adusă de etnografii mureşeni la valorificarea patrimoniului cultural al judeţului privind: ocupaţiile, meşteşugurile, arta populară, credinţele şi obiceiurile, fără a ne ocupa de folclor, deşi cele două ramuri ale culturii populare s-au dezvoltat împreună, deoarece etnografia şi folcloristica şi-au delimitat şi individualizat sfera de cuprindere şi manifestare.

Înainte de anul 1918 preocupările pentru cercetarea şi valorificarea etnografiei mureşene au fost rare şi spontane, datorită faptului că etnografia ca ştiinţă era la începutul formării sale. Intelectualii români şi-au îndreptat activitatea cu precădere spre arheologie, istorie, încercînd să dovedească drepturile naţiunii române asupra pămîntului strămoşesc, de a scoate la lumină mărturiile ce dovedesc continuitatea noastră milenară pe aceste meleaguri, iar intelectualii maghiari şi saşi, preocupaţi de problemele culturii populare, şi-au extins sfera de activitate asupra altor regiuni ale Transilvaniei.

O personalitate de seamă a plaiurilor mureşene a fost Simion C. Mîndrescu, profesor universitar erudit, om politic şi diplomat, publicist, luptător neobosit pentru cauza românilor din Transilvania. C. Mîndrescu s-a născut la 18 iulie 1868 în comuna Vătava, satul Rîpa de Jos, dintr-o familie de ţărani. Petrecîndu-şi copilăria la ţară, participînd în mod direct la întreaga viaţă a satului, viitorul folclorist a cunoscut frămîntările vieţii rurale, preocupările consătenilor, hărnicia, ospitalitatea şi mai ales dragostea de viaţă, oglindite în datinile şi obiceiurile lor pe care a încercat să le facă cunoscute întregului popor român. Descriindu-le ca un vizionar, el realizează o copie fidelă a acestora. Prima sa lucrare de acest gen a fost „O nuntă în Rîpa de Jos", publicată în „Revista Nouă", nr. 6—7/1898. Lucrarea prezintă obiceiul începînd cu des-

* Exprim mulţumiri colegului Dimitrie Poptănaş pentru sprijinul acordat în documentarea prezentului studiu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cîntecele fetelor pentru atragerea celui drag, vizitele făcute de feciori fetelor şi alegerea soţiei. Urmează peţitul cînd mirele, însoţit de părinţi, rude sau prieteni, fac o vizită părinţilor miresei, cu care ocazie stabilesc şi data logodnei. Descrie logodna cu întregul său ceremonial urmată la scurt timp de nuntă. Nunta sau cununia este momentul culminant al obiceiului, descris de autor cu multe amănunte, mai ales „chiuitul găinii", cîntecele sau chiuiturile de rămas bun adresate soacrei mici şi familiei miresei. Nunta se încheie cu „mărsul pe cale mare."[1] Semnificativ este că în lucrare autorul descrie doar aspectul laic al obiceiului, despre aspectul religios aminteşte doar că „bătrînii, mirii, nunii merg la biserică la cununie."[2] De asemenea în alegerea soţiei, tinerii se orientează pe lîngă frumuseţe, stare materială, şi după purtarea părinţilor, căci — spune autorul — amintind proverbul popular, „aşchia în jurul copacului cade."[3] Alte obiceiuri populare sînt povestite de autor cu aceeaşi măiestrie literară în volumul „Literatură şi obiceiuri poporane în comuna Rîpa de Jos, Comitatul Mureş-Turda."[4]

O altă personalitate ce şi-a adus contribuţia la valorificarea culturii populare mureşene la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea a fost învăţătorul Theodor A. Bogdan, născut în comuna Fărăgău, la 21 februarie 1887, tot dintr-o familie de ţărani. Magistrul său a fost învăţătorul Dumitru Pop, care-i insuflă, încă din anii de şcoală, dragostea faţă de creaţia populară. După terminarea şcolii Th. A. Bogdan, funcţionează ca învăţător la Şincai, Suseni, Reghin şi Bistriţa-Năsăud. În timpul vacanţelor de vară el peregrinează prin satele transilvănene în căutarea comorilor patrimoniului popular, aşa cum singur afirmă: „Din darul cerului am aplecare spre tot ce este poporal. Îmi place să cetesc tot ce se găseşte despre popor şi de ale poporului şi aşa cetind mult în urmă mi-a venit pofta ca să umblu şi eu după comorile poporale. Îndemnat de mine însumi, am luat tălpăşiţa ca să văd lumea românească şi să aud din original şi de la izvor, şópta inimei poporului nostru şi am umblat în vreo dece ani aprópe întreg Ardealul, Bănatul şi o parte a Sălagiului, adunînd cîte am putut."[5]

Plecînd de la teme religioase, etnograful descrie originea unor sărbători cum sînt: Antoniesele sau Fulgerătoarele, Alexia, Mărtinii, Sâ-

[1] Mîndrescu C. Simion, *O nuntă în Rîpa de Jos*, în *Revista Nouă*, 6—7, 1898.
[2] *Idem.*
[3] *Idem.*
[4] Mîndrescu C. Simion, *Literatură şi obiceiuri poporane în comuna Rîpa de Jos, Comitatul Mureş-Turda*, Bucureşti, 1892.
[5] Bogdan A. Theodor, *Cum se culeg descîntecele şi farmecele*, în *Gazeta Transilvaniei*, anul 67, nr. 250/12.X.1904.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Medrul care au generat o serie de obiceiuri, sau explică prin legende originea numelor toponimice ale unor aşezări: Colibiţa, La cocoşi, sau ale unor plante: coada smeului ş.a. Acestea le publică în revistele vremii: „Tribuna poporului" din Arad, „Foaia poporului", „Analele ASTRA" ş.a. Colaborează la volumul lui Simion Florea Marian „Insectele în limba credinţele şi obiceiurile românilor", editat la Bucureşti în 1903, de către Academia Română, care menţionează printre colaboratori pe Th. A. Bogdan, despre care spune: „Acesta (Th. A. Bogdan n.a.) semnalează cele mai multe datini şi legende populare despre insecte, cu denumirea lor populară, din localităţile Bistriţa-Năsăud şi Mureş."[6]

Alcătuieşte singur un volum de culegeri „Ştefan cel Mare — tradiţii, legende, balade, colinde, ş.a., culese din gura poporului de Th. A. Bogdan", publicat la Braşov în 1904, cu ocazia aniversării a 400 de ani de la moartea marelui domnitor moldovean. Volumul a fost apreciat de Octavian C. Tăslăuanu care, sub pseudonimul O. T. Codru, scrie că acesta constituie „. . . cel mai frumos şi durabil omagiu pe care l-a adus ţărănimea noastră memoriei lui Ştefan. Harnicul învăţător din Bistriţa, prin adunarea acestui material, a făcut un mare serviciu neamului; unele bucăţi din acest volum sînt foarte preţioase şi mărturisesc cît de puternică e amintirea voievodului moldovean în părţile ardeleneşti stăpînite de dînsul. Tradiţiile şi cîntecele acestea sînt o învederare a unităţii sufleteşti, săpată adînc în sufletul poetic al ţăranului care nu se mlădie sub povara legilor şi opreliştilor vremelnice."[7]

Pentru acest volum autorul a fost răsplătit de către Academia Română cu premiul „Andrei Mureşianu". În prefaţa culegerii sale Th. A. Bogdan menţionează cu modestie: „Meritul că acestea ies la iveală nu este al meu ci al poporului că le-a ştiut păstra ca o scumpă moştenire strămoşească iar eu adunîndu-le numai dorinţa mi-am împlinit-o."[8]

Şi în domeniul etnografiei maghiare au existat preocupări la sfîrşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea, concretizate într-o serie de lucrări apărute în revistele şi ziarele vremii: „Erdélyi Múzeum", „Ethnographia" ş.a. Printre acestea am aminti lucrările lui Gáll Kálmán „Határkerülés és húsvéti öntözés"[9] şi „Nyárád melléki népszokások"[10], sau Pállos Albert „A görgényi leányvásár."[11]

---

[6] Niţu Valer, *Theodor A. Bogdan*, în *Profiluri mureşene*, vol. I, Tîrgu Mureş, 1971.
[7] *Idem.*
[8] *Idem.*
[9] Gáll Kálmán, *Határkerülés és húsvéti öntözés*, în *Ethnographia*, nr. 6/1895.
[10] Gáll Kálmán, *Nyárád melléki népszokások*, în *Ethnographia*, nr. 7/1896.
[11] Pállos Albert, *A görgényi leányvásár*, în *Kolozsvári*, nr. 113/1887.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Credem că cea mai reprezentativă figură în domeniul etnografiei maghiare mureşene din această perioadă a fost Harmath Lujza care a cules o mulţime de obiceiuri populare maghiare din satele de pe Valea Nirajului. Unele dintre acestea au fost publicate în lucrarea „Nyárád menti székely népszokások"[12] în care povesteşte despre clăci şi şezători, despre obiceiurile generate de sărbătorile anuale: Crăciunul, Anul Nou, Vinerea mare, Pomul de Paşti, Regele Rusaliilor, Feciorul de jude, Despre înmormîntări ş.a. În ele desluşim talentul povestitoarei prezentînd în mod autentic obiceiurile, aşa cum le-a cunoscut de la ţăranii în mijlocul cărora a trăit, fără să facă însă comentarii ştiinţifice pe marginea materialului cules.

De cultura populară germană s-au ocupat intelectualii saşi sighişoreni Fr. W. Schuster, J. Haltrich, Fr. Müller, Georg Schuller şi J. Mätz. Ultimii doi s-au ocupat în special de etnografie: Mätz de obiceiurile de nuntă, iar Schuller de obiceiurile ocazionate de moarte şi înmormîntare.

Desăvîrşirea statului naţional român, moment crucial în istoria zbuciumată a românilor transilvăneni, a deschis un cîmp larg spre cultură intelectualităţii, dornică să-şi pună în valoare întreaga sa capacitate în interesul naţiunii române, în interesul acelora care la 1 Decembrie 1918 au votat într-un glas Unirea. S-a format în aceste condiţii un curent nou de „luminare a satelor", de ridicare a nivelului de cultură al ţărănimii, curent propovăduit şi susţinut de către ASTRA, tribuna de răspîndire a culturii româneşti în Transilvania. În acelaşi timp s-a produs şi un proces invers de descoperire şi valorificare a nesecatului tezaur popular de cultură materială şi spirituală, izvor permanent de inspiraţie pentru marii creatori. Paralel cu acţiunea de culegere a folclorului s-a desfăşurat şi o acţiune de adunare a vestigiilor etnografice.

Un rol important în valorificarea artei populare şi a etnografiei mureşene l-a avut Despărţămîntul ASTRA cu sediul în oraşul Reghin înfiinţat la 3—14 aprilie 1874, care în ansamblul acţiunilor de culturalizare a ţărănimii şi-a propus şi realizat frumoase spectacole folclorice, denumite „Conducturi etnografice", în cadrul cărora îşi avea locul de cinste parada portului popular. Este demn de menţionat „Conductul etnografic", organizat cu prilejul adunării generale a „Asociaţiunii", ţinută la Reghin la 29—30 august 1925. Acesta cuprindea:

---

[12] Harmath Luiza. *Nyárád menti székely népszokások*, în *Ethnographia* nr. 10/1889.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

„1. Un grup de flăcăi şi fete în port naţional actual de pe valea Mureşului de sus, valea Gurghiului, valea Beicii şi Cîmpia, cîte două perechi din fiecare sat.

2. O nuntă ţărănească din Deleni.

3. O altă nuntă ţărănească cu căluşari din Şerbeni-Căcuci.

4. Jocuri naţionale: „Cu bîta", comuna Deleni (Popoc); „Corbeasca", comuna Topliţa-română; „De-a lungu", comuna Hodac; „Căluşerul de pe Cîmpie", comuna Socol.

5. Cîte o „Turcă" din Rîpa de Jos, Idicel sat, Jabeniţa şi Sînmihai.

6. Un grup de vînători de pe valea Gurghiului şi a Mureşului urmat de o ceată de pescari din comuna Lunca Bradului.

7. Un car de fîn cu cosaşi şi greblătoare, comuna Habic.

8. O căruţă încărcată cu produse agricole, comuna Breaza.

9. Un grup de desfăcători de cucuruz, comuna Suseni.

10. O stînă de oi, comuna Lueriu.

11. Un grup de plutaşi, comuna Deda-Bistra şi Filea.

12. Un car încărcat cu lemne de foc, comuna Ruşii-Munţi.

13. Un car cu snopi însoţit de secerătoare cari duc cununa, comuna Jabeniţa.

14. Un război (stative) cu ţesături româneşti, comuna Aluniş (Măierău).

15. O piuă cu produsele ei, comuna Ibăneşti.

16. Unelte agricole, comunele Urisiul de sus şi de jos.

17. Produsele grădinăritului, comunele Gurghiu şi Reghin.

18. Produsele meseriaşilor din Reghin."[13]

Acest alai era de o măreţie impresionantă aşa cum o descrie un participant entuziasmat „. . . Iată, se aud tropote de cai, ca vuiet de oşti nebănuite, se aud buciume prelungi, ca de arcaşi, cari coboară de la munte în urma voievozilor biruitori; se aud strigăte de nunţi şi de hore. Se văd şiruri nesfîrşite de flăcăi şi de fete în haine de sărbătoare; se văd puşcaşi în rînduri încheiate; pescari cu uneltele lor ciudate; plutaşi veseli cu mîinile pe cîrme şi cu ploştile subsuoară. Pînă departe în fund de uliţi, numai Românaşi veseli, frumoşi şi mîndri, ca munţii de unde coboară."[14]

Probleme de etnografie au preocupat mai multe categorii de intelectuali, nu doar pe specialişti, care erau de fapt puţini la număr. De etno-

[13] Dr. Eugen Nicoară, *Istoricul şi activitatea „Astrei", Reghin 1874—1940*, Reghin, 1940.

[14] *Idem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

grafie se ocupau filologi, geografi, sociologi, economişti, arheologi, profesori, învăţători ş.a., toţi acei care prin activitatea lor veneau în contact cu ţărănimea. Astfel, spre exemplu, economistul Aurel Gociman în lucrarea sa de doctorat intitulată „Industria şi comerţul lemnului în Bazinul Mureşului superior"[15], descrie uneltele folosite în pădurărit, mijloacele de transport a materialului lemnos şi plutăritul pe Mureş, dînd o mulţime de date etnografice, culese din satele de la poalele Călimanilor şi Gurghiului. La fel geograful Laurian Someşan în lucrările: „Viaţa pastorală în Munţii Călimani"[16] şi „Viaţa umană în regiunea Munţilor Călimani"[17], face o descriere a modului de viaţă, a ocupaţiilor, în special a păstoritului locuitorilor munteni din această parte a ţinutului, relevînd o serie de date etnografice cu privire la locuinţă, tipurile de stîni, obiectele pastorale, culesul fructelor de pădure ş.a. El afirmă că „Versantele repezi, umbrite şi stîncoase nu permit decît în cazuri excepţionale cultura cerealelor. Abia ovăzul, secara si cartoful pot înfrunta toate piedicile ce li se pun într-un asemenea mediu fizic şi climateric."[18] Acestea au determinat populaţia locală să se ocupe cu creşterea animalelor, culesul fructelor şi pădurăritul. Apoi arată că „Locuinţele sînt din lemn, acoperite cu şindrile iar mai recent din cărămidă acoperite cu ţiglă. Văruirea pereţilor se obişnuieşte mai mult pentru decor."[19] Descrie tipologia locuinţelor din zonă clasificîndu-le în: case cu o singură încăpere, case cu tindă, case cu tindă şi cămară, case cu cuptor în tindă. Dintre acestea, spune el, „Casa cu tindă este tipul de casă caracteristic oieritului. În secolele trecute a fost cel mai răspîndit tip de casă în regiunea Călimanilor."[20] De asemenea face o descriere a diferitelor tipuri de gospodării din zonă. „Planul sumar al gospodăriei agricole-pastorale — arată el — are trei aspecte: puicul, şura şi grajdul în prelungirea casei. Acesta pare a fi cel mai vechi tip de gospodărie."[21] Referitor la îmbrăcăminte afirmă că: „Varietatea pieselor de îmbrăcăminte, nu se datoreşte numai condiţiilor climaterice cu mari diferenţe de temperatură dintre anotimpuri, ci şi diverselor ocupaţiuni legate pe de o

---

[15] Gociman Aurel, *Industria şi comerţul lemnului în Bazinul Mureşului Superior*, Cluj, 1929.

[16] Someşan Laurian, *Viaţa pastorală în Munţii Călimani*, în *Buletinul societăţii regale române de geografie*, tomul LII, 1933.

[17] Someşan Laurian, *Viaţa umană în regiunea Munţilor Călimani*, Cluj, 1936.

[18] *Idem.*

[19] *Idem.*

[20] *Idem.*

[21] *Idem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

parte de munca cîmpului iar pe de altă parte de forma vieţii pastorale..."[22]

În judeţul Mureş se remarcă în perioada dintre cele două războaie mondiale, două personalităţi în domeniul etnografiei, doi zeloşi căutători de comori populare: Aurel Filimon — fondatorul actualului muzeu judeţean, şi Iustin Handrea — întemeietorul primului muzeu sătesc de pe meleagurile mureşene.

Om de cultură cu multiple preocupări în domeniul istoriei, arheologiei, folclorului, istoriei literaturii şi etnografiei, Aurel Filimon îşi axează activitatea pe dezvăluirea tainelor trecutului îndepărtat al poporului nostru încă de la origini, urmărind evoluţia lui pînă în prezent. „Pentru cunoaşterea trecutului trebuie să analizăm prezentul — spune el — încercînd a-l determina (trecutul poporului) n-ar putea fi altul decît poporul daco-getic..."[23]

A. Filimon s-a născut în comuna Monor, judeţul Bistriţa-Năsăud la 4 martie 1891. Provenind dintr-un sat agricol-pastoral vechi, are posibilitatea încă din fragedă copilărie să asculte minunatele creaţii folclorice originale şi să vadă, să poarte chiar, obiectele neîntrecutei măiestrii artistice populare, întruchipate în costumele populare locale. Aici i se trezeşte dragostea pentru cultura populară şi preţuirea produselor artei populare.

După audierea cursurilor Facultăţii de Arheologie şi Paleontologie a Universităţii din Berlin, stă o perioadă în Transilvania, apoi, negăsind mediu prielnic de afirmare, pleacă în 1914 la Bucureşti unde activează la început ca asistent iar apoi ca secretar la Muzeul de artă populară şi etnografie. După război se reîntoarce în Transilvania, stabilindu-se la Tîrgu-Mureş, unde-şi continuă activitatea îndeosebi în domeniul etnografiei şi arheologiei, înscriindu-şi numele printre personalităţile culturale ale meleagurilor mureşene.

Intemeiează Muzeul judeţean în anul 1921, înaugurat însă abia în anul 1934 din cauza lipsei mijloacelor financiare, lăcaş de cultură de care este legată întreaga sa activitate. În anul 1924 pune bazele „Societăţii de istorie, arheologie şi etnografie."

Pentru constituirea secţiei de etnografie a muzeului cutreieră satele mureşene adunînd obiecte de artă populară — ţesături, cusături, costume ţărăneşti, ceramică, unelte agricole, pastorale, de pescuit, instalaţii de

[22] *Ibidem.*

[23] Filimon Aurel, *Contribuţiuni la vechimea românilor în Ardeal*, în *Reînvierea*, anul I, nr. 1, nov. 1937, Tîrgu Mureş, p. 24.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

industrie ţărănească, tot ceeace oglindeşte viaţa materială şi spirituală autentică a acestor meleaguri, din cele mai vechi timpuri şi pînă în zilele noastre, încercînd să scoată în evidenţă evoluţia şi varietatea acestora. „Colecţiile etnografice — scrie el — au drept scop de a păstra prezentul pentru viitor, ca în viitor să se cunoască trecutul. Trecutul nu cedează prezentului decît cu condiţia de a-i lăsa ca moştenire aceste urme a căror însemnătate şi număr variază".[24] Pe lîngă obiecte aparţinînd etnografiei româneşti a colecţionat şi obiecte specifice culturii populare maghiare şi germane, cele două naţionalităţi care au convieţuit pe aceste meleaguri împreună cu românii.

Valoroasa colecţie care se păstrează şi astăzi în depozitele Muzeului judeţean, demonstrează rafinamentul colecţionarului, care a ştiut să selecţioneze ceea ce era original, tipic, de o mare valoare artistică sau ştiinţifică, dintre numeroasele obiecte de imitaţie ori artizanale. Aceste obiecte au fost conservate şi păstrate în continuare, în condiţii optime, formînd tezaurul secţiei de etnografie. A. Filimon a căutat să le studieze şi să le valorifice prin expoziţii organizate în ţară şi peste hotare, precum şi prin lucrările ştiinţifice elaborate.

Cercetările făcute de A. Filimon în domeniul arheologiei şi etnografiei au urmărit să demonstreze continuitatea românilor pe aceste meleaguri. În articolul „Contribuţiuni la vechimea românilor în Ardeal",[25] evidenţiază acest lucru. El argumenta că poporul nostru şi-a păstrat, de-a lungul veacurilor, ocupaţiile sale străvechi, agricultura şi creşterea animalelor, cu tradiţiile şi obiceiurile legate de acestea. „Fenomenul nu poate fi atribuit altor împrejurări decît exclusiv continuităţii perpetue..."[26], concluzionează el. Scoate în evidenţă asemănarea dintre elementele decorative ale ceramicii din Hallstatt şi La Téne, cu cele ale obiectelor etnografice din zilele noastre. „Originea ceramicii cu val sau a ornamentului cu linii ondulate, linii în zig-zag, este în neolitic şi continuă şi în zilele noastre. Existenţa acestui motiv ca ornament decorativ nu încetează nici în era Daciei romane, ci continuă ca un element local. El continuă şi mai departe şi în evul mediu."[27] Aduce argumente teoretice potrivit cărora ornamentul ar fi de origine proto-romană. Arată că slavii l-au preluat de la populaţia daco-romană încă din primele secole ale erei noastre. O altă dovadă a continuităţii este existenţa ceramicii din

[24] *Idem.*
[25] *Idem.*
[26] *Idem.*
[27] *Idem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

suluri de lut. Referitor la acest lucru afirmă că „... în regiunea noastră se mai păstrează o ceramică făcută cu mîna, tip preistoric şi o ceramică executată la roată, tip La Téne."[28] Aminteşte de asemenea, despre motivul ornamental în relief „şarpele", al ceramicii româneşti, izvorît din credinţa daco-romanilor că şarpele este „animalul clasic de apărare împotriva deochiului şi a tuturor accidentelor demonice"[29] concluzie formulată încă de Vasile Pârvan.

Aurel Filimon a căutat să facă cunoscute aceste argumente ale autohtoniei şi perenităţii poporului român şi peste hotare, cu ocazia expoziţiilor organizate în străinătate. O expoziţie semnificativă în acest sens a fost cea organizată în anul 1943 la Berlin, în condiţiile în care Ungaria horthystă era unul din sateliţii Germaniei fasciste. Cu această ocazie scrie un articol de popularizare a expoziţiei intitulat: „Ornamente der Rumänischen Volkskunst"[30] (Ornamente din arta populară românească). Redacţia, după ce menţionează valoarea artistică a obiectelor expuse, arată că aceste obiecte sînt expresia continuităţii poporului român.[31]

Un alt merit al lui Aurel Filimon este acela de a fi organizat materialul etnografic al muzeului în mod sistematic, pe baze ştiinţifice, pe tipuri de obiecte şi zone etnografice, întocmind şi un catalog sistematic, care din păcate nu s-a păstrat.

Luînd în ansamblu activitatea etnografică putem afirma că Aurel Filimon a pus bazele cercetării etnografice mureşene, a adus o contribuţie de seamă la conservarea şi valorificarea patrimoniului cultural mureşean, a fost un înaintaş ce a ştiut să aprecieze produsele creaţiei populare a ţărănimii mureşene.

Iustin Handrea, învăţător apreciat, animator cultural al satelor, pasionat şi înveterat colecţionar, s-a născut la Maioreşti, comuna Brîncoveneşti, în anul 1905. Fiind copil sărac nu a avut o copilărie prea fericită, trebuind să muncească încă de mic copil pe la oamenii mai înstăriţi din sat, pentru a-şi cîştiga existenţa. Din această cauză el reuşeşte destul de tîrziu să înveţe ceva carte, dar, sîrguincios, în scurt timp face progrese şi se înscrie la Şcoala Normală. După absolvire se întoarce pe plaiurile natale ca învăţător, mai întîi la Bozed, apoi la Ruşii Munţi şi în sfîrşit la Vălenii de Mureş. Aici „... sărac şi fără legături suspuse a adunat singur, neajutorat şi nesubvenţionat de nimeni, adesea neînţeles de nimeni,

[28] *Idem.*
[29] *Idem.*
[30] Filimon Aurel, *Ornamente der rumänischen Volkskunst*, în *Volk und schrift*, Berlin, 1943.
[31] *Idem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

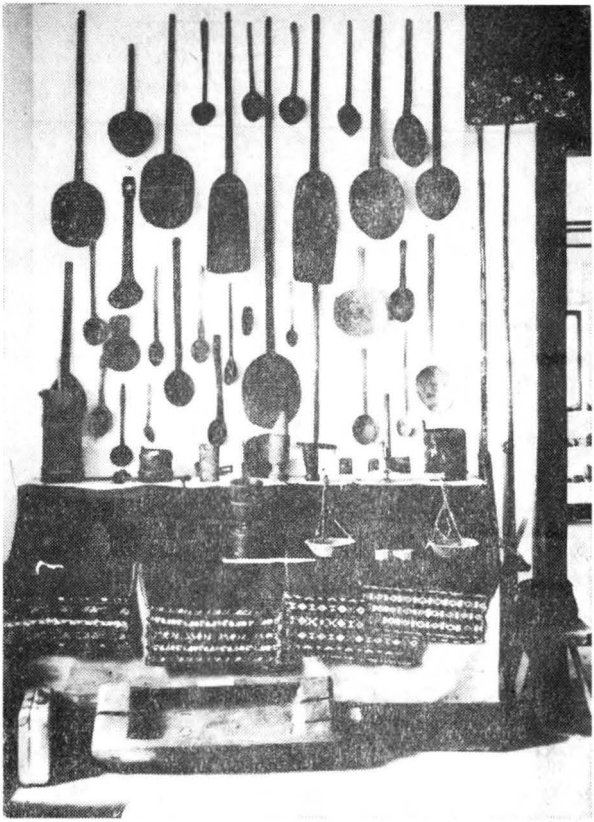

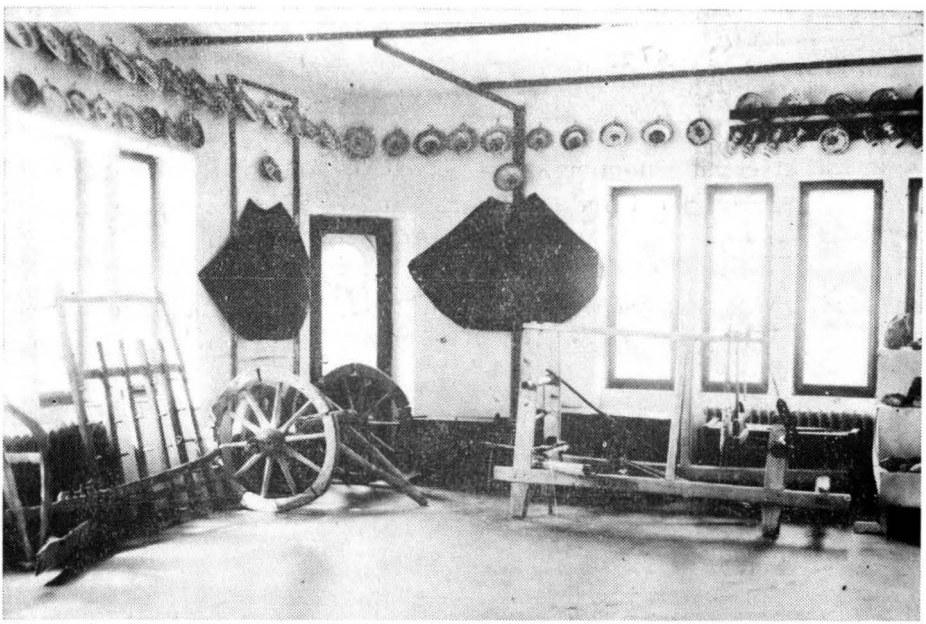

Pl. CIV. Aspecte din expoziția etnografică organizată de A. Filimon.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

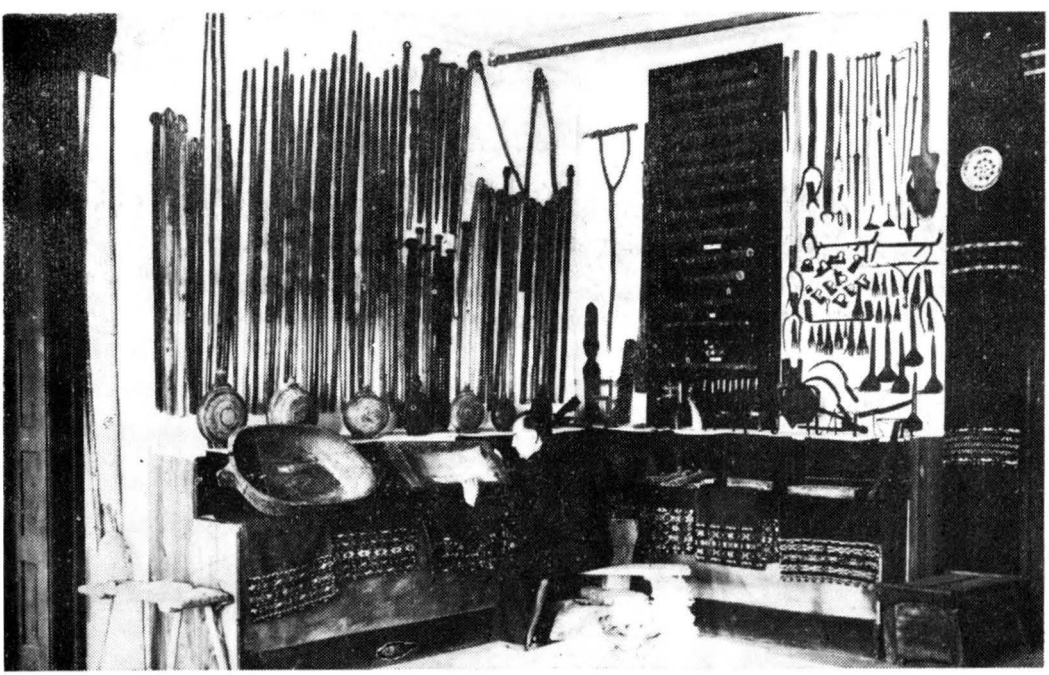

Pl. CV. Aspecte din expoziţia etnografică organizată de A. Filimon.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cîteva mii de piese etnografice, arheologice, numismatice, ceramice, zoologice, cărţi vechi, icoane, obiecte de utilitate casnică ţărănească şi după mulţi ani de trudă, nemaiputîndu-le ţine ascunse sub coviltirul şopronului, a închiriat o casă ţărănească, scundă şi obscură, după punga lui de învăţător, şi le-a aranjat după cum le-a putut pe un soi de etajere primitive, dînd astfel prima organizare muzeului său..."[32] A făcut această muncă enormă, adunînd peste 10 000 de piese, din dorinţa de a pune bazele unui mare muzeu la Reghin, cu piese din zona Mureşului Superior deoarece „... muzeul a fost una din marile pasiuni ale vieţii mele. Aici am investit de multe ori ultimul bănuţ "[33] spune el. Visa un muzeu complex, cu expoziţii permanente, pe specialităţi: arheologie, numismatică, ştiinţele naturii şi etnografie, aşa cum existau în marile oraşe. Cu o parte din obiecte organizează o expoziţie în cadrul „Lunii mureşene", la Tîrgu Mureş, în anul 1936, pentru care a fost răsplătit din plin cu cuvinte elogioase, dovedindu-i-se astfel că strădania lui n-a fost zadarnică. H. Stahl aprecia într-un articol strădaniile harnicului învăţător: „Nu putem sublinia îndeajuns meritele acestui pasionat al vieţii săteşti. Într-un scurt număr de ani, cu toate greutăţile cele mari pe care le presupune viaţa tinerilor învăţători în ziua de azi, D-sa a strîns cu grijă şi cu pricepere un adevărat muzeu, cu multiple laturi."[34] Recunoscîndu-i-se meritele a fost numit în cadrul „Fundaţiei culturale" lector pentru problemele de muzeu sătesc pentru şcolile ce pregăteau directori de cămine culturale, pentru şcolile săteşti sau echipele studenţeşti. El demonstrează practic cum trebuie adunat materialul etnografic, deplasîndu-se din sat în sat cu studenţii, înfiinţînd chiar unele muzee săteşti.

O altă activitate rodnică a renumitului învăţător a fost cea de animator cultural al satelor, contribuind la ridicarea nivelului de cultură al ţăranilor.

Visul lui de a crea un mare muzeu la Reghin a fost spulberat de odiosul „Dictat de la Viena", fiind nevoit să se refugieze peste Carpaţi, la Bucureşti, ducînd cu el preţioasa colecţie. Odată cu aceasta cîmpul de activitate al învăţătorului de la Maioreşti se va schimba, dar nu şi sfera de preocupări. Se vede că această pasiune a lui pentru activităţi culturale şi de interes obştesc şi-a găsit oriunde cîmp de manifestare. I-a fost

[32] Melinte Şerban, *O apariţie rară — Iustin Handrea — învăţătorul din Maioreşti*, *Vatra*, an I, nr. 6, sept. 1971, p. 18.

[33] *Idem.*

[34] *Idem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

încredințată conducerea școlii țărănești de la Grid-Făgăraș, unde s-a ocupat de educarea multilaterală a sătenilor din jur.

Încetîndu-și activitatea, după desființarea școlii, revine în București unde ia legătura cu toți refugiații transilvăneni, antrenîndu-i în diverse activități culturale menite să pună în valoare folclorul și arta populară din Transilvania, mai ales cea mureșeană, și să contribuie la întărirea sentimentului unității naționale. Astfel pune bazele Căminului cultural „Avram Iancu" al refugiaților ardeleni care cuprindea peste 5 000 de membri. „Căminul cultural al Refugiaților Ardeleni din București — spune Handrea — este produsul evenimentelor politice care au determinat ca un număr covîrșitor de oameni pașnici din nordul Transilvaniei, care munceau glia străbună cu dragoste, își vedeau de treburile lor, acolo unde destinul a hărăzit să stăpînească, să-și lase agoniseala unei vieți, tot ce au moștenit din părinți, tot ce au avut mai sfînt și să ia toiagul pribegiei."[35] Căminul cultural a fost creat cu scopul de a-i face pe refugiați să nu simtă situația grea a pribegiei, să nu-și piardă curajul și demnitatea, mai ales țăranii, despre care spune: „Săteanul, însă, luat de la coarnele plugului, scos din mediul lui și transplantat, fără voia lui în mediu de oraș, cu altă vieață decît aceea pe care a cunoscut-o și a trăit-o, alunecă mai ușor pe panta pierzării sufletești, risipindu-și agoniseala zilelor de trudă, prin localuri de petrecere ușoară."[36]

Reîntors la Maiorești, după război, aduce cu el o parte din obiectele valoroasei sale colecții punînd bazele unui muzeu sătesc la Maiorești, iar restul au rămas la Muzeul satului din București. N-a încetat nici activitatea sa de culturalizare a maselor cum singur relatează: „În cadrul unor serbări de masă, am organizat două concursuri de port țărănesc, la care au participat sute de săteni din satele din împrejurimi, cu scopul de a-i face pe săteni să aprecieze și să iubească portul românesc la adevărata lui valoare"[37] sau, spune în continuare: „Am organizat o expoziție de artă populară la Reghin cu ocazia unei consfătuiri a cadrelor didactice din județul Mureș, care s-a ținut la Reghin. Expoziția a fost organizată într-un fel cu totul original. În afară de materialele expuse: covoare, cojoace, cămăși, fotografii etc. am îmbrăcat cîte o pereche de tineri în porturi de bărbați și femei, începînd din cele mai vechi timpuri și pînă în zilele noastre."[38]

---

[35] Handrea Iustin, *Trei ani cu refugiații ardeleni*, București, 1944.
[36] *Idem.*
[37] Handrea Iustin, *Memorii*, Biblioteca orășenească Reghin.
[38] *Idem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

O viaţă de om închinat unui ideal, o muncă plină de pasiune şi dăruire, demnitate de dascăl închinată valorificării tezaurului cultural naţional popular, închinată culturalizării poporului.

Acordîndu-i-se o importanţă tot mai mare, culturii în general, de către statul nostru socialist, în epoca contemporană, tot mai mulţi cercetători se ocupă de cercetarea şi valorificarea patrimoniului cultural popular. Probleme privind etnografia judeţului Mureş apar tot mai des în publicaţiile de specialitate. Am aminti în ultimii ani doar cîteva: „Contribuţii la studiul construcţiilor şi aşezărilor ţărăneşti din Cîmpia Transilvaniei" de Pompei Mureşan[39]; „Despre meşterii fluieraşi din Hodac" de Al. Ţiberiu[40]; „Contribuţii la studiul jocurilor de priveghi din zona Văii Gurghiului" de Dumitru Pop[41]; „Obiceiuri de reînnoire a izvorului primăvara în comuna Fîntînele" de Molnár Ştefan[42]. Au mai fost realizate o serie de lucrări monografice ale localităţilor din judeţ, care tratează şi probleme de etnografie sau lucrări monografice privind ocupaţiile sau meşteşugurile, dar care nu au fost încă publicate.

Nu putem încheia fără a evidenţia preţioasa activitate desfăşurată de etnograful Anton Badea, directorul Muzeului etnografic din Reghin. Cu sîrguinţă şi tragere de inimă a reuşit să adune o numeroasă colecţie de piese din satele Văii Mureşului, ale Văii Gurghiului şi din Cîmpia Transilvaniei şi să pună bazele actualului muzeu. O instituţie de prestigiu, fondată pe baze ştiinţifice, pusă la dispoziţia marelui public, Muzeul etnografic din Reghin, visat de învăţătorul din Maioreşti, valorifică în mod ştiinţific etnografia mureşeană.

O nouă apariţie de prestigiu în judeţul nostru este volumul „Marisia", editat de Muzeul judeţean Mureş, în paginile căruia amintim două lucrări ale lui Anton Badea: „Contribuţii la cunoaşterea uneltelor şi metodelor de pescuit pe Mureşul superior" şi „Trei obiceiuri din Cîmpia Transilvaniei". Autorul a mai publicat şi alte lucrări ştiinţifice din care amintim: „Tipuri de pluguri cu cormană de lemn în zona Mureşului su-

[39] Mureşan Pompei, *Contribuţii la studiul aşezărilor şi construcţiilor ţărăneşti din Cîmpia Transilvaniei*, în *AMET* 1965—1967.

[40] Tiberiu Alexandru, *Despre meşterii fluieraşi din Hodac*, *SCAP*, 1965.

[41] Pop Dumitru, *Contribuţii la studiul jocurilor de priveghi din Zona Văii Gurghiului*, *Rev. etn. folc.*, tom 13, nr. 2/1968.

[42] Molnár Ştefan, *Obiceiuri de reînnoire a izvorului primăvara în comuna Fîntînele*, în *Almanahul Muzeului regional Sf. Gheorghe*, 1965.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

perior şi Cîmpia Transilvaniei"[43] şi „Unelte şi instalaţii de oloit în colecţia Muzeului etnografic din Reghin"[44].

Dar meritul cel mai mare al etnografului amintit este acela de a fi găsit o formă superioară de valorificare a obiceiurilor populare mureşene, şi anume înregistrarea lor pe peliculă cinematografică. Prin activitatea lui neobosită Muzeul etnografic din Reghin are în prezent 65 de filme documentare etnografice, apreciate şi pentru calitatea lor artistică.

Este o cerinţă acută, adresată tuturor cercetătorilor din domeniul etnografiei de a urmări obiectele şi fenomenele etnografice pe cale de dispariţie, pentru a le consemna, a le conserva şi valorifica, deoarece în perioada contemporană se observă fenomene noi care apar şi dispar cu repeziciune, demonstrînd fluxul rapid al reînnoirilor contemporane. Toate acestea formează o multitudine de teme de abordat în publicaţiile de specialitate.

CONTRIBUTIONS OF THE ETNOGRAPHICAL RESEARCHES FROM MUREŞ COUNTY TO THE VALUATION OF THE CULTURAL PATRIMONY

(Summary)

The present report represents a synthesis of the work of some passionate researchers of the Mureş County's ethnography that underlines the value of certain aspects of the folk culture in this county. It reveals the richness, beauty and variety of the county's cultural patrimony that wasn't much studied and valuated till now. It also reviews and appreciates the contribution of various intelectuals in this field beginning with the end of the 19-th century and the middle of the 20-th. Among these we can mention: Simion C. Mîndrescu, Th. A. Bogdan, Gáll Kálmán, Pállos Albert, Harmath Lujza, J. Mätz, G. Schuller, Iustin Handrea and

[43] Badea Anton, *Tipuri de pluguri cu cormană de lemn în zona Mureşului superior şi Cîmpia Transilvaniei*, în *Terra Nostra*, 1973.

[44] Badea Anton, *Unelte şi instalaţii de oloit în colecţia Muzeului etnografic din Reghin*, în *Cibinium*, 1969—1973, Sibiu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Aurel Filimon. It also mentions the contribution of the „ASTRA — Reghin Department" in the study and valution of the Mureș folk art and folklore. Its final section deals with the Contemporary ethnographical research among which one can find notorious names and at the same time it's addressing a warm call to the researches of today to deal with the researches of the ethnographical aspects and phenomena threatened to disappear and which were neglected till now.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

FOLCLORUL VĂII GURGHIULUI

(I)

DUMITRU POP, ION TALOŞ, ION CUCEU, LUCIA IŞTOC, EMIL PETRUŢIU

INTRODUCERE

Lucrarea de faţă reprezintă rodul cercetărilor efectuate de un colectiv al Sectorului de etnografie şi folclor din cadrul Centrului de ştiinţe sociale din Cluj-Napoca, în perioada 1965—1969. Cercetarea a fost iniţiată de Ion Muşlea, iar colectivul a fost alcătuit din: Dumitru Pop, Ion Taloş, Ion Cuceu, Nagy Olga, Vöö Gabriela, Hanni Markel, Virgil Medan, Lucia Iştoc, Elena Drăgan, Gh. Petrescu, Almási István şi Emil Petruţiu, la care se adaugă trei colaboratori externi: Traian Mîrza, Nicolae Bot şi Virgil Florea.

Vreme de cinci ani membri colectivului de cercetare au străbătut toate satele aparţinătoare zonei, străduindu-se să culeagă tot ceea ce au considerat că merită atenţia folcloristului şi să pătrundă toate procesele şi fenomenele pe care creaţia populară de aici le punea în evidenţă. Numărul pieselor înregistrate pe bandă de magnetofon sau notate după auz, al informaţiilor directe şi al celor rezultate în urma aplicării unor chestionare, al imaginilor foto sau filmate etc. se cifrează la peste 4 000. Arhiva Sectorului de etnografie şi folclor este astfel posesoarea unui material imens din această zonă, documente deosebit de valoroase referitoare la viaţa spirituală a locuitorilor din satele văii Gurghiului din perioada amintită.

Culegerea materialelor s-a făcut de fiecare dată în cadrul unor acţiuni colective; prin aceasta s-a asigurat înregistrarea pieselor în condiţia lor sincretică, esenţială unei culegeri ştiinţifice, şi a fost cuprinsă complexitatea faptelor de folclor, aşa cum se produc ele în realitate şi cum vieţuiesc în conştiinţa creatorilor şi purtătorilor lor. Între metodele şi tehnicile aplicate de colectivul de cercetare menţionăm culegerea şi investigarea obiceiurilor (a priveghiului, de ex.), în cadrul cărora observaţia directă, în timpul desfăşurării acestora, a beneficiat nu numai de notarea manuală a datelor ce se ofereau, ci şi de fotografierea, filmarea şi înregistrarea pe bandă magnetică a întregii manifestări, inclusiv reacţiile publicului participant. S-a ajuns astfel la consemnarea fidelă a în-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tregii atmosfere a obiceiului. Proza populară, la rîndul ei, a fost culeasă de regulă în cadrul ocaziilor de povestit, în obişnuitul mediu de ascultători ai povestitorului. Magnetofonul şi, uneori pelicula cinematografică au avut darul să consemneze nu numai textul poveştilor, ci şi gestica povestitorului şi reacţia ascultătorilor, aşadar atmosfera autentică creată de povestit. Credem că metoda aceasta de lucru, în ciuda greutăţii cu care se aplică, merită toată atenţia din partea acelora care vor întreprinde acţiuni similare, de culegere a poveştilor populare.

Unele din observaţiile şi materialele culese de membrii colectivului în răstimpul amintit au fost valorificate în cuprinsul unor studii, articole şi culegeri publicate[1].

În interiorul zonei cercetate şi în imediata ei apropiere există şi cîteva aşezări cu populaţie mixtă, în care românii convieţuiesc cu maghiari şi saşi. Investigaţia colectivului nostru s-a îndreptat şi către aceste aşezări, care au prilejuit constatări interesante privind schimburile interetnice în folclor.

Încredinţăm tiparului studiul referitor la „folclorul obiceiurilor de peste an", urmînd ca în viitorul volum al anuarului „Marisia" să apară şi restul. Exprimînd şi pe această cale sentimentele noastre de gratitudine acestei publicaţii pentru ospitalitatea oferită, ne exprimăm speranţa că vom putea da la iveală, într-un viitor apropiat, şi o selecţie din materialul folcloric înregistrat în cadrul acţiunii noastre pe teritoriul judeţului Mureş. Spaţiul restrîns pe care l-am avut la dispoziţie ne-a obligat de data aceasta, la o reducere a aparatului critic: am omis indicarea cotelor sub care au fost inventariate materialele în arhivă, a localităţilor, informatorilor şi culegătorilor. Toate acestea pot fi aflate în instrumentele noastre interne de lucru şi sînt indicate în volumul pregătit pentru tipar.

---

[1] Dumitru Pop, *Görgény vidéki folklórkutatások*, în „Etnographia", 1968, nr. 3, p. 425—429; Dumitru Pop, *Contribuţii la studiul jocurilor de priveghi din zona văii Gurghiului*, în „Revista de etnografie şi folclor", 2, tom. 13, 1968, p. 131—141; Dumitru Pop şi Olga Nagy, *Arta povestitului şi vîrsta povestitorilor*, în „Revista de etnografie şi Folclor, 4 tom. 14, 1969, p. 263—269; N. Bot, *Cîntecul de priveghi în Valea Gurghiului*, în „Cercetări de limbă şi literatură" (Oradea) 3, 1970, p. 261—274; Ion Taloş, *Baladele din Valea Gurghiului*, Vatra 1, 1971, nr. 1 (aprilie) p. 14; *A mesemondó Jakab István*. A meséket gyűjtötte és lejegyezte. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel kiséri Nagy Olga és Vöö Gabriella. Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1974, 412 p.; Vöö Gabriella, *Două variante maghiare ale unui basm din Ispirescu*. „Revista de etnografie şi folclor, 12, 1967, p. 389—396; Vöö Gabriella,*Benedek Elek meséi a görgényi havasokban*, în „Utunk" 22, 1967, nr. 40, p. 6.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fără să se poată afirma că a rămas cu totul în afara intenţiei cercetătorilor, Valea Gurghiului se numără totuşi printre zonele puţin cunoscute. Este adevărat că nici ca întindere şi nici ca individualitate ea nu este comparabilă cu cea a Maramureşului, Bihorului sau Hunedoarei, dar investigarea ei prilejuieşte totuşi constatări vrednice de luat în seamă. Zona văii Gurghiului se impune înainte de toate printr-o viaţă folclorică deosebit de intensă, evidenţiază apoi fenomene şi procese folclorice mai slab reprezentate aiurea, după cum situarea ei geografică i-a imprimat o fizionomie proprie, caracteristică zonelor folclorice „de trecere". Integrată organic în folclorul Transilvaniei, ea îmbină mai ales note specifice Năsăudului, Cîmpiei şi sud-estului ardelean, dar aminteşte în multe privinţe — mai mult decît alte zone ale provinciei — de folclorul Moldovei. Am spune cu un cuvînt că zona Gurghiului e o „zonă carpatică".

Situată de-a lungul văii Gurghiului, de la izvoarele acesteia pînă la vărsarea ei în Mureş, în apropierea Reghinului, zona cu care ne ocupăm este împrejmuită de trei părţi de Munţii Gurghiului şi de culmile deluroase cu care se prelungesc aceştia spre vest, pînă în lunca Mureşului. Cele 20 de aşezări omeneşti permanente care alcătuiesc zona se înşiră în lungul văii Gurghiului şi a afluenţilor ei (pîrîurile Tireu, Caşva şi Orşova). Dar cum şesul propriu-zis nu depăşeşte pe alocuri cîteva zeci de metri, gospodăriile locuitorilor urcă pe dealuri pînă în vecinătatea întinselor păduri împrejmuitoare. Aşa ne apare mai ales satul Ibăneşti Pădure, cu cătunele sale Pietroasa, Tisieu, Dulcea şi satul Glăjărie, cu cătunele Larga şi Fundoaia. Aceste ultime patru aşezări sînt situate mai lateral, pe pîrîul Caşva, ca într-o mică enclavă formată la est de dealurile Dumbrăviţa şi Crungii, iar spre vest şi nord de Osoiul, Filipeşti şi Creanga Runcului.

Deşi înălţimile ce înconjoară zona Gurghiului nu ating decît rareori 1 200 m (vîrful Drăguşa 1 857 m, Fîncel 1 680 m, Crucii 1 515 m şi Moiţa 1 275 m) aspectul general al ţinutului e muntos, la aceasta contribuind în mare măsură şi natura solului şi pădurile întinse ce-l acoperă, precum şi pîraiele repezi ce-l brăzdează.

Pitorescul peisajului geografic şi al aşezărilor omeneşti vine să explice marea putere de atracţie pe care o exercită valea Gurghiului, îndeosebi în ultimii ani, după asfaltarea şoselei Reghin—Lăpuşna, care o străbate de la un capăt la altul. E o zonă care se pretează dezvoltării turismului, oferind nu numai un peisaj geografic corespunzător, ci şi

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

aşezări pitoreşti, în care arta populară şi manifestările folclorice sînt, cum spuneam, încă vii şi uneori deosebit de spectaculoase.

În ciuda condiţiilor mai aspre de viaţă, ca urmare a condiţiilor geografice, a climei şi a reliefului mai puţin productiv pentru agricultură, ţinutul cu care ne ocupăm a fost locuit din vechime. În anul 1248 este atestat documentar Gurghiul, în 1381 satul Solovăstru, urmat, în 1393, de Adrian, pentru ca în 1413 să fie menţionate alte cinci sate: Jabeniţa, Ibăneşti, Hodac şi Caşva[2]. Datele acestea nu indică, desigur, momentul întemeierii localităţilor amintite, ele fiind cu mult mai vechi. Dovadă sînt, între altele, descoperirile arheologice făcute într-o peşteră din apropierea satului Adrian, care atestă existenţa unei vieţi umane încă în neolitic. Bogate şi semnificative obiecte scoase la suprafaţă prin descoperirile arheologice recente se găsesc în Muzeul din Reghin. După cucerirea Daciei de către romani, zona văii Gurghiului marca extremitatea nord-estică a Daciei romane şi există unele mărturii care amintesc sistemul de apărare organizat de către stăpînitori în acest ţinut. După opinia unor cercetători, cetatea feudală a Gurghiului a fost ridicată pe urmele sau în apropierea unui castru roman, nu departe de care par să se păstreze şi rămăşiţele unui fost val de apărare. Cel mai nou dintre satele zonei este Glăjăria, despre care se ştie că a luat fiinţă între anii 1760—1762, odată cu fabrica de sticlărie de la care îşi ia de altfel şi numele.

Ţinutul Gurghiului a cunoscut şi el migraţiile popoarelor, între care slavii, după cum rezultă şi din urmele ce le-au lăsat în toponimia locală. Un factor politic cu consecinţe în evoluţia generală a regiunii a fost pătrunderea maghiarilor în Transilvania. Construirea cetăţii Gurghiului, ca bastion al feudalismului din răsăritul Transilvaniei şi în primul rînd al domeniului regal pe care era amplasată, a constituit vreme de secole principalul instrument de exploatare nemiloasă a satelor din întreaga vale a Gurghiului şi a altora, din afara zonei, care intrau în componenţa domeniului. Cotropirea străvechilor obşti ţărăneşti şi a pămîntului pe care îl lucrau locuitorii români băştinaşi, transformarea lor în iobagi, jeleri, slugi de curte şi robi, contribuţiile împovărătoare la care erau obligaţi de către stăpînul feudal, şi de către stat, unele în muncă, altele în cele mai diverse forme de dijmă, în produse şi bani etc., toate acestea, la care se adaugă suferinţele prilejuite de evenimentele şi rivalităţile

[2] Coriolan Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*. vol. I—II. Bucureşti 1967—1968.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

politice, războaie şi cotropiri etc., au avut drept rezultat pauperizarea pînă la secătuire a locuitorilor de pe întregul domeniu feudal al Gurghiului. De efectele exploatării feudale nu au scăpat, fireşte, nici coloniştii secui care au fost aduşi în zonă, începînd cu secolul XII-lea şi al XIII-lea şi din care nu au rămas pînă la urmă decît cîţiva, în satul Gurghiu.

Starea mizeră a ţărănimii explică nemulţumirea ei permanentă în cursul veacurilor, dar care, datorită sistemului de represiune organizat chiar pe teritoriul domeniului feudal pe care trăia, nu a putut îmbrăca decît în cazuri cu totul izolate forma unor răscoale de amploare, mărginindu-se la fuga de pe moşii. Aşa cum se arată în *Monografia Gurghiului*[3], la sfîrşitul secolului al XVII-lea au luat drumul pribegiei 86 din iobagii domeniului, care şi-au părăsit sesiile ce le aparţineau şi modestele lor gospodării, în speranţa că vor găsi aiurea condiţii de viaţă mai omeneşti. O speranţă pare să le fi strecurat în suflet campania din 1599—1600 a lui Mihai Viteazul, care se bucură de sprijinul ţăranilor români şi secui de aici, precum şi răscoala lui Francisc Rákoczy II, căruia i s-au alăturat de asemenea. Sînt semnificative măsurile pe care autorităţile le iau în acest ţinut în timpul răscoalei conduse de Horia, Cloşca şi Crişan, precum şi în împrejurările revoluţiei de la 1848, care au avut răsunet şi aici.

Deşi, cum spuneam, solul şi clima din ţinutul Gurghiului nu sînt favorabile culturilor agricole, agricultura a ocupat întotdeauna un loc însemnat între îndeletnicirile locuitorilor lui. Ea a fost completată de creşterea vitelor mari, a oilor şi porcilor, care beneficiau de păşuni întinse, care le asigurau hrana necesară atît în timpul păşunatului, cît şi iarna. Pomicultura, viticultura şi albinăritul, la care, de prin secolul al XVII-lea, dar mai ales începînd cu secolul următor, se adaugă lucrul la pădure, vin să completeze principalele ocupaţii ale locuitorilor din zonă. Îndeosebi, după 1905, cînd se construieşte calea ferată forestieră Reghin—Lăpuşna, exploatările forestiere absorb un tot mai mare număr de ţărani din întreaga regiune. În ordine folclorică, faptul acesta va avea o influenţă asupra dezvoltării unei interesante forme a povestitului popular şi a întregii vieţi a poveştilor populare din satele Gurghiului.

Cele cîteva ateliere şi fabrici înfiinţate pe domeniul Gurghiului (mai ales în satul Gurghiu) la sfîrşitul secolului al XVII-lea (o fabrică de

[3] Cf. Teodor Chindea, Nicolae Lateş, *Monografia Gurghiului*, Tîrgu Mureş, 1971, p. 37. Toate datele cu caracter istoric, precum şi cele privitoare la viaţa socială din trecutul ţinutului le-am luat din această lucrare (p. 37—101).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

hîrtie, una de porţelan şi alta de rachiu), la care se adaugă fabrica de sticlărie de la Glăjărie din secolul al XVIII-lea nu au avut consecinţe vizibile în ceea ce priveşte modificarea structurii sociale a localităţilor şi nici a modului de viaţă tradiţional al locuitorilor lor.

Evident, aspectul etnografic al zonei a suferit modificări însemnate în cursul timpului, în special după cel de al doilea război mondial, cînd procesul de înnoire a satului românesc a început să cunoască un ritm foarte viu. Pivele şi morile de apă, foarte numeroase odinioară, au devenit rarităţi. Arhitectura populară înregistrează şi ea înnoiri continui; au dispărut aproape cu desăvîrşire casele de tip vechi acoperite cu paie sau cu şindrilă şi cu pămînt pe jos, făcînd loc caselor din cărămidă, acoperite cu ţiglă şi prevăzute cu duşumele de lemn. Elementele tradiţionale sînt însă prezente uneori în arhitectura nouă, în pofida modernităţii şi confortului ce-l oferă. Modificări substanţiale se pot surprinde în domeniul mobilierului şi gătelii interioare a caselor, fără însă ca industria casnică să fi renunţat să-şi aducă contribuţia la înpodobirea acestora. Portul popular este încă bine păstrat în majoritatea satelor Gurghiului, dar elementele ce-l compun poartă pecetea evoluţiei gustului locuitorilor de astăzi etc.

Schimbările ce s-au produs la nivelul mentalităţii populare şi care se răsfrîng copios în domeniul creaţiei folclorice şi a culturii populare în sensul cel mai larg al cuvîntului, se explică şi aici prin schimbările survenite în structura economico-socială a satelor, între care sînt de amintit transformarea socialistă a agriculturii (pe valea inferioară a Gurghiului), noile condiţii moderne, în care se desfăşoară exploatările forestiere, schimburile vii dintre sat şi oraş şi nu în ultimul rînd dezvoltarea învăţămîntului şi acţiunea cultural-ştiinţifică organizată, inspirată şi susţinută de stat.

Cercetările întreprinse de noi în domeniul folclorului au surprins, în mod deliberat, procesele de înnoire a folclorului, fără să neglijăm valoroasa creaţie tradiţională, a cărei culegere nu mai putea suferi vreo amînare, tocmai din cauza ritmului viu de transformare şi de dispariţie a ei. Stadiul de evoluţie a diverselor categorii folclorice, funcţiile noi pe care le îndeplinesc ele în actualitate, atitudinea diverselor generaţii faţă de ele, frecvenţa cu care apar diferitele specii ale folclorului tradiţional, gradul de închegare a deosebitelor producţii ce le ilustrează, structura generală a repertoriului folcloric al satelor, toate pun în lumină realităţile culturii populare de astăzi a zonei Văii Gurghiului.

Dumitru Pop

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Preocupări pentru folclorul Văii Gurghiului

În ciuda bogăţiei şi caracterului ei specific, atît de pregnant în ansamblul folclorului transilvănean, creaţia populară din zona Văii Gurghiului a intrat tîrziu în atenţia culegătorilor şi cercetătorilor. Nu sîntem în măsură în clipa de faţă să dăm o indicaţie sigură cu privire la întîia ei atestare. Nu ar fi însă exclus ca unele informaţii din lucrarea doctorului Vasile Pop, consacrată obiceiurilor româneşti de înmormîntare, să fie culese, prin intermediul lui Petru Maior[1], chiar din această zonă. Lipsa unor precizări în corpul lucrării face, însă, ca afirmaţia noastră să rămînă o simplă ipoteză.

Ar fi posibil, de asemenea, ca arhivele transilvănene să păstreze şi unele vechi menţiuni (eventual chiar culegeri) referitoare la folclorul satelor din Valea Gurghiului. Cu atît mai mult cu cît ne aflăm în posesia unei mărturisiri sigure care atestă fără putinţă de tăgadă existenţa, spre sfîrşitul secolului trecut, a unui real interes al cărturărimii locale pentru poezia populară. E vorba de un interesant caiet de versuri, de felul acelora, destul de numeroase în Transilvania, descoperit de noi în primăvara anului 1967, în satul Orşova, la unul dintre bunii noştri informatori: Bloj Leon.

Folclorul Văii Gurghiului este prezent şi în ampla acţiune de culegere întreprinsă de Ioan Micu Moldovan, în anii 1863/64 fiind antrenaţi şi elevi din părţile Reghinului. Cîteva producţii i-au fost aduse harnicului cărturar blăjan din Jabeniţa de către Pop Petru, un bocet i-a fost adus din Ibăneşti, după cum este probabil că unele din textele cuprinse sub genericul „din jurul Reghinului" provin din satele zonei cu care ne ocupăm[2]. P(etra) P(etrescu) N. publică în „Telegraful Român" din 1875, şapte texte „din Gurghiu"[3]. Este mai mult decît probabil că cel puţin unele din „cîntecele poporale" publicate de Petra Petrescu în „Familia"[4] să provină tot din satele Văii Gurghiului. Tot de aici par să fie şi „poeziile poporale de lîngă Reghin" tipărite, de un oarecare P.D.M., în „Ga-

[1] Vezi I. Muşlea, *Viaţa şi opera doctorului Vasile Popp (1789—1842)*. Cluj 1928.

[2] Vezi în Ioan Urban Jarnik şi Andrei Bîrseanu, *Doine şi strigături din Ardeal*, ediţie definitivă (studiu introductiv, inedite, note şi variante) de Adrian Fochi. Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti 1968, culegerea 144 din 1863.

[3] Nr. 23, p. 306—307; 310—311.

[4] 1883, nr. 19, p. 9.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

zeta Transilvaniei" din 1890[5], precum şi culegerile publicate de revista manuscrisă „Musa" din Sibiu (al cărei redactor a fost prin 1871/72, însuşi N. Petra Petrescu) de către teologii Ioan Duma, Teodor Stavilla şi Ioan Torpan, după cum o atestă indicaţiile: „de pe Valea Murăşului", „din jurul Reghinului Săsesc" etc.[6]

Foarte interesante sînt datele cuprinse în „istoria parohiei romano-catolice din Gurghiu". Aflăm de aici că prinţul moştenitor Rudolf, împreună cu un grup de oaspeţi, a asistat la un concurs de dansuri populare ce s-a desfăşurat, în octombrie 1888, în curtea castelanului din Gurghiu. Amănunte despre acest concurs, la care au participat ţărani români, maghiari şi saşi, aflăm şi din ziarul „Kolozsvár", unde se precizează că românii au avut costumele cele mai frumoase şi că au dansat o „jucată" şi „de-a lungul", care au stîrnit cea mai mare admiraţie. Se citează şi o strigătură satirică la adresa „neamţului": „Ardă-te focul de neamţ, / De tînăr m-ai pus în lanţ, / De tînăr fără mustaţă / Mi-ai ţipat puşca în braţă: / Na băiete şi-o învaţă, / Că de n-o vei învăţa, / Multe pălmi îi căpăta"[7].

Mai amintim aici că, în descrierea tîrgului Gurghiului de la 23 aprilie 1887, scriitorul Adalbert Pallos, dă o seamă de elemente valoroase cu privire la portul fetelor şi femeilor şi ne prezintă sumar dansul *Căluşarul*[8].

Dintre celelalte culegeri „de pe Mureş" sau „de lîngă Reghin", care apar risipite prin publicaţiile periodice de la sfîrşitul secolului trecut, una singură credem că provine din satele zonei Gurghiului şi ea este datorată lui A. C. Domşa. Intitulată *Doine de pe Mureş* ea a fost publicată în „Familia"[9] şi cuprinde o seamă de poezii populare, în care apar particularităţi fonetice comune cu cele ale graiului din părţile Gurghiului.

Mai important este materialul publicat în „Gazeta Transilvaniei" din 1902[10] în chip de scrisoare adresată unui prieten şi semnat I. P. Avem de-a face cu o descriere generală a înmormîntării din Ibăneşti, în cuprinsul căreia, pe lîngă cîteva bocete („glăsuituri") şi cîntece rituale,

---

[5] 1890, nr. 33, p. 14; pentru toate acestea vezi *Bibliografia generală a etnografiei şi folclorului românesc*, vol. I, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1968.

[6] Cf. Ion Mărcuş, *Preocupările folclorice ale teologilor sibieni între 1871—1907 şi bibliografia folclorică a revistei Musa* în „Anuarul Arhivei de folclor" VI (1942), p. 101—121.

[7] Apud Teodor Chindea şi Nicolae Lateş, *Monografia Gurghiului*, Tîrgu Mureş 1971, p. 114—115.

[8] *Ibid.*, p. 115—116.

[9] 1889, p. 463, 475, 487, 499, 511, 523, 534, 547 şi 1890, p. 19, 125, 127, 163, 407.

[10] „Gazeta Transilvaniei", 1902, nr. 3—4—5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

remarcabile ca realizare artistică, se amintesc o seamă de practici și credințe (unele dintre ele dispărute între timp), fiind descrise și cîteva jocuri de priveghi. Șapte din acestea le-am întîlnit și noi în Ibănești, ca și în celelalte sate din zonă *(Ursul, Calul, Moimițele, Găina scurtă)*, fie în plină circulație, fie în repertoriul pasiv al locuitorilor[11]. Datele furnizate de materialul în discuție, reprezintă astfel piese deosebit de valoroase pentru studiul repertoriului și evoluției jocurilor de priveghi din această regiune.

Un an mai tîrziu, S. Fl. Marian inserează în „studiul folcloristic" despre insecte, cîteva credințe și descîntece despre „viermi de mere" și „calul dracului", toate culese de T. A. Bogdan din localități ale Văii Gurghiului: Gurghiu, Hodac, Ibănești, Cașva și Glăjărie[12].

Mențiunile privitoare la folclorul Văii Gurghiului dispar apoi mai bine de un deceniu, pentru ca în 1914 să întîlnim două colinde din Ibănești în colecția lui Al. Viciu, *Colinde din Ardeal*[13], colinde care fuseseră culese de elevul D. Fărcaș. Același D. Fărcaș este prezent cu un cîntec de cătănie din Ibănești și în cealaltă culegere *Flori de cîmp*, pînă de curînd inedită a lui Al. Viciu.[14] În același an se fac întîile notații de muzică populară. Ele se datorează folcloristului Béla Bartók și sînt rezultatul unei culegeri mai largi, făcută de acesta în satele de pe Valea superioară a Mureșului. Nu cunoaștem încă toate piesele notate de Bartók din zona Văii Gurghiului și nici măcar numărul lor. Încheierea editării colecției sale inedite de folclor va lămuri, cu siguranță, și această problemă. Ceea ce știm în momentul de față este că Béla Bartók a cules folclor românesc din satele Hodac, Ibănești și Orșova, precum și din Idicel și Urisiul de Sus, situate în imediata apropiere a Văii Gurghiului.[15]

Ne-am fi așteptat ca folclorul zonei să beneficieze mai mult de acțiunea întreprinsă, după anul 1930, de I. Mușlea în cadrul Arhivei de folclor a Academiei. În realitate, în fondurile Arhivei au intrat abia două materiale trimise de corespondenți din această regiune. Unul, datorat

---

[11] Dumitru Pop, *Contribuții la studiul jocurilor de priveghi din zona Văii Gurghiului*, în „Revista de etnografie și folclor" 2, tom. 13, 1968, p. 131—141.

[12] Cf. S. Fl. Marian, *Insectele în limba, credințele și obiceiurile românilor*. Studiu folcloric de . . . . . , București, Editura Academiei Române, 1903, p. 299, 564—565.

[13] p. 42—43, 70.

[14] Cf. A. Viciu, *Flori de cîmp*. Doine, strigături, bocete, balade. Colecție de folclor inedită, publicată cu studiu introductiv, note, indici și glosar, de R. Todoran și I. Taloș. Cluj-Napoca, Editura Dacia 1976, p. 225, t. 1044.

[15] Cf. Béla Bartók, *Scrieri mărunte despre folclorlu românesc*, adunate și traduse de Constantin Brăiloiu, București 1932.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

dr. Aurel Borşianu şi rezultat dintr-o culegere mai largă (jud. Năsăud şi Caraş), anterioară înfiinţării Arhivei (1928—1929) şi altul, datorat învăţătorului Nicolae Albu. Primul nu aduce, din satele Văii Gurghiului, decît patru piese lirice, toate din Hodac[16]; celălalt, mai bogat, cuprinde răspunsurile la două chestionare (II şi V), precum şi la circulara a II-a trimise de Arhivă. Mai valoros, atît prin materialul ce-l cuprinde, cît şi prin metoda de lucru a corespondentului, acesta din urmă reprezintă fructul unor anchete efectuate de N. Albu în satul său de baştină (Adrian), prima în primăvara anului 1931[17], cea de a doua în iarna anului 1932[18]. Pe lîngă datele referitoare la obiceiurile de Sînziiene şi la secerat[19], obiceiuri care astăzi apar în forme din ce în ce mai şterse în zonă, caietul nr. 147 cuprinde o amplă descriere a străvechiului obicei şi joc al căluşarilor din Socol (Cîmpia Transilvaniei) cu menţionarea cetelor căluşereşti din satele Ibăneşti, Caşva şi Hodac.

Celălalt caiet (nr. 484) conţine la început două colinde păstoreşti, drept răspuns la circulara menită să aducă noi contribuţii de teren la cunoaşterea *Mioriţei*. Numai una dintre ele reprezintă, însă, o variantă a acestei balade, cea intitulată *La vîrfuri de codri rari*. În continuare, se dau răspunsurile la chestionarul V: credinţe, superstiţii, practici etc. în legătură cu diferite fiinţe demonice, mitice (strigoi, marţolea, balauri, pricolici, vrăjitoare etc.), toate informaţiile însoţite de indicarea numelui şi vîrstei informatorului. Un interes particular prezintă numeroasele povestiri cu caracter superstiţios, menite să ilustreze elementele mitice furnizate în culegere.

Foarte valoros prin conţinutul şi autenticitatea lui, materialul învăţătorului Nicolae Albu nu acoperă decît o parte neînsemnată din aria folclorică a Văii Gurghiului. Credem că importanţa constă, într-o şi mai mare măsură, în faptul că a atras atenţia conducătorului Arhivei de folclor asupra bogăţiei, originalităţii şi caracterului creaţiei populare din această regiune, determinîndu-l să întreprindă el însuşi o anchetă mai amplă.

Într-adevăr, în vara anului 1935 Ion Muşlea străbate satele Solovăstru, Jabeniţa, Adrian, Caşva, Hodac şi Ibăneşti, întorcîndu-se acasă cu o bogată recoltă din folclorul lor şi cu intenţia de a reveni în zona

[16] Vezi A.F-C. nr. 484.
[17] A.F-C. nr. 147.
[18] AF-C, nr. 427.
[19] Cf. I. Taloş, *Obiceiuri privitoare la seceriş*. Din materialele Arhivei de folclor Cluj-Napoca, în „AMET" pe anii 1968—1970, Cluj 1971, p. 261—278.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

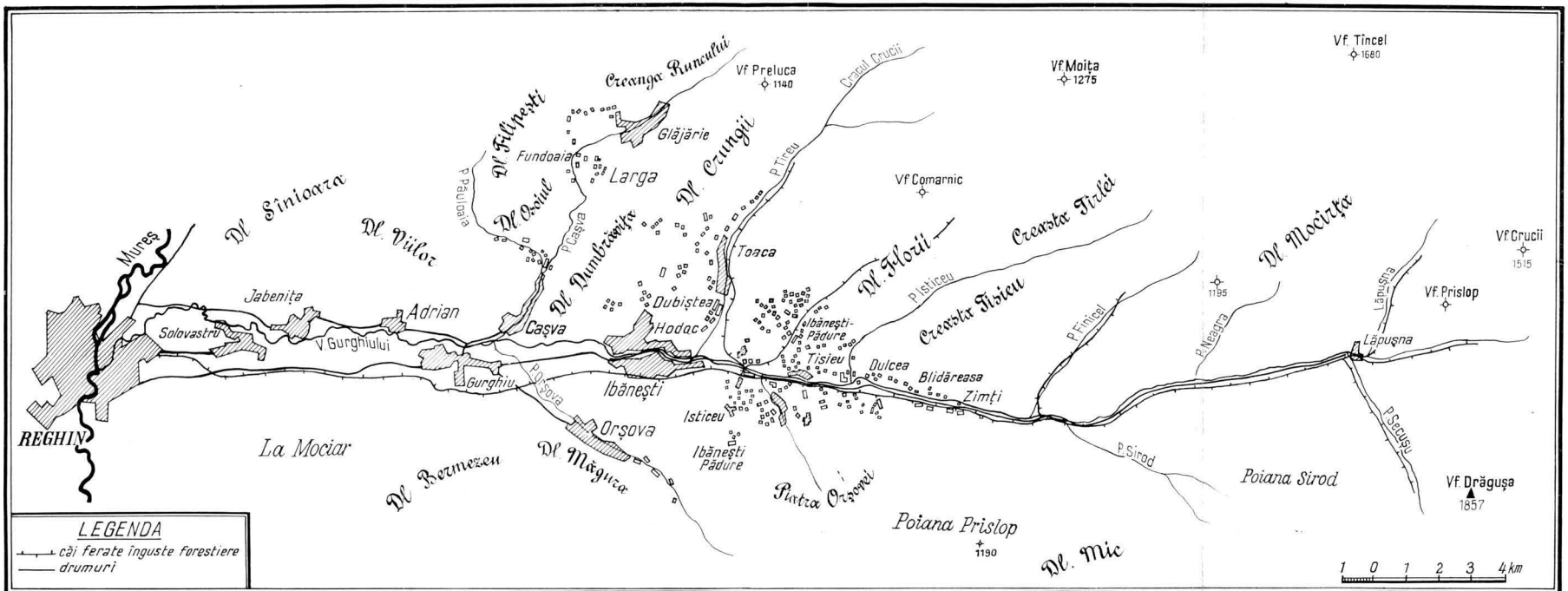

Pl. CVI. Valea Gurghiului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cercetată, cu care prilej să ajungă pînă la Glăjărie. Aplicînd cu migală concepţia şi tehnica de cercetare inaugurată, încă în anul 1930, cu ocazia anchetelor din Ţara Oaşului, Ion Muşlea investighează cele mai variate domenii ale folclorului — excepţie făcînd cel muzical, pentru care nu avea pregătirea necesară. Pe lîngă literatură, obiceiuri, credinţe, superstiţii, magie şi chiar dansuri, Muşlea notează şi numeroase date de ordin etnografic (despre locuitori, tipologia caselor, ocupaţii, port etc.) şi istoric. Aşa cum a fost concepută culegerea ea trebuia să se concretizeze într-o monografie folclorică în genul celor publicate în paginile „Anuarului Arhivei de folclor". În acest sens, autorul începuse să-şi grupeze materialul, după ce în prealabil îl dactilografiase. Dar intenţia sa de a relua cercetările pe teren nu s-a mai realizat, din motive pe care nu le cunoaştem. Ideea l-a urmărit, totuşi, pînă în preajma morţii; cu doi ani înainte de aceasta, la sugestia lui Ion Muşlea colectivul de folclor al fostei Secţii de etnografie şi folclor de la Cluj şi-a înscris în planul ei de lucru, cercetarea sistematică a folclorului din zona Văii Gurghiului.

Producţii folclorice continuă să apară, izolat, prin publicaţiile vremii. Astfel, în „Astra" de la Tîrgu Mureş, N. Pădureanu publicase, în 1929[20], *Cîntecul lui Vălean,* auzit de la ciobanul Albu Mihăilă din Adrian. În „Astra" de la Reghin[21], un oarecare Mera publică un cîntec de lume şi petrecere din Solovăstru. Învăţătorul Popescu din Jabeniţa trimite răspunsuri la chestionarul lansat de Muzeul etnografic al Transilvaniei în legătură cu „Obiceiurile de Crăciun şi Anul Nou", iar învăţătorul Matei Doboş din Ibăneşti trimite, tot acolo, răspunsuri la chestionarul „Casa", amîndouă apărînd în „Culegătorul" din 1933, buletinul acestei instituţii.

La scurt timp după acţiunea de teren a lui I. Muşlea, vede lumina tiparului un volum de folclor din „regiunea Murăşului de sus", care înglobează şi o serie de creaţii poetice, elemente de obiceiuri şi mentalitate populară din satele Văii Gurghiului. Operă a dr. Eugen Nicoară şi a lui Vasile Netea, colecţia, intitulată poetic *Murăş, Murăş apă lină. Literatură populară din regiunea Murăşului de Sus,* apărea în anul 1936, sub egida despărţămîntului Reghin al Astrei. Ea se deschidea cu o încurajatoare prefaţă a scriitorului Ion Agîrbiceanu.

Volumul publicat de cei doi cărturari şi care trebuia să fie urmat, în intenţia lor, de altele, se impune prin diversitatea materialului pe care îl cuprinde în cele 300 de pagini. Sînt ilustrate aproape toate spe-

[20] 1929, nr. 2.
[21] 1937, nr. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ciile folclorice existente în zonă, dîndu-se şi numeroase indicaţii cu privire la obiceiuri şi superstiţii, „chipuri şi porturi mureşene", cuvinte şi expresii dialectale etc. Unele au fost culese pe teren de însişi autorii colecţiei, cu diferite ocazii. Altele au fost notate în Reghin de către dr. Nicoară de la bolnavii spitalizaţi; celelalte fiind trimise de corespondenţi din lumea satelor sau reproduse din paginile unor reviste din Mureş.[22] Nu se spune însă, din păcate, nimic în legătură cu răstimpul în care au fost adunate piesele, după cum nu se dă nici o indicaţie cu privire la localitatea şi la informatorul de la care au fost culese. Dintre corespondenţi, numai doi sînt din ţinutul văii Gurghiului: învăţătorul Petre Zuga şi „dş. Gliceria Pop", amîndoi din Adrian[23], dar nu ştim care anume din creaţiile cuprinse în volum au fost trimise de către aceştia. Cu siguranţă că folclorul satelor din Valea Gurghiului este mai bine reprezentat decît pare la prima vedere, cu atît mai mult, cu cît E. Nicoară e originar din Ibăneşti. Criticat, pe bună dreptate, imediat după apariţie, pentru modul neştiinţific în care a fost alcătuită[24], colecţia lui Nicoară şi Netea a avut totuşi meritul în stimularea vieţii folclorice a zonei.

Broşura lui E. Nicoară şi I. Stefaniu, intitulată *Doine şi balade, obiceiuri de nuntă*[25]. Culegere de folclor de pe Mureş şi Cîmpie cuprinde un material interesant, desprins din ceremonialul nunţii, dar, din păcate nu se face nici o altă precizare, în afară de titlu, în ceea ce priveşte provenienţa lui, astfel încît, practic, se situează în afara interesului nostru.

După cel de al doilea război mondial, culegerile din zona Văii Gurghiului se înmulţesc. În afara înregistrărilor de cîntece populare făcute de Radiodifuziunea română, care transmite frecvent piese din repertoriul local, menţionăm, mai întîi, investigaţiile de muzică şi literatură populară făcute de studenţii Institutului pedagogic din Tîrgu Mureş, sub îndrumarea ştiinţifică a cadrelor de specialitate. Finalitatea lor principală este de ordin didactic, familiarizîndu-i pe studenţi cu metoda de culegere.

Roadele unor culegeri întreprinse pe un teritoriu mai întins, sub egida Casei regionale, apoi judeţene, a creaţiei populare s-au concretizat, pînă acum, în cîteva culegeri, posterioare cercetărilor efectuate de

[22] Vezi prefaţa autorilor, p. XV—XVI.
[23] Vezi prefaţa autorilor, p. XVI.
[24] Tr. Herseni, în „Sociologie românească", 1936, nr. 7—9, p. 96—97 şi mai ales I. Diaconu, în „Ethnos", 1941, p. 316—318.
[25] Cluj, (f.a.)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

colectivul nostru, între care Serafim Duicu şi Lazăr Lădariu, *Mureş pe marginea ta*...-[26] şi D. Boieru, V. Bogdan, V. Mîndrilă, *Mureşule apa ta.* Culegere de folclor poetic tradiţional de pe Mureş şi Tîrnave[27]. Nu avem însă de-a face, nici în aceste cazuri, cu acţiuni propriu-zise de cercetare, ci de culegere.

Nunta în satele din zona Gurghiului a constituit subiectul unei lucrări de licenţă, prezentată, în anul 1966, la Facultatea de filologie din Cluj[28]. Ea înfăţişează ceremonialul nupţial aşa cum se desfăşura în anii 1965—1966, mai ales în comuna Ibăneşti. Interesul lucrării constă mai ales în descrierea faptelor, în textele folclorice şi în documentaţia fotografică din anexele tezei. O altă lucrare de licenţă, prezentată în anul 1971 la aceeaşi facultate tratează „şezătoarea" din zonă, îndeosebi din Ibăneşti. Un interes special prezintă descrierea jocurilor de şezătoare, făcută cu minuţie şi exactitate, de către Ileana Todoran, autoarea lucrării.

Alte culegeri, precum şi cîteva imagini filmate din sfera folclorului obiceiurilor, îndeosebi, al celor de iarnă, la care se adaugă numeroase imagini foto, s-au făcut în cadrul Muzeului din Reghin de către Anton Badea, care a lucrat, în cîteva rînduri, paralel şi în colaborare cu noi.

Menţionăm culegerile efectuate în zonă, mai ales la Hodac, de către colectivul Institutului de etnografie şi folclor din Bucureşti. Limitate la domeniul muzicii şi dansului popular, uneori şi obiceiurilor, culegerile acestea prezintă un interes particular datorită mai ales nivelului ştiinţific la care au fost realizate.

Există, evident, în ţinutul Gurghiului mai ales, culegători amatori care au adunat, de aici, diverse materiale folclorice şi pe care le păstrează în chipul unor arhive personale. Ştim, bunăoară că o astfel de colecţie, de mai mare amploare, a fost alcătuită, după metodele folosite de Ion Muşlea, de prof. Emil Pop de la Tîrgu Mureş. Alături de numeroasele poezii populare, culese pe parcursul mai multor ani, colecţia cuprinde nenumărate date cu privire la obiceiurile locale.

Cercetarea întreprinsă de colectivul clujean a fost precedată aşadar, de numeroase acţiuni, inegale ca valoare, dar foarte utile pentru surprinderea unor stadii din evoluţia creaţiei populare din acest ţinut, mai ales în secolul nostru. Deşi aceste culegeri însumează, în totalitatea lor, un material bogat, arii întregi ale folclorului din satele Gurghiului au

[26] Casa creaţiei populare, Tîrgu Mureş, 1969.

[27] Centrul judeţean de îndrumare..., Tîrgu Mureş 1971.

[28] Autor D. Husar; materialul a fost pus la contribuţie şi de I. Meiţoiu în lucrarea *Spectacolul nunţilor*, Bucureşti, Casa centrală a creaţiei populare, 1971.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

rămas cu totul sau aproape cu totul în afara interesului de pînă acum. Astfel, proza populară, comparabilă, credem, atît ca bogăție, cît și ca valoare artistică, cu proza oricărui ținut românesc, nu a beneficiat, înainte de cercetarea noastră, decît de cîteva notații accidentale, prilejuite mai ales de culegerea credințelor și superstițiilor. Pe de altă parte, culegerile anterioare nu au avut decît în mod cu totul accidental un caracter de cercetare, fenomenele și procesele specifice folclorului de aici rămînînd în afara interesului.

Dumitru Pop și Emil Petruțiu

FOLCLORUL OBICEIURILOR CALENDARISTICE

1. Colindatul și colindele

Colindatul de pe Valea Gurghiului prezintă cîteva note demne de a fi reținute. În general, colindătorii se împart în patru categorii:

a) „ăi mn'icuț" formează grupa copiilor de vîrstă preșcolară; ei încep colindatul înainte de a se însera deplin; nu poartă stea; ei se însoțesc cîte 3—4 și poartă fiecare „cîte o botă, ca să se apere de cîn'i"; cîntă același colind la fiecare casă, și anume „Asta-i sara lui Crăciun";

b) „cu staua" umblă copiii de vîrstă școlară (7—12 ani), începînd de la ora înserării (în Orșova) sau din zori pînă pe la prînz (în Toaca); la Orșova, aceștia își pun pe spate cîte o față de masă, încrețită, și își confecționează coifuri din carton, pe care le împodobesc cu stele de hîrtie colorată; copiii cîntă exclusiv „Staua sus răsare" (în Orșova) sau „Tri crai d'i la răsărit" (Toaca, Hodac); în general ei „umblă vecinătatea" la colindat; se înțelege că în fiecare sat se organizează mai multe „boteie" de stelari. La Orșova se colindă și la Anul Nou, tot „cu staua", dar nu în sat, ci numai la pădure, de pildă în Săci;

c) „boteiele" de colindători feciori și fete încep să colinde abia după orele 22; grupul colindă la casele cu fete de măritat; acestea oferă „drăguțului" lor un colac, pe care tînărul îl duce acasă (de pildă, în Hodac). Repertoriul cetelor de feciori și fete e foarte bogat și nu se deosebește în general de acela al maturilor. Uneori, ceata feciorilor e însoțită și de „fluieră și ceteră" (Hodac, Orșova etc.);

d) maturii sau mai precis însurații, pînă pe la 40 de ani, sînt organizați după criterii de vîrstă și vecinătate; ei colindă începînd de pe la miezul nopții (la Hodac a rămas în amintire ceata organizată imediat după 1918 și compusă din bărbații: Pop Florea al lui Dumitru, Man

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Zaharia, Pop Vasile al lui Dumitru Zmarandii, Suciu Nicolae, Suciu Dumitru şi Fărcaş Vasîlie, şi din femeile: Frandăş Maria Ciolocoaia şi Man Maria).

Vîrstnicii nu se prea duc la colindat. Ei aşteaptă colindătorii.

Se poate menţiona că numai „ăi mn'icuţ" şi cei „cu staua" colindă în casă; feciorii şi însuraţii colindă la fereastră, „în filigorie" sau „pe tîrnaţ". Ei bat în fereastră şi întreabă: „aveţi voie să vă colindăm?", la care primesc răspunsul: „avem, cum să nu". Apoi ceata începe colindul. După mulţămitură, gazda casei se adresează colindătorilor: „Să trăiţi la mulţi ani şi poftiţi în casă", iar după ce colindătorii intră în casă, le zice: „Vă mulţămim că nu ne-aţi înconjurat casa noastră".

Valea Gurghiului nu se poate compara nicidecum în privinţa colindelor cu Hunedoara sau cu Sălajul. Totuşi, în cursul anilor, colectivul nostru de cercetători a adunat un număr de 204 colinde şi urări. Dacă adăugăm cca 10 texte culese de folcloriştii înaintaşi, vom avea schiţa stadiului de cunoaştere a colindelor din zonă.

S-ar părea că satul cel mai reprezentativ pentru colindat rămîne Ibăneşti Pădure, din care au fost culese 49 de texte; urmează la o distanţă apreciabilă, Jabeniţa şi Hodac, cu cîte 28 de texte, apoi Caşva, cu 18 texte, Solovăstru, cu 17 texte, Glăjărie, cu 16 texte, Orşova, cu 10 texte, Adrian şi Ibăneşti-Sat, cu cîte 6 texte, Toaca, cu 6 texte şi Gurghiu cu 4 texte. Culegerile sistematice efectuate în zonă ne fac să credem că statistica noastră reflectă destul de fidel situaţia existentă pe teren în anii 1965—1969.

Din numărul total al textelor existente, 122 au conţinut profan, iar 72 au caracter religios.

După numărul de variante culese pînă acum, cel mai frecvent colind pare să fie *Mioriţa* (35 variante). El a fost înregistrat din 10 sate: Adrian, Ibăneşti Pădure, Hodac, Jabeniţa, Glăjărie, Solovăstru, Caşva, Orşova, Toaca, Larga. În monografia publicată de A. Fochi sînt reproduse variante ale acestui colind numai din primele trei localităţi[1]. Mioriţa dovedeşte în această zonă o impresionantă diversitate tipologică. Surprinde în primul rînd varianta „Tri păcurărei", culeasă în Dumitriţa-Caşva; ea cuprinde motivul *fetei de maior*, inclus de Fochi în *tipul erotic*, a cărei răspîndire e consemnată numai în nordul Transilvaniei[2]; şi din punctul

[1] Adrian Fochi, *Mioriţa. Tipologie, circulaţie, geneză, texte.* Cu un studiu introductiv de Pavel Apostol. Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române [1964], p. 712, 713.

[2] *Op. cit.*, p. 333—384.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de vedere al regimului metric, textul se deosebeşte de restul variantelor; e singurul text ale cărui versuri sînt formate din 5/6 silabe. O altă apariţie deosebită este „Colo în sus, în sus de munte", culeasă în Adrian, într-o singură variantă; spre deosebire de restul variantelor, care înfăţişează un conflict între trei ciobani, aceasta vorbeşte despre opt ciobani. Dintr-un număr restrîns de variante se compune subtipul „Colo, colo mai în jos" (respectiv „Colo josu, măi din josu"), cunoscut în Adrian şi Ibăneşti Pădure, adică în centrul şi în extremitatea de vest a teritoriului cercetat. În ordinea frecvenţei urmează subtipurile „Suie uăile la munte", înregistrat în Jabeniţa, şi „Tri păcurărași pe munte", notat din Adrian, Orşova, Larga şi Glăjărie; acesta din urmă se caracterizează prin hipertrofierea episodului testamentar, care cuprinde imagini poetice rar întîlnite în alte zone: „Pe mine pămînt nu puneţi / Numai sfînt gluguţa me" ... „Şi mn'eluţa me hai albă / Ş-aia m-a plînje pin iarbă; / Berbecuţu meu hăl alb, / Ala m-a plînge cu drag"[3] ... „Că munţii or jui / Si pe mine m-or jeli"[4] ... Subtipul al şaselea, „Ce s-aude, doamne-aude" a fost notat în cinci variante, din Glăjărie, Toaca şi Caşva, şi are ca notă distinctivă faptul că uneori ciobanii sînt fraţi (Glăjărie) şi că unul dintre ei e trimis la fîntîna „lină", pentru a aduce apă în găleţi, vreme în care ceilalţi iau hotărîrea de a-l ucide.

Dar cel mai răspîndit subtip este „Colo, colo, după deal", reprezentat prin 18 variante, din şase localităţi (Ibăneşti Pădure, Hodac, Jabeniţa, Adrian, Glăjărie, Toaca). Opt dintre ele nu indică atributele ciobanului al treilea: ele arată doar că acesta e trimis să „bată oile-n sat" ori să ducă „apă puţînă"; trei precizează că ciobanul e „străinel", iar alte şapte îl caracterizează ca „mai mic" decît ortacii lui.

Nu se poate vorbi astăzi despre funcţionalitatea colindului mioritic în Valea Gurghiului; cînd informatorii au fost întrebaţi în ce case se colindă el, aceştia au răspuns aproape invariabil: „la ori ce casă". Doar Pop Florea al lui Dumitru (72 a.), din Hodac, îşi aminteşte: „o colindam numai la oieri, care aveau oi multe şi se ocupau de oi. O colinda banda de feciori sau însuraţi cu nevestele"[5]. De asemenea, Hărşan Alexandru (72 a.), din Toaca, susţine că Mioriţa se colinda mai ales la ciobani şi de către ciobani[6].

---

[3] Mg. 1465 a.
[4] Mg. 1544 b.
[5] FA 06984.
[6] FA 014088.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Cu toate că unii informatori au uitat textul colindului mioritic, iar alţii declară că nu l-au mai cîntat de mulţi ani, el e încă foarte cunoscut în zonă şi e cîntat în fiecare an. O statistică după vîrstă a informatorilor ne arată următoarea situaţie: 9 sub 40 de ani, 22 între 40—60 de ani şi 9 peste 60 de ani. Observăm deci că cei mai mulţi cunoscători ai Mioriţei se situează în a doua grupă de vîrstă, dar ei nu lipsesc nici din categoria celor tineri.

Cu un număr important de variante (19) e colindul „Doi boieri bătrîni" (sau „Cel d-ungheş bătrîn"). El a fost cules din Glăjărie, Adrian, Toaca şi Jabeniţa (cîte o variantă), din Ibăneşti şi Ibăneşti Pădure (6 variante), din Hodac (4 variante), din Caşva (3 variante) şi din Solovăstru (2 variante). Textul prezintă un decor feeric, în care celor doi bătrîni li se oferă casă lîngă drum, în preajma căreia creşte un pom de argint; fructele lui sînt scuturate de vînt, culese de îngeri şi oferite zînelor sau fetelor de crai. Acesta face parte dintre cele mai vechi colinde româneşti; forma lui a ajuns la o atît de mare cristalizare, încît nu se pot face subdiviziuni în cadrul tipului, inovaţiile de la o variantă la alta fiind aproape neglijabile. Cele 19 variante cuprind 10—20 de versuri, formate din 5/6 silabe.

Mediul înconjurător al omului de la ţară apare în diverse ipostaze în colindele din zona Gurghiului. Interesantă este aprecierea de care se bucură animalele de pe lîngă casa omului, în colindul cunoscut şi în alte zone, *Pist-on deal de Chirideu,* cules într-o singură variantă în Jabeniţa; la întrebarea „ce-i mai bun pe-acest pămînt", se răspunde succesiv: boul. care „răstoarnă breazdă neagră"; oaia, care „vara te-ndulceşte", iar „iarna te-ncălzeşte", şi calul care „te duce ca vîntu" şi „te-aduce ca gîndu".

Cu o structură identică sînt colindele care ar putea fi grupate sub titlul *cearta florilor.* Au fost înregistrate trei variante, din Jabeniţa, Gurghiu şi Ibăneşti Pădure. Ele prezintă, în versuri de 5/6 silabe, discuţia dintre floarea grîului, cu a mirului şi a vinului, fiecare dintre acestea subliniindu-şi calităţile şi întrebuinţările.

O „ceartă" asemănătoare are loc şi între copaci: *bradul cu fagul* (sau *teiul cu bradul*) „se mustră", fiecare minimalizînd valoarea celuilalt. Cele şapte variante ale acestui tip au fost culese din Caşva, Ibăneşti Pădure. Hodac şi Jabeniţa. Versurile lor se compun din 7/8 silabe; în afară de un text contaminat, colindul numără doar 11—17 versuri.

Diferitele ocupaţii ale omului sînt şi ele oglindite în colinde. Creşterea vitelor, în special a oilor, e prezentată în tipul pe care l-am putea denumi *oaia grăitoare,* cules în şapte variante, după cum urmează: patru

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

din Adrian şi cîte una din Glăjărie, Solovăstru şi Caşva. Satul Adrian pare să fie cel mai bun păstrător al acestui colind. Oile se află pe cîmp, păcurarul „zîşe-n 'truşt'e" iar o mioară se roagă să fie „scoasă" în primăvară, căci ele îi vor da un suman bun la Crăciun, o lînă mare la Rusalii şi un boţ de caş la Ispas. Colindul este extrem de unitar şi de concentrat; el se compune din 10—12 versuri din cîte 7/8 silabe.

Ca veche ocupaţie ţărănească, vînătoarea e înfăţişată şi ea în colinde. În Valea Gurghiului se găseşte un bogat ciclu de colinde pe această temă; cele mai importante sînt: 1. *cerbul se laudă că nu va putea fi ajuns de calul gazdei*, dar e prins şi ucis, iar carnea lui e dată cîinilor; acest tip de colind pare a fi răspîndit numai în Orşova, de unde a fost înregistrat în patru variante; 2. *vînătorii vînează în codru*, dau peste Sf. Ion, care a fost trimis pe pămînt să boteze pe Cristos; acest subtip e cunoscut în Ibăneşti Pădure şi în Orşova (patru variante).

Agricultura e prezentată în colinde prin tipul *Mă luai-luai*, care circulă mai ales în nordul şi estul Transilvaniei şi pe care colectivul nostru l-a înregistrat în Ibăneşti Pădure şi Orşova. El descrie povestea fetei care se duce la secerat şi îşi găseşte „o floare din rai", floare care trîmbiţează şi face să apară iubitul fetei, ciobanul din munte. Lipseşte însă episodul căutării leacurilor şi al înmormîntării fetei, care încheie colindul în alte zone folclorice. Observăm însă că aceste episoade s-au constituit, prin diviziune, într-un colind de sine stătător: *M-am luat, m-am dus*. În acest colind se vorbeşte despre bărbatul rănit, care ştie că nu are altă scăpare decît să fie înmormîntat şi care îşi spune durerea pentru cei pe care îi lasă în urmă. Textul a fost înregistrat în patru variante, din Hodac, Jabeniţa şi Solovăstru.

Un alt colind de război *(Op)săracii feciorii*, înregistrat în două variante din Solovăstru, deplînge situaţia feciorilor în cursul primului război mondial; ei nu participă la jocul satului, deoarece „i-o băgat Sîrbia-foc"; colindul pare să fi fost creat în anii războiului, fapt care ne asigură şi despre vigoare colindelor în Valea Gurghiului pe la începutul secolului nostru.

Riturile de trecere, în mod deosebit plecarea fetei din casa părintească, şi-au găsit şi ele oglindirea în colinde. Unele texte înfăţişează *peţirea surorii soarelui*. Peţitorii cer turma jumătate şi pe murgul ca zestre, dar soarele încearcă să le micşoreze pretenţiile. Aria de răspîndire a acestui tip de colinde cuprinde satele Hodac şi Ibăneşti Pădure, din care au fost culese patru variante.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Din acelaşi ciclu face parte colindul despre *despărţirea surorilor* prin căsătorie. El a fost atestat în Ibăneşti Pădure, în Jabeniţa. Tot aici trebuie încadrat colindul despre *cununia fraţilor*. El a fost descoperit exclusiv în Glăjărie, în trei variante. Faţă de variantele cunoscute în alte zone folclorice, el pare un fragment: cuprinde doar cererea în căsătorie şi condiţiile puse de fată. Lipseşte aşa dar cununia, cu motivele poetice pe care le comportă aceasta, cunoscute în variantele din alte zone.

În afară de *Mioriţa* şi *Cununia fraţilor*, colindul a mai înglobat baladele *Nevasta fugită* şi *Şarpele*. Cea dintîi a fost atestată numai în Jabeniţa, în trei variante: izvorul a întrebat dacă n-a văzut pe nevasta „fugită de-acasă", care a părăsit plug cu patru boi, bărbat ca „on stag", copilul bolnav şi o turmă de oi[7]. A doua, *Şarpele* a fost culeasă într-o singură variantă, din Ibăneşti Pădure şi înfăţişează soarta voinicului blestemat să fie devorat de şarpe în ziua de Rusalii[8].

Am arătat că informatorii nu recunosc în prezent vreo funcţionalitate a colindelor; totuşi, tipul *Sus, sus, sus pe lîngă lună* poate fi considerat, după imaginile poetice pe care le cuprinde, colind pentru naşi; el a fost cules în Jabeniţa şi Ibăneşti: copiii împletesc cununi de flori, cu dorinţa de a le oferi „nănaşului", care i-a botezat şi îi va cununa. De asemenea, *Zori, zori, dalbe surori*, înregistrat într-o singură variantă, în Ibăneşti Pădure, a fost adaptată pentru casa cu fată de măritat.

În aproape toate localităţile cercetate a fost înregistrat colindul *Sculaţi, sculaţi boieri mari*. Cele zece variante culese se clasifică în felul următor:

1. unele îndeamnă să fie măturate curţile;
2. altele îndeamnă să fie puse podoabele de argint şi mătăsurile;
3. în sfîrşit, altele vestesc sărbătoarea.

Acestea din urmă fac legătura cu colindul religios, din care, după cum am arătat, au fost culese 72 piese. Cele mai frecvente teme, în ordinea numărului de variante, sînt: *Naşterea* (11 variante), *Izgonirea din rai* (8 variante), *Răstignirea* (6 variante), *Taci fiule* şi *Mîhnirea lui Dumnezeu* (cîte 5 variante), *Trei crai de la răsărit* şi *Jefuirea raiului* (cîte 4 variante) ş.a.

Pentru a completa imaginea asupra repertoriului de colinde din Valea Gurghiului trebuie să mai amintim cele trei colinde ţigăneşti culese

---

[7] Al. I. Amzulescu, (*Balade populare româneşti*. I. Bucureşti 1964, p. 213—215) nu cuprinde, ca tip distinct, această temă de baladă, care cunoaşte o răspîndire destul de mare în Transilvania.

[8] A se vedea capitolul referitor la balade, în volumul următor.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în original, două parodii de colind şi trei creaţii individuale; în sfîrşit, menţionăm şi opt urări („mulţămite"), care au fost notate separat, adică izolat de colinde.

Ion Taloş

Melodiile de colind

Cercetările noastre au scos la iveală 194 melodii, din 11 sate. Cel mai reprezentativ sat este Ibăneşti-Pădure cu 39 melodii, urmat de Jabeniţa cu 28, Solovăstru cu 23 şi Hodac cu 20[1], dintre care 47 tipuri melodice şi 124 variante. Dată viind valoarea artistică redusă a colindelor de origine cultă şi a celor ţigăneşti, acestea nu au fost cuprinse în prezentarea noastră. Cercetătorii sînt astăzi de acord că forma primară de manifestare a obiceiului era sincretismul dans-muzică-poezie, în care rolul unificator îl avea ritmul. Importanţa pe care a avut-o ritmul dansului în viaţa colindelor a fost relevată încă de Bartók, în 1923[2] şi susţinută în continuare de cercetările ulterioare, pînă la cele mai recente[3]. De aceea în studiul nostru am ales pentru clasificarea materialului, criteriul ritmic. Spre deosebire de sistemele de clasificare anterioară[4], elaborate pe materiale mai cuprinzătoare, care aveau ca scop alăturarea unui număr cît mai mare de variante, sistemul propus de noi pentru acest material concret urmăreşte prezentarea lui în mod evolutiv. Pe baza acestui criteriu, pe primul loc stau melodiile în ritm de dans[5], ritm care premerge în timp giustosilabicului. Urmează amestecul neîngrădit de formule aparţinînd ritmului de dans şi giustosilabicului, melodii în giustosilabic veritabil,

---

[1] În celelalte sate numărul melodiilor este mai scăzut: Orşova — 17, Ibăneşti-Sat — 16, Caşva — 15, Glăjărie — 11, Adrian — 10, Gurghiu — 6, Dulcea — 4, Toaca — 3.

[2] Bartók Béla, *Volksmusik der Rumänen von Maramureş*, München 1823 (=Sammelbände für vergleichende Musikwissenschaft, IV).

[3] Gh. Ciobanu, *Înrudirea dintre ritmul dansurilor şi al colindelor*, în „Revista de etnografie şi folclor" an. IV, nr. 1 (1964), p. 67; R. Ghircoiaşu, *Contribuţii la istoria muzicii româneşti*. Vol. I. Ed. muzicală 1963, p. 110; P. Bentoiu, *Cîteva consideraţiuni asupra ritmului şi notaţiei melodiilor de joc româneşti*, în „Revista de etnografie şi folclor" nr. 1—2 (1956), p. 36; Mîrza, T., *Ritmul de dans, un sistem distinct al ritmicii populare româneşti*, în „Lucrări de muzicologie", vol. 7, Cluj 1971, p. 84.

[4] Bartók, Bela, *Melodien der rumänischen colinde*, Editura muzicală, Budapest 1968; Cernea, E., *Contribuţii la tipologizarea colindelor româneşti*, în „Revista de etnografie şi folclor", I, 14 (1969), nr. 3; Vicol, A., *Premise teoretice la o tipologie muzicală a colindelor româneşti*, în „Revista de etnografie şi folclor", I, 15 (1970) nr. 1; Szenik, Ileana, *Apartanenţa tipologică a unor melodii de colindă*, în „Lucrări de muzicologie" vol. 7, Cluj 1971.

[5] Mîrza T., *Ritmul de dans, un sistem distinct al ritmicii populare româneşti*, în „Lucrări de muzicologie", vol. 7, Cluj 1971.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

melodii care se îndepărtează de giustosilabic adoptînd ritmul silabic al cîntecelor ceremoniale, şi melodii în ritm safic.

1. Între melodiile în ritm de dans am inclus acele melodii în care valoarea globală a timpilor ritmici nu depăşeşte 8 optimi: a) colinde heteroritmice şi b) colinde izoritmice.

a) grupa colindelor heteroritmice o formează colindele cu refren, heteroritmia rezultînd aici din contrastul pe care-l realizează refrenul faţă de celelalte rînduri melodice. În timp ce acestea din urmă folosesc invariabil formula în refren, cel mai frecvent apar formule compuse din dactil+piric (Mg. 1544 b) şi anapest+dactil (Mg. 1509 m).

b) grupa melodiilor izoritmice o formează colindele cu refren. Formulele ritmice întîlnite aici sînt:

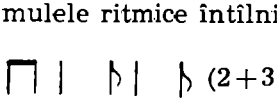 (2+3+3) (Mg. 1509 k)

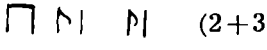 (2+3+3) (Mg. 1623 I/d, 1314 a)

2. În cadrul melodiilor care prezintă îmbinarea ritmului de dans cu giustosilabicul, deosebim două forme. În prima, ritmul de dans al rîndurilor melodice contrastează cu giustosilabicul din refrene. În timp ce rîndurile melodice folosesc constant formula , în refrene întîlnim combinaţii ca:

[6]

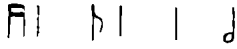 [7]

[8]

[9]

În a doua, spre deosebire de prima giustosilabicul vizează rîndurile melodice, iar ritmul de dans, refrenele. Ca şi la omoloaga sa întîlnim aici o îmbinare de două celule diferite: dipiric+anapest[10], dactil+spon-

[6] Mg. 1623 I f.
[7] Mg. 1693 I 1;
[8] Mg. 1355 g.
[9] Mg. 1421 C, 1221 g, 1638 I h.
[10] Mg. 1468 a, 1469 r, 1465 f.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

deu[11], care în unele variante prin lungirea valorii lungi devine punctat:

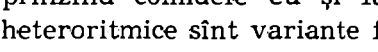
[12], amfibrah+spondeu[13].

3. Melodiile în giustosilabic formează cea mai mare categorie, cuprinzînd colindele cu şi fără refren, izoritmice şi heteroritmice. Cele heteroritmice sînt variante foarte apropiate melodic şi ritmic de cele izoritmice. Formulele ritmice mai frecvente sînt:

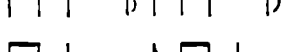
(2+3+2+3)[14], cu varianta:

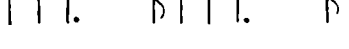
(2+4+2+4)[15]

(2+3+2+3)[16], cu varianta:

(2+4+2+4)[17]

(3+3+3+3)[18]

(3+3+3+3)[19]

4. O categorie a giustosilabicului tricron o formează melodiile în ritm safic. Cel mai adeseori saficul este asociat cu dispondeul sau cu o variantă a acestuia, rezultată din modificarea primului spondeu:

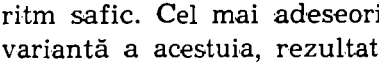
[20].

5. Un număr redus de melodii nu prezintă nici o altă grupare metrică, decît aceea pe care o dă lungimea versului, şi în cadrul căruia se succed pătrimi, fiecare din ele fiind bine marcată[21]. Acestea amintesc ritmul unor genuri (cîntec ritual de secere, de nuntă, de înmormîntare) care se acomodează mai uşor mersului ceremonial. O legătură cu genurile amintite este vădită şi în melodica lor.

---

[11] Mg. 1167 a, 1778 I d, 1674 I l, 1341 c, 1179 l, 1649 g, 1465 a.
[12] Mg. 1778 I b, c, 1172 g, 1466 a.
[13] Mg 1437 o, 1749 I c, 1649 e, 1465 d, 1746 I h, 1674 I c, 1504, dd.
[14] Mg. 1355 c, 1606 d, 1356 f, 1606 f, 1674 I b, 1649 d, 1354 c, 1693 I i.
[15] Mg. 1218 e, 1674 II y, 1806 II a, I j, 1619 II b, 1437 I s, 135 k, 1749 g.
[16] Mg. 1421 d, 1674 II n, 1166 b.
[17] Mg. 1420 b.
[18] Mg. 2119 b, 1031 b, 1623 c.
[19] Mg. 1465 g.
[20] Mg. 1638 I b, 1638 I i, 1166 d, 1693 I k, 1637 II f, 1623 b, 1166 a, 1349 j, m, 1543 e.
[21] Mg. 1623 a, 1674 I i.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ex. Mg. 1649 I/a

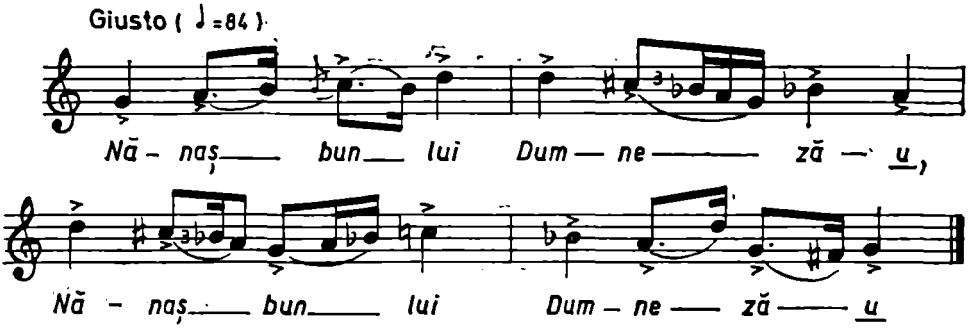

Forma arhitectonică a colindelor din Valea Gurghiului se structurează în strofe melodice de 2, 3, 4, rînduri, cu mici excepții 5, 6 (vezi Tabel II). Cele mai frecvente structuri sînt de trei și patru rînduri. În structurile ABA și ABC, refrenul este de obicei B sau C; în formele ABAC și ABCD, rîndurile 2 și 4 sînt de obicei refrene. Deși refrenul este elementul caracteristic colindei, în multe structuri, mai ales în formele de 5 și 6 rînduri melodice el lipsește cu desăvîrșire.

În afara structurii strofice clar închegate, un număr mai mic de variante au o formă strofică deschisă, care atestă un strat foarte vechi al folclorului nostru.

În privința scărilor, aceste melodii cunosc o mare varietate de forme premodale și prepentatonice. De cea mai mare frecvență se bucură pentacordul major cu cadență pe treapta I-a, urmat de pentatonia re-mi-sol-la-si cu cadență finală pe mi, și de pentacordul minor cu cadență frigică pe treapta a II-a. De altfel, aceste scări sînt foarte caracteristice muzicii populare românești. Colindele în hipodoric, a căror finală se află în raport de cvintă față de sunetul cel mai grav al ambitusului aparțin unui strat foarte vechi astfel de cadențe finale sînt prezente și în muzica populară bulgară, precum și într-un strat vechi al muzicii bizantine. După cercetări recente[22], astfel de melodii au o sursă comună, cea a lumii traco-getice. În afara acestora există o grupă de melodii în care apar frecvent deplasări ale centrelor tonale și ale căror sunete de bază se află în raport de 2/1 sau 3/1, rezultate din îmbinarea unor formule tetracordale cu formule tetratonice.

Versurile melodiilor de colind aparțin celor două tipuri de organizare metrică: tripodia și tetrapodia pirică, cu formele sale acatalectică

[22] Ciobanu Gh., *Elemente muzicale vechi în creațiile populare românești și bulgărești*, în „Studii de muzicologie", vol. I, Ed. Muzicală, București 1965.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

și catalectică. Primul tip, (tripodia pirică) l-am identificat în 10 colinde, variantele tipurilor *Tri păcurărei, Mă luai, luai, Doi boieri bătrîni.* E de remarcat la aceste colinde relația metro-ritmică: metrului cu organizare tripodică îi corespunde aproape în toate cazurile ritmul de dans.

Marea majoritate a colindelor (54) au o organizare tetrapodică a versului.

La un număr însemnat de colinde, se inserează între versuri unul sau două rînduri de refren. Cea mai frecventă apariție a refrenelor este la mijlocul sau la sfîrșitul strofelor melodice de tipul ABA sau ABC. Deși numărul silabelor din refrene oscilează numai între 4 și 8. se poate urmări la acestea o varietate metrică cel mai frecvent apar refrenele cu grupări bisilabice, cărora le corespund în melodie grupări ritmice binare:

Viță verde de măr verde
Viță verde de iede
Hoi lerunda lerui domn
Bună sara lui Crăciun
Lilioară ș-a nost domn
Scoală Mărioară
Ziuărel de ziuă
Flori dalbe de măr

Adeseori aceste refrene sînt înlocuite cu versuri.

Refrenele cu grupări trisilabice sînt numai două:

Domnului, domnului, domn

Iristos, domnului nost

Acestea adoptă în melodie, formule și celule ale ritmului de dans în care accentul lexical din text coincide cu accentul ritmic din melodie:

Iristos, domnului nost *I · ris · tos | Dom · nu · lui | nost =*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

O frecvență ceva mai mare au refrenele în care se amestecă grupări bisilabice cu trisilabice

Florile dalbe ó ∪ ∪ | ó ∪

Domnilor ș-a nost domn ó ∪ ∪ | ó ∪ | ó ∧ |

Florileon, flori dalbe de măr ó ∪ ∪ | ó ∪ | ó ∪ | ó ∧ |

Analiza materialului nostru ne conduce la constatarea că acomodarea structurii metrice a refrenelor la ritmul de dans este dictată și de natura limbii române, așa cum o dovedesc și creațiile ritmizate din folclorul copiilor.

Lucia Ișloc

2. Plugușorul

Plugușorul apare în zonă în două versiuni: una tipică ținuturilor extracarpatice, în care textul este integrat obiceiului „plugușorului", iar cealaltă în care textul însoțește obiceiul „turca", fiind o orație de mulțămită după colindă. Făcînd abstracție de variantele livrești, mai tîrzii, care își au punctul de plecare în colecția lui Vasile Alecsandri, cele aparținătoare primei versiuni sînt rezultatul unei influențe venite din Moldova. Despre una dintre acestea (mg. 1627 II h), culeasă din Ibănești Pădure, cătunul Dulcea, informatorul Chirteș Zaharie, 55 a. ne încredințează că a adus-o el însuși din Moldova, unde fusese refugiat cu famliia în timpul primului război mondial. Originea moldovenească a textului să vădește de altfel din primul moment, după cum caracterul lui fragmentar poate să se explice prin vîrsta ce o avea la acea dată informatorul și prin timpul care s-a scurs de la data cînd a învățat-o.

Mai interesante sînt alte două variante, una culeasă în Hodac (FA 09773), alta din Ibănești (mg. 1439/l) care de asemenea își dezvăluie obîrșia lor moldovenească, dar poartă totodată semnele împămîntenirii lor în zonă, mai ales în ceea ce privește lexicul. Acestea pot fi considerate drept cele mai reprezentative variante culese de noi pentru versiunea de plugușor clasic care a circulat în zonă. Semnificativă ni se pare prezența aici a unor texte, cu caracter de orații, care ca și în Moldova, sînt legate strîns de obiceiul plugușorului (uneori îndeplinesc funcția textului acestuia), fără să cuprindă nimic din conținutul lui, cu excepția refre-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nului: „La urechi cu clopoței / Și la trup cu zurgălăi / Hăi, hăi, hăi“ (mg. 1421 b) sau „Ia mai mînați, măi, hăi, hăi“ (mg. 1421 a) și începutul uneia din ele: „Bună sara, doamnă gazdă, / Lasă-mă să trag o brazdă“ (mg. 1421 a).

Cercetările noastre nu au fost în măsură să stabilească perioada în care a avut loc pătrunderea în satele Văii Gurghiului a creațiilor aparținătoare acestei versiuni. În orice caz, ele nu au izbutit să se ridice aici la nivelul celor moldovene, nici ca amploare și nici ca fast, apărîndu-ne palide, în raport cu cele care le-au inspirat. Faptul acesta se explică, poate, în oarecare măsură prin concurența ce le-au făcut-o creațiile celeilalte versiuni, ardelene, de mare tradiție.

Cea mai veche mărturie documentară a acestei versiuni în zonă o datorăm lui Alexiu Viciu, care publică în 1914 „Descîntecul colacului la turcă (Urare cu turca)“, numit și „huratul la turcă“[1]. Textul este în linii mari același cu cel întîlnit în restul Transilvaniei, fie ca orație în cadrul obiceiului „turca“, fie ca orație, „mulțămită“ după colindul cetei de feciori[2]. Varianta culeasă de noi din Orșova (FA 014095), evidențiază totuși în final, în episodul morăritului, o influență dinafară, poate din varianta Alecsandri. Față de cea publicată de Viciu, din Șerbeni, e mai concentrată, accentul căzînd pe latura comică, ceea ce o distanțează de variantele mai vechi, caracterizate printr-o prezentare mai amănunțită a muncilor agricole și printr-un ton mai sobru.

Alături de „descîntecul“ colacului se atestă și în satele din Gurghiu „descîntecul cîrnațului“ sau „cărnii“, care este aici contaminat cu „descîntecul“ banilor, într-o variantă scurtă și lipsită de vigoare comică a celor întîlnite în alte părți ale Transilvaniei.

Prezența în satele din Gurghiu a celor două versiuni a plugușorului, amîndouă de dată mai veche aici, atestă caracterul de zonă de trecere al acestei zone folclorice.

Dumitru Pop

Obiceiurile agrare și pastorale

Agricultura și creșterea vitelor sînt ocupațiile de bază ale locuitorilor Văii Gurghiului, alături de care s-a impus, în ultimele secole, munca în parchetele forestiere din munți. Tradiția îndelungată a practicării aces-

[1] *Colinde din Ardeal*, București 1914, p. 192—195.

[2] V. și Dumitru Pop, *Plugușorul în Transilvania*, în „Revista de folclor“ V (1960), nr. 1—2, p. 115 ș.u.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tora în gospodăria țărănească a determinat apariția și perpetuarea unor obiceiuri și practici rituale, săvîrșite, de obicei, la date fixe din calendarul popular. Diferitele sărbători, perioadele de început și de sfîrșit ale unor acțiuni, precum și în alte împrejurări erau concepute în mentalitatea arhaică — după cum a arătat Gh. Pavelescu — ca „momente și posibilități de prosperare a manei"[1], cînd demersul ritual era socotit indispensabil în munca omului.

Obiceiurile și practicile rituale legate de agricultură și păstorit sînt variate. În Valea Gurghiului ele apar în forme de manifestare general răspîndite pe teritoriul țării, dar și cu unele particularități asupra cărora merită să insistăm. Aflate în strînsă relație de determinare față de evoluția mentalității populare și a structurilor sociale ale satului, obiceiurile au păstrat aici elemente mai puțin cunoscute în alte zone etnografice care întregesc tabloul spiritualității noastre tradiționale. În evoluția lor istorică, raportul între componentele de bază, constante și cele secundare a fost mereu altul de la o perioadă la alta de timp. Funcția originară de bază a tuturor obiceiurilor și practicilor rituale agrare și pastorale era de apărare și prosperare a manei, de asigurare a norocului în gospodărie. În raport cu această funcție, conceptul tradițional de *mană* ocupă locul central în sistemul de credințe și reprezentări ale satului, concentrînd în jurul său întregul complex de practici rituale și modelele de comportament arhaice[2].

Bătrînii țineau seama de prezicerile *calendarului de ceapă*, făcute la Anul Nou, de datele meteorologiei populare, atît de frecvente și unitare în folclorul românesc[3]. La *Stretenie* (2 februarie), căreia bătrînii îi ziceau și „așteaptă vara" se credea că „dacă a picura din streașină, oamenii să grijească fînu, că să face primăvară tîrziu"[4].

La *Blagoveștenie* (25 martie) exista obiceiul ca înainte de răsăritul soarelui, fiecare gospodar să aprindă un foc în grădină. Semnificația rituală a focului din „capul primăverii", cum e supranumită sărbătoarea,

---

[1] Gh. Pavelescu, *Mana în folclorul românesc. Contribuții pentru cunoașterea magicului*, Sibiu, 1944.

[2] O bibliografie vastă a problemei la Gh. Pavelescu, *op. cit.*, și într-o lucrare recentă: Jean Cazeneuve, *Sociologie de rite*, Paris, 1971.

[3] Obiceiul e cunoscut în toate satele zonei. Cf. și S. Fl. Marian, *Sărbătorile la români*, I. Cîrnilejile, București 1898, p. 90—91 și Ion Mușlea, Ovidiu Bîrlea, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu*, București, Minerva 1970, p. 339.

[4] AF—C 1476, p. 26—27: Ibănești Pădure, inf. Chirtes Nastasia 65 a. (cul. I. Mușlea). Vezi și Marian, *op. cit.*, p. 246—248.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

se poate deduce din practicile și din rosturile atribuite de oameni focului: „să afumă prunii și pomii, să rodească"[5].

În mentalitatea arhaică existau zile faste și nefaste pentru fiecare acțiune mai importantă: semănatul, punerea răsadului, secerișul, începerea pășunatului sau coborîrea turmelor din munte. La date fixe din calendar existau unele „zîle mînioase", ținute, îndeosebi de femei pentru apărarea de boli a vitelor și oilor. Prima zi de luni din postul mare se ținea pentru a le feri de lupi: *lunea lupcilor*. Aceeași semnificație o avea și practica legată de sărbătoarea Sf. Andrei: „nu să umblă cu lut să nu să destupe gura lupului"[6]. Erau evitate, de obicei, pentru acțiuni mai importante, vinerea și sîmbăta.

La *marțea dintre tunuri* nu se țesea și nu se spălau haine pentru a nu atrage grindina peste hotarul satului. În alte zile, se credea că nu e bine să se aprindă focul în cuptor, pentru a nu apare tăciunele în grîu[7].

Da la Florii, oamenii păstrau „mîțișoare", pentru apărarea de vreme grea: „aprinzî mîțișoare și trece vremea"[8].

Între toate sărbătorile de primăvară, Sîngeorzul era cea mai importantă zi din calendarul agrar și pastoral al zonei. Marcînd începerea pășunatului la munte și, simbolic, începerea muncilor la cîmp, Sîngeorzul vechi reprezenta, în mentalitatea tradițională, un *timp critic, de criză*, cînd strigoii și luătorii de mană bîntuiau, avînd o putere nemăsurată. În noaptea Sîngeorzului „umblă strîgoile și ieu mana vacilor, a oilor, a bucatelor, că atunci au iele putere"[9]. Aceste ființe mitice, atît de adînc înrădăcinate în conștiința țăranului de acum cîteva decenii, trebuiau îndepărtate de gospodăria și holdele oamenilor printr-o serie de tehnici magice cu caracter apotropeic, foarte variate în cuprinsul zonei.

N. Albu atesta, prin 1933, în Jabenița, credința că „mana cîmpului" e luată de două „hîrcoaie", care adunau în cearceafuri albe roua de pe grîu, storcînd-o apoi în holdele lor, în vreme ce rosteau formula: „eu nu iau roua gazdei, ci mana holdei"[10].

---

[5] AF—C 1476, p. 26; același informator. În alte zone data aprinderii focului ritual este diferită: Marian, *op. cit.*, vol. II. Paresimile. București 1899, p. 207—210.

[6] AF—C 1476, p. 28, același inf.; cf. Mușlea-Bîrlea, *op. cit.* p. 350; Marian, *op. cit.*, p. 230—237.

[7] Credintele sînt răspîndite în toate satele zonei. În Transilvania ele au o răspîndire generală.

[8] AF—C 1474, p. 26, același inf.

[9] AF—C 1474, p. 16: Ibănești Pădure, inf. Chirteș Vasile, 69 a. (1965) (cul. I. Mușlea).

[10] AF—C 427, p. 20, inf. Bloj Maria, 52 a.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Mai răspîndite și mai variate sînt practicile de apărare a manei laptelui. Se ungea „în crucișș" la „ușa grajdului, la obloane, la stînă, cu leuștean, cu antone și cu ai"[11], substanțe ale căror proprietăți sînt subliniate într-o legendă, general cunoscută în zonă, care înfățișează strîgoaiele jucînd între hotare și chiuind:

„De n-ar fi ai și leuștean . . .

. . . . . .

Tătă mana-ar fi a me"[12].

În ușa grajdului era așezată „grapa cu colți-n afară, sau un spcin; la poartă, într-o glie iera pusă o ramură verde de rug"[13]. Alteori se punea între vite „o furcă, să torcă strîgoile și să n-aibă de lucru la vaci", iar vacile și oile erau unse la pulpă și în frunte cu bălegar de porc, ai leuștean și antonea"[14].

La ieșirea oilor din hotarul satului, îndeosebi la împreunarea turmei, apar cîteva rituri interesante. Sub prag se punea un lanț, o secure și un pieptene de cînepă. Rostul punerii lanțului e diferit de la o informație la alta. Unii consideră că e pus pentru ca „să nu să strîce oile la pulpă"[15], adică să nu li se ia mana laptelui. Alții cred că ritul era menit să apere integritatea turmei: „să nu să-mprăștie turma, să să țiie ca lanțu, oaie după oaie"[16]. Pieptenele și securea erau puse pentru a feri turma de fiare, dar și pentru apărarea de trăznete și vremuri grele[17].

Asemenea acte rituale de apărare, cu caracter preventiv erau săvîrșite și în alte împrejurări: la mutarea stînii, cînd se bănuia că apare vreo primejdie etc.[18].

Prima mulsoare se făcea, de asemenea, în condiții deosebite. Una din cerințe era aceea a curățeniei rituale a celor ce mulgeau. Ei își legau cîte un picior de lanțul peste care treceau oile: „să treacă oile păstă legămîntu ăla a nost și noi să ne țînem de iele, ca iele de noi"[19]. În găleți se puneau bani, „să fie stîna mănoasă"[20] „să dea gălețile ca banii,

[11] AF—C 1474, p. 16, același inf.
[12] Mg. 1749 I j: Ibănești Pădure, inf. Matei Nastasia, 42 a.
[13] *Ibidem.*
[14] Mg. 1772 I b: Ibănești Pădure, inf. Matei Floare, 71 a.
[15] Mag. 1774 I e: Ibănești Pădure, inf. Todoran Dumitru 66 a.
[16] Mg. 1770 I o: Ibănești Pădure, inf. Todoran Vasile 56 a.
[17] *Ibidem.*
[18] Semnificațiile riturilor mana sînt extrem de mobile, un act ritual fiind adesea interpretat diferit în aceeași localitate. Cf. Gh. Pavelescu, *op. cit.*, și *Cercetări asupra magiei la românii din Munții Apuseni*, [București] 1945).
[19] Mg. 1770 I o, același inf.
[20] Mg. 1773 I o: Ibănești Pădure, inf. Gliga Vasile, 28 a.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

să meargă mereu"[21]. Peste turmă se stropea cu aghiazmă și se trăgeau cîteva focuri de armă[22].

Mai importante decît acestea sînt o serie de acte magice menite să asigure perpetuarea manei și continuitatea îndeletnicirii: „Cînd merem sus la munte, acolo, luăm balegă, tăciune din foc, spunem că *să nu rămîie mană,* nimic, s-o ducem la stînă, acolo unde-am fost. Și punem balega în strungă, tăciunii în foc de vatră, ca să margă cu tătu, cu ce-am avut di la-nceput și așa pînă la terminat"[23].

Unele rituri sînt mai complicate, actul magic propriu-zis fiind însoțit de o formulă orală, de obicei dialogată. Astfel, în timpul ungerii intrărilor la stînă, precum și a cîtorva oi din mijlocul turmei, un băiat striga de trei ori celui ce săvîrșea practica:

„— Ce faci acolo, măi?
— Ung oile, să nu s-apropie strîgoile, să ne ieie mana și laptele"[24].

O formulă asemănătoare, mult mai închegată a consemnat Ion Mușlea. Ea amintește de cele uzitate în cadrul strigării peste sat. În noaptea de Sîngeorz, un cioban se urca deasupra strungii, în pielea goală și începea să strige, altul urmînd să-i răspundă:

„— Vai de mine, mă!
— Ce ț-î dracu, mă?
— Vin strîgoile, mă!
Să ieie mana laptelui ș-a oilor!
Atunci să ieie mana laptelui ș-a oilor
Cînd or lua mana ... mele,
Atunci și nici atunci"[25].

După cum se vede, formula rituală rostită în cadrul acestei practici pastorale se apropie, ca structură și fond semantic, de un anume tip al formulelor strigării peste sat, cel originar probabil, care avea menirea de a îndepărta strigoii prin rostirea numelui și prin amenințări[26].

---

[21] *Ibidem.*
[22] Mg. 1774 I e.
[23] Mg. 1770 I o.
[24] Mg. 1774 I e.
[25] AF—C 1476, p. 25: Ibănești Pădure, inf. Chirteș Ludovica 58 a. (1935).
[26] Cf. Gabriel Manolescu, *Despre originea, semnificațiile și tipologia unui obicei străvechi: strigarea peste sat,* în „Folclor literar", I, Timișoara 1967, p. 124, 140—141.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Mana ocupă, aşadar, un loc important în practicile rituale de Sîngeorz, generate de teama de pierdere a acestei proprietăţi magice a plantelor, animalelor şi acţiunilor omului. Frecvenţa ridicată pe care au avut-o în trecut aceste practici rituale se explică prin răspîndirea generală a credinţelor despre strigoi în zonă. Despre aceste fiinţe mitice se credea că sînt femei înzestrate, la naştere, cu puterea de a lua mana holdelor, laptelui, pomilor, a lucrului, a omului, de a lega ploile etc. Ele s-ar naşte cu un anume semn (tichie pe cap şi coadă). Se numeau uneori şi „bosorci", fiind astfel distinse de vrăjitoarele care iau mana, numite „hărcoaie"[27], dar confundate cu „fetele jucătoare" sau ,fete năzdrăvene", întruchipări locale ale ielelor[28].

Numeroasele legende şi povestiri superstiţioase privitoare la aceste fiinţe mitice au contribuit, în bună măsură, la perpetuarea credinţelor şi riturilor mana, dar aceste legende ne vor preocupa în altă lucrare.

Plugarul. Unul dintre cele mai spectaculoase obiceiuri de primăvară este plugarul. El se organizează de regulă a doua zi de Paşti în Ibăneşti Pădure, Caşva, Adrian, Jabeniţa şi are ca protagonist pe cel care a ieşit primul la arat în primăvara respectivă, denumit „plugar" sau „pogănici". În Adrian, „plugarul" e înconjurat de feciorii satului încă în biserică, pentru a nu se putea urca în turnul acesteia şi a trage clopotul, fapt care i-ar face să piardă orice drept asupra lui. Dar dacă plugarului nu-i reuşeşte acest lucru, el e aruncat în apă şi obligat să dea băutură şi mîncare feciorilor[29].

În Ibăneşti-Pădure-Tireu, feciorul plugar iese primul din biserică şi înconjoară satul în fugă; alţi trei feciori încearcă să-l ajungă şi să-l prindă; în cazul în care plugarul nu reuşeşte să ajungă la biserică înaintea celorlalţi şi să tragă clopotele, el are datoria de a plăti băutură feciorilor şi de a achita onorarul muzicanţilor angajaţi pentru horă; dacă însă cei trei feciori nu-l prind aceştia sînt datori să achite cheltuielile plugarului la petrecerea ce se organizează în ziua respectivă[30]. În aceeaşi localitate poate să înceapă ceremonia şi altfel: după ce se iese din biserică, feciorii şi ceteraşii angajaţi pentru joc se duc la casa plugarului, cîntînd şi avînd băutură asupra lor; ei îl iau „di după cap", ţinîndu-l strîns, pentru a nu le scăpa şi a reuşi să tragă clopotele, şi-l duc la rîu, unde joacă

[27] AF—C 427, p. 15: Hodac, inf. Suciu Ioan 58 a. (1933).
[28] AF—C 427, p. 4—6: Adrian, inf. Simion Alexandru, 65 a (1933); mg. 1749 I j: Ibăneşti Pădure, inf. Matei Nastasia 42 a.
[29] Mg. 1776 I b.
[30] Mg. 1674 I u.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

sîrba, toți feciorii; plugarul e aruncat în trei răstimpuri în apă, apoi acesta își scoate cămașa udă, o tîrăște prin praful drumului și lovește cu ea pe toți cei de față.

În Cașva, unde se pare că ceremonia și-a păstrat amploarea de odinioară, ea are aproximativ aceeași desfășurare ca în Ibănești Pădure, dar feciorii îl iau pe plugar de-acasă împreună cu muzicanții și-l duc de-a lungul rîului, în cîntece și chiituri. Cînd convoiul ajunge în fața primăriei, feciorul e aruncat în „taina popii", adică în locul unde apa e mai adîncă, de unde iese și lovește asistența cu o haină umedă și noroioasă. Aceeași desfășurare o are ceremonia și în Jabenița.

Îmbrăcămintea plugarului se compune din „nădragi de cînepă", cămașă și pălărie bătrînească, împănată cît mai caraghios.

Informatorii noștri nu cunosc în general semnificația aruncării în rîu a plugarului. Unii dintre ei consideră că dacă plugarul — adică cel care deschide sezonul agricol — e aruncat în apă, „îi belșug bun în anu-acela"[31]. Neînțeleasă rămîne pentru mulți dintre participanții de astăzi la ceremonie și lovirea lor cu haina noroioasă. Totuși, oricui îi place să fie lovit, pentru că aceasta face să nu-l doară „spatele la vară" — în epoca grelelor munci ale cîmpului.

După unele informații, „ceterașii zîc o melodie care-i numai la plugari", „on fel de marș", asemănător cu cel „pe care-l zîc la nuntă"[32].

Ceremonia plugarului e însoțită de numeroase cîntece și chiituri, unele fără nici o legătură cu aceasta. Două dintre ele cunosc însă o utilizare exclusivă la plugar: una deschide ceremonia cînd e luat plugarul de către ceata de feciori; o femeie sau o fată îi adresează următoarea urare:

Noroc bun bade la plug,
Meară-ți bine bine boii-n jug,

la care plugarul răspunde:

Să șii mîndră sănătoasă,
Că mn'-ai spus vorbă frumoasă[33].

Apoi, pe drum, se chiuie de mai multe ori:

Cine mînă plugul bine,
Tot mai bea și mai rămîne;

[31] F.A. 014053 și 014089.
[32] F.A. 014089, p. 2—3.
[33] *Ibidem*, p. 8.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Cine mînă plugu rău,
Trece pîngă făgădău,
Zice că-i vinarsu rău,
Dacă nu-s bani în jaşcău[34].

După unii informatori, în Caşva ar fi existat mai de mult şi „o rugăciune", pe care o rostea starostele în momentul în care plugarul era luat de acasă[35], dar textul ei a fost dat uitării.

Ceremonia e condusă de staroste, pe care-l ajută un fecior ce pocneşte adeseori din bici şi de alţii care trag teleguţa. Ceata nu cunoaşte aşadar acelaşi număr de funcţii ca în unele sate din Cîmpia Transilvaniei[36].

După ceremonie urmează joc şi petrecere, ca în oricare altă sărbătoare.

Tot în aceeaşi zi se organizează în Hodac şi *jucăreia cocoşului:* oamenii mai de vază din sat, împreună cu preotul şi primarul, duc un „cocoş fain pe luncă" şi „îl leagă de-un poşiumb. Măsură cîţiva paşi în depărtare, îş leagă ochii, să să ducă drept, cu bota. Dacă nimereşte cocoşu, capătă băutură, iar dacă nu, e „globit, trăbă să dee jin"[37].

La Rusalii se obişnuia să se pună ramuri verzi, de stejar, la grinda casei şi în grajd. Caracterul agrar al sărbătorii era marcat însă de *ieşirea în hotar* într-o procesiune a întregului sat pentru stropirea holdelor de grîu. În fiecare prapor era atîrnat cîte un colac mare, „stolnic", peste care se puneau cununiţe din spice verzi. Feciorii care duceau prapurii erau aleşi dintre cei cărora le trăiesc amîndoi părinţii, condiţie impusă şi fetelor care făceau cununiţele şi purtau icoanele. În cîntecele interpretate de femei cu această ocazie apar imagini asemănătoare celor din cîntecele de cunună, fapt ce subliniază funcţia lor de invocare a ploilor, de determinare a unor recolte îmbelşugate:

Doamne, Sus soarele-o răsărit
Noi cu cruşe n-am ieşît
Doamne, N-am ieşît că n-am putut
Am scăldat pe Domnul sfînt

[34] *Ibidem*, p. 7.
[35] *Ibidem*, p. 12.
[36] Cf. A. Viciu, *Plugarul*, în „Comoara Satelor" 1 (1923), p. 33—34.
[37] AF—C 1478, p. 38.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Doamne, La fîntînă în ţarină
Domnul sfînt s-o scuturat
Şî ţarina-o rîurat[38].

Mai mult decît atît, altă variantă a preluat imagini dintre cele mai specifice cîntecelor de cunună din zonă, în contaminări a căror ciudată apariţie necesită încă cercetări în viitor:

Doamne, Iertaţ sfinte cruşi
Că u-ori pi-une v-am purtat
Tăt pin grîie, pînă-n brîie
Pin săcări, pîn subţiori
Pîn ovese pînă-n mese
Doamne, Di-unde-o făcut cununa
Crească stogu cît casa
Şi colacu cît masa[39].

La Sînzîiene se puneau coroniţe şi „în grădină la cucuruz, ca să nu-i taie jernii"[40].

Cercetările efectuate de colectivul nostru în zona Văii Gurghiului au consemnat o seamă de credinţe potrivit cărora ploile pot fi „legate" sau „dezlegate" prin practici rituale. Credinţele acestea şi practicile pe care ele le-au generat fac parte dintr-un sistem mai larg de reprezentări tradiţionale despre fenomenele naturii, despre posibilităţile omului de a cunoaşte şi determina, prin tehnici magice, mersul vremii şi belşugul holdelor.

Prima atestare din Valea Gurghiului a unei astfel de practici a făcut-o N. Albu, în Solovăstru, în 1933: „Se zice că sînt oameni care leagă ploaia prin băgarea unei broaşte într-o pîine pe care o coace în cuptor şi o bosconeşte ca să nu cadă un picur de apă din nori pînă ce nu va mînca tăt miezul şi va ieşi afară"[41].

Nu mult după aceea, Ion Muşlea consemnează aceeaşi credinţă în Ibăneşti-Pădure, practica legării ploilor fiind pusă pe seama cărămidarilor. Aceste informaţii ne-au fost confirmate şi în timpul cercetărilor noastre. O naraţiune superstiţioasă culeasă de N. Albu se referă la legarea ploii de către o vrăjitoare din Adrian[42].

---

[38] AF—C 1481, p. 50: Ibăneşti Pădure, inf. Chirteş Cătălina, 62 a.
[39] *Ibidem.*
[40] Mg. 1693 I e: Hodac, inf. Lupu Maria, 73 a.
[41] AF—C 427, p. 18: Solovăstru, inf. Tălmăcean Tatiana, 68 a.
[42] AF—C 147, p. 14—17: Adrian; cf. şi mg. 1692 I dd: Caşva, inf. Pop Maria, 40 a.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Mai multe date avem cu privire la „dezlegarea ploilor". În Solovăstru se credea că „solomonarii poartă vremile; ei sînt oameni cari au învățat 12 ani sub pămînt tot felul de învățături"[43], despre care se povestesc numeroase legende și întîmplări superstițioase[44].

Tot în Solovăstru, pentru dezlegarea ploilor, sătenii alegeau pe „cel mai bătrîn om din sat, care știe zice *Tatăl nostru al Vinerii*" și-l puneau să rostească această rugăciune-descîntec aruncînd totodată „în rîu o cruce de lemn de la un mormînt"[45].

În unele informații de teren apare un rit deosebit. Șapte femei văduve furau la vreme de secetă, cărămizi din zidul bisericii sau de la țiganii cărămidari, și le aruncau în apă pentru a determina dezlegarea ploilor[46].

Păpălugura. Cea mai interesantă între practicile rituale de dezlegare a ploilor este *păpălugura,* străvechi obicei păstrat pînă în 1964 în aproape toată zona și atestat prima oară de I. Mușlea, în Ibănești-Pădure.

Denumirea sa este ușor variabilă, de la un sat la altul. Dacă în invocațiile rostite apar exclusiv termenii: *păpărudă* și *păpălugă,* ritualul este adesea denumit *păpălugură,* nume atribuit și purtătoarei măștii verzi, protagonista obiceiului.

În Valea Gurghiului obiceiul nu este practicat la o dată fixă[47] ci în lunile mai secetoase ale primăverii, cînd lipsa ploilor primejduia recolta. În astfel de situații, grupuri mici de fete „curate", pînă la 10—12 ani, în cămăși albe, împodobite cu „feregă, hamei, cu buruieni erau făcute „păpăluguri"[48]. Ele purtau pe cap cununițe împletite din „grîu verde", umblau de-a lungul satului, stropind cu apă pe cei întîlniți[49]. La

---

[43] AF—C 427, p. 18. Credințe și legende despre solomonari atestă I. Mușlea în Cașva și Ibănești Pădure, iar colectivul nostru a consemnat nenumărate informații din toate satele zonei.

[44] Numai din Ibănești Pădure s-au înregistrat 23 variante ale legendei despre Ion Solomonariu, care ar putea constitui obiectul unei cercetări aparte.

[45] AF—C 427, p. 18.

[46] Mg. 1692 I dd.

[47] La data fixă se pare că se practică mai ales tipul complex organizat de ceata feciorilor la Sîngeorzul vechi. Cf. și Lia Stoica Vasilescu, *Paparuda,* în „Revista de etnografie și folclor" tom. XV (1970), nr. 5, p. 375—395.

[48] Mg. 1033 e: Ibănești, inf. Dan Emilia 34 a; mg. 1693 I a: Hodac, inf. Lupu Maria, 73 a.

[49] Mg. 1692 I dd: AF—C 1474, p. 56.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

fiecare casă le întîmpinau femei care udau păpălugurile, dîndu-le bani sau alte daruri.

În urma lor se adunau fete și femei, așa încît ritualul căpăta un caracter colectiv, o anume solemnitate: „era botei după noi și tăt boteiul cînta și noi stropeam cu apă pă tătă lume și ne ducem și pă la holde și tătă lume ieșe cu cofile să ne deie apă și țîpă și pă noi apă“[50].

Alaiul își continua drumul pînă la holde, unde erau părăsite frunzele, florile, precum și cununițele, acest act marcînd sfîrșitul ritualului.

Credința în eficacitatea obiceiului persistă și azi în mentalitatea unor femei mai bătrîne care mărturiseau că „la o zi, la două, plouă, că fac păpălugură de ploaie“[51].

Structura generală și condițiile de desfășurare ale obiceiului sînt unitare în zonă, dar formele orale de invocare a ploilor relevă o sensibilă varietate. Acestea pot fi împărțite, din punct de vedere literar, în două grupe:

Din prima grupă fac parte variante ale unui tip foarte răspîndit în folclorul românesc, de o considerabilă vechime, în cuprinsul cărora invocațiile sînt adresate paparudei, chemată să reverse ploile aducătoare de belșug:

„Paparudă, rudă
Vină de ne udă
Cu ulcioru, cioru
Peste tot mohoru“[52].

Din această grupă fac parte nouă variante. Ele provin mai ales din satele așezate către izvoarele văii, unde și obiceiul s-a păstrat în forme mai vechi: 4 variante din Ibănești Pădure, cîte 2 variante din Ibănești-sat și Hodac. Cea de-a noua a fost înregistrată în Solovăstru și se deosebește întrucîtva de restul variantelor tipului[53].

Cu excepția a două variante din Ibănești Pădure, în care primul vers „păpărudă, rudă“ se datorează unei influențe mai noi, toate textele grupei debutează prin: „păpălugă, lugă“, ceea ce constituie o notă specifică, zonală, în cadrul obiceiului. De la această denumire a persona-

[50] *Ibidem.*
[51] Mg. 1693 I a.
[52] Mg. 1674 I v: Ibănești Pădure, inf. Farcaș Elena, 30 a.
[53] Mg. 1222 I k: Solovăstru, inf. Șerbănuț Ioana, 50 a.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

jului mascat derivă probabil și denumirea locală a ritualului: *păpălugură*, apropiată de cea de *păpăluhură*, foarte răspîndită în Cîmpia Transilvaniei, unde obiceiul e practicat într-o formă complexă la Sîngeorzul vechi. Diferențele dintre variante se datorează circulației și pot fi explicate prin vehicularea lor de către copii: versuri sau imagini întregi apar în unele variante și lipsesc în altele, făcînd adesea loc contaminărilor cu variante ale celeilalte grupe, prezente în satele de pe cursul inferior al Văii Gurghiului[54].

Cele cinci variante ale grupei a doua — 2 din Ibănești, 2 din Cașva, 1 din Jabenița — sînt mai unitare ca tematică literară. În cuprinsul lor se observă o reducere a numărului de versuri și o simplificare a structurii poetice, consecință firească a diminuării obiceiului în totalitatea lui: invocația se adresează în modul cel mai direct divinității creștine: „Adă Doamne ploaie", fiind amintite consecințele secetei: „Că de n-a ploua / Noi n-avem ce mînca"[55].

Un loc aparte între obiceiurile agrare îl au cele prilejuite de diferite faze ale muncii în cultura grîului, de la semănat pînă la coacerea primei pîini din recolta nouă.

Astfel, semănatul se făcea mai ales în zilele de „dulce", fiind oprit vinerea și sîmbăta. Semănătorul trebuie să fie „curat", pentru ca grîul să nu facă tăciune. În sămînță erau amestecate boabe din „cununa secerii", grîul fiind stropit cu aghiazmă.

Secerișul putea începe în orice zi a săptămînii, cu excepția zilei de vineri și sîmbătă, cînd nu era bine să înceapă, deoarece „făina se trece fără spor, precum săptămîna se gată, tot așa se va găta și făina de grîu din sac"[56].

La începutul secerișului, secerătorii, cu fața spre răsărit, își leagă primele nouă spice smulse, peste brîu „ca să nu-i doară mijlocul". Seara, la plecare, desfac firele de la brîu și le leagă de primul pom întîlnit, rostind formula:

„Legată să fie durerea mijlocului meu,
Cît voi secera de trupul tău, mărule (părule)"[57].

---

[54] Mg. 1504 I g; mg. 1776 I e; mg. 1419 I f.

[55] Mg. 1674 I g: Cașva, inf. Pop Silvia, 37 a; mg. 1033 I e: Ibănești, inf. Dan Emilia, 34 a.

[56] AF—C 147, p. 18.

[57] *Idem*, p. 19.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dacă rămîne un petec de holdă nesecerată, se duc toate secerătoarele şi îl taie zicînd: „— Hai să prindem iepurele, să-l mîncăm deseară fript"[58]. La terminarea seceratului se practica obiceiul cununii.

Obiceiul cununii nu se deosebeşte prea mult de cele studiate în Ţara Oltului, Năsăud sau în alte zone ale Tansilvaniei[59]. El cuprinde toate elementele esenţiale cunoscute. S-au atestat astfel o seamă de credinţe şi reprezentări privind ultimele spice. Pe baza acestora au apărut şi s-au perpetuat actele rituale mai importante: alegerea spicelor, împletirea cununii, alegerea purtătorului ei, alaiul aducerii şi udarea obiectului ritual, înconjurarea mesei, plătirea aducătorului, ospăţul ritual şi jocul.

Obiectul ritual poartă acelaşi nume: cunună, „cununa secerii", „cununa grîului"; forma sa este aproape identică, precum aceleaşi sînt rosturile pe care localnicii le atribuie obiceiului.

Încă din 1914, a fost atestat de către B. Bartók un cîntec ceremonial de secere în Orşova şi Hodac.

Unii susţin că împletirea cununii se făcea numai în anumite cazuri, bine stabilite, la sfîrşitul secerişului, „cînd se termina tăt locu de secerat"[60]. După alţii cununa putea fi împletită numai cînd secerişul la un gospodar se termina într-o singură zi: „numa dacă gătam haia zî în care o început, dacă duce atătea femei de gată în haia zî"[61]. Menţiunea este demnă de reţinut. Ea aruncă lumină asupra credinţelor şi riturilor de secere legate de *duhul holdelor*, care s-ar retrage în ultimele spice şi trebuie pusă în relaţie cu cea referitoare la iepure, menţionată mai sus.

Această condiţie rituală explică, pe de altă parte, de ce aducerea cununii avea loc, de obicei, la clăci şi la seceratul cu ajutorul unor femei plătite şi presupunea o pregătire deosebită: „iera mai cu keltuială, trăbuie jinars şi să plătească la cine aduce cununa", dar era şi un fel de „cinstă pîntu gazdă, că acolo s-o gătat holda de săcerat, la cutare gazdă"[62].

---

[58] *Ibidem.*

[59] S. Ionică, *Dealu Mohului. Ceremonia agrară a cununii în Ţara Oltului (Făgăraş).* Tip. Bucovina 1943; Elisabeta Moldoveanu-Nestor, *Cununa, sărbătoarea secerişului,* în „Revista de etnografie şi folclor" tom. 9—10, nr. 6 şi tom. 11, nr. 1; I. Taloş, *Obiceiuri pivitoare la seceriş,* în „AMET" pe anii 1968—1970, Cluj 1971, p. 261—278.

[60] Mg. 1637 I s: Solovăstru; AF—C 147, p. 09 Adrian.

[61] AF—C 1478, p. 8.

[62] Mg. 1775 II i: Hodac, inf. Todoran Maria 66 a; AF—C 147, p. 19.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Cununa era împletită, de regulă, de către secerătoarele mai bătrîne, ajutate de neveste şi de fete, care învăţau în acest răstimp cîntecul cununii. Erau alese spice mari şi frumoase, din ultimii snopi, care erau udate şi în aşa fel împletite încît fiecare fir să rămînă cu spicul în afară. Uneori erau împletite printre spice şi flori de cîmp. Cununa avea în toate satele aceeaşi formă „rătundă", dar ornamentaţia era diferită, după priceperea celor care o împleteau.

Secerătoarele hotărau apoi, după datină, care dintre fete va purta cununa. Aproape întotdeauna era aleasă cea mai tînără: „o fată curată, care-i mai mnicuţă-n poale, de patrusprece ani"[63]. Cu cununa pe cap, aceasta trebuia să meargă înaintea grupului de secerătoare, care o urmau, cîntînd, pînă la gazdă. Adesea, alaiului i se alăturau pe drum, alte secerătoare: „să mai strînge şi di la alte pămînturi, mai multe, şi mere cîntînd de cunună"[64]. La intrarea în sat, grupul era atît de mare încît ceremonia lua amploarea unei sărbători a întregii colectivităţi. Oamenii aşteptau la porţi cu găleţile pline de apă: „ieşe şî ţîpa apă pe cunună şi pe fată tătă te uda, ţîn minte că am dus multe cunune"[65].

Semnificaţia udării cununii s-a păstrat doar în amintirea bătrînilor, care consideră că rostul acestui act ritual este de a asigura belşugul: „să fie mană-n grău, roadă bună"[66].

La intrarea în curtea gazdei, cununa era udată de stăpînul casei sau de „găzdoaie", moment în care, odinioară, puteau fi auzite şi strigături în care se făceau aluzii la ospăţul aşteptat. Purtătoarea cununii şi secerătoarele intrau în casă. „Merem în casă cu cununa şi o învîrteam pi după masă de tri uori, iera pe masă pusă mîncări, o învîrte frumos şi zice: — Să de Dumnezo daru şi aldaşu la pămînt în tăt anu aşe cum o fost în hăst an"[67].

Cununa era aşezată apoi într-un cui, pe peretele din faţă sau „sus la icoană," unde rămînea pînă toamna, cînd boabele din cunună erau amestecate în sămînţă. Alţii obişnuiau să o atîrne afară pe peretele casei: „o pune în frunte căsî, afară, ca să vadă lume că acole o gătat de săcerat"[68].

Gazda răsplătea cu bani pe fata care a purtat cununa, apoi începea „ospăţul". Este semnificativ faptul că masa ce se dădea, nu era o cină

[63] AF—C 1478, p. 8; AFC 147, p. 19.
[64] Mg. 1775 II i.
[65] *Ibidem.*
[66] *Ibidem.*
[67] *Ibidem.* Vezi şi AF—C 147, p. 19.
[68] Mg. 1775 II i.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

obişnuită, ca la sfîrşitul zilei de lucru, ci un adevărat ospăt al grîului, deoarece „mînca cu toţi şi care n-o fo'la lucru şi care o vinit la cîntat, de-mpreună“[69]. Mărturia aceasta este deosebit de importantă pentru înţelegerea caracterului ritual al acestei petreceri, ce se încheia de cele mai multe ori cu un joc.

Încă prin 1935—1938, obiceiul se afla într-o fază de disoluţie, fiind practicat numai sporadic şi deseori fără a ţine seamă de toate elementele ritualului, ceea ce a determinat umbrirea substanţei sale magice şi, implicit, accelerarea procesului de dispariţie.

Primele cîntece de cunună din Valea Gurghiului au fost înregistrate pe cilindri de fonograf de către Béla Bartók, în aprilie 1914, de la Mărie Lateş, 22 a. din Orşova şi Măria Butilcă, 31 a. din Hodac, dar n-au fost publicate decît în ultima vreme[70]. După aproape două decenii de la culegerea lui Béla Bartók au fost consemnate trei texte literare de cunună de N. Albu (din Adrian)[71] şi Ion Muşlea (din Ibăneşti şi Jabeniţa)[72], iar mai apoi alte trei variante ale cîntecului ceremonial (melodii şi texte) de către I. Cocişiu (Solovăstru)[73] şi I. R. Nicola (2 variante din Hodac)[74]. La acestea s-au adăugat în timpul cercetărilor noastre, 18 variante cîntate şi 4 fără melodie, din Hodac (5), Orşova, Adrian şi Solovăstru (cîte 3), Jabeniţa şi Glăjărie (cîte 2), Caşva, Larga, Ibăneşti Pădure. Toaca (cîte o variantă).

Din punct de vedere literar, cîntecul ceremonial de cunună vădeşte o anume unitate. Variantele lui se compun dintr-o succesiune de motive poetice, despre care e greu de spus dacă au făcut parte din cîntece diferite sau dacă au constituit unităţi funcţionale de sine stătătoare, cu rosturi precise în anumite momente ale ceremonialului. E interesant să remarcăm faptul că între variantele culese de Bartók şi cele înregsitrate de colectivul nostru la un interval de 50 de ani, nu sînt deosebiri importante, ceea ce constituie o dovadă a stabilităţii textelor rituale.

Desigur, motivele cîntecelor de cunună au pierdut, cu timpul o parte din funcţiile iniţiale, ceremonialul însuşi fiind supus unor modificări de structură, ceea ce a favorizat procesul de aglutinare a motivelor şi de slăbire a legăturii lor cu ritualul propriu-zis.

---

[69] *Ibidem*. Cf. şi AF—C 1478, p. 8.
[70] Bartók, Béla, *Rumanian Folk Music*, vol. III. The Hague 1967.
[71] AF—C 147.
[72] AF—C 1478, p. 8.
[73] AIEF. fgr. 7121 a: Solovăstru, inf. Şerbănuţ Maria şi Moldovan Iulia (1938).
[74] Mg. 135 a, m: Hodac.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Cele mai multe dintre variantele pe care le avem la dispoziție, încep cu o imagine comună, înfățișînd locul de unde a pornit alaiul.

„Di unde-am făcut cununa
Di la locu cu holda".

În Hodac imaginea continuă cu descrierea coborîrii spre sat a secerătorilor:

Vinim di la săcerat
Di la grău din dealu nalt
Cu cununița pe cap"[75].

Nu insistăm asupra unor imagini, ce apar sporadic în variantele din Valea Gurghiului. Subliniem însă existența unor motive de largă răspîndire, care înfățișează rodnicia și bogăția recoltei. În 14 variante, răspîndite mai ales în Solovăstru, Jabenița și Adrian apare imaginea dimensiunilor muncii depusă de secerători:

Multe clăi am săcerat
Multe cară-am încărcat
Tăt cu sulu le-am legat.
Face-om stogu cît curtea
Și colacu cît masa[76].

În Hodac, Cașva și Toaca ne întîmpină frecvent (13 variante) motivul rodniciei grîului, al sporului său, apelînd la imagini hiperbolice, ca în pluguşor:

Dintr-on spcic, ies-on mnertic
Dintr-o mînă o litră bună.
Dintr-on znop, mnerța-i la loc
Dintr-o claie, trii lădoaie[77].

Aceste imagini pot fi întîlnite și în variante ale cîntecelor de cunună din alte zone. Deosebit pare să fie însă situația motivului despre boul sfînt ce coboară spre a roura holdele și a aduce belșug, motiv pe care l-a descoperit Bartók, în 1914 și l-au consemnat și cercetările ulterioare

[75] Mg. 1421 I g: Hodac, inf. Pop Maria, 55 a.
[76] Mg. 1222 I y: Solovăstru.
[77] Motivul e prezent în majoritatea variantelor închegate, fiind cel mai răspîndit în zonă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în Orșova, Adrian, Ibănești Pădure și Solovăstru, precum și în cîteva sate învecinate (Idicel, Urisiul de Sus):

Coborît-o, coborît
Coborît-o bou sfînt
La fîntînă, la țarină
Apă-n buză ș-o luat
Și din coarne-o scuturat[78].

În unele variante apar versuri de factură mai nouă, ce înlocuiesc animalul sacru cu imaginea Domnului sfînt, care, rourînd holdele urează belșug:

Și din gură-au cuvîntat:
Creștet grîie, pînă-n brîie
Și săcări pîn subțîuări
Și ovese pînă-n mese[79].

Prezent în 9 variante din Orșova, Ibănești Pădure, Adrian și Solovăstru, motivul pare a fi reflexul unor practici rituale de invocare a ploilor, imagini apropiate, uneori identice, fiind prezente, cum am văzut, în cîntecele prilejuite de ritualul stropirii holdelor, la Rusalii[80], în colinde și formulele ce se rostesc în cadrul riturilor de ploaie sau al altor obiceiuri agrare[81]. Cercetări viitoare vor reuși, după noi atestări, să elucideze originea și funcțiile inițiale ale acestui motiv folcloric cu semnificații agrare.

Dintre sărbătorile din ciclul verii merită a fi menționate Sînpetrul, Sf. Ilie și Foca. În legătură cu ele s-au păstrat unele credințe și practici rituale profane. Se credea astfel că nu e bine să se lucreze la fîn în ziua de Foca, deoarece se aprinde[82].

După Pintilie Călătoriu — care dezleagă sărbătorile, urmează Pobreaga (Schimbarea la față) cu care încep datinele din ciclul de toamnă, cu o viață folclorică ștearsă. Pobreaga era socotită o „jumătate de vară, jumătate de toamnă" și constituia semnul începerii unor acțiuni în gospodăria țărănească. Mai importantă era, în calendarul pastoral, *Vinerea mare* cînd coborau turmele de la stînă. După ce stăpînii își alegeau

[78] Mg. 1469 I m: Orșova; mg. 1517 I h: Solovăstru.
[79] Mg. 1466 d: Orșova.
[80] AF—C 1481, p. 50.
[81] Cf. N. Bot, *Contribuții la cunoașterea funcției colindelor*, în „Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei pe anii 1971—1973", p. 473—488.
[82] AF—C 1476, p. 27: Ibănești Pădure, inf. Chertes Nastasia, 65 a.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

oile şi se făcea „sămădaşurile", avea loc o petrecere: „să aleg oile şi fac păcurarii joc la gazda de munte"[83].

Din cele prezentate aici, se impune observaţia că obiceiurile agrare şi pastorale din ciclul calendaristic erau încă vii în urmă cu trei decenii. Procesul de stingere al acestora, în raport cu cele din ciclul vieţii de familie, s-a accelerat mereu. Semnificaţiile originare ale riturilor au devenit tot mai neclare şi prin pierderea funcţiilor le-au împins în uitare.

Ion Cuceu şi Ion Taloş

Plugarul

La data de 22 aprilie 1968, colectivul nostru a înregistrat în Caşva, cu ocazia ceremoniei Plugarului, două melodii, interpretate de o formaţie instrumentală à tre (ceteră, contră, gordună), cărora, li s-au suprapus o seamă de chiuituri ale cetei de feciori ce conducea plugarul în alai spre „taina popii".

Cele două melodii aflate în strînsă înrudire structurală aparţin repertoriului de dans al satului. Prima a fost ritualizată în obiceiul Plugarului, iar a doua, în ceremonialul nunţii (pe drum). Asocierea lor în obiceiul Plugarului se datoreşte funcţiei comune de melodii de strigat. Ambele melodii, în mişcare binară au o factură simplă, forma fixă cu o structură patrată. Procedeele de variaţie specifice practicii vechi ţărăneşti[1] sînt şi ele limitate, vizînd mai ales construcţia perioadei: alternarea liberă a frazelor, repetarea benevolă a uneia dintre ele şi maxima apropiere dintre două fraze, singura deosebire fiind celula de cadenţă. La nivelul motivelor, procedeul cel mai des folosit este variaţia ritmico-melodică. În general, frapează economia remarcabilă a materialului. Ataşarea strigăturii evidenţiază imediat o poliritmie rezultată din suprapunerea ritmului melodiei, al strigăturii şi paşilor. În timp ce melodia se desfăşoară uniform, în ritm punctat, ♪ ♩ ♩ ♪ într-un tempo liniştit (♩ = 80), strigătura adoptă o mişcare ternară (♩ ♪ ♪ ♩ ♪ ♩ ♪ ♩) izoritmică în care se îmbină djiambul cu coriambul, într-un tempo puţin mai accelerat (♩. = 64) şi cu o notă de indiferenţă faţă de mersul melodiei.

A doua melodie este introdusă de corul de bărbaţi pe ultima măsură a primei şi este preluată apoi de formaţia instrumentală. În continuare, ea va fi susţinută de vioară şi de corul de bărbaţi în interludiile dintre

[83] AF—C 1478, p. 24: inf. Farcaş Floare, 61 a.
[1] Georgescu C. D., *Melodii de joc din Oltenia*, Buc. 1968, p. 19.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

strigături. Spre deosebire de prima melodie, aceasta se desfășoară într-un ritm de 6/8, strigătura acomodîndu-i-se mai ușor.

Ambele melodii, prin structura ritmico-melodică (ritm antispast 6/8) preferat mai ales de strigătură, sau prin lungirea duratei lui în timpul cîntării 2/4: ♪ ♩. ♩. ♪ devenit ritm punctat, își vădesc afinitățile cu melodiile de strigăt din Ținutul Năsăudului.

Lucia Ișloc

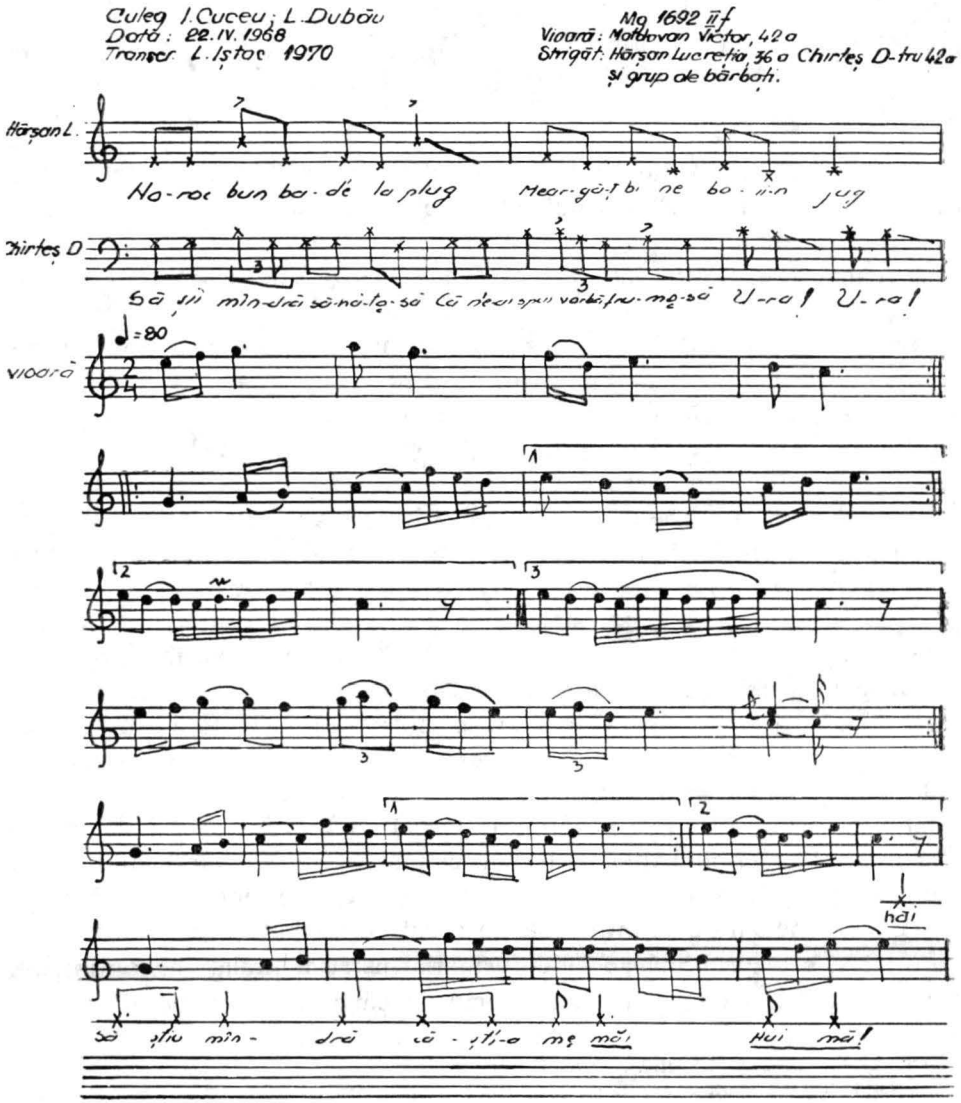

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

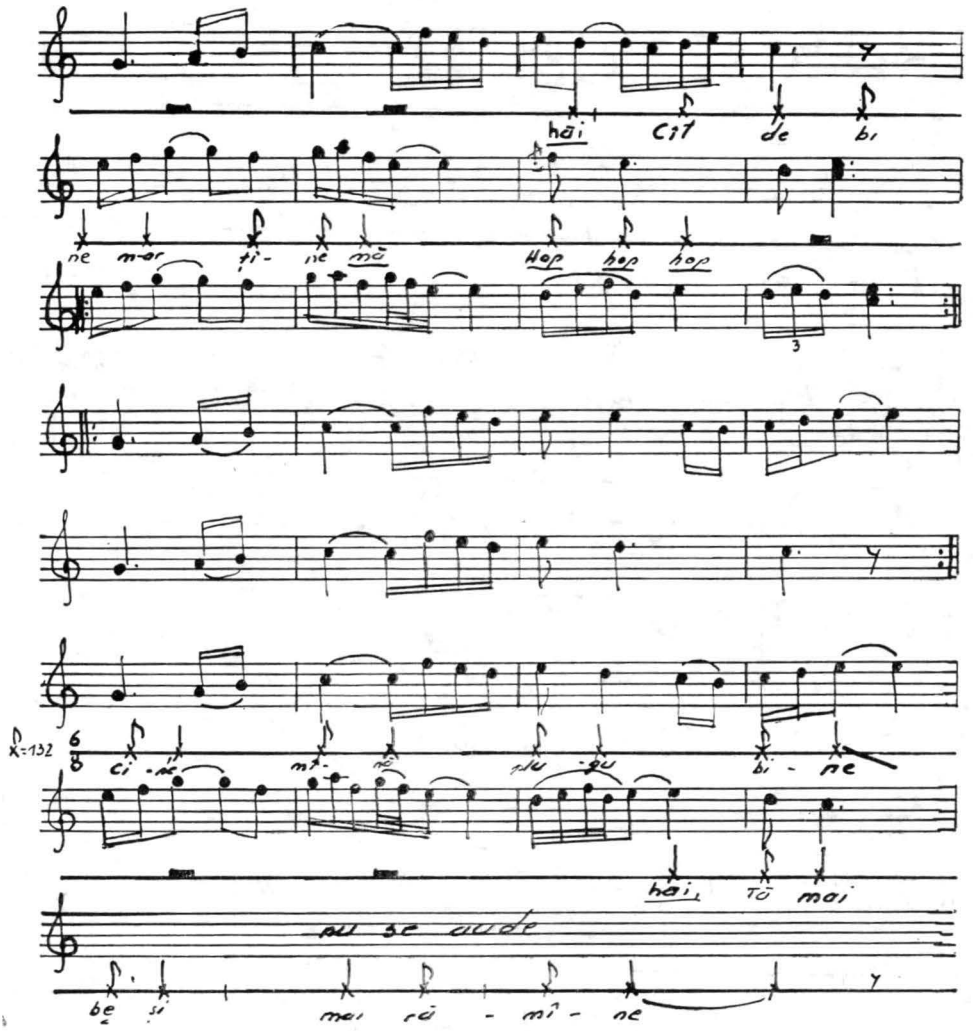

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

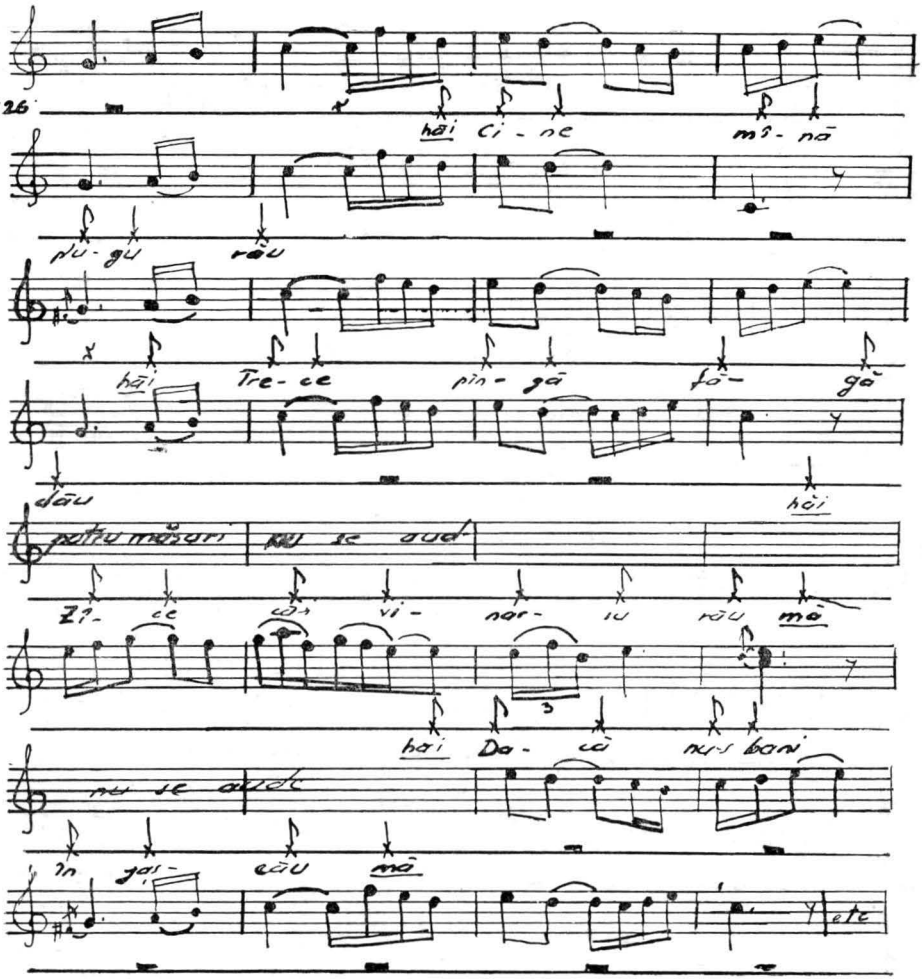

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

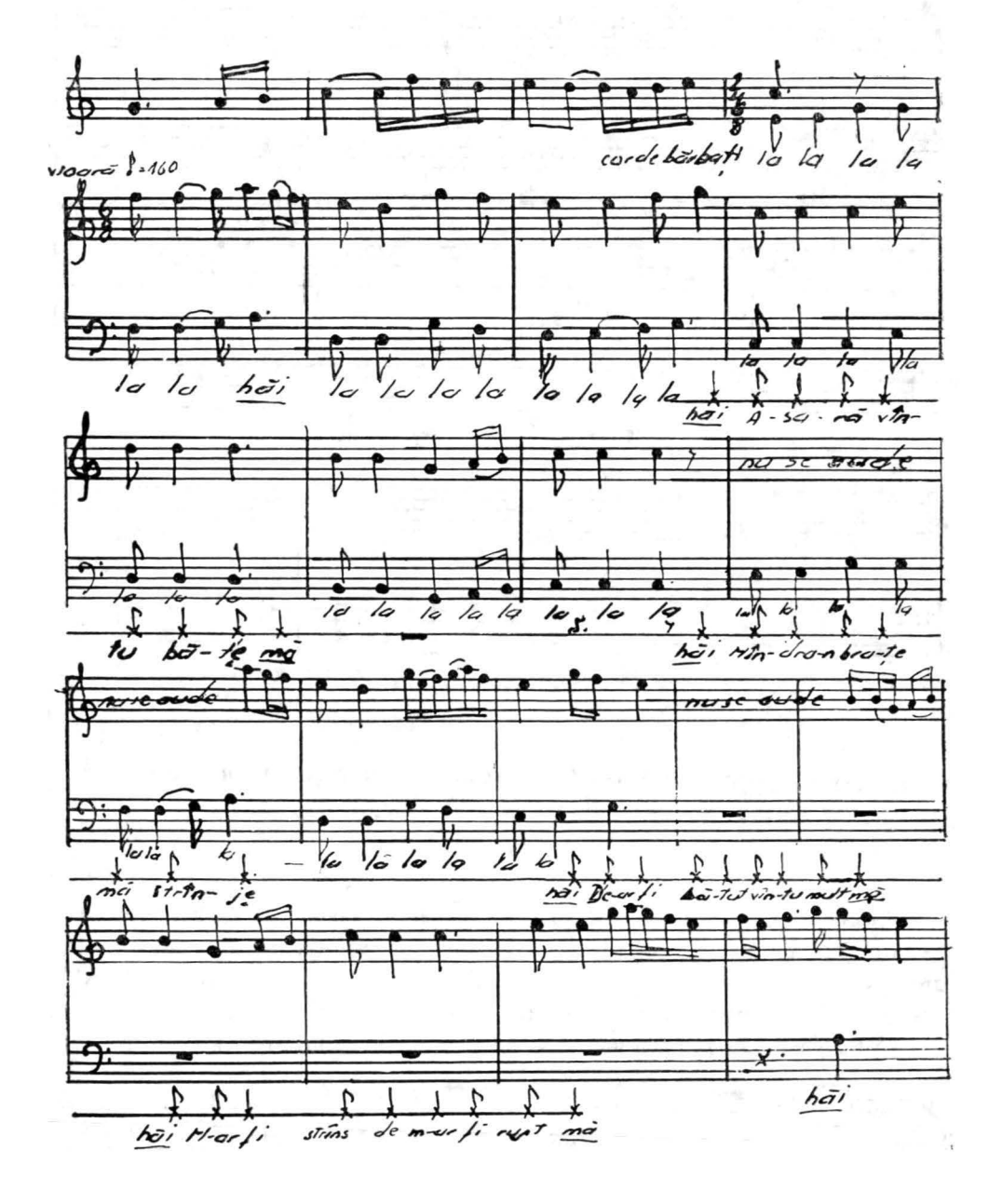
vioară ♩=160
cordebăbați la la la la
la la hăi la la la la la la la la
hăi A-sa-mă vîn-
la la la la la la la la

la la la

Altele se extind la terţa mică:

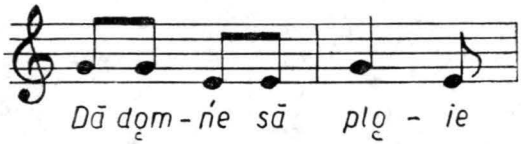

(Mg. 1674 I g)

A treia formă melodică apelează la combinarea secundei mari cu cvarta, descendente amîndouă:

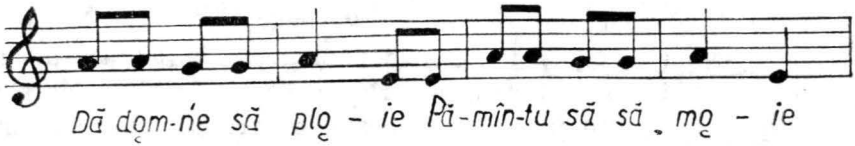

(Mg. 1674 II h)

Alăturarea celor două intervale dă naştere tritonului la-sol-mi foarte

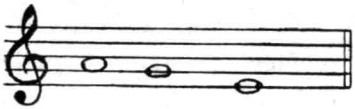

caracteristic pentru folclorul Văii Gurghiului. Această formulă străbate întregul ciclu al obiceiurilor: stă la baza structurii melodice a cîntecului de cunună, se întîlneşte în bocet şi unele colinde.

Structura arhitectonică este de asemenea rudimentară, limitată la un singur rînd melodic, ale cărui reveniri se fac fără variaţiuni.

Ritmul aparţine dansului. Ritmul de dans ca element comun şi unificator al dansului, poeziei şi muzicii grupează formule ce se întind pe durata a 8 optimi, ce corespund unui vers hexasilabic. Această asociere a ritmului cu valoarea globală de 8 cu versul hexasilabic este, de altfel foarte caracteristică pentru formele arhaice ale muzicii populare româneşti.

Lucia Iştoc

Cîntecul de cunună

Cîntecul de cunună a fost întotdeauna însoţit de un ceremonial la care participa aproape întreaga colectivitate a satului, iar interpretarea lui s-a făcut în grup, ceea ce a conferit momentului un înalt grad de

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

solemnitate. Poate tocmai de aceea, melodia pare să nu fi suferit modificări esenţiale de-a lungul veacurilor.

Atestările de pînă acum ale melodiei, cele două variante ale lui Bartók din Hodac şi Orşova culese în 1914[1], varianta lui Cocişiu din Solovăstru (1918)[2], cele două variante ale lui Nicola din Hodac[3], precum şi culegerile Sectorului de etnografie şi folclor (18)[4] dovedesc performanţa stabilă a acestui subtip în cadrul zonei.

Cu toate elementele ei specifice, această melodie se încadrează ca structură în melodica ceremonială cunoscută pe o arie transilvăneană largă.

Din punct de vedere al formei arhitectonice, cîntecul de cunună din Valea Gurghiului se constituie în două grupe: 1. structura de două rînduri melodice şi 2. structura de un rînd melodic. Cea mai largă răspîndire o are prima grupă; ea se întîlneşte în aproape toate satele din zonă (Orşova, Ibăneşti-Pădure, Adrian, Caşva, Solovăstru, Larga), precum şi în unele sate din ţinutul învecinat al Năsăudului[5]. A doua grupă, cea de un singur rînd, are o arie de răspîndire limitată la două sate învecinate: Hodacul şi Toaca.

Versul cîntecului de seceriş aparţine tetrapodiei pirice cu formele sale acatalectică şi catalectică; varianta din Solovăstru a grupei I-a, precum şi toate variantele grupei a II-a, prezintă în timpul cîntării un adaos bisilabic — *Doamne* — plasat adeseori la începutul schemei tetrapodice, mai rar la sfîrşit, iar uneori la început şi la sfîrşit.

/— —/— —/— —/— ^—/

/Doam-ne —/— —/— —/— —/— —/

/— —/— —/— —/— —/Doam-ne —/

/Doam-ne —/— —/— —/— —/— —/Doam-ne —/

---

[1] R.F.M. II m. 669 a, e.
[2] A.I.E.F. Fgr. 7121.
[3] Mg. 135 a, m.
[4] Mg. 1033 e, 1222 j, 1349 h, 1356 m, 1421 g, 1440 a, 1465 k, 1466 d, 1469 m, 1504 ee, 1509 e, 1511 b, 1516 i, 1516 h, 1542 a, b, 1606 c, 1775 II i.
[5] Varianta din Şieuţ menţionată de Elisabeta Moldoveanu-Nestor aparţine şi ea acestei grupe; vezi Elisabeta Moldoveanu-Nestor, *Cununa, sărbătoare a secerişului (II)*, în REF, tom. 10, nr. 1, Buc. 1965.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dacă la grupa I-a acest adaos forţează linia melodică, avînd un caracter facultativ, la grupa II-a el este integrat organic acesteia; o asemenea melodică construită pe 10/9 silabe nu este specifică muzicii obiceiurilor, ceea ce ridică problema provenienţei ei.

Se cunoaşte în linii mari[6] situaţia deosebită a muzicii religioase din Transilvania care are un pronunţat caracter popular. Aceasta se datoreşte relaţiei dintre muzica populară şi cea bisericească care în epocile mai vechi era de filiaţie, iar pentru epocile mai tîrzii, de înrîurire reciprocă[7]. Între factorii importanţi care au contribuit la întrepătrunderea celor două culturi menţionăm în primul rînd „fondul de natură populară al melodiilor din Octoih"[8] care permitea pătrunderea elementelor de muzică populară. Principalul profesionist al muzicii religioase, cantorul-ţăran, „crescut şi format în mijlocul artei populare"[9] a fost un factor important intermediator între cele două repertorii melodice, înlesnind influenţa cîntării populare asupra celei religioase. Al treilea factor important a fost suprapunerea funcţională a celor două melodici de origini diferite în ritualele comunităţii rurale transilvănene.

Obiceiul ieşirii la holde la Rusalii a întregii obşti săteşti în procesiune religioasă şi intonarea de cîntece religioase alături de cele populare, au ca rezultat nu numai întrepătrunderea obiceiului popular cu ceremonia religioasă, dar crează şi cadrul propice contaminărilor între cele două repertorii melodice. În felul acesta, credem, se pot explica particularităţile de ordin metric ale acestor cîntece de seceriş.

Din punct de vedere structural, cîntecul de seceriş din Valea Gurghiului, se încadrează unui tip mai general care uneşte genuri locale diferite: colindul, cîntecul ritual funebru şi cîntecul ritual de secere. Ceea ce îl particularizează este, pe lîngă funcţie, aspectul de ordin structural-formal: (strofa melodică de tip primar şi de tip binar). Construcţia ritmico-melodică urmează aceeaşi organizare la ambele grupe.

Melodia se desfăşoară în cadrul unui pentacord rezultat din contopirea unei forme rudimentare prepentatonice, tritonul, cu forma sa am-

---

[6] Romeo Ghircoiaşu, *Contribuţii la istoria muzicii româneşti*, Buc., 1965; Traian Mîrza, *Contribuţii la cunoaşterea principiilor structurale ale cîntecului popular românesc vechi*, în „Lucrări de muzicologie", vol. 3, Cluj, 1967.

[7] T. Mîrza, *op. cit.*, p. 92.

[8] R. Ghircoiaşu, *op. cit.*, p. 97.

[9] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

plificată, tetratonul; pilonii care alcătuiesc scheletul primului rînd conturează un triton format din secundă mare, terţă mică:

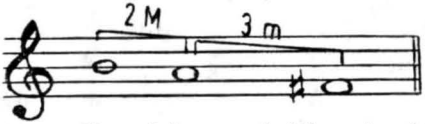

; această formă, reluată secvenţial cu o treaptă mai jos, se întîlneşte şi în rîndul melodic următor:

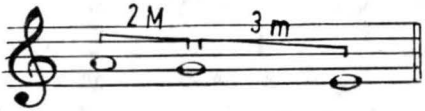

ea este emplificată însă la tetraton prin însăşi formula de început a acestui rînd:

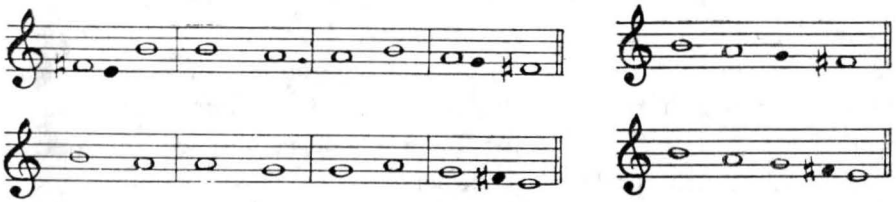

Scara astfel rezultată este un pentacord minor cu cadenţă pe treapta I-a şi cezură interioară pe treapta II-a.

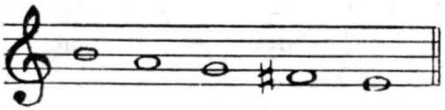

Acest sistem de cadenţare — finala pe I şi cezura principală pe II — nu se întîlneşte exclusiv în cîntecul de seceriş; îl regăsim în bocet şi în alte cîntece rituale funebre din zonă (vezi capitolul Bocetul în volumul următor) ca şi în unele colinde de largă răspîndire în Transilvania, în cîntecul ritual de secere din sudul Ardealului, cunoscut sub denumirea „Dealu Mohului“[10].

Melodia este silabică, uşor melismatică, iar în mişcare largă melismele se pot întinde pe durata mai multor timpi.

Ritmul este structurat de piciorul metric al versului, care conturează celule binare de tip spondaic şi ternare de tip iambic. Alternarea lor

[10] Mă luai, luai, Pă cel picioraş de munte, nr. 162, 134 — Drăgoi, Valea Mureşului superior, Lunca Bradului, Stînceni — în Arhiva Conservatorului Gh. Dima Cluj).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

urmează o organizare destul de precisă. Primul și ultimul picior metric, la ambele rînduri este întotdeauna iambic:

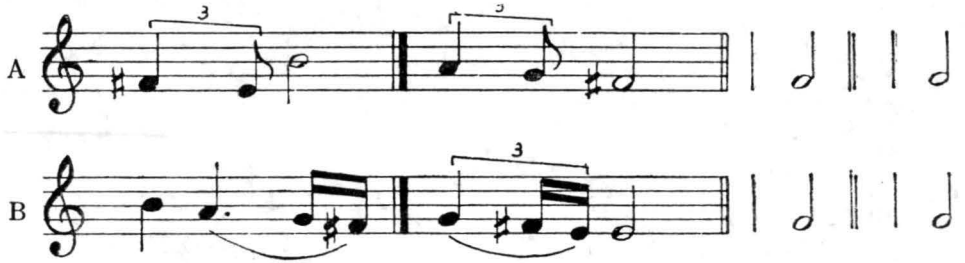

În alcătuirea picioarelor de pe locul II și III din schema versului intră în obicei formule cu una sau două celule binare:

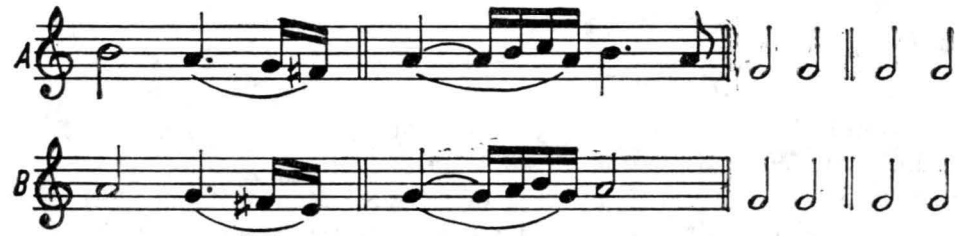

În aceste cazuri am putea vorbi de o simetrie de oglindă de ordin metric[11].

Arhitectural, cele două tipuri de strofă (primară, binară) prezintă o construcție celulară la nivelul piciorului metric; după modul de alcătuire se deosebesc două feluri de celule ritmico-melodice: prin salt și prin mers treptat.

Celula prin salt (b) este caracteristică incipitului; ea se întîlnește frecvent și în cîntecul ritual de înmormîntare din zonă, tot ca formulă de început. Celula alcătuită din secunda mare (a)

[11] „Pentru folclorul românesc simetria de oglindă de ordin metric pare să fie cea mai caracteristică. Ea caracterizează în plus structura ritmică a genurilor tradiționale cum sînt colindele, cîntecul ritual de seceriș, de înmormîntare..." — Traian Mîrza, *Simetria de oglindă în folclorul românesc*, în Lucrări de muzicologie, vol. II, Cluj 1966, p. 194

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

este prezentă în întreaga economie a cîntecului; diversitatea constă în formele pe care aceasta le îmbracă în diferitele sale combinații:

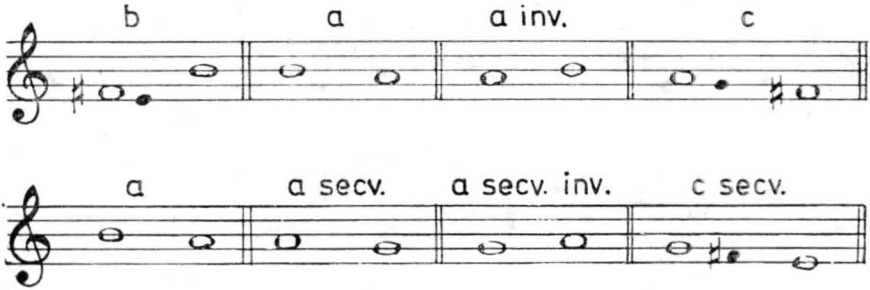

Celula c se întîlnește numai la sfîrșitul rîndurilor melodice în formulele de cadență:

Cîntecul de cunună din Valea Gurghiului prin elementele sale de ordin structural (sistem tonal-modal, sistem ritmic) comune mai multor genuri ale repertoriului tradițional din Transilvania (colind, bocet, cîntec ritual funebru) se situează între genurile de mare vechime.

Lucia Ișloc

THE FOLKLORE OF GURGHIU VALLEY (I)

(Summary)

This work represents the results of an investigation performed by a team of researchers from the Ethnographic and Folklore Section of the Center for Social Sciences in Cluj-Napoca, in collaboration with a staff of specialists from the Department of Philology, Univ. „Babeș-Bolyai“ and the „Gheorghe Dima“ Conservatory.

In the *Introduction,* Dumitru Pop describes the research methods used by the team, the geographical aspects of the zone, significant historical dates, the difficult living conditions of the Romanian and Hungarian

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

countrymen in the past, and their friend — ship through the centuries. The traditional occupations of the people are also presented.

Historical Survey of the Works Related to the Folklore of Gurghiu Valley by Dumitru Pop and Emil Petruțiu is comprised of a survey of all previous folklore materials gathered from Gurghiu Valley by Vasile Popp, N. Petra Petrescu, I. Micu-Moldovan, S. Fl. Marian, Alexiu Viciu, I. Mușlea, V. Netea etc.

I. Taloș and L. Iștoc present in their chapter *Caroling and Christmas Carols* 204 texts and 194 melodies of Christmas Carols. The majority of the texts have a secular nature reflecting the envinronment, occupations of the people, rites of passage etc.

„Plugușorul" („the small plough", a custom for the New Year) demonstrates some of the connections between Transylvanian and Moldavian folklore.

In *Agrarian and Pastoral Customs,* I. Cuceu and I. Taloș describe the beliefs, magic practices and calendaristic customs, showing that these customs are related to the sphere of agriculture (rites for „mana" for fertility of the fields; the health of the animals), while the pastoral customs are less emphasized. Lucia Iștoc analyzes in *Musical Aspects of the Calendaristic Customs* the structure of the different melodies and establishes their popularity in different locations revealing both the typical features of the zone and their relations with other neighbouring regions.

The work will continue with other chapters of the monograph including family customs (birth, marriage, death), ballads, folk song and dance.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

O COLECŢIE INEDITĂ DE FOLCLOR ÎNTR-UN MANUSCRIS DIN ORŞOVA (JUD. MUREŞ)

DUMITRU POP, ION CUCEU

Cu ocazia cercetărilor folclorice efectuate de colectivul Sectorului de etnografie şi folclor — Cluj-Napoca în Valea Gurghiului (jud. Mureş) am descoperit în satul Orşova un manuscris ce ne-a atras din capul locului atenţia prin conţinutul lui folcloric. Manuscrisul, un caiet de 17×10 cm, are 68 file. Din felul în care a fost legat şi din cotoarele filelor rupte, se poate constata că el avea iniţial 104 foi. Cîte două file de la începutul şi de la sfîrşitul caietului s-au pierdut, astfel încît paginaţia făcută, cu anumite inconsecvenţe, de posesorii lui, cuprinde doar 100 de file.

Pe prima filă, sus, există o consemnare importantă, lămuritoare asupra originii manuscrisului şi destinului său: „Această carte iestă a lui Todoran Necolae studentu în Blasz pe-a-III-a clasă gimnazială. S-au scris prin mine Ioane Blosiu la anu 1881 Orsiova".

Programa Gimnasiului superioru, Preparandiei, Normei şi Şcoalei populare de fetiţie, (1880/1881) în *Consemnarea şcolarilor* din clasa a III-a menţionează, într-adevăr, pe Nicolau Todoranu, din Orşova, comit. M. — Turda, fiu de „econom" (agricultor). Era printre fruntaşii clasei, pe locul al doilea, din cei 10 calificaţi cu „eminentia". Din primele clase (1878/1879 şi 1879/1880) se afla, de altfel, între eminenţi, dar, dovedind tot mai multă străduinţă la învăţătură, ajunge într-a IV şi a V-a, primul. La sfîrşitul anului şcolar următor, cînd trebuia să promoveze clasa a VI-a, s-a îmbolnăvit şi a rămas „dein causa morbul-ui neesaminat", fiind menţionat între cei retraşi („au desertatu")[1]. În clasele a V-a şi a VI-a Todoranu beneficiase de un stipendiu de 52 fl., al fundaţiei Bob şi avea preocupări literare, colaborînd la revista manuscrisă „Aurora".[2]

În anii următori N. Todoran nu mai apare în consemnările şcolarilor din Blaj şi nici între cei ce dădeau examenele ca privatişti, iar alte date în legătură cu el nu mai avem.

---

[1] *Programa Gimnaziului superioru* ... 1883/1884, p. 65.
[2] Vezi rev. mss. „*Aurora*" 1884, nr. 5 şi 7.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Cu privire la cel de-al doilea posesor al manuscrisului există două importante menţiuni în cuprinsul acestuia, la p. 92. Una se referă la data naşterii: „anul naşterii, de cînd m-am născut eu Blosiu Ioane 1. Ioane au fost 1861, iune", iar ceva mai sus: „În anul 1883 am scăpat eu Blosiu Ioane lui Ioane de la număruş. Şi cînd am fost în clasa întîie am fost în anu 1881. Iar cînd am fost în clasa 2 am fost în anu 1882. S-apoi a 3. au fost în clasa care am scăpat cu totul".

Cea de-a doua menţiune stîrneşte însă mai mult îndoieli privind biografia lui Bloju şi ridică întrebarea: unde şi ce şcoală a urmat la vîrsta de 20—22 de ani, cînd în tot acest timp el n-a părăsit satul pe mai multă vreme, făcînd numeroase însemnări personale printre cîntecele scrise, menţionînd adesea atît localitatea cît şi data?

Conţinutul notelor reliefează preocupările şi orizontul cultural al unui fecior de ţăran, cu destul de puţină şcoală, ataşat de gospodărie şi integrat universului sătesc. Bloju e interesat de cumpărarea unor locuri din bani agonisiţi de el şi de fratele său Ilisie (pp. 66, 77), vînzarea şi preţul vitelor (pp. 82, 170), împrumuturi făcute şi datele scadente (pp. 79, 152 etc.), împărţirea averii între fraţi (pp. 81, 91).

În iernile anilor 1882 şi 1883, Bloju lucra împreună cu alţi săteni la tăierea şi transportarea lemnelor cumpărate („tot am tăiat toată iarna şi am cărat" (p. 170) şi făcea multe însemnări despre starea vremii.

Două dintre consemnările sale se referă la viaţa folclorică a satului, unde-l găsim, pe Bloju, printre fruntaşii cetei feciorilor în organizarea colindatului şi la angajarea muzicanţilor.

Prima atestă obiceiul de a colinda cu turca, una dintre cele mai interesante şi mai răspîndite forme străvechi de colindat cunoscută pe atunci pe largi arii în Transilvania şi prezentă sporadic şi astăzi în repertoriul sărbătorilor de iarnă. „În anu 1882, pe la Naşterea Domnului am avut turca făcută de mine cu Bloş Ilie l(ui) Vasilie l(ui) Simion tot din Orşova ş-am avut foarte bună rînduială, mai bună n-au fost niciodată. Să fie de pomenire la mulţi ani fericiţi. Şi Murar Iuon l(ui) Todoru au fost cu noi în rînd cu mine" (p. 66). Cea de-a doua este datată 21 martie 1883 şi menţionează un „arhon" de 2 fl.v.a. dat de Bloju şi de alţi doi „tovarăşi" unui taraf „să ne zică pre Paşte cu csetera" (p. 171).

„Ioane Blosiu lui Iuonu a Baciului" (p. 170), cum i se zicea în sat, avea ca toţi feciorii o hore a lui, ale carei versuri le consemnează mai întîi în caietul oferit de consăteanul său Todoranu (textul 3 din anexă) şi se pare că participa, de pe atunci, ca staroste sau colăcar la nunţi, ceea ce explică prezenţa celor două variante ale oraţiei de colăcărie între tex-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tele pe care le-a notat. Interesul deosebit pentru oraţiile de nuntă îl determină să noteze varianta a doua de la un oarecare Ifrim din Solovăstru (text 80) şi să încerce a crea replici noi, cum este aceea pe care o adaugă motivului babei întîlnite de colăcari din varianta lui Ifrim, compusă la 31 martie 1883 („se ţine de colăcărie şi *s-au făcut* prin mine Blosiu Ioane, la anu 1883, într-a 31 Marte, după cărindariu nou"):

„Să facă la starostă de mîncat
Să-şi ungă mustăţile
Că-s mari şi borzoşe,
Da-s borzoşe bine,
Că-s ca o coadă de cîne;
O ţîră îs cam sucite,
Ca coada de veveriţă". (p. 173)

O ultimă însemnare, făcută cu cerneală de către Bloju, se referă la „asentarea feciorilor" din 1884, care „au fost în 21 Martie, a 3 lună" (p. 92). La „prima septemberu, după cărindariu nou" el scria, de data aceasta cu creionul, într-un spaţiu rămas gol la p. 73, despre mutarea în casă nouă a fratelui său Ilisie. După mai mult de 30 de ani, în 1917, scria, cu o mînă mult mai nesigură şi mai puţin dedată cu scrisul, un bileţel adresat preotului din sat, căruia îi cere 30 de coroane. E ultima menţiune făcută de Bloju în manuscris.

*

* *

Conţinutul manuscrisului este destul de variat şi prezentarea lui ridică unele probleme. În 1880/1881 N. Todoran alcătuia, într-un caiet, o mică antologie de cîntece şi poezii culte, de inspiraţie patriotică, cu o largă circulaţie în rîndurile intelectualilor şi elevilor din Transilvania, care erau în acea vreme înfierbîntaţi de ideea unirii tuturor românilor într-un stat naţional unitar. Simpla enumerare a cîtorva titluri, din cele 20 păstrate, este în măsură să evoce atmosfera de speranţă şi îmbărbătare în luptă, forţa mobilizatoare pe care o degajau aceste texte, adesea însoţite de melodii: *Hora Unirii* (pp. 6—7), *Un răsunet* (pp. 17—20), *Marşul lui Iancu* (pp. 33—34), *Marşul Naţional* (Astăzi fraţilor români / Ne vedem şi noi stăpîni / Pe-ale noastre vechi moşii) (pp. 34—35), *Pînă cînd, frate Ardelene* (pp. 32—33) etc.

Tinerimea, adunată din toată Transilvania la Şcolile Blajului, trăia cu înfrigurare alături de toată suflarea românească, curatul simţămînt de înălţare desprins din versurile înflăcărate ale lui Alecsandri sau Andrei Mureşanu, Bolintineanu sau G. Cretzeanu şi se entuziasma în faţa unui

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

trecut glorios, evocînd descendenţa noastră nobilă şi figurile eroilor neamului: Mihai Viteazul *(Cea mai de pe urmă noapte a lui Mihai Eroul;* pp. 15—16), Bălcescu (*N. Bălcescu, murind;* pp. 28—30), Avram Iancu (*Eroul Iancu;* pp. 35—36).

Deosebit de semnificativă, prezenţa scriitorilor de peste munţi şi a unor opere cu profundă rezonanţă naţională în caietele elevilor români din Transilvania atestă o participare sufletească efectivă a tineretului studios la marile probleme ale epocii, o temeinică pregătire a generaţiilor ce aveau să contribuie la înfăptuirea marelui vis al întregirii României.

În afară de poezii şi cîntece culte, „cartea" lui Todoran cuprinde cîteva texte populare sau semipopulare, răspîndite pe diferite căi în popor (*Firicel de iarbă neagră,* pp. 27—28; *De-aş mai trage,* pp. 30—31; *Frunzuliţa,* pp. 31—32; *Bucuria,* pp. 36—37; mai tîrziu, după ce dăduse lui Bloju caietul, adaugă: *Cînd la boieresc eu vara,* pp. 174—175).

Lăsînd nepaginate primele două file, Todoran a aşezat textele antologiei sale de la p. 1 la 37; din ea s-au pierdut foile numerotate 1—4 şi 9—12. În partea a doua a cărţii, Todoran scrie 40 de „strigături sau chiuituri" (pp. 155—169), despre care am crezut că alcătuiesc o valoroasă culegere proprie, făcută la îndemnul lui Alexiu Viciu. Cercetătorul V. Florea, care se ocupă de activitatea folcloristică a elevilor din Blaj, ne atrage atenţia că 30 de texte sînt aproape identice cu cele din culegerile altor elevi şi au fost publicate în revista manuscrisă „Filomela" pe anii 1876 şi 1877, de unde N. Todoran se pare că le-a copiat în „cartea" sa de cîntece şi versuri.

Asemenea „cărţi", întocmite de elevi, studenţi, învăţători, preoţi, ţărani ştiutori de carte, au circulat cu sutele în satele noastre, continuînd în secolele XIX şi XX o tradiţie de cîteva veacuri a vechilor manuscrise, care au jucat un rol extraordinar în procesul de răspîndire a unor valori literare.

În paginile „cărţii" lui Todoran, cîntecele şi poeziile culte, cele semipopulare, precum şi motivele lirice populare, provenite din alte zone şi necunoscute în Orşova, s-au infiltrat, cu timpul, în repertoriul local, multe fiind repede asimilate definitiv. Manuscrisul de la Orşova pune în lumină încă o dată importanţa unei asemenea căi de transmitere a folclorului, care a jucat un rol însemnat în trecutul satelor noastră.

În acest sens, e demn de remarcat faptul că Ioan Bloju menţionează unele texte de strigături prezente la Todoran (t. 12, 45) şi consemnează printre texte autentice, locale, motive semipopulare (*Versul păharului,* p. 1, *Bucuria,* p. 73), sau altele de certă provenienţă sud-carpatică: (*Spu-*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ne-mi, mîndră, mergi nu mergi, pp. 180—181; *Mă-nsurai, luai muiere*, p. 179).

Toate acestea dovedesc o tendinţă timpurie de uniformizare a repertoriilor zonale şi apariţia, în epocă, a cîntecelor de stil nou, cum le numea Brăiloiu.

Ajuns în posesia lui Bloju, manuscrisul s-a îmbogăţit cu o valoroasă culegere de folclor din Orşova şi cu numeroase însemnări personale de felul celor amintite mai sus. Caietul rămas la Ioan Bloju, a fost păstrat după moartea acestuia de familie şi era citit şi recitit de tineri ca şi de vîrstnici, contribuind la reîmprospătarea repertoriilor fiecărei generaţii. Unul din urmaşi, Leon Bloju, starostele nunţilor din Orşova, la care l-am şi descoperit în timp ce înregistram la magnetofon repertoriul local de oraţii, mărturisea că l-a folosit, atît el cît şi alţii, îndeosebi pentru învăţarea stărostitului.

Ioan Bloju, luminatul ţăran „culegător de folclor", a paginat în continuare manuscrisul de la p. 38, omiţînd două între 43 şi 44.

Din această parte erau tăiate filele numerotate 93—150 şi 153—154. Două file (4 pagini) de la sfîrşitul caietului au fost pierdute, astfel încît ultima pagină, scrisă pînă jos, poartă numărul 198.

*

* *

Preluînd această „carte" a lui Todoran, în care a descoperit cu uimire, probabil, alături de cîntecele culte sau semipopulare, cele 40 de strigături sau chiuituri, atît de asemănătoare cu cele pe care le cunoştea, Ioan Bloju începe să scrie şi el tot ce ştia şi auzea în sat, realizînd astfel o colecţie de folclor superioară, de două ori mai bogată, cu un conţinut mai variat şi atingînd straturi adînci ale repertoriului folcloric local.

Explicaţia acestei superiorităţi trebuie căutată în perspectiva deosebită, lăuntrică, din care priveşte el creaţia populară. Avem de-a face, în cazul colecţiei lui Bloju, nu atît cu o culegere de folclor, cît cu consemnarea repertoriului său activ, în care predomină, în mod firesc lirica erotică.

Alături de strigături apar motive specifice cîntecelor propriu-zise, cîntecului de cătănie, 3 balade şi 3 oraţii de nuntă, care ridică simţitor valoarea acestei colecţii inedite de folclor.

Baladele (tex. 76, 77, 78) sînt variante ale unor tipuri larg răspîndite în folclorul românesc. Primele două se subsumează tipurilor 245 şi

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

respectiv 288 din Indicele tipologic al lui Al. I. Amzulescu[1], iar cea de-a treia este variantă a unei balade foarte răspîndite în Transilvania, pe care Amzulescu o menţionează într-o notă la tipul 243, fără să-i acorde un număr de ordine în tipologia sa[2]. Editorii colecţiei lui Viciu au completat bibliografia ultimelor două tipuri cu variante din periodice, din arhive şi chiar din unele colecţii scăpate din vedere de Amzulescu, lămurind astfel problema răspîndirii acestor motive epice în folclorul nostru.[3]

De o valoare documentară excepţională sînt cele 3 oraţii de nuntă (79, 80, 81), primele două de colăcărie, iar ultima fixată funcţional la înconjurarea mesei din curtea miresei. În notarea primei oraţii, de la un bătrîn din sat, Ioan Bloju procedează destul de curios. El îşi scrie doar replicile ce revin colăcarilor, punctînd prin „starosta 1, 2, 3, etc." locul replicilor celuilalt protagonist, starostele miresei, ceea ce dă o imagine foarte limpede asupra structurii acestei specii din folclorul nupţial.

Descoperirea acestor oraţii de nuntă într-un caiet ce a fost folosit pentru reîmprospătarea repertoriului şi pentru transmiterea lui dezvăluie o modalitate de existenţă a oraţiilor de nuntă şi o cale de răspîndire a lor şi vine să explice într-un fel stabilitatea acestor categorii folclorice, atît de expuse, altfel, improvizaţiei.

Cîntecele lirice din colecţia lui Bloju vin să completeze registrul tematic al materialului notat de Tudoranu, alcătuind o primă şi importantă monografie lirică din Orşova şi chiar din zona Văii Gurghiului. Importanţa colecţiei creşte şi mai mult dacă raportăm numărul textelor la populaţia de atunci a satului şi ţinem seama de faptul că ea reprezintă în bună măsură repertoriul destul de omogen al unui tînăr, al unei anume „vîrste", ceea ce explică preponderenţa anumitor teme, de dragoste, satirice, de cătănie, de lume şi petrecere şi absenţa altora fundamentale ale liricii noastre.

Oricum, ea ne facilitează o privire asupra unei porţiuni a realităţii creaţiei lirice a satului Orşova la sfîrşitul secolului trecut şi, prin compararea textelor cu cele culese de cercetătorii Sectorului de etnografie şi folclor — Cluj-Napoca, în perioada 1965—1970, conturează o imagine

---

[1] Al. I. Amzulescu, *Balade populare româneşti*, vol. I, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1964.

[2] *Idem, ibidem*, p. 199.

[3] Cf. notele la Alexiu Viciu, *Flori de cîmp, doine, strigături, bocete, balade* — colecţie de folclor inedită, publicată cu un studiu introductiv, note, indici şi glosar de R. Todoran şi I. Taloş, Editura Dacia, 1976, pp. 292—293.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

a evoluției folclorului local pe parcursul a mai bine de trei sferturi de secol.

Unele motive sînt remarcabile din punct de vedere estetic, ca aceste imagini din textul nr. 8:

Cuprins-au norii ceriul,
Inimuța mea dorul,
Negurile, vînturile,
Inimuța mea gîndurile.

Dorul este sentimentul dominant, copleșitor, ce lasă urme nu numai în sufletul îndrăgostitului, ci și în natura înconjurătoare:

Pe unde merg cu doru meu,
Crește iarba pre părău;
Pi-unde merg cu jalea mea,
Crește iarba pe vălcea (text nr. 17)

Cîteva texte reprezintă motive ale vechilor cîntece de cătănie și exprimă, în imagini cristalizate, revolta tinerilor români din Transilvania, obligați să servească în armata unei împărății pe care o urau (text. 51), amenințînd profetic cu ziua răzbunării:

„Impărate, împărate,
Nu ț-i frică că te-or bate
Lacrămele de la sate!“ (text 52).

Cîntecele și strigăturile notate de Bloju se păstrează foarte aproape de graiul satului și în scrisul său necultivat apar adesea fonetisme locale surprinzător de bine redate. Întîlnim totuși și unele expresii nepopulare, introduse probabil de el sau rezultînd dintr-o influență atestabilă din afara zonei (textele 13, 58, 59).

Nu este, de asemenea, exclusă, la Bloju, intervenția voită în unele texte preexistente, cu scopul de a da creații originale, așa cum procedează adesea versificatorii populari (p. 86; 89—90). Elementele improvizatorice sînt însă evidente și, prin stîngăcia lor, au făcut ca textele ce le cuprind să nu fie niciodată acceptate de către colectivitate, fapt pentru care nici nu le-am mai introdus în anexă.

Fără să fie rodul unor preocupări folcloristice propriu-zise, colecția de folclor din Orșova a lui Bloju are o importanță deosebită pentru cunoașterea repertoriului folcloric al unui sat din Valea Gurghiului în ultimele decenii ale secolului trecut; de ea nu se va putea dispensa nici o cercetare de specialitate privind această zonă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pentru a pune în circulaţie ştiinţifică acest preţios material folcloric dăm în continuare textele „culese“ de Ioan Bloju din importantul manuscris descoperit la Orşova.

POEZII POPULARE CULESE DE IOAN BLOJU

1

Cumătruţ, cumetre mare
De-i vede de sară zare,
Du-te în poznă şi-n păcate,
Nu-m aprinde, casa în spate!
Că am cîne p'îngă casă,
Dar am altu după masă.
Ziua în cîmp, între hotară,
Sara vine ca o pară.
Dară colea după cină,
De-i vede că nu-i lumină,
Adă coji şi dă la cîne
Treci portiţa, vină la mine!
Că am on dor, să-l ardă focul,
Zile întregi nu-m aflu locul!
Hai să stînjem dorul, dragă,
Că s-aprinde lumea-ntreagă! (p. 2)

2

Nu mă blăstăma, măicuţă,
Nu mă, maică, blăstăma
Că nu vreu pre voia ta;
Şasă boi şi şasă junci,
Nu-s ca buzele de dulci;
Patru cai la on căruţ,
Nu-s ca braţul de drăguţ.
Măiculiţă, draga mea,
Cu drăguţul oi şede
Fără pîne, fără grău
Şi cu apă de-n părău;
Fără cai, fără căruţ
Că ţi-e drag şi ţi-e drăguţ.
Ş-apoi, maică, mîndra mea,
Cu urîtul n-oi şede
Nici în grădina cu flori,
Nici la danţ, în sărbători,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Nici în car, nici pe comori,
Nici în brațul lui să mori,
Că urîtu-i mare rău,
Mamă, pre sufletul meu
Și drăguță, fata ta
Haina dalbă-a desbrăca.
Totă ziua lăcrăma,
Departe de dumneata
Să scoală ziua în zori
Tot scăldată-în lăcrămiori
Și șide pănă tîrziu
Cu mînuțele pre brîu
Ș-a jeli ș-a blăstăma,
Pentru el pe maică-sa:
Dacă-în lume oi mai trăi,
Io la tine n-oi vini,
Cum vin toate fetele
Să-ș întrebe mamele
Dacă, scumpă, vei muri
Cine, maică, te-a jeli? (pp. 3—4)

3

Versul l/ui/ Ioan Bloju
Frunză verde de secară,
Ra vestă ni-o vinit asară,
Că mîndra zace să moară.
Vai de mine cum m-aș face,
Să mă duc, s-o văd cum zace,
Cu fața cătră părete,
Cu gura friptă de sete;
Să-i dau vin cu apă răce,
Să văd mîndrii cum i-a trece. (p. 37)

4

Leliță cu păr galbăn
De doru tău mă leagăn,
Ca și frunza în cel paltin,
Cînd o suflă vîntul lin;
Ca și frunza în cel stăjear
Cînd o suflă vîntul rar. (p. 38)

5

Frunză verde, solz de pește,
Vai de cela ce iubește,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Nice moare, nici trăiește,
Numai cît se necăjește. (p. 38)

6

Versul Vălcăluții
Vălcăluță curgătoare,
De-ai fi tu de vorbitoare,
Precum ești de curgătoare,
Eu prin tini te-aș întreba:
— N-ai văzut pre mîndra mea
Trecînd astăzi pe-aicea
— Poate și de o-am văzut,
Bine nu o-am cunoscut.
— Dar mîndra mea-i cunoscută,
Pe la brîu cu boldurele
N-ai capul să nu te-nșele;
De-ai fi chiar cu cap de piatră,
Tot te-ar înșela v'odată.
Gura ei plătește-o țară,
Sprîncenele te omoară. (pp. 38—39)

7

Mi-ai trimis, bade, cuvînt,
Pe-aripioarele de vînt.
Vină, bade, dragul meu,
Ca să-ți văd doruțul tău;
L-ai lăsat verde-nflorit
Și acum s-au veștezitu.
Ies sara cu dor la cale
Și-ț plîng dragostile tale;
Ies sara plîngînd la drum
Și tu nu vii nicidecum.
— Eu zic, mîndră, draga mea,
Fă numa ce vei putea
Duce-m-aș și te-aș vedea,
Da văd că ni s-au ales,
S-au ales și s-au făcut,
Să nu ne vedem mai mult. (p. 39)

8

Cuprins-au norii ceriul,
Inimuța mea dorul,
Negurile, vînturile,
Inimuța mea gîndurile.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

S-au umplut ceriul cu stele
Satu cu mîndre de-a mele;
Stelele merg pe sup nori
Mîndrele-s pe uliciori;
Uliciorile-s tinoase,
Mîndrele-s foarte frumoase.
Mă dusei sara la iele,
Le aflai la gard potprele
Le lăsai să potprelească,
Gardu să nu se hîiască,
Pre iele să le slujească. (p. 40)

9

Foaie verde lemn năut,
Trii mîndruțe ce-am d-avut
Una în deal și una în vale
Una în ulița cei mare.
Cei din deal s-au măritat
Cei din vale m-au lăsat
Cei din ulița cei mare
Nice grija me n-o are.
De-aici pă la mîndra
Bătui drumul ca pelea
De-aici pînă la voi
Bătui drumul cu doi boi.
De doru leliții mele,
Sufletul se uscă-n piere.
Cîți frăgari pe la Arad,
Atîtea gînduri mă bat.
Cîți frăgari pe la Ineu,
Atîtea gînduri am eu.

10

Să mă fac odată fată,
Da-mi-aș bumbii mei din ladă.
De nu m-aș pute plăti,
Duce-m-aș ș-aș mai sluji,
Patru ai, la patru crai
Și pe-on an la protopop,
Să mă fac fată în loc. (pp. 40—41)

11

Versul Clujului
Clujule, oraș vestit,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

De te-aş vide în foc arzînd,
Io n-aş vini să te stîng,
Ce aş vini să te aprind;
Cu tri părţi de lemne verzi
Şi cu una de uscate,
Doară-i arde giumătate. (p. 57)

12

La Turda la continit
Iestă o moară, umblă-n vînt
Macină aur şi-argint
Nevestele gura îşi vînd
Fetele nu-ncap la rînd. (p. 57)

13

Zis-au mîndra cătră mine:
— Mă mărit, te las pre tine,
Că foarte mulţi m-au cerut,
Tu nici grije n-ai avut,
Ce mă înşeli cu scrisori,
Că numaidecît te-nsori,
Dară m-am săturat acuma
De-aţ mai crede ţie gluma.
Ba, nu, bădiţă, bade,
Spune-mi dreptu cumsăcade,
De ai voie de-nsurat,
Nu-mi ţine drumul legat;
M-aş duce, că mulţi mă cer,
Dară după tine pier.
Ştiu că mori de mă voi duce,
Că ţ-au fost guriţa dulce.
— Dulce puiculiţa mea,
Fă cum te-a-nvăţa firea,
Mergi după cine voieşti,
Numa să nu-ţi bănuieşti.
Acum răspunsul nu-l poci da,
Că curînd m-oi însura;
Dară totuşi făgăduiesc
Că pre tine te iubesc.
Mărită-te cu Dumnezeu,
Că mie nu-mi pare rău,
Că mai sunt în lume fete
Mi-oi găsi şi io păreche. (p. 59)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

14

Vai, tu, mîndră, așa-i gîndit,
Dacă pre mini m-i lăsa,
Pentru tini m-oi spînzura;
N-ai ajuns tu-acele zile,
Să mă spînzur pentru tine;
Că numa-on deget întind,
Ba și șasă mai cuprind;
Ș-apoi de n-a fi ca tine,
Lasă fie-a me rușine!
Și numa doi pași am pășit
Și drăguță mi-am găsit. (p. 60)

15

Măi, bădiță, bade, hăi,
Așa-i zis toată vara,
Că tu pe mini m-i lua;
Cînd o fost coale toamna,
Dădui mîna cu alta
Și pre mine m-ai lăsat
Cu trupșoru îngreunat,
Cu sufletul în păcat
Și cu rușinea în obraz. (p. 60)

16

Frunză verde de trifoi,
Vină, tu, bade, la noi,
Într-o zi de nouă ori.
Verde-i frunza cea de nuc
De ți-a păre, bade, mult
Io ți-oi spune și mai scurt,
Vină numai odată-în zi,
Cînd soarile-a răsări
Și te du cînd a sfinți,
C-a fi numai odată-n zi. (pp. 60—61)

17

Pe-unde merg cu doru meu,
Crește iarba pre părău;
Pi-unde merg cu jelea mea,
Crește iarba pe vălcea;
Pe unde urîtu mere,
Pămîntu și iarba piere. (p. 63)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

18

Frunză verde de măr dulce,
Uite, badea cum se duce,
Cu năframa nespălată,
Cu gura nesărutată.
— Întoarce-te, bade, înapoi,
Năframa spăla-ţi-oi,
Gura săruta-ţi-oi! (p. 68)

19

(identic cu t. 3) p. 69

20

(identic cu t. 18) p. 69

21

— Spune-m, mîndră, adevărat,
Cînd de-acasă ai plecat,
— Cîţi voinici te-au sărutat?
Cîţi pe mini m-o sărutat,
De i-aş strînge, -aş face-on sat;
Şi cu cîţi am trăit bine,
De i-aş strînge, -aş face-o lume. (pp. 69—70)

22

Pus-am gînd, ca să mă-nsor,
Să iau maicii agiutor,
Ş-o trîntească de cuptor,
Cîteodată şi de vatră
Ş-apoi iară de cuptor,
Să ştie că-i cu-ajutor;
S-o ieie pe după cap,
Cu on cheptenaş de fag.
S-o ieie, s-o descîlcească
Şi de pămînt s-o-ntrîntească. (p. 70)

23

(identic cu t. 8) pp. 71—72

24

Pre dealu cu tri tăciuni,
Fac fetele rugăciuni,
Sîmbăta, dumineca,
Doar s-or pute mărita,
Că-s deodată cu mama.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ele poate s-ar mărita,
Da-s deodată cu tata.
Pentru aceea nu s-or mărita (?!) (p. 72)

25

Pre dealu Sibiului
Trece fata giunelui
Cu tri pui de rață în brață.
Io mă țîp, să iau o rață,
Găsii gură și dulceață. (p. 80)

26

— Măi, bade, bătrînicios,
Ce umbli tot mînios?
Io-s copilă tinerea
Pre tini nu te poci mîngăia. (p. 80)

27

(identic cu t. 2) pp. 83—84

28

Bădișor cu vorbe multe,
Cum mă mai scoseși din minte,
Giocul tău și penele,
Ochii și sprîncenele,
Rîsul tău cel desmerdat,
Mulțe mîndre-au înșelat.

29

Cînd îmi vine mîndra în gînd,
Mă leagăn ca frunza în vînt;
Frunza se leagănă în vînt,
Io mă leagăn pre pămînt. (p. 183)

30

Hai, lele, să ne iubim,
De luat să nu gîndim;
De luatu-i mare bănat,
De lăsatu-i mare păcat.
Hai, lele, să fim noi dragi,
Nădejdea să nu mi-o tragi. (p. 183)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

31

Lungu-i drumul Clujului,
Da-i mai lung a dorului;
Drumul Clujului să gată,
A dorului niciodată.
Lung, focul să-l fi mîncat
Io să nu-l fi fost călcat. (p. 183)

32

Vai de mine, mult doresc,
Cu mîndra să mă-ntălnesc,
Două vorbe să-i vorbesc
Ş-apoi să mă despărţesc. (p. 184)

33

Mîndra, bat-o soarele,
Şi-au băut fuioarele
Şi i-s rele poalele,
De să văd picioarele. (p. 184)

34

— Leliţă, cu ochii mici
Ce mă faci să vin pre-aici?
— Eu, bădiţă, nu te fac,
Că tu vii dacă ţ-i drag. (p. 184)

35

Dragă m-i leliţă înaltă,
Că-m dă gura prestă poartă,
Dar leliţa mitutea,
Rupe gardu pre colea
Şi să fură pre la şură,
Să mă sature de gură. (p. 185)

36

De cine m-i mie drag,
N-am cale şi totu-m fac;
Dar de cine m-i urît,
Am cale şi nu mă duc. (p. 185)

37

Cîte mîndre am avut ieu,
N-a avut solgăbirău,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dar pre cîte le-am lăsat,
De le-ai strînge, ai face on sat. (p. 185)

38

Frunză verde cucuruz,
Fete ca pe la noi nu-s,
La obraz ar fi frumoase,
Dar la haine-s cam zdrănțoasă. (p. 186)

39

Mă uitai din deal în luncă,
Să văd mîndra unde lucră,
La amiazi unde să culcă,
Ca să mă duc, să-i fac umbră;
Să n-o ardă soarele,
Că-i albă ca doamnele. (p. 186)

40

Mîndra mea de astă vară,
Mă roagă s-o iubesc iară,
Dar io n-am norozit,
Să iubesc ce-am părăsit. (p. 186)

41

Șoadă vreme am ajuns, Doamne,
Că fetele toate-s doamne,
Cu laibere de barșoane
Și cu șurțuri de cartoane,
Părinții le mor de foame. (p. 187)

42

Cu bărbatul băutor,
Nu faci pîne în cuptor;
Abia mămăligă în oală
Și ș-aceea o mînci goală. (p. 187)

43

Bate-mă, Doamne, să mor
Cu cine m-i mie dor,
Cu mîndra de supțiori,
Într-o grădină cu flori (p. 187)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

44

Florice de pre costiță,
Mi-am prins tînăra drăguță;
Nu pentru dragostă mare,
Ci să văd ce minte are;
De va avea minte bună
Ne vom iubi vreo lună;
De va avea minte rea,
Va ședea dracu cu ea. (p. 188)

45

Pentru mîndra care-m place,
Nici părinții n-au ce-m face,
Nice judele din sat,
Nice domnii de la Sfat,
Că ei stau și sfătuiesc,
Eu cu mîndra mă iubesc. (p. 188)

46

Cine are numa on dor,
Trăiește mult mai ușor
Eu am două doruri grele,
Dorul meu ș-al mîndrei mele. (p. 188)

47

Mîndro, cînd vezi curcubeu,
Roagă-te lui Dumnezeu,
Ca să te scape de rău,
De bărbatul nătărău. (p. 189)

48

Lasă-mă, maicuță, în pace,
La urît silă nu-mi face,
Că urîtul nu-i de-o zi,
Ci-i, maică pîn-oi trăi. (p. 189)

49

Cît trăiești, să nu iubești,
Diac în haine nemțești.
Eu am iubit într-o sară,
Și i-am dus doru într-o vară. (p. 189)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

50

Măi bădiţă, Gligoraş,
Vede-te-aş călugăraş
În mănăstire la Blaj,
Cu mînile pre Psaltire,
Cu ochii după copile. (p. 189)

51

Maica mea, cînd m-ai făcut,
De m-ai fi făcut o fată,
Aş şide cu tini la vatră,
Dar tu m-ai făcut fecior,
Să dau la ţară ocol
Şi neamţului ajutor. (p. 190)

52

Împărate, împărate,
Nu ţ-i frică că te-or bate
Lacrămele de la sate,
Lacrămele maicelor,
De dorul feciorilor. (p. 190)

53

Frunză verde, frunzuliţă,
Ie-mă, lele, sluguliţă,
Că te-oi sluji cu credinţă,
Demineaţa de-ascultare,
La amiazi de sărutare
Şi sara de desmerdare. (pp. 190—191)

54

Pîn eram de nu iubeam,
Unde mă culcam, durmeam,
Dar acum de cînd iubesc,
Mă culc, nu mă hodinesc,
Tot la tini, mîndro, gîndesc. (p. 191)

55

Nevastă-nvălită rău,
Hai cu mine la părău.
Şi de nu te-oi şti derege,
Să mă duci mîne la lege. (p. 191)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

56

Mîndro, mică cînd ierai,
Cînd ceream gura, mi-o dai,
Acum de cînd te-ai măritu,
Gura la tini s-a scumpit. (p. 192)

57

Bine-i stă mîndrii gătată
Tot cu haine de pre șatră,
Dar mai bine i s-ar șede,
Dacă [și] le-ar face ie. (p. 192)

58

Mîndra mea ceai mai frumoasă,
Iia nu și-o știe coasă,
Ci și-o coasă pre făină
Și pre darabe de slănină. (p. 192)

59

Mîndro, cît dai pre cercei,
Poți să-ți cumperi doi viței;
Și cu cît dai pre mărgele,
Ți-ai lua două vițele;
Cît pre iia cu mătasă,
Ai pute să-ți faci o casă. (pp. 192—193)

60

Frunză verde busuioc,
M-au făcut maica să gioc,
Dar la lucru-s ca butucu
Și la mîncare-s ca lupu. (p. 193)

61

Ce stai, lele, supărată,
Doar te-o prins din vii vrodată;
Ce stai, lele, bălăuză,
Doar te-o prins din cucuruză. (p. 193)

62

Măieriță, lapte dulce
Cum îl mulge, în tîrg îl duce,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Umblă mîţa mîrlăind
Şi cotocul suduind,
Suduindu-o de cruce,
Pentru o ţîr de lapte dulce. (pp. 193—194)

63

Copiliţă, copiliţă,
Astă vară sugei ţiţă,
Acum dai badii guriţă. (p. 194)

64

Copiliţă frumuşică,
Nu iubi de tinerică,
Că floarea ce-i crudă tare,
Se uscă de bruma mare;
Aşa tu te poţi usca,
Dacă dorul te-a bruma;
Că a dorului brumare,
Tu nu ştii cîtu-i de mare. (p. 194)

65

Na, părinte, zece zloţi
Şi ia iară, dacă poţi,
Cununia de pre mine
Şi ţi-o ţine pentru tine. (p. 195)

66

Fetele din satul nost
Tot umblă după frumos,
Dar frumosu nu-i la ele,
Da-i în tîrg la ruminele. (p. 195)

67

Niciodată nu m-i ciudă,
Ca cînd dau vacile în ciurdă;
Nici atuncea nu mi-ar fi,
De m-aş pute pomeni. (p. 195)

68

Cucuruzi, mălai, ovăs,
Numai cîmpul să nu-l văd.
La cîmp va lucra bărbatul,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Că eu mătur și fac patul,
Pun oala de mămăligă,
Lîngă ie mă fac cîrligă,
Mă mai dau o țîr pe spate,
Pînă mă scol, îs gata toate. (pp. 195—196)

69

Frunză verde, bob și linte,
Descunună-mă, părinte,
Că de m-i descununa,
Trăi sute de zloți ți-oi da
Și-ntr-o vară ți-oi lucra,
Cu coasa cu secerea,
Cum s-a pomenit lumea. (p. 196)

70

Mîndra mea, frumoasă ești,
Numai cînd te rumenești,
Dar cînd ești neruminită,
Ești ca dracul de urîtă. (p. 196)

71

Rumineala din patică
Face toanta frumușică;
Ruminele, ie-le drace,
Faceți pre toanta, de-m place. (p. 197)

72

Harnică-i nevasta mea,
Harnică-i, dracu s-o ia,
Că din cinsprăzece lîni
Mi-o făcut mînuși în mîni;
Din patruzeci de fuioare,
Mi-o făcut o ștergătoare.
Și cînepa ceai de vară
O-ncîlcesc cînii pre-afară;
Și cînipa ceai de toamnă
Șede în șură ca o doamnă. (p. 197)

73

Măi, bărbate, nu mă bate,
Că io nu-s ca celelalte,
Ca să dau cînepa în parte,
Ci o bag în foc, de arde. (pp. 197—198)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

74

Nevăstuță cu chindeu,
Te-ai legat de capul meu
Ca fasolea de tuleu.
Tune dracu în capul tău! (p. 198)

75

Eu pe deal, lelea pre șes,
O cunosc numai pre mers,
Pe mersul picioarelor,
Pre-ncrețitul poalelor.
Poalele lelii îs largi,
Căci cătanele i-s dragi. (p. 198)

76

Su[b] poală de cordu verde
Mititel foc că se vede,
Da la foc cine șede?
Șede lelea cu badea
Lelea păru își descîlcește,
Badea murgul își potcovește.
Da lelea din grai grăie:
— Potcovește murgul bine
Că m-i duce și pre mine.
— Ba io, mîndră, nu ti-oi duce,
Că pre unde mă duc eu
Nice-i iarbă, nice-i nalbă,
Numai sînge pînă-n barbă.
— Du-mă, bade, du-mă, dragă,
Că unde noi om hodini,
Iarbă verde a răsări,
Din buzușele mele
Cur-or două izvorele,
Să beie murgu tău din iele!
— Ba io, mîndră, nu te-oi duce,
C-am o mamă foarte rea
Cînd dă-n cîne, dă și-n mine
Și mă tem c-a da și-n tine!
Și noi tot n-om trăi bine.
— Du-mă, bade, du-mă, dragă!
Rămîi, bade, sănătos,
Ca on măr putregăios.
— Du-te, mîndră, sănătoasă,
Ca o pară putregăioasă
Ce o mîncă vermi în oasă. (p. 56)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

77

(. . . .) o nevăstuță în lume,
Nevastă-nvălită în lat,
Fugită de la bărbat,
Cu copil nebotezat.
Nevasta așe zice:
— Taci, băiete, nu mai plînge
Că hoții ne-or auzi!
Da hoții i-o d-auzit
Și-nainte le-o ieșit:
— Nevastă, drăguță nevastă,
'Ngroapă copilu-n pămînt
Și hai cu noi la hoțît!
— Copilu nu l-oi îngropa,
Pînă capu în sus mi-a sta,
Că i-oi face-on legănuț
Și l-oi pune-n cărpenuț,
Dumnezeu vîntu-a sufla,
Leagănu s-a clătina,
Sau tare s-a legăna,
Noi bădiță ne-om giuca,
Ne-om giuca și ne-om iubi,
În lume, bine-om trăi. (p. 58)

78

Cine dracu ș-o văzut,
Din copilă tinere,
Nevastă cu voie re;
Din copilă desmerdată,
Nevastă tot supărată.
Cine dracu ș-o văzut
Nevastă ca puniță,
Ducîndu-o la temniță.
Gioi o prins, vineri o dus
Sîmbătă pe ciere o pus,
Dumineca tot o plîns,
Dar ie din grai așa o grăit:
— Pîrgălab de la temniță,
Slobozi-mă la uliță,
Să văd io vo păsăre,
Doară a fi din țara mea,
Să trimet o cărticea,
Să spuie la maica mea,
Să-m vîndă mărgelile,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Să-m plătească cerele;
Să-m vîndă şi cămaşa,
Să-m plătească temniţa.
Apoi celelalte haine-a mele
Să le încarce pre trei cară,
Să le scoată între hotară,
Să le deie foc şi pară,
Să se înveţe maicile,
Cum să-şi deie fetele,
Cum m-o dat maica pre mine,
Dup-on urît ca şi-on cîne. (p. 71)

79

Colăcărie

Norocire, norocire!
Pace şi bucurie,
Cinstiţi oameni de omenie!
Dară care-i aici sol împărătesc,
Purtători de gînd
Şi făcător de rînd?

Starosta 1

Dară noi, giupîne, ni-am întrăba
De p-aci, de viaţă,
De nu ţ-ar fi dumitale cam cu greaţă.
Dară văd că veţuiţi cu pace
Cu cîţ sunteţi acia strînşi,
Toţi de bucurie pătrunşi.
Dară ce sol, ce bucurie,
Ce lucru poate să fie,
De staţi
Dumniavoastră strînşi ş-adunaţi?
Cu lănci, cu-mblăcii, cu ciocane ferecate,
Cei mai mulţi cu gurile căscate,
Cu dinţii rănjiţi,
Cu ochii holbiţi
Să uită la noi sgăiţi
Unii cu coloapele dălăbădiate, (dălăbăjate)
Alţii, cu-mblăcii pre spate,
Unii cu ochii ciocuşi,
Alţii posădesc în guşi.

Starosta 2

Dară, giupîne starostă de loc,
Să-ţi deie Dumnezeu noroc,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Să-ti iasă păru prin calop,
Umerile prin cojoc!
Dumneata nu ne lua așa, cu vorba,
Ca și vîntul holbura,
Că noi bine vedem, că dumneavoastă
Cîți țigani și cîți mocani
Și cîți oameni blăstămați,
Toți aicea-s strînși și-adunați,
Cîți feciori mucoși,
Toți acia-s scoși,
Cîte fete mucoasă,
Toate acia-s scoasă;
Unele cu gurile căscate,
Altile de garduri legate.
Dară noi nu ne temem
De cele de garduri legate,
Ca cum ne temem de cele cu gurile căscate,
Că ni-or mînca iepele toate,
Și cînd a fi mai 'napoi,
Să nu ne mînce și pre noi!

Starosta 3

O, giupîne staroste,
Mare ieşti dumneata la minte!
Ai fi bun on scriitor de plăcinte!
Că noi, tri luni de zile sunt de cînd venim,
Ne uităm și nu durmim.
Și așa lucruri gătite
Nouă nu ne sunt ivite.
Aicea vedem fete giucînd,
Feciori sărind;
În casă plîns și desfătare
Tocma ca la on harț mare.
Dară de cînd am vinit,
Stau unii-ntr-al său gînd
Alții într-a sa parte 'nvinși
Alții de dureri cuprinși.
Dară noi acia vedem poarta legată cu paie
Și rudă mare rădicată.
Pe lîngă dînsa multe gloate,
Stau strînse și adunate,
Gîndind să ne prăpădească;
Dară noi nu ne temem de voi,
Măcar suntem numa doi,
Măcar și a dumnilorvoastră gloată
E mare și minunată.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dară și-a noastră gloată vine adîncă înapoi
Dară nu spre ceva rău,
Să ferească Dumnezău!
Și noi încă ne mirăm
De aceste lucruri ce-ați știută Dumneavoastră face,
De și la caii noști le place,
De-ați [legat] poarte cu paie,
Gloata stă în cap să ne saie;
Și cu lanțuri de car,
Ca să umblăm noi în zădar;
Și cu funie de fuior,
Poate tocma de noi v-o fost dor.

Starosta 4

Dară, giupîne staroste de loc,
Cu opinci de porc,
Cu cușmă de mîțoc,
Să-ți daie Dumnezeu noroc!
Noi bine știm, că al nostru tînăr împărat
Și-n curtea împărătesii s-au băgat
Și bine în rînd c-au aflat;
Ochii la tînăra împărătească i-au țîpat
Și bine i-au plăcut,
De mînă au apucat
Și-n tindă au tras,
Pe picioare au călcat
Și poate s-o sărutat,
Că nimea în cale nu li-o stat.
Ș-acuma Dumneavoastră
În cale de vreți a le sta,
Foarte rău s-or supăra
Și poate și de mare bai îți da.

Starosta 5

Dară, giupîne starostă de casă,
Cu barba deasă,
Multe spui și nu ne pasă!
Că noi bine știm,
Că al nostru tînăr împărat
Demineață s-au sculat,
Pe mîni și pe obraz cu vin roșu s-au spălat
Și lui Dumnezeu frumos s-au rugat;
Și-n scări de aur s-au înălțat;
Și-n bucin de-aramă au suflat;
Și mîndră oaste ș-au adunat:
Patruzeci de calastrași

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Şi treizeci de pedestraşi,
Caii li să sparg de graşi!
Şi s-au întors spre dreapta cam în lin
Să fie suta deplin,
Cu doi sau tri,
Precum şi dumneata bine ştii.
Şi iară s-au luat la vînat
Ş-au vînat codrii cu lupcii,
Munţii cu ferele,
Cîmpii cu florile.
Şi cînd au fost la on mijloc de loc,
Au stat toată oastea în loc,
Dînd de o urmă de fiară,
Plină de pară,
Sfetnici o sfătuie
Filosofi o gîcie,
Patrierci aşa zice
Că n-ar fi zînă plină de pară
Sau de sălbatică oară.
Al doilea filosof au zis
Că-ar fi floare de zînă
Ca să fie la-mpăratu nostru de bună îndămînă.
Al treilea filosof au zis,
Că ar fi floare de pre coastă,
Ca să fie la-mpăratu nostru bună nevastă.
Al patrălea filosof au zis
Că ar fi floare de rai
Ca să fie la-mpăratu nostru de bun trai.

Starosta 6

Dară, giupîne starostă de loc,
Să-ţ daie Dumnezeu noroc!
Eu te cunosc de pe cuvinte,
Că eşti on om mare la minte
Că din gură eşti preţuitor,
Pari că acuma ai ieşitu de după cuptor.
Că noi bine ştim, c-al nostru tînăr împărat
Ş-au făcut cu calu roată
Şi s-au uitat prestă gloată prestă toată
Şi ne-au ales pre noi pre amîndoi,
Din cei mai sumeţi,
Din gură mai îndrăzneţi
Precum şi dumneavoastră bine vedeţi.
Că dumneavoastră cîţi sunteţi,
Nu plătiţi doi castraveţi.
Şi iară ni-au ales pre noi pe-amîndoi,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Din cei mai şergaci,
Din gură mai ispitaci,
Că doară noi om căpăta şi colaci.

Starosta 7

Giupîne starosta de loc,
Ţie-te Dumnezeu cu bun noroc!
Noi bine ştim, c-al nostru tînăr împărat
Din scaon s-au rădicat,
Preste oastea preste toată s-au uitat
Şi pre noi amândoi ni-au aflat
Şi-aşa ne-au dat calea înainte,
Ca să călătorim fierbinte.
Şi-aşadară noi am vinit tot pe urma fiarelor,
Pe lumina stelelor.
Şi cînd am fost în dreptul curţii dumnilor voastră,
Văzurăm staua că ni să lasă
Şi noi încă ne-am abătut la această casă.
Şi-acuma Dumneavoastră
Ori pre urma fiarei ne-ndreptaţi,
Ori staua ne-o arătaţi,
Ori în lontru ne lăsaţi;
Că solia împărătiască
Nu-i slobod să zăbăgească.

Starosta 8

Dară, giupîne starostă de loc,
Du-te în casă
Şi te uită într-a patrăle corn de masă,
Că-i vede on colac de grău de primăvară,
Ca şi sfîntul soare cînd răsare
Mîndru şi-nflorit,
Cu de toate dăruit.
Şi de n-a fi acol, te uită într-a triia corn de masă
Că-i vide o ploscă cu vin
Şi-o năframă de in,
Da să nu fie de cîlţi
C-apoi îţi trage-o dumneavoastră în dinţi.
Şi de n-a fi acol, te-întinde în lădoi
Şi adă pînă la noi ploscuţa
Să beau ieu cu soţia me
Că cît n-oi pute eu cu soţia me be,
A mai be şi hastă iapă a me,
Că de băutoare mare ce-i,
Abie stă sus, pre picioare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Starosta 9

Dară, giupîne starostă de loc,
Ţie-te Dumnezău cu bun noroc!
Dumneata nu ne purta pe noi cu vorba,
Ca şi vîntul holbura!
Că pre noi de-ţi vre a ne spărie,
Noi mai tare ne-om apropie.
De vreţi a şti apriat,
Noi v-om spune adevărat,
C-al nostru tînăr împărat
Pe acia o mai umblat.
Şi ştiu adevărat
Că şi-n curtea împărăteşii s-au băgat
Şi bine, în rînd c-au aflat
Şi-au găsit o floare înflorită
Şi neodrăslită.
Şi pentru-aceea s-au băgat
Înălţatu nostru împărat
Şi vine cu oastă mîndră şi frumoasă,
Ca s-o ducă la casa noastră,
S-o răsădească viţă de sămînţă, să odrăslească
Ca Domnul Dumnezeu să-i bine blagoslovească!

Starosta 10

Giupîne staroste de loc,
Să n-ai noroc,
Să-ţi umble picioarele ca-n şelboc,
Oală să n-ai să pui la foc!
Cá ieu pe dumneata te-am însămnat,
Că doară-ai fi de-acia de loc, de satu,
Dară hanile ţi-s de căpătat.
Că eu pe dumneata te cunosc de pre cuvinte,
Că numa acuma te-o-nchirită de la plăcinte;
Te cunosc după foale,
Că numa acuma te-o-nchirită de la oale;
Tu cunosc de pe calop
Că nici nu eşti de-aci, de loc.
Cà pe dumneata cini te-o pus la stărostit,
Încă o fost on furisit,
Că io nu ştiu de ce te-au ales
De înalt, ori de gras,
Că vàd că mintea în straiţă ţi-au băgat.
Dară nu ştiu straiţă ai, ori n-ai,
Fără văd că mintea nu-ţi face bai.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Starosta 11

Dară, giupîne starostă cu sabia de salcă,
Dumitale ți-ar sta mai bine fără o falcă.
Dumneata acuma ai ieșit din casă, din căldură
Cu o ceapă degerată în gură;
Nu te ține ca on husar,
C-acuma ai ieșit de după fumar;
Nu te ține ca on santartău,
C-acuma-i ieșit di după fiteu;
Nu te ține așa măreț,
Ca on purcel creț
Într-on fund de coteț;
Și te lasă mai gios
Ca on țap rîios.
Că ieu pre dumniata te-am mai văzută odată
Prin tîrg, c-o straiță de țol
Plină de mălai gol
Și cu una de tureac
Mălai, nici de leac
Și cu una de pînză,
Fără țîr de leac de brînză.

Starosta 12

Giupîne, giupîne,
Făcător de bine,
Staroste de loc,
Cu pușca de soc,
Cu cușma de mîțoc,
Cu zăgăre de cîne,
Ca să-ți steie dumitale mai bine!
În mîna cu mînuși de pele.
De pe curu iepei mele;
Cu nădragi de canațîră,
De care nu să țin nici o țîră:
Pe de cătră soare
'S cu răsuflătoare,
Pe de cătră lună
'S cu gaură bună,
Pe de cătră răsărit
Toți ți s-au descîrpit,
Pe de cătră amează zi
Dracu ți-i mai ști,
Pe de către țara ungurească.
Nu vre nime să ți-i mai cîrpească. (p. 54)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

80

Colăcăria lui Ifrim

Noroc, noroc,
Starostă de loc!
Norocire, norocire
Pace și bucurie!
Ce lucru, ce poate să fie
Cinstiți oameni de omenie?
Iubiți mei frați,
Ce stați, ce așteptați,
Strînși, adunați?
Ceas bun, ceas bun
Adunare, împreunare
Poftim dumnilorvoastră tot bine și sănătate!
I bine între dumneavoastră,
Că sunteți cu toți de față,
I rău de noi, de-amîndoi,
Pîn-ce suntem așa numa doi.
C-acum, nouă, sunt tri luni de zile de vinim,
Ne uităm și nu durmim;
Am vinit cîmpurile frumoase,
Pîn dumbrăvi răcoroase;
Și am vinit pînă la on mijloc
Și ne-o stat toată oasta în loc;
Și-am găsit o urmă de fiară,
De sălbatică oară,
Că de sus dăruită
Lui soție iubită.
Așa craiu lăsă toate
Și adună oastele gloate.
Dară tînaru crăișoru nostru
Demineață s-a sculat,
Pre mîni și pre obraz cu vin roșu s-o spălat,
Lui Dumnezeu frumos s-o rugat,
Cu trîmbița o trîmbițat,
Mîndră oaste și-au d-adunat:
Patruzeci de călărași,
Pogănici,
Boi buni împenați,
Patruzeci de felestrași.
Și pe noi, pe-amîndoi ne-au ales
Din cai mai fugaci,
Din gură mai ispitaci;
Și ne-au mînat mai nainte,
Ca să călătorim ferbinte,
Să ispitim cu tărie,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Să dám ştire...
Că am vinit pînă la acest capăt de sat
Şi-am trecut peste on pod stricat
Şi s-o ruptă o blană cu mine
Şi-am căzut fără ruşine,
Asemenea şi a mea soţie.
Cînd de-acol că ne-am sculat
Urma ni s-o astupat.
Şi ne-am întîlnit cu o babă sbîrcită
Spre al nostru folos iubită
Şedea cu curu gol pe ghiaţă
Răşne la păsat
Să facă la starostă de mîncat.
Spusă ca spusă,
Mult nu ne pasă,
Să nu umblăm din casă în casă,
Să vinim pînă la acesta loc,
C-aici este şi a nost noroc.
Că am vinit pe geleşte pe vînt
Pe semne, pre pămîntu
Văzînd staoa că ne lasă,
Ne-am băgat la această casă.
Şi acuma, giupîne, frate,
Ori staoa ne-o arătati,
Ori drumul ni-l deslegati.
Văd că-i legată poarta cu paie,
Gloata stă în cap să ne saie.
Ori pe noi să ne-ngrozească,
Ori caii să ni-i prăpădească;
Văd că-i legată cu funie de fuior,
Poate de noi v-au fost dor;
Văd că-i legată cu lanţu de car,
Ca să umblăm noi înzădar.
Meghiş, frumos lucru aţi ştiut dumneavoastră face
De şi la caii noştri le place!
Giupîne staroste de loc
Să ai bine şi noroc!
Nu gîndi că n-i spărie,
Că noi mai tare ne-om apropie,
Că noi nu sîntem copii aşa slabi la minte,
Sà ne speriem de două, tri cuvinte,
Că noi suntem copii întregi ca măru
Şi vom spune tot adevărul,
Că oasta noastră încă
Vine înapoi adîncă,
Dară să nu gîndiţi că vine cu von gînd rău,
Să ferească Dumnezău!

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Că vin tot doi, tri înșiriț
Pe cum și dumneavoastre știți;
Și mai mult de șepte
Pe-cum și dumneavoastre ați prins de vestă.
Aduceți dreptăți noi și dreptăți v-om arăta
Dacă dumniavoastre li-ți ști căta.
C-am vinit din nește păduri, prin nește șufari
Ș-am văzut doi păduchi mari cu șolovari,
Doară aceia ți-au învățat pre dumneata cărturar.
Aduceți-i să stăie cu mine de față
Batăr pînă demeneață.
Acar stai dumneata cu mine,
Batăr pînă mîne. (pp. 74—78).

81

Dorul ducului,
Mila Părintelui
Blogoslovenia fiului.
Cîtu-i de la răsărit
Și pînă la apus,
Să-și puie Dumnezeu mila
Și pre acești doi tineri,
Care s-au împreunat în ziua de astăzi!
Să fie dragi unul cu altu,
Ca vara
Ca primăvara,
Ca toamna ceai bogată,
Ca vara ceai lăudată,
Ca țîța pruncilor,
Ca otava giuncilor,
Ca chiperiu grecilor,
Ca sarea berbecilor,
Ca iarba vacilor,
Ca țiganii dracilor,
Ca vinarsu popcilor,
Ca bostanu porcilor! (p. 55)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

EINE UNVERÖFFENTLICHTE FOLKLORESAMMLUNG IN EINER HANDSCHRIFT AUS ORŞOVA, KREIS MUREŞ

(Zusammenfassung)

DUMITRU POP, ION CUCEU

Um 1881 legte ein aus Orşova stammender Schüler des Gymnasiums von Blaj in einem Heft (17×10 cm) eine Sammlung von Kunstliedern und -gedichten an, denen er später auch Abschriften von Volksliedern aus der handschriftlichen Zeitschrift „Filomela" hinzufügte.

Das Heft gab er an seinen Landsmann Ioan Bloju, einen weniger geschulten Bauernsohn, weiter, und dieser zeichnete nun 81 Folkloretexte darin auf, von denen 3 Balladen und andere 3 Hochzeitslieder sind.

Diese Sammlung aus den Jahren 1881—1884 besitzt, obwohl sie nicht einer ausgesprochen volkskundlichen Beschäftigung entsprang, besonderen dokumentarischen Wert, da sie Aufschluß gibt über die Folklore des Gurghiu Tales vor fast hundert Jahren.

Durch seine gegenwärtige Veröffentlichung ernöglichen die Verf. den Zugang zu diesem wertvollen Material.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

UN OBICEI DE VECHE TRADIȚIE POPULARĂ NUNTA POSTUMĂ ÎN ZONA DE CÎMPIE A JUDEȚULUI MUREȘ

VASILE POP

Cercetările contemporane din domeniul etnografiei și implicit al folclorului românesc, scot în evidență faptul că cele mai vechi creații literare populare s-au păstrat în folclorul obiceiurilor legate de momentele de bază din viața omului: naștere, căsătorie și moarte. Fiind momente semnificative și hotărîtoare, începînd din vremurile cele mai îndepărtate, ele au fost însoțite de practici străvechi care apoi s-au transmis din generație în generație pînă în zilele noastre.

Un interes deosebit prezintă pentru cercetătorii din domeniul etnografiei, obiceiurile legate de moarte care, se pare, mai mult decît celelalte obiceiuri au la origine credințe cu substrat magic, anterioare creștinismului.

În cele ce urmează ne vom referi la practicarea și în zilele noastre a unui obicei de veche tradiție populară a cărui origine se pierde în negura vremurilor. Este vorba despre practicarea ceremonialului nunții postume.

În satele cercetate de noi, așezate în zona de cîmpie a jud. Mureș, mai persistă și astăzi obiceiul de a organiza înmormîntarea unui fecior holtei sau a unei fete mari sub formă de nuntă. Fenomenul „nunții mortului", cum se mai spune în popor, constă în organizarea unei nunți aparente în convoiul funerar al tinerilor „nelumiți".

Originea acestui ceremonial este în strînsă relație cu cele mai vechi vîrste culturale ale omenirii avînd la bază unele din concepțiile străvechi ale omenirii cu privire la existența materială a omului după moarte, unde se credea că va duce o viață asemănătoare cu cea de pe pămînt. În concepția populară tradițională se păstrează și în zilele noastre credința după care sufletele morților se pot transforma în strigoi și se pot reîntoarce pe pămînt ca să pedepsească pe aceia care nu și-au îndeplinit îndatoririle față de cei morți.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pentru a preveni o astfel de situaţie, oamenii au aplicat în trecut diferite practici cu caracter magic. Pentru tinerii „nelumiţi“ se organiza o nuntă postumă, obicei care s-a transmis din generaţie în generaţie pînă în zilele noastre.

Şi astăzi oamenii din zona de cîmpie a jud. Mureş, zonă cercetată de noi în perioada cuprinsă între anii 1965-1975, consideră că e mare păcat ca un tînăr să moară neînsurat. Dacă acest lucru totuşi s-a întîmplat, înmormîntarea lui se face sub formă de nuntă. După concepţia lor, ceremonialul astfel organizat, înlocuieşte nunta de care n-a avut parte tînărul aici pe pămînt. (Inf. Stuparu Augustin-Zau).

În cadrul ceremonialului nunţii postume în zona amintită mai sus, apar personajele de bază: mirele şi mireasa, naşii, colăcarii, stegarul, druştele etc.

În timp ce în unele regiuni ale ţării noastre oamenii cred că celebrează o nuntă adevărată şi că mortul se căsătoreşte pe lumea cealaltă.[1] în regiunea cercetată de noi oamenii ştiu că nu e vorba de o nuntă reală ci numai de una simbolică.

În decursul mileniilor sensul magic al ceremonialului a dispărut din conştiinţa lor dar persistă în schimb înţelesul simbolic al actului. A. Fochi sublinia că nunta mortului „merită atenţia cercetătorilor, căci cunoaşterea desfăşurării ei ajută la înţelegerea modului cum s-a făcut translaţia imaginii artistice“ în cunoscuta baladă Miorița şi „la sesizarea sensului acestei imagini“.[2]

Ţinem să accentuăm faptul că practicarea ceremonialului nunţii postume e atestată din cele mai vechi timpuri atît arheologic cît şi literar.

În dorinţa de a nu prezenta fenomenul în mod izolat, ci în contextul general uman, subliniem faptul că originea acestui obicei ţine de cele mai vechi vîrste culturale primare ale omenirii. Obiceiuri asemănătoare s-au practicat şi în îndepărtata China.[3]

Sînt semnificative informaţiile detailate pe care le găsim într-o lucrare cu caracter ştiinţific, cu privire la ceremonialele nupţiale organizate în această ţară la moartea fiului împăratului Tai-Tsu (220-227 e. n.) şi a fiicei împăratului Ming (227-239 e. n.).[4]

Pentru continentul european practicarea ceremonialului este un fenomen general. Este adevărat că în zilele noastre obiceiul e practicat în

[1] S. Fl. Marian, *Înmormîntarea la români*, 1892, pp. 100—101 şi 252—253.
[2] Adrian Fochi, *Miorița*, 1964, pp, 492—493.
[3] Arthur E. Smith, *La vie les paysans chinois*, Paris, 1930, pp. 310—312.
[4] T. Bănăţeanu, *Le mariage des morts et ses reflets dans le folklore indo-européen*, p. 74.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

forme dezagregate și diferite, purtînd amprenta specificului culturii fiecărui popor.

Obiceiul se întîlnește aproape la toate popoarele din răsăritul Europei.[5] Prima atestare scrisă despre practicarea obiceiului, în această parte a continentului nostru, ne-a rămas din sec. al X-lea și o datorăm scriitorului persan Ibn-Fadhlau care descrie ritualul de înmormîntare a unui prinț rus.

În unele regiuni ale Germaniei se păstrează aproape neschimbat complexul riturilor morții-nuntă. Sicriul tînărului mort este urmat de 3 fete de onoare, cea din mijloc numindu-se „mireasă"; tinerii cîntă și chiar dansează.

În țările nordice, din peninsula scandinavică, la priveghiul tinerilor participă fetele și feciorii care în anumite momente petrec într-o atmosferă asemănătoare nunții.

În unele regiuni ale Franței și Italiei se dansează la înmormîntarea tinerilor necăsătoriți.[6]

Dansurile la priveghi, sau dansul nunții mortului, care se joacă la groapă, sînt atestate și în Ungaria.[7]

În ce privește originea ceremonialului, s-au emis mai multe păreri. Nu este în intenția noastră de a le enumera pe toate deoarece materialul de față nu urmărește în esență acest scop, dar vom menționa totuși cîteva care ni s-au părut mai semnificative. Asfel, unii cercetători care au studiat acest obicei la populațiile de origine germană, bazați pe faptul că Germania este unica țară din vestul Europei care a păstrat în unele regiuni ale ei, complexul riturilor morții-nuntă aproape neschimbat, au fost tentați să afirme că obiceiul ar fi o particularitate a populațiilor germane.[8]

Alții au pus ritualul în legătură cu obiceiurile asemănătoare ale buriaților și bașchirilor.[9]

Folcloristul român I. Mușlea afirmă că „nunta mortului" este o particularitate a folclorului balcanic.[10]

Față de părerile atît de controversate trebuie să arătăm că ele nu se pot admite în mod izolat, așa după cum au fost formulate. Așa după

---

[5] E. Hoffmann-Krayer, *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*, Berlin, 1932, VIII, pp. 1068—1069.

[6] Adrian Fochi, *op. cit.*, pp. 498—502.

[7] Viski Károly, *A magyarság néprajza*, IV, Budapest, 1943, p. 256.

[8] *Des grosse Brockhaus*, Leipzig, 1934, XVIII, p. 775.

[9] Kovács László, *A Kolozsvári hostátiak temetkezése*, Cluj, 1944, pp. 286—97.

[10] I. Mușlea *La mort-mariage une particularité du folklore balcanique*, Paris, 1929.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cum rezultă din cele afirmate mai sus, practicarea ritualului depăşeşte cu mult aria europeană şi este un fenomen general care a apărut şi s-a dezvoltat pe o anumită treaptă a evoluţiei societăţii omeneşti.

În ţara noastră ceremonialul nunţii postume, deşi a fost semnalat încă în secolul al XVIII-lea în două lucrări scrise în limba germană[11], totuşi studierea amănunţită a acestui obicei nu s-a bucurat de atenţia cuvenită din partea cercetătorilor din domeniul etnografiei. Cele cîteva lucrări în care se menţionează practicarea ritualului în discuţie, urmăresc în final cu totul alte scopuri. Astfel, cărturarul iluminist V. Pop aminteşte de acest obicei în studiile sale medicale.[12] D. Bojincă semnalează practicarea ceremonialului de către români pentru a dovedi continuitatea elementului roman în Dacia.[13] Folcloristul S. Fl. Marian îl menţionează printre obiceiurile de înmormîntare, nesesizînd că de fapt este vorba despre un obicei aparte,[14] iar T. T. Burada aminteşte ca de o „curiozitate turistică".[15]

Se pare că în ţara noastră cel care s-a preocupat mai stăruitor şi a căutat să lămurească originea etnografică precum şi semnificaţia imaginii nupţiale a morţii, a fost C. Brăiloiu, care pe baza unui bogat material documentar adunat ani în şir de pe teren, a elaborat un studiu de specialitate. Cele 4 fotografii făcute în anul 1937 în localitatea Săbăreni-Ilfov: 1) „Cununiile pe prispă" 2) „Cununiile în urma bradului" 3) „Scoaterea moartei din casă în haine de mireasă" şi 4) „Coborîrea în groapă", confirmă teza despre originea etnografică a imaginii morţii-nuntă din Miorița.[16]

În monumentala lucrare „Miorița", A. Fochi consacră un capitol întreg studierii bazei etnografice a imaginii nupţiale din cunoscuta capodoperă a poporului nostru, afirmînd că: „tema cadrului nupţial, ca oglindire a ceremonialului de nuntă şi deci ca o întregire a conţinutului funerar, aparţine numai folclorului românesc".[17]

I. Muşlea prezintă noi date, demne de reţinut, cu privire la concepţia morţii-nuntă. El susţine că baza etnografică a acestui motiv a fost

---

[11] Grisselini Joseph, *Versuch einer politischen und naturalischen Geschichte des Temeswarer Banats*, Viena, 1870 şi Franz Joseph Sulzer, *Geschichte des Transalpinischen Daciens*, Viena 1781, II, p. 298.

[12] I. Muşlea, *Viaţa şi opera doctorului V. Pop*, în *Anuarul Institutului de istorie naţională*, Cluj, 1930, V, pp. 121—143.

[13] D. Bojincă, Anticele romanilor, Buda, 1833, partea II-a.

[14] S. Fl. Marian, *op. cit.*

[15] T. Burada, Datinele poporului român la înmormîntări, Iaşi, 1882.

[16] I. Muşlea, *Cercetări de etnografie şi folclor*, Bucureşti, 1972, II, p. 35.

[17] Adrian Fochi, *op. cit.*, p. 529.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

relevată pentru prima dată în țara noastră într-o lucrare literară de către scriitoarea Marta Bibescu.[18]

Referindu-se apoi la cunoscuta lucrare a lui A. Fochi, folcloristul clujean ajunge la concluzia că: „raportul dintre imaginea morții nuntă și obiceiurile de la înmormîntarea tinerilor necăsătoriți putea fi mai documentată în ce privește materialul românesc".[19]

În concepția acestor cercetători, etnografia și folclorul nu pot fi separate în funcționalitatea lor. Iată se scrie în această privință cunoscutul etnolog român R. Vulcănescu: „Fără studiul etnografic al culturii spirituale în ansamblul ei, cercetarea folclorului rămîne lipsită de orizont și de profunzime după cum și cercetarea etnografică a culturii spirituale, fără a lua în considerație studiile folclorice, își sărăcește conținutul".[20]

I. Mușlea aduce noi contribuții la cunoașterea ceremonialului. În mod deosebit se oprește asupra practicării lui în localitățile Hodac, Adrian și Ibănești din jud. Mureș. Iată cum descrie ceremonialul nunții postume din aceste localități: „Feciorii-s duși la groapă de feciori ori fete; fetele-s despletite și legate cu petele. Tocmesc ceterași, ca la nuntă — da numa de jele zîc. Cînd intră în biserică, cu praporele — în drum e joc cu feciorii. După ce îngroapă, joacă, la altă casă, nu unde o fost mortu."[21] După această descriere sumară, autorul ajunge la concluzia că: „Sînt singurele atestări cunoscute despre dansul morților la românii din Transilvania, culese de noi în anul 1935."[22]

Iată că astăzi, bazîndu-ne pe bogatul material cules de noi, putem afirma cu certitudine că realitatea este alta, chiar și numai în județul Mureș. De altfel astăzi se știe că practicarea ceremonialului a fost generală pe tot teritoriul țării noastre și este atestată atît la aromâni cît și la istroromâni.

Pentru țara noastră, din gama variată a manifestărilor locale, două aspecte sînt caracteristice. Astfel, în nordul Transilvaniei și în zona moldo-munteană se păstrează obiceiul de a căsători tînărul „nelumit" în mod fictiv cu o persoană în viață. În schimb în sudul Transilvaniei, în Banat și nordul Olteniei, căsătoria se face cu bradul sau sulița. Descrieri măiestrite ale ceremonialului nunții postume găsim și în producțiile folclorice. Cea mai artistică și mai plastică descriere dintre ele ne întîmpină

[18] Marta Bibescu, *Le pays, les saules*, Paris, 1923, p. 198.
[19] I. Mușlea, *op. cit.*, p. 34.
[20] R. Vulcănescu, *Etnografia: știința culturii populare*, București, 1966, pp. 7—8.
[21] I. Mușlea, *op. cit.*, p. 34.
[22] I. Mușlea, *op. cit.*, p. 35.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în cunoscuta capodoperă a poporului român, *Miorița:* „Că la nunta mea / A căzut o stea; / Soarele și luna / Mi-au ținut cununa; / Brazi și păltinași / I-am avut nuntași; / Preoți, munții mari / Păsări lăutari / Păsărele mii / Și stele făclii." Tema cadrului nupțial, ca reflectare a ceremonialului de nuntă, mai apare și în alte cîntece lirice sau lirico narative precum și într-o serie de variante locale ale baladei „Nunta soarelui", pe care le-am întîlnit în localitățile din zona de cîmpie a jud. Mureș.

Deși în zilele noastre asistăm la fenomenul de dispariție treptată a ceremonialului, totuși într-o serie de localități ale jud. Mureș se mai mențin multe din datinile străvechi legate de acest ceremonial. Locuitorii: Iuga Nastasia și Moț Vasile din Rîciu, Olaru Simion din Pogăceaua, Stuparu Augustin din Zau de Cîmpie, Capată Victoria din Tăureni, Rusu Teodor din Băla, Văideanu Grigore din Oroiu, Macavei Petru din Șincai-Fînațe, ne-au confirmat faptul că acest ceremonial se mai practică și azi, este adevărat din ce în ce mai rar, în aceste localități. În decursul anilor au apărut trăsături culturale noi, de adaptare. Acest lucru e explicabil dacă luăm în considerare profundele schimbări produse în societatea contemporană. În noile condiții materiale ale satului din societatea socialistă și tradiția folclorică a satelor noastre a cunoscut și cunoaște azi multe schimbări. În timp ce unele genuri și specii trec prin complexe procese de transformare sau de adaptare la condițiile culturii contemporane, altele dispar treptat sau se mențin în forme cristalizate, scoase din atmosfera magică a unor practici și obiceiuri rituale, constituind adevărate mărturii ale unor realități existente în vremurile mai îndepărtate.

Referindu-se la acest fenomen al zilelor noastre, R. Vulcănescu scrie: „În dezvoltarea culturii populare, pe lîngă trăsăturile vechi legate de fondul cultural-istoric, apar și se dezvoltă mereu și trăsături culturale noi, născute în procesul evoluției și practicii social istorice."[23]

Cu toate că locuitorii acestor sate nu mai cunosc semnificația magică inițială a ceremonialului, totuși el se mai păstrează cu sfințenie, transformat fiind într-un spectacol popular grandios, cu o puternică notă sărbătorească la care participă în mod solidar toți membrii colectivității. Acest spectacol impresionează și exercită o influență psihică deosebită asupra participanților.

În localitățile cercetate de noi, ceremonialul se desfășoară asemănător, neexistînd deosebiri esențiale, de fond. Tot ce se întreprinde, se face cu scopul vădit de a crea impresia unei nunți adevărate. Aspectele

[23] R. Vulcănescu, *op. cit.*, p. 106.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de bază din ceremonialul nunții tradiționale se introduc în momentele principale ale ritualului funerar. Anumite momente ale nunții tradiționale pot lipsi, acest lucru depinzînd de voința părinților și a neamurilor celui decedat.

Imediat ce s-a vestit în sat moartea unui fecior holtei sau a unei fete mari, tineretul din localitate preia inițiativa și împreună cu părinții celui decedat hotărăsc modalitatea organizării ceremonialului. Părinților le revine sarcina să tocmească muzicanții și să se-ngrijească de problemele materiale.

Cu asentimentul părinților, tineretul desemnează „mirele" sau „mireasa", nașii, colăcarii, stegarul, drușteie etc. Este preferat ca „mire" tînărul care i-a făcut curte decedatei sau au fost prieteni mai buni.

Dacă timpul permite, atunci în prima seară feciorii și fetele se adună la casa unuia dintre ei, se preferă casa unei rude apropiate a mortului și împodobesc steagul de nuntă. Acest steag este confecționat din catifea neagră, uneori și verde, și este împodobit frumos cu năfrămi și zurgălăi. De asemenea fetele aduc petele de diferite culori: albe, albastre, galbene, roșii și le prind pe steag. Tot cu această ocazie se mai împodobesc alte 6 sau 8 steaguri mai mici, numărul lor variind de la localitate la localitate, 6 la Băla și 8 la Rîciu. Aceste steguleț se prind pe niște „boticuțe" cum le spun localnicii, avînd în vîrf cîte un buchet de flori naturale.

În unele localități ca de exemplu la Rîciu, Pogăceaua și Șincai-Fînațe, cu această ocazie se organizează și un „șarantău", adică un fel de petrecere cu dansuri populare locale la care participă numai fetele mari și feciorii holtei. (Inf. Moț Vasile — Rîciu, Olaru Simion — Pogăceaua, Macavei Petru — Șincai-Fînațe.)

Bătrînii își mai amintesc că mai de mult era datina de a se împodobi frumos un brad cu flori, petele colorate, năfrămi, în formă de steag care se punea în fața casei. Încă și în anul 1970 la ceremonialul de nuntă a tînărului Cioloboc Avram din Rîciu s-a făcut un astfel de steag dar sub formă de boltă.

Un astfel de brad se împodobea și se punea numai la feciorii holtei sau la fetele mari decedate. În concepția localnicilor bradul simbolizează tinerețea și căsătoria tînărului. În regiunea de cîmpie, neputîndu-se procura bradul verde, cu timpul bradul a fost înlocuit cu steagul. În zilele noastre se arborează un steag negru iar pe pereții laterali ai ușii de intrare, se pun draperii negre cu ciucuri. (Inf. Iuga Nastasia — Rîciu). Se acordă mare atenție aranjării camerei mortuare. Sicriul este așezat pe catafalc în mijlocul casei, cu picioarele spre ușă, acest lucru semnificînd

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în concepția localnicilor că mortul trebuie să meargă acolo de unde a venit, adică în pămînt și că e gata de a ieși pe ușă. Moarta este îmbrăcată în haine albe de mireasă cu o coroniță de flori pe cap. În cazul în care mortul e băiat, el este îmbrăcat în haine negre, de mire sau în costum național cu o floare prinsă în piept. În localitatea Rîciu mireasa și mirele poartă și verighete. Pe peretele de la capul mortului se fixează steagul de nuntă iar pe pereții laterali cele 6 sau 8 steguleţe, cîte 3 sau 4 pe fiecare perete. (Inf. Văidean Grigore — Oroi, Moț Vasile — Rîciu, Rusu Teodor — Băla).

Tineretul vine la priveghiu în grup însoțiți de muzicanți. Acolo se găsesc mirele sau mireasa, nașii, druștele, colăcarii. La intrare trebuie să se respecte regulile stabilite din moși strămoși: băieții se așează în partea dreaptă iar fetele în partea stîngă a sicriului. Mirele sau mireasa, împreună cu nașii, stau la capul mortului. În comuna Băla cele 6 steguleţe împodobite sînt ţinute în mîini de 6 fete desemnate a fi druște, cîte 3 de fiecare parte a sicriului. (Inf. Stuparu Augustin — Zau, Maria Rusu — Băla).

În acest cadru solemn apare, într-un anumit moment, ca element caracteristic ritualului funerar, bocetul sau versurile pentru mort. Se cîntă individual, în special femeile, și în grup fetele și feciorii, acompaniați fiind de muzicanți. Majoritatea cîntecelor au un conținut laic și se încadrează în ceremonialul necreștin al înmormîntării. Predomină bocetele care conțin elemente din ceremonialul nunții țărănești. Iată cîteva astfel de cîntări:

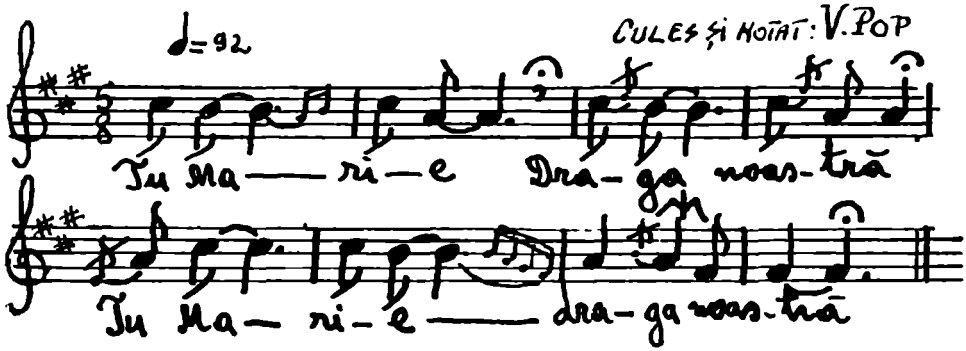

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Tu, Marie, draga noastră
Ia uită-te-n astă casă
Tu gindești că asta-i nuntă
Pe tine la cap te cîntă.
Și tu crezi că-i șarantău,
Te cîntă la capul tău.
Decît măritată rău
Mai bin, moartă-n copîrșău•

Inf. Iuga Nastasia — Rîciu)

Mire, mire, dragul meu
Țipă-ți ochii peste cap
De vezi pomu-ncrengurat
Pe taică-to supărat;
De vezi ruja-ncrengurată
Pe mamă-ta supărată.
Surorile-s la picioare,
Îți dau mîna să te scoale.
Dar tu nu te poți scula
Că o venit îngeru
Și ți-o luat sufletu"

(Inf. Macavei Petru Șincai)

Moarte rea, moarte amară
Oamenilor ești dușmană;
Tu aicea ce-ai cătat
Că noi nu te-am așteptat.
Noi ne-am așteptat la nuntă
Tu-ai adus durere multă;
Noi ne-am așteptat la rîs
Tu-ai venit numai cu plîns.
Dragile mele surori
Voi ați plîns de multe ori,
Dar cînd mă petreceți azi
Aveți lacrămi pe obrazi,
Plîngeți, frați, plîngeți, surori
Și mă-mpodobiți cu flori
Căci în loc de cununie
Mă petreceți pe vecie.
Eu astăzi m-am măritat (însurat)
Nu m-așteptați la-nturnat
Eu azi m-am căsătorit
Nu v-apucați de jelit.

(Inf. Văideanu Grigore n. 1911 — Oroiu)

Măi, Vasile, dragul meu
Tot așa te-ai lăudat
Că tu cînd ti-i însura,
O să faci gardu' cu flori
Șarantăul cu ficiori.
Ți-ai făcut gardul din spini
Șarantăul cu bătrîni.
Tot așa te-ai lăudat
Că tu cînd ti-i însura
Pe tot satu' li-i chema.
Tu tot satul l-ai chemat.
De maică-ta ai uitat.
Maică-ta e pusă-n glie
Nu ști la nuntă să vie.
Dac-ar trece și prin apă
Ar veni să te petreacă;
Să te petreacă la mormînt
Suspinînd și tot plîngînd.

(Inf. Tîrnăveanu Maria Tușin)

Se pare că aceste bocete reflectă sensul general al ceremonialului. Nu lipsesc însă nici bocetele care comunică celor prezenți fapte reale din viața familială:

Uitați-vă în astă casă
Cît îi de tristă și arsă.
Uitați-vă în ăsta loc
Parcă-i pîrjolit de foc.
Moarte, moarte, jalnic nume
Multă jale lași în lume

Precum și-aici ai lăsat
În frumosul nostru sat.
Ne-ai lăsat jale și dor
C-ai luat mîndru fecior,
Cu armata nefăcută
Și cu viața netrăită.

(Inf. Macavei Petru — Șincai-Fînațe)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Aceste bocete sau versuri pentru mort, constituie adevărate panegerice. Desigur numărul acestor bocete este cu mult mai mare și se cîntă toată noaptea a doua a priveghiului.

Ziua a treia este destinată înmormîntării. Tot satul, tineri și bătrîni, participă la ceremonialul de înmormîntare. Fetele și feciorii, îmbrăcați în frumoase costume naționale, purtînd coroane și buchete de flori, vin în grup organizat la casa mortului. În frunte merge un tînăr purtînd drapelul tricolor. Ajunși la ușă unul dintre colăcari rostește aceste versuri:

Noi venim la astă casă
Unde doarme o mireasă.
Ea doarme în pat culcată,
Nu se scoală niciodată.
Și ea doarme între flori
Habar nu are de noi.

(Inf. Iuga Nastasia — Rîciu)

În localitățile Rîciu, Șincai-Fînațe, Pogăceaua aceste versuri, sau altele, sînt cîntate de toți tinerii din grup. Apoi tineretul care simbolizează nuntașii din partea mirelui intră în casa „miresei". Aici se cîntă mai multe cîntări cu conținut adecvat momentului. Iată cîteva din aceste cîntări:

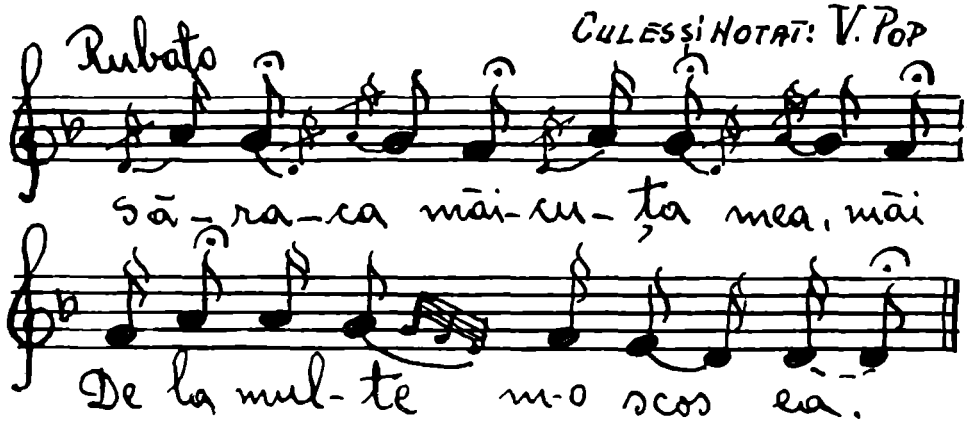

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Săracă, măicuța mea
De la multe m-o scos ea.
De la multe, de la toate
De la două nu mă poate.
De la două nu mă poate
Din armată, de la moarte.
Fost-am și eu tinerel
Ca floarea de ghiocel.
Ca floarea am înflorit
Și tot moartea m-o sfîrșit.
Trageți, clopote, cu jele
Să vie neamurile mele,
Să se-adune, să se strîngă
Și pe mine să mă plîngă.
Și-acum dragi mei nuntași
Eu mă duc și-aici vă las.
Eu mă duc cu car cu boi
Și nu mai vin înapoi,
Dacă noroc n-am avut
Ca să trăiesc mai mult.
Veniți dar care mă iubiți
Și cu min' călătoriți
Că astăzi mă rînduiesc
Și de voi mă despărțesc.
Și mă duc pe cale lungă
N-am pe nime să m-ajungă.
Merg în altă-mpărăție
N-am pe nime de soție.
Vino, tu, mireasa mea,
C-acum te las singurea
Vino, mîna ca să dăm
Și-amîndoi să ne iertăm.
O, soare, lumina mea
De-acum nu te-oi mai vedea.
Vin', soare, de-mi arată
Astă cale neumblată
Unde n-am fost niciodată.

(Inf. Cătălina și Elisabeta Deac — Tușin)

Desigur, cîntecele sînt cu mult mai multe și mai variate, care mai de care cu conținutul mai emoționant, dar noi nu le putem reproduce pe toate din lipsă de spațiu. Cu puțin timp înainte de a se termina ultimul cîntec, tineretul scoate steagurile de nuntă de pe pereți ca semn că urmează scoaterea mortului din casă. Primul iese stegarul care poartă steagul cel mare de nuntă, urmat fiind de cei 6 sau 8 colăcari care poartă steagurile mai mici. Sicriul este scos de cei 4 sau 6 feciori dinainte desemnați. Urmează mirele sau mireasa cu nașii și rudele decedatului.

În Zau de Cîmpie este obiceiul ca imediat ce s-a scos mortul din casă, să se spargă o oală în fața ușii. În alte localități ca de exemplu Pogăceaua, Băla, Rîciu, Oroi și altele oala se trîntește și se sparge pe locul unde a fost sicriul. Informatorul Stuparu Augustin ne-a explicat că acest lucru se face cu scopul ca „tot răul să se ducă din casă după mort“ și „să nu lase urît în urma sa“. Locuitorul Olaru Simion din Pogăceaua ne-a relatat în schimb că spargerea vasului ar însemna „omorîrea“ lucrurilor care au aparținut mortului.

În curte, după ce s-au făcut obișnuitele formalități de înmormîntare, se cîntă cîntece de nuntă prin care „mirele“ sau „mireasa“ își iau rămas bun de la cei dragi. Am ales, spre exemplificare, cîntecele culese din Zau și Tăureni:

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Rămas bun, tată și lele,
Minteni de la voi oi mere,
Num-atît oi zăbovi
Pînă-mi sosesc nuntașii.
Ia-i aici mirele meu
Din sat din timiteu
Și vine c-o fală mare
Numa drept ceteră n-are.
Eu îs fată fecioară
Inima-mi din lume zboară
După fete și feciori
Dup-a mele mîndre flori.
O, iubiții mei săteni
Și cei tineri și bătrîni
Ia rugați-vă la moarte
Da dacă mă puteți scoate.
O dragi mătușele mele
Dați-i la moarte avere,
Că eu tare rău mă tem
Să mă duc în timiteu.
O, dragă nepoata noastră,
Nu te cînta, nu fii proastă,
Mintenaș ti-i întîlni
Cu maică-ta și-i povesti.
Cine-n lume o văzut
Mireasă mîndră, gătată,
După lume supărată;
Mireasă mîndră, gătită
După lume bănuită.
Mireasă, mirele tău
Trei scînduri de copîrșău.
Noi, Roză, am așteptat
Să vie-un mare-mpărat,
Cu caru cu șase boi
Prin ogradă pe la voi.
Dar tu ți-ai chemat diac
Să-ți cînte versu' la cap.
Ți-ai chemat mătușele
Să-ți cînte pațînele.
Noi am așteptat să vie
Tăt feciori frumoși cu brîie
Și vreo trei colăcari
Cu nume de chemători.
Da în loc de chemători
Pavel ți-o adus prapori.
Iuăn ți-o săpat groapa
Tocma' lîng-a maică-ta
Colacu' de la nănaș
Ți l-o făcut părăstas.
Școală, Roză, din sălaș
Strigă-ți fratele Ionaș,
Poruncește ca să vie,
Și fratele Vasilie.
Tocma' din Italia
Chiar aici la nunta ta.
O săracii frații mei
Pînă s-or înturna și ei,
Nice soră, nice mamă,
Nu-i bine de bunăseamă.
Rămas bun tată și lele
Minteni de la voi oi mere.
Dacă ceva v-am greșit
În lume cît am trăit
Faceți bine și iertați
Ca părinți adevărați.
O dragi mătușele mele
Mă cîntați cu mare jele.
Veniți veri și veniți vere
Pînă l-a mea petrecere.
Că deschis e-al meu mormînt
Să m-astupe cu pămînt.
Rămas fete și feciori
Că eu plec azi dintre voi.
N-am ce face, amu pornesc
Și de voi mă despărțesc.

Așa după cum ne-a declarat informatoarea Capătă Victoria din Tăureni, versurile de mai sus au fost cîntate la „nunta" unei tinere din localitate, în anii imediat următori primului război mondial.

Iată acum versurile cîntate de Cocoară Măriuca din Zau de Cîmpie la „nunta" tînărului Chirilă Ștefan din Zau în anul 1960.

Rămas bun, tată iubit,
Și mamă ce m-ai îngrijit
Și voi frați și surioare
Căci sînt gata de plecare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Eu mă duc în altă casă
Mai mîndră și mai frumoasă,
Fără uși și fără geamuri,
Fără prieteni, fără neamuri.
Rămas bun, fete, feciori,
Din joc și din sărbători.
Rămas bun prieteni mulți
De la petreceri, de la nunți.
Eu mă duc în altă țară
Și de-acol' nu mai vin iară.
Eu mă duc în altă lume
Unde nu mai am nici nume.
Rămas bun, casă, ogradă,
Și mireasa mea cea dragă,
Dorul nu ni s-a-mplinit
Să ne fi căsătorit.
Tu rămîi cu dorul meu
Dragă, -n sufletelul tău.
C-ai avut un mire drag
L-o luat moartea din prag.

(Inf. Stuparu Augustin Zau)

În privința organizării cortegiului funerar se mai păstrează unele reminescențe ale străvechiului ritual. Astfel, sicriul tinerilor „nelumiți" este purtat pe brațe de 4 sau 6 fete sau feciori alteori chiar perechi de fete cu feciori. Cînd distanța pînă la cimitir este mai mare, atunci sicriul este așezat într-un car tras de 4 sau 6 boi. Carul este împodobit frumos cu scoarțe și covoare, crengi de brad și flori, iar boilor li se atîrnă-n coarne cănaci și petèle diferit colorate, ștergare și năfrămi. De gît li se atîrnă clopoței și zurgălăi. Boii sînt mînați de pogănici îmbrăcați în frumoase costume naționale, întocmai ca la nuntă.

În fruntea cortegiului, pe dreapta și pe stînga drumului, merg cei 6 colăcari călări pe cai albi sau negri, purtînd în mîini steagurile mici de nuntă. Ei vestesc pe parcurs sosirea alaiului „de nuntă". În localitatea Băla stegulețele de nuntă sînt purtate în mîini de 6 fete la care li se spune druște, sau fete de onoare. Înaintea sicriului merge stegarul. El este ales dintre cei mai chipeși feciori din sat și poartă în mîini steagul de nuntă cel mare, pe care-l bate-n palmă în ritmul muzicii.

În localitățile în care nu se obișnuiește a se face steag de nuntă, se poartă în frunte steagul tricolor al țării.

Sicriul este urmat de mire sau mireasă, nași și rudele decedatului. Tineretul îmbrăcat în costume naționale, cu cîte un struț de flori în piept, duc coroanele și buchetele de flori. Pe tot parcursul drumului pînă la cimitir, fetele și feciorii cîntă acompaniați fiind de muzicanți, cîntece de nuntă sau versuri la mort, toate cu conținut laic. În majoritatea cazurilor și cîntările pentru mort, bocetele, cuprind imaginea nupțială a morții. Redăm mai jos cîteva din aceste cîntări:

Pe cest rîtu mohorîtu
Mere-un car negru cernitu.
Caru-i negru, boii-s negri
Pogănicii-s și mai negri.
Dar în car cine-i culcat?
(Se rostește numele mortului)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

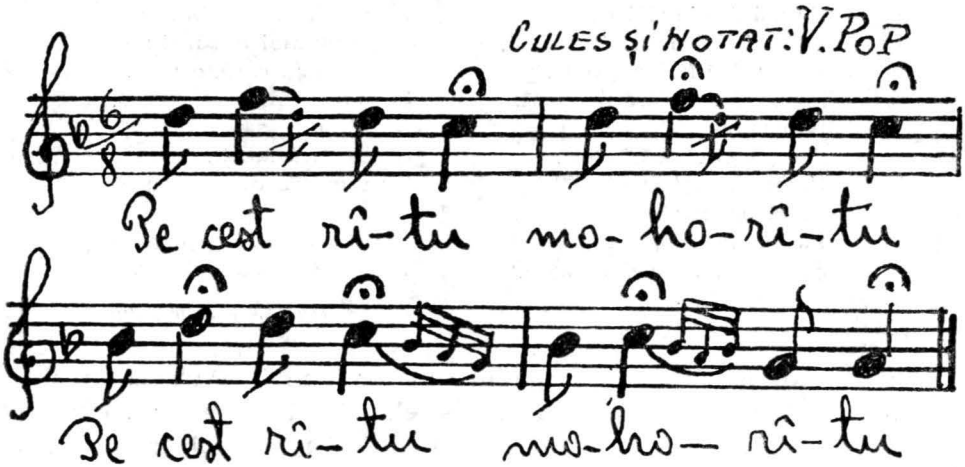

După car cine aleargă?
Măicuță-sa ai dragă,
Cu glaja cu leacurile
Să-i aline durerile.
Stai, maică, nu mai umbla
Că tăt n-oi mai înjia.

(Inf. Moț Vasile — Riciu)

Dragul meu (sau draga mea) . . . numele.
Roagă-te cui ti-i ruga,
Roagă-te la clopotar
Să tragă clopotele rar.
Să-l tragă rar și-ndesat
Că tu dragă ai plecat.
N-ai plecat după mireasă
C-ai plecat pe veci de-acasă.
Ai plecat, dragă, cu caru'
Nouă ne-ai lăsat amaru'.
Și te duci, dragă, sub glii
Înapoi mai mult nu vii.
Mai mult nu ne întîlnim
Că te duci în țintirim.

(Inf. Văideanu Grigore — Oroiu)

Cînd alaiul ajunge la poarta cimitirului, fetele și feciorii cîntă:

Bucură-te, țintirime,
Mîndră floare vine-n tine.
Dar nu vine să-nflorească
Ci vine să putrăzească.
Dragă, nu ți-o fi urît
Așa țînără-n mormînt?
Dragă, nu ți-o fi bănat
De-așa tînără-ngropat?
Țintirim cu porți de iarbă
Ție-ți vine-o floare dragă.

Versurile și bocetele înșirate mai sus au fost cîntate cu ocazia diferitelor „nunți" care s-au organizat de-a lungul anilor în zona cercetată de noi, de către Cocoară Maria, Păcurar Victoria, Moldovan Carolina și Maria Țandea, toate din localitatea Zau de Cîmpie — Mureș.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1

2

3

4

Pl. CVII. 1—2 — Colăcari călări din Rîciu; 3 — camera mortuară împodobită cu steag; 4 — tînăra Valeria Ș., „mireasa“ decedatului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

5

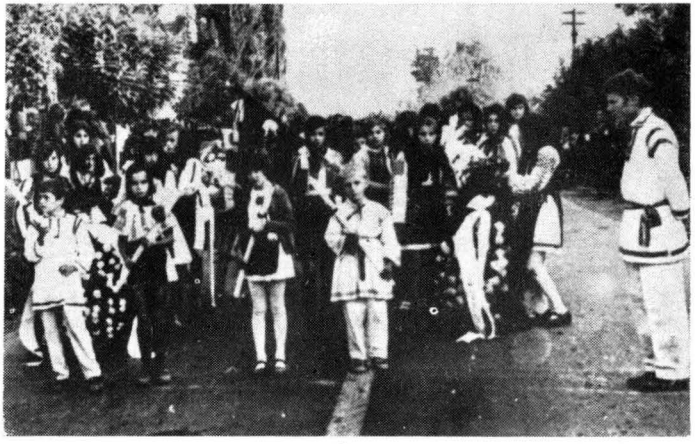

6

7

8

Pl. CVIII. 5 — Scoaterea pe brațe de către tinerii satului; 6—8 — Convoiul funerar.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dintre „nunțile“ organizate amintim pe cele ale tinerilor: Cismaș Natalia de 19 ani, în anul 1929; Gherman Ioan de 24 de ani, în anul 1931; Zurgălău Ioan de 21 ani în anul 1935 și Chirilă Ștefan în anul 1960, toți din Zau de Cîmpie.

S-au mai organizat o serie de astfel de ceremoniale și în alte localități din zona cercetată de noi. Astfel, locuitorii Huza Zachei, Oltean Dănilă, Pîncă Vasile din Băla și Socol F. Iacob din Oroi, au organizat pentru fiii lor: Huza Alexandru de 22 ani, Oltean Ioan de 21 ani, Pîncă Gavril de 19 ani și Socol Toader, nunți postume în anii 1947, 1950, 1954 și 1948.

După ce cortegiul funerar intră în cimitir, călăreții se dau în lături iar cel care a purtat steagul de nuntă sau cel tricolor, îl așează într-un loc mai ridicat, în apropierea gropii, în așa fel încît să fie văzut de toată lumea. Sicriul este așezat de-asupra gropii. Muzicanții încep să cînte cîntece de joc iar fetele și feciorii prinși în joc dansează 10—20′. Acest obicei se menține și în com. Band satul Petea. La „nunta“ tînărului Sămărghițan Crișan organizată în anul 1947 de către tatăl său Sămărghițan Ioan de pe Părău tot tineretul a jucat „dansul mortului“. (Inf. Pelaghie Laurian-Petea.

Imediat după joc sicriul este lăsat în groapă. În timp ce groparii îl acoperă, cei prezenți iau cîte un pumn de țărînă în palmă, o freacă și o aruncă în groapă zicînd: „Să-ți fie țărîna ușoară“. În Zau de Cîmpie partenerul în viață a celui decedat, „mirele sau mireasa“, n-au voie s-arunce țărînă deoarece, în concepția localnicilor țărîna aruncată de el este mai grea și ar apăsa mai tare asupra mortului. (Inf. Stuparu Augustin-Zau).

Așa după cum afirmă vîrstnicii satelor cercetate de noi, în timpurile mai îndepărtate la capul mortului se punea un brad sau se planta o iederă, plante care simbolizează viața veșnică. În com. Rîciu se mai cîntă și din cîntecele preferate de cel decedat. (Inf. Iuga Nastasia și Moț Vasile-Rîciu, Olaru Simion-Pogăceaua).

După ce participanții au cîntat, colăcarii iau steagurile, încalecă pe cai și pornesc spre casa decedatului. La ceremonialul nunții postume a tînărului Cătană Vasile din localitatea Poarta, fetele și feciorii după ce au jucat „dansul mortului“ la groapă, s-au prins perechi perechi și în cîntecul muzicanților au pornit spre casa părintească jucînd pe tot parcursul drumului, cunoscutul dans popular „De-a lungul“. A urmat apoi petrecerea care s-a organizat la locuința lui Cătană Petru, tatăl celui decedat, în anul 1955 cu care ocazie s-a și dansat. (Inf. Müler Rafila n. Rusu).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Identic s-a organizat şi ceremonialul nunţii tînărului Cioloboc Avram în anul 1970 în localitatea Rîciu. La această „nuntă" printre personajele de bază a figurat şi „mireasa".

În general rudele decedatului împreună cu cei învitaţi de părinţi, se reîntorc în grup la casa părintească şi participă la comîndare sau la întors, cum i se mai spune de localnici. Aici se întinde masă mare întocmai ca la nuntă. Înainte însă de a se aşeza la masă, toţi participanţii se spală în mod obligator pe mîini pentru a se „curăţi" de rele. (Moţ Vasile-Rîciu).

Partenerul în viaţă al celui decedat, adică „mireasa" sau „mirele", împreună cu „naşii" se aşează la masa din faţă. În timp ce se serveşte masa, muzicanţii trec de la o masă la alta şi cîntă diferite cîntece adecvate pentru „nuntaşi". Stegarul, purtînd steagul de nuntă împodobit cu zurgălăi, năframe şi petele, îl bate în palmă în ritmul muzicii. După ce s-a servit masa, cei prezenţi cîntă în grup cîteva din cîntecele preferate de cel decedat. Astfel se termină comîndarea.

Fetele şi feciorii, dar numai ei, rămîn să participe la „nunta" mortului şi joacă în unele localităţi pînă dimineaţa. La ceremonialele nunţii postume, după cum ne-a informat Olaru Simion, organizate în localitatea Pogăceaua, se obişnuia în timpurile mai îndepărtate să se joace şi chiar să se chiuie.

Locul unde se organizează „nunta" diferă după obiceiurile locale. Astfel, în satele Poarta, Petea, Rîciu şi uneori şi la Zau petrecerea tineretului se organizează la casa părintească a celui decedat. (Inf. Moţ Vasile-Rîciu, M. Rafila Rusu-Băla, Pelaghie Laurian-Petea). Nu rare sînt cazurile cînd petrecerea se organizează la o altă casă, în general se preferă casa unei rude apropiate sau chiar casa nănaşilor. În concepţia localnicilor această petrecere simbolizează căsătoria aceluia pe care l-au condus la groapă. Decedatul este considerat „mire" sau „mireasă". Părinţii celui mort îl consideră pe partenerul în viaţă al fiului lor ca „noră" sau „ginere". „Nora" sau „ginerele" se bucură de o deosebită atenţie din partea lor şi a rudelor. La plecare aceştia îl petrec pînă la poartă, îl îmbrăţişează şi-l sărută, mulţumind pentru tot ce a făcut. (Inf. Stuparu Aug. Zau).

Pentru a ilustra cele expuse pînă aici, publicăm cu această ocazie, pentru prima oară cîteva documente fotografice edificatoare. Ele ne-au fost puse la dispoziţie de locuitorii Dubencu I. şi Moldovan Zachei din

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

com. Rîciu jud. Mureș, cărora autorul acestor rînduri le mulțumește pe această cale.

Fotografiile reprezintă aspectele de bază ale ceremonialului nunții postume organizate tinerilor Dubencu Mircea și Moldovan Eugen, ambii din Rîciu.

Primul ceremonial a avut loc în anul 1971, „mireasă" fiind tînăra Valeria Ș. iar al doilea în anul 1973, fără mireasă.

Așa după cum reiese din materialul expus pînă aici, nunta postumă este un obicei de veche tradiție populară, cu multiple semnificații pentru știința etnografiei.

Originea lui se pierde în negura vremurilor fiind în strînsă legătură cu cele mai vechi vîrste culturale ale omenirii. Este semnificativ faptul că acest obicei a fost și mai este și azi practicat în toate regiunile istorice ale țării noastre mai este practicat la aromâni și la istroromâni, ceea ce subliniază o dată în plus unitatea etno-culturală a poporului român.

Practicarea ritualului se bazează pe concepția mai veche a omenirii cu privire la existența materială a omului după moarte și pe o serie de alte credințe și practici rituale străvechi, cu substrat magic, anterioare creștinismului.

Fiind un fenomen cultural general care a apărut și s-a dezvoltat pe o anumită treaptă a evoluției societății omenești, de-a lungul veacurilor a suferit numeroase și variate schimbări și adaptări, primind trăsături culturale noi, specifice culturii diferitelor popoare.

Se cuvine să evidențiem de asemenea faptul că la puține popoare ceremonialul tradițional de nuntă se realizează atît de fidel, complex și atît de măiestrit ca la poporul nostru. Elementele de bază ale nunții tradiționale românești sînt perfect integrate și sincronizate cu elementele proprii ritualului funerar.

În regiunea cercetată de noi obiceiul s-a transformat într-o manifestare populară spectaculară, cu o puternică notă sărbătorească. Este adevărat că a dispărut din conștiința oamenilor sensul magic al ceremonialului, dar continuă să persiste, înțelesul simbolic al lui. De aceea tot ce se întreprinde, se face cu scopul de a crea impresia unei nunți adevărate.

Cercetarea și cunoașterea obiceiurilor ocazionate de acest ceremonial, prezintă pentru noi și o importanță istorică, deoarece majoritatea chiar dacă unele dintre ele se întîlnesc și la alte popoare sînt atestate și desigur ne-au fost transmise de la strămoșii noștri daci și romani.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În sprijinul acestei idei aducem doar cîteva exemple: spargerea rituală a vaselor, banchetul funerar cu care ocazie se petrece, sînt atestate la geto-dacii din sec. I î.e.n. — I e.n.[24]

Cît privește ospățul funerar el e atestat și la traci precum și la romani.[25]

Obiceiul de a așeza bradul la poartă ni s-a transmis tot de la romani. Ei aveau obiceiul de a pune în fața casei un chiparos în cinstea lui Pluton, respectiv Ditis, zeul infernului, chiparosul fiind considerat simbol al morții și al durerii.[26] Dar tot romanii au folosit și bradul. Desigur coloniștii romani aduși de Traian în Dacia, neaflînd în această țară chiparoși, au fost nevoiți a folosi numai bradul.[27]

Cîntările la mort sau bocetele, femeile bocitoare de asemenea sînt atestate documentar. Romanii numau bocetele „neniae" iar femeile care cîntau sau plîngeau la înmormîntări „prefice".[28]

Sînt atestate de asemenea o serie de alte obiceiuri cum ar fi: îmbrăcarea mortului și înmormîntarea lui în cele mai alese haine, așezarea lui în sicriu cu picioarele spre ușă, adică gata de plecare, spălatul pe mîini sau trecerea peste foc în scopul „curățirii", ceea ce la romani s-a numit „suficcio", luarea unui pumn de țărînă și frecarea ei în palmă precum și aruncarea ei în groapă cu care ocazie romanii ziceau „Sit tibi terra levis" care are același sens ca și expresia românească „Să-ți fie țărîna ușoară".[29]

Considerăm deci că ceremonialul nunții postume, prin obiceiurile vechi pe care le-a menținut, este un ecou îndepărtat al ceremonialului păgîn, pe care l-au practicat strămoșii noștri geto-dacii și romanii.

Studiat în complexitatea lui, obiceiul aduce noi mărturii pe plan etnografic despre persistența unui substrat cultural străvechi care și-a pierdut semnificația magică rituală, dar care atestă vechimea și continuitatea elementului daco-roman pe aceste meleaguri.

---

[24] H. Daicoviciu, *Dacii*, 1972, p. 284.
[25] Saetoniu. Jul, Ces., p 26; cf. S. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 379.
[26] T. Burada, *op. cit.*, p. 60.
[27] S. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 111.
[28] N. Lascu, *Cum trăiau romanii*, București, 1965, p. 300.
[29] S. Fl. Marian, *op. cit.*, p. 75 și 339.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

EIN ALTER VOLKSTRADITIONGEBRAUCH. DIE POSTUME HOCHZEIT IN DER EBENEZONE DES KREISES MUREȘ

(Zusammenfassung)

Die Arbeit stellt uns dar ein Gebrauch von alten Volkstradition, entsprungen aus der glaube dass das materielle Leben des Menschens nach dem physischen Tod seine Existenz fortsetzt. Es ist beschrieben der Ursprung des Gebrauches und seine Verbreitung, mit verschiedenen Varianten im Inland, wie auch seine Verbreitung auf europäischen Plan.

Das Zeremonial der postumen Hochzeit ist ein entfernter Echo des heidnischen Zeremonials welchen die Geto-Daken praktizierten. Es ist ein neuer Beweis auf etnographischen Plan über die Persistenz einer uralten kulturellen Grundlage, welche seine magisch-rituale Bedeutung verloren hat, aber die Kontinuität des dako-romanischen Elements auf diese Gebieten beweist.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

DOUĂ ICOANE RUSEȘTI PE LEMN, LA REGHIN

IOAN P. POP

Existența icoanelor rusești pe lemn, de-a lungul secolelor, pe teritoriul celor trei țări române, este certificată de prezența lor în muzee, mănăstiri și biserici, sau chiar colecții particulare. Autenticitatea lor fiind mai lesne de dovedit, se ridică în fața cercetătorului dificultatea reconstituirii drumului parcurs de icoană pînă la locul în care se află astăzi, și deopotrivă, condițiile istorice de detaliu legate de provenienţă, autor, școală sau atelier, meșterii iconari ortodocși necaracterizîndu-se întotdeauna printr-un pronunțat sedentarism în exercitarea profesiei.

Împodobite cu materiale prețioase, smalțuri fine, filigrane de aur și argint și pietre prețioase, aceste icoane erau oferite în dar cu diferite ocazii, și, venerate, erau purtate în călătorii și la război[1]. Este ușor deci de înțeles pentru ce același tip de icoană, recognoscibilă după stil, culoare, compoziție sau semnătură (aceasta mai rar), o regăsim în zone geografice situate la distanțe mari, sau chiar în țări diferite.

Nu surprinde deci, prezența la Reghin — Parohia II Ortodoxă — a două prețioase icoane rusești. Deși nu pot fi atribuite aceluiași autor, fiind mult deosebite ca stil și concepție compozițională, data execuției lor poate fi aproximată la jumătatea secolului al XVIII-lea. Dificultatea datării sporește și prin faptul că ele sînt nesemnate autorii acestor două icoane nefăcînd notă aparte de la acea concepție de umilință creștin-ortodoxă, seculară moștenire bizantină, care-i determină pe pictori să nu-și semneze operele[2]. De cele mai multe ori, comanditarul sau ctitorul contau în ochii contemporanilor mai mult decît cel care săvîrșea opera[3].

---

[1] I. D. Ștefănescu, *Iconografia artei bizantine și a picturii feudale românești*, București, 1973, p. 35.

[2] Corina Nicolescu, *Icoane vechi românești*, București, 1971, p. 27.

[3] Vasile Florea, *Cuvînt inainte în Teofan Grecul și școala sa*, București, 1974, pp. 5—6.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Nu s-a descoperit, pînă acum din păcate, nici un act care să ofere vreun indiciu despre provenienţa acestor două icoane. Prezenţa lor la Reghin are, după opinia noastră, la origine două explicaţii. Prima ar viza vechile legături de meşteşug al icoanelor pe lemn între iconarii români aparţinînd celor trei ţări române şi cei ruşi, influenţele reciproce păstrîndu-le totuşi nealterată personalitatea; meşterii iconari ruşi lucrînd în Moldova între sec. XV—XVIII; este posibil ca nu unul singur dintre aceştia să fi ajuns pînă în Transilvania. Pe de altă parte, relaţiile bisericii ortodoxe române din Transilvania cu biserica ortodoxă rusă pot constitui şi ele o explicaţie plauzibilă.

Documentele vorbesc încă din sec. al XVII-lea despre călătoriile unor demnitari ortodocşi în Rusia: „Din Ardealul nostru, cei dintîi care s-au încumetat a face drumul greu şi lung pînă în Rusia, au fost trei călugări din vechea mănăstire a Prislopului... anume: ieromonahul Teodosie, ierodiaconul Ghedeon şi monahul Mardarie"[4]. Aceeaşi sursă (Silviu Dragomir) consemnează alte prezenţe ardeleneşti în Rusia: „Iorest, Mitropolit în Ţara Ungurească şi a Bălgradului"[5] şi Sava Brancovici, arhiereul primit de ţar[6].

Întărirea legăturilor cu Moldova şi Ţara Românească, pe toate planurile şi călătoriile prelaţilor ardeleni nu sînt străine de condiţiile istorice din secolul al XVII-lea, şi mai precis, de ocuparea de către imperiul habsburgic a Transilvaniei, precum şi acţiunea de catolicizare iniţiată de casa de Austria în 1697.

Reţinem de asemenea cîteva pasaje revelatoare din scrisoarea mitropolitului Teodosie, adresată în anul 1700 patriarhului Adrian al Moscovei: „Nu din partea păgînilor necuraţi întîmpină greutate sfintele lucruri bisericeşti (căci ei chinuiesc şi necăjesc foarte neamul creştinesc în privinţa politică şi naţională) cît din partea papistaşilor se fac în toate ţinuturile lor mari siluiri, ispite şi prigoniri ca să-i convertească la sine... a tot poporul din Ardeal şi altor ortodocşi... li se face multe, nespuse cruzimi şi cu toată înşelăciunea şi viclenia, iezuiţii şi alţii... se întrec fără încetare şi fără odihnă a amăgi şi a duce în rătăcire poporul"[7].

Pe fondul unor atari frămîntări politice, sociale şi spirituale, sporeşte numărul pictorilor de biserici şi icoane, meşterii din Transilvania învăţînd

[4] Silviu Dragomir, *Relaţiile bisericii româneşti cu Rusia în veacul XVII*, Bucureşti, 1912, p. 11.
[5] *Op. cit.*, p. 26.
[6] *Op. cit.*, pp. 35—37.
[7] *Op. cit.*, p. 73.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pl. CIX. Ioachim și Ana.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pl. CX. Răstignirea.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

arta zugrăvitului în diferite centre de tradiţie din Moldova şi Ţara Românească[8] acţiunea de protejare a ortodoxismului ardelean explicînd în acelaşi timp, prezenţa icoanelor ruseşti pe teritoriul Transilvaniei.

Prima dintre cele două icoane înfăţişează tema lui Isus răstignit, cea mai mare parte a suprafeţei compoziţionale fiind rezervată scenei propriu-zise; iar în cele patru colţuri, egal şi simetric dimensionate, sînt pictate scene religioase. Legat de aceasta, impune sistematizarea spaţiului compoziţional, dispunerea scenei într-o formă de cruce cu braţele egale. Conceperea scenelor în felul acesta obligă autorul la selecţie în pictarea personajelor care participă la evenimentul biblic propriu-zis.

Din fundalul acoperit în întregime cu aur (acest aur care potrivit dogmei ortodoxe absolvă corpurile de dimensiuni raportate la elementele naturii) „le desprind de materie şi le rup de tot ceea ce este pămîntesc"[9], se distinge şi domină figura lui Isus răstignit. Bazat pe un desen simplu, fără accente care să facă apel la detaliile anatomice, trupul acestuia, sienă arsă închisă, culoare ce se confundă aproape cu aceea a crucii, se detaşează printr-un contur exact, fără cea mai mică ezitare, subţire dar incisiv; este imaterial, pentru că prin mişcarea sa discretă, acest trup nu lasă să se simtă greutatea materială, aceea a carnaţiei. Expresia feţei, prin ochii deschişi şi calmi, exprimă melancolie şi linişte. Pe pămînt, la baza crucii, este prezent craniul cu cele două oase, simbol al lui Adam, pe care se preling picăturile de sînge (potrivit canonului, ar trebui să fie muiate în sînge, aici ele păstrează paloarea osului)[10]. Doi îngeri înveşmîntaţi în tunici lungi pînă la glezne şi purtînd obişnuita trenă, planează deasupra crucii, aceasta fiind flancată de personajele biblice legate de eveniment: la stînga, grupul Mariilor (potrivit inscripţiilor de pe aureole): Maria, Marta şi Maica Domnului, iar la dreapta, Ioan Evanghelistul şi Longinus îmbrăcat în ţinută militară. Fiecare dintre cele trei femei au o mişcare aparte, păstrîndu-şi o anume identitate de atitudine. Maria priveşte calmă spre Isus, Marta plînge şi-şi şterge obrazul cu maforionul, în timp ce Maica Domnului, cu capul uşor înclinat spre cruce, inspiră reculegere[11]. De partea cealaltă Ioan are o atitudine similară; în fundal, cîteva turnuri pictate, simbol al cetăţii Ierusalimului.

---

[8] Marius Porumb, *Icoane româneşti din Transilvania pînă în prima jumătate a sec. XVIII* (rezumat), p. 11.

[9] Iuliana şi Dumitru Dancu, *Pictura ţărănească pe sticlă*, Bucureşti, 1975, p. 23.

[10] I. D. Ştefănescu, *ibidem*, p. 122.

[11] *Op. cit.*, p. 120.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dincolo de respectarea scrupuloasă a canonului, atrage atenţia dispunerea acestor personaje sub forma unei frize, personajele fiind perfect dispuse la aceeaşi înălţime şi avînd aceeaşi înălţime, înfăţişate bust, cu figurile împietrite, iar scena seamănă cu o ceremonie ce-şi trage suflul din tradiţia antică, prin gestica simplă, tăcerea ce se citeşte în chipurile calme, care laolaltă se constituie într-o anume nobleţe şi măreţie gravă; totul sporeşte prin graţia şi eleganţa mişcărilor simbolice. Aici figurile nu se mai întorc spre spectator; aşezate treisferturi, fără a fi văzute nici din faţă şi nici din profil, fiecare din ele are o viaţă interioară aparte, cu trăiri ce se situează departe de noi.

Celelalte scene se pun în acord, încadrîndu-şi personajele în ritmul de armonie generală.

În stînga sus, Maria împărătească cu Pruncul, prezentaţi în întregime, se înfăţişează printre sfinţi din registrul specific rusesc. De o parte îmbrăcaţi în straie arhiereşti, de cealaltă în straie călugăreşti, expresia feţelor lor amintind de fizionomia tipică boierilor ruşi.

În dreapta, este reprezentată tăierea capului Sfîntului Ioan Botezătorul; fiica lui Irod care primeşte pe „tipsie" capul lui Ioan Botezătorul, se află în faţa unui portal pe care îl regăsim în barocul din Rusia.

Simetric, jos, apare în două ipostaze, Maria cu Pruncul; în stînga — împărătească —; în dreapta Isus este ţinut afectuos în braţe cu mîna stîngă, semn al protecţiei materne[12]. Cu faţa spre centrul compoziţiei, între aceste două scene, deşi reprezintă aceleaşi personaje, se impun anume note care le disting: prima, desenată fin, se caracterizează prin caligrafia desenului şi delicateţea tonurilor, mişcarea şi faldurile drapajului fiind foarte discret indicate, iar şiragurile de pietre scumpe ce împodobesc vestimentaţia Mariei imprimă o tentă de preţiozitate; plastica celei de a doua este mai robustă, faldurile fiind mai pronunţat redate, mai tradiţionalist, unde contrastele de culori, roşul şi verdele, amintesc mai mult de specificul ortodox. Potrivit aceleiaşi tradiţii, în registrul ceresc, despărţit de cel pămîntesc prin tradiţionalii nori, este înfăţişat Dumnezeu, tatăl.

În întreaga lucrare, aurul şi culoarea, redusă la cîteva tonuri esenţiale: roşu, verde, siană arsă, galben, se aprofundează reciproc, imprimînd acea rară strălucire ce dă notă aparte picturii ortodoxe, întregind relaţia ce pune de acord reprezentările oamenilor, legăturile lor cu natura şi ambianţa arhitectonică care-i înconjoară. Rafinamentul desenului ne duce

[12] *Op. cit.*, p. 64.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cu gîndul la unele din frumoasele realizări ruseşti ale secolului al XVIII-lea.

Cea de-a doua icoană, legenda naşterii Mariei, îşi are izvorul în evangheliile apocrife, potrivit cărora părinţii ei, Ioachim şi Ana, căsătoriţi de 20 de ani, n-aveau copii. Ioachim îndurerat a plecat plîngînd în munţi printre ciobanii şi turmele sale. Timp de cinci luni, Ana a jelit şi n-a ştiut nimic despre el; o dată s-a plîns Domnului pentru nedreptatea care i se făcea. Deodată însă a apărut îngerul care-i aduce vestea că va naşte, veste pe care o primeşte şi Ioachim[13].

De la început trebuie specificat că la această icoană în raport cu prima, descifrăm deosebiri mari în ceea ce priveşte compoziţia şi elementele ei, stilul şi tratarea plastică. Este incontestabilă influenţa apuseană, mai precis barocul. Se ştie că la solicitarea lui Petru I, începînd din sec. XVIII, în Rusia sosesc pictori din apus, cu precădere din Italia, care, odată cu ei aduc date plastice ale barocului, influenţînd puternic arta rusească din acea perioadă[14]; în această icoană, atari influenţe citim în tratarea drapajului, în introducerea unor elemente de arhitectură specifice, şi plasarea în compoziţie a personajelor, chiar dacă autorul respectă o anume rigoare, pornind de la principiul simetriei. Compoziţia are ca punct de atenţie figurile celor doi sfinţi, Ioachim şi Ana cu Maria în braţe, plasate chiar în centru. Aşezaţi pe un jilţ, într-un decor arhitectural baroc, sub un baldachin, drapaţi în roşu şi verde, cu faldurile bogate, voluminoase, care atîrnă greu, se înfăţişează cu o expresie calmă, nemaicreînd spectatorului acea senzaţie a ochilor ce privesc în vid, şi care dau ovalelor feţelor volum prin trecerea fină de la umbră la lumină, aici ca de altfel şi la celelalte figuri păstrîndu-se doar urme ale expresiei de tip bizantin.[15]

Autorul, fidel evangheliei apocrife reprezintă evenimentele legendei desfăşurîndu-se în registrele laterale, pe principiul simetriei şi de sus în jos. În stînga şi dreapta sînt pictaţi doi îngeri (potrivit aceloraşi legende, este unul şi acelaşi) care aduc lui Ioachim şi Anei vestea naşterii, ambele scene desfăşurîndu-se simultan, ca într-un decor de teatru şi cu aderenţă, la aceleaşi elemente de tip baroc. Sub scena vestirii lui Ioachim se află Ana cu Maria în braţe, expresia figurii Anei fiind de-a dreptul jovială, exprimînd trăirea sufletească a evenimentului. Simetric în dreapta este pictată scena sărutului celor doi părinţi — gest pe care-l întîlnim destul

[13] *Op. cit.*, p. 89.
[14] *Istoria ilustrată a picturii*, Bucureşti, 1973, p. 27.
[15] I. D. Ştefănescu, *ibidem*. p. 91.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de rar în arta ortodoxă (Același sărut al lui Ioachim și al Anei îl găsim pictat de Giotto, spre exemplu, cu patru secole în urmă, în lucrarea: „Sărutul de la poarta de aur"); de data aceasta însă, atașarea sufletească a celor două personaje este mai forțată, chipurile celor doi sfinți fiind parcă decupate din scena centrală și lipite mai apoi.

Scena din stînga jos, reprezintă pe cei patru bărbați care sărbătoresc evenimentul, toți îmbrăcați în straie roșii, cu volumele faldurilor discret indicate, împodobite cu pietre prețioase, și așezați în scaune tributare ca stil aceleiași influențe apusene; ceea ce șochează aici, nu este numai prezența acestui element baroc, cît mai ales ostentația grafică cu care autorul le desenează, scaunele în speță, cu o linie accentuată și foarte evidentă.

Din istoria nașterii Mariei aflăm că marele preot i-a dat acesteia cinci fete, care aveau să fie pe lîngă dînsa în casa lui Iosif: Rebeeca, Sephora, Suzana, Avigeea și Zachel. Aici apar doar patru; trei dintre acestea le regăsim în ultima scenă, din dreapta jos, care înfățișează spălarea (cea de a patra fiind probabil aceea care-i servește la masă pe cei patru bărbați). Și din nou scena ne oferă aceleași fețe ușor surizătoare, pe de o parte, iar pe de alta ne reîntoarce la pictura de factură bizantină prin tratarea drapajului, o anumită verticalitate în ținută și mișcarea ușor rigidă. Dumnezeu este și el prezent, după tradiție, așezat sus în centru, deasupra norilor; aici însă plasarea lui între elemente de arhitectură, amintește evident de tavanele bisericilor din barocul italian.

Prin împrumutul de fast occidental și dispariția acelor ciudate armonii ale liniilor și expresiilor, figurile (cu mici excepții) își pierd aerul de solemnitate și acea contopire totală cu spiritualul, se desprind, deși nu total, de simbolismul tipic medieval, și capătă mai multă materialitate, lucrarea, dincolo de înțelesul ei religios, exprimînd bucuria de a trăi. Aceste icoane, ca multe altele, de altfel (alături de care așezăm pictura murală), constituie prin ele însele documente de istorie sau de existență spirituală de epocă, prin introducerea unor date din lumea reală: îmbrăcăminte, fizionomii specifice, arme, unelte etc., temele religioase constituind adeseori pretexte pentru prezentarea unor realități istorice.

Prezentînd aceste două icoane ca fiind de autentică proveniență rusească, este oportun să amintim ceea ce afirma autorul sovietic Lihaciov, abordînd problema ariei spirituale artodoxe: „toate popoarele au dat și au primit la rîndul lor valori spirituale comune", fără a împieta asupra ori-

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ginalității „aceste deosebiri condiționează însăși originalitatea fiecărei culturi în parte"[16].

Pe teritoriul județului Mureș (la Brîncovenești, Jabenița, Ibănești etc., se găsesc și alte icoane rusești, care însă nu ating nivelul artistic al celor prezentate și păstrează în ele o notă mai primitivă, atît ca și concepție cît și ca realizare artistică. Aceste două icoane însă, prin ingeniozitatea compoziției, stil și rafinament cromatic se plasează printre acele realizări artistice care fac farmecul personal al icoanelor rusești.

DEUX ICÔNES RUSSES EN BOIS, À REGHIN

(Résumé)

La découverte à Reghin — II-e Paroisse Orthodoxe — des deux valoureuses icônes russes du XVIII-e siècle, trouve son explication, d'un côté. dans les liaisons artisanales entre les créateurs d'icônes roumains et russes, chacun, malgré les influences réciproques, gardant son identité, et le spécifique artistique, et de l'autre, dans les voyages des préllats roumains en Russie à partir du XVII-e siècle, qui au retour recevaient comme cadeaux de la part des ecclésiastiques russes, des icônes.

Dans notre cas, la première des icônes mentioné, a pour thème la crucifixion de Jésus-Christ. Á coté de la scène principale, composée sur une surface ayant la forme d'un croix à bras égaux, dans les quatre coins, il y a des scènes bibliques. Le raffinement chromatique, l'or du fond, le dessin extremement minutieux, pédant, constituent la valeur de cet object d'art.

La deuxième icône „Ioachim et Ana", diffère de la première, surtout par ses élémentes empruntés au baroque occidental, et tant cela dans la composition, le style, le traitement plastique, l'espace où se déroule l'événiment biblique ressemble à un décor baroque de théatre. Cet emprunt

[16] Dan Zamfirescu, *Introducerea în Prenașterea rusă de D. S. Lihaciov*, București, 1975, p. 22.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de faste occidental dévie un peu l'icône de la plastique traditionnelle purement orthodoxe, en lui conférant des traits caractéristiques à part.

Ces icônes, tant comme beuocoup d'autres d'ailleurs, peuvent constituer par elles-mêmes des documents historiques ou d'existence spirituelle de l'époque; parmi les saints, dans le cas de la premiere icône, on découvre des physionomies typiques de boyards russes; dans la deuxième sont mis en évidence quelques éléments d'arhitecture baroque et on peut déchiffrer le sentiment de la joie de vivre, les thèmes religieux constituant ainsi, plus d'une fois, des pretextes pour la représentation de réalité.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

NOTE

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

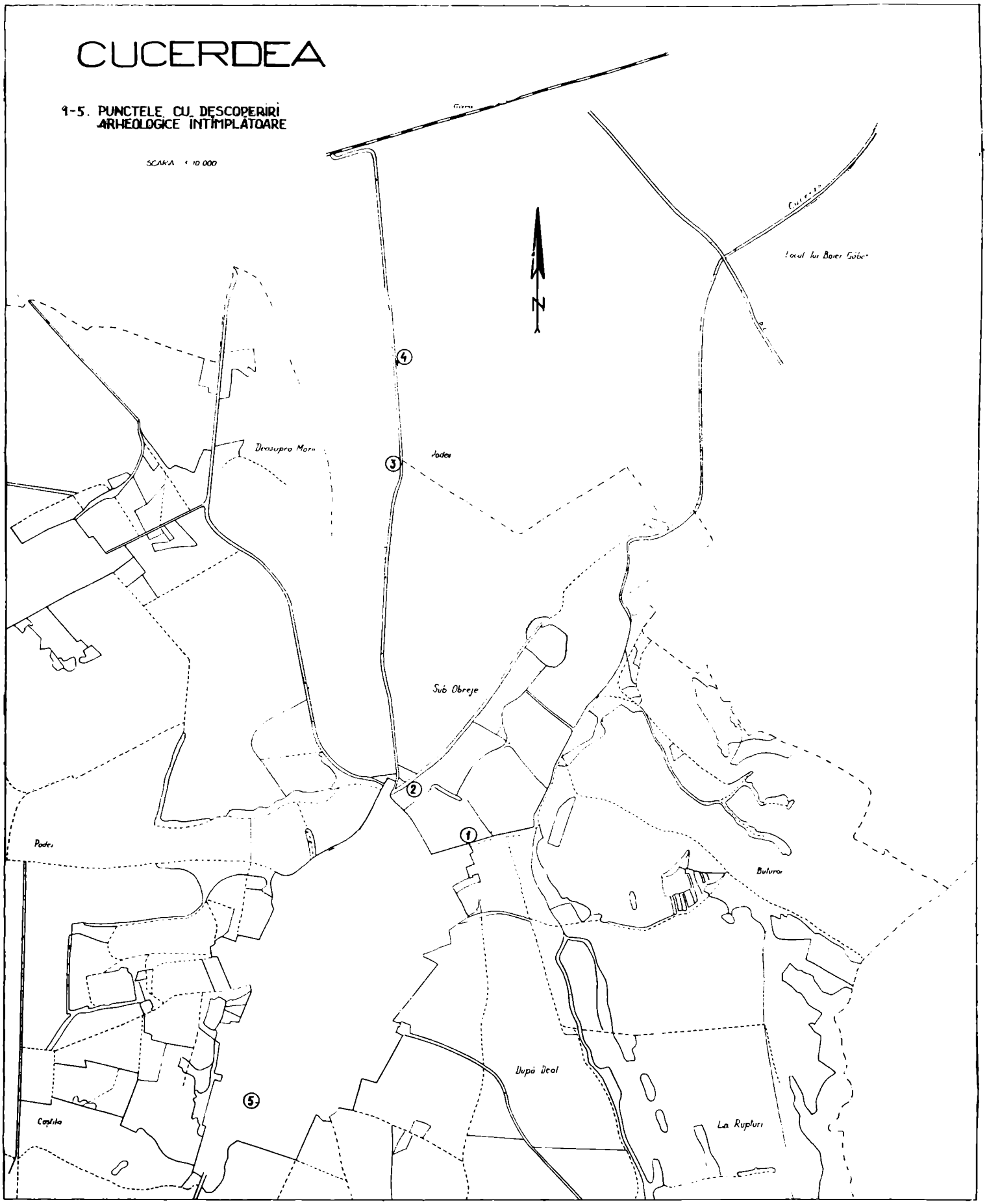

PLANŞA CXI.

Pl. CXI între p. 688—689.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

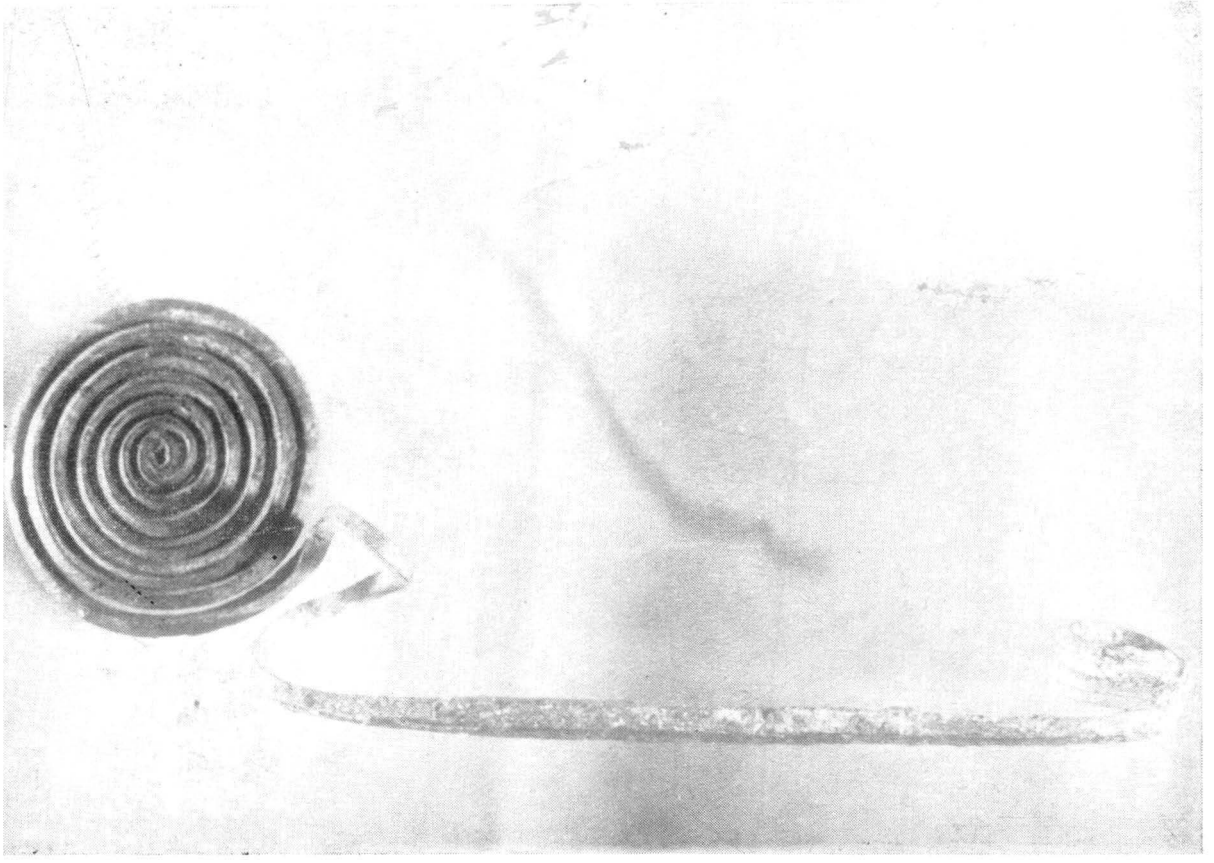

Pl. CXII. Fibulă tip arcuş de vioară.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

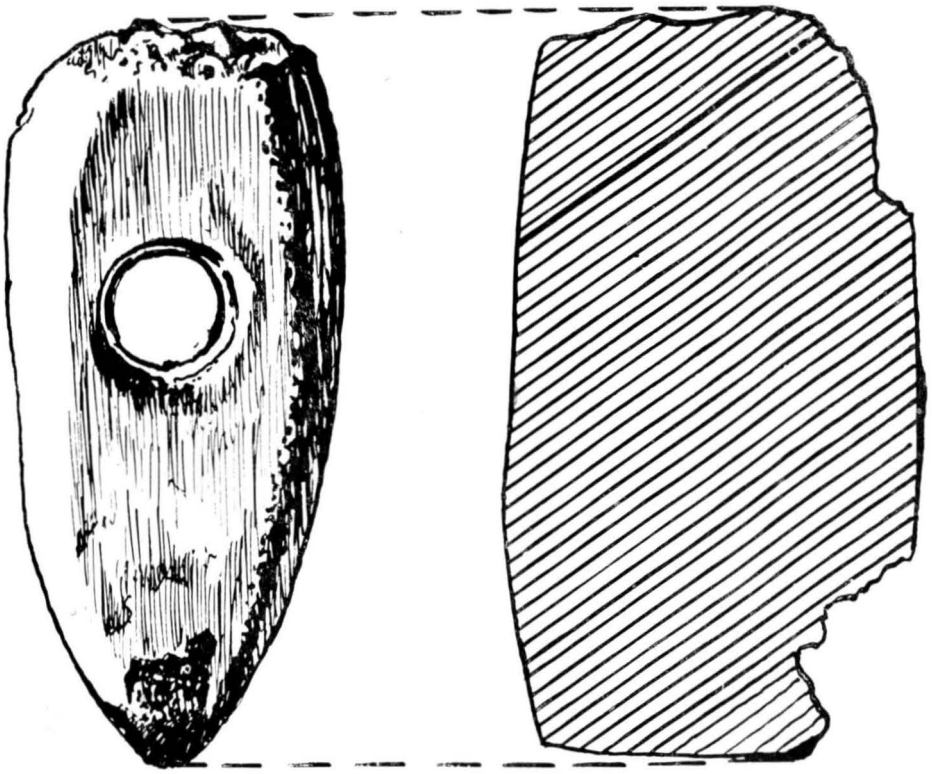

1

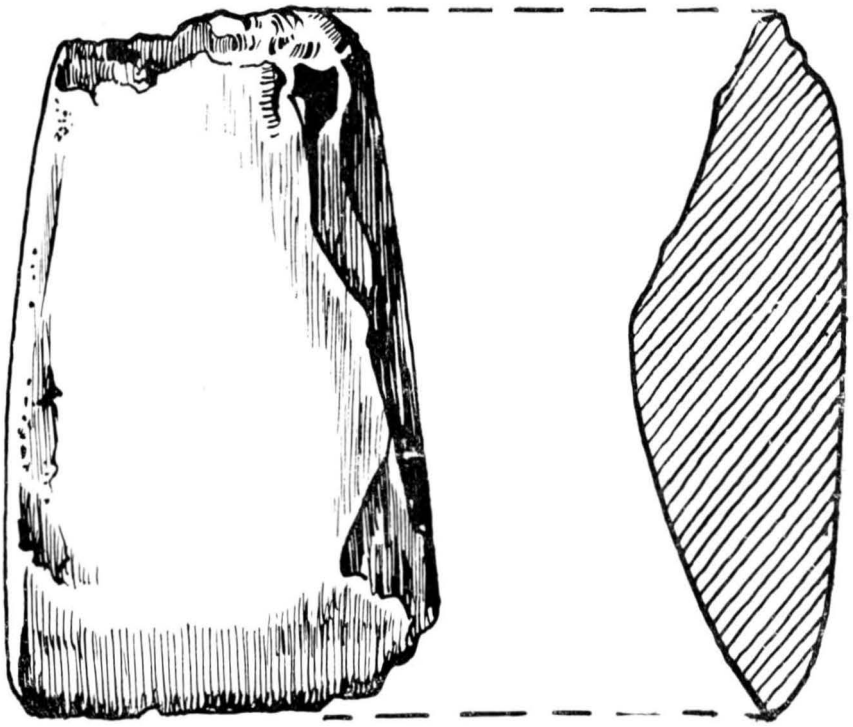

2

Pl. CXIII. Topor perforat (1) și dăltiță (2).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1

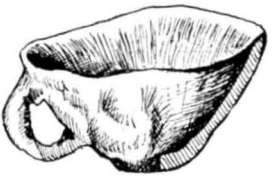

2

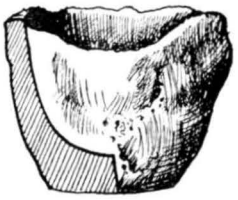

3

4

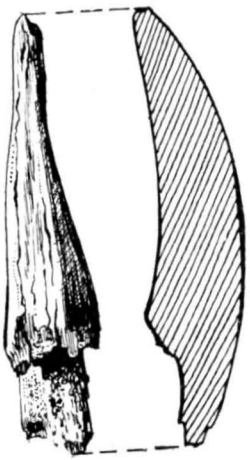

5

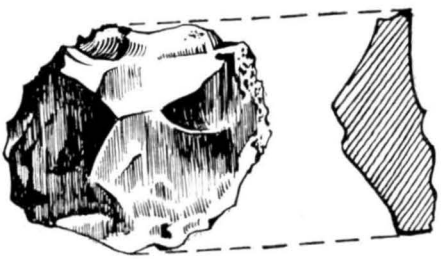

6

Pl. CXIV. Piese din colecţia de la Cucerdea.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pl. CXV. Denar roman al lui Hadrianus.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

O NOUĂ COLECȚIE ÎN PATRIMONIUL MUZEULUI JUDEȚEAN MUREȘ

MARIANA FLORA GRIGORESCU

Recent, a intrat în patrimoniul nostru o parte din colecția Școlii generală din comuna Cucerdea[1], din piesele căreia se remarcă o fibulă destul de rară, încă neîntîlnită în județul nostru.

Cu toate că în perimetrul comunei Cucerdea nu s-au efectuat încă săpături sistematice, localitatea este totuși cunoscută în literatura de specialitate prin descoperiri fortuite.

M. Petrescu-Dîmboviţa publică o asemenea descoperire din anul 1944. Este vorba de moneda grecească, bătută de orașul Mesambria, descoperită, împreună cu cîteva fragmente de ceramică, datînd, probabil, din Latène[2], pe prelungirea de sud a dealului „Podei", lîngă rîpa „Pîrîul Mare", la un km sud de satul Cucerdea.

În același loc, în „Via lui Turcu", N. Vlassa semnalează o modestă așezare Coțofeni[3]. În anul 1961, s-au deschis aici două cariere de nisip; cu aceasta ocazie a ieșit la iveală un cuptor boltit, cu multă ceramică Coțofeni și cenușă. În apropierea cuptorului, s-au găsit două morminte cu scheletul chircit, tot în strat de cultură Coțofeni. A mai apărut și un bordei hallstattian.

În prelungirea „Podeiului", pe terenul de deasupra fermei zootehnice a G.A.S. Cîpău, resturile ceramice care se găsesc la suprafață, dovedesc existența unei așezări hallstattiene. Arăturile au scos la suprafață un cimitir de incinerație în urne, hallstattian[4].

O parte din obiectele provenind din această colecție a Școli generale din Cucerdea sînt descoperite în diferite puncte situate pe platforma de care am vorbit mai sus (planșa CXIII/1, 2; CXIV/4, 5). În toamna anu-

---

[1] Piesele din colecție au fost identificate de N. Vlassa, fapt pentru care exprimăm mulțumiri și pe această cale.

[2] M. Petrescu-Dîmboviţa, *SCS*, Iași, II, 1—2, pp. 519—520.

[3] N. Vlassa, Acta *MN*, II, 1965, p. 24.

[4] N. Vlassa, *ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

lui 1972, lucrările de îmbunătățiri funciare efectuate la delimitarea hotarului comunei Cucerdea de satul Cipău, acolo unde calea Cipăului coboară spre gara Cipău (planșa CXI/3), au dus la descoperirea întîmplătoare a unor obiecte provenind din epocile: neolitică, eneoliticul final și Hallstatt.

Din epoca neolitică provin o daltă, un cioplitor de silex și o unealtă din corn.

1. *Dăltița* (planșa CXIII/2), din gresie șlefuită, de culoare cenușie-albicioasă, are în secțiune transversală formă rectangulară. Secțiunea longitudinală în zona tăișului are forma literei V, iar în partea de mijloc este îngroșată simetric. Tăișul este foarte ușor arcuit. Prezintă rupturi din vechime: partea dinspre muchie, pe una din fețe și o parte din tăiș. Dimensiuni: lungimea 6,1 cm; lățimea dinspre muchie 3 cm; lățimea tăișului 3,7 cm; grosimea maximă 1,5 cm.

După forma secțiunii transversale și longitudinale, acest tip de dăltiță poate fi datat de la sfîrșitul neoliticului timpuriu și pînă în epoca bronzului[5]. Ea a putut fi întrebuințată și ca unealtă și, în caz de nevoie, ca armă de vînătoare sau de luptă.

2. *Cioplitorul de silex* (planșa CXIV/6), de culoare cenușie-negricioasă, are forma ovală neregulată. Bolovănașul de silex este cioplit numai pe una din fețe, prezentînd mai multe desprinderi mai mari sau mai mici[6]. Dimensiuni: lungimea 4,6 cm; lățimea 3,9 cm; grosimea maximă 1,5 cm.

3. *Unealta din corn* de căprioară (planșa CXIV/5), de culoare cenușie-cafenie, este ruptă din vechime la partea dinspre muchie. Dimensiuni: lungimea 12,4 cm; grosimea maximă 2,2 cm.

Din eneoliticul final datează un vas miniatural (planșa CXIV/1), din pastă fină, omogenă, avînd în compoziție nisip mărunt; este ars reductiv și are o culoare cafenie închisă. Vasul, modelat cu mîna, de dimensiuni mici și cu fondul aproape sferic, are formă bitronconică. Trunchiurile de con sînt aproape egale, cel inferior este mai bombat, cel superior fiind mai drept. Gura vasului, relativ largă, are buza ușor răsfrîntă spre interior. Pereții, relativ subțiri, sînt mai groși spre fundul vasului. Dimensiuni: înălțimea 5,4 cm; diametrul fundului 2,2 cm; diametrul maxim 7,3 cm; diametrul gurii 3,9 cm.

Vasul este nedecorat; prezintă pe trunchiul de con superior, imediat sub buză, două proieminențe-apucători, perforate orizontal și dispuse simetric. Buza prezintă ușoare rupturi din vechime.

---

[5] Eug. Comșa, *SCIV*, 23, 1972, 2, p. 249.
[6] I. Nania, *SCIV*, 16, 1965, 2, p. 312, fig. 2/4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Un vas asemănător, dar nu identic, descoperit într-una din locuinţele de la Reci, este încadrat de Székely Zoltán, într-o fază tîrzie a culturii Tisa[7].

Din Hallstatt datează un vas (planşa CXIV/4), din pastă zgrunţuroasă, conţinînd nisip şi piatră pisată, pasta fiind arsă neomogen. El are forma unui borcan, cu fundul plat, corpul uşor bombat şi gura relativ largă. Este decorat cu patru butoni alveolaţi, dispuşi simetric şi situaţi la 2 cm sub buza vasului. Vasul a fost reîntregit la Şcoala generală din Cucerdea, din opt fragmente. Dimensiuni: înălţimea 18,3 cm; diametrul fundului 10,5 cm; diametrul maxim 16 cm; diametrul gurii 13 cm.

În punctul „La cobor" (planşa CXI/4) situat la aproximativ 450 m de la hotarul comunei Cucerdea spre gara Cipău, pe calea Cipăului, în anul 1963, profesorul Vunvulea Gheorghe, directorul Şcolii generale, a descoperit întîmplător o fibulă tip arcuş de vioară (Peschiera).

Fibula (planşa CXII), are la un capăt al ei la picior, un disc spiralic din fir de bronz. Piciorul fibulei este format prin îndoirea de două ori a firului, a cărui prelungire formează corpul agrafei. Resortul, ieşit din corpul fibulei, se compune dintr-o spirală îndoită de trei ori, în continuarea căreia ar trebui să fie acul, de secţiune rotundă, din păcate rupt la acest exemplar, împreună cu cea de a treia spirală a resortului. Fibula este confecţionată din fir de bronz cu secţiune rectangulară. Patina fibulei, de culoare verde-deschis, este bine păstrată. Dimensiuni: lungimea totală 9,8 cm; înălţimea 1,5 cm; diametrul spiralei 3,2; diametrul resortului 1,4 cm; grosimea firului 0,3—0,4 cm.

Fibula în formă de arcuş de vioară are o evoluţie lungă, ce se eşalonează de-a lungul perioadelor Hallstatt A şi B şi aparţine foarte puţinelor exemplare ce au fost aduse la suprafaţă din această perioadă. De pe teritoriul patriei noastre cunoaştem fibule tip arcuş de vioară din descoperirile de la Cernatu[8], Bădeni[9]; Sacoţi, Slătioara. Tot o fibulă asemănătoare, al cărei resort este proeminent, a fost descoperită în cadrul unui depozit la Girişul Român, jud. Bihor. În Europa Centrală şi în partea ei de răsărit, acest tip de fibulă cunoscut încă din ultima parte a epocii bronzului, s-a descoperit la Bodrogkeresztúr, Mosonszolnok, Čaka, Unter-Radl, Grünbach-Geläde, Innsbruck-Mühlau, Novi Banovci, Podumci, Glašinac, Vinča[10].

---

[7] Székely Zoltán, *SCIV*, 15, 1964, 1, p. 121, fig. 2/7.
[8] Székely Zoltán, *Dacia, N.S. X*, 1966, pp. 209—219.
[9] Z. Milea, *SCIV*, 19, 1968, 3, pp. 513—516.
[10] M. Rusu, E. Dörner, V. Pintea şi T. Bader, *Bronzehortfunde aus Transilvanien (Hallstatt A2—B3)*, în *Inventaria archaeologica*, Heft 8.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fibula tip arcuş de vioară de la Cucerdea, se apropie cel mai mult, din punct de vedere tipologic de fibula descoperită în prima locuinţă a aşezării de la Cernatu[11]. Aceasta reprezintă o variantă tîrzie a fibulei tip arcuş de vioară, lucru ce rezultă din dimensiunile ei mari, cît şi din faptul că resortul se află în afara corpului care este arcuit şi dovedeşte dăinuirea acestei forme pînă în a doua fază a perioadei timpurii a Hallstattului.

În comparaţie cu aceasta, fibula de la Cucerdea este de dimensiuni mai mici. Avînd în vedere analogia cu fibula de la Cernatu, este posibil ca şi fibula noastră să se încadreze orizontului cultural Hallstatt B. Chiar în această zonă, semnalează N. Vlassa o aşezare hallstattiană, aşezare ce nu a fost încă cercetată.

În afară de aceste vestigii, provenind dintr-o zonă deja cunoscută în publicaţiile de specialitate, mai există şi alte puncte, situate mai ales în partea nordică a satului, de unde provin alte obiecte ale colecţiei.

Cu ocazia lucrărilor de amenajare a Văii Cucerzii, (planşa CXI/1), efectuate în 1970, la ieşirea din sat a acesteia către Cipău, au apărut două văscioare din eneoliticul final. Primul văscior (planşa CXIV/2), din argilă fină, arsă aproape omogen, modelată cu mîna, are culoare cafenie. De dimensiuni foarte mici, are forma de strachină tronconică, cu gura mult lărgită şi fundul plat. Vasul are o singură toartă. Dimensiuni: înălţimea 2,7 cm; diametrul fundului 1,9 cm; diametrul gurii 5,8 cm. Al doilea văscior (planşa CXIV/3), este din pastă fină, modelat cu mîna, ars neomogen, de culoare cafenie. Forma este tronconică, cu pereţii-oblici, aproape drepţi şi cu fundul plat.

Între SMA şi Grădina de legume a comunei Cucerdea (planşa CXI/2), cetăţeanul Maşca Ioan descoperit în 1966 un denar imperial roman de argint. Moneda (planşa), în greutate de 2,98 grame şi cu un diametru de 17,8×16,7 mm, aparţine lui Hadrianus (117—138):

Avers: HADRIANUS AVGVSTVS Bustul împăratului laureat cu cunună de lauri, priveşte spre dreapta.

Revers: INDVLGENTIA AVG, în exergă COS III Indulgenţia şade spre stînga, întinzînd mîna dreaptă, ţine în stînga un sceptru

Strack 342

Cohen[2] 846/50 (legenda de pe revers are în exergă, în plus faţă de cea de la Cucerdea un PP; adică COS III PP).

---

[11] Székely Zoltán, *ibidem*, p. 212, fig. 2/1, la şi 4/2, 2a.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Din vatra satului, din curtea cetățeanului Aldea Zaharie (planșa CXIII), situată pe șoseaua ce trece de la Tîrnăveni spre Iernut, provine un topor din piatră, din rocă tare, de culoare cenușie, care este șlefuit și perforat. Este de tipul pană. Tăișul toporului este ușor arcuit. Muchia este rectangulară, cu suprafața plană. În secțiune longitudinală are forma literei V, îngroșîndu-se la mijloc. Tăișul, datorită folosirii intense este spart parțial, muchia păstrîndu-se de asemenea numai în parte, fiind spartă din cauza folosirii ca ciocan. Dimensiuni: lungimea 13,4 cm; lățimea dinspre muchie 6,7 cm; lățimea tăișului 7 cm; grosimea în dreptul găurii 5,7 cm; diametrul găurii 2,3 cm.

Topoarele perforate în forma lor caracteristică apar din perioada de mijloc a epocii neolitice și se continuă pînă la sfîrșitul epocii bronzului[12].

*

Gama de descoperiri care au constituit colecția Școlii generale din Cucerdea (jud. Mureș) arată că teritoriul localității a cunoscut urme de locuire încă din epoca neolitică.

Pentru precizarea punctelor menționate, se impun, în viitor, sondaje arheologice care ar putea aduce noi contribuții documentare la istoria străveche și veche a localității.

[12] Eug. Comșa, *ibidem*, p. 249; I. Nania, *ibidem*, p. 312, fig. 3/5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

O NOUĂ AŞEZARE COŢOFENI LA AGRIŞTEU

MIHAI PETICĂ

Prin intrarea în posesia unor valoroase materiale arheologice[1] de la Agrişteu, Muzeul judeţean Mureş şi-a îmbogăţit patrimoniul existent referitor la cultura Coţofeni în judeţul Mureş[2].

Aceste materiale care constituie primele vestigii descoperite în zona comunei Bălăuşeri, satul Agrişteu, înscriu această localitate în repertoriul arheologic al judeţului.

Punctul descoperirii acestor materiale este situat spre vest de satul Agrişteu, la aproximativ 2,5 km de-a lungul unui drumeag de ţară ce urmează cursul rîului Tîrnava Mică, în locul numit „Dealul cetăţii". Pe platoul acestui deal, care prin topografia sa se aseamănă cu „Cetatea păgînilor" de la Şincai (aşezare Coţofeni), cu ocazia unor lucrări agricole, în primăvara anului 1970 au fost scoase la iveală de la o adîncime de aproximativ 0,70 m, numeroase fragmente ceramice şi piese litice.

Din informarea donatorului, aflăm că în urmă cu vreo 50—60 de ani, s-ar mai fi găsit tot în aceste locuri, cîteva unelte de fier care ulterior însă s-au pierdut, precum şi cîteva morminte dezvelite întîmplător la poalele dealului.

Din rîndul materialelor litice fac parte numeroase nuclee şi aşchii din andezit, bazalt şi cuarţ, unele de formă prismatică neregulată precum şi lame, piese semilunare, cu urme de prelucrare. Ponderea însă în inventarul descoperirii o constituie materialul ceramic, care prin tipologia sa determină înscrierea tuturor acestor piese arheologice în cultura Coţofeni, datată în perioada de tranziţie de la epoca neolitică la epoca bronzului.

---

[1] Piesele au fost donate de către prof. Bologh Károly din Bălăuşeri Muzeului judeţean Mureş.

[2] O informare sumară la V. Lazăr, *Vatra*, V, nr. 3 (48), 1975, p. 8; idem *Marisia V*, 1975, p. 38—39, pl. I, VI/3, VII—XI; Petre I. Roman, *Cultura Coţofeni*, pl. 1/310, pl. 58, 67.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ceramica de culoare roșcat-cărămizie, brună sau cenușie, cu o pastă conținînd și o însemnată cantitate de nisip, cuprinde în varietatea sa forme de vase, care au putut fi stabilite pe baza profilului cîtorva fragmente, ca: cești, străchini, castroane, boluri, amfore și vase de dimensiuni mari, de provizii.

Ornamentația, specifică culturii Coțofeni, constă din crestături, linii adînc incizate, striuri dezordonate (Besenstrich), benzi hașurate, motive stelare în „rețea" sau în „ramură de brad", motive de decor peste care uneori s-au aplicat „boabe de linte", rezultînd astfel deseori elemente de decor combinate.

Descoperirea acestor vestigii arheologice Coțofeni atestă existența pe „Dealul cetății" a unei așezări de înălțime, cu terase, probabil, amenajate artificial.

Prin efectuarea unor săpături sistematice se va putea preciza structura așezării și îmbogăți totodată informația arheologică privind acest tip de așezări.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

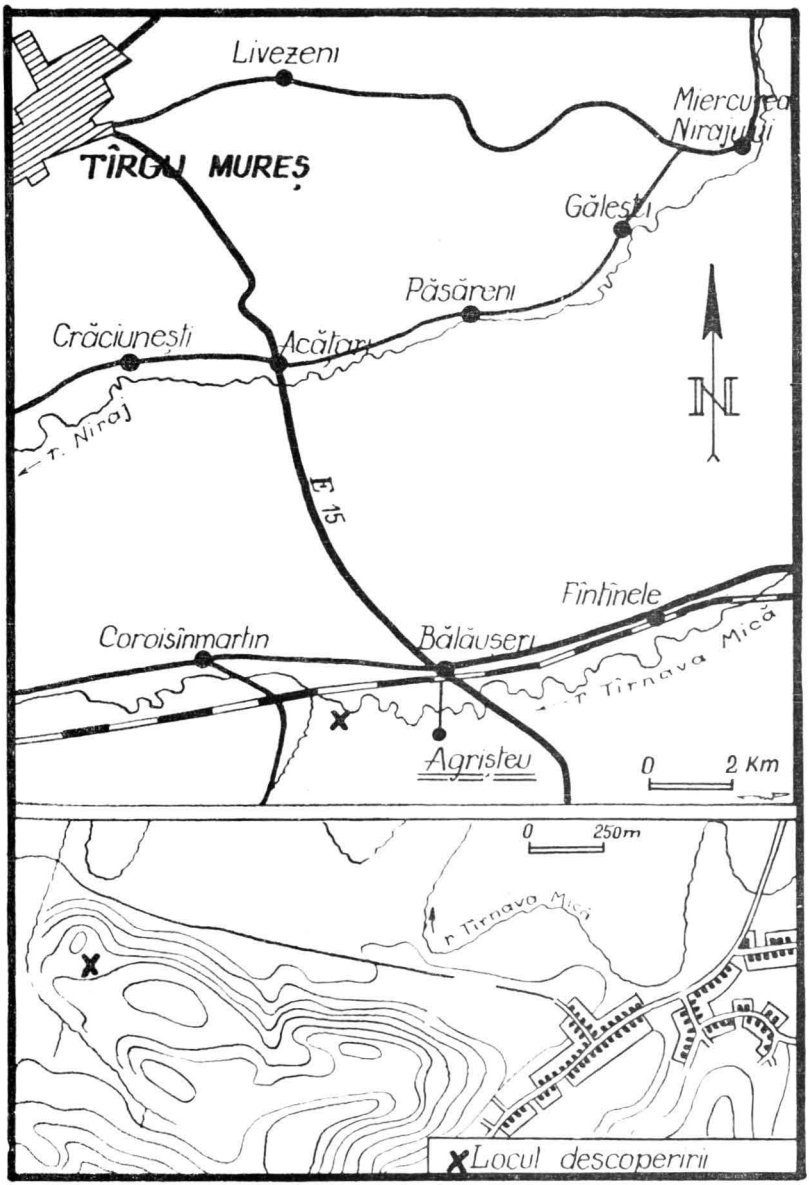

AGRIȘTEU — „Dealul cetății"

PLANȘA CXVI.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

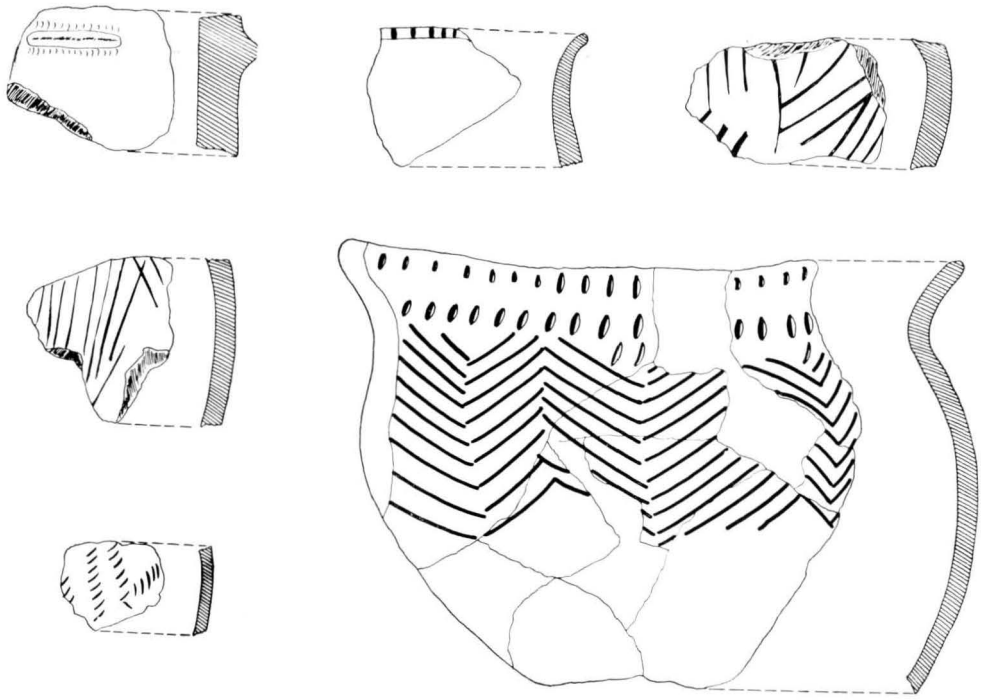

Pl. CXVII. Agrișteu — ceramică Coțofeni.

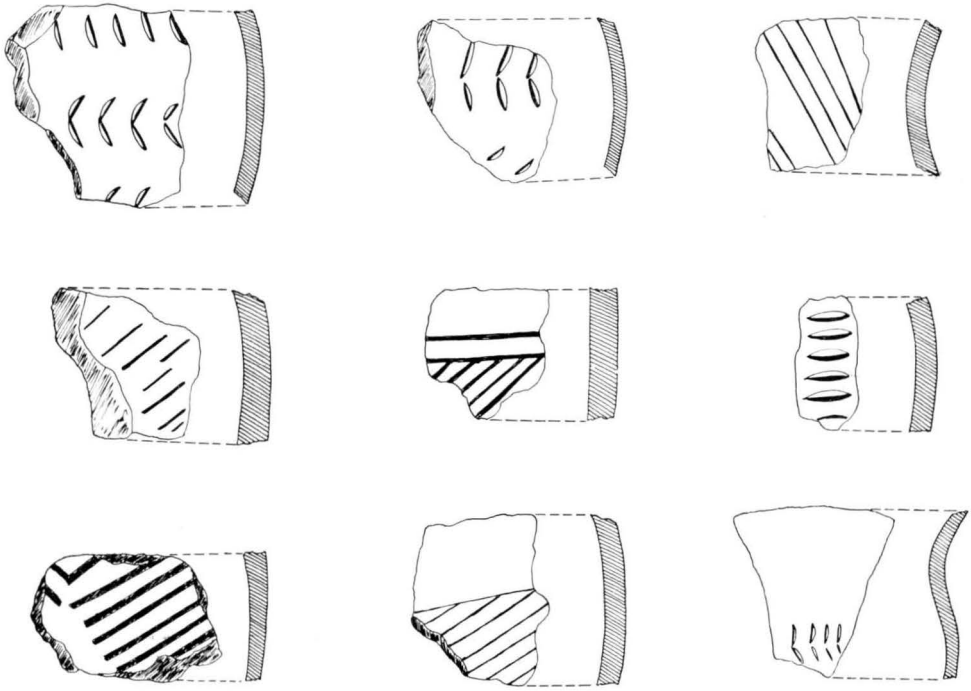

Pl. CXVIII. Agrișteu — ceramică Coțofeni.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

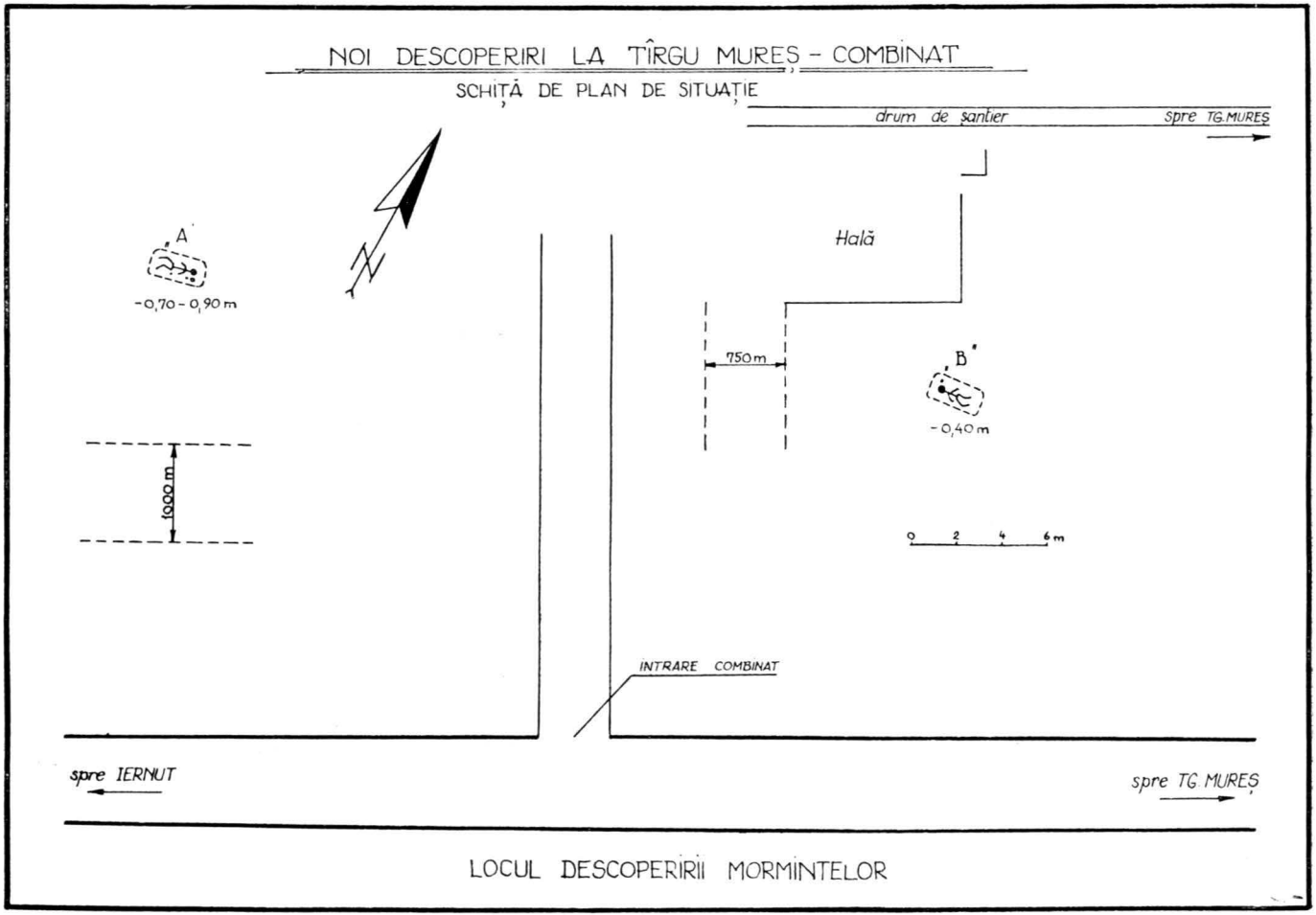

PLANȘA CXIX.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

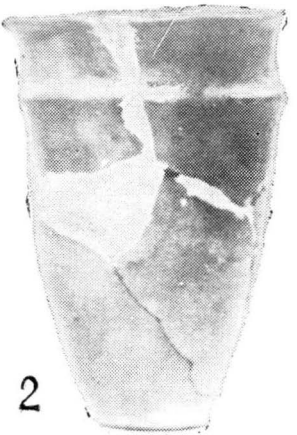

Pl. CXX. Cană și pahar de la Tîrgu Mureș — Combinat.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

NOI DESCOPERIRI LA TÎRGU MUREŞ — „COMBINAT"

MIHAI PETICĂ

Cu prilejul unor lucrări industriale efectuate în incinta combinatului „Azomureş" din Tîrgu Mureş, în vara anului 1974, muncitorii şantierului I.C.M. Cluj-Napoca au descoperit un mormînt de înhumaţie (vezi pl. CXIX, pct. „A").

Comunicînd descoperirea conducerii Muzeului judeţean Mureş, aceasta a recuperat o parte din inventarul mormîntului, depunîndu-l la muzeu[1].

Locul descoperirii se află la aproximativ 900—1 000 m de la intrarea principală în combinat, în partea vestică a drumului de acces, la vreo 20 m. Mormîntul a fost identificat la baza unui strat de pămînt negru, de humus, gros de 70—90 cm, pe platforma unui strat nisipos, avînd orientarea E—V. Degajînd pămîntul cu mijloace mecanice, muncitorii au deteriorat din neatenţie mormîntul şi inventarul său, nemaiputîndu-se recupera decît craniul, cîteva vertebre de coloană şi fragmente de oase lungi, precum şi două vase fragmentare însoţite de un obiect din fier, destul de deteriorat de rugină, probabil catarama de la centura defunctului. Această piesă ulterior s-a descompus, nefiind recuperabilă. Numai cînd au observat obiecte ale defunctului, descoperitorii au sesizat importanţa pieselor, procedînd în continuare la dezvelirea mormîntului cu o mai mare atenţie. Probabil că au existat şi alte elemente de inventar care între timp au fost deteriorate sau amestecate în pămîntul excavat; în această ipoteză piesele nu ar mai fi putut fi recuperate datorită cantităţii mari de pămînt degajat în jurul construcţiei.

---

[1] Imediat după descoperire, în 9 august 1974, Valeriu Lazăr, directorul muzeului, s-a deplasat la faţa locului, ridicînd inventarul descris în nota de faţă. O consemnare sumară a descoperirii în *„Vatra"* anul V, nr. 55 (10) din 20 X 1975, p. 2 (Valeriu Lazăr, *„Arheologica"*).

Cu prilejul prezentei note, mulţumesc tov. Valeriu Lazăr pentru cedarea spre publicare a inventarului descoperirii, iar prof. dr. docent Kurt Horedt pentru preţioasele indicaţii date în datarea pieselor.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În urma reconstituirii condițiilor în care a fost descoperit, a reieșit că scheletul era întins pe spate într-o groapă de formă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite. Vasele au fost găsite în zona craniului, în partea stîngă, iar piesa din fier în regiunea bazinului.

Primul vas (pl. CXX/1)[2] este o cană de culoare cenușie, confecționată dintr-o pastă fină. Vasul are gîtul scund, corpul puternic bombat, cu partea superioară alungită, umărul împodobit cu un brîu-nervură, iar fundul inelar, bine profilat. Buza cănii este ușor răsfrîntă spre exterior și teșită, iar toarta lucrată în bandă lată cu o șanțuire longitudinală. Dimensiunile cănii sînt următoarele: înălțimea 24,5 cm, diametrul buzei 10,6 cm, diametrul maxim 17,5 cm, iar diametrul fundului inelar 12,7 cm.

Al doilea vas (pl. CXX/2)[3] din inventarul mormîntului este un pahar conic, de culoare cenușie, cu pereții subțiri (grosimea variind între 4—5 mm) și avînd buza ușor evazată. Este lucrat de asemenea dintr-o pastă fină, fiind lustruit și avînd un luciu metalic. În partea superioară, la 2,5 cm sub buză, e împodobit și acesta cu un brîu-nervură bine reliefat. Înălțimea paharului este de 12,1 cm, diametrul buzei 8,3 cm, iar diametrul fundului de 3,5 cm.

Deși s-a descoperit un număr restrîns de piese de inventar, materialele recuperate pot totuși determina o încadrare cronologică a mormîntului. Cu toate că formele de ceramică în general nu se pot data cu prea mare precizie, mai cu seamă că ambele forme nu prezintă particularități deosebite, ele menținîndu-se timp de secole, indiciul cel mai sigur îl oferă fundul inelar care se pare că dispare începînd cu secolul al V-lea.

Astfel datarea cea mai probabilă a mormîntului ar fi secolul al IV-lea, sugerată și de compoziția pastei și culoarea vaselor.

Pentru cană, se poate aminti, ca o analogie apropiată, descoperirea a trei căni mari, cenușii și a unui pahar conic de sticlă, ce au făcut parte dintr-un inventar funerar, în marginea de est a orașului Tîrgu Mureș, pe terenul fabricii de cărămizi, piese datate de asemenea în secolul IV.[4]

Asemănarea compozițională a celor două descoperiri făcute în două extremități ale orașului Tîrgu Mureș — cană și pahar — este evidentă, încît paharul de la combinat ar putea constitui chiar o transpunere în lut a unui prototip din sticlă și face parte, credem, dintr-un anumit ritual

[2] Muzeul județean Mureș, nr. inv. 5893/a.
[3] Muzeul județean Mureș, nr. inv. 5893/b.
[4] K. Horedt, *SCIV*, VI, 1955, 3—4, pp. 675 și 672, fig. 15; 1—4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de înhumaţie. Forma paharului din lut se mai întîlneşte uneori chiar pînă în secolul al VI-lea, fiind atestată în apropierea municipiului Tîrgu Mureş şi în cimitirul prefeudal de la Moreşti[5].

*

* *

O altă descoperire (pct. „B")[6] a avut loc în 10 martie 1975, în zona lucrărilor de extindere a combinatului „Azomureş", la aproximativ 750 m E de cea menţionată mai sus.

La o distanţă de 10 m de la hala industrială aflată în construcţie, în spatele unui gazometru, cu prilejul unor săpături pentru fundaţia unui pilon de susţinere, s-a descoperit un schelet uman, într-o groapă adîncă de numai 40 cm, adîncime care considerăm ca nefiind cea iniţială a mormîntului, întrucît înaintea începerii lucrărilor de construcţie terenul a fost nivelat.

Scheletul, culcat pe spate, era, după relatările descoperitorilor, orientat în direcţia V—E, poziţie pe care nu o considerăm însă sigură, avînd în vedere condiţiile în care a fost dezvelit mormîntul.

Astfel, din întregul schelet nu s-a mai putut recupera decît craniul, şi acesta foarte fragmentat[7] şi fragmente din oasele lungi; vertebrele, bazinul etc. au fost scoase pe neobservate o dată cu pămîntul excavat.

De lîngă craniu, s-a recuperat un fragment de plăcuţă de os ornamentat, de la o plăsea de cuţit sau piepten. O mică porţiune a gropii s-a păstrat bine conturată în pămîntul galben-roşcat, nisipos, aluvionar, groapa fiind umplută cu pămînt negru, amestecat din abundenţă cu fragmente ceramice atipice care, după compoziţia pastei, ar putea fi de factură romană.

Deşi cantitatea de pămînt aflată la suprafaţă a fost cercetată minuţios, alte piese dintr-un posibil inventar n-au mai fost găsite.

Ambele descoperiri efectuate într-o perioadă de timp relativ scurtă (august 1974—martie 1975) vin să întărească ipoteza existenţei în

---

[5] Idem, în *SCIV*, V, 1954, 1—2, p. 214, fig. 7; 2.

[6] Notă de periegheză întocmită de Andrei Zrínyi, muzeograf la Muzeul judeţean Mureş. Mulţumesc colegului A. Zrínyi pentru cedarea spre publicare a materialului.

[7] Craniul descoperit se află în laboratorul de restaurare al Muzeului judeţean Mureş.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

această zonă de aproximativ 10 ha, a unei necropole din secolul al IV-lea, impunînd totodată cu stringenţă continuarea la o scară mai mare a cercetărilor în acest perimetru.

Cele două morminte descoperite la Tîrgu Mureş — Combinat aduc o contribuţie importantă la documentarea locuirii masive a acestor meleaguri mureşene şi după părăsirea Daciei de către romani, completînd totodată documentarea arheologică — istorică privind mileniul I e.n.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CU PRIVIRE LA ÎNCEPUTURILE ISTORIOGRAFIEI ROMÂNEȘTI DESPRE RĂSCOALA LUI HOREA. TIMOTEI CIPARIU

NICOLAE EDROIU

Preocupările filologice și istorice ale lui Timotei Cipariu, mai cu seamă cele din perioada de formație a cărturarului ardelean, nu sînt cunoscute îndeajuns. Acest autodidact a învățat la școala propriei sale biblioteci, impresionantă pentru Transilvania acelei vremi — din care 9 000 de volume se păstrează azi în Biblioteca Academiei R.S.R. Filiala Cluj-Napoca —, dar a cercetat și alte biblioteci din care a cules un bogat material privitor la istoria patriei[1]. Manuscrisele lui aflătoare tot în Biblioteca Academiei, alături de cărțile sale, pot oferi unele aspecte necunoscute ale preocupărilor lui istorice de tinerețe. În cele ce urmează intenționăm să le urmărim doar pe cele față de răscoala lui Horea.

Primul efort de cercetare la documentele răscoalei din Transilvania de la 1784 îl datorăm lui Timotei Cipariu, care a consultat Biblioteca „S. Teleki" din Tîrgu Mureș, între 22 august și 13 septembrie 1828 (avînd pe atunci 23 ani). Între manuscrisele rămase se găsesc multe extrase din lucrări istorice și geografice străine care cuprind referiri la țările române și se găseau încă de pe atunci în acea bibliotecă. Sînt transcrise paginile cu deosebită privire asupra răscoalei lui Horea din broșura lui Jacques-Pierre Brissot de Warville, tipărită în Franța la scurtă vreme după supliciul conducătorilor răscoalei, dar purtînd indicația „Dublin — 1785"[2]. Broșura franceză intitulată *Seconde lettre d'un défens du peuple a l'Empereur Joseph II*[3], scrisă în cercul ideilor iluministe, încerca, de pe pozițiile dreptului natural, să justifice răscoala iobagilor români din

---

[1] Teodor Pompiliu, *Biblioteca lui Timotei Cipariu*, în *„Tribuna"*, Cluj, 1957, nr. 25, p. 5; *Blédy Géza, Contribuții la istoria filologiei române. Tînărul Cipariu la biblioteca „Teleki" din Tîrgu Mureș*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958, pp. 81—84.

[2] Bibl. Acad. R.S.R., Fil. Cluj, Anexa I, Fond *Blaj*, ms. 266, pp. 8—17.

[3] Titlul întreg al scrierii lui J. P. *Brissot, Seconde lettre d'un défenseur du peuple a l'Empereur Joseph II sur son reglement concernant l'emigration et principalement sur son révolte des Valaques; Ou l'on discute au fond le droit de révolte du peuple.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Transilvania de la 1784. Este aproape singura apărare ce s-a luat față de răscoală și cu toate limitele ei, ocupă locul de frunte între tot ce contemporanii au scris despre ea. Timotei Cipariu a consultat exemplarul din Tîrgu Mureș al broșurii[4], al doilea cunoscut pînă în prezent în bibliotecile din țară (după cel din Biblioteca Academiei, care a fost pus la dispoziția lui N. Densușianu de către B. P. Hașdeu), și a transcris partea finală (paginile 63—98) în care pe baza informației de gazetă, Brissot analizează răscoala din Transilvania. La sfîrșitul transcrierii, Cipariu însemnă: „A M. Vásárhely de la Biblioth. du Comit. Sam. Teleki nro. 3696, 1/13 Sept. 828"[5], fără alte considerații asupra broșurii.

Mai tîrziu, într-un caiet (început în 1858) de însemnări zilnice, cărturarul își va aminti de această încercare, mărturisind: „...în același an (1826) începusem a învăța și limba franceză, pînă la atîta cît după un an (de fapt peste doi ani, în 1828 — n.n.), petrecînd în M. Oșorheiu și cercetînd prin biblioteca Telekiană, decopiai între alte multe și partea despre insurecțiunea lui Horea, ce o aflai într-o carte franceză, tipărită după cum scrie la Dublin, în care insurecțiunea Horiană e descrisă cu totul în favoarea românilor, ca și în istoria lui Christiani"[6]. De reținut, după propria-i mărturie, că T. Cipariu consultase și traducerea în limba germană a istoriei universale a lui Millot, traducere datorată lui Wilhelm Ernst Christiani[7], unde răscoala e descrisă pentru întîia oară într-o istorie universală, pe 6 pagini, după informația pe care a putut-o oferi presa și tipăriturile din apusul Europei în acea vreme.

Încercarea nu rămîne izolată. În același manuscris intitulat „Titulus Libri", alături de transcrierea din broșura franceză se găsesc anexate încă 8 pagini[8], cuprinzînd, probabil în transcrierea altcuiva, făcută la 1855,

---

[4] Exemplarul acesta a fost achiziționat, după toate probabilitățile, de Samuel Teleki nu multă vreme după apariția broșurii și se găsea în biblioteca din Tîrgu Mureș la 1800. (Cf. *Bibliothecae Samuelis com. Teleki de Szék*, partea II, Viena, 1800, p. 81, fiind înregistrată sub titlul: *Ein Vertheidiger des Volks an Kaiser Joseph II seine Auswanderungsgesetze und andere Verordnungen betreffend, aus dem französischen*, Dublin, 1785.)

[5] Bibl. Acad. R.S.R. — Fil. Cluj, Anexa I, Fond *Blaj*, ms. 266, f. 12 verso.

[6] Bibl. Acad. R.S.R. — Fil. Cluj, Anexa I, Fond *Blaj*, ms. 259, Fragmentar, însemnările sînt publicate de Șt. Menciulea, *„Timotei Cipariu. Început de autobiografie"*. Retipărire din *„Cultura Creștină"*, Blaj, f.a., p. 38.

[7] *Millot, Universalhistorie alter, mittler und neuer Zeiten.* Trad. din l. franceză de W. E. Christiani, vol. 15, Viena, 1794, pp. 389—394. Primul volum al lucrării a fost tradus și în românește încă în 1800 de către J. Piuariu Molnar, avîndu-se în vedere și traducerea germană. (Cf. L. *Grămadă, Istoria lui Millot în tălmăcirea lui Ioan Piuariu Molnar*, în *„Studia Universitis Babeș-Bolyai"*, s. IV, Philologia, fasc. 2, 1960, Cluj, p. 161—175).

[8] Bibl. Acad. R.S.R., Fil. Cluj, Anexa I, Fond *Blaj*, ms. 266.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

broşura germană *Umständlicher Bericht von den in Siebenbürgen entstanden Unruhen*, apărută încă în timpul răscoalei pentru a satisface curiozitatea publicului, după cum mărturisea chiar autorul ei[9]. Însemnarea finală: „Ex originali impresso in 8° min. apud Jos. Kemény desc. 4 Jun. p. n. 1855"[10].

Este cunoscut şi al treilea efort, databil — după celelalte piese între care e cuprins, — în a doua jumătate a anului 1857. Timotei Cipariu a transcris o variantă a poemei „Carmina Valachica Horae et Kloske" (1785), care cuprinde în fragmente cunoscutul poem pus în circulaţie în vremea răscoalei. Transcrierea lui Cipariu însumează 93 versuri şi intitulată de el „Origo tumultus Horaiani sequentibus versiculis describitur" se află în manuscrisul „Versuri şi Varia" (foaia 14), mai tîrziu publicată într-o revistă din Turda. Nota finală e cea de faţă: „Notandum, quod Horia Nicula Ursu vocabatur origine ex Albacu ideo in versiculis dicitur: Domnului de la Niculeşti. N. B. Ex MA orthografia gungarica scripto, olim Rmi Prep. Albo Carolinensis Jos. Tamasi, communicata per Rm. D. Aug. Popu"[11].

*

În cadrul istoriografiei răscoalei lui Horea aceste încercări ale lui Timotei Cipariu sînt de o însemnătate aparte şi constituiesc un pas considerabil spre cercetarea sensurilor răscoalei însăşi. Puţinii cărturari din Şcoala ardeleană care s-au referit într-un fel la răscoala din 1784, dovedeau mai degrabă neînţelegerea ei[12]. Intelectualitatea românească a vremii imediat de după răscoală era iluministă, propaga ideea ridicării poporului de jos prin cultură şi nu pe cale revoluţionară, ea însăşi ducînd o luptă în cadre legale, aşa că răscoala e departe de a fi obiect al preocupărilor ei istorice.

---

[9] N. Densuşianu, *Revoluţiunea lui Horea în Transilvania şi Ungaria. 1784—1785*. Buc., 1884, p. 7.

[10] Bibl. Acad. R.S.R. — Fil. Cluj, Anexa I, Fond. *Blaj*, ms. 266, foile anexate (17—20).

[11] Idem, ms. 62 *Versuri şi Varia*, f. 14. Varianta transcrisă de Cipariu e publicată de I. Naghiu: *O poezie despre Horea*, în *„Pagini literare"*, Turda, 1943, IX, nr. 9—12, pp. 251—253.

[12] Gh. Şincai, *Chronica Românilor*, II, Buc., 1886, pp. 212—213; apoi pasajul mult discutat din S. Micu (vezi N. *Iorga: Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea. 1688—1821*, II, Buc., 1901, pp. 185—186, şi D. *Prodan: Supplex Libellus Valachorum*, Cluj, 1948, p. 106); *G. din Ardeal, Észrevételek Tekentetes Schwartner Márton Ur Magyarország Statisztikájában az Oláhokról tett jegyzésekre*, Pesta, 1812, pp. 15—16; P. *Maior, Istoria pentru începutul Românilor în Dachia*, Buda, 1834, p. 158. *Disputaţiile asupra istoriei*, pp. 53—60. (Cf. D. *Prodan*, op. cit., pp. 102—109).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Spre 1848 însă se fac eforturi vizibile de apropiere de răscoală. I. Monorai, în a sa *Scurtă cunoștință a lucrurilor Dachiei*, are deja o atitudine ceva mai înțelegătoare față de ea[13], pentru ca intelectualitatea de la 1848 să și-o apropie și mai mult, iar Nicolae Bălcescu să întreprindă chiar cercetări, la document, asupra răscoalei[14]. Cu aceasta drumurile cercetărilor istoriografiei române asupra răscoalei sînt deschise, chiar dacă în partea de interpretare accentul va cădea — sub influența timpului în care se scria — adesea mai mult asupra laturii naționale.

Primele eforturi românești de cercetare a răscoalei le datorăm totuși lui Timotei Cipariu și tocmai ele au rămas necunoscute pînă acum. Fără a ajunge la exprimarea unei atitudini, la cărturarul ardelean reținem interesul pentru răscoală plasat în timp chiar înainte de cel al lui Bălcescu și care în epoca de formație a lui Cipariu va cădea tocmai asupra ce era mai important dintre scrierile contemporanilor cu privire la eveniment: broșura lui J.-P. Brissot. T. Cipariu înscrie — așa cum dovedesc manuscrisele lui — un pas apreciabil către preocupările mai de intensitate față de răscoala lui Horea, pe care în perioada următoare le vor reprezenta Al. Papiu Ilarian, G. Bariţiu și cu deosebire N. Densușianu.

Totodată Timotei Cipariu apare preocupat și de ideile iluministilor francezi, ale căror opere, după cum se poate urmări, le-a consultat în diferite biblioteci din Transilvania.

---

[13] I. Monorai, *Scurtă cunoștință a lucrurilor Dachiei*, fragmentale editate de I. *Găvănescu* în *Anal. Acad. Rom.*, Mem. Secţ. Ist., seria III, Tom. XXI, Mem. 16; D. *Prodan, Supplex* ... pp. 109—111.

[14] Gh. Georgescu-Buzău, *Caracterul răscoalei țărănești din Transilvania de la 1784 văzut de istoriografia burgheză română*, în „Studii", nr. 5—6/1955, p. 75, unde însă N. Bălcescu e considerat ca primul cercetător al răscoalei lui Horea din istoriografia română.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Mihail M. Câmpean
1917—1975

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MIHAIL M. CÂMPEAN (1917—1975)

VALERIU LAZĂR

O scurtă și necruțătoare boală a întrerupt firul vieții lui Mihail M. Câmpean, eminent dascăl al Mureșului superior, pasionat om de cultură, statornic și activ colaborator al muzeului nostru. Moartea a frînt un generos cărturar, a cărui viață și muncă neobosită și pilduitoare a fost închinată ridicării culturale a zonei Mureșului superior.

În cîmpul preocupărilor sale multiple, Mihai M. Câmpean a fertilizat, cum puțini au făcut, peste trei decenii, școala și cultura mureșeană, lăsînd în urma sa, o dată cu faptele merituoase. regretele profunde ale celor care l-au cunoscut și prețuit.

Născut în 1917 la Goreni, în familia unor țărani săraci, Mihail M. Câmpean a urmat școala primară în satul natal (1923—1928), continuată cu studii gimnaziale la Reghin (1928—1932). Rămas orfan de tată, fără nici un sprijin și cu numeroase greutăți materiale, Mihail M. Câmpean a urmat școala normală de învățători din Năsăud (1932—1936). Mediul familial în care a crescut, ca și cel școlar — îndeosebi năsăudean — a contribuit la formarea personalității viitorului cărturar. Aici, la Năsăud, eminentul elev a cunoscut viața grea, exploatată, a oamenilor muncii; aici, s-a apropiat, sub influența unor profesori ai școlii (T. Bugnariu ș.a.) de mișcarea muncitorească și comunistă. Încadrat în celula U.T.C. a școlii, elevul Câmpean a desfășurat o prodigioasă și diversă activitate politică în urma căreia a fost eliminat pentru „ideile socialiste" din toate școlile normale din țară. Reprimit, a reușit, în ciuda numeroaselor dificultăți create de oficialitățile burghezo-moșierești, să-și încheie studiile și să își profeseze meseria pentru care și-a închinat anii tinereței.

Ca învățător la Rîpa de Jos, Batoș, Habic, Tîrgu Mureș, Sînvăsii, Logig, Bozed, Goreni sau ca profesor și director de școală la Dedrad, Mihail M. Câmpean a rămas în memoria generațiilor de copii cărora le-a deschis ochii minții prin carte și prin exemplul generos, propriu, de dăruire în muncă, un eminent dascăl.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dar activitatea sa nu s-a mărginit numai la catedră, pe care a onorat-o atît de strălucit. Pe lîngă calitatea de desăvîrşit pedagog Mihail M. Câmpean a desfăşurat şi o rodnică şi neobosită activitate politică, cetăţenească. Numele său poate fi asociat la principalele acte democratice şi revoluţionare înfăptuite de regimul nostru în zona Mureşului superior, acte la care şi-a adus contribuţia ca activist de seamă al Frontului Plugarilor şi ca membru devotat al P.C.R. Ca o apreciere a activităţii sale, Mihail M. Câmpean a fost distins cu ordine şi medalii ale R.S.R.

Vigoarea personalităţii lui Mihail M. Câmpean s-a manifestat şi în domeniul culturii. Activist de seamă, el a fost un neostoit animator cultural. Cei mai frumoşi ani ai vieţii şi i-a consacrat studiilor istorice, făcînd neobosite cercetări arheologice şi arhivistice pentru a documenta în spaţiul Mureşului superior continuitatea multimilenară a poporului român, permanenţa sa activă. Şi pasiunea sa a fost răsplătită prin însemnatele descoperiri arheologice de la Batoş, Dedrad, Goreni ş.a. care au înscris localităţiile amintite în repertoriul arheologic al ţării. Prin stăruinţa muncii sale a început să fie integrat documentar, începînd cu epoca neolitică, în istoria străveche şi veche a patriei frumosul spaţiu al Mureşului superior, să formeze o imagine mai completă asupra trecutului său istoric. Imagine care ne-a format-o Mihail M. Câmpean prin numeroase conferinţe publice, comunicări, articole scrise, menite să valorifice rezultatele cercetărilor sale.

Rod al cercetărilor proprii este colecţia muzeală, una dintre cele mai frumoase şi valoroase din judeţul Mureş, pe care excelentul organizator Mihail M. Câmpean a lăsat-o testamentar, ca bun al poporului, Muzeului judeţean Mureş*. Constituită din multe piese foarte valoroase, unele unice (arheologie, carte, documente), colecţia este mărturia vie a patriotismului fierbinte de care a fost călăuzit în viaţă cărturarul Mihail M. Câmpean, de a dărui munca şi rezultatele ei urmaşilor.

Colaborator activ al muzeului nostru, neobosit şi rodnic cercetător al pămîntului mureşean, om de aleasă cultură şi elevată energie şi distincţie morală, Mihail M. Câmpean constituie pilda vie a unei vieţi temeinic trăite pentru progresul ţării pe care a iubit-o cu înflăcărare şi a servit-o cu devotament profund, îndemn pentru noi de a-i păstra memoria şi a-i urma exemplul.

---

* Colecţia, în curs de inventariere, va fi publicată în *Marisia*, VII.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CRONICA MUZEULUI JUDEȚEAN MUREȘ (1976)

VALERIU LAZĂR

Axîndu-și activitatea în lumina concepției marxist-leniniste a P.C.R., Muzeul județean Mureș s-a străduit și în cursul anului 1976 să-și îmbunătățească continuu activitatea.

Concretizîndu-și munca în ideile Congresului al XI-lea al P.C.R. și ale Congresului educației politice și culturii socialiste, muzeul nostru a urmărit să aducă, prin conținut și prin toate formele specifice de activitate, contribuția sa sporită la opera de difuzare a științei și culturii socialiste, de valorificare a patrimoniului cultural național, de formare a conștiinței omului societății noi, socialiste.

Sub îndrumarea organelor de partid, lucrătorii muzeului și ai Oficiului județean Mureș pentru patrimoniul cultural național au desfășurat o amplă activitate privind evidența patrimoniului cultural național. Prin numeroase deplasări efectuate în județ s-a început activitatea de întocmire științifică a evidenței valorilor susceptibile de a face parte din patrimoniul cultural național, expertiza acestora, odată cu întocmirea fișelor analitice de evidență, depistarea unor numeroase noi valori de patrimoniu etc.

Păstrarea, conservarea popularizarea și valorificarea pe plan educativ a acestor valori inestimabile a constituit o preocupare continuă, permanentă a specialiștilor muzeului și oficiului.

Concomitent cu activitatea de evidență a patrimoniului cultural național, muzeul a desfășurat, prin forme specifice și variate, o amplă muncă cultural-educativă.

Cultivînd și valorificînd — prin valorosul patrimoniu ce-l deține — trecutul și prezentul poporului român, lupta lui pentru dreptate socială și națională, lupta comună a poporului român și a naționalităților conlocuitoare pentru independența și progresul țării, muzeul s-a străduit să-și aducă contribuția la educarea patriotică a maselor, prin acțiuni permanente fie la sediu, fie în afara lui.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Astfel, expoziţiei permanente i s-au adus continuu retuşuri ştiinţifice, tematice şi estetice, pentru a deveni o carte de istorie deschisă publicului larg. În cursul anului, muzeul a vernisat la sediu şi în judeţ numeroase expoziţii, cu însemnate valenţe educative, care s-au bucurat, datorită mesajelor lor, de aprecierea oamenilor muncii.

Amintim între acestea expoziţiile: *Ocrotirea naturii şi a mediului înconjurător — ocrotirea omului, Din fauna judeţului Mureş* (Reghin, Luduş), *Păsări folositoare* (Sîngeorgiu de Pădure, Bălăuşeri, Ghindari, Sighişoara), *Păsări de baltă* (în colaborare cu AVIROM — Tîrgu Mureş) secţia de ştiinţe naturale; *Arheologie şi numismatică mureşană — refectare a romanităţii, continuităţii şi unităţii poporului român, Dimitrie Cantemir în cultura română, Prima unire politică a ţărilor române sub Mihai Viteazul*, (Sîngeorgiu de Pădure, Sovata), *9 Mai 1877—9 Mai 1945* (Luduş, Gurghiu, Tîrnăveni), *Gheorghe Şincai* (Rîciu), *Războiul de independenţă, În drum spre victorie — Oarba de Mureş, Artă populară, textile, port*, (cu Muzeul etnografic din Reghin), *Cojoace populare transilvănene* (cu Muzeul etnografic al Transilvaniei).

Ele însă nu s-au făcut cunoscute în suficientă măsură publicului larg. Multe categorii de oameni ai muncii, în special tineri muncitori, cooperatori, nu au trecut organizat pragul acestor expoziţii pentru a cunoaşte valoarea lor educativă şi patriotică; de aceea, în viitor, va trebui manifestată o preocupare mai mare pentru atragerea acestor categorii spre cunoaşterea patrimoniului muzeului.

Educaţia patriotică s-a făcut în cursul anului şi prin alte mijloace specifice. Lunar a intrat în tradiţie organizarea serilor muzeale, cu conferinţe însoţite de programe artistice, seri ce au consemnat evenimente istorice importante sau au valorificate aspecte din istoria sau patrimoniul muzeului mureşan.

La conţinutul lor şi-au adus aportul şi invitaţi străini ca: prof. dr. docent D. Berciu *(Valori arheologice mureşene cunoscute în ţară şi peste hotare)*, conf. dr. H. Daicoviciu *(Continuitatea daco-romană în jud. Mureş)*, conf. dr. Gh. Arion *(Arhitectura şi arta mureşeană oglindită în patrimoniul cultural naţional)* etc.

Simpozioane dedicate marilor aniversări *(Prima unire politică a celor trei ţări române sub Mihai Viteazul, 380 de ani de la răscoala secuilor 1595—1596, Judeţul Mureş în trecut şi prezent)*, numeroase conferinţe elaborate şi ţinute în mediul rural, brigăzi ştiinţifice, articole în presă, reportaje la radio etc., ca şi a doua ediţie a „Decadei muzeelor judeţului Mureş" (amplă manifestare educativ ştiinţifică) au relevat oamenilor muncii

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

locul și însemnătatea muzeului ca instituție educativă, patriotică, popularizîndu-i, totodată, patrimoniul arheologic, istoric, etnografic și artistic.

Tot mai variate și mai atractive, asemenea forme de activitate educațională au apropiat categorii largi de oameni ai muncii de patrimoniul acestuia. A devenit tradiție ca, în sălile de expoziție să se facă primirea de pionieri, U.T.C.-iști, unele seminarii cu propagandiștii de la învățămîntul de partid sau din învățămîntul de cultură generală (lecții de istorie). Ele au sporit asemenea rețeaua de „prieteni ai muzeului", „ai patrimoniului".

În ansamblul preocupărilor amintite s-a desfășurat și *activitatea științifică* a personalului de specialitate al muzeului și oficiului. Ea s-a concretizat atît în documentarea pentru îmbogățirea conținutului tematic al expoziției permanente și al celor temporare și itinerante, cît și în cercetarea și valorificarea științifică a patrimoniului cultural național mureșean.

În domeniul științelor naturii, cercetarea s-a orientat spre problemele ocrotirii naturii și a mediului înconjurător, asupra avifaunei, migrației și pasajul păsărilor în județul Mureș, în domeniul etnografiei, spre cercetarea zonelor etnografice neglijate (valea Nirajului, Cîmpia Transilvaniei).

Cercetarea istorică s-a axat pe descoperirea și valorificarea vestigiilor arheologice, a materialelor arhivistice care să îmbogățească documentar aspecte mai puțin cunoscute din istoria acestui spațiu de țară.

Săpăturile arheologice efectuate, în continuare, la Șincai — „Cetatea păgînilor" (așezare proto-tracică), la Brîncovenești (castrul roman,, urme de continuitate daco-romană, sec. IV), aduc contribuții noi în documentarea prezenței populației tracice și daco-romane în spațiul Mureșului superior. Acestora li se adaugă noile descoperiri de la Săcalu de Pădure, Mura Mare-Gorneşti, intrate în patrimoniul muzeului.

Studiindu-se întreaga bibliografie s-a reușit, prin includerea noilor descoperiri, inedite, să se elaboreze repertoriul așezărilor și descoperirilor din sec. IV—XIII din județul Mureș, care atestă continuitatea neîntreruptă a populației daco-romane în acest spațiu al țării.

Contribuții noi s-au adus și în istoria modernă *(Aportul mureșenilor la sprijinirea Războiului de independență)* sau contemporană *(Aspecte privind înfăptuirea pe cale revoluționară a reformei agrare în fostul județ Mureș)*, ca și în domeniul istoriei cărții *(Circulația cărții vechi românești în județul Mureș)*, a artei *(Valori de artă plastică românească în județul*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Mureş) sau etnografiei *(Contribuţii ale cercetării etnografice din judeţul Mureş pentru valorificarea patrimoniului cultural naţional).*

Activitatea complexă desfăşurată a contribuit la îmbogăţirea patrimoniului muzeal. În cursul anului au intrat în patrimoniul nostru ca donaţii: bogata colecţie a regretatului prof. Mihail M. Câmpean (arheologice, carte, documente), cu valoroase piese, unele unice, colecţia arheologică de la Cucerdea, descoperirile de la Păsăreni (eneolitice), Mura Mare-Gorneşti (prefeudale), Tîrgu Mureş (neolitice) precum şi documente legate de istoria judeţului (Săcalu de Pădure) şi de mişcarea muncitorească (Béla Szőcs) etc.

Anul 1976 poate consemna şi alte realizări care vor facilita activitatea muzeului: dotarea bibliotecii cu noi mijloace tehnico-materiale (concomitent cu îmbogăţirea fondului documentar al acesteia) şi extinderea ei, ca şi începutul organizării fondului de carte pe criterii ştiinţifice, organizarea lapidarului (roman şi feudal), a clişotecii muzeului, a unor colecţii din domeniul ştiinţelor naturii (ornitologică, entomologică, paleontologică).

Concomitent cu înfăptuirea sarcinilor specifice, consemnate *sumar, sintetic,* au existat şi carenţe, neîmpliniri în activitatea muzeului şi oficiului judeţean pentru patrimoniul cultural naţional. Prin înlăturarea acestora, prin diversificarea şi amplificarea obiectivelor ce le are de înfăptuit, muzeul, ca instituţie de cultură angajată, dinamică, vie, va îndeplini importantul său rost, acela de a fi: şcoală de educaţie patriotică, socialistă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ABREVIERI

ABREVIATIONS ● ABKURZUNGEN ● ABREVIATIONS ● СОКРАЩЕНИЯ

ACMIT — *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. Secţia pentru Transilvania.* Cluj, I (1926—28), II (1929), III (1930—31), IV (1932—38).

ActaArchHung — *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae,* Budapest, I (1951) şi urm.

ActaMN — *Acta Musei Napocensis,* Cluj-Napoca, I (1964) şi urm.

ActMed — *Din activitatea ştiinţifică a Muzeului Raional Mediaş,* I (1953), 3 (1956).

ActMuz — *Din activitatea muzeelor.* Cluj, 1955, 1965.

AIICN — *Anuarul Institutului de Istorie Cluj.* Cluj-Napoca, I (1958) şi urm.

AIIP — *Analele Institutului de Istorie a Partidului.* Bucureşti, I (1955) şi urm.

AISC — *Anuarul Institutului de Studii Clasice.* Cluj, I (1928), V (1949).

Aluta — *Aluta,* Sfîntu Gheorghe, I (1969) şi urm.

AMET — *Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei,* Cluj-Napoca.

Analele Acad. Rom. — *Analele Academiei Române,* Bucureşti.

Apulum — *Apulum. Buletinul Muzeului de istorie din Alba Iulia.* Alba Iulia, I (1939—1943) şi urm.

ArchÉrt — *Archaeologiai Értesitő,* Budapest, 1869 şi urm.

ArchHung — *Archaeologia Hungarica,* Budapest, I (1926) şi urm.

Chestiuni de finanţe — Ion I. Lapedatu, *Chestiuni de finanţe publice. Moştenirea austro-ungară. Unificare monetară. Repartizarea datoriilor publice austro-ungare antebelice,* Cluj, 1923.

V. Christescu, Viaţa militară — V. Christescu, *Viaţa militară în Dacia romană,* Piteşti, 1937.

Coh[2] — Cohen, H., *Description historique des monnaies impériales,* ed. 2, Paris, 1880—1892, I—VIII.

I. H. Crişan, Ceramica — I. H. Crişan, *Ceramica daco-getică, cu privire specială la Transilvania,* Bucureşti, 1969.

Dacia — *Dacia, recherches et découvertes archéologiques en Roumanie.* Bucureşti, I (1924)—XII (1948); N. S., *Revue d'archéologie et d'histoire ancienne.* Bucureşti, I (1957) şi urm.

DAD — Ion Brătianu, *Dezbaterile Adunării Deputaţilor.* 1919—1920. Bucureşti.

Debreceni Közl. — *Debreceni Közlemények.* Debrecen, 1940.

DFS — *Deutsche Forschungen im Südosten.* Sibiu, I (1942) şi urm.

Diss.Pann II — *Dissertationes Pannonicae,* ser. II. Budapest.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

DolgCluj — *Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából.* Cluj, I (1910)—X (1919).
DolgSzeged — *Dolgozatok . . .*, Szeged, I (1925)—XIX (1943).
ESA — *Eurasia Septentrionalis Antiqua*, Helsinki, I (1927) şi urm.
FI — *File de istorie.* Bistriţa, I (1971) şi urm.
FolArch — *Folia Archaeologica.* Budapest, I (1939) şi urm.
Gazeta Oficială — *Gazeta oficială publicată de Consiliul Dirigent.* Cluj, 1918 şi urm.
Getica — V. Pârvan, *Getica.* Bucureşti, 1926.
Gooss, Chronik — C. Gooss, *Chronik des archaeologischen Funde Siebenbürgens.* Sibiu, 1876.
K. Horedt, *Contribuţii* — K. Horedt, *Contribuţii la istoria Transilvaniei. Secolele IV—XIII.* Bucureşti, 1958.
K. Horedt, *Untersuchungen* — K. Horedt, *Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens.* Bucureşti, 1958.
IstRom — *Istoria României*, Bucureşti, I. 1960 şi urm.
In memoriam CD — *In memoriam Constantini Daicoviciu*, Cluj-Napoca, 1974.
SDLL — V. A. Ilinskaia, *Skifi dneprovskogo lesostepnogo Levoberežja.* Kiev, 1968.
Közl. — *Közlemények az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem és Régiségtárából*, Cluj, I (1940)—IV (1944).
KS — *Kratkie soobščenija Instituta istorii material'noj kul'tury.* Moskva.
MA — *Memoria Antiquitatis.* Piatra Neamţ. I (1969) şi urm.
Macrea, *Viaţa în Dacia* — M. Macrea, *Viaţa în Dacia romană*, Bucureşti. 1969.
MIA — *Materialy i issledovanija po arheologii SSSR.* Moskva—Leningrad.
Marisia — *Marisia.* Studii şi materiale. Arheologie-istorie-etnografie. Tîrgu Mureş, V (1975).
Materiale — *Materiale şi cercetări arheologice.* Bucureşti I (1953) şi urm.
J. F. Neigebaur, *Dacien* — J. F. Neigebaur, *Dacien aus den Überresten des klassischen Altertums.* Braşov, 1851.
OCD — *Omagiu lui Constantin Daicoviciu.* Bucureşti, 1960.
OmP. Constantinescu-Iaşi — *Omagiu lui P. Constantinescu-Iaşi.* Bucureşti, 1965.
OmIorgu Iordan — *Omagiu lui Iorgu Iordan.* Bucureşti, 1958.
Orbán B., *A Székelyföld* — Orbán Balázs, *A Székelyföld leirása.* Pest, 1868—1889.
Orbán, B., *Torda* — Orbán Balázs, *Torda város és környéke*, Budapest, 1889.
Paulovics, I., *Dacia* — Paulovics, I., *Dacia keleti határvonala és az úgynevezett, „dák"-ezüstkincsek kérdése*, Cluj, 1944.
Popa, *Monogr. Tîrgu-Mureş* — Popa Traian, *Monografia oraşului Tîrgu Mureş.* Tîrgu Mureş. 1932.
D. Prodan, *Iobăgia* — Prodan, D., *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea.* Bucureşti, I (1967), II (1968), III (1968).
Protase, *Problema continuităţii* — Protase, D., *Problema continuităţii în Dacia în lumina arheologiei şi numismaticii.* Bucureşti, 1966.
ProblMuz — *Probleme de muzeografie.* Cluj.
PZ — *Praehistorische Zeitschrift.* Berlin-Leipzig, I (1909) şi urm.
RE — *Realencyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft* (Pauly-Wissowa-Kraft), Stuttgart, 1893 şi urm.
RevArh — *Revista Arhivelor.* Bucureşti.
Rev.etn.folc. — *Revista de etnografie şi folclor.* Bucureşti.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

RevInvSup — *Revista învățămîntului superior*. București.
RevMuz — *Revista muzeelor și monumentelor*. București.
RRH — *Revue roumaine d'histoire*. București.
RevStat — *Revista de statistică*. București.
P. Roman, *Cultura Coțofeni* — Roman, P., *Cultura Coțofeni*. București, 1976.
Roska, *ErdRep* — Roska Márton, *Erdély Régészeti Repertóriuma. I: Őskor (Thesaurus antiquitatum Transilvanicarum. Tom. I. Praehistorica)*. Cluj, 1942.
SA — *Sovetskaja arheologija*. Moskva.
Sargeția — *Sargeția Buletinul Muzeului județean Hunedoara*. Deva, I (1937) și urm.
SCAP — *Studii și cercetări de artă populară*. București.
SCDB — *Studii și cercetări de documentare și bibliografie*. București.
SCIV (SCIVA) – *Studii și cercetări de istorie veche (și de arheologie)*. București. I (1950) și urm.
SCN — *Studii și cercetări de numismatică*. București, I (1957) și urm.
SCS — *Studii și cercetări științifice*. Iași, I (1950) și urm.
StCom. — *Studii și comunicări*. Muzeul Brukenthal. Sibiu.
SM — *Studii și materiale*. Tîrgu Mureș, I (1965) și urm. (de la nr. V — *Marisia*).
Studii — *Studii. Revistă de istorie*. București.
Studia — *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*. Cluj, I (1956) și urm.
Sub semnul lui Clio — *Sub semnul lui Clio. Omagiu Acad. prof. Ștefan Pascu*. Cluj-Napoca, 1974.
Terra nostra — *Terra nostra*. Culegere de materiale privind istoria agriculturii în România. București.
TIR — *Tabula Imperii Romani*, L 34, Budapest, 1968, L 35, București, 1969.
D. Tudor, *Orașe* — D. Tudor, *Orașe, tîrguri și sate din Dacia romană*. București, 1968.
Vulpe, *Ferigile* — Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile. Monografie arheologică*. București, 1967.
Wosinszky, *Agyagm.*, — Wosinszky, Mór, *Az őskor mészbetétes diszítésű agyagművessége*. Budapest, 1904.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MARISIA, VI, 1976

AUTORII

LES AUTEURS ● DIE VERFASSER ● THE AUTORS ● ABTOPbI

Bader Tiberiu, muzeograf principal. Muzeul județean Satu Mare.
Baltag Gheorghe, muzeograf. Muzeul municipal de istorie Sighișoara (jud. Mureș).
Botezan Liviu, doctor în istorie, cercetător științific principal. Institutul de istorie și arheologie, Univ. „Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca.
Bunta Petre, doctor în istorie, cercetător științific principal. Muzeul de istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca.
Chiorean Ioan, doctor în istorie, cercetător științific principal. Centrul de științe sociale, Tîrgu Mureș.
Cuceu Ion, cercetător științific. Centrul de științe sociale, Cluj-Napoca.
Edroiu Nicolae, doctor în istorie, lector universitar. Univ. „Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca.
Grigorescu Flora Mariana, muzeograf. Oficiul județean Mureș pentru patrimoniul cultural național, Tîrgu Mureș.
Hopârtean Ana, muzeograf. Muzeul de istorie Turda (jud. Cluj).
Iancu Gheorghe, cercetător științific. Institutul de istorie și arheologie, Univ. „Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca.
Iancu Gheorghița, medic, com. Beriu, jud. Hunedoara.
Ștoc Lucia, cercetător științific. Centrul de științe sociale, Cluj-Napoca.
Lazăr Valeriu, director. Muzeul județean Mureș, Tîrgu Mureș.
Mârza Iacob, bibliotecar. Biblioteca Batthyaneum, Alba Iulia (jud. Alba).
Moga Vasile, muzeograf principal. Muzeul de istorie Alba Iulia (jud. Alba).
Moldovan Liviu, arhivist. Filiala Arhivelor Statului, Tîrgu Mureș.
Nistor Ion, arhivist. Filiala Arhivelor Statului, Cluj-Napoca.
Petică Mihai, restaurator. Muzeul județean Mureș, Tîrgu Mureș.
Petruțiu Emil, cercetător științific. Muzeul etnografic al Transilvaniei, Cluj-Napoca.
Pop Dumitru, profesor universitar, doctor în filologie. Univ. „Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca.
Pop Ioan, cercetător științific. Centrul de științe sociale, Tîrgu Mureș.
Pop Petru Ion, muzeograf principal. Oficiul județean Mureș pentru patrimoniul cultural național, Tîrgu Mureș.
Pop Valer, muzeograf principal. Oficiul județean Mureș pentru patrimoniul cultural național, Tîrgu Mureș.
Pop Vasile, profesor Școala generală Band (jud. Mureș).
Popa Alexandru, șef secție. Muzeul de istorie Alba Iulia (jud. Alba).
Ranca Ion, director. Filiala Arhivelor Statului, Tîrgu Mureș.
Stoica Adrian, doctor în istorie, lector universitar. Centrul de perfecționare al cadrelor didactice, Cluj-Napoca
Székely Zoltán, doctor în istorie, director. Muzeul județean Sfîntu Gheorghe.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ştirban Marcel, cercetător ştiinţific principal. Institutul de istorie şi arheologie, Univ. „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca.
Şara Marin, bibliotecar. Biblioteca orăşenească Reghin (jud. Mureş).
Taloş Ion, doctor în filologie, cercetător ştiinţific principal, şef sector. Centrul de ştiinţe sociale, Cluj-Napoca.
Turzai Mária, doctor în istorie. Centrul de ştiinţe sociale, Tîrgu Mureş.
Ursuţiu Liviu, doctor în istorie, şef serviciu. Biblioteca Filialei Academiei R.S.R., Cluj-Napoca.
Vasiliev Valentin, cercetător ştiinţific. Institutul de istorie şi arheologie, Univ. „Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca.
Zrinyi Andrei, muzeograf. Muzeul judeţean Mureş, Tîrgu Mureş.

*
* *

PENTRU CONŢINUTUL LUCRĂRILOR RĂSPUND AUTORII.

I. P. Cr. Oradea, com. 417.